
NAZIONALE
13
4 M
35

NICOLAI VIGELII IVRISCONSVLTI

DIGESTORVM

PARS SECVNDA:

De Iure quod in personis habemus, cum suis causis & actionibus.

Accessit & Legum quæ in hac Secunda Digestorum parte continentur, & Rerum ac Verborum in eadem præcipuè memorabilium, geminus INDEX.

Cum Cæs. Maiest. & Christianiss. Gall. Regis gratia & priuilegio ad annos VI.

AVTHOR AD LECTOREM.

VEMADMODVM aliàs publica utilitas ei quod priuatim prodest, præferri debet: ita quoque in Iure digerēdo censui mihi faciendum, ut prius ea iura quæ publicam respiciunt utilitatem, in manus sumerem disponenda, ijsq; dispositis conferrem me ad iura, priuatā utilitatem spectantia. Cum autem utilitas priuata in personis consistat, & rebus, seu (ut Aristoteles scribit) μέρη δὲ οἰκίας ἄνθρωπός τε καὶ κτῆσις ἐστίν: post iura publica prius iura personarum sumpsi ordinanda: cumq; (ut idē Aristoteles scribit) τῶν περὶ τοὺς ἀνθρώπους ἡ κατὰ γυναῖκα πρώτη ἐπιμέλεια: κοινωνία γὰρ φύσει ὡς θήλει καὶ ὡς ἄρρενι μάλιστα ἐστίν: matrimoniorum iuri inter personalia iura primum dedi locum: hinc iuri inter parentes & liberos: tertiò tutelæ & curæ: quartò, iuri seruorum: postremò, iuri patronatus & libertinitatis: quæ duo posteriora iuris genera, quamuis nostra ętate sint obsoleta, tamen multa continent, quorum usus nostris quoque temporibus, uel maximus esse possit. Nec enim nouum est, ut leges priores, quamuis mutatæ ac obsoletæ, ad posteriores leges cùm declarādas tum limitandas trahantur, & ad casus certo iure non definitos extendātur. Sic Paulus: De filio, filiáue familiās corruptis (inquit) edicto de seruo corrupto locus non est: quia serui corrupti constituta hæc actio est, qui in patrimonio nostro esset. Sed utilis (inquit) cōpetit officio iudicis æstimanda: quoniam interest nostra, animum liberorum nostrorū non corrumpi. Ecce Paulus Iurisconsultus hic actionem serui corrupti ad liberos quoque nostros corruptos extendendā censet. Vnde quāuis actio ista in suo quidem casu, quo introducta est, hodie sit sublata: quoad liberos tamen nostros, sed & famulos famulasq; nostras usui uel maximo esse potest. Sanè instituti mei ratio nō patitur, ut iura Pandectarum & Codicis, quamuis obsoleta nostro tempore & antiquata omittam: cum propositum meum sit uniuersa iura ab Imp. Iustiniano posteritati relicta, quæ quidem extant, in certum redigere ordinem, & exemplo Sexti Papyrij neque adijcere neque demere quidquam, sed leges sine ordine traditas in unum componere. Quanquam non dubito, ius ita compositum (uel Imp. Iustiniano teste) aliud quodammodo uisum iri. Nam ita Imp. Iustinianus: Perperam effuseq; posita (inquit) si ad competentem perueniant ordinem, & bellè disponantur, aliæ propemodum res apparent, speciosæ pro turpibus, ornatæ pro incultis, articulatæ distinctæq; pro incompositis prius & confusis. Itaque non dubito, Lector amice, si hos meos Digestorum libros legeris, quin nouū aliquod ius, & aliud quodammodo, quàm antea legere tibi uidearis, multaq; cognitu facilia tibi sint occursura, quę antea uel difficilima sunt uisa. Spero etiam hunc meum ordinem, meliorem quoque iudiciorum ordinem, atque processum expeditiorem secuturū. Pro quo munere, quod populo non ingratum futurum spero, peto, non ut, quemadmo-

dum Cneus Flauius fiam tribunus plebis, & senator, & ædilis Curulis: sed ut tandem ex publico habeam, quo sine incommodo & detrimento rei familiaris in publicum laborare queam. Iam quindecim sunt anni, quo primùm eiusmodi quid à Doctoribus Iuris speraueram: uerùm spes hæc mea eundem euentum sortita est, quem multorum bonorum uirorum causæ: adeò ut dubitem, num istis hominibus qui uerbis, quàm rebus præterquam suis magis sunt intenti, aliqua uel iuris uel iusticiæ ciuilis cura supersit.

CAPITVM HVIVS SECVNDAE PARTIS ELENCHVS.

LIBRI DECIMINONI DE iure seruorum.

LIBRI VICESIMI DE IVre patronatus & libertorum.

FINIS.

DIGESTORVM LIBER DECIMVSQVARTVS.

DE IVRE INTER MARITVM & uxorem.

Dispositis ijs quæ publici sunt iuris, sequuntur nunc iura priuata disponenda, primū quidem ea quæ in personis, deinde quæ in rebus consistunt. Inter ea verò quæ in personis consistunt, primum locum obtinet matrimonium, seu ius inter maritum & uxorem, de quo in hoc & sequente Libro dicetur. Matrimonij autem iura iuxta ordinem quatuor temporum proponemus, matrimonij scilicet contrahendi, cōtracti, dissoluendi & dissoluti, quibus subijciemus ad finem huius Libri iura concubinatus. Planè iura dotis & antenuptialis donationis, quæ & ipsa matrimonij iura sunt, in Libro sequente separatim proponentur. Matrimonij igitur contrahendi sunt iura sponsaliorum & nuptiarum contrahendarum primo loco ponenda.

DE SPONSALIBVS. *Cap. I.*

I. DEFINITIO SPONSALIORUM.

Efinitio proponitur l. 1. ff. de sponsalibus, his uerbis: Sponsalia, sunt mentio & repromissio futurarum nuptiarum.

II. *Ratio nominis, proponitur l. 2. cum lege sequenti. ff. eod. tt. his uerbis:* Sponsalia dicta sunt à spondendo. nam moris fuit ueteribus stipulari & spondere sibi uxores futuras. Vnde & sponsi sponsæq; appellatio nata est.

III. DE CAVSA SPONSALIORUM, eiusque exceptionibus.

Consensu sponsalia contrahuntur. quæ regula approbatur l. 11 ff. de sponsalibus, his uerbis: Sponsalia sicut nuptiæ consensu contrahentium fiunt. & ideo sicut nuptijs, ita sponsalibus filiam familiàs consentire oportet. *Huius regulæ nec non sponsaliorum exceptiones hæ sunt.*

I. EXCEPTIO: *Nisi sponsalia contrahantur inter eos eosq;, qui queue nuptias contrahere prohibentur. quæ exceptio approbatur l. 61. §. Quamuis. ff. de ritu nuptiarum, his uerbis:* Quamuis uerbis orationis cautum est, ne uxorem tutor pupillam suam ducat, tamen intelligendum est ne desponderi quidem posse. Nam cum qua nuptiæ contrahi non possunt, hęc plerunq; ne desponderi quidem potest. nam quæ duci potest, iure despondetur. *Concordat l. 15. ff. de sponsalibus, his uerbis:* Tutor factam pupillam suā nec ipse uxorem ducere, nec filio suo in matrimonio adiungere potest. Scias tamen quod de nuptijs tractamus, & ad sponsalia pertinere. *Concordat l. 16. ff. eod. tt. his uerbis:* Oratio imperatorum Antonini & Cōmodi, quæ quasdam nuptias in persona senatorum inhibuit, de sponsalibus nihil locuta est: rectè tamen dicitur, etiam sponsalia in his casibus ipso iure nullius esse momenti, ut suppleatur quod orationi deest. *Sanè qui queue inter se nuptias contrahere prohibeantur, dicetur J. in sequent. capitibus. Propositæ exceptionis replicatio prima est in impuberibus. Quæ proponitur & approbatur l. 14. ff. de sponsalibus, his uerbis:* In sponsalibus contrahendis ætas contrahētium definita non est ut in matrimonijs. Quapropter à primordio ætatis sponsalia effici possunt, si modò id fieri ab utraque persona intelligatur: id est, Si non sint minores quàm septem annorum. *Concordat l. 9. ff. eod. tt. cuius uerba uide paulo inferius. Altera propositæ exceptionis replicatio est in eo, qui sponsalia contrahit cum ea, quæ ex ea prouincia, quam administrat, est oriunda. Quæ replicatio proponitur & approbatur l. 38. in prin. ff. de ritu nuptiarum, his uerbis:* Si quis officium in aliqua prouincia administrat: inde oriundam, uel ibi domicilium habentem uxorem ducere non potest, quāuis sponsare non prohibeatur: ita scilicet, ut si post officium depositū mulier nuptias contrahere noluerit, liceat ei hoc facere, arris tantūmodo redditis, quas acceperat. *Cōcordat l. unica, in fine. C. si rector prouinciæ, &c. cuius uerba uide J. quæst. 4. reg. 2. except. 2.*

II. EXCEPTIO: *Nisi furiosus, furiosáue spōsalia contrahat. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 8. ff. de sponsalibus, his uerbis:* Furor quia sponsalibus impedimento sit, plus q̄ manifestum est. Sed postea interueniens, sponsalia non infirmat.

III. EXCEPTIO: *Nisi inter absentes*

spon-

ſponſalia contrahantur. Hæc exceptio reprobatur l. 4. ff. de ſponſalib. his uerbis: Conſtat & abſenti abſentem deſponderi poſſe, & hoc quotidie fieri. *Concordat l. ultim. ff. eod. tt. his uerbis:* In ſponſalibus conſtituendis parui refert per ſe & coram, an per nuncium uel per epiſtolam, an per alium hoc factum ſit. Et ferè plęrunq; conditiones interpoſitis perſonis expediuntur.

IIII. EXCEPTIO: *Niſi nudo conſenſu, ſine ſtipulatione uel arris ſponſalia contrahantur. Et hæc exceptio reprobatur l. 4. ff. de ſponſalibus, his uerbis:* Sufficit nudus conſenſus ad conſtituenda ſponſalia. *Planè ſola deductione in domum uiri ſponſalia facta non uidetur. Quod approbatur l. 9. ff. eod. tt. his uerbis:* Quęſitum eſt apud Iulianum, an ſponſalia ſint ante duodecimum annum, ſi fuerint nuptiæ collatæ? & ſemper Labeonis ſententiam probaui, exiſtimâtis, ſiquidem pręceſſerint ſponſalia, durare ea, quamuis in domo loco nuptæ eſſe cœperit. Si uerò non præceſſerint, hoc ipſo quòd in domum deducta eſt, non uideri ſponſalia facta. quam ſententiam Papinianus quoque probat.

V. EXCEPTIO: *Niſi ſine ſcriptura ſponſalia contrahantur. Et hæc exceptio reprobatur l. 7. in principio. ff. de ſponſalibus, his uerbis:* In ſponſalibus nihil intereſt, utrum teſtatio interponatur, an aliquis ſine ſcriptura ſpondeat.

VI. EXCEPTIO: *Niſi non conſentiant ij qui deſpondentur, & ij quorum cõſenſus in nuptijs requiritur. Hæc exceptio approbatur d. l. 7. his uerbis:* In ſponſalibus etiam conſenſus eorũ exigendus eſt, quorum in nuptijs deſideratur. *Concordat l. 5. ff. eod. tt. his uerbis:* Hæc ita, ſi ſcientibus his qui abſunt, ſponſalia fiant, aut ſi poſtea ratum habuerint. *Concordat item l. 6. in fine. ff. eod. tt. cuius uerba uide ſ. exceptione proxima, replicatione prima. Item concordat l. 11. in fine. ff. eod. tt. cuius uerba uide ſ. ead. quæſtione, in princip. Item concordat l. 13. ff. eod. tt. his uerbis:* Filiofamiliàs diſſentiente ſponſalia eius nomine fieri non poſſunt. *Propoſitæ exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi non euidenter diſſentiat. Hæc replicatio approbatur d. l. 7. in fine. ff. de ſponſalibus, his uerbis:* Intelligi tamen ſemper filiæ patrem cõſentire, niſi euidenter diſſentiat, Iulianus ſcribit. *Concordat l. 12. in principio. ff. eod. tt. his uerbis:* Sed ea quæ patris uoluntati non repugnat, conſentire intelligitur. *Altera replicatio eſt: Niſi dignum & honeſtum ſponſum pater filiæ deligat. hoc enim caſu filiæ conſenſus neceſſarius nõ eſt. Quæ replicatio approbatur d. l. 12. his uerbis:* Tunc autem ſolum diſſentiendi à patre licentia filiæ conceditur, ſi indignum moribus, uel turpem ſponſum pater ei eligat. *Reliquas replicationes uide ſ. cap. 4. except. 6.*

VII. EXCEPTIO: *Niſi ſponſalibus renuncietur. Hæc exceptio approbatur l. 1. C. de ſponſalibus, his uerbis:* Alij deſponſatæ renunciare conditioni, & nubere alij non prohibetur. *Concordat l. 2. in fine. C. de repudijs. cuius uerba uide ſ. except. 9. Modus renunciandi ſponſalibus, proponitur l. 2. §. in ſponſalibus. ff. de diuortijs, hiſce uerbis:* In ſponſalibus quoque diſcutiendis placuit renũciationem interuenire oportere. In qua re hæc uerba probata ſunt: Conditione tua non utor. *Huius exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi tutor ſponſæ ſine eius conſenſu renunciauerit. Hæc replicatio approbatur l. 6. ff. de ſponſalibus, his uerbis:* Si puellæ tutores ad infringenda ſponſalia nuncium miſerint, non putarim ſuffecturum ad diſſoluendam nuptiarum ſpem hunc nuncium: non magis quàm ſpõſalia poſſe eos ſolos conſtituere, niſi fortè omnia iſta ex uoluntate puellæ facta ſint.

Secunda replicatio eſt: Niſi pater ſponſæ ſine eius conſenſu renunciauerit. Hæc replicatio approbatur ſimul & diſtinguitur l. 10. ff. de ſponſalibus, his uerbis: In poteſtate manente filia pater ſponſo nuncium remittere poteſt, & ſponſalia diſſoluere. Enimuerò ſi emancipata eſt, non poteſt, neque nuncium remittere, neque quæ dotis cauſa data ſunt condicere. Ipſa enim filia nubendo efficit dotem eſſe, condictionemque extinguit, quę cauſa non ſecuta naſci poterat. Niſi fortè quis proponat ita dotem patrem pro emãcipata filia dediſſe, ut ſi nuptijs non conſentiret, repeteret quæ dederat. tunc enim habebit repetitionem. *Propoſitæ replicationis duplicatio hæc eſt: Niſi filia ſit in poteſtate patris renunciantis. Quæ duplicatio conſtat ex uerbis iam propoſitis hiſce:* In poteſtate manente filia, &c.

Tertia replicatio eſt: Niſi tutor puellæ ſponſalibus à patre mortuo contractis renunciet. Hæc replicatio approbatur l. 4. C. de ſponſalibus, his uerbis: Si pater pactum de filiæ nuptijs inierit, & humana ſorte conſumptus ad uota non potuerit peruenire: id inter ſponſum & ſponſam firmum ratumque permaneat, quod à patre docebitur deſtinatum: nihilque permittatur habere momenti, quod cum defenſore ad quem minoris commoda pertinebant, docebitur fuiſſe tranſactum. Periniquum eſt enim, ut contra paternam uoluntatem redempti forſitan tutoris, aut curatoris admittatur arbitrium: cum plerunque etiam ipſius fœminæ aduerſus cõmoda propria inueniatur laborare conſilium. *Quarta replicatio eſt: Niſi nuncium non*

sit remissum. *Quæ replicatio approbatur l. 2. §. in sponsalibus. ff. de diuortijs. cuius uerba uide s. ead. except. in princip.* *Concordat l. 7. § fin. ff. de iure dotium. cuius uerba uide j. quæstione proxim. regula 3. except. 1.*

VIII. EXCEPTIO: *Nisi furor alterutrius interueniat.* *Hæc exceptio reprobatur l. 8. in fine. ff. de sponsalibus. cuius uerba uide s. exceptione secunda.*

IX. EXCEPTIO: *Nisi sponsus ultra biennium nuptias differat. Hæc exceptio approbatur l. 2. C. de sponsalibus, his uerbis:* Si is qui puellam suis nuptijs pactus est, intra biénium exequi nuptias in eadem prouincia degeus supersederit, eiusque spacij decurso siue in alterius postea eonuentionem puella peruenit: nihil fraudis ei sit, quæ nuptias maturádo uota sua diutius eludi nō passa est. *Ait Imp.* In eadem prouincia degens. *Ex his uerbis elicitur primæ propositæ exceptionis replicatio, hæc scilicet: Nisi sponsus peregrè absit. Huius replicationis duplicatio est: Nisi per triennium absit. Quæ duplicatio approbatur l. 2. C. de repudijs, hisce uerbis:* Liberum est filiæ tuæ, si sponsum suum post tres peregrinationis annos expectandum sibi ultrà non putetiomissa spe húius coniunctionis matrimouium facere, ne opportunum nubendi tempus amittat. Cum posset nuncium remittere, etsi præsente illo consilium mutare uoluisset. *Altera replicatio est: Nisi iusta & necessaria causa subsit, quo magis spōsus nuptias differat. Hæc replicatio approbatur l. 17. ff. de sponsalibus, his uerbis:* Sæpè iustę & uecessariæ causæ uou solum annum uel biennium, sed etiam per triennium & quadriennium, & ulterius trahunt sponsalia: ueluti ualetudo sponsi, spousæúe, uel mortes parentum, aut capitalia crimina, aut longiores peregrinatioues, quę ex necessitate fiunt.

X. EXCEPTIO: *Nisi sponsus, sponsaúe religionis habitum adsumat. Hæc exceptio approbatur l. 42. in prin. C. de episcopis & clericis, hisce uerbis:* Cognitum nobis est, quòd si quis sponsus uel sponsa post datas & acceptas arras uoluerit se diuino deputare seruitio, & à seculari conuersatione recedere, ac in sanctimoniali uita uiuere, atque in Dei timore permanere, compellebatur uir quidem ea quæ arrarum nomine dederat, amittere: spousa uerò in duplum id quod acceperat reddere. Quod nostræ mansuetudini, religioni contrarinm esse uisum est. Vnde per præseutem legem in perpetuū ualituram iubemus, ut si quis sponsus uel sponsa desideraverit seculi istius uitam cōtemnere, & in sanctimonialium conuersatione uiuere: sponsus quidem omnia quæ arrarum nomine futuri causa coniugij dedit, sine ulla deminutione recipiat: sponsa autem non duplum (sicut hactenus) sed hoc tantummodo sponso restituat, quod arrarum uomine acceperat, & nihil amplius reddere cōpellatur, nisi quod probata fuerit accepisse. Nam & maritis & uxoribus qui seculo renunciant, iam anteriore lege à nobis prouisum est, ut siue maritus siue uxor religionis causa à coniugio recesserit, & solitariam uitam elegerit, unusquisque eorū res suas recipiat, quas pro dote uel ante nuptias donatione præstiterat: & hoc tantummodo lucri nomine cousequatur ab eo qui solitariam uitam elegerit, quod debuit legitimè uel ex pacto per casum mortis exigere. *Concordat Nouell. c. 123. §. Porrò legitimis, hisce uerbis:* Legitimis inter aliquos spousalibus contractis, siue sponsus in monasteriū ingrediatur, recipito ea quæ pro sponsalibus arræ nomine data sunt: siue sponsa monasticā uitam eligat, illa sola reddito, quę similiter arræ nomine accepit, pœna utrique personæ per indulgentiam remissa. *Hæc de exceptionibus aduersus sponsalia, nec non de causis quibus sponsalia dissoluuntur.*

IIII. EVENTVS, SI sponsalia fuerint dissoluta.

I. Regula. *De arra. Si nuptiæ non sequantur, quod arræ nomine datum est, restitui debet. Quæ regula approbatur simul & distinguitur l. 3. C. de sponsalibus, his uerbis:* Arris sponsaliorum nomiue datis, si interea sponsus uel sponsa decesserit, quæ data sunt, iubemus restitui: nisi causam ut nuptiæ uon celebrarentur, defuncta persona iam prębuit. *Propositæ regulæ exceptio hæc est: Nisi sponsus sponsaúe sponsalibus renunciauit. quæ exceptio ex uerbis iam propositis constat. Huius autem exceptionis eædem sunt replicationes, quæ sunt sequentis regulæ exceptiones. Quod approbatur l. 5. §. quæ omnia. C. eod. tt. cuius uerba uide j. reg. prox. Concordat l. 15. in fine. C. de episcopali audientia. cuius uerba uide itidē d. reg. prox.*

II. Regula. *De condictione dupli. Si sponsa in causa fuit, quo minus nuptiæ sequantur, duplum eius quod arræ nomine accepit, restituere cogetur. Quæ regula approbatur simul & distinguitur l. 5. C. de sponsalibus, his uerbis:* Mulier iuris sui constituta arrarum sponsalium nomine usque ad duplum teneatur: id est, in id quod accepit, & aliud tautundem, nec amplius, si post completum uicesimum quintum annum, uel post impetratam

uenìam

ueniam ætatis, atque in competenti iudicio comprobatam huiusmodi arras suscepit. In simplum autem, id est, tantummodò in id quod accepit, si minoris ętatis est, siue uirgo, siue uidua sit, siue per se, siue per tutorem, ant curatorem, uel aliam personam easdem arras acceperit. Patrem uerò uel matrem legitimæ ætatis constituros, siue simul, siue separatim arras pro filia susceperint: auum etiam uel proauum si pro nepte uel pronepte, in duplum tantummodò conuenit teneri. Quæ ita custodiri censemus, si non propter personam uel conditionem, uel aliam causam legibus uel generalibus constitutiónibus interdictam futurum matrimonium cõstare prohibetur. tunc enim quasi nullo facto, utpote sine causa, easdem arras præstitas tantummodò reddi consequens esse pręcipimns. His hoc quoq; adijcimus, ut etiamsi legibus prohibitæ non sint separatæ nuptiæ, post arras autem sponsalicias sponsa coniugium spõsi propter turpem uel prodigam, uel impudicam cònuersationem, ant religionis aut sectæ diuersitatem recusauerit, uel eo quòd quasi uir coitum (ex quo spes sobolis oritur) facere non potuerir, uel ob aliam iustam excusationis causam: siquidem probarum fuerit antę datas easdem arras spõsalicias hoc idem mulierem uel parentes eius cognouisse, sibi debeant impurare. Sin uerò horũ ignari sponsalicias arras susceperint, uel post arras datas aliqua iusta causa pœnitentiæ intercesserit: ijsdem tantũmodò redditis super alterius simpli pœna liberi custodiantur. Quæ omnia simili modo eriam de sponsis super recipiendis nec'ne arris præstitis custodiri censemus. Quadrupli uidelicet pœna, quæ in anterioribus legibus definita erat, in qua & arrarum quantitas imputabatur, cessante: nisi specialiter aliud ex communi consénsu inrer contrahentes de eadem quadrupli ratione placuerit. Extra definitionem autem huius legis si cautio pœnam stipulationis conrinens fuerit interposita, ex utraque parte nullàs uires habebit, cum in contrahendis nuptijs libera potestas esse debeat. *Hactenus uerba legis S. C. de sponsalibus, quibus proposita regula partim approbatur, partim etiam distinguitur. Est autem propositæ regulæ distinctio, seu exceptio prima hæc: Nisi sponsa minor fuerit uigintiquinque annis, cum arras accepit. Quæ exceptio approbatur uerbis propositis hisce:* In simplum autem, id est, tantummodò in id quod accepit, si minoris ætatis est, &c. *Huius exceptionis replicatio est: Nisi ueniam ætatis impetrauerit. quæ replicatio approbatur in supradictis uerbis hisce:* Vel post impetratam ueniam ætatis atque in competenti iudicio comprobatam, &c.

Secunda exceptio est: Nisi matrimonium inter sponsum & sponsam legibus sit interdictum. Quæ exceptio approbatur uerbis suprà propositis hisce: Quæ ita custodiri censemus, si non propter personam uel cõditionem, uel aliam causam, &c. *Huius exceptionis exemplum est: Si is qui prouinciam administrat, eiusúe filius, nepos, cognatus cum aliqua eiusdem prouinciæ sponsalia cõtraxerit. quod exemplum proponitur l. unica. C. si rector prouinciæ uel ad eum pertinentes, &c. his uerbis:* Si quis in potestate publica positus, atque honore administrandarum prouinciarum, qui parentibus aut tutoribus aut curaroribus, aut ipsis quæ matrimonium contracturæ sunt, potest esse terribilis, arras sponsalitias dederit: iubemus, ut deinceps siue parentes, siue eędem mutauerint uoluntatem, non modò iuris laqueis liberentur, pœnęque statutę experres sinr, sed extrinsecus data pignora lucratiua habeant, si ea non putent esse reddenda. Quod & ita latè patêre uolumus, ut non solùm circa administrantes, sed etiam circa administrantium filios, nepotes, ac propinquos & participes, id est, consiliarios, domesticosque locum habeat, quibus tamen administrator operam dederit. Impleri autem id postea matrimonium non uetamus, quod rempore potestatis ob eas personas, de quibus locuti sumus, arris fuerat obligatum, si sponsarum consensus accedat. *Concordat huic exemplo l. 38. in principio. ff. de ritu nuptiarum. cuius uerba uide suprà quæstione proxima, exceptione prima, replicat. secunda.*

Tertia propositæ regulæ exceptio est: Nisi ob aliam iustam causam sponsa sponsalibus renunciauerit. Hæc exceptio approbatur uerbis suprà propositis hisce: His hoc quoque adijcimus, ut etiamsi legibus prohibitæ non sint separatæ nuptiæ, &c. *Quæ sint iustæ causæ renunciandi sponsalibus præter iam in uerbis propositis enumeratas, uide 6. quæstione proxima, inter exceptiones. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi sponsa ante acceptas arras sciuerit illam causam, ob quam postea nuptias detrectat. Quæ replicatio approbatur ibidem, hisce uerbis:* Siquidem probarum fuerit ante daras easdem arras sponsalicias, hoc idem mulierem uel parentes eius cognouisse, sibi debeant imputare. *Concordat propositæ exceptioni, eiusq; replicationi l. 25. C. de episcopali audiētia, his uerbis:* Si legib. prohibitę non sint speratę nuptiæ, & post arras spõsalitias spõsa cõiugiũ sponsi propter religionis diuersitatẽ recusauerit, siqui-

ſiquidem probatum fuerit, ante datas eaſdem ſponſalicias arras hoc idem mulierē uel parentes eius cognouiſſe, ſibi debeant imputare. Si uerò horum ignari ſponſalicias arras ſuſceperint, uel poſt datas arras talis cauſa pœnitentiæ interceſſerit: iiſdē tantūmodo redditis ſuper alterius ſimpli pœna liberi cuſtodiantur. Quod ſimili modo etiam de ſponſis ſuper recipiendis nec'ne arris præſtitis cuſtodiri cenſemus.

Quarta exceptio eſt: Niſi ſponſus ſponſaúe religionis habitum aſſumat, & ob id ſponſalibus renunciet. Hæc exceptio ſpecies eſt exceptionis præcedentis, & approbatur ſpecialiter per ea quæ propoſita ſunt ſ. quæſt. prox. except. 10.

Quinta exceptio eſt: Niſi mors alterutrius interuenerit. Hæc exceptio approbatur l. 3. C. de ſponſalib. cuius uerba uide ſ. reg. prox. Hæc de exceptionibus propoſitæ regulæ ſeu condictionis dupli. Nunc aduerſus quos hæc actio competat, quodq; ſit eius adfine remedium, uidendum eſt. Non ſolum autem aduerſus ſponſam, ſed & aduerſum eius parentes qui arram acceperunt, hæc dupli condictio datur. Quæ regula approbatur l. 5. §. patrē uerò. C. de ſponſalibus. cuius uerba uide paulo ſuperius ead. reg. in prin. Adfine autem propoſitæ condictionis remedium, eſt actio ex ſtipulatu de eo quod inter contrahentes conuenit præſtando, ſi alterutra pars ſponſalibus renūciet. quod approbatur d. l. 5. §. penult. his uerbis: Quadrupli uidelicet pœna, quæ in anteriorib. legibus definita erat, in qua & arrarum quantitas imputabatur, ceſſante, niſi ſpecialiter aliud ex communi conſenſu inter contrahentes de eadem quadrupli ratione placuerit. Huius actionis ſeu adfinis remedij exceptio hæc eſt: Niſi id quod pœnæ nomine præſtandum conuenit, quadrupli pœnam excedat. quæ exceptio approbatur ibidem, his uerbis: Extra definitionem autem huius legis ſi cautio pœnam ſtipulationis continens fuerit interpoſita, ex utraq; parte nullas uires habebit: cum in contrahendis nuptijs libera poteſtas eſſe debeat.

De condictione dotis nuptijs non ſecutis.

III. Regula. Nuptijs non ſecutis, dos repetitur. Quæ regula ipſo quidem iure ſubſiſtit tanquam cauſa dati non ſecuta, eiusq; exemplum proponitur l. 7. in fine. C. de interdicto matrimonio, his uerbis: Si tutor uel curator pupillā uel adultam quondam ſuam ſibi uel filio ſuo nullo diuino impetrato beneficio in matrimonio collocauerit: manet infamia contra eum, uelut confeſſum de tutela: quia huiuſmodi coniunctione fraudem adminiſtrationis tegere laborauit, & dos data per condictionem repeti poteſt. Propoſitæ regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi nuncium remiſſum non ſit. Hæc exceptio approbatur l. 7. §. fin. ff. de iure dotium, his uerbis: Ante nunciū remiſſum ſi uindicabit, exceptio poterit nocere uindicāti, aut doli, aut in factum: doti enim deſtinata nō debebant uindicari. Secunda exceptio eſt: Niſi inutiliter nuncium ſit remiſſum. Hæc exceptio approbatur ſimul & diſtinguitur exemplo l. 10. ff. de ſponſalibus. cuius uerba uide ſ. quæſt. 3. except. 7. repl. 2.

Tertia exceptio eſt: Niſi reus nō ſit ſoluendo, ſintq; & alij eius creditores. Hæc exceptio reprobatur: quia mulier priuilegio dotis cæteris præfertur creditorib. quod approbatur etiam in actione propoſita l. 74. ff. de iure dotium, his uerbis: Si ſponſa dotem dederit, nec nupſerit, uel minor duodecim annis, ut uxor habeatur: exemplo dotis, condictioni (fauoris ratione) priuilegium quod inter perſonales actiones uertitur, tribui placet. Concordat l. 2. §. fin. cum ſequentib. ff. de priuilegijs creditorū. cuius uerba cum alijs huc pertinentib. uide ſ. Lib. 8. cap. 9. reg. 4. except. 9.

Quarta exceptio eſt: Niſi per actricem ſtet, quominus nuptiæ ſequātur. Hæc exceptio reprobatur per ea quæ dicta ſunt ſ. reg. prox. in fine. Concordat l. 38. in prin. ibi: Sed etſi per. ff. de uſuris & fructibus. cuius uerba uide paulo inferius reg. 6.

Quinta exceptio eſt: Niſi dolo eius qui dotem repetit, iniuſtum matrimonium ſit contractum. Quæ exceptio approbatur l. ult. §. fin. ff. quod falſo tutore authore, cuius uerba uide j. Lib. 18. cap. 7. quæſt. 2. reg. 5. exc. 2. Cōcordant ea quæ habentur j. Lib. prox. cap. 6. except. 18.

Quibus dotis cōdictio uel uindicatio competit.

IIII. Regula. Nuptijs non ſecutis, regulariter ipſi mulieri condictio dotis competit, non alij. cuius regulæ exceptio hæc eſt: Niſi alius pro muliere dotem dederit: tunc enim is qui dedit, dotem repetet, non mulier. Quæ except. approbatur ſimul & diſtinguitur l. 59. §. fin. ff. de iure dotium, his uerbis: Eius nomine quæ libera uidebatur, decem in dotem dediſti: eo caſu habebis cōdictionem, quo habere potuiſſes, ſi mulieris liberæ nomine dediſſes, nec nuptiæ ſecutæ eſſent. Si manumiſſa nupſerit, ita demum dos erit, ſi ea mente dediſti, ut quandoque ſecutis nuptijs dos eſſet. Igitur ſi mulieri donaturus dediſti, dominus condicet, quemadmodum ſi cum ſibi donaturus eſſes, mulieri ipſi donare iuſsiſſet. Concordat l. 9. in prin. ff. eod. tit. cuius uerba proponentur paulo inferius reg. 7. Propoſitæ exceptionis replicatio eſt: Niſi alius mulieri donaturus pro ea dotem dederit. tunc enim mulieri, eiusúe domino datur condictio. Quæ replicatio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce: Igitur ſi mulieri donaturus, &c. Concordat l. 43. §. quoties. ff. eod. tit. cuius uerba uide j. Lib. proxim. capite 7. regula ſecunda, except. 1.

Quid

Quid ueniat in condictione dotis.

V. Regula. *Vtrum res, an æstimatio condici debeat, definitur l. 17. §. fin. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si re æstimata data nuptiæ secutæ non sunt, uidendnm est, quid repeti debeat, utrum res, an æstimatio? Sed id agi uidetur, ut ita demnm æstimatio rata sit, si nupriæ sequantur: quia nec alia causa contrahendi fuerit. Res igitur repeti debet, non precium.

VI. Regula. *De fructibus etiam restituendis, proponitur l. 38. in princip. ff. de usuris & fructibus, his uerbis:* Si fundus ob rem datus sit, ueluti dotis causa, renunciata adfinitate, fructus quoque restituendi sunt, utique si qui percepti sunt eo tempore, quo sperabatur adfinitas. Sed & posteriores, si in re mora fiat ab illo, qui reddere debet, omnimodò restituendi sunt. Sed & si per mulierem stet, quo minus nuptiæ contrahantur, magis est, ut debeat fructus recipere. Ratio autem hæc est, quòd si sponsus non conueniebatur ad restituendos fructus, licuerat ei negligere fundum.

Quæ actio ad dotem repetendam nuptijs non secutis competat.

VII. Regula. *Condictio & uindicatio dotis competit diuerso respectu. Quæ regula approbatur l. 7. §. si res. ibi: Proinde. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si fortè nuptiæ non sequantur nuncio remisso, siquidem sic dedit mulier, ut statim uiri res fiant, condicere eas debebit remisso nuncio. Enimuerò si sic dederit, ut secutis nuptijs incipiant eius esse, nuncio remisso statim eas uindicabit. *Concordat l. 9. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Si pro Seia res ego in dotem dem, siquidem ante nuptias: interest, qua conditione dedi, utrum ut statim fiant accipiẽtis, an secutis nuptijs. Et si statim, nuncio remisso condicam: si uerò non statim, potero uindicare: qa meæ res sunt. Quare si sequi nuptiæ nõ possunt propter matrimonij interdictionem, ex posteriore casu res meæ remanebunt.

VIII. Regula. *Interdum de dote actio est. Qui casus proponitur l. 6. cũ lege sequente. ff. de ritu nuptiarum, his uerbis:* Cinna scribit, eum qui absentem accepisset uxorem, deinde rediens à cœna iuxta Tyberim perijsset, ab uxore lugẽdum esse. Ideoq; potest fieri, ut in hoc casu aliqua uirgo & dotem & de dote habeat actionem.

IX. Regula. *Depositi quoq; actio in casu competit. Qui casus proponitur l. 27. ff. depositi, his uerbis:* Lucius Titius cum haberet filiam in potestate Seiam, Pamphilo seruo alieno in matrimonio collocauit, cui eõdem dotem dedit, quam sub titulo depositi in cautionem cõtulit, & postea denũciatione nulla à domino facta, pater decessit, mox & Pamphilus seruus: quæro qua actione Seia pecuniam petere possit, cũ ipsa patri hęres extiterit? Paulus respondit, quoniã dos constitui non potuit, ex causa depositi actione de peculio pecuniam repetendam. *Postremò secutis nuptijs soluto matrimonio ad dotem repetendam ex stipulatu actio competit. de qua dicetur j. Lib. prox. Nunc ad reliquos effectus spõsaliorum dissolutorum transeamus.*

X. Regula. *De eo quod ante nuptias donatum est, nuptijs non secutis repetendo, proponitur l. 15. C. de donationibus ante nuptias, his uerbis:* Cum ueterum sententia displiceat, quæ donationes in sponsam nuptijs quoq; non secutis decreuit ualere: ea quæ largiendi animo inter sponsos & sponsas iure celebrantur, redigi ad huiusmodi conditiones iubemus: ut siue adfinitatis coeundæ causa, siue non ita, uel in potestate patris degentes, uel ullo modo proprij iuris constituti tanquam futuri causa matrimonij aliquid sibi ipsi, uel consensu parentum, mutuò largiãtur: siquidem sponsus uel parentes eius sortiri filium noluerint uxorem, id quod ab eo donatum fuerit, nec repetatur traditum: & si quid apud donatorem resedit, ad sponsam & hæredes eius submotis ambagibus transferatur. Quòd si sponsa uel is in cuius agit potestate, causam nòn contrahendi matrimonij præbuerit: tunc sponso, eiusque hæredibus, sine aliqua deminutione per condictionem, aut per utilem actionem in rem redhibeantur. Quæ similiter obseruari oportet, & si ex parte sponsæ in sponsum donatio facta sit. *Ex uerbis iam propositis constat, id quod ante nuptias à sponso sponsæ donatum est, nuptijs non secutis regulariter à donante, eiusq; hæredibus repeti posse. Cuius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi donator sponsalibus renunciauit. quæ exceptio constat ex uerbis propositis hisce:* Siquidem sponsus uel parentes eius sortiri filium noluerint uxorem, id quod ab eo donatum fuerit, nec repetatur traditum.

Secunda exceptio est: Nisi osculo interueniente, mors alterutrius nuptias impedierit. Hoc enim casu non nisi pro dimidia parte donatum repeti potest. Quæ exceptio approbatur l. 16. C. d. tt. his uerbis: Si à sponso rebus sponsæ donatis interueniente osculo, ante nuptias hunc uel illam mori contigerit: dimidiam partem rerum donatarum ad superstitem pertinere præcipimus, dimidiam ad defuncti uel defunctæ hæredes, cuiuslibet gradus sint,

& quo;

& quocunq; iure successerint: ut donatio stare pro parte dimidia, & resolui pro parte dimidia uideatur. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi osculum non interuenerit. Quæ replicatio approbatur d.l.16. §. osculo uerò, his uerbis:* Osculo uerò non interueniente, siue sponsus, siue sponsa obierit, totam infirmari donationem, & donatori sponso uel hæredibus eius restitui. *Altera replicatio est: Nisi sponsa donatum repetat: huic enim proposita exceptio non obstat. Quæ replicatio approbatur d.l.16. §. fin. his uerbis:* Quòd si sponsa, interueniente uel non interueniente osculo, donationis titulo (quod rarò accidit) fuerit aliquid sponso largita, & ante nuptias hunc uel illam mori contigerit: omni donatione infirmata, ad donatricem sponsam, siue eius successores donatarum rerum dominium transferatur. *Plura de regula proposita uide J. Lib. prox. cap. 11. quæst. 4. reg. 3. except. 2. Hactenus de sponsalibus, eorumq; dissolutorum euentis est dictum.*

DE NVPTIIS.
Cap. II.

I. DEFINITIO NVptiarum.

D*efiniuntur nuptiæ Inst. de patris potestate. §. 1. his uerbis:* Nuptiæ, siue matrimoniũ, est uiri & mulieris cõiunctio, indiuiduam uitæ consuetudinem continens. *Concordat l.1. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Nuptiæ sunt coniunctio maris & fœminæ, consortium omnis uitæ, diuini & humani iuris cõmunicatio.

II. PROPRIVM.

Proprium nuptiarum contrahendarum proponitur l.42. in prin. ff. d. tt. his uerbis: Semper in coniunctionibus non solùm quid liceat considerandum est, sed & quod honestum est. *Concordat ijsdem uerbis l.157. ff. de reg. iuris.*

III. EVENTVS ET POEnæ iniustarum nuptiarum.

I. Regula. *Liberi ex iniustis nuptijs procreati, spurijs similes sunt. Quæ regula approbatur Inst. de nuptijs. §. si aduersus ea, his uerbis:* Si aduersus ea quæ diximus, aliqui coierint: nec uir, nec uxor, nec nuptiæ, nec matrimonium, nec dos intelligitur. Itaque ij qui ex eo coitu nascuntur, in potestate patris non sunt: sed tales sunt (quantum ad patriam potestatem pertinet) quales sunt ij quos mater uulgò concepit. Nam nec hi patrem habere intelliguntur, cum & his pater incertus sit. Vnde solent Spurij appellari παρὰ τὸ σπορὰν καὶ ἀπάτορες, quasi sine patre filij. Sequitur ergo, ut dissoluto tali coitu, nec dotis, nec donationis exactioni locus sit. *Ait Imperator:* Si aduersus ea quæ diximus. *Hæc proponentur J. cap. proxim. Concordat l.6. C. de incest. nuptijs. cuius uerba uide J. reg. 6. Huius exemplum proponitur l.11. ff. de statu hominum, his uerbis:* Paulus respondit, eum qui uiuente patre & ignorante de coniunctione filiæ conceptus est, licet post mortẽ aui natus sit, iustum filium ei ex quo conceptus est, non uideri. *Propositæ regulæ exceptio hæc est: Nisi per ignorantiam iniustæ nuptiæ sint contractæ, eæq; longo tempore durauerint. quæ exceptio approbatur l.58. ff. de ritu nupt. his uerbis:* Diuus Marcus & Lucius Imperatores Flauiæ Tertyllæ per Mensorem libertũ ita rescripserunt: Mouemur & temporis diuturnitate, quo ignara iuris in matrimonio auunculi tui fuisti, & quod ab auia tua collocata es, & numero liberorum uestrorum. Idcircò cum hæc omnia in unum concurrãt, confirmamus statum liberorum uestrorum in eo matrimonio quæsitorum, quod ante annos quadraginta contractum est, perinde atque si legitimè concepti fuissent.

II. Regula. *Iniustis nuptijs existentibus, nec dos nec donatio propter nuptias intelligitur. Quæ regula approbatur Inst. de nuptijs. §. si aduersus ea. cuius uerba uide ſ. reg. proxim. Concordat l.52. ff. de ritu nupt. his uerbis:* Incestæ nuptiæ neque dotem habent. Et ideo omne quod perceptũ est (licet fructuum nomine) auferetur. *Concordat item l.59. ff. eod. tt. his uerbis:* A diuo Pio rescriptũ est, si libertina senatorem deceperit, quasi ingenua, & ei nupta est: ad exemplum prætorij edicti dandam in eã actionem: quia ex dote nullum lucrum habet, quæ nulla est.

III. Regula. *Id quod dotis uel donationis nomine datum est, fisco uindicatur. quæ regula approbatur l.4. C. de incestis nuptijs, hisce uerbis:* Qui contra legum præcepta, uel contra mandata constitutionesque principum nuptias fortè contraxerit, nihil ex eodem matrimonio, siue ante nuptias donatum, siue deinceps, quoquo modo datum fuerit, cõsequatur: idq; totum quod ab alterius liberalitate in alterũ processerit, ut indigno indignæue sublatum, fisco uindicari sancimus: exceptis tam fœminis quàm uiris, qui aut errore acerrimo non affectato insimulatóne, neque ex uili causa decepti sunt, aut ætatis lubrico lapsi. Quos tamen ita demum legis nostræ laqueis eximi placuit, si aut errore comperto, aut ubi ad legitimos peruenerint annos, coniunctionem huiusmodi sine ulla procrastinatione diremerint. *Concordat l.6. ibi: Dos si qua. C. eod. tt. cuius uerba uide J. reg. 6. Propositæ regulæ exceptio prima*

prima hæc est: Nisi per errorem & ignorantiam iniustas contraxerit nuptias. Quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce: Exceptis tam fœminis quàm uiris, qui aut errore acerrimo, non affectato insimulatóue, neque ex uili causa decepti sunt, aut ætatis lubrico lapsi. *Huius exemplum proponitur Nouell. c. 22. §. si uerò cum quis. de quo j. cap. prox. except 35. item proponitur exemplum l. 59 ff. de iure dotium. cuius uerba uide s̄. reg. prox. in fine. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi crassus error sit, & supina ignorātia. Quæ replicatio ex uerbis iam dictis patet. Secunda replicatio est: Nisi errore comperto, nihilominus in eo matrimonio perseuerauerit. Quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Quos tamen ita demum legis nostræ laqueis eximi placuit, si aut errore comperto, aut ubi ad legitimos peruenerint annos, coniunctionem huiusmodi sine ulla procrastinatione diremerint. *Secunda exceptio est: Nisi minor uiginti quinq; annis iniustas contraxerit nuptias. Et hæc exceptio approbatur uerbis iam dictis hisce:* Aut ætatis lubrico lapsi. *Sed & eadē huius quæ superioris exceptionis replicat. est, talis scilicet: Nisi maior ætate factus in iniusto matrimonio permanserit. Quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Quos tamen ita demum, &c. *Tertia propositæ regulæ exceptio est: Nisi tutor pupillam, uel curator adultam suam in uxorem duxerit, uel filio suo desponderit: hoc enim casu non fiscus, sed puella dotem repetit. Quæ exceptio approbatur l. 7. in fine. C. de interdicto matrimonio inter pupillam. cuius uerba uide s̄. cap. prox. quæst. 4. reg. 3. in princ. Quarta exceptio est: Nisi is qui prouinciæ præest, aliquam ex ea prouincia in uxorem duxerit: hæc enim mulier eiusúe hæres dotis repetitionem saluam habet. Quæ exceptio approbatur l. 64. in fine. ff. de ritu nuptiarum. cuius uerba uide j. cap. prox. excep. 24. Quinta exceptio est: Nisi filia inuito patre nuptias uerauerit: hoc enim casu pater dotem repetere potest. Quæ exceptio approbatur l. 7. C. de nuptijs. cuius uerba uide j. cap 4. except. 1. repl. 5.*

IIII. *Regula. Quid & quantum ex iniusto matrimonio dotis nomine fisco uindicandum, definitur l. 62. ff. de ritu nuptiarum, his uerbis:* Dote propter illicitum matrimonium caduca facta, exceptis impensis necessarijs, quæ dotem ipso iure minuere solent, quod iudicio de dote redditurus esset maritus, soluere debet.

V. *Regula. Iniustis nuptijs contractis, quod uir uxori, uel uxor uiro in testamento uel sine testamento reliquerit uel donauerit, fisco uindicatur. Quæ regula approbatur simul & distinguitur in Comment. de legatis cap. 3. except. 20.*

VI. *Regula. De pœna incestarum nuptiarum proponitur l. 6. C. de incestis nuptijs, hisce uerbis:* Si quis incesti uetitique coniugij sese nuptijs funestauerit, proprias quamdiu uixerit, teneat facultates: sed neque uxorem, neq; filios ex ea editos habere credatur: nihil prorsus prædictis, neque per interpositam quidem personam uel donet superstes, uel mortuus derelinquat. Dos si qua fortè solenniter aut data aut promissa fuerit, iuxta ius antiquum fisci nostri commodis cedat. Testamento suo extraneis nihil relinquat, sed (siue intestato) legibus ei iure succedát, si qui fortè ex iusto & legitimo matrimonio editi fuerint: hoc est, de descendentib. filius, filia, nepos, neptis, pronepos, proneptis: de ascēdētib. aūt pater, mater, auus, auia: de latere frater, soror, patruus, amita. Testādi sanè ita demū habeat facultatē, ut ijs tantūmodo personis pro iuris ac legū, quod uoluerit arbitrio relinquat, quas succedere imperialis præcepti tenore mandauimus: ita tn̄ ut ab hęreditate defuncti penitus arceatur, si quis ex ijs quos memorauimus, in contrahendis incestis nuptijs cōsilium inijsse mōstrabitur, successuro in locū ipsius qui post eum gradu proximus inuenitur. Sanè ea quę de uiris cauimus, etiá de fœminis, quæ prædictorū sese cōsortijs cōmaculauerint, custodiātur. Memoratis uerò personis nō extantib. nostro fisco locus pateat. *Hisce uerbis pœna incesti constituitur, quòd mortuo eo qui incestū cōmisit, ascendētib. descēdētib. & ex latere fratre, sorore, patruo, & amita nō extantibus, fiscus ei succedat. Quæ pœna mutatur Nouell. c. 12. in prin usq; ad §. at cum inter. ubi etiam uiuētis bona publicantur & addicūtur fisco. Eius constitutionis uerba hæc sunt:* Multa adhuc ad perfectionem deesse arbitramur illis legibus, quæ de incestis antea ab aliquot retrò principib. cōscriptæ sunt, quæ quidé eos qui incestas cōtrahūt nuptias, impunitos relinquūt: prolem uerò inde progenitá, cui tamé nihil omnino criminis potest obijci, paternorū ademptione bonorū multát, quasi necessariū sit, ut delinquētes soluátur crimine: qui uerò omni carét crimine, tanquá delinquétes puniantur. Proinde sancimus, ut si quis de cętero illicitas & naturę cōtrarias, quas lex incestas, nefarias & dánatas appellat, nuptias cōtraxerit: siquidé liberos ex priorib. & legitimis & inculpatis nuptijs natos nō habet: illi cōfestim & bonorū suorū ademptio immineat, simul neq; ijs quæ ei dotis nomine data sunt perfruatur, sed uniuersa fisci iuribus adsignentur. Indeque adeò quia cum legi cognitas liceat facere nuptias, legibus potius prohibitas adamat, & iam semina confundit, quàm familiam iniuria afficit, & pietati simul ac religioni cōtraria perpetrat, penitusq; ea appetit quæ multa etiam bruta animantia auersantur: sit sanè illi pœna non tantum bonorum publicatio, sed etiam cinguli detractio, & exi-

lium, ac (siquidem uilis conditionis fuerit) corporis etiam castigatio, quo magis castè discat uiuere, & intra naturæ limitea se cõtinere, non aût indulgere genio, & amorib. uetitos excedere terminos, cõtraq; traditas nobis à natura leges impotentiſe animo opponere, muliere quoq; si cognita lege hanc neglexerit, & illicitis seipsam nuptijs tradiderit, eidem pœnæ subdenda. At si ex priorib. inculpatis nuptijs filij fortè aut nepotes, aut etiam ultrà existant: paternam illi successionē cõfestim percipiét, nempe paterno supplicio suæ potestatis facti, ut tamen illũ alant, & reliqua illi necessaria suppeditent: tametsi enim legũ transgressor est & impius, nihilominus tamē pater existit. Atq; hoc quidem pòst futuro tépore, quodcunq; post præsenté nostram labitur constitutioné, obtineat, nemini futurum molestiæ, si castè uiuatur: neq; enim licet eos qui nihil peccant, huic legi subijcere. Cæterùm quod iam præterijt, neque omnino pro noxa soluto relinquimus, neque ité penitus sub acerbam indignationé deserimus. Certè cõtractis incestis nuptijs si usuuenit, ut hæ aliquo iam antè pacto dissolutę sint, extra noxam sunto. Præterea si quem nostra hæc lex talibus inhærenté nuptijs deprehenderit, habeat & ille licentiã intra bienniũ, ex quo omnibus hęc manifesta facta est, eam quę ita sibi coniuncta fuit, à se dimittendi, nunquã ad se reuersurã, neque cum in specié separata uideatur, reipsa cõsuetudiné cum eo habété. Poterit enim & hic forsan priora defendere, sola uidelicet quarta substantię eius parte in fiscũ deferenda. Et filij sanè (quoniã illis ut innoxijs ueniam damus) siquidem soli & non cum alijs legitimis, qui ex alijs innoxijs scilicet nuptijs suscepti sunt, ipsi quoque fuerint: minimè paterna defraudentur successione, nisi iure ipsos pater exosus propter legitimam aliquã offensioné à successione sua excludat. Quod si aliæ quoq; nuptiæ, quæ in nullo legē offendãt, intercesserint, & ex illis existant liberi: integrum esto ijs quidē filijs, qui omni ex parte reprehensione & noxa carent (nisi & ipsi in aliquo alio offenderint, quod secundũ leges ipsos paterna successione indignos ostẽdat) dodrãté hæreditatis: ijs uerò, q tametsi incestuosi habentur, noxa tñ à nobis soluti sunt, quadrãté relinquere, si & ipsi erga patré undiq; se inculpatè gessisse uideantur: quarta uidelicet parte quã fisco adsignari præcepimus, prius ex paterna substantia detracta. Permittimus auté illis, ut non solũ ex testaméto, sed etiã ab intestato, secundũ modũ iam antè à nobis dictũ, genitorũ hęredes fiant. Eodē hoc obtinente etsi post dimissam prioré coniugé, quę præter ius & fas illi copulata fuerat, alterã uxoré secũdũ leges duxerit, filijs ei tam ex priore quàm postea ex legitima uxore procreatis: ita enim superiora tépora humanitate uincemus, dote uidelicet diuertéti mulieri reddita. Enimuerò si intra bienniũ ex quo lex publicè promulgata est, eam à se coniugé non dimiserit: excidat simul & ipse à sua substantia & mulier à dote, & prędictę uterq; pœnę subdatur: ipsi quoq; tales filij neq; ex paterna substantia quidquã, neq; ex materna dote possidebũt. Sed qui ex prioribus innoxijs ei nuptijs nati sunt liberi, illi suę potestatis effecti, pręter quartã scilicet parté, quę in fiscum defertur, bona suscipient, exinde patrem alentes, & (prout diximus) omnia illi quæ ad tuendã reliquã uitã sufficiunt suppeditantes, incestuosæ uidelicet mulieris dote hoc etiã casu in fiscũ redigẽda. Quòd si ei qui hæc patrauit, ex prioribus inculpatis nuptijs liberi nati nõ sint: tunc totius eius substantię dominus erit fiscus. Id enim & in illis qui posthac incestas contrahunt nuptias, sanciuimus: in pari per omnia crimine ponẽtes eum, qui intra dictũ à nobis tépus incestuosam à se coniugé non dimittit, & eum qui post hãc nostrã legé incestas & detestabiles nuptias elegerit. *Cõcordat Nouell. c. 154. his uerbis*: Pręter opinioné incertus ad nos, &c.

VII. *Regula. Ei qui incestas contrahit nuptias, libera testandi facultas aufertur. l. 6. C. de incestis nuptijs. cuius uerba uide ã. reg. prox. Sed & alias incesti pœnas uide s. Lib. 4. cap. 7. quæst. 2. causa 16.*

VIII. *Regula. De pœna, si tutor pupillam suam in uxorem duxerit, dicetur j. cap. prox.*

IX. *Regula. Si quis duas uxores duxerit, quid iuris, dicetur itidem j. cap. prox.*

X. *Regula. Si mulier intra annum uel quinquennium nuptias iterauerit, uide j. cap. 4. Sed & secundarum nuptiarum euentus uide j. d. cap. 4.*

DE EXCEPTIONIBVS ADuersus nuptias, ex personis nuptias contrahentium desumptis. Cap. III.

HActenus euentus iniustarum nuptiarum propositi sunt: nunc quæ sint iniustæ nuptiæ uidendum. Regulariter autẽ nuptiæ iustæ cẽsentur: cuius regulæ exceptiones plures sunt, partim ex personis nuptias cõtrahentium, partim ex alijs circumstãtijs desumptæ, quæ sequuntur.

I. EXCEPTIO: *Nisi ij nuptias inuicem contraxerint, qui parentum liberorum'ue locum inter se obtinent. Hæc exceptio approbatur Inst. de nuptijs. §. Ergo non omnes, his uerbis:* Non omnes nobis

bis uxores ducere licet. nam à quarundam nuptijs abstinendũ est. Ioter eas enim personas, quæ parentũ liberorũue locũ inter se obtinent, cõtrahi nuptiæ nõ possunt: ueluti inter patrẽ & filiá, uel auum & neptẽ, uel matrem & filiũ, uel auiam & nepotem, & usq; in infinitum. Et si tales personæ inter se coierint, nefarias atq; incestas nuptias contraxisse dicuntur. Et hæc adeò uera sunt, ut quamuis per adoptionem parentũ liberorũue loco sibi esse cœperint, nõ possint ioter se matrimonio iungi: in tantũ, ut eriam dissoluta adoptione idem iuris maneat. Itaq; eam quæ tibi per adoptionem filia uel neptís esse cœperit, nõ poteris uxorem ducere, quamuis eam emancipaueris. *Concordat l. 53. ff. de ritu nupt. his uerbis*: Nuptiæ consistere non possunt inter eas personas, quæ in numero parẽtũ liberorumúe sunt, siue proximi, siue ulterioris gradus sint usque ad infinitũ. *Concordat item l. ult. in prin. ff. eod. tt. cuius uerba uide s̄. Lib. 4. cap. 7. quæst. 2. causa 16. Concordat item l. 17. C. de nuptijs, hisce uerbis*: Nemini liceat contrahere matrimonium cum filia, nepte uel pronepte: itemq; cum matre, auia uel proauia: & ex latere amita, ac matertera, sorore, sororis filia, & ex ea nepte. Præterea fratris tui filia, & ex ea nepte. Item ex adfinibus priuigna, nouerca, nuru, socru, cæterisq; quæ iure antiquo prohibentur, à quibus cunctos uolumus se abstinere. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi per adoptionem parentum, liberorumúe loco inuicem esse cœperint. Hæc replicatio reprobatur uerbis supradictis hisce*: Et hæc adeò uera sunt, ut quamuis per adoptionem, &c. *Concordat l. 55 in prin. ff. de ritu nupt. his uerbis*: Quineriam nefas existimatur, eam quoq; uxorem ducere, quæ per adoptionẽ filia neptisúe esse cœperit: in tantum, ut etsi per emancipationem adoptio dissoluta sit, idem iuris maneat. *Planè admittitur replicatio proposita, si rursus emãcipatum duxerit. quæ distinctio approbatur d. l. 55. §. Patris, hisce uerbis*: Patris adoptiui mei matrem, aut materteram, aut neptem ex filio, uxorem ducere nõ possum, scilicet si in familia eius sim: alioquin si emancipatus fuero ab eo, sine dubio nihil impedit nuptias, scilicet quia post emancipationem extraneus intelligor. *Secunda replicatio est: Nisi uulgò quæsitam filiam quis in uxorem duxerit. Et hæc replicatio reprobatur l. 14. §. Vnde nec uulgò. ff. de ritu nuptiarum, his uerbis*: Nec uulgò quæsitam filiam pater naturalis potest uxorem ducere: quoniam in contrahendis matrimonijs naturale ius & pudor inspiciendus est. Cotitra pudorem autem est, filiam suam uxorem ducere. *Tertia replicatio est: Nisi dubitetur an pater sit eius quam ducturus est. Et hæc replicatio reprobatur d. l. 14. §. seruiles, in fine. cuius uerba uide ſ. proximè. Quarta replicatio est: Nisi seruilis cognatio sit. Et hæc replicatio reprobatur d. §. seruiles, his uerbis*: Seruiles cognationes hoc iure obseruandæ sunt. Igitur suam matrem manumissus non ducet uxorem. tantundem iuris est & in sorore, & sororis filia. Idem è contrario dicendum est, ut pater filiam non posit ducere, etsi ex seruitute manumissi sint, & dubitetur patrem eũ esse. *Concordat Inst. de nuptijs, hisce uerbis*: Illud certum est, seruiles quoque cognationes impedimeoto nuptijs esse, si fortè pater & filia, aut frater & soror manumissi fuerint. *Concordat item l. 8. ff. de ritu nuptiar. his uerbis*: Libertinus libertinam matrem, aut sororem uxorem ducere non potest: quia hoc ius moribus, nõ legibus introductum est. *Quinta replicatio est: Nisi ex iniustis nuptijs parentum liberorumúe locum inter se obtineant. Et hæc replicatio reprobatur l. 54. ff. de ritu nuptiarum. cuius uerba uide ſ. except. prox.*

II. EXCEPTIO: *Nisi ij qui ex transuerso gradu cognationis iunguntur, nuptias inuicem contraxerint. Hæc exceptio approbatur Inst. de nuptijs. §. inter eas quoq;, his uerbis*: Inter eas quoque personas, quæ ex transuerso gradu cognationis iunguntur, est quędam similis obseruatio, sed non tanta. Sanè eoim inter fratrem sororemque nuptiæ prohibitæ sunt, siue ab eodem patre eademque matre nati fuerint, siue ex altero eorum. *Concordat l. ult. ff. de ritu nuptiar. cuius uerba uide s̄. Lib. 4. cap. 7. quæst. 2. causa 26. item concordat lib. 17. C. de nuptijs. cuius uerba uide s̄. except. prox. Propositæ exceptionis exemplum primum est in fratre & sorore, quod iam propositum est. Secundum exemplum in fratris & sororis filia, nepte, pronepte proponitur Inst. de nuptijs. §. fratris, hisce uerbis*: Fratris uel sororis filiam uxorem ducere non licet: sed nec neptem fratris uel sororis quis ducere potest, quamuis quarto gradu sint. Cuius enim filiam uxorem ducere non licet, neque eius neptem permittitur. *Concordat l. 39. in princ. ff. de ritu nupt. his uerbis*: Sororis proneptem non possum ducere uxorem: quoniam parentis ei loco sum. *Concordat item l. 17. C. de nuptijs. cuius uerba uide s̄. except. prox. in prin. item concordat l. 2. C. Si nuptiæ ex rescripto petantur, his uerbis*: Nefandissimum scelus fratris sororisúe filiæ nuptiarum, quod sacratissimis constitutionibus sub grauissimæ pœnæ interminatione damnatũ est, iterato præsentis diuinæ sanctionis tenore modis omnibus prohibemus. Procandi qnoque io posterum super tali coniugio (imò potius contagio) cunctis licentiam denegamus, ut unusquisque cognoscat impetrationem quoqne rei, cuius

est denegata petitio, nec si per subreptionem post hanc diem obtinuerit, sibimet profuturam.

Tertium exemplum in amita & matertera, item in amita magna & matertera magna proponitur Inst. de nuptijs. §. item amitam, his uerbis: Amitam licet adoptiuam ducere, uxorem non licet, item nec materteram: quia parentum loco habentur. Qua ratione uerum est, magnam quoque amitam & materteram magnam prohiberi uxorem ducere. *Concordat l. 17. §. amitam. ff. de ritu nuptiar. his uerbis*: Amitam quoq; & materteram, item magnam quoque amitam & materteram magnam prohibemur uxorem ducere: quamuis magna amita & matertera quarto gradu sint. *Concordat item l. 17. C. de nuptijs. cuius uerba uide s. except. prox. in prin. Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi per adoptionem sint cognati. Hæc replicatio reprobatur in primo exemplo, Inst. de nuptijs. §. sed si qua per. cuius uerba uide paulo inferius. reprobatur item in tertio exemplo, d. l. 17 § fin. ff de ritu nupt. his uerbis*: Vtiq; aũt amitam & amitam magnã prohibemur uxorẽ ducere, etsi per adoptionem nobis coniunctæ sunt. *Concordat Inst. d. §. item amitam. Planè admittitur proposita replicatio primùm in secundo exemplo, Inst. de nuptijs, §. Quis uerò, his uerbis*: Eius mulieris quam pater tuus adoptauit, filiam nõ uideris impediri uxorem ducere: quia neque naturali, neque ciuili iure tibi coniungitur. *Concordat l. 12. §. adoptiuæ. ff. de ritu nuptiar. his uerbis*: Adoptiuæ sororis filiam possum uxorem ducere. cognata enim mea non est filia eius: quia auunculus nemo fit per adoptionem, & hæ demum cognationes contrahuntur in adoptionibus, quæ legitimæ sunt, id est quæ agnatorum ius habent. *Deinde admittitur replicatio proposita in sorore patris adoptiui, d. §. adoptiuæ, his uerbis*: Pari ratione & sororem patris mei adoptiui possum ducere, si non fuit eodem patre nata. *Tertiò admittitur proposita replicatio, si adoptio fuerit per emancipationem dissoluta. Inst. de nuptijs. §. sed si qua, his uerbis*: Si qua per adoptionem soror tibi esse cœperit: quamdiu quidem constat adoptio, sanè inter te & eam nuptiæ consistere non possunt: cum uerò per emancipationem adoptio sit dissoluta, poteris eam uxorem ducere. *Concordat l. 17. in prin ff. de ritu nuptiar. his uerbis*: Per adoptionem quæsita fraternitas eo usque impedit nuptias, donec manet adoptio. Ideoque eam quam pater meus adoptauit & emancipauit, potero uxorem ducere. *Concordat item l. 55. §. patris. ff. eod. tt. cuius uerba uide s. except. prox. repl. 1. Quartò admittitur replicatio proposita, si naturalis fuerit emancipatus. Inst. d. l. 17. in prin. his uerbis*: Aequè, etsi me emancipato illã in potestate retinuerit, poterimus iungi matrimonio. Itaq; uolenti generũ adoptare, suadetur ut filiã emãcipet. Similiter suadetur ei qui nurũ uelit adoptare, ut emancipet filiũ. *Concordat Inst. d. §. sed si qua, his uerbis*: Sed etsi tu emancipatus fueris, nihil est impedimento nuptijs. Et ideo constat, si quis generũ adoptare uelit, debere eum antea filiam suã emancipare: & si quis uelit nurum adoptare, debere eum antea filiũ suũ emancipare. *Hæc de prima replicatione reprobata cum suis distinctionibus.*

Secunda replicatio est: Nisi ex iniusto matrimonio uel coitu cognatio descendat. Et hæc replicatio reprobatur l. 54. ff. de ritu nuptiar. his uerbis: Nihil interest ex iustis nuptijs cognatio descendat, an uerò non. nam & uulgò quæsitam sororem quis uetatur uxorem ducere.

Tertia replicatio est: Nisi seruilis cognatio sit. Et hæc replicatio reprobatur per ea quæ dicta sunt s. except. prox. repl. 4.

Quarta replicatio est: Nisi duorum fratrum uel sororum liberi nuptias contraxerint. Hæc replicatio approbatur Inst. de nuptijs. §. duorum, his uerbis: Duorũ fratrum uel sororum liberi, uel fratris & sororis coniũgi possunt *Concordat l. 19. C. de nuptijs, his uerbis*: Celebrandis inter consobrinos matrimonijs licentia legis huius salubritate indulta est, ut reuocata prisci iuris authoritate, restrictisq; calumniarũ fomentis, matrimoniũ inter consobrinos habeatur legitimũ, siue ex duobus fratribus, siue ex duabus sororibus, siue ex fratre & sorore nati sunt: & ex eo matrimonio editi legitimi, & suis patribus successores habeantur. *Concordat item l. 2. C. de institut. uel substitut. sub cõdit. cuius uerba uide in Cõment. de Legatis, cap. 32. condit. 2. reg 2. except. 1. item concordat l. 3. ff. de ritu nuptiarum. cuius uerba uide j. cap. prox. except. 1. repl. 5.*

III. EXCEPTIO: *Nisi inter adfines nuptiæ contrahantur. Hæc exceptio approbatur Inst. de nuptijs. § adfinitatis. cuius uerba uide j. except. prox. sed & huius exceptionis species sunt exceptiões proximè sequentes. Replicatio autẽ generalis uidetur esse talis: Nisi seruilis adfinitas sit. Sed hæc replicatio reprobatur l. 14. §. idem tamen. ff. de ritu nuptiar. his uerbis*: Idem quod in seruilibus cognationibus constitutum est, & in seruilibus adfinitatibus seruãdum est. Veluti ut eam quę in contubernio patris fuerit, &c.

IIII. EXCEPTIO: *Nisi quis priuignam suã in uxorẽ duxerit. Hæc exceptio approbatur Inst. de nuptijs. §. adfinitatis, hisce uerbis*: Adfinitatis quoq; ueneratione à quarundã nuptijs abstinere necesse est: ut ecce priuignã aut nurum uxorẽ ducere non licet, quia utræq; filię loco sunt. Quod ita scilicet accipi debet, si fuit nurus aut priuigna tua. nam si adhuc

nurus

nurus tua eſt, id eſt, ſi adhuc nupta eſt filio tuo, alia ratione uxorem eam ducere non poteris: quia eadem duobus nupta eſſe nõ poteſt. Irem ſi adhuc priuigna tua eſt, id eſt, ſi mater eius tibi nupta eſt, ideo eam uxorem ducere non poteris, quia duas uxores eodem rempore habere non licet. *Concordat l.17.in fine.C.de nuptijs.cuius uerba uide ſ.except.1. in prin. Propoſitæ exceptionis replicatio prima hæc uidetur eſſe: Niſi uxoris non filia, ſed neptis ſit, uel proneptis. Hæc replicatio reprobatur l.14.§.Priuigna.ff.de ritu nuptiar. bis uerbis:* Priuigna non ſolum ea mihi intelligitur, quæ uxoris meę filia eſt, ſed & neptis & proneptis, ue nullam earum ducere poſsim. *Cõcordat l.40.ff.eod.tt.bis uerbis:* Ariſto reſpondit, priuignæ filiam nõ magis uxorem ducere poſſe, quã ipſam priuignam. *Secunda replicatio eſt: Niſi filia poſt uxorem repudiatam nata ſit. Et hæc replicatio reprobatur l.12.§.ſi uxor. ff.d.tt. bis uerbis:* Si uxor mea poſt diuortium alij nupſerit, & filiam ſuſceperir: putat Iulianus hanc quidẽ priuignam non eſſe, uerùm nuptijs eius abſtinendum. *Concordat Inſt. de nuptijs. §.ſi uxor, bis uerbis:* Si uxor tua poſt diuortium ex alio filiam procreauerir, hæc non eſt quidem priuigna tua, ſed Iulianus ab huiuſmodi nuptijs abſtineri debere air. nam conſtat nec ſpõſam filij nurum eſſe, nec patris ſpõſam nouercam eſſe: rectius tamen et iure facturos eos, qui ab huiuſmodi nuptijs abſtinuerinr.

V. EXCEPTIO: *Niſi quis nurum ſuam in uxorem duxerit. Hæc exceptio approbatur per ea quæ dicta ſunt ſ. except.prox. in prin. Huius exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi non filij, ſed nepotis uel pronepotis uxor ſit. Hæc replicatio reprobatur l.14.§.nurus.ff. de ritu nuptiar. bis uerbis:* Nurus appellatione non rantum uxor filij, ſed & neporis & proneporis cõrinetur: licet quidam has pronurus appellent. *Secunda replicatio uidetur eſſe: Niſi non uxor, ſed ſponſa filij fuerit. Et hæc replicatio reprobatur Inſt.de nuptijs.§.ſi uxor, in fine.cuius uerba uide ſ. except.prox.in fine.concordat l.12.§.ſed & per.ff.de ritu nupt.bis uerbis:* Sponſa mea patri meo nubere non poterir, quamuis nurus non propriè dicatur. *Tertia replicatio eſt: Niſi non filij, ſed priuigni uxor fuit. Et hæc replicatio reprobatur l.15.ff. de ritu nuptiar. bis uerbis:* Vxorem quondam priuigni coniungi matrimonio uirrici non oporret: nec in matrimonium nouercam ei conuenire, qui priuignæ maritus fuit. *Quarta replicatio eſt: Niſi non naturalis, ſed adoptiui filij uxor fuit. Et hæc replicatio reprobatur l.14.in prin. ff.de ritu nuptiar.bis uerbis:* Si quis filium adoptauerit, uxorem eiuſdem quæ nurus loco eſt, ne quidem poſt emancipationem filij uxorem ducere poteſt: quoniam aliquando nurus eius fuit.

VI. EXCEPTIO: *Niſi quis ſocrum ſuam in uxorem duxerit. Hæc exceptio approbatur Inſt. de nuptijs.§.ſocrum quoq; bis uerbis:* Socrum quoq; & nouercã ꝓhibitũ eſt uxorẽ dncere: quia matris loco ſunt. Quod & ipſum diſſoluta demum adfinitate procedit: alioquin ſi adhuc nouerca eſt, id eſt, ſi adhuc patri tuo nupta eſt, communi iure impeditur tibi nubere: quia eadem duobus nupta eſſe non poteſt. Item, ſi adhuc ſocrus eſt, id eſt, ſi adhuc filia eius tibi nupra eſt, ideo impediuntur tibi nupriæ: quia duas uxores habere non potes. *Concordat l.17.in fine.C.de nuptijs.cuius uerba uide ſ.except.1.in prin. Huius exceptionis replicatio prima hæc eſſe uidetur: Niſi non uxoris quondam mater, ſed auia uel proauia ſit. Hæc replicatio reprobatur l.14.§.itaq; ff. de ritu nuptiar. bis uerbis:* Socrus appellanone non tantum uxoris meę mater, ſed & auia & proauia intelligitur, ut nullam earum ducere poſsim. *Secunda replicatio uidetur eſſe: Niſi non mater, ſed nouerca fuerit uxoris quondam meæ. Et hæc replicatio reprobatur l.15.in fine.ff. de ritu nuptiar. cuius uerba uide ſ. exceptione prox.repl.3.*

VII. EXCEPTIO: *Niſi quis nouercam ſuam in uxorem duxerit. Hæc exceptio approbatur per ea quæ propoſita ſunt ſ. except.prox.in prin. Huius exceptionis replicatio prima hæc uidetur eſſe: Niſi non patris, ſed aui uel proaui quondam uxor fuerit. Hæc replicatio reprobatur l.14.§.nunc uideamus. ff. de ritu nuptiar.bis uerbis:* Nunc uideamus quomodo nouerca & priuigna, & ſocrus & nurus inrelligantur, ut ſciamus quas non liceat ducere. Quidam nouercam per ſe patris uxorem, & nurum filij uxorem, & priuignã uxoris ex alio marito filiam intelligunt: ſed (quod ad hanc cauſam) uerius eſt nec aui uxorem, nec proaui duci poſſe. Et duas ergo, uel plures nouercas ducere non poterit. nec mirum. Nam & is qui adoptiuus eſt, nec naruralis patris, nec adoptiui uxorem ducere poreſt: & ſi plures uxores pater adoptiuus habuit, nullam earum ducere poſſum. *Secunda replic.uidetur eſſe: Niſi non patris naturalis, ſed adoptiui uxor fuerit. Sed hæc quoque replicatio reprobatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Nã & is qui adoptiuus eſt, &c. *Concordat d.l.14.in prin.bis uerbis:* Adoptiuus filius ſi emancipetur, eam quæ patris adoptiui uxor fuit, ducere non poreſt: quia nouercę locum habet. *Planè admittitur replicatio propoſita, ſi poſterior maritus à priore fuerit adoptatus, poſtquã prius matrimonium fuit ſolutum, & poſterius contractum. quæ diſtinctio approbatur l.12. in prin. ff.d.tt.bis uerbis:* Si qua mihi uxor fuit, deinde à me repudiata, nupſit Seio, quẽ ego poſtea adrogaui: non ſunt nuptiæ inceſtæ. *Tertia replicatio eſt: Niſi non uxor, ſed ſponſa patris fuerit. Et hæc*

replicatio reprobatur d.l.12.§.1. his uerbis: Inter me & ſpõſam patris mei nuptię nõ poſſunt contrahi: quáquá nouerca mea propriè nõ dicatur. *Cõcordat Inſt. de nuptijs. §.ſi uxor. in fine. cuius uerba uide ſ. except. 4. repl. 2. Quarta replicatio uidetur eſſe: Niſi non uxor, ſed concubina patris fuerit. Et hæc replicatio reprobatur l. 4. C. de nuptijs, hiſce uerbis*: Liberi concubinas parentum ſuorum uxores ducere non poſſunt: quia minus religioſam & probabilem rem facere uidentur. Qui ſi contra hoc fecerint, crimẽ ſtupri committunt.

VIII. EXCEPTIO: *Niſi fratris uxorem quis duxerit. Hæc exceptio approbatur l. 5. C. de inceſtis nuptijs, hiſce uerbis*: Fratris uxorem ducendi, uel duabus ſororibus coniungendi penitus licentiam ſubmouemus, nec diſſoluto quoquo modo coniugio. *Concordat l. ult. C. eod. ti. his uerbis*: Ab inceſtis nuptijs uniuerſi qui noſtro reguntur imperio, nouerint temperandum. Nam reſcripta quoque omnia uel pragmaticas formas, aut conſtitutiones impias, quæ quibuſdam perſonis tyrannidis tempore permiſerunt, ſceleſto contubernio nomen matrimonij imponere, ut fratris filiam uel ſororis, uel eam quę cum fratre quondam nuptiali iure habitauerat, uxorem legitimam turpiſsimo conſortio liceret amplecti, aut alia huiuſmodi committerentur, uiribus carere decernimus: ne diſsimulatione culpabili nefanda licentia roboretur. *Huius exceptionis replicatio uidetur eſſe talis: Niſi cum fratre non coierit. Verum replicatio hæc reprobatur l. 8. C. d. ti. his uerbis*: Licet quidam Aegyptiorũ idcirco mortuorum fratrum ſibi coniuges matrimonio copulauerunt, quòd poſt mortem illorum uirgines manſiſſe dicebantur, arbitrati ſcilicet quod certis legum conditoribus placuit, cum corpore non cõuenerint, nuptias non re uideri contractas, & huiuſmodi connubia tũc temporis celebrata, firmata ſint: tamẽ præſenti lege ſancimus, ſi quæ huiuſmodi nuptiæ contractæ fuerint, eas earũq; cõtractores, & ex his progenitos antiquatũ legum tenori ſubiacere, nec ad exemplum Ægyptiorum, de quibus ſupradictum eſt, eas uideri fuiſſe firmatas, uel eſſe firmãdas.

IX. EXCEPTIO: *Niſi quis uxoris quondam ſuæ ſororem in uxorem duxerit. Hæc exceptio approbatur l. 5. C. de nuptijs. cuius uerba uide ſ. except. prox. in prin.*

X. EXCEPTIO: *Niſi nouercæ uel uitrici filiam in uxorem duxerit, uel filio nupſerit. Hæc exceptio reprobatur Inſt. de nuptijs. §. mariti, his uerbis*: Mariti filius ex alia uxore, & uxoris filiá ex alio marito, uel contrà, matrimonium rectè contrahunt, licet habeant fratrem ſororemúe ex matrimonio poſtea contracto natos. *Concordat l. 34. §. inter. ff. de ritu nuptiar. his uerbis*: Inter priuignos contrahi nuptiæ poſſunt, etſi fratrẽ cõmunem ex nouo parẽtum matrimonio ſuſceptum habeant.

XI. EXCEPTIO: *Niſi priuignæ filiam in uxorem duxerit. Hæc exceptio approbatur per ea quæ dicta ſunt ſ. except 4. rep. 1. hactenus ergo de adfinibus & cognatis ſit dictum.*

XII. EXCEPTIO: *Niſi tutor pupillam uel curator adultam ſuam in uxorem duxerit. Hæc exceptio approbatur l. 7. C. de interdicto matrimonio, his uerbis*: Si tutor uel curator pupillam uel adultam quondam ſuam, ſibi uel filio ſuo, nullo diuino impetrato beneficio, in matrimonio collocauerit: manet infamia contra eum, ueluti confeſſum de tutela: quia huiuſmodi coniunctione fraudem adminiſtrationis tegere laborauit, & dos data per conditionem repeti poteſt. *Cõcordat l. 65. in prin. ff. de ritu nuptiar. his uerbis*: Libertũ eundemque tutorem pupillæ, eo quòd in matrimonium collocata ipſa tutori ſuo uel filio eius eſſet, ſenatus relegandum cenſuit. *Concordat item l. 67. in prin. ff. de ritu nuptiar. his uerbis*: Non eſt matrimonium, ſi tutor uel curator pupillam ſuam intra uiceſimum quintũ annum non deſponſatam à patre, neque teſtamento deſtinatam, ducat uxorem, uel eam filio ſuo iungat: quo facto uterque infamatur, & pro dignitate pupillę extra ordinem coërcetur: nec intereſt filius ſui iuris, an in patris poteſtate ſit tutoris curatoriſúe. *Ratio huius proponitur ĩ. except. 19 Propoſitæ exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi pupilla quondam ſua uiceſimum quintum annum exceſſerit. quæ replicatio elicitur ex uerbis iam propoſitis hiſce*: Intra uiceſimum quintum annum. *Secunda replicatio eſt: Niſi pater pupillæ tutori eam deſponſauerit, uel teſtamento deſtinauerit. Hæc replicatio elicitur ex uerbis iam propoſitis hiſce*: Nõ deſpõſatam à patre, neq; teſtamento deſtinatam. *Concordat l. 36. ff. eod. ti. his uerbis*: Tutor uel curator pupillam uel adultam ducere non poteſt, niſi à patre deſponſa, deſtinatáue teſtamento, nominata cõditione nuptijs ſecuta fuerit. *Tertia replicatio eſt: Niſi mater pupillam tutori nuptum collocauerit. Hæc replicatio reprobatur l. 63. in prin. ff. de ritu nuptiar. his uerbis*: Quanquam in arbitrio matris pater eſſe uoluit, cui nuptum filia cõmunis collocaretur: fruſtra tamen ab ea tutor datus eligetur. Neq; enim intelligitur pater de perſona tutoris cogitaſſe: cũ ideo maximè matrẽ prætulit, ne filiæ nuptias tutori committeret. *Quarta replicatio eſt: Niſi curatori rationes tutelæ tutor reddiderit. Hæc replicatio approbatur d. l. 63. §. fin. his uerbis*: Tutor qui rationes curatori reddidit, pupillam ſuam ante conſtitutum tempus ætatis eius uxorem ducere, nec matrẽ

ex alio

ex alio matrimonio factam poteſt. *Quinta replicatio eſt: Niſi uentri bonisq; curator ſit datus. Hæc replicatio reprobatur l.68.§.& ſi quidem. ff.de ritu nuptiar. his uerbis*: Siquidem curator uentri bonisq; datus ſit, prohibitionem eiuſdem ſenatuſconſultum inducit: nam & hic debet rationem reddere. Nec ſpacium adminiſtrationis mouere nos debet: quia nec in tutore, nec curatore diſcrimen maioris aut minoris tẽporis, quo in huiuſmodi munere quis fuerit, habitum eſt. *Sexta replicatio eſt: Niſi exiguo tempore tutor uel curator fuerit. Hæc replicatio reprobatur uerbis iam propoſitis hiſce*: Quia nec in tutore, nec curatore diſcrimen, &c. *Septima replicatio eſt: Niſi tutor benè tutelam adminiſtrauerit. Et hæc replicatio reprobatur d.l.68. §. fin his uerbis*: Et qui benè tutelã & ex fide adminiſtrauit, nihilominus prohibetur. *Octaua replicatio eſt: Niſi reſcriptum Imperatoris impetrauerit, ut liceat. Hæc replicatio elicitur ex l.7.ibi: Nullo diuino impetrato beneficio. C.de nuptijs. cuius uerba uide ſ. ead. except. in princip. Nona replicatio eſt: Niſi tutor honoris cauſa ſit datus. Hæc replicatio reprobatur l. 61. §. quid ergo. ff.de ritu nuptiarum. cuius uerba uide paulo inferius exceptione 15. replicat 1. duplicatione 1. Decima replicatio eſt: Niſi tutor ceſſet in tutela administranda. Hæc replicatio reprobatur d. l. 61 §. quin autem ille, his uerbis*: Quin ille qui cum datus eſſet tutor, ceſſat in adminiſtratione, pertineat ad orationem, non eſt dubitandum: quia perinde tenetur ex ſacris conſtitutionibus, atque ſi geſsiſſet. *Vndecima replicatio eſt: Niſi tutor nominatus excuſatione ab tutela oppoſita pupillam duxerit. Hæc replicatio approbatur d.l.61.§.quid ergo ſi cum, his uerbis*: Quid ergo, ſi cum ſe uellet excuſare aliquo titulo, nec in promptu probationes haberet, excuſationis negocium fuerit dilatum, & inter moras pupilla adoleuerit, an ad ſenatuſconſultũ pertineat? quęſtio in eo eſt, an poſt pubertatẽ officio finito excuſationẽ eius recipi oporteat? Nam ſi recipiatur, & excuſauerit, impunè poteſt ducere. Si uerò non debeat recipi poſt officium finitum: non rectè ducit. Et ait Papinianus libro quinto reſpõſorum, officio finito excuſationẽ recipi non oportere. Et ideo exacti temporis periculũ ad eum pertinere. Sed mihi hoc nequaquã placet. Iniquum eſt enim propter dilationem, quæ fortè non dolo, ſed ex neceſsitate contigit, non excuſari, uel nuptias impediri excuſatione percepta. *Duodecima replicatio eſt: Niſi pupilla tutori non ſit nupta, ſed tantum deſponſa. Hæc replicatio reprobatur d.l. 61 §. quamuis. cuius uerba uide ſ.cap.1.quæſt.3.except.1. Decimatertia replicatio eſt: Niſi non tutor, ſed alius pupillam poſt pubertatem in uxorem duxerit. Hæc replicatio ipſo quidem iure ſubſiſtit: uerùm diſtinguitur exceptionibus ſequentibus. Decimaquarta replicatio eſt: Niſi non pupillam, ſed pupillæ matrem uel hæredem tutor uxorem duxerit. De hac quoq; re dicetur ĩ. except.22. cum ſequent.*

XIII. EXCEPTIO: *Niſi inter filium tutoris & pupillam nuptiæ contrahantur. Hæc exceptio approbatur per ea quę propoſita ſunt ſ. except. prox. in prin.* Concordat *l.6. C. de interdicto matrimonio, his uerbis*: Si patris tui pupillã nõdũ reddita tutelæ ratione, uel poſt redditam nondũ exacto quinto & uiceſimo anno, nec non utili anno uxorem duxiſti: nec matrimonium cum ea habuiſſe, nec filium ex huiuſmodi coniunctione procreaſſe uideri potes. Sanè ſi hoc pater puellæ cum decederet poſtulauit: & nuptiæ ritè contractæ, & filius uidetur iure ſuſceptus. *Propoſitæ exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi pupilla uiceſimumquintum annũ exceſſerit. Hæc replicatio elicitur ex uerbis iam propoſitis hiſce*: Nondum exacto quinto & uiceſimo anno, nec non utili anno. *Concordat ſ. except. prox. repl.1 Huius replicationis duplicatio hæc eſt: Niſi ratio tutelæ uel curæ nondum fuerit reddita. Et hæc duplicatio elicitur ex uerbis iam propoſitis hiſce*: Nondum reddita tutelæ ratione. *Secunda replicatio eſt: Niſi tutelæ uel curæ ratio reddita ſit. Hæc replicatio uerbis iam propoſitis approbatur, ſimul & diſtinguitur ad hunc modum: Niſi puella uiceſimum ſextum annum nondum exceſſerit. Tertia replicatio eſt: Niſi pater puellæ matrimonio conſenſerit. Quæ replicatio conſtat ex uerbis ſuprà propoſitis hiſce*: Sanè ſi hoc pater puellæ cum decederet poſtulauit, &c.

Quarta replicatio eſt: Niſi non filius, ſed nepos tutoris pupillam duxerit. Hæc replicatio reprobatur l.60. ff. de de ritu nuptiarum, his uerbis: Senatuſconſulto, quo cautum eſt, ne tutor pupillam uel filio ſuo uel ſibi nuptum collocet: etiam nepos ſignificatur.

Quinta replicatio eſt: Niſi non naturalis, ſed adoptiuus fuerit filius. Hæc replicatio approbatur ſub hac conditione, Si fuerit emancipatus, l. 61. §. penult. ff. d. tt. his uerbis: Si adoptiuus filius tutoris duxerit pupillam illicitè, poſteaque emancipatus fuerit, credendum eſt, de adoptiuis emancipatis ſenatum nõ ſenſiſſe: quia poſt emancipationem in totum adoptiuæ familiæ obliuiſcuntur.

Sexta replicatio eſt: Niſi filius tutoris alij in adoptionem fuerit datus. Hæc replicatio reprobatur d. §. penultim. his uerbis: Naturales liberi licet in adoptionem dati fuerint, ſenatuſconſulto continentur.

Septima replicatio uidetur eſſe: Niſi filius in poteſtate tutoris non ſit, ſed ſit ſui iuris. Hæc replicatio reprobatur l. 67. ibi: Nec intereſt. ff. de ritu nuptiar. cuius uerba uide ſ. except. prox. in prin. Octaua replicatio eſt: Niſi poſt mortem tutoris filius eius pupillam uxorem duxerit. Hæc replicatio reprobatur l.68.

in prin ff.de ritu nuptiar.his uerbis: Non solum uiuo tutore, sed & post mortem eius filius tutoris ducere uxorẽ prohibetur eá, cuius tutelæ rationi obstrictus pater fuit. Nec puto interesse extiterit ei hęres filius, an abstinuerit paterna hæreditate, an nec hæres fuerit fortè exhæredatus, aut pręteritus uel emancipatus. Nam fieri potest, ut per fraudem in eum collata bona patris propter tutelam reuocari oporteat. *Nona replicatio uidetur esse: Nisi filius patri hæres non existat. Hæc replicatio itidem reprobatur uerbis iã prępositis hisce*: Nec puto interesse, *&c. Decima replicatio est: Nisi cum auus neptis ex uno filio tutelam gessisset, eam nepoti ex altero filio nuptum collocauerit. Hæc replicatio approbatur d.l.68.§.de uno, his uerbis*: De uno dubitari potest, si auus tutelam gessit neptis ex filio emãcipato natę, an nepoti ex altero filio eá collocare possit, siue emãcipato, siue manenti in potestate: quia pat affectionis causa suspicioné fraudis amouet? Sed & si senatusconsultũ stricto iure cõtra oẽs tutores nititur: attamẽ summæ affectionis auitę intuitu huiusmodi nuptiæ cõcedendæ sunt. *Vndecima replicatio est: Nisi post contractas demũ nuptias tutor maritũ eiusue patrẽ adoptauerit. Hæc replicatio approbatur d.l.68.§.sed uideamus, his uerbis*: Videamus si Titij filius duxerit uxoré eam quę tua pupilla fuit, deinde Titiũ uel filiũ eius adoptaueris, an pereantur nuptiæ, ut in genero adoptato dictum est, an adoptio impediatur? quod magis dicẽdum est. Et si curator dum gerit curam, adoptauerit maritum eius puellæ, cuius curator est: idem iuris est. Nam finita iam tutela, & nupta puella alij, uereor ne longum sit adoptionem mariti eius impedire, quasi propter hoc interponatur, ut ratio tutelæ reddendæ cohibeatur: quam causam prohibitionis nuptiarũ contrahendarum oratio diui Marci continet. *Duodecima replicatio est: Nisi ob rusticitatem & imperitiã nuptiæ sint contractæ. Hæc replicatio reprobatur l.1. C.de interd.matri.inter, &c. his uerbis*: Senatuscõsulti autoritatem, quo inter pupillam & tutoris filium connubium saluberrimè sublatum est, circumueniri rusticitatis et imperitiæ uelamentis non oportet. *Decimatertia replicatio est: Nisi post contractum matrimonium socer nurui curator sit datus. Hæc replicatio approbatur l.3.C d.tit.his uerbis*: Cũ proponas ei quã matrimonio tuo iuncta fueris, post liberos susceptos curatoré patre tuó datũ, qué contendis, nec te in potestate habuisse: cũ rectè contractũ matrimoniũ ex pòst facto uitiari nõ potuerit: iustã interpretationé metuere non debes, ne liberi quos habetis, nõ ex iusto matrimonio suscepti uideantur. Vt autẽ omnis scrupulus auferatur, insistere pater tuus debet, nec nõ & uxor tua, ut alius loco eius detur. Habebit enim facultaté repetendæ rationis negociorũ gestorum ab eo qui fuerit substitutus. *Decimaquarta replicatio uidetur esse: Nisi filius in seruitute sit susceptus. uerùm reprobatur l.4.C.d.tit.his uerbis*: Libertinũ qui filio suo naturali, quem in seruitute susceperat, postea manumisso pupillã suá, eandẽq; patroni sui filiá in matrimonio collocauit: ad sententiam amplissimi ordinis, qui huiusmodi nuptijs interdicendũ putauit, pertinere dubitari non oportet. *Decimaequintæ replicationis loco notanda est exceptio sequens proxima.*

XIIII. EXCEPTIO: *Nisi inter pupillũ & filiam tutoris nuptiæ sint contractæ. Hæc exceptio reprobatur l.65 §. fin.ff.de ritu nuptiar. his uerbis*: Tutor pupilli non prohibetur filiam suam collocare pupillo suo in matrimonio. *Concordat l.5.C. de interd.matri.his uerbis*: Curatoré adulto suo filiam suam nuptui collocare nõ posse, falsò tibi persuasum est.

XV. EXCEPTIO: *Nisi inter eum ad quẽ periculum tutelæ pertinet, & pupillam nuptiæ sint contractæ. Hæc exceptio approbatur l.61.in prin.ff.de ritu nuptiar.his uerbis*: Si quis tutor quidem non sit, periculum tamen tutelæ ad eum pertineat, an sententia orationis contineatur? ueluti si pupilla ab hostibus capta fuerit, aut falsis allegationibus à tutela se excusauerit, aut ex sacris constitutionibus periculũ ad eum pertineat. Et dicendũ est, hos quoque ad senatuscõsultum pertinere. Nam & huiusmodi periculum in numerum trium tutelarum computari comprobatum est. *Huius exceptionis species uide s. except. 12.repl.9.cũ sequentibus. Eius autem replicatio hæc est: Nisi non suo, sed alterius nomine periculum tutelæ ad eum pertineat. Quæ replicatio approbatur d.l.61.§.1.his uerbis*: Sed si propter alterius personam periculum ad eum peruenit, uideamus ne extra sententiam senatusconsulti sit: ueluti si magistratus in tutelæ periculum inciderit, uel fideiusserit quis pro tutore uel curatore: quia nec in numerũ trium tutelarum hæc imputentur, consequens est & hoc probare. *Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi honoris causa tutor datus sit. Quæ duplicatio approbatur ibidem, his uerbis*: Quid ergo si honoris causa tutor datus sit, quatenus nec huiusmodi tutela in numerũ cõputatur, nũquid idẽ sit? Sed ratio in contrarium ducit, quod dictum est, honorarium tutorem periculum solere pati, si malè passus sit administrari tutelam.

Secunda duplicatio est: Nisi hæres tutoris sit. hic enim quãuis non suo, sed defuncti nomine periculo tutelæ sit obstrictus, nihilominus tamẽ pupillam ducere prohibetur. de quo paulo inferius except.19.

Tertia

Tertia duplicatio est in patre tutoris, de quo J. exceptione 17.

XVI. EXCEPTIO: *Nisi inter eum qui pupillam hereditate paterna abstinuit, & pupillã nuptiæ cõtrahantur. Hæc exceptio approbatur l. 68. §. fin. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Sed & is qui pupillã abstinet bonis patris sui, rationem eius rei præstare debet: & sic fieri potest, ot etsi inconsultus hoc fecerit, hoc oomine condẽnari debeat. Sed et si oprimo cõsilio usus sit auxilio prętorię iurisdictionis, quia nõ soluendo pater eius decesserat: nihilominus tamẽ (quia in iudicio hoc prohari oportet) impediuntur nuptiæ. Nam & qui benè tutelã & ex fide admioistrauit, oihilominus prohihetur.

XVII. EXCEPTIO: *Nisi inter patrem tutoris & pupillam nuptiæ sint contractæ. Hæc exceptio approbatur certa conditione l. 68 §. sed & si filiusfam. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Si filiusfamiliâs tutor puellæ uel curator fuit: puto magis patri eius non oportere eã nubere. Nunquid nec fratri, qui est in eiusdẽ potestate? *Huius exceptionis ratio est suprad. cta exceptio 15. Eius autem replicatio est: Nisi filius tutor in patris potestate non sit. Quæ replicatio ex propositis uerbis constat.*

XVIII. EXCEPTIO: *Nisi inter fratrem tutoris, qui est in eiusdem potestate, & pupillam nuptiæ sint contractæ. Hæc exceptio elici potest ex uerbis iam propositis hisce:* Nunquid nec fratri, qui est in eiusdem potestate? *quasi dicat,* non.

XIX. EXCEPTIO: *Nisi inter hæredem tutoris & pupillã nuptiæ contrahantur. Hæc exceptio approbatur l. 65. §. senatusconsulti. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Senatusconsulti quo prohibentur tutores & filij eorum pupillas suas ducere, puto hęredem quoq; tutoris extraneũ sentenria adprehendi: cum ideo prohibuerit huiusmodi nuptias, ne puellæ io re familiati circumscribantur ab his, qui rationes eis gestæ tutelæ reddere compelluntur. *Concordat l. 61 §. fin. ff. eod. tit. his uerbis:* Quid ergo si tutor datus ꝓuocauit, & postea hæres eius uictus est? præteriti temporis periculũ pręstate debet. Ao uerò si filios hęres fuit, & uictus est, ad oranionem pertineat? & consequens est hoc probare: quoniam tationem debet reddere.

XX. EXCEPTIO: *Nisi inter libertũ tutoris & pupillã nuptiæ sint contractæ. Hæc exceptio approbatur l. 67. § fin. ff. de ritu nupt. his uerbis:* Libertum eã pupillã, cuius patronus res administrat, uxorem ducere satis inciuile est. *Concordat l. 37. ff. eod. tit. his uerbis:* Libertũ curatoris puellę prohiberi oportet uxorẽ eandẽ ducere.

XXI. EXCEPTIO: *Nisi inter eum qui pro tutore uel curatore negocia pupillæ gerit, eiusue filium & pupillã nuptiæ sint contractæ. Hæc exceptio reprobatur l. ult. C. de interd. matrim. his uerbis:* Si quis tutoris uel curatoris nomine usurpato, id est, pro tutore, seu curatore, uel negociorũ gestore res pupillæ administrauerit, eãq; sibi uel filio suo copulauerit: tales nuptias stare, & nõ ad exemplũ tutorũ infirmari sancimus: nec ex huiusmodi subtili uel maligno tractatu matrimonia, seu proles ex his ꝓgenita, uel dos super his data uel promissa, aliquam læsionẽ uel calumniam patiantur.

XXII. EXCEPTIO: Nisi *inter tutorẽ & matrẽ pupillæ nuptiæ sint contractæ. Hæc exceptio reprobatur l. 2. C. de interd. matrim. his uerbis:* Mater pupillæ cõ tutore filiæ suæ, uel filio tutoris nuptias contrahere noo prohibetur.

XXIII. EXCEPTIO: *Nisi inter tutorem eius ue filiũ & puellã pupillæ hæredẽ nuptiæ sint contractæ. Et hæc exceptio reprobatur l. 68. §. si pupillæ. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Si pupillæ tutelam Titius administrauerit, uel curator negocia gesserit, eaq; nondũ recepta ratione decesserit filia hærede relicta: quætẽti an eã filio suo Titius posset collocare in matrimoniũ? dixi posse: quia ratio hæreditaria esset, & sic simplex debitũ: alioquin omnis debitor eã cui obligatus esset ex aliqua ratione, prohiberetur sibi filioq; suo coniungere.

XXIIII. EXCEPTIO: *Nisi is qui officiũ aliquod in aliqua prouincia administrat, aliquam ex ea prouincia in uxorem ducat. Hæc exceptio approbatur l. 38. in prin. ff de ritu nuptiar. cuius uerba uide s̄. ca. 1. quæst. 3. except. 1. repl. 2. Item concordat l. 64. ff. eod. tit. his uerbis:* Præfectus cohortis uel equitũ, aut tribuous, si cõtra interdictũ eius prouinciæ duxit uxorẽ, in qua officiũ gerebat: matrimoniũ non erit. quę species pupillæ cõparanda est: cum rario potentatus nuprias prohihuerit. Sed an huic quoq;, si uirgo nupserit, nõ sit auferendũ, quod testamẽto relictũ est, deliberari potest? Exemplo tamẽ pupillę nuptæ tutori quod relictũ est, potest mulier consequi: pecuoiã tamen in dotem datam mulieris hæredi restitui necesse est. *Quod ait Iurisconsultus:* Sed an huic quoq;, &c. *Pertinet ad ea quæ dicta sunt in Comment. de Legatis, cap. 3. except. 20. repl. 3. Ait insuper:* Pecuniam tameo in dotem datam, &c. *De hoc dictũ s̄. cap. 2. q. 3. reg. 3. except. 4. Concordat item proposita exceptioni l. unica. C. si rector prouinciæ, &c. cuius uerba uide s̄. cap. 1 q. 4. reg. 2. except. 2. item cõcordat l. unica. C. si quacũq; præditus potestate, &c. his uerbis:* Si quis ordinaria uel qualibet prędítus potestate circa nuptias iouitis ipsis uel parẽtib. earũ cõtrahendas (siue pupillæ, siue apud patrẽ uirgines siue uiduę eruot, sitie sui iuris uiduæ, deniq; cuiuscuoque sortis) occasione potestatis utatur, & minacẽ setuorẽ suũ iouitis ijs, quorũ utilitas agitur, exhibere aot exhibuisse detegitur: húc licet ꝓhibitas nuptias nõ peregerit,

attamen

attamé ꝑ tali conamine mulctę librarũ auri decem obnoxium statuimus, & cùm honore abierit, peractá dignitaré usorpare ptohibemus: tali scilicet pœna, ur si circa honoré eum quo malè usus est, uindicãdũ nostris statutis parêre uoluerit, eam prouinciá, in qua sibi usurpauerit habitare, per iuge biénium nõ sinatur. illo uidelicet adijciendo, ur & in potestate adhuc cõstituto licear ꝑsonæ, quam huiusmodi ambitu circumuenire tentauerit, confestim cõtestatione proposita, cum sua suorumq; domo iurisdictioné eius euitare: curaturis hoc uniuscuiosq; ciuitatis defensoribus, & eiusdé iudicis apparitoribus. Et quidé si hęc prauiras ordinarij iudicis erit, uniuersa domus eius ratio, arq; omnia uel ciuilia uel criminalia negocia, quãdiu idé in administratione fuerit, uicario cõpetant. Sin aũr uicarius uel similis potestatis uim in huiusmodi matrimonio cõtrahendo molietur: uicissim ordinarios iudex intercessor existar. Sin aorem erunt utrique suspecti, ad illustrem ptæfecturam specialitet talium domorum, quamdiu ibidẽ admioistrauerinr, tuitio pertineat. *Hactenus leges, quibus proposita exceptio approbatur, expositæ sunt. Eius autem exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi ante susceptum officium puella illi fuerit desponsata. quæ replicatio approbatur l. 38. §. ueterem. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Veterem spõsam in prouincia, quá quis administrat, uxorem ducere potest: & dos dara, non fit caduca. *Secunda replicatio est: Nisi quis ex ea prouincia, in qua tãtum militat, uxorem duxerit. quæ replicatio approbatur l. 66. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Eos qui in patria sua militarent, non uideri contra mandata ex eadem prouincia uxorem ducere: idq; etiam quibusdã mandaris contrineri Paulus respondit. *Tertia replicatio est: Nisi deposito officio puella nuptijs consentiat. quæ replicatio approbatur d. l. 66. §. idem respondit, his uerbis:* Idem Paulus respondit, sibi placere, etsi contra mandara contractũ sit matrimonium in prouincia: tamé post depositũ officiũ, si in eadé uoluntare ꝑseueraret, iustas nuptias effici: & ideo postea liberos naros ex iusto matrimonio legitimos esse. *Concordat l. 6. C. de nuptijs, hisce uerbis:* Etsi contra mandata principum conrractum sit in prouincia consenrieote muliere matrimonium: ramen post depositum officium, si in eadem uolunrate perseuerauerit, iustæ nuprię efficiũtur. Et ideo postea susceptos libetos natosq; ex iusto matrimonio legitimos esse, respõsum uiri prudẽtissimi Pauli declarat. *Quarta replicatio est: Nisi is qui officium in prouincia administrat, nõ sibi, sed liberis suis matrimoniũ cõtrahat. Hæc replicatio approbatur quidẽ in filiab l. 38. §. fin. ff. de ritu nupt. his uerbis:* Qui in ꝓuincia aliquid administrat, in ea prouincia filias suas in matrimoniũ collocate, & dotẽ cõstituete nõ prohibetur. *Reprobatur aũt proposita replicatio in filio l. 57. ff. eod. tt. his uerbis:* Qui in prouincia officiõ aliquod gerir, prohibetur etiam cõsentire filio suo uxoré ducenti.

XXV. EXCEPTIO: *Nisi inter Senatoré & libertinã matrimoniũ sit contractũ. Hæc exceptio cum alijs quibusdã approbatur l. 44. in pr. ff. de ritu nupt. his uerbis:* Lege Iulia cauetur: Qui Senarot est, quiúe filius neposúe ex filio, pronepósue ex eius filio natus, cuius eorũ est, erit: neqs eorũ sponsam, uxoréue sciés dolo malo habero libertiná, aor eá quæ ipsa, cuiusúe pater marerúe arté ludicrá facit, fecerit. Neue senaroris filia, neptisúe ex filio, proneptisúe ex nepore ex filio nato, nata: libertino, eiúe qui ipse, cuiusúe pater materúe arré ludicrá facit, fecerit: spõsa nuptaúe sciés dolo malo esto: neúe quis eorũ dolo malo sciés sponsam uxoremúe eam habeto. Hoc capite (Paulus air) ptohibetur Senator libertiná ducere, eáúe cuius patet marerúe artẽ ludicrá fecerit. Item libertinus senaroris filiã ducere. *Concordat l. 23. ibi: Præter senatores. ff. eod. tt. cuius uerba uide j. except. 37. Item concordat l. 7. §. fin. C. de incestis nuptijs. cuius uerba uide j. except 32. Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi senator dignitatẽ suam amiserit. quæ replicatio approbatur l. 27 ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Si quis in senatorio ordine agens, libertinam habuerit uxoré, quáuis interim uxor non sit: attamen in ea cõditione est, ur si amiserir dignitaté, uxor esse incipiat. *Secunda replicatio est: Nisi senatori beneficio Imperatoris sit permissum libertinam habere uxorem. Hæc replicatio approbatur l. 31. ff. d. tt. his uerbis:* Si senarori indulgentia Principis fuerit permissum libertinam iustam uxorem habere: potest iusta uxor esse.

Tertia replicatio est: Nisi ignorans libertinã duxerit. Hæc replicatio quamuis uideatur approbari uerbis suprà propositis hisce, Sciens dolo malo habeto: *tamen reuera reprobatur, ut patet ex l. 59. ff. de ritu nuptiarum. cuius uerba uide ĩ. exp. proximo, quæstione tertia, regula secunda. Quarta replicatio est: Nisi antequam ad senatoriam dignitatem peruenerit, libertinam uxorem duxerit. Hæc replicatio approbatur l. ult. C. de nuptijs, hisce uerbis:* Si libertam quis uxoré habeat, deinde inter senatores scribatur dignitare illustratus, an soluatur matrimonium, apud Vlpianum quęrebatur? quia lex Papia inter senatores & libertas stare connubia, non patitur. Nos igitur Dei sequenres iudicium, non patimur in uno eodemque connubio mariti fœlicitatem uxori fieri infortuniõ: ut quátum uir in altum tollatur, tantum & coniunx eius decrescat, imò magis depereat.

Absit

Absit itaq; à nostro tempore huiusmodi asperitas, & firmum maneat matrimonium, & uxor marito cõcrescat, & sentiat eius fulgoré, stabileq; maneat matrimoniũ ex huiusmodi superuentu minimè deminutũ. Simili modo si priuati hominis filia ad liberti ueniat cõnubiũ, & postea pater mulieris ad senatoris dignitaté fuerit elatus: taceat Papiæ legis crudelissima sanctio, & neq; per hũc modũ dissoluatur matrimoniũ inter facti senatoris filiã & libertũ, ne soceri prosperitas sine genero inueniatur. Melius enim est legis Papię seueritaté in utroq; casu cõpescere, quàm eam sequendo hominũ matrimonia dispergere, non ex uitio mulieris & mariti, sed ex prospera alterutrius partis fortuna. cũ enim ex una radice uitiũ nascitur, consequens est, ut una lege tollatur.

Mutatio iuris.

Hactenus propositæ exceptionis replicationes sunt enumeratæ, quæ replicationes hodie sunt superuacuæ: cum ipsa exceptio nouo iure sit sublata ac reprobata, nimirum Nouell. c. 78 §. cæterùm si quis, hisce uerbis: Si quis libertinam ducere, & legitimã facere uxorem uoluerit, is, cuiuscunq; dignitatis sit, nuptialia instrumenta componito (hanc enim solam obseruationẽ post libertatem requirimus) & sunto tam præcedentes filij, quàm post dotalia instrumenta nati liberi, & ingenui & legitimi patri successores, petitione aureorum annulorũ & iure restitutorum natalium liberati, & nullã penitùs differentiam ad reliqua ingenuorum matrimonia habentes. Materna enim libertas & nuptiale insuper instrumentum sobolem & liberam & ingenuam & patri successorem demonstrabunt. Atq; ita & rebus & ipsa ueritate toti integriq; erimus.

XXVI. EXCEPTIO: *Nisi inter Senatoris filium, nepotem uel pronepotem & libertam matrimonium sit contractum. Hæc exceptio approbatur l. 44. in prin. ff. de ritu nupt. cuius uerba uide s. except. prox. in prin. Huius exceptionis eædẽ erunt replicationes, nec nõ mutatio, quæ exceptionis proximè præcedentis.*

XXVII. EXCEPTIO: *Nisi Senatoris filia, neptis, proneptis ue libertino nupserit. Hæc exceptio approbatur d. l. 44. in prin. Concordat l. 42. ff. eod. tit. his uerbis:* Si Senatoris filia, neptis, pneptis libertino, uel qui artem ludicrã exercuerit, cuiusue pater materúe id fecerit, nupserit: nuptiæ non erunt. *Concordat l. 16 in prin. ff. eod. tit. his uerbis:* Oratione diui Marci cauetur, ut si Senatoris filia libertino nupsisset, nec nuptię essent, quam & Senatusconsultum secutum est. *Propositæ exceptionis replicatio prima uidetur esse: Nisi libertinus ingenuo se dederit adrogandum. Hæc replicatio reprobatur l. 32. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Sciendũ est libertinum, qui se ingenuo dedit adrogãdũ, quamuis in eius familia ingenui iura sit cõsecutus, ut libertinum tamen à senatorijs nuptijs repellendum esse. *Secunda replicatio uidetur esse: Nisi pater Senator senatoriam dignitatem amiserit. Hæc replicatio reprobatur l. 34. §. fin. ff. d. tit. his uerbis:* Filiã Senatoris nuptias libertini secutã, patris casus non facit uxorem. Nam quæsita dignitas liberis propter crimen patris auferẽda non est. *Concordat l. 9. ff. de Senatorib. his uerbis:* Filiam Senatoris nuptias liberti secutam, patris casus nõ facit uxorem: nam quęsita dignitas liberis propter casum patris remoti à Senatu auferenda non est. *Tertia replicatio est: Nisi Senatoris filia sit infamis. Hæc replicatio approbatur l. 47. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Senatoris filia, quę corpore quęstum uel artem ludicram fecerit, aut iudicio publico damnata fuerit, impunè libertino nubit. Nec enim honos ei seruatur, quę se in tantũ scelus deduxerit. *Quarta replicatio est: Nisi post contractũ matrimonium mulieris parens Senator sit effectus. Hæc replicatio approbatur l. ult. §. simili modo. C. de nuptijs. cuius uerba uide s. except. 25. repl. 4. Porrò uidetur proposita quoq; exceptio mutata per ea quæ proposita sunt s. d. except. 25. in fine.*

XXVIII. EXCEPTIO: *Nisi Senator uel Senatoris filius nepos ue duxerit eam quæ ipsa, cuius ue pater, materúe artem ludicram facit, fecerit ue. Hæc except. approbatur l. 44. in prin. ff. de ritu nupt. cuius uerba uide s. except. 25. in prin. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi non pater materúe mulieris, sed auus uel auia eius artem ludicram exercuerit. Hæc replicatio approbatur d. l. 44. §. non autem, his uerbis:* Non obest, auum & auiam artẽ ludicram fecisse. *Secunda replicatio est: Nisi puella in potestate patris non sit. Hæc replicatio reprobatur d. §. non autem, his uerbis:* Non distinguitur, an pater in potestate habeat filiã, necne tamen iustũ patrem intelligendũ Octauenus ait: matrem, etiamsi uulgò conceperit. *Tertia replicatio est: Nisi ex iniusto matrimonio nata sit puella. Hæc replicatio quoad patrem approbatur, quoad matrem reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Tamen iustum patrem intelligendum Octauenus ait: matrem, &c. *Quarta replicatio est: Nisi non naturalis, sed adoptiuus pater artem ludicram exercuerit. Hæc replicatio reprobatur ibidem, his uerbis:* Item nihil refert naturalis sit pater, an adoptiuus. *Quinta replicatio est: Nisi antequam pater puellam adoptaret, artem ludicram fecerit: item, nisi eam rursus emancipauerit. Hæc duplex replicatio approbatur ibidem, his uerbis:* Sed an & is noceat, qui antequam adoptaret, artem ludicrã fecerit, atq; si naturalis pater antequã filia nasceretur fecerit? Et si huius notę homo adoptauerit, deinde emancipauerit, an non possit duci, ac si talis pater naturalis decessisset? Sed de hoc

casu contrariam legis sentētiam esse Pomponius rectè putat, ut eis non connumeretur. *Sexta replicatio est: Nisi post contractum matrimonium pater materue mulieris artem ludicram exercere cœperit. Hæc replicatio approbatur d. l. 44. §. si postea, his uerbis:* Si postea ingenuæ uxoris pater materue artem ludicram facere cœperit: iniquissimū est dimittere eam debere, cum nuptię honestę contractę sint, & fortè iam liberi procreati sint. *Huius replicationis duplicatio est: Nisi non pater mulieris, sed ipsa mulier exercere cœperit. quæ duplicatio approbatur ibidem, his uerbis:* Planè si ipsa artem ludicram facere cœperit, uniq; dimittenda erit.

XXIX. EXCEPTIO: *Nisi Senatoris filia, neptis, proneptis'ue ei nupserit, qui ipse, cuius'ue pater mater'ue artem ludicram facit, fecerit'ue. Hæc exceptio approbatur l. 44. in prin. ibi: Ne ue Senatoris. ff. de ritu nuptiar. cuius uerba uide s. except. 25. in prin. Concordat l. 42. § si Senatoris. ff. eod. tt. cuius uerba uide s. except. 27.*

XXX. EXCEPTIO: *Nisi Senator damnatā iudicio publico duxerit. Hæc exceptio approbatur l. 43. §. senatus. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Senatus censuit non conueniens esse ulli Senatori ducere uxorem, aut retinere damnatā publico iudicio, quo cuilibet ex populo experiri licet; nisi cui lege aliqua accusandi publico iudicio non est potestas. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi is cui accusandi ius non est, accusauerit. Quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Nisi cui lege aliqua, &c. *Secunda replicatio est: Nisi calumniæ aut præuaricationis nomine fuerit damnata. Hæc replicatio approbatur d. l. 43. §. si qua, his uerbis:* Si qua calumniæ nomine in iudicio damnata sit, ex causa publici iudicij: sed & quæ præuaricationis causa dānata sit, publico iudicio cōdemnata esse nōn uidetur.

XXXI. EXCEPTIO: *Nisi Senator deprehēsam in adulterio duxerit. Hæc exceptio approbatur d. l. 43. §. quæ in adulterio, his uerbis:* Quæ in adulterio deprehensa est, quasi publico iudicio damnata est. Proinde si adulterij damnata esse proponatur: non tantum quia deprehensa est, erit notata, sed & quia publico iudicio damnata est. At si non sit deprehensa, damnata autem: idcircò notatur, quia publico iudicio damnata est. Si deprehensa quidem sit, damnata autem non sit: notata erit. *Huius exceptionis replicatio prima uidetur esse: Nisi post deprehensionem sit absoluta. quæ replicatio reprobatur ibidem, his uerbis:* Ego puto, etsi absoluta sit post deprehensionem, adhuc tamē notam illi obesse debere: quia uerum est, eam in adulterio deprehensam: quia factum lex, non sententia notat. *Secunda replicatio uidetur esse: Nisi non maritus, sed alius eam in adulterio deprehenderit. Et hæc replicatio reprobatur d. l. 43. §. fin. his uerbis:* Non adijcitur hic uti in lege Iulia de adulterijs, à quo uel ubi deprehensa sit. Proinde siue maritus, siue quis alius deprehendisse proponatur, uidetur notata. *Tertia replicatio est: Nisi non in domo mariti uel patris sit deprehensa. Et hæc replicatio reprobatur uerbis iam dictis: item d. §. fin. his uerbis:* Sed & si non in domo mariti uel patris sui deprehensa sit, erit notata secundum uerba legis.

XXXII. EXCEPTIO: *Nisi Senator humilem, abiectamq; fœminam duxerit. Hæc exceptio approbatur, simul & declaratur l. 7. C. de incestis nuptijs, hisce uerbis:* Humilem uel abiectam fœminam minimè eam iudicamus intelligi, quę licet pauper, ab ingenuis tamen parentibus nata sit. Vnde licere statuimus Senatoribus & quibuscunque amplissimis dignitatibus præditis, ex ingenuis parentibus natas, quamuis pauperes in matrimonium sibi accipere, nullāq; inter ingenuas & opulentiores ex diuitijs & opulentiore fortuna esse distantiam. Humiles uerò abiectasque personas eas tantummodo mulieres esse censemus, ancillam, ancillæ filiam, libertam, libertę filiam, scenicam, scenicæ filiam, tabernariam, tabernarij uel lenonis, aut arenarij filiam, aut eam quę mercimonijs publicè præfuit. Ideoque huiusmodi inhibuisse nuptias Senatoribus harū fœminarum, quas modò enumerauimus, æquum est. *Planè reprobatur exceptio proposita iure nouo, Nouell. constit 117. §. illo indubitanter, his uerbis:* Legem pientissimi principis Constantini ad Gregorium scriptam, & eius interpretationem à Martiano item pientissimo principe factam, in quibus mulierum, quas Constantini lex humiles & abiectas uocauit, cum aliquibus dignitate decoratis cōnubia prohibentur, nulla penitùs ratione admittimus: sed omnibus quicunq; uolunt, etsi quibuscunque amplis dignitatibus condecorentur, licentiam prębemus huiusmodi mulieres sibi cum dotalibus instrumentis adiungere. Reliqui uerò præter eos qui amplis exornantur dignitatibus, licentiam habento huiusmodi mulieres ducere, siue interueniente scriptura uelint, siue sola affectione nuptiarum: si tamen liberæ sint, & cum quibus licitum est celebrare nuptias.

XXXIII. EXCEPTIO: *Nisi Senator scenicam uel scenicæ filiam duxerit uxorem. Hæc exceptio approbatur l. 7. in fine. C. de incestis nuptijs. cuius uerba uide s. except. proxim. Eius autem replicatio hæc est: Nisi scenica mulier isti uitæ conditioni renunciauerit. Quæ replicatio approbatur l. 23. C. de nuptijs, hisce uerbis:* Imperialis beneuolentię propriū hoc esse iudicantes, ut omni tempore sub-

iectorum

iectorum commoda tam inuestigare, quàm eis mederi procuremus: lapsus quoq; mulierum, per quos indignam bonorum conuersationem imbecillitate sexus elegerunt, cum competente moderatione subleuandos esse censemus, minimeq; eis spem melioris conditionis adimere: ut ad eam respicientes, improuidam & minus honestam electionem facilius derelinquant. Nam ita credimus Dei beneuolentiam & circa genus humanum nimiam clementiam (quantum nostræ naturæ possibile est) imitari, qui quotidianis hominum peccatis semper ignoscere dignatur, & pœnitentiam suscipere nostram, & ad meliorem eam statū deducere. Quod si circa nostro subiectos imperio nos etiam facere differamus, nulla uenia digni esse uidebimur. Itaque cum iustum sit, seruos quoq; libertate donatos posse per diuinam indulgentiam natalibus suis restitui, postq; huiusmodi principale beneficium ita degere quasi nunquam seruissent, sed ingenui nati essent: mulieres autem quæ scenicis quidem ludis sese miscuerunt, postea uerò spreta mala conditione ad meliorem migrauêre sententiam, & inhonestam professionem effugerunt, non nullam spem habere principalis beneficij, quod eas ad illum statum reduceret, in quo si nihil inhonesti peccatum esset, commorari potuerunt: præsenti sanctione clementissima principale beneficium eis subiecta lege condonamus, ut si derelicta mala & inhonesta conuersatione commodiorem uitam amplexæ fuerint, & honestati sese dediderint: liceat eis nostro supplicare numini, ut diuinos affatus sine dubio mereātur, ad matrimonium eas uenire permittentes legitimum: his qui eis coniungendi sunt nullo timore tenendis, ne scitis præteritarum legum infirmum uideatur tale coniugium, sed ita ualidum huiusmodi permanere matrimonium confidentibus, quasi nulla præcedente inhonesta uita uxores eas duxerint, siue dignitate præditi sunt, siue alio modo scenicas in matrimonio ducere prohibeantur: dum tamen dotalibus omnimodo instrumentis, non sine scriptis tale probetur coniugium. Nam omni macula penitus direpta, & quasi suis natalibus huiusmodi mulieribus redditis, neque uocabulum inhonestum eis inhærere de cætero uolumus, neque differentiam aliquam eas habere cum his qui nihil simile peccauerunt.

Sed & liberos ex tali matrimonio procreandos suos & legitimos patri esse, licet alios ex priore matrimonio legitimos habeat: & bona eiustam ab intestato, quàm ex testatione isti quoq; sine ullo impedimēto percipere possint. Sed etsi tales mulieres post diuinum rescriptum ad preces earum datum, ad matrimonium uenire distulerint, saluam eis nihilominus existimationem seruari præcipimus, tam in alijs omnibus, quàm ad transmittendam quibus uoluerint suam substantiam, & suscipiendam competentem sibi legibus ab alijs relictam, uel ab intestato delatam hæreditatem. Similes uerò tale merentibus ab Imperatore beneficium mulieribus, illas etiam esse uolumus, quæ dignitatem aliquam habeant. Sed etsi non serenissimo principi supplicauerint, ultroneam tamen donationem ante matrimonium meruerint, ex qua dignitate & aliam etiam omnem maculam, per quam certis hominibus legitimè coniungi mulieres prohibentur, aboleri penitus oportet.

His illud adiungimus, ut & filiæ huiusmodi mulierum, siquidem post expurgationem prioris uitæ matris suæ natæ sint, non uideantur scenicarum esse filiæ, nec subiacere legibus, quæ prohibuerunt filias scenicarum certos homines in matrimonium ducere. Sin uerò antè procreatæ sunt, liceat eis preces offerentibus inuictissimo principi sacrum sine obstaculo ullo mereri rescriptum, per quod eis ita nubere permittatur, quasi non sint scenicæ matris filiæ, nec iam prohibeantur illis copulari, quibus scenicæ filias uel dignitatis uel alterius causæ gratia uxores ducere interdicitur: ut tamen omnimodo dotalia inter eos etiam instrumenta conficiantur. Sed etsi à scenica matre procreata, quæ usq; ad mortem suam in eadem professione durauerit, post eius obitum preces imperatoriæ clementiæ obtulerit, & diuinam indulgentiam meruerit, liberationem maternæ iniuriæ, & nubendi licentiam sibi condonantem: istam quoq; posse sine metu priorum legū in matrimonio illis copulari, qui dudum scenicæ filiam uxorem ducere prohibeantur.

XXXIIII. EXCEPTIO: *Nisi maioris ordinis uir eam duxerit uxorem, quam minoris ordinis homo ducere prohibitus est. Hæc exceptio approbatur l. 49. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Obseruandum est, quòd inferioris gradus homines ducant uxores eas, quas hi qui altioris dignitatis sunt, ducere legibus propter dignitatem prohibentur. At contrà antecedentis gradus homines non possunt eas ducere, quas ijs qui inferioris dignitatis sunt, ducere non licet. 1 *Concordat l. 44. §. fin. ff. eod. tit. his uerbis:* Eas quoq; quas ingenui cæteri prohibentur ducere uxores, Senatores non ducent.

XXXV. EXCEPTIO: *Nisi inter liberos & seruos matrimonium sit contractum. Hæc exceptio approbatur l.3. C. de incestis nuptijs, hisce uerbis:* Cum ancillis nō potest esse cōnubium. Nam ex huiusmodi contubernio serui nascuntur. Ideoq; præcipimus, ne decuriones in gremia potentissimarum domorū libidine seruarum ducente cōfugiant. Si enim decurio clàm actoribus & procuratoribus nesciētibus alienæ fuerit seruæ coniunctus: & mulierem in metallum detrudi per sententiā iudicis iubemus, & ipsum decurionem in insulam deportari: omnibus bonis eius ciuitati, cuius curialis fuerat, mancipandis, si patria potestate fuerat liberatus, nullosq; habeat liberos uel parentes, uel etiam propinquos, qui secūdum legum ordinem ad eius successionem uocentur. Quòd si actores uel procuratores loci, in quo flagitium admissum est, fuerint conscij, uel compertū facinus promere noluerint: metallo eos cōuenit implicari. Si uerò dominus hoc fieri permisit, uel postea cognitum celauit: siquidem in agro id factū est, fundus cum mancipijs et pecoribus cęterisq; rebus, quę cultui rustico sustinentur, fisci iuribus uindicetur. Si uerò in ciuitate id actum est, dimidiā bonorum omniū partem pręcipimus confiscari pœnam augentes: quoniam intra domesticos parietes scelus admissum est, quod noluit mox cognitum publicare. *Concordat l.3. C. Soluto matrim. his uerbis:* Si ignorans statum Erotis ut liberum duxisti, & dotem dedisti, isq; postea seruus est iudicatus: dotem ex peculio recipies, etsi quid præterea debuisse tibi eum apparuerit. Filij autē tui ut ex libera nati, incerto tamē patre spurij ingenui intelliguntur. *Cōcordat Nouell. c.22. §. Si uerò cū quis, hisce uerbis:* Si cum quis iam inde ab initio putaret liberæ se copulari personæ, pòst deinde illam seruili conditioni fuisse obnoxiam appareat, nō dicemus solui matrimonium, sed ne cœpisse quidē unquam, scilicet propter rationem paulo antè à nobis dictam de conditionis inæqualitate. Vnde neq; lucrum ex nuptijs, neq; tale aliquid spectandum, sed nuda rerum ad ipsos utrinq; pertinentium per competentes actiones restitutio. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi sciente & consentiente domino ancilla eius libero nupserit. quæ replicatio approbatur ibidem his uerbis:* Hæc autem eatenus sancimus, & tunc dicimus tale matrimonium non esse, si solus animi error ipsum factum tueatur, neq; scientia domini, aut aliqua eius uersutia uel oscitantia redarguatur. Si enim ancillam suam dominus ut ingenuam nuptam elocauit, is uerò cum liber esset, collocātiq; fidē haberet, eam duxit fortè dotalibus etiam interuenientibus instrumentis, aut ne interuenientibus quidem, sed tantum eius opinione eam perficiente: iniustum fuerit tale matrimonium non consistere: quin potius si dominus tale quid in se admittat, sancimus ut (siue uirum siue mulierē) tacitè sequatur libertas, rapiaturq; talis ad ingenuitatem, & res perinde disceptetur, ac si inter libertinos ac ingenuos esset. Si uerò alterius personæ dominus, quamuis ipse matrimonium nō conciliet, sciens tamen prudensq; factum dedita opera dissimulet, ut alteri postea coniugum negocij aliquid consuat: ulciscimur & hanc uersutiam, si clarè demonstretur, & tam improba captantibus consilia dominium adimimus, habeaturq; & hoc denuò matrimonium perinde ac si initio dominus consensisset: & ipse quidem dominio excidat, mancipium uerò ad ingenuitatem rapiatur, ut eundem res effectum sortiatur, siue dominus cōsenserit, siue dolo malo seruatus sit: cum indubitatum sit eos etiam filios, qui ex illis nascantur nuptijs, per hanc nostram legem liberos & ingenuos futuros. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi is qui ancillam ducit, sciat eam ancillam esse. quæ duplicatio elicitur ex uerbis propositis, præsertim hisce:* Is uerò cum liber esset, collocantiq; fidem haberet, eam duxit. *Altera propositæ exceptionis replicatio est: Nisi dominus seruum uel ancillam pro derelicto habuerit. quæ replicatio approbatur ibidem his uerbis:* Ac multo magis hæc obtineant, si usuueniat ut iam seruum ancillamúe uel ægrotantes à se ablegarint, uel nihili eos penderint, & ulterius possidendi animum abiecerint. Illi enim utpote liberi iam constituti, & ex titulo pro derelicto sui quodammodo, non aliorum existentes, nullam deinceps molestiam ab ijs sustineant, qui à suo se illos dominio remouisse olim simularunt. *Tertia replicatio est: Nisi dominus ancillam suam duxerit, eamq; postea manumiserit. Hęc replicatio approbatur Nouell. c. 78. §. Vnde & si cui, his uerbis:* Si cui ex muliere ancilla nascantur filij, uelitq; ille postmodum uxorē manumittere, & dotalia instrumenta componere, &c. *usq; ad §. Hæc nos similiter.*

XXXVI. EXCEPTIO: *Nisi inter liberos & adscriptitios matrimonium sit contractum. Hæc exceptio approbatur Nouell. c.22. §. neq; item alieno, his uerbis:* Neque item alieno adscriptitio nubere liberam mulierem licet, siue ignoret dominus, siue conscius sit, siue factum comprobet. Quin etiam si tale quid ab adscriptitio committatur, in manu erit ipsi domino, ut talia committentem adscriptitium tam per se quàm per prouinciæ præsidem mediocribus castiget uerberibus, &

prætetea

prætetea à muliere, quæ frustta illi adhæret, eum abstrahat. Vnde neq; matrimonium esse potest, quod gestum est, neque dotis datio, neque ante nuptias donatio, sed nuda quædam perperam admissa coertcitio. *Concordat l. ultim. C. de agricolis & censitis. cuius uerba uide infrà libro 19. capite 14. reg. 12.*

XXXVII. EXCEPTIO: *Nisi inter ingenuos & libertinos nuptiæ sint contractæ. Hæc exceptio reprobatur l. 23. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Lege Papia cauetut omnibus ingenuis, prę ter Senatores, eorumq; liberos, libertinam uxorem habete licere.

XXXVIII. EXCEPTIO: *Nisi inter patronam eiusúe liberos, patroniúe coniugem & libertum nuptiæ sint contractæ. Hæc exceptio approbatur l. 3. C. de nuptijs, hisce uerbis:* Libertum qui patronam seu patroni filiam, uel coniugem, uel neptem, uel ptoneptem uxorem ducete ausus est, apud competentem iudicem accusare poteris moribus temporum meorum congruentem sententiam daturum, quæ huiusmodi coniunctiones odiosas esse meritò duxerunt. *Quod dictum est de coniuge patroni, ei concordat l. 63. §. Mulier. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Mulier liberto uiri ac patroni sui mala ratione coniungitur. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi patrona admodum ignobilis sit. Hæc replicatio approbatur l. 13. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Si patrona tam ignobilis sit, utei honestæ sint uel liberti sui nuptiæ: officio iudicis super hoc cognoscentis, hæ ptohiberi non debent. *Secunda replicatio est: Nisi non libertus patronam, sed patronus libertam ducat. quæ replicatio approbatur l. 15. C. de nuptijs, hisce uerbis:* Vxorem libertam suam manumissori, si non sit ex ijs personis, quæ specialiter prohibentur, ducere non est interdictum: & ex eo matrimonio iustos patri filios nasci certissimum est.

XXXIX. EXCEPTIO: *Nisi inter Christianum & Iudæum nuptiæ sint contractæ. Hæc exceptio approbatur l. 5. C. de Iudæis, hisce uerbis:* Ne quis Christianam mulierem in matrimonium Iudæus accipiat, neqne Iudææ Christianus coniugium sortiatur. Nam si quis aliquid huiusmodi admiserit, adulterij uicem commissi huiusmodi crimen obtinebit, libertate in accusandum publicis quoq; uocibus relaxata.

XL. EXCEPTIO: *Nisi adultera adultero suo nupserit. Hæc exceptio approbatur l. 13. ff. de his quæ ut indignis auferuntur. Cuius uerba uide in Comment. legatorum, cap. 3. except. 20. in prin. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi de adulterio non sit damnatus adulter. quæ replicatio approbatur l. 40. in prin. ff. ad l. Iul. de adulterijs, his uerbis:* Quæsitum est, an ea quam maritus adulterij erimine se accusatutum minatus est, nec quidquam egit uel iure mariti, uel iute publico: nubere possit ei quem in eam reum adulterij destinauerit? Paulus respondit nihil impedire, quo minus ei quem suspectum maritus habuit, ea de qua quæritur, nubere possit. *Concordat l. 11. §. licet. ff. eod. tit. cuius uerba uide suprà libro 4. capite 7. quæst. 2. causa 15. except. 4. Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi de adulterio accusatus & absolutus postea cum muliere, propter quam accusatus erat, matrimonium contrahat. quæ duplicatio approbatur Nouell. const. 134. §. si quis autem de adulterio. cuius uerba uide suprà d. quæst. 2. except. generali 14. repl. 3.*

XLI. EXCEPTIO: *Nisi mulier rapta raptori suo nupserit. Hæc exceptio approbatur l. unica. §. Et siue non nuptæ. C. de raptu uirginum. cuius uerba uide suprà lib. 4. capite 3. quæst. 6. Concordat Nouell. const. 143. §. Illo quoque, his uerbis:* Illo specialitet adiecto, ut nulla sit mulieri uel uirgini raptæ licentia taptoris eligere matrimonium, sed cui parentes uoluerint (excepto taptore) legitimo matrimonio copulari, nullo modo, nullo tempore licentia mulieri raptæ permissa raptoris se coniungete matrimonio: sed parentes etiam, si tali consenserint matrimonio, deportari præcipimus. *Concordat item Nouell. c. 150. his uerbis:* Præsens constitutio iubet, ne puella raptum passa taptori suo nubat. Sin uerò hoc fecerit, &c.

XLII. EXCEPTIO: *Nisi quis concubinam suam in uxorem duxerit. Hæc exceptio reprobatur l. 5. C. de naturalibus liberis. cuius uerba proponentur infrà libro 16. de legitimandis liberis illegitimis.*

XLIII. EXCEPTIO: *Nisi quis adulterij damnatam uel ream in uxorem duxerit. Hæc exceptio approbatur per ea quæ dicta sunt s. lib. 4. cap. 7. quæst. 2. causa 14. & 15.*

XLIIII. EXCEPTIO: *Nisi quis duas uxores ducat, uel una duobus nubat. Hæc exceptio approbatur l. 2. C. de incestis nuptijs, hisce uerbis:* Neminem qui sub ditione sit Romani nominis, binas uxores habere posse, uulgò patet: cum & in edicto prætoria huiusmodi uiri infamia notari sunt: quam rem competens iudex inultam esse non patietur. *Concordat Instit. de nuptijs. §. adfinitatis. cuius uerba uide suprà except. 4. Concordat item Instit. d. tit. §. socrum. cuius uerba uide suprà except. 6. uide item suprà lib. 3. cap. 14. causa 15. item lib. 4. cap. 7. quæst. 2. causa 18.*

XLV. EXCEPTIO: *Nisi quis alumnam suam in uxorem duxerit. Hæc exceptio reprobatur l. 26. C. de nuptijs, hisce uerbis:* Si quis alumnam suam libertate donauerit, & in matri-

monio suo collocauerit: dubitabatur apud antiquos, utrum'ne huiusmodi nuptiæ legitimæ esse uideantur, an'non? Nos itaque uetustam ambiguitatem decidentes, non esse uetitum matrimonium censemus. Si enim ex adfectu omnes introducuntur nuptiæ, & nihil impium, nec legibus cõtrarium in tali copula expectamus, quare prædictas nuptias inhibendas existimemus? Nec enim homo sic impius inuenietur, ut quam ab initio loco filiæ habuit, eam postea in suo collocet matrimonio: sed ei credendum est, quia eam & ab initio non ut filiam educauit, & libertate donauit, & dignam esse postea suo putauit matrimonio.

XLVI. EXCEPTIO: *Nisi quis eam, quã à sacro suscepit baptismate, in uxorem ducat. Hæc exceptio approbatur d. l. 26. in fine, his uerbis:* Ea uidelicet persona omnimodo ad nuptias uenire prohibenda, quam aliquis, siue alumna sit, siue non, à sacrosancto suscepit baptismate: cum nihil aliud sic inducere potest paternam affectionem & iustam nuptiarum prohibitionem, quàm huiusmodi nexus, per quem Deo mediante animæ eorum copulatæ sunt.

XLVII. EXCEPTIO: *Nisi uel masculus sit impubes, uel puella nondum uiripotens. Hæc exceptio approbatur Inst. de nuptijs. in prin. his uerbis:* Iustas nuptias inter se ciues Romani contrahunt, qui secundum præcepta legũm coeunt, masculi quidem puberes, fœminæ autem uiripotentes, siue patres familiarum sint, siue filijfamiliarum: dum tamen, si filijfamiliarum sint, consensum habeant parentum, quorum in potestate sunt. nam hoc fieri debere, & ciuilis & naturalis ratio suadet, in tantum ut iussus parentis præcedere debeat. *Quando autem masculi dicantur puberes, uel puellæ uiripotentes, definitur Inst. Quibus modis tutela finitur. §. 1. cuius uerba uide infrà libro 17. capite 8. causa 1. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi postea legitimam ætatem impleuerit. quæ replicatio approbatur l. 4. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Minorem annis duodecim nuptam, tunc legitimam uxorem fore Pomponius refert, cum apud uirum implesset duodecim annos. *Secundæ replicationis loco notandum, quòd quamuis nuptiæ ante pubertatem contrahi non possint, sponsalia tamen possint, per ea quæ habentur suprà capite primo, quæst. tertia, except. 2. repl. 1.*

XLVIII. EXCEPTIO: *Nisi filiusfamiliâs nuptias contrahat. Hæc exceptio reprobatur per ea quæ proposita sunt suprà except. prox. in prin.*

XLIX. EXCEPTIO: *Nisi maior quinquaginta annis nuptias contrahat. Hæc exceptio reprobatur l. 27. C. de nuptijs, hisce uerbis:* Sancimus, nuptias quæ inter masculos & fœminas maiores uel minores sexagenarijs uel quinquagenarijs lege Iulia uel Papia prohibitæ sunt, homines uolentes contrahere: ex nullo modo nec ex ulla parte tales nuptias impediri. *Concordat l. 12. in fine. C. de legitimis hæredib.*

L. EXCEPTIO: *Nisi furiosus, furiosaue nuptias contraxerit. Hæc exceptio approbatur l. 16. §. fin. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Furor matrimonium contrahi non sinit: quia consensu opus est, sed rectè contractum non impedit. *Concordat l. 8. ibi: nam furiosus licet uxorem ducere non possit, matrimonium tamen retinere potest. ff. de his qui sui uel alieni iuris sunt.*

LI. EXCEPTIO: *Nisi mulier spadoni nupserit. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 39. §. fin. ff. de iure dotium. cuius uerba uide 3. lib. prox. cap. 2. except. 29.*

DE EXCEPTIONIBVS aduersus nuptias, quæ ex alijs circumstantijs, quàm ex personis contrahentium, sunt desumptæ. Cap. IIII.

HActenus exceptiones nuptiarum ex personis nuptias contrahentium desumptæ propositæ sunt: sequuntur nunc reliquæ exceptiones ex alijs circumstantijs desumptæ, nec non istarum exceptionum omnium replicationes quædam generales.

I. EXCEPTIO: *Nisi consensus parentum, in quorum sunt potestate, qui nuptias contrahunt, non præcesserit. Hæc exceptio approbatur l. 2. ff. de ritu nuptiarum, his uerbis:* Nuptiæ consistere non possunt, nisi consentiant omnes, id est qui coeunt, quorumque in potestate sunt. *Concordat Inst. de nuptijs, in prin. ibi: dum tamen. cuius uerba uide suprà cap. proximo, except. 47. Concordat l. 12. C. de nuptijs. cuius uerba uide infrà except. 6. item concordat l. 20. in prin. C. eod. tit. cuius uerba uide infrà repl. prox. Concordat item l. 11. ff. de statu hominum. cuius uerba uide suprà capite secundo, quæst. tertia, reg. prima. Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi is esse, qui quæue nuptias contrahit, nõ sit in potestate parentis. quæ replicatio approbatur l. 25. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Filius emancipatus etiam sine consensu patris uxorem ducere potest, & susceptus filius hęres ei erit. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi filia sui iuris existens, minor sit uiginti quinque annis. quæ duplicatio approbatur l. 18. C. de nuptijs, hisce uerbis:* Viduæ intra uicesimum quintum annum degentes, etiamsi emancipationis libertate gaudent:

dent: tamen in secundas nuptias sine patris sententia non conueniant. Quòd si in coniunctionis delectu mulieris uoluntas, patris repugnat sententiæ & propinquorum: placet, quemadmodum & in uirginum coniunctionibus sancitum est, habendo examini authoritatem quoque iudiciariæ cognitionis adiungi: ut si pares sint genere ac moribus petitores, is potior existimetur, quem sibi consulens mulier adprobauerit. Sed ne fortè ij qui gradu proximo ad uiduarum successionem uocantur, etiam honestas nuptias impediant, si huius rei suspicio processerit, eorum uolumus authoritatem iudiciumque succedere, ad quos etiamsi fatalis sors intercesserit, tamen hæreditaris commodum peruenire non possit. *Concordat item l. 20. C. eod. tt. his uerbis*: In coniunctione filiarum in sacris positarum, patris expectetur arbitrium. Si sui iuris puella sit intra quintum & uicesimum annum constituta, ipsius quoque adsensus exploretur. Si patris auxilio destituta, matris & propinquorum, & ipsius quoque requiratur adultæ iudicium. Si uerò utroque orbata parente, sub curatoris defensione constituta sit, & inter honestos competitores matrimonij oriatur fortè certamen, ut quæratur cui potissimum puella iungenda sit: si puella cultu uerecundiæ propriam noluerit uoluntatem depromere, coram positis propinquis iudici deliberare permissum est, cui melius adulta societur. *Secunda propositæ exceptionis replicatio est: Nisi parens, cuius consensus requiritur, sit furiosus. Hæc replicatio approbatur Inst. de nuptijs. §. unde quæsitum, his uerbis*: Quæsitum est an furiosi filia nubere, aut furiosi filius uxorem ducere possit? cumque super filio uariabatur, nostra processit decisio, qua permissum est ad exemplum filiæ furiosi, filium quoque furiosi posse & sine patris interuentu matrimonium sibi copulare, secundum datum ex nostra constiturione modum. *Concordat l. 25. C. de nuptijs, hisce uerbis*: Si furiosi parentis liberi, in cuius potestate constituti sunt, nuptias possint contrahere, apud ueteres agitabatur: & quidem filiam furiosi mariro posse copulari, omnes penè iuris antiqui conditores admiserunt. Sufficere enim putauerunt, si pater non contradicat. In filio autem familiâs dubitabatur. Et Vlpianus quidem retulit constitutionem Imperatoris Marci, quæ de furioso non loquitur, sed generaliter de filijs mente capti, siue masculi, siue fœminæ sint, qui nuptias contrahunt, ut hoc facere possint, & non adito principe. Et aliam dubitationem ex hoc emergentem, si hoc quod de mente capto constitutio induxit, etiam in furiosis obtinendum sit, quasi exemplo mente capti & furiosi filios adiuuantes. His itaq; dubitatis, tales ambiguitates decidentes, sancimus hoc repleri, quod diui Marci constitutioni deesse uidetur: ut non solum dementis, sed etiam furiosi liberi cuiuscunque sexus possint legitimas contrahere nuptias, tam dote quàm ante nuptias donatione à curatore eorum præstanda, æstimatione tamen in hac regia urbe excellentissimi præfecti urbis, in prouincijs autem uirorum clarissimorum earum præsidum, uel locorum antistitum, tam opinione personæ, quàm moderatione dotis & ante nuptias donationis constituenda, præsentibus tam curatoribus dementis uel furiosi, quàm ijs qui ex genere eorum nobiliores sunt: ita tamen, ut nulla ex hac causa oriatur uel in hac regia urbe, uel in prouincijs iactura substantię furiosi, uel mente capti, sed gratis omnia procedant, ne tale hominum infortunium etiam expensarum detrimento prægrauetur. *Concordat item ijsdem uerbis etiam l. penult. C. de episcopali audientia. Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi non pater, sed auus in cuius potestate sunt, sit furiosus: tunc enim patris consensus est necessarius. quæ duplicatio approbatur l. 9. in prin. ff. de ritu nuptiar. his uerbis*: Si nepos uxorem uelit ducere auo furente, omnimodo patris authoritas erit necessaria: sed si pater furiat, auus sapiat, sufficit aui uoluntas. *Tertia replicatio est: Nisi auus consenserit: tunc enim patris consensu opus esse non uidetur. uerùm replicatio hæc reprobatur l. 16. §. nepote. ff. de ritu nuptiar. his uerbis*: Nepote uxorem ducente, & filius consentire debet: neptis uerò si nubat, uoluntas & authoritas aui sufficit. *Planè admittitur replicatio proposita primùm in nepte nubente, ut ex iam dictis constat. Deinde admittitur, si inter nepotem ex uno, & neptem ex alio filio in aui potestate existentes nuptiæ contrahantur. quod approbatur l. 3. ff. d. tt. his uerbis*: Si nepotem ex filio, & neptem ex altero filio in potestate habeam, nuptias inter eos me solo authore contrahi posse Pomponius scribit: & uerum est. *Tertiò admittitur replicatio proposita patre furente, ut patet ex ijs quæ proposita sunt suprà replicatione proxima, in fine. Quarta propositæ exceptionis replicatio est: Nisi pater absit, uel ab hosti-*

bus captus sit. Hæc replicatio approbatur l. 9. in fine. ff. de ritu nuptiar. his uerbis: Is cuius pater ab hostibus captus est (si non intra triennium reuertatur) uxorem ducere potest. *Concordat l. 10 ff. eod. ti. his uerbis:* Si ita pater absit, ut ignoretur ubi sit, & an sit: quid faciendum sit, meritò dubitatur. Etsi triennium effluxerit, postquam apertissimè pater fuerit ignotus ubi degat, & an superstes sit: non prohibentur liberi utriusque sexus matrimonium uel nuptias legitimas contrahere. *Concordat item l. 12. §. medio. ff. de captiuis, hisce uerbis:* Medio tempore filius, quem habuit in potestate captiuus, uxorem ducere potest, quamuis consentire nuptijs pater eius non possit: nam utique nec dissentire. ˈSusceptus ergo nepos in reuersi captiui potestate est, ut redierit, susque hæres ei quodammodo inuito, cùm nuptijs non consenserit. nō mirum: quia illius temporis conditio, &c. *Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi per triennium nondum abfuerit. quæ duplicatio ex iam propositis constat. Eius autem triplicatio hæc est: Nisi matrimonium contractum sit cum eo eáue, cuius conditionem certum sit patrem reuersum non repudiaturum. quæ triplicatio approbatur l. 11. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Si filius eius qui apud hostes est uel abest, ante triennium captiuitatis uel absentiæ patris uxorem duxerit, uel si filia nupserit: puto rectè matrimonium uel nuptias contrahi: dummodo eam filius ducat uxorem, uel filia tali nubat, ut eius conditionem certum sit patrem non repudiaturum. *Altera propositæ replicationis duplicatio hæc est: Nisi certum sit ubi pater sit, & quòd adhuc uiuat. quæ duplicatio excepta captiuitatis causa constat ex ijs quæ paulò superius sunt dicta.*

Quinta replicatio est: Nisi non primæ, sed secundæ nuptiæ contrahantur. Hæc replicatio reprobatur l. 18. ff. de ritu nuptiar. his uerbis: Nuptiæ inter easdem personas (nisi uolentibus parentibus) renouatæ, iustæ non habentur. *Concordat l. 7. C. de nuptijs, hisce uerbis:* Si, ut proponis, post querelam de marito à filia tua ad te delatam, dissolutum est matrimonium, nec te consentiente ad eundem regressa est: minus legitima coniunctio est, cessante patris uoluntate, in cuius est potestate. Atque ideo non petente filia, petitionem dotis repetere non prohiberis.

Sexta replicatio est: Nisi pater filium filiamùe elocare nolit. Hæc replicatio approbatur l. 19. ff. de ritu nuptiar. his uerbis: Qui liberos, quos habent in potestate, iniuria prohibēt uxorem ducere uel nubere, uel qui dotem dare non uolunt: ex constitutione diuorum Seueri & Antonini, per proconsules præsidesque prouinciarum coguntur in matrimonium collocare & dotare. Prohibere autem uidetur & qui conditionem non quærit.

Septima replicatio est: Nisi pater filiæ mandauit ut maritum sibi eligeret. Hæc replicatio reprobatur l. 34. in prin. ff. de ritu nuptiar. his uerbis: Generali mandatu quærendi mariti, filiæfamiliâs non fieri nuptias, rationis est. Itaque personam eius patri demonstrari, qui matrimonio consenserit, ut nuptiæ contrahantur, necesse est.

Octaua replicatio est: Nisi filiusfamiliâs miles matrimoniū contraxerit. Et hæc replicatio reprobatur l. 35. ff. eod. ti. his uerbis: Filiusfamiliâs miles matrimonium sine patris uoluntate non contrahit.

Nona replicatio est: Nisi pater sciens non contradixit. Hæc replicatio approbatur l. 5. C. de nuptijs, hisce uerbis: Si, ut proponis, pater quondam mariti tui, in cuius fuit potestate, cognitis nuptijs uestris non contradixit: uereri non debes, ne nepotem suum non agnoscat.

Decima replicatio est: Nisi pater filiam exposuit. Hæc replicatio reprobatur l. 16. C. de nuptijs, hisce uerbis: Patrem qui filiam exposuit, hanc nunc adultam sumptibus & labore tuo factam, matrimonio coniūgi filio tuo desiderantis, fauere uoto conuenit: qui si renitatur, alimentorum solutioni in hoc solummodo casu patere debet. *Hactenus de consensu parentis.*

II. EXCEPTIO: *Nisi sine consensu matris & propinquorum nuptiæ sint contractæ. Hæc exceptio reprobatur l. 8. C. de nuptijs, hisce uerbis:* In copulandis nuptijs nec curatoris, qui solam rei familiaris sustinet administrationem, nec cognatorum uel adfinium ulla authoritas potest interuenire: sed spectanda est eius uolūtas, de cuius coniunctione tractatur. *Planè admittitur exceptio proposita, si mulier sui iuris minor uiginti quinq; annis constituta, nubat. quod approbatur l. 18. et l. 20. C. eod. ti. cuius uerba uide s̄. except. prox. repl. 1.*

III. EXCEPTIO: *Nisi sine consensu iudicis uel præsidis nuptiæ sint contractæ. Et hæc exceptio ipso quidem iure reprobatur, admittitur tamen in casu, si inter eos qui puellam elocare debent, non cōueniat, ut patet ex d. l. 18. & l. 20. cui concordat l. 1. C. eod. ti. his uerbis:* Cum de nuptijs puellæ quæritur, nec inter tutorē & matrem & propinquos de eligendo futuro marito conuenit, arbitriū præsidis prouinciæ necessariū est.

IIII.

IIII. EXCEPTIO: *Niſi ſine conſenſu tutoris uel curatoris nuptiæ cõtrahantur. Hæc exceptio reprobatur l.29.ff.de ritu nuptiar. his uerbis*: Sciẽdũ eſt ad officiũ curatoris nõ pertinere, nubat pupilla, an non: quia officium eius in adminiſtratione negociorum conſtat. Et ita diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt in hęc uerba: Ad officium curatoris adminiſtratio rerum pupillæ pertinet: nubere autem ſuo arbitrio poteſt. *Concordat l.8.C. de nuptijs. cuius uerba uide 3.except.2.*

V. EXCEPTIO: *Niſi liberta quæ nubit, antea ab inuito patrono, cui nupta fuit, diuerterit. Hæc exceptio approbatur l.11. in prin.ff. de diuortijs, hiſce uerbis*: Quod ait lex, Diuortij faciendi poteſtas libertæ, quę patrono nupta eſt, ne eſto: non in effectum uidetur effeciſſe diuortium, quod iure ciuili potuiſſet diſſoluere matrimonium. Quare matrimonium dicere non poſſumus, cum ſit ſeparatum. Denique ſcribit Iulianus de dote, hãc actionem non habere. Meritò igitur quãdiu patronus eius eam uxorem ſuam eſſe uult, cum nullo alio cõnubium ei eſt. nam cum intellexit legislator facto libertæ quaſi diremptum matrimonium, detraxit ei cum alio connubium. Quare cuicunque nupſerit, pro non nupta habebitur. Iulianus quidem amplius putat, nec in concubinatu eam alterius, quàm patroni, eſſe poſſe. *Concordat l.1. C. de inceſtis nuptijs, hiſce uerbis*: Liberta eademque uxor tua, ſi à te inuito diſceſsit, connubium cum alio non habeat, ſi modò uxorem eam habere uelis. *Concordat item Nouell.conſt. 22. §.iucundum quoq;, his uerbis*: Iucundum illud, & non extra pietatem à diuæ memoriæ Alexandro ſuper alios plurimos antiquorum legislatorum determinatum eſt. Si quis enim manumiſerit ancillam, deinde ducat eam uxorem, at illa ut uidetur elata & epulata, ſoluerit circa manumiſſorem matrimonium: non ſinit lex ad ſecundas nuptias uenire inuito priore marito, ſed deinceps nuptias fornicationem iudicat & corruptionem: ſed nõ nuptias, nec matrimonium ex quo iniuriæ non decentes ei qui libertatem impoſuit, fiunt. *Propoſitæ exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi patronus uxorem libertam amplius habere noluit. Hæc replicatio approbatur l.11.§. ait lex. ff. de diuortijs, hiſce uerbis*: Ait lex, Quamdiu patronus eam uxorem eſſe uolet, & uxor eſſe uelle debet (& patronus durare.) Si igitur aut patronus eſſe aut uelle deſierit, finita eſt legis authoritas. Illud rectiſsimè placuit, qualiquali nolũtate intelligi poſsit patronus animum habere deſijſſe quaſi in uxorem: finiri huius legis beneficium. Proinde cũ patronus rerum amotarum cum eius liberta, quæ ab inuito eo diuerterat, uelit experiri: Imperator noſter cum diuo patre ſuo reſcripſit, intelligi eũ hoc ipſo nolle nuptã ſibi, quòd eam actionem uel aliam inciperet, quæ non ſòleret niſi ex diuortio oriri. Quare ſi accuſare eam adulterij cœperit, uel eo crimine poſtulare, quod uxori nemo obijcit: magis eſt ut diremptum ſit matrimonium. Etenim meminiſſe oportet, ideo adimi cum alio cõnubium, quia patronus ſibi nuptam cupit. Vbicunque igitur uel tenuis intellectus uideri poteſt nolentis nuptam: dicẽdum eſt iam incipere libertæ cum alio eſſe connubium. Proinde ſi patronus ſibi deſponderit aliam, uel deſtinauerit, uel matrimoniũ alterius acceperit: credendnm eſt nolle hanc nuptam. Et ſi concubinam ſibi adhibuerit, idem erit dicendum. *Concordat replicationi propoſitæ l.51. in prin. ff. de ritu nuptiar. his uerbis*: Matrimonij cauſa ancilla manumiſſa à nullo alio uxor duci poteſt, quàm à quo mannmiſſa eſt, niſi patronus matrimonio eius renunciauerit.

Secunda replicatio eſt: Niſi patronus cum liberta rerum amotarum, uel alia ſimili actione uel accuſatione adulterij experiri uelit. Hæc replicatio approbatur uerbis ſuprà propoſitis hiſce: Proinde cum patronus rerum amotarum, &c.

Tertia replicatio eſt: Niſi patronus ſibi aliam deſponderit, uel concubinam ſibi adhibuerit. Et hæc replicatio approbatur uerbis paulo ſuperius propoſitis hiſce: Proinde ſi patronus ſibi deſponderit aliam, &c.

Quarta replicatio eſt: Niſi non expreſſe diſſenſit uel contradixit patronus. Hæc replicatio reprobatur l.45 §.deinde.ff.de ritu nuptiar. his uerbis: Ait lex: Inuito patrono. Inuitum accipere debemus eum, qui non conſenſit ad diuortium. Idcirco neq; à furioſo diuertẽdo ſoluit ſe huius legis neceſsitate, nec ſi ab ignorante diuerterit. Rectius enim hic inuitus dicitur, quàm qui diſſentit. *Quinta replicatio eſt: Niſi non patrono, ſed patroni filio fuit nupta. Et hæc replicatio reprobatur l. 48. in prin. ff. de ritu nuptiar. his uerbis*: Filio patroni in libertã paternam, eandemq; uxorem idem iuris, quod ipſi patrono daretur, ex ſententia legis accõmodatur. Idemq; dicendum erit, etſi alterius patroni filius uiuo altero libertam eorũ uxorem duxerit. *Planè admittitur replicatio propoſita, ſi mortuo patrono liberta filio marito non fuit adſignata. quod approbatur d.l.48.§.fin. his uerbis*: Si uni ex filijs adſignatã alter uxorem duxerit, non idem ius quod patrono

tribuendum est. Nihil enim iuris habebit: quia Senatus omne ius libertorum adsignatorum ad eum transtulit, cui id patet tribuit.

Sexta replicatio est: Nisi patronus ab hostibus captus sit. Hæc replicatio reprobatur l. 45. §. si ab hostibus. ff. de ritu nuptiar. his uerbis: Si ab hostibus patronus captus esse proponatur: uereor ne posit ista connubium habere nubendo, quemadmodum haberet, si mortuus esset. Et quidem Iuliani sententia probatur dicentis, non habiturum connubium. Putat enim Iulianus, durare eius libertæ matrimonium etiam in captiuitate propter patroni reuerentiam.

Septima replicatio est: Nisi patronus seruus sit effectus. Hæc replicatio approbatur ibidem, his uerbis: Certè si in aliam seruitutem patronus sit deductus, proculdubio dissolutum est matrimonium. *Huius replicationis duplicatio potest esse superior replicatio proxima reprobata. Octaua replicatio est: Nisi filiusfamiliâs ancillam peculiarem manumiserit, eamq; in uxorem duxerit. Hæc replicatio uidetur approbari l. 51. §. si autem. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Si filiusfamiliâs matrimonij causa iussu patris ancillam manumiserit: Iulianus putat perinde illam haberi, atque si à patre eius manumissa esset. Et ideo potest eam uxorem ducere. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi filiusfamiliâs miles ancillam castrensis peculij manumiserit, & in uxorem duxerit. Hæc duplicatio approbatur l. 45. §. Planè. ff. eod. tit. his uerbis:* Planè si filiusfamiliâs miles esse proponatur, non dubitamus, si castrensis peculij ancillam manumiserit, competere ei hoc ius: est enim patronus secundum constitutiones, nec patri eius hoc ius competit. *Nona replicatio est: Nisi non ei qui manumisit, sed patri eius sit nupta. Hæc replicatio ipso quidem iure subsistit. Verùm eius duplicatio hæc est: Nisi filiusfamiliâs sit is qui manumisit. quæ duplicatio approbatur, simul & distinguitur per ea quæ dicta sunt suprà repl. proxim. Decima replicatio est: Nisi non in solidum sit patronus maritus. Hæc replicatio reprobatur l. 46. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Illud dubitationis est, an etiam qui communem libertam uxorem duxerit, ad hoc ius admittatur? Iabolenus negauit: quia non propriè uideatur eius liberta, quæ etiam alterius sit. Alijs contrà uisum est: quia libertam eius esse negari non posit, licet alterius quoque sit liberta. quam sententiam plerique rectè probauerunt. *Vndecima replicatio est: Nisi ex causa fideicommissi manumisit patronus. Hæc replicatio approbatur l. 50. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Proximè constitutum dicitur, ut cum quis libertam suã duxerit uxorem, quam ex fideicommissi causa manumiserit: liceat libertæ inuito eo nuptias contrahere. Puto quia non erat ferendus is, qui ex necessitate manumisit, non suo arbitrio: magis enim debitam libertatem præstitit, quàm ullum beneficium in mulierem contulit. *Concordat l. 10. ff. de diuortijs, hisce uerbis:* Patrono inuito liberta, quam in matrimonio habuit, ab eo discedere non potest, nisi ex causa fideicommissi manumissa sit: tunc enim potest, licet eius sit liberta.

Duodecima replicatio est: Nisi ita emit patronus ancillam, ut manumitteret. Hæc replicatio reprobatur l. 45. in prin. ff. de ritu nuptiar. his uerbis: In eo iure quo dicitur, Inuito patrono libertam, quæ ei nupta est, alij nubere non posse: patronum accipimus (ut rescripto Imperatoris nostri & diui Seueri patris eius continetur) & eum qui ea lege emit, ut manumittat: quia manumissa, liberta emptoris habetur.

Decimatertia replicatio est: Nisi iurauit se patronum esse. Hæc replicatio approbatur ibidem, his uerbis: Qui autem iurauit se patronum, hoc idem non habebit: nec is quidem debet habere, qui non suis numis comparauit.

Decimaquarta replicatio est: Nisi patronus non suis numis ancillam comparauit. quæ replicatio approbatur uerbis iam dictis hisce: Nec is quidem debet habere, &c.

Decimaquinta replicatio est: Nisi non nupta fuit patrono, sed desponsata tantum. Hæc replicatio approbatur d. l. 45. §. Hoc caput, his uerbis: Hoc caput ad nuptam tantum libertam pertinet, ad sponsam non pertinet: & ideo si inuito patrono nuncium sponsa liberta remiserit, cum alio connubium habet.

Decimasexta replicatio est: Nisi liberta sit ignominiosa. Hæc replicatio approbatur l. 48. §. si ignominiosa. ff. de ritu nuptiar. his uerbis: Si ignominiosam libertam suam patronus uxorem duxerit: placet, quia contra legem maritus est, non habere eum hoc legis beneficium.

Decimaseptima replicatio est: Nisi non uxor, sed concubina patroni liberta fuit. Hæc replicatio approbatur, simul & distinguitur l. 1. in prin. ff. de concubinis, hisce uerbis: Quæ in concubinatu est, ab inuito patrono poterit discedere, & alteri se aut in matrimonium, aut in concubinatum dare. Ego quidem puto in concubina adimendum ei connubium, si patronum inuitum deserat:

quippe

quippe cum honestius sit patrono libertam concubinam, quàm matremfamiliâs habere. *Hæc de quinta exceptione, eiusq; replicationibus sint dicta.*

VI. EXCEPTIO: *Nisi mas uel fœmina in matrimonium non consentiat. Hæc exceptio approbatur l. 14. C. de nuptijs, hisce uerbis:* Neque ab initio matrimonium contrahere, neque dissociatum reconciliare quisquam cogi potest. Vnde intelligis, liberam facultatem contrahendi atque distrahendi matrimonij transferri ad necessitatem non oportere. *Concordat l. 8. in fine. C. eod. tit. cuius uerba uide suprà except. 2. item concordat l. 10. ibi: & ipsius quoque. C. eod. tit. cuius uerba uide suprà except. 1. replic. 1. item concordat l. 5. §. fin. C. de sponsalibus, his uerbis:* In contrahendis nuptijs libera potestas esse debet. *Item concordat l. 2. ff. de ritu nuptiar. cuius uerba uide suprà except. 1. in prin. Propositæ exceptionis replicatio prima uidetur esse: Nisi in patris sit potestate. Hæc replicatio reprobatur l. 21. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Non cogitur filiusfamiliâs uxorem ducere. *Concordat l. 12. C. de nuptijs, hisce uerbis:* Nec filium quidem familiæ inuitum ad uxorem ducendam cogi, legum disciplina permittit. Igitur sicut desideras, obseruatis iuris præceptis sociare coniugio tuo, quam uolueris, non impedieris: ita tamen ut contrahendis nuptijs patris tui consensus accedat. *Secunda replicatio est: Nisi patronus libertam suam inuitam ducat. Et hæc replicatio reprobatur, sed sub conditione l. 28. cum lege sequente. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Inuitam libertam uxorem ducere patronus nō potest. Quod & Ateius Capito cōsulatu suo fertur decreuisse. Hoc tñ ita obseruādū est, nisi patronus ideo eā manumisit, ut uxorē eam ducat. *Tertia replicatio est: Nisi coactus malit matrimonium suscipere, quam cogentem offendere. Hæc replicatio approbatur l. 22. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Si patre cogente ducit uxorem, quam non duceret, si sui arbitrij esset, contraxit tamen matrimonium, hoc inter inuitos non contrahitur. Maluisse enim hoc uidetur. *Quarta replicatio est: Nisi coitus intercesserit. Hæc replicatio reprobatur l. 15. in fine. ff. de condit. & demonstrat. his uerbis:* Nuptias non concubitus, sed consensus facit. *Concordat l. 32. §. si mulier. ff. de donat. inter uir. & uxor. his uerbis:* Non coitus matrimonium facit, sed maritalis affectio. *Quinta replicatio est: Nisi alter alterius consuetudine fruatur. Tunc enim præsumitur consensus, & ob id matrimonium quoque. Hæc replicatio approbatur l. 24. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* In liberæ mulieris consuetudine non concubinatus, sed nuptiæ intelligendæ sunt, si nō corpore quæstum fecerit. *Mutatur hoc iure Nouell. c. 74. §. Quoniam autem, his uerbis:* Quoniam in interpellationibus, quæ nobis fiunt, semper omnium assiduè mulieres audiuimus ingemiscentes & dicentes: quia quidam earum concupiscentia detenti, ducant in domibus suis sacra tangentes eloquia, aut in orationis domibus iurantes, habituros se eas legitimas uxores, taliter eas habentes tempore multo, & fortè suscipientes filios: deinde cùm se satiauerint earum desiderio, aut extra filios, aut cum filijs eas proijcientes de suis domibus: iudicauimus etiam hoc sanciendum esse, ut si mulier ostendere poterit modis legitimis, quia secundum hanc figuram uir eam acceperit domi, ut eam uxorem legitimam haberet, & filiorum legitimorum matrem: nequaquam penitus licentiam esse ei hanc de domo præter ordinem legis expellere, sed habere eam legitimam, & filios suos esse ei, & illa siquidem indotata sit, nostræ constitutionis uti bonis, quartam substantiæ uiri partem percipiens, siue expellatur, siue prius moriatur uir, non perscrutantibus nobis siue repudio utens dimittat eam, siue etiam sine hoc. Neque enim uerisimile est, eum mittere repudium, qui & ipsas nuptias denegat. Sed si eam irrationabiliter expellat de domo, hoc ipsum sit aduersus uirum iusta cautio, & mulier hoc facto repudium ei mittat, & exigat quartam, si uxor ostensa fuerit extitisse, licet extra dotem conuenerit iureiurando uiri credens. Quid enim agat aliud, quæ ad dotem non est idonea, quam ut semetipsam cum omni dote contradat? Sit autem & soboles legitima, etiam inuito patre. Qui enim ad hoc nuptias fecit, & filios procreauit, ut mulier legitimorum ei filiorum fieret mater: non potest ex tali natos germine rursus ut naturales abijcere, neque quasdam postea fortè nuptias post mortem uxoris, aut repudium contrahens, eos qui ex illis nascuntur nuptijs, uelle habere solos legitimos, nisi eis etiam illi priores fuerint copulati, quorum similiter pater est, teste existente nuptiarum priorum quidem Deo, secundarum autem lege. Eadem nobis lex pro cautela sit nuptias contrahentium promulgata, & si filij quidem ex talibus processerint nuptijs, erunt sui: & his legibus quæ sunt de suis positæ, fruentur. Si quid autem post hæc fiat, non tamen ex conscripta procedat copulatione: erunt naturales, & his quæ à nobis largita sunt naturalibus siue ex testamento, siue ab intestato potientur. Eos enim qui semel ex odibilibus nobis, & propterea quoque prohibitis nuptijs procedunt: neque naturales uocari, neque participanda

cipanda eis ulla clementia est, sed sit supplicium etiam hoc patrum, ut agnoscant: quia neque quidquam peccatricis concupiscentiæ eorum habebunt filij. Quæ igitur placuerunt, &c. *Hactenus constitutio Imp. Iustiniani, qua dum uoluit consulere mulieribus ingenuis cenibus, contra eas constituit. Cum enim ex supradicta l. 24. præsumeretur consensus ex consuetudine, ita ut uiro consensum neganti incumberet probatio: Imperat. Iustinianus hanc præsumptionem sustulit, & mulieri consensum affirmanti probandi onus imposuit, dum ait:* Si mulier ostendere poterit modis legitimis, quia secundum hanc figuram uir eam acceperit domi, ut eam uxorem legitimam haberet. *item dum ait:* Si uxor ostensa fuerit extitisse. *Et hæc quidem de nuptijs præteritis: in futurum autem constituit ne matrimonium sit, nisi scriptura interueniente, dum ait:* Si quid autem post hæc fiat, non tamen ex conscripta procedat copulatione, erunt naturales, &c. *Hoc tamen postea rursus mutat: de qua re dicetur paulo inferius except. 13. in fine. Sublata igitur est per constitutionem Imperat. Iustiniani proposita replicatio quinta. Plures propositæ exceptionis replicationes uide s. cap. 2. quæst. 3. except. 6.*

VII. EXCEPTIO: *Nisi coitus non intercesserit. Hæc exceptio reprobatur per ea quæ proposita sunt suprà except. prox. repl. 4. Concordat l. 6. cum lege sequente. ff. de ritu nuptiar. cuius uerba uide s. cap. 1. quæst. 4. reg. 8.*

VIII. EXCEPTIO: *Nisi inter absentes matrimonium sit contractum. Hæc exceptio reprobatur l. 5. ff. d. tt. his uerbis:* Mulierem absenti per literas eius uel per nuncium posse nubere placuit, si in domum eius deduceretur: eam uerò quæ abesset, ex literis uel nuncio suo duci à marito non posse. Deductione enim opus esse in mariti, non in uxoris domum, quasi domicilium matrimonij.

IX. EXCEPTIO: *Nisi solennitas nuptiarum non interuenerit. Hæc exceptio iure quidem antiquo approbabatur, eiusque replicatio in militibus proponitur l. 21. C. de nuptijs, hisce uerbis:* A' caligato milite usque ad protectoris personam sine aliqua solennitate matrimoniorum liberam, cum ingenuis duntaxat mulieribus, contrahendi coniugij permittimus facultatem. *Iure autem nouo exceptio proposita reprobatur l. 22. C. eod. tt. his uerbis:* Si donationum ante nuptias, uel dotis instrumenta defuerint, pompa etiam, aliaque nuptiarum celebritas omittatur: nullus existimet ob id deesse rectè aliàs inito matrimonio firmitatem: uel ex eo natis liberis iura posse legitimorum auferri, si inter pares honestate personas nulla lege impediente fiat consortium, quod ipsorum consensu atque amicorum fide firmatur.

X. EXCEPTIO: *Nisi mulier in domum mariti deducta non sit. Hæc exceptio approbatur l. 5. ff. de ritu nuptiar. cuius uerba uide suprà except. 8. Mutatur autem ac reprobatur l. 22. C. de nuptijs. cuius uerba uide suprà exceptione proxima.*

XI. EXCEPTIO: *Nisi nuptiæ sint simulatæ. Hæc exceptio approbatur l. 30. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Simulatæ nuptiæ nullius momenti sunt. *Concordat l. 13. in prin. C. de nuptijs. cuius uerba uide j. except. 13.*

XII. EXCEPTIO: *Nisi nulla dos interuenerit. Hæc exceptio reprobatur l. 11. in prin. C. de repudijs, hisce uerbis:* Iubemus ut quicunque mulierem cum uoluntate parentum, aut si parentes non habuerit, sua uoluntate maritali affectu in matrimonium accepit: etiã si dotalia instrumenta non intercesserint, nec dos data fuerit, tanquam si cum instrumentis dotalibus tale matrimonium processisset, firmum coniugium eorum habeatur. Non enim dotibus, sed affectu matrimonia contrahuntur. *Concordat l. 20. §. Quare enim. C. de donationibus ante nupt. cuius uerba uide infrà l. prox. capite 11. quæst. 2. Planè admittitur exceptio proposita in maioribus dignitatibus, Nouell. c. 74. §. in maioribus. cuius uerba uide j. except. prox.*

XIII. EXCEPTIO: *Nisi nulla scriptura interueniente contractum sit matrimonium. Hæc exceptio reprobatur l. 9. C. de nuptijs, hisce uerbis:* Si uicinis uel alijs scientibus uxorem liberorum procreandorum causa domi habuisti, & ex eo matrimonio filia suscepta est: quamuis neque nuptiales tabulæ, neque ad natam filiam pertinentes factæ sunt: non ideo minus ueritas matrimonij aut susceptæ filiæ suam habet potestatem. *Concordat l. 13. C. eod. tt. his uerbis:* Neque sine noptijs instrumenta facta ad probationem matrimonij sunt idonea, diuersum ueritate continente: nec non interpositis instrumentis, iure contractum matrimonium irritum est. Cùm omissa quoque scriptura, cætera indicia nuptiarum non sunt irrita. *Concordat item l. 22. C. eod. tt. cuius uerba uide suprà except. 9. Concordat item l. 11. in prin. C. de repudijs. cuius uerba uide suprà except. proxima. Concordat item Nouell const. 22. §. matrimonium. cuius uerba uide infrà. Planè admittitur exceptio proposita primum, si Senator mulierem scenicam, quæ pœnitentiam egit, eiusue filiam ducat. quæ distinctio approbatur l. 23. §. Itaque cum iussum. ibi: dum tamen dotalibus. item §. siue uerò ante. ibi: ut tamen omnimodo. C. de nuptijs. cuius uerba uide suprà capite proximo, except. 33. Secundò admittitur exceptio proposita inter anti-*

re antiquo inter impares honestate personas: quæ tamen distinctio iure antiquo introducta reprobatur d. l. 23. §. Imò etiam illud, his uerbis: Illud etiam remouendum esse censemus, quod in priscis legibus (licet obscurius) constitutum est, ut matrimonia inter impares honestate personas contrahenda non aliter quidẽ ualeant, nisi dotalia instrumenta confecta fuerint. His uerò etiam non intercedentibus omnimodo firma sint sine aliqua distinctione personarum: si modò liberę sint, & ingenuæ mulieres, nullaque nefariarũ uel incestarum coniunctionum suberit suspicio. nam nefarios & incestos coitus omnibus modis amputamus: sicut & illos qui præteritarum legum sanctione specialiter uetiti sunt: exceptis uidelicet ijs quos præsenti lege permisimus, legitimique matrimonij iure muniri præcipimus. *Tertiò admittitur exceptio proposita: Si Senator uel alius libertinam uxorem ducat. quæ distinctio approbatur Nouell. const. 78. §. cæterùm si quis libertinam. cuius uerba uide suprà capite proximo, exceptione 25. in fine. Quartò admittitur exceptio proposita: Si quis ex ancilla sua habens liberos, eam manumittere, & in uxorem ducere uelit. quæ distinctio approbatur d. const. 78. §. unde etsi. cuius uerba uide suprà capite proximo, except. 15. repl. 3. Quintò admittitur exceptio hæc: Si ij qui amplis dignitatibus usque ad illustres præditi sunt, nuptias contrahant. de quo infrà ead. except. in fine.*

Mutatio iuris.

Hęc quæ hactenus proposita sunt, antiquo obtinebant iure: quod ius antiquum mutatur ac tollitur, propositaq; exceptio approbatur Nouell. c. 74. §. Illud quoque. usque ad §. Quoniam autem, his uerbis: Illud melius arbitramur constituere competenter, quod ex plurimo causarum experimento cognouimus. Multæ quidem & continuæ lites nunciatæ nostræ maiestati ad opus nos deduxerunt huius legis. Quia enim & antiquis promulgatũ est legibus, & à nobis ipsis sunt hæc eadem cõstituta, ut & nuptiæ extra dotalia documenta ex solo affectu ualeant & ratę sint. Sed falsatis contractibus nostra ex hoc est completa respublica. Nam introeuntes testes sine periculo mentientes, quia uir uocabat dominam cohærentem, & illa illum similiter nominabat, & sic eis uerbis finguntur matrimonia non pro ueritate confecta: hoc æstimauimus oportere secundũ naturales definire leges. Nouimus etenim, & castitatis sumus amatores, & hoc nostris sancimus subiectis: sed nihil est furore amoris uehementius, quem retinere philosophiæ est perfectè monentis, & insilientem atq; inhærentem concupiscentiam refrenãtis, ut hi qui hoc tali detinentur, se abstineant sermone ad eas quas amant, quæ eis per blandimenta conferunt. Denique in tantũ etiam ante nos legislatores tales scierunt animorum affectus, ut etiam donationes constante matrimonio prohiberent, ut non concupiscentiæ magnitudine uicti, latenter paulatim coniuges semetipsos sua priuarent substantia. Hæc ergo casta lege sancire benè se habere credidimus. In maioribus itaque dignitatibus, & quæcunque ad nos & Senatores & magnificentiss. illustres sunt, neque fieri hæc omnino patimur: sed sit omnino & dos & antenuptialis donatio, & ad omnia quæ honestiora decet nomina. Quantum uerò in militijs honestioribus, & negocijs, & omnino professionibus digniorib. est, si uoluerint legitimè uxori copulari, & non facere nuptialia documenta: non sic quomodocunque & sine cautela effusi & sine probatione hoc agant, sed ueniant ad quandam orationis domum, & fateantur sanctissimæ illius ecclesiæ defensori: ille autem adhibens tres aut quatuor exinde reuerendissimorũ clericorum, attestationem conficiat declarantem, quia sub illa indictione, sub illo mense, illa die mensis, illo imperij nostri anno, consule illo, uenerunt apud eum in illam orationis domum ille & illa, & coniuncti sunt alter alteri: & huiusmodi protestationem siquidẽ accipere uolunt, aut ambo conuenientes, aut alteruter eorũ: & hoc agant & subscribant ei sanctissimæ Ecclesiæ defensor, & reliqui tres aut quantoscunque uoluerint, non tamen minus trium literis hoc significantibus. Si uerò etiam hoc illi non egerint, ille tamen talem reponat chartam uenerabilis illius Ecclesiæ defensor, in eiusdem sanctissimæ Ecclèsiæ archiuis (hoc est ubi uenerabilia uasa seruantur) prædictas subscriptiones habentem, ut reconditum sit omnibus ex hoc munimen, & non aliter uideatur nuptiali eosdem affectu cõuenisse, nisi tale aliquid agatur, & omnino ex literis causa testimonium habeat. His ita gestis, & nuptias, & ex eis sobolem esse legitimam. Hæc autem diximus, ubi non dotis aut antenuptialis sit donationis documentum. Fidem enim in solis testibus suspectam habentes, ad præsentem uenimus dispositionem. *Concordat d. c. 74. §. penultim. his uerbis:* Si quid post hæc fiat, non tamen ex conscripta procedat copulatione, erunt naturales, &c. *reliqua uide suprà except. 6. repl. 5. Planè exceptio proposita iure nouo approbata recipit tres replicationes: primam quoad uiles & abiectos, secundam quoad agricolas,*

agricolas, tertiam quoad milites. quæ tres replicationes approbantur d. c. 74. §. Quisquis autem, his uerbis : Quisquis autem in abiecta deget uita, paruæ quidem substantiæ dominus consistens, in nouissima uitæ parte iacens, habeat etiam in his licentiam. Sed neq; agricolas aut milites armatos, quos lex caligatos appellat, hoc est uiliores & obscuriores, perscrutamur, quibus ciuilium causarũ ignorantia est, & solius circa terram operationis, & circa bella concupiscentiæ causa est studiosa, & iusta, & laudabilis. Et sicut in uilibus personis, ita & in militibus armatis, obscuris, & agricolis licẽtia sit eis et ex non scripto conuenire, & matrimonia celebrare inter utrosq;, sintq; filij legitimi qui patrum aut mediocritatem, aut militares, aut rusticas occupationes & ignorantias adiuuant.

Alia iuris mutatio.

Hactenus uerba Imperatoris Iustiniani, quibus propositam exceptionem approbauit, simul & distinxit. Illa autem postea rursus mutauit, propositamq; exceptionem reprobauit ueteri iure restituto, Nouell. c. 117. §. *Ex quo uerò, his uerbis* : Ex quo uerò pridem legem promulgauimus, quæ iubeat, aut dotalia instrumenta conſici, aut alias probationes procedere, quæ apud ecclesiæ defensores celebrentur, per quas matrimonia confirmari conueniat, aut etiam iusiurandum dari: uisum nobis est in præsentia pulchrius ea, quæ pridẽ de his sancita sunt, disponere complectiq; formula. Et propterea iubemus, ut qui amplis dignitatibus decorati sunt usq; ad illustres, hi aliter matrimonia non contrahant, nisi dotalia conscripserint instrumenta: nisi quis sola affectione uxorem duxerit, nondum tales dignitates assecutus. Id genus enim matrimonia, quæ ante dignitatem constituta sunt, etiam post dignitatem legitima manere iubemus: & item qui ex ijs nati sunt, legitimos esse filios. Sanè posteaquam talibus aliqui dignitatibus honorari cœperũt, aliter uxores non ducant, nisi dotalis instrumẽti interuentu. Exquisitam uerò hãc legis subtilitatem nostro Imperio subditis Barbaris remittimus, etsi huiusmodi dignitatibus decorati sint: ut si uelint, possint etiam nuda affectione nuptias contrahere. Præter eos autem qui amplis (ut dictũ est) dignitatibus decorati sunt, nemini omniũ ex reliquis cuiuscunq; dignitatis, militiæ, professionis fuerint (si quidem uoluerint aut potuerint) cum dotalibus instrumẽtis uxores ducere prohibemus. Quòd si minus hoc obseruauerint, sancimus ut & nuptiæ, quæ sola affectione contractæ comprobantur, firmæ sint: & qui ex ijs nascuntur, legitimos esse filios iubemus. *Ex his uerbis constat, præcedentem iuris mutationẽ rursus sublatam, & exceptionem propositam iure antiquo reprobatam, postea iure medio approbatam, tãdem rursus reprobatam esse. Cum autem suprà quatuor casus enumerati sint, quibus proposita exceptio admittitur & approbatur, ex uerbis iam propositis quintus casus constat, si scilicet ij qui amplis dignitatibus usq; ad illustres præditi sunt, nuptias cõtrahant: his enim scriptura & dotali instrumento est opus. Hoc casu replicatio prima hæc est: Nisi antequam ad dignitatem illã peruenerit, aliquis eorum uxorem duxerit. quæ replicatio constat ex uerbis propositis hisce*: Nisi quis sola affectione uxorem duxerit, nondũ tales dignitates assecutus, &c. *Secunda replicatio est: Nisi Barbari sint. quæ replicatio itidem approbatur uerbis iam propositis hisce*: Exquisitam uerò hanc legis subtilitatem nostro imperio subditis Barbaris remittimus, etsi huiusmodi dignitatibus decorati sint, &c. *Hæc de decimatertia exceptione.*

XIIII. EXCEPTIO: *Nisi pater sponsi, sponsaue instrumento nuptiali non subscripserit. Hæc exceptio reprobatur l. 2. C. de nuptijs, hisce uerbis*: Si nuptijs pater tuus consensit, nihil oberit tibi, quòd instrumento ad matrimoniũ pertinenti non subscripsit.

Replicationes præcedentium exceptionum generales.

Hactenus exceptiones aduersus nuptias sexaginta quatuor propositæ sunt, hoc quidem Capite quatuordecim, Capite autem præcedente quinquaginta. Harũ omnium, quæ quidem approbantur, replicationes aliquot sunt generales, uel saltem esse uidentur, hic ad finem subijciendæ.

I. Replicatio. *Nisi per errorem, imperitiam & rusticitatem iniustæ nuptiæ sint contractæ. Hæc replicatio approbatur, simul & distinguitur l. 4. ibi, exceptis tam fœminis. C. de incestis nuptijs. cuius uerba uide s̄. cap. 2. quæst. 5. reg. 3. Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi errore comperto, nihilominus in iniustis nuptijs perseuerauerit. quæ duplicatio approbatur d. l. 4. in fine. Altera duplicatio est: Nisi tutor uel tutoris filius pupillam duxerit. quæ duplicatio approbatur l. 1. C. de interd. matrim. cuius uerba uide s̄. cap. prox. except. 13. repl. 12.*

II. Replicatio. *Nisi longißimi temporis præscriptione matrimonium iniustum sit confirmatum. Hæc replicatio approbatur, certo tamẽ modo in exemplo, l. 58. ff. de ritu nuptiar. cuius uerba uide s̄. ca. 2. quæst. 3. reg. 1. except. 1. Concordat* Nouell. c. 139. *his uerbis*: Retulit ad nos gloria tua, incolas Syndyos pagi, neq; non Hebræos in Tyro insula, illicitis cõtractis nuptijs in sacram nostram incidisse constitutionem, nec secũdum ea quæ de hoc constituta sunt, quartam bonorum suorum partem inferre, iamque ex ijs nonnullos in tertia ætate consistere, & filiorum patres esse, ac propterea cũ lachrymis suppli-

supplicasse, ne nunc tandem uxotes à se dimittete compellantur: sed ut tam ipsas terineant, quàm qui ex ipsis ptocteati sunt filij, aut ptocteabuntur, successotes eorum existant, neq; ullam exinde teuereantut pœnam. Sancimus igitur ut pto huiusmodi indulgentia ptopter præsatas causas singuli denas auri libtas præbeant, ipsisq; uel solis maiot illa pœna temittatur, & tam uxotes quàm qui exinde nati sunt, & (ut potest fieri) postea nascentur, successores habeant. neque id à nobis in exemplum alijs sancitum intelligatur: sed quocúq; alio scituto, quòd si quid tale petierit, ultra hoc quòd petitis nō potietut, etiam sacultates amittet, atque insupet corpotalibus pœnis exceptis, perpetuum incolet exilium. Nemo autē his qui à nobis nostra dignari sunt indulgentia, aut eorum uxoribus, existentibusúe uel futuris filijs, aut bonis, siue ex iudiciaria sentētia, siue alio quocunq; modo inquietudinem inferat. Quæ igitur nobis placuerūt, &c. *Planè ex uerbis propositis constat, replicationem propositam reprobari potius quàm approbari, dum ait Imperator* : Neq; id à nobis in exemplum alijs sancitnm intelligatur, &c. *Priuilegium itaq; personale est replicatio proposita, ad alios casus non producendum.*

III. *Replicatio. Nisi iniustæ nuptiæ rescripto principis sint confirmatæ. Hæc replicatio reprobatur l. 1. C. Si nuptiæ ex rescripto, his uerbis:* Quidam uetustiiutis otdine prætermisso, obtepnone precum nuptias, quas se intelligunt non meteri, à nobis existimant postulandas, sæpè habete puellæ consensum confingētes. Quaptoptet tale sponsalium genus presentis legis definitione prohibemus. Si quis igitut cōtra hanc definirionem nuptias pte cum subtepnone meruerit: amisionem bonorum, & pœnam deportanonis subiturū se esse non ambigat: & amisso iure matrimonij, quod prohibita usurpanone meruerit, filios se ex hac coniunctione susceptos, iustos non habitutum, nec unquam postulatæ indulgentiæ adnotationisúe indulto efficacem se ueniæ effectum meruisse. Excepris ijs qui parentum sponsionem de nuprijs filiarum implere desidetant, uel sponsalia, hoc est attarum data nomine, teddi sibi ptęcepto legum cum statuta pœna deposcunt. *Concordat l. 2. C. eod. tt. cuius uerba uide s̄. cap. prox. except. 2. exemplo 2. item cōcordat l. ult. C. de incestis nuptijs. cuius uerba uide s̄. cap. prox. except. 8. in prin. Planè admittitur replicatio primùm in tutore, tutorisq; filio pupillam ducente: de quo dictum s̄. cap. prox. except. 12. repl. 8. item admittitur in exemplo l. 58. ff. de ritu nuptiar. cuius uerba uide s̄. cap. 2. quæst. 3. reg. 1. except. 2. Tertiò admittitur in alio casu Nouell. c. 139. cuius uerba uide s̄. repl. prox. Quartò admittitur in alio casu Nouell. c. 154. §. sed quia &c. cuius uerba uide s̄. cap. 2. quæst. 3. reg. 6.*

DE SECVNDIS NVptijs. Cap. V.

HActenus de nuptijs in genere dictum est: nunc specialiter de secundis nuptijs est agendum.

I. An nuptiæ iute iterentut.

Regulariter quidem nuptias iterare licere dubium non est. Eius tamen regulæ exceptio prima hæc esse uidetur: Nisi coniunx superstes prohibitus sit à defuncto ne nuptias iteret, atq; in eam rem legatum perceperit. Hæc exceptio tractatur in commen. Legatorū cap. 32. condit. 2.

Altera exceptio est: Nisi mulier superstes filiorum tutelam gerat. hoc casu nuptiæ quidem non fiunt irritæ, at uerò alijs pœnis mulier subijcitur: de qua re dicetur j. de tutelis. Tertia exceptio est: Nisi mulier intra annum luctus nupserit: nec hoc quidem casu nuptiæ reprobantur, sed mulier alijs pœnis afficitur. de quibus uide infrà quæst. prox reg. 1. Quarta exceptio est: Nisi mulier post diuortium intra quinquennium nupserit. Hæc exceptio approbatur simul & distinguitur j. quæst. prox. reg 2.

II. Quando nuptiæ itetandæ sint?

I. *Regula. Dissoluto matrimonio mulier intra annum nuptias iterare non potest. Si contrà faciat, fit infamis, alijsq; pœnis afficitur. l. 1. C. de secundis nuptijs, hisce uerbis:* Si qua mulier nequaquam luctus teligionem priori uito nuptiarum festinanone ptæstiterit, ex inre quidem nouissimo fit infamis. Præterea secundo uiro ultra tertiam partem bonorum in dotem non det, neque ei ex testamento plus quàm tettiam partem telinquat: omnium prætetea hæreditatum, legatorum, fideicommissorum suprema uoluntate relictorum, mortis causa donationum sit expers. Hæc nanque omnia ab hæredibus, uel cohætedibus, aut ab intestato succedentibus uindicari iubemus: ne in his in quibus correctionem motum induximns, fisci uideamut habere ranonem. His etiam amittendis quæ priot maritus ei suprema uolnntate reliquerit: quanquam hæc quæ mulieri à priore uiro relinquuntut, & pet immaturum matrimonium uacuata esse cœperunt, primò à decem personia edicto prætoris enumeratis, id est, ascendentibus & descendētibus: ex latere autem usq; ad secundum gradum (scilicet gtadibus setuatis) deinde præsumi à fisco iubemus. Eandem quoq; mulietem insamem tedditam hæreditatis ab intestato, uel legitimas uel honorarias non ultra tertium gradum finimus uindicate. *Concordat l. 2. C. eod. tt. his uerbis:* Si qua ex fœminis petdito marito intra anni spaciū alteri festinauerit nubete (paruū enim temporis post decem mēses seruan-

dum adijcimus, tametsi idipsum exiguum putemus) probrosis inusta notis honestioris nobilisq; personæ decore & iure priuetur. Itaq; omnia quæ de prioris mariti bonis uel iure sponsaliũ, uel iudicio defuncti coniugis, consecuta fuerat, amittat. *Concordat item Nouell. c. 22. §. si igitur ex prioribus, his uerbis*: Si ex prioribus aut etiá utrisq; nuptijs absq; prole maneant, nulla curiositas, nihil circa secundas est negocij, sed uiri quidem prorsus omni obseruatione liberi euadent. Mulieribus autem hic tantummodo scrupulus immittetur, ne intra anni spaciũ ad secundas cõmigrent nuptias, aut cognoscant, quòd si tale quid egerint, & intempestiuas contraxerint nuptias, pœnas sustinebunt alias quidem, si ex prioribus filios nõ habuerint: maiores uerò, si filij etiamnum supersint. Nam si nulla proles superest, cõsequetur infamia, eritq; omnino propter intẽpestiuas nuptias infamis, & neq; eorũ aliquid, quæ ex priore illi matrimonio relicta sunt, capiet, neq; potietur donationẽ ante nuptias, neq; ex secundis nuptijs cõiugi ultra tertiam substantiæ suæ partẽ dotí dabit. Sed neq; ex liberalitate aliunde in ipsam collata fructum sentiet: neq; penitus ab ullo extraneorum uel hęreditatem, uel fideicõmissum, uel legatũ, uel mortis causa donationẽ percipiet: sed hæc peruenient aut residebunt ad hæredes defuncti, uel etiá cohæredes eius (si modò omnino hæres esse poterat) ut quæ nullam inde utilitatẽ habeat. Adeoq; siue scripti fortè & alij sint hęredes, siue ab intestato ad hæreditatem uocentur, ad illos perueniant, quę tali mulieri relicta fuerũt: fiscus enim hęc nõ uindicabit, ne quando talibus castigandis uideamur cõmodis fisci prospicere. Atq; ita quidem quæ ab extraneis ei relicta sunt, ad alios cõcedent. Quę uerò à priore marito relicta sunt, hæc adempta illi ad decem personas ex cognatione relinquentis mariti, quæ edicto prætoris cõprehenduntur, peruenient: hoc est, ascendẽtes, descendẽtes, & ex transuerso usq; ad secundum gradum, gradibus in suo cõseruandis ordine. Quibus nõ subsistentib. ea ad ærarium deuoluantur. Præterea neq; à genere ꝓximis lõgius ad ipsam ab intestato perueniet hæreditas, sed ad tertium duntaxat gradũ ex omni spectandũ parte sistetur illi successionis ratio. Qui uerò remotiore gradu sunt, hi alios habebunt hæredes. *Hactenus leges, quibus regula proposita approbatur, expositæ sunt. Eius autem exceptio prima hec est: Nisi cum inter absentes contractum esset matrimonium, antequam cũ uxore coierit, maritus decesserit. Hec exceptio reprobatur l. 6. ff. de ritu nuptiar. cuius uerba uide §. cap. 2. quest. 4. reg. 8. Secunda exceptio est: Nisi rescripto imperatoris mulieri intra tempus luctus nubere sit permissum. Hec exceptio approbatur simul & distinguitur l. 4. C. ad S.C. Tertull. his uerbis*: Si qua mulier nequaquam religionem priori uiro, ex quo filium uel filiam non habet, nuptiarũ festinatione præstiterit, ex iure quidem notissimo infamis sit: nisi huiusmodi maculam imperiale beneficium ei remittat. Sin autem ei filij erunt seu filiæ, & impetrauerit indulgentiam, infamiæ abolitionẽ permittimus, & cæterarum pœnarum antiquationem, si facultatum omnium quæ fuerunt tempore nuptiarum, medietatem filio uel filię filijsúe seu filiabus donauerit, quos habebat ex uiro priore susceptos, purè scilicet & omni donationis solennitate completa, nec retento quidem usufructu. Quem quidem semissem si duobus filijs uel filiabus pluribusúe donauerit, & forte fatali unus uel una, seu alius uel alia ex ijsdẽ intestatus uel intestata obierit, semper ad superstites fratres uel sorores uolumus pertinere. Sin autem uniuersi uel uniuersę intestati diem obierint, duræ fortunæ ad matrem solatia ex integro reuertantur: ita scilicet ut hunc semissem, quem filijs seu filiabus donauerat intestatò diem obeuntibus, rursus ipsa separatim ab ultimi filij uel filiæ hæreditate præsumat. *Concordat Nouell. cõst. 22. §. sanè quæ inter, his uerbis*: Sanè quę inter cęteras mulieri pœnas irrogatur, nempe infamia, si nullos ex prioribus nuptijs susceptos habeat filios: solui remittiq; poterit Imperatoris id iubentis literis. Cæterùm si supersint cuiuscunque tandem sexus filij, potestatem quidem habebit pro abroganda infamia preces Imperatori porrigere, sed nullum ex rescriptis fructum percipiet. Si tamen aliquam ex constitutione utilitatem sentire, & reliquis pœnis liberari desideret: filijs ex priore matrimonio susceptis dimidiam substantiæ suæ partem donet purè & absque omni conditione: nec ipso quidem usufructu reseruato, sed totius substantiæ, quam eo tempore, cum ad secundas accederet nuptias, in bonis habebat, dimidia (uti diximus) parte prius natis filijs cessa. Diuidentq; omnes id inter se filij ex æquo, & filios quidem habentes, ad suos transmittent filios (adijciẽdum enim nonnihil antiquis est legibus.) Si uerò non habẽt, defuncti defunctorũmue partes pro portione fratres horũ, quotcunque fuerint, capient. Si uerò omnes mortem obierint, soletur ea re infœlicitatem suam mater, quòd ista recipiat. Atque hæc dicimus, si intestati moriantur filij: neque enim in ijs rebus, quæ semel illorum dominij

dominij factæ ſunt, à teſtamenri factione eos arcebimus, aut quo minus ſuperſtites adhuc, quomodo uelint, hæc diſponant. Quæ igitur pœnæ mulieribus ante id tempus, quo uirum elugere moris eſt, nubentibus imminent, tales propemodũ ſunt, & tres de his antea ſcriptas conſtitutiones per unicam hanc interpoſitionem cum cõpetẽte appoſirione hæc nobis lex promulgauit. *Hiſce uerbis non ſolum exceptio propoſita approbatur, ſed & eius replicatio, quę eſt: Niſi mulier filios filiasue ex priore matrimonio habens, dimidiam ſuorum bonorum partem illis non donauerit.* *Tertia propoſitæ regulæ exceptio uidetur eſſe: Niſi prius matrimonium non morte, ſed diuortio ſit ſolutum. quæ exceptio reprobatur* Nouell. *c.22. §. ſi uerò etiã, his uerbis:* Si etiam rarionabiliter mulier repudium miſerit, & in certaminibus uicerit, aut uir irrationabiliter eam abijciẽs ſubiacuerit pœnis: lucretur quidem lucra primirus dicta, erubeſcat autem ante annum completum ad ſecunda uota uenire. Quod non obſeruandum nobis eſt in uiro irrationabiliter obtinente talia lucra, cum & non obrinenti eriã repentè nuptias facere licet: quoniam nulla circa ſobolis confuſionẽ rationabilis eſt ſuſpicio: quod in mulieribus ante anni cõpletionem rectè prohibetur, & tanta eſt prohibitio ex hoc: quia licet bona gratia diſſolui matrimonium contingat, conſtitutione in annum prohibitio ſecũdarum nuptiarum, tamen eriam ſic ex Anaſtaſio piæ memoriæ mulieribus inſtituta eſt. *Concordat itẽ d. c.22. §. etſi mulier, his uerbis:* Siquidem per culpam mulieris matrimoniũ ſoluatur, quinquennium obſeruandum eſt ei, & ſecundis non copulabitur nuptijs. Si uerò per cauſam uel culpam mariti, aut etiam bona graria diſtrahatur, meritò & hic annũ cuſtodiat propter ſeminis confuſionem, nt per omnia nobis lex perfecta ſit. *Cõcordat itẽ Nouell. c.117. §. quin etſi iuſta, his uerbis:* Quin etſi iuſta ratione mulier repudij libellum miſerit, & uictrix diſcedat è iudicio: adipiſcitor quidem prædicta lucra, erubeſcito autem, priuſquam annus excedat, ad ſecũdas progredi nuptias. Quod nobis in uiro obſeruãdum non eſt. Nam qui iuſtis rationibus talia lucra obtinuerit, ei uel extẽplò nuptias licet contrahere: quandoquidem nulla de prolis confuſione ſubeſt ſuſpicio, id quod optimo iure copulam in mulieribus ante annum cohibet. Atq; ea prohibitionis uis eſt hac parte, ut tametſi bona gratia matrimonium diſſolui contingat, tamen ex conſtitutione pientiſsimi principis Anaſtaſij in annum mulieribus ſecundarum nuptiarum prohibitio iniungatur. *Quarta propoſitæ regulæ exceptio eſt: Niſi non mulier, ſed uir ſoluto matrimonio nuptias iteret: huic enim annus iterandi nuptias non eſt præfinitus. quæ exceptio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Quod nobis in uiro obſeruandum non eſt, &c. *Cõcordat* Nouell. *c.22. §. ſi uerò etiam. ibi:* Quod non obſeruandũ. *cuius uerba uide item paulo ſuperius except. prox. Quinta exceptio eſt: Niſi intra annum non nupſerit mulier, ſed peperit. Hæc exceptio reprobatur* Nouell. *c.39. §. alterum uerò. uſq; ad finẽ conſtitut. his uerbis:* Sancimus, ſi mulier intra tẽpus luctus ſub finem anni pariat, & extra omnem controuerſiã poſitũ ſit, eam prolem ex priore matrimonio non exiſtere: ut ea prorſus donatione ante nuptias priuetur tã iure proprietatis quàm uſusfructus, inſuper omnib. alijs ſubdẽda pœnis, perinde quaſi legitimis ſecundis ſe nuptijs ante tempus luctus finitum iunxiſſet. nunquam enim ſcortatio ſuperiores partes, quã caſtitas obtineto, ſed iiſdem pœnis & ipſa ſubijcitor, & pręterea metu inſcriptionis de adulterio in periculum adducitor: ut neq; intẽpeſtiuas appetat nuptias, neq; legitimas nuptias improbiore commento eludat. *Hactenus de prima regula, eiusq; exceptionibus ſit dictum. Plura de hac re uide ſ. lib 3. cap. 14. cauſa 13.*

II. *Regula. Si mulier diuerterit, intra quinquenniũ nuptias iterare nõ poteſt. quæ regula approbatur l.8. §. hæc niſi uir. C. de repudijs, hiſce uerbis:* Mulier ſi contempta lege repudium mittendũ eſſe tentauerit, ſuam dotem & ante nuptias donarionem amittat, nec intra quinquenniũ nubendi habeat denuò poteſtatem. Æquũ eſt enim, eam interim carere cõnubio, quo ſe mõſtrauit indignam. Quòd ſi pręter hoc nupſerit, erit ipſa quidem infamis, connubium uerò illud nolumus nuncupari: inſuper etiam arguendi hoc ipſum uolenti concedimus libertatem. *Concordat* Nouell. *c.22. §. ſi uerò altera, his uerbis:* Vxor rea omnino ex memoratis cauſis pro irrationabili repudij miſsione facta, & in quinquennium totum ad ſecundum uenire prohibetur matrimonium, & nuptias ante quinquennium non eſſe ſine reatu, neque legirimas uocari, ſed omnis uolens adeat & accuſet factum tanquam contra legem præſumptũ. *Concordat item d. c.22. §. etſi mulier. cuius uerba uide ſ. reg. prox. excep. 3. Huius regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi iuſtè diuerterit mulier. quæ exceptio approbatur l.9. C. de repudijs, hiſce uerbis:* Si conſtante matrimonio communi conſenſu tam uiri quàm mulieris repudium ſit miſſum, quo nulla cauſa continetur, quæ conſultiſsimæ conſtitutioni diuæ memoriæ Theodoſij & Valentiniani inſerta eſt: licebit mulieri non quinquennium expectare, ſed poſt annum ad ſecundas nuptias conuolare. *Concordat l. 8. §. hæc niſi uir. in fine. C. eod. tit. his uerbis:*

Si uerò causam probauerit inrentatam: tunc eam & dotem recuperare, & ante nuptias donarionem lucro habere, aur legibus uindicare censemus, & nubendi post annum ei (ne quis de prole dubirer) permittimus facultatem. *Altera exceptio est: Nisi non mulier, sed uir repudium miserit. quæ exceptio ipso quidem iure subsistit, uerùm eius replicatio hæc est: Nisi iustè repudium miserit. quæ replicatio approbatur Nouell. const. 117. §. illud utiq;, his uerbis:* Illud obseruandum, quòd siquidem iusta rarione marirus libellum repudij miserir: cùm prædictis mulier pœnis erit obnoxia, tum etiam inregrum quinquennium ad aliud peruenire matrimonium prohibebirur, & ante quinquennium contractæ nupriæ noxa solutæ non erunt, neque legirimum appellabirur matrimoniū, & quicunque uoler accedito, & factum incusaro tanquam contra legem præsumptum.

III. Regula. *Si de mariti absentis uita dubitatur, mulier post quinquennium iure quidem antiquo poterat, iure autem nouo non potest. de qua re uide J. cap. 7.*

III. Euentus secundarum nupriarum.

I. Regula. *De bonis quæ à priore coniuge ueniunt, proponetur J. cap. prox.*

II. Regula. *De bonis quæ à liberis prioris matrimonij ueniunt. Hæc bona coniunx superstes nuptias iterans alienare non potest, sed tenetur ea liberis prioris matrimonij post mortem suam restituere. quæ regula approbatur l. 3. §. illud etiā. C. de secundis nuptijs, hisce uerbis:* Sancimus, ut si quis ex ijsdem filijs, quos ex priore matrimonio suscepros esse constabit, fortè decesserit matre iam secundis nuptijs funestata, alijs etiam ex eodem marrimonio progeniris liberis superstiribus: id quod per eandem successionem ab inrestaro uel ex restamento suæ posteritatis, mater uidebirur consecura, in diem uitæ pro sibi debita portione sola tantum possessione delata, omne ijs qui supererunt ex priore suscepris matrimonio filijs relinquat, nec super istiusmodi facultatibus testandi in quamliber extraneam personam, uel quidquam alienandi habeat potestatem. Quòd si nullam ex priore matrimonio habuerir successionem, uel natus natáue decesserir: omne quod quoquo modo perceperit, pleno proprietatis iure obrineat, arque ex ijs nanciscendi dominij & testandi circa quem uoluerit, liberam habeat facultatem. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi nulli ex priore matrimonio supersint liberi: tunc enim mater pleno proprietatis iure id obtinebit. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Quòd si nullam ex priore matrimonio habuerit successionem, &c.

Secunda exceptio est: Nisi non ab intestato, sed ex testamento uel alia ultima filij uoluntate perceperit. quæ exceptio reprobatur quidem uerbis paulo superius propositis hisce: Ab inrestato uel ex testamenro, &c. *Verùm iure nouo approbatur exceptio hæc Nouell. con. 22. §. si itaque filius, hisce uerbis:* Si filius legitimè facto testamenro substantiam partémue eius aliquā matri relinquer: capiar eam ipsa proprer scripturam (quia ubiq; nolumus ut defunctorum uoluntares conseruentur) relictúmque aut darum pleno iure ram proprietatis quàm usus fructus obtineat. Quēadmodum enim inregrum erar alicui relinquere extraneo, neque hęredi secundæ illius nocuissent nupriæ: ira & matri relinquens siue instirutionem siue legatum, rectè id relinquat tā iure proprietatis quàm usus fructus, siue ex ijs rebus fuerit, quæ aliundè aduenerunt, siue ex paternis bonis, nihil ea in re frarribus queuntibus contradicere. *Propositæ exceptionis replicatio hæc est: Nisi res sint ex antenuptiali donatione. hæ enim neque ex testamento nuptias iteranti debentur. quæ replicatio approbatur per ea quæ dicentur infrà except. proxima, replicat. 2.*

Tertia exceptio est: Nisi res ad filium defunctum, non à patre ipsius, sed aliunde peruenerint. quæ exceptio approbatur d. §. si itaque. ibi: Quòd si filius, *his uerbis:* Quòd si filius intestatus decedar, matre iam ad secundas progressa nuptias, aur postea accedente: uocetur quidem & ipsa unà cum filij filiæ'ue frarribus, uel fratrum filijs pro uirili (secundum nostram uidelicet constitutionem) ab intestato ad illius successionem: ita tamen ur eorum, quæ ex paterna ad filium substanria peruenerunt, tantummodo usumfructum habear, siue ante siue post id tempus omnino ad secundas procedar nuptias. Ad reliquas uerò res, quæ præter parernam successionem filius iam inde ab initio in bonis habuit, secundum nostram uocationem, quam statim dicemus, quadam correctione & ea indigenre perueniat. Atque hæc dicimus de rebus, quæ extra donationem anre nuptias sunr positæ. Quæ enim à nobis & insuper Leonis pientissimi principis constiturione, in quibus mater solum usumfructum habet, de illis sancita sunt, inuiolata conseruamus. Cæterùm hæc in alijs rebus sancimus, & sequenti legi tradimus, quæcunque extra donatiouē ante nuptias filio à patre, aut ex alijs causis, siue ex testamento, siue ex successionibus

bus ab inteſtato acceſſerunt: ut quod de in gratis filijs dictum eſt, id cùm uera ingratitudinis cauſa oſtenditur, ex omni parte in his etiam tebus ſeruetur: omnibus alijs quæ de ſucceſsione parenrum in filijs, uel filiorum in parentibus dicta ſunt, inuiolabiliter cuſtodiendis. At uerò ingratitudinem hoc loco non tantùm quæ erga matrem (prout antè à nobis dictum eſt) ſed etiam quæ erga ipſum defunctum fratrem facta eſt, conſideramus. Et quanquam ſanè multas quotidie inter fratres contentiones ſuboriri cernimus: tamen eum duntaxat tanquam ingratum circa fratrem effectum in partem huius lucri uocari non ſinimus, qui per inſidias fratri mortem intentarit, qui criminalem illi accuſationem impegerit, qui uniuerſa eum ſubſtantia exuere ſtuduerit: illius enim portio tam ad reliquos fratres fratrumque filios, quàm ad matrem perueniat. Atque hæc lex de filiorum ſucceſsionibus, quibus matres ſuccedunt filijs, poſita ſit, introducens his quæ in poſterum ſecundo ſe marito ſociabunt, à nobis excogitatam ſubdiuiſionem. Quæ enim iam in ſecundum conuenerunt matrimonium, & memoratę legis noſtræ beneficio poſitæ ſunt, his ius eſto ut quæ ex filiorum ſucceſsione ad ipſas peruenerunt ſiue ex teſtamento ſiue ab inteſtato, ea firmiter & proprietatis & uſusfructus iure habeant: & item alienare, de ijs teſtari, & ad alios quo uolunt modo tranſmittere poſsint, nullo eis impedimento ex præſenti lege ullo unquam tempore obſtaturo. Sed & illud quod in prædicta nobis legiſlatione conſtitutum eſt, prioris matrimonij filijs ratum permaneat, nempe ſi donationem ante nuptias, quam mater ex morte mariti ſui lucrifecerat, ad eum qui ex filijs mortuus eſſet, peruenite contigerit, & per eam cauſam pars eius hæreditatis facta ſit: ut mater ne pro ea quidem parte, pro qua hæreditatem filij agnoſcit, in rebus eius ante nuptias donationis proprietate fruatur: ſed in his tantum quoad uiuit, habeat uſumfructum. Obtineat igitur & hoc in prioris matrimonij filijs, qui gratos ſe perhibuerunt: niſi ante dictam legem de his iudiciaria ſententia uel ſuſcepta inter partes tranſactio aliquid definierit. *Verbis iam propoſitis propoſita exceptio partim approbatur, partim etiā diſtinguitur, ſeu replicationes aduerſus eam introducuntur. Ait autem imperator:* Secundum noſtram uidelicet conſtitutionem. *Hæc conſtitutio habetur Nouell. c. 2. §. cum igitur. Ait inſuper Imp.* Secundum noſtram uocationem, quam ſtatim dicemus. *Scilicet d. c. 22. §. item quia mater. Ait item Imp.* Atque hæc dicimus de rebus quæ extra donationem ante nuptias ſunt poſitæ. *Ex his uerbis prima propoſitæ exceptionis replicatio elicitur, hæc ſcilicet: Niſi res in hæreditate filij exiſtentes, ex ante nuptias donatione ad filium peruenerint. Hæ enim res quamuis magis à matre, quæ ſe antenuptiali donatione ob ſecundas nuptias indignam fecit, quàm à patre ad filium peruenerint: tamen in ijs regulæ propoſitæ eſt locus. cui concordant item uerba paulo ſuperius propoſita, hæc:* Sed & illud quod in prædicta à nobis legiſlatione conſtitutum eſt, prioris matrimonij filijs ratum permaneat, nempe ſi donationem ante, &c. *Conſtitutio cuius hic fit mentio, habetur Nouell. c. 2. §. antenuptiali, in hæc uerba:* Antenuptiali donatione ad ſecundum ueniens conſortium, neque ſecundum quantum hæres exiſtet, filij fruatur: ſed hoc filiorum ſit ſolum lucrum eis à lege datum, & non uideatur eſſe pars hæreditatis filij, ſed adhuc antenuptialis donationis naturam non abijciens. Quæ conuenit tenere etiam circa eas, quæ nunc iam ſunt uiduatæ mulieres, & proprijs ſucceſſerunt filijs: & quæ nondum ad ſecundas ueniunt nuptias, licet poſtea ueniant. Quod igitur hic habetur, ſic omni tempore ſanciatur. *Ait inſuper in ſupradictis uerbis Imp.* Quæ enim à nobis. *Scilicet d. §. antenuptiali, & d. c. 22. §. Quòd ſi mulier. Item ait:* Et inſuper Leonis pientiſsimi principis conſtitutione. *Hæc conſtitutio habetur l. 6. §. his illud. de quibus infrà capite proximo.*

Secunda propoſitæ exceptionis replicatio eſt: Niſi filij prioris matrimonij aduerſus fratrem defunctum fuerint ingrati. quæ replicatio approbatur uerbis ſuprà propoſitis hiſce: Cæterùm hæc in alijs rebus ſancimus, &c. *Plura de regula propoſita dicentur aliquando in Senatuſconſulto Tertulliano.*

III. *Regula. De bonis quæ nuptias iterans, à ſecundo coniuge adquiſiuit. Hæc ſecundi matrimonij liberi habent præcipua. Quæ regula approbatur l. 4. C. de ſecundis nuptijs, hiſce uerbis:* Cùm alijs ſanctionibus iuſſerimus materna bona integra ad liberos peruenire: quod tamen mulier mariti largitate percepit, id ex eo tantum liberi coniugio procreati, ſibi ſpeciale tanquam paternum nouerint patrimonium uindicandum. Itaque ſi habens filios, ad ſecundas nuptias fortaſſe tranſierit, ſponſalitiam largitatem, quam uir ſecundus contulit in uxorem, tantummodo filij qui ex ſecundo matrimonio ſuſcepti ſunt, pro ſoliditate poſsideant, nec proſit liberis ex priore ſuſceptis matrimonio, quòd mulier ad tertia minimè uota migrauerit. Quòd ſi poſterior uir

ſine liberis ex eodem matrimonio ſuſceptis deceſſerit: quiquid ab eo ex ſponſalium largitate uxor fuerit conſecuta, id ſibi iuriq; ſuo ſciet eſſe collatum, etiamſi ex priore matrimonio donator filios reliquiſſe doceatur. Ad maternas ſanè uenienus uel ex hoc, uel ex alio quolibet titulo, facultates omnis poſteritas ex quocunque ſuſcepta uiro, pro debita ſibi portione, ut à matre, uel ſpontanea largitate, uel per teſtamentum eius fuerit collata, poſsideat. Nos enim hac lege id præcipuè cuſtodiendum eſſe decernimus, ut ex quocunque coniugio ſuſcepti filij, patrum ſuorum ſponſalicias retineant facultates.

Concordat Nouell. c. 22. §. ſed neque illud, uſque ad §. quæ uerò dotium, his uerbis: Neque illud nobis relinquendum eſt, quod pientiſs. princeps Theodoſius iunior rectè conſtituit, inquiens: Si mulier procreatis filijs ad ſecundum tranſeat matrimonium, ſimulque ac ei exinde alij nati ſunt filij, ſecundus quoque maritus moriatur: ut matre inteſtatò mortua, propria quidem eius bona ex utroque matrimonio ſuſcepti filij percipiant ex æquo, & per omnia ſimilis in ijs celebretur diſtributio: donationem uerò ante nuptias utraque ſui parentis proles capiet, & in ſolidum tam prioris matrimonij filij illius donationem lucrabuntur, quàm ex ſecundis procreati ſeminibus, profecta ab hoc largitate perfruentur, tametſi ad tertium illa matrimonium non peruenerit. Quid enim ea res prioribus profit? aut cur priores filij poſterioribus inuideant, quòd non & illi ex tertijs nuptijs contumeliam in ſe acceperint? Et ut ſimpliciter dicamus, quæque proles ſui parentis donationem ante nuptias percipito, & in uniuerſum primis filijs propter ip ſam nuptiarum repetitionem ſapientibus ſecundi omnino eam obtinento: etſi ea quæ nuptias repetijt, tertijs ſe nuptijs non iunxerit: ne ex ea re inferiore loco quàm fratres eſſe uideantur. Ex ipſa autem rerum conſequentia eadem ſunto, & in ijs patribus qui nuptias repetunt, & prioribus quidem matrimonij filijs dos lucrata, propter iteratas nuptias: ſecundis uerò ea quæ per ſecundas acceſſerunt conſeruantor, tametſi pater ad tertias nuptias non peruenerit. Reliqua certè quæ pater materue in talibus per repetitas nuptias legati fortè titulo ſeu fideicommiſsi lucrati ſunt, neque ad tertias tranſierunt nuptias: ea confuſa cum ipſorum patrimonio, neque tertijs concuſſa nuptijs, immota apud ipſos permanento, & ad eorum res tanquam proprias ſucceſſiones transferuntor, & à ſuperſtitibus adhuc quocunq; uolunt modo diſponuntor. Quia uerò pro rationis continuitate & ſimilitudine ubique lucra ad diſiunctiones matrimoniorum alterius morte factas, in legibus noſtris referimus: propterea breuiter & illud apponimus, ut quæcunque parentes diuortio ſoluto matrimonio (ſiue bona gratia interuenerit, ſiue etiam aliter) uel occaſione dotis, uel donationis ante nuptias lucrentur: hæc omnia ad imitationem eorum lucrorum, quæ per mortem obueniunt, filijs conſeruentur. Eodem obſeruando & in his mulieribus quæ dotem non dederunt, quatenus earum laſciuiam lata à nobis conſtitutio coercet. Neq; differentiam conſtituimus, cuius culpa matrimonium diuortio diſſolutum ſit. Vtcunq; enim ſe res habet, ſiue primæ nuptiæ diuortio ſolutæ ſunt, ſiue etiam ſecundæ, licet tertiæ inſecutæ non ſint: nihilominus id lucrum, quod harum obtentu acceſsit, reſeruetur earum nuptiarum filijs, ex quibus quiq; filij proceſſerunt. *Propoſitæ regulæ exceptio prima uidetur eſſe: Niſi tertiæ nuptiæ non ſint inſecutæ. uerùm hæc exceptio reprobatur paßim in uerbis iam propoſitis.*

Secunda exceptio eſt: Niſi non mulier, ſed uir nuptias iterauerit. Et hæc exceptio reprobatur uerbis iam propoſitis hiſce: Ex ipſa autem rerum conſequentia, &c.

Tertia exceptio eſt: Niſi non ex dotis uel antenuptialis donationis cauſa, ſed ex cauſa legati, uel alia ſimili à coniuge adquiſierit. Hæc exceptio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce: Reliqua certè quæ pater materue, &c.

Quarta exceptio uidetur eſſe: Niſi non morte, ſed diuortio matrimonium ſit diſſolutum. Hæc exceptio reprobatur uerbis iam propoſitis hiſce: Quia uerò pro rationis continuitate & ſimilitudine, &c.

IIII. *Regula. De bonis proprijs quæ coniunx ſuperſtes, & nuptias iterans præter prædicta bona habet: item de donatione ante nuptias uiri & dote mulieris. Hæc bona cui uelit parens poteſt relinquere, eoq; mortuo ad utriuſq; matrimonij liberos ex æquo pertinent. quæ regula approbatur l. 4. §. ad maternas. C. de ſecundis nuptijs. cuius uerba uide 5. reg. prox. in prin. Concordat l. 18. C. de donationibus ante nuptias, his uerbis:* Si liberis ex priore matrimonio procreatis, pater ad ſecundas migrauerit nuptias, nihil omnino filijs prioris coniugij ex donatione ante nuptias, quam ipſe uel alius pro ipſo uxori quondam eius matri communium liberorum donauerat, ſeruare cogitur: quoniam & mater liberis, ex priore matrimonio extantibus, poſt ſecundas nuptias (multoque amplius, ſi non fuerit altero marito ſociata) nihil

nihil ijſdem filijs ex dote quam patri eorũ ipſa, uel alius pto ea obtulerit, ſeruare cõpellitut. *Concordat item Nouell. conſt.22.§.ſed neque illud.ibi, propria quidem eius. cuius uerba uide paulo ſuperius reg.prox.cõcordat item l.2.in prin. C. de mortis cauſa donat.*

V. Regula. *De alienando ſecundo coniugi. Qui queue nuptias iterat, poſteriori coniugi antenuptialis donationis uel dotis nomine, uel alio modo quantum uelit, poteſt alienare. cuius regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi mulier intra tempus luctus nuptias iterauerit. tunc enim non niſi tertiam bonorum ſuorum partem illi poteſt alienare. quæ exceptio approbatur l. 1. in prin. C. de ſecundis nuptijs. cuius uerba uide s̃. quæſt. prox. reg. 1. Secunda exceptio eſt: Niſi ex priore matrimonio ſuperſint liberi. tunc enim parens, qui quæ'ue nuptias iterat, ſecundo coniugi alienare amplius non poteſt, quàm uni ex filijs prioris matrimonij relinquit. quæ exceptio approbatur l.6. in prin. uſque ad §.his illud.C.de ſecundis nuptijs, hiſce uerbis:* Hac edictali lege in petpetuum ualitura ſancimus, ſi ex priote matrimonio ptocteatis liberis, patet uel marer ad ſecunda, uel tettia, aut ulterius repetiti matrimonij uota migrauerit: non ſir ei licitum nouetcæ, uel uitrico, teſtamento, uel ſine ſcriptura, ſeu codicillis, hæteditatis iure, ſiue legati, ſiue fideicommiſsi titulo plus relinquere, nec dotis, nec ante nuptias donationis nomine, ſeu mortis cauſa habita donatione confetre: nec inter uiuos conſcribendis donationibns (quæ etſi conſtante matrimonio ciuili iure intetdictæ ſunt, motte tamẽ donatoris ex certis cauſis confirmati ſolent) quàm filio, uel filiæ, ſi unus uel una extiterit. Quòd ſi plures liberi ſuerint, ſingulis æquas partes habentibus, minimè plos quã ad unumquenq; eorũ petuenerit, liceat ad eorum uitricũ uel nouercam transfetri. Si uetò non æquis portionibus ad eoſdem liberos memoratis modis tranſierint facultates: tũc quoq; nõ liceat plus eorũ nouetcæ, uel uitrico teſtamento relinquere, uel donare, ſeo dotis, uel ante nuptias donationis titulo confetre, quàm filius uel filia habet, cui minor pottio ultima uoluntate derelicta, uel data fuerit, aut donata: ita tamẽ ut quarta pars quæ ijſdem liberis debetur ex legibus, nullo modo minuatut: niſi ex ijs cauſis quæ de inofficioſo excludũt querelã. Quã obſeruationẽ etiã in petſonis aui uel auię, ptoaui uel proauiæ, nepotõ uel neptiũ, itẽ pronepotũ & ptoneptiõ, ſiue in poteſtate, ſiue emãcipati emãcipatęúe ſint, ex paterna nel materna linea uenientib. cuſtodiri cenſemus. Si uetò plus quàm ſtatutum eſt, aliquid nouercæ uel uitrico relictũ, uel donatũ fuerit: id quod plus telictũ, uel donatũ, aut datum fuerit, tanquã non ſcriptũ neque derelictum, uel donatum, aut datũ ſit, ad perſonas deferri libetorum, & inter eas diuidi iubemus: omni circumſcriptione, ſi qua per intetpoſitam perſonam, uel alio quocũq; modo fuerit excogitata, ceſſante. *Concordat Nouell. conſt.22.§.commodiſsimè. cuius uerba uide paulo inferius.*

VI. Regula. *Si quid amplius quàm in ſuperiore exceptione proxima ſtatutum eſt, coniugi ſecundo relictum ſit: id liberis relinquentis debetur. quæ regula approbatur uerbis iam propoſitis. cuius exceptio prima hæc eſt: Niſi ingrati ſint liberi. quæ exceptio approbatur l.ult.C.de ſecundis nuptijs, hiſce uerbis:* Cum apertiſsimè legibus caueatur, ingratos liberos à maiorum ſuorum hæredirate meritò eſſe repellendos: ſi hoc idem in ſuis elogijs conſcripſerint, & reuera fuerit reuelatum: reclamate uidetur huiuſmodi ſanctioni diualis conſtitutio Leonis inclytæ tecotdationis, quã ſupet filijs ex priore mattimonio ptocteatis conſcripſit. Nam cũ neceſſitas eſt patri, uel matri, qui ad ſecunda uota migrauerit, tantum præſtare per quamcunq; cauſam ſecundo marito uel nouetcæ, quantum filio uel filiæ ex anterioribus nuptijs progenitis, qui partem minimam habiturus eſt, reliquerit: maxima iniquitas ex hac ſanctione contra genirores efficiebatur. Liberi etenim ſcientes quòd omnimodo aliquid ſibi à genitoribus ſuis & nolentibus relinquendum eſt, & quãtum ſecundus maritus, uel nouerca acceperit: cũ omni licentia & laſciuia ſuos genitores iniurijs afficiebant. Quaptoptet ſancimus, ingratos teuera liberos, neq; hoc beneficium, quod diualis conſtitutio Leonis Auguſtæ memoriæ eis præſtitit, in poſterum poſſe ſibi uendicate, ſed quaſi ingratos ab omni huiuſmodi lucro repelli. Quam obſeruationem in perſonis etiã aui uel auiæ, ptoaui uel proauię, nepotum uel neptium, item pronepotum uel ptoneptium, ſiue in poteſtate, ſiue emancipati emancipatæúe ſint, ex materna uel paterna linea uenientibus, cuſtodiri cenſemus. Sed quemadmodum genitoribus prouidimus, ita & innocuam poſteritatem affici nullis iniurijs patimur: ut non genitores, qui ſe ſecundis nuptijs deuouerint, irrationabile odium ad priotes libetos forſitan habentes, ſine iuſta tatione eos ingtatos uocate concedantut. Eos erenim libetos huiuſmodi beneficio deſtaudari uolumus, qui reipſa ingtati, citca ſuam antiquitatem ab hæredibus genitorum liquidis & indubitatis probationibus conuicti fuerint, ex huiuſmodi caſibus, qui anrea priſcis legibus enumetati ſunt. *Concordat Nouell. conſtitut. 22. §. commodiſsimè. ibi: Hoc autem,*

bis uerbis: Hoc ipsum quod redundat, diuident hi tantummodo inter se, qui gratos se erga parentes exhibuerunt: non qui circa illos ingrati comprobantur, nempe tali aliquo ingratitudinis genere obnoxij, qualem leges tequirunt. Tales enim ea quoq; utilitate, quam exinde possent capere, priuamus: ne quando spe harum rerum adquirendarum ostentata cootra parentes insurgant, efferenturq;, & naturę leges uiolent. Nemini enim dubium est, quin hoc quoque casu, si quis eorum ad quos superfluum defettur, relictis filijs mortuus sit, eius defuncti filij (quotcunque sint) pro portione scilicet paterna id capiant. *Secunda propositæ regulæ exceptio est: Nisi posterioris matrimonij sint liberi. quæ exceptio reprobatur l. 9. in prin. C. de secundis nuptijs, hisce uerbis*: Quoniam præteritæ leges omoia quæ liberis ex priore matrimonio procreatis, mulier quidem secundo marito, uir autem secundæ uxori dotis, uel aote nuptias donationis nomine, uel alio quocũque modo dederit, uel reliquerit, his ampliora, quæ uni filio, uel filiæ ex anteriore matrimonio progenitis danda uel relioquẽda sunt: reuocata ad solos filios, ex aoteriore matrimonio natos petuenire constituerunt, nullaq́ue in hac parte filiorum ex secundo matrimonio natorum mentio facta est: hoc quoque corrigentes, omnia quæ memorato modo reuocantut, non solum ad filios prioris matrimonij, sed etiam ad eos qui ex secundis nuptijs nati fuerint, pertinere, & in capita inter omnes diuidenda sancimus. *Hæc constitutio mutatur, exceptioq́; proposita nouo iure approbatur Nouell. const. 22. §. Commodissimè, his uerbis*: Commodissimè sacratiss. princeps Leo nobis considerasse uidetut ea, quæ in secunda conferunt mattimonia hi qui ipsa contrahunt. Inquit enim: Siquidem parentes ex priore matrimonio susceptos filios habeant, deinde in secundum aut deinceps matrimonium concedant: ne possiot neqne patres in nouercam, neque matres in uitricum, uel pet tempus uitæ suæ quidquam liberalitatis conferre, uel sub mortem relinquere, nisi intra eam quãtitatem, quam unus filios filiáue, solus cum sit ex parente, habet. Si plures filij siot, & singuli æqualem cum cæteris portionem obtineant, ne amplius quàm ad unumqueoque eorum peruenerit, uel uitricus uel nouerca percipiant. Si ea quæ relicta sunt, inæqualia existant: ut tantum solummodo ex quacunque parentis liberalitate uel in nouercam, uel uitricum transferri necesse sit, quantum ex illius substaotia uel per ultimam uoluntatem telictum, uel in uita traditum percipit, qui ex filijs minimum habet: ut tamen omnino quæ quarta olim fuit, hodie tertia aut dimidia ex lege nostra pars filio relinquatur tradaturúe: nisi iterum ingratitudinis ratio aduersetur. Eodem hoc obseruando tam in auo & auia, proauo & proauia, quàm nepotibus masculis & fœminis, & item pronepotibus, siue in potestate, siue emancipati emancipatæúe sint, siue ex paterna, siue materna linea descendant. Cumq́ue hoc definijsset, rectè intulit, ut quod ultra statutum uel oouercæ uel uitrico, siue relictum, siue denique datum esset, id quasi neque scriptum, neque relictum, neq; donatum, neque datum sit, filijs competat, interq́ue eos solos pro uirili diuidatur. Nam ut & filij, qui ex secundo matrimonio procreati sunt, in partem cum his uocentur, tametsi io quadam constitutione scriptum est: non tamen hoc nobis tempore adlubescit, sed primi matrimonij filijs, quorum etiam causa id reseruatum est, solis detur, nulla machinatione uel per subditicias persooas, uel aliam causam introducenda.

Tertia propositæ regulæ exceptio est: Nisi computatione ad tempus mortis ipsius parentis collata, nihil amplius uitrico uel nouercæ quàm filio relictum reperiatur. quæ exceptio approbatur d. c. 22. §. Quoniam uerò, his uerbis: Quoniam quæ usque adhuc latæ suot leges, non discernuot utrum quod redundat, spectari debeat oblationis, an soluti matrimonij tempore: præstantissimum nobis uisum est parentis, qui nuptias iterauit, mortis tempus obseruari. Scribunt enim homines nonnunquam plura quàm possident, scribunt etiam pauciora, cum tamen superuenientes fortunæ casus plerunque cootrarios operentur euentus. Quapropter ne quid erremus, illud tempus, quo qui nuptias repetijt moritur, considerandum, & resultans inde proportio sumenda est: reiectisq́ue in illam oculis, id quod statutum transcendit, detrahere & adsignare filijs conuenit, in omnibus talibus oon oblatione aut scriptione, quo tempore cœpta sit, spectanda, sed inspicieodo (ut uocant) effectu.

Quarta exceptio est: Nisi mortis causa donatio aut dos constante matrimonio rursus deminuatur. Hæc exceptio reprobatur d. c. 22. §. quæ uerò, his uerbis: Quæ dotium donationumúe ante nuptias augmenta simul & deminutiones concernuot, tametsi à plerisque antiquis exposita sunt legibus: perfectius tamen à nobis elaborata sunt, qui uel

constanti-

constanribus matrimonijs propter nuptias donationes non solùm augeri, sed etiam ab initio constitui præcepimus: & quemadmodum augeri permisimus, ita & deminui, si uelint hi qui in ius matrimonij cõuenerunt, concessimus. Sed alterum illud(de deminutione loquimur) si secundę contrahantur nuptiæ, non permittemus, ne Leonis pientils. principis constitutionem, cum ex priore matrimonio nati sint liberi, in aliquo offendamus. Nam si parés immoderatam dotem aut donationem ante nuptias offerat, àut aliquid aliud largiatur : deinde intelligens quò tendat legis sententia, ad minorem summam redigat id quod gestum est, dotemq; aut donationem ante nuptias deminuat: non amplius quod datum est, cedet in lucrum filijs, sed licebit uitrico aut nouercæ id lucrari, cum interim iniuria afficiantur filij. *Leges concordantes uide ȷ̃.lib.proxim.cap.11.quæst.4.reg.4.*

VII. *Regula. Mater ad secundas ueniens nuptias, liberorum tutelam gerere amplius non potest. de qua re dicetur ȷ̃.lib.17.cap.4.quæst.2.except.11. repl.1. Planè pater nuptias iterans, non ideò minus negocia liberorum potest administrare. quæ exceptio approbatur l.5.§.negocia.C. de secundis nuptijs. cuius uerba uide ȷ.cap.prox.quæst.2.reg.1.*

VIII. *Regula. Mater nuptias iterans amittit educationem liberorum. Quæ regula approbatur Nouell. c.22.§.porrò & illud. cuius uerba uide ȷ̃.lib.18. cap.4.quæst.1.reg.2.*

IX. *Regula. Si intra annum luctus mulier nuptias iterauerit, fit infamis, aliasq; pœnas incurrit. de quibus uide ȷ̃.quæst.prox.reg.1. Reliqui secundarum nuptiarum effectus suis annotati sunt locis.*

DE BONIS, QVAE CONiunx superstes, & nuptias iterans à priore coniuge adquisiuit.

Cap. VI.

I. *Casus, ex quo dominium bonorum à priore coniuge adquisitorum ad liberos prioris matrimonij pertineat? Si coniunx superstes nuptias iterauerit, dominium bonorum à priore coniuge adquisitorum amittit, usufructu tantum retento, transitq; illud ad liberos prioris matrimonij. Proinde coniunx superstes ea nec alienare nec obligare amplius alteri potest. quæ regula approbatur l.3. in prin. C. de secundis nuptijs, hisce uerbis:* Fœminæ quæ susceptis priore matiimonio filijs, ad secundas post tempus luctui statutũ transierint nuptias, qnidquid ex facultatibus priorum maritotum sponsalium iure, quidquid etiam nuptiarum solennitate perceperint, aut quidquid mortis causa donationibus factis, aut testamento iure directo, aut fideicommissi uel legati titulo, uel cuiuslibet munificæ liberalitatis præmio ex bonis (ut dictum est) priorum maritorum fuerint assecutę, id totum ita ut perceperint, integrum ad filios, quos ex præcedente coniugio habuerint, transmittant: uel ad quemlibet ex filijs (dummodo ex his tantùm fit, quos tali successione dignissimos iudicamus) in quem contemplatione meritorum liberalitatis suæ iudicium mater crediderit digerendũ. Nec quidquam eædem fœminæ ex ijsdem facultatibus alienandum in quamlibet extraneam personam, uel successionem ex alterius matrimonij coniũctione susceptam, præsumant: atq; habeant potestatem possidendi tantum ac fruendi in diem uitæ, nõ etiam alienandi facultate concessa. Nam si quid ex ijsdem rebus in alium quemlibet fuerit ab ea translatum, ex maternis redintegrabitur facultatibus : quo illibata ad hos, quos statuimus, liberos bona & incorrupta petueniant. *Concordat l.5. in prin. usq; ad §.negocia. C. eod. tt. his uerbis:* Generalitet censemus, quocũq; casu constitutiones ante hanc legem mulierem, liberis communibus, morte mariti matrimonio dissoluto, quę de bonis mariri ad eam deuoluta sunt, seruare sanxerunt: ijsdem casibus maritum quoque, quæ de bonis mulieris ad eum deuoluta sunt, morte mulieris matrimonio dissoluto, communibus liberis seruare: nec interest si alter pro marito donationem ante nuptias, uel pro muliete dotem crediderit offerendam. Hoc obsetuari pręcipimus, licet res ante nuptias donatę (ut adsolet fieri) in dotem à muliere redigantur. Dominium autem tetum, quæ liberis per huius legis uel præteritarũ constitutionum authoritatem seruantur, ad liberos pertinere decernimus. Itaq; defuncto eo, qui eas liberis seruabat, extantes ab omni possessore liberi uindicabunt, consumptas ab hæredibus eius exigent, qui eas setuare debuerant. Alienandi sanè uel obligãdi suo nomine eas res, quæ liberis saruari præceptæ sunt, eis qui reseruaturi sunt, adépta licentia est. *Concordat itẽ l.6.§. his illud. C. eod. tt. cuius uerba uide ȷ̃. eod.cap.quest.4.reg.1. itẽ cõcordat l.2. ibi: quorũ omniũ. C. de indicta uiduitate. cuius uerba uide in cõmen. de Legatis c.32.cõdit.2.excep.10. Cõcordat itẽ Nouel. c.22.§.si uerò subsit proles, his uerbis:* Si subsit proles, & lex filios cõtemptim ea re habitos uideat, tunc omnis illi largitas, quæ à marito ad ipsam profecta est, proprietatis iure aufertur, solo usufructu derelicto. Atque hæc sanciantut tam in donatione ante nuptias quàm omni largitate, siue ea uiuente adhuc marito, siue etiam ex testamento, siue mortis causa donatione ad ipsam peruenit, siue pars institutiõis sit, siue legatũ, siue fideicom-

fideicommissum. Et ut generaliter dicamus, in uniuersum omnis eam proprietatis titulus deferet in ijs, quæ à priore ad ipsam uiro peruenerunt, & filij ea capient, eruntque proprietatis domini statim ab eo tempore, quo alteri se mater coniunxit. Eaq; pœna tam marito quàm mulieri posita esto. Nam neq; ille, si filios habeat, altera ipsis uxore inducta, proprietatis titulo in dotalibus lucris perfruetur, aut alio largitatis genere ab uxore affectus stabiliter id obtinebit, dempto iure utendi fruendi quoad uixerit. Siquidem & eo casu filij, quamuis sub patria adhuc potestate cõstituti essent, nihilominus secũdum proprietatem talium rerum domini existent, nimirũ statim à secundæ uxoris copula ad ipsos transeuntium. Neq; differentiam inter dotem & donationem ante nuptias cõstituimus, ipsi'ne hanc pro se, cum nuptias contraherent, dederint, an pro ipsis alij hoc fecerint, siue genere proximi siue extranei: quamuis & donatio ante nuptias quodãmodo sub dote comprehensa esse uideatur. Insuper quod de lucris sancitum est, quæ per hanc causam ad eos, qui nuptias contraxerunt, peruenire solent, usq; adeò ratum esto, & de talibus lata lex ita certa firmaq; eis erit, cauens ut neq; alienationem in talibus ullam parentibus permittat, neq; hypothecam. Quin etsi quid tale parẽtes agat, continuò eorum illis substantiam obligat: non quòd prohibeat, ne parentes suo in his arbitratu agant quæ uelint (pudet enim legem parentibus filios præficere tanquam castigatores & magistros) sed pudore illos erga parẽtes suffundi uult, interminaturq; his qui suscipiũt, quòd nullam ea res susceptа utilitatem ipsis allatura sit. Ac nouerint sanè per hanc quoq; nostram legem, quòd siue eas res à parentibus comparauerint, siue per donationem acceperint, siue quidquam omniũ egerint: id quod gestum est, perinde habebitur, ac si neq; factum neque scriptum sit. Vindicabunt etenim omnino eas filij hęredesq; eorum & successores tam ab ipsis, quàm etiam hæredibus eorũ & successoribus, non aliter excludendi, quàm si triginta annorum spacium excesserit, & longi temporis possessio eos qui susceperant, dominos constituerit, incipiente eo tempore filijs currere, ex quo sui iuris esse aut facti uidebuntur: nisi fortè pupillaris adhuc ætas illis opituletur. *Hactenus proposita regula approbata est. cuius exceptio prima hæc est: Nisi parens superstes non iterauerit nuptias. quæ exceptio cùm ex præcedentibus constat, tum approbatur etiam l. 6. §. fin. C. de secundis nuptijs, hisce uerbis:* Si liberorum suorum affectione seruata, pater materue ad alias nuptias migrare noluerit, neq; uti ijs quæ de bonis uxoris ad se transeunt, neq; mulier rebus quæ ex substantia mariti ad se peruenerunt, pro suo arbitrio uti, uel eas uendere, aut quocunque iure uel modo alienare, uel pignoris iure seu hypothecæ, si uoluerint, obligare, utpote domini earum prohibebuntur: extantes autem prædictas res, si non fuerint alienatæ siue consumptæ uel suppositæ, licebit liberis uindicare etiam non adeuntibus hæreditatem parentum. *Concordat l. 8. §. illud etiam. C. eod. tt. cuius uerba uide ĩ. repi. 2. Concordat item Nouell. const. 22. §. soluto ergo, his uerbis:* Soluto per quascunq; supradictas diuortiorum species matrimonio, fœlix sanè & beatus uterque coniugum futurus est, si priore cubili cõtentus maneat, neq; sequentibus matrimonijs progenitæ iam soboli tristitiam inferat. Ac siquidem hoc fecerint, & in prioribus nuptijs persliterint, primùm obtinebunt sua: hoc est, mulier dotem, uir uerò donationem ante nuptias, neque nobis tam anxiè & curiose omnia perquirentibus, ut in secundis fieri solet nuptijs. deinde capient etiam lucra, maritus quidem quæ ex dote, uxor uerò quæ ex donatione ante nuptias proueniunt. Quoniam uerò mulieres, quæ ad secundas nuptias non perueniunt, quadam honoris prærogatiua præ alijs, quæ nuptias iterant, dignas esse censemus: propterea sancimus, ut si qua marito amisso secundis abstineat nuptijs, ea non solùm habeat in donatione ante nuptias usumfructum, quemadmodum prius quoque sanximus: sed etiam proprietatis tantũ, quantum cuique filiorum proportionis modus adsignat, ut & ipsa in ratione proprietatis unius filij personam sustinere uideatur. Atque hæc iubemus obtinere non tantùm in matribus, sed etiam in patribus & alijs ascendentibus, qui ad secundas nuptias non demigrant, uolumus: habebuntq; ea pro suis, in nullo à reliqua ipsorum substantia penè dissidentia. Vnde & quamdiu uixerint, perinde plenam in ijs rebus alienandi licentiam habebunt, ut in illis habent, quæ uel ante hoc tempus domi suæ possederunt. Sed etsi moriantur, in manu illis erit, ut eas res legatis uel fideicommissis in alios transferant. nam & nos hoc genus alienationis admisimus, scripta super hoc constitutione. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi parens superstes in dote uel antenuptiali donatione, quam lucratus est, maiorem partem uindicet, quàm unus filiorum in ea habeat. quæ replicatio constat ex uerbis iã propositis hisce:* Sed etiã proprietatis tantum, quantũ

cuiq;

cuiq; filiorum proportionis modus adsignat, &c. *Cui concordat Nouell. const. 127 §. Quia uerò, his uerbis:* Quia & mulieres ad secundas nuptias nō uenientes portione aliqua dignas, ultra eas quæ secundò nubunt, esse putamus: si qua amisso uiro alterius abstineat nuptijs, habere quidem eam usum antenuptialis donationis, sicut prius sancimus: habere uerò eam & proprietatis tantum, quantum filiorum quantitas faciat, ut secundum proprietatis rationem unius & ipsa filij personam obtinere uideatur. Hoc uerò ualere nō in matribus solis iubemus, sed etiam in patribus & alijs ascendentibus uolumus ad secundas ouptias non uenientibus. *Secunda replicatio est: Nisi parens superstes tandem etiam mortuus sit, supradictis rebus non alienatis: tunc enim dominium illarum rerum ad liberos communes pertinet. quæ replicatio approbatur l. 5. §. fin. C. de secundis nuptijs, hisce uerbis:* Illud humanis sensib. huic legi credidimus inserendum, ut eo quoq; casu, quo lucratur uel mulier res, quæ ad eam à marito perueniunt, uel maritus eas quæ ex bonis mulieris ad eum transeunt: hoc est, ubi primum matrimonium alterius morte dissoluitur, nec superstes ad secundas nuptias peruenit, si res uel maritus uel uxor, hoc est, qui superstes est, non consumpserit uel alienauerit (quod eis ad secundas nuptias non uenientibus, quasi rerum dominis concessum esse, non dubium est) liberis liceat res à patre profectas ut paternas, à matre ut maternas accipere. *Concordat l. 6. §. fin. C. eod. tit. cuius uerba uide s. ead. regula in prin. Concordat item l. 8. §. illud etiam. C. eod. tit. his uerbis:* Illud certa sanctione definire cēsemus, ut si quis uel si qua ex alio matrimonio filijs procreatis, minimè ad secundas nuptias uenerit, eodem modo liceat quidem genitori res, ex priore coniugio sibi adquisitas, quomodo uoluerit alienare uel administrare: si quæ uerò earum minimè sint alienatę, possint liberi etiam non adeuntes paternā uel maternam hæreditatem, eas uindicare. Cæterùm sancimus, quòd etiam illa de cætero uidebitur earundem fuisse rerum alienatio, quæ in testamento genitoris uel specialiter relinquendo, uel generaliter hęredem instituendo facta sit. *Concordat item Nouell. c. 22. §. si tamen cum filios. ibi: Visus est nanq;. cuius uerba uide j. dupl. 1. Propositæ nanq; replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi parens superstes testamento facto alios instituerit hæredes, uel res illas alij legauerit. quæ duplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Cæterùm sancimus, quòd etiam illa de cætero uidebitur earundem fuisse rerum alienatio, quæ in testamento genitoris, &c. *Concordat Nouell. c. 22. §. soluto uerò, ibi: Sed etsi moriantur. cuius uerba uide paulo superius ead. except. in prin. Planè quod de hæredum institutione dicitur, illud mutatur ac tollitur d. c. 22. §. si tamen cum filios, his uerbis:* Si tamen cum filios ex una aliqua parte, extraneos ex altera hęredes scriberet, nondum eiusmodi res ad alienationem peruenerint, non uidebuntur propterea alienari, quòd & alius quispiam hæres adscriptus sit, sed inuiolatæ manebunt & hæ apud filios. Neq; enim si omnes filios hæredes scribat, ex inæqualibus tamen portionibus statim hasce res pro portione hæreditaria capient, sed ex æquo inter se diuident pro uirili. Qua ratione etsi nullum ex ipsis hęredem scripserit, sed omnes extraneos, si per alios modos pro legitima eis satisfactum sit, capient hęc, tametsi inter parentis hæredes non existant. Visus est nanque per præsumptionem pater eo ipso, quòd nec uiuus alienarit, aut specialiter harum rerum aliquid pignori obligauerit, neque moriens ad alium transtulerit, maluisse conseruare filijs, utpote per illos sibi adquisita, quàm ad extraneos deducere. *Secunda propositæ replicationis duplicatio hæc uidetur esse: Nisi filij defuncto parenti hæredes non existant. Hæc duplicatio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Qua ratione etsi nullum ex ipsis, &c. *Concordat item d. c. 22. §. & hæ res. cuius uerba uide j. dupl. prox. item concordat l. 6. §. fin. C. de secundis nuptijs. cuius uerba uide s. ead. except. in prin. item concordat l. 8. §. illud etiam. C. eod. tit. cuius uerba uide s. ead. repl. in prin. Planè admittitur duplicatio proposita in casu, qui proponitur l. 8. §. talem uerò. C. de secundis nuptijs, hisce uerbis:* Talem uerò licentiam filijs, ut etiam non adeuntes paternam uel maternam hæreditatem lucra uindicarent, quæ parens eorum ex matrimonio, quod secundo thoro minimè mutauit, sibi adquisita non alienauit, nullo modo eis concedimus, si paternam uel maternam hæreditatem ab intestatò ex parte (si fortè alij etiam ex anteriore matrimonio morienti parenti filij sint) sibi adquisierint. *Hæc uerba quid sibi uelint, glossa dubitat, & ego non satis intelligo.*

Tertia duplicatio est: Nisi filij aduersus parentem fuerint ingrati. Quæ duplicatio approbatur Nouell. c. 22. §. & hæ res, his uerbis: Et hæ res præcipui muneris loco ex nostra lege dabuntur filijs, tametsi patris uel matris uel utriusque hæreditatem non adeant: & tametsi quidam adeant hæreditatem, quidam repudient. Id enim rectius habere uisum est, quàm priora. Quapropter si muneris loco ad ipsos defertur lege, nullo id additamento cōsputcetur deminuaturue: nisi ipsi per se filij deminutionis causam præbeant. Si

quis

quis enim ex eis ingratus ostẽdatur, id munus cæteris damus, qui nihil tale peregerint: quò magis & alios erudiamus parentes honorare, & fratrum sibi exemplũ imitandum proponere. Vnde si tanta calamitas in procreatione filiorum fit, ut omnes ingrati perhibeantur, ad defuncti hæredes ista perueniãt, quasi in illius bonis existentia, nequeũtibus filijs à patre, quem debito honore non affecerunt, munus obtinere, quod nos illis ea de causa negamus. *Ait imperator:* Id enim rectius habere uisum est quàm priora. *Per hæc uerba uidetur notari ac tolli rursus d. §. talem uerò. Quarta duplicatio uidetur esse: Nisi ex alia quàm ex dotis uel ante nuptias donationis causa, parens à coniuge suo sit lucratus. Hæc duplicatio reprobatur d. c. 22. §. & ideo legem nostram, his uerbis:* Volumus hæc ualere non super dote solùm, neq; super spõsaliria largitate, sed etiam super indotatis matrimonijs ex constitutione nostra introductis lucris. nam & illud, nisi ad secundas ueniant nuptias parentes, sed seruent, erit filiorum, quo dudum diximus modo. *Hæc de secunda replicatione, eiusq; duplicationibus sint dicta. Tertia replicatio est: Nisi repudio misso, non morte solutum sit matrimonium. quæ replicatio approbatur l. 8 §. si uerò filio. C. de repudijs. cuius uerba uide j. except. prox. concordat l. ult. §. Filijs autem. C. eod. tit. cuius uerba uide j. cap. 8. quæst. 2. reg. 5.*

Mutatio iuris.

Hactenus proposita exceptio approbata est, simul & distincta. Planè mutatur exceptio proposita, ac reprobatur iure nouo Nouel. c. 98. ubi inter cætera ponuntur hæc uerba: Sancimus, si mulier moriatur, & eueniat lucrum fieri uiro, hanc dotem omnino seruare filijs, siue ad secundas ueniat nuptias, siue etiam non. Et ex diuerso, si mortuus fuerit uir, mulier autẽ antenuptiali donatione lucra proprijs filijs, usum quidem lucrorum ex nuptijs apud eos constitutum, proprietatem uerò eorũ filijs omnino seruandam: his quæ super parentibus ad secundas uenientibus nuptias sancita sunt, in suo ordine seruãdis: & hoc ualere matrimonijs quocunq; modo solutis ab hodierna die & in omne tempus, quod sequitur, & in his matrimonijs quæ iam soluta sunt quidẽ, siue morte siue quolibet alio modo, adhuc autem pendente, eo quòd unus superstes sit. nam si ambo defuncti sunt, hoc hæredibus non damus, sed tanquam simul terminatum ueteribus relinquimus legibus. *Hisce uerbis tollitur ac reprobatur quidem exceptio supradicta: sed & constitutio hæc uidetur corrigi atq; mutari Nouell. c. 127. tanquam posteriore. §. Quia uerò. cuius uerba uide s̄. ead. except. repl. 1. Hæc de prima exceptione sint dicta. Secunda propositæ regulæ exceptio uidetur esse: Nisi non morte, sed diuortio uel alio modo solutum sit prius matrimonium. Hæc exceptio reprobatur l. 9. §. fin. C. de secundis nuptijs, hisce uerbis:* Lucra quæ marito uel uxori ex dote uel ante nuptias donatione occasione repudij accedunt, indistinctè post secundas eorum nuptias liberis ex priore coniugio procreatis ad similitudinem matrimonij morte dissoluti seruari, nec de cætero repudij causam requiri, uel aliam in ea re exquisitionem fieri. *Concordat l. 8. §. si uerò filio. C. de repudijs, hisce uerbis:* Si filio uel filijs, filia uel filiabus extantibus, repudium missum est, omne quidquid ex nuptijs lucratum est, filio seu filijs, filię seu filiabus post mortem accipientis seruari: id est, si pater temerè repudium miserit, donationem ante nuptias à matre seruari: si mater, dotem ipsam eidem uel eisdem filio seu filiæ, patre moriente, dimitti censemus. Patri uidelicet uel matri in scribendis filijs hęredibus, si unum seu unã uel omnes scribere, uel uni ex his donare uelit, electione seruata, nec ullam alienandi seu supponendi memoratas res permittimus facultatem. Sed si aliquid ex eisdem rebus defuerit, ab hęredibus seu earum detentatoribus (si tamen non ipsos hæredes scripserit, aut scripti filij non adierint) hoc sarciri præcipimus: ut etiam hoc modo inconsulti animi ad repudium mittendum detrimento retrahantur. Pactiones sanè, si quæ aduersus præsentia scita nostræ maiestatis fuerint attentatæ, tanquam legum contrarias nullam habere uolumus firmitatem. *Concordat item l. ult. § filijs autem. C. eod. tit. cuius uerba uide alibi. item concordat Nouell. c. 98. §. & ex diuerso. ibi: & hoc ualere. cuius uerba uide s̄. except. prox. in fine. Tertia exceptio est: Nisi rebus à superstite alienatis, liberi prioris matrimonij illi hæredes extiterint: uel cum possent, existere noluit. Hæc exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Si tamen non ipsos hæredes scripserit, aut scripti filij non adierint. *Quarta exceptio uidetur esse: Nisi non defunctus defunctaue, sed pro eo eaue alius dotem donationemue, quam superstes lucratus est, dederit. Hæc exceptio reprobatur l. 5. in prin. ibi: nec interest. C. de secundis nuptijs cuius uerba uide s̄. eod. cap. in prin. Concordat Nouell. c. 22. §. si uerò subsit proles. ibi: Neq; differentiam. cuius uerba uide s̄. eod. cap. in prin. Quinta exceptio uidetur esse: Nisi dos, quam maritus superstes lucratus est, ex rebus ante nuptias ab ipso donatis à defuncta sit data. Et hæc exceptio reprobatur d. uers. nec interest. in fine. Sexta exceptio uidetur esse: Nisi superstes constante matrimonio dotem defunctæ restituerit. quæ exceptio reprobatur Nouell. c. 22. §. Porrò autem dotes. ibi: etsi ad secundas. de quo alibi. Septima exceptio uidetur esse: Nisi non uxor, sed maritus superuixerit, isq; nuptias iterauerit. Et hæc exceptio reprobatur l. 5. in prin.*

5. in prin. C. de secundis nuptijs. cuius uerba uide s. eod. cap. in prin. Concordat Nouell. c. 2. §. quoniam uerò contra, his uerbis: Quoniam contra binubos pœnæ communes & uiri sunt & mulieris: ille quidẽ in dote ad secundas ueniens nuptias periculum sustinebit, hæc autem in antenupriali seu propter nuptias donatione: & hæc lex in utraque sit posita persona. *Concordat item Nouell. c. 22. §. si uerò subsit proles. ibi: Eaq; pœna. cuius uerba uide s. eod. cap. in prin.* *Octaua exceptio est: Nisi nulli ex priore matrimonio supersint filij, uel qui superẽrãt, mortui sint. Hæc exceptio approbatur l. 3. §. fin. C. de secundis nuptijs. cuius uerba uide s. cap. prox. quæst. 3. reg. 2. in prin. Concordat Nouell. c. 2. §. hoc autem quod. cuius uerba uide j. except. 13. itẽ concordat Nouell. c. 22. §. si igitur ex priorib. cuius uerba uide s. cap. prox. quæst. 2. reg. 1. in prin. Concordat item d. c. 22. §. quòd si mulier, his uerbis:* Si mulier ad secundum se matrimonium recipiat, priores aspernata nuptias, siquidem filios non habeat, absq; periculo futurum est, quidquid exinde geretur. *Concordat item d. c. 22. §. quoniam uerò alienationes, his uerbis:* Quoniam alienationes, quę à parentibus in prędictis rebus fiunt, irritas declarauimus, conuenit ut subtiliorem ei causę ordinem imponamus. Siquidẽ enim omnes filij superstites sint, qui ex priorib. procreati sunt nuptijs, parensq; illis præmoriatur: irrita omnino manebit obligatio, prout antè à nobis dictum est. Si uerò omnes moriantur, & causa rursus ad orbitatem redigatur, tunc ex euentu ratum erit quod alienatum fuit. quis enim id ipsum reuocet non superstitibus filijs, quibus etiam solis hoc seruabimus? *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi ex filijs mortuis supersint nepotes. Hæc replicatio approbatur l. 8. in prin. C. de secundis nuptijs. cuius uerba uide j. quæst. prox. reg. 2. Concordat Nouell. c. 22. §. quoniam uerò alienat. ibi, Sed iam dudum, his uerbis:* Sed iam dudum in hac specie animum nostrum subtilis quædam, multisq; curis exquisita cogitatio subijt, & quę medium inter utrunque casum teneat. Cum enim omnibus superstitibus existentibus filijs, & præmoriente patre, nulla eis ex adquisitis perceptisque ab horum patre rebus relinquatur portio, cũ item omnibus defunctis totum ad ipsos reuerti uideatur, medium quiddam in ea re excogitare perspeximus, ut si ex pluribus filijs unus moriatur, qui & ipse filios habeat, ea hæreditas (id quod multoties diximus) ad illos deferatur: si filios nõ habeat, ne omnino totũ ad fratres eius perueniat: sed quantum ex pacto non existentium filiorum parenti accessisset, tantum & hic lucretur, reliquum uerò ad successores filij peruenire sinat, siue fratres sint, siue fortè extranei: id quod maximè in matre solet accidere, siue de suo patrimonio testẽtur, siue intestati decedant. Atque hoc nos in nostram descripsimus legem, anxiè perquirentes illud, & inueniẽtes primi, & clemẽter sancientes. Vnde etsi hoc casu parens, priusquam ad secundas demigret nuptias, alienauerit, deinde unus ex filijs moriatur, usq; eo tantùm conualescit alienatio, quatenus ex pacto non existentium filiorũ ad eum, qui alienauit, perueniret. Alioqui in reliquis partibus, quas filij hæredes capiunt, prorsus irrita erit. Quapropter si alienatio celebretur, manebit causa in pendenti pòst futuris committenda fortunę casibus: alienatione scilicet uel perfectè ab initio ad irritum recidente, uel perfectè conualescente: uel partim ad irritum recidente, partim immobiliter consistente. *Secunda propositæ exceptionis replicatio est: Nisi pactum de dote uel antenuptiali donatione restituenda in casum non existentium filiorum factum sit. Hæc replicatio approbatur Nouell. c. 2. §. hoc autem quod. ibi: Si uerò præmoriantur. cuius uerba uide j. except. 13. Concordat item d. c. 2. §. prospeximus. in fine. cuius uerba uide j. quæst. prox. reg. 1.* *Nona exceptio est: Nisi uno ex filijs mortuo, parens superstes illi pro parte successerit: tunc enim pro ea parte recipit dominium, & cõualescit alienatio ab eo facta. quæ exceptio approbatur uerbis iã propositis hisce:* Si filios non habeat, ne omnino totum ad fratres eius perueniat, sed quantum ex pacto non existentium filiorũ parẽti accessisset, tantũ & hic lucretur, &c. *Concordat Nouell. c. 2. §. hoc autem quod. in fine. cuius uerba uide j except. 13.* *Decima exceptio uidetur esse: Nisi liberi prioris matrimonij parentis præmortui hæredes non existant. Hæc exceptio reprobatur l. 5. §. in his autem. C. de secũdis nuptijs, hisce uerbis:* In his casibus, in quibus res ut paternas mater liberis cõmunibus seruare præcepta est: hoc est, ubi morte mariti matrimonio dissoluto, mulier ad alias nuptias peruenerit: uel ubi res ut maternas patrẽ communibus liberis seruare censuimus: hoc est, ubi morte mulieris matrimonio dissoluto, uir ad alias nuptias uenerit: si hęreditatẽ eius parentis, qui prior mortuus est, non adierint liberi, licebit eis tanquam eius tantum res fuerint, qui posterior moritur, eas sibimet uindicare, scilicet si eius qui posterior moritur, hæreditatẽ crediderint adeundã, ne quod fatiore liberorũ inductum est, quibusdam casibus ad læsionẽ eorum uideatur inuentũ. *Concordat Nouell. c. 22. §. ac ne de illis, hisce uerbis:* Ne de illis quidem lucris, quæ filij capiunt parẽtibus ad secũdas accedẽtibus nuptias, curiosius perscrutamur, utrũ omnes hęreditatem uel præmortui parentis, uel secundi defuncti agnoscãt, an partim agnoscãt, par-

tim nō: sed (uti prędiximus) muneris loco illis adsignamus. Idq; ex equo capient tam superstites, quàm cum ipsis defuncti fratris filij, genitoris sui partem percipiētes: ut tamen ubiq; tali filio (quemadmodum & antea diximus) ad eiusmodi lucrum ingratitudo obstaculum pariat. Neq; enim leges cōtra ingratos perlatas prævaricamur: cū ea re & parentibus honorem cōciliemus, & filios adducamus ad colendam pietatē. quēadmodum enim electione parentibus interdiximus, & talia munera filijs ex æquo adsignamus, ita ingratitudinis uicium probare nō possumus. Manifestum uerò est, eū ingratum intelligi debere, qui circa utrūq; parentem, aut certè eum qui posterior mortuus sit, apertè ingratus fuisse demōstretur. *Cōcordāt ūe propositæ exceptioni reprobatæ ea quæ proposita sunt s. except. 1. repl. 2. dupl. 2. Vndecima exceptio est: Nisi filij prioris matrimonij aduersus parentem superstitem fuerint ingrati. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Vt tamen ubiq; tali filio (quemadmodū & antea diximus) ad eiusmodi lucrū ingratitudo obstaculū pariat, &c. *Concordāt ea quæ proposita sunt s. d. repl. 2. dupl. 3. Duodecima exceptio est: Nisi liberi prioris matrimonij in potestate sint parentis nuptias iterātis. Hæc exceptio reprobatur Nouell. c. 22. §. si uerò subsit proles. ibi. Siqdē et eo casu. cuius uerba uide s. eod. cap. in prin. Decimatertia exceptio uidetur esse: Nisi parens, antequā secundas iniret nuptias, res prædictas alienauit. quæ exceptio reprobatur Nouell. c. 2. §. hoc autem quod, his uerbis:* Si non filio fortè, sed alicui extraneo mater adhuc secundas nō expertanuptias, partē quandā antenuptialis donationis, aut aliquam rem ex ea uel totā donet, aut per alium fortè alienum modū, deinde ad maritum ueniat secundū: palàm est, quia superuenientibus secūdis nuptijs alienatio euacuatur, nec hoc omnibus modis, sed in suspenso & alienatio & euacuatio maneat. Nam si manserint superstites filij, euacuabitur omnino quod factum est, lege proprietatē antenuptialis donationis ad filios deducente, & non respiciente mulierem, si quid egerit in læsionem filiorum. Si uerò præmoriatur matri omnes filij, erit contractus firmus non in totum, sed secundum pactum nō existentium filiorū (quod nos introduximus primi, & statuimus, nuper de hoc scribentes legem) secundū quādam quidem partem erit cōtractus firmus, secundum quandam uerò infirmus apparebit: hoc est, secundū hoc quidem quod permanet apud matrem, occasione pacti filiorum non existentium, ualebit: secundū hoc uerò quod trāsmittitur ad filij successores, infirmus erit: et si mater sola filio succedēs ueniat, omnis cōtractus rursus firmus erit. *Concordat Nouell. c. 22. §. quoniam uerò alienationes. ibi: Vnde etsi hoc casu. cuius uerba uide s. except. 8. Decimaquarta exceptio est: Nisi rebus alienatis uindicanti obstet triginta annorum præscriptio. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur Nouell. c. 22. §. si uerò subsit proles. in fine. cuius uerba uide s. eod. cap. in prin. Decimaquinta exceptio uidetur esse: Nisi res mobiles sint à priore coniuge adquisitæ. Hæc exceptio reprobatur per ea quæ proponētur j. quæst. 4. reg. 1. Hactenus igitur an dominium bonorum, à priore coniuge adquisitorum, ad liberos prioris matrimony propter secundas nuptias pertineat, definitum est: nunc ad quos liberos pertineat, dicendum.*

II. Ad quos liberos bona à priore coniuge superstiti adquisita pertineant.

1. *Regula. De eo solo quem parens superstes elegerit, proponitur l. 3. in prin. ibi: uel ad quemlibet. C. de secundis nuptijs. cuius uerba uide s. quæst. prox. in prin. Concordat l. 5. §. negocia. C. eod. tt. his uerbis:* Negocia liberorum parti utiliter administrare concedimus: diuidendi quoque res inter eos liberos ipsis parentibus pro suo arbitrio, uel eligendi quem uoluerint licentiam non denegamus. *Concordat l. 7. in fine. C. eod. tt. cuius uerba uide j. reg. prox. item concordat l. 8. §. si uerò filio. ibi: patri uidelicet. C. de repudijs. cuius uerba uide s. quæst. prox. except. 2. Planè mutatur ac tollitur regula proposita Nouell. c. 2. §. prospeximus, his uerbis:* Sancimus, matre semel ad secundas nuptias ueniente, usum mox tantummodo antenuptialis donationis (filiorum proprietate manente) eius fieri, & nullam esse licentiam matri alios quidem filiorum eligere, alios autem exhonorare: quoniam omnibus simul secundis nuptijs fecit iniuriam. Quapropter & in præsenti proprietas antenuptialis donationis tota ad filiam ueniet, usu apud matrē, donec uiuet, seruando. Et secundum nostram constitutionem siquidem mater præmoriatur, filiæ tota antenuptialis donatio competit: si uerò filia, manet quidem apud matrem lucrum ex pacto nō existentium filiorum, reliquum uerò erit filiæ, & moriens hoc trāsmittet ad suos hæredes, qui ex lege uocantur. *Concordat Nouell. c. 22. §. peruenient, his uerbis:* Peruenient id genus lucra ad omnes omnino filios, qui ex prioribus procreari sunt nuptijs. Neq; enim parentibus potestatem facimus, ut improbato more introductæ erga eos electionis indicium de se præbeant, & alij quidem ex filijs dent, alium uerò aspernentur: ex æquo enim omnes ignominia secundis affecti sunt nuptijs. Sed cum omnium ex æquo filiorum hæreditates capessant parentes, non autem huic quidem succedant, illi uerò non: quare non item & ipsi

pari

pati omnes affectu (quantum ad hanc tem pertiner) complectantur, ſed alios eligant, alios deſpiciant? Vnde pto portione quiſq; tale lucretur, et ſi filios habeat, ad ipſos hoc tranſmittat: hiq; ipſi tametſi pto perſonarũ id numeto, quorcũq; ſint, inter ſe diuidẽt, non tamẽ patris ſui partem ttanſcendent.

II. *Regula. Si unus ex filijs prioris matrimonij mortuus ſit, filijs ex ſe relictis, portio eius, nõ fratribus adcreſcit, ſed filijs eius debetur. quæ regula approbatur l. 7. C. de ſecundis nuptijs, hiſce uerbis*: In quibus caſibus pater dotẽ, matet ante nuptias donationem, uel alias tes ad ſe ex altera parte deuolutas filijs utrinſq; ſexus ſeruate præcepti ſunt: ſi quem ex filijs uel filiabus ante patris uel matris obitũ mori cõtigerit (ſiue ante ſecundas nuptias, ſiue poſtea) filio uel filia, uel nepote aut nepte, uel pluribus, uel patre ſuo adhuc uiuo, uel matre ſuperſtite detelictis, portionẽ quę defuncto filio uel filię debebatut, uel lucrũ ex ea, nõ ad fratres uel ſorores mortui, ſed ad filios eius uel filias, uel nepotes utriuſq; ſexus, aut pronepotes, auis uel proauis ſuperſtitibus peruenire decernimus: eligendi uidelicet quos uoluerint ex liberis ſuperſtitibus non adẽpta licẽtia. *Concordat l. 8. in prin. C. eod. tit. his uerbis*: Si quis prioris matrimonij filiorũ ante ſecundas nuptias patris uel matris mortuus fuerit, filijs à ſe uel nepotibus telictis, pattẽ eius nõ fratres, uel ſi nullus alius frater uel ſoror ſit, ad patrem uel ad matrem eius peruenire, ſed ad filios, uel nepotes, uel pronepotes eiuſdem mortuę perſonę, ſancimus: ut ſiue unus ſiue plures ſint, eam tãtummodo partem uindicare poſsit, quæ mortuo competijt. *Concordat item l. 4. §. eo uidelicet obſeruando. C. de bonis quæ liberis. cuius uerba uide ĩ. lib. 16. cap. 2. quæſt. 4. reg. 11. item concordat* Nouell. *c. 22. §. quoniam uerò alienat. ibi, ut ſi ex pluribus. cuius uerba uide ſ. quæſt. prox. except. 8. repl. 1. item concordat d. c. 22. §. ac ne de illis. ibi*: *Idq; ex æquo. cuius uerba uide ſ. quæſt.* prox. *except. 10. Propoſitæ regulæ exceptio hæc eſt*: *Niſi filij uel nepotes patris ſui hæredes non extſtant. quæ exceptio approbatur d. c. 22. §. ſi uerò ex filijs, hiſce uerbis*: Si ex filijs quidam in uiuis ſint, quidam mortem obierint, filiosq; & ipſi teliquerint, damus illius partem defuncti filijs, ſi modò patris ſui hęreditatem agnouerint: alioqui ad ipſius fratres deducimus.

III. *Regula.* De *liberis ingratis, proponitur ſ. quæſt. prox. except. 11.*

III. Quid & quantum ad liberos prioris matrimonij pertineat?

I. *Regula. De omni re quam ſuperſtes coniunx à defuncto ex quacunque cauſa eſt lucratus, proponitur l. 3. in prin. C. de ſecundis nuptijs. cuius uerba uide ſ. quæſt. 1. in prin. exemplum huius proponitur l. 11. §. ſi uerò ſine culpa. C. de repudijs. cuius uerba alibi proponentur. Huius regulæ exceptio eſt, quoad uſumfructum earum rerum, quas ſuperſtes à defuncto adquiſiuit. hunc enim ſibi retinet, quamuis nuptias iterauerit: ut ex ſupradictis patet. Huius exceptionis replicatio prima hæc eſt*: *Niſi mulier intra tempus luctus nuptias iterauerit. de quo uide ſ. cap. prox. quæſt. 2. reg. 1. Altera replicatio eſt*: *Niſi defunctus ſuperſtiti bonorum uſumfructum reliquerit. quæ replicatio approbatur l. unica. C. ſi ſecundò nupſerit mulier, his uerbis*: Si uſumfructum maritus terum ſuarum decedens uxori teliquerit, eaq; in ſecũdas nuptias conſortiumq; conuenerit, uſumfructum, quem ex priore marito cõſecuta fuerit, amittat: atq; eum filijs ex eo die quo nupſerit, maturè reſtituat. Quòd ſi liberos ex priote matrimonio adhuc imbecillitas habebit infantiæ, nec muniat eos tutoris auxilium, aç per huiuſmodi occaſionem matet, quæ telicta fuerant, uſurpauerit: omnia cum legitimè repetantur, cum competentibus fructibus ad liquidum deducta ratione teſtituat. Et hæc de uſufructu, quem uir extrema conſtituens uoluntate, de tebus proprijs uxori reliquerit. De uſufructu uerò rerum ante nuptias donatarum, ea ſeruari, quæ anteriores conſtitutiones decreuerũt, ſancimus. *Hæc lex mutatur, & replicatio propoſita reprobatur* Nouell. *c. 22. §. item ſi rerũ, his uerbis*: Si terum tantummodo ſuarum uſumfructum in extrema uoluntate det uel maritus uxori, uel uxor marito, uetus quidem lex dicebat, ſi in ſecundas nuptias uel pater uel mater conueniſſent, ut ſtatim telictum uſumfructum amitterent, quemadmodum prius amittebant proprietatẽ, & extemplò filijs eum teſtituerent. Si autẽ filij intra pubertatẽ adhuc eſſent, etiam cum fructibus medij temporis. Atque hæc ſanè eius legis erat ſententia, nobis autem non perinde placuit. Sed uolumus ut ſiue uſusfructus per largitatem detur, uel mortis cauſa donatione celebrata, uel etiam in uita (quatenus tamẽ donare licet) ſiue relinquatur, & is qui eum accepit, ad ſecundas tranſeat nuptias: maneat nihilominus ſic quoq; uſusfructus apud eũ qui detinet, quouſq; ſuperſtes erit: niſi is qui eam donationẽ (ut dictũ eſt) fecit, aut hanc teliquit, ſiue maſculus ſiue fœmina, expreſsis uerbis declaret ſe uelle, ut ſi ad ſecundas demigret nuprias, qui uſumfructũ accepit, extinguatur, & ad proprietatẽ ſuam reuertatur. Sed hæc quidẽ de his dicimus, quæ per cauſam largitatis offeruntur. Cęterùm ſi uſusfructus rerum in dotẽ aut donationẽ ante nuptias datus ſit, nihil penitus innouamus, ſed obtineãt quę iã antè legibus ſunt expreſſa, maneatq; apud eos qui ſuſceperũt, quoaduſq; uixerint, etſi

plus millies defuncti in cõtrarium aliquid uoluerint. Neq; enim ratione aliqua lucrũ, quod publico legis beneficio confertur, auferre homo priuatus potest. *Tertia propositæ exceptionis replicatio uidetur esse : Nisi defunctus noluerit superstitem, si nuptias iterauerit, usumfructũ habere. quæ replicatio reprobatur uerbis iam propositis hisce*: Etsi plus millies defuncti in contrarium aliquid uoluerint, &c.

II. *Regula. Vno ex filijs defuncto filijs ex se relictis, illi filij non nisi patris sui portionem adquirunt. de qua re uide s̃. quæst. prox. reg. 2.*

IIII. Euentus propositæ adquisitionis.

I. *Regula. De cautione à superstite præstanda, res post mortem suam prioris matrimonij filijs restitutũri, proponitur l. 6. §. his illud. C. de secundis nuptijs, his uerbis*: Sancimus, ut mulier in his causis, in quibus ante nuptias donationes, cæteras etiam res à marito ad se deuolutas, secundum priorum legum statuta, liberis communibus ut paternas seruare compellitur: hoc est, ubi morte mariti matrimonio dissoluto ad alias nuptias uenerit: immobilium rerum, & mancipiorum, annonarum quoque ciuilium usufructu duntaxat uitæ suæ temporibus potiatur, alienatione earũ penitus interdicta. Mobiliũ uerò rerum iustis precijs æstimatione habita, per eos quos utraq; pars elegerit arbitros indicaturos, interposito sacramento, simili modo usumfructum habeat, si idoneam fideiussionem prębuerit, quòd easdem res mobiles uel earum preciũ filijs & filiabus, ex eodẽ matrimonio procreatis, uel post mortẽ eorũ nepotibus & neptibus ex ijsdẽ liberis procreatis, siue omnibus uel uno unaúe superstite mori cõtigerit, secundũ modũ legum restituat: uel certè si fideiussiones idoneas præstare distulerit aut nequiuerit, prędictæ res mobiles, nondum matri à liberis traditæ, apud eosdem manebũt: solutæ uerò eidem matri uel ab ea detentæ restituentur liberis. Si tamẽ ab his fideiussio idonea matri fuerit oblata, qua cauere debẽt, quòd eidem superstiti pro usufructu earundẽ rerũ mobiliũ, uel precio quo taxatæ sunt, usurarũ nomine centesimę partem tertiam annuis quibusq; temporibus præstare nõ differant: ita ut in eadẽ fideiussione hoc quoque caueatur, quod à filijs filiabusq;, uel ex his progenitis liberis (si ante eandem matrẽ omnes eos obire cõtigerit) omnes res mobiles prædictæ secundũ legum moderationem matri, ut ad eandem luctuosum lucrum redeat, restituentur. Erit itaq; licitum utrilibet parti, quę fideiussionem præbuerit, si sibi commodũ esse perspexerit, his rebus mobilib. uti frui, easdẽq; dare mutuò, uel obligare, uel uendere, ut ex his maximè liberi adquirẽtes possint materno affectui sine suo incommodo deseruire. Sin autem utraq; pars prædictam fideiussionem dissimulauerit, aut fortè offerre nequiuerit, eædem res apud mulierem usq; in diem uitæ suæ manebunt. Omnibus uidelicet ijsdem maritalibus facultatibus, his etiam quas habet habituraúe est, tanquam si iure pignoris uel hypothecę suppositæ sint, super eadem ante nuptias donatione, uel rebus alijs ad eam ex mariti substãtia deuolutis, ex eo die, quo eędem res ad eam peruenerunt, liberis obligatis: ut si quis post traditas matri uel detentas ab ea res (si ita contingat) contractum aliquem cum eadem muliere inierit, quę se repetitis nuptijs copulauerit, in uindicandis ijsdem suppositis rebus posteriores habeantur: liberis qui ex eodem matrimonio procreati sunt, & nepotibus neptibusq;, qui ex ijsdem liberis geniti sunt, sine dubio præponendis. *Concordat Nouell. c. 2. §. aliud uerò. usq; ad §. illud quoque, his uerbis*: Aliud quiddam occasione secundò nubẽtium mulierum & antenuptialis donationis adijcere prioribus, benè se habere credidimus. Priscis namq; constitutionibus prębentibus electionem mulieri, quæ ad secunda uota descendit, si uellet accipere ante nuptias donationem, secundũ quod ei permittũt pacta, & exponere filijs cautionem, quia moriens hæc restitueret: siue cum non ualeret dare cautionẽ, aut nollet fortè, manerẽt quidẽ res antenuptialis donationis apud filios, soluerent autem ei etiã tertiam partem centesimæ usuræ: non ex quęstionũ emergentium uarietate moti (quoniam inuenimus minores in hoc periculum patiẽtes, antenuptiali donatione in pecunijs existente, & alios quidem aurum non habentes, coactas omnia paterna uendere, quatenus exoluererur antenuptialis donationis debitum, ad eos utiq; secundũ legẽ antenuptiali donatione ueniẽte) Propterea iudicamus, oportere hunc dare ordinẽ causæ, ut si quis contulerit res secundũ antenuptialẽ donationem, siquidẽ omnes immobiles sint, maneat harũ usus apud matrem, & ipsa eũ colligat, & nõ respuat neq; exigat filios pro harũ æstimatione usuras, sed & diligentiã earum habeat sicut lex iubet, usu quidẽ existentes dominos, & custodiat eas secundũ leges antiquas filijs superstitibus: aut si omnes moriantur, secũdum nostrã legem ueterem casu quidẽ non existentiũ filiorum matri, reliquum uerò filiorum hæredibus conseruetur. Si autẽ omnis antenuptialis donatio in pecunijs fortè uel alijs mobilib. rebus constat, tertiã usura

rum

rum partem percipientem matrem cũ cautione iam definita non exigere à filijs aurũ, nisi forrè idonea sit uiri substantia, & habeat aurum & argentum & uestem & quidquid conscriptum fuit matri: tunc enim electionem matri dabimus, siue uoluerit res percipere & prębere cautionem, siue istam quam diximus usuram accipere, & secundũ priores leges & nostrã. Si uerò permixtæ sint res, & donatio ante nuptias aliud quidem in pecunijs, aliud uerò in immobilibus habeat rebus: immobilia quidem modis omnibus manere apud matrem, ut alimentum habeat inde. Porrò de mobilibus hæc ualere, quę sanciuimus prius, si omnia antenuptialis donationis essent in rebus mobilibus consistentia. *Concordat item Nouell. c. 22. §. quoniã uerò paulo antea. usq; ad §. ex hoc alius, his uerbis:* Quoniam paulo antea de rerum conseruatione locuti sumus, nouimus etiã Leonis pientiss. principis constitutionem de secundis agentem nuptijs, siquidẽ ad eas progressa fideiussoriam cautionem pręstare nequiuerit, res scilicet se liberis restituturã, ut trientes usuras percipiat: nos rem ipsam multo pulchrius ordinauimus, conueniente subdiuisione illius constituti (quantum ad hoc attinet) inducta. Et sancimus (id quod & antè à nobis in quadam constitutione dictum est) si quis in donationem ante nuptias res conferat, quæ omnes immobiles existant, ut harum rerum ususfructus apud matrem ad secundas digressam nuptias maneat, & ipsa eum colligat, neq; recuset neq; exigat à filijs pro earum rerum æstimatione usuras, sed curam illarum gerat, in quantũ lex permittit usufructuarijs, custodiatq; eas secundũ leges superstitibus filijs: aut si omnes decesserint, secundum nostram legem casu quidẽ non existentium filiorum matri, reliquo uerò filiorum hæredibus conseruando. Si uerò uniuersa ante nuptias donatio in numerata pecunia uel alijs mobilibus rebus consistat, ne mater trientes usuras cum cautione legibus iam expressa percipiens, aurum à filijs exigat: nisi forrè mariti substãtia omnium rerum copia abundet, & aurum, argentũ, uestem, quidquid deniq; matri transcriptum fuit, habeat: tunc enim electionẽ dabimus matri, utrum res capere, & fideiussoriam cautionem præbere, an secundum priores leges & nostram, prædictas usuras nempe trientes uelit percipere. At si permistæ res sint, & donatio partim numeratam pecuniam, partim immobiles res habeat, immobilia quidem omnino apud matrem resideant, ut inde alimentũ habeat: in mobilibus uerò eadem obtineãt, quę prius lege sanximus, cum omnes res donationis ante nuptias in mobilibus consistunt: diligenter prospiciente muliere, ne quid per negligentiã in rebus immobilibus admittat, & deteriores eas faciat, sed quales accepit, tales & restituat. *Hæc de prima regula.*

II. *Regula. Res superstitis pro istis rebus, quarum usumfructum habet, tacitè pignori sunt obligatæ prioris matrimonij liberis. quæ regula approbatur l. 6. §. omnibus. C. de secundis nuptijs. cuius uerba uide s. reg. prox. in prin. Concordat l. 8. §. in illo. C. eod. tit. his uerbis:* In illo ueterem sanctionem adimplentes præcipimus, exemplo matris, cuius res post secundas nuptias filijs ex priore matrimonio natis suppositę sunt, ad conseruanda eis lucra, quæ ex priore matrimonio ad eam peruenerunt: patris quoq; bona quę habet, habiturusq; est, filijs ex priore matrimonio natis post secundas eius nuptias ad ea conseruanda, quę ex eorum matre lucratus est, supposita esse. Illius etiam patris, qui in sua potestate talem liberum uel liberos habens, maternam eis substantiam uel ex materna linea ad eos deuolutam seruare cõpellitur: bona ijsdem liberis supposita esse ad conseruandas easdem maternas res, decernimus: ita tamen, ut occasione talium hypothecarum neq; patris neq; matris administrationem filij ualeant perscrutari, uel aliquam eis mouere super hoc quęstionem: cum perspicui sit iuris, etiamsi alienata fuerint eorum bona, quę extra memorata lucra uel maternas res sunt, ius hypothecæ integrum ijsdem manere filijs. *Plura de hac re uide j. lib. 16. cap. 2. quæst. 4. reg. 1.*

DE IVRE INTER MARITUM & uxorem, constante matrimonio. Cap. VII.

HActenus de iure matrimonij contrahendi, eiusq; effectibus dictum est, nunc de iure matrimonij contracti dicetur.

I. Regula. *De matrimonio probando proponitur s. lib. eod. cap. 4. except. 6. repl. 5. item except. 13. item j. lib. 16. cap. 4. quæst. 3. causa 5.*

II. Regula. *De iure dotis & antenuptialis donationis, proponetur j. lib. prox.*

III. Regula. *De paraphernis, hoc est, ijs quæ mulier extra dotem in domum mariti intulit. Quid iuris in hisce maritus habeat, & quæ actio horum nomine competat matrimonio soluto, definitur l. 9. §. dotis autem. usq; ad finem legis. ff. de iure dotium, his uerbis:* Dotis causa data accipere debemus ea, quę in dotem dantur: cæterùm si res dentur in ea, quæ Græci παράφερνα dicunt, quæque Galli peculium appellant, uideamus an statim efficiantur mariti? Et putem, si sic dentur ut fiant, effici mariti: & cum distractum fuerit matrimonium, non uindicari opor-

tere, sed condici, nec dotis actione peti, ut diuus Marcus Imp. noster cum patre rescri psit. Planè si rerum libellus marito detur, ut Romæ uulgò fieri uidemus (nam mulier res, quas solet in usu habere in domo mariti, neq; in dotem dat, in libellum solet cõferre, eumq; libellum marito offerre, ut is subscribat, quasi res acceperit, & uelut chirographum eius uxor retinet, res quæ libello cotinentur, in domum eius se intulisse) hæ igitur res an mariti fiant, uideamus. Et non puto, non quòd ei non tradantur: quid enim interest, inferantur uolente eo in domum eius, an ei tradantur? sed quia nõ putem hoc agi inter uirum & uxorem, ut dominium ad eum transferatur: sed magis ut certum sit in domum eius illata, ne si quandoq; separatio fiat, negetur. Et quia plerunq; custodiã earum maritus repromittit, nisi mulieri commissæ sint: uidebimus harum rerum nomine (si non reddantur) utrum rerum amotarum, an depositi, an mandati mulier agere possit? Et si custodia marito cõmittitur, depositi uel mandati agi poterit: si minus, agetur rerum amotarum, si animo amouendi maritus retineat: aut ad exhibendum, si non amouere eas adnisus sit. *Ex uerbis iam propositis patet, maritum regulariter in bonis paraphernalibus dominium non habere, nec quidquam aliud iuris, præterquàm ut custodiam eorum præstet. cui concordat l. 8. C. de pactis conuentis tam super dote, his uerbis:* Hac lege decernimus, ut uir in his rebus, quas extra dotem mulier habet, quas Græci Parapherna dicunt, nullam uxòre prohibẽte habeat communionem, nec aliquam ei necessitatem imponat. Quamuis enim bonum erat mulierem, quæ seipsam marito committit, res etiam eiusdem pari arbitrio gubernari: attamen quoniam conditores legum æquitatis conuenit esse fautores, nullo modo (ut dictum est) muliere prohibente uirum in paraphernis se uolumus immiscere. *Concordat item l. 11. C. eod. tt. his uerbis:* Si mulier marito suo nomina, id est, fœneraticias cautiones, quæ extra dotem sunt, dederit, ut loco paraphernarum apud maritum maneant, & hoc dorali instrumento fuerit adscriptum: utrum'ne habeat aliquas ex his actiões maritus, siue directas, siue utiles: an penes uxorem omnes remaneant, & in quem euentum marito dandæ sint actiones, quærebatur. Sancimus itaque, si quid tale euenerit, actiones quidem omnimodo apud uxorem manere, licentiam autem marito dari easdem actiones mouere apud competentes iudices, nulla ratihabitione ab eo exigenda: & usuras quidem eorum circa se & uxorem dependere, pecunias autem sortis, quas exegerit, seruare mulieri, uel in causas, ad quas ipsa uoluerit, distribuere. Et siquidem in dotali instrumento hypothecæ pro his nominatim à marito scriptæ sunt, his esse mulierem ad cautelam suam contentam. Sin autem minimè hoc scriptum inueniatur, ex præsenti nostra lege habeat hypothecam contra res mariti, ex quo pecunias ille exegit. Antè enim habet ipsa mulier facultatem (si uoluerit) siue per maritum, siue per alias personas easdem mouere actiones, & suas pecunias percipere, & ipsas cautiones à marito recipere, securitate ei competente facienda. Dum autem apud maritum remanent eædẽ cautiones, & dolum & diligentiã maritus circa eas præstare debet, qualem & circa suas res habere inuenitur: ne ex eius malignitate uel desidia aliqua mulieri accedat iactura. Quod si euenerit, ipse eam de proprio resarcire compellitur. *Concordat item l. 17. C. de donat. inter uir. & uxor. cuius uerba uide in Comment. donat. cap. 9. quæst. 4. reg. 2. except. 7.*

IIII. Regula. *Donatio inter uirum & uxorem regulariter prohibita est. de qua re uide d. Comment. donat. cap. 8. & 9.*

V. Regula *proponitur l. 4. C. de crimine expilatæ hæred. his uerbis:* Vxor socia rei humanæ atque diuinæ domus suscipitur. *Concordat l. 1. ibi: quia societas. ff. rerum amotarum, his uerbis:* Societas uitæ uxorem quodámodo dominam rerum mariti facit. *Ait iurisconsultus:* Quodammodo. *Nec enim iura societatis & dominij uxori in rebus mariti reuera competunt.*

VI. Regula. *Onera matrimonij ad maritũ, eiusq; patrem pertinent. Approbatur l. 56. §. post mortem. ff. de iure dotium, his uerbis:* Post mortem patris statim onera matrimonij filiũ sequuntur, sicut liberi, sicut uxor. *Concordat l. 75. in fine. ff. eod. tt. his uerbis:* Matrimonij onera maritus sustinet.

VII. Regula. *De alenda uxore à marito, eiusq; ualetudine curanda, proponitur l. 22. §. si autem in sæuiss. ff. soluto matrim. his uerbis:* Si in sæuissimo furore muliere constituta, dirimere maritus quidem matrimonium calliditate non uult, spernit autem infœlicitatem uxoris, & non ad eam flectitur, nullamq; competentem curam inferre manifestissimum est, sed abutitur dote: tunc licentiam habeat uel curator furiosæ, uel cognati, adire iudicem competentem, quatenus necessitas imponatur marito omnem talem mulieri sustentationem sufferre, & alimenta præstare, & medicina ei succurrere, & nihil prætermittere, quorum maritum uxori adferre decet, secundũ dotis quantitatẽ. Si

uerò

uerò dotem ita eñ dissipare manifestū est, ut hominem non frugi, oportet dotem tūc sequestrari, quatenus ex ea mulier competens habeat solatium unà cum sua familia: pactis uidelicet dotalibus, quę inter eós ab initio nuptiarum inita fuerunt, in suo statu durantibus, & alterius expectantibus sanitatem, aut mortis euentum.

VIII. Regula. *Maritus fortuitis casibus uxoris particeps esset debet: & contrà uxor mariti. quæ regula approbatur d.l.22. §.si maritus.ibi: quid enim, his uerbis:* Quid tam humanum est, quàm fortuitis casibus mulieris maritum, uel uxorē uiri participem esse?

IX. Regula. *De non uerberanda uxore, proponitur Nouell.c.117.§.si quis uerò uxorem, his uerbis:* Si quis uxorē suam flagellis aut fustibus uerberauerit, absq; aliqua earum causarū, quas ad soluendum cum mulieribus matrimonium sufficere iussimus, licet matrimoniū exinde dissolui nolimus: maritus tamē, qui absq; tali causa uxorem suam flagellis aut fustibus uerberasse comprobatur, tantum pro ea contumelia mulieri ex reliqua sua substantia uel constante matrimonio præstato, quantum efficit tertia donationis ante nuptias pars.

X. Regula. *De iudicio de moribus inter uirum & uxorem sublato, proponitur l. ult. §. fin. C. de repudijs. cuius uerba uide ʃ.cap. prox. quæst.2. except.6.*

XI. Regula. *Furti actio inter maritum & uxorem non competit, sed pro ea actio rerū amotarum. de qua alibi tractabitur.*

XII. Regula. *De uxore petenda ab alio detenta, proponitur l.2. ff. de liberis exhibendis, hisce uerbis:* De uxore exhibenda ac deducenda patet etiam, qui filiam in potestate habet, à marito rectè conuenitur. *Concordat l.11. C. de nuptijs, hisce uerbis:* Si inuita detinetur uxor tua à parētibus suis, interpellatus rector prouinciæ, amicus noster, exhibita muliere uoluntatem eius secutus desiderio tuo medebitur. *Concordat item l.3. C. de liberis exhibendis, hisce uerbis:* Si ad instar interdicti de exhibenda filia Philippi eum conueniendum putaueris, rector aditus prouinciæ suam uobis accommodabit notionem. *Ad fine huius remedium proponitur l.8. ff. de diuortijs, hisce uerbis:* Diuus Hadrianus eum, qui alienam uxorē ex itinere domū suam duxisset, & inde marito eius repudium misisset, in triennium relegauit.

XIII. Regula. *De dignitate alijsq; priuilegijs, quæ mulieri ex uiro accedunt, dictum s. lib.2. cap. 5. quæst. 1. reg. 34. item lib. 5. cap. 2. quæst. 1. except.16.*

XIIII. Regula. *De lugendo maritum defunctum ab uxore, dictum suprà cap.5. quæst.2. reg.1*

XV. Regula. *De funeris impensa mortua uxore à marito soluenda, proponitur l.60. ff. soluto matrimonio, his uerbis:* Si filiafamiliâs nupta decesserit, & pater funus ei fecerit, tametsi ei dotem post aliquod tempus genet reddere deberet: tamen continuò socer agendo consequetur, ut impensam funeris præsentem recipiat. Cætera dotis statuto tempore soluantur. *Hæc de iure matrimonij contracti atque constantis, nunc iura matrimonij dissoluendi exponenda.*

DE SOLVTIONE MAtrimonij. Cap. VIII.

I. Causæ ex quibus matrimonium soluitur.

E*Numerantur huiusmodi causæ l.1. ff. de diuortijs, hisce uerbis:* Dirimitur matrimoniū diuortio, morte, captiuitate, uel alia cōtingente seruitute. *De singulis hisce causis ordine dicetur.*

I. *Causa. Prima ac præcipua causa, ex qua soluitur matrimonium, est mors alterutrius uel uiri uel uxoris. quæ causa approbatur uerbis iā propositis hisce:* Dirimitur matrimoniū morte. *Concordat Nouell.c.22.§.quod autem super, his uerbis:* Nuptiarū finem etiam mors, quæ ex ęquo omnia soluit, excipit.

II. *Causa est: Captiuitas alterutrius. quæ causa itidem approbatur d.l.1. cui cōcordat Nouell.c.22.§.sed & captiuitas, his uerbis:* Sed & captiuitas eius generis est, ut quodammodo matrimoniū dissoluat. Nam siue marito id infortuniū accidat, manente uxore in ciuitate, siue cum uxor in ius captiuitatis peruenit, maritus in ciuitate permaneat: exquisita quidem & subtilis ratio distrahit matrimoniū. semel enim seruitute alteri superueniente, conditionis inæqualitas æqualitatem, quę in nuptijs spectatur, permanere non patitur. *Concordat item Nouell.c.117.§.prædictus.ibi: uel aliquanto. cuius uerba uide ʃ.quæst.2. reg.3. except.1. Concordat item l.12.§. medio tēpore. in fine. ff. de captiuis, his uerbis:* Captiui uxor tametsi maximè uelit, & in domo eius sit, nō tamen in matrimonio est. *Huius causæ exceptio prima hæc est: Nisi certū sit captiuū adhuc uiuere. quæ exceptio approbatur d.§. sed & captiuitas, his uerbis:* Nos tamē humanius talia cōtemplantes, donec certum est superesse uel maritum uel uxorem, pro nō solutis matrimonia haberi sinimus: neque ad alias migrabunt nuptias uel mariti uel uxores, nisi petulanter id egisse uideri uelint, & in pœnas incidere: ille quidē exactionis donationis ante nuptias, hæc uerò dotis. *Cōcordat l.6. ff. de diuortijs, hisce uerbis:* Vxores eorū, qui in hostiū potestatē peruenerunt, possunt uideri nuptiarū locū retinere eo solo, quòd alij temerè nubere nō possunt. Et

generaliter definiendũ eſt, donec certũ eſt, maritum uiuere in captiuitate cõſtitutum, nullam habere licẽtiam uxores eorum ad aliud migrare matrimoniũ: niſi malint ipſę mulieres cauſam repudij præſtare. *Secunda propoſitæ cauſæ exceptio eſt: Niſi cum incertum ſit, utrum captiuus uiuat an mortuus ſit, quinquennium non exceſſerit. Hæc exceptio approbatur d. l.6. §.fin autem, his uerbis:* Si in incerto eſt, an uiuus apud hoſtes teneatur, uel morte præuẽtus ſit, tunc ſi quinquennium à tempore captiuitatis exceſſerit, licentiam habeat mulier ad alias migrare nuptias: ita tamẽ ut bona gratia diſſolutum uideatur priſtinum matrimonium, & unuſquiſq; ſuum ius habeat imminutum: eodem iure & in marito degente in ciuitate, & uxore captiua obſeruãdo. *Concordat d.§.ſed & captiuitas.ibi: Si uerò incertum, his uerbis:* Si uerò incertum exiſtat, utrum perſona, quæ in hoſtiũ peruenit poteſtatẽ, ſuperſit nec'ne, tunc quinquenniũ expectandũ tam marito quàm uxori: poſt quod ſiue certa ſiue incerta mors eius ſit, impunè licebit nuptias contrahere. Et hæc ſanè ſpecies inter eas ſolutiones, quæ appellantur bona gratia, à maioribus noſtris connumerata eſt. Sed & nos in hoc conſentimus, ut iſto modo ſeparatis inter ſe perſonis diuortio locus non ſit, & neque maritus hoc caſu dotem, neq; uxor donationem ante nuptias lucretur, ſed pro ſe quiſq; ſuum ius retineat. *Plura de cauſa propoſita uide j.eod.cap.quæſt.2.except.5.*

III. *Cauſa eſt: Seruitus alterutri contingens. quæ cauſa approbatur l.1. ff. de diuortijs. cuius uerba uide ſ.eod.cap.in prin. Concordat Nouell. c. 22. §. quod ſi iudicis, hiſce uerbis:* Si iudicis ſententia libertinum, uel libertinam, uel eorum filios ex ſupplicio in ſeruitutem redigat, tametſi initio matrimonium conſtitit, poſtea tamẽ emergens ſeruitus inuicem eos disiungit, quaſi morte inſecuta: ſiquidem maiores noſtri ſuperuenientem ſeruitutem ne tantillum quidem diſtare dicunt à morte. Vnde in hac ſpecie ſuum quiſq; recipiat, pactũ uerò de morte ingenuis tantum adquiratur, reliquo ad illum perueniente, qui ſeruus pœnæ factus eſt.

IIII. *Cauſa eſt: Deportatio, uel aquæ & ignis interdictio alterutrius. quæ cauſa reprobatur l.1.C.de repudijs, hiſce uerbis:* Matrimoniũ quidem deportatione, uel aquę & ignis interdictione non ſoluitur, ſi caſus, in quem maritus incidit, non mutet uxoris affectionẽ. Ideoq; dotis actio ipſo iure non competit, ſed indotatam eam eſſe, cuius laudandum propoſitum eſt, nec ratio æquitatis nec exempla permittunt. *Concordat l.5.ff.de bonis damnatorũ. cuius uerba uide ſ.lib.3.cap.13. quæſt.3.reg.4.Concordat item Nouell. c.22.§. deportatio, his uerbis:* Deportatio tamen, aut uetus illa, in cuius locum ſucceſsit, aquę & ignis interdictio (ut leges noſtræ appellant) matrimonia non diſſoluit. Quod ipſum quia & ſacratiſsimo pridem Conſtantino nonnihil in ſe habere humanitatis uiſum eſt, & à nobis quoq; ſuſceptum eſt: ea propter neq; huic applicatur legi. Vnde nec quos ea res effectus habeat, cum in ſuo maneat ordine, dicendum eſt.

V. *Cauſa uidetur eſſe: Pœna metalli. uerùm hæc cauſa reprobatur Nouell.c.22.§.illud etiam, his uerbis:* Illud quod per legum ſeueritatem prius introductum fuit, nos clementi quadam indulgentia abrogamus. Si quis enim uel uir uel mulier iudicis ſententia in metallũ dari iuſſus erat, quale hodie eſſe ſolet in Procõneſo, & (ut uocant) Gypſo, ſecundũueterũ quidem placita ex ſupplicio inferebatur ſeruitus, diſſoluebaturq; matrimoniũ, pœna detinente condemnatum ſeruitutis iure ſibi deuinctum. Nos autem id remittimus, neq; quenquam, qui modò ante id tẽpus uſq; ingenuus extiterit, pœnę ſeruum fieri patimur. Neq; enim noſtrũ fuerit, liberorum conditionem in ſeruilem cõmutare ſtatum, qui etiã ut detẽtos in ſeruitute ad libertatem reducamus, damus operam. Maneat igitur hoc caſu matrimoniũ, nihil ex huiuſmodi ſentẽtia læſionis ſentiẽs, utpote quod inter liberas perſonas conſtitit.

VI. *Cauſa eſt: Diuortiũ. quæ cauſa approbatur l.1. ff. de diuortijs. cuius uerba uide ſ.eod.cap.in prin. Concordat l.14. C. de nuptijs. cuius uerba uide ſ. cap. 4. except.6. Huius cauſæ etymologia proponitur l. 2. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Diuortium uel à diuerſitate mentium dictum eſt, uel quia in diuerſas partes eunt, qui diſtrahunt matrimoniũ. *Concordat l. 191. in fine. ff. de uerb. ſignif. Sed & differentia inter diuortium & repudium proponitur d.l.191.his uerbis:* Inter diuortium & repudiũ hoc intereſt, quòd repudiari etiã futurum matrimonium poteſt: nõ rectè autem ſponſa diuertiſſe dicitur: quãdo diuortium ex eo dictũ eſt, quòd in diuerſas partes eunt qui diſcedunt. *Concordat huic differentiæ l.101. §. diuortium. ff.eod.tt.his uerbis:* Diuortium inter uirum & uxorem fieri dicitur: repudium uerò ſponſæ remitti uidetur, quod & in uxoris perſonam non abſurdè cadit. *Cauſas ex quibus diuerti licet, & effectus ſi illicitè diuertatur coiunx, uide paulo inferius quæſt. prox. reg. 3.cũ ſequentib. Planè cauſæ ſeu regulæ propoſitæ exceptio prima hæc eſt: Niſi furioſus uel furioſa diuerterit. Hæc exceptio approbatur l.4. ff.de diuortijs, hiſce uerbis:* Iulian.lib.XVII. Digeſtorum quærit, an furioſa repudiũ mittere uel repudiari poſſit? Et ſcribit, furioſam repudiari poſſe: quia ignotan-

ignorãtis loco habeatur: repudiare aũt nõ posse, neq; ipsam propter demẽtiam, neq; curatorem eius. patrem tamen nunciũ mittere posse: quòd non tractaret de repudio, nisi constaret posse, & cum furiosa retineri matrimonium. quæ sententia mihi uidetur uera. *Concordat l.22. §. si maritus. ff. soluto matrim. cuius uerba uide ĵ. quæst prox. reg. 3. except. 4. Secunda exceptio est: Nisi furioso furiosæue repudiũ mittatur. Hæc exceptio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Et scribit, furiosam repudiari posse: quia ignorantis loco habeatur. *Tertia exceptio est: Nisi non ipse maritus uel uxor, sed eius pater mater ue repudium miserit. Hæc exceptio approbatur l.5. C. de repudijs, hisce uerbis:* Dissentientis patris, qui initio consensit matrimonio, cum marito concordãte uxore filiafamiliâs, uoluntatem ratam non haberi, diuus Marcus pater noster religiosissimus Imp. cõstituit: nisi magna & iusta causa interueniẽte hoc pater fecerit. Inuitam autem ad maritum redire nulla iuris præcepit constitutio. Emancipatæ uerò filiæ pater diuortiũ in arbitrio suo non habet. *Concordat l.4. C. eod. tit. his uerbis:* Filiæ diuortium in potestate matris nõ est. *Concordat Nouell. c.22. §. præterea autẽ, in fine. cuius uerba uide ĵ. quæst. prox. reg 3. except. 12. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi magna & iusta causa interuenerit. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Nisi magna & iusta causa interueniente hoc pater fecerit. *Secunda replicatio est: Nisi pater furiosi furiosæue repudium miserit. quæ replicatio approbatur l.22. §. itẽ pater. ff. soluto matrim. his uerbis:* Pater furiosæ utiliter intendere sibi filiæue suæ reddi dotẽ potest. quãuis enim furiosa nuncium mittere non potest, patrem eius tamen posse certũ est. *Concordat l.4. ibi, patrem tamen. ff. de diuortijs. cuius uerba uide paulo superius except. 1. Quarta exceptio est: Nisi parens, in cuius est potestate, repudio non cõsentiat. Hæc exceptio approbatur Nouell. c.22. §. præterea aũt. cuius uerba uide ĵ. quæst. prox. reg. 3. except. 12. Quinta exceptio est: Nisi nõ misso repudio diuerterit. Hæc exceptio approbatur l.8. in prin. C. de repudijs. cuius uerba uide ĵ. quæst. 2. reg. 3. except. 4. Declaratur hæc exceptio l.2. §. in repudijs. ff. de diuortijs, hisce uerbis:* In repudijs & renunciationib. cõprobata sunt hæc uerba: Res tuas tibi habeto. Itẽ hæc: Tuas res tibi agito. *Sexta exceptio uidetur: Nisi libellus repudij marito traditus uel cognitus nõ sit. Hæc exceptio reprobatur l.6. C. d. tit. his uerbis:* Licet repudij libellus non fuit traditus uel cognitus marito, dissoluitur matrimoniũ. *Septima exceptio est: Nisi non præsenti, sed absenti renuncietur. Hæc exceptio reprobatur l.2. in fine. ff. de diuortijs, his uerbis:* Siue ipsi præsenti renuncietur, siue absenti, per eũ qui in potestate eius sit, cuiusue is eaue in potestate sit, nihil interest. *Octaua exceptio est: Nisi non septẽ testibus interueniẽtib. renunciatũ sit. Hæc exceptio approbatur l.9. ff. d. tit. his uerbis:* Nullũ diuortiũ ratũ est, nisi septem ciuibus Romanis puberib. adhibitis, præter libertũ eius qui diuortiũ faciet. Et libertum accipimus etiam eum, qui à patre, auo, proauo & cæteris sursum uersum manumissus sit.

VII. *Causa. De diutina mariti absentia & reliquis huiusmodi causis, uide ĵ. quæst. prox. reg. 3.*

II. *Euentus soluti matrimonij & pœnæ iniusti diuortij. Superest ultimum matrimonij tempus, scilicet matrimonij dissoluti: cuius euentus h.c exponendi.*

I. *Regula. Soluto matrimonio dos repetitur, & antenuptialis donatio, de quo ĵ. lib. prox.*

II. *Regula. An & quando soluto matrimonio nuptiæ sint iterandæ, dictum s̄. cap. 5.*

III. *Regula. Regulariter qui quæue diuortium facit, & repudiũ mittit, amittit dotem & antenuptialẽ donationẽ, aliasq; sustinet pœnas: de quibus infrà dicetur partim reg. prox. partim etiã lib. prox. cap. 6. Huius aũt regulæ exceptiones plures sunt, quarũ aliæ sumuntur ex causa, ob quã repudiũ misit, aliæ ex alijs circumstantijs. Ex causa uerò ex qua & ob quam repudium mittitur, exceptiones desumptæ sunt hæ.*

I. EXCEPTIO: *Nisi ob religiosam uitam cœlibatum affectans repudium miserit. Hæc exceptio approbatur Nouell c.22. §. dissoluantur. usq; ad §. per causam, his uerbis:* Dissoluuntur matrimonia, dum qui contraxerunt adhuc uiuunt, partim consentiente utraque parte, de quibus nihil hic dicendum est, pactis causam, sicut utriq; placuit, gubernantibus: partim rationabili quodam prætextu, quod quidem & bona gratia uocatur, partim absq; ulla causa, partim rationabili de causa. Irreprehensibili quidem prætextu: ut cum altera pars ad meliora affectans uiam, & in cœlibatu uitam traducere instituens, sanctimonialẽ conuersationem capessat. Nam hoc casu alia quædam lex nostra dicit, tam uiro quã mulieri ad meliora migranti, soluendi matrimonij simul & diuertendi potestatem esse: prius tamen breui aliquo desertæ parti solatio derelicto. Quidquid enim contrahentes pacti sunt, ut post mortem alterius lucro cederet, id ab altera obtinere debet pars deserta, siue uir siue mulier existat, propterea quòd & iste (quantum ad coniugem) mori uideatur, cum alterum uitæ iter pro altero capessit. *Ait Imp.* Alia quædam lex nostra dicit. *Hæc lex non habetur, sed eius quoque mentio fit l. 42. in prin. ibi: nam & maritus. C. de episcopis & clericis. cuius uerba uide s̄. lib. 10. cap. 3. reg. 5. except. 1. Concordat item l. 60. in fine. ff. de donation. inter uir. & uxor. cuius uerba uide in Commentar. Donat. cap. 8. exceptione 11. in prin. item concordat Nouell. c.117. §. prædictis, hisce uerbis:* Prædictis causis uisum nobis est, nominatim & hasce

ſce apponere, ex quibus matrimonia diſſoluere uel citra pœnâ licet: hoc eſt, tam quæ ad eas pertinet perſonas, quę ne initio quidem matrimonij rem cum ſuis habere uxoribus, & à natura uiris attributa perficere potuerint: quàm inſuper quæ uel illas, quę conſtante adhuc matrimonio religioſam uitam & conuerſationem monaſticam delegerint, ſiue uir ſiue mulier, uel aliquanto tempore in captiuitate detentas perſonas concernit. In his enim tribus caſibus ea, quæ prioribus noſtris legibus de his comprehenſa ſunt, firma eſſe ſancimus. *Concordat item Nouell.c.123.§. quod ſi conſtante, his uerbis:* Si conſtante adhuc matrimonio uel maritus ſolus uel uxor ſola monaſterium ingrediatur: diſſoluitur matrimonium uel ſine libello repudij, ſimulatq; tamen perſona, quæ monaſterium ingreditur, monaſticum habitum ſuſceperit. Et quidē ſi maritus, &c. *Reliqua uerba uide s̄.lib.10.cap.3.reg. 5. except. 3.*

II. EXCEPTIO: *Niſi uiris à natura attributa, maritus perficere nequeat, & ob id repudium ſit miſſum. Hæc exceptio approbatur l.10.C.de repudijs, hiſce uerbis:* In cauſis iamdudum ſpecialiter definitis, ex quibus rectè mittuntur repudia, illam addimus, ut ſi maritus uxori ab initio matrimonij, uſque ad duos continuos annos computandos coire minimè propter naturalem imbecillitatem ualeat: poſsit mulier uel eius parentes ſine periculo dotis amittendæ repudium marito mittere: ita tamen ut ante nuptias donatio eidem marito ſeruetur. *Concordat l.60.cum ll. ſequentibus. ff. de donat.inter uir. & uxor. cuius uerba uide in comment. Donat.cap.8.except.11. in prin. Concordat Nouell. conſt.22. §. per cauſam, his uerbis:* Per cauſam neceſſariam neque ratione carentem diſſoluetur matrimonium, ſi quis cum uxore concumbere, & uiris à natura attributa perficere nequeat, ſed ſecundum legem antè à nobis ea de re conſcriptam à tempore nuptiarum biennium exceſſerit, cum ille, quòd reipſa uir ſit, non oſtendat. In manu enim eſt mulieri aut eius parentibus diſiungere matrimonium, & libellum mittere repudij, tametſi coniunx hoc recuſet. Atq; eo caſu dos quidem (ſi modò ulla omnino dos data eſt) mulierem ſequetur reſtituenda à marito, ſiquidem eam fortè percepit: donatio uerò propter nuptias aut ante nuptias reſidebit apud maritū, nihil in rebus ſuis diſpendij patientem. Atqui hanc legem breui quadam adiectione corrigemus: non enim biennium ſolum à copulationis tempore, ſed triennium numerari uolumus. Siquidem ex euentis medij temporis edocti ſumus, pleroſque longiore ſpacio quàm per biennium nihil potuiſſe, poſtea procreandorum etiam liberorū miniſterio idoneos habitos. *Concordat item Nouell.c.117.§. prædictis.cuius uerba uide s̄.except.prox.*

III. EXCEPTIO: *Niſi ob ſenectutem uel malam ualetudinem alterius repudium mittatur. Hæc exceptio approbatur l. 60. cum legibus ſequentibus. ff. de donat. inter uir. & uxor. cuius uerba uide in comment.de Donat.cap.8.except.11.in prin. Planè iure nouo exceptio propoſita cum alijs quæ ſequuntur, reprobatur Nouell.conſt.117.§.omnes igitur, his uerbis:* Omnes prædictas cauſas, quæ præſenti noſtra continentur lege, ſolas competere ad legitimorum matrimoniorum ſolutionem iubemus: omnes uerò alias uacare, neq; ullam aliam niſi nominatim huic inſerta ſit legi, legitimum matrimonium diſſoluere poſſe præcipimus, ſiue noſtris ſiue uetuſtioribus comprehendatur legibus.

IIII. EXCEPTIO: *Niſi ob furorem alteri contingentem repudium miſſum ſit. Hæc exceptio reprobatur l. 8. §. nam furioſus. ff. de his qui ſui uel alieni iuris ſunt, his uerbis:* Furioſus licet uxorem ducere non poſsit, matrimonium tamen retinere poteſt. *Concordat l. 16. §. fin. ff. de ritu nuptiar. cuius uerba uide s̄. cap. 3. except. 50. item concordat l. 22. §. ſi maritus. ff. ſoluto matrimonio, his uerbis:* Si maritus uel uxor conſtante matrimonio furere cœperit, quid faciendum ſit, tractemus. Sed illud quidem dubio procul obſeruatur, eam perſonam, quę furore detenta eſt (quia ſenſum nō habet) nuncium remittere non poſſe. An autem illa repudianda ſit, conſiderandum eſt. Et ſiquidem interuallum furor habet, uel perpetuus quidem morbus eſt, ferēdus tamē his qui circa eā ſunt: tūc nullo modo oportet dirimi matrimonium: ſciente ea perſona, quæ cum compos mentis eſt, ita furenti (quemadmodum diximus) nūcium miſerit, culpa ſua nuptias eſſe diréptas. Quid enim tam humanum eſt, quàm fortuitis caſibus mulieris maritū uel uxorem uiri participem eſſe? Si autē tantus furor eſt, ita ferox, ita pernicioſus, ut ſanitatis nulla ſpes ſupereſit, ita circa miniſtros terribilis, & forſitan altera perſona uelit uel propter ſæuitiā furoris, uel quia liberos non habet, procreandæ ſobolis cupidine tenta dirimere: licentia erit compoti mentis perſonæ furenti nuncium mittere, ut nullius culpa uideatur eſſe matrimonium diſſolutum, neq; in damnum alterutra pars incidat. *Hiſce uerbis poſtremis quamuis exceptio propoſita in uehementi & nimio furore adprobetur, tamen & hoc caſu per ius nouum reprobatur, ex ijs quæ dicta ſunt s̄.except. prox.in fine. Concordat item l.4. in fine. ff. de diuortijs.cuius uerba uide s̄. cauſa 6.except.1.*

V. EX-

V. EXCEPTIO: *Nisi maritus uel uxor diu absit, ut de uita eius dubitetur. Hæc exceptio approbatur. l. 7. C. de repudijs, hisce uerbis:* Vxor quæ in militiam profecto marito post interuentum annorum quatuor, nullũ sospitatis eius potuit habere indiciũ, atq; ideo de nuptijs alterius cogitauit, nec tamẽ antè nupsit, quàm libello ducem super hoc suo uoto conuenit: nõ uidetur nuptias iniisse furtiuas, nec dotis amisionẽ sustinere, nec capitali pœnæ esse obnoxiam, quæ post tam magni temporis iugitatẽ non temerè, nec clanculo, sed publicè cõtestatione deposita nupsisse firmatur. Ideoq; obseruandum est, ut si adulterij suspicio nulla sit, nec coniunctio furtiua detegitur: nullum periculum ab his, quorum coniugio erant copulatæ, uereatur: cum si conscientia maritalis thori furtim esset uiolata, disciplinæ ratio pœnam congruam flagitaret. *Concordat l. 61. ibi: aut militiam. ff. de donatio. inter uirum & uxor. cuius uerba uide in comment. Donat. cap. 8. except. 11. in prin. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi certum sit absentem adhuc uiuere. quæ replicatio approbatur per ea quæ dicta sunt s. eod. cap. causa. 2. Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi per decem annos absens sæpius per literas uel per nuncium ab uxore interpellatus, ei uel renunciauerit matrimonium, uel nihil omnino renunciauerit. quæ duplicatio approbatur, simul & distinguitur* Nouell. c. 22. *§. nouimus autem. cuius uerba uide j. repl. prox. sed & reprobatur duplicatio hæc iure nouo, Nouel. c. 117. §. ceterùm id quod. cuius uerba uide item paulo inferius. Secunda replicatio est: Nisi decennium à tempore absentiæ non excesserit. Hæc replicatio approbatur iure nouo d. §. nouimus autem, his uerbis:* Nouimus huius nostræ fœlicissimæ ciuitatis cõditorẽ (diuæ memoriæ dicimus Constantinum) scripsisse legem, secundum quam si quis in expeditione fuerit, & tacuerit ad uxorem per quadriennium, & nullũ ei fiat ab illo signum eius circa eam affectus, tũc licentia sit mulieri ad secundas nuptias ueniendi, offerẽti prius militiæ principi libellum, & hoc ipsum testificãti: et si hoc fiat, inculpabiliter mulier ad uirum alterum transiet, & non damnificabitur quidẽ in dote, non tamẽ antenuptialẽ donationem lucrabitur. Hoc itaq; sacratissimus Cõstãtinus. Vehementer autẽ nobis immaturè habere illa cõstitutio uidetur: actibus enim bellicis occupato marito uxoris priuationẽ inferre, non minor est pœna quã ab hostib. capi. Ideoq; non prius ueniat ad uirum secundũ huiusmodi mulier, quam legislator iste proposuit, quàm etiã decennij transeat tẽpus: & hæc importuna quidẽ sit mittens literas, aut per aliquos uerbis utẽs ad eũ, ille uerò aut apertè renuat nuptias eius, aut absolutè conticeat: tunc quoq; libellũ offerat aut gloriosissimo magistro militũ, aut spectabili duci, aut clarissimo tribuno, sub quibus ipse est miles. tunc enim licentiam damus, & preces porrigere Imperatori, & inde hoc promereri. Sciat aũt, quia si citra hoc aliquid egerit, tanquam temerariè nubens legitimis pœnis subiacebit.

Mutatio iuris.

Planè iure nouißimo exceptio proposita reprobatur, sub hac tamen conditione: Nisi mulier audiens de morte mariti absentis, percontata fuerit illud uel per se uel per alios ex tribuno militum uel primoribus, sub quibus maritus militauerit, illiq; præstito iureiurando id affirmauerint: tunc enim post annum licet mulieri iterare nuptias: aliâs non. quæ mutatio proponitur Nouell. c. 117. *§. ceterùm & id. usq; ad §. prædictis, hisce uerbis:* Id quod de his à nobis sancitum est, qui expeditionibus occupantur & recensentur in militijs, siue hi milites fuerint, siue fœderati, siue scholares, siue alij quidam in quamcunque aliam militiam armatam delecti, pulchriore nobis formula exprimere uisum est. Et iubemus, quotcũq; annis in expeditionib. hi perseuerauerint, ut uxores horum expectent, etsi neq; literas neq; ullũ respõsum à maritis suis acceperint. Si qua uerò istiusmodi mulierũ audiat maritũ suum obijsse mortem, neutiquã ad alias ipsam nuptias accedere ꝑmittimus, nisi prius mulier uel per se uel per parẽtes suos, uel quamcunq; aliam personam primores & chartularios numeri, in quo huius maritus militauit, accesserit, & hos siue tribunum (siquidem præstò est) interrogauerit, reuerâne coniunx illi mortuus sit: ut illi sacrosanctis euangelijs propositis apud actorũ monumenta deponant, reuerà maritum illi mortuum. Et simulatq; hæc fecerit, & transsumpta monumentorum gesta mulier pro suo testimonio susceperit: eam iubemus & posthac per anni unius spaciũ expectare, ut post huius denuò decursum liberã potestatem habeat legitimũ cõtrahẽdi matrimoniũ. Sin uerò cõtra hanc obseruationem mulier ausit ad secundum uenire matrimonium, tam ipsa quàm qui ipsam in matrimonio duxit, ut adulteri afficiuntor supplicio. At si qui apud actorũ monumenta cũ iureiurando deposuerunt, falsò postea deposuisse cõuincantur: ipsi quidẽ spoliati militia cõpellentur illi, quẽ mortẽ obijsse ementiti sunt, decẽ librarũ auri pœnam persoluere: is uerò licentiam habeto, si uelit, uxorem suam recipere. Sin aũt scholaris sit ille, de cuius morte dubitatio est, à primoribus scholæ & actuario, si fœderatus, ab optiõe eius prędictã depositionẽ uxor eius adipiscitor: his custodiẽdis et circa

alios

alios omnes, qui ad armatam referuntur militiam.

VI. Exceptio: *Nisi ob graue crimen alterutrius alter repudium miserit. Hæc exceptio approbatur l. 8. in prin. cum sequentibus. C. de repudijs, hisce uerbis:* Consensu licita matrimonia posse contrahi, contracta non nisi misso repudio dissolui præcipimus. Dissolutionem enim matrimonij difficiliorem debere esse, fauor imperat liberorum. Causas autem repudij hac saluberrima lege apertius designamus: sicut enim sine iusta causa dissolui matrimonia iusto limite prohibemus, ita aduersa necessitate pressum uel pressam, quamuis infausto, attamen necessario auxilio, cupimus liberari. Si qua igitur maritum suũ adulterum, aut homicidam, uel ueneficũ, uel certè cõtra nostrum imperium aliquid molientem, uel falsitatis crimine condemnatum inuenerit, si sepulchrorum dissolutorem, si sacris ædibus aliquid subtrahentem, si latronem, uel latronum susceptorẽ, uel abactorem aut plagiarium, uel ad contemptũ sui domi suæ ipsa inspiciente cum impudicis mulieribus (quod maximè etiam castas exasperat) cœtum ineuntem, si suæ uitæ ueneno aut gladio aut alio simili modo insidiantem, si se uerberibus (quæ in genuis aliena sunt) adficientem probauerit: tũc repudij auxilio uti necessariò ei permittimus libertatem, & causas dissidij legibus cõprobare. Vir quoq; pari fine claudetur, nec licebit ei sine causis apertius designatis propriam repudiare iugalem: nec ullo modo expellat, nisi adulteram, ueneficam, aut homicidam, aut plagiariã, aut sepulchrorum dissolutricem, aut ex sacris ędibus aliquid subtrahentem, aut latronum fautricem, aut extraneorũ uirorum se ignorante uel nolente conuiuia appetentem, aut ipso inuito sine iusta aut probabili causa foris scilicet pernoctantem, nisi circensibus uel theatralibus ludis, uel arenarum spectaculis in ipsis locis, in quibus hæc adsolent celebrari, se prohibente gaudẽtem: nisi sibi ueneno uel gladio aut alio simili modo insidiatricem, uel cõtra nostrum imperium aliquid machinantibus consciam, seu falsitatis se crimini immiscentem inuenerit, aut manus audaces sibi probauerit ingerentem. tunc enim necessariò ei discedendi permittimus facultatem, & causas dissidij legibus comprobate. Hæc nisi uir uel mulier obseruauerunt, ultrice prouidẽtissimæ legis pœna plectentur. Nam mulier si contempta, &c. *Reliqua uide s̃. cap. 5. quæst. 1. reg. 2. Concordat l. 11. §. inter culpas. C. eod. tit. his uerbis:* Inter culpas uiri & uxoris constitutionibus enumeratas & has adijcimus, si fortè uxor sua ope uel ex industria abortũ fecerit, uel ita luxuriosa est, ut commune lauacrum cum uiris libidinis causa habete gaudeat: uel dum est in matrimonio, alium maritum fieri sibi conata fuerit. Et in his etiam causis locum habere constitutiones sancimus, quæ de culpa tam mariti quàm uxoris loquũtur, quemadmodum dos uel donatio propter nuptias perit: ita & mulieres indotatæ, in quartam partem, quam & uiris & mulieribus ex hac lege destinauimus, amissionis periculum sustineant, iudicio de moribus, quod antea quidem in antiquis legibus positum erat, non autem frequẽtabatur, penitus abolito. Omnibus etenim causis requisitis & perlectis, quas antiquitas introducebat, nihil ualidũ præter eas, quas anteriores constitutiones & præsens dispositio introduxit, inuenimus. *Concordat item Nouell. c. 22. §. miniores. usq; ad §. si uerò altera, his uerbis:* Miniores nuptiarum solutiones, tanquam in generali quadam ratione sub bona gratia factis disiunctionibus, sciendum est tales esse quodammodo. Cæteræ uerò causam quærunt inspicere aut à uiro aut ab uxore factã, ut damnificent temerarium in casu horum, quæ ab eo data sunt, dotis dicimus, aut propter nuptias donationis. Sed harum causarum antiquiores quidem faciebant plurimos diuersosq; tractatus. Theodosius autem iunior alias quidem causas deinde sumens, alias autem & ipse adinueniens de repudijs scripsit cõstitutionem: à nobis autem & aliæ quædã adinuentæ sunt causæ, quas rectè habere perspeximus ad culpam referri eius qui succubuerit. Si igitur secundum Theodosij piæ memoriæ constitutionem, ualuerit mulier ostendere maritum aut adulterio delinquentem, aut reum homicidij, aut ueneficij, aut seditionibus occupatum, aut quod pessimum omnium peccatorum est, communicantem delicto (dicimus autem machinatum aliquid contra ipsum imperium) aut condemnatum falsitatis, aut sepulchra effodientem, aut ex aliqua sacrarum domuum aliquid rapuisset, aut latrocinij sectantem uitam, aut latrocinantes suscipientem, aut unum eorum qui appellantur abigei, quibus est cura alienis insidiari animalib. aut iumentis, & ea trãsponere alibi: aut probet plagiarium esse, aut ita luxuriose uiuentem, ut inspiciente uxore cum alijs corrumpatur, quod maximè mulieres nuptas circa cubile stimulãs exasperat, & præcipuè castas: aut si insidias se passas à uiro probent circa ipsam salutẽ, aut uenenis, aut gladio, aut per alium aliquem talem modum (multę nanq; hominibus

nibus ad maliciam sunt uię)aut etiam si flagellis super ea utatur. Si igitur mulier tale aliquid ostendere potuerit, liceriam ei dat lex repudio uti, &nuptijs abstinere, dotéq; percipere & antenuptialem donationé totam, non solùm si omnes simul probauerit causas, sed etiamsi secundá seu uná. Et rursus licétiam dat uiro mulierem abijcere, si adulteram inueniat, aut ueneficá, aut delinquentem homicidiú, aut plagiariam, aut se pulchrorú uiolatricem, aut sacrilegá existé tem, aut fauentem latronibus, aut uiro nesciente uel etiam prohibente gaudentem cõuiuijs aliorú nihil sibi competentiú, uel etiam inuiro uiro citra rationabilé causam foris pernoctanté, aut extra eius uoluntaté circésibus congaudenté, & spectaculis inhærenté, aut theatris aduenienté (dicimus autem ubi scena & talia sunt, aut etiam ubi bestijs aduersus homines pugna est) aut insidias sibi faciétem ex uenenis, aut gladio, aut alio factas modo, ex quibus circa uitam periculum est, aut etiam consciá tyrannidé meditátibus, aut falsitatis ream constitutá, aut audaces eius manus inferentem sibi: scilicet tali aliquo facto dat lex hæc uiro abijcere mulierem, uel si unam horum & solá probauerit causam: & lucrari quidem dotem, antenuptialé uerò habere donationé. *Concordat d.c.22.§.has itaq; his uerbis:* Has itaq; causas nobis Theodosius explanauit: nos autem ex ueteribus sumentes & alias adiecimus tres. Si enim mulier táta detineatur nequitia, ut etiam ex studio abortú faciat, uirumq; contristet & priuet spe filiorú: uel etiam táta libido est, ut etiam cum uiris uoluptatis occasione lauetur, aut etiam dú adhuc constet matrimoniú cum uiro, ad alios de nuptijs suis loquatur: licétia datur à nobis uiris, mittere eis repudia, & lucrari dotes, & antenuptiales habere donationes, utpote etiá causis his rarionabilirer soluere ualentibus matrimonium, & sub eundé deferendis ordinem, sub quem & pœnas Theodosij diuinę memorię constitutio definiuit. *Concordat item, sed & reprobantur quædá dictarum causarum seu exceptionum, Nouell.c.117.§. quoniá uerò, cum sequentibus, hisce uerbis:* Quoniá multas in ueteribus nostrisq; legibus causas inuenimus, ex quibus propte matrimonia dissolui solét: propterea uisum est ex ijs nõnullas, quę nobis ad dissoluendú matrimoniú indignę apparent, detrahere, & eas solummodo nominatim pręsenti legi inserere, ex quibus rationabiliter possit siue uir siue mulier repudij libellú mittere. Causas igitur, ex quibus citra periculú maritus repudij libellú potest mittere, & uxoris dotem lucrifacere, reseruato in ipsa dominio ex eo matrimonio susceptis liberis, aut filijs non existentibus, perpotiri etiá dominio, has esse decernimus. Si contra maiestatem Imperatoriá captantibus aliquibus cõsilia cõscia sit mulier, neq; marito suo manifestauerit. Quòd si maritus hoc ab uxore renunciatum tacuerit, liberú esto mulieri per quamcúq; personam renúciare hoc Imperatori, ne quando maritus aliquam ex hac causa diuortij occasioné inueniat. Si de adulterio maritus, &c. *Cætera uide s. lib.3.c.5. act.1. quæst.1. exceptione 2. item cap.13. quæst.3. reg 3. Concordat item d.c.117. §. si quocunq;. usq; ad §. quia uerò & ex consensu, his uerbis:* Si quocunq; modo mulier uitę mariti insidias collocauerit, aut alijs id agentibus conscia marito non manifestauerit. Si uná cum extraneis uiris nolente marito agitet conuiuia, aut cum ijs se lauet. Si nolente marito extra ædes maneat, non tamen apud suos parentes. Si ad circensia aut theatra, aut arenarias uenationes spectatum prodeat, ignorante aut etiam prohibente marito. Enimuerò si contingat extra aliquam prædictarú causarum quempiam uxorem suam domo sua expellere, ut cùm illa parentes non habeat apud quos maneret, necessariò foris noctu degere compellatur, iubemus ut nulla marito licentia sit propter hanc causam mulieri libellum repudij mittere: quandoquidem ipse huius rei author extiterit. Porrò causas, per quas rationabiliter potest marito ab uxore libellus repudij transmitti, & ex quibus ipsa tam dotem potest capere, quàm donationé propter nuptias exigere, consimiliter filijs in donatione reseruato dominio, aut filijs non existétibus obtinere & huius dominium: has esse solas præscribimus. Si contra maiestatem Imperatoriam uel ipse consilium captauerit, uel id captantibus conscius Imperatoriæ maiestati nõ manifestauerit, uel per se, uel per quamcunq; personam. Aut si quolibet modo maritus uxoris uitæ insidias posuerit, aut alijs de hoc cõsultantibus sciés prudensq; uxori non manifestauerit, & secundum leges uindicare studuerit. Si maritus uxoris castitati insidiatus alijs stuprandam eam tradere pertétauerit: aut si maritus de adulterio uxorem inscripserit, neq; adulterium comprobauerit: liberum esto mulieri, si uelit, & ea de causa marito libellum repudij mittere, & tam propriá doté recipere, quàm donationé propter nuptias adipisci, & pro huiusmodi calúnia (si filios ex eo matrimonio non habeat) iure dominij tantú ex reliqua substátia mariti uxor capito, quá magna tertia pars donationis ante nuptias esse dinoscitur. Nam si filios habeat, iube-

mus ut uniuersa mariti ſubſtãtia conſeruetur filijs, firmis manentibus his quæ de donatione ante nuptias alijs continẽtur legibus: ita tamen, ut propter illatum adulterij crimen nec comprobarũ ijſdem supplicijs maritus ſubijciatur, quę exceptura erat mulier, ſiquidem id crimen fuiſſet comprobatum. Si maritus in eadẽ domo, in qua unà cum uxore ſua habitat, ipſam aſpernatus cum altera domi commorari deprehendatur, aut in eadem ciuitate degẽs aſsiduè in altera domo cum alia muliere commorari conuincatur, & ſemel atq; iterum uel per parentes ſuos, uel uxorẽ, uel per alias quaſdam fide dignas perſonas reprehenſus huiuſmodi laſciuia non abſtinuerit: liberum eſto mulieri & per hanc cauſam diſſoluere matrimonium, & datam recipere dotem donationemq; ante nuptias, & pro hac cõtumelia tertiam æſtimationis partem, quã efficit donatio ante nuptias, ex alia eius ſubſtantia capere: ita tamen ut ſi filios habeat, potiatur mulier uſuſructu tantùm rerũ, quas ex donatione ante nuptias, & tertiæ partis ſubſtantiæ uiri pœna ceperit, dominio communibus liberis ſeruando. Nam ſi filios ex eo matrimonio non habeat, obtinere ipſam & in talibus rebus dominium iubemus.

VII. EXCEPTIO: *Niſi maritus uxorem flagellis uel fuſtibus uerberauerit. Hæc exceptio approbatur l. 8. §. ſi qua igitur. ibi: Si ſe uerberibus. C. de repudijs. cuius uerba uide ſ. except. prox. Mutatur ac tollitur hæc exceptio Nouell. c. 117. §. ſi quis uerò uxorem. cuius uerba uide ſ. cap. prox. reg. 9.*

VIII. EXCEPTIO: *Niſi indotata ſit uxor. Hæc exceptio reprobatur l. 11. §. ſi quis autem, his uerbis:* Si quis eam, quam ſine dote uxorem acceperat, à coniugio ſuo repellere uoluerit: non aliàs ei hoc facere liceat, niſi talis culpa interceſſerit, quę noſtris legibus condemnatur. *Concordat Nouell. c. 22. §. ſic itaq. ibi: ut non ob hoc. cuius uerba uide j. reg 5. Hactenus exceptiones propoſitæ regulæ, quæ deſumptæ ſunt ex cauſis miſsi repudij. Sed & plures huiuſmodi cauſas uide ſ. quæſt. prox. Sequuntur nunc reliquæ ex alijs deſumptæ circumſtantijs.*

IX. EXCEPTIO: *Niſi utriuſq; conſenſu matrimonium ſit diſſolutum. Hæc exceptio approbatur Nouell. c. 22. §. diſſoluuntur. cuius uerba uide ſ. except. 1. Planè mutatur ac tollitur hæc exceptio iure nouo Nouell. c. 117. §. quia uerò & ex conſenſu, his uerbis:* Quia & ex conſenſu aliqui uſq; ad præſens alterna matrimonia ſoluebãt, hoc de cætero fieri nullo ſinimus modo, niſi fortè quidam caſtitatis concupiſcẽtia hoc fecerint. Si autem huiuſmodi perſonę filios habuerint, tam dotem quàm antenuptialem donationem eorum filijs conſeruari diſponimus. Si quis autem horum aut maritus forſan aut uxor, poſtquam propter caſtitatem ex conſenſu ſoluerit matrimonium, inueniatur alias cõtrahere nuptias, aut luxurioſè uiuere, iubemus ſiquidem (ſicut dictũ eſt) filij fuerint ex memorato cõiugio, ultra dotem propter nuptias etiam donationem eis tradi, & proprietatem pœnæ ex ſubſtantia illius perſonæ, quę cõuincitur deliquiſſe. Si uerò filij minoris ſint ętatis, gubernari eos & paſci ab illo parente præcipimus, qui nihil præſenti legi contrarium egerit. Si autem ambo parentes in huiuſmodi uitium incidant, tunc utriuſq; parentis ſubſtantiam filijs applicari: diſpenſatorem autem his, qui in minore ætate conſtituti ſunt, ordinarij prouidẽtia competentis iudicis & aliorũ, quibus hæc ex noſtris legibus ſunt commiſſa. Si autẽ filij non ſint, utriuſq; perſonę ſubſtantiã fiſci rationibus applicari, & eos qui talia deliquerunt, legitimis ſubdi ſupplicijs: aliter enim ſeparationem matrimoniorum fieri ex conſenſu nulla ratione permittimus. *Concordat Nouell. c. 134. §. ex quo uerò. ibi: aut matrimonia. cuius uerba uide j. reg. 6.*

X. EXCEPTIO: *Niſi pœnituerit diuertentem repudij, et matrimonium fuerit redintegratum. Hæc exceptio approbatur l. 7. ff. de diuortijs, hiſce uerbis:* Si pœnituit eum, qui libellum diuortij tradendum dedit, isq; per ignorãtiam mutatæ uoluntatis oblatus eſt, durare matrimonium dicendum eſt: niſi pœnitentia cògnita, is qui accepit, ipſe uoluit matrimonium diſſoluere: tunc enim per eum qui accepit, ſoluitur matrimonium. *Concordat l. 3. ff. eod. tit. his uerbis:* Diuortium non eſt uerum, niſi quod animo perpetuã conſtituendi diuiſionem fit. Itaq; quidquid in calore iracundiæ uel fit uel dicitur, non ratum eſt prius quàm perſeuerantia apparuit iudiciũ animi fuiſſe. Ideoq; per calorẽ miſſo repudio, ſi breui reuerſa eſt uxor, nec diuertiſſe uidetur. *Concordat l. 48 ff. de regulis iuris, hiſce uerbis:* Quidquid in calore iracundiæ uel fit uel dicitur, non prius ratum eſt, quàm ſi perſeuerãtia apparuerit iudiciũ animi fuiſſe. Ideoq; breui reuerſa uxor, nec diuertiſſe uidetur. *Concordat itẽ Nouell. c. 134 § certè ſi qui, his uerbis:* Si qui matrimoniũ diſſoluere conati ſunt, rurſum ſe matrimonij nexu copulari uoluerint, antequã cõijciãtur in monaſteriũ, damus eis huius agẽdi licẽtiã, & prædictas ipſis pœnas remittimus, ut & facultates ſuas retineãt, & ita inter ſe uiuant, quaſi nullũ eius generis peccatũ interuenerit. *Cõcordat itẽ l. 33. ff. de ritu nuptiar. cuius uerba uide j. lib. prox. ca. 6. exc. 29. poſſunt itẽ iã propoſitæ leges referri ad ea quæ habentur j. d. except. 29. repl. 2. dupl. 3.*

XI. EXCEPTIO: *Nisi sine instrumentis dotalibus matrimonium sit contractum. Hæc exceptio reprobatur* Nouell. *c.22.§.matrimonium. ibi:ut autē, his uerbis:* Vt & sine dotalibus instrumentis matrimonium solutum pœna cōsequatur, id nos primi adinuenimus.

XII. EXCEPTIO: *Nisi alius pro repudiante dotem uel donationē ante nuptias acceperit uel dederit, sibiq́; reddi sit stipulatus, & sine eius uoluntate repudium sit missum. Hæc exceptio approbatur exemplo patris & filij filiæúe* Nouell. *c.22.§. præterea autem, his uerbis:* Aliud quiddam commenti sumus non minus pietate quàm gratia insigne, ubi uel missis repudij libellis nihilominus matrimonia durant. Quò magis enim filiorumfamiliâs erga patres improbitatē prohibeamus (ex æquo comperimus plerosq; dedita opera repudij libellos scribere, suisq́; mittere uxoribus, uel etiam cōtrà: & nulla omnino rationabili subsistente causa matrimonia in hoc dissoluere, ut parentes sui dotis respectu exactionibus factæ donationis subijciantur: & ut soluto matrimonio ipsi quidem clam inter se rem habeant, parentes uerò discedant damnificati, hanc nimirum pro benignitate erga liberos remunerationem reportantes) etiá legem conscripsimus, quæ innuit, ne filijfamiliarum seu emancipati liberi, siue masculi siue fœminæ, in fraudem patrum suorum aut matrum, qui dotes aut ante nuptias donationes uel soli uel etiam cum filijs obtulerunt susceperuntúe, possint matrimonia dissoluere: sed quemadmodum in conciliandis nuptijs præstolamur patrum consensum, ita nec distrahi matrimonia in parentum fraudem præter ipsorum uoluntatem sinimus. Atq; ut maximè repudij libellus mittatur, non tamen pœnę contra ipsos exactionem hoc nomine cōpetere cōcedimus, siue ipsi ea dederint aut susceperint, siue unà cum filijs susceperint. Neq; enim rationem habet, ut pater quidem præter filij uoluntatem matrimoniū dissoluere nequeat, filijs uerò fortè ætate minoribus, neq; suo commodo prospicientibus, copia fiat, ut matrimonium pręter patrum uoluntatem soluant, ex eoq́; patribus iniuriá adferant. Hoc pręclarè primùm exorsus Marcus philosophus sanciuit, hūc deinde Diocletianus secutus est, cōsimiliter & nos amplexati sumus. *Ait Imp.* Hoc præclarè primū exorsus, &c. *scilicet: Ne pater inuito filio eius dissoluere matrimonium. & est de hac re l.5.C. de repudijs. Concordat propositæ exceptioni l.5.ff.de diuortijs, hisce uerbis:* Si filia emancipata idcirco diuertat, ut maritum lucro dotis adficiat, patrem fraudet, qui profecticiam dotem potuit petere, si constante matrimonio decessisset: ideo patri succurrēdum est, ne dotem perdat: non enim minus patri quàm marito succurrere prętorem oportet. Danda igitur est ei dotis exactio, atq; si constante matrimonio decessisset filia. *Plura de hac exceptione uide s.lib.15.cap.6.except.1. repl.2. item except.3.repl.1.*

XIII. EXCEPTIO: *Nisi matrimoniū legibus fuit prohibitum. hoc enim casu is, qui repudium mittit, supradictis pœnis non tenetur, ut patet ex ijs quæ dicta sunt s.lib.eod.cap.3 & 4. eiusq́; exemplum proponitur l.3.C. soluto matrim. cuius uerba uide s. d.cap.4. except.35. Huic concordat l.22.§.fin.ff.eod. tit. cuius uerba uide s.lib.8.cap.9.reg.4. except.10.*

XIIII. EXCEPTIO: *Nisi inutiliter repudium sit missum, ut non soluatur matrimonium. Hæc exceptio ipso iure subsistit, eiusq́; species propositæ sunt suprà quæst. proxima, causa 6. Hactenus igitur de regula proposita tertia, eiusq́; exceptionibus sit dictum.*

IIII. *Regula. De tertia parte ultra sponsalitiam largitatem repudiatæ dāda, proponitur* Nouell. *c.117.§.si autem & uir, his uerbis:* Si uir contra mulierem transigere studuerit matrimonium, & irrationabiliter repudium destinare, iubemus reddere eum quidem quam susceperit dotem, unà cum sponsalitia largitate: & tantum ex alia eius substantia ita pręberi mulieri, quantum tertia pars sponsaliciæ faciat largitatis: & siquidem filij sunt ei, solum usumfructum antenuptialis donationis, & à nobis additæ tertię suæ partis mulierem habere, proprietatem uerò filijs conseruare. Filijs autem non existentibus, habere mulierem super usumfructū in ipsis rebus etiam proprietatem. *Propositæ regulæ eædem sunt exceptiones, quæ proximè præcedentis.*

V. *Regula. Si mulier sit indotata, illegitimè repudians maritus, uel uxor, uel causam repudij dans quarta bonorum parte punitur l.11.§.si quis autem. C. de repudijs, hisce uerbis:* Si quis eam, quam sine dote uxorem acceperat, à coniugio suo repellere uoluerit, non aliàs ei hoc facere liceat, nisi talis culpa intercesserit, quæ nostris legibus condemnatur. Si uerò sine culpa eam reiecerit, uel ipse talem culpam contra innocentem mulierem commiserit, compellatur ei quartam partem propriæ substantiæ pro rata portione persoluere: ut siquidem quadringentarum librarum auri, uel amplius uir substantiam habeat, centum libras auri mulieri præstet, & nihil amplius, etsi quantamcunque substantiam possideat. Sin uerò minus quadringentis libris auri puta substantia eius fuerit, quarta pars computatione facta puræ substantiæ eius usque ad minimam quantitatem mulieri detur: eo-

dem ſeruando & in mulieribus, quæ indotatæ conſtitutæ ſine culpa mariti conſtitutionibus cognita eos repudiauerint, uel ipſæ culpam innocenti marito prębuerint, ut ex utraq; parte æqua lance & æquitas & pœna ſeruetur: hoc lucro quartę partis, filijs quidem nō extantibus, ipſi uiro & mulieri competente, & ab his quomodo uoluerint diſponēdo: filijs autem & deinceps perſonis ex eodem matrimonio interuenientibus, eis ſeruando ad ſimilitudinem dotis & propter nuptias donationis per omnia, quæ ſuper his ſtatuta ſunt. *Concordat Nouell. c. 22. §. ſic itaq; his uerbis*: Sic itaq; matrimonia diſſoluuntur uiuentibus adhuc ijs, qui ea contraxerunt, & pecuniariæ pœnæ circa dotem & ſponſaliciam conſtituunt donationem. Sed à nobis aliquid etiam aliud adinuentum eſt, ut etiam indotata matrimonia irrationabilibus factis diuiſionibus caſtigationi tradantur competenti. Si quis enim duxerit uxorem, aut etiam mulier ad uirū ueniat nuptiali quidem aſſumpta uoluntate atq; ſententia, non tamē ſecuta dote aut ſponſalitis largitate, ubi quoq; præſumptiuè fieri ſolutiones contingebat, nullo ex hoc contra temerarium ſequente periculo, conſtitutionem ſcripſimus dicentē: Si quis ſub poteſtate conſtitutam mulierem uoluntate parentum, aut etiam ſuę poteſtatis, fortè ducat uxorem, neq; dote oblata, neq; dotalibus inſtrumentis factis, nuptię quidem ſunt, licet dotalia inſtrumenta non ſint cōſcripta, ut nō ob hoc uir (quod in multis nouimus factum) expellat de domo uxorē ſine aliqua prius dictarum rationabiliū cauſarum, quas & Theodoſius & nos enumerauimus. Si quid autē tale fiat, & aut ſine cauſa eam abijciat domo, aut etiam ipſe rationabilem cauſam præſtet, ut mulier ſeparetur ab eius matrimonio, quartam partē propriæ ſubſtantiæ cogatur exoluere ei, & uſque ad quadringentas quidem auri libras ſubſtantiam habens, centum libris damnificabitur, hoc eſt quarta ſubſtātiæ parte: minorem autem adhuc in quantum quartę faciat quantitas. Si uerò etiam maiorem prædictæ quadringentarum auri librarum quātitatis ſubſtantiam habeat, non ultra centū auri damnificetur libras: ad maximam nanque plerunque reſpicientes dotem, legem hanc ſcripſimus, ſubſtantiam illam meritò ſecundum noſtras leges æſtimantes eſſe, quæ pura debitis uideatur, ratio quoq; ex ipſis cauſis pro cautione procedat. Et ſi mulier per culpam propriam ſeparetur à uiro indotata exiſtens, aut etiam mittat ei ſine aliqua cauſa rationabili repudium, ijſdem in omnibus ſubiaceat pœnis. *Concordat item Nouell. c. 74. §. quoniam autem. ibi: & illa ſiquidem indotata. cuius uerba uide ſ. cap. 4. except 6. repl. 5.*

VI. *Regula. Sine cauſa repudium mittens, in monaſterium datraditur: & quid iuris de bonis eius, definitur Nouell. c. 117. §. quia uerò quædam, his uerbis:* Quia quædam mulieres inhoneſtè uolentes uiuere, feſtinant propria matrimonia ſoluere: ſancimus, ſi quando mulier citra aliquam prædictarum, &c. *Concordat Nouell. c. 134. §. ex quo uerò. uſq; ad §. ſi quis autem, his uerbis:* Ex quo quidam noſtram legem ſtudent tranſcendere, in qua ſpecialiter, &c. *Huius regulæ exceptiones eædem ſunt, quæ ſuperioris regulæ tertiæ.*

VII. *Regula. Eadem eſt pœna tā uiri quàm mulieris ſine cauſa repudium mittentis. quæ regula approbatur Nouell. c. 127. §. quia uerò, his uerbis:* Quia interdiximus dudum per noſtram legē uiris & mulieribus repudia mittere, & tranſigere matrimonia, niſi tamen quædā ſit cauſa noſtræ legi cognita, & pœnas hoc facientibus & uiris & mulieribus impoſuimus, mutationem quandā circa pœnas uiri ac mulieris facientes, & ad melius hoc trāsformantes: ſancimus, nullam eſſe differentiam quantum ad pœnam inter uirū & mulierem hoc prępſumentes, ſed ijſdem pœnis quę contra mulieres à nobis definitæ ſunt, ſi ſine cauſa noſtræ legi cognita matrimonia diſtrahunt, etiam uiros ſubdi hoc pręſumentes, & ſimiles pœnas eſſe in uiro & in muliere: in delicto enim æquali proximas eis imminere pœnas, iuſtum eſſe putamus.

VIII. *Regula. Apud quem liberi eius matrimonij, quod diuortio ſolutum eſt, ali & educari debeant, uide ſ. lib. 16. cap. 1. quæſt 5. reg. 10. except. 8.*

DE CONCVBINIS.

Cap. IX.

Contrarium matrimonij eſt concubinatus, de quo antequam reliqua matrimonij iura perſequamur, hic nobis agendum eſt.

I. AN CONCVBINATVS ſit licitus?

Regulariter in iure permittitur, nimirum l. 3. in fine. ff. de concubinis, his uerbis: Adulterium per concubinatum nō committitur: nam cum concubinatus per leges nomen aſſumpſit, extra legis pœnā eſt, ut Marcellus lib. VII. Digeſt. ſcribit. *Huius regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi ea concubina habeatur, in quam ſtuprum cōmittitur. Hæc exceptio approbatur l. 1. §. cum Atilicino. ff. d. tt. his uerbis:* Cum Atilicino ſentio, & puto ſolas eas in concubinatu haberi poſſe ſine metu criminis, in quas ſtuprum non committitur.

II. EXCEPTIO: *Niſi quis ingenuā et honeſtæ uitæ mulierē in concubinatu habeat. Hæc exceptio approbatur l. 3. ff. de concubinis, his uerbis:* In concubinatu

binatu poteſt eſſe & aliena liberta & ingenua, ſed maximè ea quæ obſcuro loco nata eſt, uel quę corpore quęſtum fecit: alioquin ſi honeſtæ uitæ & ingenuam mulierem in concubinatu habere maluerit, ſine cõteſtatione hoc manifeſtum faciente, non conceditur, ſed neceſſe eſt ei uel uxorem eam habere: uel hoc recuſante eò, ſtuprum cum ea committere. *Huius exceptionis replicatio eſt: Niſi conteſtatio facta ſit, quòd eam pro concubina habere uelit. quæ replicatio elicitur ex uerbis iam propoſitis hiſce:* Sine conteſtatione hoc manifeſtum faciente. *de qua re uide plura* ȷ. *quæſt. prox.*

III. EXCEPTIO: *Niſi adulterij damnatam concubinam habeat. Hæc exceptio reprobatur l. 1. §. qui etiam. ff. de concubinis. cuius uerba uide* ſ. *lib. 4. cap. 7. quæſt. 2. cauſa 15. except. 3.*

IIII EXCEPTIO: *Niſi concubina minor ſit duodecim annis. Hæc exceptio approbatur d. l. 1. §. fin. his uerbis:* Cuiuſcunq; ætatis concubinã haberi poſſe palàm eſt: niſi minor annis duodecim ſit.

V. EXCEPTIO: *Niſi quis libertam alienã, quæ ab inuito patrono diuertit, concubinam habeat. Hæc exceptio approbatur l. 11. §. 2. ibi: Iulianus quidẽ. ff. de diuortijs. cuius uerba uide* ſ. *cap 4. except. 5. concordat l. 1. in prin. ff. de concubinis. cuius uerba uide d. except. 5. repl. 17. Planè extra caſum propoſitum libertam alienam concubinam habere licet, ex l. 3. in prin. ff. de concubinis. cuius uerba uide* ſ. *except. 2. ſed & propoſitæ exceptionis replicationes uide* ſ. *d. except. 5.*

VI. EXCEPTIO: *Niſi ſororis filiam quis concubinam habeat. Hæc exceptio approbatur l. 56. ff. de ritu nuptiar. cuius uerba uide* ſ. *li. 4. cap. 7. quæſt 2. cauſa 16. except. 5.*

VII. EXCEPTIO: *Niſi quis eam habeat concubinam, quæ antea parentis uel filij ſui concubina fuit. Hæc exceptio approbatur l. 1. §. penult. ff. de concubinis, hiſce uerbis:* Si quæ in patroni fuit concubinatu, deinde in filij eſſe cupit uel nepotis, uel contrà, non puto eam rectè facere: quia pro nefaria eſt huiuſmodi coniũctio, & ideo huiuſmodi facinus prohibendum eſt.

VIII. EXCEPTIO: *Niſi is qui uxorem habet, concubinam adiunxerit. Hæc exceptio approbatur l. unica. C. de concubinis, hiſce uerbis:* Nemini licentia concedatur conſtante matrimonio concubinam penes ſe habere. *Concordat l. ult. §. fin. C. communia de manumiſſ. his uerbis:* Hominibus uxores habentibus concubinas uel libertas uel ancillas habere, nec antiqua iura nec noſtra concedunt.

IX. EXCEPTIO: *Niſi ex ea prouincia, quam adminiſtrat, concubinam quis habeat. Hæc exceptio reprobatur l. ult. ff. de concubinis, his uerbis:* Concubinam ex ea prouincia, in qua quis aliquid adminiſtrat, habere poteſt.

II. CAVSA, EX QVA CONcubinatus conſtituitur.

Sola animi deſtinatione concubinatus conſtituitur. quæ regula approbatur l. 4. ff. de cõcubinis, hiſce uerbis: Concubinam ex ſola animi deſtinatione æſtimari oportet. *Huius regulæ exceptio hæc eſt: Niſi quis honeſtæ uitæ & ingenuam mulierem in concubinatu habere uelit. quæ exceptio approbatur l. 3. ff. eod. tit. cuius uerba uide paulo ſuperius except. 2. Concordat l. 24. ff. de ritu nuptiar. cuius uerba uide* ſ. *cap. 4. except. 6. repl. 5.*

III. CAVSA, EX QVA CONcubinatus diſſoluitur.

De furore. Furor interueniens concubinatum non ſoluit. quæ regula approbatur l. 2. ff. de concubinis, hiſce uerbis: Si patronus libertam concubinã habens furere cœperit, in concubinatu eam eſſe humanius dicitur.

IIII. EVENTVS CONcubinatus.

I. Regula. *Concubina matrisfamiliâs honeſtatem non habet. quæ regula approbatur l. 41. ff. de ritu nuptiarũ, his uerbis:* Si qua ſe in concubinatum alterius quàm patroni tradidiſſet, matrisfamiliâs honeſtatem non habuiſſe eam dico.

II. Regula. *Is qui concubinam habet, et ultra ſemiunciam bonorum ſuorũ relinquere non poteſt. quæ regula approbatur l. 2. C. de naturalibus liberis, his uerbis:* Matre uel legitimis filijs, uel nepotibus, aut pronepotibus cuiuſcunq; ſexus uno pluribúsue exiſtentibus, bonorũ ſuorum unam tantùm unciam pater naturalibus filijs ſeu filiabus, eorumq; genitrici: uel ſi ſola ſit concubina, ſemiunciam largiendi uel relinquendi habeat poteſtatẽ. Quidquid uerò ultra modum conceſſum relictũ ſit, legitimis liberis, uel matri, uel cæteris ſucceſſoribus detur. *Concordat Nouell. c. 89. §. ne igitur perpetuò. in fine. cuius uerba uide* ȷ. *lib. 16. cap. 4. quæſt. 4. reg. 1. Huius regulæ exceptio hæc eſt: Niſi ex cõcubina liberos quoq; habeat. tunc enim plus illi cũ filijs poteſt relinquere. ſed & ab inteſtato quædam portio ad filios naturales, eiuſq; matrem peruenit. de qua re uide* ȷ. *d. reg. 1. cum regula ſequente.*

DIGESTORVM LIBER DECIMVSQVINTVS.

DE IVRE DOTIS ET ANTENVPTIALIS DONATIONIS.

Hactenus iura matrimonij contrahendi, contracti, dissoluendi & dissoluti proposita sunt. Inter hac autem iura dotis quoq; & antenuptialis donationis ius connumeratur: quod quia multiplex est & copiosum, in hoc libro peculiariter est proponendum. Primùm igitur de iure dotium dicetur, deinde de iure antenuptialis donationis.

DE PACTIS DOTALIBUS IN GENERE. Cap. I.

I. AN EX PACTO DOTALI nascatur actio uel exceptio.

Egulariter pactum dotale utile est, & ex eo tam actio nascitur quàm exceptio. quæ regula approbatur l. unica. §. Illud etiam generaliter. C. de rei uxoriæ actione, his uerbis: Illud generaliter præsenti addere sanctioni necessarium esse duximus, ut si qua pacta intercesserint uel pro restitutione, uel pro tempore, uel pro usuris, uel pro alia quacunque causa, quæ nec contra leges, nec constitutiones sint, ea obseruentur. *Concordat l. 1. C. de pactis super dote, his uerbis:* Legem quam dixisti cũ dotem pro alumna dares, seruari oportet: nec obesse tibi deber, quod dici solet, ex pacto actionẽ non nasci. tũc enim hoc dicimus, cum pactum nudum est: alioquin cum pecunia datur, & aliquid de reddenda ea conuenit, utilis est condictio. *Huius regulæ exceptiones hæ sunt.*

I. EXCEPTIO: *Nisi cum alius pro muliere dotem daret, pactum cum alterutro tantùm sit factum. Hæc exceptio approbatur l. 28 ff. de iure dotium, his uerbis:* Post nuptias pater non potest deteriorem causam filiæ facere: quia nec reddi ei dos inuita filia potest. *Concordat l. 7. C. de iure dotium, his uerbis:* Cum à socero tuo pro uxore dos tibi daretur, &c. *Concordat item l. 7. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Cum dos filiæ nomine datur, optimum est pactum cõuentum cum utroque generum facere: quanquam initio dotis dandæ legem quá uelit (etiam citra personam mulieris) is qui dat dicere possit. Si uerò post datam pacisci uelit, utriusq; persona in paciscẽdo necessaria est: quoniá iam tunc adquisita mulieri dos est. Quo casu si solus pater pactus sit sine filia, siue solus agat, siue adiuncta filiæ persona, ei soli nocebit, & proderit pactum cõuentum. Sed si sola filia egerit, neque proderit neque nocebit ei. Si uerò filia sola pacta fuerit, quo pacto patris conditio melior fiat, proderit & patri. quoniam per filiam patri adquiri potest, per patrem filiæ non potest. Si uerò sic pacta sit filia, ut noceat ipsi, quandoque filiæ agenti nocebit pactum, patri uerò nullo modo nocebit: nisi adiecta quoque filiæ persona experiatur. Dicendum enim, paciscendo filiam conditionem patris deteriorem facere non posse, eo casu quo mortua ea in matrimonio, dos ad patrem reuersura est. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi in ipsa dotis datione alius qui dotem dat pactum sine muliere fecit. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Quanquá initio dotis dandæ legem quam uelit (etiam citra personam mulieris) is qui dat dicere possit. *Concordat l. 20. §. si extraneus. ff. eod. tit. his uerbis:* Si extraneus de suo daturus sit dotem, quidquid uult pacisci (etiam ignorante muliere) sicut & stipulari potest. Legem enim suæ rei dicit. Postquam uerò dederit, pacisci consentiente muliere debet. *Concordat item l. 29. in prin. ff. Soluto matrimon. his uerbis:* Quoties pater dotem dat & stipulatur, ita demum in suá personam de dote actionem transfert, si ex continenti stipuletur. Cæterùm si interposito tempore stipulari uelit, non nisi consentiente filia poterit, quamuis in potestate sit: quia deteriorem conditionem in dote filiæ facere non potest, nisi consentiat. *Secunda replicatio est: Nisi is eaue, qui queue pactum sine altero fecit, eo utatur, uel aduersus eum eamúe ex eo pacto agatur excipiatur'ue. huic enim soli prodest uel obest pactum. quæ replicatio approbatur uerbis suprà propositis hisce:* Quo casu si solus pater pactus sit sine filia, siue solus agat, siue adiuncta filiæ persona, ei soli nocebit & proderit pactum conuentum. Sed si sola filia egerit, neque proderit

derit neque nocebit ei. *Concordat l. 6. C. de pactis super dote.* *Tertia replicatio est: Nisi filia pacta sit sine patre, quo pacto pater utatur. tunc enim patri istud pactum proderit. quæ replicatio approbatur uerbis supradictis hisce:* Si filia sola pacta fuerit, quo pacto patris conditio melior fiat, proderit & patri: quoniam per filiam patri adquiri potest, per patrem filiæ non potest. Si uerò sic pacta sit filia, ut noceat ipsi, quandoq; filiæ agenti nocebit pactum, patri uerò nullo modo nocebit, nisi adiecta quoq; filiæ persona experiatur, &c. *Quarta propositæ exceptionis replicatio est: Nisi filia paciscente pater unà cum filia agat. nam hoc casu patri quoq; pactum filiæ nocet, ut patet ex uerbis iam propositis hisce:* Nisi adiecta quoque filiæ persona experiatur.

Quinta replicatio est: Nisi ante nuptias alius pro muliere dotem dederit, & ante nuptias pactū quamuis ex interuallo fecerit. Hæc replicatio approbatur l. 29. §. Planè si ante. ff. soluto matrim. his uerbis: Planè si ante nuptias dotem dederit, poterit ex interuallo (ante nuptias tamen) & citra uolūtatem filiæ stipulari.

Sexta replicatio uidetur esse: Nisi pater filiā sine qua paciscitur, in sua habeat potestate. quæ replicatio reprobatur d. l. 29. ibi: quamuis in potestate. cuius uerba uide s. repl. 1.

II. EXCEPTIO: *Nisi ii eaue, qui quæue in patris est potestate, sine eius consensu pactum fecerit. quæ exceptio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius replicatio hæc est: Nisi pater furiosus sit, uel apud hostes. quæ replicatio approbatur l. 8. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Quoties patre furente, uel ab hostibus capto, filiusfamiliâs ducit uxorē, filiaúefamiliâs nubit, necessariò etiam pactum cum ipsis duntaxat dotis nomine fieri potuit.

III. EXCEPTIO: *Nisi pactum ad ius pertineat. quæ exceptio approbatur l. 12. §. ex pactis. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Ex pactis conuentis, quæ ante nuptias uel post nuptias interponi solent, alia ad uoluntatem pertinent, ut mulier dote promissa se alat, & donec nupta sit, dos ab ea non petatur: aut ut certam summam uiro præstet, & ab eo alatur, & his similia. Alia ad ius pertinent, ueluti quando dos petatur, quemadmodum reddatur: in quibus non utiq; uoluntas contrahentium seruatur. Cæterùm si cōuenerit ne omnino dos petatur, indotata erit mulier.

IIII. EXCEPTIO: *Nisi pactum de non reddenda dote factum sit. De hac exceptione cum aliis similibus u de s. in repetitione dotis.*

V. EXCEPTIO: *Nisi conuenit ne de moribus agatur, uel plus uel minus exigatur. Hæc exceptio cum aliis quibusdam approbatur l. 5. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Illud conueniri non potest, ne de moribus agatur, uel plus uel minus exigatur: ne publica coercitio priuata pactione tollatur. *Planè hodie iudicium de moribus sublatum est, ut ostensum suprà capite 7.*

VI. EXCEPTIO: *Nisi conuenit, ne ob res donatas uel amotas agatur. Hæc exceptio approbatur d. l. 5. his uerbis:* Ac ne illa quidem pacta seruanda sunt, ne ob res donatas uel amotas agatur: quia altero pacto ad furandum mulieres inuitantur, altero ius ciuile impugnatur. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi post diuortium istiusmodi pactio facta sit. quæ replicatio approbatur l. 20. in prin. ff. eod. tit. his uerbis:* Ob res quoque donatas, uel amotas, uel impensas factas tunc facta pactio ualebit: id est, post diuortium.

VII. EXCEPTIO: *Nisi conuenit, ne ob impensas necessarias agatur. Hæc exceptio approbatur l. 5. in fine. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Sed etsi conuenit, ne ob impensas necessarias ageretur, tale pactum non est seruandum: quia tales impensæ dotem ipso iure minuunt. *Huius exceptionis replicatio est: Nisi post diuortium ita conuenit. quæ replicatio approbatur l. 20. in prin. ff. eod. tit. cuius uerba uide s. except. prox. De proposita exceptione uide item j. cap. 4. quæst. 1. except. 11.*

VIII. EXCEPTIO: *Nisi conuenit, ne repudio sine causa uel ex causa iusta misso, pœna legibus statuta locum habeat. Hæc exceptio approbatur l. 8. §. fin. C. de repudiis, hisce uerbis:* Pactiones si quæ aduersus præsentia scita nostræ maiestatis fuerint attentatæ, tanquam legum contrarias nullam habere uolumus firmitatem. *Concordat l. unica. §. penult. C. de rei uxoriæ actione, hisce uerbis:* Si repudio matrimonium fuerit dissolutum, omnia iura, quæ ex Theodosiana uel nostra lege descendunt, immutilata custodiantur. Simili modo ea quæ Anastasiana lege pro his, quæ bona gratia separantur, enumerata sunt, firma illibataque remaneant. *Hactenus exceptiones ex speciebus pactorum desumptæ propositæ sunt. Sunt & plures huiusmodi exceptiones suis insertæ locis.*

IX. EXCEPTIO: *Nisi post nuptias pactum factum sit. Hæc exceptio reprobatur l. 1. in prin. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Pacisci post nuptias, etsi nihil antè conuenerit, licet. *Concordat l. 29. in prin. ff. eod. tit. his uerbis:* Cum maritus, qui æstimata prædia in dotem acceperat, manente matrimonio pactus est, circumscribendæ mulieris gratia, ut prædia inæstimata essent, ne periculo suo ea deteriora faceret: quæsitum est, an secundum priores dotales tabulas prædia æstimata remanerent, & periculum eorum ad maritum pertineret? Re-

spondit Scæuola, non idcirco pactũ, de quo quęritur, impediri, quod in matrimonio factum esset, si deteriore loco dos nō esset: nihilominus eo pacto admisso, si deteriora prædia faceret, ea actione teneri.

X. EXCEPTIO: *Nisi pacto in tempus diuortij collato diuortiũ secutũ nō sit. Hæc exceptio approbatur l. 3. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Pacta cōuenta, quę in tempus diuortij collata sunt, non facto diuortio locum non habent.

XI. EXCEPTIO: *Nisi pœna pacto adiecta petita sit: tunc enim ad ipsam rem pacto contentã agi uel excipi non potest. quæ exceptio approbatur l. 12. §. si mulier. ff. d. tt. his uerbis:* Si mulier pacta sit, ne amplius quàm pars dimidia dotis à se petatur, & pœnã stipulata sit: Mela ait, alterutro eam cōtentam esse oportere, uel exceptione pacti acceptam facere pœnæ obligationem: uel si ex stipulatu agat, denegandam exceptionem.

II. QVIBVS ET ADVERSVS quos ex pacto dotali actio uel exceptio detur?

I. Regula. *De hæredibus paciscentis. His regulariter ex pacto competit actio & exceptio. cuius regulæ exemplum proponitur l. 25. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Quod de reddēda dote, si data fuisset, mortua in matrimonio filia conuenit, idem de non petenda quoq; uideri conuenisse: ac patrem pacti conuenti exceptionē ad hæredem suum trāsmisisse. *Huius regulæ exceptio hæc est 1 Nisi pactum sit personale. quæ approbatur exemplo l. 20. §. si conuenerit. ff. d. tt. his uerbis:* Si conuenerit, ne à muliere neúe à patre dos petatur, hæres non habebit exceptionem. Sed si conuenerit, ne manente matrimonio uiuo patre petatur, mortuo patre statim exigitur. Et si non petierit maritus, tenebitur huius culpæ nomine, si dos exigi potuerit: nisi fortè antè dirēptũ sit matrimoniũ, quàm facultatem petēdi haberet.

II. Regula. *Pactum patris nec prodest nec obest filiæ: & contrà filiæ pactum non obest patri. quæ regula approbatur, simul & distinguitur l. 7. ff. d. tt. de qua re uide s̄. quæst. prox. except. 1.*

III. Regula. *De eo qui pacto nō interfuit. huic nec prodest nec obest pactum. quæ regula approbatur l. 1. in fine. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Pacta quę de reddenda dote fiunt, inter omnes fieri oportet, qui repetere dotem, & à quibus repeti potest: ne ei qui non interfuit, apud arbitrium cognoscentis pactum non prosit.

III. QVANDO EX PACTO dotali detur actio?

Si cōuenit ne constante matrimonio uiuo patre dos petatur, mortuo eo, quãuis nō soluto matrimonio, dos peti potest. quæ regula approbatur l. 20. ibi: Sed si conuenerit. ff. de pactis dotalib. cuius uerba uide s̄. quæst. prox. reg. 2.

IIII. QVAE EX PACTO nascatur actio?

Utilis condictio hinc nascitur. quæ regula approbatur l. 1. in fine. C. de pactis super dote. cuius uerba uide s̄. eod. cap. in prin. Concordat l. 26. §. conuenit. ff. de pactis dotalib. his uerbis: Conuenit ut mulier uiri sumptibus quoquò iret, quoquò ueheretur, uteretur: atq; ideo mulier pactum ad literas uiri secuta, prouinciam, in qua cētu-rio morabatur, petit: non seruata fide conuentionis, licet directa actio nulla competit, utilis tamen in factum danda est. *Hæc de pactis dotalibus in genere sint dicta: specialiter de ijs tractabitur in sequentibus. Nunc de actionibus, quæ dotis nomine competunt, dicendum. primum quidem de ijs, quæ marito, eiusq; hæredibus dantur: hinc de ijs, quæ mulieri, eiusq; hæredibus, eiq; qui dotem dedit, competunt.*

DE PETITIONE DOTIS.

Cap. II.

Marito ob triplicem causam dotis nomine datur actio. prima est, ut dos promissa soluatur: altera, ut euictio dotis præstetur: tertia, ut impēsæ in res dotales factæ restituantur. de quib. singulis ordine dispiciendũ, & primùm de petitione dotis, ut dos promissa præstetur.

I. CAVSA HVIVS ACTIOnis cum suis exceptionibus.

Causa huius actionis est: Si dos constituta uel promissa sit. tunc enim ut detur uel soluatur, maritus agere potest. cuius causæ seu regulæ exceptiones plures sunt hic ordine enumerandæ.

I. EXCEPTIO: *Nisi alius, non mulier dotem cōstituerit uel promiserit. Hæc exceptio reprobatur l. 41. in prin. ff. de iure dotium, his uerbis:* Promittēdo dotem omnes obligãtur, cuiuscunq; sexus conditionisq; sint.

II. EXCEPTIO: *Nisi muliere filio tutoris sui iustè nupta, tutor mulieris mariti pater dotem constituerit. Et hæc exceptio reprobatur l. 69. §. nuptijs. ff. de iure dotium, his uerbis:* Nuptijs ex uoluntate patris puellæ cum filio tutoris iure contractis, dos pro modo facultatum & dignitate nataliũ rectè per tutorē cōstitui potest.

III. EXCEPTIO: *Nisi minor uiginti quinq; annis dotem constituerit. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius replicatio hæc est, Nisi curator minoris consenserit. quæ replicatio approbatur l. 28. C. de iure dotium, his uerbis:* Mulier in minore ætate cōstituta dotē marito, consentiente generali uel speciali curatore, rectè dare & exigere potest: licet ipse tēpore creationis fideiussorem in minorem quàm dos est, quantitatem dicitur præstitisse. Hoc idem obseruatur, etsi minor ante nuptias donationē consentiēte (ut dictum est) curatore fecerit. *Huius replicationis duplicatio est: Nisi curator*

rator in constituenda dote modum excesserit. quæ duplicatio approbatur l. 61. in prin. ff. eod. tt. cuius uerba uide ȷ*. except. 9.*

IIII. EXCEPTIO: *Nisi serua dotem constituerit. Hæc exceptio approbatur l. 67. ff. de iure dotium. cuius uerba uide* ȷ*. cap. 6. except. 13. distinct 4.*

V. EXCEPTIO: *Nisi seruo dos sit constituta uel promissa. Hæc exceptio reprobatur l. 46. in prin. ff de iure dotium, his uerbis:* Quemadmodum inuito domino seruus stipulatus adquirit, ita si dotē domini nomine sibi promitti patiatur, obligatio domino adquiritur. Sed neq; periculum dominus prȩstare debebit, si fortè debitor mulieris dotem promiserit, neq; culpam.

VI. EXCEPTIO: *Nisi eo tempore, quo dos ab alio promittebatur, mulier stipulatori nubere noluit. Hæc exceptio reprobatur l. 58. in prin. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si sponsalibus nondum factis, Titio dotem Seiæ nomine promiseris, cùm ea nubere ei nollet: tamen si postea nupserit, dotem debebis: nisi aliæ nuptiæ mediæ intercesserint. *Plura de hac exceptione uide* ȷ*. eod. cap. except. 27.*

VII. EXCEPTIO: *Nisi pro serua nuptura ignorans promiserit. Hæc exceptio approbatur l. 59. §. fin. ff. d. tt. cuius uerba uide* s̄*. lib. proxim. cap. 1. quæst. 4. reg. 4. except. 1.*

VIII. EXCEPTIO: *Nisi pro incerta persona dos sit promissa. Hæc exceptio reprobatur l. 108. ff. de uerb. obligat. his uerbis:* A' Titio ita stipulatus sum, &c.

VIII. EXCEPTIO: *Nisi certa species uel quantitas in dotis promißione non sit expressa. Hæc exceptio approbatur l. 1. C. de dotis promißione, his uerbis:* Frustra existimas actionem tibi competere, quasi promissa dos tibi nec præstita sit: cū neq; species ulla, neq; quantitas promissa sit, sed hactenus nuptiali instrumento adscriptū, quòd ea quæ nubebat, dotem dare promiserit. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi ita promißū sit, quodcūq; arbitratus fuerit. quæ replicatio approbatur l. 3. C. eod. tt. his uerbis:* Si cùm ea, quæ tibi matrimonio copulata est, nuberet, is cuius meministi dotem tibi, non addita quantitate, sed quodcunq; arbitratus fuisset, pro ea daturū se repromisit, & interpositæ stipulationis fidem non exhibet, competentibus actionibus usus, ad promissi emolumentum iure iudiciorum peruenies: uidetur enim boni uiri arbitriū stipulationi insertum esse. *Concordat l. 69. §. gener. ff. de iure dotium, his uerbis:* Gener à socero dotem arbitratu soceri certo die dari, nō demonstrata quantitate, stipulatus fuerat: arbitrio quoq; detracto stipulationem ualere placuit. Nec uideri simile, quòd fundo non demonstrato nullum esse legatum uel stipulationem fundi constaret: cum inter modū constituendæ dotis & corpus ignotū magna differentia sit: dotis etenim quantitas pro modo facultatum patris & dignitate mariti cōstitui potest. *Ait Iurisconsultus:* Arbitrio quoq; detracto stipulationem ualere placuit. *Hæc uerba cum sequentibus propositæ exceptioni contradicunt potius, quàm eam distinguunt.*

IX. EXCEPTIO: *Nisi plus quàm licet, curator puellæ dotis nomine promiserit. Hæc exceptio approbatur l. 61. in prin. ff. de iure dotium, his uerbis:* Siue generalis curator, siue dotis dandæ causa constitutus sit, & amplius dotis promissum est, quàm facultates mulieris ualent, ipso iure promissio non ualet: quia lege rata non habetur authoritas dolo malo facta. Quȩrendum est tamen, utrum tota obligatio, an quod amplius promissum est quàm promitti oportuit, infirmetur? & utilius est dicere; id quod superfluum est, tantummodo infirmari. *Ait Iurisconsultus:* Quod amplius promissum est quàm promitti oportuit. *Hoc definitur l. 60. ff. eod. tt. his uerbis:* Quæro quotæ pecuniȩ dotem promittenti, adultæ mulieri curator consensum accommodare debeat? Celsus respondit, modus ex facultatibus & dignitate mulieris maritiq; statuendus est, quousque ratio patitur. *Concordat l. 69. §. nuptijs. ff. eod. tt. cuius uerba uide* s̄*. except. 2. item concordat l. 20. C. de episcopali audien. cuius uerbà uide* s̄*. lib. prox. cap. 4. except. 1. repl. 2.*

X. EXCEPTIO: *Nisi uniuersa bona doti sint data. Hæc exceptio reprobatur l. 4. C. de iure dotium, his uerbis:* Nulla lege prohibitum est, uniuersa bona in dotem marito fœminam dare. *Planè admittitur hæc exceptio, Si pater materue plures filias habens, pro una in dotem det dotem immodicam: tunc enim reliquis eo nomine datur actio. quæ approbatur l. unica. C. de inoff. dotibus, his uerbis:* Cum omnia bona à matre tua dote dicantur exhausta, concordare legibus promptum est, ut ad exemplū inofficiosi testamenti aduersus dotem immodicam exercendæ actionis copia tribuatur, & filijs conquerentibus emolumenta debita deferantur. *Sed & admittitur exceptio proposita, si curator adultæ facultates omnes doti dederit. de quo* s̄*. except. prox. dictum est.*

XI. EXCEPTIO: *Nisi nomine in dotem dato, nec delegatio nec litis contestatio subsecuta sit. Hæc exceptio reprobatur l. 2. C. de obligation. & action. his uerbis:* Nominibus in dotem datis, quamuis nec delegatio præcesserit, nec litis contestatio subsecuta sit, utilem tamen marito actionem ad similitudinem eius, qui nomen emerit, dari oportere, sȩpe rescriptum est.

XII.

XII. EXCEPTIO: *Niſi minor ſit donatio ante nuptias quàm dos. De hac re dicetur* ĩ*.cap.8. reg.24.§.ait Imp.Leo.*

XIII. EXCEPTIO: *Niſi quis putans ſe mulieri debere, pro ea dotem per errorem promiſerit. Hæc exceptio reprobatur l.78.§. fin ff.de iure dotium, his uerbis:* Si marito dotis nomine ſtipulanti promiſerit per errorem is, qui exceptione tutus erat, nec ſoluat, cogetur ei ſoluere, & habebit condictionē aduerſus mulierem aut patrem, uter eorũ delegauit, ob id quòd indebitũ marito promiſit aut ſoluit. *Concordat l.46.§. fin.ff.eod. tt.his uerbis:* Pater etiamſi falsò exiſtimans ſe filiæ ſuæ debitorē eſſe, dotem promiſerit, obligabitur.

XIIII. EXCEPTIO: *Niſi mortis cauſa dos ſit promiſſa, uel in tempus mortis. Hæc exceptio approbatur l.20.ff.de iure dotium, his uerbis:* Iulianus ſcribit, ualere talem donationē, Cum morieris, dotis nomine tot dari. qa & paciſci ſolet, ne ea uiua exigatur. Quod non eſſe ſimile accepi: aliud eſt enim differre exactionem, aliud ab initio in id tempus ſtipulari, quo matrimonium futurum non ſit: idq; & Ariſtoni & Neratio & Pomponio placet. *Concordat l.76.in fine. ff. eod.tt. Huius exceptionis replicatio hæc eſt: Niſi alius quàm mulier mortis ſuæ cauſa dotem promiſiſſet. quæ replicatio approbatur d.l.76. his uerbis:* Si pater mulieris mortis ſuæ cauſa dotem promiſerit, ualet promiſsio. nam etſi in tempus quo ipſe moriretur, promiſiſſet, obligaretur. Sed ſi conualuerit, cur ei non remittatur obligatio per condictionem, atq; ſi ſtipulanti quiuis aliud promiſiſſet, aut dotem alicuius nomine? nam ut corporis uel pecuniæ translatæ, ita obligationis conſtitutæ mortis cauſa condictio eſt. Non idem dicendum eſt in perſona mulieris, ſi mortis cauſa dotem promiſit: quia niſi matrimonij oneribus ſeruiat, dos nulla eſt. *Ait iuriſconſultus:* Non idem dicendum eſt. *Scilicet, quòd ualeat promiſsio: & ita concordat d.l.20. Plane iam dictæ replicationis duplicatio hæc eſt: Niſi cum alius mortis cauſa dotem pro muliere promiſiſſet, is conualuerit. quæ duplicatio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Sed ſi conualuerit, &c.

XV. EXCEPTIO: *Niſi dos ita promiſſa ſit, Cum commodiſsimum erit. hoc enim caſu uidebatur, quòd promiſſor ad ſoluendum urgeri non poſſet, ſemper hac ratione ſe defendens, ſibi non eſſe commodum. Verùm exceptio hæc reprobatur l.79. §. fin. ff.d. tt. his uerbis:* Pater filiæ nomine centum doti promiſit ita, Cum commodiſsimum erit. Ateius ſcripſit Seruium reſpondiſſe, cũ primùm ſine turpitudine & infamia dari poſsit, deberi.

XVI. EXCEPTIO: *Niſi quod filiusfamiliâs mariti debet, ei in dotem promiſſum ſit. Hæc exceptio approbatur l.44.§. quæ debitorem.ff. de iure dotium. cuius uerba uide* ĩ*.quæſt.6.reg.4.*

XVII. EXCEPTIO: *Niſi quis hæreditatem fideicōmiſſariam, quam mulieri debebat, pro ea dotis nomine marito promiſerit. Hæc exceptio approbatur l.59.§.ex aſſe.ff.de iure dotium, his uerbis:* Ex aſſe hæres inſtitutus, rogatusq; mulieri dodrantem hæreditatis reſtituere, iuſſu eius quod debet doti, promiſit marito: uereor ne non ſit obligatus. nam mulieri in hoc tenetur, ut hæreditatem reſtituendo transferat actiones, & quas habet, & quibus eſt obſtrictus, quas trāsferre ad alium, quàm cui debet fideicommiſſum, non poteſt. Dixerit aliquis, incerti cum eo agi poſſe, ut fideicommiſsi præſtet æſtimationem. Huic ego conſentire non poſſum: nam obligari mulieris debitorem ita æquũ eſt, ſi accipere id ipſum, quod ei debetur, uir poteſt. Sed ne indotata mulier eſſe uideatur, dicendum eſt ipſi mulieri ex Trebelliano reſtituendam eſſe partem hæreditatia, quæ ei relicta eſt, ur ea ſuo marito pro dote eam ſoluat: quia ad eam & fideicommiſſum & onera eius pertinent, delegatione propter nimiam ſubtiliratem, & caſus neceſsitatem minimè obtinente.

XVIII EXCEPTIO: *Niſi nulla ſtipulatio in dotis conſtitutione interuenerit. Hæc exceptio reprobatur l. 6. C.de dotis promiſsione, his uerbis:* Ad exactionem dotis, quam ſemel præſtari placuit, qualiacunq; ſufficere uerba cenſemus, ſiue ſcripta fuerint, ſiue non, etiamſi ſtipulatio in pollicitatione rerum dotalium minimè fuerit ſubſecuta. *Concordat l. unica.§.2.C.de rei uxoriæ actione, his uerbis:* Rei uxoriæ actione ſublata, ſancimus omnes dotes per ex ſtipulatu actionem exigi, ſiue ſcripta fuerit ſtipulatio, ſiue non: ut intelligatur reipſa ſtipulatio eſſe ſubſecuta. Eodemq; modo etſi inutiliter facta eſt ſtipulatio: adiuuari enim eam magis quàm euaneſcere oportet. Si enim, cùm una inſtrumento ſtipulatio ualida inueniatur, etiam alijs inutilibus ſuam noſcitur præſtare fortitudinem: quare non ex noſtra lege huiuſmodi ſtipulationibus robur non accedat legitimum? Eſt enim conſentaneum nobis, qui cenſemus, ubi ſtipulatio ſuppoſita non eſt, intelligi eam fuiſſe adhibitam: & multo magis etiam, ſi inutilis eſt, ualidam eam effici.

XIX. EXCEPTIO: *Niſi inutilis ſtipulatio dotis conſtitutioni interuenerit. quæ exceptio reprobatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Eodemq; modo etſi inutiliter facta eſt ſtipulatio, &c.

XX. EXCEP. *Niſi dolus interceſſerit in dotis cōſtitutione. Hæc exceptio approbatur l.6.§.fin.ff.de iure dotium,*

re dotium, his uerbis: Si in dote danda circumuentus sit alteruter, & maiori annis uiginti quinque succurrendum est: quia bono & æquo nõ conuenit aut lucrari aliquem cũ damno alterius, aut damnum sentire per alterius lucrum.

XXI. EXCEPTIO: *Nisi dotis adiectio in stipulatione non sit facta. Hæc exceptio reprobatur l. 23. ff. de iure dotium, his uerbis*: Quia in stipulatione nõ est necessaria dotis adiectio, etiam in datione tantundem dicimus.

XXII. EXCEPTIO: *Nisi scriptura non interuenerit. Hæc exceptio reprobatur l. 6. C. de dotis promissione. cuius uerba uide s̃. except. 18. Concordat l. unica. §. & nemo putet. C. de rei uxoriæ actione. cuius uerba uide ſ. quæst. 6. reg. 3.*

XXIII. EXCEPTIO: *Nisi post diuortiũ mulier sciente uiro prædia dotalia diu possederit. Hæc exceptio approbatur l. 69. in prin. ff. de iure dotium, his uerbis*: Cum post diuortium uiro sciẽte mulier in possessione prædiorum, quæ in dotem promisit, longo tempore fuerit: cõuenisse tacitè uidetur, ne dos, quæ promissa fuerat, petatur: & si petere ea cœperit, pacti exceptione à muliere repellatur.

XXIIII. EXCEPTIO: *Nisi is qui pro muliere dotẽ promisit, postea eidem mulieri rem istam legauerit, & ex testamẽto etiam agatur. Hæc exceptio approbatur per ea quæ proposita sunt in Comment. legatorum cap. 5. except. 91.*

XXV. EXCEPTIO: *Nisi debitore dotis nomine delegato, delegans postea debitum exegerit. Hæc exceptio reprobatur l. 80. ff. de iure dotium. cuius uerba uide ſ. cap. 10. reg. 3.*

XXVI. EXCEPTIO: *Nisi nuptiæ non sint secutæ. Hæc exceptio approbatur l. 21. cum lege sequẽte. ff. de iure dotium, his uerbis*: Stipulationem quæ propter causam dotis fit, constat habere in se conditionem hanc, Si nuptiæ fuerint secutæ: & ita demum ex ea agi posse, quamuis non sit expressa conditio, Si nuptiæ constant. Quare si nuncius remittatur, defecisse conditio stipulationis uidetur. Et licet postea eidem nupserit, non cõualescit stipulatio. *Concordat l. 41. in prin. ff. eod. tit. his uerbis*: Si nuptiæ secutæ non fuerint, ex stipulatu agi nõ potest: magis enim res quàm uerba intuenda sunt. *Concordat item l. 4. §. huius rei. ff. de pactis, hisce uerbis*: Argumentum est tacitæ conuentionis, stipulatio doris causa facta: nam ante nuptias malè petitur, quasi hoc expressum sit, ut nuptijs non secutis ipso iure euanescat stipulatio.

XXVII. EXCEPTIO: *Nisi ante secutas nuptias sponsalibus sit renunciatum. Hæc exceptio approbatur l. 21. in fine, cum lege sequente. ff. de iure dotium. cuius uerba uide s̃. except. prox. Huius exceptionis replicatio est: Nisi dotis ante sponsalia cõstituta mulier nubere noluit, non autem sponsalibus factis renunciauit: tunc enim si postea uoluntate mutata nupserit, nihilominus dos debetur. quæ replicatio approbatur l. 58. in prin. ff. eod. tit. cuius uerba uide s̃. except. 6.*

XXVIII. EXCEPTIO: *Nisi aliæ nuptiæ interuenerint. Hæc exceptio approbatur d. l. 58. in prin. ibi*: Nisi aliæ nuptiæ mediæ intercesserint. *Concordat l. 68. in fine. ff. eod. tit. his uerbis*: Quod uulgatum est, dotis promissionem in primis duntaxat nuptijs destinari, neq; durare obligationem, si post alterius matrimonium ei nubat, cui dotem promiserat: tunc locum habet, cum intercesserũt aliæ nuptiæ.

XXIX. EXCEPTIO: *Nisi matrimonium, propter quod dos promissa est, iure consistere non possit. Hæc exceptio approbatur l. 3. ff. de iure dotium, his uerbis*: Dotis appellatio nõ refertur ad ea matrimonia, quæ consistere non possunt: neq; enim dos sine matrimonio esse potest. Vbicunq; igitur matrimonij nomẽ non est, nec dos est. *Concordat item Inst. de nuptijs. §. si aduersus ea. cuius uerba uide s̃. lib. prox. ca. 2. quæst. 3. reg. 1. Huius exemplum proponitur l. 39. §. fin. ff. de iure dotiũ, his uerbis*: Si spadoni nupserit mulier, distinguendũ arbitror, castratus fuerit nec ne, ut in castrato dicas dotẽ non esse: in eo qui castratus nõ est (quia est matrimonium) & dotem & dotis exactionem esse. *Propositæ exceptionis replicatio est: Nisi matrimonium ex pòst facto conualescat. quæ replicatio approbatur duobus exemplis l. 68. ff. de iure dotium, his uerbis*: Dotis promissio non ideo minus ualet, quòd ignorante initiò patre nuptiæ fuerint, si postea consenserit: cum omnis dotis promissio futuri matrimonij tacitam conditionẽ accipiat. Nã etsi minor annis duodecim ut maior ducta sit, tunc primùm petetur, cũ maior annis apud eundẽ esse cœperit. Quod enim uulgatum est, &c. *Reliqua uerba uide s̃. except. prox.*

XXX. EXCEPTIO: *Nisi matrimonium sit solutum. Hæc exceptio reprobatur Nouell. c. 22. §. porrò autem dotes. in fine, his uerbis*: Si usuueniat ut mariti constante adhuc matrimonio dotes non percipiant, secundum legem eas uel post mortem uxorum ab illarum hæredib. recipient, prout dotalis instrumenti tenor innuit. *Concordat l. 44. §. Lucius. ff. soluto matrimonio, his uerbis*: Lucius Titius filiæ suæ nomine centum doti promisit Caio Seio, interq; Caiũ Seiũ & Luciũ Titium patrẽ mulieris cõuenit, ne dos à uiro uiuo Lucio Titio peteretur: postea culpa mariti diuortio facto solutum est matrimonium, & pater mulieris decedens alios hæredes instituit, filia exhæredata. Quæro an ab hæredibus soceri maritus exigere possit dotẽ, cũ eam mulieri redditurus sit? Paulus respõdit, cũ

filia,

filia, alijs à patre hæredibus institutis, actionem de dote sua recuperanda habere cœperit, necesse habebit maritus aut exactam dotem aut actiones ei præstare: nec ullam exceptionem habebunt soceri hæredes aduersus eum: cum absurdè dicatur, dolo uideri eum facere, qui non ipsi quem conuenit, sed alij restituturus petat. Alioquin etsi post mortem patris diuertisset, nondum exacta dote, excluderetur actione dotis maritus: quod non est admittendum. Sed etsi ex parte filia hæres patri suo extiterit, debebit maritus cohæredes eius pro parte uirili exigere, & mulieri reddere, aut actiones ei præstare. *Planè ex uerbis iam propositis constat, exceptionem propositam admitti, si maritus ei à quo petit, dotem sit restituturus, iuxta l. 8. in prin. ff. de doli mali except. & l. 133. §. fin. ff. de regul. iuris. Huic concordat l. 25. ff. de pactis dotalibus. cuius uerba uide s̄. cap. prox. quæst. 2. reg. 1. Sed & eius exēplum proponitur in eo, cuius culpa matrimonium solutum est, l. 30. ff. d. tit. cuius uerba uide J. cap. 6. except. 28. repl. 2.*

XXXI. EXCEPTIO: *Nisi pater, qui pro filia dotem promisit, ante nuptias eam emancipauerit, uel mortuus sit. Hæc exceptio reprobatur l. 44. in prin. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si pater filiæ nomine dotem promiserit, & eā ante nuptias emanciparit, non resoluitur promissio: nam & cum ante nuptias pater moreretur, nihilominus hæredes eius ex promissione obligati manerent.

XXXII. EXCEPTIO: *Nisi mulier ingrata sit ei, qui dotem pro ea promisit. Hæc exceptio reprobatur l. 69. §. patrona. ff. de iure dotium, his uerbis:* Patrona dotem pro liberta iure promissam, quòd extitit ingrata, non retinebit.

XXXIII. EXCEPTIO: *Nisi conuenit, ne ab inuito dos exigeretur. Hæc exceptio approbatur l. ult. §. fin. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Si pater filiæ nomine pecuniam certam in dotem promisit, & pactus est ne inuitus eam solueret, nihil ab eo exigendum puto: quia id quod pacto conuento, ne inuitus exigeretur, conuenit, in dotis causam esse non uidetur.

XXXIIII. EXCEPTIO: *Nisi cum conuenisset, ne uiuo patre neue constante matrimonio dos petatur, matrimonium uiuo patre sit solutum. Hæc exceptio approbatur l. 21. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Cum pater dotem pollicitus fuerit, & paciscatur, ne à se uiuo petatur, néue constante matrimonio: ita pactū interpretandum diuus Seuerus cōstituit, quasi denuò adiectum esset, Se uiuo. Hoc enim ita accipiendum contemplatione pietatis paternæ & contrahentium uoluntatis, ut & posterior quoq; pars conuentionis ad uitam patris relata uideatur: ne diuersa sententia fructus dotis ab oneribus matrimonij separet, quodq; indignissimum esset, inducat, ut non habuisse dotem existimetur. Quo rescripto hoc effectū est, ut siquidem uiuo patre decesserit filia, aut sine culpa sua diuerterit, omnimodo dos peti non possit: constante autem matrimonio, mortuo patre peti possit. *Concordat l. 20. in fine. ff. eod. tit. cuius uerba uide s̄. cap. prox. quæst. 2. reg. 1.*

XXXV. EXCEPTIO: *Nisi conuenerit ne dos petatur. Hæc exceptio approbatur l. 12. §. ex pactis. ibi: Ceterum. ff. de pactis dotalibus. cuius uerba uide s̄. cap. prox. quæst. 1. except. 3. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi cum alius pro muliere dotem promisisset, ei sine consensu mulieris pactum de non petenda factum sit. quæ replicatio approbatur, simul & distinguitur per ea quæ dicta sunt s̄. cap. 2. quæst. 1. except. 1. Secunda replicatio est: Nisi uir uxori donandi causa pactum de non petendo fecerit. Hæc replicatio approbatur in Comment. donation. cap. 8. except. 29. repl. 1. exemplo 7.*

XXXVI. EXCEPTIO: *Nisi dos marito soluta sit. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi maritus uxori donandi animo, constante matrimonio, dotem restituerit. quæ replicatio approbatur l. unica. C. si dos constante matr. his uerbis:* Si constante matrimonio à marito uxori dos sine causa legitima refusa est (quod legibus stare non potest: quia donationis instar perspicitur obtinere) eadem uxore defuncta, ab eius hæredibus cū fructib. ex die refusæ dotis marito restituatur: ita ut proprietas eiusdem liberis ex eadem susceptis alienari contra legem à marito non possit. *Concordat Nouell. c. 22. §. porrò aūt dotes, his uerbis:* Dotes quas mariti perceperunt, non temerè uxoribus reddent, constante adhuc matrimonio, nisi ex causis quas lex enumerat. Alioqui si quid tale egerint, quod gestū est, imitationem quandam & speciem de se præbere donationis uidetur: et si mulier moriatur, recipient dotes mariti, qui intempestiuè eas uxoribus restituerunt, ab uxorū hæredibus, cū medij temporis fructibus tam ipsi quàm hæredes eorum, & ex pacto conuento habebunt in lucrum: et si ad secundas uiri nuptias procedant, conseruabunt hæc filijs, nulla ex ijs re abalienata, id quod in uniuersum constitutum est. *Ait Imperator:* Nisi ex causis quas lex enumerat. *Hisce uerbis denotantur replicationis propositæ duplicationes, quarum prima hæc est: Nisi in alimenta uxori dotem constante matrimonio restituerit. quæ duplicatio approbatur l. 73. §. manente. ff. de iure dotium, his uerbis:* Manente matrimonio non perdituræ uxori ob has causas dos reddi potest, ut se suosq; alat, ut fundum idoneū emat, ut in exilium uel in insulam relegato parenti

parenti prȩstet alimoniam, aur ur egentem uirum, fratrem, sororemúe sustinear. *Secunda duplicatio est: Nisi ut emat prædia, restituit. quæ duplicatio appr obatur uerbis iã propositis hisce:* Vt fundum idoneum emar. *Tertia duplicatio est: Nisi ut patrem exulantem uel egentem uxor alat, ei dos à marito sit restituta. Hæc duplicatio approbatur uerbis suprà dictis hisce:* Vr in exilium uel in insulam relegaro parenti præster alimoniam. *Concordat l.20. ff. soluto matrimonio. cuius uerba proponentur paulò inferius. Quarta duplicatio est: Nisi ut liberos ex alio coniugio, fratres, sorores, parentes aut uirum sustineat, uel ab hostibus redimat, dos illi à marito sit restituta. Hæc duplicatio approbatur uerbis suprà propositis hisce:* Aur ut egenrem uirum, fratrẽ, sororemúe sustineat. *Concordat d. l.20. his uerbis:* Quamuis mulier non in hoc accipiar constante mattimonio dorem, ur æs alienum soluar, aut prædia idonea emar: ramen ut libetis ex alio uiro egentibus, aut fratribus, aut parentibus cõsular, uel ur eos ex hostibus redimat (quia iusta & honesta causa est) non uidetur malê accipere: & ideo rectè ei soluitur, idq́; & in filiafamiliâs obseruatur. *Quinta duplicatio est: Nisi ut æs alienum soluatur, maritus uxori dotem restituerit. quæ duplicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Vt æs alienum soluat. *Concordat l. ult. ff. de iure dotium, his uerbis:* Fundum filiæ nomine parer in dorem dederat: huius hæredi filiæ ex asse (creditoribus patris urgentibus) utilius uidebatur potius fundũ, qui doralis erar, distrahere, quòd minus fructuosus esset, & alios hæreditarios uberiore rediru retinere: maritus consensit, si nulla in ea re captio futura sit. Quæro an pars dotis, quæ in hoc fundo est, mulieri manenre matrimonio rectè soluarur? Scæuola respondir, si precium creditoribus soluatur, rectè solutum. *Hæc de duplicationibus propositæ replicationis sint dicta. Sed & plures huiusmodi duplicationes licet uidere in Comment. donationum, cap. 8. Quæ enim ibi exceptiones propositæ sunt, hic quoque duplicationum loco possunt repeti. Altera propositæ exceptionis replicatio est: Nisi dos in solutum data euicta sit. De hac re uide ĩ. cap. prox. Tertia replicatio est: Nisi non solidum sit solutum. quæ replicatio approbatur l.4. C. de dotis promiß. his uerbis:* Si uoluntare dotannis, &c. *Concordat l.12. §. si fundo. ff. de pactis dotalibus. cuius uerba uide ĩ. cap. 8. reg. 11 except. 4.*

XXXVII. EXCEPTIO : *Nisi antenuptialis donatio actis non sit insinuata. Hæc exceptio approbatur Nouell c.127. §. illud quoque, his uerbis:* Illud dignum correctione aliqua esse iudicãtes, partem hoc prȩsentis facimus legis. Ex ipso enim rerum inuenientes experimento, necessarium esse mulieribus actis monumentorum antenuptiales donationes insinuari, ut si principalia instrumenta pereant (quod facile est) per monumenta marrimonij eis probatio maneat: sancimus necessitatem habere uiros ipsos, aut etiã qui pro eis antenuptialem donationem scribunt, si quingenrorum solidorum rranscendir quãtiratem, insinuare eam in actis monumentorum, in regia quidem ciuirare apud magistrum census, in prouincijs autem apud uniuscuiusq; ciuiratis defensores, aut apud quos omnino talia documẽta confici possunt. Si uerò non insinuenr eas, quantũ quidem ad partem mulieris, etiam sic eas ualere iubemus, & si tempus fiat exactionis donarionis & partis eius, non opponi mulieri non insinuatam fuisse donationem. Si uerò dotalia pacta, & horum euentus parti uiri concedunt actionem dotis, aut etiam eius partis, nullam eum habere iubemus actionem, si non donationem insinuauit in actis monumenrorũ, sicut dictum est: uiris enim habentibus porestatem insinuare donationes, pro non insinuatis periculum mulieribus imminere ineptum nobis esse uidetur. *Cõcordat Nouell. c.119. §.1. cuius uerba uide ĩ. cap.11. quæst.4. reg.3. except.5. Hactenus de causa petitionis dotis, eiusq́; exceptionibus dictum est. Sequuntur nunc reliqui huius actionis loci.*

II. QVIBVS PETITIO DOtis competit?

Prima regula. De muliere, pro qua dos est promissa. Huic quoq; dotis petitio competit. quæ regula approbatur l.48. §. fin. ff. de iure dotium, his uerbis: Socer genero sic legauerat: Lucio Titio filiæ meæ nomine centum hæres meus dare dãnas esto. Hanc pecuniam generum petere debere, & exactam accepram legatis referre: sed diuortio facto de dore actionem mulieri reddendam Proculus respondir, & nihilominus dotis esse factã. Iulianus notat: Imò nec filię (si uoluerit) deneganda est huiusmodi actio. *Concordantes leges uide in Comment. legatorum, cap.12 quæst. 3. reg.3. Planè regula proposita in actione quidem ex testamento locum habet, in actione uerò ex stipulatu locum nõ habet: quod exceptionis loco notandum. quæ exceptio approbatur l.5. C. de dotis promiß. his uerbis:* Si pater mariro tuo stipulanti promiserit dotem, non tibi, sed marito cõtra successores soceri cõpetit actio. *Secunda regula. De patre mariti filij familiâs. Huic quoq; uidetur actio dãda, ex l.56. §. ibi. ff. de iure dotium, his uerbis:* Ibi dos esse debet, ubi onera matrimonij sunt. Post mortẽ patris statim onera matrimonij filium sequũtur, sicuri liberi, sicut uxor. *Tertia regula. De domino serui dotem stipulantis, proponitur l.46. in prin. ff. de iure dotium. cuius uerba uide ĩ. quæst. prox. except. 5.*

dem seruando & in mulietibus, quæ indotatæ constitutæ sine culpa mariti constitutionibus cognita eos repudiauerint, uel ipsæ culpam innocenti marito prębuerint, ut ex uttaq; patte æqua lance & æquitas & pœna setuetur: hoc lucto quartę partis, filijs quidem nõ extantibus, ipsi uiro & mulieri competente, & ab his quomodo uoluerinr disponẽdo: filijs autem & deinceps personis ex eodem matrimonio interuenientibus, eis seruando ad similirudinem dotis & proptet nuprias donationis per omnia, quæ supet his statuta sunt. *Concordat Nouell.c.22.§.sic itaq; his uerbis:* Sic itaq; matrimonia dissoluuntur uiuentibus adhuc ijs, qui ea contraxetunt, & pecuniariæ pœnæ circa dotem & sponsaliciam consistunt donationem. Sed à nobis aliquid etiam aliud adinuentum est, ut etiam indotata matrimonia irrationabilibus factis diuisionibus castigationi tradantur competenti. Si quis enim duxerit uxorem, aut etiam mulier ad uirũ ueniat nuptiali quidem assumpta uoluntate atq; sentenria, non tamẽ secuta dote aut sponsalitia largitate, ubi quoq; præsumptiuè fieri solutiones contingebat, nullo ex hoc contra temerarium sequenre periculo, constitutionem scripsimus dicentẽ: Si quis sub potestate constitutam mulierem uoluntate parentum, aut etiam suę potestatis, fortè ducat uxorem, neq; dote oblata, neq; dotalibus insttumentis factis, nuptię quidem sunt, licet dotalia instrumenta non sint cõscripta, ut nõ ob hoc uir (quod in multis nouimus factum) expellat de domo uxorẽ sine aliqua prius dictarum rationabiliũ causarum, quas & Theodosius & nos enumerauimus. Si quid autẽ tale fiat, & aut sine causa eam abijciat domo, aut etiam ipse rationabilem causam præstet, ut mulier separetur ab eius matrimonio, quartam partẽ propriæ substantiæ cogatut exoluere ei, & usque ad quadringentas quidem auri libras substantiam habens, centum libris damnificabitur, hoc est quarta substãriæ parte: minorem autem adhuc in quantum quartę faciat quantitas. Si uetò etiam maiorem prædictæ quadringentarum auri librarum quãtitatis substantiam habeat, non ultra centũ auti damnificetur libras: ad maximam nanque plerunque respicientes dotem, legem hanc scripsimus, substantiam illam meritò secundum nostras leges æstimantes esse, quæ pura debitis uidearur, ratio quoq; ex ipsis causis pto caurione procedat. Et si mulier per culpam propriam separetur à uito indotata existens, aut etiam mittat ei sine aliqua causa tationabili repudium, ijsdem in omnibus subiaceat pœnis. *Concordat item Nouell. c. 74. §. quoniam autem. ibi: & illa siquidem indotata. cuius uerba uide s.cap.4.except 6. repl.5.*

VI. Regula. *Sine causa repudium mittens, in monasterium detraditur: & quid iuris de bonis eius, definitur Nouell. c.117. §.quia serò quædam, his uerbis:* Quia quædam mulieres inhonestè uolentes uiuere, festinant propria matrimonia soluete: sancimus, si quando mulier citra aliquam prædictarum, &c. *Concordat Nouell. c.134. §.ex quo uerò. usq; ad §.si quis autem, his uerbis:* Ex quo quidam nostram legem studenr transcendere, in qua specialirer, &c. *Huius regulæ exceptiones eædem sunt, quæ superioris regulæ tertiæ.*

VII. Regula. *Eadem est pœna tã uiri quàm mulieris sine causa repudium mittentis. quæ regula approbatur Nouell. c. 127. §. quia serò, his uerbis:* Quia interdiximus dudum per nostram legẽ uiris & mulieribus repudia mittere, & transigere matrimonia, nisi tamen quædã sit causa nostræ legi cognita, & pœnas hoc facientibus & uiris & mulieribus imposuimus, mutationem quandã circa pœnas uiri ac mulieris facientes, & ad melius hoc trãsformantes: sancimus, nullam esse differentiam quantum ad pœnam inter uirũ & mulierem hoc pręsumenres, sed ijsdem pœnis quę contra mulieres à nobis definitæ sunt, si sine causa nostræ legi cognita matrimonia distrahunt, etiam uiros subdi hoc pręsumentes, & similes pœnas esse in uiro & in muliere: in delicto enim æquali proximas eis imminere pœnas, iustum esse putamus.

VIII. Regula. *Apud quem liberi eius matrimonij, quod diuortio solutum est, ali & educari debeant, uide J.lib.26.cap.1.quæst 5.reg.10.except.8.*

DE CONCVBINIS.

Cap. IX.

Contrarium matrimonij est concubinatus, de quo antequam reliqua matrimonij iura persequamur, hic nobis agendum est.

I. AN CONCVBINATVS sit licitus?

Regulariter in iure permittitur, nimirum l. 3. in fine.ff. de concubinis, his uerbis: Adulterium per concubinatum nõ committitur: nam cum concubinatus pet leges nomen assumpsit, extra legis pœnã est, ut Marcellus lib. VII. Digest. scribit. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi ea concubina habeatur, in quam stuprum cõmittitur. Hæc exceptio approbatur l.1. §. cum Atilicino ff.d.tt.his uerbis:* Cum Atilicino sentio, & puto solas eas in concubinatu haberi posse sine metu criminis, in quas stuprum non committitur.

II. EXCEPTIO: *Nisi quis ingenuã et honestæ uitæ mulierẽ in concubinatu habeat. Hæc exceptio approbatur l.3.ff. de concubinis, his uerbis:* In concubinatu

binatu potest esse & aliena liberta & ingenua, sed maximè ea quæ obscuro loco nata est, uel quę corpore quęstum fecit: alioquin si honestæ uitæ & ingenuam mulierem in concubinatu habere maluerit, sine cõtestatione hoc manifestum faciente, non conceditur, sed necesse est ei uel uxorem eam habere: uel hoc recusante eò, stuprum cum ea committere. *Huius exceptionis replicatio est: Nisi contestatio facta sit, quòd eam pro concubina habere uelit. quæ replicatio elicitur ex uerbis iam propositis hisce:* Sine contestatione hoc manifestum faciente. *de qua re uide plura* ȷ. *quæst. prox.*

III. EXCEPTIO: *Nisi adulterij damnatam concubinam habeat. Hæc exceptio reprobatur l. 1. §. qui etiam. ff. de concubinis. cuius uerba uide* s̄. *lib. 4. cap. 7. quæst. 2. causa 15. except. 3.*

IIII EXCEPTIO: *Nisi concubina minor sit duodecim annis. Hæc exceptio approbatur d. l. 1. §. fin. his uerbis:* Cuiuscunq; ætatis concubinã haberi posse palàm est: nisi minor annis duodecim sit.

V. EXCEPTIO: *Nisi quis libertam alienã, quæ ab inuito patrono diuertit, concubinam habeat. Hæc exceptio approbatur l. 11. §. 2. ibi: Iulianus quidẽ. ff. de diuortijs. cuius uerba uide* s̄. *cap 4. except. 5. concordat l. 1. in prin. ff. de concubinis. cuius uerba uide d. except. 5. repl. 17. Planè extra casum propositum libertam alienam concubinam habere licet, ex l. 3. in prin. ff. de concubinis. cuius uerba uide* s̄. *except. 2. sed & propositæ exceptionis replicationes uide* s̄. *d. except. 5.*

VI. EXCEPTIO: *Nisi sororis filiam quis concubinam habeat. Hæc exceptio approbatur l. 56. ff. de ritu nuptiar. cuius uerba uide* s̄. *li. 4. cap. 7. quæst 2. causa 16. except. 5.*

VII. EXCEPTIO: *Nisi quis eam habeat concubinam, quæ antea parentis uel filij sui concubina fuit. Hæc exceptio approbatur l. 1. §. penult. ff. de concubinis, hisce uerbis:* Si quæ in patroni fuit concubinatu, deinde in filij esse cupit uel nepotis, uel contrà, non puto eam rectè facere: quia pro nefaria est huiusmodi coniũctio, & ideo huiusmodi facinus prohibendum est.

VIII. EXCEPTIO: *Nisi is qui uxorem habet, concubinam adiunxerit. Hæc exceptio approbatur l. unica. C. de concubinis, hisce uerbis:* Nemini licentia concedatur constante matrimonio concubinam penes se habere. *Concordat l. ult. §. fin. C. communia de manumiß. his uerbis:* Hominibus uxores habentibus concubinas uel libertas uel ancillas habere, nec antiqua iura nec nostra concedunt.

IX. EXCEPTIO: *Nisi ex ea prouincia, quam administrat, concubinam quis habeat. Hæc exceptio reprobatur l. ult. ff. de concubinis, his uerbis:* Concubinam ex ea prouincia, in qua quis aliquid administrat, habere potest.

II. CAVSA, EX QVA CONcubinatus constituitur.

Sola animi destinatione concubinatus constituitur. quæ regula approbatur l. 4. ff. de cõcubinis, hisce uerbis: Concubinam ex sola animi destinatione æstimari oportet. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi quis honestæ uitæ & ingenuam mulierem in concubinatu habere uelit. quæ exceptio approbatur l. 3. ff. eod. tit. cuius uerba uide paulo superius except. 2. Concordat l. 24. ff. de ritu nuptiar. cuius uerba uide* s̄. *cap. 4. except. 6. repl. 5.*

III. CAVSA, EX QVA CONcubinatus dissoluitur.

De *furore. Furor interueniens concubinatum non soluit. quæ regula approbatur l. 2. ff. de concubinis, hisce uerbis:* Si patronus libertam concubinã habens furere cœperit, in concubinatu eam esse humanius dicitur.

IIII. EVENTVS CONcubinatus.

I. Regula. *Concubina matrisfamiliâs honestatem non habet. quæ regula approbatur l. 41. ff. de ritu nuptiarũ, his uerbis:* Si qua se in concubinatum alterius quàm patroni tradidisset, matrisfamiliâs honestatem non habuisse eam dico.

II. Regula. *Is qui concubinam habet, ei ultra semiunciam bonorum suorũ relinquere non potest. quæ regula approbatur l. 2. C. de naturalibus liberis, his uerbis:* Matre uel legitimis filijs, uel nepotibus, aut pronepotibus cuiuscunq; sexus uno pluribúsue existentibus, bonorũ suorum unam tantùm unciam pater naturalibus filijs seu filiabus, eorumq́; genitrici: uel si sola sit concubina, semunciam largiendi uel relinquendi habeat potestatẽ. Quidquid uerò ultra modum concessum relictũ sit, legitimis liberis, uel matri, uel cæteris successoribus detur. *Concordat Nouell. c. 89. §. ne igitur perpetuò. in fine. cuius uerba uide* ȷ. *lib. 16. cap. 4. quæst. 4. reg. 2. Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi ex cõcubina liberos quoq; habeat. tunc enim plus illi cũ filijs potest relinquere. sed & ab intestato quædam portio ad filios naturales, eiusq́; matrem peruenit. de qua re uide* ȷ. *d. reg. 1. cum regula sequente.*

derit neque nocebit ei. *Concordat l. 6. C. de pactis super dote. Tertia replicatio est: Nisi filia pacta sit sine patre, quo pacto pater utatur. tunc enim patri istud pactum proderit. quæ replicatio approbatur uerbis supradictis hisce:* Si filia sola pacta fuerit, quo pacto patris conditio melior fiat, proderit & patri: quoniam per filiam patri adquiri potest, per patrem filiæ non potest. Si uerò sic pacta sit filia, ut noceat ipsi, quandoq; filiæ agenti nocebit pactum, patri uerò nullo modo nocebit, nisi adiecta quoq; filiæ persona experiatur, &c. *Quarta propositæ exceptionis replicatio est: Nisi filia paciscente pater unà cum filia agat. nam hoc casu patri quoq; pactum filiæ nocet, ut patet ex uerbis iam propositis hisce:* Nisi adiecta quoque filiæ persona experiatur.

Quinta replicatio est: Nisi ante nuptias alius pro muliere dotem dederit, & ante nuptias pactũ quamuis ex interuallo fecerit. Hæc replicatio approbatur l. 29. §. Planè si ante. ff. soluto matrim. his uerbis: Planè si ante nuptias dotem dederit, poterit ex interuallo (ante nuptias tamen) & citra uolũtatem filiæ stipulari.

Sexta replicatio uidetur esse: Nisi pater filiã sine qua paciscitur, in sua habeat potestate. quæ replicatio reprobatur d. l. 29. ibi: quamuis in potestate. cuius uerba uide s. repl. 1.

II. EXCEPTIO: *Nisi is eaúe, qui quæúe in patris est potestate, sine eius consensu pactum fecerit. quæ exceptio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius replicatio hæc est: Nisi pater furiosus sit, uel apud hostes. quæ replicatio approbatur l. 8. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Quoties patre furente, uel ab hostibus capto, filiusfamiliâs ducit uxorẽ, filiaúefamiliâs nubit, necessariò etiam pactum cum ipsis duntaxat dotis nomine fieri potuit.

III. EXCEPTIO: *Nisi pactum ad ius pertineat. quæ exceptio approbatur l. 12. §. ex pactis. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Ex pactis conuentis, quæ ante nuptias uel post nuptias interponi solent, alia ad uoluntatem pertinent, ut mulier dote promissa se alat, & donec nupta sit, dos ab ea non petatur: aut ut certam summam uiro præstet, & ab eo alatur, & his similia. Alia ad ius pertinent, ueluti quando dos petatur, quemadmodum reddatur: in quibus non utiq; uoluntas contrahentium seruatur. Cæterùm si cõuenerit ne omnino dos petatur, indotata erit mulier.

IIII. EXCEPTIO: *Nisi pactum de non reddenda dote factum sit. De hac exceptione cum alijs similibus u. de s. in repetitione dotis.*

V. EXCEPTIO: *Nisi conuenit ne de moribus agatur, uel plus uel minus exigatur. Hæc exceptio cum alijs quibusdam approbatur l. 5. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Illud conueniri non potest, ne de moribus agatur, uel plus uel minus exigatur: ne publica coercitio priuata pactione tollatur. *Planè hodie iudicium de moribus sublatum est, ut ostensum suprà capite 7.*

VI. EXCEPTIO: *Nisi conuenit, ne ob res donatas uel amotas agatur. Hæc exceptio approbatur d. l. 5. his uerbis:* Ac ne illa quidem pacta seruanda sunt, ne ob res donatas uel amotas agatur: quia altero pacto ad furandum mulieres inuitantur, altero ius ciuile impugnatur. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi post diuortium istiusmodi pactio facta sit. quæ replicatio approbatur l. 20. in prin. ff. eod. tit. his uerbis:* Ob res quoque donatas, uel amotas, uel impensas factas tunc facta pactio ualebit: id est, post diuortium.

VII. EXCEPTIO: *Nisi conuenit, ne ob impensas necessarias agatur. Hæc exceptio approbatur l. 5. in fine. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Sed et si conuenit, ne ob impensas necessarias ageretur, tale pactum non est seruandum: quia tales impensæ dotem ipso iure minuunt. *Huius exceptionis replicatio est: Nisi post diuortium ita conuenit. quæ replicatio approbatur l. 20. in prin. ff. eod. tit. cuius uerba uide s. except. prox. De proposita exceptione uide item j. cap. 4. quæst. 1. except. 11.*

VIII. EXCEPTIO: *Nisi conuenit, ne repudio sine causa uel ex causa iusta misso, pœna legibus statuta locum habeat. Hæc exceptio approbatur l. 8. §. fin. C. de repudijs, hisce uerbis:* Pactiones si quæ aduersus præsentia scita nostræ maiestatis fuerint attentatæ, tanquam legum contrarias nullam habere uolumus firmitatem. *Concordat l. un. ca. §. penult. C. de rei uxoriæ actione, hisce uerbis:* Si repudio matrimonium fuerit dissolutum, omnia iura, quæ ex Theodosiana uel nostra lege descendunt, immutilata custodiantur. Simili modo ea quæ Anastasiana lege pro his, quæ bona gratia separantur, enumerata sunt, firma illibataque remaneant. *Hactenus exceptiones ex speciebus pactorum desumptæ propositæ sunt. Sunt & plures huiusmodi exceptiones suis insertæ locis.*

IX. EXCEPTIO: *Nisi post nuptias pactum factum sit. Hæc exceptio reprobatur l. 1. in prin. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Pacisci post nuptias, etsi nihil antè conuenerit, licet. *Concordat l. 29. in prin. ff. eod. tit. his uerbis:* Cum maritus, qui æstimata prædia in dotem acceperat, manente matrimonio pactus est, circumscribendæ mulieris gratia, ut prædia inæstimata essent, ne periculo suo ea deteriora faceret: quæsitum est, an secundum priores dotales tabulas prædia æstimata remanerent, & periculum eorum ad maritum pertineret? Re-

spondit Scęuola, non idcirco pactú, de quo quęritur, impediri, quod in matrimonio factum esset, si deteriore loco dos nõ esset: nihilominus eo pacto admisso, si deteriora prædia faceret, ea actione teneri.

X. EXCEPTIO: *Nisi pacto in tempus diuortij collato diuortiũ secutũ nõ sit. Hæc exceptio approbatur l. 3. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Pacta cõuenta, quę in tempus diuortij collata sunt, non facto diuortio locum non habent.

XI. EXCEPTIO: *Nisi pœna pacto adiecta petita sit: tunc enim ad ipsam rem pacto contentã agi uel excipi non potest. quæ exceptio approbatur l. 12. §. si mulier. ff. d. tt. his uerbis:* Si mulier pacta sit, ne amplius quàm pars dimidia dotis à se petatur, & pœnã stipulata sit: Mela ait, alterutro eam cõtentam esse oportere, uel exceptione pacti acceptam facere pœnæ obligationem: uel si ex stipulatu agat, denegandam exceptionem.

II. QVIBVS ET ADVERSVS quos ex pacto dotali actio uel exceptio detur?

I. Regula. *De hæredibus paciscentis. His regulariter ex pacto competit actio & exceptio. cuius regulæ exemplum proponitur l. 25. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Quod de reddẽda dote, si data fuisset, mortua in matrimonio filia conuenit, idem de non petenda quoq; uideri conuenisse: ac patrem pacti conuenti exceptionẽ ad hæredem suum trãsmisisse. *Huius regulæ exceptio hæc est 1 Nisi pactum sit personale. quæ approbatur exemplo l. 20. §. si conuenerit. ff. d. tt. his uerbis:* Si conuenerit, ne à muliere neúe à patre dos petatur, hæres non habebit exceptionem. Sed si conuenerit, ne manente matrimonio uiuo patre petatur, mortuo patre statim exigitur. Et si non petierit maritus, tenebitur huius culpæ nomine, si dos exigi potuerit: nisi fortè antè dirẽptũ sit matrimoniũ, quàm facultatem petẽdi haberet.

II. Regula. *Pactum patris nec prodest nec obest filiæ: & contrà filiæ pactum non obest patri. quæ regula approbatur, simul & distinguitur l. 7. ff. d. tt. de qua re uide s̃. quæst. prox. except. 2.*

III. Regula. *De eo qui pacto nõ interfuit. huic nec prodest nec obest pactum. quæ regula approbatur l. 1. in fine. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Pacta quę de reddenda dote fiunt, inter omnes fieri oportet, qui repetere dotem, & à quibus repeti potest: ne ei qui non interfuit, apud arbitrium cognoscentis pactum non prosit.

III. QVANDO EX PACTO dotali detur actio?

Si cõuenit ne constante matrimonio uiuo patre dos petatur, mortuo eo, quãuis nõ soluto matrimonio, dos peti potest. quæ regula approbatur l. 20. ibi: Sed si conuenerit. ff. de pactis dotalib. cuius uerba uide s̃. quæst. prox. reg. 1.

IIII. QVAE EX PACTO nascatur actio?

Vtilis condictio hinc nascitur. quæ regula approbatur l. 1. in fine. C. de pactis super dote. cuius uerba uide s̃. eod. cap. in prin. Concordat l. 26. §. conuenit. ff. de pactis dotalib. his uerbis: Conuenit ut mulier uiri sumptibus quoquò iret, quoquò ueheretur, uteretur: atq; ideo mulier pactum ad literas uiri secuta, prouinciam, in qua cẽturio morabatur, petit: non seruata fide conuentionis, licet directa actio nulla competit, utilis tamen in factum danda est. *Hæc de pactis dotalibus in genere sint dicta: specialiter de ijs tractabitur in sequentibus. Nunc de actionibus, quæ dotis nomine competunt, dicendum. primùm quidem de ijs, quæ marito, eiusq; hæredibus dantur: hinc de ijs, quæ mulieri, eiusq; hæredibus, eiq; qui dotem dedit, competunt.*

DE PETITIONE DOTIS. Cap. II.

MArito ob triplicem causam dotis nomine datur actio. prima est, ut dos promissa soluatur: altera, ut euictio dotis præstetur: tertia, ut impẽsæ in res dotales factæ restituantur. de quib. singulis ordine dispiciendũ, & primùm de petitione dotis, ut dos promissa præstetur.

I. CAVSA HVIVS ACTIOnis cum suis exceptionibus.

Causa huius actionis est: Si dos constituta uel promissa sit. tunc enim ut detur uel soluatur, maritus agere potest. cuius causæ seu regulæ exceptiones plures sunt hic ordine enumerandæ.

I. EXCEPTIO: *Nisi alius, non mulier dotem cõstituerit uel promiserit. Hæc exceptio reprobatur l. 41. in prin. ff. de iure dotium, his uerbis:* Promittẽdo dotem omnes obligãtur, cuiuscunq; sexus conditionisq; sint.

II. EXCEPTIO: *Nisi muliere filio tutoris sui iustè nupta, tutor mulieris mariti pater dotem constituerit. Et hæc exceptio reprobatur l. 69. §. nuptijs. ff. de iure dotium, his uerbis:* Nuptijs ex uoluntate patris puellæ cum filio tutoris iure contractis, dos pro modo facultatum & dignitate nataliũ rectè per tutorẽ cõstitui potest.

III. EXCEPTIO: *Nisi minor uiginti quinq; annis dotem constituerit. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius replicatio hæc est, Nisi curator minoris consenserit. quæ replicatio approbatur l. 28. C. de iure dotium, his uerbis:* Mulier in minore ætate cõstituta dotẽ marito, consentiente generali uel speciali curatore, rectè dare & exigere potest: licet ipse tẽpore creationis fideiussorem in minorem quàm dos est, quantitatem dicitur præstitisse. Hoc idem obseruatur, etsi minor ante nuptias donationẽ consentiẽte (ut dictum est) curatore fecerit. *Huius replicationis duplicatio est: Nisi curator*

rator in constituenda dote modum excesserit. quæ duplicatio approbatur l. 61. in prin. ff. eod. tt. cuius uerba uide ʃ. except. 9.

IIII. EXCEPTIO: *Nisi serua dotem constituerit. Hæc exceptio approbatur l. 67. ff. de iure dotium. cuius uerba uide ʃ. cap. 4. except. 13. distinct. 4.*

V. EXCEPTIO: *Nisi seruo dos sit constituta uel promissa. Hæc exceptio reprobatur l. 46. in prin. ff de iure dotium, his uerbis:* Quemadmodum inuito domino seruus stipulatus adquirit, ita si dotē domini nomine sibi promitti patiatur, obligatio domino adquiritur. Sed neq; periculum dominus pręstare debebit, si fortè debitor mulieris dotem promiserit, neq; culpam.

VI. EXCEPTIO: *Nisi eo tempore, quo dos ab alio promittebatur, mulier stipulatori nubere noluit. Hæc exceptio reprobatur l. 58. in prin. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si sponsalibus nondum factis, Titio dotem Seiæ nomine promiseris, cùm ea nubere ei nollet: tamen si postea nupserit, dotem debebis: nisi aliæ nuptiæ mediæ intercesserint. *Plura de hac exceptione uide ʃ. eod. cap. except. 27.*

VII. EXCEPTIO: *Nisi pro serua nuptura ignorans promiserit. Hæc exceptio approbatur l. 59. §. fin. ff. d. tt. cuius uerba uide s̄. lib. proxim. cap. 1. quæst. 4. reg. 4. except. 1.*

VIII. EXCEPTIO: *Nisi pro incerta persona dos sit promissa. Hæc exceptio reprobatur l. 108. ff. de uerb. obligat. his uerbis:* A' Titio ita stipulatus sum, &c.

VIII. EXCEPTIO: *Nisi certa species uel quantitas in dotis promißione non sit expressa. Hæc exceptio approbatur l. 1. C. de dotis promißione, his uerbis:* Frustra existimas actionem tibi competere, quasi promissa dos tibi nec præstita sit: cū neq; species ulla, neq; quantitas promissa sit, sed hactenus nuptiali instrumento adscriptū, quòd ea quæ nubebat, dotem dare promiserit. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi ita promißū sit, quodcūq; arbitratus fuerit. quæ replicatio approbatur l. 3. C. eod. tt. his uerbis:* Si cùm ea, quæ tibi matrimonio copulata est, nuberet, is cuius meministi dotem tibi, non addita quantitate, sed quodcunq; arbitratus fuisset, pro ea daturū se repromisit, & interpositæ stipulationis fidem non exhibet, competentibus actionibus usus, ad promissi emolumentum iure iudiciorum peruenies: uidetur enim boni uiri arbitriū stipulationi insertum esse. *Concordat l. 69. §. gener. ff. de iure dotium, his uerbis:* Generà socero dotem arbitratu soceri certo die dari, nō demonstrata quantitate, stipulatus fuerat: arbitrio quoq; detracto stipulationem ualere placuit. Nec uideri simile, quòd fundo non demonstrato nullum esse legatum uel stipulationem fundi constaret: cum inter modū constituendæ dotis & corpus ignotū magna differentia sit: dotis etenim quantitas pro modo facultatum patris & dignitate mariti cōstitui potest. *Ait Iurisconsultus:* Arbitrio quoq; detracto stipulationem ualere placuit. *Hæc uerba cum sequentibus propositæ exceptioni contradicunt potius, quàm eam distinguunt.*

IX. EXCEPTIO: *Nisi plus quàm licet, curator puellæ dotis nomine promiserit. Hæc exceptio approbatur l. 61. in prin. ff. de iure dotium, his uerbis:* Siue generalis curator, siue dotis dandæ causa constitutus sit, & amplius dotis promissum est, quàm facultates mulieris ualent, ipso iure promissio non ualet: quia lege rata non habetur authoritas dolo malo facta. Quęrendum est tamen, utrum tota obligatio, an quod amplius promissum est quàm promitti oportuit, infirmetur? & utilius est dicere, id quod superfluum est, tantummodo infirmari. *Ait Iurisconsultus:* Quod amplius promissum est quàm promitti oportuit. *Hoc definitur l. 60. ff. eod. tt. his uerbis:* Quæro quantæ pecunię dotem promittenti, adultæ mulieri curator consensum accommodare debeat? Celsus respondit, modus ex facultatibus & dignitate mulieris maritiq; statuendus est, quousque ratio patitur. *Concordat l. 69. §. nuptijs. ff. eod. tt. cuius uerba uide s̄. except. 2. item concordat l. 20. C. de episcopali audien. cuius uerbà uide s̄. lib. prox. cap. 4. except. 1. repl. 2.*

X. EXCEPTIO: *Nisi uniuersa bona dotì sint data. Hæc exceptio reprobatur l. 4. C. de iure dotium, his uerbis:* Nulla lege prohibitum est, uniuersa bona in dotem marito fœminam dare. *Planè admittitur hæc exceptio, Si pater materue plures filias habens, pro una in dotem det dotem immodicam: tunc enim reliquis eo nomine datur actio. quæ approbatur l. unica. C. de inoff. dotibus, his uerbis:* Cum omnia bona à matre tua dote dicantur exhausta, concordare legibus promptum est, ut ad exemplū inofficiosi testamenti aduersus dotem immodicam exercendæ actionis copia tribuatur, & filijs conquerentibus emolumenta debita deferantur. *Sed & admittitur exceptio proposita, si curator adultæ facultates omnes dotì dederit. de quo s̄. except. prox. dictum est.*

XI. EXCEPTIO: *Nisi nomine in dotem dato, nec delegatio nec litis contestatio subsecuta sit. Hæc exceptio reprobatur l. 2. C. de obligation. & action. his uerbis:* Nominibus in dotem datis, quamuis nec delegatio præcesserit, nec litis contestatio subsecuta sit, utilem tamen marito actionem ad similitudinem eius, qui nomen emerit, dari oportere, sępe rescriptum est.

XII. EXCEPTIO: *Nisi minor sit donatio ante nuptias quàm dos. De hac re dicetur* ℨ.*cap.8. reg.24.§.ait Imp.Leo.*

XIII. EXCEPTIO: *Nisi quis putans se mulieri debere, pro ea dotem per errorem promiserit. Hæc exceptio reprobatur l.78.§. fin.ff.de iure dotium, his uerbis*: Si marito doris nomine stipulanti promiserit per errorem is, qui exceptione tutus erat, nec soluat, cogetur ei soluere, & habebit condictioné aduersus mulierem aut patrem, uter eorũ delegauit, ob id quòd indebitũ marito promisit aut soluit. *Concordat l.46.§. fin.ff.eod. tt.his uerbis*: Pater etiamsi falsò existimans se filiæ suæ debitoré esse, dotem promiserit, obligabitur.

XIIII. EXCEPTIO: *Nisi mortis causa dos sit promissa, uel in tempus mortis. Hæc exceptio approbatur l.20.ff.de iure dotium, his uerbis*: Iulianus scribit, ualere talem donationé, Cum morieris, dotis nomine tot dari. qa & paciscisolet, ne ea uiua exigatur. Quod non esse simile accepi: aliud est enim differre exactionem, aliud ab initio in id tempus stipulari, quo matrimonium futurum non sit: idq; & Aristoni & Neratio & Pomponio placet. *Concordat l.76.in fine. ff. eod.tt. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi alius quàm mulier mortis suæ causa dotem promisisset. quæ replicatio approbatur d.l.76. his uerbis*: Si pater mulieris morris suæ causa dotem promiserit, ualet promissio. nam etsi in tempus quo ipse moriretur, promisisset, obligaretur. Sed si conualuerit, cur ei non remittatur obligatio per condictionem, atq; si stipulanti quiuis alius promisisset, aut dotem alicuius nomine? nam ut corporis uel pecuniæ translatæ, ita obligationis constitutæ mortis causa condictio est. Non idem dicendum est in persona mulieris, si mortis causa dotem promisit: quia nisi matrimonij oneribus seruiat, dos nulla est. *Ait Iurisconsultus*: Non idem dicendum est. *Scilicet, quòd ualeat promissio: & ita concordat d.l.20. Planè iam dictæ replicationis duplicatio hæc est: Nisi eum alius mortis causa dotem pro muliere promisisset, is conualuerit. quæ duplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce*: Sed si conualuerit, &c.

XV. EXCEPTIO: *Nisi dos ita promissa sit, Cum commodißimum erit. hoc enim casu uidebatur, quòd promissor ad soluendum urgeri non posset, semper hac ratione se defendens, sibi non esse commodum. Verùm exceptio hæc reprobatur l.79. §. fin. ff.d. tt. his uerbis*: Pater filiæ nomine centum doti promisit ita, Cum commodissimum erit. Ateius scripsit Seruium respondisse, cũ primùm sine turpitudine & infamia dari possit, deberi.

XVI. EXCEPTIO: *Nisi quod filiusfamiliâs mariti debet, ei in dotem promissum sit. Hæc exceptio approbatur l.44.§. quæ debitorem.ff. de iure dotium. cuius uerba uide* ℨ.*quæst.6.reg.4.*

XVII. EXCEPTIO: *Nisi quis hæreditatem fideicõmissariam, quam mulieri debebat, pro ea dotis nomine marito promiserit. Hæc exceptio approbatur l.59.§.ex asse.ff.de iure dotium, his uerbis*: Ex asse hæres institutus, rogatusq; mulieri dodrantem hæreditaris restituere, iussu eius quod debet doti, promisit marito: uereor ne non sit obligatus. nam mulieri in hoc tenetur, ut hæreditatem restituendo transferat actiones, & qnas habet, & quibus est obstrictus, quas trásferre ad alium, quàm cui debet fideicommissum, non potest. Dixerit aliquis, incerti cum eo agi posse, ut fideicommissi præstet æstimationem. Huic ego consentire non possum: nam obligari mulieris debitorem ita æquũ est, si accipere id ipsum; quod ei debetur, uir potest. Sed ne indotata mulier esse uideatur, dicendum est ipsi mulieri ex Trebelliano restituendam esse partem hæreditatis, quæ ei relicta est, ut ea suo marito pro dote eam soluat: quia ad eam & fideicommissum & onera eius pertinent, delegatione propter nimiam subrilitatem, & casus necessitatem minimè obtinente.

XVIII EXCEPTIO: *Nisi nulla stipulatio in dotis constitutione interuenerit. Hæc exceptio reprobatur l. 6. C.de dotis promißione, his uerbis*: Ad exactionem dotis, quam semel præstari placuit, qualiacunq; sufficere uerba censemus, siue scripta fuerint, siue non, etiamsi stipulatio in pollicitatione rerum dotalium minimè fuerit subsecuta. *Concordat l. unica.§.1.C.de rei uxoriæ actione, his uerbis*: Rei uxoriæ actione sublata, sancimus omnes dotes per ex stipulatu actionem exigi, siue scripta fuerit stipulatio, siue non: ut intelligatur reipsa stipulatio esse subsecuta. Eodemq; modo etsi inutiliter facta est stipulatio: adiuuari enim eam magis quàm euanescere oportet. Si enim, cùm una instrumento stipulatio ualida inueniatur, etiam alijs inutilibus suam noscitur præstare fortitudinem: quare non ex nostra lege huiusmodi stipulationibus robur non accedat legitimum? Est enim consentaneum nobis, qui censemus, ubi stipulatio supposita non est, intelligi eam fuisse adhibitam: & multo magis etiam, si inutilis est, ualidam eam effici.

XIX. EXCEPTIO: *Nisi inutilis stipulatio dotis constitutioni interuenerit. quæ exceptio reprobatur uerbis iam propositis hisce*: Eodemq; modo etsi inutiliter facta est stipnlatio, &c.

XX. EXCEP. *Nisi dolus intercesserit in dotis cõstitutione. Hæc exceptio approbatur l.6.§.fin.ff.de iure dotium,*

re dotium, his uerbis: Si in dote danda circumuentus sit alreruter, & maiori annis uiginti quinque succurrendum est: quia bono & æquo nõ conuenit aut lucrari aliquem cũ damno alterius, aut damnum sentire per alterius lucrum.

XXI. EXCEPTIO: *Nisi dotis adiectio in stipulatione non sit facta. Hæc exceptio reprobatur l.23. ff. de iure dotium, his uerbis*: Quia in stipulatione nõ est necessaria dotis adiectio, etiam in datione tantundem dicimus.

XXII. EXCEPTIO: *Nisi scriptura non interuenerit. Hæc exceptio reprobatur l. 6. C. de dotis promißione. cuius uerba uide s̄. except. 18. Concordat l. unica. §. & nemo putet. C. de rei uxoriæ actione. cuius uerba uide j. quæst. 6. reg. 3.*

XXIII. EXCEPTIO: *Nisi post diuortiũ mulier sciente uiro prædia dotalia diu possederit. Hæc exceptio approbatur l. 49. in prin. ff. de iure dotium, his uerbis*: Cum post diuortium uiro sciẽte mulier in possessione prædiorum, quæ in dotem promisit, longo tempore fuerit: cõuenisse tacitè uidetur, ne dos, quæ promissa fuerat, petatur: & si petere ea cœperit, pacti exceptione à muliere repellarur.

XXIIII. EXCEPTIO: *Nisi is qui pro muliere dotẽ promisit, postea eidem mulieri rem istam legauerit, & ex testamẽto etiam agatur. Hæc exceptio approbatur per ea quæ proposita sunt in Comment. legatorum cap. 5. except. 91.*

XXV. EXCEPTIO: *Nisi debitore dotis nomine delegato, delegans postea debitum exegerit. Hæc exceptio reprobatur l. 80. ff. de iure dotium. cuius uerba uide j. cap. 10. reg. 5.*

XXVI. EXCEPTIO: *Nisi nuptiæ non sint secutæ. Hæc exceptio approbatur l. 21. cum lege sequẽte. ff. de iure dotium, his uerbis*: Stipulationem quæ propter causam dotis fit, constar habere in se condirionem hanc, Si nuptiæ fuerint secutæ: & ita demum ex ea agi posse, quamuis non sit expressa conditio, Si nuptiæ constanr. Quare si nuncius remittatur, defecisse condirio stipularionis uidetur. Et licet postea eidem nupserit, non cõualescit stipulatio. *Concordat l. 41. in prin. ff. eod. tt. his uerbis*: Si nuptiæ secutæ non fuerint, ex stipulatu agi nõ potest: magis enim res quàm uerba intuenda sunr. *Concordat item l. 4. §. huius rei. ff. de pactis, hisce uerbis*: Argumentum est tacitæ conuentionis, stipulatio dotis causa facta: nam anre nuptias malè petitur, quasi hoc expressum sit, ut nuptijs non secutis ipso iure euanescat stipulatio.

XXVII. EXCEPTIO: *Nisi ante secutas nuptias sponsalibus sit renunciatum. Hæc exceptio approbatur l. 22. in fine, cum lege sequente. ff. de iure dotium. cuius uerba uide s̄. except. prox. Huius exceptionis replicatio est: Nisi dote ante sponsalia cõstituta mulier nubere noluit, non autem sponsalibus factis renunciauit: tunc enim si postea uoluntate mutata nupserit, nihilominus dos debetur. quæ replicatio approbatur l. 58. in prim. ff. eod. tt. cuius uerba uide s̄. except. 6.*

XXVIII. EXCEPTIO: *Nisi aliæ nuptiæ interuenerint. Hæc exceptio approbatur d. l. 58. in prin. ibi*: Nisi aliæ nuptiæ mediæ intercesserint. *Concordat l. 48. in fine. ff. eod. tt. his uerbis*: Quod uulgatum est, dotis promissionem in primis duntaxat nuptijs destinari, neq; durare obligationem, si post alterius matrimonium ei nubat, cui dotem promiserat: tunc locum habet, cum intercesserũt aliæ nuptiæ.

XXIX. EXCEPTIO: *Nisi matrimonium, propter quod dos promissa est, iure consistere non poßit. Hæc exceptio approbatur l. 3. ff. de iure dotium, his uerbis*: Dotis appellatio nõ refertur ad ea matrimonia, quæ consistere non possunt: neq; enim dos sine matrimonio esse potest. Vbicunq; igitur matrimonij nomẽ non est, nec dos est. *Concordat item Inst. de nuptijs. §. si aduersus ea. cuius uerba uide s̄. lib. prox. ca. 2. quæst. 3. reg. 1. Huius exemplum proponitur l. 39. §. fin. ff. de iure dotiũ, his uerbis*: Si spadoni nupserit mulier, distinguendũ arbirror, castratus fuerit nec ne, ut in castrato dicas dotẽ non esse: in eo qui castratus nõ est (quia est matrimonium) & dotem & dotis exactionem esse. *Propositæ exceptionis replicatio est: Nisi matrimonium ex pòst facto conualescat. quæ replicatio approbatur duobus exemplis l. 68. ff. de iure dotium, his uerbis*: Dotis promissio non ideo minus ualet, quòd ignorante initiò patre nuptię fuerint, si postea consenserit: cum omnis dotis promissio futuri matrimonij raciram condirionẽ accipiat. Nã etsi minor annis duodecim ut maior ducta sit, tunc primùm petetur, cũ maior annis apud eundẽ esse cœperit. Quod enim uulgatum est, &c. *Reliqua uerba uide s̄. except. prox.*

XXX. EXCEPTIO: *Nisi matrimonium sit solutum. Hæc exceptio reprobatur Nouell. c. 22. §. porrò autem dotes. in fine, his uerbis*: Si usuueniat ur mariti constante adhuc matrimonio dotes non percipiant, secundum legem eas uel post mortem uxorum ab illarum hæredib. recipient, prout dotalis instrumenti tenor innuit. *Concordat l. 44. §. Lucius. ff. soluto matrimonio, his uerbis*: Lucius Titius filiæ suæ nomine centum doti promisit Caio Seio, interq; Caiũ Seiũ & Luciũ Titium patrẽ mulieris cõuenit, ne dos à uiro uiuo Lucio Titio peteretur: postea culpa mariti diuortio facto solutum est matrimonium, & pater mulieris decedens alios hæredes instituit, filia exhæredata. Quæro an ab hæredibus soceri maritus exigere possit dotẽ, cũ eam mulieri redditurus sit? Paulus respõdit, cũ filia,

filia, alijs à patre hæredibus institutis, actionem de dote sua recuperanda habere cœperit, necesse habebit maritus aut exactam dotem aut actiones ei præstare: nec ullam exceptionem habebunt soceri hæredes aduersus eum: cum absurdè dicatur, dolo uideri eum facere, qui non ipsi quem conuenit, sed alij restituturus petat. Alioquin etsi post mortem patris diuertisset, nondum exacta dote, excluderetur actione dotis maritus: quod non est admittendum. Sed etsi ex parte filia hæres patri suo extiterit, debebit maritus cohæredes eius pro parte uirili exigere, & mulieri reddere, aut actiones ei præstare. *Planè ex uerbis iam propositis constat, exceptionem propositam admitti, si maritus ei à quo petit, dotem sit restituturus, iuxta l. 8. in prin. ff. de doli mali except. & l. 133. §. fin. ff. de regul. iuris. Huic concordat l. 25. ff. de pactis dotalibus. cuius uerba uide s̄. cap. prox. quæst. 2. reg. 1. Sed & eius exemplum proponitur in eo, cuius culpa matrimonium solutum est, l. 30. ff. d. tt. cuius uerba uide j. cap. 6. except. 28. repl. 2.*

XXXI. EXCEPTIO: *Nisi pater, qui pro filia dotem promisit, ante nuptias eam emancipauerit, uel mortuus sit. Hæc exceptio reprobatur l. 44. in prin. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si pater filiæ nomine dotem promiserit, & eá ante nuptias emancipaerit, non resoluitur promissio: nam & cum ante nuptias pater moreretur, nihilominus hæredes eius ex promissione obligari manerent.

XXXII. EXCEPTIO: *Nisi mulier ingrata sit ei, qui dotem pro ea promisit. Hæc exceptio reprobatur l. 69. §. patrona. ff. de iure dotium, his uerbis:* Patrona dotem pro liberta iure promissam, quòd extitit ingrata, non retinebit.

XXXIII. EXCEPTIO: *Nisi conuenit, ne ab inuito dos exigeretur. Hæc exceptio approbatur l. ult. §. fin. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Si pater filiæ nomine pecuniam certam in dotem promisit, & pactus est ne inuitus eam solueret, nihil ab eo exigendum puto: quia id quod pacto conuento, ne inuitus exigeretur, conuenit, in dotis causam esse non uidetur.

XXXIIII. EXCEPTIO: *Nisi cum conuenisset, ne uiuo patre néue constante matrimonio dos petatur, matrimonium uiuo patre sit solutum. Hæc exceptio approbatur l. 11. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Cum pater dotem pollicitus fuerit, & paciscatur, ne à se uiuo petatur, néue constante matrimonio: ita pactũ interpretandum diuus Seuerus cõstituit, quasi denuò adiectum esset, Se uiuo. Hoc enim ita accipiendum contemplatione pietatis paternæ & contrahentium uoluntatis, ut & posterior quoq; pars conuentionis ad uitam patris relata uideatur: ne diuersa sententia fructus dotis ab oneribus matrimonij separet, quodq; indignissimum esset, inducat, ut non habuisse dotem existimetur. Quo rescripto hoc effectũ est, ut siquidem uiuo patre decesserit filia, aut sine culpa sua diuerterit, omnimodo dos peti non posit: constante autem matrimonio, mortuo patre peti posit. *Concordat l. 20. in fine. ff. eod. tt. cuius uerba uide s̄. cap. prox. quæst. 2. reg. 1.*

XXXV. EXCEPTIO: *Nisi conuenerit ne dos petatur. Hæc exceptio approbatur l. 12. §. ex pactis. ibi: Ceterum. ff. de pactis dotalibus. cuius uerba uide s̄. cap. prox. quæst. 1. except. 3. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi cum alius pro muliere dotem promisisset, et sine consensu mulieris pactum de non petenda factum sit. quæ replicatio approbatur, simul & distinguitur per ea quæ dicta sunt s̄. cap. 1. quæst. 1. except. 1. Secunda replicatio est: Nisi uir uxori donandi causa pactum de non petendo fecerit. Hæc replicatio approbatur in Comment. donation. cap. 8. except. 29. repl. 1. exemplo 7.*

XXXVI. EXCEPTIO: *Nisi dos marito soluta sit. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi maritus uxori donandi animo, constante matrimonio, dotem restituerit. quæ replicatio approbatur l. unica. C. si dos constante matr. his uerbis:* Si constante matrimonio à marito uxori dos sine causa legitima refusa est (quod legibus stare non potest: quia donationis instar perspicitur obtinere) eadem uxore defuncta, ab eius hæredibus cũ fructib. ex die refusæ dotis marito restituatur: ita ut proprietas eiusdem liberis ex eadem susceptis alienari contra legem à marito non posit. *Concordat Nouell. c. 22. §. porrò aũt dotes, his uerbis:* Dotes quas mariti perceperunt, non temerè uxoribus reddent, constante adhuc matrimonio, nisi ex causis quas lex enumerat. Alioqui si quid tale egerint, quod gestũ est, imitationem quandam & speciem de se præbere donationis uidetur: et si mulier moriatur, recipient dotes mariti, qui intempestiuè eas uxoribus restituerunt, ab uxorũ hæredibus, cũ medij temporis fructibus tam ipsi quàm hæredes eorum, & ex pacto conuento habebunt in lucrum: et si ad secundas uiri nuptias procedant, conseruabunt hæc filijs, nulla ex ijs re abalienata, id quod in uniuersum constitutum est. *Aũt imperator:* Nisi ex causis quas lex enumerat. *Hisce uerbis denotantur replicationis propositæ duplicationes, quarum prima hæc est: Nisi in alimenta uxori dotem constante matrimonio restituerit. quæ duplicatio approbatur l. 73. §. manente. ff. de iure dotium, his uerbis:* Manente matrimonio non perdituræ uxori ob has causas dos reddi potest, ut se suosq; alat, ut fundum idoneũ emat, ut in exilium uel in insulam relegato

parenti

parenti pręstet alimoniam, aut ut egentem uirum, fratrem, sororemúe sustineat. *Secunda duplicatio est: Nisi ut emat prædia, restituit. quæ duplicatio approbatur uerbis iā propositis hisce:* Vt fundum idoneum emat. *Tertia duplicatio est: Nisi ut patrem exulantem uel egentem uxor alat, ei dos à marito sit restituta. Hæc duplicatio approbatur uerbis suprà dictis hisce:* Vt in exilium uel in insulam relegato parenti præstet alimoniam. *Concordat l.20. ff. soluto matrimonio. cuius uerba proponentur paulò inferius. Quarta duplicatio est: Nisi ut liberos ex alio coniugio, fratres, sorores, parentes aut uirum sustineat, uel ab hostibus redimat, dos illi à marito sit restituta. Hæc duplicatio approbatur uerbis suprà propositis hisce:* Aut ut egentem uirum, fratrē, sororemúe sustineat. *Concordat d. l.20. his uerbis:* Quamuis mulier non in hoc accipiat constante matrimonio dotem, ut æs alienum soluat, aut prædia idonea emat: tamen ut liberis ex alio uiro egentibus, aut fratribus, aut parentibus cō sulat, uel ut eos ex hostibus redimat (quia iusta & honesta causa est) non uidetur malè accipere: & ideo rectè ei soluitur, idq; & in filiafamiliâs obseruatur. *Quinta duplicatio est: Nisi ut æs alienum soluatur, maritus uxori dotem restituerit. quæ duplicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Vt æs alienum soluat. *Concordat l.ult. ff. de iure dotium, his uerbis:* Fundum filiæ nomine pater in dotem dederat: huius hæredi filiæ ex asse (creditoribus patris urgentibus) utilius uidebatur potius fundū, qui dotalis erat, distrahere, quòd minus fructuosus esset, & alios hæreditarios uberiore reditu retinere: maritus consensit, si nulla in ea re captio futura sit. Quæro an pars dotis, quæ in hoc fundo est, mulieri manente matrimonio rectè soluatur? Scæuola respondit, si precium creditoribus soluatur, rectè solutum. *Hæc de duplicationibus propositæ replicationis sint dicta. Sed & plures huiusmodi duplicationes licet uidere in Comment. donationum, cap 8. Quæ enim ibi exceptiones propositæ sunt, hic quoque duplicationum loco possunt repeti. Altera propositæ exceptionis replicatio est: Nisi dos in solutum data euicta sit. De hac re uide ĩ. cap. prox. Tertia replicatio est: Nisi non solidum sit solutum. quæ replicatio approbatur l.4. C. de dotis promiss. his uerbis:* Si uoluntate dotantis, &c. *Concordat l.12. §. si fundo. ff. de pactis dotalibus. cuius uerba uide ĩ. cap.8. reg.11 except.4.*

XXXVII. EXCEPTIO: *Nisi antenuptialis donatio actis non sit insinuata. Hæc exceptio approbatur Nouell c.127. §. illud quoque, his uerbis:* Illud dignum correctione aliqua esse iudicātes, partem hoc pręsentis facimus legis. Ex ipso enim rerum inuenientes experimento, necessarium esse mulieribus actis monumentorum antenuptiales donationes insinuari, ut si principalia instrumenta pereant (quod facile est) per monumenta matrimonij eis probatio maneat: sancimus necessitatem habere uiros ipsos, aut etiā qui pro eis antenuptialem donationem scribunt, si quingentorum solidorum transcendit quātitatem, insinuare eam in actis monumentorum, in regia quidem ciuitate apud magistrum census, in prouincijs autem apud uniuscuiusq; ciuitatis defensores, aut apud quos omnino talia documēta confici possunt. Si uerò non insinuent eas, quantū quidem ad partem mulieris, etiam sic eas ualere iubemus, & si tempus fiat exactionis donationis & partis eius, non opponi mulieri non insinuatam fuisse donationem. Si uerò dotalia pacta, & horum euentus parti uiri concedunt actionem dotis, aut etiam eius partis, nullam eum habere iubemus actionem, si non donationem insinuauit in actis monumentorū, sicut dictum est: uiris enim habentibus potestatem insinuare donationes, pro non insinuatis periculum mulieribus imminere ineptum nobis esse uidetur. *Cōcordat Nouell. c.119. §.1. cuius uerba uide ĩ. cap.11. quæst.4. reg.3. except.5. Hactenus de causa petitionis dotis, eiusq; exceptionibus dictum est. Sequuntur nunc reliqui huius actionis loci.*

II. QVIBVS PETITIO DOTIS COMPETIT?

Prima regula. De muliere, pro qua dos est promissa. Huic quoq; dotis petitio competit. quæ regula approbatur l.48. §. fin. ff. de iure dotium, his uerbis: Socer genero sic legauerat: Lucio Titio filiæ meæ nomine centum hæres meus dare dānas esto. Hanc pecuniam generum petere debere, & exactam acceptam legatis referre: sed diuortio facto de dote actionem mulieri reddendam Proculus respondit, & nihilominus dotis esse factā. Iulianus notat: Imò nec filię (si uoluerit) deneganda est huiusmodi actio. *Concordantes leges uide in Comment. legatorum, cap.12. quæst. 3. reg.3. Planè regula proposita in actione quidem ex testamento locum habet, in actione uerò ex stipulatu locum nō habet: quod exceptionis loco notandum. quæ exceptio approbatur l.5. C. de dotis promiss. his uerbis:* Si pater marito tuo stipulanti promiserit dotem, non tibi, sed marito cōtra successores soceri cōpetit actio. *Secunda regula. De patre mariti filij familiâs. Huic quoq; uidetur actio dāda, ex l.56. §. ibi. ff. de iure dotium, his uerbis:* Ibi dos esse debet, ubi onera matrimonij sunt. Post mortē patris statim onera matrimonij filium sequūtur, sicuti liberi, sicut uxor. *Tertia regula. De domino serui dotem stipulantis, proponitur l.46. in prin. ff. de iure dotium. cuius uerba uide ĩ. quæst. prox. except. 5.*

III. ADVERSVS QVOS datur actio?

Prima regula. De fideiussore proponitur l.55. ff. de iure dotium, his uerbis: Cum dotis causa aliquid expromittitur, & fideiussor eo nomine datus renetur. *Secunda regula. De debitore dotis nomine inutiliter delegato, & uxore delegante, proponitur l.59. §. ex asse. ff. d. tt. cuius uerba uide §. quaest.1. except.17.*

IIII. QVID ET QVANtum ueniat in hac actione?

I. *Regula. De usuris. Hae regulariter non debentur. Cuius regulae exceptio prima haec est: Nisi mora in soluenda dote sit facta. Haec exceptio approbatur, simul & declaratur l. ult. §. praeterea. usq; ad finem legis. C. de iure dotium, his uerbis:* Sancimus, si quis in dotem uel praedia, uel certum reditum, uel aedes, uel panes ciuiles spopondit uel promisit, si ex tēpore matrimonij biennium transactum sit, illicò redituū uel pensionum, nec non panis ciuilis quaestum eū praestare, etiamsi nō fuerint adhuc res principales traditae. Et si tota dos in auro sit, itidem post biennium usuras usq; ad tertiam centesimae praestari. Sin autem aliae res praeter immobiles uel aurum fuerint in dotem datae, siue in argento, siue in muliebribus ornamentis, siue in ueste, siue in alijs quibuscunq;, siquidem ęstimatę fuerint, simili modo post biennium & earum usuras ex tertia centesimae currere. Sed aestimationem earum (quia & hoc apertius declarare oportet) eam intelligendā, quae pro singulis speciebus facta est, uel pro unoquoq; genere dotalium specierum, id est, pro argento, uel ornamento, uel ueste, uel alijs speciebus: & non esse expectandā post singulas ęstimationes unam coadunationem totius calculi: quod satis scrupulosum & per nimiam subtilitatem perniciosum est. Sin autē minimè res mobiles fuerint aestimatae, ea post biennium obseruari, quae leges post litem contestatam pro omnibus huiusmodi rebus definiunt. Sin uerò res permistae fuerint, & partim in auro, partim alijs rebus mobilib. uel immobilibus, pro iam facta diuisione omnia procedere: licentia minimè deneganda marito, quando uoluerit, dotem petere. nec is qui debet, putet sibi licentiam esse reditus, uel pensiones, uel usuras, uel accessiones soluēti dotis solutionem protelare: sed siue ante biennium, siue postea, uoluerit dotem pars mariti petere, queat (& secundum leges) eam exigere. *Huius exceptionis replicatio haec est: Nisi biennium ex tempore matrimonij nondum praeterierit. tunc enim nec ex mora debentur usurae, ut ex iam dictis patet. Sed & alias replicationes uide §. except. prox. Altera propositae regulae exceptio est: Nisi usurae promissae sint. quae exceptio approbatur l. 2. C. de dotis promiss. his uerbis:* Si dote promissa socer tuus usuras dare spopondit, id quod deberi ostenderis, competens iudex dissolui tibi praecipiet. *Ratio huius exceptionis proponitur l.21. §. si uxor. ff. de donat. inter uir. & uxor. cuius uerba uide §. repl. 2. Huius exceptionis replicatio prima haec est: Nisi mulier uel eius pater ipsam suis sumptibus exhibuerit. quae replicatio approbatur l.69. §. in domum. ff. de iure dotium, his uerbis:* In domum absentis uxore deducta, nullis in eam interea ex bonis uiri sumptibus factis, ad exhibitionem uxoris promissas usuras reuersus uir improbè petit. *Concordat l.17. in prin. ff. de doli mali except. his uerbis:* Pater pro filia dotem promiserat, & pactus erat, ut ipse aleret filiam suam, eiusque homines: idem homo Tusticanus genero scripsit usuras praestandas, quasi ex dotis promissione. quaesitum est, cum ipse filiam suam exhiberit, & maritus nullam impensam fecerit, an ex chirographo ex stipulatu agenti genero exceptio obstare debeat? Scaeuola respondit, si (ut proponitur) pater cum exhiberet, per errorem promisisset, locum fore doli mali exceptioni. *Concordat item l. 42. §. usuras. ff. soluto matrim. cuius uerba uide §. cap. 8. reg. 9.*

Secunda replicatio est: Nisi maritus uxori usuras remiserit. Haec replicatio reprobatur l.21. §. si uxor. ff. de donat. inter uir. & uxor. his uerbis: Si uxor uiro dotem promisit, & dotis usuras, sine dubio dicendum est, usuras peti posse: quia non est ista donatio, cum pro oneribus matrimonij perantur. Quid tamen si maritus uxori petitionem earum remiserit? eadem erit quaestio, an donatio sit illicita? Et Iulianus hoc diceret: quod & uerum est. *Admittitur replicatio proposita, si maritus uxori dotem, eumq; usuras in alimenta eius remiserit. quae distinctio approbatur ibidem uersiculo:* Planè si conuenerat. *Cuius uerba cum similibus uide in Commentar. Donat. capite octauo, except. 12. in prin.*

Tertia replicatio est: Nisi uir per uitam suam usuras non petierit, & uxori dotem relegauerit. quae replicatio approbatur l. 54. ff. d. tt. his uerbis: Vir usuras promissae dotis in stipulatum deduxerat, easque non petierat, cum per omne tempus matrimonij sumptibus suis uxorem, & eius familiam uir exhiberet: dote relegata, & donationibus fideicommisso cō firmatis, legato quidem dotis usuras non contineri uidebatur, sed titulo donationis esse remissas.

II. *Regula. De fructibus. Hi quoq; debentur. quae regula approbatur l.7. in prin. ff. de iure dotium,* his

bis uerbis: Dotis fructus ad maritum pertinere debere, æquitas suggerit. cum enim ipsa onera matrimonij subeat, æquum est eum etiam fructus percipere. *Concordat l. ult. §. præterea. C. de iure dotium. cuius uerba uide s. reg. 1. in prin. Huius regulæ exceptio prima uidetur esse talis: Nisi maritus uxorem fructus capere permiserit. Hæc exceptio reprobatur l. 20. C. de iure dotium, bis uerbis:* Pro oneribus matrimonij, mariti lucro fructus totius dotis esse, quos ipse cepit: uel si uxori capere donatiōis causa permisit, eum in quātum locupletior facta est posse agere, manifestissimi iuris est. *Planè admittitur exceptio proposita: Si in alimenta uxorem fructus capere permisit. quæ distinctio approbatur l. 2. C. de pactis super dote, bis uerbis:* Fructus prædiorum in dotem datorum, si secundum pactum sumptibus tuis tuorumq; seruierunt, repeti non posse, ambigere nō debes. *Secunda exceptio est: Quòd impensæ à muliere factæ ex fructibus deducantur. quæ exceptio approbatur l. 7. in prin. ff. soluto matr. cuius uerba uide j. cap. 8. reg. 2. except. 3. repl. 2.*

III. Regula. *In quantum facere potest, reus hac actione tenetur. quæ regula approbatur l. 15. §. fin. cum legibus sequentib. ff. soluto matrimonio, bis uerbis:* Socero cum quo nurus de dote agit, idem honor habetur, ut in id damnetur quod facere potest. quia parentis locum socer obtinet. Ex diuerso si socer ex promissione à marito conueniatur, solet quæri an idem honor ei habēdus sit? Neratius libris membranarum, & Proculus scribūt, hoc iustum esse. Item si mulier ex promissione conueniatur, magis placuit defendendam eā per exceptionem. idem & Proculus ait. Sicuti enim cum socia fuerit, sic dabitur ei exceptio: quamuis iure ciuili sit obligata. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi non uxor neq; socer, sed extraneus dotem promiserit. quæ exceptio approbatur l. 84. ff. de iure dotium, bis uerbis:* Si de dote promissa agatur, non oportet in quantum facere potest, condemnari eum, qui promisit. Paulus. Imò quod ad extraneum attinet, semper hoc uerum est. Cæterùm si manente adfinitate doté promissam gener à socero petat, utiq; in quantū facere potest, socer condemnabitur. Si dirempto matrimonio petatur, ex causa & persona id tribuendum puto. Quid enim si socer specie futuræ dotis induxerit generum: & cum sciret se præstare dotem non posse, id egerit ut genero insidiaretur? *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi extraneus tanquam ex causa dotis debitor mulieris dotē promiserit. quæ replicatio approbatur l. 32. ff. soluto matr. bis uerbis:* Si prior maritus posteriori dotis nomine tanquā debitor mulieris doté promiserit, nō plus quā facere possit dotis futurū est. *Altera propositæ regulæ exceptio est: Nisi mulier uel socer inescandi mariti causa ampliorem dotem promiserit. quæ exceptio approbatur uerbis paulo superius propositis bisce:* Quid enim si socer specie futuræ dotis induxerit generum, &c.

IIII. Regula. *Si quis dotem promiserit, quantum arbitratus sit, ad boni uiri arbitrium redigitur. quæ regula approbatur l. 3. C. de dotis promiss. cuius uerba uide s. cap. eod. except. 8. repl. 1.*

V. Regula. *Si illud aut illud doti promissum sit, in arbitrio promissoris est quid debeatur. quæ regula approbatur l. 46. §. si debitori. ff. de iure dotium, bisce uerbis:* Si debitori suo mulier nuptura ita dotem promiserit, Quod mihi debes, aut fundus Sempronianus doti tibi erit: utrum mulier uolet, id in dotem erit. Et siquidem debitum malit dotis nomine apud uirum remanere, potest exceptione se tueri aduersus petentem fundum. Quòd si fundum dederit, pecuniam à marito condicet. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi marito, qui illud aut illud debet, doti promissum sit quod debet. quæ exceptio approbatur l. 9. ff. de fundo dotali, his uerbis:* Si marito debitori fundi id quod debebat, doti mulier promiserit, dotalem fundum effici. Quòd si ei promittat, qui fundum aut decem debuit, in arbitrio esse mariti quid in dotem sit. Quòd si Stichum aut fundum debuerit maritus, & quod debet doti ei promiserit, Sticho mortuo fundum in dotem esse. His consequens esse, ut si Cornelianum aut Sempronianum fundum debenti, id quod debet, doti promissum sit: utrum eorum dotalem esse malit, hunc dotis esse. Planè utrum uelit alienarum, alterum alienare nō posse. Si tamē alienatum rursus redimat, adhuc in eius potestate esse, an eum quem retinuisset, alienare uelit.

VI. Regula. *Si pater pro filia dotem promisit, utrum ex suis an ex filiæ bonis dotem debeat, definitur l. 7. C. de dotis promiss. bis uerbis:* Si pater dotem pro filia simpliciter dederit, uel filio ante nuptias donationem fecerit, habeat autem filius uel in potestate constitutus, uel fortè emancipatus res maternas, uel ex alio modo tales, quæ adquisitionem effugiunt, quarum usus fructus solus apud patrem remanet, uel quocunque modo poterat quasdam actiones contra patrem habere: dubitabatur apud ueteres, utrúmne uideretur pater ex ipso debito dotis, uel ante nuptias donationis fecisse promissionem uel dationem, ut sese ab huiusmodi nexu liberaret: an debitum quidem remaneret in sua natura, liberalitas autem paterna dotem uel ante nuptias donationem dare suggessisset? Et in tali dubitatione multa pars legislato-

rum ſeſe diuiſit, alio etiam incremento huiuſmodi quæſtioni addito, ſi fortè dixerit in inſtrumento dotali, ex rebus paternis & maternis dotem uel ante nuptias donationem dare, utrum pro dimidia parte uideatur datio uel promiſsio facta eſſe, an pro rata portione utriuſque ſubſtantiæ? Vtranque igitur dubitationem certo fini tradentes ſancimus, ſiquidem nihil addendum exiſtimauerit, ſed ſimpliciter dotem uel ante nuptias donationem dederit uel promiſerit, ex ſua liberalitate hoc feciſſe intelligi, debito in ſua figura remanente. Neq; enim leges incognitę ſunt, quibus cautum eſt, omnino parentum eſſe officiũ dotem uel ante nuptias donationem pro ſua dare progenie. Liberalitas itaque talis maneat uera & irreuocabilis, ut puro nomine & liberalitas & debitum ſuam ſequatur fortunam. Vbi autem ex rebus tam ſuis quàm maternis, uel alijs, quæ non adquiruntur, uel ex ſuis debitis dixerit feciſſe huiuſmodi liberalitates, tunc ſiquidem inopia penitus tentus eſt, ex illis uideri rebus dotem uel ante nuptias donationem eſſe datam, quæ ad filios uel filias pertinent. Si uerò & ipſe ſubſtantiam idoneã poſsidet, & in hoc quaſi de ſuo patrimonio dotem uel ante nuptias donationem dediſſe intelligatur. Poterat enim ſecundum ſuas uires dotem pro filia uel ante nuptias donationem pro filio dare, & conſentire filijs ſuis, quando noluerint partem uel fortè totam ſuam ſubſtantiam, quam habent, paternæ liberalitati pro dote & ante nuptias donatione aggregare: ut reuera appareat quid ipſe uelit dare, & quid de ſubſtantia filiorum proficiſcatur: nedum effuſo ſermone ſeſe iactet, in promptum incidat ſui periculum.

VII. Regula. *De fundo in dotem dato, & re pro fundo muliere per in integrum reſtitutionem reſtituta, proponitur l. 62. ff. de iure dotium, his uerbis:* Titia cum eſſet minor uiginti quinque annis, quartam hæreditatis matris ſuæ communẽ ſibi cum fratribus permutauit, & accepit pro ea parte fundum quaſi emptione inter ſe facta. Hunc fundũ cum alijs rebus doti dedit: quæro, ſi in integrũ reſtituatur, & partem ſuam accipiat quartam, & fundũ reddat, quid debeat maritus facere? an contentus eſſe debeat alijs rebus in dotem datis? Item quæro, ſi hęc deceſſerit, & hęredes eius in integrum reſtitutionem ex perſona eius petierint, & ipſi petãt quartam partẽ, & illi fundũ, an maritus cogatur reſtituere fundum cõtentus in retentione lucri dotis cæteris rebus? Modeſtinus reſpondit, nihil proponi cur marito dos auferẽda ſit; ſed in meram æſtimationẽ prędij mulier, uel eius hæredes condemnandi ſunt, referẽdam in hoc tempus quo in dotem datus eſt.

VIII. Regula. *Si curator adultæ plus quàm facultates mulieris ferunt, doti promiſerit, quid & quantum debeatur, definitur l. 60. & l. 61 in prin. ff. de iure dotium cuius uerba uide ſ. eod. cap. except. 9.*

IX. Regula. *De re minoris, & eius precio, proponitur d. l. 61. §. 1. his uerbis:* Curator res dotis nomine tradere debet, non ut uendat cuilibet, & precium eius in dotem det. Dubitari tamẽ poteſt, an hoc uerum ſit. Quid enim ſi aliter honeſtè nubere nõ poſsit, quàm ut pecuniam in dotem det, idq; ei magis expediat? Atquin poſſunt res in dotem datæ plerunq; alienari, & pecunia in dotem cõuerti. Sed (ut expediatur quęſtio) ſiquidem res in dotem maritus accipere maluerit, nihil amplius quęrendum eſt. Sin autem non aliter contrahere matrimonium uir patiatur, niſi pecunijs in dotem datis: tunc officium curatoris eſt, apud eundem impetrare iudicem, qui eum conſtituit, ut interim ei cauſa cognita, etiam uiro abſente, permittat rerum uenditione celebrata dotem conſtituere.

X. Regula. *Ne maior dos petatur, quàm eſt ante nuptialis donatio, definitur* Nouell. c. 97. *in prin. uſq; ad §. ſed & aliud. cuius uerba uide ĩ. cap. 8. reg. 24.*

XI. Regula. *Omnibus bonis in dotem datis, id dũtaxat debetur, quod deducto ære alieno ſupereſt. quæ regula approbatur l. 72. in prin. ff. de iure dotiũ. cuius uerba uide ĩ. cap. 10. reg. 8.*

V. QVANDO COMPETAT ACTIO?

I. Regula. *Statim ſecutis nuptijs cõpetit hæc actio. quæ regula approbatur l. ult. § fin. C. de iure dotium. cuius uerba uide ſ. quæſt. prox. reg. 1. in prin. Huius regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi aliter conuenerit. quæ exceptio approbatur l. 12. § ex pactis. ibi: & donec nupta ſit. ff. de pactis dotalibus. cuius uerba uide ſ. cap. prox. quæſt. 1. except. 3.*

II. Regula. *Si ita conuenit, Cum commodiſsimum erit, dotem præſtari: quando debeatur, definitur l. 79. § fin. ff. de iure dotium. cuius uerba uide ſ. quæſt. 1. except. 15.*

III. Regula. *Si intra annum dotem dari ſtipulatus ſit: utrum à die ſtipulationis, an nuptiarum, annus currere incipiat, definitur l. 48 in prin. ff. de iure dotium, his uerbis:* Tali ſtipulatione, Decem in anno dotis nomine dare ſpondes? quæſitum eſt, annus ex quo tempore ſit numerandus, utrum ex die ſtipulationis factę, an ex eo die quo dos eſſe potuiſſet, id eſt, nuptiarum? Et reſponſum eſt, ex die nuptiarum annum eſſe numerandum: ne ſi aliter obſeruemus (ſi intra annum nuptiæ factæ non ſint) uideri poſsit dos ex ea obligatione non deberi.

IIII. *Regula. Etiam soluto matrimonio dos peti potest. de quo dictum ē. quæst. 1. except. 30.*

VI. QVAE ACTIO COMPETAT, quæq; eius adfinia sint remedia.

I. *Regula. Ex stipulatu actio competit, siue stipulatio interuenerit, siue non interuenerit. quæ regula approbatur l. unica. §. 1. C. de rei uxoriæ actione. cuius uerba uide suprà eod. capite, quæst. 1. except. 18.*

II. *Regula. Ex empto actio datur, si res æstimata in dotem data sit. quæ regula approbatur l. 10. C. de iure dotium, his uerbis:* Cum dotem te æstimatam accepisse profitearis, apparet iure communi per pactum, quod doti insertum est, formato contractu ex empto actionē esse: quis enim dubitet æstimationē à te mulieri deberi? cùm periculo tuo res deteriores fiant, uel augmēta lucro tuo recipiantur.

III. *Regula. Hypothecaria quoq; actio competit, suntq; res mulieris pro dote obligatæ. quæ regula approbatur l. unica. §. & ut plenius. C. de rei uxoriæ actione, his uerbis:* Vt plenius dotibus subueniatur, quemadmodū administratione pupillarium rerum & in alijs multis iuris articulis tacitas hypothecas inesse accipimus, ita & in huiusmodi actione damus ex utroque latere hypothecam, siue ex parte mariti pro restitutione dotis, siue ex parte mulieris pro ipsa dote præstanda, pro rebus dotalibus euictis: siue ipsæ principales personæ dotes dederint, uel promiserint, uel susceperint, siue aliæ pro ijs personæ: & dos siue aduenticia siue profecticia sit, secūdum ueteris iuris nominationem. Ita enim & imperitia hominum & rusticitas nihil eis poterit adferre præiudicij: cùm nos illis ignorantibus & nescientibus in hoc casu nostram induximus prouidentiam. Si enim & stipulationes & hypothecæ inesse dotibus intelliguntur, & inutiles stipulationes emendantur, sic in posterum causa inuenierut ualida & perfecta, quasi omnibus dotalibus instrumentis à prudentissimis uiris confectis. Et nemo putet nos hæc sancire in his tantummodo dotibus, quæ instrumentis receptæ sunt. Nihil enim prohibet, etsi sine scriptis dos uel detur, uel promittatur, uel suscipiatur, simili modo intelligi factam stipulationem & hypothecam ex utraq; parte, quasi fuerit scripta. Et natura quidem ex stipulatu actionis hęc intelligatur, re uxoria in posterum cessante. *Ait Imp.* Si enim stipulationes inesse dotibus intelliguntur. *Ad hæc uerba intelligenda repete ea quæ dicta sunt ē. eod. cap. quæst. 1. except. 18.*

IIII. *Regula. Exceptio quoq; adfine remedium est actionis propositæ, quemadmodum & aliarum actionum. quæ regula approbatur l. 44. §. quæ debitorem. ff. de iure dotium, his uerbis:* Quæ debitorem filiumfamiliâs habet, si patri eius ita dotem promiserit, Quod mihi debes: uel, Quod mihi filius tuus debet, doti tibi erit: nō obligatur, sed efficitur ut id, quod actione de peculio seruari à patre poterat, in dote sit. Marcellus. Siue igitur cum filio posthæc, siue cum patre agere instituerit, exceptione pacti conuenti submouebitur. Actione autem de dote si experiatur, consequetur quod in peculio fuisse apparuit eo tempore, quo dos promittebatur, utiq; si post nuptias promissa est dos. Si uerò ante nuptias, eius temporis peculium ęstimari debet, quo nuptiæ fierent. *Hæc de dotis petitione, prima mariti actione.*

DE ACTIONE MARITI dote euicta. Cap. III.

SEcunda mariti actio, quam dotis nomine habet, est, si dos sit euicta. de qua nunc dicendum.

I. CAVSA HVIVS actionis.

Si dos euicta sit, marito eius nomine datur actio. quæ regula approbatur l. 16. ff. de iure dotium, his uerbis: Quoties res æstimata in dotem datur, euicta ea uirum ex empto contra uxorem agere, & quidquid eo nomine fuerit consecutus, dotis actione soluto matrimonio ei præstare oportet. Quare etsi duplum fortè ad uirum peruenerit, id quoq; ad mulierem redigetur. Quæ sententia habet æquitatem: quia nō simplex uenditio fit, sed dotis causa, nec debet maritus lucrari ex damno mulieris. Sufficit enim, maritum indemnem præstari, non etiam lucrum sentire. *Concordat l. 34. ff. d. tt. his uerbis:* Mater cum filiæ aurum dedisset utendum, pater puellæ id aurum in dotem uiro adpendit: dein mortua est mater. Si inscia inuitaue uxore uir id aurum in dotem dedit, manet id aurum hæredis matris, uindicariq; potest, & eo minorem uiro dotem datam esse placuit. Sed quia res euicta est, marito competit aduersus socerum actio. *Concordat item l. 98. in prin. ff. de solution. his uerbis:* Qui res suas obligauit, postea aliquam possessionem ex his pro filia sua promittendo dotem obligauit & soluit: si ea res à creditore euicta est, dicendum est maritum ex dotis promissione agere posse, ac si statuliberum uel rem sub conditione legatam dotis nomine pro filia pater soluisset. harum enim rerum solutio non potest, nisi ex euentu liberare: scilicet quo casu, &c. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi res inæstimata in dotem data sit. quæ exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 1. C. de iure dotum, his uerbis:*

Euicta re quæ fuerat in dotem data, si pollicitatio uel promissio fuerit interposita, gener contra socerum, uel mulierem, seu hæredes eorum condictione uel ex stipulatione agere potest. Sin autem nulla pollicitatio uel promissio intercesserit, post euictionem eius, siquidem res æstimata fuerit, ex empto cōpetit actio. Sin uerò hoc nō est factum, siquidem bona fide eadem res in dotem data est, nulla marito competit actio. Dolo autem dantis interposito, de dolo actio aduersus eum locum habebit: nisi à muliere dolus interpositus sit. tunc enim ne famosa actio aduersus eam detur, in factum actio competit. *Concordat l. 13. C. eod. tit. his uerbis:* Si à matre uestra superstite aliquid ad uos pertinens in dotem scienti uitrico uestro datum est, intelligis nullam firmitatem iuris donationem habere, si neq; pollicitario neq; stipulario intercessit. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi cautio de euictione præstanda intercesserit. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Si pollicitario uel promissio fuerit interposita, &c. *Secunda replicatio est: Nisi dolus dotem dantis intercesserit. quæ replicatio approbatur itidem uerbis iam propositis hisce:* Dolo autem dantis interposito, &c. *Concordat l. 69. §. cum res, in fine. ff. de iure dotium. cuius uerba uide ꝫ. proximè. Altera propositæ regulæ exceptio est: Nisi res in dotem æstimatas soluto matrimonio reddi conuenit. quæ exceptio approbatur d. §. cum res, his uerbis:* Cum res in dotem æstimatas soluto matrimonio reddi placuit, summa declaratur, non uenditio contrahitur. Ideoq; rebus euictis, si mulier bona fide eas dederit, nulla est actio uiro: alioquin de dolo tenetur.

II. ADVERSVS QVOS ACTIO PROPOSITA COMPETIT?

Contra socerum, mulierem, uel hæredes eorum datur. quæ regula approbatur l. 1. in prin. C. de iure dotium. cuius uerba uide s̄. quæst prox except. 1. Concordat l. 34. in fine. ff. de iure dotium. cuius uerba uide s̄. quæst. prox. in prin.

III. QVAE EX EVICTIONE DETUR ACTIO?

Ex stipulatu, ex empto, de dolo uel in factum actio competit, pro uarietate circumstantiarum. quæ regula approbatur l. 1. C. de iure dotium. cuius uerba uide s̄. quæst. 1. except. 1. Hæc de euictionis actione sint dicta. Superest adhuc una actio & exceptio marito dotis nomine competens, ob impensas scilicet in res dotales factas.

DE ACTIONE ET EXCEPTIONE IMPENSARUM NOMINE IN RES DOTALES À MARITO FACTARUM.

Cap. IIII.

I. CAVSA EX QVA ACTIO UEL EXCEPTIO HÆC COMPETAT.

S*I maritus in res dotales impensas fecit, tam per actionem eas repetere, quàm per exceptionem eas deducere & retinere potest. quæ regula approbatur quoad retētionē Inst. de actionib. § ite si de dote. ibi: Propter retētionē, his uerbis:* Propter retētionem dotis repetitio minuitur. Nam ob impensas in res dotales factas marito quasi retentio concessa est: quia ipso iure necessarijs sumptibus dos minuitur, sicut ex latioribus Digestorum libris cognoscere licet. *Approbatur quoad actionem l. 5. §. si dos tota. ff. de impensis in rebus dotalib. factis, hisce uerbis:* Si dos tota soluta sit, non habita ratione impensarum: uidendum est an condici possit id, quod pro impensis necessarijs compensari solet? Et Marcellus admittit condictioni esse locum. Sed etsi pleriq; negent, tamē propter æquitatem Marcelli sententia admittenda est. *Exempla huius regulæ uide ꝫ. except. prox. Sunt enim aliquot propositæ regulæ exceptiones, quæ sumuntur ex causa ex qua impensum est, ex re in quam impensum est, & ex alijs huiusmodi circumstantijs, ordine hic proponendæ.*

I. EXCEPTIO: *Nisi impensæ non fuerint necessariæ. Hæc exceptio approbatur, simul & declaratur l. 1. in prin. ff. de impensis in rebus dotalibus factis, hisce uerbis:* Impensarum quædam sunt necessariæ, quædam utiles, quædam uoluptariæ. Necessariæ hæ dicuntur, quæ habent in se necessitatem impendendi. Cæterùm si nulla sit necessitas, alio iure habentur. *Declaratur item exceptio proposita l. 4. ff. eod. tit. his uerbis:* In totum id uidetur necessarijs impensis contineri, quod si à marito omissum sit, iudex tanti eum damnabit, quanti mulieris interfuerit eas impensas fieri. Sed in hoc differt, quòd factarū ratio habetur, etsi res malè gesta est: non factarum ita, si ob id res malè gesta est. Itaq; si fulserit insulam ruentē, eaq; exusta sit, impensas consequitur: si non fecerit, deusta ea nihil præstabit. *Alia necessariarū, sed & non necessariarum impensarum definitio, proponitur l. 14. ff. eod. tit. his uerbis:* Impēsæ necessariæ sunt, quibus nō factis dos imminuitur: ueluti aggeres facere, flumina auertere, ædificia uetera fulcire, iter reficere, arbores in locum mortuarū reponere. utiles sunt, ueluti pecora prædijs imponere, stercorare. uoluptuosæ sunt, balinea extruere. *Sanè aliæ necessariarū impensarū species enumerantur l. 2. § fin. cum duabus legibus*

bus sequentibus. ff. d. tt. bis uerbis: Inter necessarias impēsas esse, Labeo ait, moles in mare uel flumen proiectas. Sed & si pistrinū uel horreum necessariò factū sit, in necessarijs impēsis habendum ait. Proinde Fulcinius inquit, si ędificium ruens, quod habere mulieri utile erat, refecerit, aut si olīueta desecta restaurauerit, uel si ex stipulatione damni infecti nomine, ne committatur, præstiterit. Vel si in ualetudinem seruorū impenderit. Vel si uites propagauerit, uel arbores curauerit, uel seminaria pro utilitate agri fecerit: necessarias impensas fecisse uidebitur. *Similes species proponuntur l. 7. §. fin. ff. soluto matrim. bis uerbis:* Si nouam uillam necessariò extruxit, uel ueterem totam sine culpa sua collapsam restituit: erit eius impēsæ petitio. Simili modo etsi pastinū instituit: hæ enim impēsæ aut in res necessarias, aut in utiles cedunt, pariuntque marito actionem. *Hactenus definitiones & species impensarū necessariarum propositæ sunt. Non necessariæ uerò impensæ duplices sunt, utiles & uoluptariæ, ut patet ex ijs quæ proposita sunt s. ead. except. in prin. Harum definitiones & species proponuntur l. 5. §. fin. cū duabus legibus sequentibus. ff. de imp. in rebus dotalibus factis, bis uerbis:* Vtiles impensæ sunt, quas maritus utiliter fecit, quæq; rem mulieris meliorem reddūt. Veluti si nouelletum in fundo factum sit, aut si domui pistrinū aut tabernam adiecerit. Idem erit si seruos artes docuerit. Voluptariæ autem impensæ sunt, quas maritus ad uoluptatem fecit, & quę species exornant. *Concordat l. 14. ff. eod. tt. cuius uerba uide paulo superius ead. except. Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi impensæ utiles sint. hæ enim quamuis per retentionem ipso iure dotem non minuant, tamē per actionem peti possunt. quæ replicatio approbatur l. 7. in fine. ff. d. tt. bis uerbis:* Vtiles quidem ipso iure dotem non minuunt, ueruntamē habent exactionem. *Concordat l. ult. in prin ff. de fundo dotali, bis uerbis:* Vir in fundo dotali lapidicinas marmoreas aperuerat: diuortio facto quæritur, marmor quod cæsum neq; exportatum est, cuius sit? & impēsas in lapidicinas factas mulier an uir pręstare debeat? Labeo, marmor uiri esse, ait. Cæterùm uiro negat quidquá pręstandum esse à muliere: quia nec necessaria ea impensa esset, & fundus deterior esset factus. Ego non tantùm necessarias, sed etiā utiles impensas dandas à muliere existimo: nec puto fundum deteriorem esse, si tales sint lapidicinæ, in quibus lapis crescere possit. *Concordat l. 7. §. si uir in fundo. ff. soluto matr. bis uerbis:* Si uir in fundo mulieris dotali lapidicinas marmoreas inuenerit, & fundum fructuosiorem fecerit, marmor quod cæsum neq; exportatū est, mariti est, & impensa non est ei præstanda: quia nec in fructu est marmor, nisi talis sit ut lapis ibi renascatur, quales in Gallia sunt & in Asia. Sed si cretifodinæ, uel argentifodinę, uel auri, uel cuius alterius materiæ sint, uel arenæ: utiq; in fructu habebuntur. *Declaratur replicatio proposita definitione & speciebus utilium impensarum paulo antè propositis. Sed & duplicationis loco notandum, quòd utiles impensæ per actionem peti quidem possint, per retentionem autem ipso iure dotem minuant, ut dictū paulo superius ead. repl. in prin. Huius autem duplicationis triplicatio hæc est: Nisi uoluntate mulieris factæ sint: tunc enim etiā ex dote possunt deduci. quæ triplicatio approbatur l. 8 ff. de imp. in rebus dotalib. factis, bis uerbis:* Vtilium nomine ita faciendam deductionem quidā dicūt, si uoluntate mulieris factæ sint. Iniquū enim esse, cōpelli mulierem rem uendere, ut impensas in eam factas soluat, si aliunde soluere non potest: quod summam habet æquitatis rationem. *Secunda propositæ exceptionis replicatio est: Nisi uoluntate mulieris impensæ non necessariæ factæ sint. quæ replicatio reprobatur l. 11. in prin ff. d. tt. bis uerbis:* In uoluptarijs, Aristo scribit, nec si uoluntate mulieris factæ sunt, exactionem parere. *Tertia replicatio est: Nisi res, in quas impensæ non necessariæ factæ sunt, promercales sint. Hæc replicatio approbatur l. 10. ff. d. tt. bis uerbis:* Quod si hę res, in quibus impensę factæ sunt, promercales fuerint, tales impensæ non uoluptariæ, sed utiles sunt. *Quarta replicatio est: Nisi mulier non patiatur maritū res tollere, in quas impensæ nō necessariæ factæ sunt. quæ replicatio approbatur l. 9 ff d. tt. bis uerbis:* Et pro uoluptarijs impensis, nisi parata sit mulier pati maritum tollentem, exactionem patitur. Nam si uult habere rem mulier, reddere ea quæ impensa sunt, marito debet: aut si non uult, pati debet tollentem, si modò recipiant separationem. Cæterùm si nō recipiant, relinquendæ sunt. Ita enim permittendū est marito auferre ornatum quē posuit, si futurū est eius quod abstulit. *Concordat l. unica. §. sed nec ob. in fine. C. de rei uxoriæ actione, bis uerbis:* Si uoluptarię sint, licet uolūtate mulieris expensæ, deductio operis quod fecit (sine lęsione tamen prioris speciei) marito relinquatur: ut sit omniū retentionum expeditus tractatus, & ex stipulatu actio meritò secundū suā naturā nullā recipiat retentionē. *Propositæ replicationis duplicatio est: Nisi res non recipiat separationem. quæ duplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Cæterùm si non recipiant separationē, relinquendæ sunt, &c. *Item hisce uerbis:* Sine lęsione tamen prioris speciei. *Hæc de prima exceptione eiusq; replicationibus sint dicta.*

II. EXCEPTIO: *Nisi nō ad perpetuā utilitatē rei, sed ad eam quæ præsentis temporis est, sit*

impensum. Hæc exceptio approbatur l.3 §.nos generaliter.ff.de imp.in rebus dotalibus factis,hisce uerbis: Nos generaliter definimus, multum interesse an ad perpetuam utilitatẽ agri, uel ad eam quæ non ad præsentis temporis fructum pertineat, an uerò ad præsentis anni fructum: si in præsentis, cum fructibus hoc compensandum: si uerò non fuit ad præsens tantùm apta erogatio, necessarijs impensis compensandum Iulianus putat. *Huius exceptionis species est J.except.prox.*

III. EXCEPTIO: *Nisi fructuum quærendorum causa uel in agrum colendum impendit. Hæc exceptio approbatur l.ult. ff.de impensis in rebus dotalibus factis, hisce uerbis:* Ante omnia quæcunque impensæ quærendorum fructuum causa factæ erunt (quanquam eædem etiã colendi agri causa fiant: ideoq; non solùm ad percipiendos fructus, sed etiam ad conseruandam ipsam rem speciemq; eius necessariæ sunt) eas uir ex suo facit, nec ullá habet eo nomine ex dote deductionem. *Declaratur hæc exceptio l.7. §.impendi.ff. soluto matrimonio, his uerbis:* Impendi autem fructuum percipiendorũ causa, Pomponius ait, quod in arando serendoq; agro impẽsum est, quodq; in tutelam ædificiorũ, ægrumue seruum curandum: scilicet si ex ædificio uel seruo fructus aliqui percipiebãtur. Sed hæ impensæ non reperuntur, cum maritus fructum totius anni retinet: quia ex fructibus prius impensis satisfaciendum est. *Concordat d.l.7. §.si uir in fundo. cuius uerba uide S. except.2.repl.1. Ait Iurisconsultus:* Quia ex fructibus prius impensis satisfaciendum est. *De hac re dicetur J.cap.8.reg.2. Propositæ exceptionis replicatio prima est: Nisi nouum ædificium extruxit, uel uetus collapsum restituit. quæ replicatio approbatur d.l.7.§.fi.1.cuius uerba uide S.ead.reg.in prin. Altera replicatio uidetur esse: Nisi cum in sementem impendisset, messis non responderit. quæ replicatio reprobatur l.8.§.fin.ff. soluto matr.cuius uerba uide J.*

IIII. EXCEPTIO: *Nisi in tutelam & conseruationem rerum dotalium impendit. Hæc exceptio approbatur l. 15. ff. de imp.in rebus dotalibus factis, hisce uerbis:* Quod dicitur, Impensas quę in res dotales necessariò fiunt factæ, dotem deminuere: ita interpretandũ est, ut si quid extra tutelam necessariã in res dotales impensum sit, id demum in ea causa sit. Nam tueri res dotales uir suo sumptu debet: alioquin tam cibaria dotalibus mãcipijs data, quàm quæuis modica ædificiorum dotalium refectio, & agrorum quoq; cultura dotem minuerent: omnia enim hæc in specie necessariarum impensarũ sunt. Sed ipsę res ita præstare intelliguntur, ut non tam impendas in eas, quàm deducto eo minus ex his percepisse uidearis. Quæ autem impendia secundum eam distinctionem ex dote deduci debeant, non tam facilè in uniuersum definiri, quàm per singula ex genere & magnitudine impendiorum æstimari possunt. *Concordat l.28.§.1. ff.de donat.inter uir. & uxor.cuius uerba uide J.except.6.repl.2.*

V. EXCEPTIO: *Nisi stipendij uel tributi nomine ob fundum dotalem impensum sit uel solutum. Hæc exceptio approbatur l. 13. ff. de imp. in rebus dotalibus factis, hisce uerbis:* Neq; stipẽdium neq; tributum ob dotalem fundum præstita exigere uir à muliere potest: onus enim fructuum hæc impendia sunt.

VI. EXCEPTIO: *Nisi in aliam quàm dotalem rem sit impensum. Hæc exceptio approbatur l.2. §.in necessarijs.ff.de impensis in rebus dotalibus factis, hisce uerbis:* In necessarijs impensis hoc sciendum est, eas demum impẽsas dotem minuere, quæ in dotem factæ sunt. Cæterũ si in dotem factę non sint, non habent in se reputationem. *Concordat l.5. §. nam in pecunia.ff.eod.tit.his uerbis:* Hoc de his impensis dictum est, quæ in dotem ipsam factæ sunt. Cæterùm si extrinsecus, non deminuent dotem. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi ex dote sit expensum in necessarias mulieris, uel eius qui dotis repetitionem habet, causas. quæ replicatio approbatur l.21.ff.soluto matr.his uerbis:* Si ideo maritus ex dote expendit, ut à latronibus redimeret necessarias mulieri personas, uel ut mulier uinculis aliquem de necessarijs suis uindicaret, reputatur ei id quod expensum est, siue pars dotis sit, pro ea parte: siue tota dos sit, actio dotis euanescit. Et multo magis idem dicendum est, si socer agat de dote, debere rationem haberi eius quod in ipsum impensum est, siue ipse maritus hoc fecit, siue filiæ ut faceret dedit. Sed etsi nõ pater experiretur, sed post mortem eius filia sola de dote ageret: idem erit dicendum. Cũ enim doli exceptio insit de dote actioni, ut cæteris bonæ fidei iudicijs, potest dici (ut & Celso uidetur) inesse hũc sumptum actioni de dote: maximè si ex uoluntate filiæ factus sit. *Secũda replicatio est: Nisi in pueros ex ancillis dotalibus natos sit impẽsum. quæ replicatio approbatur l.28. §.1. ff. de donat. inter uir. & uxor.his uerbis:* Si quid in pueros ex ancillis dotalibus natos maritus impenderit, aut in doctrinam aut alimenta, non seruatur marito: quia ipse ministerijs eorũ utitur. Sed illud seruatur, quod nutrici datum est ad educãdum: quia pro capite id dedit, quemadmodũ si à prędonib. redemisset seruos dotales. *Tertiæ replicationis loco notandum, quòd quamuis id quod à marito in alias res quàm dotales impensum est, ex dote deducere, uel dotis repetitioni per exceptionẽ opponere non possit: tamen illud per actionem petere non prohibeatur, exemplo eius*

quod

quod s̄.except.1. repl. 1. de utilibus impensis dictū est.

VII. EXCEPTIO: *Nisi maritus donandi causa impēderit, uel impensas remiserit. Hæc exceptio reprobatur l.11.§. fin. ff. de impensis in rebus dotalib. factis. cuius uerba uide in Comment. donationum, cap. 8. except. 29. repl. 1. exemplo 6.*

VIII. EXCEPTIO: *Nisi res, in quam impensum est, perierit. Hæc exceptio reprobatur l.4. in fine. ff de impensis in rebus dotalibus factis. cuius uerba uide s̄. except. 1. in prin.*

IX. EXCEPTIO: *Nisi mulier marito malit relinquere rem, in quam impensum est, quàm impensas præstare. quæ exceptio reprobatur exemplo l. 78. § si fundus. ibi: nec audiri. ff. de iure dotium. cuius uerba uide s̄. cap. 8. reg. 28.*

X. EXCEPTIO: *Nisi modicæ sint impensæ. Hæc exceptio approbatur l.12. ff. de imp. in rebus dotalibus factis, hisce uerbis:* Omnino & in ædificandis ædibus, & in reponendis propagandisq; uineis, & in ualetudine mācipiorum modicas impensas non debet arbiter curare: alioquin negociorum gestorum potius, quàm de dote iudicium uidebitur. *Concordat l.15. ibi: quàm quæuis modica. item ibi: ex genere & magnitudine impendiorum. ff. eod. tit. cuius uerba uide s̄. except. 4.*

XI. EXCEPTIO: *Nisi conuenerit, ne ob impensas ageretur. Hæc exceptio reprobatur l.5. §. fin. ff. de pactis dotalibus. cuius uerba cum sua distinctione uide s̄. lib. eod. cap. 1. quæst. 1. except. 7.*

XII. EXCEPTIO: *Nisi dote soluta impensarum ratio habita non sit. Hæc exceptio reprobatur l. 5 §. si dos tota. ff. de imp. in rebus dotalibus factis. cuius uerba uide s̄. hoc cap. in prin.*

XIII. EXCEPTIO: *Nisi matrimonium iure non subsistat. Hæc exceptio reprobatur exemplo l.22. §. fin cum lege sequente. ff. soluto matrimonio: ubi cum d. §. fin. dictum esset, mulierem, cuius maritus seruus apparuit, in peculio eius habere priuilegium dotis. cuius uerba uide s̄. lib. 8. cap. 9. reg. 4. except. 10. subijcitur l. 23. his uerbis:* Et si quid in eam dotem impensum est, nec à muliere reddatur, per doli mali exceptionē seruabitur. *Hæc de exceptionibus aduersus causam propositam.*

II. QVID ET QVANTVM VENIAT IN ACTIONEM UEL EXCEPTIONEM PROPOSITAM?

I. Regula. *Dos, non corpus dotis deminuitur ob impensas. quæ regula approbatur l.5. in prin. ff. de impens. in rebus dotalibus factis, hisce uerbis:* Quod dicitur, Necessarias impensas dotem minuere: sic erit accipiendum (ut & Pomponius ait) non ut ipsæ res corporaliter deminuantur (utputà fundus uel quodcunque aliud corpus) etenim absurdum est deminutionem corporis fieri propter pecuniā. Cæterùm hæc res faciat desinere esse fundum dotalem, uel partem eius. Manebit igitur maritus in rerum detentione, donec ei satisfiat: non enim ipso iure corporum, sed dotis fit deminutio. Vbi ergo admittimus deminutionem dotis ipso iure fieri? ubi non sunt corpora, sed pecunia. Nam in pecunia ratio admittit deminutionem fieri. Proinde si æstimata corpora in dotem data sint, ipso iure dos deminuetur per impensas necessarias. *Concordat l.56. §. quod dicitur. ff. de iure dotium, his uerbis:* Quod dicitur, necessarias impensas ipso iure dotem minuere: non eò pertinet, ut si fortè fundus in dote sit, desinat aliqua ex parte dotalis esse: sed nisi impensa reddatur, aut pars fundi aut totus retineatur. Sed si tantum in fundum dotalem impensum sit per partes, quanti fundus est, desinere eum dotalem esse, Scæuola noster dicebat: nisi mulier sponte marito intra annum impensas obtulerit. Si pecunia & fundus in dote sint, & necessariæ impensæ in fundo factæ: Nerua ait, dotem pecuniariam minui. Quid ergo si mulier impēsas marito soluerit: utrum crescet dos, an ex integro data uidebitur? cuius rei manifestior iniquitas in fundo est, secundum sententiam nostri Scæuolæ. Nam si desinit dotalis esse, poterit alienari rursus, quemadmodum poterit fieri dotalis data pecunia? an iam pecunia in dotem esse uidebitur? sed magis est ut ager in causam dotis reuertatur, & interim alienatio fundi inhibeatur. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi pecunia in dotem sit data, non corpus aliquod, ut fundus. quæ exceptio approbatur uerbis suprà propositis hisce:* Vbi ergo admittimus deminutionem dotis ipso iure fieri? ubi non sunt corpora, sed pecunia, &c. *Concordat d. uers.* Si pecunia & fundus in dote sint, &c. *Altera exceptio est: Nisi corpus æstimatum in dotem datum sit. quæ exceptio approbatur uerbis s̄. propositis hisce:* Proinde si ęstimata corpora in dotem data sint, ipso iure dos deminuitur per impensas necessarias.

II. Regula. *Impensis in uestimenta seruorum factis, ipsa uestimenta, si supersunt, erunt restituenda. quæ regula approbatur l. 66. §. seruis. ff. soluto matri. his uerbis:* Seruis uxoris uir numos in uestiarium dederat: quo peracto deinde intra annum diuortium intercesserat: placuit Labeoni & Trebatio, qualia uestimenta post diuortium essent, talia uiro reddi. Idem iuris futurum fuisse, si ipsa uestimenta uir emisset, & seruis dedisset. Quòd si uestimenta non rederentur, tunc uirum precium in dotem compensaturum.

III. QVAE

III. QVAE ACTIO VEL EXceptio impensarum nomine competat?

I. Regula. *Impensæ ipso iure dotem minuunt, & ex dote deducuntur. quæ regula approbatur l.5. §. fin. ff. de pactis dotalibus. cuius uerba uide s. cap.1. quæst. 1. except.7. Concordat l.56. §. quod dicitur. ff. de iure dotium. cuius uerba uide paulo superius quæst. prox. reg.2. Concordat item l.2. § est & illud. ibi: Impensæ autem. ff. de dote relegata. cuius uerba uide in Comēt. de legatis cap.35. quæst.2. reg.3. Concordat item Instit. de actionib. §. item si de dote. ibi: Propter retentionē. cuius uerba uide s. hoc Cap. in prin. Propositæ regulæ exceptiones uide s. quæst.1. Sed & tollitur hæc regula per ea quæ habentur j. reg. proxim.*

II. Regula. *Per exceptionem maritus impensas potest consequi, si dos à se repetatur. quæ regula approbatur l.5. in prin. ibi: Manebit igitur. ff. de impensis in rebus dotalibus factis. cuius uerba uide s. quæst. prox. in prin. Concordat l.23. ff. soluto matrimonio. cuius uerba uide s. quæst.1. except.13. Mutatur hæc regula l. unica. §. sed nec ob res. C. de rei uxoriæ actione. cuius uerba uide j. reg. prox. sed & plura de hac re uide j. cap. 8. reg.25. in fine.*

III. Regula. *De actione & condictione impensarum, proponitur l.5. §. si dos tota. ff. de impensis dotalibus. cuius uerba uide s. eod. cap. in prin. Concordat l. unica. §. sed nec ob impensas. C. de rei uxoriæ actione, his uerbis:* Sed nec ob impensas in res dotis factas retentio satis esse nobis uidetur idonea: cum enim necessariæ quidem expensę dotis minuant quantitatem, utiles autem non aliter in rei uxorię actione detinebantur, nisi ex uoluntate mulieris: non ab re est, siquidem mulieris uoluntas intercedat, mandati actionem à nostra authoritate marito contra uxorem indulgeri, quatenus possit per hanc quod utiliter impensum est adseruari: uel si non intercedat mulieris uoluntas, utiliter tamen res gesta est, Negociorum gestorum aduersus eam sufficere actionem.

IIII. Regula. *Deficiente actione & exceptione deductio operis permittitur. d. §. sed nec ob impensas. ibi: Quòd si uoluptariæ. cuius uerba cum concordantibus uide s. quæst.1. except.1. repl.4.*

IIII. EVENTVS ACTIONIS & exceptionis propositæ.

Solutis impensis utrum dos uideatur creuisse, an uerò ex integro data, definitur l.5. §. sed si impensis. ff. de impensis dotalibus, hisce uerbis: Si impensis necessarijs mulier satis fecerit, utrum dos crescit, an uerò dicimus ex integro uideri dotem? Et ego (Vlpianus) ubi & pecunia data est, non dubito dotem uideri creuisse. *Concordat l.56. §. quid ergo. ff. de iure dotium. cuius uerba uide s. quæst.2. reg.2.*

DE REPETITIONE dotis. Cap. V.

HActenus actiones & exceptiones marito dotis nomine competentes, propositæ sunt: quanquam plures huiusmodi actiones & exceptiones proponentur j. cap.10. Nunc istæ actiones proponendæ sunt, quæ ex parte mulieris dotis nomine competunt: inter quas præcipuum locum obtinet dotis repetitio, de qua in hoc & j. proximè sequentibus titulis tractabitur.

I. GENVS ET SIMILE huius actionis.

I. Regula. *Ex stipulatu actio datur, quamuis stipulatio nulla uel inutilis interuenerit. quæ regula approbatur l. unica. §. 1. C. de rei uxoriæ actione. cuius uerba uide s. cap.2. except.18. Concordat d. l. unica. §. & ut plenius, usq; ad §. sed etsi. cuius uerba uide s. d. cap.2. quæst.6. reg.3.*

II. Regula. *Bonæ fidei actio est. quæ regula approbatur d. §. sed etsi, his uerbis:* Etsi non ignoramus, ex stipulatu actionem stricto iure esse uallatam, & non ex bona fide descendere: tamen quia nouam naturam de dote stipulatio sibi inuenit, accommodetur ei natura rei uxoriæ & bonæ fidei beneficiū. Et omnes quidem euentus, quos dos ex stipulatu habet, maneat pro sui natura exercens. si quid autem optimum ex rei uxorię actione inuenimus, hoc in præsenti specialiter ei addimus, ut & sit noua ista ex stipulatu, quam composuimus: & non propria tantum, sed etiam ueteris actionis pulchritudine decorata. Primùm itaq; quid naturale sit ex stipulatu actionis, exponatur, & ita si quid ex actione rei uxoriæ superuenerit, addatur, &c.

III. Regula. *Actio ex stipulatu de dote, rei uxoriæ actionis naturam habet: ut ex iam propositis constat. Quæ autem rei uxoriæ actionis natura fuerit, infrà in suis locis dicetur.*

II. ADVERSVS QVOS COMpetat actio proposita?

I. Regula. *De eo cui dos tradita est, & marito. Regulariter aduersus maritum datur, quamuis alij dos data sit. quæ regula approbatur l. 22. §. transgrediamur ff. soluto matrimonio, his uerbis:* Transgrediamur nunc ad articulum hunc, ut quæramus, aduersus quos competat de dote actio? Et aduersus ipsum maritum competere palàm est: siue ipsi dos data sit, siue alij ex uoluntate mariti, uel subiecto iuri eius, uel non subiecto. *Concordat l.19. ff. de iure dotium, his uerbis:* Etiamsi alij iussu mariti dos detur, nihilominus maritus de dote obligatur. *Concordat l.59. in prin. ff. d. tt. his uerbis:* Si mulier ita dotem promiserit, Decem

tibi

tibi aut Titio doti erunt: hoc casu dici potest uel Titio dari posse: sed de dote uirum teneri, quemadmodum si Titio iussisset dari. nec mirum, cum etiam promissura uiro dotem possit delegante eo alteri promittere. Etsi dici solet, alij quàm marito dotis nomine mulierem non posse obligari: his tamen casibus uiro dos quæritur. Non enim existimabimus illam ita promisisse, ut uel de Titij nuptijs cogitaret. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi patri, in cuius potestate maritus est, dos sit data. quæ exceptio approbatur d. §. transgrediamur. ibi: sed si filiumfam. cuius uerba uide* ʒ. *reg. prox. concordat l. 10. C. soluto matrimonio, his uerbis:* Si socero filiæ tuę dotem dedisti, licet in eius positus potestate gener tuus rebus humanis exemptus sit, tamen non de peculio, sed in solidum à te consentiente filia conuentum eum satisfacere oportet. *Plura de regula proposita uide* ʒ. *cap. prox. except. 11.*

II. Regula. *De filiofamiliâs marito, eiusq; patre, proponitur d. §. transgrediamur. ibi: sed si filiumfam. his uerbis:* Sed si filiusfamiliâs maritus sit, & dos socero data sit, aduersus socerũ agetur. Planè si filio data sit, siquidē iussu soceri, adhuc absolutè socer tenebitur. Quòd si filio data sit nõ iussu patris, Sabinus & Cassius responderunt, nihilominus cum patre agi oportere. Videri enim ad eũ peruenisse dotem, penes quem est peculiũ. Sufficit aũt ad id eum damnari quod est in peculio, uel quod in rem patris uersum est. Sin aũt socero dotem dederit, cum marito non poterit experiri, nisi patri hæres extiterit. *Concordat l. 25. in prin. ff. eod. tit. his uerbis:* Si filiofamiliâs dos data sit iniussu patris, de peculio quidē agetur: sed siue propter impensas à filiofamiliâs factas ageret, siue propter res donatas à filiofamiliâs, uel amotas ab uxore res peculiares, hoc ipso quòd habet actionem pater ex persona filij, maius peculium fit: & sic totum est præstandum mulieri quod in peculio est: modò adhuc sit quod uxori debeatur. *Concordat l. 53. ff. eod. tit. his uerbis:* Si filiofamiliâs data est dos, ipse quidem dotis actione tenetur, pater autem eius de peculio: nec interest in peculio rem uel pecuniã dotalem habeat, nec'ne: sed quatenus facere potest, hic quoq; condemnãdus est. Intelligitur aũt peculiotenus facere posse, quod habet rei iudicatæ tempore. Et quidem si cũ patre agatur, deducetur ex peculio quod patri uel subiectis ei personis filius debet. At si cum ipso filio agatur, alterius debiti non fiet detractio in computatione, quantum facere possit filius. *Concordat itē l. 10. C. soluto matrim. cuius uerba uide* ʒ. *reg. proxim. in fine.*

III. *Regula. De hæredibus mariti, uel eius qui dotis actione tenetur. Hi quoq; eadem tenentur actione. quæ regula approbatur l. 9. C. soluto matrim. his uerbis:* Dotis actione successores mariti super eo, quod ei dotis nomine fuerat datũ, conuenire debes: ingrediendi enim in possessionem rerum dotalium, hæredibus mariti non cõsentientibus, sine authoritate competentis iudicis nullam habes facultatem. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc esse uidetur: Nisi dos alij sit legata. hoc enim casu legatarius, non hæres uidetur conueniendus esse. Verùm exceptio hæc reprobatur l. 1. §. per contrarium. ff. de dote relegata. cuius uerba uide in Comment. legatorũ cap. 35. quæst. 2. except. 8. Planè admittitur exceptio proposita, si hæres non soluendo existens cautionem de indemnitate à legatario præstãda exigere supersederit. quæ distinctio approbatur l. 7. §. fin. ff. d. tit. cuius uerba uide d. except. 8. repl. 2. Concordat d. l. 7. §. sed si lex. cuius uerba uide* ʒ. *cap. prox. except. 39. repl. 3. Secunda exceptio est: Nisi unus ex hæredibus dotem præcipuam habeat: hoc enim casu is solus teneri uidetur, non etiam cæteri eius cohæredes. Verùm & hæc exceptio reprobatur: de indemnitate tamen is hæres cæteris cohæredibus eo nomine tenetur cauere. quæ cautio approbatur l. unica. §. cautione uidelicet. C. de rei uxoriæ actione, his uerbis:* Cautione uidelicet defensionis in specie, in qua dotē suæ uxoris uel nurus in familiæ erciscundæ iudicio præcipuam filius defuncti detrahit, secundum propriã naturam ex stipulatu actionis cohæredibus suis præstanda. *Tertia exceptio est: Nisi ab uno ex hæredibus mulieri pro dote compensandi animo defunctus legauerit, & mulier dotem malit quàm legatum: tũc enim dotis actione is solus tenetur, à quo legatum relictum est, non cæteri. quæ exceptio approbatur l. 55. ff. de legatis, his uerbis:* Cum ab uno hęrede mulieri pro dote compensandi animo legatũ est, eaq; dotem suã ferre quàm legatum maluit: utrum in omnes hęredes, an in eum solum, à quo legatum est, actio dotis ei dari debeat, quæritur? & Iulianus in eum primũ, à quo legatũ sit, actionē dandam putat. Nam cum aut suo iure, aut iudicio mariti contenta esse debeat, æquũ esse eũ, à quo ei maritus aliquid pro dote legauerat, usq; ad quantitatē legati onus huius æris alieni sustinere: reliqua parte dotis ab hæredibus ei pręstanda. Eadem erũt dicenda, si hæres instituta pro dote omiserit hæreditatē, ut in substitutũ actio detur: & hoc uerum est. Sed de legatis & legis Falcidiæ ratione bellè dubitatur, utrũ is, in quem solum dotis actio datur, legata integra ex persona sua debeat, perinde ac si omnes hæredes dotē totã præstarent: an dotem totã in ęre alieno cõputare: quia in eum solũ actio eius detur? quod sanè magis rationē habere uidetur. *Quarta exceptio est: Nisi pater mulieris, in cuius potestate illa est, marito hæres existat.*

Hæc

Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit, uerùm eius replicatio hæc est: Nisi mulier à patris potestate sit liberata. quæ replicatio approbatur l. 44. in prin. ff. soluto matrim. cuius uerba uide ȷ. cap. prox. excep. 35.

IIII. Regula. *De legatario, cui dos legata uel prælegata est. De hoc uide ŝ. reg. prox. except. 1. & 2.*

V. Regula. *De fideiussoribus. Hi quoq; dotis actione tenentur. quæ regula approbatur l. 55. ff. de iure dotium. cuius uerba uide ŝ. cap. 2. quæst. 3. reg. 1. Huius exceptio est. Nisi ab inuito detur. Approbatur l. 1. cum lege sequente. C. ne fideiussores uel mandatores dotium dentur. cuius uerba uide ȷ. cap. 10. reg. 6.*

VI. Regula. *De fisco mariti bonis publicatis, proponitur l. 31. in prin. ff. soluto matr. his uerbis:* Si marito publico iudicio damnato, pars aliqua bonorum eius publicetur, fiscus creditoribus eius satisfacere necesse habet, inter quos uxor quoq; est. *Concordat l. 2. C. eod. tit. his uerbis:* Secundum rationem iuris existimas restitui tibi debere dotem à fisco, qui bona damnati patris tui suscepit. Licet enim uiro quondam tuo pater tuus hæres extiterit, attamen iuri tuo hoc derogare nō potest: cùm & ipse pater sine uolūtate tua nec exigere nec accipere dotem poterat.

III. QVANDO ET QVAM diu detur actio?

I. Regula. *Constante matrimonio dos repeti non potest. quæ regula approbatur l. 7. C. soluto matrim. his uerbis:* Filiæ pecuniam adimere, quam habes in potestate, minimè prohiberis. Nā si pro ea dotem dedisti, hanc constante matrimonio nec consentiente quidem ipsa: matrimonio autem dissoluto, inuita repetere non potes. *Concordat l. 5. C. de collationibus, his uerbis:* Dotis quidem petitio perseuerante matrimonio tibi nō competebat: quamuis enim eam intestato patre defuncto fratri conferre debueras, non tamen eo nomine aduersus maritū tibi actio potuit esse: cum eo minus in partem tibi delatæ successionis patris auferre potueris. *Concordat item l. 9. C. de rei uendicatione, his uerbis:* Doce ancillam, de qua supplicas, dotalem fuisse in notione præsidis: quo patefacto dubium nō erit uindicari ab uxore tua nequiuisse. *Planè recipit regula proposita aliquot exceptiones, quarum prima hæc est: Nisi maritus ad inopiam redigatur. quæ exceptio approbatur l. 24. in prin. ff. soluto matr. his uerbis:* Si constante matrimonio propter inopiam mariti mulier agere uolet, unde exactionem dotis initiū accipere ponemus? & constat exinde dotis exactionem competere, ex quo euidentissimè apparuit, mariti facultates ad dotis exactionem non sufficere. *Planè huius exceptionis replicatio uidetur esse talis: Nisi non personali actione de dote agatur, sed hypothecaria aduersus possessores rerum mariti. Hæc replicatio approbatur l. 29. C. de iure dotium. cuius uerba uide ŝ. lib. 8. cap. 9. reg. 4. except. 12. Secunda exceptio est: Nisi marito deportato, uel aliâs damnato, bona eius sint publicata. quæ exceptio approbatur l. 1. C. de repudijs. cuius uerba uide ŝ. lib. prox. cap. 8. causa 4. Tertia exceptio est: Nisi filiofamiliâs uel seruo dos promissa uel data sit, domino uel patre ignorante aut inuito. quæ exceptio approbatur l. 46. §. traditione. ff. de iure dotium. cuius uerba uide ȷ. quæst. 5. reg. 7. Quarta exceptio est: Nisi seruo dotali uolūtate mulieris manumisso, mulier ea quæ ad maritū occasione libertatis peruenerūt, petat. quæ exceptio approbatur l. 65. ff. soluto matrim. cum enim in proxima præcedente lege 64. cuius uerba uide ȷ. cap. prox. except. 25. repl. 1. dictum esset, mulierem posse ea, quæ ad maritum occasione libertatis peruenerunt, petere: subijcitur d. l. 65. his uerbis:* Hęc actio etiam constante matrimonio mulieri competit.

II. Regula. *Soluto matrimonio post annum datur hæc actio. quæ regula approbatur l. unica. §. exactio. C. de rei uxoriæ actione, his uerbis:* Exactio dotis celebretur non annua, bima, trima die, sed omnimodo intra annum in rebus mobilibus, uel se mouentibus, uel incorporalibus: cæteris uidelicet rebus, quę solo continentur, illicò restituendis: quod commune fuerat utriusq; actionis. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi res soli sit, quæ repetitur: tūc enim statim soluto matrimonio competit actio. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Cæteris uidelicet rebus, quæ solo cōtinentur, illicò restituendis. *Secunda exceptio est: Nisi de alio tempore conuenerit. quæ exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 14. cum duabus legibus sequentibus. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* De die reddendæ dotis hoc iuris est, ut liceat pacisci qua die reddatur: dum ne mulieris deterior conditio fiat: id est, ut citeriore die reddatur. Vt autem longiore die reddatur dos, conuenire non potest: non magis quā ne omnino reddatur. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi de longiore tēpore, quàm legibus statutum est, conuenerit. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Vt autem longiore die, &c. *Concordat l. 17. ff. eod. tit. his uerbis:* Atilicinus Proculo suo salutem. Cum inter uirum & uxorem pactum cōuentum ante nuptias factū esset, ut quibus diebus dos data esset, ijsdem diuortio facto redderetur: post quinquennium quàm nuptiæ factæ sunt, uxor uiro dotem dedit. Diuortio facto, quæro, utrum quinquennij die uir uxori dotē reddet, an statuto legibus tempore? Proculus respondit: Quod ad diem dotis reddendæ attinet, pacto existimo meliorem conditionem mulieris fieri posse, deteriorem nō posse. Itaq; si cautum est, ut priore tempore quàm legibus constitutum est reddatur, stari ab eo debere. Si ut longiore,

giore, nec ualere id pactum couentum. Cui sententiæ conueniens est dicere, si pacto conueto cautum est, ut quanto serius post nuptias data fuerit, tanto serius post diuortium reddatur: si propior tempore, quàm in reddenda dote constitutum est, data sit, ualere pactum conuentum: si longiore, nō ualere. *Propositæ replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi post diuortium factum de longiore tempore conuenerit. quæ duplicatio adprobatur l. 18 ff. d. tt. his uerbis:* Licet manente matrimonio nō possit inter uirum & uxorem conueniri, ut longiore die dos reddatur: post diuortium tamen, si iusta causa conuentionis fuerit, id pactum debet custodiri. *Secunda duplicatio est: Nisi non ipsa mulier, sed pater eius pro ea dotem dederit, & longius tempus pactus fuerit. quæ duplicatio approbatur l. 19. ff. d. tt. his uerbis:* Aliud est si pater pro filia dotem promisit, ut annua, bima, trima, quadrima, quinto anno à se redderetur, & conuenit ut iisdem diebus soluto matrimonio dos redderetur. Hoc enim pactum ita ualet, si patri filia hæres extiterit, & interueniente ea pactum conuentum fuerit. *Tertia duplicatio est: Nisi cum antea de breuiori tempore pactum factum esset, postea de tempore legibus statuto conuenerit. quæ duplicatio approbatur l. 27. §. quod & in specie dotis. ff. de pactis, hisce uerbis:* Puta pactam mulierem, ut præsente die dos redderetur, dein depacisci, ut tempore ei legibus dato dos reddatur, incipiet dos redire ad ius suum: nec dicendum est, deteriorem conditionem dotis fieri per pactum. Quoties enim ad ius, quod lex naturæ eius tribuit, de dote actio redit, non fit causa dotis deterior, sed formę suę redditur. Hęc & Scęuolæ nostro placuerunt. *Hæc de prima replicatione. Secunda replicatio est: Nisi non in continenti, sed ex interuallo conuenerit. quæ replicatio approbatur l. 7. §. quin imò. ibi: Sed hoc sic accipiendum. ff. de pactis. cuius uerba cum aliis propositæ exceptionis replicationibus uide in comment. de Pactis.*

Tertia exceptio est: Nisi mulieris periculo res sit. Hæc exceptio reprobatur l. 24. §. siue autem. ff. soluto matr. his uerbis: Siue mariti siue uxoris periculo dos fuit, nihilominus legitimo tēpore debet soluere maritus.

III. *Regula. Defuncto eo, aduersus quem competebat actio, non nisi adita eius hæreditate actio datur. quæ regula approbatur l. 24. §. 1. ff. soluto matr. his uerbis:* Si exhæredato marito mulier agat, magis est ut ex die aditæ patris hæreditatis incipiat ei dotis actio.

IIII. *Regula. Etiam dotis actioni obstat longi tēporis præscriptio: quæ à quo tēpore currere incipiat, definitur l. 30. §. omnis. C. de iure dotium, his uerbis:* Omnis temporalis exceptio siue per usucapionē inducta, siue per decē, siue per uiginti annorū curricula, siue ex eo tempore maiore uel minore sit introducta, ea mulieribus ex eo oponatur, ex quo possint actiones mouere, id est, opulentis quidem maritis cōstitutis post dissolutum matrimoniū: minus autem idoneis, ex quo hoc infortunium eis illatum esse claruerit. Cum constāte etiam matrimonio posse mulieres cōtra maritorum parum idoneorum bona hypothecas suas exercere, iam nostra lege humanitatis intuitu definitū est: ficti diuortij falsa dissimulatione in huiusmodi causa, quā nostra lex amplexa est, stirpitùs eueda. *Ait Imp.* Iam nostra lege. *Scilicet l. 29. C. eod. tt. de qua ĩ. reg. 1. except. 1. repl. 1. Cōcordat l. 7. §. illud. ibi: unde euenit. C. de præscript. 30. uel 40. annorum. cuius uerba uide in Comment. liberationum, cap. ult. Concordat item l. 43. §. fin. ff. de iure dotium. cuius uerba uide ĩ. cap. 8. reg. 24.*

IIII. ADIVNCTA ET euentus propositæ actionis.

I. *Regula. De cautione indemnitatis ab actore præstanda, proponitur l. 55. ff. soluto matrimonio, his uerbis:* Cum mulier de dotis repetitione post solutum matrimonium agit, cauere debet marito, qui ædium nomine damni infecti cauit, si uelit eam recipere, ut periculū marito amoueatur. *Similis cautio proponitur l. 25. §. fin. ff. eod. tt. his uerbis:* Si uir in quinquenniū locauerit fundum, & post primum fortè annum diuortium interuenerit: Sabinus ait, non aliâs fundum mulieri reddi oportere, quàm cauerit, si quid præter unius anni locationem maritus damnatus sit, id se præstaturam esse. Sed & mulieri cauendum, quidquid præter primum annum ex locatione uir consecutus fuerit, se ei restitutum. *Alia actoris cautio proponitur l. 7. §. interdum. ff. soluto matr. cuius uerba uide ĩ. cap. 8. reg. 2. except. 5.*

II. *Regula. De cautione à reo præstanda, proponitur l. 25. §. maritum. ff. soluto matr. his uerbis:* Maritū in reddenda dote de dolo malo & culpa cauere oportet.

III. *Regula. Itidem de cautione rei conuenti, proponitur d. l. 25. §. si qui dotalium, his uerbis:* Si qui dotaliū seruorum in fuga erūt, cauere debebit maritus, se eos uiri boni arbitratu persecuturum & restitutum.

IIII. *Regula. De alia huiusmodi cautione proponitur d. l. 25. §. fin. cuius uerba uide ĩ. reg. 1.*

V. *Regula. De alia rei conuenti cautione, proponitur l. 24. §. si uir uoluntate. ibi:* Quod si negotiū. *ff. eod. tt. cuius uerba uide ĩ. cap. prox. except. 25.*

VI. *Regula. De iudicati actione, cui detur, definitur l. 31. §. si uoluntate. ff. soluto matrim. his uerbis:* Si uoluntate filiæ procurator à patre datus litem de dote contestatus fuerit, & re secū

dum

dum eum iudicata pater decesserit: iudicati actionem filiæ potius quàm hæredibus patris dari oportebit.

V. ADFINIA PROPOSITAE actionis remedia.

I. *Regula. De rei uxoriæ actione, proponitur l. unica, in prin. C. de rei uxoriæ actione, his uerbis*: Rem in præsenti non minimam aggredimur, sed in omni penè corpote iuris effusam ram super rei uxoriæ actione, quàm ex stipulatu: earum communiones & differétias reserantes, & in unum tramirem ex stipulatu actionis totum rei uxoriæ ius, quod dignum esse ualere censemus, concludentes. Rei iraq; uxoriæ actione sublata, &c. *Cætera uerba uide s̄. cap. 2. quæst. 1. except. 18. item quæst. 6. reg. 3.*

II. *Regula. De actione hypothecaria & priuilegio dotis. Mariti bona mulieri tacitè pro dote sunt obligata, & in ijs cæteris creditoribus præfertur. quæ regula approbatur l. unica. §. & ut plenius. C. de rei uxoriæ actione. cuius uerba uide s̄. d. reg. 3. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi mulier iuri hypothecarum renunciauerit. quæ exceptio approbatur* l. 21. C. *ad S. C. Velleianum, his uerbis*: Iubemus licere mulieribus & pro uno cõtractu, uel certis conrractibus, seu pro una uel certis personis sen rebns, iuri hypothecarum sibi competenti per consensum proprium renunciare: quodq; ita gestũ sir, hac authoritate nostra firmum illibatumq; custodiri: ita tamé, ut & si generaliter tali renuuciatione pro uno (nt dictum est) contractu, seu certis cõtractibus, uel ad unam uel ad certas res seu personas consensum proprium accommodantes usæ sunt uel fuerint, eadem renutciario illos contractus & illas tes seu personas, quibus consensum suum ptoprium accommodauerunt uel accommodauerint, coartet: nec alijs quibusdam contractibns, quibus minimè mulieres cõsenserunt uel consenserint, prætendentibus eam opponédi licentia præbeatur: ijs scilicer omnib. quæ in præsenti per hanc consulrissimam legẽ statuimus, ad præteritos nihilominus cõtractus, pto negocijs & cõtrouersijs, nec dum transactionibus uel definitiuis sententijs, seu alio legitimo modo sopitis, locum habituris. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi in alio cõtractu, uel in alia re renunciauerit. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce*: Ita tamen, ut etsi generalitet, &c. *Altera replicatio uidetur esse: Nisi cõstante matrimonio renunciauerit. Hæc replicatio reprobatur l. 11. C. eod. tt. his uerbis*: Etiam constanre matrimonio ius hypothecarum seu pignotum marito remirti posse, explorati iuris est. *Hæc de prima proposita regulæ exceptione. Plures huiusmodi exceptiones uide s̄. lib. 8. cap. 9. reg. 4.*

III. *Regula. De uindicatione & condictione dotis, nuptijs non secutis, dictum s̄. lib. prox. cap. 1. quæst. 4. reg. 3. cum sequentibus.*

IIII. *Regula. De actione præscriptis uerbis nulla stipulatione interposita, proponitur l. 6. C. de iure dotium. cuius uerba uide ī. cap. prox. except. 6. Planè actio hæc in casu proposito hodie transmutata est in actionem ex stipulatn, ex l. unica. §. 1. C. de rei uxoriæ actione. cuius uerba uide s̄. cap. 2. quæst. 1. except. 18.*

V. *Regula. De rei uindicatione etiam nuptijs secutis, proponitur l. 30. C. de iure dotium. cuius uerba uide s̄. lib. 8. cap. 9. reg. 4. in fine.*

VI. *Regula. De actione de peculio, & de in rem uerso, uide s̄. quæst. 2. reg. 2.*

VII. *Regula. De condictione indebiti, si rei filio familiâs uel seruo dotis nomine promissa uel tradita sit, domino uel patre ignorãte aut inuito, proponitur l. 46. §. traditione. ff. de iure dotium, his uerbis*: Traditione quoq; rei dotalis in persona serui uel filijfamiliâs facta dos cõstituitur, ita ut neq; periculũ nec culpam dominus aut parer præstet. Igitur hanc dotem periculo mulieris esse dico, quãdiu dominus uel pater raram promissionem uel tradirionem non habuerit. Ideoq; etiam manente matrimonio res quas tradiderit, condictione repetiturá puro: itemq; incerti condictione cõsecururam, ut ptomissione liberetut. *Simile remediũ est: Si pro re dotis nomine data, postea alia res detur. tunc enim prior repeti potest condictione sine causa. quod approbatur l. 50. ff. de iure dotium, his uerbis*: Quæ fundũ in doré habebat, diuortio facto cũ iti matrimoniũ tediret, pacta est cum uiro, uri decem iti doré acciperet, &c.

VIII. *Regula. Si pater ignorans filiam diuertisse, pro ea dotem numerauerit, proponitur l. 41. ff. soluto matr. his uerbis*: Si parer ignorans filiã diuertisse, dotem ex causa promissionis numerauerit: non per indebiti condictionẽ, sed de dote actione pecunia petetur.

IX. *Regula. De negociorũ gestorum actione, proponitur l. 34. in prin. ff. de negocijs gestis, hisce uerbis*: Diuortio facto negocia uxoris gessir maritus. Dos nõ solùm dotis actione, uerùm & negociorũ seruari porest. Hoc ita si maritus dum gessit, facere poruit: aliâs enim imputari non porest, quod à se non exegerit. Sed & posteaquam patrimoniũ amiserit, plena erit negociorũ gestorum actio: quamuis si dotis actione maritus conueniatur, absoluẽdus sit. Sed hic quidã modus setuandus est, nt ita querelæ locus sit: quantum facere potuit, posteaquã is amiserit, si illo tempore ei soluere potuit. Non enim è uestigio in officio deliquit, si non ptotinus res suas distraxit ad pecuniã redigendam. Præterire deniq; aliquid téporis debebit, qoo cessasse uideatur. Quòd si interea, priusquã offi-

cium

ciummimpleat, res amissa est, perinde negociorum gestorum non tenetur, ac si nunquam facere potuisset. Sed etsi facere possit maritus, actio negociorum gestorum inducitur: quia fortè periculum est, ne posse facere desinat.

X. *Regula. De addictione bonorū mariti pro dote, proponitur l.unica.C.ne pro dote mulieri bona mariti add his uerbis:* Vt uxori pro dote addicātur bona quondam mariti, iure prohibitū est. Sanè si nullo relicto successore non idoneus decesſit, secūdum iuris formam, quatenus succesſionis modus patitur, indemnitati tuæ consulere non prohiberis.

XI. *Regula. De posseßione dotis propria authoritate non occupanda, proponitur l. 9. C. soluto matr. cuius uerba uide s̄. quæst. 2. reg. 3.*

XII. *Regula. De sequestratione proponitur l. 22. §. si uerò dotem. ff. soluto matr. cuius uerba uide s̄. lib 5. cap. 9 de re litig. sequest. quæst. 1. excepti. 2.*

XIII. *Regula. De exceptione proponitur l. 29. in prin. C. de iure dotium cuius uerba uide s̄. lib 8 cap 9. reg. 4. except. 12. Hæc de quinq; quæstionibus seu locis actionis de dote ex stipulatu. Causæ autem, ex quibus ipsa actio competit, uel non competit: quibus item ea competit, nec non quid quantumq; in eam ueniat petendum, tractabitur in sequentibus tribus capitibus.*

DE CAVSA, EX QVA dotis actio seu repetitio competit, eiusq; exceptionibus.

Cap. VI.

R*Egulariter si dos data sit, & matrimonium solutum: dotis repetitio cōpetit. quæ regula approbatur l. unica. §. illo proculdubio. C. de rei uxoriæ actione. cuius uerba uide J. except. 6. Concordat l. ult. C. soluto matr. his uerbis:* Si cōstāte matrimonio maritus fatali sorte fuerat cōsumptus, dos quæ data dicitur uel promissa ex eius uxoris facultatibus, ad eandem reuertatur, nihilq; sibi ex hoc defuncti hæres audeat uindicare, quod ad mulieré recurrere fecit obitus maritalis. *Propositæ regulæ exceptiones plures sunt, partim ex causa soluti matrimonij desumptæ, partim ex antecedentib. partim ex consequentibus, partim ex alijs circumstantijs, in hoc capite proponendæ.*

I. EXCEPTIO: *Nisi culpa uxoris matrimonium sit dissolutū. Hæc exceptio approbatur l. 8. §. uirum. C. de repudijs, hisce uerbis:* Virum si mulieré interdicta arguerit attentantem, tam doté quàm ante nuptias donationé sibi habere seu uindicare, uxoremq́; (si uelit) statim ducere, hac iusta definitione sancimus. Sin autem aliter uxori suæ renūciare uoluerit, dotem redhibeat, & ante nuptias donationé amittat. *Huius exceptionis species est J. except. prox. Sed & species seu exemplum eius proponitur l. 11. §. fin. ff. ad l. Iul. de adulterijs cuius uerba uide J. except. 27. repl. 2. Item plures propositæ exceptionis species uide s̄. lib. prox. cap. 8. quæst. 2. reg. 3. except. 6. Planè huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi utriusq; culpa intercesserit. Hæc replicatio approbatur l. 39. ff. soluto matr. his uerbis:* Viro atque uxore mores inuicem accusantibus causam repudij dedisse utrunque, pronunciatum est. Id ita accipi debet, ut ea lege, quam ambo contempserunt, neuter uindicetur: paria enim delicta mutua pensatione dissoluuntur. *Huius exemplum etiam proponitur l. 47. ff. eod. tit. his uerbis:* Cum mulier uiri lenocinio adulterata fuerit, nihil ex dote retinet. Cur enim improbet maritus mores, quos ipse aut antè corrupit, aut postea probauit?

Secunda replicatio est: Nisi alius pro muliere dotem dederit. Hæc replicatio approbatur Nouell. c. 22. §. præterea autem & aliud. cuius uerba uide s̄. lib. prox. cap. 8. quæst. 2. reg. 3 except. 12. Concordat l. 5. ff. de diuortijs. cuius uerba uide d. except. 12. Propositæ replicationis duplicatio hæc est: Nisi alij qui dotem dedit, non competit dotis actio, sed mulieri. quæ duplicatio approbatur l. 24. C. de iure dotium, his uerbis: Si dotem marito libertæ uestræ dedistis, nec eam reddi soluto matrimonio in continenti uobis pacto uel stipulatione prospexistis: hanc culpa uxoris dissoluto matrimonio penes maritum remansisse constitit, licet eam ingratam circa uos fuisse ostéderitis.

Tertia replicatio est: Nisi cum maritus eiusue pater mulierem de crimine, ob quod soluitur matrimonium, accusare instituisset, ab accusatione destiterit. quæ replicatio approbatur l. 11. §. socer. ff. ad l. Iul. de adulterijs, hisce uerbis: Socer cum nurum adulterij accusaturum se libellis præsidi datis attestatus fuisset, &c.

II. EXCEPTIO: *Nisi mulier marito repudium miserit uel diuerterit. Hæc exceptio species est exceptionis præcedentis, approbaturq; l. 8. §. hæc nisi uir. C. de repudijs. cuius uerba uide s̄. lib prox. cap. 5. quæst. 2. reg. 2. Concordat l. 11. in prin. ibi: Denique scribit. ff. de diuortijs. cuius uerba uide s̄. lib. prox. cap. 4. except. 5. in prin. Concordat item Nouell. c. 117. §. quia uerò quædam. cuius uerba uide s̄. lib. prox. cap. 8. quæst. 2. reg. 6. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi post repudium sponsalia inter eosdem rursus sint contracta. Hæc replicatio approbatur per ea quæ dicta sunt s̄. lib. proxim. cap. 8. quæst. 2. except. 10 uerùm eius duplicatio hæc est: Nisi pater absentis mariti eius nomine sponsalia contraxerit. quæ duplicatio approbatur l. 38. ff. soluto matrim. his uerbis:* Lucius Titius cum esset filiusfamiliâs, uoluntate patris uxorem Mæuiam duxit, & dotem pater accepit. Mæuia Titio repudium misit: postea pater repudiati absente filio sponsalia cum eadem nomine filij sui fecit. Mæuia denuò repu-

dium ſponſalibus miſit, atq; ita alij nupſit: quæro ſi Mæuia ageret cum Lucio Titio quondam marito, & à patre hærede relicto de dote, & probetur culpa mulieris matrimonium diſſolutum: an poſsit maritus propter culpam mulieris dotem retinere? Marcellus reſpondit, etiamſi ut hæres inſtitutus à patre Titius conueniretur: tamen ſi ſponſalibus non conſenſiſſet, culpam mulieris mulctandam eſſe. *Hæc de prima replicatione. Plures huiuſmodi replicationes uide 5. lib. prox cap. 8. quæſt. 2. reg. 3. Quæ enim ibi exceptiones propoſitæ ſunt, hic replicationum loco repeti poſſunt. Sed & alias replicationes uide paulo ſuperius except. prox.*

III. EXCEPTIO: *Niſi alio caſu matrimonium ſolutum ſit, quàm in quem ſtipulatio de reddenda dote facta eſt. Hæc exceptio approbatur l. 26. §. fin. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Pater ſi filia nupta mortem obijſſet, dotem dari ſtipulatus eſt: conſtante matrimonio capitali crimine damnatus eſt. Diuortio ſecuto, uel morte uiri ſoluto matrimonio, ſtipulationis conditio deficit. Quòd ſi mulier in matrimonio deceſſerit, ex ſtipulatu fiſco dotis actio quæritur. Poſt uerum autem diuortium renouatis nuptijs, non committitur fiſco ſtipulatio, licet defuncta ſit in matrimonio filia: quoniam ad primas nuptias pertinet. *Concordat l. 79. §. Pater. in fine. ff. de leg. 2. cuius uerba uide 5. cap. prox. reg. 6. except. 2. Propoſitæ exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi cum in mortem alterutrius ſtipulatio facta eſſet, in fraudem ſtipulatoris ab altero repudium ſit miſſum. quæ replicatio approbatur l. 3. C. de repudijs, hiſce uerbis:* Dubium non eſt, omnia omnino quæ conſilio rectè geruntur, iure meritoq; effectu & firmitate niti. Quare ſi tu dotem pro muliere dediſti, & ex morte eius repetitionem ſtipulatus es, circumſcribendi autem tui cauſa ficto repudio matrimonium breui tempore reſciſſum eſt, res dotales quas ante nuptias obtuliſti, præſes prouinciæ recipere te non dubitabit. Certum eſt enim, daturum operam moderatorem prouinciæ, ut quæ contra fas geſta ſunt, fructum calliditatis obtinere non poſsint: cum nobis huiuſmodi commenta diſpliceant. Imaginarios enim nuncios & repudia nullius eſſe momenti, ſiue nuptijs fingant ſe renunciaſſe, ſiue ſponſalibus, etiam ueteribus iuris authoribus placuit. *Concordat l. 59 ff. ſoluto matrim. his uerbis:* Filiæ meæ emancipatæ & ægræ uir in hoc repudium miſit, ut mortua ea dotem potius hæredibus eius quàm mihi redderet: Sabinus dicebat, utile mihi eius dotis recuperandæ iudicium dandum eſſe. *Concordat item Nouell. c. 22. §. præterea autem & aliud. cuius uerba cum concordantibus uide 5. lib. prox. cap. 8. quæſt. 2. reg. 3. except. 22. uide item paulo ſuperius except. 1. repl. 2.*

Secundæ replicationis loco notandum, quòd quamuis ſtipulatori actio ſit deneganda, alio caſu matrimonio ſoluto, quàm in quem ſtipulatio facta eſt: tamē ipſi mulieri actio danda ſit, non marito ad retinendam dotem exceptio. quæ replicatio approbatur l. 22. in prin. ff. ſoluto matrimonio, his uerbis: Si cum dotem daret pater uel extraneus pro muliere, in unum caſum pepigit, uel in diuortiū, uel in mortem: dicendum eſt, in eum caſum, in quem non pepigit, eſſe mulieri actionem.

Tertia replicatio eſt: Niſi non in certum caſum, ſed generaliter ſoluto matrimonio dotem reddi ſit ſtipulatus. Hæc exceptio approbatur l. 240. ff. de uerbor. ſignif. his uerbis: Cum quærebatur an uerbū, ſoluto matrimonio dotem reddi, non tantùm diuortium, ſed & mortem contineret: hoc eſt, an de hoc quoq; caſu contrahentes ſentirent? & multi putabant de hoc ſenſiſſe, & quibuſdam alijs contrà uidebatur. Secundum hoc motus Imperator pronūciauit, id actum eo pacto, ut nullo caſu remaneret dos apud maritum. *Concordat l. 56. ff. ſoluto matrim. his uerbis:* Si quis ſic ſtipuletur à marito: Si quo caſu Titia tibi nupta eſſe deſierit, dotem dabis? hac generali commemoratione & ab hoſtibus capta ea committetur ſtipulatio, uel etiamſi deportata fuerit, uel ancilla facta: hac enim conceptione omnes hi caſus continentur. Planè quantū ueniet in ſtipulatione, utrum quaſi mortua ſit, an quaſi diuortium fecerit? Sed humanius quis id competere dixerit, quod propter mortem conuenit.

Quarta replicatio eſt: Niſi ſolutum matrimonium poſtea redintegratum ſit, & tūc eo, in quem ſtipulatio facta eſt, caſu rurſus ſolutum. Hæc replicatio reprobatur l. 26. §. fin. ff. de pactis dotalib. cuius uerba uide 5. ead. except. in prin.

IIII. EXCEPTIO: *Niſi cum ita, Si morte mulieris ſolutum eſſet matrimoniū, ſtipulatio facta eſſet, maritus & uxor ſimul perierint, ut ignoretur uter alteri ſuperuixerit. Hæc exceptio reprobatur l. 10. §. ſi maritus. ff. de rebus dubijs. cuius uerba cum alijs ſimilibus uide 5. lib. 7. cap. 9. reg. 13.*

V. EXCEPTIO: *Niſi conditio ſtipulationis dotalis defecerit. Hæc exceptio approbatur, ſimul et diſtinguitur per ea quæ habētur in Comment. legator. cap. 31. Sed & propoſitæ exceptionis replicatio hæc eſt: Niſi cum ita eſſet facta dotis ſtipulatio, Si mulier intra biennium moreretur: illa mortua quidem ſit poſt biennium à tempore ſtipulationis numerandum, ſed intra biennium à tempore celebratarum nuptiarum. de qua replicatione ex facto conſultus reſpondi, eam admittendam ex l. 48. in prin. ff. de iure dotium. cuius uerba uide ſuprà cap. 2. quæſt. 5. reg 3.*

VI.

VI. EXCEPTIO: *Nisi nulla uel inutilis stipulatio aut pactum de reddenda dote antecesserit. Hæc exceptio reprobatur l. unica. §. 1. C. de rei uxoriæ actione. cuius uerba uide s. cap. 2. quæst. 1. except. 18. Concordat d. l. unica. §. illo proculdubio, his uerbis:* Illo proculdubio in ex stipulatu actione seruando, ut si decesserit mulier constante matrimonio, dos non in lucrum mariti cedat, nisi ex quibusdam pactionibus, sed ad mulieris hęredes ex stipulatu actio secundum suam naturam transmittatur, siue expressa fuerit, siue ex hac lege inesse intelligatur. *Concordat l. 6. C. de iure dotiũ, his uerbis:* Auia tua eorum quę pro filia tua in dotẽ dedit, etiãsi uerborum obligatio non intercessit, actionem ex fide conuentionis ex te (si hæres ex titisti) transmittere potuit: nec enim eadẽ causa est patris uel matris paciscentiũ: quippe matris pactum actionem pręscriptis uerbis constituit, patris dotis actionem profecticię nomine competentem conuentione simplici minimè creditur innouare. *Ait Imp.* Quippe matris pactum actionem præscriptis uerbis constituit. *Illud hodie mutatum est ex d. l. unica. §. 1. & d. §. illo proculdubio. Actio enim ex stipulatu datur, siue stipulatio interuenerit, siue nõ, ut antea dictum est. Planè si alius quàm pater dotem pro muliere dederit, nisi nominatim sibi eam reddi pactus sit, ipsi denegabitur actio, sed mulieri dabitur. de qua dicetur j. cap. prox. Idq; notandum loco primæ ad uersus exceptionem propositam replicationis. Altera replicatio est:* Nisi non dotis nomine, sed ex causa donationis datum sit: *tunc enim nisi specialiter de eo reddendo, si matrimonium solutum esset, pactum sit factum, repetitio cessat. quæ replicatio approbatur l. 12. C. de donationibus ante nuptias. cuius uerba uide in Commentar. donat. cap. 8. except. 5. dupl. general. 8.*

VII. EXCEPTIO: *Nisi alij dotem reddi sit stipulatus. Hæc exceptio approbatur l. 26. C. de iure dotium, his uerbis:* Si genero dotem dando pro filia pater communis eam reddi tibi extraneo cõstituto stipulatus est: nec sibi cessante uolũtate, nec tibi prohibẽte iure quęrere potuit actionẽ. *Concordat l. 19. C. eod. tit. his uerbis:* Cum patrẽ pro filia dotem tibi dantem, si post mortem suam in matrimonio cõstituta rebus humanis eadem eximatur, partem dimidiam dotis Amniæ reddi pactum proponas: pòst uerò testamẽto facto, cum alijs Amniam hæredem scripsisse, nec Amniam quidquã ex stipulatione petere uelle sanxisse: siquidẽ hanc sibi reddi secũdum fidem pacti stipulatam Amniam non probetur, ex alieno pacto non prorsus ei ulla competit actio. Si uerò ex uerborum cõceptione sibi Amnia quæsiuit obligationẽ, ac tibi testatorem prospexisse probetur, cõtra eam ex stipulatu post euentum conditionis petentem, quatenus accepit ex defuncti uoluntate, quæ fuit stipulata, exceptione (salua Falcidia) uti potes. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est:* Nisi alter, cui pactum factum est, sibi quoq; reddi sit stipulatus. *quæ replicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Si uerò ex uerborum conceptione sibi Amnia quæsiuit obligationem, &c. *Huius ibidem proponitur duplicatio talis:* Nisi alter, qui sibi quoq; stipulatus est, ab eo qui dotem dedit hæres institutus, & dotẽ petere prohibitus sit. *Sed & propositæ replicationi cõcordat l. 4. C. de pactis super dote, his uerbis:* Pactũ dotale, quo matrem conuenisse cum patre tuo proponis, ut si in matrimonio decessisset, tibi et fratribus tuis dos restitueretur: si stipulatio ex psona uestra, cum in potestate patris constituti non essetis, minus legitima intercessit, defuncta ea in matrimonio actionẽ uobis quærere non potuit. Sed si obligatione uerborum ritè intercedente dotis petitionem habere potuisti (maximè si adhuc uinculis potestatis patriæ non attingeris) petitionem non prohiberis exequi. *Plura de hac replicatione uide j. cap. prox. reg. 1. except. 3. Secunda replicatio est:* Nisi stipulatoris intersit alteri reddi. *quæ replicatio approbatur l. 3. C. de inutilibus stipulat. his uerbis:* Vt inter absentes uerborum obligatio cõtrahi non potest, ita alteri cuius iure subiectus non est, aliquid dari uel fieri, nisi sua intersit, nemo stipulari potest. Cum igitur defuncta in matrimonio filia tua superstitis filij nomine dotis partem dimidiam à marito detineri, alteram uerò partem nepoti tuo, uel si is in rebus humanis nõ esset, Iuliano restitui per pactum conuenisse proponas, præuentoque morte nepote etiam stipulationem ad Iulianum factam ob absentiam eius non ualuisse significes: ac propterea ex persona & stipulatione tua, qua restitui cuncta iuxta pactorum tenorem prouideras, reddi tibi desideres: super stipulatu tuo adi præsidem prouinciæ, ut examinatis partium allegationibus, quantum constiterit interesse tua iuxta placiti fidem dotis portionem Iuliano fuisse restitutam, ob incertæ actionis effectum concludat condemnationem taxatæ quantitatis.

Tertia replicatio est: Nisi hæredi suo reddi sit stipulatus. *quæ replicatio approbatur l. 9. ff. de pactis dotalibus. cuius uerba uide j. rep. prox. Quarta replicatio est:* Nisi filio, quem habet in potestate, sit stipulatus. *quæ replicatio approbatur d. l. 9. his uerbis:* Si ita conueniat, ut si uiuo socero mortua sit filia, ipsi socero: si mortuo eo, filio: si filio quoque defuncto, totum suo hæredi reddatur: benigna interpretatione potest defendi utilem stipulationem esse. *Huius*

replicationis duplicatio uidetur esse: *Nisi filio in eum casum reddi sit stipulatus, quo in eius potestate futurus non est, utputa post mortem suam. Hæc duplicatio reprobatur l. 23. ff. de pactis dotalibus, his uerbis*: Pater cum filiæ suæ nomine dotem daret, pactus est, ut mortua filia uno pluribusúe liberis superstitibus, deducta parte tertia, reliqua dos sibi, aut post mortem suam illi aut illis filijs, quos in potestate habeat, redderetur: deinde hoc ita fieri stipulatus est. Post mortem eius mulier in matrimonio decesserat, relictis filijs: quæsitum est, an ex stipulatione duas partes illi petere posśint? Africanus respondit, posse. Etenim uim eius stipulationis hanc esse, ut si in matrimonio mortua esset, dos patri reddatur, perindeq́; habendum ac si talis stipulatio interposita fuisset: Si nauis ex Asia uenerit, mihi aut post mortem meam Lucio Titio dare spondes? Nam etsi post mortem stipulatoris nauis uenisset, hæredi deberi.

Quinta replicatio est: *Nisi auus nepotibus suis reddi sit stipulatus. Hæc replicatio approbatur l. 7. C. de pactis super dote, his uerbis*: Pater pro filia dotem datam genero, ea prius in matrimonio defuncta, nepotibus pactus restitui: licet his actionem quærere non potuit, tamen utilis eis ex æquitate accommodabitur actio. *Concordat l. 45 ff soluto matr. cuius uerba uide ǰ. cap. prox. reg 5. except. 3.*

Sexta replicatio est: *Nisi alteri, cui stipulatio facta est, dos sit soluta*: *tunc enim eam per exceptionem retinere potest, quamuis per actionem petere non potuisset. quæ replicatio approbatur l. 24. §. filia. ff. de pactis dotalibus; hisce uerbis*: Filia cum pro se dotem promitteret, pepigit, ut si in matrimonio sine liberis decesśisset, matri suæ dos solueretur: pacto filiæ nulla quæritur matri actio. Si tamen hæres puellæ matri pecuniam dotis soluerit, uiro contra placita petenti dotem obstabit exceptio.

Septima replicatio est: *Nisi ita pactus sit, ut dotem cui uelit relinquere, sibi permittatur. quæ replicatio approbatur l. 4. C. de contrah. stipul. his uerbis*: Secundum responsum Domitij Vlpiani præfecti annonæ iurisconsulti, amici mei, ea quæ stipulata est cũ moreretur, partem dimidiam dotis cui uelit relinquere: reddi sibi cum moreretur eam partem dotis stipulata uidetur.

Octaua replicatio est: *Nisi ipse, qui stipulatus est, ex ea stipulatione agat. Hæc replicatio reprobatur l. 26. C. de iure dotium. cuius uerba uide supra ead. excep. in prin. Planè iure nouo replicatio proposita approbatur p ea quæ dicta sunt ȷ̄. except. prox. in prin. Sed & plura de exceptione proposita uide in Comment. de pactis, except. 21.*

VIII. EXCEPTIO: *Nisi non reddi sibi sit stipulatus, sed ita, se sequi, uel ad se pertinere. quæ exceptio reprobatur l. 8. C. de iure dotium, his uerbis*: Etiamsi non dotem reddi sibi mater, sed ea quæ in dotem data sunt, ut eam sequerentur, uel ad se pertinerent, in matrimonio defuncta filia stipulata sit: durante matrimonio filia decedente actionem ex stipulatu uideri quæsitam, æquisśimum esse iudicamus. Cui consequens est ut etiam id, quod addi tamenti causa in dotem datum est, eadem actione repetatur.

IX. EXCEPTIO: *Nisi sine scriptura facta sit dotis stipulatio. quæ exceptio reprobatur l. uni ca. §. & nemo putet. C de rei uxoriæ actione. cuius uerba uide ǐ. cap. 2. quæst. 4 reg. 3.*

X. EXCEPTIO: *Nisi muto, surdo, uel cæco dos constituta uel data sit. Hæc exceptio reprobatur l. 73. in prin. ff. de iure dotium, his uerbis*: Mutus, surdus, cæcus dotis nomine obligantur: quia & nuptias contrahere possunt.

XI. EXCEPTIO: *Nisi alij quàm marito dos data sit. Hæc exceptio reprobatur per ea quæ dicta sunt ǐ. cap. prox. quæst. 2. reg 1. Cõcordat l. 14. in prin. ff. de fundo dotali, his uerbis*: Si nuptura Titio uoluntate eius fundũ dotis nomine Mæuio tradit, dos eius cõditionis erit, cuius esset, si ipsi Titio fundum tradidisset.

XII. EXCEPTIO: *Nisi non mulier, sed alius eius nomine dotem dederit. Hæc exceptio reprobatur l. 14. §. 1. ff. de fundo dotali, his uerbis*: Si mulieris nomine quis fundum in dotem dederit, dotalis fundus erit: propter uxorem enim uidetur is fundus ad maritum peruenisse.

XIII. EXCEPTIO: *Nisi aliena res dotis nomine data sit. Hæc exceptio reprobatur l. 11 ff. soluto matr. his uerbis*: Si alienam rem sciens mulier in dotem dederit, reddenda ei est, quasi suam dedisset: & fructus quoque pro portione anni, quo diuortium factum est. *Planè admittitur exceptio proposita, primùm si cum fundum alienum maritus uxori deberet, eundem uxor marito dotis nomine promiserit. quæ distinctio approbatur l. 14. §. penult. ff. de fundo dotali, his uerbis*: Si fundum alienum mulieri debeat maritus, eumq́ue mulier ei dotis nomine promiserit, in pendenti erit, & tunc fiet dotalis, cum ad eum peruenerit. *Contradicit l. 58. §. si mulier. ff. de iure dotium. cuius uerba uide ǰ. cap. 8. reg. 3. except. 2. Deinde admittitur exceptio proposita, si fundus alienus æstimatus in dotem datus sit, & non fundus, sed eius æstimatio repetatur. quæ distinctio approbatur l. 49. §. fin. ff. soluto matrim. his uerbis*: Fundus æstimatus in dotem datus à creditore antecedente ex causa pignoris ablatus est. quæsitum est, an mulier si æstimationem dotis repetat, exceptione submouenda sit?

da ſit? ait enim, propterea ſe non teneri, quòd pater eius dotem pro ſe dedit, cui hæres non extiterit: Paulus reſpondit, prędio euicto ſine dolo & culpa uiri, precium petenti mulieri doli mali exceptionem obeſſe. Conſequi enim eam precium fundi euicti euidens iniquitas eſt: cum dolus patris ipſi nocere debeat. *Tertiò admittitur exceptio propoſita, ſi res aliena in dotem data euicta ſit. quæ diſtinctio conſtat ex uerbis iam propoſitis. Concordat l. 34. ibi: & eo minorem. ff. de iure dotium. cuius uerba uide s. cap. 3. quæſt. 1. Propoſitæ exceptionis in caſu propoſito replicatio prima hæc eſt: Niſi dolo uel culpa mariti dos ſit euicta. quæ replicatio conſtat ex uerbis iam propoſitis hiſce:* Prædio euicto ſine dolo & culpa uiri. *Altera exceptio eſt: Niſi aliud ab euincente marito pro re euicta traditum ſit: hoc enim condici poteſt. quæ replicatio approbatur exemplo l. 78. §. ſi fundus. ff. de iure dotium. cuius uerba uide s. cap. 8. reg. 28.*

Quartò admittitur exceptio propoſita, ſi res aliena in dotem data ſit ab ea, cum qua matrimonium eſſe non poteſt. quæ diſtinctio approbatur exemplo ancillæ l. 67. ff. de iure dotium, his uerbis: Proculus nepti ſuæ S. Ancilla quæ nupſit, dotiſq; nomine pecuniam uiro tradidit (ſiue ſciat ancillam eſſe, ſiue ignoret) non poterit eam pecuniam uiri facere: eaque nihilominus manſit eius, cuius fuerat, antequam eo nomine uiro traderetur, niſi fortè uſucapta eſt: nec poſteaquam apud eundem uirum libera facta eſt, eius pecunię cauſam mutare potuit. Itaque ne facto quidem diuortio, aut dotis iure aut per condictionem repetere rectè poteſt, ſed is cuius pecunia eſt, rectè uindicat eam. Quòd ſi uir eam pecuniam pro ſuo poſsidendo uſuceperit, ſcilicet quia exiſtimauit mulierem liberam eſſe, propius eſt ut exiſtimem eum lucrifeciſſe. Vtique ſi antequam matrimoniũ eſſe inciperet, uſucepit. Et in eadem adhuc opinione ſum, ſi quid ex ea pecunia parauit, antequam ea dos fieret: ita ut nec poſsideat eam, nec dolo fecerit quo minus eam poſsideret. *His uerbis exceptio propoſita in caſu propoſito approbatur, ſimul & duæ eius replicationes. quarum prima hæc eſt: Niſi res à marito ſit uſucapta ante matrimonium. Altera hæc eſt: Niſi pecunia aliena in dotem ab ancilla accepta rem aliquam bona fide emerit.*

Tertia in caſu propoſito replicatio eſt: Niſi ſerua ſeruo nupſerit, & quaſi dotem dederit, poſteaquam ambo ad libertatem, peculio non adempto, peruenniãt. quæ replicatio approbatur l. 39. in prin. ff. de iure dotiũ, his uerbis: Si ſerua ſeruo quaſi dotem dederit, deinde conſtante coniunctione ad libertatem ambo peruenerint, peculio eis non adempto, & in eadem coniunctione permanſerint, ita res moderetur, ut ſi quæ ex rebus corporalibus, uelut in dotem tépore ſeruitutis datis, extiterint, uideantur ea tacitè in dotem conuerſa, ut eorum æſtimatio mulieri debeatur. *Hæc de quarta diſtinctione, eiuſq; replicationibus ſint dicta.*

Quintò admittitur exceptio propoſita, ſi uxor res à marito ſibi donatas ei in dotem dederit: nam hoc caſu res quidem alienæ ſunt, utpote donatione non ſubſiſtente: ſed mulier eas ſoluto matrimonio repetere non poteſt. quæ diſtinctio approbatur, ſimul & diſtinguitur l. 1. C. de donationibus ante nuptias, his uerbis: Multum intereſt, ſi ea quæ donaturus futurus, tradiderit uxori, & poſtea in dotem acceperit: an uerò donandi animo dotem auxerit, ut uideatur accepiſſe, quod non accepit. priore enim caſu donatio non impeditur, & res quæ in ea cauſa ſunt dotis effectę, iudicio de dote peti poſſunt: poſteriore autem caſu nihil actum eſt donatione: & quod in dotem datum non eſt, repeti non poteſt. *Propoſitæ exceptionis in caſu propoſito replicatio prima hæc eſt: Niſi ante nuptias à marito uxori donatum ſit. quæ replicatio conſtat ex uerbis iam propoſitis. Cui concordat l. 12. in prin. ff. de public. in rem act. his uerbis:* Cum ſponſus ſponſæ ſeruum donaſſet, eumq; in dotem accepiſſet ante uſucapionem, reſcriptum eſt à diuo Pio, facto diuortio reſtituendum eſſe ſeruum: nam ualuiſſe donationem inter ſponſum & ſponſam. Dabitur ergo & poſsidenti exceptio, & amiſſa poſſeſsione Publiciana, ſiue extraneus ſiue donator poſsideat.

Secunda replicatio eſt: Niſi maritus donationem in uita non reuocarit. quæ replicatio approbatur l. 59. ff. de donat. inter uir. & uxor. his uerbis: Si quis uxori ea conditione donauit, ut quod donauit, in dotem accipiat, defuncto eo donatio conualeſcit. *Sed & alias recipit replicationes exceptio propoſita in caſu propoſito, tot ſcilicet, quot caſibus donatio inter uirum & uxorem ualet. de quibus uide Comment. donationum cap. 8. Hactenus de decimatertia exceptione.*

XIIII. EXCEPTIO: *Niſi uſusfructus domino proprietatis in dotem ſit datus. Hæc exceptio approbatur l. 78. in prin. ff. de iure dotium, his uerbis:* Cum in fundo mariti habens mulier uſumfructum, dotis cauſa marito eum dedit, quamuis ab ea uſusfructus diſceſſerit, maritus tamé uſumfructum non habet, ſed ſuo fundo quaſi dominus utitur, conſecutus per dotem plenam fundi proprietatem, non ſeparatam ab uſufructu: nec eſt quòd non utendo eum maritus amittat. Diuortio autem facto conſtituet in eodem fundo uſumfructum mulieri. Quòd ſi in matrimonio deceſſerit uxor, nihil emolumenti ob dotem habere uidetur maritus: quia etſi uxorem eam non duxiſ-

set, tamen fructuariæ morte finitus ususfructus ad proprietatem redit. Ideoq; nec in funus confert mulieris. Planè si pater filiæ nomine, qui in fundo generi usumfructum habebat, dotis constituédę gratia eum dederit, & in matrimonio ea mortua fuerit, habebit ex sua persona usus fructus petitionem. *Ait Iurisconsultus:* Quod si in matrimonio decesserit uxor, nihil emolumenti ob dotem habere uidetur maritus, &c. *Hisce uerbis exceptio proposita approbatur. Concordat l. 57. ibi: Vt si eum haberet. ff. soluto matri. cuius uerba uide J. cap. prox. reg. 2. except. 3. Huius replicatio prima hæc est: Nisi non morte mulieris, sed diuortio solutum sit matrimonium. quæ replicatio approbatur uerbis supra dictis hisce:* Diuortio autem facto constituet in eodem fundo usumfructum mulieri. *Altera replicatio est: Nisi non uxor, sed pater eius usumfructum habens eum genero, eidemq́; proprietario in dotē dederit: tunc enim etiam morte uxoris soluto matrimonio pater repetitionem dotis habet. quæ replicatio approbatur uerbis suprà propositis hisce:* Planè si pater filiæ nomine, qui in fundo generi, &c. *Vide itē plura de exceptione proposita J. except. 17.*

XV. EXCEPTIO: *Nisi usumfructus in dotē datus non utendo sit amissus. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur d. l. 78. §. quòd si mulier, his uerbis:* Quòd si mulier in suo fundo usumfructum dotis causa constituerit, tunc ex mariti persona propriè erit usus fructus: quia & non utendo ipsi perit. Quod si acciderit, uideamus an etiā nunc dotata sit mulier? Et siquidem dominium apud mulierem est fundi, ad quē reuersus est usus fructus, nihil iam in dote habet, quod actione dotis consequatur ab eo, cui quod nō utendo amisit usumfructum, imputari non potest, ex quo ipsa lucrum habet: ideoq; ipsa indotata erit. Quòd si uxor alienauerit proprietatem, quæ sine ullo mulieris emolumento plenior facta est, adhuc dotata est: quia dotis actione teneri debet maritus, qui quando licuit usufructu uti, amiserit eū non utendo. Nam si habere perseuerasset usumfructum usq; ad diuortium, commodo mulieris cederet eius restitutio: quia etsi non protinus ad ipsum transiret, tamen uel precio uel beneficio sine incommodo mulieris ad proprietatem reuerteretur. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi non penes uxorem, sed penes alium sit fundi proprietas. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Quòd si uxor alienauerit proprietatē, &c. *Altera replicatio est: Nisi penes maritum proprietas quoq; sit: tunc enim non utendo usumfructum amittere nequit. quæ replicatio approbatur d. l. 78. in prin. ibi:* Nec est quòd non utendo. *cuius uerba uide s. except. proxim. Plura de except. proposita uide infrà except. 23.*

XVI. EXCEPTIO: *Nisi usufructu in dotem dato, morte mulieris solutum sit matrimonium: tunc enim non repetitur ususfructus dotalis, nisi marito quoq; mortuo. quæ exceptio approbatur d. l. 78. §. si autem usumfructum, his uerbis:* Si autem usumfructum maritus non amiserit, morte mulieris non finitur usus fructus apud maritū. Diuortio autem facto primùm uideamus & in hac & in superiore specie, an pro rata tēporis anni eius diuidantur fructus. quod probandum est.

XVII. EXCEPTIO: *Nisi usufructu in dotem dato, proprietatem quoque maritus sit nactus. quæ exceptio approbatur l. 18. C. de iure dotium, his uerbis:* Si socrus tua fundum deducto usufructu uxori tuæ donauit, tibiq́; in dotem uxor quidem proprietatem, socrus autem usumfructum dedit, uxore tua rebus humanis in matrimonio exempta, fundum apud te remansisse secūdum placiti inter uos fidem non ambigitur. Nam si acceptura certum quid annuum filiæ suæ usumfructum locauit, mortua conductrice usus fructus extingui minimè potuit. *Huius exceptionis replicatio est: Nisi uxor fundi sui usumfructum in dotem dederit, posteaq́; eiusdem fundi proprietatem sine usufructus æstimatione uendiderit: tunc enim soluto matrimonio precium usus fructus peti potest. quæ replicatio approbatur, simul & distinguitur l. 78. §. uxor. ff. de iure dotium, his uerbis:* Vxor uiro usumfructum dotis nomine dedit, manente matrimonio eidem fundum uēdidit: quæsitum est, diuortio facto quid dotis iudicio recuperare debeat? Triphoninus dixit, referre quanti fundus uenisset: nam si nudæ proprietatis æstimatio facta fuisset, mulierem dotis iudicio precium usus fructus recuperare debere. Quid ergo si uir ante litē cōtestatam mortuus fuisset? hæredes eius nihil præstituros: nam etsi quilibet alius emptor proprietatis extitisset, hæres uiri nihil pręstaret, scilicet usufructu reuerso ad proprietatem. Cæterùm si fundus totus uenisset quanti deberet uenire, non detracto usufructu, intelligi mulierem dotem matrimonio manente recepisse. *Vide plura de exceptione proposita s. except. 14.*

XVIII. EXCEPTIO: *Nisi matrimonium, propter quod dos data est, ipso iure non subsistat. Hæc exceptio approbatur Institut. de nuptijs. §. si aduersus ea. in fine. cuius uerba uide s. lib. prox. cap. 2. quæst. 3. reg. 1. Concordant ea quæ habentur s. lib. prox. cap. 1. quæst. 4. reg. 3. except. 5. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi ex pòst facto matrimonium conualescat. quæ replicatio approbatur exemplo l. 39. in prin. ff. de iure dotium. cuius uerba uide s. except. 13. distinct. 4. repl. 3.*

XIX. EXCEPTIO: *Nisi in danda dote dolus*

te dolus interceſſerit. *Hæc exceptio approbatur l. 6. §. fin. ff. de iure dotium. cuius uerba uide ſ. cap. 2. except. 20.*

XX. EXCEPTIO: *Niſi in dotis datione dotis uocabulum non ſit adiectum. Hæc exceptio reprobatur l. 23. ff. de iure dotium. cuius uerba uide ſ. d. cap. 2. except. 21.*

XXI. EXCEPTIO: *Niſi ſcriptura in conſtituenda uel de reddenda dote non interceſſerit, uel amiſſa ſit. Hæc exceptio reprobatur l. 15 C. de iure dotium, his uerbis:* Cum citra fidem etiam inſtrumentorum datam dotem alionde probâti, poſt diuortium quondam uxoris tuæ, ſecundum bonam fidem reſtitui debere conſtet: amiſsis etiam inſtrumentis, ſine dubio cetera probationum indicia iure prodita non habentur irrita. *Concordat l. unica. §. 1. C. de rei uxoriæ actione. cuius uerba uide ſ. cap. 2. quæſt. 1. except. 18. Concordat item d. l. unica. §. & nemo putet. cuius uerba uide d. cap. 2. quæſt. 6. reg. 3.*

XXII. EXCEPTIO: *Niſi dos marito non ſit numerata, nihilq; dotis nomine acceptum. Hæc exceptio approbatur l. 1. C de dote cauta non numerata, his uerbis:* Dotem numeratio, non ſcriptura dotalis inſtrumenti facit: & ideo non ignoras ita demum ad petitionē dotis admitti te poſſe, ſi dotem à te re ipſa datā probatura es. *Concordat l. 5. C. eod. tit. his uerbis:* In dotibus, quas datas eſſe dotalibus inſtrumentis cōſcribi moris eſt, cum adhuc nulla datio, ſed pollicitatio tantùm ſubſecuta ſit, liceat nō numeratæ pecuniæ exceptionem opponere, non ſolùm marito contra uxorem uel eius hæredes, morte mulieris uel repudio diſſoluto matrimonio: ſed etiā heredibus mariti, cuius morte diſſolutum eſt matrimonium. Socero etiam uel eius hæredibus, ſi cum filio ſuo dotem ſuſcepiſſe dotalibus inſtrumentis ſcriptum ſit. Omni deniq; perſonæ, quam dotem ſuſcepiſſe unà cum marito conſcribitur, & eius ſimiliter hæredibus, ita tamen ut intra annum tantùm continuum à morte mariti, uel mulieris, uel miſsione repudij computandū, ea licentia detur. *Propoſitæ exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi querela non numeratæ dotis intra legitimum tempus non ſit propoſita. quæ replicatio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Ita tamen ut intra annum tantùm continuum à morte mariti, uel mulieris, uel miſsione repudij computandum, ea licentia detur. *Hiſce uerbis propoſita replicatio approbatur, ſimul & quod ſit tempus proponendæ querelæ legitimum, definitur: ſcilicet annus à tempore ſoluti matrimonij. Planè hoc tempus mutatur Nouell. c. 100. ubi inter cætera Imp. Iuſtinianus ait in hæc uerba:* Vt ſummatim dicamus, intra biennium quidem ſoluto matrimonio ſiue morte ſiue diuortio, tam ipſi marito de dote non numerata queri licet, quàm eius inſuper hæredi intra alterum annum. Si uerò matrimonium ultra biennium uſque ad decimum annum extendatur, marito, eiusq; inſuper hæredi intra menſes tres querelam concedimus. Si autem decennium decurrat, tūc neque marito, neq; hæredibus eius querelæ mouendæ poteſtas erit. in uniuerſum hoc tempore mulieri ſuffecturo. *Huius replicat onis duplicatio prima hæc eſt: Niſi maritus eiusve hæres minor fuerit uigintiquinq; annis. Hæc duplicatio approbatur, certo tamen modo d. c. 100. §. enimuerò, his uerbis:* Si minor annis maritus ſit, neque conqueratur, tantum illi temporis ad reſtitutionem attribuimus, ut ne à tempore contracti matrimonij duodecim annorum ſpacium excedat. Siquidem compertum habemus eos, qui quàm celerrimè nuptias contrahunt, ad illas non minores quindecim annis accedere. Vnde & uiceſimum quintum ætatis annum excedet, & intra annum porrò uiceſimum ſeptimum de dote non numerata queri poterit. Mortuo uerò ipſo intra prædictum tempus, hæredes ad proponendam querelam annum habento. Si minores ætate ſint hæredes eius, qui querelam non propoſuit, ad querelam de dote non numerata mouendam duntaxat quinquennium habento, ſuffecturo eo tempore, neque præſtolaturo exitum omnium minorum temporum, id quod nos ad præſentem quoque legem commouit. Nam cum mulier quatuordecim annis fuiſſet in matrimonio, poſt uiceſimum annum à morte patris abutens quidem minoris ætatis beneficio, contra matrem mouebat litem, poſt quartum demum & triceſimum matrimonij annum non numeratæ dotis actione propoſita: quod quidem nos diſceptantes remedio curauimus. Et propter haſce factorum circumſtantias minorum ætate tempus etiam in quinquennium per præſentem legem determinauimus: illo uidelicet ſolo non numeratam dotem opponente, qui ut dotem ſuſciperet, in hoc deſcriptus fuit, negocio intra ſua tempora iudicando, ſiue perfectæ ſiue imperfectæ ætatis ſit.

Secunda duplicatio eſt: Niſi matrimonium tempore latæ conſtitutionis ſit contractum. quæ duplicatio approbatur d. c. 100. §. penultim. his uerbis: Obtentura hac lege in poſt futuris matrimonijs. nam in conſtantibus, ſiquidem reliquum ſit decennium, aut non minus biennio, habeto & hoc tempus ad querelam de non numerata dote mouendam, quæ ei etiam tranſ-

am transmissionem præbet. Si uerò aut minus biennio tempus illi reliquum sit, aut uniuersum decem annotum spacium iam excesserit, tunc ad querelam de dote non numerata proponendam ipsis quidem prębemus biennium, ipsorum uerò hęredibus post matrimonij diremptionem trimestre, ut per omnia iusticiam ipsis conseruemus. *Hæc de tempore querelæ de non numerata dote proponendæ. Modus quoq; querelæ istius proponendæ, proponitur d. c. 100. §. loquimur autem, his uerbis:* Loquimur non de contestatione, quæ uerbis fit: sæpenumero enim aut quædam iraeundia, aut alia incidens occasio efficit, ut talia quæpiam maritus dicat, aut etiã cum nihil dixerit, redempti id testes improbè mentiuntur: sed cõtestationem oportet in scriptis consistere. Porrò si constituto fortè iudicio eam facere uoluerit, omnino id mulieri, aut prorsus ei, qui dotem se daturum conscripsit, innotescere debet: non quòd aliquid obstet, quo minus ipse marirus per se hoc facere possit, & irem eõ queri, & partem mulieris ea quæ gerũtur ignorare, modò prius in animo reponat, nulla id ratione ualere posse contra eum, qui quòd querela aduersus ipsum facta sit, ignorat. *Hæc de prima replicatione.*

Secunda replicatio est: Nisi per maritum steterit, quo minus dotem acceperit. quæ replicatio approbatur, simul & distinguuntur exemplo l. 33. in prin. ff. de iure dotiũ, his uerbis: Si extraneus sit qui dotem promisit, isq; defectus sit facultatibus, imputabitur marito cur eum non conuenerit, maximè si ex necessitate, non ex uoluntate dotem promiserat. Si tamen donauit, utcunque parcendum marito, qui non præcipitauerit eum ad solutionem, qui donauerat, quẽq; in id quod facere posset, si conuenisset, condemnauerit. Hoc enim diuus Pius rescripsit, eos qui ex liberalitate conueniuntur, in id quod facere possunt condemnandos. Sed quid si uel pater uel ipsa promiserit? Iulianus quidem lib. XVI. Digest. scribit, Etsi pater promiserit, periculum respicere ad maritum: quod ferendum non est. Debebit igirur mulieris esse periculum: nequaquam enim iudex propicijs auribus audiet mulierem dicentem, cur patrem, qui de suo dotem promisit, nõ urserit ad solutionem? multo minus cur ipsam nõ conuenerit? Rectè itaq; Sabinus disposuit, ut diceret, quod pater uel ipsa mulier promisit, uiri periculo non esse: quod debitor, uiri esse periculo: quod alius scilicet donaturus, eius periculo esse cui adquiratur: adquiri autem mulieri accipiemus, ad quam rei commodum respicit. *Aliud exemplum propositæ replicationis proponitur l. 49. ff. de iure dotium, his uerbis:* Vir ab eo, qui uxori eius dotem facere uolebat, certam pecuniam eo nomine stipulatus est, deinde acceptam ei fecit: quærebatur, esset ne ea pecunia in dotem? Iulianus respondit, si acceptam non fecisset, & promissor soluendo esse desijsset, quæreremus an culpa mariti ea pecunia exacta nõ esset. Cum uerò acceptam fecit, omnimodo periculum ad eum pertinebit. Perinde enim est ac si acceperit pecuniam, & eandem promissori donauerit. *Sunt item propositæ replicationis species seu exempla j. repl 3. & 4. Propositæ replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi mulier eiusue pater dotẽ promiserit. hoc enim casu imputari marito non debet cur non exegerit. quæ duplicatio cõnstat ex uerbis suprà propositis hisce:* Sed quid si uel pater uel ipsa promiserit? &c. *Secunda duplicatio est: Nisi alius donandi animo pro muliere dotem promiserit. nam nec hoc casu imputari marito debet, cur non exegerit. quæ & ipsa duplicatio approbatur uerbis suprà propositis hisce:* Si tamen donauit, utcũq; parcendũ marito, &c. *Item hisce:* Rectè itaq; Sabinus, &c. *Tertia duplicatio est. Nisi uxor hæres extiterit ei, qui dotem promisit. quæ duplicatio approbatur l. 41. §. fin. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si debitor mulieris dotem promiserit, & mulierem hæredem reliquerit, Labeo perinde habendum ait, ac si mulier ipsa dotem promisisset. cuius sententiam Iulianus quoque probat: nec enim æquũ esse ait, ut ei damnetur eius pecuniæ nomine, quã ipsa debeat: & satis esse acceptilatione eã liberari. *Concordat l. 66. §. fin. ff. soluto matr. his uerbis:* Si quis pro muliere dotẽ uiro promisit, deinde muliere hærede relicta decessit, qua ex parte mulier ei hęres esset, pro ea parte dotis periculũ, quod uiri fuisset, ad mulierem pertinere, ait Labeo: quia nec melius nec æquius esset (quod exigere uir ab uxore non potuisset) ob id ex detrimẽto uiri mulierẽ locupletari. & hoc uerũ puto. *Quarta duplicatio est: Nisi is qui dotẽ promisit, mulieri hæres extiterit. quæ duplicatio approbatur l. 30. ff soluto matr. his uerbis:* Quoties culpa uiri accidit, ne dos à socero aut quolibet alio, qui mulieris nomine promiserat, exigeretur: si aut in matrimonio filia decesserit, aut materfamiliâs facta eum, qui dotẽ repromiserat, hæredẽ instituerit, satis constat nihil amplius uirum præstare debere, quàm ut eos obligatione liberet. *Quinta duplicatio est: Nisi maritus dotem exigere nõ potuit. quæ duplicatio approbatur l. 49 in prin. ff. soluto matr. his uerbis:* Mæuia marito suo inter alias res dotis etiã instrumentũ solidorũ decẽ tradidit, quod Otacilius eidẽ Mæuiæ cauerat daturũ se, cũ nuptũ ire cœpisset, decẽ. ex eo instrumẽto maritus nihil exegit: quia nec potuit. Quæsitũ est, si dos à marito petatur, an

tur,an

tur, an compellendus sit etiam illam summam, quę instrumento contineatur, refuodere? Paulus respondit, potuisse quidē eū, cui actiones mandaræ sunt, debitorem cōuenire: sed si sine dolo malo uel culpa exigere pecuniá nō potuerit, neq; dotis nomine eum conueniri posse, neque mandati iudicio. *Concordat l.41.§. si à debitore. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si à debitore mulieris sub cōditione dos promittatur, & postea, sed antequam maritus petere posset, debitor soluendo esse desierit, magis periculū ad mulierē pertinere placet: nec enim uideri maritum oomen secutum eo tēpore, quo exigi oon potuerit. Quòd si iam tunc debitor, cum sub conditione promitteret, soluendo non fuerit, periculum uiri esse, quòd sciens tale nomen fecutus uideatur, qoale in obligatione fuerit. *Sexta duplicatio est: Nisi non maritus, sed eius seruus dotem sit stipulatus. tunc enim, quamuis debitor dotis soluendo esse desierit, periculum ad maritum non pertinet. quæ duplicatio approbatur l.46. in prin. ff. de iure dotium. cuius uerba uide s̄. cap.2. quæst.1. except.5. Concordat d.l.46.§.1. cuius uerba uide s̄. cap.5. quæst.5. reg.7. Septima duplicatio est: Nisi ita conuenerit, ne nomen eius, qui dotem promisit, mariti periculo sit, sed mulieris. quæ duplicatio approbatur l.6. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Pomponius ait, maritū non posse pacisci, ut dolum solummodo io dotem præstet, uidolicet proprer utilitatē nubētium: quamuis pacisci posfit, oe sit periculo eius nomen debitoris, qui ei dotem promisit: oam ut sit dos periculo mulieris, pacisci eom posse probat: & per contrarium, ut ea dos, quæ periculo mulieris est, sit periculo mariti. *Hæc de secunda replicatione, eiusq; duplicationibus sint dicta.*

Tertia replicatio est: Nisi maritus sciens dotem stipulatus sit ab eo, qui soluendo non est, uel alio modo nomen eius sit secutus. quæ replicatio approbatur l.41.§. si à debitore. ibi: Quod si iam tunc. ff. de iure dotium. cuius uerba uide s̄. repl. prox. dupl.5. Concordat l.71. ff. eod. tit. his uerbis: Cum dotem mulieris nomine extraneus promiserit, mulieris periculom esse: si maritus nomen secutus usuras exegerit, periculum eius futurum respondetur. *Concordat item l.35. ff. eod. tit. his uerbis:* Dotem à patre uel à quouis alio promissam, si uir oouandi causa stipuletur, cœpit uiri esse periculum, cum antè mulieris fuisset. *Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi tempore stipulationis soluendo debitor existens, postea soluendo esse desierit, antequam maritus dotem exigere potuit. quæ duplicatio approbatur d.§. si à debitore.*

Secunda duplicatio est: Nisi maritus donandi animo eum, qui soluendo nō est, in dotem susceperit. quæ duplicatio approbatur, simul & distinguitur l.53. ff. de iure dotium, his uerbis: Cum uir uxori donare uellet, debitor mulieris, qui soluēdo nō erat, dotem ei promisit. Ad id duntaxat, quoad soluendo fuit, uiri periculo ea res est: & si quid debitori ad soluendum facultatis accesserit, periculum ad eam summá, quę accesserit, crescet, permanebitq;, etiāsi rursus pauperior factus erit: quia neq; tum cum dos promitteretur, donatio facta est, nisi eius pecunię, quę à debitore seruari nō poterat: neq; cum soluendo esse cœpit, donationis causa petmanet, cùm eo loco res sit, quo esset si tum quoq;, cum promitteretur dos, locuples fuisset.

Quarta replicatio est: Nisi maritus debitori dotis acceptotulerit. quæ replicatio approbatur l.49. ff. de iure dotium. cuius uerba uide s̄. repl.2. Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi iussu mulieris maritus debitori dotis acceptotulerit. quæ duplicatio approbatur l.36. cum duabus legibus sequentibus. ff. de iure dotium, his uerbis: Debiror mulieris iussu eius pecuniam uiro expromisit: deinde uir acceptam eam iussu mulieris fecit: res mulieri perit. Hoc quomodo accipimus, dotis nomine, an si alia ex causa? Et uidetur de eo debitore dictum, qui dotis nomine promisit. Illud adhuc subest, otrum ante nuptias, an post ouptias id factum sit: multum eoim interesse uidetur. nam si fecutis nuptijs id factum est, dote iam constituta, maritus acceptoferendo petdit dotem: si autem antequam nuptiæ sequerentur, nihil uidetur cōstitutum esse. Non enim aliàs perit mulieri actio, quàm si nuptiæ securæ fuerint: nam si secutæ non sunt, manet debitor mulieri obligatus. Sanè uidendum est an marito mulier, quæ iusfit acceptofieri, obligetur? & putem obligari mandati actione, & hoc ipsum io dotem cōuerti, quod mulier mandati iudicio obligata est. & quod dicitur rem mulieri perire, cōsequens est. Nam si cœperit uelle de dote agere, ipsa secum debebit compensare iussum suum.

Secunda duplicatio est: Nisi propter egestatem soceri maritus ei dotem acceptotulerit. Hæc duplicatio reprobatur l.66.§. si uir. ff. soluto matrim. his uerbis: Si uir socero iniussu uxoris maneote matrimonio dotem acceptam fecisset, etiamsi id propter egestatem soceri factum esset, uiri tameo periculum futurū, ait Labeo: & hoc uerum est. *Quinta propositæ exceptionis replicatio est: Nisi marito dotis constituendæ causa id, quod mulieri debebat, sit acceptolatum. hoc enim casu quasi nihil in dotem acceperit, se defendere non poterit. quæ replicatio approbatur l.42.§. acceptilatione. ff. de iure dotium, his uerbis:* Acceprilatione quoque dos constituitur, cum debitori marito acceptofertur dotis cōstituendæ causa. *Concordat l.44.§. quæ debitorem. ff. eod. tit.*

eod. tt. cuius uerba uide s. cap. 2. quæst. 6. reg. 4. Propositæ replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi per remissionem debiti prior obligatio non sit extincta. cuius duplicationis triplicatio hæc est: Nisi per exceptionem extingui possit: tunc enim quamuis ipso iure maneat prior obligatio, tamen nihilominus de dote actio est. quæ triplicatio approbatur l. 12. §. fin. ff. de iure dotium, his uerbis: Si cum marito debitore mulier pacta sit, ut id quod debet in dotem habeat, dotis actione scilicet eam agere posse existimo: licet enim ipso iure priore debito liberatus non sit, tamen exceptionem habere potest. *Secunda duplicatio est: Nisi aliud quàm debetur dotis nomine constituatur. Hæc duplicatio reprobatur l. 25. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si ei nuptura mulier, qui Stichũ debebat, ita cum eo pacta est: Pro Sticho quem mihi debes, decem tibi doti erunt: secundum id quod placuit rem pro te solui posse, & liberatio contingit, & decem in dotem erunt: quia & permutatio dotium conuentione fieri potest. *Tertia duplicatio est: Nisi res aliena debeatur, eiusq; debiti acceptilatio facta sit dotis constituendæ causa. quæ duplicatio approbatur l. 14. §. si fundũ. ff. de fundo dotali. cuius uerba uide s. except. 13. distinct. 1. Contradicit l. 58. §. si mulier. ff. de iure dotium. cuius uerba uide j. cap. 8. reg 3. except. 2. Sexta replicatio est: Nisi legatum uel hæreditas dotis constituendæ causa sit repudiata. Hæc replicatio approbatur l. 14. §. fin. ff. de fundo dotali, his uerbis:* Si fundum legatum sibi dotis causa mulier repudiauit, uel etiam substituto uiro omisit hæreditatem uel legatum, erit dotalis fundus. *Septima replicatio est: Nisi dotis constituendæ causa marito sit legatum relictum. quæ replicatio approbatur l. 48. §. socer. ff. de iure dotiũ. cuius uerba uide s. cap. 2. quæst. 2. reg. 1.*

Octaua replicatio est: Nisi maritus mulieri hæres extiterit. quæ replicatio approbatur l. 33. ff. soluto matrim. his uerbis: Quæ dotis nomine certam pecuniam promiserat, quosdam adhibuerat qui stipularentur, partem dotis distracto matrimonio sibi solui: ea nulla data dote obierat, eodem marito suo hærede relicto: is damnosam hæreditatem eius adierat: nihilominus stipulatoribus teneri, Africanus ait: quoniam adeundo hæreditatem debitricis intelligeretur se cõpensasse: nec ad rem pertinere, quòd soluendo nõ esset hæreditas, quando cæteris etiam creditoribus teneatur. *Nonæ replicationis loco uidetur dicendum, si maritus dotem promissam non numeratam soluerit, eam repeti non posse: & ita ob dotem nõ numeratam exceptionem tantùm, non etiam actionem dari. uerùm replicatio hæc reprobatur l. 52. ff. soluto matrim. his uerbis:* Maritus dotem, quam nõ accepit, si post diuortium per errorem soluit, repetet, quasi non numeratam pecuniam cauerit: exigi enim ab eo non potuit.

Decima replicatio est: Nisi post dotalia instrumenta confecta maritus scripserit, se dotem accepisse. quæ replicatio approbatur l. 14. §. sed quoniam. C. de non numerata pecunia, his uerbis: Illis etiam securitatibus, quæ post confectionem dotalium instrumentorũ de soluta dote ex parte uel in solidum exponuntur, nullam exceptionem non numeratæ pecuniæ penitus opponi, sancimus. *Vndecima replicatio est: Nisi maritus donandi animo uxori dotem constituerit, uel rem uxori donauerit, eamq; statim in dotem constituerit, uel receperit. quæ replicatio approbatur l. 2. C. de dote cauta non numerata, his uerbis:* Quod de suo maritus cõstante matrimonio donandi animo in doté adscripsit, si eandé donationem legitimè confectam non reuocauit, qui incrementum doti dedit, & durante matrimonio mortem obijt: ab hæredibus mariti, quatenus liberalitas interposita munita est, peti potest. *Concordat l. 59. ff. de donat. inter uir. & uxor. cuius uerba uide s. except. 13. distinct. 5. repl. 2. Planè propositæ replicationis duplicatio hæc est: Nisi donatio inter maritũ & uxorem sit inutilis. quæ duplicatio ex iam dictis constat, estq; regulariter donatio ista inutilis, nisi in certis quibusdam casibus: de quibus uide Comment. donat. cap. 8. Duodecima replicatio est: Nisi soluto matrimonio maritus uxori stipulanti certam quantitaté dotis nomine promiserit. quæ replicatio approbatur l. 21. ff. de uerb. oblig. cuius uerba uide in Comment. de uerb. obligat. cap. 4. except. 17. Hæc de uicesima secũda exceptione, eiusq; replicationibus sint dicta.*

XXIII. EXCEPTIO: *Nisi res in dotem data perierit. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 10. in prin. ff. de iure dotium, his uerbis:* Plerunq; interest uiri res non esse æstimatas, idcirco ne periculũ rerum ad eum pertineat, maximè si animalia in dotem acceperit, uel uestem, qua mulier utitur. Eueniet enim si æstimata sit, & eam mulier attriuerit, ut nihilominus maritus æstimationem earum præstet. Quoties igitur nõ ęstimatæ res in dotem dantur, & meliores & deteriores mulieri fiunt. Si prædijs inæstimatis aliquid accesserit, hoc ad compendium mulieris pertinet. Si aliquid decesserit, mulieris damnum est. *Concordat l. 21. §. si mulier. ibi: Ceterùm. ff. eod. tt. cuius uerba uide paulo inferius cap. 8. reg. 11. except. 1. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi res æstimata in dotem data sit. quæ replicatio ex uerbis iam propositis constat. Concordat l. 10. in fine. C. de iure dotium. cuius uerba uide s. cap. 2. quæst. 6. reg. 2. item concordat l. unica. §. sed & nouissimi. C. de rei uxoriæ actione, his uerbis:* Aestimatarum rerum maritus quasi emptor commodum sentiat, & dispendium subeat, & periculum expectet. *Propositæ replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi ante nuptias res æstimata perierit. quæ duplicatio approbatur*

batur l. 10. §. si ante matrimonium. ff. de iure dotium, his uerbis: Si ante matrimonium æstimatæ res dotales sunt, hęc ęstimatio quasi sub cõditione est. nanq; hãc habet conditionẽ: Si matrimonium fuerit secutum. Securis igitur nuptijs æstimatio rerum perficitur, & fit uera uenditio. Inde quæri potest: Si ante nuptias mancipia æstimata deperierint, an mulieris damnũ sit? & hoc consequens est dicere. Nam cum sit conditionalis uenditio, pendente autem conditione mors contingens extinguat uenditionẽ, consequẽs est dicere mulieri res perijsse: quia nondũ erat impleta uenditio: æstimatio enim, uenditio est. *Secunda duplicatio est: Nisi post moram à muliere in fuciendo dote factam res perierit: tunc enim quamuis æstimata fuerit, nihilominus mulieris damnum est. quæ duplicatio approbatur l. 14. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si rem æstimatam mulier in dotem dederit, deinde ea moram faciente in traditione, in rerum natura esse desierit: actionem eam habere non puto. *Huius duplicationis triplicatio hæc est: Nisi non per mulierem steterit quo minus soluat. quæ triplicatio approbatur ibidem l. 15. his uerbis:* Quòd si per eam non stetisset, perinde precium auferet ac si tradidisset: quia quod euenit, emptoris periculo est. *Tertia duplicatio est: Nisi res donationis causa sit æstimata. quæ duplicatio approbatur l. 12. in prin. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si res æstimata post contractum matrimonium donationis causa adprobetur, nulla est æstimatio: quia nec res distrahi donationis causa potest, cum effectum inter uirum & uxorem non habeat. Res igitur in dote remanebit. Sed si ante matrimonium, magis est ut in matrimonij tempus collata ea donatio uideatur, atq; ideo non ualeat. *Quarta duplicatio est: Nisi mulier dicat, se circumuentam in æstimatione. Hæc duplicatio reprobatur d. l. 12. § si mulier. cuius uerba uide j. cap. 8. reg. 22. exc. 1. Quinta duplicatio est: Nisi ipsam rem aut eius æstimationem mulier alternatiuè sit stipulata, ita ut in arbitrio mariti sit, utrum uelit præstare. Et hæc duplicatio reprobatur l. 10. §. fin. ff. de iure dotium. cuius uerba uide j. cap. 8. reg. 10 except. 2. repl. 1. dupl. 3. Sexta duplicatio uidetur esse: Nisi usu mulieris res æstimata perierit, uel deterior facta sit. Hæc duplicatio reprobatur l. 52. ff. soluto matrim. his uerbis:* Aestimatæ res usu etiam mulieris periculo mariti deteriores efficiuntur.

Septima duplicatio est: Nisi rebus æstimatis in dotẽ datis, postea conuenerit ne essent æstimatæ. Hæc duplicatio approbatur l. 19. in prin. ff. de pactis dotalibus. cuius uerba uide s̄. eod. lib. cap. 1. quæst. 1. except. 9. Hæc de prima replicatione.

Secunda replicatio est: Nisi res quæ pondere, numero uel mensura constant, in dotem datæ sint. quæ replicatio approbatur l. 42. ff. de iure dotium, his uerbis: Res in dotem datæ, quæ pondere, numero, mensura constant, mariti periculo sunt: quia in hoc dantur, ut eas maritus ad arbitrium suum distrahat, & quandoq; soluto matrimonio eiusdem generis & qualitatis alias restituat uel ipse uel hæres eius. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi pro pecunia in dotem promissa postea mancipia uel quid aliud detur. quæ duplicatio reprobari uidetur l. 11. ff. de pactis dotalibus, in hisce uerbis:* Ea conditione ut periculo eius essent. *Ergo uidetur iurisconsultum eius esse sententiæ, ut nisi illa conditio pacto insit, pactum non ualeat. uerba istius legis uide j. cap 8. reg 26.*

Tertia replicatio est: Nisi dolo uel culpa mariti res dotalis perierit. quæ replicatio approbatur l. 66. in prin. ff. soluto matr. his uerbis: In his rebus, quas pręter numeratam pecuniam doti uir habeat, dolum malum & culpam præstare eum oportere, Seruius ait: eaque sententia & Publij Mutij est. nam is in Licinia Gracchi uxore statuit, quòd quæ res dotales in ea seditione, qua Gracchus occisus erat, perijssent (quia Gracchi culpa ea seditio facta esset) eas Liciniæ præstari oporteret. *Aliud exemplum proponitur l. 78 § quòd mulier. ibi: Quod si uxor. ff de iure dotium. cuius uerba uide s̄. except. 15. item aliud exemplum proponitur l. 16. ff. de fundo dotali. cuius uerba uide j. except prox. Concordat itẽ l. 18 § quanquam ff. soluto matrim cuius uerba uide j. cap. 8. reg. 18. exc. 2. Huius replicationis prima duplicatio hæc est: Nisi ita conuenit, ne maritus culpam præstet. quæ duplicatio reprobatur l. 6 ff. de pactis dotalib. cuius uerba uide s̄. except. prox. repl. 2. dupl. 7. Secunda duplicatio est: Nisi non ipsi marito, sed eius filio uel seruo dos tradita sit: tunc enim culpam præstare nõ compellitur. quæ duplicatio approbatur l. 46. § 2. ff. de iure dotium. cuius uerba uide s̄. cap. 5. quæst. 5. reg. 7. Tertia duplicatio est: Nisi per mulierem steterit quo minus dotem receperit. Hæc duplicatio approbatur l. 9. ff soluto matr. his uerbis:* Si mora per mulierem fuit, &c. *Quarta replicatio est: Nisi post moram à marito in reddenda dote factam res perierit. Hæc replicatio approbatur l. 25 §. si post. ff. soluto matr. his uerbis:* Si post diuortium res dotales deteriores factæ sint, & uir in reddẽda dote moram fecerit, omnino detrimentum ipse præstabit. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi post moram maritus rem obtulit, eamq; uxor accipere noluit. quæ duplicatio approbatur l. 26. ff. soluto matr. his uerbis:* Semel mora facta, si seruum dotalem postea offerente marito mulier accipere noluerit, & ita is decesserit, non debebit precium eius maritus uel hæres eius: ne damnum sentiat, quod postea offerente eo mulier accipere noluit.

Quinta replicatio est: Nisi postquam maritus in exigenda & petenda re dotali moram fecisset, ea interierit,

terierit. *Hæc replicatio ipso iure approbatur. cuius duplicatio hæc est:* Nisi res apud maritum quoq; peritura erat. *quæ duplicatio approbatur l.56. in prin. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si is qui Stichum mulieri debet, in dotem delegatus sit, & antequam solueret debitor, Stichus decesserit: cum neq; per debitorem stetisset quo minus solueret, neq; maritus agendo moram fecisset, periculo mulieris Stichus moritur. Quanquam etiamsi moram maritus fecerit in exigendo, si tamen apud maritum moriturus Stichus fuerit, actione dotis maritus non tenetur.

Sextæ replicationis loco notandum, quòd maritus ad præstandas actiones, quas rei dotalis nomine habet, tenetur. quæ replicatio approbatur l. 18. §. fin. ff. soluto matrim. cuius uerba uide j. cap. 8. reg. 18. exc. 1. repl. 1.

XXIIII. EXCEPTIO: *Nisi res dotalis ab alio usucapta sit. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius replicatio hæc est:* Nisi maritus, *cum posset, usucaptionem non interpellauit. quæ replicatio approbatur l. 16. ff. de fundo dotali, his uerbis:* Si fundũ, quem Titius bona uide possidebat, & longi temporis possessione poterat sibi quærere, mulier ut suum marito dedit in dotem, eumq; petere neglexerit uir, cum id facere posset, rem periculi sui fecit. Nam licet lex Iulia, quæ uetat fundum dotalem alienari, pertineat etiam ad huiusmodi adquisitionem: non tamen interpellat eam possessionem, quæ per longum tempus fit, si antequam constitueretur, dotalis fundus iam cœperat. Planè si paucissimi dies ad perficiendam longi temporis possessionem superfuerũt, nihil erit quod imputetur marito.

XXV. EXCEPTIO: *Nisi seruum dotalis manumissus sit. Hæc exceptio approbatur l. 62. cum lege sequente. ff. soluto matrim. his uerbis:* Si uir uoluntate mulieris seruos dotales manumisit, cum donare ei mulier seruos uoluit, nec de libertatis causa impositis ei pręstandis tenebitur. Et desinit seruus in dote esse: quia cui manumittendi causa donare liceret, ei quodammodo donaret, quod permitteret manumittere. *Concordat l. 24. §. si uir uoluntate. ff. eod. tit. his uerbis:* Si uir uoluntate mulieris seruos dotales manumiserit, siquidem donare ei mulier uoluit, nec de libertatis causa impositis ei præstandis tenebitur. Quòd si negocium ab eo gestum est, utique tenebitur ut officio iudicis caueat restiturum se mulieri, quidquid ad eum ex bonis liberti, uel ex obligatione peruenisset. *Huius exceptionis replicatio hæc est:* Quòd quamuis non ad ipsum seruum manumissum restituendum maritus teneatur: *tamen ad ea, quæ occasione libertatis ad se peruenerunt, restituenda sit obligatus. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Quòd si negocium ab eo gestum est, &c. *Concordat l. 64. ff. eod. tit. his uerbis:* Si negocium gerens mulieris non inuitæ maritus dotalem seruum uoluntate eius manumiserit, debet uxori restituere, quidquid ad eum peruenerit. Sed etsi quid libertatis causa maritus ei imposuit, id uxori præstabit. Planè si operę fuerint marito exhibitæ, non æstimatio earum, non erit æquum hoc nomine uxori maritum quidpiam pręstare. Sed etsi post manumissionem aliquid fuerit ei liberto impositum, id uxori præstandum est. Sed etsi reum maritus acceperat, expromissoremue, æquè aduersus ipsum obligationem debet præstare. Item quidquid ad eum ex bonis liberti peruenerit, æquè pręstare cogetur, si modò ad eum quasi ad patronum peruenerit. Cæterùm si alio iure, non cogetur præstare: nec enim beneficium, quod in eum libertus contulit, hoc uxori debet: sed id tantùm, quod iure patronatus adsequitur, uel adsequi potuit. Planè si ex maiore parte quàm debet hæres scriptus fuerit, quod amplius est non præstabit: & si fortè, cum ei nihil deberet libertus, hæredem eum scripsit, nihil uxori restituet. *Propositæ replicationis duplicatio prima hæc est:* Nisi uxor donandi causa permiserit *marito seruum dotalem manumittere: tunc enim nec ea, quæ ad se peruenerunt, maritus cogitur restituere. quæ duplicatio approbatur per ea quæ dicta sunt s. ead. except. in pr. n.*

Secunda duplicatio est: Nisi *operæ liberti ad maritum peruenerint: harum enim nomine mulieri non tenetur. quæ duplicatio approbatur uerbis paulo superius propositis hisce:* Planè si operæ fuerint marito exhibitæ, non æstimatio earum, non erit æquum hoc nomine uxori maritum quidpiam præstare.

Tertia duplicatio uidetur esse: Nisi *post manumissionem liberto sit impositum. Hæc duplicatio reprobatur uerbis ibidem propositis hisce:* Sed etsi post manumissionem aliquid fuerit ei liberto impositum, id uxori præstandum est.

Quarta duplicatio est: Nisi *non tanquam ad patronum, sed alio iure ad maritum peruenerit. quæ duplicatio approbatur uerbis paulo superius propositis hisce:* Item quidquid ad eum ex bonis liberti peruenerit, æquè præstare cogetur, si modò ad eum quasi ad patronum peruenerit. Cæterùm si alio iure, non cogetur præstare: nec enim beneficium, quod in eum libertus contulit, hoc uxori debet, sed id tantùm quod iure patronatus adsequitur, uel adsequi potuit. *Huius exemplum proponitur ibidẽ his uerbis:*

uerbis: Planè si ex maiore parte quàm debet hęres scriptus fuerit, quod amplius est non præstabit: et si fortè cum ei nihil deberet libertus, hæredem eum scripsit, nihil uxori restituet. *Huius duplicationis triplicatio hæc est: Nisi muta uxore maritus seruum dotalem manumisit. quæ triplicatio approbatur l. 61. ff. soluto matr. his uerbis:* Dotalem seruum uir inuita uxore manumisit: solus uir hæres à liberto institutus portionem hæreditatis, quam ut patronus cõsequi potuit ac debuit, restituere debet: alteram uerò portionem dotis iudicio, si modò uxor manumittẽti refragatur.

Quinta duplicatio est: Nisi ad maritum non peruenerit. Hæc duplicatio ipso quidem iure subsistit. uerùm eius triplicatio prima hæc est: Nisi exigere possit. quæ triplicatio approbatur d. l. 64. §. dabit autem. ff. soluto matrim. his uerbis: Dabit autem (ut ait lex Iulia) quod ad eum peruenit. Peruenisse accipimus, siue iam exegit, siue exigere potest: quia actio ei delata est. *Secunda triplicatio est: Nisi maritus dolo fecerit, quo minus ad se perueniat. quæ triplicatio approbatur ibidem, his uerbis:* Adijcitur in lege, Et si dolo malo factum sit, quo minus ad eum perueniat. *Huius triplicationis quadruplicatio prima hæc est: Nisi maritus filium exhæredauerit, ut ad eum bona liberti pertineant. quæ quadruplicatio approbatur d. l. 64. §. si filium, his uerbis:* Si filium exhæredauerit patronus, ut ad eũ bona liberti pertineant, uidendum est an hæres hoc nomine teneatur? & cum nihil neq; ad ipsum neq; ad hæredẽ eius perueniat, quo modo fieri potest ut hoc nomine teneatur?

Secunda quadruplicatio est: Nisi maritus in testamento liberti sibi aliquid adscripsit, & ob id amisit quod aliàs ad eum erat peruenturum. Hæc quadruplicatio approbatur l. 14. §. maritus. ff. ad l. Cornel. de falsis, hisce uerbis: Maritus seruum dotalem manumisit, & in testamento eius, legatum sibi adscripsit: quæsitum est, quid mulier ex lege Iulia consequi possit? Paulus respondit, & patronum incidere in pœnam edicti diui Claudij dicendũ est, & filium emancipatum (licet præteriri possit) petere bonorum possessionem. Ergo si nihil habet patronus ex bonis liberti, non tenebitur mulieri. An ideo teneri potest, quòd adiectum est in lege: Aut dolo fecit quo minus ad eum perueniat? Sed nihil fecit in fraudem mulieris: non enim aduersus illam hoc excogitauit.

Tertia triplicatio uidetur esse: Nisi ad socerum eiusue heredes peruenerit. Hæc reprobatur l. 64. §. de uiro. ff. soluto matr. his uerbis: De uiro hæredeq; eius lex tantùm loquitur: de socero successoribusq; soceri nihil in lege scriptũ est: & hoc Labeo quasi omissum adnotat. In quibus igitur casibus lex deficit, non erit nec utilis actio danda. *Hæc de quinta duplicatione.*

Sexta duplicatio est: Nisi non ad maritum, sed eius patrem patrisue successores peruenerit. Hæc duplicatio approbatur uerbis iam propositis trip. 3. Septimæ duplicationis loco notandum, quòd in arbitrio mariti sit, utrum uelit res, quæ ad se peruenerunt, præstare, an earum æstimationem. quæ duplicatio approbatur d. l. 64. §. fin. his uerbis: Quòd ait lex, Quanta pecunia erit, tantam pecuniam dato: ostendit æstimationem hæreditatis uel bonorum liberti, non ipsam hæreditatem uoluisse legem præstari: nisi maritus ipsas res tradere maluerit: & hoc benignius admitti debet. *Plures propositæ regulæ duplicationes uide ī. cap. 8. reg. 6.*

XXVI. EXCEPTIO: *Nisi seruus dotalis in fuga sit. Hoc casu maritus ad cauendũ tenetur. de quo dictum s̄. cap. 5. quæst. 4. reg. 3.*

XXVII. EXCEPTIO: *Nisi pactum de retinenda & non reddenda dote factum sit. Hæc exceptio approbatur l. unica. §. illo proculdubio. ibi: nisi ex quibusdam pactionibus. C. de rei uxoriæ actione. cuius uerba uide s̄. except. 6. Concordat l. 19. §. pactis uidelicet. C. de donationib. ante nuptias. cuius uerba uide ī. cap. 11. quæst. 4. reg. 4. Item concordat l. 18. C. de iure dotium. cuius uerba uide s̄. except. 17. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi morte mariti solutũ sit matrimonium. Hæc replicatio approbatur l. 2. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Si conuenerit, ut quoquo modo dissolutũ sit matrimonium, liberis interuenientibus, dos apud uirũ remaneret: Papinianus Iuniano prætori respondit, morte mariti finito matrimonio, neq; cõuenisse uideri dotem remanere: & si conuenisset, non esse seruandum pactum contra dotem, cum mariti mortalitas interuenit. *Concordat l. 16. in fine. ff. eod. tit. cuius uerba uide s̄. cap prox. quæst. 3. reg. 2. except. 2. Concordat l. 3. C. de pactis super dote, his uerbis:* Quamuis pater tuus, cum te nuptui collocaret, pactus sit, ut si maritus tuus superstitibus filijs cõmunibus in matrimonio decessisset, pars dotis liberorum nomine retineatur: eiusmodi tamẽ conuentio, quo minus actionẽ integrę dotis habeas, proficere non potest. *Concordat item l. 1. in prin. ff. de dote relegata. cuius uerba uide in Comment. legator. cap. 35. quæst. 1. exc. 6. Secunda replicatio est: Nisi culpa mariti matrimoniũ sit dissolutum, isq; repudium miserit. Hæc replicatio approbatur, simul & distinguitur per ea quæ proposita sunt s̄. lib. prox. cap. 8. quæst. 2. reg. 3. Eiusq; exemplum proponitur l. 30. ff. de pactis dotalibus. cuius uerba uide ī. except. prox. repl. 1. item concordat l. 8. §. uirum etiam. in fine. C. de repudijs. cuius uerba uide s̄. eod. cap. except. 1. in prin. Sed & alias leges concordantes uide ī. eod. cap. in fine. repl. generali 1. Sed & eius duplicatio hæc est: Nisi iustè repudiauerit, & matrimonium iure subsistere non potuerit. quæ duplicatio approbatur exemplo l. 11. §. fin. ff. ad l. Iuliam de adult.*

ſubmouere, eádem quoq; defenſionem & poſt mortem ſororis ſuę retinebit. Itaq; placuit eũ ab ea petitione abſolui: nulla ex hac ſententia facta derogatione petitioni fidei commiſsi, quam iure hæreditario per filiá hæres uxoris Maryllus in parte dimidia habebat. *Altera propoſitæ exceptionis replicatio eſt: Niſi cauſa potius quàm conditio ſit demonſtrata in ſtipulatione. Hæc replicatio approbatur exemplo l. 25. C. de iure dotium, his uerbis:* Si mulier dotem à uiro dari ſtipuletur ot de ea teſtari poſsit, cum ordinationis teſtaméti cogitatio mortis antecedens tempus ſignificat: nec códitioné, ſed cauſam continet. Inteſtata quoq; muliere defuncta ſtipolationem committi proficiet. *Plures propoſitæ exceptionis replicationés uide ſ. except. prox. quæ enim ibi propoſitæ ſunt, & huc pertinent.*

XXIX. EXCEPTIO: *Niſi matrimoniũ rurſus inter eaſdem perſonas ſit redintegratũ. Hæc exceptio approbatur l. 19. ff. ſoluto matr. his uerbis:* Si mulier diuerterit, & iudicio de dote conteſtata reoerſa fuerit in matrimoniũ, redintęgrato matrimonio expirat iudiciũ, & omnia manent in ſtatu priſtino. *Concordat l. 13. ff. de iure dotiũ, his uerbis:* Si mulier poſt diuottium, antequam ex ſtipulatu de dote agat, ad eundem uirũ fuerit reuerſa, conſtantius dicetur per doli exceptioné inefficacé fieri ex ſtipulatu actioné, uſq; quò matrimoniũ durat. *Cõcordat item l. 30 ff. eod tt. his uerbis:* Detem, quę in prius matrimoniũ data eſt, non aliter conuerti in poſterius matrimoniũ dicendum eſt, quàm cùm hoc agitur: dũ hoc agi ſemper interpretemur, niſi probetur aliud conueniſſe. *Concordat item l. 31 ff. eod. tt. his uerbis:* Quod ſi non diuortiũ, ſed iurgium fuit, dos eiuſdé matrimonij manebit. *Cõcordat item l. 40. ff. eod. tt. his uerbis:* Diuus Seuerus reſcripſit Pontio Luctiano in hæc uerba: Si mulier, quæ dotem dederat, poſt diuortiũ rurſus in matrimoniũ redit, non reuocatis inſtrumentis, non dubitabit is, apud quem res agetur, ſecundũ uoluntatem mulieris, quæ utiq; non indotata redire in matrimoniũ uoluit, partibus ſuis fungi quaſi renouata dote. *Concordat itẽ l. 69. §. uſuras ff. de iure dotiũ, his uerbis:* Vſuras dotis in ſtipulató cum dote poſt diuortiũ deductas, ex die ſecũdi matrimonij nó eſſe prę ſtádas placuit: quia nec ſortis exactio locum habere cœpit: medij autem temporis debebuntut. *Concordat deniq; l. 33. ff. de ritu nuptiar. his uerbis:* Pleriq; opinantur, cum eadé mulier ad eũdem uirum reuertatur, id matrimonium idem eſſe: qnibus adſentior, ſi non multo tempore interpoſito reconciliati fuerint, nec inter moras aut illa alij nupſerit, aut is aliá duxetit: maximè ſi nec dotem uit teddiderit. *Propoſitæ exceptionis replicatio prima hæc eſſe uidetur: Niſi cũ alio aliaúe medio tempore nuptiæ intercceſſerint. Hæc replicatio quamuis uideatur apprrbari uerbis ſ. proximè propoſitis, tamen reprobatur l. 64. ff. de iure dotium, his uerbis:* Poſt diuortium mulieri, ſi de dote maritus nihil canit, & cum alij nupſiſſet, poſtes ad prioré uirũ redijt, tacitè dos ei redintegratur. *Concordat l penult. §. uxor. ff. ſoluto matr. his uerbis:* Vxor diuortio facto partem dotis receperat, parté apud uirum reliquerat, deinde alij nupſerat, iterum uidua facta ad priorem uirum redierat, cui centũ doti dederat, neq; eius pecuniæ, quæ reliqua ex priore dote erat, mentioné fecerat: diuortio facto reliquum ex priore dote ijſdem diebus uirum redditurum, ait Labeo, quibus reddidiſſet, ſi ſuperius diuortiũ inter eos factum non eſſet: quoniá prioris dotis cauſa in ſeqoentem dotis obligatiooem eſſet translata: & hoc uerum puto. *Secunda replicatio eſt: Niſi alij quàm mulieri dotis repetitio cõpetat. quæ replicatio approbatur l. 63. ff. de iure dotiũ, his uerbis:* Stipulatio de dote reddéda ab extraneo interpoſita, facto diuortio ſtatim cõmittitur: nec redintegrato matrimonio actio ſtipulatori quæſita intercidit. Denuò igitur conſciente ſtipulatore dos conſtitué da eſt, ne ſequente matrimonio mulier indotata ſit, ſi modò ea dos non ab ipſa profecta ſit, quam alius permiſſu eius ſtipulatus eſt: tunc enim conſenſus eius nõ eſt neceſſarius. *Concordat l. 42. §. fin. ff. ſoluto matr. his uerbis:* Ad uirum uxore poſt diuortiũ reuerſa, iudicium acceptum ex ſtipulatione, qua extraneus, qui doté dedit, ſtipulatus fuerat, non diſſoluitur, nec officio iudicis abſolutio continebitur. *Concordat l. 7. C. de nuptijs. cuius uerba uide ſ. lib. prox. cap. 2. quæſt. 3. reg. 3. except. 5. Propoſitæ replicationis duplicatio prima hæc eſt: Niſi is, cui cõpetit dotis actio, in ſecundas nuptias conſenſerit. quæ duplicatio approbatur d. l. 63. ibi: Denuò igitur conſciente, &c. Concordat l. 29. §. Titius. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Tious mulieris nomine doté dedit, & ſtipulatus eſt in caſum mortis & dinortij: diuortio ſecuto nõ repetita dote Titius deceſsit: mulier ex uoluntate eius hæredis rediotegrauit matrimonium: quæſitum eſt an ex ſtipulatu dotem repetere poſsit? Scæuola reſpondit, hæredé Titij, ſi conſenſiſſet ut ea quantitas, quá ex ſtipulatu conſequi poterat, reconciliato matrimonio dotis fieret, poſſe pacti exceptione ſubmoueri. *Secunda duplicatio eſt: Niſi dos alij promiſſa, à muliere ſit profecta. quæ duplicatio approbatur d. l. 63. hiſce uerbis:* Si modò ea dos non ab ipſa profecta ſit, quam alius permiſſu eius ſtipulatus eſt. tunc enim conſenſus eius non eſt neceſſarius. *Tertia duplicatio eſt: Niſi exiguum tempus inter prius & poſterius*

legatum non sit soluendo. quæ replicatio approbatur l. 22. §. si mulier. ff soluto matr. his uerbis: Si mulier soluto matrimonio egenté reum dotis per nouationé decepta accipiat, nihilominus actio dotis ei manebit.

XXXIX. EXCEPTIO: *Nisi dos soluta uel reddita sit. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit. eiusq; exemplum proponitur l. 31. §. cum patri. ff. soluto matr. his uerbis:* Cum patri dos data est, & ei filius ex aliqua parte hæres sub conditione institutus fuerit, & pendente conditione, &c. *Huius prima replicatio hæc est: Nisi mulieri sine cõsensu patris eius dos sit soluta. Hæc replicatio approbatur, simul & distinguitur l. 3 ff. soluto matr. his uerbis:* Non solùm in exigenda, sed etiam in soluenda dote, quæ communis est & patri & filiæ, utriusq; uolũtas exquiritur, nec alter alterius cõditionem deterioré facere potest. Sed si pecunia ad patrem peruenit, quam filia accepit, actio de dote utriusq; tolletur. *Concordat l. 22. § 1. ff. eod. tit. cuius uerba uide j. dupl. 6. Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi pecunia filiæ soluta ad patrem peruenerit. quæ duplicatio uerbis iam propositis approbatur. Secunda duplicatio est: Nisi pater furiosus sit: Hæc duplicatio approbatur l. 65. ff. de solutionibus, his uerbis:* Si filia furiosi à uiro diuerterit, dicendũ est adgnato curatori uoluntate filiæ, uel filiæ consentiente adgnato solui dotem. *Concordat l. 22 §. si soluto. ff soluto matrim. his uerbis:* Si soluto matrimonio pater furiosus sit, curator eius uoluntate filię dotem petere poterit: aut si curatoris copia non sit, agere filiam permittẽdum erit, caueriq; oportebit de rato. *Tertia duplicatio est: Nisi pater ab hostibus captus sit. Hæc duplicatio approbatur d. §. si soluto, his uerbis:* Item dicendũ est, etsi ab hostibus captus sit pater, puellæ dandam actionem de dote repetenda. *Quarta duplicatio est: Nisi pater ibi, ubi dos petenda est, esse non possit. quæ duplicatio approbatur d. l. 22. §. si patri, his uerbis:* Si patri propter condemnationem Romę, ubi dos petatur, esse non licet, filiæ satis dotis fieri oportet: ita tamen, ut caueat ratam rem patrem habiturum. *Quinta duplicatio: Nisi filia de suo dotem dederit. Hæc replicatio approbatur l. 24 ff de iure dotiũ, his uerbis:* Si filiafamiliâs nuptura ex peculio, cuius administrationé habebat, dotem uiro dederit, deinde cũ in eadem causa peculium eius esset, diuortium fecerit, dos ei rectè soluitur, quasi à quolibet peculiari debitore. *Sexta duplicatio est. Nisi filiæ non perditure, & ex iustis causis dos sit soluta. Hæc duplicatio approbatur l. 22. §. 1 ff. soluto matr. his uerbis:* Si post solutum matrimonium filiafamiliâs citra patris uoluntaté exactam cõmunem doté consumat, patri & uiua ea & mortua actio superest, ut dos ipsi soluatur: quod ita uerum est, si perditurę soluatur. Cæterùm si non perdituræ, & ex iustis causis soluta sit, non supererit actio, sed mortuo patre nec etiam hæredes agent nec mulier. *Concordat l. 20. in fine. ff. eod. tit. cuius uerba uide s. cap. 2. except. 36 dupl. 2. Hæc de prima replicatione. Secunda replicatio est: Nisi patri sine consensu filiæ dos sit soluta. Hæc replicatio approbatur l 34. §. si gener. ff. de solutionibus, his uerbis:* Si gener socero, ignorante filia, dotem soluisset, nõ est liberatus, sed condicere socero potest, nisi ratũ filia habuisset: & propemodum similis est gener ei, qui absentis procuratori soluerit: & quia in causam dotis particeps & quasi socia obligationis patri filia esset. *Concordat l. 28. in fine. ff. de iure dotium. cuius uerba uide s. lib. eod. cap. 1. quæst. 1 except. 1. Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi filia solutionem patri factam ratam habuerit. quæ duplicatio approbatur uerbis iã propositis, hisce:* Nisi ratum filia habuisset. *Secunda duplicatio est: Nisi pater dotem receptam alij pro filia in dotem dederit. quæ duplicatio approbatur l. 4. ff soluto matr. his uerbis:* Si cum pater sine consensu filiæ dotem à uiro exegisset, & eandem alij uiro eiusdem filiæ nomine dedisset, mortuo patre filia cum priore uiro agat, doli mali exceptione repellitur. *Tertia duplicatio est. Nisi filia ex causa legati uel alia simili tantum à patre acceperit, quanta dos est patri soluta. Hæc duplicatio approbatur l. 22 §. si pater ff. soluto matr. his uerbis:* Si pater filia absente de dote egerit, etsi omissa sit de rato satisdatio, filiæ denegari debet actio, siue patri hæres extiterit, siue in legato tantum acceperit, quantum doti satis esset. Sed & Iulianus in plurib. locis scribit, compensandũ ei in doté quod à patre datur, lucroq; eius cedere, si tantũ ab eo consecuta sit, quantũ ei dotis nomine debebatur à marito, qui patri soluit. *Concordat l. 37. ff. eod tit. cuius uerba uide paulo inferius du; l prox. Concordat item l 35 §. qui inuita. ff de legatis 2. his uerbis:* Qui inuita filia de dote egerat, decessit, eadem illa exhæredata, filio hærede instituto, & ab eo fideicommissum filiæ dotis nomine reliquit. quæro quantũ à fratre mulier cõsequi debeat? Modestinus respondit (quod in primis est) nõ esse consumptá de dote actioné mulieri, cũ patri suo nõ consenserit, utiq; nõ ignorás. Sic auté res explicatur, ut siquidem maior quãtitas in priore dote fuerit, illius petitione sit tantũmodo mulier cõtenta. Quòd si in summa dotis nomine legata amplius sit quàm in dote principali, cõpẽsatio fiat usq; ad eandẽ summá, quę cõcurrit, & in id tantũmodo quod excedit in sequenti summa ex testameto cõsequatur. Nõ est enim uerisimile, patrẽ duplici præstatione dotis filiũ, eũdẽq; hęredé onerare uoluisse, pręsertim

cum putauerit se efficaciter (licet non consentiente filia) instituisse aduersus generũ de dote actionem. *Quarta duplicatio est: Nisi filia iustam patri contradicendi causam non habeat. Hæc duplicatio approbatur l.37 ff. soluto matrim his uerbis:* Dotem uoluntate filiæ uideri patrem recepisse, cum causas contradicendi ei filia non haberet: maximè cum ab eo postea ampliore summa dotata sit. *Plura de replicatione proposita uide ī. cap. prox. reg. 8. except. 20. Tertia propositæ exceptionis replicatio est: Nisi non solidum sit solutum. Hæc replicatio approbatur exemplo l.7.§.sed si lex.ff. de dote relegata. ubi cum pater mariti dotem marito filio suo legasset, & hæredes patris dotis actione conuenti exceptionem opposuissent, quòd eam ex causa legati marito filio defuncti soluissent, subijcit Iurisconsultus:* Sed si lex Falcidia locum in legato dotis aduersus filium exhæredatum habuerit, & mulier solutionem ratam fecerit: propter eam quantitatem, quã hæres retinuerit, utilis actio ei dotis dabitur. Quòd si ratum non habeat, defendi quidem debebit hæres à uiro, qui se defensurum promisit: sed si totam litem uir solus subierit, actio iudicati (si cautũ nõ erit) pro ea quantitate, quæ iure Falcidiæ petenda est, aduersus hæredem dabitur. *Quarta replicatio est: Nisi res deterior reddatur. Hæc replicatio reprobatur ī.cap.8.reg.20.*

Replicariones præcedenrium exceptionum generales.

Hactenus exceptiones aduersus causam actionis ex stipulatu de dote propositæ sunt, cum suis replicationibus. Sed illarum aliquot sunt replicationes generales hic proponendæ.

I. *Replicatio generalis: Nisi culpa mariti matrimonium sit dissolutum. Hæc replicatio approbatur Nouell.c.117.§.quia uerò quædam.ibi: Si autem & uir. cuius uerba uide ŝ.lib.prox. cap.8. quæst.2.reg.4. Concordat l.8.§.sin uerò causam. C.de repudijs, his uerbis:* Si mulier causam probauerit inrentatam, tunc eam & dotem recuperare, & ante nuptias donationem lucro habere, aut legib. uindicare iubemus, & nubendi post annũ ei (ne quis de prole dubitet) permittimus facultatem. *Ait Imp.* Si causam probauerit intentaram. *Quæ sint huiusmodi causæ, exponuntur in d.l.8.in prin. cuius uerba uide ŝ.lib.prox.ca. 8.quæst.2.reg 3.except.6. Concordat item d.l.8.§. uirum etiam.in fine. cuius uerba uide ŝ.hoc cap. except. 1.in prin. Sed & duplicationes propositæ replicationis uide ŝ.d.reg.3.*

II. *Replicatio: Nisi maritus uxorem occiderit. quæ replicatio approbatur l.10. §. fin. ff. soluto matr. his uerbis:* Si uir uxorem suam occiderit, dotis actionem hæredibus uxoris dandã esse, Proculus ait, & rectè: nõ enim æquum est, uirum ob facinus suum dotem lucrifacere. Idemq; & ex contrario statuendum est.

III. *Replicatio: Nisi uir mortem uxoris nõ defenderit. quæ replicatio approbatur l.20 ff.de his quæ ut indignis. cuius uerba uide ŝ.except.27. repl.3. Sed & alias huiusmodi replicationes uide ŝ.d.except.27.*

QVIBVS DOTIS ACTIO seu repetitio competit. Cap. VII.

I. *Regula. Repetitio dotis regulariter nulli alij cõpetit, quàm mulieri eiusq; defunctæ hæredibus. cuius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi alius pro muliere dotem dederit: huic enim soluto matrimonio dotis repetitio uidetur danda, nõ mulieri. Hæc exceptio reprobatur nisi in certis casibus ī.reg.prox. Secunda exceptio est: Nisi mulier alij dotem reddi pacta sit. Hæc exceptio reprobatur per ea quæ dicta sunt ŝ.c.prox. except.7. Tertia exceptio est: Nisi alius uoluntate mulieris, uel eius qui dotem dedit, dotem sibi reddi sit stipulatus: huic enim actio danda est, non mulieri nec eius hæredibus. quæ exceptio approbatur l.2.C.de iure dotium, his uerbis:* Si stipulario de restituẽda portione dotis datæ subiecta est, conditioq; eius extitit: habet ex ea actionem is, in cuius personam utiliter concepta cõmissaq; est. Secundum quod si Polla soror tua de restituenda sibi parte dotis habet actionem, eo quòd mater uestra donãdi animo passa est partem dimidiam dotis post obitum matris filiam stipulari: metuere non debet doli exceptionem, quòd matri suæ, quæ pactũ interposuit, hæres ex minore quàm dimidia portione extitit. nisi liquidò probatũ fuerit, matrem eius mutasse dotis pacti uoluntatem, contentamq; esse uoluisse filiam suam pro portione hæreditatis prælogationibus, maritũq; suum ex actione liberari uoluisse. *Concordant ea quæ dicta sunt ŝ.cap.prox.except 7. repl.1. Huius replicatio prima hæc est: Nisi mulier, quæ dotem dedit, postea nolit stipulatori dotem solui. Hæc replicatio approbatur l. 72.§.fin.ff.de iure dotium, his uerbis:* Paulus respõdit, Si mulier de suo dotem dedit, & adhibuit matrem quæ stipularetur: potuisse eam postea instrumentum dorale murare. *Concordat d.l.2.C.de iure dotium. ibi: nisi liquidò probatum fuerit, &c. Plura de hac replicatione uide ŝ. cap.prox.except.34.repl.1. Secunda replicatio est: Nisi maritus alij stipulanti promittere nolit. quæ replicatio approbatur l.2.in prin.ff.soluto matrim. his uerbis:* Soluto matrimonio solui dos mulieri debet: nec cogitur maritus alij eam ab initio stipulanti promittere, nisi hoc ei nihil noceat: nam si incommodum aliquod maritus suspectũ habet, non debere eum cogi alij quã uxori promittere, dicendũ est. Hęc si sui iuris mulier est. *Tertia replicatio est: Nisi filia sine patris uoluntate, in cuius est potestate, quiq; dotem pro ea dedit, dotem alium stipulari fecerit: uel contrà pater sine uoluntate filiæ. Hæc replicatio approbatur ibidem, his uerbis:* Quod si in patris potestate

potestate est, & dos ab eo profecta sit: ipsius & filię dos est. Denique pater non aliter quàm ex uoluntate filiæ petere dotem nec per se nec per procuratorem potest. Sic ergo & promittendum Sabinus ait. Ei ergo promittẽdum erit, cui uterque iusserit. Cæterùm si pater solus iussit, dotis actio filiæ non erit adempta, quandocunque sui iuris filia fuerit facta. Item, si uoluntate solius filiæ promittatur, remanebit dotis actio integra patri. Sed utrum ut agat solus, an ut adiuncta quoq; filiæ persona experiri possit? Et puto nec eam actionem amissam, quam adiuncta filiæ persona potest habere: quòd si sui iuris fuerit facta filia, nocebit ei ista stipulatio.

Quarta replicatio est: Nisi ei, qui alium tanquam hæredem suum dotem stipulari uoluit, postea nati sint liberi. Hæc replicatio approbatur l.40.§.fin.ff.de pactis, bisce uerbis: Pater qui dotem promisit, pactus est, ut post mortem suam in matrimonio sine liberis defuncta filia, portio dotis apud hæredem suum fratrem maneret: ea conuentio liberis à socero postea susceptis & hæredibus testamento relictis per exceptionem doli proderit: cum inter contrahentes id actum sit, ut hæredibus consulatur: & illo tempore, quo pater alios non habuit, in fratrem suum iudicium supremũ contulisse uideatur. *Hæc de tertia exceptione, eiusq; replicationibus sint dicta. Quarta exceptio est. Nisi mulier minor sit uigintiquinq; annis. Hæc exceptio reprobatur l.28.C.de iure dotium. cuius uerba uide s̄.cap 2.quæst.1.except.3. Quinta exceptio est: Nisi mulier sine consensu patris dotem profecticiam repetat. Hæc exceptio approbatur per ea quæ dicta sunt s̄.cap prox.except.39.repl.1.*

II. Regula. *De eo qui dotem pro muliere dedit, eiusq; hæredibus. Huic regulariter repetitio dotis non datur, sed mulieri eiusq; hæredibus. quæ regula approbatur l.31 in prin.C.de iure dotium, his uerbis:* Cum quidam dotes pro mulieribus dabant, siue matres siue alij cognati uel extranei, rectè quidem eas mariti sine monumentorũ obseruatione suscipiebant. Cum autẽ mulier redhibitionem casus stipulabatur, & huiusmodi fortuitus casus euenisset: ipsa mulier, utpote à se non facta donatione propter hoc quòd monumenta deerant, necessitatẽ habebat actionem in huiusmodi casu ad eum, qui dotem dedit, per cessionem trãsferre, uel ipsas res reddere: & ita inueniebatur forsitan post prolixa matrimonij annorum curricula, & liberos fortè editos, infœlix mulier indotata. Sancimus itaque omnibus huiusmodi casibus nullis monumentis rem indigere, sed in omnes personas rataa esse huiusmodi donationes, & mulierẽ dotem suam ipsam habere (cum fortuitus casus hoc lucrũ ei addiderit) & firmiter hoc apud eam permanere: nisi ipse, qui ab initio dotẽ dedit, sibi dari in huiusmodi casum stipulatus est: tunc etenim cũ neq; ab initio suspicio aliqua liberorũ concurrit, sed sibi omnem rem ille qui dotem dedit pepigerit, huiusmodi tractatus locũ habere nõ potest. Atqui in alijs omnibua casibus, in quibus ipse non est stipulatus, tristiciæ suæ mulier hoc propriũ habeat solatium per actionẽ dotis. *Concordat l.unica.§.accedit.C.de rei uxoriæ actione, bis uerbis:* Si qñ extraneus dotẽ dabat, nulla stipulatione uel pacto pro restitutione eius in suam personam facto, quisquis hic fuerat, mulier habebat rei uxoriæ actionem: quod antea in ex stipulatu actione nõ erat. Stipulatione aũt uel pacto interposito, stipulator uel is qui paciscebatur, habebat uel ex stipulatu uel præscriptis uerbis ciuilẽ actionem. In præsenti aũt non sic esse oolumus. Sed si non specialiter extraneus dotem dando in suã personã stipulatus sit dotẽ, uel pactum fecerit, tunc præsumatur ipsa mulier stipulationem fecisse, ut ei dos ex huiusmodi casu accedat. Neque enim iu hac specie uolumus uideri extraneum racitã stipulationẽ fecisse: ne quod pro mulieribus introduximus, hoc aduersus mulieres conuertatur. Imò magis in huiusmodi dotibus, quæ ab extraneis dantur uel promittũtur, ipsa mulier uideatur fecisse tacitã stipulationẽ: nisi expressim extraneus dotem reddi pactus fuerit uel stipulatus: cũ donasse magis mulieri quàm sibi aliquid seruasse ius extraneus nõ stipulãdo uideatur. Extraneũ autem intelligimus omnẽ citra parentem per uirilem sexũ ascendentẽ, & in potestate dotatã personam habentem: parenti enim tacitam ex stipulatu actionem donauimus. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc est. Nisi is qui dotẽ pro muliere dedit, eã sibi specialiter reddi sit stipulatus uel pactus. quæ exceptio uerbis iam propositis approbatur. Cõcordat l.9.§.fin.C. de pactis super dote. cuius uerba uide s̄.cap.prox.reg.24. Concordat item l.45.§.quoties.ibi: Planè secutis.ff.de iure dotium, bis uerbis;* Quoties extraneus accepto fert debitori dotis constituendæ causa: siquidem nuptię insecutæ nõ fuerint, liberatio nõ sequetur, nisi fortè sic accepto tulit, ut uelit mulieri in totũ donatũ: tũc enim credendũ est breui manu acceptũ à muliere & marito datũ. Cęterũ mulieri per liberã personã cõdictio adquiri non potest. Planè secutis nuptijs mulier soluto matrimonio dotis exactionem habebit: nisi fortè sic accepto tulit extraneus, ut ipse (quoquo modo solutũ fuerit matrimoniũ) condictionẽ habeat: tũc eñ mulier actionẽ nõ habebit. *Cõcordat item*

item l.29 §.fin.ff.eod.tt. bis uerbis: Si quis pro muliere dotem dederit, conueneritque ut quoquo modo dirempto matrimonio ipsi solueretur: postea maritus uxori dotem dederit, rectissimè dicetur exactionem nihilominus ei qui dedit contra maritum competere. *Concordat l. 6. C. de iure dotium. cuius uerba uide s̄.cap.prox. except.6. Huius exceptionis prima replicatio hæc est: Nisi conditio stipulationis defecerit. quæ replicatio approbatur l. 22. in prin. ff. soluto matrim. cuius uerba uide s̄. cap. prox. except. 3.repl.2. Secunda replicatio est: Nisi sine consensu mulieris sibi reddi sit stipulatus. Hæc replicatio approbatur, simul & distinguitur per ea quæ dicta sunt s̄. ed. 2.quæst.1.except.1. Secunda exceptio est: Nisi cum extraneus pro muliere dotem dedisset, nuptiæ non sint secutæ. Hæc exceptio approbatur l. 43. §. quoties. ff. de iure dotium. cuius uerba uide s̄. except. prox. Sed & leges concordantes uide s̄. lib. proxim. cap.1. quæst. 4 reg.4. Tertia exceptio est: Nisi dominus proprietatis usumfructum pro muliere in dotem dederit. Hæc exceptio approbatur l.66. ff. de iure dotium, bis uerbis:* Si usus fructus fundi, cuius proprietatem mulier non habebat, dotis nomine mihi à domino ptoprietatis detur, difficultas erit post diuortium circa reddendum ius mulieri: quoniam dicimus usumfructũ à fructuario cedi non posse, nisi domino proprietatis: & si extraneo cedatut, id est, ei qui proprietatem non habeat, nihil ad eum transire, sed ad dominum proprietatis reuersurum usumfructum. Quidam ergo remedij loco rectè putauerunt introducendum, ut uel locet hunc usumfructũ mulieri maritus, uel uendat numo uno: ut ipsum quidem ius remaneat penes maritũ, perceptio uerò fructuum ad mulierem pertineat. *Concordat l.57. ff. soluto matrim. bis uerbis:* Vsufructu in dotem dato, si diuortium interuenerit, nec proprietas rei apud maritum uel mulierẽ sit: eam dotis esse restitutionem, ut maritus caueat, quandiu uixerit, passurum se uti frui mulierem hæredemq; eius: id an uerum sit circa adiectionem hæredis dubito. Sed interest quemadmodum sit ususfructus in dorem datus: ut si cum haberet mulier usumfructum, uiro cuius erat proprietas fundi, usumfructum cessit, nihil muliet hæredi suo relinquat: debebatur enim ei ususfructus, qui ad hæredem non solet transite. Quòd si fundi sui fructum mulier uiro cessit, restitui is à uiro debet: cum proprietate enim ad hæredem eius transisset, si uir in reddendo eo non fecisset moram. Si uerò alienata sit proprietas, aut aliquis fundi sui usumfructum mulieris iussu uiro eius dederit in dotem: inspiciendum est primùm, quemadmodum mulieri possit restitui. Potest autẽ uel cautionibus intetpositis, ut (sicut potest) uir iure suo cedat mulieri, fruiq; eam patiarur, uel si se accõmodauerit dominus proprietatis, uolente eo mulieri constiruarur ususfructus: nam aut fructum fundi ille mulieri poterit cedere, aut aliquid uidelicet pro eo (prout inter eos actum fuerit) dare: nam fingo hoc ipsum mulierem posse proprietatis domino uendete: quo casu non iniquè etiam mulieris hærede agente uir facère cogetur: quippe si moram non fecisset, precium fructuum mulier hæredi suo reliquisset. Quòd si facultatẽ usus fructus uendendi proprietatis domino mulier non habuerit: patientiam petcipiendi fructus, quã pręstare ipse debuit, & hæredi eius pręstet. *Concordat deniq; l. 78. §. ipsius autem. ff. de iure dotium, bis uerbis:* Ipsius ususfructus restitutio ita fiet, ut habenti mulieri fundum ususfructus cedatur, & ita cum proprietate consolidetur. Sed etsi non sit fundi domina, nihilominus competit dotis actio, ut dimittat à se maritus usumfructum: nam uel ex empto actione adhuc ut usumfructũ præstet mulier tenetur, aut precium eius consequi sperat, &c. *Quarta exceptio est: Nisi mulier ingrata fuerit aduersus eum, qui pro ea dotẽ dedit. Hæc exceptio reprobatur l.24. in fine. C. de iure dotium. cuius uerba uide s̄. cap.prox.except.1.repl.2. Quinta exceptio est: Nisi pater pro filia, quam in potestate habet, dotem dederit. huic enim soluto matrimonio etiam sine stipulatione dotis actio seu repetitio datur. quæ exceptio approbatur, simul et distinguitur per ea quæ proponuntur J.reg.8.*

III. *Regula. De eo qui sibi dotem reddi stipulatus est, uide s̄. reg. prox. except.1. item reg.1. except. 3.*

IIII. *Regula. De eo cui dotem reddi pactus est is qui dotem dedit, uide s̄. cap. prox. except.7.*

V. *Regula. De hæredibus eius cui dotis actio competit. his quoq; eadem competit actio. quæ regula approbatur l. unica. §. maneat. C. de rei uxoriæ actione, his uerbis:* Maneat ex stipulatu actionis ius ad successores, & sine mora transmissionis incorruptum. *Concordat l.6. C. de iure dotium. cuius uerba uide s̄. cap. prox. except.6. Concordat uẽ l.27. ff. soluto matrim. his uerbis:* Si post diuortium mortua muliere hæres eius cum uiro parentéue eius agat, eadem uidentur de restituenda dote interuenire, quæ ipsa muliere agente obseruari solent. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi pater profectitiæ dotis nomine actionem habens decesserit: tunc enim actio ista non eius hæredibus, sed filiæ, pro qua dos data est, competit. quæ exceptio approbatur l. unica. §. uideamus. C. de rei uxoriæ actione, his uerbis:* Cum iuris certi & indubitati est, si parens per uirilem sexum ascendẽs dote pro filia uel pro nepte pręstita emancipauerit eam, uel ipse decesserit, in rei uxotiæ actione dotem omnimo-

omnimodo ad mulierē pertinere, etsi fuerit exhæredata: quod non erat in ex stipulatu actione: ibi enim, uelut aliæ actiones, in omnes hæredes actio diuidebatur: æquissimum nobis uisum est, & in ex stipulatu actione mulierem dotem suam præcipuam accipere, etsi emancipata uel exhæredata sit, uel cũ alijs hæredibus scripta. Quo à nobis recepto, & aliç multç species promptũ accipient exitum: cum dos possit & de inofficioso actionem excludere (maximè si sufficit ad quartum) & in collationem ferri, si intestatus paterfamiliâs decesserit, & testamento facto quando hoc testator dixerit. Quæ omnia ex stipulatu actio à rei uxoriæ actione accepit. *Concordat d. l. unica. §. & hoc ex rei. cuius uerba uide ĵ. reg. 8 exc. 20. Concordat item l 31. §. si uoluntate. ff solulo matr. cuius uerba uide s̄. cap 5 quæst. 4. reg. 6. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi pater per fideicommissum iusserit hæredes dotē stipulari. quæ replicatio ipso quidē iure subsistit: uerùm eius duplicationes tres prćponuntur ĵ. reg. prox. Secunda propositæ regulæ exceptio est: Nisi cum mulier pro se dotem dans, eam alij reddi pacta esset, is antequam sibi redderetur decesserit: hoc enim casu non eius hæredibus, sed mulieri dos reddenda. quæ exceptio approbatur l. 66. §. filiafam. ff. solut. matr. his uerbis:* Filiafamiliâs diuortio facto dotem patri reddi iusserat, deinde parte dotis persoluta pater decesserat. reliquam partem si necdum delegata nec promissa nouandi animo patri fuisset, mulieri solui debere, Labeo & Trebatius putant: idq́; uerum est. *Tertia exceptio est: Nisi auus pro nepte dotem dans, eam sibi aut nepti reddi sit stipulatus: hoc enim casu quamuis in persona nepotis, quo ad obligationem & actionem inutilis sit stipulatio: tamen nō hæredibus stipulatoris, sed nepti actio danda. quæ exceptio approbatur l. 45. ff. soluto matrim. his uerbis:* Caius Seius auus maternus Seiæ nepti, quæ erat in patris potestate, certam pecuniæ quantitatē dotis nomine Lucio Titio marito dedit, & in instrumento dotali huiusmodi pactum & stipulationem complexus est: Si inter Lucium Titium maritũ & Seiam diuortium sine culpa mulieris factum esset, dos omnis Seiæ uxori uel Caio Seio auo materno redderetur restitueretúrq́;. Quæro cum Seius auus maternus statim uita defunctus sit, & Seia postea sine culpa sua diuerterit, uiuo patre suo, in cuius potestate est: an & cui actio ex hoc pacto & stipulatione competat: utrum hæredi aui materni, an nepti? Paulus respondit, in persona quidem neptis uideri inutiliter stipulationem esse conceptã, quoniã auus maternus ei stipulatus proponeretur. Quod cum ita est, hæredi stipulatoris (quandocunque diuerterit mulier) actio competere uidetur. Sed dicendum est, Seiæ dotem posse solui, quamuis actio ei directò nō cōpetat, ac si sibi aut illi dari auus stipulatus esset. Sed & permittendam esse nepti ex hac auita conuentione, ne commodo dotis defraudetur, utilem actionem: fauore enim nuptiarũ, & maximè propter affectionem personarum, ad hoc decurrendũ esse. *Concordat l. 7. C. de pactis super dote. cuius uerba uide s̄. cap. prox. except. 7. repl 5.*

VI. Regula. De eo cui dotis actio per legatum uel fideicommissum relicta est. huic quoq; dotis actio cedenda & danda est, ut patet ex ijs quæ dicta sunt in Cōment. legator. de actione legata. Huius autem exceptio prima hæc est: Nisi cum pater dote filiæ relicta, iussisset ut frater eam stipularetur: tam pater quàm frater in elocanda filia & sorore illud fideicommissum non obseruauerint. quæ exceptio approbatur l. 39. §. testamento. ff. de leg. 3. his uerbis: Testamento quo filium & uxorem hæredes instituerat, filiæ per fideicommissum centum, cũ in familia nuberet, legauit, & adiecit: Fidei tuç committo filia, ut cui in familia nubas, & quoriescunq; nubes, patieris ex dote tua quam dabis, partem dimidiam stipulari fratrem tuum & Seiam matrem tuã, pro partibus dimidijs dari sibi, si in matrimonio eius cui nubes, siue diuortio facto priusquam dos tua reddatur, eòue nomine satisfactum erit, morieris, nullo filio filiaúe ex eo relicto. Pater filiam uirginem nuptũ collocauit, eiusq́; nomine dotem dedit, & post diuortium eandem recepit, & alij in matrimonium cum dote dedit, & stipulatus est eam sibi aut filiæ suæ reddi. Manente filia in matrimonio secũdo mortuus est eodem testamẽto relicto, eiq́; hæredes extiterunt filius & uxor. Postea marito defuncto puella dote recepta nupsit alij, præsentibus & consentientibus fratre & matre, quæ & dotem eius auxit, & neuter eorum stipulari sunt dotem. mox matri filius & filia hæredes extiterunt: deinde decessit in matrimonio filia marito hærede relicto: quæsitum est, cum puella non ex causa legari pecuniam in dotem ab hæredibus patris acceperat, sed mortuo secundo marito materfamiliâs facta dotem recuperauerat: an hæres eius ex causa fideicommissi fratri defuncti teneatur in eam pecuniam, quam percipere posset, si dotem stipulatus esset? Scæuola respōdit, secundum ea quç proponerentur non teneri.

Secunda propositæ regulæ exceptio est: Nisi cum pater dote filiæ relicta iussisset hæredem dotem stipulari, non morte filiæ, sed diuortio solutum sit matrimonium. quæ exceptio approbatur l. 79. §. pater. ff. de leg. 2. his uerbis: Pater certam pecuniam exhæredatæ filiæ uerbis fideicōmissi reliquit,

reliquit, eamq; nupturæ dotis nomine dare uoluit, filio dotem stipulante: cum minorem filius dotem dedisset, superfluum esse filiæ reddendum constabat. Diuortio quoque secuto fideicommissum filiam rectè petituram, ut actio stipulationis sibi præstaretur: quoniam uerisimile non erat patrem interponi stipulationem uoluisse, quò filia post primas nuptias indotata constitueretur. Cæterùm si postea nuberet, ad secundas nuptias cautionem extendi non oportere. *Tertia exceptio est: Nisi cum quis in testamẽto iussisset nubente muliere dotem stipulari, matrimonio morte mulieris soluto non prius matrimonium, sed posterius mulieris morte sit solutum. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Cæterùm si postea nuberet, ad secundas nuptias cautionem extendi non oportere. *Concordat l. 26. §. fin. ff. de pactis dotalib. cuius uerba uide s. cap. prox. except. 3. in prin.*

VII. Regula. *De fisco, bonis eius, cui actio competebat, publicatis hæc dotis actio in casu proposito cõpetit. quæ regula approbatur l. 26. §. fin. ibi: quod si mulier. ff. de pactis dotalibus. cuius uerba uide s. capit. prox. except. 3. in prin. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi pro parte tantùm bona sint publicata: tunc enim pro parte alteri superest dotis actio. quæ exceptio approbatur l. 24 § fin. ff. soluto matrim. his uerbis:* Si bona mulieris pro parte sint publicata, superest mulieri reliquæ partis dotis exactio. Plus puto, & si post litem contestatam publicata sit pro parte dos: sufficiet arbitrium iudicis ad partis condemnationem faciendam. Quòd si tota dos publicata sit, expirabit iudicium. *Secunda exceptio est: Nisi non morte filiæ, sed diuortio matrimonium sit solutum: tunc enim mulieri dotis actio competit. quæ exceptio approbatur l. 42. in prin. ff. soluto matrimonio. cuius uerba uide j. reg. proxim. except. 18.*

De dote profecticia.

VIII. Regula. *Patri repetitio dotis, quam pro filia dedit, competit, etiamsi eam sibi reddi stipulatum non sit, diciturq; ei dos profecticia quæ regula approbatur l. 6. in prin. ff. de iure dotium, his uerbis:* Iure succursum est patri, ut filia amissa solatij loco cederet, si redderetur ei dos ab ipso profecta: ne & filiæ amissæ & pecuniç damnum sentiret. *Concordat l. 5. in prin. ff. eod. tit. his uerbis:* Profecticia dos est, quæ à patre uel parente profecta est de bonis eius, uel facto eius. Siue igitur parens dedit dotem, siue procurator eius, siue iussit alium dare, siue cum quis dedisset negocium eius gerens, parens ratum habuit: profecticia dos est. *Concordat item l. 2. §. 1. ff. soluto matrim. cuius uerba uide s. reg. 1. except. 3. repl. 3. item concordat l. unica. §. accedit. in fine. C. de rei uxoriæ actione. cuius uerba uide s. reg. 2. in prin. Concordat denique l. 4. C. soluto matrim. his uerbis:* Dos à patre profecta, si in matrimonio decesserit mulier filiafamiliâs, ad patrem redire debet. *Planè huius regulæ exceptiones plures sunt ordine nunc proponendæ.*

I. EXCEPTIO: *Nisi pater filiusfamiliâs sit. hoc enim casu non ipsi, sed auo, in cuius potestate pater est, actio datur. quæ exceptio approbatur l. 5 § si filiusfam. mutua. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si filiusfamiliâs mutuatus pecuniã creditorem delegauit ut daret pro filia dotem, uel etiam ipse accepit & dedit, uideri dotem ab auo profectam, Neratius ait, hactenus quatenus auus esset dotaturus neptem suam: id enim in rem aui uideri uersum. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi cum filiusfamiliâs dotem promisisset, sui iuris factus eam dederit. quæ replicatio approbatur d. l. 5. §. si filiusfam. dotem, his uerbis:* Si filiusfamiliâs dotem promiserit, & sui iuris factus dederit, profecticiam esse dotem constat. non enim pro hæreditate patris æs alienum soluit, sed suum æs alienum susceptum, dum filiusfamiliâs esset, paterfamiliâs factus exonerauit.

II. EXCEPTIO: *Nisi pater sit adoptiuus. Hæc exceptio reprobatur d. l. 5. §. adoptiuum, his uerbis:* Adoptiuum quoque patrem, si ipse dotem dederit, habere eius repetitionem, Iulianus ait.

III. EXCEPTIO: *Nisi alius quàm pater dotem dederit. Hæc exceptio ipso quidem iure approbatur, uerùm eius replicatio prima hæc est: Nisi procurator patris dederit, uel alius iussu patris. quæ replicatio approbatur l. 5. in prin. ff. de iure dotium. cuius uerba uide s. ead. reg. in prin. Secunda replicatio est: Nisi alius patris nomine dederit, paterq; ratum habuerit. Hæc replicatio approbatur ibidem. Tertia replicatio est: Nisi alius dederit patri donaturus. Hæc replicatio approbatur d. l. 5 §. 1. his uerbis:* Quid si quis patri donaturus dotem dedit? Marcellus lib. VI. Digest. scripsit, hanc quoque à patre profectam esse: & uerum est. *Quarta replicatio est: Nisi patre furioso uel prodigo existente, curator eius dederit. Hæc replicatio approbatur d. l. 5. §. sed etsi, his uerbis:* Sed etsi curator furiosi uel prodigi uel cuiusuis alterius dotem dederit, similiter dicemus dotem profecticiam esse. *Quinta replicatio est: Nisi patre captiuo prætor uel præses ex bonis eius filiæ dotem decreuerit. Hæc replicatio approbatur d. l. 5. §. sed etsi, his uerbis:* Sed etsi proponas prætorem uel præsidem decreuisse, quantũ ex bonis patris ab hostibus capti aut latronibus oppressi filiç in dotem detur, habetur ea quoque profecticia. *Sexta replicatio est: Nisi auus dotem dederit. Hæc replicatio approbatur l. 6. ff. de collatione bonorum, his uerbis:* Dotem dedit auus paternus. an post mortem aui, mortua in matrimonio filia, patri reddi oporteat,

teat, queritur, occurrit æquitas rei, ut quod pater meus propter me filiæ meæ nomine dedit, perinde sit atq; si ipse ego dederim: quippe officium aui circa neptem ex officio patris erga filium pendet: & quia pater filiæ, ideo auus propter filium nepti dotem dare debet. quid si filius à patre exhæredatus est? existimo non absurdè dici etiam in exhæredato filio idem posse defendi: nec infauorabilis sententia est, ut hoc saltem habeat ex paternis, quod propter illum datum est. *Contradicit l. 79. in prin. ff. de iure dotiũ, his uerbis:* Auus neptis nomine ex filio natæ genero dotem dedit & moritur, negat Seruius dotem ad patrem reuerti, & ego cum Seruio sentio: quia non potest uideri ab eo profecta, qui nihil ex his sui habuit. *Hæc lex de stricto iure intelligenda est: prior de æquitate. Septima replicatio est: Nisi alius tanquam fideiussor patris soluerit. Hæc replicatio approbatur l. 5. §. si pater non. ibi: Sed si pater. ff. de iure dotium. cuius uerba uide j. except. 13.*

IIII. EXCEPTIO: *Nisi pater furiosus sit: tunc enim curatori eius datur actio. quæ exceptio approbatur per ea quæ dicta sunt s̄. cap. prox. except. 39. repl. 1. dupl. 2.*

V. EXCEPTIO: *Nisi filia, pro qua dotem dedit pater, sui iuris sit, non in potestate patris. Hæc exceptio reprobatur l. 5. §. si pater. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si pater pro filia emancipata dotem dederit, profecticiam nihilominus dotem esse, nemini dubium est: quia non ius potestatis, sed parentis nomen dotem profecticiam facit. Sed ita demum, si ut parens dederit. Cęterùm si cum deberet filiæ, uoluntate eius dedit, aduenticia dos est.

VI. EXCEPTIO: *Nisi non suam, sed alienam rem parens pro filia in dotem dederit. Hæc exceptio reprobatur l. 6. §. si pater. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si pater alienum fundum bona fide emptũ in dotem dederit, ab ipso profectus intelligitur. *Concordat l. 81. ff. eod. ti. his uerbis:* Pater filiæ nomine numos alienos, quos mutuos acceperat, aut in causam crediti receperat, in dotem dedit: cõsumptis his dos profecticia efficitur.

VII. EXCEPTIO: *Nisi pater rem sibi ab uxore in hoc donatam pro filia in dotem dederit. Hæc exceptio approbatur l. 5. §. hoc in matre. in fine. ff. de iure dotium. cuius uerba uide in Comment. donat. cap. 8. except. 15. Concordat j. except. 12.*

VIII. EXCEPTIO: *Nisi pater res ante a filiæ à se donatas in dotem pro ea dederit. Hæc exceptio approbatur l. 51. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si res, quas filiæ emãcipatæ pater donauit, ex uolũtate eius postea pro ea in doté datę sunt, à filia dotem, non à patre uideri datam.

IX. EXCEPTIO: *Nisi non ut parens, sed tanquam debitor filiæ pro ea dotem dederit. Hæc exceptio approbatur l. 5. §. si pater pro filia. in fine. ff. de iure dotium. cuius uerba uide s̄. except. 5.*

X. EXCEPTIO: *Nisi parens hæres existens ei qui dotem promiserat, pro filia dotem soluerit. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur d. l. 5. §. fin. his uerbis:* Si quis pro aliena filia doté promiserit, & promissori pater hæres extiterit, Iulianus distinguit, interesse ante nuptias pater hæres extiterit, & dotem dederit, an postea: si antè, uideri doté ab eo profectam: potuisse enim nuncium remittẽdo resoluere dotem. quòd si post nuptias, nõ esse profecticiam.

XI. EXCEPTIO: *Nisi pater curator filiæ suæ existens pro ea dotem dederit. Hæc exceptio reprobatur d. l. 5. §. Papinianus, his uerbis:* Papinianus lib. X. Quæstionum ait: Cum pater curator suæ filiæ iuris sui effectæ doté pro ea cõstituisset, magis eũ quasi patrem id, quá quasi curatorem fecisse uideri.

XII. EXCEPTIO: *Nisi in hoc patri ab alio pecunia donata sit, ut eam pro filia in dotem daret. quæ exceptio approbatur d. l. 5. §. si quis, his uerbis:* Si quis certam quantitatem patri donauit, ita ut hanc pro filia daret, non esse profecticiam, Iulianus lib. XVII. Digest. scribit. obstrictus est enim ut det: aut si non dederit, condictione tenetur. *Concordat d. l. 5. §. hoc in matre. de quo s̄. except. 7. est dictum. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi cum alij pecuniam pater deberet, iussus ab eo istam pecuniam pro filia in dotem dare: suo, non creditoris nomine istam pecuniam in dotem dederit. quæ replicatio approbatur l. 82. ff. eod. tit. cuius uerba uide in* Comment. *liberat. cap. 4. except. 9. repl. 1. dupl. 9.*

XIII. EXCEPTIO: *Nisi pater tanquam fideiussor eius, qui dotem promiserat, eam soluit. Hæc exceptio approbatur l. 5. §. si pater non. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si pater non quasi pater, sed alio dotem promittẽte fideiusserit, & quasi fideiussor soluerit, Neratius ait, non esse profecticiam dotem: quamuis pater seruare à reo id quod soluit, nõ possit. Sed si pater dotem promisit, & fideiussorem uel reũ pro se dedit, ego puto profecticiam esse doté: sufficit enim quòd pater sit obligatus siue reo siue fideiussori.

XIIII. EXCEPTIO: *Nisi pater nihil dotis nomine de suo dedit. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit, secundum ea quæ dicta sunt s̄. cap. prox. except. 22. in prin. Huius autem replicatio uidetur esse: Nisi hæreditatem uel legatum dotis constituendæ causa repudiauit. Hæc replicatio reprobatur l. 5. §. si pater repud. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si pater repudiauerit hæreditatem dotis constituendæ causa, fortè quòd maritus erat substitutus, aut quia potuit ab intestato hæreditatẽ uindicare, dotem profecticiam non esse, Iu-

lianus ait. Sed etsi legatum in hoc repudiauerit pater, ut apud generum hęredem remaneat dotis constituẽdæ causa, Iulianus probat non esse profectum id de bonis patris: quia nihil erogauit de suo pater, sed nec adquisijt.

XV. EXCEPTIO: *Nisi pater dotem sibi reddi pactus non sit. Hæc exceptio reprobatur per ea quæ proposita sunt s̄. ead. reg. in prin.*

XVI. EXCEPTIO: *Nisi alij dotem reddi stipulatio sit facta. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur per ea quæ dicta sunt s̄. eod. cap. reg. 1. except. 3.*

XVII. EXCEPTIO: *Nisi cum in mortem filiæ pater dotem reddi stipulatus esset, non morte filiæ, sed diuortio matrimonium sit solutum. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius replicatio prima hæc est: Nisi in fraudem patris ab alterutro coniugum repudium sit missum. quæ replicatio approbatur l. 5. ff. de diuortijs. cuius uerba uide s̄. lib. prox. cap. 8. quæst. 2. reg. 3. except. 12. Sed & leges concordantes uide s̄. cap. prox. except. 3. repl. 1. Secunda replicatio est: Nisi filia ab hostibus capta decesserit. quæ replicatio approbatur l. 10. in prin. ff. soluto matr. his uerbis:* Si ab hostibus capta filia, quæ nupta erat, & dotem à patre profectam habebat, ibi decesserit, puto dicendum perinde omnia obseruanda ac si nupta decessisset: ut etiãsi in potestate patris nõ fuerit, dos ab eo profecta reuerti ad eum debeat. *Plures huiusmodi replicationes uide s̄. cap. prox. except. 3.*

XVIII. EXCEPTIO: *Nisi pater deportatus sit, uel publico iudicio dãnatus. Hæc exceptio approbatur l. 42. in prin. ff. soluto matr. his uerbis:* In insulam patre deportato, qui pro filia dotem dedit, actio dotis ad filiam pertinet. Post diuortium quoque patre damnato, qui dotẽ consentiente filia non petierat, æquè dotis actio mulieris est. *Ait Iurisconsultus:* Actio dotis ad filiam pertinet. *Hoc ita, si diuortio solutum est matrimonium: secus, si morte mulieris. tunc enim fisco dotis actio datur. de quo dictum s̄. reg. prox.*

XIX. EXCEPTIO: *Nisi pater mortuus sit: tũc enim nõ eius hæredibus profecticiæ dotis actio cõpetit, sed filiæ. quæ exceptio approbatur, simul & distinguitur per ea quæ proposita sunt s̄. reg. 5. exc. 2.*

XX. EXCEPTIO: *Nisi filia patri dotem repetenti non consentiat. Hæc exceptio approbatur l. unica. §. & hoc ex rei. C. de rei uxoriæ actione, his uerbis:* Si quãdo post dissolutũ matrimonium dos à patre petebatur, si quidem rei uxoriæ fuerat actio, non poterat pater sine cõsensu filiæ suę agere: & si necdum actione mota ab hac luce fuerat subtractus, et si lis contestata esset, ad filiam quasi proprium patrimonium dos reuertebatur, quod nõ erat in ex stipulatu actione. Ibi enim solus ex actionẽ habebat consensu filiæ non expectato, et si decedebat, ad suos hæredes transmittebat. Sed rei uxoriæ ius & in ex stipulatu actionem transponere satis humanum, satis piũ, satis utile matrimonijs est. *Concordat l. 2. in fine. C. soluto matr. cuius uerba uide s̄. cap. 3. quæst. 2. reg. 6. itẽ concordat l. 7. C. eod. tit. cuius uerba uide s̄. d. cap. 5. quæst. 3. reg. 1. item concordat l. 2. §. deniq; pater. ff. soluto matr. his uerbis:* Pater non aliter quàm ex uoluntate filię petere dotem nec per se nec per procuratorem potest. *Concordat item l. 34. ff. eod. tit. his uerbis:* Titia diuortiũ a Seio fecit: hãc Titius in sua potestate esse dicit, & dotem sibi reddi postulat: ipsa se matremfamiliâs dicit, & de dote agere uult. quęsitũ est, quæ partes iudicis sint? Africanus respondit, patri nisi probet filiam nõ solùm in sua potestate esse, sed etiã cõsentire sibi, denegandam actionẽ, sicuti denegaretur, etiãsi constaret eam in potestate esse. *Concordat item l. 40. ff. eod. tit. his uerbis:* Post dotem datam & nuptias cõtractas stipulatus est pater uoluntate filiæ, diuortio facto dotem reddi: si conditio stipulationis impleatur, & postea filia sine liberis decesserit, non erit impediendus pater quo minus ex stipulatu agat. Viua autẽ filia, si agere uult, exceptione submouendus erit. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi filia mortua sit. tunc enim hæredum consensus non requiritur. quæ replicatio ex iam d. l. 40. constat. Secunda replicatio est: Nisi filia sit in potestate patris. Hæc replicatio reprobatur s̄. d. l. 34. Tertia replicatio est: Nisi filia antea alium dotem stipulari sine patre iusserit. Hæc replicatio approbatur sub conditione l. 2. §. quòd si in patris. ibi: Sed utrum ut agat. ff. soluto matrim. cuius uerba uide s̄. reg. 1. except. 3. repl. 3. Quarta replicatio est: Nisi filia non contradicat. Hæc replicatio approbatur d. l. 2. §. uoluntatem, his uerbis:* Voluntatem autem filiæ cum pater agit de dote, utrum sic accipimus ut consentiat, an uerò ne contradicat filia? & est ab Imperatore Antonino rescriptum, filiam, nisi euidenter contradicat, uideri consentire patri. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi filia sit absens, & ignoret quid agatur. Hæc duplicatio approbatur d. l. 2. §. fin. his uerbis:* Sed si absens filia sit, dicendum erit non ex uoluntate eius id factum, cauendumque à patre ratam rem filiam habituram. ubi enim sapit, scire eam exigimus, ut uideatur non contradicere. *Huius duplicationis triplicatio prima hæc est: Nisi pater caueat de rato. quæ triplicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Cauendumque à patre ratam rem filiam habituram. *Altera triplicatio est: Nisi absens sciat quid agatur. quæ triplicatio ex iam propositis elicitur. Eius autem quadruplicatio hæc est: Nisi ideo absit filia, ne præsens patri consentire cogatur. quæ quadruplicatio approbatur l. 22. §. nec non illud. ff. soluto matrim. his uerbis:* Sed si latitet filia, ne ta-

ne tali patri conſentire cogatur, puto dari quidem patri actionem, ſed cauſa cognita: quid enim ſi filia uerecundè per abſentiam patri contradicat? cur non dicamus patri nõ eſſe dandam actionem? *Quinta replicatio eſt: Niſi filia ſit furioſa. Hæc replicatio approbatur d.l. 2. §. penult. his uerbis:* Iulianus lib. XVII. Digeſtor. ſcripſit, quaſi ex uoluntate filiæ uideri experiri patrem, ſi furioſam filiam habeat. nam ubi non poteſt per dementiã contradicere, conſentire quis eam meritò credet. *Concordat l. 22. §. item pater furioſæ. ff. eod. tt. ſoluto matrim. his uerbis:* Pater furioſæ utiliter intendere ſibi filiæúe ſuæ reddi dotem poteſt: quamuis enim furioſa nuncium mittere non poteſt, patrem eius tamen poſſe certum eſt. *Sexta replicatio eſt: Niſi filia patri contradicendi cauſam iuſtam non habeat. Hæc replicatio approbatur d.l. 22. §. quòd ſi is pater, his uerbis:* Si is pater ſit, cui omnimodo conſentire filiam deceat, hoc eſt, uitæ probatæ, filia leuis mulier, uel admodum iuuenis, uel nimia circa maritum non merentem: dicendum eſt patri potius adquieſcere prætorem oportere, dareque ei actionem. *Concordat l. 37. ff. eod. tt. cuius uerba uide ſ. cap. prox. except. 39. repl. 2. dupl. 4. Septima replicatio eſt: Niſi conſenſerit filia. Hæc replicatio ipſo quidem iure ſubſiſtit: uerùm eius duplicatio prima hæc eſt, Niſi poſtea uoluntatem rurſus mutauerit. quæ duplicatio approbatur d.l. 22. §. eo autem tempore, his uerbis:* Eo tempore conſentire filiam patri oportet, quo lis conteſtatur. Secundum hæc ſi filia dicat ſe patri conſentire, & ante litis conteſtationem mutauerit uoluntatem, uel etiam emancipata ſit, fruſtra pater aget. *Altera duplicatio eſt: Niſi tam turpis pater ſit, ut metus ſit ne dotem receptam conſumat. quæ duplicatio approbatur d.l. 22. §. nec non illud, his uerbis:* Nec non illud quoque probamus, quod Labeo probat, nonnunquam patri denegandam actionem, ſi tam turpis perſona patris ſit, ut uerendum ſit ne acceptam dotem conſumat. Ideoque officium iudicis interponendum eſt, quatenus & filiæ & patri competenter cõſulatur. *Octaua replicatio eſt: Niſi pater in danda dote ſpecialiter ſibi reddi ſtipulatus uel pactus ſit. Hæc replicatio approbatur l. 29. in prin. ff. ſoluto matrim. cuius uerba uide ſ. cap. 1. quæſt. 1. except. 1. repl. 1. Huius replicationis duplicatio prima hæc eſt: Niſi non in continenti, ſed ex interuallo illam ſtipulationem interpoſuerit. quæ duplicatio approbatur d.l. 29. in prin. Huius duplicationis triplicationes uide ſ. d. repl. 1. Altera duplicatio eſt: Niſi nudo pacto conuenerit ſine ſtipulatione. quæ duplicatio approbatur l. 6. in fine. C. de iure dotium. cuius uerba uide ſ. cap. prox. ex. 6. Nona replicatio eſt: Niſi filia ſine conſenſu patris nuptias cum eodem redintegrauerit. quæ replicatio approbatur l. 7. C. de nuptijs. cuius uerba uide ſ. lib. prox. cap. 2. quæſt. 3. reg. 3. except. 5. Hæc de Viceſima exceptione, eiuſq; replicationibus ſint dicta. Sed & de his uide ſ. cap. prox. except. 39. repl. 2.*

XXI. EXCEPTIO: *Niſi tam turpis perſona patris ſit, ut uerendum ſit ne dotem receptam conſumat. Hæc exceptio approbatur l. 22. §. nec non illud. ff. ſoluto matri. cuius uerba uide ſ. except. prox. repl. 7. dupl. 2. Hactenus quibus dotis actio ex ſtipulatu competat, ſit dictum. Supereſt una adhuc huius actionis quæſtio, quid ſcilicet in ea ueniat petendum?*

QVID VENIAT IN REPEtitione dotis? Cap. VIII.

I. Regula. *De eo quod rei dotali acceſſit uel deceſſit. Hoc regulariter ad mulierem ſpectat. quæ regula approbatur l. 10. §. ſi prædijs. ff. de iure dotium. cuius uerba uide ſ. cap. 6. except. 23. in prin. Concordat l. 75. ibi: huic enim. ff. eod. tt. cuius uerba uide j. cap. 10. reg. 9. Huius regulæ exceptio hæc eſt: Niſi res æſtimata in dotem data ſit. tunc enim tam acceſſio quàm deminutio mariti eſt. quæ exceptio approbatur l. Vnica. §. ſed & nouiſſime. ibi: æſtimatarum enim. C. de rei uxoriæ actione. cuius uerba uide ſ. cap. 6. except. 23. repl. 1. Concordat item l. 10. in fine. C. de iure dotium. cuius uerba uide ſ. cap. 2. quæſt. 6. reg. 2. Propoſitæ regulæ ſpecies & exceptiones proponũtur in ſequentibus.*

II. Regula. *De fructibus rei dotalis. Hi regulariter in actionem propoſitam non ueniunt. quæ regula approbatur l. 7. in prin. ff. de iure dotium, his uerbis:* Dotis fructus ad maritum pertinere debere, æquitas ſuggerit: cum enim ipſa onera matrimonij ſubeat, æquum eſt eum etiam fructus percipere. *Concordat l. ult. §. fin. ff. ſoluto matrim. cuius uerba uide j. reg. 26. item concordat l. 10. C. de iure dotium. cuius uerba uide ſ. cap. 2. quæſt. 4. reg. 3. item concordat l. unica. §. fœtus autem. C. de rei uxoriæ actione, his uerbis:* Fœtus iumentorum, omniaque quę fructuum nomine continentur, ad lucrum mariti pertineant pro tempore matrimonij, ſiue æſtimata ſiue non æſtimata ſint. *Propoſitæ regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi ante nuptias fructus ſint percepti. quæ exceptio approbatur l. 7. §. 1. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si fructus conſtante matrimonio percepti ſint, dotis non erunt: ſi uerò ante nuptias percepti fuerint, in dotem conuertentur: niſi fortè inter maritum futurum & deſtinatam uxorem aliud conuenit: tunc enim quaſi donatione facta fructus non redduntur. *Concordat l. 47. ff. eod. tt. his uerbis:* Si ſeruo in dotem ante nuptias dato donatum aliquid uel legatum ante nuptias fuerit, ampliatur dos, ſicut ex fructibus fundi qui ante nuptias traditus eſt. *Concordat*

item l.38.§.ante matrim.ff.de usuris & fructibus, his uerbis: Ante matrimonium fructus percepti dotis fiunt, & cum eo restituuntur. eadem ratio est in fructibus prædiorum urbanorum. *Concordat denique l.6. ff.soluto matr. cuius uerba uide ȷ. except.3.replic.4. Concordat item l.7.§.item si messes.in fine. ff.eod. tt. cuius uerba uide ȷ.except. 3. replic.4. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi aliud inter uirum & uxorem ante nuptias conuenerit.quæ replicatio approbatur d. l. 7.§. 1.Secunda exceptio est: Nisi ante dotem datam fructus sint percepti. Quæ exceptio approbatur l.5.ff.soluto matrimonio.cuius uerba uide ȷ.except. prox.repl.4 Tertia exceptio est: Nisi post solutum matrimoniũ fructus sint percepti.Hec exceptio approbatur l.31.§.fin. ff.soluto matr.his uerbis:* Si fundum dotalem recepisset mulier, non habita ratione fructuum pro portione anni, quo nupta non fuisset, nihilominus de dote agere potest, quia minorem dotem recepisset:hoc enim ad dotis augmẽtũ pertinet: quemadmodũ si partum ancillarũ non recepisset, aut legata uel hereditates, quę post diuortiũ per seruos dotales adquisitæ marito fuissent. *Concordat l.unica.§.fin sũt superfederit. C. de rei uxoriæ actione, his uerbis:* Si superfederit res mobiles, uel se mouẽtes, uel incorporales post annale tempus restituere, uel cæteras res statim post dissolutũ matrimoniũ, etiã usuras æstimationis omnium rerũ, quæ extra immobiles sunt, usq; ad tertiam partẽ centesimę ex bona fide introducendas maritus præstet: fructib. uidelicet immobiliũ rerũ parti mulieris ex tempore dissoluti matrimonij pręstandis: similiq; modo pensionibus, uel uecturis nauiũ, siue iumentorũ, uel operis seruorũ, uel quæstu ciuiliũ annonarũ, & alijs quæ sunt eis similia parti mulieris restituẽdis. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est, quòd maritus ob donationes & res amotas cõpensationem inducere posit.quæ replicatio approbatur l.7.§. ob donationes.ff.soluto matr.his uerbis:* Ob donationes, item ob res amotas ex his fructib. qui post diuortiũ percepti sunt, cõpensationes fieri possunt. *Secunda replicatio est, quòd ob impensas à se factas maritus ex fructib. retinere posit. quæ replicatio approbatur d.l. 7. in prin. his uerbis:* Fructus esse constat, qui deducta impẽsa supererunt: quod Scæuola & ad mariti & ad mulieris impẽsas refert. nã si mulier pridie uindemias doti dedit, mox sublatis à marito uindemijs diuertit, nõ putat ei undecim duntaxat mẽsium fructus restitui: sed & impẽsas, quę antequã portiones fructuũ fiãt, deducẽdæ sunt. Igitur si & maritus aliquid impenderit in eundũ annũ, utriusq; impẽsæ concurrent: & ita (si impensarũ à muliere factarũ ratio habeatur) cũ plurimis annis in matrimonio fuit, necesse est primi anni tempori cõputari, quod fuit ante datũ prædiũ. *Declaratur hæc replicatio d.l.7.§. impendi.cuius uerba uide s̃.cap.4.quæst.1.exc.3. Tertia replicatio est: Nisi percepti sint eo tẽpore fructus, quo per mulierem stetit, quo minus dos ei redderetur. Hæc replicatio reprobatur l.ult.§.fin.ff. de fundo dotali, his uerbis:* Si per mulierẽ mora fieret, quo minus æstimationem partis fundi uiro solueret, & fundũ reciperet, cum hoc pactum esset: fructus interim perceptos ad uirũ pertinere, ait Labeo. Sed puto potius pro portione fructus uirũ habiturũ, reliquos mulieri restituturũ. quo iure utimur. *Concordat l.9. in fine.ff. soluto matr.cuius uerba uide s̃. ca. 6. except.23. repl. 3.dupl.3. Quarta replicatio est: Nisi eo anno, quo matrimoniũ soluitur, fructus percipiãtur: hi enim pro parte ad maritũ pertinent, suntq; inter maritũ & uxorẽ diuidendi.quæ replicatio approbatur l.unica. §.sed & nouissimi. C.de rei uxoriæ actione, his uerbis:* Sed & nouissimi anni, in quo matrimoniũ soluitur, fructus pro rata tẽporis portione debere utriq; parti adsignari, cõmune utriusque actionis est, in rebus scilicet nõ ęstimatis: ęstimatarũ enim rerũ maritus quasi emptor & commodũ sentiat, & dispendiũ subeat, & periculũ expectet. *Planè hoc loco sciendum est, à quo tempore annus iam dictus sit numerandus? Est autem numerandus ex die datæ dotis, aut si dos ante nuptias data sit, ex die nuptiarũ, non ex die soluti matrimonij.quod approbatur l.5. cũ lege sequente. ff. soluto matrimonio, his uerbis:* De diuisione anni eius, quo diuortiũ factũ est, quęritur, ex die cõtracti matrimonij, an ex die traditi fundi maritus sibi cõputet tẽpus? & utiq; in fructibus à uiro retinẽdis neq; dies cõstitutę dotis, neq; nuptiarũ obseruabitur: sed quo primũ dotale prędiũ cõstitutũ est, id est, tradita possessione. Sed si ante nuptias fundus traditus est, ex die nuptiarũ ad eũdẽ diẽ sequẽtis anni cõputãdus annus est. Idẽ in cæteris annis obseruatur, donec diuortiũ fiat. nã si ante nuptias traditus sit, & fructus inde pcepti, hi restituẽdi sunt quãdoq; diuortio facto, quasi dotis facti. *Cõcordat l.7.§. Papinianus, cũ sequẽtib.ff.eod.tt.his uerbis:* Papinianus li.XI. Quęstionũ diuortio facto fructus diuidi ait, nõ ex die locationis, sed habita ratione præcedentis tẽporis, quo mulier in matrimonio fuit: neq; enim si uindemię tẽpore fundus in dotẽ datus sit, eũq; uir ex calẽdis Nouẽbrib. primis fruẽdũ locauerit, mẽsis Ianuarij suprema die facto diuortio, retinere uirũ & uindemiæ fructus, & eius anni, quo diuortiũ factũ est, quartã partẽ mercedis, ęquum est. Alioqui si coactis uindemijs altera die diuortiũ intercedat, fructus integros retinebit. Itaq; si in fine mensis Ianuarij diuortiũ fiat, & quatuor mensib. matrimoniũ steterit, uindemię fructus & quarta portio mercedis instantis anni confundi debebunt, ut ex ea pecunia tertia portio

uiro

uito relinquatur. Ex cõtrario quoq; idẽ obseruandũ est. Nã si mulier percepta uindemia statim fuodum uiro in dotem dederit, & uir ex calendis Martijs eundem locauerit, & calendis Aprilibus primis diuortium secutum fuerit, non solùm partem duodecimam mercedis, sed pro modo temporis omnium mẽsium, quo dotale prædiũ fuit, ex mercede quæ debebatur portionem retinebit. Itẽ si messes eius anni, quo diuortiũ factum est, colonum ex forma locationis sequantur, ante uindemiam soluto matrimonio, nihilominus pecunia messium in computationẽ cũ spe futuræ uindemiæ ueniet. Apparet igitur ex his, illos fructus, quos mulier percepit antequam nuberet, non debere in contributionem uenire. *Concordat item d.l.7.in prin. cuius uerba uide s.repl. 2. item concordat d.l.7.§.quod in anno. cum sequentibus, his uerbis:* Quod in anno dicitur, potest dici & in sex mensibus, si bis in anno fructus capiátur: ut est in locis irriguis. Sed & in pluribus annis idem dici potest, ut in sylua cædua. Itẽ si locatio agri talis sit, ut super annuam mercedẽ quinquennio quoque aliquid amplius præstaretur. In eo enim quod amplius est, tẽpus ad quinquenniũ computamus. Nõ solùm autem de fundo, sed etiã de pecore idem dicemus, ut lana ouiũ fœtusq; pecorũ præstetur: quare enim, si maritus prope partũ oues doti acceperit, itẽ proximas tonsuræ, post partum & tonsas oues protinus diuortio facto, nihil reddat? Nam & hic fructus toto tẽpore quo curantur, nõ quo percipiuntur, rationem accipere debemus. In seruo quoq; anni ratio habetur, ut si in annũ fortè operæ eius locatæ sint, præteriti temporis ad maritũ, post diuortiũ autem ad mulierem operæ pertineant. De pẽsionibus quoq; prædiorũ urbanorũ idem est, quod in fructibus rusticorum. *Concordat item l.11.ff.eod.tit. cuius uerba uide s.cap.6.except.12. Quinta replicatio est: Nisi res æstimata in dotem data sit. quæ replicatio approbatur l.unica.§.sed & nouissimi.C.de rei uxoriæ actione. cuius uerba uide s. repl. prox. Hæc de tertia exceptione, eiusq; replicationib. dicta sint. Quarta exceptio est: Nisi eo anno, quo soluitur matrimonium, fructus quamuis constante matrimonio sint percepti: hi enim inter uirum & uxorẽ sunt diuidendi. de quo dictum s.repl.prox. Quinta exceptio est: Nisi fructus tẽpore soluti matrimonij nõdũ sint percepti: tunc enim dotẽ augent. quæ exceptio reprobatur l.ult.in prin.ff.de fundo dotali. cuius uerba uide s.cap.4.quæst.1.except.2.repl.1. Cõcordat l.7.§.si uir.ff.soluto matr. cuius uerba uide d. repl. 1. item concordat d.l.7.§.interdum, his uerbis:* Interdum marito de fructib. à muliere cauetur, & nihil retinebit, si fructibus stantibus fundum mulier recipiet: interdum retinebit totum maritus, & nihil restituet: id est, si non plus erit, quã pro portione eũ retinere oportet: interdum uerò reddet, si plus percepit, quã eum retinere oportet. Eadem cõditio erit, etsi cum socio uel cũ hęrede alterutrius de dote agatur. *Sexta exceptio est: Nisi in dote dãda aliud conuenerit. Hæc exceptio reprobatur l. 4. ff. de pactis dotalib. his uerbis:* Si cõuenerit ut fructus in dotẽ cõuertantur, an ualeat conuentio? Et Marcellus ait lib. VII. Digest conuẽtionem non ualere. Proptè enim indotatã mulierem hoc pacto fieri. Sed tamẽ distinguit, siquidem fuodum in dotẽ dederit mulier, ita ut maritus fructus redderet, nõ esse ratũ pactũ. idemq; etsi usumfructũ in dotẽ hoc pacto dedisset. Quòd si cõuenisset de fructibus reddẽdis, hoc est, ut in dotẽ fructus essent quosquos percepisset: & fundus uel ususfructus in hoc traditus est, nõ ut fundus uel fructus fieret dotalis, sed ut fructus perciperet dotis futuros: cogendũ de dote actione fructus reddere. Erunt igitur in dotẽ fructus, & fruetur iste usuris, quæ ex fructib. collectis, & in sortem redactis percipi possunt. Ego utrobique arbitror interesse qua cõtẽplatione dos sit data: ut si ob hoc ei maiorẽ dotem mulier dedit, quia fructus uolebat esse dotis, cõtento marito ea pecunia, quæ ex usuris redituũ colligeretur: possit dici cõuentionẽ ualere. Nec enim uidebitur sterilis esse dos. Finge quadringenta annua esse reditus apud eum, qui non acciperet in dotem (ut hoc cõuenisset) plus trecentis, & boni cõsuleret, si tam uberẽ dotẽ consecutus esset. Et quid dicemus si tale pactum conuẽrum interuenit, ut maritus fructus in dotem conuerteret, & mulier se suosq; aleret ueretúrue, & uniuersa onera sua expediret? quare non dicam conuẽtionem ualere? *Ex his constat, exceptionem propositam ipso quidem iure reprobari: admitti autem primum, si maior dos sit cõstituta, ita ut usuras fructuum maritus lucraretur: deinde admitti quoq;, si simul etiã cõuenerit, ut mulier se suosq; aleret sine sumptibus mariti. Tertiò admittitur exceptio, si de parte fructuum reddenda conuenit, non de uniuersis fructibus. quæ distinctio approbatur exemplo l.31.ff.eod.tit. his uerbis:* Si inter uirum & uxorem cõuenerit, ut extremi anni matrimonij fructus nondũ percepti mulieris loco fiant, huiusmodi pactũ ualet. *Aliud huius exemplũ proponitur l. 28. ff. eod. tit. his uerbis:* Quæris si pacta sit mulier uel ante nuptias, uel post nuptias, ut ex fructibus fundi, quem dedit in dotem, creditor mulieris dimittatur: an ualeat pactũ? Dico, si ante nuptias id conuenerit, ualere pactũ, eoq; modo minorem dotem constituram. Post nuptias uerò, cũ onera matrimonij fructu releuaturi sunt, iam de suo maritus paciscirur,

tur, ut dimittat creditorem, & erit mera donatio. *Propositæ exceptionis in casu proposito tertio replicatio hæc est: Nisi constante matrimonio de parte fructuum reddenda pactum sit factum: tunc enim tanquam donatio inter uirum & uxorem non ualet. quæ replicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Post nuptias uerò, &c. *Cuius duplicationes uide in Comment. donationum, cap. 8.* *Septima exceptio est: Nisi usus fructus in dotē datus sit. Et hæc exceptio reprobatur l. 7. §. si usus fructus ff. de iure dotium, his uerbis:* Si usus fructus in dotem datus sit, uideamus utrum fructus reddendi sint, nec ne? Et Celsus lib. X. Digestorū ait, interesse quid acti sit: & nisi appareat aliud actum, putare se ius ipsum in dotem esse, non etiam fructus qui percipiuntur. *Octaua exceptio est: Nisi partus sit ancillæ dotalis. Hæc exceptio approbatur J. reg. prox. Diuersum est in fœtu pecorum, de quo J. reg. 4. Nona exceptio est: Nisi arbores sint perceptæ. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 7. § si fundum. ff. soluto matr. his uerbis:* Si fundum uiro uxor in dotem dederit, isq; inde arbores deciderit: si hæ fructus intelliguntur, pro portione anni debent restitui. Puto autem si arbores cæduæ fuerint uel cremiales, dici oportere in fructum cedere. Si minus, quasi deteriorem fundum fecerit, maritum teneri. Sed si ui tempestatis ceciderint, dici oportet precium earum restituendum mulieri, nec in fructum cedere, non magis quàm si thesaurus fuerit inuentus. Non enim in fructu computabitur, sed pars eius dimidia restituetur, quasi in alieno inuenti. *Concordat l. 8. ff. de fundo dotali, his uerbis:* Vir in fundo dotali uxoris rogatu oliuetum succiderat, ad hoc ut nouellum reponeret. postea uir mortuus erat, & uxori dotem relegauerat: ligna quæ ex oliueto excisa essent, oportere reddi mulieri, Alfenus respondit. *Decima exceptio est: Nisi matrimonium ipso iure non subsistat. Hæc exceptio ipso quidem iure ualet: quia nec dos intelligatur hoc casu: uerùm eius replicatio prima hæc est: Nisi fructus bona fide sint consumpti. Altera replicatio est: Nisi impensarum compensationem maritus opponat. quæ duæ replicationes approbantur l. 42 §. fructus. ff. soluto matrim. his uerbis:* Fructus ex prædijs, quæ in dotem data esse uidebantur, bona fide perceptos, & in mulieris onerib. ante causam liberalem absumptos, quamuis seruam fuisse postea constiterit, peti non posse placuit. Sumptus uerò necessarios & utiles in prædia, quæ dotalia uidebantur factos, compensatis fructibus perceptis ad finem superfluum seruari conuenit. *Hæc de fructibus.*

III. *Regula. De partu ancillæ dotalis. Hic in actione dotis ex stipulatu uenit. quæ regula approbatur l. 69. §. fin. ff. de iure dotium, his uerbis:* Partus dotalium ancillarum dotis esse portionē conuenit. Ideoq; frustra pacisci uirum, ut inter uxorem & se partus communis sit. *Concordat l. unica. §. cumq; ex stipulatu. ibi: Itaq; partus. C. de rei uxoriæ actione, his uerbis:* Partus dotalium ancillarum, id est, quæ æstimatæ non sunt, uel quæ serui dotales ex quacūq; causa (nisi ex re mariti uel operis suis) adquisierunt: ad mulierem pertinere, tam rei uxoriæ quā ex stipulatu actio similiter uoluit. *Concordat item l. 10. §. si serui. ff. de iure dotium. cuius uerba uide J. reg. prox. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi ancilla æstimata in dotem data sit. quæ exceptio approbatur l. 66. §. mancipia. ff. soluto matrimonio, his uerbis:* Mancipia in dotem æstimata accepisti, pactum conuentum deinde factum est, ut diuortio facto tantidem æstimata redderes, nec de partu dotalium ancillarum mentio facta est: manebit (inquit Labeo) partus tuus: quia is pro periculo mancipiorum penes te esse debet. *Concordat l. 18 ff. de iure dotium, his uerbis:* Si mancipia in dotem æstimata accepisti, & pactum conuentum factum est, ut tantidem æstimata diuortio facto redderes; manere partum eorum apud te, Labeo ait: quia & mancipia tuo periculo fuerunt. *Huius exceptionis prima replicatio hæc est: Nisi post æstimationem conuenerit, ut ipsa ancilla, non æstimatio restituatur. quæ replicatio approbatur l. 1. C. soluto matrim. his uerbis:* Dubium non est, post æstimationem dotis pactione uel stipulatione interposita, ut si ipsæ res dissoluto matrimonio extarent, uxori reddantur: & ancillas cum partu ex stipulatu iudicio restitui oportere. *Secunda replicatio est: Nisi pecunia in dotem data, postea pro ea mancipia data sint, hac conditione, ut periculum eorum ad mulierem pertineret. Hæc replicatio approbatur l. 21. ff. de pactis dotalibus. cuius uerba uide J. reg. 16.* *Secunda exceptio est: Nisi ancilla, quam maritus uxori ex stipulatu debebat, ei ab uxore in dotem sit data. quæ exceptio approbatur l. 58. §. si mulier. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si mulier ancillam Pamphilam à Titio stipulata, deinde ei nuptura, quod is sibi debebat doti habere permiserit: etiamsi non erit uiri Pamphila, an ipsa tamen in dotem & mulieris periculo erit? an & quod ea pepererit reddi mulieri debebit? quia si in sua causa prior stipulatio mansisset, non redderet? nisi fortè refert habuit rem, quam debebat uiro, quo tempore dos constituebatur (nam ita poterit uideri res ipsa ad eum peruenisse) an non habuit. nam si non habuit, magis est ut liberatio obligationis potius, quàm res ipsa ad eum peruenisse uideatur. Ideoque partus eius non debetur.

Tertia propositæ regulæ exceptio est: Nisi cõuenerit ut

rit ut partus mariti uel in totũ uel pro parte maneat. quæ exceptio ipso quidẽ iure subsistit: uerùm eius replicatio hæc est: Nisi cõstante matrimonio donationis causa ita conuenerit. quæ replicatio approbatur l.69. §.fin.ff.de iure dotium. cuius uerba uide s̄. ead. reg.in prin. Duplicationes autem huius replicationis uide in Comment.donat. cap.8.

IIII. Regula. De fœtu pecorum dotalium. Fœtus in repetitione dotis regulariter non uenit. quæ regula approbatur l.10.§.si serui.ff.de iure dotium,his uerbis: Si serui sobolem ediderunt, mariti lucrum non est, sed fœtus dotalium pecorum ad maritum pertinent: quia fructibus computantur. Sic tamen ut suppleri proprietatem prius oporteat, & submissis in locum mortuorum capitum adnatis, residuũ maritus in fructum habeat: quia fructus dotis ad eum pertinent. Concordat l.unica. §. cumq; ex stipulatu. ibi: Fœtus. C.de rei uxoriæ act. cuius uerba uide s̄.reg. 2. in prin. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi capita quædam pecorum interierint: hæc enim ex fœtu sunt supplenda. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce: Sic tamen ut suppleri, &c. Secunda exceptio est: Nisi eo anno, quo matrimonium soluitur, fœtus sit editus: tunc enim pro parte ad mulierem pertinet. quæ exceptio approbatur l.7.§.non solùm. ff. soluto matrim. cuius uerba uide s̄.reg.2. except 3. repl 4. Sed & plures propositæ regulæ exceptiones uide s̄.d.reg.2. Quæ enim eius regulæ tanquam generis sunt exceptiones, ad hanc quoq; regulam tanquam eius speciem pertinent.

V. Regula. De usufructu, qui rei in dotẽ datæ accessit. Hic quoq; in repetitione dotis uenit. quæ regula approbatur l.4. ff. de iure dotium, his uerbis: Si proprietati nudæ in dotem datæ usus fructus accesserit, incrementũ uidetur dotis, non alia dos: quemadmodum si quid alluuione accessisset.

VI. Regula. De ijs quæ per seruum dotalem sunt adquisita. Hæc in repetitione dotis ueniunt. quæ regula approbatur l.unic.§.cũq; ex stipulatu.ibi: Itaq; partus.C. de rei uxoriæ act.cuius uerba uide s̄.reg.3. Concordat l. 45. in prin. ff. de adquir. hær. his uerbis: Aditio hæreditatis non est in opera seruili. Idcirco si seruus dotalis adierit, actione de dote eam hæreditatẽ mulier recuperabit: quamuis ea, quæ ex operis dotalium seruorum adquiruntur, ad uirum pertineant. Concordat item l.32.§.fin. ff.soluto matrim. cuius uerba uide s̄.reg.2.except.3.in prin. Concordat item l.47.ff. de iure dotium. cuius uerba uide s̄.reg.2. except.1. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi seruus dotalis quid ex operis suis adquisierit. hoc enim apud uirum remanet, ut ex uerbis iam propositis constat. Cui concordat d.uers.Itaq; partus. Secunda exceptio est: Nisi ex re ipsius mariti seruus adquisierit quæ exceptio approbatur d. uers. Itaq; partus. Tertia exceptio est: Nisi is qui seruo aliquid donauit, uel in testamento reliquit, illud ad maritum uoluerit pertinere. Hæc exceptio elicitur ex l.65.ff.de iure dotium,his uerbis: Si legato aut hæreditate aliquid seruo dotali obuenit, quod testator noluit ad maritum pertinere, id soluto matrimonio reddendũ est mulieri. Ait Iurisconsultus: Quod testator noluit ad maritum pertinere. Ergo si uoluit testator illud ad maritum pertinere, nõ est reddendum mulieri: & ita exceptio proposita approbatur ex contrario sensu. Plures propositæ regulæ exceptiones uide s̄.cap 6.except 25 repl.1.

VII. Regula. De commodo lapidicinarum. Hoc in repetitione dotis nõ uenit. quæ regula approbatur, simul & distinguitur l.8.in prin ff.soluto matr. his uerbis: Si fundus in dotem datus sit, in quo lapis cæditur, lapidicinarum commodum ad maritum pertinere constat: quia palàm sit, eo animo dedisse mulierem fundum, ut is fructus ad maritum pertineat: nisi cõtrariam uoluntatem in dote danda declarauerit mulier. Concordat l.7.§.si uir. ff. eod.tit. cuius uerba uide s̄.cap. 4 quæst.1.except.1.repl.1.

VIII. Regula. De thesauro in fundo dotali inuento. Hic pro dimidia parte in dotis repetitione uenit. quæ regula approbatur l.7.§.si fundum. in fine.ff.soluto matr. cuius uerba uide s̄.reg.2.except.9.

IX. Regula. De usuris. Hæ perinde ac fructus in dotis repetitione regulariter non ueniunt. quæ regula cùm ipso iure subsistat, recipit exceptiones aliquot. quarum prima hæc est: Nisi mulier non mariti, sed proprijs aut patris sui sumptibus se aluerit. quæ exceptio approbatur per ea quæ dicta sunt s̄.cap.5.quæst. 4.reg.1.except 2.repl.1. Concordat l.42 § usuras.ff. soluto matr.his uerbis: Vsuras numeratæ dotis ex stipulatu pater, in matrimonio defuncta filia, si petat gener qui residuæ dotis promissæ fœnus stipulatus est, ita demum ad finem uice mutua debitæ quantitatis compensationẽ opponere iustè uidetur, si proprijs sumptib. uxorẽ suã exhibuit: alioquin si patris sumptibus exhibita sit, inanis usurarum stipulatio cõpensationi non proderit. Secunda exceptio est: Nisi mulier eius pater usuras dotis reddi stipulatus sit. Hæc exceptio etiam iam dictis uerbis approbatur. Huius exceptionis prima replicatio hæc est: Nisi cum usuras post diuortium esset stipulatus, diuortio facto matrimonium sit redintegratũ. quæ replicatio approbatur l. 69.§. usuras.ff. de iure dotium. cuius uerba uide s̄. cap. 6. except.29. in prin. Altera replicatio hæc est: Nisi donandi animo maritus uxori dotis usuras promiserit. Cuius replicationis duplicatio hæc est: Nisi in alimenta uxoris dotis usuras maritus promiserit. quæ duplicatio approbatur, simul & distinguitur l.28.§.fin. ff. de donat. inter uir. & uxorem. cuius uerba cum alijs huc pertinentibus uide in Comment. donationum, cap. 8. except.12. repl. 1.

Tertia exceptio est: Nisi cum exhibitio mulieris ad patrẽ ex pacto pertineret, is marito dotis usuras præstiterit, mandaueritq;, ut is eam ex usuris illis aleret,

tunc enim si quid superest, pater repetere potest actione mandati. quæ exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 60 §. si inter. ff mandati, his uerbis: Si inter maritum & socerum id actum esset uel tacito intellectu, ut onus exhibendæ uxoris ad maritum rediret, præstante patre dotis usuras, nullam actionem superfore ad recipiẽdum quod negetur consumptũ. quòd si pater puellæ exhibitionem mandasse doceatur, actionem mandati competere. *Quarta exceptio est: Nisi mulier id, quod sibi sub usuris debetur, in dotem dederit: tunc enim usuræ, quarum dies ante nuptias cesßit, sine dubio doti cõputantur. Sequentis autem temporis, constante matrimonio, usuræ non debentur: quod replicationis loco notandum. quæ replicatio approbatur l. 77. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si mulier debitori suo, qui sub usuris debebat, nuptura in dotem promisisset, quod is sibi deberet: post contractas nuptias secuti temporis usuras nõ esse dotales, Triphoninus respondit: quia tota illa obligatio tolletur, perinde ac si solutum debitum mulieri in dotem ab ea datum esset. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi specialiter contrarium conuenerit. quæ duplicatio approbatur l. 69. §. mulier. ff. eod. tt. his uerbis:* Mulier si pecuniam sibi debitam à Seio cũ usuris futuri temporis in dote promittenda demõstrauit, eas quoq; dotis portionem esse, quarum dies post nuptias cessit, rationis est. *Quinta exceptio est: Nisi maritus in dote reddẽda moram fecerit. quæ exceptio approbatur l. unica. §. sin aũt supersederit. C. de rei uxoriæ actione. cuius uerba uide s. reg. 2. except. 3. in prin.*

X. Regula. De re dotali, eiusq; æstimatione, utrum debeatur? Regulariter autem ipsa res in dotem data in actionem propositam uenit, non eius æstimatio. quæ regula approbatur l. 14. C. de donationib. ante nuptias, his uerbis: Si consentiente matre sua spõsus filiæ tuę mancipia donauit, & his acceptis in dotem non æstimatis, in matrimonio pòst decessit, mater eadẽq; hæres eius precium offerens restitutionem eorum improbè recusat. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi res æstimatæ in dotem sint datæ. quæ exceptio approbatur l. 5. C. de iure dotium, his uerbis:* Quoties res æstimatę in dotem dantur, maritus dominium cõsecutus summæ uelut precij debitor efficitur. Si itaq; nõ conuenit, ut soluto matrimonio restituerentur, & iure ęstimatæ sunt: retinebit eas, si pecuniã tibi offerat. *Concordat l. 10. C. eod. tt. cuius uerba uide s. cap. 2. quæst. 6. reg. 2. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi nihilominus conuenit, ut res ipsæ, quæ extarent, quamuis æstimatæ restituerentur. quæ replicatio approbatur l. 1. C. soluto matr. cuius uerba uide s. reg. 3. except. 1. repl. 1. Concordat l. 21. C. de iure dotiũ, his uerbis:* Si inter uirum & uxorem pactũ sit interpositũ, ut si matrimonium intra quinquennij fortè tẽpora quoquo modo esset dissolutum, species æstimatę doti datæ precijs, quibus æstimatę sunt, redderentur: manifestũ est, nõ precia specierũ dari, sed ipsas species debere restitui: cũ in placitis specierũ reddendarũ idcirco preciorũ nomen uideatur adnexũ, ne si species aliqua deminuta fuisset, aut perdita, alio precio quàm quo taxata fuerat reposceretur. *Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi ipsæ res non extent. Hæc duplicatio ex uerbis iam propositis constat. cui cõcordat l. 10 §. fin. ff. de iure dotiũ. cuius uerba uide j. dupl. 3. Secunda duplicatio est: Nisi res ipsæ à uiro uenditæ sint. Hæc duplicatio reprobatur l. 50 ff. soluto matrimonio, his uerbis:* Æstimatis rebus in dotẽ datis pactum intercesßit, ut ex quacunq; causa dos reddi deberet, ipsæ res restituerẽtur, habita ratione augmenti & deminutionis uiri boni arbitratu: si quę uerò non extarẽt, ęstimatio earum. Quęsitum est, cũ res quędam, quas maritus uendiderat, extarẽt, an secundũ pactũ & hę ad mulierẽ pertinerẽt? Scæuola respondit, res quæ extant, si neq; uolẽte neq; ratũ habẽte muliere uenissent, perinde reddendas atq; si nulla æstimatio interuenisset. *Cõcordat l. ult. in prin ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Vxor uiro fundũ ęstimatum centum in dotem dederat, deinde cum uiro pactum conuentũ fecerat, ut diuortio facto eodem precio uxori uir fundum restitueret: postea uolẽte uxore uir eum fundũ uẽdiderat ducentis, & diuortiũ erat factũ. Labeo putabat, uiro potestatem fieri debere, utrum uelit ducenta uel fundũ reddere, neq; ei pactũ conuẽtum remitti oportere. Idcirco puto Labeonem hoc respondisse, quoniã uoluntate mulieris fundus uenijt: alioquin omnino fundus erat restituẽdus. *Tertia duplicatio est: Nisi ita conuenerit, ut aut res aut æstimatio præstetur. quæ duplicatio approbatur l. 10. §. fin. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si res in dotem datæ fuerint, quamuis æstimatę, uerùm cõuenerit, ut aut ęstimatio aut res pręstẽtur: siquidem fuerit adiectum, Vtrum mulier uolet: ipsa eliget utrum malit petere, res an æstimationem. Verùm si ita fuerit adiectũ, Vtrum maritus uolet: aut omnino nihil de electione adijciatur, electionẽ habebit maritus, utrum malit res offerre, an preciũ earum. Nam cùm illa aut illa res promittitur, rei electio est utrum præstet. Sed si res non extet, æstimationem omnimodo maritus pręstabit. *Huius duplicationis triplicatio hæc est: Nisi ita conuenerit, ut mulieris sit electio. quæ triplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Siquidem fuerit adiectum, &c. *Quarta duplicatio est: Nisi res deterior facta reddatur. Hæc duplicatio reprobatur l. 11 ff. d. tt. his uerbis:* Planè & deteriorem factam reddere poterit. *Hæc de prima replicatione.*

Secunda

Secunda replicatio est: Nisi donationis causa de æstimatione præstanda conuenerit. quæ replicatio approbatur l. 12. in prin. ff. de iure dotium. cuius uerba uide s̄. cap. 6. except. 23. repl. 1. dupl. 3. Concordat l. 7. §. si maritus. ff. de donat. inter uir. & uxor. cuius uerba uide in Comment. donat. cap. 8. except. 29. exemplo 5.

Tertia replicatio est: Nisi minoris æstimatio sit facta. Hæc replicatio approbatur l. 12. §. si mulier. ff. de iure dotium. cuius uerba cum legibus concordantibus uide s̄. reg. prox. except. 1. Quarta replicatio est: Nisi nuptiæ non sint secutæ. quæ replicatio approbatur l. 17. in fine. ff. de iure dotium. cuius uerba uide s̄. li. prox. cap. 1. quæst. 4. reg. 5. Hæc de prima exceptione, eiusq; replicationibus.

Secunda exceptio est: Nisi res dotalis dolo uel culpa mariti perierit: tunc enim æstimationem eius debet. quæ exceptio approbatur per ea quæ dicta sunt paulo superius repl. 1. item s̄. cap. 6. except. 23. repl. 3. item l. 10. §. fin. ff. de iure dotium. cuius uerba uide paulo superius repl. 1. dupl. 3.

Tertia exceptio est: Nisi res dotalis uoluntate mulieris sit uēdita: tūc enim preciū eius dotis iudicio præstandū. quæ exceptio approbatur l. 32. ff. de iure dotiū, his uerbis: Si ex lapidicinis dotalis fundi lapides uel arbores, quæ fructus non essent, siue superficiē ędificij dotalis uoluntate mulieris uendiderit, numi ex ea uēditione recepti sunt dotis. Hæc de decima regula.

XI. Regula. Quanta æstimatio præstanda? Regulariter tanta æstimatio præstanda est, quanta ab initio est constituta. quæ regula approbatur per ea quæ dicta sunt s̄. reg. proxim. except. 2. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi mulier dicat minoris æstimationem factam. tunc enim ad iustam æstimationem præstandam maritus tenetur. quæ exceptio approbatur l. 12. §. si mulier. ff. de iure dotium, his uerbis: Si mulier se dicat circumuētam minoris æstimasse, puta seruum: si quidē in hoc circumuenta est, quòd seruum dedit, non tantùm in hoc quòd minoris ęstimauit: in hoc actura est, ut seruus sibi restituatur. Enimuerò si in æstimationis modo circumuēta est, erit arbitrium mariti, utrum iustam æstimationē, an potius seruum præstet. Et hæc si seruus uiuit. Quòd si decesserit, Marcellus ait æstimationem præstandam nō iustam, sed eam quę facta est: quia boni consulere mulier debet, quòd ęstimatus fuerit. Cęterùm si simpliciter dedisset, proculdubio periculo eius moreretur, non mariti. Idemq; & in minore circumuēta Marcellus probat. Planè si emptorem habuit mulier iusti precij, tunc dicendum iustam ęstimationem pręstandam: idq; duntaxat minori annis præstandum, Marcellus scribit. Scęuola autem in marito notat, si dolus eius adfuit, iustam æstimationem pręstandam: & puto uerius quod Scæuola ait. Concordat l. 6. C. soluto matr. his uerbis: Si circumscripta matre uestra uiliore precio dotales res ęstimatę sunt, quid super huiusmodi contractuum initio statutum sit, uulgo patet. Proinde si dolosis artibus mariti circumuentam matrem uestram, inq; ea æstimatione circumscriptam apud præsidem prouinciæ euidentibus probationibus ostenderitis: quando uobis possidentibus ad obtinenda prædia etiam doli mali exceptionis potestas opituletur: sciet quatenus religionem iudicationis suæ temperare debeat. Sin autem etiam maritus in æstimatione grauatum se alleget, ueritate examinata non amplius quàm precium iustum restituere cōpelletur. Hęc tum locū habent, cum res in natura sunt. Si tamen extinctę sint, precium quod dotali instrumento inditum est, considerabitur. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi maritus seruū restituere malit. quæ replicatio approbatur d. §. si mulier, his uerbis: Enimuerò si in æstimationis modo circumuenta est, &c. Secunda replicatio est: Nisi res in dotem data perierit. quæ replicatio approbatur ibidem dictis uerbis hisce: Quòd si decesserit, Marcellus ait ęstimationem præstandam non iustā, sed eā quæ facta est, &c. Concordat d. l. 6. in uerbis dictis hisce: Hæc tum locum habent, cum res in natura sunt. Si tamen extinctę sint, &c. Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi mulier emptorem habuit. quæ duplicatio approbatur d. §. si mulier, dictis uerbis hisce: Planè si emptorem habuit mulier, &c. Secunda duplicatio est: Nisi dolo mariti res minoris sit æstimata. quæ duplicatio approbatur ibidem, hisce uerbis: Scæuola autem in marito notat, si dolus eius adfuit, &c. Hæc de prima exceptione. Secunda exceptio est: Nisi maritus se in æstimatione grauatum conqueratur. quæ exceptio approbatur d. l. 6. uerbis suprà propositis hisce: Sin autem etiā maritus in æstimatione grauatum se alleget, ueritate examinata, non amplius quàm precium iustum restituere compelletur. Tertia exceptio est: Nisi maritus donationis causa æstimationem auxerit, uel mulier deminuerit. Hæc exceptio approbatur l. 7. §. si maritus. ff. de donat. inter uir. & uxor. cuius uerba uide in Comment. donat. cap. 8. except. 29. exemplo 5. Quarta exceptio est: Nisi maritus rem postea pluris uel minoris uendiderit. Hæc exceptio ipso quidem iure reprobatur: admittitur tamen primum in casu, si ita conuenerit, ut quanti ueniret, tantū pro ea præstaretur. quæ distinctio approbatur l. 12. §. penult. & ult. cum lege sequente. ff. de pactis dotalibus, his uerbis: Si fundo æstimato in dotem dato pacta sit mulier, ut quanto pluris uenierit, in dotem sit: Mela ait id seruandum: cum ex contrario conuenire possit, ut si minoris uenierit, ipsa debeat. Si pacta sit mulier, ut siue pluris siue minoris fundus æstimatus uenierit, precium quanti res uenierit, in

dotem

dotem sit: stari ei pacto oportere. Sed si culpa mariti minoris uenierit, & idipsum mulierem consequi. Item si non uenierit, æstimatio præstari debebit. *Secundò admittitur exceptio proposita, si cum conuenisset ut eodem, quo æstimata esset, precio, matrimonio soluto, res restitueretur, postea uoluntate mulieris rē pluris maritus uendiderit. quæ distinctio approbatur l. ult. in prin. ff. de pactis dotalibus. cuius uerba uide s̄. reg. prox. except. 2. repl. 1. dupl. 2.*

X I I. Regula. *De re ex dotali pecunia comparata. Hæc in repetitione dotis uenit. quæ regula approbatur l. 54. ff. de iure dotium, his uerbis:* Res, quæ ex dotali pecunia comparatæ sunt, dotales esse uidentur. *Contradicit l. 12. C. eod. tt. his uerbis:* Ex pecunia dotali fundus à marito tuo comparatus non ribi quæritur: cum neque maritus uxori actionem empti possit adquirere, & dotis tantùm actio tibi cōpetat. Vnde aditus præses prouinciæ, si non te transegisse repererit, sed ex maiore parte dotē cōsecutā: residuū restitui prouidebit.

X I I I. Regula. *De eo quod maritus de suo donationis causa doti adiecit, proponitur l. 2. C. de dote cauta. cuius uerba uide s̄. cap. 6. except. 22. repl. 11. Concordat l. 8. in fin. C. de iure dotium. cuius uerba uide s̄. cap. 6. except. 8. uide item j. reg. 17.*

X I I I I. Regula. *Si acceptilatione dos sit constituta, soluto matrimonio obligatio pristina est restituenda. quæ regula approbatur, simul & distinguitur l. 43. §. secundum quæ. ff. de iure dotium, his uerbis:* Constituta dote per acceptilationem, & secutis nuptijs, is effectus erit dotis exactionis, ut siquidem pura sit obligatio, quę accepto lata est, non ipsa iam restituenda sit, sed soluenda dos secundum sua tempora. Sin uerò obligatio in diem fuerit, nec ante solutum matrimonium dies obligationis præterierit, restauranda erit in diem pristinum obligatio: et si debitum cum satisdarione fuerit, satisdario renouanda est. Similique modo etsi conditionalis fuerit obligatio, quæ in dotem cōuersa est, & pendente obligatione diuortium fuerit secutum: uerius est obligationem sub eadem conditione restitui debere. Sed si condirio exriterit constante mattimonio, ex die diuortij tempora exactionis numerentur. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi obligatio pura fuerit. quæ exceptio iam dictis uerbis approbatur. Secunda exceptio est: Nisi conuenerit, ut alia res quàm debetur, pro ea in dotem sit. quæ exceptio approbatur l. 25. cū duabus legibus sequentibus. ff. eod. tt. cuius uerba uide j. reg. 16. Sanè si id quod filiusfamiliâs debet, doti detur, quid soluto matrimonio ueniat restituendum, definitur l. 57. ff. de iure dotium, his uerbis:* Nuptura filiofamiliâs si socero dotem ita promiserit: Quod filius tuus mihi debet, id doti tibi erit: interesse puto, utrum filij obligatio, an patris persecutio, & in rē uersum promissione contineatur. Nam si id quod filiū dare oportet, &c.

X V. Regula. *Si actio de peculio dotis constituendæ causa acceptolata est uel delegata, cuius temporis peculium in repetitione dotis sit spectandum, definitur l. 44. §. fin. ff. de iure dotium. cuius uerba uide s̄. cap. 2. quæst. 6. reg. 4. Concordat l. 45. ff. eod. tt. his uerbis, &c. item concordat l. 57. ff. eod. tt. cuius uerba uide s̄. reg prox.*

X V I. Regula. *De dote permutata. Permutatio quoque dotis permissa est, & ob id alia res repetitur quàm doti data est. quæ regula approbatur l. 25. cum duabus legibus sequentibus. ff. de iure dotiū, his uerbis:* Si ei nuptura mulier, qui Stichū debebat, ita cū eo pacta est: Pro Sticho, quē mihi debes, decem ribi doti erūt: secundum id quod placuit rem pro re solui posse, & liberatio cōtingit, & decem in dotē erunt: quia & permutatio dotium conuentione fieri potest. Ita aūt constante matrimonio permutari posse dotē dicimus, si hoc mulieri utile sit: ut pecunia in rem, aut ex re pecunia: idq; probatum est. Quòd si fuerit factū, fundus uel res dotalis efficitur. *Concordat l. 21. ff. de pactis dotalibus, his uerbis:* Si mulier dotis causa promiserit certam summā, & pro ea pecunia mancipia in dotē dederit, ea cōditione, ut periculo eius essent, & si quid ex his natū esset, ad eam perrineret: stari pacto conuento oportebit. nam constat posse inter uxorem & uirū cōuenire, ut dos, quæ in pecunia numerata est, permutetur, & trāsferatur in corpora, cū mulieri prodest. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi permutatio mulieri nō prosit. quæ exceptio cōstat ex uerbis iam propositis hisce:* Cū mulieri ꝓdest. *Cōcordant ea quæ paulo superius dicta sunt, his uerbis:* Si hoc mulieri utile sit.

X V I I. Regula. *De eo quod plus stipulata est mulier, quàm in dotem dedit, proponitur l. 21. ff. de uerb. oblig. cuius uerba uide in Comment. de uerb. oblig. ca. 4. except. 17. Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi per errorem maritus plus promiserit. quæ exceptio approbatur l. 66. §. mulier. ff. soluto matr. his uerbis:* Mulier quæ centū dotis apud uirum habebat, diuortio facto ducēta à uiro errante stipulata erat: Labeo putat, quāta dos fuisset, tātā deberi: siue prudēs mulier plus esset stipulata, siue imprudēs. Labeōis sentētiā ꝓbo.

X V I I I. Regula. *De eo quod facere potest. Maritus dotis nomine nō nisi in id, quod facere potest, uxori tenetur. quæ regula approbatur l. unica. §. cum autē. C. de rei uxoriæ actione, his uerbis:* Sancimus, ut si matrimoniū fuerit dissolutū, nullo pacto adhibito: in tantū quidē maritus condēnetur, in quantū facere potest. quia hoc æquissimū est, & reuerentię debitū maritali, si nō dolo malo uersatus est: cautione uidelicet ab eo exponēda, quod si ad meliorē fortunā peruenerit,

uenerit, etiam quod minus persoluit, hoc restituere procuret. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi maritus dolo fecerit, quo minus facere possit. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Si non dolo malo uersatus est. *Concordat l. 18. §. licet. ff. soluto matr. his uerbis:* Licet in dotalibus rebus non solùm dolū, sed & culpā maritus præstet: cū tamen quæritur in iudicio de dote, an facere possit, dolus duntaxat comprehenditur: quia in rerū ipsius administratione nō erat culpa ab eo exigenda. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi non propter uxorem, sed propter aliū maritus dolo fecit, quo minus sit soluendo. quæ replicatio approbatur, simul & distinguitur d. l. 18. §. quanquā, his uerbis:* Quanquam eum duntaxat dolū marito nocere putem (si facere nō possit) quem propter uxorem adhibuit, ne ei solidū solueret, nō propter quemlibet alium: Ofilius tñ aiebat, si dolo mariti res dotales interijssent, & alioquin soluendo nō esset: quamuis nihil dolo fecisset, quo minus soluendo esset: perinde tamen eum damnandū eius rei dotalis nomine, in qua dolum fecisset, atq; si dolo eius factū esset, quo minus facere possit. Cęterùm si circa interitū rei dotalis dolus malus et culpa mariti absit: actiones solùm, quas eo nomine quasi maritus haberet, pręstandas mulieri, ueluti furti uel damni iniuriæ. *Secunda exceptio est: Nisi dolo mariti res dotalis interierit. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis. de qua uide plura s̄. cap. 6. except. 23. repl. 3. Tertia exceptio est: Nisi tēpore sententiæ ferendæ facere possit. tunc enim quamuis antea facere non potuerit, nihilominus in solidū est condemnandus. quæ exceptio approbatur l. 15. in prin. ff. soluto matr. his uerbis:* Rei iudicatę tempus spectatur, quatenus maritus facere potest. *Concordat l. 53. §. intelligitur. ff. eod. tit. cuius uerba uide s̄. ca. 5. quæst. 2. reg. 2. Quarta exceptio est: Nisi post rem iudicatam rursus facere posse cœperit. quæ exceptio approbatur l. unica. §. cum autem in ex. in fine. C. de rei uxoriæ actione. cuius uerba uide s̄. ead. reg. in prin. Concordat l. 8. C. soluto matr. his uerbis:* Nec maritus (licet post diuortiū in quantum facere possit, condemnandus est) postea idoneus factus, qui non reddidit at integrū, residui solutionem probabiliter recusat. At cū eius hæredes in solidū conueniendos non ambigatur: ne cum his soluendo factis experiri non possis, superstitiosam geris sollicitudinem. *Quinta exceptio est: Nisi in solidum sit condemnatus maritus. Hæc exceptio reprobatur l. 17. §. fin. ff. soluto matr. his uerbis:* Si in iudicio dotis iudex ignorantia iuris lapsus condemnauerit maritum in solidum: Neratius & Sabinus doli exceptione uti oportere aiunt, eaq; tutum fore. *Sexta exceptio est: Nisi inter maritum & uxorem contrà conuenerit, ut in solidum conueniatur. Hæc exceptio reprobatur l. 14. §. eleganter. ff. soluto matr. his uerbis:* Eleganter quærit Pomponius lib. XV. ex Sabino, si paciscatur maritus, ne in id quod facere possit cōdemnetur, sed in solidùm, an hoc pactū seruandū sit. & negat seruari oportere: quod quidem & mihi uerum uidetur. Nanq; contra bonos mores id pactum esse melius est dicere: quippe cum contra receptam reuerentiam, quæ maritis exhibenda est, id esse appareat. *Septima exceptio est: Nisi uxore postea alij nubente, maritus ei dotem promiserit, & exinde à posteriore marito conueniatur. Hæc exceptio reprobatur l. 32. ff. soluto matr. cuius uerba uide s̄. cap. 3. quæst. 4. reg. 1. except. 1. repl. 1. Octaua exceptio est: Nisi bonis mulieris publicatis, fiscus dotem repetat. Hæc exceptio reprobatur l. 36. ff. soluto matr. his uerbis:* Si maritus minus facere potest, & dos publicata sit: in id quod facere potest, & fisco maritus condemnādus est: ne in perniciem mariti mulier punita sit. *Nona exceptio est: Nisi alius quàm maritus dotis nomine conueniatur. Hæc exceptio approbatur primùm exemplo hæredis l. 12. cum lege sequente. ff. soluto matrim. his uerbis:* Maritum in id quod facere potest, condemnari explorati iuris est: sed hoc hæredi extraneo non est præstandū: quia tale beneficium personale est, & cum persona extinguitur. *Concordat l. 8. C. soluto matr. cuius uerba uide s̄. except. 4. Secundum propositæ exceptionis exemplum est fideiussoris, quod proponitur l. 7. in prin. ff. de exceptionibus, his uerbis:* Exceptiones, quæ personæ cuiusque cohærent, non transeunt ad alios: sic mariti fideiussor post solutum matrimonium datus, in solidum dotis nomine condemnatur. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi hæres sit filius communis marito & uxori. quæ replicatio approbatur l. 18. in prin. ff. soluto matrim. his uerbis:* Etiam filios mulieris, qui patri hæredes extiterūt, in id quod facere possunt, condemnandos Labeo ait.

Secunda replicatio est: Nisi pater mariti conueniatur. quæ replicatio approbatur l. 15. §. fin. cum lege sequente. ff. d. tit. his uerbis: Socero quoque, cum quo nurus de dote agit, idem honor habetur, ut in id damnetur, quod facere potest: quia parentis locum socer obtinet. *Concordat l. 53. ff. eod. tit. cuius uerba uide s̄. cap. 5. quæst. 2. reg. 2.*

Tertia replicatio est: Nisi defensor mariti conueniatur. quæ replicatio approbatur l. 24. in prin. ff. d. tit. his uerbis: Alia causa est defensoris, quē placet sufficienter uideri defendisse, si tantum uxori præstet, quantum consequeretur, si ipsum maritū conuenisset. *Decima exceptio est: Nisi reus sit soluendo. tūc enim in solidū cōdēnandus. quæ exceptio ipso quidē iure subsistit. Verùm eius prima replicatio hæc est: Nisi defensor mariti non*

soluendo

soluendo existentis conueniatur. quæ replicatio approbatur iam d. l. 14. in prin. Secunda replicatio est: Nisi pater mariti non soluendo existentis conuenitur. quæ replicatio approbatur l. 53. ff. soluto matr. cuius uerba uide s. cap. 5. quæst. 2. reg. 2. Tertia replicatio est: Nisi deducto ære alieno facere amplius non poßit. Hæc replicatio reprobatur l. 54. ff. d. tt. his uerbis: Maritus facere posse creditur nullo deducto ære alieno: item socius, item patronus, patronaúe: at is qui ex donatione conuenietur, omni ære alieno deducto facere posse intelligitur. *Concordat d. l. 53. in fine. Vndecima exceptio est: Nisi maritus per actionem uel exceptionē aliquid adquirere, uel ex dote retinere poßit, quo adquisito uel retento facere poßit. quæ exceptio approbatur l. 43. ff. soluto matr. his uerbis:* Si maritus in id quod facere potest condemnatus sit, & nomina sint ad dotis quantitatem, neque amplius habebit: mandare actiones debet. *Concordat l. 28. ff. eod. tt. his uerbis:* Facere posse maritus etiam id uidetur, quod à muliere consequi potest: scilicet si iam ei aliquid absit, quod pro muliere uel expendit, uel mādatu eius præstitit. Cæterùm si nondū ei abest, utputa si sub conditione obligatus est: nondum uidetur facere posse. *Hæc de decimaoctaua regula.*

XIX. *Regula. De in litem iurando, proponitur l. 25. §. maritum. ff. soluto matr. his uerbis:* Si dolo malo maritus fecerit, quo minus restituere posit: damnandum eum quāti mulier in litē iurauerit: quia inuitis nobis res nostras alius retinere non debeat.

XX. *Regula. De damno præstando, si res deterior sit facta. Regulariter quidem maritus damnum præstare non tenetur. quæ regula approbatur l. 12. ff. de iure dotiū. cuius uerba uide s. reg. 10. except. 1. repl. 1. dupl. 4. Excipiuntur certi casus, de quib. uide s. cap. 6. except. 23. item j. cap. prox. in prin.*

XXI. *Regula. De seruitute prædio dotali debita amissa redintegranda, proponitur l. 7. ff. de fundo dotali, his uerbis:* Si maritus fundum Titij seruientem dotali prædio adquisierit, seruitus confunditur. Sed si eundem fundum Titio reddiderit sine restauratione seruitutis, hoc marito imputabitur, & hoc casu maritus litis æstimationem præstabit. Quòd si maritus soluendo non erit, utiles actiones aduersus Titium mulieri ad restaurandam seruitutem dantur. Sed cum uxor fundum, cui prædia uiri seruitutem debebant, in dotem dat, fundus ad maritū peruenit, amissa seruitute: & ideo non potest uideri per maritum ius fundi deterius factū. Quid ergo? officio de dote iudicantis continebitur, ut redintegrata seruitute iubeat fundum mulieri uel hæredi eius reddi.

XXII. *Regula. Vsufructu in dotem dato quid sit repetendum, uide s. cap. 6. except. 14. cum sequentibus, item cap. 7. reg. 2. except. 3.*

XXIII. *Regula. In quantum pater mariti teneatur, uide s. cap. 5. quæst. 2. reg. 2.*

XXIIII. *Regula. De lucranda parte dotis. Si pactum factum sit de lucranda parte antenuptialis donationis: tantā etiā partē maritus lucrabitur ex dote, non maiorem, nec etiā minorem: & contrà. quæ regula approbatur l. 9. C. de pactis super dote, his uerbis:* Ex morte cuiuscunq; personæ, siue mariti siue mulieris, eandem partē non pecuniæ quantitatē tam uirum ex dote, quàm mulierem ex ante nuptias donatione lucrari decernimus: ueluti si maritus mille solidorum antenuptias donationem confecerit, licebit mulieri & minoris & amplioris quantitatis offerre dotem, & marito similiter ante nuptias donationem. Hoc tamen obseruandum est, ut quantam partem mulier stipuletur sibi lucro cedere ex ante nuptias donatione, si priorem maritum mori contigerit, tantam & maritus ex dote partem, non pecuniæ quantitatem stipuletur sibi, si constante matrimonio prior mulier in fata collapsa fuerit. Et si pactum contra uetitū fuerit subsecutum, infirmum atq; inualidum hoc esse, ut nulla ex eo. procedere posit exactio, præcipimus. Eadem custodiri censemus, siue pater pro filio, siue mater, siue ipse ducturus uxorem sui iuris cōstitutus, siue quilibet alius pro eo ante nuptias donationem nupturæ dederit, seu promiserit. Simili modo siue pater pro filia, siue mater, siue ipsa pro se sui iuris uidelicet constituta, siue quilibet alius pro ea uxorem ducturo dotem dederit, seu promiserit: quoniam & alio pro ea offerente dotem ipsa eam pro se uidetur offerre. Quod adeò uetum est, ut ipsa ab alio pro se oblatam dotem in lucrum suum reposcat: nisi fortè is, qui eā obtulit, statim, id est, tempore oblationis seu promisionis stipulatus uel pactus sit, ut sibi dos prædicta reddatur. *Concordat l. 10. C. eod. tt. his uerbis:* Lege Leonis diuæ memoriæ pacta lucrorum dotis & ante nuptias donationis paria esse sanciente, nec adijciente quid fieri oporteat, si hoc minimè obseruatum sit: nos omnia clara esse cupientes, præcipimus, disparibus eis factis maiorem lucri partem ad minorem deduci: ut eo modo uterq; minorem partem lucretur. *Concordat item l. 20. § si igitur dote. ibi: Ita tamen ut Leonina. C. de donationibus ante nuptias. cuius uerba uide j. cap. 11. quæst. 1. Concordat item Nouell. c. 22. §. quod autem superest, his uerbis:* Sine morte mariti, siue obitu uxoris matrimonium dirimatur, lucrifacit maritus quidem ex pacto conuento nuptialibus instrumentis comprehenso dotem: uxor uerò donationem ante nuptias, pront & in hac parte

initio

initio contrahentibus uisum fuit, non quidem prohibendis quantitate inæqualibus dotibus, sed inęqualibus pactis: quod cum generosiss. Leo rectè in suis descripsisset legibus, nos id per manus ueluti sumptũ manifestius adhuc cõstituimus. Nam cũ incertũ esset, si (quoad lucrũ) alter plus, alter minus pactus fuisset, utrum obtinere deberet, id'ne quod plus an quod minus esset, utrinque controuersia similiter insurgẽte: nobis placuit reprobato eo, quod modum excederet, maiorem in pacto cõuento lucri partem ad minorem deducere: ne illi quidem tertiam, alteri uerò quartam fortè lucri partem pacisci liceat, sed si quid tale eueniat, ut quarta ab utroq; percipiatur, & consimiliter in cęteris partibus, non tamẽ in constituta ab utroq; quãtitate. *Ait Imp. Leo in d. l. 9.* Si maritus mille solidorũ ante nuptias donationẽ confecerit, licebit mulieri & minoris & amplioris quantitatis offerre dotẽ, & marito similiter ante nuptias donationem. *Huic cõcordat quod ait Imp. Iustinianus d. §. quod autem superest, his uerbis:* Non quidem prohibẽdis quantitate inęqualibus dotibus, sed inęqualibus pactis. *Hæc mutantur ac tollũtur quo ad inæqualitatẽ dotis et antenuptialis donationis, Nouell. c. 97. in prin. usq; ad §. sed et aliud, his uerbis:* Subijt nuper animum nostrum cogitatio, paulò accuratius inquirere & perdiscere, quid tandem antiqua lex in dotalibus instrumẽtis sibi uoluerit, quòd cũ æqualẽ in nuptijs pactorum inter se modũ tam masculis quã fœminis esse uelit, eamq; contrahentiũ inter se æqualitatem ueluti ad stateram expẽdat: neq; huic quidẽ dimidiæ fortè portionis stipulandi potestatem facit, illi uerò tertiæ aut quartæ, sed de medio attractũ libra tumq; pactũ ex utraq; parte eiusdem põderis esse expetat, nempe utrinq; uel dimidiã collocãs, uel tertiam, uel quartã, uel quamcunq; tandẽ contrahentes uelint, non multo prius perquisierit, ut in his quæ ita dãtur æqualis modus sit: sed his quidem permittat uel mille, uel duo aureorum millia, uel quantumcunq; uoluerint offerre: illis uerò non tantundẽ, sed aliquanto etiam minus, quasi æqualitas in solis uerbis nudisq; literis, nõ ex ipsis rebus spectanda sit. Ante omnia alia igitur hoc corrigimus, ut in dotib. & nuptialibus donationibus tam oblationum quàm stipulationũ ęqualia pacta sint, & tam magnam quantitatẽ maritus cõscribat, quantã & uxor: tantundẽ quoq; in stipulationẽ deducant lucri, exq; tam magna portione quantam uoluerint, dum mẽsurę æqualitatem obseruent. alio enim pacto iusticiæ & ęquabilitatis ratio conseruari non poterit: nisi fortè (ut in promercijs solet fieri) mutuò se circũscribant, & cũ æquales stipulationes fecisse uideãtur, reipsa inęqualis permaneat effectus, non eadem & consimili prius quantitate in oblatis rebus cõstituta. Aut sanè lex undiq; ridicula fuerit, si cum ille duo aureorũ milia conscribat, mulier uerò sex millia fortè in dotẽ offerat, stipulenturq; quartã eius, quod instrumento comprehensum est, lucrifacere: deinde sub euentũ lucri hæc quidem nihil aliud lucretur quã quingẽtos aureos ex quarta, ille uerò ex eadẽ quarta mille quingẽtos, & ueluti in ęnigmate una quarta multò altera maior appareat. nã ex purulenta illa æqualitate suapte natura fœda quædam & absurda inæqualitas perficietur. Quæ igitur ante hoc tempus dotalia instrumẽta composita sunt, eo pacto obtinẽto, quo cõuenta sunt, et constituta: quod enim factum est, infectũ manere impossibile est. De cætero autẽ in uniuersa imperij nostri ditione sancimus, ut & oblationes æquales sint, & lucrorum modus itẽ æqualis pacto comprehẽdatur, ut per omnia iusticiã & æquitatẽ colamus. nam si quis altero ditior sit, licebit alia ei ratione legitima, & nostris legibus cognita erga alterũ se benignũ prębere: non autem per inæqualitatem, quæ æqualitatem simulet, maius alteri lucrum afferere.

XXV. *Regula. De compensationibus & retentionibus. Maritus dotis actione conuentus compensare ac retinere ex dote potest id, quod sibi ab uxore debetur: & ob id non in solidum, sed in id quod debiti quantitatem excedit, dotis iudicio est condemnandus. quæ regula approbatur l. 15. §. 1. ff. soluto matr. his uerbis:* Hæredi mariti licet in solidum condemnetur, compensationes tamẽ, quę ad pecuniariam causam respiciunt, proderunt, ut hoc minus sit obligatus: ueluti ob res donatas, & amotas, & impensas: morum uerò coërcitionem non habet. *Concordat l. 24. §. si uxor. ff. eod. tt. his uerbis:* Si uxor uiri rem commodauerit, eaq; perierit, uidendum est an compensationem hoc nomine pati possit? & puto, siquidem prohibuit eam maritus commodare, statim deductionem fieri. Si uerò non prohibuit eam commodare, arbitrio iudicis modicum tempus ei indulgeri cautionem præbendi. *Concordat item l. 25. in prin. ff. eod. tt. cuius uerba uide s̄. cap. 5. quæst. 2. reg. 2. Concordat item l. 28. ff. eod. tt. cuius uerba uide s̄. reg. 18. except. 11. Concordat quoq; l. 42. §. fructus. ibi: Sumptus uerò. ff. eod. tt. cuius uerba uide s̄. reg. 2. except. 10. Concordat item l. 66. §. seruus. ff. eod. tt. cuius uerba uide s̄. cap. 4. quæst. 2. reg. 2. item concordat l. 1. C. rerum amotarum, his uerbis:* Compensationis æquitatem iure postulas: non enim prius exolui, quod debere te cõstiterit, ęquum est, quàm petitioni mu-

I ni mu-

ni mutuæ respõsum fuerit:eo magis quòd ea te persequi dicis,quę diuortij causa amota quereris. Cum igitur apud competentem iudicem ex stipulatu cõueniaris, apud eundem doce tui juris res ablatas esse. *Cõcordat deniq; l.48.ff. de solutionib.his uerbis*: Titia cum propter dotem bona mariti possideret,omnia pro domina egit,reditus exegit,& mouentia distraxit: quæro an ea, quę ex re mariti perceperit,in dotem ei reputari debeant? Marcellus respondit, reputationem eius quod proponeretur, non unquam uideri.Pro soluto enim magis habendum esse, quod ex causa mulier perceperit. Sed si fortè usurarum quoq; rationem arbiter dotis recuperandæ habere debuerit, ita esse computandum, prout quidque ad mulierem peruenerit, non ut ex uniuersa summa decedat, sed prius in eam quantitatem, quam usurarum nomine mulierem consequi oportebit: quod nõ est iniquum. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc est, quòd debitum mulieris prius in usuras dotis, si debet eas maritus, sit computandum: deinde si quid superest, in sortem. quæ exceptio constat ex uerbis iam propositis. Idem est in fructibus dotis, quos maritus debet. quod approbatur l.42 §. fructus in fine.cuius uerba uide s̄. reg.2.except.10. Secunda exceptio est: Nisi hæres mariti conuentus ob mores mulieris compensationē inducere uelit. quæ exceptio approbatur l. 15. §. 1. ff.soluto matr. cuius uerba uide s̄.ead. reg.in prin. Tertia exceptio est: Nisi uxor res uiri illo non prohibente commodauerit: ob hanc enim causam retentio non habet locum. quæ exceptio approbatur l. 24.§.si uxor. ff. eo l. tt. cuius uerba uide paulo superius ead. reg. in prin. Quarta exceptio est:Nisi sub conditione mulieris nomine maritus se obligauit:ob hanc enim causam pendente conditione compensatio est inhibenda. quæ exceptio approbatur l. 28.ff.soluto matrim. cuius uerba uide s̄. reg.18. ex.11. Quinta exceptio est:Nisi maritus debitum petens exceptione posset submoueri:tunc enim nec compensatio locum habet. quæ exceptio approbatur exemplo l.42.§.usuras.ff. soluto matrim. cuius uerba uide s̄.reg. 9. except.1. Aliud huius exceptionis exemplum proponitur l. 66. §. fin.ff. de donat.inter uirum & uxorem.cuius uerba uide in Cõment. donat. cap. 8.except.2.repl. 1. Aliud item exemplum proponitur l. 53.§.res in dotem.ff eod.tt.his uerbis*: Res in dotem æstimatas consentiente uiro mulier in usu habuit usu deteriores res si fiant, damni compensatio non admittitur. Easdẽ res non potest mulier sibi quasi donatas defendere ex illis uerbis, quib.donationes ei à uiro legatæ sunt,cũ eiusmodi specie neq; donari neq; auferri uideantur.

MVTATIO IVRIS.

Hactenus iura antiqua,quibus regula proposita approbatur,simul & distinguitur,exposita sunt.Hæc autẽ iura antiqua iure nouo mutata sunt, & regula proposita reprobata l. unica. §. taceat. C. de rei uxoriæ actione, his uerbis: Taceat in actione ex stipulatu de dote retentionum uerbositas: quid enim opus est inducere ob mores retentionem,alio auxilio ex constitutionibus introducto?uel ex qua causa ob res donatas retẽtio introducatur: cum sit donatori facultas per actionem in rem directam, uel per utilem,uel per condictionem suo iuri mederi? Sed nec retentio ob res amotas necessaria est:cum pateat omnibus mariti rerũ amotarum iudicium.Sileat ob liberos retentio, cum ipse naturalis stimulus parentes ad liberorum suorum educationem hortetur. Nec uarium genus culpę mariti contra uxores excogitent, ut possint eadem retentione contra eas uti: cum iam & Imperialibus cõstitutionibus statutum sit, si culpa mulierum dissolutum matrimonium fuerit, quid fieri oporteat. Sed nec ob impensas in res dotis factas retẽtio satis esse nobis uidetur idonea:cum enim necessariæ,&c. *Reliqua uerba uide s̄.cap.4.quæst.3.reg.3.*

XXVI. *Regula. De peculio serui dotalis. Hoc quoq; in dotis actione uenit. quæ regula approbatur l. ult.ff. soluto matr. his uerbis*: In partem dotis reddendæ erit id, quod mulieri ex peculio serui restitui debebit. Et ideo & dolum & culpam in eo peculio uel adquirendo, uel cõseruando maritus præstare debet: & fructus ex eo percepti, quomodo cuiuslibet rei dotalis,ad maritum pertinebunt.

XXVII. *Regula. De eo quod euictionis actione maritus ab uxore cõsecutus est. Hoc quoq; in repetitione dotis uenit. quæ regula approbatur l. 16. ff. de iure dotiũ. cuius uerba uide s̄. cap. 3. in prin. Cõcordat l.52. ff. de iure dotium, his uerbis*: Non solùm si æstimatus fundus, sed etiamsi nõ æstimatus in dotem datus est, & aliâs cum necesse nõ haberet mulier duplũ promittere, promisit: quia ipse fundus est in dote, quodcũq; propter eũ cõsecutus fuerit à muliere maritus, quandoq; restituet mulieri de dote agenti.

XXVIII. *Regula. Si res communis in dotem data sit, eaq; postea marito uel socio in solidum adiudicata, quid in repetitione dotis ueniat, definitur l.78. §.si fundus.ff.de iure dotium, his uerbis*: Si fundus communis datus erit in dotem, & socius egerit cum marito communi diuidundo, adiudicatusq; fundus socio fuerit: in dotẽ erit quantitas, qua socius marito damnatus fuerit. At si admissa licitatione extraneo addictus hic fundus fuerit, precij portio, quæ distracta est: sed ita, ut non uice corporis habeatur, nec diuortio secuto præsenti die, quod in numerato est restituatur, sed statuto tempore solui debeat. Quòd si marito fundus adiudicatus fuerit, pars utique data in dotem dotalis ma-

lis manebit; diuortio autẽ facto sequetur restitutionem, propter quam ad maritum peruenit, etiam altera portio: scilicet ut recipiat tantũ precij nomine à muliere, quantum dedit ex condemnatione socio: nec audiri debebit alteruter eam æquitatem recusans, aut mulier in suscipienda parte altera quoq;, aut uir in restituenda. Sed an cõstante matrimonio non sola pars dotalis sit, quæ data fuit in dotem, sed etiam altera portio, uideamus? Iulianus tantùm de parte dotali loquitur: ego (Triphoninus) dixi in auditorio illam solam dotalem esse.

XXIX. *Regula. De eo quod maritus ex dote expendit in res mulieris.* Hoc doti decedit, nec in actione *dotis uenit. quæ regula approbatur exemplo l.21.ff.soluto matr. cuius uerba uide s̃. cap. 4. quæst.1. except.6. repl. 1. Aliud exemplum proponitur l.28. ibi: eoq; modo. ff. de pactis dotalibus. cuius uerba uide s̃. hoc cap. reg.2. except.6. distin.3.*

XXX. *Regula: Si cum maritus mulieri illud aut illud utrum uellet deberet, mulier id quod debet ei in dotẽ dederit: in arbitrio mariti est quid doti esse uelit. quæ regula approbatur, simul & distinguitur l.9.ff. de fundo dotali. cuius uerba uide s̃. cap. 2. quæst. 4. reg.6.*

XXXI. *Regula. De eo quod marito ex causa dotis non est numeratum.* Hoc in dotis repetitione non *uenit. quæ regula approbatur exemplo l.31.§.1.ff. soluto matr. his uerbis:* Si pater, cum ducenta filiæ suæ nomine doti promisisset, pactus fuerit, ne amplius quàm centum à se peterentur, & soluto matrimonio egerit, centũ de quibus conuenit ne peterẽtur, nec intelliguntur dotis esse. Quod si mortuo patre cũ hærede eius maritus agere cœperit, ista quoq; pecunia in dotem erit. *Plura de regula proposita uide s̃. cap.6. reg.22.*

DE RELIQVIS ACTIOnibus, quæ mulieri dotis nomine competunt: item de alienatione fundi dotalis à marito facta.

Cap. IX.

HActenus de repetitione dotis in quatuor capitibus est actum. Sunt autem præter illam & aliæ causæ actionesq;, quibus uxor dotis nomine aduersus maritũ uel alios experiri potest, de quibus nunc nobis dicendum est.

I. CAVSAE HARVM actionum.

I. *Causa. Si maritus rem dotalem deteriorem fecerit. Hæc causa approbatur exemplo l.7.§. si fundũ. ibi: Si minus. ff. soluto matr. cuius uerba uide s̃. cap. prox. reg. 2. except.9. Planè regulariter si res dotalis deterior facta sit, maritus illud nõ præstat, nisi dolo uel culpa eius deterior sit facta, uel in alijs quibusdã casibus. de qua re uide s̃. cap.6. except.23.*

II. *Causa. Si maritus seruitutem prædio dotali debitam culpa sua amiserit. Hæc causa approbatur l.7.ff. de fundo dotali. cuius uerba uide s̃. cap. prox. reg.21.*

III. *Causa. Si impensas necessarias in res dotales nõ impendit maritus. Hæc causa approbatur l.4.ff. de impensis in reb. dotal. cuius uerba uide s̃. cap.4. quæst.2. except.1. Huius causæ exceptio prima hæc est: Nisi res dotalis, in quã non fecit expẽsas, postea sine culpa mariti perierit. quæ exceptio approbatur d. l. 4. in fine. Secunda exceptio est: Nisi per mulierẽ stet quo minus rem dotalẽ recipiat. quæ exceptio approbatur l.9.ff. soluto matr. cuius uerba uide s̃. cap.6. except.23. repl. 3. dupl.3.*

IIII. *Causa. Si maritus in seruos dotales sæuus fuit. Hæc causa approbatur l. 24. §. si maritus. ff. soluto matrim. his uerbis:* Si maritus sæuus in seruos dotales fuit, uidendũ an de hoc possit conueniri? Et siquidem tantum in seruos uxoris sæuus fuit, cõstat eum teneri hoc nomine. Si uerò & in suos, licet natura: adhuc dicendum est immoderatam eius sæuiciam hoc iudicio coërcendam. Quamuis enim diligentiam uxor eam demum ab eo exigit, quam rebus suis exhibet, nec plus possit: at tamen sæuitia, quæ in proprijs culpanda est, in alienis coërcenda est.

V. *Causa. Si maritus rem dotalẽ alienauit. De hac causa dicetur j. eod. cap.*

VI. *Causa. Si maritus dolo uel culpa in re dotali fuerit uersatus. Hæc causa generalis est, præcedentes quoq; causas sub se comprehẽdens, approbaturq; l.17. in prin. ff. de iure dotium, his uerbis:* In rebus dotalibus uirum præstare oportet tam dolum quàm culpam: quia sui causa dotẽ accepit. Sed etiam diligentiá præstabit, quá in suis rebus exhibet. *Concordat l. 25.§. maritũ. ff. soluto matr. cuius uerba uide s̃. cap.5. quæst.4. reg. 2. itẽ concordat l. 66. in prin. ff. eod. tit. cuius uerba uide s̃. cap. 6. except.23. repl.3. itẽ concordat l.ult. ff. eod. tit. cuius uerba uide s̃. cap. prox. reg.26. Propositæ causæ seu regulæ quoad culpam, exceptio prima hæc est: Nisi talis sit culpa, qualem etiam in suis rebus maritus exhibet. quæ exceptio constat ex uerbis paulo superius propositis hisce:* Sed etiam diligentiam præstabit, quam in suis rebus exhibet. *Huius replicatio hæc est: Nisi in seruos dotales maritus sæuus fuerit. tunc enim quamuis in suos quoq; sæuus soleat esse, ob id nõ excusabitur. quæ replicatio approbatur l.24. §. si maritus. ff. soluto matr. cuius uerba uide paulo superius causa 4. Secunda exceptio est: Nisi nõ ipse maritus, sed seruus eius aut filius dotem stipulatus sit, uel traditam acceperit. quæ exceptio approbatur l. 46. in prin. ff. de iure dotiũ. cuius uerba uide s̃. cap.2. quæst. 1. except. 5. Concordat d.l.46. §.1. cuius uerba uide s̃. cap. 5. quæst.5. reg.7. Tertia exceptio est: Nisi ita inter maritum & uxorem conuenerit, ne culpam in dote præstet. Hæc exceptio reprobatur l.6.ff. de pactis dotalibus. cuius uerba uide s̃. cap. 6. except.22. repl. 2. dupl.7. Quarta exceptio est: Nisi postquam per mulierem stetit, quo minus dotem recipiat, cul-*

pa mariti quid in ea acciderit. Hæc exceptio approbatur l.9 ff. soluto matr. cuius uerba uide s̃. cap. 6. except. 23. repl. 3. dupl. 3. *Quinta exceptio est: Nisi quæratur an maritus facere posit: ibi enim quamuis culpa sua facere posse desierit, tamen ob culpam hoc casu non tenetur. quæ exceptio approbatur l. 18. §. 1. ff. soluto matr. cuius uerba uide s̃. cap. prox. reg. 18. except. 1.* *Sexta exceptio est: Nisi non mariti, sed patris eius culpa sit factum. Hæc exceptio reprobatur l. 72. §. penult. ff. de iure dotium, his uerbis:* Paulus respondit, in rebus dotalibus etiam patrem mariti dolum & culpam præstare debere.

II. ADVERSVS QVOS ACTIONES propositæ dantur?

De patre mariti propositum est uerbis suprà proximè propositis. de quo cum alijs similibus uide s̃. cap. 5. quæst. 2.

III. QVID VENIAT IN has actiones?

I. Regula. De eo quod mulieris interest, proponitur l. 4. in prin. ff. de impensis dotalib. cuius uerba uide s̃. cap. 4. quæst. 2. except. 2.

II. Regula. De in litem iurando, proponitur l. 25. §. maritum. ff. soluto matr. cuius uerba uide s̃. cap. 5. quæst. 4. reg. 2.

IIII. AD FINE REMEDIVM.

Si maritus, cuius culpa seruitus prædio dotali debita fuerit amissa, soluendo non sit, etiam contra uicinũ datur actio. quæ regula approbatur l. 7. §. quod si maritus. ff. de fundo dotali. cuius uerba uide s̃. cap. prox. reg. 21.

V. DE ALIENATIONE FVNDI dotalis à marito facta.

Alienatio fundi dotalis à marito facta regulariter inutilis est, competitq́; mulieri ad eum persequendum rei uendicatio. quæ regula approbatur Inst. quibus alienare non licet. in prin. his uerbis: Dotale prædium maritus inuita muliere per legem Iuliam prohibetur alienare, quamuis ipsius sit dotis causa ei datum: quod nos legem Iuliam corrigentes, in meliorem statum deduximus. Cum enim lex in soli tantummodo rebus locum habebat, quæ Italicæ fuerant, & alienationes inhibebat, quæ inuita muliere fiebant, hypothecas autem earum rerum etiam uolente ea: utriq; remedium imposuimus, ut etiam in eas res, quę in prouinciali solo positæ sunt, interdicta fiat alienatio, uel obligatio: ut neutrum eorum neque consentientibus mulieribus procedat: ne sexus muliebris fragilitas in perniciem substantiæ earum conuertatur. *Concordat l. 42. ff. de usucaptionib. cuius uerba uide ĩ. except. 17. Ait imp.* In meliorem statum deduximus. *Scilicet l. unica. §. & cum lex. C. de rei uxoriæ actione. cuius uerba uide ĩ. except. 9.* *Habet enim proposita regula suas exceptiones hic ordine proponendas.*

I. EXCEPTIO *uidetur; Nisi is qui dominium mariti postea nactus est, rem dotalem alienauerit. Hæc exceptio reprobatur l. 2 ff. de fundo dotali, his uerbis:* Si maritus fuerit in seruitutem redactus, an dominus alienare hunc fundum non possit? quod puto esse uerius. Quare etsi ad fiscum peruenerit, nihilominus uẽditio fundi impeditur: quamuis fiscus semper idoneus successor sit, & soluendo.

II. EXCEPTIO: *Nisi non maritus, sed sponsus alienauerit. Hæc exceptio reprobatur l. 4. ff. de fundo dotali, his uerbis:* Lex Iulia, quæ de dotali prędio prospexit, ne id marito liceat obligare aut alienare, plenius interpretanda est, ut & de sponso idem iuris sit, quod de marito. *Concordat l. 5. §. penult. C. de bonis quæ liberis. cuius uerba uide ĩ. lib. prox. cap. 2. quæst. 1. except. 12. repl. 3.*

III. EXCEPTIO: *Nisi nõ rusticum, sed urbanum prædium dotale sit, quod alienatur. Hæc exceptio reprobatur l. 13. in prin. ff. de fundo dotali, his uerbis:* Dotale prædium accipere debemus tam urbanũ quàm rusticum: ad omne enim ædificium lex Iulia pertinebit.

IIII. EXCEPTIO: *Nisi prædium alienatum non sit principaliter doti datum, sed per seruũ dotalem adquisitum. Hæc exceptio reprobatur l. 3. ff. de fundo dotali, his uerbis:* Fundus dotali seruo legatus ad legẽ Iuliã pertinet, quasi dotalis.

V. EXCEPTIO: *Nisi non prædium dotale, sed seruitutem prædio dotali debitam maritus alienauerit, uel amiserit. Hæc exceptio reprobatur l. 5. cũ lege sequente ff. de fundo dotali, his uerbis:* Iulianus lib. XVI. Digest. scribit, neq; seruitutes fundo debitas posse maritum amittere, neque alias ei imponere. Sed nec libertas seruitutis urbano prædio dotali debitæ competit, ne per hoc deterior conditio prædij fiat. *Concordat l. 7. ff. eod. tit. cuius uerba uide s̃. cap. prox. reg. 21.*

VI. EXCEPTIO: *Nisi non totum, sed partem prædij maritus alienauerit. Hæc exceptio reprobatur l. 13. §. 1. ff. d. tit. his uerbis:* Prædij appellatione etiam pars continetur. Proinde siue totum prædium in dotem sit datum, siue pars prædij, alienari non poterit: & hoc iure utimur.

VII. EXCEPTIO: *Nisi cum illam aut illam rem maritus deberet, id quod deberet ei in dotem datum sit, alteramq́; rem ex ijs quas debebat alienauerit. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 9. cum lege sequente. ff. de fundo dotali, his uerbis:* Si Cornelianum aut Sempronianum fundũ debenti id quod debet doti promissum sit: utrum eorum dotalẽ esse maritus malit, is dotis erit. Planè utrum uelit alienatũ, alterum alienare nõ potest. Si tamen alienatum rursus redimat, adhuc in eius potestate erit, an eum quem retinuisset, alienare uelit. Erit ergo potestas legis ambulatoria:

quia

quia dotalis fuit obligatio. Nunquid ergo illo nondũ redempto alterum quoq; alienate posſit, quia poteſt alterum redimere: an hoc nõ debet recipi ut nullus in dotem ſit? Certè ex pòſt facto uidebirur rectè alienatus, illo poſtea redempto.

VIII. EXCEPTIO: *Niſi fundus æſtimatus in dotem datus àlienatus ſit. Hæc exceptio approbatur l. 6. C. de uſufructu, his uerbis:* Intereſt uſumfructum ſolum maritus tuus in dotẽ acceperit, an proprietas quidem doti data ſit, uerùm pactum intercesſit, ut moriente eo tibi eadem poſſesſio redderetur. Nã uſufructuarius quidem proprietatem pignorare non potuit. Qui autem proprietatem æſtimatam in dotem accepit, nõ ideo minus obligate eam potuit, quoniam ſoluto matrimonio reſtituenda tibi æſtimatio eius fuit. *Huius exceptionis replicatio hæc eſt: Niſi ita in dote conſtituenda conuenerit, ut uel rem uel æſtimationem eius, utrum mulier uellet, maritus reſtitueret. quæ replicatio approbatur l. 11. ff. de fundo dotali, his uerbis:* Quòd ſi fundus æſtimatus in dotem datus ſit, ut electio eſſet mulieris: Africanus negauit alienari fundũ poſſe. Quòd ſi ut arbitrio mariti ſit, contrà eſſe. *Concordat l. 1. C. de fundo dotali, his uerbis:* Si æſtimata prædia in dotem data ſunt, & conuenit ut electio mulieri ſeruetur: nihilominus lex Iulia locum habet.

IX. EXCEPTIO: *Niſi uxor alienationi conſenſit. Hæc exceptio reprobatur Inſt. quib. alienare licet. in prin. cuius uerba uide ſ. ead. reg. in prin. Cõcordat l. unica. §. & cũ lex Iulia. C. de rei uxoriæ actione, his uerbis:* Cum lex Iulia fundi dotalis Italici alienationem prohibebat fieri à marito, non conſentiente muliere, hypothecã autem nec ſi mulier conſentiebat: interrogati ſumus, ſi oporteat huiuſmodi ſanctionem non ſuper Italicis tantũmodo fundis, ſed pro omnibus locũ habere. Placet itaq; nobis eandem obſeruationem non tãtùm in Italicis fundis, ſed etiam in prouincialibus extendi. Cum autem hypothecam ei etiam ex hac lege donauimus: ſufficiens habet remedium mulier, etſi maritus fundũ alienare uoluerit. Sed ne & cõſenſu mulieris hypothecæ eius minuantur, neceſſariũ eſt & in hanc partem mulieribus ſubuenire: hoc tãtummodo addito, ut fundum dotalem non ſolùm hypothecæ titulo dare, nec conſentiente muliere, maritus nõ poſſit, ſed nec alienare: ne fragilitate naturæ ſuę in repentinã deducatur inopiam. Licet enim Anaſtaſiana lex de cõſentiẽtibus mulieribus, uel ſuo iuri renunciantibus loquitur: tamen eam intelligi oportet in rebus mariti, uel dotis quidem æſtimatis, in quibus dominiũ & periculũ mariti eſt: in fundo autem non æſtimato, qui & dotalis propriè nuncupatur, maneat ius intactum, ex lege quidem Iulia imperfectum, ex noſtra autem authoritate plenum, atq; in omnib. terris effuſum, non tantùm Italicis, & ſola hypotheca cònclusum. Ait. Imp. Licet enim Anaſtaſiana lex. *Hæc lex habetur l. 21. C. ad S.C. Velleianum. cuius uerba uide ſ. lib. eod. cap. 5. reg. 2. except. 1. Planè admittitur exceptio propoſita, ſi mulier elapſo biennio in eodem conſenſu perſeuerauerit. quæ diſtinctio approbatur, ſimul & diſtinguitur Nouell. c. 61. §. neq; qui per fraudem. & §. & multo amplius. cuius uerba uide ĩ. cap. 11. quæſt. 4. reg. 1.*

X. EXCEPTIO: *Niſi ſocer alienationi cõſenſerit. Hæc exceptio reprobatur l. 12. ff. de fundo dotali, his uerbis:* Soceri uoluntas in diſtrahendo prædio dotali nulla eſt.

XI. EXCEPTIO: *Niſi hypothecæ ſi obligata res, nõ uendita. Hæc exceptio reprobatur l. unica. §. & cum lex Iulia. C. de rei uxoriæ actione. cuius uerba uide ſ. except. 9.*

XII. EXCEPTIO: *Niſi ſeruos dotales maritus manumiſit. Hæc exceptio approbatur l. 12. C. de iure dotium, his uerbis:* Etſi dotis exactio, defuncta in matrimonio filia, potuiſſet ad patrẽ peruenire, dotalibus tamen ſeruis maritus teſtamento directam & fideicommiſſariam libertatem iure dedit, & præſtitam reuocare non debuit: cum & inter uiuos manumittẽdi mancipia dotalia conſtante matrimonio liberã habeat maritus facultatẽ. *Cõcordat l. 21. ff. de manumiſſionib. his uerbis:* Seruũ dotalem uir qui ſoluendo eſt, cõſtante matrimonio manumittere poteſt. *Huius exceptionis replicatio hæc eſt: Niſi maritus ſoluẽdo nõ ſit. quæ replicatio approbatur d. l. 21. his uerbis:* Sin autem ſoluendo nõ eſt, licet alios creditores non habeat, libertas ſerui impeditur, ut cõſtãte matrimonio deberi dos intelligatur. *Plura de hac replicatione uide ĩ. lib. 19. ca. 5. exc. 6. Sed & plura de exceptione propoſita uide lib. 19. cap. 6. except. 11. repl. 18.*

XIII. EXCEPTIO: *Niſi per uniuerſitatem res dotalis ad aliũ tranſierit. Hæc exceptio approbatur l. 1. §. fin. ff. de fundo dotali, his uerbis:* Sed & per uniuerſitatem tranſit prædium (ſecundum quod posſibile eſt) ad alterum, ueluti ad hęredem mariti, cum ſuo tamen iure, ut alienari non posſit.

XIIII. EXCEPTIO: *Niſi neceſſaria, non uoluntaria ſit alienatio. Hæc exceptio approbatur exemplo d. l. 1. in prin. his uerbis:* Interdũ lex Iulia de fundo dotali ceſſat, ſi ob id quòd maritus dãni infecti nõ cauebat, miſſus ſit uicinus in poſſesſionẽ dotalis prędij, deinde iuſſus ſit posſidere. hic enim dominus uicinus fit: quia hæc alienatio non eſt uoluntaria.

XV. EXCEPTIO: *Niſi ſoluto matrimonio alienatio ſit facta. Hæc exceptio reprobatur l. 12. ff. de*

fundo dotali, his uerbis: Etiam dirempto matrimonio dotale prędium esse intelligitur.

XVI. EXCEPTIO: *Nisi uxori de dote actio non competat, nec sit competitura. Hæc exceptio approbatur l. 3. ff. d. tt. his uerbis:* Toties non potest alienari fundus, quoties mulieri actio de dote cōmpetit, aut omnimodo cōpetitura est.

XVII. EXCEPTIO: *Nisi post alienationem factā dos mariti lucro cesserit. Hæc exceptio approbatur l. 17. ff. de fundo dotali, his uerbis:* Fundū dotalem maritus uēdidit & tradidit: si in matrimonio mulier decesserit, & dos lucro mariti cessit, fundus emptori auelli non potest. *Concordat l. 42. ff. de usucapionib. his uerbis:* Cum uir prædium dotale uēdidit scienti uel ignoranti rem dotis esse, uēditio non ualet: quā defuncta postea muliere in matrimonio cōfirmari cōuenit, si tota dos lucro mariti cessit. Idem iuris est, cum is qui rem furtiuam uendidit, postea domino hæres extiterit.

XVIII. EXCEPTIO: *Nisi dominium rei alienatæ non fuerit penes maritū. tūc enim alia ratione alienatio non ualet, & ob id lege Iulia non prohibetur. quæ exceptio approbatur l. 13. §. dotale. ff. de fundo dotali, his uerbis:* Dotale prædium sic accipimus, cum dominium marito quæsitū est, ut tunc demum alienatio prohibeatur.

XIX. EXCEPTIO: *Nisi uxor mariti hæres existat. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur d. l. 13. §. fin. his uerbis:* Si uxore hęrede instituta, fundus dotalis fuerit legatus: si quidē deductis legatis mulier quantitatē dotis in hæreditate habitura est, ualet legatū: si minus, an non ualeat quæritur. Scæuola certè, si non totus, sed aliqua pars ex eo uindicari possit (si modò aliqua pars ad dotē supplendam desit) id duntaxat ex eo apud mulierem remanere ait, quod quantitati dotis deest.

XX. EXCEPTIO: *Nisi uxor legatū in testamento mariti sibi relictū agnouerit. Hæc exceptio approbatur l. 79. §. qui dotale. ff. de leg. 2. his uerbis:* Qui dotale prædium contra legem Iuliam uendidit, uxori legatū dedit, & emptoris fidei cōmisit, ut amplius ei preciū restituat: emptorem fideicommisso non teneri constabat. Si tamen accepto legato mulier uenditionem irritam facere uellet, eam oblato precio doli placuit exceptione submoueri. *Hactenus utrū alienatio rei dotalis ualeat nec'ne, excussum est. Nunc sciendum est, dote alienata non solùm mulieri, sed eius quoq; heredi dari actionē. quæ regula approbatur l. 13. §. heredi. ff. de fundo dotali, his uerbis:* Hęredi quoq; mulieris idem auxilium præstabitur, quod mulieri præstaretur. *Postremò quæ dote alienata cōpetat actio, definitur l. 30. in prin. C. de iure dotium. cuius uerba uide s. lib. 8. cap. 9. reg. 4. in fine.*

DE RELIQVO IVRE dotis. Cap. X.

Hactenus de actionib. & exceptionib. quæ tā marito quā uxori dotis nomine inuicē cōpetunt, actū est: nunc reliqua dotis iura sunt exponēda.

I. Regula. *Dos in bonis & dominio mariti est. quæ regula approbatur, simul & distinguitur l. 7. §. si res. cum lege sequente. ff. de iure dotiū, his uerbis:* Si res in dotem dētur, puto in bonis mariti fieri, accessionemq; temporis marito ex persona mulieris cōcedendam. Fiunt autem res mariti, si cōstante matrimonio in dotē dentur. Quid ergo si ante matrimonium? si quidē sic dedit mulier, ut statim eius fiant, efficiuntur eius. Enimuerò si hac cōditione dederit, ut tunc efficiantur cum nupserit, sine dubio dicemus, tunc eius fieri, cum secutæ fuerint nuptię. Proinde si fortè nuptię non sequantur, nuncio remisso: siquidem sic dedit mulier, ut statim uiri res fiant, cōdicere eas debebit remisso nūcio. Enimuerò si sic dederit, ut secutis nuptijs incipiant esse: nuncio remisso statim eas uindicabit. Sed ante nuncium remissum si uindicabit, exceptio poterit nocere uindicanti aut doli aut in factum: doti enim destinata non debebunt uindicari. Sed nisi euidenter hoc actū fuerit, credendum est hoc agi ut statim res sponsi fiāt: & nisi nuptiæ secutę fuerint, reddantur. *Concordat l. 9. C. de rei uendicat. cuius uerba uide s. cap. 5. quæst. 3. reg. 1. Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi re in dotem data nuptiæ non sint secutæ. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Quid ergo si ante matrimonium, &c. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi non euidenter id actū sit, ut tunc demum res sponsi fiant, si secutæ fuerint nuptiæ. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Sed nisi euidenter hoc actum fuerit, &c. *Plura de exceptione proposita uide s. lib. prox. cap. 1. quæst. 4. reg. 7. Secunda exceptio est: Nisi cum quis pro muliere res in dotem dedisset, ita ut secutis nuptijs dotis efficiantur, is ante secutas nuptias decesserit. Hæc exceptio reprobatur l. 9. §. si res. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si res alicui tradidero, ut nuptijs secutis dotis efficiantur, & ante nuptias decessero: an secutis nuptijs dotis esse incipiant? Et uereor ne non possint in dominio eius effici, cui datæ sunt: & quia post mortem incipiat dominium discedere ab eo qui dedit, & quia pendet donatio in diem nuptiarum, & cum conditio nuptiarum sequitur, iam hæredis dominium est, à quo discedere non posse rerum dominium inuito eo fatendum est. Sed benignius est fauore dotium necessitatem imponi hæredi, consentire ei quod defunctus fecit: aut si distulerit uel absit, etiam nolente uel absente eo dominiū ad maritū ipso iure trāsferri,

ferri, ne mulier indotata sit. *Tertia exceptio uidetur esse: Nisi mulier res dotales in usu suo habeat. Hæc exceptio reprobatur l. 69. §. penult. ff. de iure dotium, his uerbis:* In dotẽ rebus æstimatis traditis, quáuis eas mulier in usu habeat, uiri dominium factũ uidetur. *Quarta exceptio est: Nisi quæratur de modo substantiæ mariti ad munera municipalia uocati: tũc enim dos in eius bonis nõ computatur. quæ exceptio approbatur l. 21. §. idem respondit cõstantẽ. ff. ad municipalẽ. cuius uerba uide s̃. lib. 13. cap. 4. reg. 70. exc. 5. Quintæ exceptionis loco notandum, quòd quáuis dominiũ dotis sit penes maritũ: tamen mulierem quoad quid etiã censeri dominam, scilicet quoad actionẽ de euictione dotis. de quo l. 75. ff. de iure dotum. cuius uerba uide J. reg. 9. item quoad uindicationem dotis soluto matrim. de quo l. 30. in prin. C. de iure dotiũ. cuius uerba uide s̃. lib. 8. cap. 9. reg. 4. in fine. Hæc de prima regula, eiusq; except. sint dicta.*

II. Regula. *Re in dotem data, mulier eam uindicare amplius à marito non potest constãte matrimonio. de quo dictũ s̃. cap. 5. quæst. 3. reg. 1. Sed nec ante matrimonium poterit eam uindicare. de quo dictum J. lib. prox. cap 1. quæst. 4. reg. 3. except. 1.*

III. Regula. *Debitore dotis nomine delegato, deleganti aduersus illũ denegatur actio. quæ regula approbatur l. 80. ff. de iure dotium, his uerbis:* Si debitor mulieris dotẽ spõso promiserit, posse mulierem ante nuptias à debitore eam pecuniam petere, neq; eo nomine postea uiro debitorẽ obligatũ futurũ, ait Labeo: quod falsum est. quia ea promissio in pendenti est, donec obligatio in ea causa est. *Concordat l. 83. ff. eod. tt. his uerbis:* Si debitor mulieris dotẽ spõso ꝓmiserit, nõ posse mulierẽ ante nuptias à debitore pecuniá petere: quia ea ꝓmissio in pendenti esset, donec obligatio in ea causa est. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi nuptiæ nõ sint secutæ. quæ exceptio approbatur l. 37. ff. eod. tt. cuius uerba uide s̃. c. 6. exc. 22. repl. 4. dupl. 1.*

IIII. Regula. *Rem in dotem acceptã maritus alienare non potest. de qua re dictũ s̃. cap. prox. quæst. 5.*

V. Regula. *Rem in dotem datam mulier, uel is qui dedit, alienare non potest. quæ regula approbatur l. 17. C. de iure dotium, his uerbis:* Res quas usufructu sibi deducto socerus in dotem dedit, uenundando auferre tibi nõ potest. *Concordat l. 22. C. eod. tt. his uerbis:* Rem quá pater in dotem genero pro filia dedit, nec recepit, alienare non potest. *Concordat itẽ l. 23. C. eod. tt. his uerbis:* Si prædium uxor tua dotale uenundedit, sponte necne contractũ habuerit, nihil interest: cum rei tibi quęsitæ dominium auferre nolenti minimè potuerit.

VI. Regula. *De cauendo dotis seruãdæ causa. Maritus uxori dotis seruandæ causa satisdare nõ tenetur. quæ regula approbatur l. 1. C. ne fideiuss. uel mandat. dotium dentur, his uerbis:* Siue ex iure siue ex cõsuetudine lex ꝓficiscitur, ut uir uxori fideiussorẽ seruandę dotis exhibeat: tamẽ eam iubemus aboleri. *Cõcordat l. 2. C. eod. tt. his uerbis:* Generali definitione constitutionẽ pristiná ampliantes, sancimus nullá esse satisdationẽ uel mandatũ pro dote exigẽdum, uel à marito uel à patre eius, uel ab omnib. qui dotem suscipiũt. Si enim credendá esse muliet sese, suá quoq; dotẽ parti mariti existimauit: quare fideiussor exigitur, uel alius intercessor, ut causa perfidiæ in connubio eorum generetur. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi maritus sponte fideiussorem dederit: hic enim tenetur. quæ exceptio uidetur approbari l. 55. ff. de iure dotium. cuius uerba uide s̃. cap. 2. quæst. 3. reg. 1. Secunda exceptio est: Nisi soluto matrimonio fideiussor pro dote soluenda exigatur. quæ exceptio uidetur approbari l. 24 §. quoties. ff. soluto matr. his uerbis:* Quoties mulieri satisdandũ est de solutione dotis post certũ tẽpus, si maritus satisdare nõ possit: tunc deducto cõmodo temporis condemnatio residui repræsentãtur. Sed si cũ maritus satisdare posset, nollet: in solidũ eũ condemnandũ, Mela ait, nõ habita ratione cõmodi tẽporis. Iudicis igitur officio cõuenit, ut aut satisdatione interposita absoluat maritũ, aut habita ratione repręsentationis eũ cõdemnet: quod qdẽ hodie magis usurpatur. nec ferẽda est mulier, si dicat, magis se uelle dilationẽ pati quàm in repræsentatione deductionẽ. *Tertiæ exceptionis loco notandum, quòd mariti bona pro dote tacitè sint obligata. de qua re dictum s̃. lib. 8. cap. 9. reg. 4.*

VII. Regula. *Maritus prædio dotali seruitutes imponere nõ potest, nec debitas amittere. quæ regula approbatur l. 5. ff. de fundo dotali. cuius uerba uide s̃. cap. prox. quæst. 5. except. 5.*

VIII. Regula. *De actionib. rei dotalis nomine excipiendis, alijsq; oneribus sustinendis. Maritus actiones dotis nomine excipere non tenetur, nec creditoribus mulieris satisfacere. quæ regula approbatur l. 72. in prin. ff. de iure dotiũ, his uerbis:* Mulier bona sua omnia in dotẽ dedit: quæro an maritus quasi hæres oneribus respondere cogatur? Paulus respondit, eum quidẽ qui tota ex re promissione dotis bona mulieris retinuit, à creditoribus eius cõueniri non posse: sed nõ plus esse in promissione bonorũ, quàm quod superesset deducto ære alieno. *Cõcordat l. 27. C. de iure dotiũ, his uerbis:* Licet dos iure penes maritũ remáserit: pro rebus tamẽ hęreditarijs successores, nõ maritus quondá solẽnibus pensitationibus parere debent. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi onus sit reale, quod rei in dotem datæ cohæret, uel actio in rem dotalem. quæ exceptio approbatur l. omnes. C. sine cẽsu uel reliquis. de qua re alibi est dictum.*

IX. Regula. *De actionibus dotis nomine instituẽdis. Hæ actiones uxori, nõ marito competunt. quæ regula approbatur exemplo l. 75. ff. de iure dotium, his uerbis:* Quamuis in bonis mariti dos sit,

mulieris tamē est: & meritò placuit, ut si in dotem fundum inæstimatum dedit, cuius nomine duplæ stipulatione cautū habuit, isq; sit marito euictus: statim eam ex stipulatione agere posse pro eo quod eius interest non esse eoictum, quod in dotem fuit: quodq; ipsa euictione pati creditur ob id, quòd eum in dotem habere desijt. Huic enim constāte matrimonio (quamuis apud maritū dominiū sit) emolumenti potestatē esse creditur: cuius etiā causa matrimooij onera maritus sustinet. *Approbatur alio exemplo l.2. C.de fundo dotali, his uerbis:* Mariti, qui fundum communem cum alio in dotem æstimatum acceperunt: ad communi diuidundo iudicium prouocare non possunt, licet ipsi possint prouocari. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi res dotalis marito sit subrepta, uel ui erepta. Huius enim nomine marito cōpetit actio. quæ exceptio approbatur l. 11. C. de iure dotiū, his uerbis:* De his quæ in dotem data ac direpta commemotas, mariti tui esse actiooem nulla est dubitatio.

X. Regula. *Seruus dotalis hæres institutus, utrum mariti, an uxoris iussu hæreditatem adire uel repudiare debeat, definitur l.58.ff.soluto matr. cuius uerba uide alibi de adeunda hæreditate.*

XI. Regula. *De genere dotis. Dos donatio est. quæ regula approbatur l.20.§. ideo enim. C. de donat. ante nuptias. cuius uerba uide ℑ.cap.prox.quæst.1.*

XII. Regula. *Dotis causa semper & ubiq; præcipua est. quæ regula approbatur l.1.ff.soluto matr. his uerbis:* Doōum causa semper & ubiq; pręcipua est. nā & publicè interest dotes mulieribus conseruari: cum dotatas esse fœminas ad sobolem procreandam, replendamq; liberis ciuitatem maximè sit necessariū. *Concordat l.2.ff.de iure dotium, his uerbis:* Reipublicę interest mulieres dotes saluas habere, propter quas nubere possint.

XIII. Regula. *Dos matrimonij oneribus deseruit. quæ regula approbatur l.16. in prin. ibi: Dos autem. ff. de castrensi peculio. cuius uerba uide infrà lib. prox.cap.3. quæst.1.except.3.*

XIIII. Regula. *De dote & antenuptiali donatione liberis prioris matrimonij seruanda, dictum ſ. lib. prox.cap.5.quæst.3 item cap.6.*

XV. Regula. *De dotando. Qui dotare teneantur. Parentes tenentur dotare liberos. quæ regula approbatur, simul & distinguitur per ea quæ proponuntur ℑ. lib.prox.cap.1. quæst.5.reg.12.*

DE DONATIONE ANTE VEL propter nuptias. Cap. XI.

HActenus de dote dictū est: cōsequens igitur est ut de antenuptiali quoq; donatione dicamus.

I. DEFINITIO NOMINIS.

Non ante, sed propter nuptias donatio est appellāda. quæ regula approbatur Inst. de donat.§. est & aliud, his uerbis: Est & aliud genus inter uiuos donationis, quod neteribus quidē prudentibus penitus erat incognitū, postea autē à iunioribus diuis principibus introductum est, quod ante nuptias uocabatur, & tacitā in se conditionē habebat, ut tunc ratū esset, cū matrimoniū esset insecutū. Ideoq; ante nuptias appellabatur, quòd ante matrimoniū efficiebatur, & nunquā post nuptias celebratas talis donatio procedebat. Sed primus quidē diuus Iustinus pater noster, cū augeri dotes & post nuptias fuerat permissum, si quid tale eueniret, & ante ouptias augeri donationē & cōstante matrimonio, sua cōstitutione permisit. Sed tamē nomen inconueniens remanebat, cū ante nuptias quidē uocabatur, post nuptias aūt tale accipiebat incrementū. Sed nos plenissimo fini tradere sanctiones cupiētes, & consequētia nomina rebus esse studentes, constituimus ut tales dooationes nō augeātur tantùm, sed etiā constaote matrimonio initiū accipiant, & non ante nuptias, sed propter nuptias uocētur: & dotibus in hoc exęquētur, ut quemadmodū dotes constante matrimonio nō solùm augentur, sed etiā fiūt: ita & istæ donationes, quę propter nuptias introdoctæ sunt, nō solum antecedant matrimoniū, sed eo etiā contracto augeantur & constituantur. *Cōcordat l.20.C.de donat.ante nuptias, his uerbis:* Cum multę nobis interpellationes factę sint aduersus maritos, qui decipiēdo suas uxores faciebant donationes, quas ante nuptias antiquitas nominauit, insinuare aūt eas actis interuenientibus supersedebāt, ut infectæ maneāt, & ipsi quidē dotis cōmoda lucrētur, uxores aūt sine nuptiali remedio relinquātur: sancimus, nomine prius emēdato ita rē corrigi, & nō ante nuptias donationē eā uocari, sed propter nuptias donationē. Quare enim dotem quidem etiā cōstante matrimonio mulieri marito dare cōceditur: donationē aūt marito, nisi ante nuptias, facere nō permittatur? & quę huius rei differētia rationabilis potest inueniri: cū melius erat mulierib. propter fragilitatē sexus, quàm marib. subueniri? Sicut enim dos propter nuptias fit, & sine nuptijs quidē nulla dos intelligitur, sine dote aūt nuptię possunt celebrari: ita & in donationib. quas mariti faciūt, uel pro his alij, debet esse aperta licētia, & cōstante matrimonio talē donationē facere: quia quasi antipherna hęc possunt intelligi, & nō simplex donatio. Ideo enim antiqui iuris cōditores inter donationes etiā dotes connumerant. Si igitur & nomine & substātia nihil distat à dote antenuptialis donatio: quare nō etiam ea simili modo & matrimonio contracto dabitur? Sancimus itaq; omnes licentiā habere,

habere, siue prius quàm matrimonia cõtraxerint, siue postea, donationes mulieribus dare propter dotis donationem: ut nõ simplices donationes intelligãtur, sed propter dotem & propter nuptias factæ. Simplices etenim donationes nõ propter nuptias fiuot, sed propter nuptias uerit fiunt, & propter alias causas, & libidines forsitan, uel uoius partis egestaté, oon propter ipsarum nuptiarũ affectionem efficiuntur. Si igitur dote iam prestita, maritus nulla ante nuptias donatione facta donare mulieri res maluerit, ita tamen, ut dotis quantitatem non excedant, & hoc ipsum significauerit, quòd non simplicé faciat dooationé, sed propter dotem iam conscriptá, & ipse ad donationem uenerit: licebit hæc ei facere, & suppo natur pactis dotalib. huiusmodi donatio: & si quidẽ hoc specialiter fuerit expressum, pacta conuenta seruari oportet. Sin aũt donatio talis quidẽ facta sit, utpote dotali instrumenro antecedente, nulla pacta tali do nationi post nuptias inferãtur: reipsa uideatur hoc esse pactõ, ot secundum dotales cõuentiones intelligantur, & in tali donatione pacta fuisse coouenta: ut æquis passibus utraq; ambulet tam dos quàm donatio: ita tamé, ut Leonina cõstitutio (quæ super ex æquatione pactiooũ loquitur, nõ in quãtitate, sed in partibus) maneat in his casibus intacta, & oon solũm ea immutilata custodiatur, sed etiã nostra, quam de interpretatione eius fecimus, ambiguitaté eius tollentes. Disparibus etenim pactionibus factis, maiorẽ lucri partem ad minorem deducendam esse cẽsemus, ut eodem modo uterq; minorem partem lucretur. Similiq; modo si facta quidem fuerit talis donatio, quæ antea quidem aote nuptias uocabatur, nunc autem propter nuptias, non aũt fuerit actis intetuenientibus insinuata: licebit ei eoostante matrimonio eam insinuare, nullo penitus obstaculo exinteruentu nuptiarũ faciendo. Si enim fieri eas post nuptias cõcedatur, multo magis insinuare. Similiq; & ea cõstitutio, quã pro augẽdis tam dotibus quàm ante nuptias donationib. fecimus, intacta illabataq; cooseruetur. Omnibus ui delicet quæ de simplicibus donationibus inter maritũ & uxorem, constãte matrimonio, uel à ueteribus, uel à oobis statuta sunt, in suo robore duraturis.

II. GENVS.

Non est simplex donatio, sed specialis; quæ regula approbatur uerbis iam propositis hisce: Quia quasi antiphernæ hæc possunt intelligi, & non simplex donatio. *item hisce:* Vt non simplices donationes iotelligantur, sed propter doté & propter nuptias factæ. *Concordat Nouell. c. 119. in prin. his uerbis:* Vt propter nuptias donatio specialis contractus sit iuxtà & iudicetur, neq; alijs conoumeretur donationibus, per præsenté legem sancimus: quandoquidé pro hac tantundé offertur dotis.

III. SIMILE.

Antenuptialis donatio doti similis est, paribusq; passibus ambulant tã dos quàm donatio propter nuptias, eademq; utriusq; pacta sunt. quæ regula approbatur uerbis s. quæst. 1. propositis hisce: Si igitur & nomine & substantia nihil distat à dote ante nuptias donatio, &c. *itẽ hisce:* Si igitur dote iã prestita, &c. *Cõcordat itẽ Nouell. c. 22 §. eãq; poena, in fine, his uerbis:* Donatio ante nuptias quodãmodo sub dote cõprehensa esse uidetur.

IIII. EVENTVS ET IVRA rei ante nuptias donatę.

I. Regula. De re donata à marito non alienanda, proponitur l. 8 C. de donatio. ante nuptias, his uerbis: Si ante matrimoniũ maior quinq; & uiginti annis constitutus, sponsæ suæ licet ante sponsalia fundũ donauit, eamq; inuacuã in duxit possessioné: postea nullo titulo super stité uel restaméto eundé relinquenté alienare potuisse, certi ac manifesti iuris est. *Cõcordat Nouell. c. 61. his uerbis:* Sancimus, si quis donationé ante nuptias aur propter ouptias (isto enim modo magis eã appellari debere lege de hoc lata promulgauimus) cõscripserit, siue ipse pro se hoc egerit, siue alio scribéte, uel patre, uel matre, uel cognatis, uel fortè etiã extraneis. Si quis, inquã, huiusmodi aliquid egerit, & donationé cõscripserit, in qua res aliqua immobilis sit: interdieimus ei, ne in donationé aote nuptias transscriptã ré uel pignori opponat, uel omnino alienet: nã quod semel donationis ante nuptias uinculis illigatũ est, inconueniés satẽ fuerit denuò alienare, ut mulieré aliquãdo obueniéte fortè lucro, quòd illi donationé ante nuprias cõfert: malè habeat, si eam rem nõ in bonis mariti, sed uel alijs (potentibus fortè personis) alienatã uel pignori oppositam inueniat, ut ijs de causis uindicatio illi uel penitus interclusa, uel perdifficilis existat, & iudicijs iodigeat, ex quibus sibi ipsi auxilium quærat. Vnde hoc ita custoditor, & qui posthac cõtraxerit, scito nullam se penitus ex ijs utilitatem habiturum, siue ex empto, sioe ex pignore ius habeat: sed perinde sunto ea quę ob id scripta pacta ue sunt, quasi neq; scripta, neq; dicta essent, & mulieri lucrũ reseruator. Neq; enim alienum à bonis moribus fecisse nobis uidentur quidam nostrotum iudicum, qui & ipsi mulieribus soluto matrimonio ad petendam donationem ante nuptias actiooem dedetũt: quod quidem rectè attétatum, postmodũ ab his qui post eos

eos iudicandi munus ſubierunt, ptæ nimia quadam ſubtilitate cõniuentibus acceptũ eſt oculis. Neq; qui per ftaudem & exquiſitis attibus pignoti capiunt, uias aliquas inueniunto, dando operam ut mulieres conſentiant, & ita ſuis excidant iutibus. Nã cõſenſus in talibus ob hypothecã, uel ob emptionem, uel quamcunq; alienationem in literas telatus nihil accipientem utiq; iuuerit, etſi maximè conſenſus interuenetit: ſed quemadmodũ de intetceſsionibus ſctipſimus, ut ad corrobotandum id quod geſtũ eſt, denuò neceſſe habeat biennij tempote decurſo, alteram rutſus confeſsionem ſcribere, quæ priorem conſenſum cõfirmet: ita etiam hic fiat: & licet mulier ſub fotma interceſsionum cõſenſerit, undiq; indemnis eſto, niſi & alterum (ut diximus) conſenſum præbuerit. Multa enim primo ſtatim auditu peccati poſſunt, facilè muliete uel metu cõiugis, uel deceptionibus inducenda, ſuaq́; iuta aſpetnãte: quæ ſi longiore tẽpore tationem pignotis cõſidetet, cautior fututa ſit quàm dudum. Enimuerò nõ ſimplicitet hoc permittimus, ſed runc demum ex ſecundo cõſenſu mulietem damno ſubijcimus, cum aliæ ptætetea res ſunt, ex quibus pro eo quod donatione ante nuptias continetut, ptoq́, immobilibus rebus alienationis aut hypothecæ nomine ab alio de tentis, ipſi poſsit ſatisfieri. Alioqui ſi nihil præterea reliquum ſit, ne ſic quidem læſionem ſuſtinete mulietem concędimus: ſed licet bis aut etiam ſæpius conſentiat, nihilominus ea res in rationẽ muliebris intetceſsionis defertot: & undique lucrum eſto, huic in ruto poſitum, ſi nihil aliud ſupereſſe uideatut, quod ad quantitatem donationis ante nuptias ſufficiat. Atq; hęc dicimus nõ tantùm curam gerentes mulierum, ſed multo magis etiam uirorũ, qui iſta faciunt: ſiquidem ex multis & fermè quã plurimis caſibus res donationis ante nuptias cõmunibus ſeruantut libetis, & denuò per hanc obſeruationem in bonis uiti, & eius ſucceſſionis petmanent, ut per haſce tationes ex æquo lex tam uxoti quã marito cõmodet. Et multo amplius iſta obtineant in dote, ſi quid dotalium tetũ uel alienauetit, uel pignori obligauerit: plus ſatis enim hæc iam elaborata ſunt, & exptesſa legibus. Non tamen ipſos ea re cõtrahentes in uniuerſum aſpernamut. Tametſi enim ex his natã obligationem (quoad mulietem) neq; pro dicta neq; pto ſcripta eſſe uolumus: uolumus tamẽ ut matiti nihilominus in alijs ſuis tebus occaſione alienationis aut hypothecæ teneantur: mulietibus quidem ius, quod in rebus immobilibus donationis ante nuptias ipſis competit, abſq; ulla innouatione re ſeruantes, illis uerò in alijs eorũ tebus, prout plutimũ ad illos iuris ex inſtrumẽtis cõttactus pettinet. Omnibus priuilegijs quæ doti iam à nobis data ſunt, in ſua firmitate et robore manentibus, ſi tamẽ mulier actionem moueat: nullis enim alijs prætet mulierem id genus priuilegij uel initio dedimus, uel hoc tẽpote damus. Quæ igitur nobis placuerũt, &c. *Propoſitæ regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi mulier alienationi conſenſerit, & per biennium in eodem conſenſu perſeuerauerit. quæ exceptio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Neq; qui per fraudẽm & exquiſitis artibus, &c. *Huius exceptionis replicatio hæc eſt: Niſi nullæ aliæ mariti res ſuperſint, ex quibus mulieri ſatisfieri poßit. quæ replicatio approbatur uerbis iã propoſitis hiſce:* Enimuetò nõ ſimplicitet hoc permittimus, &c. *Alterius exceptionis loco notandũ, quòd is qui rem antenuptialis donationis à marito comparauit, de euictione in alias mariti res agere poßit. quæ exceptio approbatur uerbis ſupradictis hiſce:* Non tamen ipſos ea re cõtrahentes in uniuerſum aſpernamur, &c.

II. Regula. *Mulier ob res ante uel propter nuptias ſibi donatas creditoribus mariti non tenetur. quæ regula approbatur l. 13. C. de donat. ante nuptias, his uerbis:* De rebus in ſponſam donationis gratia collatis creditotes mariti facti, ſi nõ prius obligatas eas ſibi ptobent, eam conuenire minimè poſſunt.

De petitione & exceptione rei ante nuptias donatæ, quæ competit uxori.

III. Regula. *Ex donatione ante uel propter nuptias mulieri ad rem perſequendam competit actio: item ad eandẽ retinendã exceptio. quæ regula approbatur uerbis ſ. reg. 1. propoſitis hiſce:* Neq; alienum à bonis moribus feciſſe nobis uidẽtur quidam noſttorũ iudicum, qui et ipſi mulieribus ſoluto mattimonio ad petendã donationem ante nuptias actionẽ dederunt. Quod quidem rectè attẽtatum poſtmodũ ab his, qui poſt eos iudicandi munus ſubierũt, præ nimia quadam ſubtilitate cõniuentibus acceptum eſt oculis. *Huius regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi minor uiginti quinq; annis propter nuptias donauerit. quæ exceptio ipſo quidem iure ſubſiſtit: uerũ eius replicatio hæc eſt, Niſi curatore cõſentiente donauerit. quæ replicatio approbatur l. 28. in fine. C. de iure dotiũ. cuius uerba uide ſ. cap. 2. quæſt. 1. exc. 3.*

Secunda exceptio eſt: Niſi nuptiæ, ob quas donatũ eſt, nõ ſint ſecutæ. quæ exceptio approbatur l. 2. C. de donat. ante nuptias, his uerbis: Si præſidi ptouinciæ ptobaueris, ut Eutychiã uxotem duceres, munera te parentibus eius dediſſe: niſi Eutychia tibi nupſetit, tibi teſtitui qđ dediſti iubebit. *Concordat l. 5. C. eod. tit. his uerbis:* Ea quę tibi ut ſponſæ daturum ſe promiſit, is qui te ficto cœlibatu, cum aliã matrem familiãs

miliâs domi reliquiſſet, ſollicitauit ad nuptias, petere cum effectu nõ potes: cum tu ſponſa, uxori domi poſita, non fuiſti. *Huius exceptionis replicatio prima hæc eſt : Niſi ſponſus id quod donauerat, per uim rurſus abſtulerit. quæ replicatio approbatur l. 10. C.d.tt. his uerbis :* Si filię tuę ſponſus ei mancipiũ donauit, ac tu in eum iumenta liberalitatis ratione cõtuliſti, nec nuptijs ſecutis, cõtra iuris rationem quod dederat abſtulit : non inuicẽ datorum reſtitutio, ſed eius quod illicitè rapuit, petitio competit. *Secũda replicatio eſt: Niſi ſponſus eius ue parentes nuptias fieri nolint. quæ replicatio approbatur l. 15. C.d.tt. cuius uerba uide ſ. lib. proxim. cap. 1. quæſt. 4. reg. 10. Tertia replicatio eſt : Niſi oſculum interuenerit. quæ replicatio approbatur pro parte l. 16. C.d. tt. cuius uerba uide ſ.d. reg. 10. exc. 2. Quarta replicatio eſt: Niſi ob mortem ſponſi nuptiæ nõ ſint ſecutæ. Hæc replicatio approbatur l. 11. C.d.tt. his uerbis:* Si tibi res proprias liberalitatis cauſa ſponſus tuus tradidit: eo quòd ab hoſtibus poſtea interfectus eſt, irrita donatio fieri nõ poteſt. *Hæc replicatio mutatur ac tollitur d. l. 16. Quinta replicatio eſt : Niſi ſimplex donatio ſit, nõ propter nuptias facta. Hæc replicatio ipſo iure ſubſiſtit. de quo uide Comment. donationum. Tertia exceptio eſt: Niſi ita ſit donatũ, ut non niſi ſecutis nuptijs tranſiret in mulierẽ dominium. Hæc exceptio approbatur l. 4. C. de donationibus ante nuptias, his uerbis:* Quod ſponſæ ea lege donatur, ut tunc dominiũ eius adipiſcatur, cum nuptię fuerint ſecutæ: ſine effectu eſt. *Plura de hac exceptione uide in Comment. donat. cap. 8. except. 1. repl. 2.*

Quarta exceptio eſt: Niſi conſtante matrimonio facta ſit donatio. Hæc exceptio approbatur, ſimul & diſtinguitur per ea quæ dicta ſunt d. cap. 8. ſed & eius replicatio hæc eſt : Niſi in donatione ſit adiectum, quòd propter nuptias donetur. quæ replicatio approbatur l. 20. §. ſi igitur dote. C. de donat. ante nupt. cuius uerba uide ſ. quæſt. 1. Cõcordat l. 19. C. eod. tt. cuius uerba uide ſ. reg. prox. item cõcordat Inſt. de donat. §. eſt et aliud. cuius uerba uide ſ. quæſt. 1. in prin. Vide item plura de exceptione propoſita in Cõmen. donat. cap. 8. exc. 1.

Quinta exceptio eſt : Niſi donatio actis inſinuata nõ ſit. Hæc exceptio approbatur iure generali: de quo in Comment. donat. cap. 2. exc. 30. ubi etiã eius replicationes ſunt propoſitæ. Sed et propoſitæ exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi minorib. ætate fœminis facta ſit ante nuptias donatio. quæ replicatio approbatur l. 17. C. de donat. ante nuptias, his uerbis: Minoribus ætate fœminis etiã actorũ teſtificatione in ante nuptias donatione ad eas facta omiſſa, ſi patris auxilio deſtitutę ſint, iuſtè cõſulitur, ut firma donatio ſit. *Cõcordat l. 34. §. ſuſuper. C. de donat. cuius uerba uide d. except. 30. repl. 2. Secunda replicatio eſt : Niſi poſtea uel cõſtante matrimonio ſit inſinuata. Hæc replicatio approbatur l. 20. §. ſimiliq; modo. C. de donat. ante nupt. cuius uerba uide ſ. quæſt. 1. Hæc de iure antiquo. Iure enim nouo exceptio propoſita in antenuptiali quidẽ donatione tollitur ac reprobatur Nouell. c. 119. §. 1. his uerbis:* Siue apud actorũ monumẽta ꝓpter nuptias donatio inſinuata fuerit, ſiue nõ: iubemus ut per omnia propriã ipſa firmitatẽ obtineat, quantũ ad mulierẽ, ſiue ab ipſo marito, ſiue ab alio quopiã mulieri oblata ſit, aut cõſcripta, ſiue etiã in perſonã uiri ea conditione inſtituatur donatio, ut eaſdẽ res in nuptialem donationẽ cõſcribat. Atq; hæc obtinere iubemus cuiuſcũq; quantitatis donatio ſit, tametſi (ut dictũ eſt) nõ inſinuetur, quantum ſcilicet ad mulierẽ. Verùm enimuerò quia ex ipſa rerũ experiẽtia neceſſariũ mulieribus eſſe deprehenditur, ut donationes ante nuptias apud acta publica inſinuẽtur, quo magis inſtrumentorũ exẽplaribus fortè deperditis, p actorũ monumẽta prę manu ipſis ſint contractarũ nuptiarũ probationes: ſancimus, ut ipſi mariti, aut q donationes ante nuptias ſeu ꝓpter nuptias ꝓ ipſis conſcribũt, ſi quingentorũ aureorũ quãtitatẽ excedat, neceſſe habeant eã inſinuare apud actorũ monumẽta, in regia quidẽ urbe apud magiſtros cẽſus: in prouincijs uerò apud ſingularũ ciuitatũ defenſores, aut deniq; apud quos taliũ inſtitui monumentorũ confectio poteſt. Si minus eas inſinuauerint, quantũ quidẽ ad partẽ mulieris, iubemus & ita eas cõualeſcere: & ſi per occaſionẽ donationis aut pactis eius exactio obueniat, ne mulieri opponatur, quòd donatio inſinuata nõ fuerit. Sin uerò dotaliũ inſtrumentorũ pactiones, & horũ euentus parti mariti prębeãt dotis, aut etiã partis eius exactionẽ : niſi donationẽ (ut dictũ eſt) apud actorũ monumẽta inſinuauerit, ne quã ipſe actionẽ habeat iubemus. Nã cũ uiri inſinuãdarũ donationũ poteſtatẽ habeãt: abſurdũ nobis eſſe uidetur, nõ inſinuatarũ donationũ periculũ mulieribus incũbere. *Concordat Nouell. c. 127. §. illud quoq;. cuius uerba uide ſ. cap. 2. quæſt. 1. except. 37.*

Sexta exceptio eſt : Niſi reſcriptum principis donationem infirmauerit. Hæc exceptio reprobatur l. 9. C. de donationibus ante nuptias, his uerbis: Cum te ſponſæ filij tui quædam donaſſe confitearis, perfectam donationem reſcindi nec noſtro oportet reſcripto, quam tua uoluntas iuriſq; authoritas fecit ratam.

Septima exceptio eſt: Niſi mulier dotem nullam dederit. Hæc exceptio approbatur Nouell. c. 2. §. illud quoq;, his uerbis: Si coniungantur aliqui alterutris cũ dotis & antenuptialis donationis documentis, deinde uir quidẽ antenuptialẽ præbeat donationẽ, mulier aũt ſcribat dotẽ, aut ipſa præbẽte eã, aut dante patre, aut quolibet extraneo, poſtea appareat matrimonij tẽpore dos nõ data marito, ſed

ſuſtineat

ſuſtineat onera matrimonij, & matrimonium morte uiri ſoluatur: non eſt iuſtum omnino mulierem dotem non dantem marito antenuptialem accipere donationē. Sin autem etiam non totā dedit dotem, & ipſa pro tanto exigat donationem, in quantum dederit dotem: æqualitatis enim & iuſticię ſumus amatores, quam cùm in omnibus alijs, tum & in conſortijs uolumus obtinere. Quapropter quæ mulier nil omnino dat, nil omnino percipiat: quæ uerò minus quàm profeſſa eſt dedit, tantum recipiat ſolùm, quantum obtulerit. *Concordat de uerbo ferè ad uerbum Nouell. c. 91. §. ſed & illud. Planè propoſitæ exceptionis replicatio hæc eſt: Niſi per maritum uel eius patrem, non per uxorem ſteterit, quo minus dotem dederit. Hæc replicatio approbatur d. c. 91. §. illud quoq;, his uerbis:* Si uxor dotem debeat, & cum eam dare uellet, uel ipſa fortè, uel qui hanc, &c.

Octaua exceptio eſt: Niſi uir in cauſa dotis à muliere deceptus ſit. Hæc exceptio approbatur l. 3. C. de donat. ante nuptias, his uerbis: Pollicitatione à fratre quondam tuo ſponſalium cauſa facta, etiamſi in ſtipulationem deducta ſit: ideo præſtanda non fuit, quoniam in dote uxor maritum feſellit. Exceptionem itaq; doli aduerſus actionem ex ſtipulatu rectè obijcies.

Nona exceptio eſt: Niſi culpa mulieris matrimoniū ſit diſſolutum. Hæc exceptio approbatur, ſimul & diſtinguitur per ea quæ dicta ſunt ſ. lib. proxim. cap. 8. quæſt. 2. reg. 3.

Quid ueniat in petitione antenupt. donationis?

IIII. *Regula. De augmento & decremento antenuptialis donationis. Antenuptiali donatione facta, illud etiam quo donatio iſta eſt aucta uel deminuta, in propoſitam uenit actionem. quæ regula ipſo quidem iure ſubſiſtit: uerùm eius exceptio hæc eſſe uidetur, Niſi conſtante matrimonio augmentum uel deminutio ſit facta. Hæc exceptio reprobatur l. 19. C. de donat. ante nuptias, his uerbis:* Si conſtante matrimonio conſilium augendæ dotis inierit, uel uxor fortè, uel eius nomine quilibet alius: nihilominus marito quoq; liceat, ſeu pro marito cuilibet alij, tanto donationem ante nuptias additamento maiorem facere, quanto dotis augetur titulus: nec obſit in huiuſmodi munificentijs interdictas eſſe liberalitates tempore nuptiarū. Indulgendum eſt nanq; conſenſui communi partium: ne cum negetur augendæ poteſtas donationis, dotis etiam pigrius conſtituatur augmentum. Idemq; licere præcipimus & in his matrimonijs, in quibus interdum accidit ante nuptias quidem donationē nullam eſſe, ſolam uerò dotem marito mulierem obtuliſſe: ut etiam tūc muliere dotem augente, liceat marito quoq; donationem in uxorem ſuam eiuſdem quantitatis facere, quantum aucta dos continere dinoſcitur. Pactis uidelicet de redhibitione uel retentione auctæ dotis uel donationis, prout partes conſenſerint, pro iam ſtatuto modo ineūdis, ſiue iniungendis ueteribus pactis, quæ initio nuptiarum de ante nuptias donatione & dote principaliter cōſtituenda inita ſunt. Iura etiam hypothecarū, quæ in augenda dote uel donatione fuerint, ex eo tempore initium accipiant, ex quo eædem hypothecæ contractæ ſunt, & non ad prioris dotis uel ante nuptias donationis tempora referantur. Sed etſi è contrariò maritus & uxor ad deminuendam dotem & ante nuptias donationem conſenſerint: licere eis ad ſimilitudinem deminutionis quæ in dote fit, etiam ante nuptias minuere donationem: ut pacta de amborum deminutionibus ineunda firma & legitima eſſe intelligantur. Exceptis uidelicet his caſibus, in quibus aut maritus ex priore matrimonio liberos habens ad ſecundas migrauerit nuptias, aut uxor ſimiliter ex anteriore matrimonio liberis extantibus ſecundo marito ſe iunxerit. In hoc enim ſecundo matrimonio uel à parte mariti, uel à parte mulieris, uel ab utraq; (ſi hoc etiam acciderit) interdictam eſſe deminutionem dotis uel ante nuptias donationis: ne aliquid aduerſus filios prioris matrimonij machinati uideatur, cenſemus. *Concordat l. 20. §. fin. C. eod. tit. cuius uerba uide ſ. quæſt. 2. item concordat Nouell. c. 22. §. quæ uerò dotium. cuius uerba uide ſ. lib. prox. cap. 5. quæſt. 3. reg. 6. except. 4. Planè admittitur exceptio propoſita primùm, ſi liberis ex matrimonio exiſtentibus in illorum præiudicium deminutio dotis uel antenuptialis donationis fiat. quæ diſtinctio tum propoſitis uerbis, ſimul & d. §. quæ uerò dotium, approbatur. Secunda diſtinctio, qua exceptio propoſita admittitur, hæc eſt: Si uir, uel mulier, uniuerſali fideicommiſſo grauatus, uel grauata, in fraudem fideicommiſſarij augmentum faciat. quæ diſtinctio approbatur Nouell. c. 39. §. cæterùm in omnibus. cuius uerba uide in Comment. de legatis cap. 25. de ijs quæ ad legatarium peruener. reg. 12. Tertia diſtinctio eſt: Si non ex æquo tam dos quàm donatio propter nuptias augeatur. quæ diſtinctio approbatur Nouell. c. 97. §. ſed & aliud, his uerbis:* Sancimus, ut ſi quis augere dotem aut propter nuptias donationem uelit, non liceat alteri quidem id facere, alteri uerò manere in prioribus, ſed augmentum æquè ex utraq; parte celebretur: neq; ea res (ut prius) poſita ſit in arbitrio, ſed in neceſsitate, penitus tamen æquali quantitate: id quod etiam patris noſtri conſtitutio dicit. *Plura de hac diſtinctione uide ſ. reg. prox. except. 7. item cap. 8. reg. 24.*

V. Regula. Non plus actione proposita peti potest quàm dos est. quæ regula approbatur per ea quæ dicta sunt s̄. d. except. 7. item d. reg. 24.

Quando petitio antenuptialis donationis competat?

V I. Regula. *Constante matrimonio, regulariter mulier rem propter nuptias donatam petere non potest, sed soluto demum matrimonio. quæ regula ipso quidem iure subsistit: uerùm eius exceptio hæc est, Nisi maritus ad inopiam uergat. quæ exceptio approbatur l. 29. C. de iure dotum. cuius uerba uide s̄. lib. 8. cap. 9. reg. 4. except. 12. Concordat Nouell. c. 97. §. sed & illud. ibi: si uerò sub potestate. cuius uerba uide alibi.*

De repetitione rei ante uel propter nuptias donatæ, quæ marito competit.

V I I. Regula. *Si nuptiæ propter quas donatum est, non sint secutæ, repetitio eius quod donatum est, marito competit. de quo dictum s̄. reg. 3. except. 2. item s̄. lib. proxim. cap. 1. quæst. 4. reg. 10. Sed etsi secutæ sint nuptiæ, posteaq; matrimonium rursus sit solutum, marito eadem repetitio datur. quæ regula cum per se subsistat, recipit exceptionem hanc: Nisi culpa mariti matrimonium sit dissolutum. quæ exceptio approbatur l. 8. §. si uerò causam. C. de repudijs. cuius uerba uide s̄. cap. 6. in fine. repl. generali 1. Concordat d. l. 8. §. uerum etiam. cuius uerba uide d. cap. 6. except. 1. in prin. item concordat d. l. 8. §. si uerò filio. cuius uerba uide s̄. lib. proxim. cap. 6. quæst. 1. except. 1. repl. 4. item concordat Nouell. c. 117. §. quia uerò quædam. uers. si autem & uir. cuius uerba uide s̄. lib. prox. cap. 8. quæst. 2. reg. 4. Planè propositæ exceptionis replicationes uide s̄. d. quæst. 2. reg. 3. Sed & plures propositæ regulæ exceptiones uide suprà cap. 6. Quæ enim aduersus dotis repetitionem competunt exceptiones, easdem etiam aduersus repetitionem donatæ rei competere par est, secundum id quod dictum suprà quæst. 3.*

Quibus repetitio rei propter nuptias donatæ competat?

V I I I. Regula. *De marito & eo qui pro marito donauit. Regulariter marito, non ei qui pro eo donauit, repetitio competit. quæ regula approbatur, simul et distinguitur l. 31. §. similiq; modo. C. de iure dotium, his uerbis:* Si quis extraneorum, id est, qui eum pro quo dat, non in potestate habeat, pro alio ante nuptias donationem nupturæ mulieri dederit, & necessaria monumenta adhibuerit, cum excedat summam legitimam donatio, uel non minor materfamiliâs nuptura sit: non solùm ad eam, cui ante nuptias donatio datur, monumenta suã adhibeant firmitatem, sed etiam ad illum, pro quo dedit: ut si lucrum ei ex dotalibus pactis accesserit, non hoc cedat donatori, sed in suum lucrum hoc maritus cõuertat, firmumque & irreuocabile habeat: nisi donator hoc sibi reddi huiusmodi casu fuerit stipulatus: ne & in præfato casu simile anteriori uitium oriatur. Sin autem minor quantitas sit, uel ita res gesta, ut monumentorum ex omni parte nulla sit utilitas, tunc donatio ad utranque personam ualeat, & maritus casum lucretur: nisi & hic donator eum stipulatus sit. *Propositæ regulæ exceptiones duæ ex uerbis iam propositis constant, hæ nimirum: Nisi cum donatio summam legitimam excederet, actis insinuata non sit. item: Nisi donator sibi reddi sit stipulatus. Vide insuper suprà cap. 7. reg. 2. ubi alia d. l. 31. uerba etiam habentur.*

IX. Regula. *Heredi quoq; repetitio proposita competit. quæ regula approbatur l. 7. C. de donation. ante nupt. his uerbis:* Si cum ante nuptias munera darentur, ita conuentum est, atq; huiusmodi conscripta pactio est, ut si qua sors extitisset contra uoluntatem eius, & matrimonium distraxisset, tunc quæ data erant apud eum qui dedisset, hæredemúe eius, remanerent: potest qui hæreditatem eius accepit, cui pacta puella munera lege prædicta susceperat, eadem iure postulare.

Quid quantumque ueniat in repetitionem propositam?

X. Regula. *De parte antenuptialis donationis à muliere lucranda. De hac re uide suprà capite 8. reg. 24.*

Hæc de antenuptiali donatione, ad quam etiam plura ex iure dotum produci possunt: siquidem (ut suprà quæst. 3. dictum est) eadem utriusque est natura, paribusq; passibus ambulant. Hactenus ergo de iure dotis & antenuptialis donationis, nec non de uniuerso inter maritum & uxorem iure est expositum.

DIGESTORVM LIBRI XV. FINIS.

DIGESTORVM LIBER DECIMVSSEXTVS.

DE IVRE INTER PARENTES & liberos.

DE PATRIA POTEstate. Cap. I.

I. QVO IVRE PATRIA potestas subsistat?

IVS *patriæ potestatis ciuium Romanorum proprium est, moribusq; introductum. quæ regula approbatur Inst. de patria potestate. §. ius autem, his uerbis:* Ius potestatis quod in liberos habemus, proprium est ciuium Romanorum: nulli enim alij sunt homines, qui talem in liberos habeant potestatem, qualem nos habemus. *Concordat l.3. ff. de his qui sui uel alieni iuris sunt, his uerbis:* In potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex iustis nuptijs procreauimus: quod ius proprium ciuium Romanorum est. *Concordat item l.8. §.1. ff. eod. tit. his uerbis:* Ius potestatis moribus est receptum.

II CAVSAE, EX QVIBVS PAtria potestas adquiritur & amittitur, proponentur j.cap.5.cum sequentibus.

III. QVIBVS COMPETAT patria potestas?

I. Regula. *De fœminis. Fœminæ potestatem in liberos non habent. quæ regula approbatur Inst. de hæred. qualitate & differ. §. cæteri, his uerbis:* Fœminæ in potestate liberos non habent. *Concordat Inst. de adopt. §. fœminæ. cuius uerba uide j. cap. 8. except.5.*

II. Regula. *De patre qui est in potestate, & eo in cuius est potestate. Pater qui est in potestate alterius, liberos suos in potestate sua non habet, sed is in cuius est potestate pater. quæ regula approbatur Inst. de patria potestate. §. qui igitur, his uerbis:* Qui ex te & uxore tua nascitur, in tua potestate est. Itẽ qui ex filio tuo & uxore eius nascitur, id est, nepos tuus & neptis, æquè in tua sunt potestate, & pronepos & proneptis, & deinceps cæteri. *Concordat l.4 in fine. ff. de his qui sui, his uerbis:* Qui ex me & uxore mea nascuntur, in potestate mea sunt: item qui ex filio meo & uxore eius, id est, nepos meus & neptis, æquè in mea sunt potestate, & pronepos & proneptis, & deinceps cæteri. *Item concordat l. 7. C. de patria potestate, his uerbis:* Si maritus tuus licet militans in patria potestate cõstitutus, filium legitimis suscepit nuptijs, cum in potestate aui perseuerasse non ambigitur. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc esse uidetur: Nisi filiusfamiliâs miles filium habeat. Hæc exceptio iam d.l.7. reprobatur, hisce uerbis:* Licet militans. *Secunda exceptio est: Nisi pater sui iuris sit: tunc enim in eius, non in aui potestate filij eius sunt. quæ exceptio approbatur Inst. quibus modis ius patriæ potest. soluitur. §. penult. his uerbis:* Illud scire oportet, quòd si nurus tua ex filio tuo conceperit, & filium postea emancipaueris, uel in adoptionem dederis, prægnante nuru tua, nihilominus quod ex ea nascitur, in potestate tua nascitur. Quòd si post emancipationẽ uel adoptionẽ conceptus fuerit, patris sui emancipati uel aui adoptiui potestati subijcitur. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi filius patre adhuc in potestate existente sit conceptus. quæ replicatio iam dictis uerbis approbatur. Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi is in cuius potestate pater est, sit mortuus: tũc enim sui iuris factus incipit filios suos, quamuis antea conceptos, in sua potestate habere. quæ duplicatio approbatur, simul & distinguitur per ea quæ habentur j. cap. 9. quæst. 4. reg. 1. except. 1.*

3. Exceptio est: *Nisi de honoribus patris quæratur: hoc enim casu quamuis ipse in potestate sit, tamen creditur liberos suos in potestate sua habere. quæ exceptio approbatur l.2. ff. de muneribus & honoribus, his uerbis:* Quod ad honores pertinet, creditur in potestate filium habere etiã is, qui in patris potestate est. *Concordat l.9. ff. de his qui sui, his uerbis:* Filiusfamiliâs in publicis causis loco patrisfamiliâs habetur. ueluti si uel magistratum gerat, uel tutor detur. *Concordat item l. 2. ff. de minoribus uiginti quinq; annis, his uerbis:* Quod legibus cauetur, ut singuli anni per singulos liberos remittantur, ad honores diuus Seuerus pertinere ait, non ad rem suam à curatoribus recipiendam.

4. Exceptio est: *Nisi mater sit in alterius potestate: hoc enim casu liberi eius nõ in eius, in qua ipsa est, potestate sunt, sed in potestate patris sui. quæ exceptio approbatur Inst. de patria potestate. §. fin. his uerbis:* Qui autem ex filia tua nascuntur, in potestate tua non sunt, sed in patris eorum

5. Exceptio est: *Nisi pater alij in adoptionem sit datus: tunc enim filij manent nihilominus in potestate eius qui patrem in adoptionem dedit, nec transeunt in potestatem eius, in cuius potestate pater eorum est. quæ exceptio approbatur Inst. Quibus modis ius patriæ potestatis soluitur. §. penultim. cuius uerba uide s. except.2. repl.1. Concordat l.40. in prin. ibi: quod nõ similiter. ff. de adoptionibus. cuius uerba uide j. repl. prox.*

prox. Est autem propositæ exceptionis replicatio prima talis: Nisi pater sui iuris constitutus, sese alij adrogandum dederit: tunc enim & filij eius in adrogatoris potestatem cum eo transeunt. quæ replicatio approbatur d.l.40. in prin. his uerbis: Adrogato patrefamiliâs, liberi qui in eius potestate erât, nepotes apud adrogatorem efficiuntur, simulq; cum patre in eius recidunt potestatem. Quod non similiter contingit in adoptione: nam nepotes ex eo in aui naturalis retinentur potestate. *Concordat l.2.§.fin.ff. eod.tt.his uerbis:* Hoc proprium est eius adoptionis quæ per principem fit, quòd is qui liberos in potestate habet, si se adrogandũ dederit, nõ solùm ipse potestati adrogatoris subijcitur, sed etiã liberi eius in eiusdẽ fiunt potestate, tanquam nepotes. *Cõcordat item l.15. in prin.ff.eod.tt.his uerbis:* Si paterfamiliàs adoptatus sit, omnia quæ eius fuerunt & adquiri possunt, tacito iure ad eum trãseunt qui adoptauit: hoc amplius, liberi eius qui in potestate eius sunt, eũ sequũtur. Sed & hi qui postliminio redeũt, uel qui in utero fuerunt cum adrogaretur, simili modo in potestatem adrogatoris rediguntur. *Concordat denuq; Inst.de adoptionib.§.penult.his uerbis:* Illud propriũ est adoptionis illius, quæ per sacrum oraculum fit, quòd is qui liberos in potestate habet, si se adrogandũ dederit, non solùm ipse potestati adrogatoris subijcitur, sed etiam liberi eius in eiusdem fiunt potestate tanquam nepotes. Sic etenim diuus Augustus nõ antea Tiberiũ adoptauit, quàm is Germanicum adoptasset: ut protinus adoptione facta inciperet Germanicus Augusti nepos esse. *Altera propositæ exceptionis replicatio est: Nisi filij patris in adoptionem dati, post adoptionem sint concepti. quæ replicatio approbatur Inst. quibus modis ius pat.potest. sol.§.penult.cuius uerba uide s̄.excep.2.repl.1. Concordat l.27.ff. de adoptionib. his uerbis:* Ex adoptiuo natus adoptiui locum obtinet iure ciuili. *Ait Iurisconsultus,* Natus: *adde & conceptus, iuxta d.§.penult.*

III. *Regula. De libertis. His quoq; patria potestas competit. quæ regula approbatur l.8. C. de patria potestate, his uerbis:* Libertos exẽplo ingenuorum filios suos post libertatẽ ex legitimis nuptijs natos in potestate, &c.

IIII. *Regula. De furioso. Hic quoq; filios habet in potestate. quæ regula approbatur l.8.ff. de his qui sui. cuius uerba uide j.cap.9 quæst.4.reg.4.*

IIII. IN QVOS PATRIA potestas competat?

I. *Regula. De liberis ex iustis nuptijs procreatis, proponitur Inst.de patria potestate. in prin. his uerbis:* In potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex iustis nuptijs procreauimus. *Concordat l.3.ff.de his qui sui. cuius uerba uide s̄.quæst.1. Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi non ex iustis nuptijs liberi sint procreati. quæ exceptio constat ex uerbis iam propositis. Cui concordat Inst. de nuptijs.§.si aduersus ea. cuius uerba uide s̄.lib.14.cap.2.quæst.3.reg.1. Sed & replicationem propositæ exceptionis uide d.reg.1. Item alias propositæ regulæ exceptiones uide j. ubi de causis & modis quibus patria potestas soluitur, agetur.*

II. *Regula. De liberis adoptiuis, proponitur Inst.de adoptionibus, in prin. his uerbis:* Non solùm naturales liberi secundum ea quæ diximus, in potestate nostra sunt, uerùm etiam ij quos adoptamus. *Concordat l.1. in prin.ff.eod. tt. his uerbis:* Filiosfamiliarum nõ solùm natura, uerùm & adoptiones faciunt. *Huius regulæ exceptiones proponentur j.cap.8. quæst.2. item quæst.3 reg.1.*

III. *Regula. De liberis eius qui in nostra est potestate. Hi quoq; simul cum patre in nostra sunt potestate. quæ regula approbatur, simul & distinguitur per ea quæ dicta sunt s̄.quæst.prox.reg.2.*

V. QVAE SINT PATRIAE potestatis, aliaq; inter parentes & liberos iura.

I. *Regula. Patria potestas inæstimabilis est. Quæ regula approbatur l.filiusfamiliâs. 114.§. secundũ uulgarem.ff. de leg. 1. his uerbis:* Secundum uulgarem formam iuris, etsi liberos suos emancipare rogatus fuerit quis, nõ cogitur hoc facere: potestas enim patria inæstimabilis est.

II. *Regula. Liberi parentib. reuerentiã et obsequiũ debent. quæ regula approbatur l. 9. ff. de obsequijs liber. his uerbis:* Liberto & filio semper honesta & sancta persona patris ac patroni uideri debet. *Concordat l.10. in fine.ff.eod.tt. cuius uerba uide j. cap 9.quæst.3.reg.2. Concordat item l.1.§.2. ff.eod.tt. his uerbis:* Si filius patrem aut matrẽ, quos uenerari oportet, contumelijs afficit, uel impias manus eis infert, præfectus urbi delictum ad publicam pietatẽ pertinens pro modo eius uindicat. *Item concordat l. 3. C.de patria potestate, his uerbis:* Si filius tuus in potestate tua est, res adquisitas tibi alienare non potuit: quem si pietatem patri debitam non agnoscit, castigare iure patriæ potestatis non prohiberis: acriore remedio usurus, si in pari contumacia perseuerauerit, eumq; præsidi prouinciæ oblaturus dicturo sententiam, quam tu quoq; dici uolueris. *Concordat l.4. C. d.tt. his uerbis:* Congruentius quidem uidetur intra domum inter te, matrem ac filios tuos, si quæ controuersiæ oriuntur, terminari. Sed si ita res fuerit, ut pro iniurijs eorum ad ius experiundum, & ad uindictam processeris, aditus præses prouinciæ, super disceptationibus quidem pecuniarijs consuetum exerceri iubebit ordinem iuris: reuerentiam autem debitam exhibere matri filios co-

get: & si prouectam ad inclementiores iniurias improbitatem deprehenderit, læsam pietatem seuerius uindicabit. *Propositæ regulæ exceptio uidebatur esse talis: Nisi filius miles sit. Hæc exceptio reprobatur l.2.in prin.ff. de obsequijs à liberis, his uerbis:* Etiam militibus pietatis ratio in parentes constare debet. Quare si filius miles in patrem aliqua commisit, pro modo delicti puniendus est, & inter collibertos matrem & filiũ pietatis ratio secundum naturam salua esse debet. *Concordat d.l.1.§.fin. his uerbis:* Indignus militia iudicandus est, qui patrem & matrem, quibus se educatum dixerit, maleficos appellauerit.

III. *Regula. De parentibus sine permissu prætoris in ius non uocandis, dictum s̄.lib.6.cap.2. quæst. 4. reg.5.*

IIII. *Regula. Actiones & exceptiones famosæ, item aliæ quædam liberis aduersus parentes dandæ nõ sunt quæ regula approbatur, simul & huiusmodi actiones & exceptiones enumerantur l.5. cum duab. legib. sequentib.ff.de obsequijs liberorũ, his uerbis:* Parens, patronus, patrona, liberiúe, aut parentes, patroni patronæúe, neq; si ob negociũ faciendũ uel non faciendũ pecuniam accepisse dicentur, in factum actionẽ tenentur. Sed nec famosæ actiones aduersus eos dantur, nec hæ quidem quæ doli uel fraudis habent mentionem. Nec serui corrupti agetur, licet famosæ non sint. Et in quantum facere possunt damnantur. Nec exceptiones doli, uel uis metusúe causa, uel interdictum Vnde ui, uel quod ui patiuntur: nec deferentes iusiurandũ de calumnia iurant: necnon etsi uentris nomine in possessionẽ calũniæ causa missa dicatur patrona, libertus hoc dicens nõ audietur: quia de calumnia patroni quæri non debet. His enim personis etiã in cęteris partib. edicti honor habetur. Honor aũt his personis habebitur ipsis, non etiã interuentorib. eorũ: et si fortè ipsi pro alijs interueniant, honor habebitur. *Ait iurisconsultus:* Vel interdictum Vnde ui. *Huic concordat l.2.in fine. ff.eod.tt. his uerbis:* Interdictum quoq; Vnde ui non aduersus eos reddendum. *Alias leges concordantes uide in singulis iam enumeratis actionibus & exceptionib. ut de interdicto Vnde ui, s̄ lib.23. cap.11. quæst.4. except. generali 1. Planè propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi non aduersus ipsos parentes agatur, uel excipiatur, sed aduersus fideiussores, uel interuentores eorum. Hæc exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Honor autem his personis habebitur ipsis, non etiam interuentoribus eorum. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi aduersus procuratorem parentis uel patroni agatur. Hæc replicatio approbatur d.l.2. his uerbis:* Honori parentum ac patronorum tribuendum est, ut quamuis per procuratorem iudicium accipiant, nec actio de dolo aut iniuriarum in eos detur. Licet enim uerbis edicti non habeantur infames ita condemnati: re tamen ipsa & opinione hominum non effugiunt infamiæ notam. *Secunda exceptio uidetur esse: Nisi parens non suo, sed alieno nomine agat, uel conueniatur. Hæc exceptio reprobatur uerbis paulo superius propositis hisce:* Et si fortè ipsi pro alijs interueniant, honor habebitur.

V. *Regula. Actio filio aduersus parentem, in cuius est potestate, non datur. quæ regula approbatur, simul & distinguitur in Comment. obligationum cap. 4.except.5. Sed & eius exceptio hæc est: Nisi filius sit emancipatus. cuius exceptionis replicatio hæc est: Nisi actio sit famosa, uel alia similis. de qua re dictum s̄. reg.prox.*

VI. *Regula. Nec patri aduersus filiũ datur actio. quæ regula itidem approbatur, simul & distinguitur d.except.5. Sed & huius regulæ exceptio hæc est: Nisi filius sit sui iuris, uel non in potestate parentis eius qui actionem sibi dari desiderat. quæ exceptio approbatur l.4.C.de patria potestate. cuius uerba uide s̄. reg. 2. Item alia exceptio est: Nisi filius sit inobediens, quẽ pater cogere non poßit. quæ exceptio approbatur l. 3. C.d.tt. cuius uerba uide s̄.d. reg.2. Concordat l.2.ff. ad l.Cornel.de sicarijs. cuius uerba uide s̄. lib. 4. cap. 5.quæst.1.except.2.*

VII. *Regula. Pater filium castigandi ius habet. quæ regula approbatur d.l.3. Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi modum in castigando excesserit. quæ exceptio approbatur l.5. ff. ad l. Pompeiam de parricid. his uerbis:* Diuus Hadrianus fertur, cum in uenatione filium suum quidam necauerat, qui nouercam adulterabat, in insulam eum deportasse, quòd latronis magis quàm patris iure eum interfecisset: uam patria potestas in pietate debet, non atrocitate consistere. *Concordat l. unica. C. de emendat. propinq. cuius uerba uide s̄. lib.4.cap.2. except. 1.*

VIII. *Regula. Pater filium uendendi, uel alio modo alienandi ius non habet. quæ regula approbatur l. 10.C.de patria potestate, his uerbis:* Libertati à maioribus tantum impensum est, ut patribus quibus ius uitæ in liberos, necisq; potestas olim erat permissa, eripere libertatẽ non liceret. *Concordat l.1. C. de liberali causa, his uerbis:* Rem quidem illicitam & inhonestam admisisse te confiteris: quia proponis filios ingenuos à te uenundatos. Sed quia factum tuum filijs tuis obesse non debet, adi competentem iudicem, si uis ut causa agatur secundũ ordinem iuris. *Concordat item l.37.C.eod.tt. his uerbis:* Si filium tuum liberum genero uẽdidisti, qui tam proxima necessitudine coniunctus cõditionis ignorantiam simulare nõ potest, utriusq; socijs criminis

criminis accusator deest. *Concordat item l.1. C. de patribus qui filios suos distraxerunt, his uerbis:* Liberos à parentibus neq; uenditionis, neq; donationis titulo, neq; pignoris iure, aut quolibet alio modo, nec sub prętextu ignorantiæ accipientis in alium trãsferri posse, manifesti iuris est. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi propter nimiam paupertatem uictus causa parens filium uendiderit. Hæc exceptio approbatur l.2. C. eod. tt. his uerbis:* Si quis propter nimiã paupertatem egestatemq; uictus causa filium filiam'ue sanguinolentus uendiderit, uenditione in hoc tantummodo casu ualente, emptor obtinendi eius seruitij habeat facultatem : liceat autem ipsi qui uendidit, uel qui alienatus est, aut cuilibet alij ad ingenuitatem eum propriam repetere: modò si aut preciũ offerat quod potest ualere, aut mãcipiũ pro huiusmodi præstet.

IX. *Regula. Pater ius abdicandi uel negandi filium suum esse non habet. quæ regula approbatur l.6. C. de patria potestate, his uerbis:* Abdicatio, quæ Græco more ad alienandos liberos usurpabatur, & ἀποκήρυξις dicebatur, Romanis legibus non comprobatur. *Concordat l. 9. C. eod. tt. his uerbis:* Nec filium negare cuiquam esse liberum, senatusconsulta de partu agnoscendo, ac denunciata pœna, item prędiudicium edicto perpetuo propositum, & remediũ alimentorum apud præsidem maiori trimo petendi monstratũ iure manifestè declarat.

X. *Regula. Parens tenetur alere & educare liberos. quæ regula approbatur l. 4. C. de alendis liberis, bisce uerbis:* Si patrem tuum officio debito promerueris, paternam pietatem non denegabit tibi. Quòd si sponte non fecerit, aditus competens iudex alimenta pro modo facultatum præstari tibi iubebit. Quòd si patrem se negabit, quæstionem istam in primis idem iudex examinabit. *Concordat l. 3. C. eod. tt. his uerbis:* Si competẽti iudici eum, quem te ex Claudio enixam esse dicis, filium eius esse probaueris: alimenta ei pro modo facultatum pręberi iubebit. Idem an apud eum educari debeat, æstimabit. *Concordat item l. 8. §. ipsum autem. C. de bonis quæ liberis, bisce uerbis:* Ipsum filium uel filiam, filios uel filias, & deinceps alere patri necesse est, non propter hæreditatem, sed propter ipsam naturam & leges, quæ à parentibus alendos esse liberos imperauerunt: & ab ipsis liberis parentes, si inopia ex alterutra parte uertitur. *Propositæ regulæ aliquot sunt exceptiones, quarum prima hæc est: Nisi filius seipsum possit alere. quæ exceptio elicitur ex uerbis iam propositis bisce:* Si inopia ex alterutra parte uertitur. *Concordat l. 5. §. sed etsi filius. ff. de agnoscendis liberis, his uerbis:* Si filius possit se exhibere, æstimare iudices debẽt, ne non debeant ei alimenta decernere. Idem diuus Pius ita rescripsit ad Tirianum: Competentes iudices ali te à patre tuo iubebunt pro modo facultatum eius, si modò (cum opificem te esse dicas) in ea ualetudine es, ut operis sufficere non possis. *Secunda exceptio est: Nisi facultates parentis non sufficiant ad alendum filium. Hæc exceptio approbatur uerbis iam propositis bisce:* Pro modo facultatum eius. *Concordat d.l.5. §. idem iudex, his uerbis:* Iudex æstimare debet, num habeat aliquid parens, uel an pater meritò filios suos nolit alere. *Planè hoc casu ab alijs parentibus locupletibus filius alendus. de quo j. except. 8. Tertia exceptio est: Nisi filius patrem detulerit. Hæc exceptio approbatur ibidem, his uerbis:* Trebatio Marino rescriptum est, meritò patrem eum nolle alere, qui eum detulerat. *Quarta exceptio est: Nisi filius negetur. Hæc exceptio approbatur d.l.5. §. si uel parens, his uerbis:* Si uel parens neget filium, idcircoque alere se non debere contendat, uel filius neget parentem, summatim iudices oportet super ea re cognoscere: & si constiterit filium uel parentem esse, tunc ali iubebunt. Cęterùm si non constiterit, nec decernent alimenta. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi muliere denũciãte se prægnantẽ esse, uir id non negauerit. quæ replicatio approbatur l.1. §. idẽ Iulianus. ff. de agnosc. liberis, bisce uerbis:* Iulianus scribit, si uxore denunciante se prægnantem, maritus non negauerit, non utique suum illico partum effici: cogendum tamen alere. Cæterùm si esset, satis iniuriosum ait. *Secunda replicatio est: Nisi cum mulier denunciasset, se ex aliquo prægnantẽ, is omiserit ea quæ ex senatusconsulto (de liberis agnoscendis) eum obseruare oportuit. quæ replicatio approbatur d.l.1. §. ex his apparet, his uerbis:* Ex his apparet, si maritus neglexerit facere quæ ex senatusconsulto deberet, natum cogetur omnimodo alere. Cæterùm recusare poterit filium. *Tertia replicatio est: Nisi iudex pronunciauerit alendum. quæ replicatio approbatur l. 5. §. meminisse. ff. d. tt. his uerbis:* Meminisse oportet, etsi pronunciauerint ali oportere, attamen eam rem præiudicium non facere ueritati: nec enim hoc pronunciatur filium esse, sed ali debere: & ita diuus Marcus rescripsit.

Quinta exceptio est: Nisi matrimonium, ex quo filius, filiáue nata est, fuerit iniustum. Hæc exceptio approbatur d.l.5. §. idem rescripsit, his uerbis: Diuus Pius rescripsit, ut filiam suam pater exhibeat, si constiterit apud iudicem iustè eam procreatam. *Concordat l. 7. ff. eod. tt. his uerbis:* Si neget qui maritus fuisse dicitur, matrimonium esse contractum, eo quòd eam, quæ se uxorem fuisse dicit,

ancillã esse probare paratus sit: alimẽta qui dẽ liberis præstare interim compellendũ. Sin autem constiterit eam seruam fuisse, nihil ei qui pascẽdos curauit, ex hoc præiudicij generari, Modestinus respondit. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi eo tempore dum lis de matrimonio pendet. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Alimenta quidem liberis pręstare interim compellẽdũ. *Secũdæ replicationis loco notandum, quòd mater etiã iniustos liberos alere compellatur. quæ replicatio approbatur l. 5 §. idem in liberis. ff. de agnos. liberit. cuius uerba uide J. reg. 13 ex. 7. Tertiæ replicationis loco notandum, quòd filij legitimi mortuo patre fratribus naturalibus alimenta præstare teneantur. quæ replicatio approbatur Nouell. c. 89. §. si uerò. C. oportet. cuius uerba uide J. cap 4 quæst 4 reg 5.*

Sexta exceptio est: Nisi mater prægnans omiserit ea quæ tam ex senatusconsulto de agnoscendis liberis facere oportuit. Hæc exceptio reprobatur l. 1. §. idem per contrarium ff. de agnosc. liberis, hisce uerbis: Si mulier diuortio facto nõ fecerit ea quæ senatusconsulto præcipiuntur, ut liceat patri non agnoscere: non eò pertinere Iulianus ait, ut filius natus suum se dicere non possit: sed ad id tantùm, ut ita pater alere eum cogatur, si constiterit eum filium esse. *Concordat d. l. 1. §. ex his apparet, his uerbis:* Ex his apparet, si uxor omiserit quæ eam ex senatusconsulto obseruare oportuit, nihil præiudicabit filio, si filius est, non tantùm in iure sui, uerùm ne in alimẽtis quidem, secundũ diui Pij rescriptum. *De senatusconsulto, cuius hic fit mentio, uide J. cap. 7.*

Septima exceptio est: Nisi filius sit sui iuris. Hæc exceptio reprobatur l. 5. in prin. ff. de agnoscendis liberis, hisce uerbis: Si quis à liberis ali desideret, uel liberi ut à parente exhibeantur, iudex de ea re cognoscet. Sed utrum eos tantùm liberos, qui sunt in potestate, cogatur quis exhibere, an uerò etiam emancipatos, uel ex alia causa sui iuris constitutos, uidendũ est: & magis puto, etiamsi non sunt liberi in potestate, alendos à parentibus, & uice mutua alere parentes debere.

Octaua exceptio est: Nisi alius parens sit quàm pater, à quo alimenta petuntur. Hæc exceptio reprobatur d. l. 5 §. utrum. in fine. cuius uerba uide J. reg. 13. ex. 7. Concordat d. l 5 §. item diuus, his uerbis: Diuus Pius significat, quasi auus quoq; maternus alere compellatur. *Concordat item d. l. 5. §. si mater, his uerbis:* Si mater alimenta quæ fecit in filium, à patre repetat, cum modo eam audiendam, diuus Marcus rescripsit Antonię Montanæ, in hæc uerba: Sed & quantum tibi alimentorum nomine, quibus necessariò filiam tuam exhibuisti, à patre eius pręstari oporteat, iudices æstimabunt. Nec impetrare debes ea quę exigente materno affectu in filiam tuam erogatura esses: etiãsi à patre suo educeretur. *Planè admittitur exceptio proposita in auo materno, patre superstite & non egente. quæ distinctio approbatur l. 8. ff. de agnoscendis liberis, hisce uerbis:* Non quemadmodum masculorum liberorũ nostrorum liberi ad onus nostrum pertinent, ita & in fœminis est. nam manifestum est, id quod filia parit, non auo, sed patri suo esse oneri: nisi pater aut non sit superstes, aut egens sit. *Porrò diuortio facto, utrum apud patrem an matrem filij sint alendi & educandi, permittitur arbitrio iudicis. l. unic. C. diuortio facto apud quem, his uerbis:* Licet neque nostra, neq; diuorum parentum nostrorum ulla cõstitutione caueatur, ut per sexũ liberorum inter parẽtes diuisio celebretur: cõpetens tamen iudex æstimabit, utrum apud patrẽ, an apud matrẽ, matrimonio separato, filij morari ac nutriri debeant. *Planè corrigitur hoc quodãmodo Nouell. c. 117. §. sed & illud. cũ sequentib. his uerbis:* Illud ad certá redigere formam nobis uisum est, ut si quã matrimonium inter uirũ & uxorem solui contingat, nullo modo filij ex eo matrimonio nati per matrimonij separationem oblædantur: quin ad parentũ hęreditatem uocãtor, haud dubiè ex substãtia patris alẽdi. Et quidem si pater occasionem prębuit diuortio, & mater ad secũdas nõ peruenit nuptias, apud matrem alãtur, patre suppeditante sumptus. Si uerò culpa matris cõprobetur solutum matrimoniũ, tunc apud patrem filij & habitanto & aluntor. Si patrẽ laborare inopia, matrẽ opibus affluere cõtigerit, ut apud ipsam egentes liberi maneãt, simul & ab ea alãtur, iubemus. Quẽadmodũ enim filij locupletes egentem matrẽ coguntur alere. ita æquũ iudicamus, ut & à matre locuplete exhibeãtur filij. Quod autẽ de filijs & matre, cum egent, alendis definiuimus, hoc sanè & in omnibus tam ascendentib. quàm descendẽtib. personis utriusq; sexus iubemus. *Postremò si parens alere filiũ nolit, remediũ mõstratur l 5 §. si qs. ff de agnos. liberis, hisce uerbis:* Si quis ex his alere detrectet, pro modo facultatũ alimẽta cõstituentur. Quòd si nõ præstẽtur, pignorib. captis & distractis cogetur sententiæ satisfacere.

XI. Regula. *Alia quoq; onera filiorum præter alimenta parens cogitur sustinere. quæ regula approbatur d. l. 5. § nõ tantùm, his uerbis.* Nõ tãtùm alimẽta, uerum etiã cętera quoq; onera liberorũ patrẽ à iudice cogi præbere, rescriptis continetur. *Huius regulæ species est J. reg. prox.*

XII. Regula. *Parens filiã dotare tenetur, & filio ante nuptias præbere donationẽ. quæ regula approbatur l. 7. §. utrãq; igitur. ibi: Neq; enim leges. C. de dotis promissione. cuius uerba uide S. lib. prox. cap. 2. quæst. 4. reg. 6. Cõcordat uẽ l. 19. ff. de ritu nuptiar. cuius uerba uide S. lib. 14. cap 4. exc. 1. repl. 6. Huius regulæ exceptio prima hæc esse uidetur: Nisi parens sit furiosus.*

Verùm

Verùm hæc exceptio reprobatur, ita ut à curatore patris dos cõstituatur, l.25. §. his itaq;. C. de nuptijs. cuius uerba uide s. lib.14. cap.4. except.1. repl.2. Secunda exceptio est: Nisi mater, non pater sit: hæc enim ad dotandam filiã non tenetur. quæ exceptio approbatur, simul & distinguitur l.14. C. de iure dotiũ, his uerbis: Mater pro filia dotem dare nõ cogitur, nisi ex magna & probabili, uel lege specialiter expressa causa. Pater etiam de bonis uxoris suæ inuitę nullam dandi habet facultatem.

Tertia exceptio est: Nisi parens semel dotem dederit. quæ exceptio ipso iure subsistit, uerùm eius replicatio hæc est: Nisi filia nuptias iterauerit, paterq; ex priore matrimonio dotem receperit. quæ replicatio approbatur, simul & distinguitur Nouell. c.97. §. præterea quanq; ad §. sed & illud, his uerbis: Quia legem iam descripsimus, ut pater qui semel doté dedit pro filia, uel sub eius potestate constituta, uel sui iuris facta, ita ut denuo dos sibi restitueretur, tacitam ex stipulatu actioné haberet: quæritur ab aliquibus an conueniens sit, ut pater qui semel dotem dedit, possit genero mortuo, & data à se dote ad ipsum redeunte, filia ad secundas perueniente nuptias, hanc minuere: an uero facere nequeat, cogitatione huius quòd semel à sua abalienata sit substantia, sed in eadem mensura illi nubenti dare debeat, ac si neq; uidua facta esset? Siquidem nobis per suggestionem modò nunciatũ est, quòd cùm pater quispiam triginta auri libras filiæ in doté dedisset, mox filia ad uiduitaté deducta, & secũdis iũcta nuptijs, nõ tam triginta hasce libras doti obtulerit, sed tãtum quindecim, eò quod mulier parté donationis ante nuptias quindecim auri libris cõsistenté lucrata erat: & pater non amplius de suo triginta libras obtulerit, sed de suo quidé tantùm quindecim, ex lucro uerò mulieris alteras quindecim. Nõ iustũ igitur hoc esse putauimus, sed filia in diuisione hęreditatis similiter tã lucrum donationis ante nuptias præcipuũ habeto, qua ex bonis paternis reliquas quindecim percipito, quasi pater studuerit eã iniuria afficere. Quidem fecisset, si nõ cõtigisset secũdis eã nuptijs iungi, sed generũ eius manere superstité? aut quomodo doté à se iã datã minuisset, aut in lucrũ suũ cõuertisset, aut in doté secũdi mariti pduxisset? Atqui oportet hæc ipsam in paraphernis habere, et p hãc causam opulẽtiori fortè se marito cõiungere, nõ solũ triginta librarũ auri dominã existenté, scilicet quindecim donationis ante nuptias, & quindecim à patre oblatarũ, sed quadraginta quinq; tam lucro, quod illi fortuna dedit, cõsistẽte in paraphernis, quàm etiã eo quod ex paterna liberalitate oblatũ est, illibato pmanẽte. Hęc aũt sancimus, si quidé patris substãtia in eadé forma permaneat, in qua prius fuit. Nã si fortuitus aliquis casus labefactarit illi patrimoniũ, ut neq; si uelit, potis sit eâdé mensura qua prius denuò doté dare, & manifestè paternæ per fortuitũ casum substantiæ ostẽdatur depauperatio: tũc pater qui iterũ filiã iũgit matrimonio, amplius dare nõ cõpellitor, quàm ferre possunt uires patrimonij: eaq; cõ prioris donationis ante nuptias lucrũ illibatũ habeat, tam magnã à patre doté p secunda uice capito, quantã substantiæ eius modus subscripserit. Cõstat etenim p hoc lucrũ, népe donationis ante nuptias, cuius ei tãtũmodo usumfructũ præbemus, prorsus moriens cogetur restituere filiæ, ut quæ in donatione ante nuptias omnib. modis proprietatis etiam domina fuerit.

XIII. Regula. Liberi parẽtes inopes alere cogũtur. quæ regula approbatur l.1. C. de alẽdis liberis & parẽtib. his uerbis: Parentum necessitatib. liberos succurrere iustũ est. Cõcordat l.8. §. ipsum aũt, in fine. C. de bonis quæ liberis. cuius uerba uide s. reg 10. in prin. ité cõcordat l.5. C. de patria potest. his uerbis: Filia tua nõ solùm reuerentiã, sed etiã subsidiũ uitæ ut exhibeat tibi, rectoris prouincię authoritate cõpelletur. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi filius inops sit. quæ exceptio approbatur l.2. C. de alẽdis liberis, hisce uerbis: Cõpetens iudex à filio te ali iubebit, si in ea facultate est, ut tibi aliméta pręstare possit. Secunda exceptio est: Nisi parẽs egenus nõ sit. quæ exceptio approbatur d. §. ipsum aũt. in fine. Tertia exceptio est: Nisi impubes sit filius. Hæc exceptio reprobatur l.5. §. etsi impubes. ff. de agnosc. liberis, hisce uerbis: Etsi impubes filius emãcipatus sit, patré inopé alere cogetur. Iniquissimũ enim quis meritò dixerit, patré egere, cũ filius sit in facultatibus. Quarta exceptio est: Nisi parens negetur. Hæc exceptio approbatur d. l.5. §. si uel parens. cuius uerba uide s. reg.10. except.4. Quinta exceptio uidetur Nisi filius miles sit. Hæc exceptio reprobatur d. l.5. §. à milite, his uerbis: A milite quoq; filio, qui in facultatibus est, exhibẽdos parẽtes esse, pietatis ratio exigit. Sexta exceptio est: Nisi filius in potestate patris nõ sit. Et hæc exceptio reprobatur d. l.5. in prin. cuius uerba uide s. reg.10. except.7. Septima exceptio uidetur esse: Nisi nõ pater, sed auus, uel mater, auúsue maternus alendus sit. Hæc exceptio reprobatur d. l.5. §.1. his uerbis: Vtrum tantùm patré, auúmue paternũ, proauũue paterni aui patré, cæterosq; uirilis sexus parẽtes, an uerò etiam matrem, cęterosq; parẽtes per illum sexum contingentes cogamur alere, uidendum: & magis est ut utrobiq; se iudex interponat, quorundam necessitatibus facilius succursurus, quorundam ægritudini: & cũ ex æquitate hæc res descendat, charitateq; sanguinis, singulorum desideria perpendere iudicem oportet. Idem in liberis quoq; exhibendis à parentibus dicendũ est. Ergo & matré cogemus, pręsertim uulgò quęsitos

ſitos liberos alere, nec non ipſos eam. *Octauæ exceptionis loco notandum, quòd actio propoſita aduerſus hæredem filij non detur. quæ exceptio approbatur d.l.5.§.itē reſcriptū, his uerbis:* Reſcriptum eſt, hæredes filij ad ea præſtanda, quæ uiuus filius ex officio ſuæ pietatis dabat, inuitos cogi non oportere: niſi in ſummam egeſtatem pater deductus ſit.

XIIII. *Regula. Filius patris debitum ſoluere non cogitur. quæ regula approbatur d.l.5.§.parēs, his uerbis:* Parens quamuis ali à filio ratione naturali debeat: tamē æs alienum eius non eſſe cogendum filium exoluere, reſcriptum eſt. *Concordat l.2. & l.4. C. ne filius pro patre. de quo in Comment. actionum, cap.5.reg.4.*

XV. *Regula. De lugendis parentibus. Liberi parentes defunctos, & contrà, lugere tenentur. quæ regula approbatur l.23. ff. de his qui notantur infamia, his uerbis:* Parentes & liberi utriuſq; ſexus, nec non & cæteri adgnati, uel cognati ſecundum pietatis rationem, & animi ſui patientiam (prout quiſque uoluerit) lugendi ſunt: qui aūt eos non eluxit, nō notatur infamia. *Huius regulæ exceptio prima uidebatur: Niſi filius à patre defuncto ſit exhæredatus, uel aliàs eius hæres non exiſtat. Hæc exceptio reprobatur l.ult. ff. d. tit. his uerbis:* Exhæredatum quoq; filium luctum habere patris memoriæ, placuit. Idēq; & in matre iuris eſt, cuius hæreditas ad filium non pertinet. *Secunda exceptio uidetur eſſe: Niſi corpus defuncti non compareat.* Et hæc exceptio *reprobatur d.l.ult. his uerbis:* Si quis in bello ceciderit, etſi corpus eiūs non compareat, lugebitur.

XVI. *Regula. Liberi parentum hæredes exiſtūt: & contrà, parentes liberorum hæredes. de quo alibi.*

DE ADQVISITIONE QVAE contingit parentibus per liberos. Cap. II.

I. *Adquirebatur inſuper iure antiquo parentibus per liberos. quæ regula approbatur inſt. per quas perſonas cuiq; adquiritur. §.1. his uerbis:* Liberi ueſtri utriuſque ſexus, quos in poteſtate habetis, olim quidē quidquid ad eos peruenerat (exceptis uidelicet caſtrenſibus peculijs) hoc parētib. ſuis adquirebāt, ſine ulla diſtinctione: & hoc ita parentū fiebat, ut etiā eſſet eis licentia, quod per unum uel unam eorū adquiſitum eſſet, alij filio uel extraneo donare, uel uendere, uel quocunq; modo uoluerant adplicare. Quod nobis inhumanū uiſum eſt, & generali conſtitutione emiſſa, & liberis pepercimus, & patribus honorē debitum reſeruauimus. Sancitū etenim à nobis eſt, ut ſi quid ex re patris ei obueniat, hoc ſecundū antiquam obſeruationem totum parenti adquiratur. Quæ enim inuidia eſt, quod ex patris occaſione profectū eſt, hoc ad eum reuerti? Quod aūt ex alia cauſa ſibi filiusfamiliàs adquiſiuit, huius uſumfructum patri quidem adquirat, dominiū aūt apud eū remaneat: ne quod ei ſuis laboribus, uel proſpera fortuna acceſſerit, hoc in aliū perueniens luctuoſum ei procedat. *Ait Imp.* Generali conſtitutione emiſſa. *Hæc conſtitutio habetur l. 6. C. de bonis quæ liberis. cuius uerba uide J. ead. reg. in mutatione iuris, in prin. Concordat item l.1. in prin. C. de caſtrēſi peculio. cuius uerba uide J. cap. prox. quæſt.1. in prin. Concordat Inſt. per quas perſ. nobis obligatio adquiritur. in prin. cuius uerba uide J. lib.22. cap. 2. reg.1. item concordat l.2. C. de patria poteſtate, his uerbis:* Eius quod in poteſtate patris agens habuiſti dominium, ad patrem tuum pertinuit extra ea quæ non adquiruntur. *Propoſitæ regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi filius occaſione militiæ quid adquiſierit. Hæc exceptio approbatur J. cap. prox. Secunda exceptio eſt: Niſi filio quid ab Imperatore uel Auguſta ſit donatū. Hæc exceptio approbatur l.7. C. de bonis quæ liberis, hiſce uerbis:* Cum multa priuilegia Imperialibus donationibus iam præſtita ſunt, dignum incrementum & ijs conferre noſtra dignata eſt clemētia. Si quid igitur à sereniſsimo principe, uel à pijſsima Auguſta, ſiue maſculus, ſiue fœmina, donatione ſit conſecutus, uel conſecuta, ſiue mobiliū, ſiue immobilium, ſiue ſe mouentium rerum: filiusfamiliæ tamen conſtitutus, uel conſtituta, habeant huiuſmodi res omni adquiſitione abſolutas, & nemini eas adquirant: neque earum uſumfructum pater, uel auus, uel proauus ſibi uendicet: ſed ad ſimilitudinem caſtrēſis peculij omnem facultatem in eis uel filij, uel filiæfamiliarū habeant. Ut enim Imperialis fortuna omnes ſupereminet alias, ita oportet & principales liberalitates culmen habere præcipuum.

Tertia exceptio eſt: Niſi filius aſſeſſor aliquid ex ſuo officio adquiſierit. Hæc exceptio approbatur l.7. C. de adſeſſoribus, his uerbis: Velut caſtrenſe peculium filijſfamiliarum adſeſſores etiam poſt patris obitum uindicent, qui conſilijs proprijs adminiſtratores iuuare conſueuerunt, ſi quid licitis honeſtisq; lucris coadunare potuerunt.

Quarta exceptio eſt: Niſi filius clericus ex ſuo clericatu quid adquiſierit. Hæc exceptio approbatur l. 32. C. de epiſcopis & clericis. cuius uerba uide ſ. lib.10. cap.3. reg.3.

Quinta exceptio eſt: Niſi filius aduocatus occaſione ſuæ profeſſionis quid adquiſierit. quæ exceptio approbatur l.4. C. de aduocatis diuerſ. iud. cuius uerba uide ſ. lib.5. cap.5. membr.7. reg.2. Concordat l.8. §. omneq; quod. C. eod. tit. de quo d. reg.2.

Sexta exceptio eſt: Niſi palatinus filius quid adquiſierit. Hæc exceptio approbatur l. unica. C. de caſtrenſi omnium

ſt omniũ pal.pecul.his uerbis: Omnes palatinos, quos edicti noſtri iãdudũ certa priuilegia ſuperfundũt, ſi quã rẽ dũ in palatio noſtro morantur, uel parſimonia propria quæſierint, uel donis noſtris fuerint conſecuti, ut caſtrenſe peculiũ habere præcipimus. quid enim tã ex caſtris eſt, q̃ quod nobis cõſcijs, ac propè ſub cõſpectib. noſtris adquiritur? Sed nec alieni ſunt à puluere & labore caſtrorũ, qui ſigna noſtra comitãtur, qui præſtò ſunt ſemper actibus, quos intentos & eruditos ſtudijs itinerũ prolixitas, & expeditionũ difficultas exercet. Ideoq; Palatini noſtri, qui priuilegijs edicti uti potuêre, peculia ſua præcipua retineant, quæ dum in palatio noſtro cõſtituti ſunt, uel labore (ut dictũ eſt) ꝓprio, aut donatione noſtra quęſierint. *Septima exceptio eſt: Niſi filius ſcriniarius ſit, uel exceptor, uel in alio huiuſmodi officio conſtitutus. Hæc exceptio approbatur l. 6. C. de caſtrenſi peculio, his uerbis:* Ius caſtrẽſis peculij tã ſcriniarios quã exceptores, cæterosq; qui in officio tui culminis merẽdi licentiã habere noſcũtur, ac ſi in legione primæ adiutricis noſtrę reipublicæ militẽt, inuiolatũ habere præcipimus. *Octaua exceptio eſt: Niſi filius ſilẽtiarius q̃d adquiſierit. Hæc exceptio approbatur l. 5. in prin. C. de ſilentiarijs, his uerbis:* Iubemus clariſsimorũ ſilentiariorũ præditos militia, etſi genitorũ ſuorũ in poteſtate ſint cõſtituti, quæcũq; ſolatiorũ, ſeu emolumentorum, uel donationũ, ſeu hæreditatũ nomine per militiã, uel quãcunq; eiuſmodi cauſam his adquiſita ſunt, uel fuerint, iure caſtrẽſis peculij poſsidere; nec ea poſſe uel parẽtes ſuperſtites ſibi uindicare, uel auferre, uel etiam poſt eorũ obitũ fratres, uel eorum alios hæredes quaſi ad defunctorũ dominiũ pertinẽtia in diuiſionẽ deducere. Nec enim oportet labores eorũ aliis fructũ uel lucrum adferre. Hac nãq; ratione ſimul & contẽplatione nec ipſam militiã, uel ſuffragiũ, quodcũq; pro ea uel ab iiſdẽ uiris deuotiſsimis ſilẽtiarijs, uel parẽtib. eorũ, uel quolibet alio datũ eſt uel fuerit, ab his patimur in ſucceſsione defunctorũ parẽtũ cõferri, ſeu nomine collatiõis in mediũ eaſdẽ offerri pecunias, uel his imputari. *Nona exceptio eſt: Niſi ex fratris ſuccesſione, cui unà cũ patre ſucceſſit filius, adquiſiuerit. Hæc exceptio approbatur Nouell. c. 118. §. ſi cũ aſcendẽtib. ibi: Nullũ in hoc caſu. cuius uerba uide alibi. Decima exceptio eſt: Niſi ex matris ſucceſsione filius adquiſierit. quæ exceptio approbatur, certo tamẽ modo l. 1. in prin. C. de bonis maternis, hiſce uerbis:* Res quæ ex matris ſucceſsione ſiue ex teſtamẽto, ſiue ab inteſtato fuerint ad filios deuolutæ, ita ſint in parẽtũ poteſtate, ut fruẽdi duntaxat habeant facultatẽ: dominio uidelicet earũ ad liberos pertinẽte. *Huius exceptionis replicatio eſt, quoad uſumfructum rerũ maternorum: hic enim ad patrẽ pertinet, ut ex iam dictis cõſtat. de qua re uide plura J. ead. reg. in mutatione iuris. Vndecima exceptio eſt: Niſi filius ab auo uel proauo materno adquiſierit. quæ exceptio approbatur l. 2. C. d. tit. his uerbis:* Quidquid auus, auia, ꝓauus, ꝓauia ex materna linea uenientes nepoti, nepti, pronepoti, ꝓnepti, teſtamẽto, fideicõmiſſo, legato, donatione, uel alio quolibet titulo largitionis uel etiã inteſtato ſucceſsione cõtulerint: pater filio filiæ´ue integra illibataq; cuſtodiat, ut uẽdere, donare, relinquere, alteri obligare, ſicut nec materna bona, non poſsit, uſufructu duntaxat ad eũ pertinẽte: ita ut quemadmodũ ipſe ſup his rebus licẽtiã totius poteſtatis amittit, defuncto eo, filio filięue præcipua cõputẽtur, nec ab illis q̃ ex parte ſunt cohęredes, uindicẽtur. *Huius exceptionis replicatio eadẽ eſt quæ ſuperioris proximæ, ut patet ex uerbis iam propoſitis hiſce:* Vſufructu duntaxat ad eũ pertinẽte. *Duodecima exceptio eſt: Niſi filius ab uxore ſua, uel filia à marito ſuo adquiſierit. Hæc exceptio approbatur l. 1. C. de bonis quæ liberis, hiſce uerbis:* Cũ ueneranđę leges uetuerint patrib. iure poteſtatis adquiri, quidq̃d eorũ filijs auus, auia, proauus, proauia, à linea materna uenientes, quocunq; titulo cõtuliſsẽt: hoc quoq; cõuenit obſeruari, ut quidq̃d uel uxor marito nõ emãcipato, uel uxori maritus in poteſtate poſitæ quocũq; titulo uel iure contulerit, ſeu tranſmiſerit, & hoc patri nullatenus adq̃ratur: atq; ideo in eius tantùm, cui delatũ eſt, iure durabit. *Huius exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi cum pater prò filia dotẽ dediſſet, ſoluto matrimonio filia dotẽ receperit: uel cũ pater pro filio ante nuptias donationẽ dediſſet, ſoluto matrimonio filius rẽ donatã receperit. quæ replicatio approbatur l. 2. C. d. tit. his uerbis:* Cõſtitutionis nouę capitulũ clariore interpretatione ſancimus, ut quę ꝑ filios, nepotes, ꝓnepotes, itẽq; filias, neptes, proneptes, quãuis in poteſtate ſint, minimè adq̃ri decreuimus à marito uel uxore quocũq; titulo collata, ſiue ultima trãſmiſſa uolũtate: nullus ad id quoq; ꝑtinere exiſtimet, q̃ ab ipſo parẽte datũ dotis uel ante nuptias donationis cauſa ꝓ una ex memoratis ꝑſonis ꝓſtitũ fuerat, ut minimè ad eũ, ſi caſus tulerit, reuertatᷣ. Proſpiciẽdũ eſt em̃, ne hac iniecta formidine parentũ circa liberos munificentia retardetur. Sed ut his poteſtatis iure ad parẽtes reuerſis cęterarũ, quæ ex ſubſtãtia ſpeciali cõiugis ad ſupſtitẽ deuenerant, quãuis idẽ in ſactis ſit (uſufructu tamẽ ſolo atq; uſu parentib. deputato) dominiũ ei q̃ à coniuge, uel quæ à marito meruit, reſeruetur: parente propter emãcipationis beneficiũ, ſi uoluerit, ſicut in maternis rebus, uel quæ per eandẽ lineã ueniũt, pręmiũ habitu

ro,

10. *Secundæ replicationis loco notandum, quòd parens usumfructum dictarũ rerũ habeat. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Vsufructu tamen solo atq; usu parentibus deputato. *Cõcordat l.4. in prin. C. de bonis quæ liberis, hisce uerbis:* Quæcunq; res ad filiũ uel filiam, nepotes seu pronepotes utriusq; sexus in potestate constitutos ex priore, uel secũdo, aut tertio, seu coniugio numerosiore peruenerint ex dote, uel quacũq; donatione, seu hæreditate, legato uel fideicõmisso: earũ rerũ usq; in diẽ uitæ suæ pater, uel auus, uel proauus usumfructũ habeat: easdẽ res quocũq; modo alienãdi uel pignoris seu hypothecæ iure obligãdi facultate eis penitus interdicta: dominio uidelicet earũ apud filios & nepotes, seu pronepotes utriusq; sexus pmanẽre, etiãsi ex eodẽ matrimonio pcreati nõ sont, ex quo eędẽ res ad parrea eorũ q quæ sũt in potestate sunt, fuerint deuolutę. *Tertia replicatio est: Nisi nõ ab uxore, sed à sponsa: uel non à marito, sed à spõso adquisierit. Hæc replic. reprobatur l.5. C.d.tit. his uerbis:* Non sine ratione de negocio quod inter matrẽfamiliãs, cuius uestra suggestio meminit, & germanũ eius uertitur, magnitudo tua diuersis legibus ex utraq; parte prolatis, nostrã credidit cõsulendã esse clementiã: cũ mulier diuersis iuris lectionib. idẽ intelligi maritum & sponsum niteretur pbare, germanus mariti nomen illi soli qui nuptias cõtraxisset (recitatione constitutionis diuorũ retrò principũ Theodosij & Valeriniani, qua cauetur qdqd maritus uel uxor in potestate constituti inuicẽ sibi reliquerint, nõ patri adquiri, sed ad eorũ ius pertinere) imponere. Quamuis ergo significatione nominis maritus uel uxor post cœptũ matrimoniũ intelligatur, ex quo uidelicet est inducta est dubietas: attamẽ quia cõsequens est, ambiguas atq; legũ diuersis interpretationib. titubãtes causas benignè, atq; naturalis iuris moderamine cõtẽperare: non piget nos in præsenti quoq; negocio, de quo sublimitas tua suggessit, æquitati cõuenientẽ Iuliani tantę existimationis uiri atq; disertissimi iurisperiti opinionẽ sequi: qui quidẽ de dotali prædio tractatu proposito idẽ ius tam de uxore quàm de spõsa obseruare arbitratus sit, licet lex Iulia de uxore rantùm loquatur. Qua ratione tam spõsaliciã donationẽ q̃ hæreditatẽ, q̃ memoratus sponsus suã spõsam lucrari uoluit, nõ adquiri patri, sed ad eã peruenire benignũ esse perspeximus. *Decimatertia exceptio est: Nisi filium nõ ex re patris, sed aliunde acquisierit. Hæc exceptio approbatur certo tamẽ modo Inst. per quas personas cuiq; adq. §.1. cuius uerba uide §.cod. ca. in prin. Cõcordat l.6. in prin. C. de bonis quæ liberis. cuius uerba uide paulo inferius. Decimaquarta exceptio est: Nisi seruus filio ita sit adquisitus, ut statim eum manumittat. Hæc exceptio approbatur l. 8. §. fin. C. de bonis quæ liberis, hisce uerbis:* In seruis qui filijs & filiabus familiarũ donantur, siue cõstante matrimonio, siue ab extraneis, sub ea cõditione, ut statim eos in libertatẽ perducant: nullũ impedimentũ paterna faciat authoritas. Qualis enĩ usus fructus potest ei adquiri, qui momẽtarius esse ostenditur? Si enim in ipso momento necesse habeat eum & possidere, & libertati donare, in talẽ hominẽ qualis usus fructus patri potest adquiri? *Decimaquinta exceptio uidetur esse: Nisi cum filiusfamil. à sub conditione stipulatus esset, pendente cõditione fuerit emancipatus. Hæc exceptio reprobatur l.18. in fine. ff. de regulis iuris, hisce uerbis:* Si filius sub cõditione stipulatus emãcipatus fuerit, deinde extiterit conditio, patri actio cõpetit: quia in stipulationib. id tẽpus spectatur, quo contrahimus. *Planè admittitur exceptio proposita in legatis conditionalibus de qua re alibi. Decimasexta exceptio est: Nisi filius sit putatiuus, non uerus. Hæc exceptio approbatur l.50. in prin. ff. de adq. poss. his uerbis:* Per eum quem iusto ductus errore filium meum, & in mea potestate esse existimo, neq; possessio, neque dominiũ, neq; quidquã aliud ex re mea mihi quæritur. *Concordat l.44. in prin. ff. de usucap. his uerbis:* Iusto errore ductus Titium filium meum, & in mea potestate esse existimaui, cum arrogatio non iure interuenisset. Eum ex re mea quærere mihi non existimo: non enim constitutũ est in hoc, quod in homine libero, qui mihi bona fide seruit, placuit. Ibi enim propter assiduã & quotidianam comparationem seruorum ita constitui publicè interfuit. Nam frequenter ignorantia liberos emimus: non autem tam facilis & tam frequens adoptio uel arrogatio filiorũ est. *Sanè exceptio proposita non incõmodè referri etiam potest ad ea quæ habentur J. lib.22. cap.2. reg.6. ubi undecimæ exceptionis loco est annotata.*

Mutatio iuris.

Hactenus ius antiquũ, quo parẽtibus per liberos adquirebatur dominiũ, cũ suis exceptionib. expositũ est. Iure aũt nouo illud mutatur, ut nõ amplius dominium rerum, sed usus fructus tãtùm parentib. per liberos adquiratur, præterquã quod ex rebus parentũ adquirit. Ius hoc nouũ proponitur l.6. in prin. C. de bonis quæ liberis, hisce uerbis: Cũ oporteat similẽ prouidẽtiam tam patrib. quàm liberis deferri, inuenimus autẽ in ueteris iuris obseruatione multas esse res, quæ extrinsecus ad filiosfamiliarũ ueniunt, & minimè patrib. adquiruntur: quemadmodũ in maternis bonis, uel quę ex maritali lucro ad eos peruenerint, ita et in ijs quę ex alijs causis filijs familiarũ adquiruntur, certã introducimus definitionem. Si quis itaq; filiusfamiliãs uel patris sui,

sui, uel aui, uel proaui in potestate aliquid sibi adquisierit, nõ ex eius substantia, cuius in potestate sit: sed ab alijs quibuscũq; causis, quæ ex liberalitate fortunæ, uel laboribus suis ad eum perueniant: eas suis parẽtibus non in plenũ, sicut antea erat factum, sed usq; ad solum usumfructũ requirat: & eorum ususfructus quidem apud patrẽ, uel auum, uel proauum, quorũ in sacris sit constitutus, permaneat: dominiũ autem filijsfamiliarũ inhæreat ad exemplum tam maternarũ quàm ex nuptialibus causis filijsfamiliarum adquisitarum rerum. Sic etenim & parenti nihil derogabitur usumfructum rerũ posſidenti, & filij non lugebunt quæ ex suis laboribus sibi possessa sunt ad alios transferẽda aspicientes, uel ad extraneos, uel ad fratres suos, quod etiã grauius multis esse uidetur. Exceptis castrensibus peculijs, quorum nec usumfructum patrem, uel auum, uel proauũ habere ueteres leges cõcedũt. In his etenim nihil innouamus, sed uetera iura intacta seruamus: eodem obseruãdo etiã in ijs peculijs, quæ quasi castrẽsia peculia instat castrẽsis peculij accesserunt. Sub hac tamen definitione hunc legis articulum inducimus, ut in successione quidẽ earundem rerum, quæ extrinsecus filijsfamiliarũ adquiruntur, iura eadem obseruentur, quæ in maternis & nuptialibus rebus statuta sunt. *Concordat Inst. per quas personas cuiq; adquiritur. §. 1. cuius uerba uide* s. *ead. reg. in prin. Propositi iuris noui, quoad usumfructum etiam, exceptio prima hæc est: Nisi castrense uel quasi castrẽse peculiũ sit, quod filius adquisiuit. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Exceptis castrensib. peculijs, &c. *Concordat* Nouell. *c. 22. §. quoniam uerò semel, in fine. cuius uerba uide* J. *except. 3. De exceptione castrensis peculij dictum quoq;* s. *except. 2. diciturq; infrà cap. prox. Exceptionis quasi castrensis peculij species propositæ sunt* s. *except. 2. cum sequentib. usq; ad except. 9. Secunda noui iuris exceptio est: Nisi quid ea conditione filio relictũ sit, ne usustructus eius ad patrem pertineat. Hæc exceptio approbatur* Nouell. *c. 117. in prin. his uerbis:* Sancimus ut matri & auiæ, neq; non alijs parentib. simul atq; debitam legibus portionẽ liberis reliquerint, licentia sit reliquam substantiæ suæ partem donãdi, uel per ultimã uoluntatẽ relinquendi filio aut filiæ, nepoti aut nepti, aut deinceps descendentib. siue in solidum uoluerint, siue pro parte: ea fine & conditione (si uelint) ut pater aut omnino qui eos in potestate habet, nullum in hisce rebus usumfructum aut quamlibet prorsus cõmunionem obtineat. Hæc etenim poterant extraneis quoq; relinquere, unde nihil parentib. accessisset commodi. Quin non tantùm parentibus hoc, sed cuicunq; etiam personæ licere iubemus. Eas uerò res quæ ita aliorum potestati subditis personis relinquuntur donanturùe, siquidem perfectæ ætatis sint, quãuis filijfamiliarum, licentiam tamen habento administrandi quo uolũt modo. Si imperfecta adhuc ætate sint, per quemcunq; testatori donatoriùe uisum fuerit, eæ administrantor tantisper dum illi, quibus donatę relictęúe sunt, ad iustam ætatem perueniant, licentiam habente testatore aut donatore, ut earum rerum administrationem (si uelit) tam matris quàm auię horum, quibus res collatæ sunt, fidei concredat, licet prædictæ mulieres maritis cohabitent, ita tamen si & ipsę huiusmodi administrationem amplecti uoluerint. Si uerò (ut probabile est) is qui relinquit, aut donationem facit, neminẽ qui hasce gubernet, præfinierit, aut qui ab ipso datus est, huiusmodi administrationem subire uel non uult, uel nõ potest, uel prius decedat quàm illi perfectę ętatis fiãt: tunc iubemus ut competens magistratus cũ legitima fideiusſione istiusmodi rebus fide dignum curatorem præficiat, qui relictam huiusmodi personis substantiam tantisper administrare, simul & custodire debeat, donec illi (ut dictũ est) ad iustã ętatem peruenerint. In illis enim casibus duntaxat legem, quæ usumfructũ præbet parentib. obseruari uolumus, in quibus specialiter huiusmodi conditio inserta non est. *Tertia exceptio uidetur esse: Nisi pater nuptias iterauerit. Hæc exceptio reprobatur l. ult. C. de bonis maternis, hisce uerbis:* Omnẽ ambiguitatis confusionẽ amputãtes hac liquida & cõpendiosa lege sancimus, circa usumfructum maternarum rerũ nullã esse differentiã: siue in priore matrimonio pater, ex quo filios habuit, permanere uoluerit, siue nouercã filijs superinduxerit: legibus quæ de maternis bonis latæ sunt, suã habentibus firmitatẽ. Patres igitur usumfructum maternarũ rerum, etiamsi ad secundas migrauerint nuptias, sine dubio habere debebunt: nec ullã filijs uel quibuslibet ex persona eorum contra patres improbam uocẽ accusationemq́; posse cõpetere. *Concordat* Nouell. *c. 22. §. quoniã uerò semel, his uerbis:* Sancimus, ut omnium rerũ quæ ad filios perueniũt, siue ex materna linea, siue ex causa nuptiali filiorum, siue aliũde, pater usumfructum habeat, tametsi ad secũdas nuptias transeat. Nam ne earũ rerũ ususfructus quoadusq; uiuit intercidat, omnes etiã ante nos latę leges uolũt, utq́; hoc & in maternis bonis, & omnibus omnino alijs sit, nos quoq; comprobamus. Excipiatur tamẽ ab his castrensiũ, & quasi castrẽsiũ peculiorũ, & item quorundã aliorũ ratio.

Quarta exceptio est: Nisi filius sui iuris sit, non in potestate patris. Hæc exceptio approbatur l. 3. C. de bonis maternis. cuius uerba alibi proponentur. Quinta exceptio est: Nisi filius inuito patre alicuius adierit hæreditatem. Hæc exceptio approbatur l. 8. §. 1. C. de bonis quæ liberis. de quo alibi. Sexta exceptio est: Nisi ex successione fratris, cui unà cum patre successit filius, adquisierit. Hæc exceptio approbatur Nouel. c. 118. §. si cum ascendẽtib. ibi: Nullum in hoc casu. de quo etiam dictum s. except. 9. Septimæ exceptionis loco notanda est s. d. except. 14. Hæ sunt exceptiones iuris noui, quo usufructus rerum per filium adquisitarum parenti uindicatur. Quod autem ad dominium attinet istarum rerum parenti eodem iure denegatum, eius exceptio prima hæc est: Nisi ex re patris filius adquisierit. tunc enim plenum dominium parenti adquiritur. quæ exceptio approbatur Inst. per quas personas cuiq; adquir. §. 1. ibi: Sancitum etenim. cuius uerba uide s. ead. reg. in prin. Secunda exceptio est: Nisi pater hæreditatem filio delatam filio recusante adierit. quæ exceptio approbatur l. 8. §. 1. C. de bonis quæ liberis. cuius uerba alibi proponentur.

II. QVIBVS PER LIBEROS adquiritur?

De patre *naturali & adoptiuo. huius loci regula proponitur l. 10. §. si uerò pater. C. de adoptionibus. cuius uerba uide i. cap. 8. quæst. 3. reg. 1. except. 1.*

III. QVID PER LIBEROS parentibus adquiratur?

Iure quidem antiquo plenum dominium parentib. adquirebatur, iure autem nouo usufructus tantùm adquiritur. quæ regula approbatur, simul & distinguitur per ea quæ dicta sunt s. quæst. 1.

IIII. EVENTVS ADQVISITI usus fructus.

I. Regula. *Nec cautio nec ratio à parentibus eius usufructus nomine est exigenda. quæ regula approbatur l. 6. §. non autem. C. de bonis quæ liberis, hisce uerbis:* Non autem hypothecam filijs familiarum aduersus res uiuentis patris adhuc, seu iam mortui sperare audeant, nec ratiocinia eis super administratione inferre: sed tantummodo alienatione uel hypotheca suo nomine patribus denegata, rerum habeat parens plenissimam potestatem uti fruiq; ijs rebus, quæ per filios familiarum secundũ prædictum modum adquiruntur, & gubernatio rerum earum sit penitus impunita: & nullo modo audeat filiusfamiliâs, uel filia, uel deinceps personæ uetare eũ cuius in potestate sunt, easdẽ res tenere, uel quomodo uoluerit gubernare: uel si hoc fecerint, patria potestas in eos exercẽda est. Sed habeat pater uel aliæ personæ, quæ superius enumeratæ sunt, plenissimã potestatem uti frui, gubernareque res, quę prædicto modo adquisitæ sunt. *Concordat l. 8. §. hoc proculdubio. C. d. tt. his uerbis:* Paterna reuerentia eum excusante & à ratiocinijs, & à cautionibus, & ab alijs omnibus quæ ab usufructuarijs extraneis à legibus exiguntur, secundum nostræ cõstitutionis tenorem, quam super huiusmodi casibus tulimus. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi parẽs bonorum maternorum uel materni generis usumfructum habeat: pro his enim bona eius pignori sunt obligata. quæ exceptio approbatur l. 8. §. fin. C. de secũdis nuptijs. cuius uerba uide s. lib. 14. cap. 6. quæst. 4. reg. 2. Concordat l. ult. §. exceptis uidelicet. C. qui potiores in pignore. cuius uerba uide s. lib. 8. cap. 9. reg. 4. except. 7. item concordat l. 6 §. omnib. C. de secundis nuptijs. cuius uerba uide s. lib. 14. cap. 6. quæst. 4. reg. 1. in prin. item concordat Nouell. c. 22. §. insuper quod de lucris. ibi: Quin etsi quid. cuius uerba uide s. d. cap. 6. quæst. 1. in prin. Concordat deniq; l. 6. §. fin. C. de bonis quæ liberis, hisce uerbis:* Cum tacitas hypothecas tam ueteres leges in quibusdam certis casibus introduxerunt, quàm nos in maternis cęterisque, quas seruare necesse est, & dubitabatur ex quo hypothecas competere oportet, utrum ne & ab initio, an ex eo tempore, ex quo malè aliquid gestũ est: compendiosa narratione interpretamur, initium gerendæ uel deferendæ administrationis uel obseruationis esse spectandum, & non tempus, ex quo malè aliquid gestum fuerit.

II. Regula. *Parens in rebus quarum usumfructum habet, custodiendis diligentiam debet præstare. quæ regula cum alijs quibusdam approbatur l. 1. §. 1. C. de bonis maternis, hisce uerbis:* Parentes apud quos maternarum rerum utendi fruendiq; tantùm potestas est, omnem debent tuendæ rei diligentiam adhibere: & quod iure filijs debetur, in examine per se, uel per procuratorẽ poscere, & ex fructibus sumptus impigrè facere, & litem inferentibus resistere, atq; ita omnia agere, tanquam solidum perfectumq; dominium eis adquisitum fuisset, & personam gerant legitimam: ita ut si quando rem alienare uoluerint, emptor, uel is cui res donatur, obseruet ne quã partem earum rerum, quas alienari prohibitum est, sciens accipiat, uel ignorans. Docere enim pater debet, proprij iuris eam rẽ esse quam donat, aut distrahit, & emptori (si uelit) fideiussorem licebit accipere: quia nullam poterit præscriptionem opponere filijs quandoque rem suam uindicantibus.

III. Regula. *Parens actiones inferre & excipere debet earum rerum nomine, quarum habet usumfructum. quæ regula approbatur uerbis iam propositis hisce:* Et quod iure filijs debetur, &c. *Concordat l. 8. §. ubi autem uoluntas. C. de bonis quæ liberis, his uerbis:* Vbi uoluntas patris & filij in adeunda hæreditate concurrit, & pater usumfructum, & filius habeat proprietatem,

&c in

& in agentibus & fugientibus pater quidē suscipiat actiones, & moueat, cuiuscunque ætatis filius inueniatur, adhibeatur autem etiam filiorum consensus, nisi adhuc in prima sunt ætate constituti, uel longè absunt, sumptibus uidelicet à patre propter rerum incrementa faciendis. Cum enim nuda proprietas apud filium inueniatur, ex qua substantia possibile est eum sumptus litis dependere? *Concordat item d.l.8.§. ubi autem puerilis. cuius uerba uide alibi.*

IIII. *Regula. De mancipijs à patre alendis, & curando ne causa proprietatis fiat deterior, proponitur d.l.8.§. hoc proculdubio, his uerbis:* Hoc obseruando, ut & mancipia ipse usufructuarius alere debeat, & omnia circa usumfructum facere, quæ nullo modo proprietatem possint deteriorem facere.

V. Regula. *Parentes in rebus quarum habent usumfructum, omnia debent agere & gubernare, tanquam dominium eis fuisset adquisitum. Quæ regula approbatur l. 1. §. 1. ibi, atque ita. C. de bonis maternis. cuius uerba uide s. reg. 2. Concordat l. 6. §. non autem. C. de bonis quæ liberis. cuius uerba uide s. reg. 1. Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi quoad alienationem. quæ exceptio approbatur d. §. non autem. de quare j. reg. prox.*

VI. *Regula. Alienatio uel obligatio rei, cuius parens habet usumfructum, ab eo facta nullius est momēti. Quæ regula approbatur l. 2. C. de bonis maternis. cuius uerba uide s. quæst. 1. except. 11. Concordat l. 4. in prin. ibi, easdem res. C. de bonis quæ liberis. cuius uerba uide suprà quæst. 1. except. 12. repl. 2. Concordat d.l.4.§. parentibus, his uerbis:* Parentibus uerò, quorum sub potestate sunt, usumfructum duntaxat habituris, memoratas res iure potestatis alienandi uel obligandi licentiam denegamus: non prohibendis ijsdem liberis, si quandoque sui iuris fuerint, nulla temporali præscriptione obsistenre easdem res omnibus modis uindicare: nisi forrè, postquam potestate parentum eos contigerit liberari, tantum temporis effluxerit, ur ex continua & inconcussa tenentis possessione eorum intentio excludatur. *Concordat item l. 6. §. non autem. ibi, Sed tantummodo. C. eod. ti. cuius uerba uide suprà reg. 1. concordat item Nouell. c. 22. §. insuper quod de lucris. cuius uerba uide suprà lib. 14. cap. 6. quæst. 1. in prin. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi triginta annorum præscriptio uindicanti obstet ex eo tempore numeranda, quo filius sui iuris est effectus. Quæ exceptio approbatur d. uerbis hisce:* Nisi fortè, postquam potestate parentum eos contigerit liberari, tantum temporis effluxerit, ut ex continua & inconcussa tenentis possessione eorum intentio excludatur. *Concordat Nouell. c. 22. d. §. insuper quod de. in fine. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi triginta annorum præscriptioni etiam illud tempus sit connumeratum, quo filius in patris potestate fuit, uel minoris ætatis. Quæ replicatio constat ex legibus iam propositis, secundum quam etiam intelligenda est l. 1. in fine. C. de bonis maternis. cuius uerba uide suprà reg. 2. Secunda exceptio hæc est: Nisi res ex fructibus rerum quarum usumfructum habet, redactas alienauerit, non principales. Hæc exceptio approbatur l. 6. §. etsi quid ex usu. C. de bonis quæ liberis, hisce uerbis:* Si quid ex usu earum pater, auus, uel proauus collegerit, habeat licentiam quēadmodum cupit hoc disponere, & in alios hæredes transmittere: uel si ex earum rerum fructibus res mobiles, uel immobiles, uel se mouentes comparauerit, eas etiam quomodo uoluerit habeat, & transmittat, & in alios transferat, siue extraneos, siue liberos suos, seu quamlibet personam.

Tertia exceptio est: Nisi pater non suo, sed filij nomine alienauerit. Quæ exceptio approbatur l. 8. §. sed pater. C. de bonis quæ liberis, hisce uerbis: Sed pater quidem in prædictis tantummodo causis habeat licentiam rirè res filiorum familiarum uendere filij nomine, uel si emptorem non inuenerir, ritè pignori supponere: nullo modo licentia concedenda filijs easdem uenditiones uel hypothecas rerractare. *Ait Imp.* In prędictis tantummodo causis. *Quæ sint huiusmodi causæ, uide j. reg. prox. item suprà reg. 4. Quarta exceptio est: Nisi res periturus, uel alijs rebus damnosas, pater uendiderit, preciumq; in rem filij uerterit. Hæc exceptio approbatur d.l. 8. §. non autem, his uerbis:* Non autem parentibus licentis danda extra memoratas causas res, quarum dominium apud posteritatem eorum est, alienare, uel pignori, uel hyporhecæ titulo dare. Scd si hoc fecerint, sciturus quòd necesse est in eos legum laqueos incidere, quibus huiusmodi uenditiones, uel hypothecæ sunt interdictæ: exceptis uidelicet rebus mobilibus uel immobilibus illis, quæ onerosæ hæreditati sunt, uel quocunque modo damnosæ, quas sine periculo uendere patri cum paterna pietare licet, ut precium earum uel in res uel in causas hæreditarias procedat, uel filio seruetur.

VII. *Regula. De ære alieno hæreditario soluendo, proponitur l. 8. §. sin autem æs, usque ad §. hoc proculdubio. C. de bonis quæ liberis, hisce uerbis:* Si æs alienum ex defuncti persona descendit (cum eriam apud ueteres hęc esse substantia intelligatur, quæ post detractum æs alienum supersederit) habeat pater licentiam ex rebus hæreditarijs, primùm quidem mobilibus: sin autem non suffi-

ciunt, ex immobilibus sufficientem partem nomine filij uenundare: ut illicò reddatur æs alienum, & non usurarum onere prægrauetur. Quòd si pater hoc facere supersederit, ipse usuras uel ex reditibus, uel ex substantia sua omnimodo dare compellitur. Sin autem legata, uel fideicommissa, siue annalia, siue semel relicta imminent huiusmodi personis, siquidem tales reditus sunt, qui sufficiant ad annalia legata, pater ex huiusmodi reditibus hæc dependere compelletur. Sin autem non habeat sustantia sufficientem reditum ad legatorum uel fideicommissorum præstationem, uel minimè reditus uel alias accessiones contineat, sint tamen res mobiles uel immobiles steriles quidem, non tamen inutiles, ueluti domus in prouincijs preciosæ, uel ubicunque posita ædificia, uel suburbana, ex quibus huiusmodi legata possint explicari: licentia dabitur patri sufficientem partem eorum similiter filij nomine uendere, & satisfacere legatis.

VIII. *Regula. Patre usumfructum remittente, eius heredes illum uindicare non possunt. Quæ regula approbatur l. 6. §. sin autem. C. de bonis quæ liberis, his uerbis:* Si res sibi memorato modo adquisitas parens noluerit tenere, sed apud filium, uel filiam, uel deinceps personas reliquerit, nullam post obitum eius licentiam habeant hæredes alij patris, aui, uel proaui eundem usumfructum, uel quod ex hoc ad filios familiarum peruenit, utpote patri debitum sibi uindicare: sed quasi diuturna donatione in filium celebranda, qui usumfructum detinuit, quem patrem habere eius oportuerat, ita causa intelligatur, ut eundem usumfructum post obitum patris ipse lueretur: parente eius ius exactionis quasi sibi debitæ à filio, qui usumfructum consensu eius possidebat, suæ posteritati uel successioni minimè transmittente: quatenus in omni pace inter se successio eius permaneat, nec altercationis cuiusdam maximæ inter fratres oriatur occasio.

IX. *Regula. Filius res quarum parens usumfructum habet, alienare non potest, nec testari. Quæ regula approbatur l. 8. §. filijs. C. de bonis quæ liberis, hisce uerbis:* Filijsfamiliarum in his duntaxat casibus, in quibus ususfructus apud parentes constitutus est, donec parentes uiuunt, nec testari de ijsdem rebus permittimus, nec citra uoluntatem eorũ, quorum in potestate sunt, ulla licentia concedenda dominium rei ad eos pertinẽtis alienare, uel hypothecę titulo dare, uel pignori adsignare: melius enim est coartare iuueniles calores, ne cupiditati dediti tristem exitum sentiant, qui eos post dispersum expectat patrimonium. Cum enim, sicut dictũ est, parentes alere eos secundũ leges & naturam cõpellantur, quare ad uenditionem rerum suarum prosilire desiderant? *Concordat l. 3. in prin. C. de patria potestate. cuius uerba uide suprà cap. 1. quæst 5. reg. 2.*

X. *Regula. Parente defuncto bona, in quib. usumfructũ habuit, præcipua computantur filio in familiæ Erciscundæ iudicio. Quæ regula approbatur l. 2. §. fin. C. de bonis maternis, cuius uerba uide suprà eod. cap. quæst. 1. except 11.*

XI. *Regula. Mortuo filio bona, in quibus parens usumfructum habet, non ad parentem iure peculij, quemadmodum in castrensi peculio iuris est, ut infrà dicitur, sed ad hæredes filij iure hereditario transeũt. quæ regula approbatur l. 3. C. de bonis quæ liberis, hisce uerbis:* Quod scitis prioribus continetur, nec à filia quæ in potestate est, donationẽ ante nuptias patri, nec à filio dotem adquiri, eo addito confirmamus, ut defunctis his adhuc in potestate patris, si liberis extantibus moriantur, ad liberos eorum eædem res iure hæreditatis, non ad patres iure peculij transmittantur, nec per nepotes auo uidelicet adquirẽdæ. Sin autem idem nepos superstitibus tam patre quàm auo paterno diem suum sine liberis obierit, eorũ dominiõ quæ ad ipsum ex matre, uel ab eius linea peruenerint, non ad auum, sed ad patrem eius perueniat: usufructu uidelicet ex huiusmodi casibus auo, dum superfuerit, seruando. *Concordat l. 4. §. eo uidelicet obseruando. C. eod. tt. his uerbis:* Obseruandum ut morientium fratrum sororumúe portiones, qui quæúe ex eo matrimonio progeniti uel progenitæ sunt, primò quidem ad liberos (ut dictum est) si fuerint: deinde ijs non extantibus ad superstites tantummodo fratres, uel sorores eorum perueniant: aut ad superstitem, si ex ijsdem fratribus siue sororibus unus unaúe remanserit. Omnibus autem qui ex eodem coniugio fuerunt procreati, defunctis: tunc demum ad eos qui ex alio sunt matrimonio editi, easdem res pro uirili parte uenire statuimus. Nulla autẽ ex memoratis personis existẽte, parentes eorum eas percipere. *Ait Imp.* Vt dictum est. *Scilicet in principio eiusdem legis. cuius uerba uide suprà quæst. 1. except. 12. repl. 2. Concordat item l. 6. §. sub hac tamen. C. eod. tt. cuius uerba uide suprà quæst. 1. post except. 15. in prin. Concordat deniq; d. l. 6. §. cum autem. in fine. cuius uerba uide 3. cap. 9. quæst. 3. reg. 2.*

DE CASTRENSI ET QVASI *castrensi peculio. Cap. III.*

QVoniam suprà cap. prox. quæst. 2. except. 2. cum sequentibus, item ibidem except. 2. cuius

uoni

notu dictum est, ea quæ castrensis & quasi castrensis peculij essent, parentibus per liberos non adquiri, etiã quoad usumfructum: nunc de definitione & iure castrensis peculij nobis latius est agendum. Quod autem de castrensi peculio dicetur, de quasi castrensi peculio quoq; erit intelligendum.

I. DEFINITIO CASTRENSIS PECULIJ.

Castrense peculiũ dicitur, quod filiusfamiliâs occasione militiæ adquirit. Quæ definitio proponitur l.11. ff. de castrensi peculio, his uerbis: Castrense peculium est, quod à parentibus uel cognatis in militia agenti donatum est, uel quod ipse filiusfamiliâs in militia adquisiuit: quod, nisi militaret, adquisiturus non fuisset. Nam quod erat & sine militia adquisiturus, id peculium eius castrense non est. *Concordat l.1. C. eod. tit. his uerbis:* Si in potestate tua filius tuus fuerit eo tẽpore, quo quædã nomine eius emisti, ea tua esse non dubitatur. Peculio autem castrensi cedunt res mobiles, quæ eunti in militiam à patre, uel à matre, alijs ue propinquis, uel amicis donatæ sunt. Item quæ in castris per occasionem militiæ quæruntur: in quibus sunt etiam hæreditates eorum qui non aliâs noti esse potuerunt, nisi per militię occasioné, etiamsi res immobiles in his erunt. *Huius regulæ seu definitionis exceptio prima hæc est: Nisi etiam sine militia idem erat adquisiturus, & non occasione militiæ adquisierit. Quæ exceptio approbatur uerbis paulo superius propositis hisce:* Nam quod erat & sine militia adquisiturus, id peculiũ eius castrense nõ est. *Huius exemplum proponitur d.l.1. §. penult. his uerbis:* Matris hæreditas quamuis in militia delata sit, ad peculium castrense non pertinet. *Aliud exemplum proponitur l.15. in prin. ff. de castrensi peculio, his uerbis:* Pater milite filiofamiliâs reuerso quod donat, castrensis peculij non facit, sed alterius peculij, perinde ac si filius nũquam militasset. *Aliud exemplum proponitur l.6. ff. de castrensi peculio, his uerbis:* Si militi filiofamiliâs uxor seruum manumittendi causa donauerit, an suum libertum fecerit uideamus? Quia peculio res & seruos & libertos potuit habere: & magis est ut hoc castrẽsi peculio non adnumeretur: quia uxor ei non propter militiam nota est. Planè si mihi proponas, ad castra eunti marito uxorem seruos donasse, ut manumittat, & habiles ad militiam libertos habeat: potest dici sua uoluntate sine permissu patris manumittẽtẽ ad libertatẽ perducere. *Huius exceptionis replic. prima uidetur esse talis: Nisi is qui filiofamiliâs donauit, expresserit, ut in castrẽsi peculio haberet. Hæc replic. reprobatur l.8. ff. d. tit. his uerbis:* Si fortè uxor, uel cognatus, uel quis alius notus non ex castris filiofamiliâs donauerit quid, uel legauerit, & etiam expresserit nominatim, ut in castrensi peculio habeat: an possit castrensi peculio aggregari? & non puto: ueritatem enim spectamus, an uera castrẽsis noticia uel adfectio fuit, non quod quis finxit. *Secunda replicatio est: Nisi res sit quasi castrensis peculij. ea enim quamuis etiam sine militia sit adquisita, tamen castrensi peculio comparatur. Quæ replicatio approbatur per ea quæ proposita sunt s. cap. prox. quæst. 1. except. 2. cum sequentibus. Secunda propositæ definitionis exceptio est: Nisi filiusfamiliâs miles ab eo hæres institutus sit, cui etiã sine occasione militiæ notus & amicus fuit: tunc enim hæreditas ista castrensi peculio non connumeratur. Quæ exceptio elicitur ex cõtrario sensu l.1. §. in quibus sunt etiam. C. de castrensi peculio. cuius uerba uide paulo superius ead. reg. in prin. Concordat l.19. in prin. ff. eod. tit. his uerbis:* De hæreditate ab adgnato commilitone data, Scęuola noster dubitabat: quia potuit & antè notus & amicus dare, potuit & nõ dare, nisi commilitiũ charitatẽ auxisset. Nobis itaq; uidetur, si ante cõmilitiũ factum sit testamentũ, non esse peculij castrẽsis eam hæreditatẽ: si postea, contrà. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi à commilitone suo in ipso commilitio sit hæres institutus. Quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis. cui concordat l.4. C. eod. tit. his uerbis:* Cum allegas te à fratre tuo eodemq; commilitone in ijsdem castris institutum hęredem, successionem eius potius in castrensi peculio tuo quàm patri tuo, cuius in potestate es, per te quæsitum uideri rationis est: etenim peregrinationis labor sociatus commilitoni eius & obeundorũ munerum consortium affectioni fraternæ nonnihil addidisse, quinimò uice mutua chariores inuicem sibi reddidisse, credendũ est. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi testator in alia prouincia militet, quàm in qua hæres institutus. Quæ duplicatio approbatur l.16. §. fin. ff. eod. tit. his uerbis:* Hæreditatem castrensi peculio non uideri quæsitam, Papinianus respondit, quam frater patruelis in alia prouincia stipendia merens fratri patrueli, cũ quo nunquam militauit, reliquit. Sanguinis etenim ratio, non militiæ causa meritũ hæreditatis accipiendæ præbuerat. *Secunda replicatio est: Nisi seruus castrensis peculij, non ipse filiusfamiliâs à noto hæres sit institutus. Hæc replicatio approbatur l.19. §.1. ff. d. tit. his uerbis:* Sed si seruus peculij castrensis à quocunque sit hæres scriptus, iussu militis adire debebit hæreditatem, eaq; fiet bonorum castrensis peculij. *Tertia replicatio est: Nisi ab uxore sua filius hæres sit institutus. Quæ replicatio approbatur l.13. ff. de castrensi peculio, his uerbis:* Diuus Hadrianus rescripsit, in eo quem militantem uxor hęredẽ instituerat, filium extitisse

hæredem, & ab eo hæreditarios ſeruos manumiſſos proprios eius libertos fieri. *Concordat l. 16. in prin. ff. eod. tit. cuius uerba uide ꝗ. except. prox.* *Tertia exceptio eſt: Niſi uxor marito militanti dotem dederit uel promiſerit. Hæc exceptio approbatur d.l. 16. in prin. his uerbis:* Dotem filiofamiliâs datam, uel promiſſam, in peculio caſtrenſi non eſſe, Papinianus reſpondit: nec ea res contraria uidebitur ei, quòd diui Hadriani temporibus filiumfamiliâs militem uxori hæredẽ extitiſſe placuit, & hæreditatem in caſtrenſe peculium habuiſſe. Nam hæreditas aduenticio iure quæritur: dos autem matrimonio cohærẽs onerib. eius ac liberis cõmunibus, qui ſunt in aui familia, confertur. *Quarta exceptio eſt: Niſi in militiam eunti prædia ſint donata. Hæc exceptio approbatur l. 1. §. fin. C. de caſtrenſi peculio, his uerbis:* In caſtrenſi peculio prædiũ donatũ non eſſe cõſtat: quamuis empta ex caſtrẽſi peculio prædia eius cõditionis efficiantur. *Concordat l. 4. C. familiæ Erciſcundæ, his uerbis:* Si filiusfamiliâs fuiſti, & res mobiles, uel ſe mouentes, quæ caſtrenſis peculij eſſe poſſunt, donatæ tibi à patre ſunt, eas quoq; in cætero peculio caſtrenſi non cõmunes cũ fratribus habes: prædia aũt licet eunti tibi in caſtra filio pater donauerit, peculij caſtrenſis non ſunt. Diuerſo iure ea prædia habẽtur, quæ occaſione militię filijsfamiliarũ obueniunt: hæc enim caſtrenſi peculio cedunt. *Propoſitæ exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi in caſtris per occaſionẽ militiæ adquiſierit. Quæ replicatio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Diuerſo iure ea prædia habẽtur, quæ occaſione militiæ filijsfamiliarũ obueniũt, &c. *Secũda replicatio eſt: Niſi in hæreditate quæ caſtrenſis peculij eſt, prædia ſint. Quæ replicatio approbatur l. 1. ibi: In quibus ſunt etiã. C. de caſtrenſi peculio. cuius uerba uide ĩ. ead. reg. in prin. Tertia replicatio: Niſi pecunia quæ eſt caſtrenſis peculij, prædia ſint cõparata. Hæc replicatio approbatur d.l. 1. §. fin. cuius uerba uide paulo ſuperius ead. except. in prin.* *Quinta exceptio eſt: Niſi cum is qui ſui iuris erat, occaſione militiæ quid adquiſiuiſſet, poſtea ſe adrogandum dederit. Hæc exceptio reprobatur l. 4. §. ſi pater. ff. de caſtrẽſi peculio, his uerbis:* Si paterfamiliâs militiæ tẽpore uel etiã poſt miſsionẽ adrogandũ ſe præbuerit: uidendũ erit ne huic quoq; intelligatur earũ rerum permiſſa adminiſtratio, quas ante adrogationem in caſtris adquiſierit: quãuis cõſtitutiones principales de his loquãtur, qui ab initio, cũ eſſent filijfamiliarum, militauerint. quod admittendum eſt. *Sexta exceptio eſt: Niſi antequã in militiã proficiſceretur filius, ei fuerit donatũ: Quæ exceptio ipſo quidẽ iure ſubſiſtit: uerũ eius replicatio hæc eſt: Niſi ad res militares cõparandas pecunia illi ſit data: eáq; pecunia res militares cõparatæ. Quæ replicatio approbatur l. 3. ff. de caſtrenſi peculio, his uerbis:* Si mulier filio uiri militi ad caſtrenſes uel militares fortè res comparãdas reliquerit pecuniã: utriq; caſtrenſi peculio ea quæ cõparantur, adnumerari incipiunt.

II. QVAE SINT IVRA CAſtrenſis peculij.

I. Regula. *Pater in rebus caſtrenſis peculij nihil iuris habet. Quæ regula approbat. l. 10. ff. de caſtrenſi peculio, his uerbis:* Ex nota Marcelli conſtat, nec patribus aliquid ex caſtrenſibus bonis filiorũ deberi. *Concordat l. 3. in fine. C. eod. tit. cuius uerba uide ĩ. cap. 9. quæſt. 4. reg. 8. concordãt item ea quæ dicta ſunt ſuprà c. prox. q. 1. de iure nouo, exc. 2.*

II. Regula. *Pater rem caſtrenſis peculij filio inuito auferre non poteſt, nec alienare. Quæ regula approbatur l. 12. ff. de caſtrenſi peculio, his uerbis:* Pater q dat in adoptionẽ filiũ militẽ, peculiũ ei auferre nõ poteſt, quod ſemel iure militiæ filius tenuit: qua ratione nec emãcipãdo filiũ peculiũ ei aufert, quod nec in familia retento poteſt auferre. *Concordat Inſt. quib. non eſt permiſſum facere teſt. § ex hoc intelligere. his uerb.* Conſtat quod in caſtris adquiſierit miles, qui in poteſtate patris eſt, neque ipſum patrẽ adimere poſſe, neq; patris creditores id uendere, uel aliter inquietare, neq; patre mortuo cũ fratribus cõmune eſſe: ſed ſcilicet propriũ eius eſſe qui id in caſtris adquiſierit: quanquã iure ciuili omniũ qui in poteſtate parentũ ſunt, peculia perinde in bonis parentũ cõputentur, ac ſeruorũ peculia in bonis dominorũ numerãtur: exceptis uidelicet ijs, quæ ex ſacris cõſtitutionibus, & præcipuè noſtris propter diuerſas cauſas nõ adquirũtur. *Huius regulæ exceptio hæc eſt: Niſi cum pater rem peculij caſtrenſis alienaſſet, poſtea filio defuncto ad patrem peculiũ pertinere cœperit. Quæ exceptio approbatur l. 98. §. rem autem. ff. de ſolutionib. cuius uerba uide in Comment. liberationũ, cap. 5. except. 17. repl. 6. Huius exceptionis replicatio eſt: Niſi eo tempore quo dies alienationis cedit, filius adhuc uiuat. Quæ replicatio approbatur l. 18. in prin. ff. de caſtrenſi peculio, his uerbis:* In ſumma, &c.

III. Regula. *Filius hæreditatẽ caſtrenſis peculij etiã citra iuſſum patris adire poteſt. Quæ regula approbatur l. 5. ff. de caſtrenſi peculio, his uerbis:* Miles filiusfamiliàs à commilitone, uel ab eo quẽ per militiã cognouit, hæres inſtitutus, etiam citra iuſſum patris ſuo arbitrio rectè pro hærede gerit. *Concordat l. 19. §. 2. ff. eod. tit. cuius uerba uide ſuprà quæſt. prox. except. 2. repl. 2.*

IIII. Regula. *Filiusfamiliâs rem caſtrenſis peculij etiam ſine conſenſu patris alienare poteſt. Quæ regula approbatur l. 2. C. de caſtrenſi peculio, his uerbis:* Filius familiàs alienationem nullius rei ſine uoluntate patris habet, niſi caſtrenſe peculium habeat.

V. Regula

V. Regula. *Actionem rerum castrensium filius etiam inuito patre habet. Quæ regula approbatur l. 4. §. 1. ff. de castrensi peculio, his uerbis:* Actioné persecutionemq; castreusium rerum semper filius etiam inuito patre habet.

VI. Regula. *Filius quatenus est in peculio castrensi, tenetur creditoribus etiam non castrensibus. Quæ regula approbatur l. 7. ff. d. tt. his uerbis:* Si castrése peculium maritus habeat, in quantum facere potest condemnabitur: quia etiam nó castrésibus creditoribus ex eo peculio magis est eum cogi reddere.

VII. Regula. *Pater castrensibus creditoribus non tenetur. Quæ regula approbatur l. 18. §. si quando. ff. de castrensi peculio, his uerbis:* Si quando ex eo peculio filius rem alienam bona fide tenebit: an pater eius in rem, uel ad exhibendum, actionem pati debeat ur cæterorum filiorum nomine, quæritur? Sed uerum est, cum hoc peculium à patris bonis separetur, defensionis necessitatem patri non imponendam. Sed nec cogendus est propter æs alienum, quod filius peculij nomine, quod in castris adquisiuit, confecisse dicetur, de peculio actionem pati. Etsi sponte patiatur, ur quilibet defensor satisdato filium in solidum, non peculiotenus defendere debebit. Sed & eius filij nomine non aliter mouere actionem potest, quàm si satisdederit eum rem ratam habiturum.

VIII. Regula. *Pater actionem castrensis peculij mouere non potest, nisi satisdederit filium rem ratam habiturum. Quæ regula approbatur uerbis iam propositis hisce:* Sed & eius filij nomine, &c.

IX. Regula. *Vsufructu rei castrensis peculij extincto, plenam proprietatem filius habebit. Quæ regula approbatur l. 15. §. fin. ff. de castrési peculio, his uerb.* Si serui pater usumfructú amiserit, cuius propritaté in castrési peculio filius habebat, plenam proprietaté habebit filius.

X. Regula. *Filio, nó patri per seruú qui est castrensis peculij, adquiritur. Quæ regula approbatur d. l. 15. §. si seruus, his uerbis:* Si seruus peculij quod ad filiú spectat, ab extero stipuletur, aut per traditionem accipiat, sine distinctione causarum res ad filium pertinebit: non enim ut filius duplex ius sustinet et patris & filijfamiliâs: ita seruus qui castrensis peculij est, quique nullo iure, quamdiu filius uiuit, patri subiectus est, aliquid adquirere simpliciter stipulando uel accipiendo patri potest. Quæ ratio suadet, ut si ab ipso patre seruus, qui ad filium pertinet, stipuletur ex quacunque causa, uel traditum accipiat, sic adquiratur filio res & stipulatio, quemadmodum si extero promisisset: quia persona stipulantis & accipientis ea est, ut sine differentia causarum, quod per eum agitur, emolumentum filij spectet.

XI. Regula. *In castrensi peculio inter patrem & filiú qui in eius est potestate, obligatio simul & actio consistit. Quæ regula approbatur d. l. 15. §. 1. cuius uerba uide in Comment. de uerb. obligat. cap. 4. except. 13. item plura de regula proposita uide in Cómét. obligat. cap. 4. except. 5.*

XII. Regula. *Pater rem castrensis peculij usufructu & cæteris seruitutib. liberare potest: item seruitutes illis potest adquirere, imponere autem non potest. Quæ regula approbatur l. 18. §. seruos. ff. de castrensi peculio, his uerbis:* Seruos ex eo peculio usufructu, item prædia tam usufructu quàm cæteris seruitutibus pater liberare poterit: sed & seruitutes his adquirere. Id enim & eum, cui bonis interdictum est, uerum est consequi posse: neque auté seruis ex eo peculio, neque prædijs usumfructú uel seruitutem imponere pater potest.

Reliqua castrensis peculij iura suis subiecta sunt locis. Sed & huc pertinet successio in peculium castrense filio mortuo: de qua sequitur.

III. DE SVCCESSIONE IN castrense peculium filio mortuo.

1. Quibus ista successio, competat?

I. Regula. *Testamento facto peculium illud ad hæredem scriptum pertinet: quia licet filiofamiliâs de castrensi peculio testari. Quæ regula approbatur per ea quæ habentur alibi de ordinandis testamentis. Sed & huius regulæ exceptiones tot sunt, quot aduersus testamenta exceptiones: de quibus alibi.*

II. Regula. *Intestato mortuo filio peculium castrése ad patrem pertinet. Quæ regula approbatur per ea quæ proponentur paulo inferius reg 4. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi scriptis hæredibus deliberantib. pater decesserit, postraq; illi hæreditaté ex testamento repudiauerint. Quæ exceptio reprobatur l. 9. ff. de castrensi peculio, his uerbis:* Proponebatur filiusfamiliâs miles testamento facto extraneú hæredem scripsisse, patre deinde superstite decessisse: pater deliberante hærede instituto, & ipse dié functus esse, deinde hæres institurus repudiasse hæreditaté: quærebarur ad quem castrése peculium pertineret? Dicebam castrense peculium filijfamiliâs, siquidem testatus decessisset, quasi hæreditatem deferri hæredi scripto, siue extraneum scripsisset hæredem, siue patrem. Sed cum nihil de peculio decernit filius, non nunc obuenisse patri, sed non esse ab eo profectum creditur. Deniq; si seruo filij castrensi libertatem pater adscripserit, moxq; filius uiuo patre defunctus sit, non impeditur libertas: cum si filius patri superuixerit, impediatur libertas. Vnde Marcellus putat, necessariú quoque hæredem seruú filij peculiaré patri exi-

ſtere poſſe, ſi filio pater ſuperuixerit. Idem referebam, erſi rem peculiarem filij pater legauerit. nam eodem caſu quo libertatem competere diximus, legarũ quoq; uel debebitur uel impedietur. Quib. ita præmiſſis & in propoſito dicebam, cum hæres nõ adijt hæreditaté, retrò peculiũ patris bonis acceſsiſſe. Vnde poſſe dici etiam patris bona aucta per hanc repudiarioné, nec eſſe nouum ut ex pòſt facto aliquis ſucceſſoré habuiſſe uideatur. Nam etſi filius eius qui ab hoſtibus captus eſt, deceſſerit, patre captiuo uiuo: ſiquidé pater regrederetur, quaſi filiusfamiliâs peculiũ habebit. Euimuerò ſi ibidem pater deceſſerit, quaſi paterfamiliâs legitimũ habebit ſucceſſorem, & retrò credetur habuiſſe eius ſuceeſſor. Ea quoq; quæ medio tẽpore filiusfamiliâs iſte quæſijt, non hæredi patris, ſed ipſi filio quæſita uidebuntur. *Secunda propoſitæ regulæ exceptio eſt: Niſi filius liberis uel parentibus proximioribus relictis deceſſerit. per hoc enim parens, in cuius poteſtate filius defunctus fuit, excluditur. quæ exceptio approbatur in bonis maternis & nuptialibus, quorũ parens uſumfructum tantum habuit. l. 3. C de bonis quæ liberit. cuius uerba uide ſuprà cap. prox. quæſt. 4. reg. 11.*

2. Quid ueniat in ſucceſsione caſtrenſis peculij?

III. Regula. *De eo quod ſeruus caſtrenſis peculij ante aditam hæreditatem adquiſiuit uel ſtipulatus eſt, proponitur l. 33. ff. de adquir. rerum do. his uerbis:* In eo quod caſtrenſi ſeruo ante aditam hęreditatem filijfamiliâs militis legatur, uel in eo quod ſtipulatur ſeruus, tractatur apud Marcellum lib. XXX. ex cuius perſona uel ſtipulatio uires habeat, uel legatum? & puto uerius, quod & Scæuolæ uidetur, & ipſe Marcellus tractat, ſiquidem adeatur hæreditas, omnia ut in hæreditario ſeruo: ſi uerò adita non ſit, ut in proprio patris eſſe ſpectanda. Et ſi uſusfructus fuerit huic ſeruo relictus, modò patri uideri delatum, modò hæredi: nec à perſona in perſonam creditur trãſiſſe. Eadem diſtinctione quis utetur, etiamſi res fuerit ſubtracta: aut ceſſare, aut non furti actionem dicet, ſi ex teſtamento adierit: quoniam hæreditati futurũ non ſit: aut ſi non adierit, patri dabitur furti actio: nam & condictio. *Concordat l. 14. ff. de caſtrenſi peculio, his uerbis:* Scriptis hęredibus deliberantibus, quod ſeruos interim ſtipulatus eſt, uel ab alio ſibi traditum accepit (quod quidé ad patris perſoná attinet) ſi fortè peculium apud eum reſederit, nullius momenti uideatur: cùm illo tempore nõ fuerit ſeruus patris. Quod autem ad ſcriptos hæredes, in ſuſpenſo fuiſſe traditio, itéq; ſtipulatio intelligatur. Vt enim hæreditarius fuiſſe credatur, poſt aditá hæreditatem fit. Sed paterna uerecundia nos mouet, quatenus & in illa ſpecie, ubi iure priſtino apud parré peculiũ remanet, etiá adquiſitio ſtipulationis, uel rei traditæ per ſeruũ fiat. *Concordat d. l. 14. §. fin. his uerbis:* Legatõ quod ei ſeruo relictũ eſt (quáuis tunc propter incertũ nulli ſit adquiſitũ) omiſſo teſtamento, patri tunc primùm per ſeruum adquiretur: cum ſi fuiſſet exẽplo hæreditatis peculio adquiſitũ, ius patris hodie non conſiderarentr. *Propoſitæ regulæ exceptio hæc eſt: Niſi ſeruus caſtrenſis peculij cum alio ſit communis: tunc enim ſocio in ſolidum adquiritur. Quæ exceptio approbatur l. 18. in prin. ff. de ſtipulat. ſeruorum. cuius uerba uide in Comment. de rerum dom. cap. 2. reg. 8. except. 5.*

3. Quomodo ſucceſsio competat?

IIII. Regula. *Patri mortuo filio peculiũ caſtrẽſe nõ tãquã hæreditas obuenit, ſed tãquã peculiũ filij. Quæ regula approbatur, ſimul et diſtinguitur l. 2. ff. de caſt. pec. his uerbis:* Si filiusfamiliâs miles deceſſerit, ſiquidem inteſtatus, bona eius nõ quaſi hæreditas, ſed quaſi peculiũ patri deferuntur. Si autem teſtamento facto, hic pro hæreditate habetur caſtrenſe peculiũ. *Concordat l. 1. ff. eod. tt. his uerbis:* Filijfamiliâs militis peculiũ ſi apud patrem remãſit, ſine teſtamento filio defuncto, pater ipſi hæres non fit: ſed tamẽ hæres his fiet, quibus filius fuit. *Concordat item l. 9. §. dicebam. ff. eod. tt. cuius uerba uide ſuprà reg. 2. item concordat l. 5. C. eod. tt. his uerbis:* Intelligis filio qui militauit defuncto, peculiũ eius penes patré remanſiſſe, non hæreditati patri quæſitam. *Huius regulæ exceptio hæc eſt: Niſi pater à filio hæres ſcriptus hæreditatem adierit. Quæ exceptio uerbis iam propoſitis approbatur.*

4. Euentus ſucceſsionis.

V. Regula. *Pater ſi ſine teſtamento defuncto filio ſucceſſit in peculium, actionibus aduerſus filium competentibus tenetur tanquam actione de peculio: & ideo poſt annum à morte filij præſcriptione utetur: ſin autem hæres à filio ſcriptus ex teſtamento hæreditatem adierit, præſcriptione iam dicta non utetur. Quæ regula approbatur l. 17. in prin. ff. de caſtrenſi peculio, his uerbis:* Pater qui caſtrenſe peculium inteſtati filij retinebit, æs alienum intra modum eius & annum utilem iure prætorio ſoluere cogitur. Iidem ſi teſtamento ſcriptus hæres extiterit, perpetuò ciuiliter ut hæres conuenitur. *Huius regulæ exceptio eſt: Niſi pater omiſſa cauſa teſtamenti caſtrenſe peculium poſſedit. Quæ exceptio approbatur, ſimul & diſtinguitur d. l. 17. §. pater, his uerbis:* Pater à filio milite, uel qui militauerat, hęres inſtitutus teſtamenti cauſam omiſit, & caſtrenſe peculium poſſedit: legitimi hæredis exemplo

cogetur ad finem peculij perpetuò legata præstare. Qnòd si filius post annũ quàm militare desierat, iure cõmuni testamento facto uita decesſit: ratione Falcidię retinebitur quarta. Cæterùm si testamenti causam pater omiſit, cum peculium creditoribus soluendo non esset, nihil dolo uidebitur fecisse, quamuis tẽporis incurrat cõpẽdiũ.

Hactenus quæ sint iura patriæ potestatis expositum est. plura huiusmodi iura uide ꝭ. cap. 8. quæst. 3.

DE NATVRALIBVS LIberis. Cap. IIII.

EA quæ hactenus dicta sunt de patria potestate, exceptionẽ recipiũt in liberis natural. Ideoq; de his nobis hic tractãdũ est. Naturales autem liberi dupliciter dicuntur: primùm ij quos ex iustis nuptijs procreauimus, non adoptauimus. In hac significatione sumitur Inst. de adoptionib. in prin. cuius uerba uide s. cap. 1. quæst. 4. reg. 2. de his nihil in hoc Capite dicetur. Alio modo naturales liberi dicuntur, quos procreauimus quidem, sed non ex iustis nuptijs: qui aliàs dicuntur illegitimi. De his in hoc Capite agetur.

I. ORIGO NATVRALIVM liberorum.

De *origine horum proponitur* Nouell. *c. 89. §. ab natura, his uerbis:* Natura quidem, cùm initio inter homines procreandorum liberorum ratio moribus cõstituebatur, nondum scriptis propoſitis legibus: ad unum omnes tum liberos tũ generosos produxit. Nam primis illis parentibus primi filij ęquè tum liberi tum legitimi erant iam inde ab ipsa procreatione. Sed bella & pugnæ, uoluptates & concupiſcentię prorsus eam rem ad aliam formam deduxerunt: seruitutem nanq; bellum, illegitimorum ius temperantię ac castitatis excessus inuenit. *Concordat Nouell. c. 74. §. liceat igitur. uers. Neque enim à principio. cuius uerba uide ꝭ. eod. cap. quæst. 3. causa 3. in prin. itẽ concordat d. Nouell. c. 89. §. sed & illud. ibi: Neq; enim initio. cuius uerba uide ꝭ. d. causa 3. in princip.*

II. DEFINITIO AC SPECIES naturalium liberorum.

I. Regula. *Naturales liberi (ut paulo superius dictum est) hic dicuntur, qui non ex iustis nuptijs sunt procreati. Quæ definitio proponitur Inst. de nuptijs. §. si aduersus ea. cuius uerba uide suprà lib. 14. cap. 2. quæst. 3. reg. 2. concordat Nouell. c. 89. §. legitimi certè, his uerbis:* Legitimi hominibus successores ex ipsis, quas inter se cõntrahunt, nuptijs proueniunt, siue dotalium instrumẽtorũ interuentu, siue etiã absq; ijs, sic prorsus masculis congredientibus cũ fœminis, ut ab initio legitimatũ cum ipsis coeundarum nuptiatũ affectionẽ habeant. Atq; hoc cùm calumnijs cerneremus expositũ, lege distinximus, tũ quid ab his qui benignitate fortunę ad dignitates subuecti sunt, tum quid ab his qui in medio illo hominũ statu consistunt, ad legitimas cõprobandas nuptias fieri oporteat, quid itẽ reliquæ cõcessum sit multitudini. Vnde nuptijs ad eum modum procedentibus, suapte iam natura successiones manifestę sunt: & lex protinus illis, siquidem inter legitimos connumerẽtur, successionũ rationẽ explicat, plurimũ circa has negocij & laboris desumẽs. Legitimorũ igitur ius ad hũc fermè modũ se habet. Quod uerò non eiusmodi, sed liberũ quidẽ, non autẽ legitimis editũ est nuptijs, aut etiam in seruitute natũ, tametsi libertate donetur, spuriũ tamen manet: hoc ad ius legitimorũ uarij modi deserũt. *Propositæ definitionis exemplũ est: Si nuptiæ sine patris consensu sint contractæ. ex istis enim nuptijs progenitus iustus filius nõ dicitur, sed naturalis. Quod exẽplum proponitur l. 11. ff. de statu hominum. cuius uerba uide suprà lib. 14. cap. 2. quæst. 3. reg. 1. Aliud exemplũ est: Si cum seruo nuptiæ sint cõtractæ, & ex eo coitu liberi nati. Quod exemplum proponitur l. 3. C. soluto matr. cuius uerba uide suprà lib. 14. cap. 4. except. 35.*

II. Regula. *Naturales & illegitimi liberi non dicuntur, qui ex iustis nuptijs sunt procreati. Quæ regula constat ex supradictis. Eius autem uidentur aliquot esse exceptiones. Quarũ prima hæc est: Nisi ex eo matrimonio, quod sine instrumentis dotalibus cõtractũ est, sint nati. Quæ exceptio reprobatur Nouell. c. 117. §. sed & hoc, his uerbis:* Sed & hoc pręsenti nobis cõstitutioni adijcere uisum est, ut si quis affectione maritali, nullo scripto interueniente, mulierem duxerit, & filios ex ea procreauerit, solutoq; matrimonio cum ipsa habito aliam eum uxorem ducere cum dotalibus instrumentis, & consimiliter filios ex hac procreare contigerit: ne quod illis qui ex indotata uxore nati sunt filij, circa paternam hæreditatem præiudicium generetur: sed unà cum reliquis filijs ex secũda uxore natis, quæ cũ dotalibus instrumentis in matrimonio fuit, uocentur & illi ad patris hæreditatem: nimirum cùm sola etiam affectione matrimonium posſit consistere. Quod similiter obtinere uolumus, etsi primùm dotalibus instrumentis interuenientibus uxori copulatus quis fuerit, post illam uerò aliam duxerit sola affectione maritali.

Secunda exceptio uidetur esse: Nisi matrimonium, ex quo liberi nati sunt, postea per diuortium sit solutum. Et hæc exceptio reprobatur d. c. 117. §. sed & illud. cuius uerba uide suprà cap. 1. quæst. 5. reg. 10. except. 8.

Tertia exceptio est: Nisi pater liberos suos legitimos esse nolit. Et hæc exceptio reprobatur Nouell. c. 74. §. quoniam autem, cum sequentib. cuius uer

ba uide 3. lib. 14. cap. 4. except. 6 repl. 5. Quarta ex*ceptio eſt: Niſi partus ſit monſtroſus aut prodigioſus. Hæc exceptio approbatur, ſimul & diſtinguitur l. 14. ff. de ſtatu hominum, his uerbis:* Non ſunt liberi qui contra formam humani generis conuerſo more procreantur: ueluti ſi mulier monſtroſum aliquid aut prodigioſum enixa ſit. Partus autem qui membrorum humanorum officia ampliauit, alicuius uidetur effectus: et ideo inter liberos connumerabitur.

III. CAVSAE SEV MODI, quibus naturales efficiuntur legitimi.

I. *Cauſa. Si filius naturalis offeratur curiæ, legitimus efficitur: uel filia naturalis nupta decurioni, ſimiliter legitimatur. Quæ cauſa approbatur* Nouell. *c. 89. §. primus itaq;, his uerbis:* Primus modus ad legitimorũ ius perueniendi protinus ipſas etiã ciuitates adiurat, quẽ piæ, recentiorisque memoriæ Theodoſius introduxit. Sancitũ nanq; ab illo eſt, ut quis naturales filios, uel omnes, uel ex ijs certos poſsit offerre curijs, aut filias iũgere decurionibus. *Concordat d. c. 89. §. ſi quis igitur, his uerbis:* Si quis igitur naturaliũ filiorũ pater ſit, ſiue & ipſe decurio ſit, ſiue curiæ nexu liber, licẽtiã habebit hoſce aut certos ex ijs (ſiue legitimorum præterea filiorũ pater ſit, ſiue non, ſed ſolummodo naturaliũ) offerre curiæ: & ſi filij ſuſcepti illuſtres dignitate ſint, niſi tam ampla fortè ut homines, tametſi decuriones, hac fortuna liberos redderet, & immunes. Siue autem oblationis modus à patre fiat adhuc ſuperſtite, cũ quis in cõmuni cõſeſſu filiũ offerat: id enim in Philocalo factum eſt, qui naturalis exiſtens à patre in Boſtrenorũ ciuitate decurio factus eſt, cum pater hoc ipſum publicè ante omniũ illic cõſpectũ protuliſſet, et ita ipſum obtuliſſet curiæ, prout Leonis pientiſſ. principis de hoc cõſcripta inquit cõſtitutio. Siue igitur eo modo publica proclamatione aliquis à patre fiat decurio, ſiue moriẽs pater in teſtamẽto ſcripſerit fieri eũ decurionẽ debere, deindeq; is ſcripturã amplectatur: protinus fit legitimus in uniuerſum iure illegitimorũ liberatus. Siue etiam defuncto patre ſeipſum filius aut filij offerãt, nõ tamen ſubſiſtente prole legitima: erũt ſic quoq; legitimi & decuriones. Proinde pater quidẽ uel exiſtẽtibus legitimis etiã illegitimos filios curiæ offerre poterit: qui uerò ſua ſponte ad id progreditur, tũc ſolum audietur, cum nemo ex legitimis ſuperſit filijs. *Concordat item cauſæ propoſitæ* Inſt. *de nuptijs. §. fin. cuius uerba uide 3. cauſa prox. item concordat l. 3. in prin. C. de naturalibus liberis, hiſce uerbis:* Si quis naturalem duntaxat fœcunditatẽ ſortiatur, ſeu liber ipſe, ſeu curiæ nexibus ſit obligatus: & tradendi filios naturales uel omnes, uel quos quẽuis maluerit, eius ciuitatis curiæ unde ipſe oritur, & in ſolidũ hæredes ſcribẽdi liberã ei cõcedimus facultatẽ. Quòd ſi cui nõ ex urbe, ſed uico uel poſſeſsione qualibet oriũdo naturales liberi contigerint, eosq; uelit ſub definitione prædicta curiæ ſplendore honeſtare, & hæreditatis opibus adiuuare: eius ciuitatis adſcribẽdi ſunt ordini, ſub qua uicus ille uel poſſeſsio cẽſeatur. Quòd ſi alterutram regaliũ ciuitatũ patriã ſortiatur, ſit ei liberũ ſuſceptã ex inæquali coniugio ſobolẽ cuiuſcunq; ciuitatis decurionibus immiſcere: dũmodo ciuitas quæ eligitur, totius prouinciæ teneat principatum. Indignũ enim eſt, ut qui ſacratiſſimæ urbis ubere gloriatur, naturales ſuos nõ illuſtris ordine ciuitatis illuminet. Hæc ſiue poſtrema definiat, ſiue donationẽ cuiuslibet quantitatis in liberos naturales pater conferat. *Concordat item d. l. 3. §. fin. his uerbis:* Sed etſi filiã naturalẽ uel filias habuit, & eam uel eas curiali uel curialibus ciuitatis, ex qua oriundus eſt, uel ſub qua uicus uel poſſeſsio unde oritur conſiſtit, uel eius ciuitatis quæ principatũ totius prouinciæ tenet, matrimonio collocauit: hæc eadẽ in perſona eius uel earũ ad exẽplũ mariũ obtinebunt. Quid enim intereſt utrum per filios an per generos commoditatibus ciuitatum conſulatur, & utrum nouos lex faciat curiales, an foueat quos inuenit? *Concordat deniq;* Nouell. *c. 89. §. atq; hæc ſimiliter, his uerbis:* Hæc ſimiliter ſancimus tam in maſculis, qui oblati ſunt curiæ, quàm filiab. quæ nubunt decurionibus, nulla differentia exiſtẽte, ſiue per liberos maſculos aliquis curialia ſubeat munia, ſiue filiarum interuẽtu per generos ampliorẽ reddere curiam uoluerit, & (quantum ad ipſam) per ſuos liberos priorib. nouos decuriones illorũ adijcere filios. *Hactenus propoſita cauſa approbata eſt. Eius aũt prima exc. hæc eſt: Niſi alterius, quã ex qua oriundus eſt, ciuitatis curiæ filius ſit oblatus. Hæc exceptio approbatur l. 3. in prin. C. de naturalibus liberis. cuius uerba uide paulo ſuperius. concordat* Nouell. *c. 89. §. igitur ſi quis, hiſce uerbis:* Si quis ex aliqua ciuitate originem trahat, ſiue decurio, ſiue etiam eiuſmodi fortuna liber, poterit utique naturalem filium ſuum ciuitatis illius, unde originem ducit, offerre curiæ. Si uerò ciuis ipſe non ſit, ſed ex prædio aliquo libero aut pago ſit, à patre offeratur, uel ſeipſum illi ciuitati offerat, ſub qua id prædium aut pagus cenſetur. *Huius exceptionis replicatio eſt talis: Niſi ex urbe Roma aut Byzantio originem ducat. tunc enim cuiuslibet ciuitatis, dummodo metropolis ſit curiæ, filium offerre poteſt.*

Quæ

Quæ replicatio approbatur d. §. igitur si quis, in fine, his uerbis: Cæterùm si ex his, qui naturales suos offerre possunt corijs, quispiá uel ex ampla hac urbe, uel insuper ex seniore Roma originem habeat: huic licentiam damus, ut in quácũq; metropolim uelit oblationé peragat. Eandẽq; regulam esse uolumus & in filiabus, ut iũngere eas decurionibus uel eius ciuitatis, unde originé trahit, aut sub qua prædiũ aut pagus censetur, liceat: uel si quis liber, simul Romanus aut Byzantius sit, alicui cuiuscunq; alterius ciuitatis, metropoleos tamen. *Concordat l. 3. in prin. ibi: quod si alterutrã. C. de naturalib. liberis. cuius uerba uide suprà ead. causa, in prin.* *Secũda exceptio est: Nisi filius curiæ oblatus ex ancilla sit natus. Hæc exceptio reprobatur* Nouell. c. 89. *§. certè tantã, his uerbis:* Certè tantá curiarũ sollicitudinem gerimus, & ita nobis hęc ad ius legitimorũ perducendi ratio placet, ut decurioni qui naturaliũ duntaxat filiorũ pater est, etsi ex ancilla eos susceperit, manumittere ipsos, & (ut à nobis dictũ est) offerre curię permittamus. Insuper etiá magnificentius eam rẽ sancimus, ut tametsi pater nõ offerat, simulatq; tamen semel filius liber factus sit, possit uel seipsum offerre curiæ, uidelicet hoc quoq; casu legitima prole non subsistente. *Concordat d. c. 89. §. insuper etsi, his uerbis:* Etsi ex ancilla natos habeat, siquidem uel superstes eos, uel in testamento manumiserit, obtuleritq; curię: amplexantor hi quoq; & decuriones sunto, prout testator uoluerit, ipsorũue desideriũ cõstituerit. *Tertia exceptio est: Nisi filius qui curiæ offertur, à curiali fortuna sit liber. Hæc exceptio approbatur* Nouell. c. 89. *§ si quis igitur. ibi: nisi tã ampla sortè. cuius uerba uide suprà ead. causa in prin.* *Quarta exceptio est: Nisi filius in testamento curiæ oblatus, illam cõditioné recuset. Hæc exceptio approbatur d. §. si quis igitur. ibi: deindeq; is scripturã amplectatur. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi cum filius uoluntatem patris recusasset, postea inueniatur aliquid ex bonis patris possidere. Quæ replicatio approbatur l. 3. §. & quod de. C. de naturalib. liberis, hisce uerbis:* Quod de subeunda sorte curiali seu testamento, seu actorũ fide pater cõstituit, ita ratũ esse & stabiliter uolumus obseruari, ut siue abstinendo hæreditatibus, siue abdicádo donationes naturales liberi curialé uoluerint euitare fortunã, posteaq; paternarũ opum uel in solidum, uel ex parte reperti fuerint possessores: licet eas alienauerint, omnimodo ad conditioné, in qua pater eos amplificatis opibus esse uoluit, etiá inuiti cogantur accedere. *Cõcordat l. 4. C. eod. tt. cuius uerba proponentur alibi. item concordat* Nouell. c. 89. *§. enimuerò si cum, his uerbis:* Si cũ initio filij oblationé recusent, malintq; manere liberi uel cũ macula & iure illegitimorũ, quá ditiores fieri & decuriones existere, pòst deinde uideantur uel in solidũ, uel pro parte donatas, aut testaméto relictas res possidere, aut etiá alienasse: omnino curiali fortunæ uel inuiti obnoxij erunt, ne quomodo hác nobis corrũpere uideátur sanctioné: & cũ lucra per causam oblationis captét, fortunã à se repellant, per quá tamen lucro dignati sunt. *Secunda propositæ exceptionis replicatio est: Nisi filius semel uolũtaté patris agnouerit. Hæc replic. approbatur d. c. 89. §. simulatq;, his uerbis:* Simulatq; uerò semel illi oblationé amplexi sunt, & propterea ad legitimos cõscẽderũt, nõ permittimus ut à paterna hæreditate abstineant, aut denuò putét ab ea fortuna discedere posse, si in ipsos collatam & agnitá à se donationé dimittát. Manentes enim decuriones relictũ donatũue secúdũ mensurã à nobis prædictam obtinebunt.

Quinta propositæ causæ exceptio est: Nisi naturalis curiæ oblatus fratres habeat legitimos. Hæc exceptio approbatur Nouell. *c. 89. §. siue etiã defuncto patre. cuius uerba uide suprà ead. causa in prin. concordat d. c. 89. §. certè tantam, in fine. cuius uerba uide suprà except. 2. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi non ipse filius seipsum offerat, sed à patre offeratur: tũc enim quamuis pater alios quoq; filios legitimos habeat, tamen oblatio ualet. Quæ replicatio approbatur d. §. siue etiam defuncto. concordat d. c. 89. §. si quis igitur naturalium. cuius uerba uide itidem suprà ead. causa in prin. concordat item d. c. 89. §. illud autem, his uerbis:* Illud iam antè cõstat, quòd si pater quidẽ, aut auus, aut quicunq; inter ascédentes parens ipsum obtulerit, licet legitimos habeat filios, possit tamen hoc facere. Si uerò quis seipsum offerat, tunc demum permittimus, cum non alij legitimi fratres subsunt. *Concordat item l. 9. §. fin. C. de naturalibus liberis, hisce uerbis:* Quoniam omnimodo fauendum est curijs ciuitatum, illud etiam in hanc partem addendum esse censemus, ut liceat patribus naturales filios curiæ patriæ suæ tradere, non solum nulla eis legitima sobole existente, sed etiá si filios uel alios liberos ex legitimis matrimonijs procreatos habeant, & eo modo naturales quoque filios sibi legitimos successores efficere.

Sexta exceptio est: Nisi de alterius hæreditate, quã eius qui filiũ obtulit, quæstio fit: tũc. n. curiæ oblatus pro legitimo in ista hæreditate nõ habetur. Quæ exc. approbatur l. 9. in prin. C. de natural. liberis, his uerb. Communium rerũ esse utilitatem rectè iudicantes, lucidis & omni ambiguitate segregatis legibus uti nostro subiectos imperio, ad præsentem sanctionem uenimus, per quam omni dubitatione amputata, quæ usque adhuc obtinebat, certissimũ facimus,

cimus, ut quoties naturales filij curiali fortunæ patriæ sui genitoris adsignantur, uel adhuc uiuente patre, uel post eius obitum, pro dispositione testamenti ab eo conditi, & eo modo legitima iura in paterna successione adipiscantur, ut (quod rectè fieri minimè dubium est) licet illustrem dignitatem, ex qua curialis fortunę liberatio cõpetere non potest, naturales filij antea meruerint: ne permittatur eis contra substantiam ab eodem naturali patre descendentium uel ascendentium, uel ex latere adgnationis uel cognationis iure eidem patri coniunctorum (licet ipsi legitimi successores eidem naturali patri per memoratam fortunam efficiantur) aliquod ius sibi uindicare. Quod & in his locum habebit, qui iam à naturali patre curiali conditioni tradiri, & adhuc superstites sunt, eodem scilicet modo nec illis cõtra substantiã eiusdẽ naturalis filij uel ex eo descẽdentiũ, uel ascẽdentiũ, uel à latere cõiunctorũ aliquod sibi ius uindicare ualentib. *Cõcordat Nouell. c. 89. §. cum aũt, his uerbis:* Eum filiũ qui per huiusmodi causam ad ius legitimorũ redactus est, duntaxat ei qui ipsum genuit, legitimũ reddimus, nõ uerò etiã triplici illi cognationi patris (nẽpe eorũ ex quibus uel ipse progenitus est, uel qui ex utroque cõsistũt latere, uel qui ex ipso processerũt) quodã ueluti cõmẽto eũ cognatũ facimus. Sancimus eñ, ut naturalis filius, qui offertur curię, patri solũmodo legitimus successor fiat, non tamen ut cõmunionẽ aliquã habeat cũ ascẽdentib. aut descẽdentib. aut ex transuerso adgnatis cognatisq; paternis, uel etiã cõmunionẽ aliquã habeat in illorũ successione. Consimile priuilegiũ ipsi quoq; dantes, ut sicut nec cognatis patris, nec illis fit iste successor: ita nec illi ad eius uocẽtur successionẽ, nisi ipse uel illos hæredes scribat, uel ab illis scribatur: soli enim patri legitimi fiunt, credunturq; esse cognati. *Hæc de prima causa.*

II. *Causa legitimationis filiorũ est, subsequẽs matrimoniũ. Quæ causa approbatur l. 5. C. de naturalib. liberis, his uerbis:* Diui Cõstãtini, qui uenerãda Christianorũ fide Romanũ muniuit imperiũ, super ingenuis cõcubinis ducendis uxorib. filijs quinetiã ex ijsdẽ uel ante matrimoniũ, uel postea progenitis, suis ac legitimis habendis, sacratissimã constitutionẽ renouãtes: iubemus eos qui ante hãc legẽ ingenuarũ mulierũ, nuptijs minimè intercedẽtib. electo cõtubernio cuiuslibet sexus filios procreauerint, quib. nulla uidelicet uxor est, nulla ex iusto matrimonio legitima prole suscepta, si uoluerint eas uxores ducere, quæ antea fuerãt cõcubinæ, tã coniugiũ legitimũ cũ huiusmodi mulierib. ingenuis (ut dictũ est) posse cõtrahere, quã filios utriusq; sexus ex earũdẽ mulierum priore cõtubernio procreatos, mox postquã nuptiæ cũ matrib. eorũ fuerint celebratæ, suos patri & in potestate fieri, uel cum his qui postea ex eodem matrimonio suscepti fuerint: uel solos, si nullus alius deinde nascatur, tã ex testamento uolentibus patrib. etiã ex integro succedere, quã ab intestato petere hæreditatẽ paternã: pactis quæ matrimonij tẽpore super dotibus uel ante nuptias donationis reb. subsecuta fuerint, etiã ad ipsorũ personas pertinẽtib. ut unà cũ fratrib. suis postea ex ijsdẽ parentib. fortè progenitis, aut soli (si nullus alius sit procreatus) dotis aut ante nuptias donationia pro tenore legum, nec minus pactorum, emolumẽta recipiãt. Hi uerò qui tẽpore huius sacratissimæ iussionis nõdũ prolẽ aliquã ex ingenuarũ concubinatum cõsortio meruerunt, minimè huius legis beneficio perfruantur: cũ liceat easdem mulieres sibi prius iure matrimonij copulare nõ extãtibus legitimis liberis aut uxoribus, & legitimos filios (utpote nuptijs procedẽtibus) procreare, nec audeãt quos ex ingenua cõcubina, dilato post hanc legẽ matrimonio, nasci uoluerint, ut iusti ac legitimi postea uideantur, magnopere postulare. *Concordat propositæ causæ l. 6. §. nihilominus. C. eod. tit. cuius uerba uide 3. causa. 4. concordat item Inst. de nuptijs. §. fin. his uerbis:* Aliquando euenit, ut liberi quũ statim ut nati sunt, in potestate parentũ nõ sunt, postea redigantur in potestatẽ patris: qualis est is qui dũ naturalis fuerat, postea curiæ datus potestati patris subijcitur: nec non is qui à muliere libera procreatus, cuius matrimonium minimè legibus interdictum fuerat, sed ad quã pater cõsuetudinẽ habuerat, postea ex nostra cõstitutione dotalibus instrumẽtis cõpositis in potestate patris efficitur. Quod & alijs liberis, qui ex eodẽ matrimonio postea fuerint procreati, similiter nostra cõstitutio præbuit. *Ait Imp.* Ex nostra cõstitutione. *Hæc cõstitutio habetur l. 10. C. de naturalib. liberis, his uerbis:* Cum quis à muliere libera, & cuius matrimoniũ non est legibus interdictum, cuiusq; consuetudine gaudebat, aliquos liberos habuerit, minimè dotalibus instrumentis compositis, postea autem ex eadem affectione etiam ad nuptialia peruenerit instrumenta, & alios iterum ex eodem matrimonio liberos procreauerit: ne posteriores liberi, qui post dotẽ editi sunt, sibi omne paternũ patrimoniũ uindicare audeãt quasi iusti & in potestate effecti, fratres suos qui ante dotem fuerant nati, ab hæreditate paterna

teris repellentes: huiusmodi iniquitatem non esse ferẽdam censemus. Cum enim affectio prioris sobolis & ad dotalia instrumenta efficienda, & ad posteriorẽ filiorum educandã progeniẽ pręstitit occasionem: quomodo non est iniquissimum ipsam stirpem secundę posteritatis priorem quasi iniustam excludere: cum gratias agere fratribus suis posteriores debeant, quorum beneficio ipsi sunt iusti filij, & nomen & ordinem consecuti? neque enim uerisimile est, eum qui postea uel donationem, uel dotẽ conscripsit, & ab initio talem affectionem circa mulierem non habuisse, quæ eam dignam esse uxoris nomine faciebat. Quapropter sancimus, in huiusmodi casibus omnes liberos, siue ante dotalia instrumenta editi sunt, siue postea, una eademque lance trutinari, & omnes filios suos et in potestate suis existere genitoribus, ut nec prior nec iunior ullo habeatur discrimine: sed qui ex ijsdem maioribus procreati sunt, & simili perfruantur fortuna. *Concordat denique Nouell. c. 89 § reliquum est, his uerbis:* Si quis ad liberam initio mulierem, aut etiam libertinam (cum qua tamen fas sit matrimoniũ colere) concubinæ loco illi adhærentem dotalia conscribat instrumenta, siue legitimorum iam filiorum pater constitutus, siue nullos eiusmodi filios habens, ut & nuptiæ legitimæ sint, & filij tam qui antea suscepti sunt, quàm qui adhuc gestantur in utero, æquè legitimi & patri sui existant, sancimus. Et ut maximè posthac filij ei non nascãtur, aut nati mortem obeant: nihilominus tamen prior proles legitima extitit. Nam cùm ea ipsa affectio, quam circa progenitos iam sibi filios habuit, quæ etiam ad dotale ipsum prouocauit instrumentum, eadem posterioribus filijs ansam porrexit, ut & ipsi legitimorum ius obtineant: absurdum sanè fuerit, bonam illam occasionem, quam postea nati inuenerunt filij, & à prioribus desumpserunt, non item prioribus legitimorum ius, simul & nullis calumnijs expositam paternam dare posse successionem: cum manifestissimum sit, quòd posteriores quidem filij ex lege patri sui facti sunt, præbente hoc eis dotali instrumento: dotale autem instrumentum initium & occasionem habuit ex præcedente consuetudine. Quapropter unum eundemque ordinem utrisque attribuimus, & exinde consecutas calumnias pluribus constitutionibus sobuertimus: illo dicto, quòd tametsi pater alios postea filios non procreet, nihilominus tamen sic quoque legitimos habeat filios, si dotalia instrumenta conficiat. Nam ut alij quidem ei gignerẽtur filij, in potestate fortasse & arbitrio fortunæ positum fuit, quemadmodum & ut nati eriperentur. Cæterùm significationem illam affectionis de prioribus editam, quæ nimirum uel ante dotalia instrumenta legitimorũ ius adhibuit, nihil eius generis est, quod sanè penitus potuerit eripere. Multoque magis ex probabilibus rationibus hoc appositum est, si ante dotalia quidẽ instrumenta fœtus gestaretur in utero, post dotalia uerò ederetur, quòd is sibi ipsi auxilio sit, ut qui uel ante se editus hoc pręstare possit. Adeoque inuenta à nobis est ratio quędam regulę uim obtinẽs, quę pulcherrimè nobis omnia, quę de statu nascentium dici possunt, explicat. Nam cum dissidium ac dubitatio incidit, conceptionis'ne tempus potius, an natiuitatis attendẽdum sit: prorsus sanximus, ut propter puerorum utilitatem non tempus conceptionis, sed partus spectaretur: ita quidem, ut si huiusmodi aliquas circumstantias & factorum species contingat excogitari, in quibus conducibilius sit tempus conceptionis quàm tempus partus, nostro iussu illud potius obtineat, quod nascenti magis expedit. Ait Imp. Adeoque inuenta à nobis est ratio. *Scilicet l. 11. §. fin. C. de naturalib. liberis. de qua re alibi dicetur.*

Hactenus igitur leges, quibus causa proposita approbatur, expositæ sunt: nunc eius exceptiones sunt exponendæ. Harum prima hæc est: Nisi matrimonium inter patrem & matrem filij naturalis iure non subsistat. Hæc exceptio approbatur Inst. de nuptijs. §. fin. ibi: cuius matrimonium minimè legibus interdictum fuerat. cuius reliqua uerba uide suprà ead. causa, in prin. Concordat l. 10. in prin. C. de naturalibus liberis. cuius uerba uide itidem paulo superius. item concordat Nouell. c. 89. §. reliquum. ibi: Si quis igitur. cuius etiam uerba paulo superius sunt proposita. Concordat item & alia paulo antè exposita. Proinde liberi ex adulterio nati per subsequens matrimonium legitimari non possunt: quia inter adulterum & adulteram matrimonium non subsistit, ut suprà lib. 14. cap. 3. except. 40. est ostensum: approbaturque species proposita etiam Nouell. c. 18. §. consideremus. ibi: Sicut enim quis legitimæ uxori. item Nouell. c. 89. §. cum uerò. ibi: Quemadmodum enim si quis. cuius utriusque uerba uide J. quæst. 4 reg. 2. except. 2.

Secunda exceptio est: Nisi nuptialia instrumenta non sint conscripta. Et hæc exceptio constat ex ijs quæ suprà proposita sunt, item ex ijs quæ proponentur infrà in sequentib. Concordat item Nouell. c. 78 §. cæterùm si quis. cuius uerba uide suprà lib. 14. cap. 3. except. 25. in fine.

Tertia

Tertia exceptio est: Nisi post contractum matrimonium nulli nascantur liberi, uel nati decesserint. Hæc exceptio reprobatur l. 11. C. de naturalibus liberis, hisce uerbis: Nuper legem conscripsimus, per quam iussimus, si quis mulierē in suo contubernio collocauerit non ab initio affectione maritali (eam tamen cum qua poterat habere cōnubium) & ex ea liberos sustulerit, postea uerò affectione procedente etiam nuptialia instrumenta cum ea fecerit, filiosq; uel filias habuerit: non solum secundos liberos, qui post dotem editi sunt, iustos & in potestate esse patribus, sed etiam anteriores, qui & ijs qui postea sunt nati, occasionē legitimi nominis præstiterunt. Quam legem quidam putauerūt sic interpretari, ut siue non fuerint progeniti post dotem conscriptam liberi, siue etiam ab hac luce subtracti, non anteriores filios iustos haberi, nisi in utroq; tempore uiuentes & superstites liberi inueniantur. Quorum supernacuam subtilitatem penitus inhibendam censemus. Sufficiat enim talem affectionem habuisse, ut post liberorum editionem etiam dotalia efficiant instrumenta, & spem tollendæ sobolis habeant. Licet enim hoc quod speratum est, ad effectum non peruenit, nihil anterioribus liberis fortuitus casus derogare concedatur: & multo magis si quis mulierem, quam in contubernio suo habuerat, prægnantem fecerit, postea autem adhuc grauida muliere constituta dotalia fecerit instrumenta, & puer uel puella editus uel edita sit, iusta patris soboles nascatur, & in potestate efficiatur, & hæres existat morienti siue ab intestato, siue ex testamento. Satis enim absurdum est, si filij post dotem progeniti, & anterioribus liberis adiutorium adferant, ipsum puerum uel puellam sibi opitulari non posse. *Concordat Nouell. c. 89. §. reliquum est. ibi: Et ut maximè. cuius uerba cum alijs concordantibus uide paulo superius ead. causa in prin. Sed & concordat Nouell. c. 12. §. ac cum inter. ibi, Siue etiam postea. cuius uerba uide paulo inferius.* *Quarta exceptio uidetur esse: Nisi post cōtractum matrimonium alij nascantur filij legitimi. Hæc exceptio reprobatur l. 10. C. de naturalib. liberis. cuius uerba uide paulo superius ead. causa in prin. Concordat Nouell. c. 89. §. reliquum est. ibi, Non cum ea ipsa. cuius uerba uide indem paulo superius in d. prin.* *Quinta exceptio uidetur esse: Nisi ex alio matrimonio & ex alia uxore superfint liberi legitimi. Hæc exceptio reprobatur Nouell. c. 12. §. ac cum inter, his uerbis:* Si quis cum legitimorum filiorum esset pater, post coniugis suæ ex rebus humanis discessum, aut secundum leges soluto matrimonio, cum alia muliere, quam per leges liceret uxorem ducere, consuetudinem haberet, & ante dotalia instrumenta (siquidem hæc confecerit) siue etiam postea nascerentur ei filij, aut etiam soli filij ante dotalia instrumenta nati restatent, alijs aut non genitis, aut etiam post natiuitatem mortuis: existimarunt quidam non posse eos, qui ex secunda nati essent, legitimos existere: quandoquidem adhuc superessent alij ex altera uxore legitimi & sui filij: quod quidem nullam in se habet rectam resonantiam. Nam si eiusmodi nos liberos legitimos & suos patri declarauimus, sola dotalium instrumentorum confectione contenti, existunt autem & priores sui, moritur pater relictis suis & legitimis liberis, tā ex priore quàm etiam ex secunda uxore progenitis, etsi ante dotalia instrumenta procreati sint, etsi nemo ulterius post instrumentum dotis natus sit, aut etiam natus mortuus sit: licentiamque ei lex tribuit, ut inter prolem suam testetur quo uelit modo, ut tamen in nullo leges offendat, quæ omnes ex æquo filios ad certam successionis partem uocare solent. Sui igitur & legitimi cum sint, peruenient ad hæreditatem tam ab intestato quàm ex testamento, prout uel pater, uel lex permiserit: inq; uices alter alteri succedet. Quid enim tandē aliud dicamus, cum ipsa per se legitimi & sui appellatio sufficiat declarare sub potestate patris eos existere, et ex testamento tribuere quę leges tribuunt, & omnia obtinere quæ eiusmodi appellationē deceāt. *Sexta exceptio est: Nisi liberi naturales ante constitutionem supradictam sint nati. Hæc exceptio reprobatur Nouell. c. 19. his uerbis:* Peruenit ad nos, ineptam plerisq; dubitationem incidisse, nempe an ea quæ à nobis de filijs ante dotaliū instrumentorū confectionem natis, dotalibus postmodum instrumentis compositis, sancita sunt, petineant etiam retrò ad eas quæstiones, quę nondum uel iudicis sententia, uel transactione decisæ sunt: & quidē nobis cum per partes leges ferremus, in prima constitutione, quæ de his lata est, expressè memorantibus, ut siue superessent illis patres, siue mortui essent, nondum tamen id quæstionum genus uel iudicis sententia, uel transactione finem accepisset: omnino ita iudicaretur, quemadmodum lex nostra pręcipit. Quam deinde supplentes alteram quoq; legem tulimus, eadem obtinere sancientes, ut etsi post dotalia instrumenta filij nati sint, habeantur legitimi. Consimiliterq; in hac nostra secunda constitutione apposuimus, ut ea legislatio etiam ad præterita referatur tēpora, exceptis illis speciebus, quas aut iudici-

alis

lis sententia, aut transactio composuit. Ex quo uerò post hasce nostras leges tã claras temerario quidam cõsilio malitiosè nostrã interpretari sanctionem pręsumpserũt, coacti sumus & tertiam cõstitutionem describere: per quam iussimus, ut tametsi is, qui legitimam habuit uxorem, & ex ea liberos, deinde ea mortua, aut matrimonio per diuortiũ soluto, ex aliqua filios suscipiat: qui cum nuptię interdictę non sunt, postquam natos filios dotalia in ipsam instrumenta componat, oihilominus & hi, qui ad eum illi modum procreantur, filij legitimi existant. In qua nostra constitutione quoniam expressis uerbis non adecimus, ut de talibus lata sanctio æquè & in illis obtineat, quorum patres adhuc supersint, aut si mortui sunt, contentiones nondum uel iudiciaria sententia, uel amicorum interuentu sopitę sint: inde quidam uenerunt in eam opinionem, ot putareot nolle nos ea, quæ memoratis comprehenduntue sanctionibus, de his qui ante dotalium instrumentorum confectionem nati sunt filij, ualere: item in illis qui ante hãc sanctionem iam essent in lucẽ editi, præsertim cum ea pars, quæ hoc concernit, in prima & secunda constitutione posita à nobis in Codicis compositione detracta fuerit. Quod perquàm absurdè ratiocinati sunt: oprimo enim iure id & de prima secũdaq; coostitutione detraximus, & ad tertiam noo apposuimus. Siquidem enim ꝑ partes descripsissemus sanctiones, necessarium fuisset fortè assumere tale aliquid, quod retrò ad ea quæ legem præcessissent, respiceret. Cum uerò in Codicem nostro nomine præfulgentem omoes ad unam leges coarceruarentur, meritò id genus clausulas detrahi pręcepimus, ne in libris superflua describeeetur multitudo. In tertia uerò cõstitutione propterea de temporibus nihil adiecimus, quòd omnibus manifestum sit, ea quæ per interpretationẽ apponũtur, in illis obtinere debere, in quibus etiã interpretatis legib. locus sit. Quia tamen omnino extiterunt quidam, qui in re tam manifesta uel ambigere conentur, uel errent: adijcimus & hanc legem, sanciẽtes ut relata à nobis in tribus pędictis constitutionibus sanctio in ijsdem ualeat, quæ in prima lata à nobis constitutione expressis uerbis adscripsimus: hoc est, ut siue superesse talium filiorum patres, siue mortem obijsse, nondum tamen controuersa in hac specie uel sententia, uel transactione finem accipere contingat, secuodum hoc sub leges à nobis positas deducantur, exceptis illis speciebus, quæ antequam hæ leges à nobis ferreutur, iudicum sententia uel transactione decisæ sunt. *Septima exceptio est: Nisi post Imperatoris Zenonis constitutionem, concubinam quis habuerit, & ex ea liberos procreauerit, exindeq; illam in uxorem duxerit. Hæc exceptio approbatur l. 5. §. fin. C. de naturalibus liberis. cuius uerba uide s̃. ead. causa. in prin. Planè exceptio proposita mutata ac sublata est per cõstitutiones sequentes s̃. expositas. Cui mutationi concordat* Nouell. *c.* 89. *§. ac cum tres, his uerbis:* Cum tres aliæ conscriptæ sint constitutiones, Zeno quidem pientissimus princeps in sua oihil fermè de futuris, sed tantum de iam præteritis sancit: quam ideo solum describi cutauimus, ne eos qui ex illa fortè constitutione utilitatem caperent, propterea quòd progenies eorum, quorum inibi fit mẽtio, hucusque pertingit, proueniente exinde utilitate priuaremos: quomodo & constitutionem pieotissimi principis Anastasij, quæ spurios adoptari permittit, tametsi subditos decætero nostros obturbare non patimut: tamen in hoc solum poni eam præcipimus, ne si quibus aliqua ibidem reposita esset otilitas, per nostras hanc tollere uideremur leges. Semper ęnim boni alicuius authorem fieri oportet, non quę aotè aliquibus bona suppetunt dissoluere. Nam patris nostri constitutionem, quæ spuriorum adoptiones magnam absurditatem in se habentes, & indistinctè spurios quasi aduenas quosdam in ius legitimorum producentes, prohibuit, ut castitatis studio introductam, uenusteq; positam recipimus. *Ait Imp.* Zeno quidem piẽtissimus princeps in sua, &c. *Hæc constitutio habetur d. l. 5. Ait insuper Imp.* Quomodo & constitutionem piennissimi priocipis Anastasij. *Hæc constitutio habetur l. 6. C. de naturalibus liberis. cuius uerba uide paulo inferius causa 4. Ait denique Imp.* Nam patris nostri constitutionem. *Hæc habetur l. 7. C. d. tit. de qua itidem j. d. causa 4. Octaua exceptio uidetur esse: Nisi filij naturales ex ancilla sint nati. Et hæc exceptio reprobatur* Nouell. *c. 18. §. porrò autem, his uerbis:* Ex quo nos constituimns, ut si quis cum humaniter ad mulierem adiecisset oculos, eaque sine dotalibus iostrumentis in domesticam consuetudinem assumpta filios iode suscepisset, postea ad maritalem se affectionem effundẽs eiusmodi instrumenta conscripsisset, generassetque filios: non solum postea, sed etiam ante ea oati filij liberi exilterent, & propter uehementem cauillantium, & malignè interpretantium uersutiam, aliam quoque constitutionem descripsimus, quòd ea ipsa uelimus obtinere, etsi alteri post dotalia instrumenta filij nati noo sint, aut nati mortem obierint: quidam etiam alia nullam

recipientia controuersiam inuenerũt, nempe eadem hæc obtinere & in ijs qui libertabus cohabitent: quanquam si rectè oculos in nostrum intendissent scopum, deprehendissent utique iam etiam hoc legibus expressum. Si enim cum libertabus nuptiæ in uniuersum prohibitæ non sunt, iam antè erat manifestum, quòd & in illis hæc obtinere uoluerimus. Veruntamen quoniam omnino ea res in dubitationem peruenit, sancimus, si quis, cum legitimam uxorem non haberet, benè erga ancillam suam affectus, ex ea in seruitute constituta filios susceperit, posteaq; ancillam cum filijs libertate donauerit, neque nõ aureorum annulorum & restitutorum natalium ius eis impetrauerit, & nuptias conscriptis dotalibus instrumentis confirmauerit, & postea nascantur filij, aut etiam non nascantur (ut utrunque constitutionis nostræ casum complectamur) sit & uxor legitima, & filij in potestate, ac sui & parenti ab intestato hæredes. Loquimur autem de ijs qui ante dotalia instrumenta nati sunt, ijs obseruationibus, quibus ad ingenuitatem prædicto modo peruenerunt, & deinde dotalium instrumentorum confectione ius legitimorum filiorum illis præbente. *Ait Imp.* Neq; non aureorum annulorum & restitutorum natalium ius eis impetrauerit. *Hoc mutatur Nouell. c. 78. §. ceterùm si quis. cuius uerba uide s. lib. 14. cap. 3. except. 25. in fine. Hæc de secunda causa.*

III. *Causa legitimationis est, rescriptum principis. quæ causa approbatur Nouell. c. 74. in prin. usque ad §. & nos non latuit. ubi cũ Imp. Iustinian. more suo multùm declamaßet, subijcit tandem hæc uerba:* Liceat patri, si legitimam non habeat sobolem, filios restituere naturæ & antiquæ ingenuitati, si ex libera ei fiant, & suos de cætero & sub potestate habere: neque enim à principio, quando sola natura sanciebat, hominis, antequam scriptæ prouenirent leges, fuit quædam differentia naturalis atq; legitimi: sed antiquis parentibus antiqui filij mox ut procedebant, fiebant legitimi. Et sicut in liberis natura quidem liberos fecit omnes, bella uerò seruitutem inuenerunt: sic etiam hinc natura quidem legitimas produxit soboles, attamen ad concupiscentiam diuersio naturales eis immiscuit. Tanquam ergo similibus passionibus factis, oportet etiam medelam ex qualitatibus inueniri: illam quidem à præcessoribus nostris, hanc uerò à nobis. Sit igitur licentia patri matrique in priore statu delinquenti, si ex ueritate aliquid circa thorum apparuerit deliquisse (aliter nanque fieri hoc in talibus casibus nõ permittimus, & si quædam circumuentio est, aut non est, aut latet, aut aliquid etiam aliud fiat circa eam, aut quod prohibeat uenire ad uiam deducentem ad dotalia) etiam sic prouidere filijs, & offerre Imperatori precem hoc ipsum dicentem, quia uult naturales filios suos restituere naturæ, & antiquæ ingenuitati, & legitimorum iuri, ut sub potestate eius consistant, nihil à legitimis filijs differentes: & hoc facto exinde filios frui tali solatio, & neque fraudare posse patrem, & celantes matrem & ius legitimorum abijcere: uno enim hoc modo omnibus huiusmodi naturæ excessibus & adinuentionibus in his, qui legitimos non habent filios, medemur, ita breui solatio tantum naturæ impetum corrigentes. Si uerò solummodo naturalium filiorum pater hoc quidem propter quasdam fortuitas circumstantias non agat, moriens uerò sub quodam prædictorum casuum scripserit in testamento, uelle sibi eos legitimos esse filios successores: damus & huius rei licentiam, supplicantibus tamen etiam sic filijs post mortem patris, & hoc dicentibus, & patris testamentum ostendentibus, & hæredibus existentibus, in quantum pater eos scripserit, & ab Imperio hoc percipientibus, aut in uno eodemque hoc quod agitur sit donum patris & principis, id est dicere, naturæ simul & legis: & hoc dicimus nullum anteriorem legitimum perimentes modum, sed etiam hunc addentes, in quibus illos accipere non licet. Omnino enim suis existentibus deinde naturalibus procreatis, aut primitus natis, nequaquam legitimorum ius eis adijcitur, nisi forsitan per constitutiones nostras, quæ dotalium instrumentorum introduxerunt modum. *Ait Imp.* Si ex ueritate aliquid circa thorum apparauerit deliquisse (aliter nanque fieri, &c.) *Ad hæc uerba intelligenda, repetenda sunt uerba istius constitutionis præcedentia, quæ ob nimiam uerbositatem omisi. Sed & repetuntur eadem, & quidem paucioribus uerbis Nouell. c. 89. §. sed & illud. ubi etiam causa proposita approbatur, his uerbis:* Illud lege comprehensum fuit, ut si quis progeniem suam legitimam uelit reddere, neque suppeditet uxor talium filiorum mater, aut cùm incredibili amore filios complectatur, mulieris tamen mores uitio non careant, neque dignam ipsam ducat aliquo legitimo nomine: & propterea defuncta uxore, aut indigna reputata qui cum matrimonium coleretur, aut etiam maliciosè à filijs circumuento negocio, & de industria muliere abscondita,

noua fortè opulentia uel per filios, uel aliunde illi obueniente, ne legitimorum iure ab ipsis agnito, præmorienteque matre pater usumfructum ut in filijs familiarum haberet. Si quis igitur non legitimos, sed spurios tantùm habet, uelitque eos legitimos facere, uxorem autem uel omnino non habeat: aut habeat quidem, non tamen uitio carentem, aut prodeuntem in conspectum, aut alioquin conficiendorum dotalium instrumentorum copiam non habeat (quid enim si alter eorum ad sacerdotium accesserit?) sancimus, damusque ei licentiam (id quod & antea fecimus) ut spurios filios per huiusmodi aliquam uiam ad ius legitimorum producat, non subsistentibus uidelicet (ut diximus) legitimis. Quemadmodum enim certi modi sunt, qui seruos ad libertatem, simul & ingenuitatem reducunt, restituuntque natalibus: ita & si patri legitima proles non suppetat, uelitque naturæ eos & primæuæ ingenuitati restituere (modò ex libera procreati sint) legitimosque & in sua de cætero potestate habere: facito id per nostrum rescriptum. Neque enim initio, cùm sola natura mores & uiuendi leges dictaret hominibus, antequam scriptæ leges subijssent, differentia aliqua inter spurium fuit & genuinum, siue legitimum: sed primis parentibus primi liberi (ut sub initium præsentis legis diximus) simulatque in lucem prodierunt, legitimi facti sunt. Et quemadmodum in liberis hominibus ex æquo natura omnes liberos fecit, bella autem inuenerunt seruitutem: ita & hic natura quidem genuinas produxit progenies, diuersio uerò ad concupiscentiam spurium quasi quoddam fermentum admiscuit. Vnde similibus passionibus exortis æquum fuit, partim per maiores nostros, partim per nos ex æqualibus & remedium inueniri. Esto igitur patri qui matrem in priore forma relinquat, in prædictis casibus licentia maiestati imperatoriæ offerre preces, quæ declarent, uel le se spurios suos restituere naturæ & primæuæ ingenuitati, iurique legitimorum, ut suæ potestati subditi sint, in nullo à legitimis differentes liberis, eoque facto filios exinde tali perfrui auxilio. Vna enim hac ratione omnes huiusmodi excessus, adinuentionesque naturæ in his, qui legitimos non habent filios, curabimus, tam paucis auxiliaribus copijs tantum naturæ impetum coërcentes. Sanè si naturalium tantummodo filiorum pater per aliquos casus fortuitos id facere nequeat, moriens autem de aliqua prædictarum specierum testamentum scripserit, uolens legitimos sibi filios suos hæredes esse: damus ei huius quoque licentiam, si tamen post patris mortem filij etiam sic preces fundant, & hoc doceant, patrisque testamentum ostendant, & ex lege hæreditatem adeant: habento & hoc donum paterno imperialique beneficio, aut (quod idem est dicere) naturæ & legis. *Hactenus causa proposita approbata est, cuius exemplum proponitur l. 58. ff. de iure nuptiar. cuius uerba uide suprà libro 14. capite 2. quæstion. 3. regula 2. exceptio. 1. Huius autem causæ exceptio prima hæc est: Nisi pater qui rescriptum impetrat, legitimos habeat liberos. quæ exceptio approbatur d. c. 74. §. liceat igitur. item §. sit igitur licentia. uers. in his qui legitimos non habent filios. item §. si uerò solummodo. uers. Omnino enim suis existentibus. quorum omnium uerba proposita sunt suprà ead. causa, in prin. Sed & concordat d. c. 89. §. sed & illud. uers.* Si quis igitur non legitimos. *item uers.* Non subsistentibus uidelicet (ut diximus) legitimis. *quorum uerba itidem proposita sunt paulo superius. concordat item d. c. 89. §. in uniuersum, in fine, his uerbis:* Omnimodo subsistentibus legitimis, deinde spurijs uel post uel etiam ante legitimos natis, nisi prorsus per curiam aut nostras constitutiones, quæ dotalium instrumentorum rationem introduxerunt, ius legitimorum non adijciatur.

Secunda exceptio est: Nisi per subsequens matrimonium pater filios legitimare possit, nulla legitima causa impediente. Hæc exceptio elicitur ex d. Nouell. *c. 74. §. sit igitur licentia. ibi: si ex ueritate. concordat d. c. 89. §. sed & illud. uers. uxorem autem uel omnino.*

Tertia exceptio est: Nisi filius naturalis rescriptum petens non ostenderit patris testamentum, quod eius petitioni suffragetur. Hæc exceptio approbatur d. Nouell. *c. 74. §. si uerò solummodo. ibi:* Supplicantibus tamen. *Cōcordat d. c. 89. §. esto igitur patri. uers. Sanè si naturalium.*

Quarta exceptio est: Nisi filij naturales ex ancilla sint nati. Hæc exceptio approbatur d. c. 89. §. sed & illud. uers. Modò *ex libera procreati sint. Quorum omnium uerba paulo superius sunt proposita.*

IIII. *Causa legitimationis est, adoptio. Si scilicet liberi naturales à patre suo naturali adrogentur. quæ causa approbatur l. 6. C. de naturalibus liberis, hisce uerbis:* Iubemus eos, quibus nullis legitimis existentibus liberis, in præsenti aliquæ mulieres uxoris loco habentur, ex his sibi progenitos uel procreandos, suos & in potestate, legitimosque habere, propriasque substantias ad eos uel per ultimas uoluntates, uel per dona-

tiones, seu alios legi cognitos titulos (si uoluerint) transferre: ab intestato quoque ad eorum hæreditatem uocandos, nec aliquas quæstiones seu altercationes exercendi sub qualibet asturis, subtilique legum uel constitutionnm occasione super his oel adgnatis, seu cognaris genitoris eotum, uel quibusdam alijs superesse facultatem in posterum. Nihilominus quisquis huiusmodi mulierem uxoris loco dotalibus instrumentis confectis habuerit, pro eius sobole similem eandemque formam custodiri: ne adimatur ei licentia sibi quodamodo per liberos proprium suum patrimonium adquirendi. Filios insuper & filiss iam per diuinos affatus à patribus suis in adrogarionem susceptos, uel susceptas, huius prouidentissimæ nostræ legis beneficio & iuuamine potiri censemus. *Mutatur ac tollitur hæc constitutio, reprobaturq; causa proposita l. 7. C. eod. tt. his uerbis:* Legem Anastasij diuæ recordationis, quæ super naturalibus filijs emissa est, in his ualere tantùm casibus concedimus, qui nunc usque subsecuti suot pro eiusdem legis tenore in matrimonijs tunc constanribus, uel postea contractis: ita tamen ut aliunde progenitis subuenisse credatur, quàm non ex nefario nec incesto coniugio. Naturalibus insuper filijs seu filiabus, ex cuiuslibet mulieris cupidine non incesta, non nefaria procreatis, & in paterna per adrogationem, seu per adoptionem sacra susceptis ex diuinis iussionibus, siue antequam eadem lex irrepserit, seu post eandem legem usque ad præsentem diem, non sine ratione duximus suffragandum, ut adoprio seu adrogatio firma permaneat, nullis prorsus improbanda quæstionibus, quasi quod impetrarunt lege quadam interdictum sit: cum etsi qua prius talis emergebat dubitatio, remittenda fuit mouente misericordia, qua indigni non sunt qui alieno laborant uirio. Sint itaque post eandem adrogationem seu adoptionem sui & in potestate patrum, successionesque tam ex testamento quàm ab intestato capiant, prout io adrogatis seu adoptaris constitutum est. In posterum uerò sciant omnes, legitimis matrimonijs legitimam sibi posteritatem quærendam, ac si prædicta constitutio lata non esset. Iniusta nanque libidinum desideria nulla de cætero uenia defendet, nullum subleuabit nouum adminiculum præter anteriorum dispositionum ordinem, non antelata sanctio, quam ex hoc hodie resecandam pia suggessit ratio: non adrogarionum uel adoptionum prætextus, quæ ulterius minimè ferendæ sunt, non astutiæ siue diuinis affectandæ literis, seu quibusdam illiciris ambiendæ machinationibus: cum nimis sit indignum, nimia item impium flagitijs præsidia quærere, ut & petulsnriæ seruire liceat, & ius nomenque patris, quod eis denegatum est, id altero legis colore præsumant. *Concordat huic mutationi Nouell. c. 89. §. ac cum tres. ibi: quomodo & constitutionem. cuius uerba uide §. causa 2. except. 7. item concordat d. c. 89. §. modum uerò, his uerbis:* Modum adoptionis qui nonnullis ante nos Imperatoribus olim in spurijs non uisus est improbabilis, cum pro tenore paternæ constiturionis importunum deprehenderimus, nos quoque (ut dictum est) eijcimus: & quia attentè in castitatem defixit oculos, & quia decorum non fuerit, ut polchrè reiecta denuò reducantur in rempublicam. *Concordat item Nouell. c. 74. §. & nos non latuit, his uerbis:* Nos non latuit quia etiam adopoonis modus erat anriquitùs ab aliquibus ante nos Imperatoribus super naturales ad legitimos transferendos non improbabilis existimatus. Sed æquè piæ memoriæ noster pater & constitutio ab illo prolata talia reprehendit. Manere ergo & illa in suis terminis uolumus: qooniam castitatem diligenter considerauit, & incompetens est, quę benè exclusa sunt tursus ad rempublicam reuocate.

V. *Causa legitimationis est: Si pater in instrumento publico, uel apud acta cõfiteatur illum filium suum esse, non adiecto, naturalem. Hæc causa approbatur Nouell. c. 117 §. adhæc uerò & illud, his uerbis:* Illud lege complecti uisum est, ut si quis cum filium seu filiam habeat ex muliere libera, qui cum illi consistere matrimonium possit, in instrumento siue publico, siue priuato manu subscripto, & trium fidedignorum testium subscriptiones habente, uel in testamento, uel apud actorum publicorum monumenta dicat hunc aut hanc filium seu filiam suam, neque adijciat, naturalem: huiusmodi filij legitimi sint, neque ab ipsis alis eius rei requiratur probatio, sed omnibus perfruantur iuribus quæcunque legitimis filijs nostræ præbent leges, utpote ipsorum patre eos (ut dictum est) suos filios appellante. Exinde enim & cum eorum matre demonstratur legitimas habuisse nuptias, neq; ad nopriarum fidem alia ab ea requiratur probatio. Item si pater, cum ex eadem muliere multos haberet filios, uni ex ijs quocunq; prædictorum modorũ testimonium præbuerit, oni datũ patris testimonium sufficiat & alijs ex eadem muliere natis ad legitimorum iura obtinenda.

Exceptio-

Exceptiones præcedentium causarum generales.

Hactenus causæ ex quibus liberi naturales efficiuntur legitimi, expositæ sunt. Harum autem exceptio generalis prima hæc est: Nisi liberi naturales legitimi esse nolint. Hæc exceptio approbatur Nouell. c. 89. §. in uniuersum, his uerbis: In uniuersum in his qui per prædictos modos ad legitimorum ius producuntur, tunc demum ista obtinere uolumus, cum etiam filij hæc amplexentur. Nam si patriæ potestaris iura inuiris filijs dissoluere patribus permissum non est, multo magis inuitum & nolentem filium in ius patriæ potestatis redigere siue per oblationem ad curiam, siue per dotalium instrumentorum confectionem, siue quocunq; alio commento, fortè paternã etiam reueritum fortunam, iustum non est, & maiestati Imperatoriæ ac legislationi propriũ non facimus. Si uerò multis existenribus filijs, alij amplectantur, alij recusent: eos tantùm qui id amplectuntur, legitimos fieri, cæteris spurijs manenribus. *Secunda exceptio generalis hæc est: Nisi ex prohibito coitu filius sit natus. De hac exceptione uide). eod. cap. in fine.*

IIII. PROPRIA IVRA NAturalium liberorum.

I. *Regula. De hæreditate ex testamento, legatis & donationibus. Pater naturalibus liberis non nisi unciã bonorum suorum relinquere, uel donare potest. quæ regula approbatur l. 2. C. de naturalib. liberis, hisce uerbis:* Matre uel legitimis filijs, uel nepotibus, aut pronepotibus cuiuscũq; sexus uno pluribusúe existẽtibus, bonorum suorum unam tantùm unciam pater naturalibus filijs, seu filiabus, eorumq; genitrici, uel si sola sit concubina, semiunciam largiendi uel relinquendi habeat potestatem. Quidquid uerò ultra modum concessum relictum sit, legitimis liberis, uel matri, uel cæteris successoribus datur. *Concordat Nouell. c. 89. §. discretis. uers. Ne igitur perpetuò, his uerbis:* Sancimus, si quis legitimos filios habear, ne naturalibus filijs eorumq; matri ultra unciã unã relinquere, aut etiã donare possit. Nã hoc in priore cõstitutione ratũ ducimus. Sed et si quid amplius quocũq; modo dare noluerit, hoc legitimorũ filiorum fieri: etsi filij nõ sint, sed sola concubina, huic semiunciã relinquere aut donare cõcedimus. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi filius naturalis sit legitimatus. quæ exceptio approbatur Nouell. c. 89 §. unde his à nobis, hisce uerbis:* His à nobis sanciris & manifestaris, quo conueniat modo ad ciuilitatẽ & legitimorũ ius accedere, nihil de taliũ successione dicendũ est. nam in illis eadẽ quoq; successionum ratio est, quæ in cęteris iã inde ab initio legitimis solet existere. *Huius exceptionis species uide s. in causis legitimationis. Planè huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi pater filio naturali plus relinquat, quàm uni filio legitimo. Hæc replicatio approbatur l. 9. §. fin. C. de natural. liberis, hisce uerbis:* Minimè patribus liceat per donationẽ, uel ultimam uoluntatẽ amplius filio naturali per oblationẽ curiæ legitimato dare, uel relinquere, quã uni filio ex legirimo matrimonio procreato dederit, uel reliquerit, cui, &c. *Secunda exceptio est: Nisi legitimi filij nulli supersint, nec mater relinquentis. Hæc exceptio approbatur l. 8. C. de naturalib. liberis, his uerbis:* Humanitatis intuitu naturalibus patrib. hoc indulgemus, ut liceat eis, nulla legitima sobole uel matre subsistẽte, naturalẽ uel naturales filios matrẽq; eorum non tantùm ex tribus uncijs, quod pręteritę leges permittebant: sed etiã ex duplici portione, id est, sex uncijs hęredes scribere: ur licet ab intestato nullã communionẽ ad patris naturalis successionẽ habẽt, ex suprema tamẽ eius uolũtate permittatur eis usq; ad prædictas sex uncias (si hoc scilicet naturalis pater uoluerit) hęreditatẽ eius capere: ita tamẽ ur memorarã sex unciarũ quantitatẽ in omnib. naturalib. filijs & matre eorũ minimè testaror excedar. Quã & in legatis, & in fideicõmissis relinquẽdis, & dotibus & donationibus tã alijs quã ante nuptias, usq; ad unciarum sex æstimationẽ liberam similiter naturalibus eorũ patribus damus potestatem. Hæc autẽ in futuris tantũmodo testamentis, uel ulrimis uoluntatibus, uel dotibus, uel donationibus locũ habebũt. *Huius exceptionis prima replicatio hæc est: Nisi ultra semissem bonorum filio naturali pater relinquat. Hæc replicatio ex iam dictis cõstat. Sed mutatur ac reprobatur iure nouo Nouell. c. 89. §. cæterùm si legitimos, his uerbis:* Si légitimos filios aut aliquem ascendenriũ pater non habear, licentia esto naturales liberos uel in omnes duodecim uncias hęredes scribere, & res inter ipsos partiri quocunq; modo uoluerint, & uel per donationes siue simplices, siue ante nuptias, uel quocunq; alio legitimo modo suas in illos trãsferre substãtias. Neq; enĩ amplius eo pacto certis opus habebunt hominibus ad impietatẽ aut periuriũ propensis, sed per se manifestè suam disponent uoluntatẽ. *Ait Imp.* Neq; enim amplius eo pacto, &c. *Ad hæc intelligenda repetẽda sunt uerba eiusdẽ constitutionis præcedentia hæc:* Nonnulli cũ licentiã non habeant naturalibus suis filijs quantum uolunt relinquendi, deligunt aliquãdo uiros, & hęredes eos scribũt in hoc, ut filijs restituant: qui deinde aut ex hoc impiè agũt, et pręuaricantur uoluntatẽ defuncti, aut (quod omniũ leuissimũ putamus) etiã peierant: tacemusq; hoc loco quã multa de illustribus personis talia superioribus

tēporibus delinquentibus memoriæ tradita sint. Ne igitur perpetuò huiusmodi delictũ admitti cõcedamus, & quod in peregrinis & ijs qui nulla nobis noticiâ cõiuncti sunt, facere licet, hoc in naturalibus suis liberis facere homines prohibeamus. *Hisce uerbis continetur ratio propositæ replicationis reprobatæ. Concordat iuri nouo iam exposito l.6.in prin.C. de naturalib. liberis. cuius uerba uide ṡ. quæst. prox. causa 4.* *Secunda propositæ exceptionis replicatio uidetur esse: Nisi ascendentes relinquentis supersint. uerùm replicatio hæc reprobatur d.§. cæterùm si legitimor, his uerbis:* At si quos ascendentes habeant hi quos prædiximus, legitimã eis relinquunto portionem, quam lex & nos cõstituimus: quod superest, totũ ad naturales liberos transmittendi licentiam habento. *Tertia propositæ regulæ exceptio uidetur: Nisi non in ultima uoluntate reliquerit, sed inter uiuos pater filio naturali donauerit, aut pro filia in dotem dederit. Hæc exceptio reprobatur l.8.§.quam & in legatis.C.de naturalib. liberis. cuius uerba uide ṡ. exc. prox. in prin. Quarta exceptio est: Nisi non pater, sed auus nepoti naturali relinquat. Hæc exceptio approbatur l.12. C.d. tt.his uerbis:* Cuidam qui iustũ filium habebat, nepos accessit naturalis, si nepotis nomen huiusmodi soboli legibus accommodandũ esset quærebatur. Volebat enim tali naturali nepoti ex suo legitimo filio iã defuncto progenito totam suam substantiã relinquere, quasi sacris constitutionibus tantummodo in filijs naturalibus prohibentibus totum patrimoniũ, siue quantam partẽ uoluerit, eis relinquere, & certo fine partes eorum concludentibus. Huiusmodi autem dubitatio & in alia dubitationis specie uẽtilata est: quid enim si ex naturali filio nepotem habeat auus legitimũ patri suo, uel naturalem? In omnibus itaq; talibus dubitationibus, quum nulla legitima consequẽtia in huiusmodi p̄sonis custoditur, sed interuentu sobolis naturalis nullũ ius legitimũ subesse potest, ut necessitas relinquẽdi aliquid eis ex legib. immineat: liceat ei quãtum uoluerit suæ substantiæ in eos conferre, scilicet nulla legitima sobole subsistẽte. Filijs enim naturalibus relinqui cõstitutiones quantũ uoluerint, ideo prohibuerunt, quia uitiũ paternum frenandum esse existimauerunt. In nepotibus autem nõ eadem obseruatio in pręfatis speciebus custodienda est, ubi legitima soboles minimè facit impedimentũ. Ea enim subsistente, ueterũ constitutionum tenorem in naturalibus filijs statutum & in nepotes extẽdimus. Sed hoc in his tantũmodo sancimus, in quibus uoluntate aliquid consecuti sunt. Iura etenim ab intestato in aui successionem nemini eorum penitus aperimus. Et hæc non solùm eis accedere censemus à substantia aui paterni naturalis, sed etiam proaui, uel eius cognationis: si quis saltem huiusmodi nocabulum in tam degeneres homines extendere maluerit. *Concordat Nouell.c. 89.§.quod enim ad spurios, his uerbis:* Quod ad spurios nepotes attinet, ea obtinento, quæ expressis iam uerbis de his à nobis sancita sunt. *Propositæ exceptionis replicatio hæc est: Nisi auus habeat alios liberos legitimos. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Vbi legitima soboles minimè facit impedimentum. Ea enim subsistente, ueterũ constitutionum tenorem in naturalibus filijs statutum & in nepotes extendimus. *Quinta exceptio est: Nisi non filio naturali, sed nepoti ex eo auus relinquat. quæ exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 12. C. de naturalibus liberis, ṡ. except.prox. exposita. Hactenus exceptiones propositæ regulæ sunt enumeratæ, quarum replicationes aliquot sunt generales, nimirum: Nisi ex incesto & nefario coitu filij sint nati: Nisi ex senatore et liberta sint nati. de quibus uide ĩ. eod.cap.in fine.*

II. Regula. De hæreditate patris ab intestato. Hæc liberis naturalibus regulariter quidem non debetur. quæ regula approbatur Inst. de nuptijs. §. si aduersus ea. cuius uerba uide ṡ. lib. 14. cap. 2.quæst.3. reg.1. Verùm eius exceptio prima hæc est: Nisi filius sit legitimatus. quæ exceptio approbatur Inst. de hæredit. quæ ab intestato. §. quibus connumerari. cuius uerba uide alibi. Concordant ea quæ dicta sunt ṡ. reg. prox. except.1. Sed & concordat Nouell.c. 89. §.reliquum, his uerbis: Eo quòd filios naturales semel legitimos fecimus, tribuimus unà etiam, ut illas successiones habeant, quas hi habent, qui semper iam inde ab initio legitimi constituti sunt. *Concordant insuper ea quæ dicta sunt ṡ. quæst. prox.* *Secunda exceptio est: Nisi pater legitimis liberis non existentibus decesserit. Hæc exceptio approbatur l. 6. ibi: ab intestato quoque. C. de naturalibus liberis. cuius uerba uide ṡ.quæst. prox. causa 4. Concordat Nouell. c.18.§. consideremus, his uerbis:* Multi molesti sunt nobis semper, precesque crebræ & flentes filij, & semper equidem clemens aliquid definimus. Sed quia cùm hoc non lege agimus, erubescimus: ideoque causæ etiam adijcientes legem ipsi quidem populos remouebimus, dabimus autem omnibus habere ex lege remedium. Quia enim testari naturalium filiorum patribus etiam ipsis dedimus, legitima quidem existente prole, usq; ad unam solùm unciam, quam habebant unà cum matre, hoc quod etiam prius fuit: filijs autem non existentibus legitimis, & usque ad medietatem totius substantiæ. & hoc dicunt à nobis positæ leges non in testamentis solùm patribus concedentes hoc agere, sed etiam alijs munifi-

munificentijs, quas & superstites donant: præsens antem lex de his quæ ab intestato sunt, loquitur,& noui aliquid introducit. Nunc enim si quis moriens legitima sibi penitus sobole nõ existente(filiorũ dicimus,aut nepotũ,aut cęterę successionis) neq; uxore legitima:proinde decedat non disposita substantia, & ueniat cognario forsan, aut certè manumissor bonorũ possessionem petens & insurgens:aut etiam nostrum ærarium (nec enim illi quantum ad hoc parcimus) sit autem & domi donec uiuit,libera mulier in habitu concubinę cum eo degens, & filij ex ea (talibus enim solis hæc sancimus , ubi omnino indubitata siue concubinæ in domo retenrio, siue naturalium ibidem proles & nutrimentũ) damus eis & intestato parẽtibus moriẽribus duas habere uncias paternę substantiæ cum matre partiendas,quotcũq; filij fuerint,ut pro portione unius filij & mater accipiat. Et hæc dicimus,si uni concubinę cohabitauerit, & filios ex ea habuerit, aut prædeceden te concubina(morte forsan aut diuisione) filij domi sint: tunc enim damus eis ab intestato duarum unciatum successionem.Si aurem ita effusæ concopiscenrię sit, ut & alias introducat priori concubinas , & multitudinem habeat concubinarum fornicantiũ (sic enim dicere melius est) & ex eis filios faciens moriatur, multas simul relinquens cõcubinas: odibilis quidẽ nobis talis est, procul aurẽ omnibus modis ab hac lege expellatur. Sicur enim quis legitimæ uxori coniunctus alias superinducere non poterit, matrimonio consistente, & ex eis legitimè filios ꝓcreare:sic neq; post cognitam (quemadmodum diximus) concubinam & ex illa filios dabimus , si aliud opus libidinis egerit, etiam hoc ad successionẽ eius introduci,si mortuus fuerit intestatus. nam si hoc non constituimus,indiscretæ erunt mulieres , quam magis aut quam minus amauerit, indiscreti etiam filij : & nos non præbemus luxuriantibus, sed castè uiuenribus legem. Non autem distinguimus de filijs,siue masculi,siue fœminæ sint:sicut enim natura nihil circa hoc arte ratiocinatur,ita nec nos alteram in masculis & alteram in fœminis secundum hoc ponimus legem. *Concordat propositæ exceptioni secundæ Nouell.c.89.§.enimuerò si quis, hisce uerbis:* Si qs moriatur,neq; ulla omnino prole legitima sub sistenre(nempe filijs,aut nepotibus,aut reliqua deinceps successione) neque uxore legitima,deiode moriatur, nõ disposita testamẽto substantia, & cognatio, patronusúe fortè,aut fiscus(nam neq; illi in hoc parcimus) ueniat bonorum possessionem interturbans & prætendens,habuerit autem domi, quoad superfuit, liberam mulierem concubinæ loco sibi adhærentem , ex eaq; liberos (solis enim huiusmodi ista sancimus , ubi omnino tam concubinæ in domo retentio , quàm filiorum exinde procreatio , simul & educatio indubitata est) damus eis, ut uel intestato morientibus parentibus paternę substantię sextantem habeaot unà cum matre partiendum , quotcunqoe numero filij sint , ut scilicet unius filij portionem eriam mater capiat. Atque hæc quidem,si uni tantum concubinæ cohabitauerit, & filios ex ea habuerit, aut etiã prędiscedẽte cõcubina (morte fortè uel separatione)filij restiterint in ædibus: tunc enim prębemus eis,ut ab intestato in sextãtem uocẽtur.Cęterùm si nimiũ profusa libidine fuerir, & alias atq; alias priori cõcubinas induxerit, & multitudinem fornicantium (ita enim præclarius dicitur) mulierum habuerit, & procreatis ex his liberis decedat, multis simul domi concubinis relictis: odio dignus eiusmodi esto, & longissimè ab hac lege prorsus cum istiusmodi filijs & concubinis expellitor. Quemadmodum enim si quis legitimè cum uxore matrimonium colat, alias superinducere constante matrimonio, & legitimè liberos ex ijs procreare nequeat: ita neque post semel agnitam (quo diximus modo) concubinam, & ex illa susceptos liberos concedemus , ut si quid aliud extraordinaria præterea libidine sustulerit , illud quoque ad successionem eius inducatur , si moriatur intestatus. Nisi enim hoc ira lege cauerimus , neque ioter mulieres aliqua distinctio erit , quam magis aut quam minus amarit , neque inter filios Et nos non intemperanter ad libidinem prorueneribus, sed paulò castius uiuentibus legem proferimus. Non coostituimus aotem inrer filios differentiam , masculi ne an fœminæ sint. Nam quemadmodum natura nihil circa istiusmodi artificiosius & subtilius ratiocinatur: ita neque nos aliam de masculis , aliamque de fœminis hoc casu legem proponimus. *Hactenus exceptio proposita approbata est. Eius autem replicatio prima hæc est: Nisi pater uxore legitima relicta decesserit . quæ replicatio approbatur uerbis paulo superius propositis hisce:* Neque uxore legirima. *Cui concordat Nouell. constitut. 18. c. 5. consideremus.*

Secunda replicatio est : Nisi filij non ex concubina , sed ex alia muliere , non uxore sint nati. Et hæc replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce: Solis enim huiusmodi ista sancimus , ubi omnino tam concubinæ in

domo retentio, quàm filiorum exinde procreatio, ſimul & educatio indubitata eſt. *Cōcordat d.§.conſideremus. ibi:talibus enim ſolis hæc ſancimus.* *Tertiæ replicationis loco notandū, quòd filij naturales ultra ſextantem ab inteſtato hæreditatis petere non poſſint. quæ replicatio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Paternæ ſubſtantiæ ſextantem habeát unà cum matre partiendum. *Concordat d. §. conſideremus. ibi:* Damus eis & inteſtato parentibus morientibus duas habere uncias paternæ ſubſtantiæ. *Huius replicationis duplicatio hæc eſt: Niſi filiæ curiæ ſe offerant, patre decurione exiſtente. tunc enim illis debetur dodrans. quæ duplicatio approbatur Nouell. c.38.§ ſi cui uerò.ibi: Si uerò & ipſe. de qua re uide ſ. lib. 12. cap. 2. quæſt. 1. reg.13.except.1. repl. 2.* *Quarta replicatio eſt: Niſi defunctus pater plures concubinas habuerit, non unam ſolum. Hæc replicatio approbatur ſupradictis uerbis hiſce:* Atque hæc quidem ſi uni tantùm concubinæ cohabitauerit, &c. *Concordat d. §. conſideremus.ibi:* Et hæc dicimus,ſi uni concubinæ cohabitauerit. *Quinta replicatio uidetur eſſe: Niſi non filij, ſed filiæ ſint naturales. Hæc replicatio reprobatur uerbis ſuprà propoſitus hiſce:* Non conſtituimus autem inter filios differentiam, maſculi ne an fœminę ſint, &c. *Concordat d. §. conſideremus. ibi:* Non autem diſtinguimus de filijs. *Sexta replicatio eſt: Niſi ex nefario & inceſto coitu filij ſunt nati. De hac re uide J. eod.cap. in fine. Hæc de ſecunda exceptione, eiuſque replicationibus ſint dicta.* *Tertiæ propoſitæ regulæ exceptio uidetur eſſe: Niſi non de patris, ſed aui hæreditate agatur. Hæc exceptio reprobatur l. 12. §. fin. C.de naturalibus liberis.cuius uerba uide ſ.reg. prox.except.4.*

III. Regula. *De hæreditate cognatorum. Hæc hæreditas liberis naturalibus non competit. quæ regula approbatur per ea quæ dicta ſunt ſ. quæſt. proxim. cauſa 1. exception. 6. Concordat l. 12. §. fin.C. de naturalibus liberis. cuius uerba uide ſuprà reg. 1. except. 4.*

IIII. Regula. *De hæreditate naturalium liberorum. quis in eam ſuccedat, proponetur aliquando in loco hæreditatum.*

V. Regula. *De alendis liberis naturalibus. Parens quidem eos alere nō tenetur. quæ regula approbatur, ſimul & diſtinguitur per ea quæ propoſita ſunt ſ. cap. 1. quæſt.5. reg. 10. except.5.* *Sed mortuo patre hæredes eius eis alimenta debent. quæ regula approbatur Nouell.c.89.§. ſi uerò (oportet, his uerbis:* Si uerò (oportet enim per omnia nos diuerticula ſubtilitatis iuxtà ac pietatis ingredi) is qui legitimos habet filios, relinquat & ſpurios: tametſi nihil omnino illis ab inteſtato uolumus accedere, tamen ſpurios à legitimis, ſancimus, prout decet, proq; patrimonij menſura à bono uiro comprobata, id quod à noſtris legibus boni uiri arbitratu dicitur, enutriri. Eodē hoc obſeruando & ſiquis uxorem habeat, & ex præmortua concubina progenitos ſibi ſpurios filios, ut & illi exhibeantur alenturq; ab eius ſucceſſoribus.

VI. Regula. *De gratitudine filiorum naturalium & reuerentia erga parentes, proponitur d. c. 89. §. certè in quibus, his uerbis:* In quibus caſibus ſpurios filios ad ſucceſsionē uocauimus, in his ſanè & ipſi decentem erga naturales parentes animi gratitudinē cōſeruanto: & qua menſura naturalibus liberis ſecundū noſtram legem parētes proſpiciūt, eadem & ipſi parentes ſiue in ſucceſsionibus, ſiue prębendis alimētis, prout de ipſis lege ſancimus, remuneranto.

De exceptione præcedentium regularum generali.

Hactenus propria naturalium liberorum propoſita ſunt. Verùm eorum omnium, quæ hucuſq; uel in regulis, uel exceptionibus pro liberis naturalibus ſtatuta ſunt, exceptio generalis hæc eſt: Niſi ex nefario, aut inceſto, prohibitoq; coitu filius ſit natus. quæ exceptio approbatur Nouell. c.89.§.poſtremò, his uerbis: Primùm quidem quicunq; ex nefario, aut inceſto prohibitoq; coitu (neq; enim nuptias appellabimus) proceſſerit, is neq; naturalis nominabitur, neq; à parētibus educabitur, neq; aliquam ex præſenti lege habebit cōmunionem. Proinde tametſi à Conſtātino pientiſs. principe in cōſtitutione ad Gregorium conſcripta quędam de talibus prodita ſunt liberis, tamen ea non admittimus: quandoquidē & deſuetudine iam peremptа ſunt. Nam Phœnicarcharū & Syriarcharum, magiſtrorūq; militiæ, & maximè inſignium, neq; non clariſsimorū mentionem facit: neq; uult ut ex ijs prognati naturales ſint, prohibens illis etiam Imperatoriæ munificentię manſuetudinē: quam planè conſtitutionem penitus abrogamus. *Conſtitutio hæc quæ hic abrogatur, habetur l. 1. C.de naturalibus liberis, hiſce uerbis:* Senatores ſeu perfectiſsimos, uel quos in ciuitatibus duumuiralitas uel ſacerdotij, id eſt, Phœnicarchię uel Syriarchiæ ornamenta condecorāt, placet maculam ſubire infamiæ, & alienos à Romanis legibus fieri, ſi ex ancilla, uel ancillę filia, uel liberta, uel libertę filia, uel ſcenica, uel ſcenicæ filia, uel tabernaria, uel tabernariæ filia, uel humili uel abiecta perſona, uel lenonis aut arenarij filia, uel quæ mercimonijs publicè præfuerit, ſuſceptos filios in numero legitimorum habere uoluerint, aut proprio iudicio aut noſtri prærogatiua reſcripti: ita ut quidquid talibus liberis pater donauerit (ſiue illos legitimos ſeu naturales dixerit) totum retractum legitimæ ſoboli reddatur, aut fratri, aut

tri; aut sorori, aut patri, aut matri. Sed etsi uxori tali quodcunq; datum quolibet genere fuerit, uel emptione collatum: etiam hoc retractum reddi præcipimus. Ipsas etiam quarum uenenis interficiuntur animi perditorum (si quid quæritur uel commendatum dicitur quod his reddẽdum est, quibus iussimus, aut fisco nostro) tormentis subijci iubemus. Siue itaque per ipsum donatum est, qui pater dicitur, uel per alium, siue per interpositam personam, siue ab eo emptum, uel ab alio, siue ipsorum nomine comparatum: statim retractũ reddatur quibus iussimus: aut si non existant, fisci iuribus uindicetur. Quòd si existentes & in præsentia rerum constituti agere noluerint, pacto uel iureiurando exclusi, totum sine mora fiscus inuadat: quibus tacentibus & dissimulantibus, ad defensionem fiscalem duorum mensium tempora limitentur: intra quę si non retraxerint, uel propter retrahendum rectorem prouinciæ interpellauerint, quidquid talibus filijs uel uxoribus liberalitas impura contulerit, fiscus noster inuadat, donatas uel commendatas res sub pœna quadrupli seuera quæstione perquirens. *Hæc constitutio (ut dictum est) hodie per supradicta uerba est mutata ac sublata. Hæc de naturalibus liberis, nec non de iure inter parentes & liberos quod sit: nunc de causis huius iuris, seu patriæ potestatis tam adquirendæ quàm amittendæ dicetur.*

DE CAVSIS PATRIAE POtestatis adquirendæ: nec non de actionibus alijsq; remedijs, quibus quis filius alicuius dicitur, uel negatur. Cap. V.

I. CAVSAE, EX QVIBVS QVIS filius probatur, uel saltem est agnoscendus pro filio.

P*Rima regula. Si quis ex uxore alicuius natus sit, filius eius præsumitur: quæ regula approbatur l. 6 in prin. ff. de his qui sui uel alieni iuris, hisce uerbis:* Filium eum definimus, qui ex uiro & uxore eius nascitur. *Concordat l. 4. in fine. ff. eod. tit. cuius uerba cum concordantibus uide ī. eod. lib. cap. 1. quæst. 3. reg. 1. Huius regulæ exceptio prima hæc uidetur esse: Nisi septimo mense natus sit. Hæc exceptio reprobatur l. 12. ff. de statu hominum, his uerbis:* Septimo mense nasci perfectum partum iam receptum est, propter authoritatem doctissimi uiri Hippocratis. Et ideo credendũ est, eum qui ex iustis nuptijs septimo mense natus est, iustum filium esse. *Secunda exceptio est: Nisi maritus diu abfuerit, uel ex alia causa cum uxore non coierit. Hæc exceptio approbatur l. 6. ff. de his qui sui, his uerbis:* Si fingamus abfuisse maritum (uerbi gratia) per decennium, reuersum anniculum inuenisse in domo sua: placet nobis Iuliani sentẽtia, hunc nõ esse mariti filium. Non tamen ferendũ, Iulianus ait, eum qui cum uxore sua assiduè moratus, nolit filium agnoscere, quasi non suum. Sed mihi uidetur (quod & Scęuola probat) si cõstet maritum aliquandiu cum uxore nõ concubuisse, infirmitate interueniente, uel alia causa: uelut si ea ualetudine paterfamiliâs fuit, ut generare non posset: hunc qui in domo natus est, licet uicinis scientibus, filium non esse. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi absens pregnãte uxore reuersus, omiserit ea quæ senatusconsulto continentur. Hæc replicatio approbatur l. 1. §. si quis longo. ff. de agnoscendis liberis, hisce uerbis:* Si quis longo tempore abfuerit, & reuersus uxorem pręgnantem inuenerit, & idcirco reiecerit: si quid ex his quæ senatusconsulto continentur, omiserit, suum hæredem ei nasci, Iulianus scribit. *Tertia exceptio est: Nisi mulier prægnans, facto diuortio, non denunciauerit marito se ex eo prægnantem esse, uel alia quæ senatusconsulto continentur, omiserit. Hæc exceptio approbatur l. 1. §. sed si maritus. ff. de agnoscendis liberis, hisce uerbis:* Si maritus ultrò custodes offerat, & ea non admittat, uel si non denunciauerit mulier, aut si denunciauerit quidem, custodes autem arbitratu iudicis non admiserit: liberum est marito parentiue eius partum iam non agnoscere. *Concordat l. 1. §. de inspiciendo. ibi: Si cui uentrem. ff. de inspiciendo uentre. cuius uerba uide ĩ. cap. 7. quæst. 2. reg. 2. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi probari possit filium esse. quæ replicatio approbatur l. 1. §. idem per contrarium. ff. de agnoscendis liberis, hisce uerbis:* Si mulier diuortio facto, non fecerit ea quæ senatusconsulto præcipiuntur, ut liceat patri non agnoscere: non eò pertinere, Iulianus ait, ut filius natus suum se dicere non possit, sed ad id tantum, ut ita pater alere eum cogatur, si constiterit eum filium esse. *Concordat d. l. 1. §. ex his apparet. cuius uerba uide ĩ. cap. 1. quæst. 5. reg. 10. except. 6. Item concordat d. l. 1. §. si mulier, in fine. cuius uerba uide ĩ. cap. 7. quæst. 1. except. 2. repl. 2. item concordat d. l. 1. §. elegãter, in fine. cuius uerba uide itidem ĩ. d. except. 2. repl. 3. Secunda replicatio est: Nisi ob imperitiam & rusticitatem mulier omiserit. Hæc replicatio approbatur l. 1. §. fin. ff. de inspiciendo uentre, his uerbis:* Quod Prætor ait, causa cognita se possessionem non daturum, uel actiones denegaturum: eò pertinet, ut si per rusticitatem aliquid fuerit omissum ex his, quæ prætor seruari uoluit, non obstet partui quale est enim, si quid ex his quæ leuiter obseruanda prętor edixit,

edixit, non sit factum, partui denegari bonorum possessionem? Sed mos regionis inspiciendus est, & secundum eum & obseruari uentrem, et partum, et infantem oportet. *Concordat l. 2. ff. eod. tt. his uerbis:* Edictum de custodiendo partu derogatorium est eius, quod ad Carboniani decreti exemplum comparatum est. Sed hoc aliquando remittere prætor debet, si non malicia, sed imperitia mulieris factum fuit, ne uenter inspiceretur, aut partus custodiretur. *Plura de exceptione proposita uide infrà cap. 7. quæst. 2. except. 2.* *Quarta exceptio est: Nisi iudex pronunciauerit, matrem ex illo uiro qui pater dicitur, prægnantem non esse.* *Hec exceptio approbatur l. 3. in prin. ff. de agnoscendis liberis. cuius uerba uide j. reg. proxim.* *Concordat l. 2. § pari modo. ff. de liberis exhibendis. cuius uerba uide j. cap. proxim. quæst. 3. except. 6.* *Quinta exceptio est: Nisi mater professa sit, se ex eo qui pater dicitur, prægnantem non esse. Hæc exceptio reprobatur in casu l. 29. § . mulier. ff. de probationibus cuius uerba uide s̄. lib. 7. cap. 8. quæst. 5. reg. 3.* *Sexta exceptio est: Nisi delato iureiurando iuratum sit, matrem ex eo qui pater dicitur, prægnantem non esse. Hæc exceptio reprobatur l. 3. § penult. ff. de iureiurando. cuius uerba uide s̄. lib. 7. cap. 7. quæst. 1. except. 12.* *Septima exceptio est: Nisi in captiuitate filius conceptus & natus sit. Hæc exceptio ipso quidem iure approbatur per id quod dictum s. cap. 4. quæst. 2. reg. 1. exemplo 2. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi parentes cum filio postliminio sint reuersi. quæ replicatio approbatur, simul & distinguitur l. 26. ff. de captiuis. cuius uerba cum concordantibus uide j. lib. 19 cap. 3. causa 1. except. 8.*

II. Regula. *Si iudex matrem ex aliquo prægnantem esse pronunciauerit, natus filius eius habetur, quamuis reuera filius eius non sit. quæ regula approbatur l. 1. §. fin. cum legibus sequentibus. ff. de agnoscendis liberis, hisce uerbis:* Si denunciante muliere negauerit ex se esse prægnantem, tametsi custodes non miserit, non euitabit quo minus quæratur, an ex eo mulier prægnans sit necne? quæ causa si fuerit acta apud iudicem, & pronunciauerit (cum de hoc agetur) quòd ex eo prægnans fuerit: in ea causa est, ut agnosci debeat (siue filius non fuerit, siue fuerit) quasi suus in omnibus causis. Quare & fratribus suis cõsanguineus erit. Si uerò contrà pronunciauerit, non fore suum, quamuis suus fuerit. Placet enim eius rei iudicem ius facere: & ita Marcellus lib. VII. Digestorum probat, eoq; iure utimur.

III. Regula. *Si iudex ali aliquem debere pronunciauerit, non fit præiudicium ei an sit filius. quæ regula approbatur l. 10. ff. de his qui sui, his uerbis:* Si iudex nutriri uel ali oportere pronunciauerit, dicendum est de ueritate quærendum, filius sit an non: neque enim alimentorum causa ueritati facit præiudicium. *Concordat l. 5. § meminisse. ff. de agnoscendis liberis. cuius uerba uide s̄. cap. 2. quæst. 5. reg. 10. except. 4. repl. 3. concordat item l. 7. ff. eod. tt. cuius uerba uide d. reg. 10. except. 5.*

IIII. Regula. *Si delato iureiurando mater iurauerit, se ex aliquo esse prægnantem, partui non prodest. quæ regula approbatur l. 3. §. penult. ff. de iureiurando. cuius uerba uide s̄. lib. 7. cap. 7. quæst. 1. except. 12.*

V. Regula. *Si uir confessus sit mulierem ex se prægnantem, uel eum ei denunciaretur, non negauerit: partus filius eius præsumitur. quæ regula approbatur l. 1. §. Iulianus. ff. de agnoscendis liberis, hisce uerbis:* Iulianus lib. XIX. Digestorũ scripsit, quod senatusconsulto comprehensum est: si mulier uico denunciauerit, se ex eo concepisse, & is cui denunciatum erit, custodes ad uentrem custodiendum, inspiciendumúe non miserit, neque contestato dixerit eam ex se prægnantem non esse, ut ei id quod editum sit, agnoscere sit necesse: non eò pertinere, ut quasi iudicio agnoscere se filium diceret, suum hæredem habeat, quamuis ex alio conceptus sit. Quandocunq; enim (inquit) cœperit causa agi, grande præiudicium adfert pro filio confessio patris. *Concordat j. reg. prox. Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi contrarium probetur, filium non esse. quæ exceptio ex uerbis iam propositis constat. Cui concordat d. l. 1. § idem Iulianus. cuius uerba uide s̄. cap. 1. quæst. 5. reg. 10. except. 4 repl. 1. Concordat item l. 14. C. de probationibus. cuius uerba uide s̄. lib. 7. cap. 2. quæst. 2. reg. 1. except. 2. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi in iudicio uir confessus sit, matrem ex se prægnantem, uel filium suum esse. quæ replicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Vt quasi iudicio agnoscere se filium diceret. *De qua re uide plura d. reg. 2.*

VI. Regula. *Si denunciante uxore maritus custodes non miserit, uel alia quæ senatusconsulto continentur, omiserit, agnoscere partum cogetur. quæ regula approbatur l. 1. §. pœna. ff. de agnoscendis liberis, hisce uerbis:* Pœna mariti ea est, ut nisi aut custodes præmiserit, aut contrà denunciauerit non esse ex se prægnantem, cogatur maritus partum agnoscere: et si nõ agnouerit, extra ordinem coërcetur. Debebit igitur respondere non esse ex se prægnantem, aut nomine eius responderi. quod si factũ fuerit, non aliâs necesse habebit agnoscere, nisi uerè filius fuerit. *Concordat d. l. 1. §. ex his apparet; in fine. cuius uerba uide s̄. cap. 2. quæst. 5 reg. 10. except. 4. repl. 2. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi contrarium probetur, filium eius nõ esse. quæ exceptio approbatur d. l. 1. §. Iulianus. cuius uerba uide s̄. reg. prox. sed et alias leges cõcordãtes uide s̄. reg. prox. Secũda exceptio est: Nisi marito nihil à muliere sit denũciatũ. Hæc exceptio approbatur d. l. 1. §. illud, his uerbis:*

bis uerbis: Illud notandum est, quòd denunciario à marito non incipit, sed à muliere.

VII. *Regula. Si denunciante muliere uir custodes miserit, ob hoc partum agnoscere non cogitur. quæ regula approbatur l. 1. §. quemadmodum. ff. de agnoscendis liberis, hisce uerbis:* Si maritus uxore denunciante custodes miserit, nullum præiudicium sibi facit. Licebit igitur ei partum editum ex se negare: nec ei nocebit quòd oentrem custodierit: & ita Marcellus lib. VII. Digestor. scripsit. Ait enim: Siue quis oeget suam uxorem, siue ex se prægnantem, sine præiudicio rectè mitốt custodes, maximè si missurus id ipsum protestatur. *Plures huiusmodi regulas, quibus quis filius alicuius probatur, uide 5. lib. 7. cap. 2. quæst. 3. reg. 5. de eo quòd sit filium probando.*

II. QVAE ACTIO, QVOD'QVE remedium competat, si quis filius alicuius dicatur, uel oegetur.

I. *Regula. Qua actione liberi petantur, definitur l. 1. §. 2. ff. de rei uendicat. his uerbis:* Per hanc actionem liberæ personæ quæ sunt iuris nostri, utputa liberi qui sunt in potestate nostra, non petuntur. Petuntur igitur aut præiudicijs, aut interdictis, aut cognitione Prætoris: & ita Pomponius lib. XXXVI. scribit: Nisi fortè (inquit) adiecta causa quis nindicet. *Hæc uerba declarantur per regulas sequentes, estq; de ijs quoq; dictum in Comment. de rei uendicat. cap. 1. except. 10. Quod autem ait:* Nisi fortè adiecta causa quis uindicet. *illud declaratur ibidem, his uerbis:* Si quis ita petit filium suum, uel in potestate ex iure Romano, uidetur mihi & Pomponius consenôre, rectè eum egisse. ait enim, adiecta caussa ex lege Quiritum uindicare posse.

II. *Regula. Interdicto de liberis exhibendis & ducendis filius peti potest. quæ regula approbatur l. 1. §. post editum. ff. de inspiciendo uentre, his uerbis:* Post editum partum à muliere iam potest maritus iure suo filium per interdictum desiderare aut exhiberi sibi, aut ducere permitti extra ordioem. *De hoc interdicto dicetur 3. cap. proxim.*

III. *Regula. Si maritus mulierem ex se prægnantem dicat, mulier à pretore euocanda est, uenterq; inspiciendus ac custodiendus. quæ regula approbatur l. 1. in prin. usque ad §. de inspiciendo. ff. de inspiciendo uentre, his uerbis:* Temporibus diuorum frattum cum hoc incidisset, ut maritus quidam prægnantem mulierem diceret, uxor oegaret: consulti Valerio Prisciano prætori urbano rescripserunt in hæc uerba: Nouam rem desiderare Rutilius Seuerus uidetur, ut uxori quæ ab eo diuertit, & se noo esse prægnantem profitetur, custodes adpooat. Et ideo nemo mirabitur, si nos quoq; oouom consilinm et remedium suggeramus. Igitur si perstat in eadem postolatione, commodissimum est eligi hooestissimæ fœminæ domum, io quam Domicia ueniat, & ibi tres obstetrices probatæ & artis & fidei, quæ à te adsumptæ fuerint, eam inspiciant: & si quidem uel omnes, uel duæ reouociauerint prægnantem uideri, tunc persuadendum mulieri erit, ut perinde custodem admittat, atque si ipsa hoc desiderasset. Quòd si enixa non fuerit, sciat maritus ad inuidiam existimatiooem que suam pertinere, ut noo immeritò possit uideri captasse hoc ad mulieris iniuriam. Si autem uel omnes, uel plores non esse grauidam renunciauerint, nulla causa custodiendi erit. Ex hoc rescripto euidentissimè apparet, senatusconsultum de liberis agnoscendis locum oon habuisse, si mulier dissimularet se prægoantem, uel etiam negaret: nec immeritò. partus enim antequam edatur, mulieris portio est, uel uiscerum. Post editum planè partum à muliere iam potest maritus iure suo filium per interdictum desiderare, aut exhiberi sibi, aut ducere permitti extra ordinem. Igitur princeps in causa necessaria subuenit. Secundum qnod rescriptum euocari mulier ad prætorem poterit, & apud eum interrogari, an se putet prægnaotem, cogendaque erit respondere. Quid ergo, si non responderit, aut non ueniat ad prætorem? ounquid Senatusconsuló pœnam adhibemus, scilicet, ntliceat marito non agnoscere? Sed finge non esse eo contentum maritum, qui se patrem potius optet, quàm carere filio uelit. Cogenda igitur erit remedijs Prætoris, & io ius uenire, & si ueoit respondere, pignoraque eius capienda & distrahenda: si contemnet, uel mulctis coërcenda. Quid ergo, si interrogata dixerit se prægnantem? ordo senatusconsulti expositus sequetur. Quòd si negauerit, tunc secundum hoc rescriptum prætor debebit obstetrices adhibere. Et notandnm, quòd non permittitur marito uel mulieri obstetricem adhibere, sed omnes à prætore adhibendæ sunt. Item prætor domom honestæ matronæ eligere debet, in quam mulier ueniat, ut possit inspici. Quid ergo, si inspici se non patiatur, uel ad domum non ueniat? æquè prætoris authoritas interueniet. Si omnes oel plures renunciauerint prægnaotē non esse, an mulier possit inioriatū experiri ex hac causa? & magis puto agere eā ioioriatū posse, sic tamen si iniuriæ faciendæ causa id maritus desiderauit.

desiderauit. Cęterùm si non iniuriæ facienda animo, sed quia iustè credidit, uel nimio uoto liberorum suscipiendorum ductus est, uel ipsa eum illexerat ut crederet, quòd constante matrimonio hoc omnino fingebat: æquissimum erit ignosci marito. Meminisse autem oportet, tempus non esse præstitutum rescripto, quamuis in senatusconsultis de liberis agnoscendis triginta dies præstituantur mulieri. Quid igitur est? Semper'ne dicemus marito licere uxorem ad prætorem euocare, an uerò & ipsi triginta dies præstituimus? & putem prætorem, causa cognita, debere maritum etiam post triginta dies audire.

IIII. *Regula. Si mulier se ex aliquo prægnantem dicat, competit senatusconsultum Plautianum de partu agnoscendo. de quo ĩ. cap. 7. competunt & alia remedia, de quibus uide ĩ. d. cap. 7. in fine.*

V. *Regula. Si partus subiectus esse dicatur, itidem senatusconsultum Plautianum locum habet. quæ regula approbatur l. 1. in prin. ff. de agnoscendis liberis. cuius uerba uide ĩ. cap. 7. in prin. sed & competit hoc casu accusatio ex lege Cornelia de falsis. quæ accusatio an competat mortua muliere, definitur l. 19. §. fin. ff. ad l. Cornel. de falsis. cuius uerba uide s̄. li. 4. cap. 8. quæst. 1. except. generali 5. repl. 2. Quibus ea competat, definitur l. 30. in fine. ff. eod. tt. cuius uerba uide s̄. d. cap. 8. quæst. 2. reg. 2. Apud quem competat, definitur l. 10. C. eod. tt. cuius uerba uide s̄. d. cap. 8. quæst. 4. in prin. Quando competat, definitur l. 1. C. d. tt. cuius uerba uide s̄. d. cap. 8. quæst. 6. reg. 3. Quamdiu competat, definitur d. l. 19. §. fin. Hæc de remedijs, si filius quis dicatur, uel negetur, quæ scilicet ea sint, dicta sunt. Sed & alia uide ĩ. cap. prox. quæst. ult. item ĩ. cap. 7. quæst. ult. De quibusdam autem huiusmodi remedijs nunc copiosius est dicendum.*

DE INTERDICTO DE LIberis exhibendis & ducendis.

Cap. VI.

I. VERBA HORVM interdictorum.

P*Rioris interdicti de liberis exhibẽdis uerba proponuntur l. 1. in prin. ff. de liberis exhibendis, hisce uerbis:* Ait Prætor, Qui quæue in potestate Lucij Titij est, si is eaúe apud te est, doloúe tuo malo factũ est, quo minus apud te esset, ita eũ eáue exhibeas. *Posterioris interdicti de liberis ducendis uerba proponũtur l. 3. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Deinde ait Prætor: Si Lucius Titius in potestate Lucij Titij est, quo minus eum Lucio Titio ducere liceat, uim fieri ueto.

II. DIFFERENTIA ET COgnatio horum interdictorum.

Proponitur d. l. 3. §. 1. his uerbis: Superiora interdicta exhibitoria sunt: hoc est, pertinentia ad exhibitionem liberorum, cęterorúq; de quibus suprà diximus. Hoc autem interdictum pertinet ad ductionem, ut ducere quis possit eos, in quos habet ius ductionis. Itaq; prius interdictum quod est de liberis exhibendis, præparatorium est huius interdicti: quò magis enim quis duci possit, exhibendus est: & ex ijsdem causis hoc interdictum tribuendũ est, ex quibus causis de exhibendis liberis competere diximus. Itaq; quæcunque ibi diximus, eadem hic quoq; dicta accipienda sunt. *Ait Iurisconsultus:* Cæterorumq;, de quibus suprà diximus. *scilicet tam de liberis exhibendis, quàm de libero homine exhibendo.*

III. CAVSA, EX QVA hæc interdicta competunt.

Si quis aliquem filium suum & in potestate sua esse dicit, eumq; sibi exhiberi & duci petat, hæc interdicta competunt. quæ causa approbatur per ea quæ iam sunt proposita. concordat l. 1. C. de liberis exhibendis, hisce uerbis: Si (ut proponis) cum tuæ potestatis esses, super rebus matris obtinuisti, potes eos qui tibi condemnati sunt, conuenire. Quòd si extitit, qui te filium & io suæ potestate esse contendit, interdicto in eam rem proposito, de fide intẽtionis eius quæretur. *Concordat item l. 2. C. eod. tt. his uerbis:* Adi præsidem prouinciæ, ac postula filios tuos exhiberi. *Propositæ causæ exceptio prima hæc est: Nisi ex iusta causa filius ab aliquo detineatur. Hæc exceptio reprobatur l. 1. §. in hoc. ff. de liberis exhibendis, hisce uerbis:* In hoc interdicto pretor nõ admittit causam, cur apud eum sit is qui exhiberi debet, quemadmodum in superiore interdicto: sed omnimodo restituendũ putauit, si in potestate est. *Ait Iurisconsultus:* Quẽadmodum in superiore interdicto. *Scilicet de libero homine exhibendo: de quo alibi dicetur. Secũda exceptio est: Nisi mater filium detineat. Hæc exceptio approbatur d. §. in hoc, his uerbis:* Si uerò mater sit quę retinet, apud quam interdum magis quàm apud patrem morari filium debere, ex iustissima scilicet causa, & diuus Pius decreuit, & à Marco & à Seuero rescriptum est: æquè subueniendum erit ei per exceptionem. *Cõcordat l. 3. §. etiamsi. ff. eod. tt. his uerbis:* Etiamsi maximè eum probet filium pater in sua potestate esse: tamen causa cognita mater in retinendo eo potior erit, idq; decretis quibusdam diui Pij continetur. Obtinuit enim mater ob nequitiã patris, ut sine deminutione patriæ potestatis apud eam filius moraretur. *Tertia exceptio est: Nisi filia à marito suo detineatur. Hæc exceptio approbatur l. 1. §. fin. ff. de liberis exhibendis, hisce uerbis:* Si quis filiam suam, quę mihi nupta est, uelit abducere, uel exhiberi sibi desideret: an aduer-

an aduersus interdictum exceptio danda sit, si fortè patet concordans matrimoniũ, & fortè liberis subnixum uelit dissoluete? & certo iure utimur, ne bene concordantia matrimonia iure patriæ potestatis turbentur. Quod tamen sic erit adhibendum, ut patri persuadeatur, ne acerbè patriam potestatem exerceat. *Quarta exceptio est: Nisi filius uolens apud aliquem sit. Hæc exceptio approbatur l. 5. ff. d. tt. his uerbis:* Si filius sua sponte apud aliquem est, inutile hoc interdictum erit: quia filius magis apud se, quàm apud eũ est, in quem interdicetur, cum liberam facultatem abeundi uel remanendi haberet: nisi inter duos qui se patres dicerent, controuersia esset, & alter ab altero exhiberi eum desideraret. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi patri interdicenti patria potestas in filio negetur. quæ replicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Nisi inter duos, &c. *Concordat l. 1. in fine. C. de liberis exhibendis. cuius uerba uide s. ead. quæst. in prin.* *Quinta exceptio est: Nisi filius in potestate interdicentis non sit. Hæc exceptio approbatur l. 1. §. 1. ff. de liberis exhibendis, hisce uerbis:* Hoc interdictũ proponitur aduersus eum, quũ quis exhibere desiderat eum, quem in potestate sua esse dicit: & ex uerbis edicti apparet, ei in cuius potestate est, hoc interdictum competere. *Sexta exceptio est: Nisi pronunciatum sit, filium in potestate interdicentis non esse. Hæc exceptio approbatur d. l. 1. §. pari modo, his uerbis:* Si iudicatum fuerit non esse eum in potestate, etsi per iniuriam iudicatum sit, agenti hoc interdicto obijcienda erit exceptio rei iudicatæ: nec de hoc quæretur an sit in potestate, sed an sit iudicatum. *Septima exceptio est: Nisi filius qui petitur, apud reũ conuentum non sit. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius replicatio hæc est, Nisi dolo eius apud eum esse desierit. quæ replicatio approbatur d. l. 1. in prin. cuius uerba uide s. quæst. 1.*

Octaua exceptio est: Nisi filius qui in potestatem uindicatur, à nemine detineatur. Hæc exceptio approbatur l. 3. §. hoc autem. ff. de liberis exhibendis, hisce uerbis: Hoc interdictum competit non aduersus ipsum filium, quem quis ducere uult: sed utique debet esse is, qui eum interdicto defendat. Cæterùm cessat interdictum, & succedere poterit notio prætoris, ut apud eum disceptetur utrum quis sit in potestate, an non. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi certum quidem sit, reum actoris filium esse: dubitetur autem de eo an sit in potestate eius. Hæc replicatio approbatur l. 4. ff. eod. tt. his uerbis:* Si eum qui patremfamiliâs se dicat, ego in mea potestate esse, & iussu meo adijsse hæreditatem dicam: tam de hæreditate agi oportere, quàm ad interdictum de filio ducendo iri debere, Africanus ait. *Concordat l. 1. C. eod. tt. cuius uerba uide s. ead. reg. in prin.*

Nona exceptio est: Nisi is qui filius & in potestate esse dicitur, adhuc sit impubes. hoc enim casu interdictum propositum in tempus pubertatis est differendũ. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 3. §. Iulianus. usque ad §. etiamsi. ff. de liberis exhibendis, hisce uerbis: Iulianus ait, quoties id interdictum mouetur de filio ducendo, uel cognitio, & is de quo agitur, impubes est, aliàs differri oportere rem in tẽpus pubertatis, aliàs repræsentari: idque ex persona eorũ inter quos controuersia erit, & ex genere causæ constituendum est. nam si is qui se patrem dixerit, authoritatis, prudentiæ, fidei exploratæ sit, usque in diem litis impuberem apud se habebit. Si uerò qui controuersiam facit, humilis, calumniator, notæ nequitiæ sit, repræsentãda cognitio est. Item si is qui impuberem negat in aliena esse potestate, uir omnibus modis probatus, tutor uel testamento, uel à prætore datus est: pupillum quem apud se habuit, in diem litis tuebitur. Si uerò qui patrem se dicit, suspectus quasi calumniator est, differre litem non oportebit. Si uerò utraque persona suspecta est, aut tanquam infirma, aut tanquam turpis: non alienum erit (inquit) disponi apud quem puer interim educetur, & controuersiam in tempus pubertatis differri: ne per collusionem, uel imperitiam alterutrius contendentium, aut alienæ potestati paterfamiliâs addicatur, aut filius alienus patrisfamiliâs loco constituatur.

IIII. ADIVNCTA HOrum interdictorum.

Apud quem interim is caue, qui quærie petitur, morari debeat, definitur l. 3 §. fin. ff. de liberis exhibendis, hisce uerbis: In hoc interdicto donec res iudicetur, fœminam prætextatam, eumque qui proximè prætextati ętatem accederet, interim apud matremfamiliâs deponi prætor iubet. *Declaratur hæc regula ibidem, his uerbis:* Proximè autem prętextati ętatem accedere eum dicimus, qui impuberem ætatem nũc ingressus est. Cum audis matremfamiliâs, accipe notæ authoritatis fœminã. *Concordat d. l. 3. §. si uerò utraq;. cuius uerba uide s. quæst. prox. in fine.*

V. Adfine remediũ est, notio prætoris. quod approbatur l. 3. §. hoc autem. ibi: Cæterùm cessat. ff. de liberis exhibendis. cuius uerba uide paulo superius except. 8.

DE ACTIONE EX SENATVS-consulto Plautiano ad agnoscendos liberos. Cap. VII.

I. CAVSA EX QVA DAtur hæc actio.

SI mulier se ex aliquo prægnantem dicat, eiq; denunciauerit, potest agi ut is partũ agnoscat. quæ causa seu regula approbatur l.1.in prin. ff. de agnoscendis liberis, hisce uerbis: Senatusconsultũ quod factũ est de liberis agnoscẽdis, duas species complectitur: unã eorũ qui agnoscunt, aliam earũ quæ falsum partũ subijciunt. Permittitur igitur mulieri parentiue eius in cuius potestate est, uel ei cui mandatum ab eis est, si putet prægnantem, denũciare intra dies triginta post diuortium connumerandos ipsi marito, uel parenti, in cuius potestate est: aut ad domum denunciare, si nullius eorum copiam habeat. Domum accipere debemus hospitium, si in ciuitate maneat. quòd si non sit in ciuitate, sed in uilla, uel in municipio, illic ubi latem matrimonio collocauerunt. Concordat d.l. 1.§ pœ 14. cuius uerba uide s̃.cap.5.quæst.1.reg.6 Propositæ causæ exceptio prima hæc est: Nisi mulier dum est prægnans, non denunciauerit uiro se ex eo prægnãtem esse, uel alia quæ senatusconsulto Plautiano continentur, omiserit. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur per ea quæ dicta sunt s̃.cap.5.quæst.1.reg. 1.except.3. Secunda exceptio est: Nisi non intra triginta dies à tempore diuortij mulier uiro denunciauerit. Hæc exceptio approbatur l.1.§.1.ff.de agnoscẽdis liberis. cuius uerba uide paulo superius ead.reg. in prin. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi intra triginta dies etiam feriati dies interuenerint. Hæc replicatio reprobatur d.l.1.§.dies, his uerbis: Dies triginta continuos accipere debemus ex die diuortij non utiles. Secunda replicatio est: Nisi iusta causa sit, ob quam intra statutum tempus non denunciauerit. Hæc replicatio approbatur d.l.1.§. si mulier, his uerbis: Si mulier se prægnantem intra triginta dies non denunciauerit, & postea denuncians, causa cognita, audiri debebit. Quinimò etsi in totum omiserit denunciationem, Iulianus ait, nihil hoc nocere ei quod editur. Tertia replicatio est: Nisi partus intra triginta dies sit editus. Hæc replicatio approbatur d.l.1.§. eleganter, his uerbis: Eleganter apud Iulianum libro XIX. Digestorum quæritur: Si intra triginta dies marito mulier non denunciauerit, & intra dies triginta partum ediderit, an senatusconsulto locus sit? Et ait, Plautianum senatusconsultum cessare: quia de eo partu non uideatur sentire, qui intra dies triginta nascatur: quippe dies triginta ad denunciandum præstat senatus. Sed hanc rem non facere præiudicium partui, arbitror.

Tertia exceptio est: Nisi denunciauerit tantùm se ex uiro prægnantem esse, non etiam ut custodes mittat. Hæc exceptio reprobatur l.1.§.denunciare.ff.de liberis agnoscendis, hisce uerbis: Denunciare autem hoc tantùm debet, esse mulierem ex eo prægnantem. Non ergo hoc denunciat, ut mittat custodes maritus. Sufficit enim mulieri notum facere quòd sit prægnans. Mariti est iam aut mittere custodes, aut eidem renunciare quòd non sit ex eo prægnans. Hoc autem uel ipsi marito, uel alij nomine eius facere permittitur. Quarta exceptio est: Nisi mulier custodes à marito missos non admiserit. Hæc exceptio approbatur l.1. §. sed si maritus. ff. de liberis exhibendis. cuius uerba uide s̃. cap.5. quæst.1.reg.1.except. 3.

Quinta exceptio est: Nisi maritus uxori denuncianti renunciauerit, eam ex se prægnantem non esse. quæ exceptio approbatur l.1.§.debebit igitur. ff. de agnoscendis liberis. cuius uerba uide s̃. cap. 5. quæst. 1. reg.6. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi postea contrarium sit pronunciatum, mulierem scilicet ex eo, cui denunciatum fuit, prægnantem esse: quæ replicatio approbatur d.l.1. §. fin. cum lege sequente. cuius uerba uide s̃.cap.5.quæst.1.reg.1.

Sexta exceptio est: Nisi partus in potestatem eius, ex quo mulier prægnans dicitur, recasurus non sit. Hæc exceptio approbatur l.3 §. fin.ff. de agnoscendis liberis, hisce uerbis: Hæc senatusconsulta pertinent & ad eos, qui sui hæredes adnascuntur. Cæterùm si fortè non sint in potestatem recasuri: uerius est senatusconsulta cessare. Ait Iurisconsultus: Senatusconsulta. Scilicet Plautianum: de quo hactenus est dictum, & aliud de quo d.l.3. §. 1. cuius uerba uide paulo inferius excep.8. Huius exceptionis species sunt exceptiones proximè sequentes.

Septima exceptio est: Nisi is ex quo mulier se prægnantem dicit, mortuus sit. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur d.l. 3. §. illud, his uerbis: Illud tenendum, hæc senatusconsulta post mortem parentis cessare, si is superstit in cuius potestatem recasuri non sunt. Quid ergo est in petitione hæreditatis, quam filius intendit? quæritur utrum ex eo natus sit, cuius hæreditatem petit, an non? Et adeò hoc uerum est, ut Iulianus libro XIX. Digestorum scribit, si uiuo patre redditum sit præiudicium, & antequam sententia feratur, pater decesserit: transeundum esse ad Carbonianum edictum. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi alius superstit, in cuius potestatem partus sit recasurus. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce: Si is superstit, in cuius potestatem recasuri non sunt. Concordat d. l.3. §. 1.ibi: Quid ergo, his uerbis: Si quis post mortem patris nascatur, auo superstite, in

cuius

cuius poteſtate recaſurus eſt, etſi ex filio eius ſuſceptus probetur, uidendum quid dici debeat? & certè probandum eſt, cum auo præiudicio de partu agnoſcẽdo ſimiliter agendum.

Secunda replicatio eſt: Niſi is qui hæreditatem petit, defuncti filius negetur. Hæc replicatio reprobatur, alio remedio oſtẽſo, uerbis paulo ſuperius propoſitis hiſce: Quid ergo eſt in petitione hæreditatis, quã filius intendit? quæritur utrum ex eo natus ſit, cuius hæreditatem petit, an non? *Vide plura de hac ſpecie ↄ.eod.cap.quæſt.prox. Tertia replicatio eſt: Niſi uiuo adhuc patre iudiciũ de partu agnoſcendo cœptum ſit. Et hæc replicatio reprobatur ibidẽ uerbis hiſce:* Et adeò hoc uerum eſt, ut Iulianus lib. XIX. Digeſt. ſcribat, ſi uiuo patre redditum ſit præiudicium, & antequam ſententia feratur, pater deceſſerit: tranſeundum eſſe ad Carbonianum edictum. *Octaua exceptio eſt: Niſi non poſt diuortium partus editus ſit, ſed adhuc conſtante matrimonio. Hæc exceptio reprobatur l.1.§.2.ff.de agnoſcendis liberis, hiſce uerbis:* Quia Plautianum ſenatuſconſultum ad eos partus pertinet, qui poſt diuortium eduntur, aliud ſenatuſconſultum temporibus diui Hadriani factum eſt, ut etiamſi cõſtante matrimonio partus ſit editus, de agnoſcendo eo agatur. *Nona exceptio eſt: Niſi dubitetur, utrum in matrimonio an poſtea partus ſit editus. Et hæc exceptio reprobatur ibidem, hiſce uerbis:* Quid ſi hoc ipſum in quæſtionem ueniat, utrum in matrimonio, an poſtea editus ſit? dicendum eſt & ſuper hoc ex ſenatuſconſulto agendum. Et quid ſi an uxor fuerit, diſceptetur? Et Iulianus Sexto Cæcilio Africano reſpondit, locum eſſe præiudicio. *Decima exceptio eſt: Niſi dubitetur, an ſit uxor eius cui denunciatur. Hæc exceptio reprobatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Et quid ſi an uxor, &c.

II. ADFINIA PROPOSITAE actionis remedia.

I. *Regula. Si hæreditas petatur, & inde actor filius defuncti eſſe negetur, aliud competit remedium. de quo paulo ſuperius exception. 7. replication. 2.*

II. *Regula. Si mulier ex defuncto ſe prægnantem dicat, propropoſita quidem actio locum nõ habet. de quo dictum ſ. d. except. 7. Sed edictum de uentre inſpiciendo locum habet, quod proponitur l.1.§. de inſpiciendo. ff. de inſpiciendo uentre, his uerbis:* De inſpiciendo uentre, cuſtodiendoq́; partu ſic prætor ait: Si mulier mortuo marito prægnantem ſe eſſe dicet, his ad quos ea res pertinebit, procuratoribusúe eorum bis in menſe denunciandum curet, ut mittãt (ſi uelint) quæ uentrem inſpiciant. Mittantur mulieres liberæ duntaxat quinq; , hæq́; ſimul omnes inſpiciant, & ne qua earũ dum inſpicit inuita muliere uentrem tangat. Mulier in domo honeſtiſsimę fœminæ pariat, quam ego conſtituam. Mulier ante dies triginta quàm ſe parituram putat, denunciet his ad quos ea res pertinet, procuratoribusúe eorum ut mittant (ſi uelint) qui uentrem cuſtodiant. In quo conclaui mulier paritura erit, ibi ne plures aditus ſint quàm unus: ſi erunt, ex utraque parte tabulis pręfigantur. Ante oſtium eius conclauis liberi tres & tres liberæ cum binis comitibus cuſtodiant. Quotieſcunque ea mulier in id conclaue, aliudúe quod, ſiue in balineum ibit, cuſtodes (ſi uolent) id antè proſpiciant, & eos qui introierint, excutiãt. Cuſtodes qui ante conclaue poſiti erunt (ſi uoluerint) omnes qui conclaue aut in domum introierint, excutiant. Mulier cum parturire incipiet, his ad quos ea res pertinet, procuratoribusúe eorum denunciet, ut mittant quibus pręſentibus pariat: mittantur mulieres liberæ duntaxat quinque, ita ut præter obſtetrices duas in eo conclaui ne plures mulieres liberæ ſint quàm decem, ancillæ quàm ſex. Sed hæ quæ intus futuræ erũt, in eo conclaui excutiantur omnes, ne qua prægnans ſit. Tria lumina nec minus ibi ſint, ſcilicet quia tenebræ ad ſubijciendum aptiores ſunt. Quod natũ erit his ad quos ea res pertinet, procuratoribusúe eorum (ſi inſpicere uolent) oſtendatur: apud eum educetur, apud quem parens iuſſerit. Si autem nihil parens iuſſerit, aut is apud quẽ uoluerit educari, curam non recipiet, apud quem educetur cauſa cognita, conſtituam. Is apud quem educabitur quod natum erit, quoad trium menſium ſit bis in menſe ex eo tempore, quoad ſex menſium ſit ſemel in menſe à menſibus, quoad anniculus fiat alternis menſibus, ab anniculo quoad fari poſsit ſemel in ſex menſibus (ubi uolet) oſtendat. Si cui uentrem inſpici, cuſtodiri, adeſſe ſis partui licitum non erit, factumúe quid erit quo minus ita ea fiant, uti ſuprà comprehenſum eſt: ei quod natum erit, poſſeſsionem cauſa cognita non dabo. Siue quod natum erit, ut ſuprà cautum eſt, inſpici non licuerit: quas utique actiones me daturum polliceor his, quibus ex edicto meo bonorum poſſeſsio data ſit, eas ſi mihi iuſta cauſa eſſe uidebitur, ei non dabo. *Plura de hoc edicto dicentur in loco hæreditatis ab inteſtato.*

DE ADOPTIONIBVS.
Cap. VIII.

INter causas adquirendæ patriæ potestatis numeratur & adoptio. Ideoq; de ea hic nobis erit agendū.

I. DIVISIO ET SPECIES adoptionis.

Diuiditur in adrogationem & adoptionem specialē. Inst. de adoptionib. §. 1. his uerbis: Adoptio duobus modis fit: aut principali rescripto, aut imperio magistratus. Imperatoris authoritate adoptare quis potest eos easúe, qui quæúe sui iuris sunt: quæ species adoptionis dicitur adrogatio. Imperio magistratus adoptamus eos easúe, qui quæúe in potestate parentum sunt, siue primum gradū liberorū obtinent, qualis est filius, filia: siue inferiorem, qualis est nepos, neptis, pronepos, proneptis. *Concordat l. 1. cum lege sequente. ff. eod. tt. his uerbis:* Adoptionis nomē est quidem generale, in duas autem species diuiditur: quarum altera adoptio similiter dicitur, altera adrogatio. Adoptantur filijfamiliarū, adrogantur qui sui iuris sunt. Generaliter enim adoptio duobus modis fit: aut principis authoritate, aut magistratus imperio. Principis authoritate adoptamus eos qui sui iuris sunt. quæ species adoptionis dicitur adrogatio: quia & is qui adoptat, rogatur: id est, interrogatur an uelit eum, quem adoptaturus sit, iustum sibi filiū esse: & is qui adoptatur rogatur, an id fieri patiatur. Imperio magistratus adoptamus eos, qui in potestate parentis sunt, siue primum gradum liberorum obtineant, qualis est filius, filia: siue inferiorem, qualis est nepos, neptis, pronepos, proneptis.

II. AN SIT VTILIS adoptio?

Regulariter quidem adoptio utilis est, & per eam patria potestas adquiritur, secundum ea quæ dicta sunt s. cap. 1. quæst. 4. reg. 2. habetq; alios item effectus, de quibus j. quæst. prox. dicetur. sed huius regulæ plures sunt exceptiones enumerandæ.

I. EXCEPTIO. *Nisi is qui adoptat, generare non possit. Hæc exceptio reprobatur l. 2. §. illud. ff. de adoptionib. his uerbis:* Illud utriusq; adoptionis commune est, quod & hi qui generare nō possunt, quales sunt spadones, adoptare possunt, castrati autem non possunt. *Concordat ijsdem uerbis Inst. eod. tt. §. sed & illud. Item cōcordat l. 40. §. fin. ff. eod. tt. his uerbis:* Spado adrogando suum hæredem sibi adsciscere potest, nec ei corporale uitium impedimento est. *Planè admittitur exceptio proposita in castrato, ut cōstat ex uerbis iam propositis hisce:* Castrati autem possunt.

II. EXCEPTIO: *Nisi is qui adrogat, eius ætatis sit, ut liberos generare possit. Hæc exceptio approbatur l. 15. §. in adrogationib. ff. de adoptionib. his uerbis:* In adrogationibus cognitio uertitur, num fortè minor sexaginta annis sit is qui adrogat, qui magis liberorum creationi studere debeat: nisi fortè morbus, aut ualetudo in causa sit, aut alia iusta causa adrogandi: ueluti si coniunctam sibi personam uelit adoptare. *Concordat l. 17. §. & primùm quidem. ibi: tertiò cuius. ff. eod. tt. cuius uerba uide j. except. 8. repl. 1.*

III. EXCEPTIO: *Nisi is qui adoptat, uxorem non habeat. Hæc exceptio reprobatur l. 30. ff. d. tt. his uerbis:* Et qui uxores non habent, filios adoptare possunt.

IIII. EXCEPTIO: *Nisi is qui adoptat, alios liberos habeat. Hæc replicatio approbatur l. 17. §. præterea. ff. de adoptionib. his uerbis:* Videndum est an non debeat permitti ei, qui uel unū habebit, uel plures liberos, adoptare alium: ne aut illorum quos ex iustis nuptijs procreauit, deminuatur spes, quam unusquisque liberorum obsequio parat sibi: aut qui adoptatus sit, minus percipiat, quam dignū erit eum consequi. *Concordat l. 3. C. de adoptionibus, his uerbis:* Cum eum quem adrogaueris, libertum tuum esse profitearis, nec ullam idoneam causam precibus indideris, id est, quod non liberos habeas: intelligis iuris authoritatem desiderio tuo refragari. *Concordat l. 15. §. fin. ff. de adoptionib. cuius uerba uide j. except. 9.*

V. EXCEPTIO: *Nisi fœmina sit quæ adoptat. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur. Inst. de adoptionibus. §. fœminæ, his uerbis:* Fœminæ adoptare non possunt: quia nec naturales liberos in sua potestate habent. Sed ex indulgentia principis ad solatium liberorum amissorum adoptare possunt. *Concordat l. 5. C. eod. tt. his uerbis:* Mulierem quidē, quæ nec suos filios habet in potestate, adrogare non posse, certum est. uerùm quoniam in solatium amissorum tuorum filiorum cupis priuignum tuum uicem legitimæ sobolis obtinere, adnuimus uotis tuis, secundum ea quæ adnotauimus, & eum perinde atque ex te progenitum ad fidem naturalis legitimique filij habere permittimus.

VI. EXCEPTIO: *Nisi cæcus adoptet. Hæc exceptio reprobatur l. 9. ff. de adoptionib. his uerbis:* Etiam cæcus adoptare, uel adoptari potest.

VII. EXCEPTIO: *Nisi absens absentem adoptet. Hæc exceptio approbatur l. 24. ff. de adoptionib. his uerbis:* Neq; absens, neq; dissentiens adrogari potest. *Concordat l. 25. §. fin. ff. eod. tt. his uerbis:* Neq; adoptare, nec adrogare quis absens, nec per alium eiusmodi solennitatem peragere potest. *Concordat item l. ult. §. fin. C. eod. tt. cuius uerba uide j. except. 10.*

VIII. EXCEPTIO: *Nisi tutor pupillum, uel curator eum cuius curam gerit, adoptet. Hæc exceptio approbatur l. 17. in prin. ff. de adoptionib. his uerbis:* Nec ei permittitur adrogare, qui tutelam uel curam alicuius administrauit, si minor uiginti quinq; annis sit qui adrogatur: ne fortè eum ideo adroget, ne rationes reddat. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi pupillus tutori cognatus sit, uel alia sanctißima adfectione tutor ductus illum adoptet. Hæc replicatio approbatur d. l. 17. §. ijs duntaxat, his uerbis:* Iis duntaxat pupillorum adrogatio permittenda est, qui uel naturali cognatione, uel sanctissima adfectione ducti adoptarent, cæterorum prohibenda: ne sit in potestate tutorũ & finire tutelam, & substitutionem à parẽte factam extinguere. *Huius replicationis duplicationes hæ sunt: Nisi tutor non sit ditior pupillo: Nisi uitæ turpis sit: Nisi eius sit ætatis, ut generare filios poßit. Hæ tres duplicationes approbãtur d. l. 17. §. & primùm, his uerbis:* Et primùm quidem excutiendum erit, quæ facultates pupilli sint, & quæ eius qui adoptare eum uelit, ut æstimetur ex comparatione earum, an salubris adoptio possit pupillo intelligi: deinde, cuius uitæ sit is qui uelit pupillum redigere in familiam suam: tertiò, cuius demum ætatis sit, ut æstimetur an melius sit de liberis procreãdis eum cogitare, quàm ex aliena familia quenquam redigere in potestatem suam. *Secunda replicatio est: Nisi pupillus sit priuignus tutoris adrogantis. quæ replicatio approbatur l. 32. §. fin. ff. eod. tt. his uerbis:* Imperator Titus Antoninus rescripsit, priuignum suum tutori adoptare permittendum. *Huius replicationis eædem uidentur esse duplicationes, quæ superioris.*

IX. EXCEPTIO: *Nisi pauperior ditiorem adoptet. Hæc exceptio approbatur per ea quæ proposita sunt s̃. except. prox. repl. 1. dupl. 1. Huius autem exceptionis replicatio proponitur l. 17. §. penult. ff. de adopt. his uerbis:* Interdum & ditiorem permittitur adoptare pauperiori, si uitæ eius sobrietas clara sit, uel adfectio honesta, nec incognita.

X. EXCEPTIO: *Nisi minor maiorem natu uel æqualem adoptet. Hæc exceptio approbatur Inst. de adoptionib. §. minorem, his uerbis:* Minorem natu maiorem non posse adoptare, placet: adoptio enim naturã imitatur, & pro monstro est, ut maior sit filius quã pater. Debet itaq; is qui sibi filium per adoptionem uel adrogationem facit, plena pubertate, id est, decem & octo annis præcedere. *Concordat l. 15. §. fin. cum lege sequente. ff. de adoptionib. his uerbis:* Non debet quis plures adrogare, nisi ex iusta causa. Sed nec libertum alienum, neq; maiorem minor. Adoptio enim in ijs personis locum habet, in quibus etiam natura potest. *Concordat item l. 40. §. non tantùm. ff. eod. tt. his uerbis:* Non tantùm cum quis adoptat, sed & cum adrogat, maior esse debet eo quem sibi per adrogationem, uel per adoptionem filium facit: & utique plena pubertate, id est, decem & octo annis præcedere debet.

XI. EXCEPTIO: *Nisi quis plures uelit adrogare. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 15. §. fin. ff. de adoptionib. cuius uerba uide s̃. except. prox. Sed & plura de hac re uide s̃. except. 4.*

XII. EXCEPTIO: *Nisi libertũ alienũ quis adoptet. Hæc exceptio approbatur d. l. 15. §. fin. Huius exceptionis replicatio est: Nisi quis filium suum in seruitute quæsitũ adoptet. Hæc replicatio approbatur l. 46. ff. eod. tt. cuius uerba uide ĩ. except. 15.*

XIII. EXCEPTIO: *Nisi infans adoptetur. Hæc exceptio reprobatur l. 42. ff. de adoptionib. his uerbis:* Etiam infantem in adoptionem dare possumus.

XIIII. EXCEPTIO: *Nisi cæcus adoptetur. Hæc exceptio reprobatur l. 9. ff. d. tt. cuius uerba uide s̃. except. 6.*

XV. EXCEPTIO: *Nisi quis filiũ suum naturalẽ adoptet. Hæc exceptio approbatur per ea quæ dicta sunt s̃. cap. 4. quæst. 3. causa 4.*

XVI. EXCEPTIO: *Nisi quis filium suũ in seruitute sibi quæsitũ adoptet. Hæc exceptio reprobatur l. 46. ff. de adoptionib. his uerbis:* In seruitute mea quæsitus mihi filius in potestatẽ meã redigi principis beneficio potest: libertinũ tamen eum manere non dubitatur.

XVII. EXCEPTIO: *Nisi quis eum quem antea emãcipauit, uel alij in adoptionẽ dedit, adoptet. Hæc exceptio approbatur l. 37. ff. de adoptionib. his uerbis:* Eum quem quis adoptauit, emancipatum, uel in adoptionem datum, iterum non potest adoptare. *Concordat l. 12. ff. eod. tt. his uerbis:* Qui liberatus est patria potestate, is postea in potestatem honestè reuerti nõ potest, nisi adoptione. Sed si semel fuerit adoptatus, amplius adoptari non potest.

XVIII. EXCEPTIO: *Nisi fœmina sit adoptata. Hæc exceptio reprobatur l. 21. ff. de adoptionib. his uerbis:* Et fœminæ ex rescripto principis adrogari possunt.

XIX. EXCEPTIO: *Nisi filiam libertæ suæ patronus adoptet. Hæc exceptio reprobatur l. 9. C. de adoptionib. his uerbis:* In adoptionem patre, in cuius est potestate, filiam dante, matris patronus adoptare non prohibetur: nam sui iuris adrogatio fœminæ, nisi ex nostro rescripto, nunquam procedit.

XX. EXCEPTIO: *Nisi is qui in adoptionem dat, loqui non poßit. Hæc exceptio reprobatur sub cõditione l. 29. ff. de adoptionib. his uerbis:* Si pater naturalis loqui quidem non possit, alio tamen modo quàm sermone manifestum fa

cere posſit, uelle ſe filium ſuum in adoptionem dare: perinde confirmatur adoptio ac ſi iure facta eſſet.

XXI. EXCEPTIO: *Niſi pater filium ſuum alij det in adoptionem: hoc enim caſu ius patriæ poteſtatis adoptanti per adoptionem non adquiritur. quæ exceptio approbatur, ſimul et diſtinguitur per ea quæ proponentur ʝ. quæſt. prox. reg. 1.*

XXII. EXCEPTIO: *Niſi non apud competentem magiſtratum adoptio fiat. Hæc exceptio approbatur, ſimul & declaratur qui ſit competens adoptioni magiſtratus, per ea quæ propoſita ſunt ̄s. quæſt. 1. ibi enim dictum eſt: Eum qui ſui iuris eſt, apud Imperatorem eſſe adrogãdum: eum aũt qui alterius ſit iuris, adoptandam eſſe apud magiſtratum. Cõcordat quoad Imperatorem l. 6. C. de adoptionib. his uerbis:* Adrogationes eorum qui ſui iuris ſunt, nec in regia urbe, nec in prouincijs, niſi ex reſcripto principali fieri poſſunt. *Concordat item l. 9. in fine. C. eod. tit. cuius uerba uide ̄s. except. 18. Concordat quoad magiſtratum l. 1. C. eod. tit. his uerbis:* Hi qui in aliena poteſtate ſunt, iuxta ius ciuile non niſi apud eum, apud quem plena legis actio eſt, adoptari poſſunt. *Concordat item l. 2. §. fin. cum lege ſequente. ff. de officio proconſulis. cuius uerba uide ̄s. lib. 2. cap. 15. de legato proconſulis, reg. 3. Concordat item l. 4. C. de adoptionib. his uerbis:* Adoptio non tabulis licet per tabellionem conficiendis, ſed ſolenni iuris ordine apud præſidem ſolet copulari. *Huius etiam loci eſt l. 36. §. etiam. ff. de adoptionib. cuius uerba uide ʝ. lib. 19. cap 7. except. 37.*

XXIII. EXCEPTIO: *Niſi filiusfamiliâs in magiſtratu conſtitutus apud ſemetipſum alij in adoptionem detur. Hæc exceptio ipſo quidem iure ſubſiſtit, uerùm replicationem recipit in conſule & præſide filiofamiliàs l. 3. ff. de adoptionib. his uerbis:* Si conſul uel præſes filius familiâs ſit, poſſe eum apud ſemetipſum uel emancipari, uel in adoptionem dari, conſtat. *Sed & replicationem recipit in prætore l. 2. ff. de officio prætoris, hiſce uerbis:* Sed etiam ipſum prætorem apud ſe emancipari, uel in adoptionem dari, placet.

XXIIII. EXCEPTIO: *Niſi quis magiſtratus apud ſemetipſum filium ſuum alteri in adoptionem dederit. Hæc exceptio reprobatur l. 4. ff. de adoptionib. his uerbis:* Magiſtratum apud quem legis actio eſt, & emancipare filios ſuos, & in adoptionem dare apud ſe poſſe, Neratij ſententia eſt.

XXV. EXCEPTIO: *Niſi quis magiſtratus apud ſemetipſum adoptet. Hæc exceptio reprobatur in præſide l. 2. ff. de officio præſidis, hiſce uerbis:* Præſes apud ſe adoptare poteſt, quemadmodum & emancipare filium, & manumittere ſeruum poteſt.

XXVI. EXCEPTIO: *Niſi non in filij, ſed nepotis locum quis adoptet. Hæc exceptio reprobatur l. 43. ff. de adoptionib. his uerbis:* Adoptiones non ſolùm filiorum, ſed & quaſi nepotum fiũt, ut aliquis nepos noſter eſſe uideatur, perinde quaſi ex filio uel incertè natus ſit. *Concordat Inſt. de adoptionib. §. licet autem. cuius uerba uide ʝ. except. prox.*

XXVII. EXCEPTIO: *Niſi is qui filiũ non habet, in locum nepotis adoptet. Hæc exceptio reprobatur Inſt. d. §. licet, his uerbis:* Licet autem & in locum nepotis uel neptis, pronepotis uel proneptis uel deinceps adoptare, quãuis filium quis non habeat. *Concordat l. 37. in prin. ff. eod. tit. his uerbis:* Adoptare quis nepotis loco poteſt, etiamſi filium non habet.

XXVIII. EXCEPTIO: *Niſi nepotem ſuum in locum filij adoptet. Hæc exceptio reprobatur Inſt. §. & tam filium, his uerbis:* Tam filium alienum quis in locũ nepotis adoptare poteſt, quàm nepotem in locum filij.

XXIX. EXCEPTIO: *Niſi nepotem ex uno filio, quaſi ex altero filio natum adoptet. Hæc exceptio reprobatur l. 15. §. 1. ff. de adoptionib. his uerbis:* Qui duos filios, & ex altero eorum nepotẽ habet, ſi uult nepotem quaſi ex altero natũ adoptare, poteſt hoc efficere, ſi eum emancipauerit, & ſic adoptauerit, quaſi ex altero natum: facit enim hoc quaſi quilibet, non quaſi auus. Et qua ratione quaſi ex quolibet natũ poteſt adoptare, ita poteſt et quaſi ex altero filio.

XXX. EXCEPTIO: *Niſi nulla iuſta adrogandi cauſa ſubſit. Hæc exceptio approbatur l. 3. C. de adoptionib. cuius uerba uide ̄s. except. 4. Cõcordat l. 17. §. 1. ff. eod. tit. his uerbis:* Item inquirendum eſt, ne fortè turpis cauſa adrogandi ſubſit.

XXXI. EXCEPTIO: *Niſi is qui filiũ ſuum alij dat in adoptionem, eum non prius emancipauerit, uel manumiſerit. Hæc exceptio reprobatur l. ult. C. de adoptionib. his uerbis:* Veteres circuitus in adoptionibus, quæ per tres emancipationes, & duas manumiſsiones in filijs, aut per unã emancipationẽ in cæteris liberis fieri ſolebant, corrigẽtes, ſiue tollentes, cẽſemus, licere parenti qui liberos in poteſtate ſua cõſtitutos in adoptionẽ dare deſiderat, ſine uetere obſeruatione emancipationũ & manumiſsionũ hoc ipſum, interuenientib. actis, apud cõpetentẽ iudicẽ manifeſtare, præſente eo qui adoptatur non cõtradicente, nec non eo qui adoptat.

XXXII. EXCEPTIO: *Niſi impubes qui eſt ſui iuris, ſine cauſæ cognitione ſit adrogatus. Hæc exceptio approbatur Inſt. de adoptionib. §. cũ autẽ, his uerbis:* Cũ impubes per principale reſcriptũ adrogatur, cauſa cognita adrogatio fieri permittitur, & exquiritur cauſa adrogationis an honeſta ſit, expediatq́; pupillo. Et cum quibuſdam conditionibus adrogatio fit: id eſt, ut caueat adrogator perſonæ publicæ,

ſi intra

ſi intra pubertatẽ pupillus deceſſerit, reſtituturũ ſe bona illis, qui ſi adoptio facta nõ eſſet, ad ſucceſsionem eius uenturi eſſent. *Concordat l. 2. in prin. C. eod. tt. cuius uerba uide ĵ. quæſt. prox. reg. 11.*

XXXIII. EXCEPTIO: *Niſi is qui adoptatur, non conſentiat adoptioni. Hæc exceptio approbatur l. 5. ff. de adoptionibus, his uerbis:* In adoptionib. eorũ qui ſuæ poteſtatis ſunt, ipſorum duntaxat uoluntas exploratur. Sin autem à patre dantur in adoptionẽ, in ijs utriuſq; arbitriũ expectandũ eſt, uel conſentiendo, uel non contradicendo. *Concordat l. 24. ff. eod. tt. cuius uerba uide ſ̄. except. 7. item concordat l. 11. ff. de his qui ſui, his uerbis:* Inuiti filij naturales uel emancipati non rediguntur in patriam poteſtatem. *Concordat item l. 11. in fine. C. de adoptionib. cuius uerba uide ſ̄. except. 30. item concordat Inſt. quibus modis ius patriæ poteſt. ſoluitur. §. ſed etſi pater. cuius uerba uide ĵ. quæſt. prox. reg. 1. ex. & repl. 2.*

XXXIIII. EXCEPTIO: *Niſi curatoris authoritas nõ interuenerit. Hæc exceptio approbatur l. 8. ff. de adoptionibus, his uerbis:* Quod ut nec curatoris authoritas intercederet, in adrogatione antè tenuerat, ſub diuo Claudio rectè mutatum eſt.

XXXV. EXCEPTIO: *Niſi ſine conſenſu filij in locum nepotis fiat adoptio. Hæc exceptio approbatur Inſt. de adoptionib. §. ſed ſi quis, his uerbis:* Si quis nepotis loco adoptet, uel quaſi ex filio, quẽ habet iam adoptatũ, uel quaſi ex illo quem naturalẽ in ſua poteſtate habet: eo caſu & filius cõſentire debet, ne ei inuito ſuus hęres adnaſcatur. Sed ex contrario, ſi auus ex filio nepotẽ det in adoptionẽ, nõ eſt neceſſe filiũ conſentire. *Cõcordat l. 6. ff. de adoptionibus, his uerbis:* Cum nepos adoptatur quaſi ex filio natus, cõſenſus filij exigitur, idq; etiã Iulianus ſcribit. *Concordat item l. 11. ff. eod. tt. cuius uerba uide ĵ. quæſt. prox. reg. 9.*

XXXVI. EXCEPTIO: *Niſi ſine conſenſu filij nepos ex eo alij in adoptionẽ detur. Hæc exceptio reprobatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Sed ex contrario, ſi auus ex filio nepotem det in adoptionẽ, non eſt neceſſe filium conſentire.

XXXVII. EXCEPTIO: *Niſi ij quorũ adgnatus ſit per adoptionem is qui adoptatur, non conſentiãt. Hæc exceptio reprobatur l. 7. ff. de adoptionibus, his uerbis:* Cum adoptio fit, non eſt neceſſaria in eam rem authoritas eorum, inter quos iura adgnationis conſequuntur.

Replicatio præcedentium exceptionum generalis.

Hactenus exceptiones contra adoptionẽ ſunt enumeratæ, quarum replicatio generalis hæc eſt: Niſi adoptio non iure facta à principe ſit confirmata. quæ replicatio approbatur l. 38. cum lege ſequente. ff. de adoptionibus, his uerbis: Adoptio non iure facta à principe confirmari poteſt, Nam ita diuus Marcus Eutichianó reſcripſit: Quod deſideras an impetrare debeas, æſtimabunt iudices, adhibitis etiã his q̃ cõtradicerẽt: id eſt, qui læderẽtur confirmatione adoptionis.

III. EVENTVS ADOPTIONIS.

I. Regula. Adoptatus redigitur in poteſtatem adoptantis. quæ regula approbatur per ea quæ propoſita ſunt ſ̄. cap. 1. quæſt. 4. reg. 2. Huius regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi pater naturalis filium quem habet in ſua poteſtate, alij in adoptionem dederit. Hoc enim caſu patria poteſtas non tranſit in adoptantem. quæ exceptio approbatur, ſimul & diſtinguitur Inſt. de adoptionib. §. ſed hodie, his uerbis: Hodie ex noſtra conſtitutione, cũ filiusfamiliàs à patre naturali extraneæ perſonæ in adoptionẽ datur, iura patris naturalis minimè diſſoluuntur, nec quidquã ad patrẽ adoptiuũ tranſit, nec in poteſtate eius eſt, licet ab inteſtato iura ſucceſsionis ei à nobis tributa ſint. Si uerò pater naturalis nõ extraneo, ſed auo filij ſui materno, uel ſi ipſe pater naturalis fuerit emancipatus, etiã auo, uel proauo, ſimili modo paterno, uel materno filiũ ſuum dederit in adoptionẽ: in hoc caſu quia concurrunt in unam perſonam & naturalia & adoptionis iura, manet ſtabile ius patris adoptiui & naturali uinculo copulatũ, & legitimo adoptionis modo conſtitutum, ut & in familia & in poteſtate huiuſmodi patris adoptiui ſit. *Ait Imp.* Hodie ex noſtra cõſtitutione. *Hæc conſtitutio habetur l. 10. C. de adoptionibus, his uerbis:* Cum in adoptiuis qui filij familiarũ conſtituti, à patrib. naturalib. alijs dãtur, antiquę ſapientię incidit quędã dubitatio, ſi oporteret talẽ filiũ qui præteritus à naturali patre fuerat, habere cõtra eius teſtamentũ de inofficioſo actionẽ: quã Papinianus quidẽ negat, Paulus aũt ſine effectu derelinquit: Martianus uerò diſtinguit, ne ex hac cauſa utriuſq; partis perderet ſucceſsionẽ, naturalis quidẽ eius uolũtate circũuentus, adoptiui ꝓpter egeſtatẽ quã fortè habebat: & iterũ aliud uiciũ erat exortũ (ſi enim poſt patris naturalis obitum pater adoptiuus per emancipationis modũ iura adoptionis diſſoluiſſet, nulla ſpes ei remanebat neq; cõtra patris naturalis uoluntatem, quia mortis eius tempore in aliena fuerat familia conſtitutus: nec contra adoptiuum patrem, quia per emancipationem familiæ eius exemptus eſt) ideoq; talẽ dubitationem & tale uiciũ decidentes, ſancimus, per adoptionem quidem ad extraneã perſonam factam iura naturalis patris minimè diſſolui: ſed ita eum permanere, quaſi nõ fuiſſet in alienã familiã translatus. Cũ enim tanta fragilitas eſt adoptionis, ut poſſit in ipſo die & filius fieri, & extraneus per emancipationem inueniri: quis patiatur

iura patris naturalis nexu diuino copulata ludibrio defraudati: cũ in hoc casu & cõtra dicendi filio eo iure ueteri detur licẽtia, & inuitus trãsire ad aliã familiã non cogatur? Omnia igitur (secundũ quod iam disposuimus, cũ ad extraneũ patrem filius per adoptionem transfertur) maneãt integra iura, siue ad inofficiosi querelã, siue ad alias omnes successiones, siue ab intestato, siue ex testamento quę liberis deferũtur, ut & ipse possit prodesse patri naturali, & ab eo naturalia debita pcipere. Si uerò pater naturalis auo materno filij sui, uel si ipse fuerit emancipatus, etiã auo paterno, uel proauo simili modo paterno, uel materno filiũ suũ dederit in adoptionẽ: in hoc casu, quia in unam personam concurrunt & naturalia & adoptionis iura, maneat ius stabile patris adoptiui & naturali uinculo copulatum, & legitimo adoptionis modo constrictũ: & ad eum solum respiciat filius, cui eum & natura aggregauit, & lex per adoptionem adsignauit: & Papiniani sententia in hac specie procedat, & ad eum tantũmodo filius adoptiuus spem totam extendat, & non patris naturalis successionem molestare concedatur, sed auita & proauita tantummodo reuerentia protegetur, eiq; adquirat quæ possunt adquiri & pdesse: & is ei solus pater intelligatur, quẽ lex fecit, & natura non reliquit. Neq; eñ Martiani distinctioni locum esse in hoc casu inuenimus, ubi nullius circũuẽtionis suspicio potest sibi aliquã uindicare licẽtiã, auita & proauita affectione hæc omnia resecãte: sed hęc manere integra, nisi auus & proauus emancipatum fecerint filiũ adoptiuũ: tunc enim necesse est iterũ ad naturalem patrẽ eum reuerti, cũ emancipationis interuẽtu adoptio in quacunq; persona facta soluitur. Sed ne articulum adoptionis & in extraneã personã factæ, sine lege relinquamus, licentiã damus tali adoptiuo patri, id est, extraneo (si uoluerit) nihil ei testamento suo relinquere: sed quidquid ei reliquerit, hoc liberalitatis sit, nõ legitimo uinculo adstrictũ. Cũ enim p omnia naturæ suæ filiũ aggregarimus, manifestissimũ est, quòd & adquisitiones omnium rerũ, quæ ad filiũfamiliãs peruenerint, secũdũ leges nostras nõ adoptiuo extraneo patri, sed naturali usq; ad modum ususfructus perueniunt, & remaneãt in sacris patris naturalis, quasi imaginaria quadam & noua affectione adquisita, nõ pristinæ cognationis deminutione introducta. Sed siquidẽ remaneat in tali adoptiõe, nulla interueniẽte emãcipatione: in hoc tantũmodo ei prodesse uolumus adoptionẽ, ut nõ successione ab intestato patris extranei adoptiui defraudetur, sed habeat accessionẽ fortunę ex patris naturalis sibi uolũtate adquisitã: neq; enim ex uetere iure cognationis nexus naturalis patris per adoptionem filio dissoluebatur, sed accedebãt iura adoptiua certis reliquijs ex iure naturali remanentibus: & qui legitimus erat familiæ adoptiuæ, is naturalis fuerat cognatus. Quis enim materna iura possit abolere, cũ uidebatur & ex antiquo iure patrẽ quidem habere adoptiuũ, matrẽ aũt eam quã natura cognoscit? Et ideo sancimus, etsi habeat huiusmodi filius integra iura naturæ: attamen si intestatus pater extraneus adoptiuus decesserit, habere eum sui hæredis ius ad eius tantũmodo successionẽ, ut nõ etiã legitima iura ad familiam extranei patris adoptiui habeat: nec ipsa ad eum communionem aliquã habeat, sed quasi extraneus ita ad illam familiam inueniatur. Sin autẽ per emãcipationem iura adoptiua fuerint dissoluta, tunc nullus ei penitus ad adoptiuum extraneum patrem regressus, etsi moriatur intestatus, relinquatur: sed maneat tantummodo patrem naturalem cognoscẽs, tanquã nõ fuisset ab initio in adoptionem translatus. Quæ aũt de alijs adoptiuis diximus, hæc sancimus etiam de ijs, qui ex Sabiniano senatusconsulto ex tribus maribus fuerant ab extraneo adoptati: nulla penitus differentia inter alios adoptiuos & eos introducenda. Quæ in filio diximus à patre in adoptionem dato, hęc & in filia, & in nepote, & nepte, & deinceps personis utriusque sexus in sacris cõstitutis extẽdimus: si tamen tempore mortis aui sui parentes eos uel eas nõ antecedãt. Si eñ patres eos antecedãt, ubi nec imponitur necessitas auo aliquid nepoti, uel nepti relinquere: maneãt omnia iura adoptiua ei intacta. Hæc autẽ omnis sanctio de filio uel filia, de nepote uel nepte, & deinceps personis in sacris constitutis introducta est: ubi dubitabatur quid statuendum esset, quasi duobus ei patribus positis, uno natura, & altero ex lege. Vbi aũt homo sui iuris constitutus, per adrogationẽ ex augusta liberalitate se dederit in adoptionẽ, tunc omnia iura patris adoptiui habeat intacta. cum enim nullum inter patres inducitur discrimen, fit suus hæres adoptiuus patri adrogatori, & familiæ eius aggregetur: & omnia quæ ad filium adrogatum ueteres legumlatores induxerunt, intacta illibataque in eorum personis obseruentur. *Hactenus d. l. 10. C. de adoptionibus. Porrò propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi quis non in patris potestate, sed sui iuris constitutus adrogetur. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Hæc

autem

autem omnis sanctio, &c. *Secunda replicatio est: Nisi non extraneo, sed auo filius detur in adoptionem. Hæc replicatio approbatur uerbis d. l. 10. paulo superius propositis hisce:* Si uerò pater naturalis auo materno filij sui, uel si ipse fuerit emancipatus, etiam auo paterno, uel proauo simili modo materno uel paterno filiũ suum dederit in adoptionem: in hoc casu quia in unam personam concurrunt & naturalia & adoptionis iura, maneat ius stabile patris adoptiui, & naturali uinculo copulatũ, & legitimo adoptionis modo constrictum, &c. *Concordat Instit. de adoptionibus. §. sed hodie. cuius uerba uide s. ead. except. in prin. Concordat item Instit. quib. mod. ius patriæ potest. soluitur. §. sed etsi pater, his uerbis:* Si pater filium quem in potestate habet, auo uel proauo naturali secundum nostras constitutiones super his habitas in adoptionem dederit: id est, si hoc ipsum actis interuenientibus apud competentem iudicem manifestauerit, præsente eo qui adoptatur, & non contradicente, nec non eo præsente qui adoptat: soluitur quidem ius potestatis patris naturalis, transit autem in huiusmodi parentem adoptiuum, in cuius persona & adoptionem esse plenissimam antea diximus. *Hæc de prima propositæ regulæ exceptione sint dicta. Alias exceptiones uide s. quæst. proxim.*

II. *Regula. Omnia quæ adrogati fuerũt, ad adrogatorem transeunt. Quæ regula approbatur l. 15. in prin. ff. de adoptionib. cuius uerba uide s. cap. 2. quæst. 3: reg. 2. except. 5. repl. 1. Huius regulæ eædem sunt exceptiones, quæ proximè præcedentis.*

III. *Regula. Onera quoq; adoptati transferuntur in adoptantem. quæ regula approbatur l. 45. ff. de adoptionibus, his uerbis:* Onera eius qui in adoptionem datus est, ad patrem adoptiuum transferuntur.

IIII *Regula. Dignitas per adoptionem nõ minuitur, sed augetur. Hæc regula approbatur l. 35. ff. d. tt. his uerbis:* Per adoptionem dignitas non minuitur, sed augetur. Vnde senator etsi à plebeio adoptatus est, manet tamen senator. Similiter manet & senatoris filius.

V. *Regula. Patria & ius originis per adoptionem non mutatur. quæ regula approbatur l. 7. C. de adoptionibus, his uerbis:* In adoptionem quidem alienæ ciuitatis ciui rectè dato, additur, non mutatur patria. ac propterea ius originis in honorum ac munerum obsequio per adoptionem non minui perspicis.

VI. *Regula. Seruus à domino adoptatus liber fit. quæ regula approbatur Instit. de adoptionibus. §. fin. his uerbis:* Apud Catonem benè scriptum refert antiquitas, seruos, si à domino adoptati sint, ex hoc ipso posse liberari. Vnde & nos eruditi in nostra cõstitutione etiam eum seruum, quem dominus actis interuenientibus filium suum nominauerat, liberum esse constituimus, licet hoc ad ius filij accipiendum non sufficiat. *Ait Imper.* In nostra constitutione. *Hæc habetur l. unica. §. similiq; modo. C. de Latina libertate toll. cuius uerba uide s. lib. 19. cap. 9. causa 12.*

VII. *Regula. Filius adoptiuus assimilatur naturali. quæ regula approbatur Inst. d. tt. §. in plurimis, hisce uerbis:* In plurimis causis adsimilatur is, qui adoptatus, uel adrogatus est, ei qui ex legitimo matrimonio natus est. Et ideo si quis per Imperatorẽ, uel apud Prætorẽ, uel præsidem prouinciæ non extraneũ adoptauerit: potest eundem in adoptionem alij dare. *Ait Imperator:* Non extraneũ. *Hoc ideo, quia si filiumfamiliâs non nepotem suum, sed extraneum adoptauerit, patria potestas non transit in adoptantem, sed manet apud eum qui filium in adoptionem dedit. de qua re dictum s. reg. 2. except. 1.*

VIII. *Regula. Filius adoptiuus quorũ fiat cognatus, definitur l. 23. ff. de adoptionibus, his uerbis:* Qui in adoptionem datur, his quibus adnascitur, cognatus fit: quibus uerò non adnascitur, nec cognatus fit. Adoptio enim non ius sanguinis, sed ius adgnationis adfert. Et ideo si filium adoptauero, uxor mea illi matris loco non est. neque enim adnascitur ei: propter quod nec cognatus eius fit. Item nec mater mea auiæ loco illi est: quoniam his qui extra familiam meam sunt, non adnascitur. Sed filiæ meæ is quem adoptaui, frater fit: quoniam in familia mea est filia nuptijs etiam eorum prohibitis. *Pertinet item ad propositam quæstionem l. 26. ff. eod. tt. his uerbis:* Quem filius emancipatus adoptauerit, is meus nepos non erit. *Item pertinet huc l. 44. ff. eod. tt. his uerbis:* Si is qui nepotẽ ex filio habet, loco nepotis aliquem adoptauit: non puto mortuo auo iura consanguinitatis inter nepotes futura esse. Sed si sic adoptauit, ut etiam iure legis nepos suus esset, quasi ex Lucio, puta filio suo, & ex matrefamiliâs eius natus esset: contrà puto.

IX. *Regula. In locũ nepotis adoptatus mortuo auo adoptante in filij potestatem recidit, & ob id auo suus hæres non fit. quæ regula approbatur l. 10. ff. de adoptionibus, his uerbis:* Si quis nepotem quasi ex filio natum, quem in potestate habet, consentiẽte filio adoptauerit, nõ adnascitur auo, ut suus hæres: quippe cũ post mortem aui quasi in patris sui potestatem recidit. *Ait Iurisconsultus:* Consentiente filio. *Ex his uerbis colligitur propositæ regulæ exceptio talis: Nisi filius non consentiat in adoptionem nepotis. Cui concordat l. 11. ff. eod. tt. his uerbis.* Si qs cũ filiũ haberet, in nepotis locũ adoptasset, perindè atq; si ex filio

desiderauit. Ceterùm si non iniuriæ faciendæ animo, sed quia iustè credidit, uel nimio uoto liberorum suscipiendorum ductus est, uel ipsa eum illexerat ut crederet, quòd constante matrimonio hoc omnino fingebat: æquissimum erit ignosci marito. Meminisse autem oportet, tempus non esse præstitutum rescripto, quamuis in senatusconsultis de liberis agnoscendis triginta dies præstituantur mulieri. Quid igitur est? Semper'ne dicemus marito licere uxorem ad prætorem euocare, an uerò & ipsi triginta dies præstituimus? & putem prætorem, causa cognita, debere maritum etiam post triginta dies audire.

IIII. Regula. *Si mulier se ex aliquo prægnantem dicat, competit senatusconsultum Plautianum de partu agnoscendo. de quo j. cap. 7. competunt & alia remedia, de quibus uide j. d. cap. 7. in fine.*

V. Regula. *Si partus subiectus esse dicatur, itidem senatusconsultum Plautianum locum habet. quæ regula approbatur l. 1. in prin. ff. de agnoscendis liberis. cuius uerba uide j. cap. 7. in prin. sed & competit hoc casu accusatio ex lege Cornelia de falsis. quæ accusatio an competat mortua muliere, definitur l. 19. §. fin. ff. ad l. Cornel. de falsis. cuius uerba uide s. li. 4. cap. 8. quæst. 1. except. generali 5. repl. 2. Quibus ea competat, definitur l. 30. in fine. ff. eod. tt. cuius uerba uide s. d. cap. 8. quæst. 2. reg. 2. Apud quem competat, definitur l. 10. C. eod. tt. cuius uerba uide s. d. cap. 8. quæst. 4. in prin. Quando competat, definitur l. 1. C. d. tt. cuius uerba uide s. d. cap. 8. quæst. 6. reg. 3. Quamdiu competat, definitur d. l. 19. §. fin. Hæc de remedijs, si filius quis dicatur, uel negetur, quæ scilicet ea sint, dicta sunt. Sed & alia uide j. cap. prox. quæst. ult. item j. cap. 7. quæst. ult. De quibusdam autem huiusmodi remedijs nunc copiosius est dicendum.*

DE INTERDICTO DE LIBERIS EXHIBENDIS & DUCENDIS.

Cap. VI.

I. VERBA HORVM interdictorum.

P*Rioris interdicti de liberis exhibẽdis uerba proponuntur l. 1. in prin. ff. de liberis exhibendis, hisce uerbis:* Ait Prætor, Qui quæúe in potestate Lucij Titij est, si is eaúe apud te est, dolo úe tuo malo factũ est, quo minus apud te esset, ita eũ eáue exhibeas. *Posterioris interdicti de liberis ducendis uerba proponũtur l. 3. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Deinde ait Prætor: Si Lucius Titius in potestate Lucij Titij est, quo minus eum Lucio Titio ducere liceat, uim fieri ueto.

II. DIFFERENTIA ET COgnatio horum interdictorum.

Proponitur d. l. 3. §. 1. his uerbis: Superiora interdicta exhibitoria sunt: hoc est, pertinentia ad exhibitionem liberorum, ceterorũq́; de quibus suprà diximus. Hoc autem interdictum pertinet ad ductionem, ut ducere quis possit eos, in quos habet ius ductionis. Itaq; prius interdictum quod est de liberis exhibendis, præparatorium est huius interdicti: quò magis enim quis duci possit, exhibendus est: & ex ijsdem causis hoc interdictum tribuendũ est, ex quibus causis de exhibendis liberis competere diximus. Itaq; quæcunque ibi diximus, eadem hic quoq; dicta accipienda sunt. *Ait Iurisconsultus:* Cæterorumq́;, de quibus suprà diximus. *scilicet tam de liberis exhibendis, quàm de libero homine exhibendo.*

III. CAVSA, EX QVA hæc interdicta competunt.

Si quis aliquem filium suum & in potestate sua esse dicit, eumq́; sibi exhiberi & duci petat, hæc interdicta competunt. quæ causa approbatur per ea quæ tam sunt proposita. concordat l. 1. C. de liberis exhibendis, hisce uerbis: Si (ut proponis) cum tuæ potestatis esses, super rebus matris obtinuisti, potes eos qui tibi condemnati sunt, conuenire. Quòd si extitit, qui te filium & in sua potestate esse contendit, interdicto in eam rem proposito, de fide intentionis eius quæretur. *Concordat item l. 2. C. eod. tt. his uerbis:* Adi præsidem prouinciæ, ac postula filios tuos exhiberi. *Propositæ causæ exceptio prima hæc est: Nisi ex iusta causa filius ab aliquo detineatur. Hæc exceptio reprobatur l. 1 §. in hoc. ff. de liberis exhibendis, hisce uerbis:* In hoc interdicto prætor nõ admittit causam, cur apud eum sit is qui exhiberi debet, quemadmodum in superiore interdicto: sed omnimodo restituendũ putauit, si in potestate est. *Ait Iurisconsultus:* Quemadmodum in superiore interdicto. *Scilicet de libero homine exhibendo: de quo alibi dicetur. Secũda exceptio est: Nisi mater filium detineat. Hæc exceptio approbatur d. §. in hoc, his uerbis:* Si uerò mater sit quæ retinet, apud quam interdum magis quàm apud patrem morari filium debere, ex iustissima scilicet causa, & diuus Pius decreuit, & à Marco & à Seuero rescriptum est: æquè subueniendum erit ei per exceptionem. *Cõcordat l. 3. §. etiamsi. ff. eod. tt. his uerbis:* Etiamsi maximè eum probet filium pater in sua potestate esse: tamen causa cognita mater in retinendo eo potior erit, idq́; decretis quibusdam diui Pij continetur. Obtinuit enim mater ob nequitiã patris, ut sine deminutione patriæ potestatis apud eam filius moraretur. *Tertia exceptio est: Nisi filia à marito suo detineatur. Hæc exceptio approbatur l. 1. §. fin. ff. de liberis exhibendis, hisce uerbis:* Si quis filiam suam, quæ mihi nupta est, uelit abducere, uel exhiberi sibi desideret: an aduer-

an aduersus interdictum exceptio danda sit, si fortè pater concordans matrimoniũ, & fortè liberis subnixum uelit dissoluere? & certo iure utimur, ne bene concordantia matrimonia iure patriæ potestatis turbentur. Quod tamen sic erit adhibendum, ut patri persuadeatur, ne acerbè patriam potestatem exerceat. *Quarta exceptio est: Nisi filius uolens apud aliquem sit. Hæc exceptio approbatur l. 5 ff. d. tit. his uerbis:* Si filius sua sponte apud aliquem est, inutile hoc interdictum erit: quia filius magis apud se, quàm apud eũ est, in quem interdiceretur, cum liberam facultatem abeundi uel remanendi haberet: nisi inter duos qui se patres dicerent, controuersia esset, & alter ab altero exhiberi eum desideraret. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi patri interdicenti patris potestas in filio negetur. quæ replicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Nisi inter duos, &c. *Concordat l. 1. in fine. C. de liberis exhibendis. cuius uerba uide s. ead. quæst. in prin.* *Quinta exceptio est: Nisi filius in potestate interdicentis non sit. Hæc exceptio approbatur l. 1. §. 2. ff. de liberis exhibendis, hisce uerbis:* Hoc interdictũ proponitur aduersus eum, quũ quis exhibere desiderat eum, quem in potestate sua esse dicit: & ex uerbis edicti apparet, ei in cuius potestate est, hoc interdictum competere. *Sexta exceptio est: Nisi pronunciatum sit, filium in potestate interdicentis non esse. Hæc exceptio approbatur d. l. 1. §. pari modo, his uerbis:* Si iudicatum fuerit non esse eum in potestate, ętsi per iniuriam iudicatum sit, agenti hoc interdicto obijcienda erit exceptio rei iudicatæ: nec de hoc quæretur an sit in potestate, sed an sit iudicatum. *Septima exceptio est: Nisi filius qui petitur, apud reũ conuentum non sit. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius replicatio hæc est, Nisi dolo eius apud eum esse desierit. quæ replicatio approbatur d. l. 1. in prin. cuius uerba uide s. quæst. 1.*

Octaua exceptio est: Nisi filius qui in potestatem uindicatur, à nemine detineatur. Hæc exceptio approbatur l. 3. §. hoc autem. ff. de liberis exhibendis, hisce uerbis: Hoc interdictum competit non aduersus ipsum filium, quem quis ducere uult: sed utique debet esse is, qui eum interdicto defendat. Cæterùm cessat interdictum, & succedere poterit notio prætoris, ut apud eum disceptetur utrum quis sit in potestate, an non. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi certum quidem sit, reum actoris filium esse: dubitetur autem de eo an sit in potestate eius. Hæc replicatio approbatur l. 4. ff. eod. tit. his uerbis:* Si eum qui patremfamiliâs se dicat, ego in mea potestate esse, & iussu meo adijsse hæreditatem dicam: tam de hæreditate agi oportere, quàm ad interdictum de filio ducendo iri debere, Africanus ait. *Concordat l. 1. C. eod. tit. cuius uerba uide s. ead. reg. in prin.*

Nona exceptio est: Nisi is qui filius & in potestate esse dicitur, adhuc sit impubes. hoc enim casu interdictum propositum in tempus pubertatis est differendũ. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 3. §. Iulianus. usque ad §. etiamsi. ff. de liberis exhibendis, hisce uerbis: Iulianus ait, quoties id interdictum mouetur de filio ducendo, uel cognitio, & is de quo agitur, impubes est, aliàs differri oportere rem in tẽpus pubertatis, aliàs repræsentari: idque ex persona eorũ inter quos controuersia erit, & ex genere causæ constituendum est. nam si is qui se patrem dixerit, authoritatis, prudentiæ, fidei exploratæ sit, usque in diem litis impuberem apud se habebit. Si uerò qui controuersiam facit, humilis, calumniator, notæ nequitiæ sit, repræsentãda cognitio est. Item si is qui impuberem negat in aliena esse potestate, uir omnibus modis probatus, tutor uel testamento, uel à prætore datus est: pupillum quem apud se habuit, in diem litis tuebitur. Si uerò qui patrem se dicit, suspectus quasi calumniator est, differre litem non oportebit. Si uerò utraque persona suspecta est, aut tanquam infirma, aut tanquam turpis: non alienum erit (inquit) disponi apud quem puer interim educetur, & controuersiam in tempus pubertatis differri: ne per collusionem, uel imperitiam alterutrius contendentium, aut alienæ potestati paterfamiliâs addicatur, aut filius alienus patrisfamiliâs loco constituatur.

IIII. ADIVNCTA HORUM INTERDICTORUM.

Apud quem interim is cáue, qui quasi petitur, morari debeat, definitur l. 3 §. fin. ff. de liberis exhibendis, hisce uerbis: In hoc interdicto donec res iudicetur, fœminam prætextatam, eumque qui proximè prætextati ętatem accederet, interim apud matremfamiliâs deponi prætor iubet. *Declaratur hæc regula ibidem, his uerbis:* Proximè autem pręteextati ętatem accedere eum dicimus, qui impuberem ætatem nũc ingressus est. Cum audis matremfamiliâs, accipe notæ authoritatis fœminã. *Concordat d. l. 3. §. si uerò utraq; . cuius uerba uide s. quæst. prox. in fine.*

V. Ad fine remediũ est, notio prætoris. quod approbatur l. 3. §. hoc autem. ibi: Cæterùm cessat. ff. de liberis exhibendis. cuius uerba uide paulo superius except. 8.

cuius potestate recasurus est, etsi ex filio eius susceptus probetur, uidendum quid dici debeat? & certè probandum est, eum ano præiudicio de partu agnoscēdo similiter agendum.

Secunda replicatio est: Nisi is qui hæreditatem petit, defuncti filius negetur. Hæc replicatio reprobatur, alio remedio ostēso, uerbis paulo superius propositis hisce: Quid ergo est in petitione hæreditatis, quā filius intendit? quæritur utrum ex eo natus sit, cuius hæreditatem petit, an non? *Vide plura de hac specie j. eod. cap. quæst. prox. Tertia replicatio est: Nisi uiuo adhuc patre iudiciū de partu agnoscendo cœptum sit. Et hæc replicatio reprobatur ibidē uerbis hisce:* Et adeò hoc uerum est, ut Iulianus lib. XIX. Digest. scribat, si uiuo patre redditum sit præiudicium, & antequam sententia feratur, pater decesserit: transeundum esse ad Carbonianum edictum. *Octaua exceptio est: Nisi non post diuortium partus editus sit, sed adhuc constante matrimonio. Hæc exceptio reprobatur l. 3. §. 1. ff. de agnoscendis liberis, hisce uerbis:* Quia Plautianum senatusconsultum ad eos partus pertinet, qui post diuortium eduntur, aliud senatusconsultum temporibus diui Hadriani factum est, ut etiamsi cōstante matrimonio partus sit editus, de agnoscendo eo agatur. *Nona exceptio est: Nisi dubitetur, utrum in matrimonio an postea partus sit editus. Et hæc exceptio reprobatur ibidem, hisce uerbis:* Quid si hoc ipsum in quæstionem ueniat, utrum in matrimonio, an postea editus sit? dicendum est & super hoc ex senatusconsulto agendum. Et quid si an uxor fuerit, disceptetur? Et Iulianus Sexto Cæcilio Africano respondit, locum esse præiudicio. *Decima exceptio est: Nisi dubitetur, an sit uxor eius cui denunciatur. Hæc exceptio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Et quid si an uxor, &c.

II. ADFINIA PROPOSITAE actionis remedia.

I. *Regula. Si hereditas petatur, & inde actor filius defuncti esse negetur, aliud competit remedium. de quo paulo superius exception. 7. replication. 2.*

II. *Regula. Si mulier ex defuncto se prægnantem dicat, proprosita quidem actio locum nō habet. de quo dictum s. d. except. 7. Sed edictum de uentre inspiciendo locum habet, quod proponitur l. 1. §. de inspiciendo. ff. de inspiciendo uentre, his uerbis:* De inspiciendo uentre, custodiendoq; partu sic prætor ait: Si mulier mortuo marito prægnantem se esse dicet, his ad quos ea res pertinebit, procuratoribusúe eorum bis in mense denunciandum curet, ut mittāt (si uelint) quæ uentrem inspiciant. Mittantur mulieres liberæ duntaxat quinq; , hæq; simul omnes inspiciant, & ne qua earū dum inspicit inuita muliere uentrem tangat. Mulier in domo honestissimę fœminæ pariat, quam ego constituam. Mulier ante dies triginta quàm se parituram putat, denunciet his ad quos ea res pertinet, procuratoribusúe eorum ut mittant (si uelint) qui uentrem custodiant. In quo conclaui mulier paritura erit, ibi ne plures aditus sint quàm unus: si erunt, ex utraque parte tabulis pręfigantur. Ante ostium eius conclauis liberi tres & tres liberæ cum binis comitibus custodiant. Quotiescunque ea mulier in id conclaue, aliudúe quod, siue in balineum ibit, custodes (si uolent) id antè prospiciant, & eos qui introierint, excutiāt. Custodes qui ante conclaue positi erunt (si uoluerint) omnes qui conclaue aut in domum introierint, excutiant. Mulier cum parturire incipiet, his ad quos ea res pertinet, procuratoribusúe eorum denunciet, ut mittant quibus pręsentibus pariat: mittantur mulieres liberæ duntaxat quinque, ita ut præter obstetrices duas in eo conclaui ne plures mulieres liberæ sint quàm decem, ancillæ quàm sex. Sed hæ quæ intus futuræ erūt, in eo conclaui excutiantur omnes, ne qua prægnans sit. Tria lumina nec minus ibi sint, scilicet quia tenebræ ad subijciendum aptiores sunt. Quod natū erit his ad quos ea res pertinet, procuratoribusúe eorum (si inspicere uolent) ostendatur: apud eum educetur, apud quem parens iusserit. Si autem nihil parens iusserit, aut is apud quē uoluerit educari, curam non recipiet, apud quem educetur causa cognita, constituam. Is apud quem educabitur quod natum erit, quoad trium mensium sit bis in mense ex eo tempore, quoad sex mensium sit semel in mense à mensibus, quoad anniculus fiat alternis mensibus, ab anniculo quoad fari possit semel in sex mensibus (ubi uolet) ostendat. Si cui uentrem inspici, custodiri, adesse his partui licitum non erit, factumúe quid erit quo minus ita ea fiant, uti suprà comprehensum est: ei quod natum erit, possessionem causa cognita non dabo. Siue quod natum erit, ut suprà cautum est, inspici non licuerit: quas utique actiones me daturum polliceor his, quibus ex edicto meo bonorum possessio data sit, eas si mihi iusta causa esse uidebitur, ei non dabo. *Plura de hoc edicto dicentur in loco hæreditatis ab intestato.*

VIII. EXCEPTIO: *Nisi tutor pupillum, uel curator eum cuius curam gerit, adoptet. Hæc exceptio approbatur l. 17. in prin. ff. de adoptionib. his uerbis:* Nec ei permittitur adrogare, qui tutelam uel curam alicuius administrauit, si minor uiginti quinq; annis sit qui adrogatur: ne forte eum ideo adroget, ne rationes reddat. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi pupillus tutori cognatus sit, uel alia sanctißima adfectione tutor ductus illum adoptet. Hæc replicatio approbatur d. l. 17. §. ijs duntaxat, his uerbis:* Iis duntaxar pupillorum adrogatio permittenda e!t, qui uel naturali cognatione, uel sanctissima adfectione ducti adoprarent, cæterorum prohibenda: ne sit in potestate tutorũ & finire tutelam, & substitutionem à paréte factam extinguere. *Huius replicationis duplicationes hæ sunt: Nisi tutor non sit ditior pupillo: Nisi uitæ turpis sit: Nisi eius sit ætatis, ut generare filios poßit. Hæ tres duplicationes approbãtur d. l. 17. §. & primùm, his uerbis:* Er primùm quidem excutiendum erir, quæ facultates pupilli sint, & quæ eius qui adoptare eum uelit, ut æstimerur ex compararione earum, an salubris adoptio possit pupillo inrelligi: deinde, cuius uitæ sit is qui uelit pupillum redigere in familiam suam: tertiò, cuius demum ætatis sit, ut æltimetur an melius sit de liberis procreádis eum cogitare, quàm ex aliena familia quenquam redigere in potestarem suam. *Secunda replicatio est: Nisi pupillus sit priuignus tutoris adrogantis. quæ replicatio approbatur l. 32. §. fin. ff. eod. tt. his uerbis:* Imperator Titus Anroninus rescripsit, priuignum suum tutori adoptare permittendum. *Huius replicationis eædem uidentur esse duplicationes, quæ superioris.*

IX. EXCEPTIO: *Nisi pauperior ditiorem adoptet. Hæc exceptio approbatur per ea quæ proposita sunt s̄. except. prox. repl. 1. dupl. 1. Huius autem exceptionis replicatio proponitur l. 17. §. penult. ff. de adopt. his uerbis:* Interdum & ditiorem permittitur adoptare pauperiori, si uitæ eius sobrietas clara sit, uel adfectio honesta, nec incognita.

X. EXCEPTIO: *Nisi minor maiorem natu uel æqualem adoptet. Hæc exceptio approbatur Inst. de adoptionib. §. minorem, his uerbis:* Minorem natu maiorem non posse adoptare, placer: adoptio enim narurã imitatur, & pro monstro est, ut maior sit filius quã pater. Debet itaq; is qui sibi filium per adoptionem uel adrogationem facit, plena pubertate, id est, decem & octo annis præcedere. *Concordat l. 15. §. fin. cum lege sequente. ff. de adoptionib. his uerbis:* Non debet quis plures adrogare, nisi ex iusta causa. Sed nec libertum alienum, neq; maiorem minor. Adoptio enim in ijs personis locum habet, in quibus etiam natura potest. *Concordat item l. 40. §. non tantùm. ff. eod. tt. his uerbis:* Non tantùm cum quis adoptat, sed & cum adrogat, maior esse debet eo quem sibi per adrogationem, uel per adoptionem filium facit: & utique plena pubertate, id est, decem & octo annis præcedere debet.

XI. EXCEPTIO: *Nisi quis plures uelit adrogare. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 15 §. fin. ff. de adoptionib. cuius uerba uide s̄. except. prox. Sed & plura de hac re uide s̄. except. 4.*

XII. EXCEPTIO: *Nisi libertũ alienũ quis adoptet. Hæc exceptio approbatur d. l. 15. §. fin. Huius exceptionis replicatio est: Nisi quis filium suum in seruitute quæsitũ adoptet. Hæc replicatio approbatur l. 46. ff. eod. tt. cuius uerba uide ĩ. except. 15.*

XIII. EXCEPTIO: *Nisi infans adoptetur. Hæc exceptio reprobatur l. 42. ff. de adoptionib. his uerbis:* Etiam infantem in adoptionem dare possumus.

XIIII. EXCEPTIO: *Nisi cæcus adoptetur. Hæc exceptio reprobatur l. 9 ff. d. tt. cuius uerba uide s̄. except. 6.*

XV. EXCEPTIO: *Nisi quis filiũ suum naturalẽ adoptet. Hæc exceptio approbatur per ea quæ dicta sunt s̄. cap. 4. quæst. 3. causa 4.*

XVI. EXCEPTIO: *Nisi quis filium suũ in seruitute sibi quæsitũ adoptet. Hæc exceptio reprobatur l. 46. ff. de adoptionib. his uerbis:* In seruitute mea quæsitus mihi filius in potestaté meá redigi principis beneficio potest: libertinũ tamen eum manere non dubitatur.

XVII. EXCEPTIO: *Nisi quis eum quem antea emãcipauit, uel alij in adoptionẽ dedit, adoptet. Hæc exceptio approbatur l. 37. ff. de adoptionib. his uerbis:* Eum quem quis adoptauit, emancipatum, uel in adoptionem datum, iterum non potest adoptare. *Concordat l. 12. ff. eod. tt. his uerbis:* Qui liberatus est patria potestate, is postea in potestatem honestè reuerti nõ potest, nisi adoptione. Sed si semel fuerir adoptatus, amplius adoptari non potest.

XVIII. EXCEPTIO: *Nisi fœmina sit adoptata. Hæc exceptio reprobatur l. 21. ff de adoptionib. his uerbis:* Et fœminæ ex rescripto principis adrogari possunt.

XIX. EXCEPTIO: *Nisi filiam libertæ suæ patronus adoptet. Hæc exceptio reprobatur l. 9. C. de adoptionib. his uerbis:* In adoptionem patre, in cuius est potestate, filiam dante, matris patronus adoptare non prohibetur: nam sui iuris adrogatio fœminæ, nisi ex nostro rescripto, nunquam procedit.

XX. EXCEPTIO: *Nisi is qui in adoptionem dat, loqui non poßit. Hæc exceptio reprobatur sub cõditione l. 29. ff. de adoptionib. his uerbis:* Si pater naturalis loqui quidem non possit, alio tamen modo quàm sermone manifestum fa

cere posſit, uelle ſe filium ſuum in adoptionem dare: perinde confirmatur adoptio ac ſi iure facta eſſet.

XXI. EXCEPTIO: *Niſi pater filium ſuum alij det in adoptionem: hoc enim caſu ius patriæ poteſtatis adoptanti per adoptionem non adquiritur. quæ exceptio approbatur, ſimul et diſtinguitur per ea quæ proponentur* ǰ. *quæſt. prox. reg. 1.*

XXII. EXCEPTIO: *Niſi non apud competentem magiſtratum adoptio fiat. Hæc exceptio approbatur, ſimul & declaratur qui ſit competens adoptioni magiſtratus, per ea quæ propoſita ſunt* ſ. *quæſt. 1. ibi enim dictum eſt: Eum qui ſui iuris eſt, apud Imperatorem eſſe adrogādum: cum ſūt qui alterius ſit iuris, adoptandum eſſe apud magiſtratum. Cōcordat quoad Imperatorem l. 6. C. de adoptionib. his uerbis:* Adrogationes eorum qui ſui iuris ſunt, nec in regia urbe, nec in prouincijs, niſi ex reſcripto principali fieri poſſunt. *Concordat item l. 9. in fine. C. eod. tt. cuius uerba uide* ſ. *except. 18. Concordat quoad magiſtratum l. 1. C. eod. tt. his uerbis:* Hi qui in aliena poteſtate ſunt, iuxta ius ciuile non niſi apud eum, apud quem plena legis actio eſt, adoptari poſſunt. *Concordat item l. 2. §. fin. cum lege ſequente. ff. de officio proconſulis. cuius uerba uide* ſ. *lib. 2. cap. 15. de legato proconſulis, reg. 3. Concordat item l. 4. C. de adoptionib. his uerbis:* Adoprio non tabulis licet per tabellionem conficiendis, ſed ſolenni iuris ordine apud præſidem ſolet copulari. *Huius etiam loci eſt l. 36. §. etiam. ff. de adoptionib. cuius uerba uide* ǰ. *lib. 19. cap. 7. except. 37.*

XXIII. EXCEPTIO: *Niſi filiusfamiliâs in magiſtratu conſtitutus apud ſemetipſum alij in adoptionem detur. Hæc exceptio ipſo quidem iure ſubſiſtit, uerùm replicationem recipit in conſule & præſide filiofamiliâs l. 3. ff. de adoptionib. his uerbis:* Si conſul uel præſes filius familiâs ſit, poſſe eum apud ſemetipſum uel emancipari, uel in adoptionem dari, conſtat. *Sed & replicationem recipit in prætore l. 2. ff. de officio prætoris, hiſce uerbis:* Sed etiam ipſum prætorem apud ſe emancipari, uel in adoptionem dari, placet.

XXIIII. EXCEPTIO: *Niſi quis magiſtratus apud ſemetipſum filium ſuum alteri in adoptionem dederit. Hæc exceptio reprobatur l. 4. ff. de adoptionib. his uerbis:* Magiſtratum apud quem legis actio eſt, & emancipare filios ſuos, & in adoptionem dare apud ſe poſſe, Neratij ſententia eſt.

XXV. EXCEPTIO: *Niſi quis magiſtratus apud ſemetipſum adoptet. Hæc exceptio reprobatur in præſide l. 2. ff. de officio præſidis, hiſce uerbis:* Præſes apud ſe adoptare poteſt, quemadmodum & emancipare filium, & manumittere ſeruum poteſt.

XXVI. EXCEPTIO: *Niſi non in filij, ſed nepotis locum quis adoptet. Hæc exceptio reprobatur l. 43. ff. de adoptionib. his uerbis:* Adoptiones non ſolùm filiorum, ſed & quaſi nepotum fiūt, ut aliquis nepos noſter eſſe uideatur, perinde quaſi ex filio uel incertè natus ſit. *Concordat Inſt. de adoptionib. §. licet autem. cuius uerba uide* ǰ. *except. prox.*

XXVII. EXCEPTIO: *Niſi is qui filiū non habet, in locum nepotis adoptet. Hæc exceptio reprobatur Inſt. d. §. licet, his uerbis:* Licet autem & in locum nepotis uel nepris, pronepotis uel proneptis uel deinceps adoptare, quāuis filium quis non habeat. *Concordat l. 37. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Adoptare quis nepotis loco poteſt, etiamſi filium non habet.

XXVIII. EXCEPTIO: *Niſi nepotem ſuum in locum filij adoptet. Hæc exceptio reprobatur Inſt. §. & tam filium, his uerbis:* Tam filium alienum quis in locū nepotis adoptare poteſt, quàm nepotem in locum filij.

XXIX. EXCEPTIO: *Niſi nepotem ex uno filio, quaſi ex altero filio natum adoptet. Hæc exceptio reprobatur l. 15 §. 1. ff. de adoptionib. his uerbis:* Qui duos filios, & ex altero eorum nepotē habet, ſi uult nepotem quaſi ex altero natū adoptare, poteſt hoc efficere, ſi eum emancipauerit, & ſic adoptauerit, quaſi ex altero natum: facit enim hoc quaſi quilibet, non quaſi auus. Et qua ratione quaſi ex quolibet natū poteſt adoptare, ita poteſt et quaſi ex altero filio.

XXX. EXCEPTIO: *Niſi nulla iuſta adrogandi cauſa ſubſit. Hæc exceptio approbatur l. 3. C. de adoptionib. cuius uerba uide* ſ. *except. 4. Cōcordat l. 17. §. 1. ff. eod. tt. his uerbis:* Item inquirendum eſt, ne fortè turpis cauſa adrogandi ſubſit.

XXXI. EXCEPTIO: *Niſi is qui filiū ſuum alij dat in adoptionem, cum non prius emancipauerit, uel manumiſerit. Hæc exceptio reprobatur l. ult. C. de adoptionib. his uerbis:* Veteres circuitus in adoptionibus, quæ per tres emancipationes, & duas manumiſsiones in filijs, aut per unā emancipationē in cæteris liberis fieri ſolebant, corrigētes, ſiue tollentes, cēſemus, licere parenti qui liberos in poteſtate ſua cōſtitutos in adoptionē dare deſiderat, ſine uetere obſeruatione emancipationū & manumiſsionū hoc ipſum, interuenientib. actis, apud cōpetentē iudicē manifeſtare, præſente eo qui adoptatur non cōtradicente, nec non eo qui adoptat.

XXXII. EXCEPTIO: *Niſi impubes qui eſt ſui iuris, ſine cauſæ cognitione ſit adrogatus. Hæc exceptio approbatur Inſt. de adoptionib. §. cū autē, his uerbis:* Cū impubes per principale reſcriptū adrogatur, cauſa cognita adrogatio fieri pmittitur, & exquiritur cauſa adrogationis an honeſta ſit, expediatq; pupillo. Et cum quibuſdam conditionibus adrogatio fit: id eſt, ut caueat adrogator perſonæ publicæ,

ſi intra

si intra pubertaté pupillus decesserit, restituturũ se bona illis, qui si adoptio facta nõ esset, ad successionem eius uenturi essent. *Concordat l. 2. in prin. C. eod. tit. cuius uerba uide j. quæst. prox. reg. 11.*

XXXIII. EXCEPTIO: *Nisi is qui adoptatur, non consentiat adoptioni. Hæc exceptio approbatur l. 5. ff. de adoptionibus, his uerbis:* In adoptionib. eorũ qui suæ potestatis sunt, ipsorum duntaxat uoluntas exploratur. Sin autem à patre dantut in adoptioné, in ijs utriusq; arbitriũ expectandũ est, uel consentiendo, uel non contradicendo. *Concordat l. 24. ff. eod. tit. cuius uerba uide s. except. 7. item concordat l. 11. ff. de his qui sui, his uerbis:* Inuiti filij naturales uel emancipati non rediguntur in patriam potestatem. *Concordat item l. 11. in fine. C. de adoptionib. cuius uerba uide s. except. 30. item concordat Inst. quibus modis ius patriæ potest. soluitur. §. sed etsi pater. cuius uerba uide j. quæst. prox. reg. 1. ex. 1. repl. 2.*

XXXIIII. EXCEPTIO: *Nisi curatoris authoritas nõ interuenerit. Hæc exceptio approbatur l. 8. ff. de adoptionibus, his uerbis:* Quod ut nec curatoris authoritas intercederet, in adrogatione antè tenuerat, sub diuo Claudio rectè mutatum est.

XXXV. EXCEPTIO: *Nisi sine consensu filij in locum nepotis fiat adoptio. Hæc exceptio approbatur Inst. de adoptionib. §. sed si quis, his uerbis:* Si quis nepotis loco adoptet, uel quasi ex filio, qué habet iam adoptatũ, uel quasi ex illo quem naturalé in sua potestate habet: eo casu & filius cõsentire debet, ne ei inuito suus hęres adnascatur. Sed ex contrario, si auus ex filio nepoté det in adoptioné, nõ est necesse filiũ consentire. *Cõcordat l. 6. ff. de adoptionibus, his uerbis:* Cum nepos adoptatur quasi ex filio natus, cõsensus filij exigitur, idq; etiã Iulianus scribit. *Concordat item l. 11. ff. eod. tit. cuius uerba uide j. quæst. prox. reg. 9.*

XXXVI. EXCEPTIO: *Nisi sine consensu filij nepos ex eo alij in adoptioné detur. Hæc exceptio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Sed ex contrario, si auus ex filio nepotem det in adoptioné, non est necesse filium consentire.

XXXVII. EXCEPTIO: *Nisi ij quorũ adgnatus fit per adoptionem is qui adoptatur, non consentiãt. Hæc exceptio reprobatur l. 7. ff. de adoptionibus, his uerbis:* Cum adoptio fit, non est necessaria in eam rem authoritas eorum, inter quos iura adgnationis consequuntur.

Replicatio præcedentium exceptionum generalis.

Hactenus exceptiones contra adoptioné sunt enumeratæ, quarum replicatio generalis hæc est: Nisi adoptio non iure facta à principe sit confirmata. quæ replicatio approbatur l. 38. cum lege sequente. ff. de adoptionibus, his uerbis: Adoptio non iure facta à principe confirmari potest. Nam ita diuus Marcus Eutichiano rescripsit: Quod desideras an impetrare debeas, æstimabunt iudices, adhibitis etiã his q cõtradicerét: id est, qui læderẽtur confirmatione adoptionis.

III. EVENTVS ADOPTIONIS.

I. Regula. *Adoptatus redigitur in potestatem adoptantis. quæ regula approbatur per ea quæ proposita sunt s. cap. 1. quæst. 4. reg. 2. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi pater naturalis filium quem habet in sua potestate, alij in adoptionem dederit. Hoc enim casu patria potestas non transit in adoptantem. quæ exceptio approbatur, simul & distinguitur Inst. de adoptionib. §. sed hodie, his uerbis:* Hodie ex nostra constitutione, cũ filiusfamiliàs à patre naturali extraneæ personæ in adoptioné datur, iura patris naturalis minimè dissoluuntur, nec quidquã ad patré adoptiuũ transit, nec in potestate eius est, licet ab intestato iura successiotis ei à nobis ttibuta sint. Si uerò pater naturalis nõ extraneo, sed auo filij sui materno, uel si ipse pater naturalis fuerit emancipatus, etiã auo, uel proauo, simili modo paterno, uel materno filiũ suum dederit in adoptioné: in hoc casu quia concurrunt in unam personam & naturalia & adoptionis iura, manet stabile ius patris adoptiui & naturali uinculo copulatũ, & legitimo adoptionis modo constitutum, ut & in familia & in potestate huiusmodi patris adoptiui sit. *Ait Imp.* Hodie ex nostra cõstitutione. *Hæc constitutio habetur l. 10. C. de adoptionibus, his uerbis:* Cum in adoptiuis qui filij familiarũ constituti, à patrib. naturalib. alijs dãtur, antiquę sapientię incidit quędã dubitatio, si oporteret talé filiũ qui præteritus à naturali patre fuerat, habere cõtra eius testamentũ de inofficioso actioné: quã Papinianus quidé negat, Paulus aũt sine effectu derelinquit: Martianus uerò distinguit, ne ex hac causa utriusq; partis perderet successioné, naturalis quidé eius uolũtate circũuentus, adoptiui ꝑpter egestatę quã fortè habebat: & iterũ aliud uiciũ erat exortũ (si enim post patris naturalis obitum pater adoptiuus per emancipationis modũ iura adoptionis dissoluisset, nulla spes ei remanebat neq; contra patris naturalis uoluntatem, quia mortis eius tempore in aliena fuerat familia constitutus: nec contra adoptiuum patrem, quia per emancipationem familiæ eius exemptus est) ideoq; talé dubitationem & tale uiciũ decidentes, sancimus, per adoptionem quidem ad extraneã personam factam iura naturalis patris minimè dissolui: sed ita eum permanere, quasi nõ fuisset in alienã familiã translatus. Cũ enim tanta fragilitas est adoptionis, ut possit in ipso die & filius fieri, & extraneus per emancipationem inueniri: quis patiatur

iura patris naturalis nexu diuino copulata ludibrio defraudari: cũ in hoc casu & cõtra dicendi filio eo iure ueteri detur licẽtia, & inuitus trãsire ad aliã familiã non cogatur? Omnia igitur (secundũ quod iam disposuimus, cũ ad extraneũ patrem filius per adoptionem transfertur) maneãt integra iura, siue ad inofficiosi querelã, siue ad alias omnes successiones, siue ab intestato, siue ex testamento quę liberis deferũtur, ut & ipse possit prodesse patri naturali, & ab eo naturalia debita pcipere. Si uerò pater naturalis auo materno filij sui, uel si ipse fuerit emancipatus, etiã auo paterno, uel proauo simili modo paterno, uel materno filiũ suũ dederit in adoptioẽ: in hoc casu, quia io unam personam concurrunt & naturalia & adoptionis iura, maneat ius stabile patris adoptiui & naturali uinculo copulatum, & legitimo adoptionis modo constrictũ: & ad eum solum respiciat filius, cui eum & natura aggregauit, & lex per adoptionem adsignauit: & Papiniani sententia in hac specie procedat, & ad eum tantũmodo filius adoptiuus spem totam extendat, & non patris naturalis successionem molestare concedatur, sed auita & proauita tantummodo reuerentia protegetur, eiq; adquirat quæ possunt adquiri & ꝓdesse: & is ei solus pater intelligatur, quẽ lex fecit, & natura non reliquit. Neq; enĩ Martiani distinctioni locum esse in hoc casu inuenimus, ubi nullius circũuẽtionis suspicio potest sibi aliquã uindicare licẽtiã, auita & proauita affectione hæc omnia resecãte: sed hęc manere integra, nisi auus & proauus emancipatum fecerint filiũ adoptiuũ: tunc enim necesse est iterũ ad naturalem patrẽ eum reuerti, cũ emancipationis interuẽtu adoptio in quacunq; persona facta soluitur. Sed ne articulum adoptiooís & in extraneã personã factæ, sine lege relinquamus, licentiã damus tali adoptiuo patri, id est, extraneo (si uoluerit) nihil ei testamento suo relinquere: sed quidquid ei reliquerit, hoc liberalitatis sit, nõ legitimo uinculo adstrictũ. Cũ enim ꝑ omnia naturæ suæ filiũ aggregarimus, manifestissimũ est, quòd & adquisitiones omnium rerũ, quæ ad filiũfamiliãs peruenerint, secũdũ leges nostras nõ adoptiuo extraneo patri, sed oaturali usq; ad modum ususfructus perueniunt, & remaneãt in sacris patris naturalis, quasi imaginaria quadam & noua affectione adquisita, nõ pristinæ cognationis deminutione introducta. Sed si quidẽ remaneat in tali adoptiõe, nulla interueniẽte emãcipatione: in hoc tantũ modo ei prodesse uolumus adoptionẽ, ut nõ successione ab intestato patris extranei adoptiui defraudetur, sed habeat accessionẽ fortunę ex patris naturalis sibi uolũtate adquisitã: neq; enim ex uetere iure cognationis nexus naturalis patris per adoptionem filio dissoluebatur, sed accedebãt iura adoptiua certis reliquijs ex iure naturali remanentibus: & qui legitimus erat familiæ adoptiuæ, is naturalis fuerat cognatus. Quis enim materna iura posit abolere, cũ uidebatur & ex antiquo iure patrẽ quidem habere adoptiuũ, matrẽ aũt eam quã natura cognoscit? Et ideo sancimus, et si habeat huiusmodi filius integra iura naturæ: attamen si intestatus pater extraneus adoptiuus decesserit, habere eum sui hæredis ius ad eius tantũmodo successionẽ, ut nõ etiã legitima iura ad familiam extranei patris adoptiui habeat: nec ipsa ad eum communionem aliquã habeat, sed quasi extraneus ita ad illam familiam inueniatur. Sin autẽ per emãcipatiooem iura adoptiua fuerint dissoluta, tunc nullus ei penitus ad adoptiuum extraneum patrem regressus, etsi moriatur intestatus, relinquatur: sed maneat tantummodo patrem naturalem cognoscẽs, tanquã nõ fuisset ab initio in adoptionem translatus. Quæ aũt de alijs adoptiuis diximus, hæc sancimus etiam de ijs, qui ex Sabiniano senatusconsulto ex tribus mari bus fuerant ab extraneo adoptati: nulla penitus differentia inter alios adoptiuos & eos introducenda. Quæ in filio diximus à patre in adoptionem dato, hęc & in filia, & in nepote, & nepte, & deinceps personis utriusque sexus in sacris cõstitutis extẽdimus: si tamen tempore mortis aui sui parentes eos uel eas nõ antecedãt. Si enĩ parentes eos antecedãt, ubi nec imponitur necessitas auo aliquid nepoti, uel nepti relinquere: manoãt omnia iura adoptiua ei iota cta. Hæc autẽ omnis sanctio de filio uel filia, de nepote uel nepte, & deinceps personis in sacris constitutis introducta est: ubi dubitabatur quid statuendum esset, quasi duobus ei patribus positis, uno natura, & altero ex lege. Vbi aũt homo sui iuris constitutus, per adrogationẽ ex augusti liberalitate se dederit in adoptionẽ, tunc omnia iura patris adoptiui habeat intacta. cum enim nullum inter patres inducitur discrimen, sit suus hæres adoptiuus patri adrogatori, & familiæ eius aggregetur: & omnia quæ ad filium adrogatum ueteres legumlatores induxerunt, intacta illibataque in eorum personis obseruentur. *Hactenus d. l. 10. C. de adoptionibus. Porrò propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi quis non in patris potestate, sed sui iuris constitutus adrogetur. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Hæc

autem

autem omnis ſanctio, &c. *Secunda replicatio eſt: Niſi non extraneo, ſed auo filius detur in adoptionem. Hæc replicatio approbatur uerbis d. l. 10. paulo ſuperius propoſitis hiſce:* Si uerò pater naturalis auo materno filij ſui, uel ſi ipſe fuerit emancipatus, etiam auo paterno, uel proauo ſimili modo materno uel paterno filiū ſuum dederit in adoptionem: in hoc caſu quia in unam perſonam concurrunt & naturalia & adoptionis iura, maneat ius ſtabile patris adoptiui, & naturali uinculo copulatū, & legitimo adoptionis modo conſtrictum, &c. *Concordat Inſtit. de adoptionibus. §. ſed hodie. cuius uerba uide ſ. ead. except. in prin. Concordat item Inſtit. quib. mod. ius patriæ poteſt. ſoluitur. §. ſed etſi pater, his uerbis:* Si pater filium quem in poteſtate habet, auo uel proauo naturali ſecundum noſtras conſtitutiones ſuper his habitas in adoptionem dederit: id eſt, ſi hoc ipſum actis interuenientibus apud competentem iudicem manifeſtauerit, præſente eo qui adoptatur, & non contradicente, nec non eo præſente qui adoptat: ſoluitur quidem ius poteſtatis patris naturalis, tranſit autem in huiuſmodi parentem adoptiuum, in cuius perſona & adoptionem eſſe pleniſsimam antea diximus. *Hæc de prima propoſitæ regulæ exceptione ſint dicta. Alias exceptiones uide ſ. q. eſt. proxim.*

II. Regula. *Omnia quæ adrogati fuerūt, ad adrogatorem tranſeunt. Quæ regula approbatur l. 15. in prin. ff. de adoptionib. cuius uerba uide ſ. cap. 2. queſt. 3. reg. 2. except. 5. repl. 1. Huius regulæ eædem ſunt exceptiones, quæ proximè præcedentis.*

III. Regula. *Onera quoq; adoptati transferuntur in adoptantem. quæ regula approbatur l. 45. ff. de adoptionibus, his uerbis:* Onera eius qui in adoptionem datus eſt, ad patrem adoptiuum transferuntur.

IIII Regula. *Dignitas per adoptionem nō minuitur, ſed augetur. Hæc regula approbatur l. 35. ff. d. tt. his uerbis:* Per adoptionem dignitas non minuitur, ſed augetur. Vnde ſenator etſi à plebeio adoptatus eſt, manet tamen ſenator. Similiter manet & ſenatoris filius.

V. Regula. *Patria & ius originis per adoptionem non mutatur. quæ regula approbatur l. 7. C. de adoptionibus, his uerbis:* In adoptionem quidem alienæ ciuitatis ciui rectè dato, additur, non mutatur patria. ac propterea ius originis in honorum ac munerum obſequio per adoptionem non minui perſpicis.

VI. Regula. *Seruus à domino adoptatus liber fit. quæ regula approbatur Inſtit. de adoptionibus. §. fin. his uerbis:* Apud Catonem benè ſcriptum refert antiquitas, ſeruos, ſi à domino adoptati ſint, ex hoc ipſo poſſe liberari. Vnde & nos eruditi in noſtra cōſtitutione etiam eum ſeruum, quem dominus actis interuenientibus filium ſuum nominauerat, liberum eſſe conſtituimus, licet hoc ad ius filij accipiendum non ſufficiat. *Ait Imper.* In noſtra conſtitutione. *Hæc habetur l. unica. §. ſimiliq; modo. C. de Latina libertate toll. cuius uerba uide ſ. lib. 19. cap. 9. cauſa 12.*

VII. Regula. *Filius adoptiuus aſsimilatur naturali. quæ regula approbatur Inſt. d. tt. §. in plurimis, hiſce uerbis:* In plurimis cauſis adſimilatur is, qui adoptatus, uel adrogatus eſt, ei qui ex legitimo matrimonio natus eſt. Et ideo ſi quis per Imperatorē, uel apud Prætorē, uel præſidem prouinciæ non extraneū adoptauerit: poteſt eundem in adoptionem alij dare. *Ait Imperator:* Non extraneū. *Hoc ideo, quia ſi filiumfamiliâs non nepotem ſuum, ſed extraneum adoptauerit, patria poteſtas non tranſit in adoptantem, ſed manet apud eum qui filium in adoptionem dedit. de qua re dictum ſ. reg. 1. except. 1.*

VIII. Regula. *Filius adoptiuus quorū fiat cognatus. definitur l. 23. ff. de adoptionibus, his uerbis:* Qui in adoptionem datur, his quibus adnaſcitur, cognatus fit: quibus uerò non adnaſcitur, nec cognatus fit. Adoptio enim non ius ſanguinis, ſed ius adgnationis adfert. Et ideo ſi filium adoptauero, uxor mea illi matris loco non eſt. neque enim adnaſcitur ei: propter quod nec cognatus eius fit. Item nec mater mea auiæ loco illi eſt: quoniam his qui extra familiam meam ſunt, non adnaſcitur. Sed filiæ meæ is quem adoptaui, frater fit: quoniam in familia mea eſt filia nuptijs etiam eorum prohibitis. *Pertinet item ad propoſitam quæſtionem l. 26. ff. eod. tt. his uerbis:* Quem filius emancipatus adoptauerit, is meus nepos non erit. *Item pertinet huc l. 44. ff. eod. tt. his uerbis:* Si is qui nepotē ex filio habet, loco nepotis aliquem adoptauit: non puto mortuo auo iura conſanguinitatis inter nepotes futura eſſe. Sed ſi ſic adoptauit, ut etiam iure legis nepos ſuus eſſet, quaſi ex Lucio, puta filio ſuo, & ex matrefamiliâs eius natus eſſet: contrà puto.

IX. Regula. *In locū nepotis adoptatus mortuo auo adoptante in filij poteſtatem recidit, & ob id auo ſuus hæres non fit. quæ regula approbatur l. 10. ff. de adoptionibus, his uerbis:* Si quis nepotem quaſi ex filio natum, quem in poteſtate habet, conſentiēte filio adoptauerit, nō adnaſcitur auo, ut ſuus hæres: quippe cū poſt mortem aui quaſi in patris ſui poteſtatem recidit. *Ait Iuriſconſultus:* Conſentiente filio. *Ex his uerbis colligitur propoſitæ regulæ exceptio talis: Niſi filius non conſentiat in adoptionem nepotis. Cui concordat l. 11. ff. eod. tt. his uerbis.* Si qs cū filiū haberet, in nepotis locū adoptaſſet, perindè atq; ſi ex filio

filio natus esset, & filius author factus non esset: mortuo auo non esse nepotum in potestate filij.

X. Regula. *De cautione ab adrogatore impuberis præstanda, & de bonis adrogati intra pubertatem defuncti hæredib. eius legitimis, propositus Inst. de adoptionib. §. cum aũt. cuius uerba uide ſ. quæst. prox. except. 31. concordat l, 17. §. fin. cũ ll. sequentib. ff. de adoptionibus, his uerbis:* Satisdatio in his casibus dari solet: nõ aliter enim uoluntati eius qui adrogare pupillum uolet (si causam eius ob alia probabit) subscribendũ erit, quàm si cauerit seruo publico se restituturum, quæ ex bonis eius consecutus fuerit, illis ad quos res peruentura esset, si adrogatus permansisset in statu suo. His uerbis satisdationis quæ ab adrogatore præstari debet. Ad quos ea res pertinet, & libertatib. prospectũ esse, quæ secundis tabulis datæ sunt, & multo magis substituto seruo itẽ legatarijs nemo dubitat: quæ satisdatio si omissa fuerit, utilis actio in adrogatorem datur. Hæc aũt satisdatio locũ habet, si impubes decessit. Sed etsi de pupillo loquitur, tamen hoc etiã in pupilla obseruandũ est. Nam & fœminę ex rescripto principis adrogari possunt. Si adrogator decesserit, impubere relicto filio adoptiuo, & mox impubes decedat: an hęredes adrogatoris teneantur? Et dicendũ est, hæredes quoq; restituere bona adrogati, et pręterea quartã partẽ. *Concordat itẽ l. 2. §. & super patrimonio. C eod. tt. cuius uerba uide ‡. reg prox.*

X I. Regula. *Extraneo, non auo paterno, uel materno in adoptionem datus, à patre adoptiuo exhæredari, uel præteriri in testamento potest. quæ regula approbatur l. 10. §. sed ne articulum. C. de adoptionibus cuius uerba uide ſ. reg. 1. Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi impubes qui erat sui iuris, ab aliquo sit adrogatus. Huic enim quarta bonorum pars debetur. quæ exceptio approbatur Inst. de adoptionibus §. sed etsi decedens, his uerbis:* Si decedens pater adrogatum impuberẽ exhæredauerit, uel uiuus sine iusta causa emãcipauerit: iubetur quartam partem ei bonorũ suorũ relinquere, uidelicet pręter bona quæ ad patrem adoptiuum transtulit, & quorum commodum ei postea adquisiuit. *Concordat l. 22. in prin. ff. eod. tt. cuius uerba uide ſ. reg. prox. in fine. Concordat itẽ l. ult. ff. si quid in fraudem patroni, his uerbis:* Constitutione diui Pij cauetur de impubere adoptando, ut ex bonis, quę mortis tempore illius, qui adoptauit, fuerunt, quarta pars ad eum pertineat qui adoptatus est. Sed & bona eius quæ adquisijt, patri restitui iussit, si causa cognita emãcipatus fuerat, quã perdit. Si quid itaq; in fraudem eius alienatum fuerit, quasi per Caluisianam, uel Fauianam actionem reuocandum est. *Concordat item l. 2. C. de adoptionibus, his uerbis:* Impuberem quem ad uicem naturalis sobolis adrogare desideras, si hi qui sanguinis necessitudine iunguntur, id ei expedire apud Præsidem prouinciæ confirmauerint, filium habebis: ita ut bonorum tuorum quartã pars tam in postremo iudicio tuo, quàm si à te emancipatus fuerit, ei præbeatur: & super patrimonio eius idoneis fideiussoribus datis, seruo publico caueatur, ne sub copulandæ adoptionis obtentu in facultates eius, quæ ei diligenti prouisione seruanda sunt, irruas. Adrogatio etenim ex indulgentia principali facta, perinde ualet apud prætorem uel præsidem intimata, ac si per populum iure antiquo facta esset.

X I I. Regula. *Pater adoptiuus adoptiuum filium alij in adoptionem dare, uel emancipare potest. quæ regula approbatur Inst. de adoptionib. §. in plurimis. cuius uerba uide ſ. reg. 7. Concordat l. 8. C. de adoptionibus, his uerbis:* Adoptatum, licet ex beneficio nostro, emancipatione solenni separare à familia sua, pater adoptiuus minimè prohibetur. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi filius non auo, sed extraneo in adoptionem sit datus. quæ exceptio approbatur d. §. in plurimis. de qua re uide ſ. d. reg. 7 item reg. except 1. Altera exceptio est: Nisi impubes qui erat sui iuris, adrogatus sit, & rursus emancipetur. quæ exceptio approbatur Inst. de adoptionibus § item non aliter, his uerbis:* Non aliter emancipare impuberem adrogatum potest adrogator, nisi causa cognita dignus emancipatione fuerit, & tunc sua bona ei reddat. *Planè si sine causa adrogator impuberem emancipauerit, quartam bonorum suorum partem ei cogitur relinquere. quod approbatur Inst. d. tt. §. sed etsi decedens. cuius uerba cum concordantibus uide ſ. reg. prox.*

X I I I. Regula. *Substitutio impuberi adrogato facta, uel fideicommissum ab eo relictum non ualet. quæ regula approbatur, simul & distinguitur l. 22. §. sed an impuberi. ff. de adoptionibus, his uerbis:* An impuberi adrogator substituere possit quæritur? Et puto non admitti substitutionem, nisi fortè ad quartam solam, quam ex bonis eius consequitur, & hactenus ut ei usque ad pubertatem substituat. Cæterùm si fidei eius committit, ut quandoque restituat, non oportet admitti fideicommissum: quia hoc non indicio eius ad eum peruenit, sed principali prouidentia. Hæc autem omnia dicenda sunt siue in locum filij, siue in locum nepotis aliquis impuberem adrogauerit.

X I I I I. Regula. *Si ita filius in adoptionem datus sit, ut post aliquod tempus patri rursus in adoptionem detur: ex hoc pacto non nascitur actio. quæ regula approbatur l. 34. ff. de adoptionibus, his uerbis:* Quæsitum est, si tibi filius in adoptionem hac lege sit datus, ut (post

triennium

triennium puta) eundem mihi in adoptionem des, an actio ulla sit? & Labeo nullam putat esse actionem: nec enim moribus nostris conuenire filium temporalem habere.

DE EMANCIPATIONIBVS, alijsq́ue causis ex quibus patria potestas amittitur.

Cap. IX.

I. AD EMANCIPANDOS SE LIberi parentes cogere non possunt.

HAec regula approbatur *Inst. quibus mod. ius patr. potest. sol §. fin. his uerbis:* Neq; naturales liberi, neque adoptiui ullo penè modo possunt cogere parentes de potestate sua eos dimittere. *Concordat l. 31. ff. de adoptionibus, his uerbis:* Non potest filius qui in potestate patris est, ullo modo compellere eum, ne sit in potestate, siue naturalis, siue adoptiuus. *Concordat item l. 4. C. de emancipat. his uerbis:* Nec auus neptem suam liberare potestate cogitur, nec in cuiusquam iniuriam beneficia tribuere, moris est nostri. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi impubes adrogatus, pubes factus emancipari petat. quæ exceptio approbatur l. 32. ff. de adoptionibus, his uerbis:* Nonnunquam impubes qui adoptatus est, audiendus erit, si pubes factus emācipari desideret: idq́; causa cognita per iudicem statuendum erit. *Concordat l. 33. ff. eod. tit. his uerbis:* Si pubes factus nō expedire sibi in potestatem eius redigi, probauerit: ęquū est, emancipari eum à patre adoptiuo, atq; ita pristinum ius recuperare.

II. AN EMANCIPAtio sit utilis?

Regulariter quidem emancipatio utilis est, habetq́; effectus, de quibus §. qu. est. prox. dicetur. uerū eius regulæ sunt aliquot exceptiones hic proponendæ.

I. EXCEPTIO: *Nisi non solenniter emancipatio sit facta. Hæc exceptio approbatur l. 5. C. de emancipationibus, his uerbis:* Non nudo consensu patria liberi potestate, sed actu solenni, uel casu liberantur, nec causæ quibus motus pater emancipauit filium, sed actus solennitas quęritur. *Declaratur, simul ac quodammodo mutatur exceptio proposita Inst. quib. mod. ius patr. potest. soluitur. §. præterea, his uerbis:* Emancipatione quoq; desinunt liberi in potestate parentum esse. Sed emancipatio antea quidem uel per antiquā legis obseruationem procedat, quæ per imaginarias uēditiones & intercedentes manumissiones celebrabatur, uel ex Imperiali rescripto. Nostra aūt prouidentia etiam hoc in melius per constitutionē reformauit, ut fictione pristina explosa, recta uia ad cōpetentes iudices, uel magistratus parentes intrēt, & filios suos, uel filias, uel nepotes uel neptes, ac deinceps à sua manu dimittant. Et tunc ex edicto prætoris in bonis huiusmodi filij, uel filię, uel nepotis, uel neptis, qui quæue à parente manumissus, uel manumissa fuerit, eadem iura præstantur parenti, quæ tribuuntur patrono in bonis liberti. *Concordat l. 6. C. de emancipationibus, his uerbis:* Cū inspeximus in emancipationibus uanam obseruationē custodiri, & uenditiones in liberas personas figuratas, & circūductiones inextricabiles, & iniuriosa raphismata, quorū nullus rationabilis inuenitur exitus: iubemus huiusmodi circuitu in posterum quiescente, licentiā esse ei qui emancipare uult, uel ex lege Anastasiana hoc facere, uel sine sacro rescripto intrare cōpetentis iudicis tribunal, uel eos adire magistratus quib. hoc facere uel legib. uel ex lōga cōsuetudine permissum est, & filios suos, uel filias, nepotes, uel neptes, uel deinceps progeniē in potestate sua cōstitutā à sua manu dimittere, & legitima iura omnimodo habere, etsi non specialiter hęc sibi seruauerit: & peculiū donare, uel alias res liberalitatis titulo in eos transferre, & eas res, quę adquiri indignantur, per usum fructum secundū nostrę constitutionis modū detinere, & omnia facere, uana tantūmodo (secundum quod iam dictū est) obseruatione sublata. *Ait Imp.* Vel ex lege Anastasiana. *Hæc lex habetur l. 5. C. eod. tit. his uerbis:* Iubemus licere parentib. id est, patri, auo paterno, seu proauo, cęterisq́; ulterius per masculini sexus personas continua generis serie cōiunctis, si liberos quos habent in potestate propria, id est, filiū, nepotem, neptemúe ex filio, pronepotē, seu proneptem, cęterosq́; itidem per masculini sexus personas continua generis linea sibi coniunctos, per emancipationē uel absentes & peregrè degentes, uel in iisdē locis, seu regionibus, uel ciuitatib. cōmorantes: in iudicio uerò nón præsentes, iūris sui cōstituere maluerint, supplicationib. porrectis mereri super hoc diuinū oraculū, hocq́ue apud competentē iudicem, ad cuius iurisdictionē actus emancipationis pertinet, insinuare, superq́; precib. à semet oblatis, apud eū deponere: ut hoc subsecuto, & authoritate præcedente principali, plenissimum robur emācipatio sortiatur, & personæ in quas talis liberalitas collata est, de aliena potestate, quasi à parentib. emācipatione manumissæ, liberentur: si tamen ipsę nihilominus sub gestorū testificatione uel apud eundem iudicē, uel alium quemlibet proposito parentum suam etiam uoluntatem consonare, uel ante preces oblatas, &

sacros

ſacros apices promulgatos, uel poſtea depoſuerint: niſi infantes ſint, qui & ſine conſenſu etiam hoc modo ſui iuris efficiuntur.

II. EXCEPTIO: *Niſi apud non competentem iudicem uel magiſtratum emancipatio ſit facta. Hæc exceptio approbatur per ea quæ propoſita ſunt ſ.except.prox.competens autem magiſtratus eſt prætor ex l.1.ibi:nec ſanè.C.de officio prætorũ.cuius uerba uide ſ.lib.2.cap.13.queſt. 3.reg.1. Item competens magiſtratus ſunt duumuiri etiam alienigenis, ſi ſcilicet hoc illis lex municipij tribuat, ex l.1. C. de emancipationibus, his uerbis:* Si lex municipij, in quo te pater emancipauit, poteſtatem duumuiris dedit, ut etiam alienigenæ liberos ſuos emancipare poſsint: id quod à patre factum eſt, ſuam obtinet firmitatem.

III. EXCEPTIO: *Niſi quis magiſtratus cõpetens apud ſemetipſum emancipetur. Hæc exceptio ipſo quidem iure ſubſiſtit: uerùm recipit replicationẽ in conſule & præſide l.3.ff.de adoptionibus.cuius uerba uide ſ.cap.prox.queſt.2.except.23.item recipit replicationem in prætore l.2.ff.de officio prætoris.cuius uerba uide d.except.23.*

IIII. EXCEPTIO: *Niſi quis magiſtratus competens apud ſemetipſum liberos ſuos emancipauerit. Hæc exceptio ipſo quidem iure ſubſiſtit: uerùm eius replicatio eſt in eo magiſtratu, apud quem eſt legis actio. quæ replicatio approbatur l.4. ff. de adoptionibus.cuius uerba uide ſ.cap.prox.queſt.2.except.24. Huius exemplum proponitur l.2.ff.de officio præſidis. cuius uerba uide ſ.d.queſt.2.except.25.*

V. EXCEPTIO: *Niſi non pro tribunali, ſed in itinere pater filium ſuum emancipauerit. Hæc exceptio reprobatur l.36.in prin.ff. de adopt. his uerbis:* Emancipari filium à patre quocunq; loco poſſe conſtat, ut exeat de patria poteſtate.

VI. EXCEPTIO: *Niſi abſens emancipetur. Hæc exceptio ipſo quidem iure ſubſiſtit: uerùm eius replicatio hæc eſt, Niſi reſcripto principis emancipatio fiat. Hæc replicatio approbatur l.5. C. de emancipationibus. cuius uerba uide ſ.except.2.*

VII. EXCEPTIO: *Niſi emancipatus emancipationi non conſentiat. Hæc exceptio approbatur d.l.5.in fine. Huius exceptionis replicatio hæc eſt: Niſi infans ſit emancipatus. quæ replicatio approbatur d.l.5. in fine.*

VIII. EXCEPTIO: *Niſi ſcriptura emancipationi non interuenerit. Hæc exceptio reprobatur l.2.C.de emancipationibus, his uerbis:* In emancipationibus liberorum, nec non in donationibus, non tam ſcriptura quàm ueritas conſiderari ſolet.

IX. EXCEPTIO: *Niſi filius emancipetur, retento in poteſtate nepote: uel contrà retento in poteſtate filio, emancipetur nepos. Hæc exceptio reprobatur Inſt.quibus mod.ius patr.poteſt. ſoluitur. §. admonendi, his uerbis:* Admonendi ſumus, liberum arbitrium eſſe ei qui filium, & ex eo nepotem, uel neptem in poteſtate habebit, filium quidem de poteſtate dimittere, nepotẽ uerò uel neptem retinere: & è conuerſo filium quidem in poteſtate retinere, nepotem uerò uel neptem manumittere, uel omnes ſui iuris efficere. Eadem & de pronepote & pronepte dicta eſſe intelligantur. *Concordat iiſdem uerbis l.28. ff. de adoptionibus.*

X. EXCEPTIO: *Niſi emancipatus poſtea rurſus ſit adoptatus. Hæc exceptio approbatur in filio naturali emancipato, reprobatur uerò in filio adoptiuo, per ea quæ dicta ſunt ſuprà cap. proxim.queſt.2. except.17.*

XI. EXCEPTIO: *Niſi filius aduerſus parentem emancipantem fuerit ingratus. Hæc exceptio approbatur l.unica.C.de ingratis liberis, hiſce uerbis:* Filios & filias, cæteroſq; liberos contumaces, qui parentes uel acerbitate conuicij, uel cuiuſcunq; atrocis iniuriæ dolore pulſaſſent, leges emancipatione reſciſſa damno libertatis immeritæ mulctare uoluerũt.

XII. EXCEPTIO: *Niſi in diem, uel ſub conditione emancipatio ſit facta. Hæc exceptio approbatur l.77.ff.de reg.iuris.cuius uerba uide alibi.*

Replicationes præcedentium exceptionum generales.

Exceptionum iam enumeratarum replicatio generalis prima hæc eſt: Niſi parens qui emancipauit, poſt mortem emancipati dicat eum non iure emancipatum: hoc enim caſu non eſt audiẽdus. quæ replicatio approbatur l.25.in prin.ff.de adoptionibus, his uerbis: Poſt mortem filiæ ſuæ, quæ ut materfamiliàs quaſi iure emancipata uixerat, & teſtamento ſcriptis hæredibus deceſsit: aduerſus factum ſuum quaſi non iure eam, nec præſentibus teſtibus emanciparit, pater mouere controuerſiam prohibetur.

Secunda replicatio generalis uidetur eſſe: Niſi quinquennium à morte emancipati exceſſerit. quæ replicatio reprobatur l.5.C.ne de ſtatu defunctorum, his uerbis: Quod eſt conſtitutum, poſt quinquennium de ſtatu defunctorum quæſtionem incipere non poſſe: ad ſpeciem emancipationis, iure nec'ne perfecta ſit, minimè pertinet.

III. EVENTVS EMANcipationis.

I. Regula. *De præmio emancipationis. Præmium emancipationis olim erat tertia pars bonorum filij, hodie uerò eſt dimidia pars uſusfructus. quæ regula approbatur Inſtit.per quas perſonas cuiq; adquir. §.hoc quoq;, his uerbis:* Hoc quoque à nobis diſpoſitũ eſt, & in ea ſpecie ubi parens emancipando liberos ſuos ex rebus, quæ adquiſitionem effugiebant, ſibi tertiam partem retinere (ſi uoluerat) licentiam ex anterioribus conſtitutionibus habebat, quaſi precio quodammodo emancipationis, & inhuma-

inhumanum quiddam accidebat, ut filius rerum suarum ex hac emãcipatione dominio pro parte tertia defrauderetur: & quod honoris ei ex emancipatione additũ erat, quòd sui iuris effectus esset, hoc per rerum deminutionem decresceret. Ideoq; statuimus, ut parẽs pro tertia parte dominij, quã retinere poterat, dimidiam nõ dominij rerũ, sed usus fructus retineat. Ita etenim res intactæ apud filiũ remanebunt, & patet ampliore summa fruetur, pro tertia dimidia potiturus. *Concordat l. 6. §. cum autem Constantiniana. C. de bonis quæ liberis, hisce uerbis:* Cum Cõstantiniana lege cautũ erat, si filijfamiliarũ ab his qui eos in potestatẽ habent, nexu paterno per emancipationẽ liberẽtur, debere patrem tertiam partem bonorum, quæ adquiri non solent, quasi remunerationis gratia à filio accipere, uel retinere, & ex hac causa iterum pars nõ minima substantiæ liberorũ adimebatur: sancimus huiusmodi casu interueniẽte, & emãcipatione liberis imposita, non tertiam partẽ dominij rerum minimè adquisitarũ, sed dimidiam usus fructus apud maiores, qui emancipationẽ donant, residere: exceptis & in hoc casu castrẽsibus, & quasi castrẽsibus tantũmodo peculijs, quibus nihil ex hac causa deminuitur. Sic enim nec liberis cuiuscunq; sexus aliquid dominij auferetur, & patrib. amplioris patrimonij usus fructus adsignabitur. Hoc obtinẽte etsi in emancipatione sibi parentes hoc minimè seruauerint: sed nisi specialiter uel in emãcipatione huic pręmio renũciauerint, uel donatione facta sese ab huiusmodi beneficio alienauerint, & in liberos hoc trãstulerint: manere apud eos etiã tacentes ius & beneficium usus fructus retinẽdi, ut post obitum eorum & usus fructus in omnibus memoratis causis ad eos perueniat, quorum dominiũ est: scilicet (secundum quod iam diximus) in successionibus eorum omnibus seruãdis, quę de maternis & nuptialibus bonis cõsultissimis legibus definita sunt. *Aut Imp.* Secundum quod iam diximus. *De hoc uide s̄. cap. 2. quæst. 4 reg. 11. Concordat item l. 2. in fine. C. eod. tit. cuius uerba uide s̄. d. cap. 2. quæst. 1. except. 12. repl. 1.* Propositæ regulæ *exceptio prima hæc est: Nisi sint bona castrensis, uel quasi castrensis peculij. quæ exceptio approbatur uerbis paulo superius propositis hisce:* Exceptis & in hoc casu castrẽsibus, & quasi castrẽsibus tantummodo peculijs, quibus nihil ex hac causa deminuitur. *Secunda exceptio est: Nisi in ipsa emancipatione propositi præmij nulla mentio sit facta. Hæc exceptio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Hoc obtinente etsi in emãcipatione sibi parentes hoc minimè seruauerint. *Concordat l. 6. §. & legitima. C. de emãcipat. liberorum. cuius uerba uide s̄. quæst. prox. except. 1.* Tertia exceptio est: *Nisi pater huic præmio renunciauerit. Hæc exceptio approbatur uerbis suprà propositis hisce:* Sed nisi specialiter, &c. *Quarta exceptio est: Nisi filius emancipatus bona alienauerit: horum enim usus fructus pro dimidia parte non debetur. quæ exceptio approbatur l. 2. ff. si à parente quis manumissus fuerit, his uerbis:* Non usq; adeò exæquãdus est patrono parẽs, ut etiã Fauiana, aut Caluisiana actio ei detur: quia iniquum est, ingenuis hominibus non esse liberam rerum suarum alienationem.

II. Regula. *De eo quod parens filio emancipato libertatis causa imposuit. Hoc peti nõ potest. quæ regula approbatur l. 10. ff. de obsequijs à liberis, hisce uerbis:* Nullum ius libertatis causa impositorũ habet pater in emancipato filio: quia nihil imponi liberis solet: nec quisquam dixerit iureiurando obligari filiũ patri manumissori, ut libertum patrono: nam pietatem liberi parentibus, non operas debent.

III. Regula. *Finita patris adoptiui potestate, nullum ex pristino iure retinetur uestigium. quæ regula approbatur l. 13. ff. de adoptionib. his uerbis:* In omni ferè iure, finita patris adoptiui potestate, nullũ ex pristino iure retinetur uestigiũ: deniq; & patria dignitas quæsita per adoptionem, finita ea, deponitur. *Concordat l. 14. ff. eod. tit. his uerbis:* Sed & nepos ex filio apud adoptiuum patrem conceptus & natus, per emancipationẽ omnia iura perdet. *Concordat item l. 55. §. patris. ff. de ritu nuptiar. cuius uerba uide s̄. lib. 14. cap. 3. except. 1. repl. 1.*

IIII. Regula. *Eadem iura competunt parenti in bonis filij emãcipati, quæ patrono in bonis liberti. quæ regula approbatur Inst. quib. modis ius patr. potest. soluitur. §. præterea. ibi: & tunc ex edicto. cuius uerba uide s̄. quæst. prox. except. 1. Plura de hac re uide in loco de Bonorum poss. contra tabulas.*

V. Regula. *Parens impuberis emancipati tutelam nãciscitur. quæ regula approbatur Inst. d. tit. §. et præterea, his uerbis:* Si impubes sit filius, uel filia, uel cęteri, ipse parens ex manumissione tutelam eius nanciscitur. *Vide item s̄. lib. prox. cap. 3. quæst. 3. reg. 3.*

IIII. RELIQVAE CAVSAE ex quibus patris potestas soluitur.

I. Regula. *De morte parentis in cuius est potestate filius. Mortuo parente, filius liberatur patria potestate, fitq; sui iuris. quæ regula approbatur, simul & distinguitur Inst. quib. mod. ius patr. potest. soluitur, in prin. his uerbis:* Hi qui in potestate parentis sunt, mortuo eo, sui iuris fiunt. Sed hoc distinctionem recipit: nam mortuo patre sanè omnimodo filij filiæue sui iuris efficiuntur: mortuo uerò auo non omnimodo nepotes neptesq; sui iuris fiunt, sed ita, si post mortem aui in potestatem patris sui recasuri non

rinon ſunt. Itaq; ſi moriente auo pater eorum uiuit, & in poteſtate patris ſui eſt: tunc poſt obitum aui in poteſtate patris ſui fiũt. Si uerò is quo tempore auus moritur, aut iã mortuus eſt, aut per emancipationem exijt de poteſtate patris: tunc ij qui in poteſtatẽ eius cadere non poſſunt, ſui iuris fiunt. *Huius regulæ exceptio hæc eſt: Niſi mortuo auo, in cuius poteſtate nepotes erant, pater illorũ adhuc uiuat. tunc enim in eius recidunt poteſtatem. quæ exceptio ex uerbis iam propoſitis conſtat. Concordat l. 5. ff. de his qui ſui, his uerbis:* Nepotes ex filio, mortuo auo, recidere ſolent in filij poteſtatẽ: ſimili modo & pronepote, & deinceps uel in filij poteſtatem, ſi uiuit, & in familia mãſit, uel in eius parẽtis qui ante eos in poteſtate eſt: & hoc non tantùm in naturalibus, uerùm quoq; in adoptiuis iuris eſt. *Propoſitæ exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi pater ſuperſtes tempore mortis aui in eius poteſtate nõ fuerit. quæ replicatio approbatur uerbis paulo ſuperius propoſitis hiſce:* Itaq; ſi moriente auo pater eorum uiuit, & in poteſtate patris ſui eſt, &c. *Item hiſce:* Si uerò is quo tẽpore auus moritur, aut iam mortuus eſt, aut per emancipationem exijt de poteſtate patris, &c. *Item d. l. 5. uerbis hiſce:* Si uiuit, & in familia manſit, &c. *Huius replicationis duplicatio hæc eſt: Niſi pater ſuperſtes ob dignitatem patria poteſtate ſit liberatus. quæ duplicatio approbatur Nouell. c. 81. §. ſed & illud inſuper. cuius uerba uide J. reg. 7. except. 6. Secunda replicatio uidetur: Niſi filius ſuperſtes, uel nepos non naturalis ſit, ſed adoptiuus. Hæc replicatio roprobatur d. l. 5. in fine, hiſce uerbis:* Et hoc non tantùm in naturalibus, uerùm quoq; in adoptiuis iuris eſt. *Tertia replicatio eſt: Niſi poſtquam auus filium emancipaſſet, uel alij eum in adoptionem dediſſet, eũ rurſus adoptauerit. hoc enim caſu quamuis mortis tẽpore in aui poteſtate ſit, nepotes tamẽ ex eo in eius poteſtatem non recidunt. quæ replicatio approbatur l. 41. ff. de adoptionib. his uerbis:* Si pater filium, ex quo nepos illi eſt, in poteſtate emancipauerit, & poſtea eum adoptauerit: mortuo eo nepos in patris poteſtatem non reuertitur. Sed nec is in patris poteſtatem reuertitur, quem auus retinuerat, filio dato in adoptionem, quem denuò redadoptauit. *Quarta replicatio eſt: Niſi nepos quaſi ex filio contra filij conſenſum ſit adoptatus. Hæc replicatio approbatur l. 11. ff. de adoptionibus. cuius uerba uide 5. cap prox. quæſt. 3. reg. 9.*

II. Regula. *De capitis deminutione patris. Per hanc quoq; patria poteſtas amittitur. quæ regula approbatur l. 7. ff. de his qui ſui iuris, hiſce uerbis:* Si qua pœna pater fuerit adfectus, ut uel ciuitatem amittat, uel ſeruus pœnæ efficiatur: ſine dubio nepos filij loco ſuccedit. *Concordat Inſt. quib. mod. ius patr. poteſt. ſoluitur. §. cum autem, his uerbis:* Cum is qui ob aliquod maleficium in inſulam deportatur, ciuitatem amittit, ſequitur ut qui eo modo ex numero ciuium Romanorum tollitur, perinde quaſi eo mortuo deſinant liberi in poteſtate eius eſſe. *Concordat item Inſt. eod tt. §. pœnæ, his uerbis:* Pœnæ ſeruus effectus filios in poteſtate habere deſinit. Serui autem pœnæ efficiuntur qui in metallum dãnantur, & qui beſtijs ſubijciuntur. *Huius regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi relegatus tantùm pater ſit, non deportatus. quæ exceptio approbatur Inſt. d. tt. §. relegati, his uerbis:* Relegati autem patres in inſulam in poteſtate liberos retinent. *Secunda exceptio eſt: Niſi pater à pœna rurſus fuerit liberatus & reſtitutus. quæ exceptio approbatur Inſt. d. tt. §. pari ratione. cuius uerba uide J. reg. 5.*

III. Regula. *De captiuitate patris. Per hanc quoque patria poteſtas tollitur. quæ regula approbatur, ſimul & diſtinguitur Inſt. quib. mod. ius patriæ poteſt. ſoluitur. §. ſi ab hoſtibus, hiſce uerbis:* Si ab hoſtibus captus fuerit parens, quamuis ſeruus hoſtium fiat, tamen pendet ius liberorum propter ius poſtliminij: qa hi qui ab hoſtib. capti ſunt, ſi reuerſi fuerint, omnia priſtina iura recipiunt. Idcirco reuerſus etiã liberos habebit in poteſtate: quis poſtliminiũ fingit eũ qui captus eſt, in ciuitate ſemper fuiſſe. Si uerò ibi deceſſerit, exinde ex quo captus eſt pater, filius ſui iuris fuiſſe uidetur. *Huius regulæ exceptio hæc eſt: Niſi captiuus poſtliminio redierit. quæ exceptio ex iam propoſitis conſtat. Declaratur autem hæc exceptio ibidem, his uerbis:* Dictum eſt autem poſtliminium, à limine & poſt. Vnde eũ qui ab hoſtibus captus eſt, & in fines noſtros poſtea peruenit, poſtliminio reuerſum rectè dicimus. Nam limina ſicut in domo finem quendam faciunt, ſic & imperij finem eſſe limẽ ueteres uoluerunt. Hinc & limen dictũ eſt, quaſi finis quidam & terminus. Ab eo poſtliminium dictum eſt, quia ad idem limen reuertebatur quod amiſerat. Sed & qui captus uictis hoſtibus recuperatur, poſtliminio redijſſe exiſtimatur.

IIII. Regula. *De furore patris. Hic patriam poteſtatem non tollit. quæ regula approbatur l. 8. ff. de his qui ſui, his uerbis:* Patre furioſo liberi nihilominus in patris ſui poteſtate ſunt. Idẽ & in omnibus eſt parentibus, qui liberos habent in poteſtate. nam cum ius poteſtatis moribus ſit receptum, nec poſsit deſinere quis haberi in poteſtate, niſi exierint liberi quibus caſibus ſolent nequaquam dubitandum eſt, remanere eos in poteſtate. Quare non ſolùm eos liberos in poteſtate habebit, quos ante furorem genuit: uerùm etſi qui ante furorem concepti, in furore editi ſunt. Sed ſi in furore agente eo uxor concipiat:

concipiat: uidendum an in potestate eius nascatur filius. nam futiosus, licet uxorem ducere non posit, mattimonium tamē retinere potest. Quod cum ita se habet, in potestate filium habebit. Proinde etsi futiosa sit uxor, ex ea antè conceptus in potestate nascetur: sed & in futore eius cōceptus ab eo qui non furebat, sine dubio in potestate nascetur: quia retinetur matrimoniū. Sed etsi ambo in furore agant & uxor & maritus, & tunc cōcipiat: partus in potestate patris nascetur, quasi uoluntatis reliquijs in futiosis manētibus. Nam cum consistat matrimonium altero furente, cōstat & utroq;. Adeò autem retinet ius potestatis pater furiosus, ut & adquiratur illi commodū eius quod filius adquisiuit.

V. Regula. *De capitis deminutione filij. Per hanc patria potestas tollitur. quæ regula approbatur Inst. quib. mod. ius patriæ potest. toll. §. pari ratione, his uerbis:* Pari tatione etsi is qui in potestate parentis sit, in insulam deportatus fuerit, desinit esse in potestate parētis. Sed si ex indulgētia principis restituti fuerint, per omnia pristinum statum recipiunt. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi capite deminutus in pristinum statum sit restitutus. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Sed si ex indulgentia principis, &c. *Secunda exceptio est: Nisi relegatus tantùm sit filius. quæ exceptio approbatur Inst. d. tt. §. relegati, his uerbis:* Liberi relegati in potestate parentum remanent.

VI. Regula. *De captiuitate filij. Per hāc quoq; patria potestas tollitur. cuius regulæ exceptio hæc est: Nisi filius postliminio fuerit reuersus. quæ exceptio approbatur Inst. d. tt. §. si ab hostibus, in fine, his uerbis:* Ipse quoq; filius nepósue, si ab hostibus captus fuetit, similiter dicimus propter ius postliminij ius quoq; potestatis parentis in suspenso esse.

VII. Regula. *De dignitate filij. Per hāc patria potestas nō soluitur. Quæ regula approbatur Inst. quib. mod. ius patr. potest. soluitur. §. filiusfamiliâs, his uerbis:* Filiusfamiliâs si militauetit, uel si senator, uel consul factus fuerit, remanet in potestate pattis. militia enim, uel consulatis dignitas de pattis potestate filium non liberat. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi patriciatus dignitas sit. Hæc exceptio approbatur Inst. d. §. filiusfamiliâs, his uerbis:* Sed ex constitutione nostra summa patriciatus dignitas illico Imperialibus codicillis præstitis, filiū à patria potestate liberat. quis enim patiatur patrem quidem posse per emancipationis modum potestatis suæ nexibus filium liberare: Imperatoriam autem Celsitudinem non ualere eum, quem sibi patrem elegit, ab aliena eximere potestate? *Concordat l. 5. C. de consulibus, hisce uerbis:* Sancimus uiros excelsos patricios, quos in huiusmodi dignitatis apicem augusta maiestas retulerit, illico ab Imperialibus codicillis præstitis patresfamiliatum effici, ac potestate liberati paterna: ne uideantur qui à nobis loco patris honorantur, alieno iuri esse subiecti. Quis enim patiatur patrem posse quidem per emancipationis modum suis nexibus filium relaxare, Imperatotiam autem Celsitudinem non ualere eum, quem sibi patrem elegit, ab aliena eximere potestate? Ne si contratium adprobetur, per quamcunq; machinationem impetialis maiestas minui uideatur. Et hoc quidem rarò contingere satis certum est: nemo enim facilè respexit filiumfamiliâs in patriciatus honorem prouectū, quemadmodum in consulibus hæc res usitata est. Sed ne quid in parte tempotis tale eueniat, & sine legibus inueniatur, ideo hæc nobis uisa sunt sancienda. *Concordat Nouell. c. 81. in prin. his uerbis:* Iam antea legem de glotiosiss. nostrís patricijs conscripsimus, quæ datione dignitatis ostenderet, eos pattia libetatos esse potestate. Indecorum enim esse putauimus, ut hi sub alterius degant potestate, quos in loco nos parentum ducimus. Nam si actus emancipationis, qui olim sub legis actiones (ut uocant) constituebatur, uel cum contumelijs et alapis huiusmodi eos uinculis libesabat: quomodo non item codicilli, qui omnibus hominibus dignitate præstant, dari soliti à maiestate Imperatoria, quæ summæ rerum præsidet, patrię potestatis iure ipsos liberent? *Secunda propositæ regulæ exceptio est: Nisi filius consul sit. Tertia exceptio est: Nisi filius consularibus codicillis ab Imperatore honoratus sit. Quarta exceptio est: Nisi filius præfectus pretorio sit. Quinta exceptio est: Nisi filius præfectus urbi sit. Sexta exceptio est: Nisi filius magister militum sit. Hæ quinque exceptiones approbantur d. c. 81. §. nunc uerò. cum sequentibus, his uerbis:* Nunc uerò cum humaniorem quandam, & plus amplitudinis allaturam reipub. sententiam agitemus in animo, etiam de gloriosiss. consulibus, qui post maiestatem Imperatotiam nomen suum addunt tempori: neque non de his qui consulatibus tantummodo honorantur codicillis, atque magistratibus à nexu cutiæ libetare queuntibus: hoc est, pręfectura iuxtà & magisterio militum (qui tamen in ipsis thronis atque actu fuetint cogniti) hoc idem sancimus, ut omnis eiusmodi dignitas talisque magistratus nonnullis, quos ipsi nos probauetimus, adquisitus, qui & à cutia ipsos libetos reddit, is ualeat etiā iure patriæ aut auitæ eos potestatis liberare. Si enim

lege cauimus, ut si seruus aliquis, sciēte domino, militia aut aliqua fortè dignitate à maiestate dignatus sit Imperatoria, protinus liberetur, & ad ipsam rapiatur ingenuitatem: quomodo non iustum fuerit, eum quoque qui tam amplis codicillis dignatus sit, ab alienæ potestatis iure liberum fieri? Ea propter amplissima hac lege usi sancimus, ut ordinarij consules, si sub alterius potestate degant, unà cum dicto quod hūc dignitatis gradum ipsis largitur, ad suæ potestatis arbitrium deferantur. Insuper ut his quoque, qui consularibus codicillis à maiestate honestantur Imperatoria, siquidem sub manu patrum constituti sunt, codicillus emancipationis loco sit. Porrò etsi quem cuicunque harum administrationum, quibus gloriosissimi præfecti sacrorum nostrorum prætorio præsunt, præfecerimus, aut ad urbicariam præfecturam utriusque Romę produxerimus, magisterium-ue aliquod militum: ut hi quoque protinus suæ potestatis efficiantur. Nam ut is qui tot hominibus præitutus est imperio, totque hominibus datutus est mandata, sub alterius etiamnum potestate maneat, neque inter patresfamiliatum censeatur: legibus, simul & sedibus nostris indignum duximus. Sanè in genere (prout dictum est) sancimus, ut quæcunque dignitas, quicunque magistratus, qui à curia liberandi potestatem habet, is & suę potestatis ius in præmium ipso honoraris præbeat. Hoc certè patres quoque uenerabiliores reddit, cum talium patres sint, qui ita ab Imperatoria maiestate afficiuntur honoribus. Neq; enim tantopere horum nomine precibus maiestatem fatigassent Imperatoriam, nisi coniunctis studijs unà cum filijs id contendissent. Vnde siue hoc tempore aliquis filiusfamiliâs hisce honoribus, aut magistraribus fruitur, quos antè enumerauimus, siue etiam postea fruiturus est, consequitor omnes hosce potestatis suæ ius, quod illis & peculium largiatur, & plenam arbitrij libertatem tribuat, ut & honore & imperiali de ipsis iudicio digna faciant. ita enim patribus maiori ea res laudi erit; & magnam eis lętitiæ ansam præbebit. Sed & illud insuper lege statuimus, ne istiusmodi suæ potestatis iura consimilia largiantur, atque alia quæ per emancipationes proueniunt: sed Imperatoria maiestas per huiusmodi suæ potestatis iura eximium quoddam munus præbeat. Neque enim uolumus, ut qui eo modo paterfamiliâs factus est, aut sit, aliquid legitimi iuris amittat: sed tam familiæ ad ipsos, quàm ipsis ad familiam legitima, simul & naturalia iura intacta sunto, & filij eorum post auorum mortem in ipsorum potestatem recidunto, haud aliter quàm si horum patres mortem suorum parentum, non autem ex præsenti fortè lege patresfamiliatum facti essent, & meritò filios suos post mortem suorum parentum in potestate haberent, ut in nullo ea quæ à maiestate proueniunt Imperatoria, aliquid ipsis uideantur adimere: cum quidquid siue à Deo, siue à maiestate Imperatoria deum imitante hominib. accedit, bonum sit, & deceat esse mansutum, & omnis maliciæ & deminutionis extraneum.

Septima exceptio est: Nisi talis sit dignitas, quæ à curiali fortuna liberet. Hæc exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce: Sanè in genere (prout dictum est) sancimus, ut quęcunque dignitas, quicunque magistratus, qui à curia liberandi potestatem habet, is & suæ potestatis ius in præmium ipso honoratis præbeat.

Octaua exceptio est: Nisi episcopalis dignitas sit. quæ exceptio approbatur d.c.81.§.palàm uerò est, his uerbis: Palàm est, neminem existere qui ignoret, præ omnibus utique religiosissimis etiam episcopis unà cum ordinatione suæ potestatis ius accedere. Nam qui omnium spirituales patres sunt, quomodo aliorum adhuc potestati subditi sint? Sed conuenit ipsos quoque tali honore perfrui, atque hunc ex legislatione hac nostra fructum percipere. *Concordat Nouell.c.123.§. post ordinationem, in fine, his uerbis:* Quòd si contingat, ut is qui ordinatur episcopus, sub patris sui potestate sit: ex ipsa ordinatione sui iuris esto.

VIII. *Regula. De militia filij. Militia filium patris potestate non liberat. quæ regula approbatur Inst. quib. mod. ius patr. potest. soluitur. §. filiusfamiliâs. cuius uerba uide s̄. reg. prox. in prin. Concordat l.3. C. de castrensi peculio, his uerbis:* Errat qui tibi persuasit, quòd nexu paternæ potestatis iure sacramenti solutus es: manent enim nihilominus milites in potestate parentum: sed peculium castrense proprium habent, nec in eo ullum ius patris est.

IX. *Regula. Si pater passus sit res filij per tutores administrari, patriam potestatem amittit. quæ regula approbatur l. 1. C. de patria potestate, his uerbis:* Si filium tuū in potestate tua dicis esse, prouinciæ præses æstimabit an te audire debeat: cum diu passus sis, ut patrisfamiliâs rem eius agi per eos qui testamento matris tutores nominati fuerunt.

X. *Regula. Si pater filium suum alij dedit in adoptionem, ipse ius patriæ potestatis amittit. quæ regula approbatur, simul & distinguitur per ea quæ dicta sunt s̄. cap. prox. quæst. 3. reg. 1. except. 2.*

XI. Re-

XI. Regula. *Si pater filium uel filiam infantem expofuit, ex hac caufa patriam poteftatem non amittit. quæ regula approbatur l.16. C. de nuptijs. cuius uerba uide ĩ.lib.14.cap.4. except.2. repl.10. Hactenus de iure inter parentes & liberos. Sequitur nunc de iure inter tutorem & pupillum, curatorem & adultum, uel alium qui eft fub cura.*

DIGESTORVM LIBER DECIMVSSEPTIMVS.

DE TVTELA ET CVRA.

DE TVTELA ET CVRA, tutoribus & curatoribus in genere. Cap. I.

I. DEFINITIO TVTElæ & tutorum.

DEFINITIO *tutelæ & tutorum, proponitur Inft. de tutelis. §. eft autem, his uerbis:* Eft autem tutela (ut Seruius definiuit) uis ac poteftas in capite libero ad tuendum eum, qui propter ætatem fe defendere nequit, iure ciuili data ac permiffa. Tutores autem funt, qui eam uim ac poteftatem habent, exque ipfa re nomen acceperunt. Itaq; appellantur tutores, quafi tuitores atque defenfores: ficut æditui dicuntur, qui ædes tuentur. *Concordat l.1.in prin.ff de tutelis, hifce uerbis:* Tutela eft (ut Seruius definit) uis ac poteftas in capite libero conftituta, ad tuẽdum eum qui per ætatem fua fponte fe defendere nequit, iure ciuili data ac permiffa. Tutores autem funt, qui eam uim ac poteftatem habent, exque re ipfa nomen acceperunt. Itaq; appellantur tutores, quafi tuitores atque defenfores: ficut æditui dicuntur, qui ædes tuentur.

II. QVO IVRE ET RATIONE tutela fit introducta?

Iure ciuili permiffa eft, ut ex iam propofitis definitionibus conftat. Sed & naturali iuri conueniens eft, quod approbatur Inft. de Atiliano tutore. §. penult. his uerbis: Impuberes in tutela effe naturali iuri conueniens eft, ut is qui perfectæ ætatis non fit, alterius tutela regatur.

III. GENVS TVTELAE & curæ quod fit.

I. Regula. *Tutela publicum munus eft, non priuatũ. quæ regula approbatur Inft. de excuf. tutor. in prin. ibi: non & tutelam, his uerbis:* Et tutelam & curam placuit publicum munus effe. *Contradicit l.15. §. Qui accepit. ff. de excufationib. cuius uerba cum alijs huc pertinentib. uide ĩ.c.6.quæft.1.caufa 34.*

II. Regula. *Reipublicæ munus non eft, fed ciuile. quæ regula approbatur l.6. §. Vlpianus quoq; ff. de excufationib. cuius uerba uide ĩ.cap.6.quæft.1. caufa 25.*

III. Regula. *Virile officium eft, nec hæreditarium. quæ regula approbatur l.16. ff. de tutelis, hifce uerbis:* Tutela plerunq; uirile officium eft, & fciẽdum eft, nullam tutelam hæreditario iure ad alium tranfire: & licet ad liberos uirilis fexus perfectæ ætatis defcendũt legitimæ, cæteræ tamen non defcendunt. *Concordat l. 18. ff. eod. tit. cuius uerba cum concordantibus uide ĩ. cap.4.quæft.2.except.22.*

IIII. DIFFERENTIAE TVTOrum & curatorum, item cognatio.

I. Regula. *Regulariter quidem quod de tutoribus dicitur, idẽ de curatoribus quoq; eft intelligendũ. quæ regula approbatur l.8. §.2. ff. de rebus minorum. cuius uerba uide ĩ.lib.prox.cap.6.quæft.1.except.7. concordat l.13. in prin. ibi: In paucis enim. ff. de excufationib. cuius uerba uide ĩ. hoc libro, cap.6.quæft.5.reg.2. item concordat l.34. §. fin. ff. de contrah. empt. cuius uerba uide ĩ.lib.proxim.cap.7.quæft.2.reg.1.except.5. Planè funt huius regulæ aliquot exceptiones, & inter tutores curatoresq; differentiæ, quæ infrà fuis locis proponentur.*

II. Regula. *De differentia inter curatorem bonorum, uentris, adulti, furiofi & prodigi, proponitur l. 47. ff. de adminiftr. tutor. his uerbis:* Inter bonorum uentrisq; curatorem, & inter curatorem furiofi, itemq; prodigi, pupilliue magna eft differentia: quippe cùm illis quidem planè rerum adminiftratio, duobus autem fuperioribus fola cuftodia, & rerũ, quæ deteriores futuræ funt, uenditio committatur.

V. DIVISIO, ET CAVSAE tutelæ efficientes.

Diuiduntur tutores ex caufa efficiente in teftamentarios, legitimos & datiuos: quia aut teftamento, aut legibus, aut à magiftratu dantur. de quibus fingulis fpeciebus dicetur ĩ. in capitibus fequentibus. Sed & curæ uariæ fpecies funt, quæ enumerantur ĩ.cap.4.quæft.2. except.34. tractantur autem in generali tractatu præter curam bonorum & uentris: quarum illa quidẽ tractatur ĩ.eod.lib.cap.ult. hæc uerò alibi.

VI. CAVSAE TVTELAE corrumpentes.

Caufæ tutelæ corrumpentes nihil aliud funt, quàm modi quibus finitur tutela: ut funt excufationes à tutela, poftulatio & remotio fufpecti, &c. de quibus dicetur ĩ.cap. 6. cum fequentibus.

q 3 VII.

VII. FINIS ET OFFICIA TVtorum & curatorum, proponentur J.lib. prox.

VIII. EFFECTVS TVTELAE & administrationis tutorum.

I. Regula. *Tutor domini loco est. quæ regula approbatur l. 26.ff. de administr. tutor.his uerbis:* Tutor qui tutelam gerit, quantum ad prouidétiam pupillaré, domini loco haberi debet. *Concordat l.58.§.qui tutelam.ff.de furtis,hisce uerbis:* Qui tutelam gerit, transigere cum fure potest,et si in potestatem suam redegerit rem furtiuam,desinit furtiua esse: quia tutor domini loco habetur. Sed & circa curatorem furiosi eadem dicéda sunt, qui adeò personam domini sustinet,ut etiam tradendo ré furiosi alienare existimetur. Cōdicere etiá rem furtiuam tutor & curator furiosi eorũ nomine possunt. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi tutor quid non bona fide gesserit. quæ exceptio approbatur l.7.§. si tutor.ff.pro emptore, his uerbis:* Si tutor ré pupilli subripuerit & uendiderit, usucapio non contingit,priusquam res in potestatem pupilli redeat. nam tutor in re pupilli tunc domini loco habetur, cum tutelam administrat, non cum pupillum spoliat.

II. Regula. *Gestum à tutore, uel curatore in rebus eius, cuius tutelam, uel curam gerit, ratum est habendum. Quæ regula approbatur l.12.§. 1. ff. de administr.tutor.his uerbis:* Quæ bona fide à tutore gesta sunt, rata habentur, etiam ex rescriptis Traiani & Hadriani. Et ideo pupillus rem à tutore legitimè distractam uindicare non potest.nam & inutile est pupillis, si administratio eorum non seruetur,nemine scilicet emente: nec interest, tutor soluendo fuerit necne? cum si bona fide gesta est,seruanda sit: si mala fide, alienatio non ualeat. *Concordat item l.12.ff.de curator. furioso, his uerbis:* Pignus à curatore furiosi datum ualet, si utilitate furiosi exigente id fecit. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi mala fide à tutore sint gesta. quæ exceptio elicitur ex uerbis iam propositis hisce:* Quæ bona fide à tutore gesta sunt. *Sed & approbatur iam dictis uerbis hisce:* Si mala fide,alienatio non ualeat. *Concordant ea quæ dicta sunt suprà reg. proxim. exception.1.*

Secũda exceptio est: Nisi tutor soluendo nō sit. Hæc exceptio reprobatur uerbis iam propositis: Nec interest,tutor soluendo fuerit necne? *Tertia exceptio est: Nisi tutor rem pupilli saluam fore cautionē non præstiterit. Hæc exceptio approbatur exēplo l. 4.C.in quib.causis in integr. rest.necess. non est. cuius uerba uide 5.lib.8.cap.4.quæst.3.reg.1.except.2. repl.2. Quarta exceptio est: Nisi tutor non rectè sit datus. Item: Nisi tutor tanquam suspectus à tutela sit remotus,&c. De hisce & alijs huiusmodi exceptionibus dicetur J. Sed & plura de regula proposita uide J.lib.prox.cap.7.quæst.2.reg.1.*

III. Regula. *Agnoscere nomina quæ tutor fecit, pupillus cogitur. quæ regula approbatur l.15 ff.de administr. tutor.his uerbis:* Cum quæreretur, iudicio tutelæ quæ nomina à tutore facta agnoscere pupillus deberet: Marcellus putabat, si tutor pecuniam pupilli mutuam dedisset, & suo nomine stipulatus esset:posse dici nomina integra pupillo salua esse, deperdita & malè contracta ad tutoré pertinere. Sed uerius esse putarim, posse tutorem eam cōditionem adolescenti deferre, ut id quod gessisset tutor in contrahendis nominibus, aut in totum agnosceret,aut à toto recederet, ita ut perinde esset,ac si tutor sibi negociũ gessisset. Idem est, etsi pupilli nomine credidisset. *Propositæ regulæ exceptio hæc est: Nisi nomē malè contractum sit, uel soluendo esse desierit. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Deperdita & malè contracta ad tutorem pertinere. *Concordat l. 24.in fine. C. de administr. tutor. cuius uerba uide J. lib.prox.cap. 2. quæst. J. in prin concordat item Nouell.c.72.§.quia uerò grauaté, in fine, his uerbis:* Si tutor sua sponte mutuare uoluerit, fortè acceptis pignoribus, aut alijs cautionibus, quas certas & extra controuersiam positas esse putet: tunc habeto quidem singulis annis ad exigendum duorum mensium inducias, id quod leges laxamentum uocant: scito autem, crediti periculum omnino ad se reuersurum. *Concordat item l.14. ff. de administr.tutor.cuius uerba uide J.lib.prox.cap. 3. off. 6.reg.1. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi post finitam tutelam nomen desierit esse soluendo. Quæ replicatio approbatur l. 41. in prin. ff. eod.tt.his uerbis:* Cum post mortem pupilli desinit esse nomen idoneum, tutor periculo eximitur. *Concordat l. 46.§. Lucius. ff. eod. tt. his uerbis:* Lucius Titius mutuam pecuniam à tutore accepit, & rem hæreditariam pignori ei dedit: post triénium, iam puberibus his, quorum tutela administrata est, fisco bona defuncti adiudicata sunt: quia mortem eius hæres non est ultus: quæritur an id nomen pupillus recusare possit? Scæuola respondit, secundum ea quæ proponuntur, id nomen ad onus tutorum nō pertinere.

Secunda replicatio est: Nisi pupillus pubes factus tutori petenti non etiam idonea nomina, quæ contraxit tutor, cedere uelit. quæ replicatio approbatur l. 15. ff.d.tt. cuius uerba uide 5.ead.reg. in prin. Concordat

l.6.§.si

l. 6. §. si tutor. ff. eod. tt. his uerbis: Si tutor pecuniam pupillarem, &c.

Tertia replicatio est: Nisi pupillus pubes factus, eũ cũ quo tutor cõtraxit, procuratorẽ suũ fecerit. Hæc replicatio reprobatur l. 45. in prin. ff. de administ. tutor. his uerbis: Lucius Tirius curator Caij Seij tempore curæ fundum Cornelianum locauit Sempronio, qui Sẽptonius reliqua traxit: pupillus ætate probata eundem quondam colonum Sempronium fecit procuratorem: quæro an ex eo quod ille, ut, &c. *Plures huiusmodi replicationes uide J. lib. prox. cap. 3. officio 2. reg. 2.*

IIII. *Regula. Ex eo quod tutor gessit, actio pupillo datur. quæ regula approbatur l. 2. ff. quando ex facto tutoris, hisce uerbis:* Si tutor uel curator pecunia eius cuius negocia administrat, mutua data, ipse stipulatus fuerit, uel prædia in nomen suum emerit: utilis actio ei cuius pecunia fuit, datur ad rem uindicandam, uel mutuam pecuniam exigendam. *Concordat l. 2. C. eod. tt. his uerbis:* Etsi tutores tui cum pecuniam pupillarem crederent, ipsi stipulati sunt, utilis actio tibi dabitur. *Concordat item l. 4. C. eod. tt. his uerbis:* Si hi qui te in pupillari ætate constituta tutores fuerint, postea in administrarione perseuerantes, uel curatores constituti tua prædia locauerunt: eos competenter conuenies, & ex eorum contractu utilis tibi quæri potuit contra successores conductoris actio. *Aliud exemplum in actione iudicati uide S̃. lib. 8. cap. 4. quæst. 2. reg. 1. except. 4. Huic regulæ uidetur quodammodo contradicere l. ult. C. eod. tt. his uerbis:* Per tutorem pupillo actio, nisi certis ex causis, dari non potest. *Item contradicit l. 11. §. per liber. an. ff. de pignoraticia actione. cuius uerba uide J. lib. 21. cap. 2. reg. 9. in prin.*

V. *Regula. Ex eo quod tutor gessit, finita tutela, actio in pupillum datur. quæ regula approbatur l. 26. §. inuenimus. C. de administrat. tutor. his uerbis:* Inuenimus generaliter definitum, post officium depositum omnes actiones, quas tutor uel curator ex necessitate officij subierit, in quondam pupillum uel adultum transferri. Quare tam optimo exemplo argumentati, necnon & alijs omnibus causis, quibus uereturtutor uel curator, ne præiudicium aliquod ei fiat, timorem eius remouemus. Damus igitur eis cum summa fiducia res pupillorum, uel adultorum gubernare, scituris quòd lex nostra sua eis iura immutilata reseruet, nihil ex huiusmodi authoritate uel consensu præiudicij subituris. *Concordat l. 3. C. quando facto tutoris, hisce uerbis:* Si in rem minoris pecunia profecta sit, quæ curatori uel tutori eius nomine minoris mutuò data sit: meritò personalis actio in eundem minorem danda est. *Exemplum huius regulæ in actione iudicati, uide S̃. lib. 8. cap. 4. quæst. 3. reg. 1. Aliud exemplum proponitur l. ult. ff. quando ex facto tutoris, his uerbis:* Tutor qui & cohæres pupillo erat, cum conueniretur fideicommissi nomine, in solidum ipse cauit: quæsitum est, an in adultũ pupillum pro parte danda sit utilis actio? Scæuola respondit, dãdã. *Concordat item l. 15. C. de administrat. tutor. cuius uerba uide J. lib. proxim. cap. 9. except. 29. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi tutor suo, non pupilli nomine contraxerit. quæ exceptio approbatur l. 5. §. fin. ff. quando ex facto tutoris, hisce uerbis:* Tutor qui pecuniam soluturum se cauit, ad quam pater pupilli condemnatus fuerat, actionem post tutelam finitam rectè recusat. Non idem in eo placuit qui suo nomine mutuam pecuniam accepit, & iudicatum pro pupillo fecit: nisi fortè creditor ideo contraxit, ut in causam iudicati pecunia transiret. *Concordat l. 38 §. aduersus. ff. de administrat. tutor. his uerbis:* Aduersus tutorem qui pupillum hæreditate patris abstinuit, actionem denegari non oportet creditori, qui cum ipso tutore contraxit: quamuis tutor pecuniam in rem pupilli uerteret.

Secunda exceptio est: Nisi ex dolo tutoris agatur. quæ exceptio approbatur l. 158. ff. de reg. iuris, hisce uerbis: Neque in interdicto, neque in cæteris causis pupillo nocere oportet dolum tutoris, siue soluendo est, siue non est. *Concordat l. 4. ff. quando ex facto tutor. his uerbis:* Si extrinsecus aliquid tutor dolo amiserit, pupillo nihil nocere oportet. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi pupillus ex dolo tutoris locupletior sit factus: in tantum enim tenetur. quæ replicatio approbatur l. 3. ff. d. tt. his uerbis:* Dolus tutorum pupillo neque nocere, neque prodesse debet. Quod autem uulgò dicitur, tutoris dolum pupillo non nocere: tunc uerum est, cum ex illius fraude locupletior pupillus factus non est. Quare meritò Sabinus Tributoria actione pupillum conueniendum ex dolo tutoris existimauit, scilicet si per iniquam distriburionem pupilli rationibus fauit. Quod in depositi quoque actione dicendum est, item in hæreditatis petitione: si modò quod tutoris dolo desijt, pupilli rationibus illatum probetur. *Propositæ replicationis duplicatio hæc est: Quòd non nisi in id, quo locupletior factus est pupillus ex dolo tutoris, conueniatur. quæ duplicatio approbatur uerbis iam propositis. cuius triplicatio hæc est: Nisi rem pupillus à tutore seruare possit: tunc enim quanti actor in litem iurauerit, pupillus tenetur. quæ triplicatio approbatur l. 1. ff. eod. tt. his uerbis:* Ob dolum malũ uel cul-

pam tutoris, Aristo ait, pupillum possessorem condemnandum. Sed non puto, quâti actor in litem iuraret. Et tamē illud ita est, si rem à tutore pupillus seruare possit. *Tertia propositæ regulæ exceptio est: Nisi ex culpa tutoris agatur. quæ exceptio approbatur exemplo l. 30. §. tutoris. ff. negociorum gestorum, his uerbis:* Tutoris hæres impubes filius ob ea quæ tutor eius in rebus pupillæ paternę gessit, nō tenetur: sed tutor proprio nomine iudicio negociorum gestorum conuenitur. *Culpa hoc loco censetur tutoris, quia immiscuit se rei ad se non pertinenti. uel intellige secundum ea quæ habentur J. libro prox. capite 9. except. 2. repl. 2. in fine.*

VI. Regula. *Tutor ex eo quod in causis pupillaribus gessit, nullum patitur præiudicium circa res suas. quæ regula approbatur l. 26. §. fin. C. de administrat. tutor. cuius uerba uide s̄. reg. proxim. in princ.*

VII. Regula. *Tutoris & curatoris bona pupillo & adulto tacitè pignori sunt obligata. quæ regula approbatur l. 20. C. de administr. tutor. his uerbis:* Pro officio administrationis tutoris uel curatoris bona, si debitores existant, tanquam pignoris titulo obligata minores sibimet uindicare minimè prohibentur. Idem est, etsi tutor uel curator quis constitutus res minorum non administrauit. *Concordat Nouell. c. 118. §. sed si multi, in fine. cuius uerba uide J. cap. 3. quæst. 3. except. generali 8. Plura de regula proposita uide suprà libro 8. capite 9. reg. 5.*

VIII. Regula. *Quamuis bona tutoris & curatoris tacitè pignori pupillo sint obligata, tamen nihilominus ea potest alienare, & de ijs testari. quæ regula approbatur l. unica. C. rem alienā gerentib. his uerbis:* Non est interdictum tutoribus uel curatoribus, etsi ex eo titulo iudicati debitores sunt constituti, cum sua causa res suas alienare. Potuit ergo curator tuus fundum suum cum suo onere obligare fisco nostro. nam & priuato potuisset. *Concordat l. 17. C. de administr. tutor. his uerbis:* De successione sua tutores frustra timent: cùm his qui tutelam administrauerunt, testamenti factio non negetur, nec de bonis suis donare aliquid prohibeantur.

IX. Regula. *Tutores uectigalia conducere non possunt. quæ regula approbatur l. unica. C. Ne tutor uel cur. uectigal cōducat, his uerbis:* Cōpetens iudex non ignorat, non esse admittendos ad uectigalia cōducenda eos qui pupillorum, uel adolescentium tutelam uel curam administrant, uel eius administrationis rationem nondum reddiderunt. Sed quamuis contra interdictum ad conducendum uectigal accesseris: tamen quoniam ultrò me adijsti, si tam uectigali quàm pupillis satisfeceris, falsi crimine carebis. Cum autem fisco iam te obstrictum, postea tutorem esse dicas, periculo te excusare poteris.

X. Regula. *Nascitur item ex tutela tutelæ actio tam directa quàm contraria. de qua cum adfinibus remedijs uide J. libro proxim. capite 9. cum sequentibus.*

DE TESTAMENTARIA tutela. Cap. II.

Nunc de causis tutelæ tutorum efficientibus dicendum. Dātur autem tutores (ut & suprà dictū est) uel testamēto, uel legib. uel à magistratu. Proinde hic de testamentaria tutela dicendū, postea de cæteris.

I. AN TESTAMENTO TUtor utiliter sit datus?

Regulariter testamento tutor dari potest, & datus tutor efficitur. quæ regula approbatur inst. de tutelis. §. permissum, his uerbis: Permissum est parentibus, liberis impuberibus, quos in potestate habent, testamento tutores dare. Et hoc in filios filiasq; procedit omnimodo: nepotibus uerò neptibusq; ita demum parentes possunt testamento tutores dare, si post mortem eorum in potestatem patris sui non sunt recasuri. *Concordat l. 1. in prin. ff. de testamentaria tutela, his uerbis:* Lege duodecim tabularum permissum est parentibus, liberis suis siue masculini, siue fœminini sexus (si modò in potestate sunt) tutores testamento dare. *Propositæ regulæ exceptiones plures sunt, sumptæ partim ex persona eius cui tutor in testamento datur, partim ex personæ tutoris testamento dati, partim ex alijs huiusmodi circumstantijs. Primi generis exceptiones hæ sunt.*

1. EXCEPTIO: *Nisi ei tutor testamento datus sit, qui in potestate testatoris nō est. quæ exceptio approbatur uerbis paulo superius propositis hisce:* Liberis impuberibus, quos in potestate habent. *Item hisce:* Si modò in potestate sunt. *Concordat l. 73. §. 1. ff. de regulis iuris, hisce uerbis:* Nemo potest tutorem dare cuiquam, nisi ei quem in suis hæredibus cum moritur habuit, habiturusúe esset, si uixisset. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi posthumo, qui natus in potestate testatoris futurus esset, tutor testamento datus sit. huic enim quamuis natus non sit, & ob id in potestate testatoris non existat, tutor tamen testamento dari potest. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Habiturusúe esset, si uixisset. *Concordat Inst. de tutelis. §. cum autem, his uerbis:* Cum autē in compluribus alijs causis posthumi pro iam natis habeantur: & in hac causa placuit non minus posthumis, quàm iam natis testamento tutores dari posse: si modò in ea causa sint, ut si uiuis parentibus

rentibus nascerentur, sui hæredes & in potestate eorum fierent. *Secunda replicatio est: Nisi cum et, qui in potestate testatoris non est, tutor in testamento datus esset, prætor dationem confirmauerit. quæ replicatio approbatur Inst. d. tt. §. fin. his uerbis:* Sed etsi emancipato filio tutor à patre datus fuerit testamento, confirmandus est ex sententia præsidis omnimodo: id est, sine inquisitione. *De hac confirmatione uide* ǰ. *quæst. 6. Tertia replicatio est: Nisi mater, uel auia, filio uel nepoti testamento tutorem dederit. Hæc replicatio reprobatur l. 2. ff. de confirmando tutore, his uerbis:* Mulier liberis testamenro non rectè tutorem dat. Sed si dederit, decreto prætoris uel proconsulis ex inquisirione confirmabitur, nec satisdabit rem pupillo saluam fore. Sed etsi curator à matre testamento datus sit filijs eius, decreto confirmatur ex iuquisitione. *Planè admittitur replicatio proposita primùm, si tutor à matre datus, à prætore uel præside confirmetur. quæ distinctio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Sed si dederit, decreto prætoris uel procõsulis ex inquisitione cõfirmabitur. *Cõcordat l. 1. ff. eod. tt. cuius uerba uide* ǰ. *quæst. 6. in prin. item concordat l. 4. C. eod. tt. cuius uerba uide* ǰ. *distinct. prox. itẽ concordat l. 1. C. de confirmando tutore. cuius uerba uide* ǰ. *cap. 6. quæst. 1. in fine. except. generali 10. repl. 1. Secundò admittitur replicatio proposita, si filius à matre institutus sit hæres. quæ distinctio approbatur l. 4. in prin. ff. de testamentaria tutela, his uerbis:* Pater hæredi instituto filio uel exhæredato tutorem dare potest: mater autem non nisi instituto: quasi in rem potius quàm in personam tutorem dare uideatur. *Concordat l. 4. C. de testamentaria tutela, his uerbis:* Mater testamento filijs tutores dare non potest, nisi eos hæredes instituerit. Quando autem eos hæredes non instituerit, solet ex uoluntate defunctæ datus tutor à præsidibus confirmari. Nullo uerò ex his interueniẽte, si res pupillares qui dati sunt administrauerint: pro tutelę actione tenentur. *Plura de hac distinctione uide* ǰ. *repl. 5. Quarta replicatio est: Nisi patronus liberto tutorem testamento dederit. Et hæc replicatio reprobatur l. 28. §. fin. ff. de testamentaria tutela, his uerbis:* Impuberi liberto patronus frustra tutorem dabit: sed uoluntatem eius, si fides inquisitionis congruet, prætor sequetur. *Concordat l. 2. C. de testamentaria tutela. cuius uerba uide* ǰ. *lib. prox. cap. 3. officio 1. reg. 1. except. 2. Admittitur replicatio proposita sub eadem conditione sub qua & præcedens, hac scilicet: Nisi à prætore fuerit confirmatus. quæ distinctio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Sed uoluntatem eius, &c. *De qua re uide plura* ǰ. *eod. cap. quæst. 5. Quinta replicatio est: Nisi is cui tutor testamento datus est, simul etiam à testatore hæres sit institutus. tunc enim quamuis in potestate tutoris non sit, nihilominus datio ualet. quæ replicatio approbatur l. 4. ff. de confirmando tutore, his uerbis:* Si patronus uel quiuis extraneus impuberi, quem hæredem instiruit, tutorem dederit, & extra ea nihil in bonis pupillus habeat, non malè diceretur iudicium eius sequendum esse: quippe qui & personam eius quem tutorem esse uoluit, nouerit, & impuberem ita dilexerit, ut eum hæredem institueret. *Concordat l. 32. §. similis est. ff. de excusationibus. cuius uerba uide in Comment. de legatis, cap. 7. causa 16. except. 2. Concordat item Nouell. const. 117. §. si imperfecta. cuius uerba uide* ş. *lib. proxim. cap. 2. quæst. 1. in mutatione iuris, except. 2. Concordat item* ş. *repl. 3. distinct. 2.*

Sexta replicatio est: Nisi filio naturali pater tutorem dederit. Hæc replicatio reprobatur l. 7. in prin. ff. de confirmando tutore, his uerbis: Naturali filio, cui nihil relictum est, frustrà tutor à patre datur, nec sine inquisitione confirmatur. *Planè admittitur replicatio proposita, si pater filio naturali aliquid testamento reliquerit. quæ distinctio approbatur l. ult. C. de confirmando tutore, his uerbis:* Naturalibus liberis prouidenres damus licentiam patribus eorum, in his rebus quas quocunque modo eis dederint, uel reliquerint (scilicet inrra præfinitum nostris legibus modum) & rutorem eis relinquere, qui deber apud competenrem iudicem confirmari, & ita res gerere pupillares. *Concordat Nouell. c. 89. §. quia uerò, his uerbis:* Quia in quibusdam antè constitutionibus dictum est, ut earum retum quas parentes filijs uel donatione conferunr, uel testamento relinquunt, ipsis etiam curatores addant, qui tamen decretó iudicis confirmentur: facimus id quoque nuoc ratum, permittentes secundum quod iam constitutum est, ut mater eriam naturalium liberorum tutelam gerere possit. *Propositæ distinctionis duplicatio hæc est: Nisi tutor datus non confirmetur. quæ duplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Qui deber apud comperentem iudicem confirmari. *item hisce:* Qui tamen decreto iudicis confirmentur. *Hæc de prima exceptione.*

II. EXCEPTIO: *Nisi nepoti tutor datus sit testamento, qui post mortem aui testatoris in patris sui potestatem sit recasurus. Hæc exceptio approbatur Institut. de tutelis. §. itaque si filius, his uerbis:* Si filius tuus mortis tuæ tempore in potestate tua sit, nepores ex eo non poterunr ex testamenro tuo tutores habere, quamuis in potestate tua fuerint: scilicet quia mortuo te in potestarem patris sui recasuri sunt. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi filius uiuo patre testatore mortuus sit, uel emancipatus, ut*

nepotes

nepotes ex eo non poßint post mortem aui in potestatem eius recidere. quæ replicatio approbatur l. 1. §. fin. ff. de testamentaria tutela, his uerbis: Ignorandum non est, eum qui filium in potestate, & nepotem ex eo æquè in potestate habebit, si nepoti tutorem dederit, ita rectè dedisse uideri, si nepos post mortem eius in patris sui potestatem recasurus non sit: quod euenit, si uiuo testatore filius in potestate eius esse desierit. *Concordat Inst. de tutelis. §. permissum. cuius uerba uide s. ead. quæst. in prin. item concordat l. 10. §. qui filium. ff. de testamentaria tutela, his uerbis:* Qui filium & ex eo nepotem habebat, si nepoti tutorem dederit, habet disceptationem an aliquo casu non sit utilis datio: utputa si proponas filium uiuo patre decessisse, & nepotem ex eo successisse uiuo auo: & fortius dicendum est, tutelam quoq; ex lege Iunia Vellea confirmatam. Nam & Pomponius lib. XVI. ex Sabino scripsit, ualere tutoris dationem. Cum enim confirmatum sit testamentum, consequenter tutoris quoq; datio ualebit in eo testamento scripta, quod ualet: idem ubi nepos uel hæres institutus sit, uel nominatim exhæredatus.

Secunda propositæ exceptionis replicatio est: Nisi miles nepoti in potestatem recasuro dederit tutorem. Hæc replicatio reprobatur l. 2. ff. d. tt. his uerbis: Nec militem liberis recasuris in potestatem tutorem dare posse, à diuis fratribus rescriptum est. *Concordat l. 28. item l. 41. §. mulier, in fine. ff. de militari test. quarum legum uerba uide in testam. milit.*

III. EXCEPTIO: *Nisi filio exhæredato uel præterito tutor in testamento sit datus. Hæc exceptio reprobatur l. 4. in prin. ff. de testamentaria tutela. cuius uerba uide s. except. 1. repl. 3. distinct. 2. Concordat l. 10. §. qui filium, in fine. ff. eod. tt. cuius uerba uide s. except. proxim. repl. 1. Planè si ob exhæredationem uel præteritionem filij testamentum impugnetur, tutor datus confirmandus est à prætore. quod approbatur l. 26. §. fin. cum lege sequente. ff. eod. tt. his uerbis:* Propter litem inofficiosi testamenti ordinandam exhęredato filio, quem ei tutorem pater dedit, eundem à prætore confirmari oportet. Euentus etenim iudicatæ rei declarabit, utrum ex testamento patris, an ex decreto prætoris authoritatem acceperit. Idem fiet si intestatum decessisse patrem pupilli nomine defendatur, falsumúe testamentum nomine pupilli dicatur: et si patruus extet legitimus tutor futurus ab intestato: quia tutorem habenti tutor dari non potest. Nam commodius ipse qui scriptura continetur, à prætore dabitur: ut sine ullo litis præiudicio iustus tutor author pupillo ad eam litem fiat.

IIII. EXCEPTIO: *Nisi incertæ personæ tutor datus sit. Hæc exceptio approbatur l. 23. ff. de testamentaria tutela, his uerbis:* Tutor ita rectè non datur: Illi aut illi filijs meis, utri eorum uolet, Titius tutor esto. Quid enim dicemus, si Titius constituere nolit utri ex filijs tutor esse uelit? Ita autem rectè tutor dabitur: Titius, si uolet, illi filio meo tutor esto.

V. EXCEPTIO: *Nisi non impuberi tutor, sed adulto uel furioso curator testamento sit datus. Hæc exceptio approbatur Institut. de curatoribus. §. dantur, his uerbis:* Curator testamento non datur: datus tamen confirmatur decreto prætoris uel præsidis. *Concordat l. 7. in fine. C. de testamentaria tutela, his uerbis:* Curatorem inutiliter in testamento dari, non ambigitur. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est, quòd curator in testamento datus à magistratu sit confirmandus: & ita datio ualeat. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Datus tamen confirmatur decreto pręroris uel pręsidis. *Concordat l. 1. §. fin. ff. de confirmando tutore, his uerbis:* Scire oportet, quoniam neque curator testamento à patre rectè datur, datum assuetum esse confirmari ab eo qui præest. *Concordat l. 2. in fine. ff. eod. tt. cuius uerba uide s. except. 1. repl. 3. in prin. item concordat l. 16. ff. de curatoribus furioso, his uerbis:* Si furioso puberi, quanquam maiori annis uigintiquinq;, curatorem pater testamento dederit, eum prætor dare debet, secutus patris uoluntatem: manet enim ea datio curatoris apud prætorem, ut rescripto diui Marci continetur. His consequens est, ut si prodigo curatorem dederit pater, uoluntatem eius sequi debeat prætor, eumque date curatorem. Sed utrum omnimodo, an ita si futurum esset, ut nisi pater aliquid testamento cauisset, prætor ei bonis interdicturus esset, & maximè si filios habeat iste prodigus? potuit tamen pater & aliâs prouidere nepotibus suis, si eos iussisset hæredes esse, & exhæredasset filium, eique quod sufficeret alimentorum nomine ab eis certum legasset, addita causa necessitateque iudicij sui: aut si non habuerit in potestate nepotes, quoniam emancipato iam filio nati fuissent, sub conditione eos hæredes instituisset, ut emancipentur à patre prodigo. Sed quid si nec ad hæc consensurus esset prodigus? per omnia iudicium testatoris sequendum est: ne quem pater uero consilio prodigum credidit, eum magistratus propter aliquod fortè suum uicium idoneum putauerit. *Concordat item l. 7. §. etsi quidem parens. C. de curatore furiosi. cuius uerba uide J lib. prox. cap. 1. quæst. 1. except. 1. repl. 1. duplic. 2.*

plic. 2. item concordat l. 20. §. 1. C. de episcopali audientia. cuius uerba uide ibidem J. *Secunda propositæ exceptionis replicatio est: Nisi testator curatori aliquid in testamento legauerit, isq; legatum illud agnouerit: tunc enim ad curam suscipiendam est compellendus. Hæc replicatio approbatur l. 11. in prin. ff. de confirmando tutore. cuius uerba cum concordantibus uide in Comment. legatorum, cap. 7. causa 16. except. 2.*

VI. EXCEPTIO: *Nisi is qui in magistratu positus est, tutor detur. Hæc exceptio reprobatur l. 20. ff. de testament. tutela, his uerbis:* Quemlibet possumus tutorem dare, siue is prætor, siue consul sit: quia lex XII. tabularum id confirmat.

VII. EXCEPTIO: *Nisi incertus tutor detur. Hæc exceptio approbatur Inst. de legatis. §. tutor autem, his uerbis:* Tutor nec per nostrã constitutionem incertus dari debet: quia certo îudicio deber quis pro tutela suæ posteritati cauere. *Concordat l. 20. ff. de testam. tutela, his uerbis:* Tutor incertus dari restamento nõ potest. *Concordat item l. 30. ff. eod. tt. cuius uerba uide* J. *quæst. prox. reg. 2.*

VIII. EXCEPTIO: *Nisi filiusfamiliâs tutor sit datus. Hæc exceptio reprobatur Inst. qui testam. tutor. dari poss. his uerbis:* Dari tutor potest testamento, nõ solum paterfamiliâs, sed etiam filius familiâs.

IX. EXCEPTIO: *Nisi seruus tutor sit datus. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur Inst. d. tt. §. seruus, his uerbis:* Seruus alienus purè inutiliter testamento datur tutor: sed ita, Cum liber erit, utilirer datur. Proprius autẽ seruus inutiliter eo modo tutor datur. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi sub hac conditione, Cum liber erit, tutor sit datus. quæ replicatio constat ex uerbis iam propositis. Concordat l. 10. §. seruus. ff. de testamentaria tutela, his uerbis:* Seruus alienus ita tutor dari potest: Si liber erit, tutor esto. Quinimò etsi purè datus sit, uidetur inesse hęc conditio: Cum liber erit. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi proprius testatoris seruus ita tutor datus sit, Si liber erit. quæ duplicatio approbatur Instit. d. §. seruus, hisce uerbis:* Proprius autem seruus inutiliter eo modo tutor datur. *Secunda replicatio hæc est: Nisi seruus postea liber fiat: hoc enim casu quamuis purè datus sit, tutor efficitur. quæ replicatio approbatur supradictis uerbis hisce:* Quinimò etsi purè datus sit, uidetur inesse hæc conditio: Cum liber erit. *Tertia replicatio est: Nisi proprius testatoris seruus, non alienus tutor sit datus. quæ replicatio approbatur Instit. qui test. tutores dari poss. in prin. his uerbis:* Seruus proprius testamento cum libertate rectè turor dari potest. Sed sciendum est, eum & sine libertate tutorem datum tacitè libertatem directam accepisse uideri, & per hoc rectè tutorem esse. Planè si per errorem quasi liber tutor datus sit, aliud dicendum est. *Propositæ replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi testator seruum liberum putans tutorem dederit. quæ duplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Planè si per errorem, &c. *Cui concordat l. 22. ff. de testam. tutela, his uerbis:* Si quis tutorem dederit filio suo seruum, quem putabat liberum esse: is neque tutor neque liber erit.

Secunda duplicatio est: Nisi seruus proprius sub hac conditione, Si liber erit, tutor sit datus. quæ duplicatio approbatur Inst. qui test. tutor. dari possunt. §. seruus, in fine. cuius uerba uide S. *ead. except. in prin. Tertia duplicatio est: Nisi seruo fideicommissaria libertas sit relicta: hoc enim casu antequam ex fideicommisso manumittatur, non fit tutor. quæ duplicatio approbatur l. 28. §. uerbis. ff. de testament. tutela, his uerbis:* Verbis fideicommissi manumissus non iure tutor testamento datur. Post libertatem itaque redditam ex uoluntate testatoris ad tutelam uocatur. *Hæc de tertia replicatione, eiusq; duplicationibus sint dicta.*

Quartæ replicationis loco notãdum, quòd si seruus alienus in testamento tutor datus sit, fideicommissaria libertas illi censeatur relicta: qua præstita tutor efficitur. quæ replicatio approbatur l. 10. §. fin. ff. de testam. tutela, his uerbis: Potest autem quis & extraneo setuo defendere ex hac causa fideicommissariam libertatem. quid enim interest, suum seruum an alienum tutorem scripserit: cum pupilli fauore & publicæ utilitatis gratia assumpta libertas fit in persona eius, qui tutor scriptus est? potest igitur & huic fideicommissaria libertas defendi, si uoluntas apertissimè non refragetur. *Concordat l. 9. C. de fideicomm. libertatibus, his uerbis:* Etsi non adscripta libertate testator seruum suum tutorem filijs suis dederit, receptum est & libertatis & pupillorum fauore, ut per fideicommissum manumisisse eum uideatur. Etsi non suum proprium, sed alienum seruum conditionem eius sciens, turorem adscripserit: æquè fideicommissariam libertatem datam (nisi aliud euidenter defunctum sensisse appareat) prudentibus placuit. *Concordat item l. 5. C. de testam. tutela, his uerbis:* Si pupillorum pater alienum seruum, de quo postulas, & tutorem esse uoluerit & liberum, antè tamen alio pupillis tutore dato: & redimi & manumitti hunc apud præsidem prouinciæ, & curatorem adiungi oportet. *Propositæ replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi euidens sit contraria uoluntas defuncti. quæ duplicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Si uoluntas apertissimè non refragetur. *Item hisce:* Nisi aliud euidenter defunctum sensisse appareat. *Secunda duplicatio est: Nisi defunctus seruum liberum putans tutorem dederit.*

dederit. quæ duplicatio approbatur per ea quæ proposita sunt s.repl.prox.dupl.1.

X. EXCEPTIO: *Nisi furiosus tutor sit datus. Hæc exceptio reprobatur l. 10.§. si furiosus.ff. de testament. tutela, his uerbis:* Si furiosus testamento tutor detur, siquidem cũ furere desierit: rectè tutorẽ esse datum, Proculus existimat. Quòd si datus sit purè: negat Proculus, ualere dationem. Sed est uerius, quod & Pomponius ait, rectè uideri datũ, & tunc fore tutorem, cum sapere cœperit. *Concordat Inst. qui testã.tutores dari possunt. §. furiosus, his uerbis:* Furiosus uel minor uigintiquinq; annis tutor testamento datus, tutor tunc erit, cum compos mentis, aut maior uigintiquinq; annis fuerit factus. *Concordat item l.11. ff. de tutelis.cuius uerba uide j. cap. 4. quæst.2. except.17.*

XI. EXCEPTIO: *Nisi minor uigintiquinque annis tutor testamento sit datus. Hæc exceptio reprobatur sub conditione iam d §.furiosus. Concordat l.32.§.fin.ff.de testam.tutela.cuius uerba uide j. quæst. 5. reg.2. Plura de hac re uide j. cap.4.quæst.2.except. 32.repl.4.Planè exceptio proposita in legitimis & datiuis tutoribus locum habet. de qua re uide j. cap. 4. quæst.2.except.10.*

XII. EXCEPTIO: *Nisi fœmina uel mater pupillorũ testamento tutrix sit data. Hæc exceptio approbatur l.26.in prin.ff. de testament. tutela, his uerbis:* Iure nostro tutela communium liberorum matri testamento patris frustra mandatur: nec si prouinciæ præses imperitia lapsus patris uoluntatem sequendam decreuerit, successor eius sententiam, quam leges nostræ non admittunt, rectè sequetur.

XIII. EXCEPTIO: *Nisi ipse hæres tutor testamento sit datus. Hæc exceptio reprobatur l. 7.ff. de testament.tutela, his uerbis:* Tutores nõ ab hȩrede, sed à testatore protinus proficiscuntur, & simul atque aliquis hæres extitisset: nam & ipse hæres tutor dari potest. Sed & post mortem hȩredis tutor rectè dari potest.

XIIII. EXCEPTIO: *Nisi is datus tutor sit, cũ quo nõ est testamenti factio. Hæc exceptio approbatur l. 21.ff. de testament.tutela, his uerbis:* Testamento tutores hi dari possuut, cum quibus testamenti factio est.

XV. EXCEPTIO: *Nisi alterius ciuitatis ciuis tutor sit datus. Hæc exceptio reprobatur l. 32. in prin.ff.d.tt. his uerbis:* Quæro, an non eiusdem ciuitatis ciues testamento quis tutores dare possit? Paulus respondit, posse. *Hactenus exceptiones sumptæ ex persona dati tutoris, nec non eius cui tutor testamento datus est, propositæ sunt. Sequuntur nunc aliæ ex alijs circumstantijs desumptæ.*

XVI. EXCEPTIO: *Nisi non personæ, sed rei uel causæ tutor testamento sit datus. Hæc exceptio approbatur Inst. qui test.tutores dari poss. §. certæ, his uerbis:* Certæ rei uel causæ tutor dari non potest: quia personæ, non causæ uel rei tutor datur. *Concordat l. 12. cum duabus legibus sequentibus. ff. de testament. tutela, his uerbis:* Certarum rerum uel causarum testamento tutor dari non potest, nec deductis rebus: etsi datus fuerit, tota datio nihil ualebit. Quia personæ, non rei uel causæ datur. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi rei Italicæ, uel Africanæ, uel simili tutor detur. quæ replicatio approbatur l.15.ff.d.tt.his uerbis:* Si tamen tutor detur rei Africanæ, uel rei Syriacæ, utilis datio est: hoc enim iure utimur. *Concordat L. 27.in prin.ff. de tutoribus & curatoribus. cuius uerba uide j. cap.4.quæst.2. except.33.repl. 8. plura de exc. proposita uide j.d.quæst.2.except.40.*

XVII. EXCEPTIO: *Nisi non in testamento iusto, sed iniusto, uel in codicillis aut epistola tutor sit datus. Hæc exceptio approbatur l.2.C.de confirmando tutore, his uerbis:* Neq; per epistolã, neq; ex imperfecto testamẽto tutorem rectè dari, indubitati iuris est. Sed uoluntas patris in constituendis tutoribus uel curatoribus in his casibus à iudice, ad cuius officium hæc res pertinet, seruari solet. Secundum quȩ uereri non debes, ne tempus antequam confirmaretis tibi cesserit. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Quòd tutor in testamento iniusto uel epistola datus decreto iudicis sit confirmandus. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Sed uoluntas patris, &c. *Concordat l. 3. ff. de confirmando tutore, his uerbis:* Qui à patre tutor scriptus est aut non iusto testamento, aut non ut lege præcipiebatur: confirmandus est ad tutelam gerendam, perinde ac si ex testamento tutor esset: id est, ut satisdatio ei remittatur. *Concordat item l.26.§. fin. cum lege sequente. ff. de testament.tutela.cuius uerba uide s.except. 3. Concordat item l 1. ibi: aut in codicillis.ff.de confir. tutore. cuius uerba uide j.quæst.6.in prin. Secunda replicatio est: Nisi in codicillis testamento confirmatis tutor sit datus.quæ replicatio approbatur l.3. ff. de testam. tutela, his uerbis:* Testamento datos tutores accipere debemus etiam eos, qui codicillis testamento confirmatis scripti sunt. Sed eos demũ testamento datos accipere nos oportet, qui iure dati sunt.

XVIII. EXCEPTIO: *Nisi non iure datus testamento tutor sit. Hæc exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Sed eos demum testamento datos accipere nos oportet, qui iure dati sunt. *Hæc exceptio generalis recipit replicationem hanc, quòd quamuis non iure nec utiliter tutor testamento sit datus, tamen decreto iudicis sit confirmandus. de quo j dicetur.*

XIX. EXCEPTIO: *Nisi ex certo tempore, uel ad certum tempus tutor testamento sit datus.*

Hæc

Hæc exceptio reprobatur Instit. qui testam. tutor. dari possunt. §. ad certum, his uerbis: Ad certum tempus, uel ex certo tempore, uel sub conditione, uel ante hęredis institutionem posse dari tutorem, non dubitatur. Concordat l.8. §. tutorem. ff. de testam. tutela, his uerbis: Tutorem in testamento & à certo tempore dare, & usque ad certum tempus licet, & sub conditione & usq; ad conditionem. Concordat item l.7. in fine. ff. eod. tit. cuius uerba uide suprà except. 13. Planè exceptio proposita admittitur in tutela datiua: de qua re uide J. cap. 4. quæst. 2. except. 41.

XX. EXCEPTIO: Nisi sub conditione tutor datus sit. Et hæc exceptio reprobatur uerbis suprà except. prox. propositis. Plura de hac exceptione uide J. d. except. 41.

XXI. EXCEPTIO: Nisi sub conditione, Si uolet, tutor datus sit. Hæc exceptio reprobatur l.23. in fine. ff. de testam. tutela. cuius uerba uide s. except. 4.

XXII. EXCEPTIO: Nisi ante hæredis institutionem tutor sit datus. Hæc exceptio reprobatur Instit. qui test. tutor. dari possunt. §. ad certum. cuius uerba uide s. except. 19.

XXIII. EXCEPTIO: Nisi conditio dationis defecerit, uel nondum sit impleta. Hæc exceptio approbatur l.8. in prin. ff. de testam. tutela, his uerbis: Si sub conditione fuerit tutor datus, deficiente conditione tutor non erit. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi cum sub pluribus conditionibus disiunctim uel diuerso tempore adscriptis, una sit impleta: hoc enim casu etiam cæteris deficientibus tutor erit. Quæ replicatio approbatur per ea quæ proposita sunt in Comment. de legatis, cap. 30. num. 3. except. 11. repl. 1. Eius autem duplicatio hæc est: Nisi non nouissima conditio sit impleta. Quæ duplicatio approbatur l.8. §. in tutoris. ff. de testam. tutela, his uerbis: In tutoris datione utrum leuissima conditio, an nouissima spectãda est? utputa ita: Titius, cum poterit, tutor esto: Titius, si nauis ex Asia uenerit, tutor esto. & Iulianus lib. XX. Digest. rectè scripsit, nouissimam scripturam esse sectandam. Plura de hac re uide d. replic. 1. dupl. 2. Secunda replicatio est: Nisi cum mortis testatoris tempore conditio defecisset, post aliquod tempus sit impleta. Hæc replicatio reprobatur exemplo l.11. ff. de testamentar. tutela, his uerbis: Tutoribus ita datis, Lucium Titium tutorẽ do. Si is non uiuit, tunc Caium Plautium tutorem do. Lucius Titius uixerat, & tutelam gesserat, deinde mortuus erat. Trebatius negabat ad Plautium pertinere tutelam, Labeo contrà. Proculus quod Labeo: ego Trebatij sententiã probo, quia illa uerba ad mortis tempus referuntur.

XXIIII. EXCEPTIO: Nisi tutor postea tutor esse uetitus sit, uel alius tutor à testatore sit datus. Hæc exceptio approbatur l.8. in princ. ff. de testamen. tutela, his uerbis: Tutor datus uetari tutor esse potest uel testamento uel codicillis. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi ratio, ob quam alios tutores testator dedit, in tutoribus prius datis cessct. Hæc replicatio approbatur l. ult. ff. d. tit. his uerbis: Cùm codicillis ideo alios se tutores dare significasset, quoniam testamento datos quosdam defunctos, aut excusationem habere posse comperisset: an nihilominus qui eorum uiuerent, nec excusati essent, tutores permanerent? Scæuola respondit, nihil proponi cur non permanerent. Secunda replicatio est: Nisi prætor tutores prohibitos confirmauerit. Hæc replicatio reprobatur l.10. in fine. ff. de confirmando tutore. cuius uerba uide J. quæst. 6. in princ. except. 1. Tertia replicatio est: Nisi non euidenter constet, testatorem prius datos tutores reprobasse. tunc enim, quamuis postea alij sint, nihilominus & priores tutores manent. Quæ replicatio approbatur l.2. C. de testam. tutela, his uerbis: Etsi à patre tuo testamento iure tibi tutor datus eo tempore, quo hæres extitisti, in rebus humanis fuit: tamen codicillis alius tutor rectè datus est, & uterq; propter uoluntatem testatoris tutor erit: nisi in testamento datum pater, alium codicillis dando, reprobauerit. tunc enim posterior solus tutor erit.

XXV. EXCEPTIO: Nisi testamentum in quo tutor datus est, ruptum sit, uel irritum factum. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit, uerùm tutor datus decreto prætoris est confirmandus. Quæ replicatio approbatur l.26. §. fin. cum lege sequente. ff. de testam. tutela. cuius uerba uide s. except. 3. Concordat l.31. ff. eod. tit. his uerbis: Si pater exhæredatæ tutores dederit, & testamentum eius ruptum dicatur nato posthumo: commodissimum est eosdem tutores pupillæ dari, ad petendam intestati hæreditatem.

XXVI. EXCEPTIO: Nisi nemo ex testamento hæreditatem adierit. Hæc exceptio species est exceptionis præcedentis, approbaturq; l.9. ff. de testam. tutela, his uerbis: Si nemo hæreditatem adierit, nihil ualet ex his quæ testamẽto scripta sunt. Si uerò unus ex plurib. adierit, tutelæ statim ualent, nec expectandum erit ut omnes hæreditatem adeant. Concordat l.10. in prin. ff. eod. tit. cuius uerba cum concordantibus uide J. cap. 4. quæst. 2. except. 31. repl. 3.

XXVII. EXCEPTIO: Nisi Græcis uerbis tutor datus sit. Hæc exceptio reprobatur l.8. C. de testam. tutela, his uerbis: Tutores etiam Græcis uerbis licet in testamentis relinquere, ut ita tutores dati uideantur, ac si legitimis uerbis eos testator dedisset.

XXVIII. EXCEPTIO: Nisi quis seipsum sua manu tutorem scripserit. Hæc exceptio approbatur l.29. ff. de testam. tutela, his uerbis: Ex sententia senatusconsulti Liboniani tutor non erit, qui se in testamento pupillo tutorem scripsit. Cum autem patris uoluntas hoc

ipſum manu ſua declarantis, ambigua non eſſet: eum (quãuis alij tutores eſſent) curatorem dandum, Papinianus reſpondit: nec admittendam excuſationẽ, quam iure publico habebat (quoniam promiſiſſe uidebatur) nec ut ſuſpectum remoueri. *Propoſitæ exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi euidens ſit uoluntas teſtatoris uolentis illum tutorem eſſe. Quæ replicatio conſtat ex uerbis iam propoſitis hiſce:* Cum autem patris uoluntas, &c. *Secunda replicatio eſt: Niſi idoneus adprobetur à prætore: tunc enim decreto eſt confirmandus. Quæ replicatio approbatur l.18. ff. ad l. Cornel. de falſis. cuius uerba uide ſ. lib. 4. cap. 8. quæſt. 1. cauſa 17. except. 9.*

Replicationes præcedentium exceptionum generales.

Hactenus propoſitæ regulæ exceptiones enumeratæ ſunt. Sed & plures huiuſmodi exceptiones uide ſ. cap. 4. Planè iam enumeratarum exceptionum prima replicatio generalis talis eſt, quòd tutor teſtamento inutiliter datus à iudice ſit confirmandus: quo facto datio tutoris conualeſcit. de qua re uide ſ. quæſt. 6.

Secunda illarum exceptionum replicatio uidetur eſſe: Niſi tutor in teſtamento inutiliter datus negocijs pupillaribus ſe immiſcuerit. Hæc replicatio approbatur per ea quæ habẽtur ſ. lib. prox. cap. 9. quæſt. 2. except. 1. repl. 1. Tertia replicatio eſt: Niſi in teſtamento militari inutiliter tutor ſit datus. Hæc replicatio reprobatur l.19. ff. de adminiſtr. tutor. cuius uerba uide ſ. d. except. 2. replic. 2.

II. QVI EX TESTAMENTO tutores ſint?

I. *Regula. Si plures diuerſis temporibus tutores dati ſint, nouiſsima ſcriptura dati tutores erunt. Quæ regula approbatur l.10. §.1. ff. de teſtam. tutela, his uerbis:* In tutelis teſtamentarijs id ſequimur, quod nouiſsimum eſt: & ſi ſæpius tutor datus ſit, nouiſsimam ſcripturã intuemur. *Concordant ea quæ propoſita ſunt ſ. quæſt. prox. except. 24. ſed & diſtinguitur exceptio propoſita ibidem.*

II. *Regula. Si Titio dato tutore duo ſint eiuſdem nominis Titij, ut non appareat de quo ſenſerit teſtator, uter tutor ſit, definitur l.30. ff. de teſtamentaria tutela, his uerbis:* Duo ſunt Titij pater & filius, datus eſt tutor Titius, nec apparet de quo ſenſit teſtator: quæro quid iuris ſit? Paulus reſpondit: Is datus eſt, quem dare ſe teſtator ſenſit. Si id non apparet, non ius deficit, ſed probatio. Igitur neuter eſt tutor.

III. *Regula. De ijs qui ſatis offerunt, & ijs qui non ſatis offerunt, uide ſ. lib. proxim. cap. 3. officio 1. reg. 2. except. 1.*

III. QVORVM TVTORES ſint teſtamento dati?

I. *Regula. Si filijs tutores dati ſunt, etiam poſthumis dati eſſe uidentur. Quæ regula approbatur Inſtit. qui teſt. tutores dari poſſunt. §. ſi quis filiabus, his uerbis:* Si quis filiabus ſuis uel filijs tutores dederit, etiam poſthumæ uel poſthumo dediſſe uidetur: quia filij uel filiæ appellatione & poſthumus & poſthuma continẽtur. *Concordat l.5. ff. de teſtam. tutela, his uerbis:* Si quis filiabus ſuis tutores dederit, etiam poſthumæ uidetur dediſſe: quia filię appellatione etiam poſthuma continetur.

II. *Regula. Si filijs tutores dati ſunt, etiam filiabus dati eſſe uidentur. Quæ regula approbatur l.16. in princ. ff. de teſtam. tutela, his uerbis:* Si quis ita dixerit: Filijs meis tutorem do, in ea conditione eſt, ut tam filijs quàm filiabus dediſſe uideatur. filiorum enim appellatione & filiæ continentur. *Concordat l.122. ff. de uerb. ſignificat. his uerbis:* Seruius ait, ſi ita ſcriptum ſit, Filio filijsq́; meis hoſce tutores do: maſculis duntaxat tutores datos: quoniam à ſingulari caſu, hoc eſt, filio, ad pluralem uideretur tranſiſſe cõtinentem eundem ſexum, quẽ ſingularis prior poſitus habuiſſet. Sed hoc facti, non iuris habet quæſtionem. poteſt enim fieri, ut ſingulari in caſu de filio ſenſerit, deinde plenius omnibus liberis proſpexiſſe in tutore dãdo uoluerit. Quod magis rationabile eſſe uidetur.

III. *Regula. Si filijs tutores dati ſunt, nepotibus dati eſſe non uidentur. Quæ regula approbatur Inſtit. qui teſtam. tutor. dari poſſunt. §. quòd ſi, his uerbis:* Quòd ſi nepotes ſint, an appellatione filiorum & ipſis tutores dati ſint? Dicẽdum eſt, ut & ipſis quoq; dati uideantur, ſi modò liberos dixerit. Cæterùm ſi filios, non continebuntur: aliter enim filij, aliter nepotes appellantur. *Concordat l.6. ff. de teſtam. tutela, his uerbis:* Quid ſi nepotes ſint, an appellatione filiorum & ipſis tutores dati ſint, uidendum eſt? & magis eſt ut ipſis quoq; dati uideantur, ſi modò liberos dixit. Cæterùm ſi filios, non continebuntur: aliter enim filij, aliter nepotes appellantur.

IIII. *Regula. Si poſteris tutores dati ſint, tam filijs poſthumis quàm cæteris liberis dati uidebuntur. Quæ regula approbatur d.l.6. in fine, his uerbis:* Planè ſi poſteris dixerit, tã filij poſthumi quàm cæteri liberi continebuntur. *Concordat iiſdem uerbis Inſt. d. §. quod ſi, in fine.*

V. *Regula. Si quis filio tutorem dederit, plures filios habens, omnibus dediſſe uidetur. Quæ regula approbatur l.16. §.1. ff. de teſtam. tutela, his uerbis:* Si quis filio tutorem dederit, & plures filios habeat: an omnibus filijs dediſſe uideatur? & de hoc etiam Pomponius dubitat. Magis eſt autem, ut omnibus dediſſe uideatur.

VI. *Regula. Si quis filijs tutorem dederit, quoſdam filios apud hoſtes habens, etiam his tutor datus uidetur. Quæ regula approbatur d.l.16. §. ſi quis liberis, hiſce uerbis:* Si quis liberis tutores dederit, uel filijs, & habeat quoſdam apud hoſtes: etiam ipſis dediſſe uidebitur, ſi non

aliud apertè probetur testatorem sensisse.

VII. Regula. *Si quis filijs tutorem dederit, ei quem ignorat filium suum esse, uel quem putat deceßisse, tutor datus non uidetur. Quæ regula approbatur d.l.16.§.si quis cum, his uerbis:* Si quis cum ignoraret se Titium filium habere, filijs tutorea dederit: utrum his solis dedisse uidebitur, quos in potestate scit, an ei quoq; quem ignorauit se habere? & magis est ut huic dedisse non uideatur, licet nomen filiorũ admittat & ipsum. Sed quia de ipso non sensit, dicendum est cessara in persona eius dationem. Proinde & si certior sit factus, filium decessisse qui supererat, idem erit dicẽdum. Nec enim uidetur ei dedisse, quem obijsse credebat.

VIII. Regula. *Si posthumis tutor datus sit, hiq; uiuo testatore sint nati: nihilominus ipsis tutor utiliter datus est. Quæ regula approbatur d.l.16.§.fin. his uerbis:* Si posthumis dederit tutores, hique uiuo eo nascantur, an datio naleat? & magis est ut utilis datio fiat, etiamsi uiuo eo nascantur.

IIII. QVANDO TVTORES efficiantur?

Non nisi conditione, sub qua dati sunt, existente, tutores efficiuntur. Quæ regula approbatur per ea quæ proposita sunt s̄. quæst.1. except.33. Huius exceptio proponitur l.75. §.pater. ff.de condit. & demonstrat. his uerbis: Pater exhæredatę filiæ tutores dedit, eosq; si mater eius impubere filia constituta uita decessisset, ad rem gerendam accedere iussit: cum uxori mandatum esset, ut moriens filię communi decies quinque restitueret, non tutores nidebãtur sub conditione dati: nec si quid aliud interea puella quæsijsset, eius administrationem prohiberi: cautio quoque fideicommissi matri remissa uidebatur. Quocunq; enim iudicio uoluntatis cautio legatorum uel fideicommissorum remitti potest.

V. EVENTVS TVTELAE testamentariæ.

I. Regula. *Tutor in testamento datus, à testatore, non ab herede proficiscitur. Quæ regula approbatur l.7.ff.de testam.tutela. cuius uerba uide s̄.quæst.1. except.13.*

II. Regula. *Seruus tutor testamento datus liber efficitur. Quæ regula approbatur per ea quæ dicta sunt s̄.quæst.1. except.9.repl.3. & 4. Concordat l.32. §.fin.ff.de testam.tutela, his uerbis:* Lucius Titius hæredes instituit filios suos pupillaris ætatis, eisque tutores his uerbis dedit: Filijs meis tutores sunto Caius Mæuius & Lucius Eros: cui Eroti libertatem non dedit. Fuit autem Eros intra uiginti quinque annos ætatis. Quæro an possit libertatem sibi nindicare? Paulus respondit, quoniam placet eum qui à domino tutor est datus, libertatem quoq; meruisse uideri, eum quoque de quo quæritur, in eadem causa habẽdum: & liberum quidem ab adita hæreditate esse, tutela autem post legitimam ætatem onerari.

III. Regula. *Tutores testamento dati satisdare non coguntur. Quæ regula approbatur, simul & distinguitur per ea quæ habentur J. lib.prox.cap.1.q.2.excep.1.*

VI. DE CONFIRMANDO tutore testamentario.

I. Regula. *Si tutor testamento inutiliter datus est, à iudice uel prætore est confirmandus. Quæ causa seu regula approbatur l.1. ff.de confirmando tutore, his uerbis:* Vt ne de confirmãdis tutoribus quærentes relinquamus, pauca de his scrutemur. Quidam rectè dati sunt tutores secundum testamenta, hoc est, & à quibus oportet, & quibus oportet, & quomodo oportet, & ubi oportet. Pater enim filijs nel nepotibus, quos habet in potestate, rectè dat tutorem, sed in testamento. Si autem talis persona fuerit, quæ dare non possit: uelut mater, aut patronus, aut extraneus quis: aut cui non potest dari, neluti filio non existenti in potestate, aut filiæ: aut si dixerit, Precor te curam habere rerum: aut in codicillis quidem non confirmatis dederit tutorem aut curatorem: tunc & quod deficit, repleri à consulari potestate cõstitutiones concesserunt, & secundum mentem tutorea confirmari. Et siquidem pater fuit qui dedit, nihil amplins inquirit qui præest, sed simpliciter eum confirmat. Si autem alius quis dederat, tunc inquirit personam, si apta sit. Amplius scire oportet, quoniam neque curator testamento à patre rectè datur, datum assuetum esse confirmari ab eo qui præest. *Species inutilis dationis & causæ propositæ præter iam propositas uide s̄.quæst.1. Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi tutor testamento inutiliter datus pupillo futurus sit inutilis, idq; testator ignorauit. Quæ exceptio approbatur l.8.cum legibus sequentib.ff.de confir.tutore, his uerbis:* In confirmando tutore hoc prætor inquirere debet, an durauerit patris uoluntas: quod in facili est, si in proximo mortis tẽpore tutores non iure uel curatores scripserit pater. Nam si ante annos, ut medio spacio potuerit facultatem tutoris non iure à patre dati fieri deminutio, uel morum aurè celata uel ignorata emerserit improbitas, aut inimicitiæ cum patre exarserint, uel cum fisco aliquem contractum damnosum miscuisset: utilitaté pupillorũ prætor sequetur, nõ scripturam testamenti uel codicillorũ. Nam patris uolũtatem prætor ita accipere debet, si non fuit ignarus, scilicet eorũ quæ ipse prętor de tutore cõperta habet. Quid deniq; si postea de eo, quem pater testamento co-

dicillis ne nō iure dedit, ſcripſerit tutorem eſſe nolle? nempe non ſequetur primá uoluntatem prætor, à qua pater diſceſsit. *Secunda propoſitæ regulæ exceptio eſt: Niſi facultates tutoris inutiliter dati, ſint deminutæ. Hæc exceptio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Nam ſi ante annos, ut medio ſpacio, &c. *Tertia exceptio eſt: Niſi morum tutoris dati improbitas emerſerit, quam teſtator ignorauit. Hæc exceptio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Vel morum autè celata uel ignorata emerſerit improbitas. *Quarta exceptio eſt: Niſi inter teſtatorem & tutorem inimicitiæ exarſerint. Quæ exceptio approbatur uerbis ſuperius propoſitis hiſce:* Aut inimicitiæ cum patre exarſerint. *Quinta exceptio eſt: Niſi tutor inutiliter datus cum fiſco contractum damnoſum inierit. Quæ exceptio approbatur uerbis ſuprà dictis hiſce:* Vel cum fiſco aliquem contractum damnoſum miſcuiſſet. *Sexta exceptio eſt: Niſi teſtator uoluntatem ſuam de tutore mutauerit. Quæ exceptio approbatur uerbis ſuprà propoſitis hiſce:* Quid denique, ſi poſtea de eo quem pater, &c. *Concordat l.21. §. ſed etſi quis. ff. de tutorib. datis. cuius uerba uide J. cap.4. quæſt.2. except. 24. Septima exceptio eſt: Niſi magiſtratus alios dederit tutores. Quæ exceptio approbatur l.3. C. de confirmando tutore, his uerbis:* Si (ut proponis) pupillo cuius meminiſti, pater inutiliter teſtamento tutores dedit, & priuſquá hi confirmarentur, alij ab eo cuius intereſt dati ſunt: id quidem quod iure geſtum eſt, reuocari non poteſt. An autem qui iudicium patris habent, curatores eidem pupillo conſtitui debeant, aditus competens iudex proſpectis utilitatibus eius æſtimabit. *Plures propoſitæ regulæ exceptiones uide S. quæſt.1. nam eius etiam exceptio eſt d. quæſt.1. except.24. item except.12. item J. lib. proxim. cap.3. officio 1. reg.2. except.2.*

II. *Regula. A quo tutor inutiliter datus confirmandus? A conſule. Quod approbatur l.1. ibi: tunc & quod deficit. ff. de confir. tutore. cuius uerba uide ſuprà reg. prox. in princ. Item à prætore & proconſule. Quod approbatur l.2. ff. eod. tt. cuius uerba uide ſuprà quæſt. 1. except.1. replic.3.*

III. *Regula. Quomodo tutor inutiliter datus, eſt confirmandus? Inquiſitio prius facienda eſt à iudice, an tutor aptus ſit & idoneus. Quæ regula approbatur l.5. §. deniq. ff. de confirman. tut. his uerbis:* Prætor non antè decretum interponere poteſt, quàm per inquiſitionem idoneis pronunciatis. *Concordat l.1. §. etſi quidem, in fine. ff. eod. tt. cuius uerba uide ſuprà reg.1. in princ. Propoſitæ regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi pater pupilli tutorem dederit. Quæ except. approbatur d. §. etſi quidem. Concordat l.6. ff. eod. tt. his uerbis:* Si filio impuberi pater tutorem, aut puberi curatorem dederit: citra inquiſitionem prætor eos confirmare debebit. *Concordat item Inſtit. de tutelis. §. fin. cuius uerba uide ſuprà quæſt.1. excep. 1. repl.2. Huius exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi cauſa tutoris à patre dati mutata ſit. Quæ replicatio approbatur l.4. ff. de teſt. tutela, his uerbis:* Sed & inquiri in eum, qui in matris teſtamento datus eſt tutor, oportebit: cū à patre datus, quamuis minus iure datus ſit, tamen ſine inquiſitione confirmatur: niſi cauſa propter quam datus uidebatur, in eo mutata ſit: ueluti ſi ex amico inimicus, uel ex diuite pauperior effectus ſit. *Concordat l.8. cum duabus legibus ſequentibus. ff. de confirm. tutore. cuius uerba uide ſuprà reg.1. Secunda replicatio eſt: Niſi filio naturali, cui nihil relictum eſt, à patre tutor ſit datus. Quæ replicatio approbatur l.7. in princ. ff. de confirm. tutore. cuius uerba uide ſuprà quæſt.1. except.1. replic.6. Sed & plures propoſitæ exceptionis replicationes uide ſuprà reg.1. Secunda propoſitæ regulæ exceptio uidetur eſſe: Niſi mater liberis ſuis tutores dederit. Hæc exceptio reprobatur l.4. ff. de teſtam. tutela. cuius uerba uide ſuprà except. proxim. replic.1. Concordat l.2. ff. de confirm. tutore. cuius uerba uide ſuprà quæſt.1. except.1. replic.3. Item concordat l.5. §. fin. ff. qui petant tutores. cuius uerba uide J. cap.5. quæſt.5. reg.3. except.1. replic.4. Tertia exceptio eſt: Niſi ſenator tutor datus ſit. Hæc exceptio reprobatur l.18. ff. de tutoribus, his uerbis:* In dando tutore ex inquiſitione & in eum inquiritur, qui ſenator eſt: & ita Seuerus reſcripſit.

IIII. *Regula. Quæ in confirmando tutore inquirenda & præſtanda, definitur l.7. §. ſi quæratur. ff. de confirm. tutore, his uerbis:* Si quæratur an ex inquiſitione rectè datus ſit tutor, quatuor hæc conſideranda ſunt: an & hic dederit, qui dare potuit: & ille acceperit, cui fuerat dandus: & is datus ſit, cuius dandi facultas erat: & pro tribunali decretum interpoſitum ſit. *Sed & de moribus dati inquirendum. Quod approbatur l.21. §. cum reliquis. ff. de tutorib. his uerbis:* Cum reliquis oportet magiſtratum & mores creandorum inueſtigare. Neque facultates enim, neque dignitas ita ſufficiens eſt ad fidem, ut bona electio & benigni mores.

DE LEGITIMA TVTELA.
Cap. III.

I. QVO IVRE SVBSIſtat legitima tutela?

Subſiſtit lege XII. Tabularum. Quæ regula approbatur Inſtit. de legitima agnator. tutela, in prin. his uerbis: Quibus autem teſtamento tutor datus non eſt, his ex lege duodecim Tabularum adgnati ſunt tutores, qui uocantur legitimi. *Concordat Inſtit. de legitima patronorum tutela, in princip. cuius uerba uide J. quæſt.5. reg.5. Item concordat l.1. in princ. ff. de legitimis tutoribus.*

toribus,his uerbis: Legitimæ tutelæ lege XII. Tabularum adgnatis delatæ sunt, & consanguineis, item patronis: id est, his qui ad legitimam hæreditatem admitti possint. Hæc summa prouidentia, ut qui sperarent hanc successionem, ijdem tuerentur bona, ne dilapidarentur. *Concordat item l.1.in princ. ff.eod.tit.cuius uerba uide paulo inferius quæst.3.reg.4. except.2. Item concordat l.5.in prin.ff.eod.tit.his uerbis:* Legitimos tutores nemo dat, sed lex XII. Tabularum fecit tutores.

II. *Ratio legitimæ tutelæ proponitur l.1.in princ. ff.de legitimis tutoribus. cuius uerba uide ŝ.quæst. prox.*

III. AN ET QVIBVS LEGItima tutela competat?

I. Regula. *De adgnatis. Adgnatis pupilli legitima tutela competit. Quæ regula approbatur l.2.C.de legitima tutela, his uerbis:* Ad adgnatos pupilli iure legitimo sollicitudinem tutelæ pertinere, si non capitis deminutionem sustinuerint, manifestissimum est. *Concordat l.1. in princ.ff.de legitimis tutoribus. cuius uerba uide ŝ. quæst.1. Item concordat l.6.in prin.ff.eod.tit.cuius uerba uide J.except.generali 1. Concordat item Instit.de legit. adgnator. tutela, in princ. cuius uerba uide ŝ. quæst.1. Declaratur autem regula proposita Instit. d. tit. §.1.his uerbis:* Sunt autem adgnati, cognati per uirilis sexus cognatione coniuncti, quasi à patre cognati: ueluti frater ex eodem patre natus, fratris filius, nepos'ue ex eo: item patruus, & patrui filius, nepos'ue ex eo. At qui per fœminini sexus personas cognatione iunguntur, adgnati non sunt, sed aliàs naturali iure cognati. Itaque amitæ tuæ filius non est tibi adgnatus, sed cognatus: & inuicem tu illi eodem iure coniungeris: quia qui ex ea nascuntur, patris, non matris familiam sequuntur. *Concordat l.7. ff. de legitimis tutoribus, his uerbis:* Sunt autem adgnati, qui per uirilis sexus personas cognatione iuncti sunt, quasi à patre cognati: ueluti frater eodem patre natus, fratris filius, nepos'ue ex eo, item patruus, & patrui filius, nepos'ue ex eo. *Exceptiones propositæ regulæ uide J. ead.quæst. inter exceptiones generales.*

II. Regula. *De cognatis. His legitima pupilli tutela non defertur. Quæ regula approbatur l.1. C.de legitima tutela, his uerbis:* Ad auunculos nec masculorum tutelæ ex lege XII. Tabularum deferuntur: cum solummodo patruis, si non excusauerint se, id ius tributum sit. *Declaratur hæc regula definitione cognatorum Instit. de legit. adgnat. tutela. §. at qui per fœminini. cuius uerba uide ŝ. reg. prox. Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi hi sint cognati, quibus cum adgnatis hæreditas pupilli defertur. Quæ exceptio approbatur l.15. §.quas autem personas. C.de legit.hæred.his uerbis:* Quas autem personas ex iure cognationis in legitimas successiones transueximus, eas & tutelæ grauamini uicissim supponimus: scilicet si masculi sint & perfectæ ætatis, secundum nostræ constitutionis tenorem, ut non solum lucrum sentiant, sed etiam grauamini subiugentur. *Mutatur regula proposita, ac reprobatur iure nouo Nouell.c.118.§.enimuerò,his uerbis:* Ex his quæ de hæreditate diximus ac disposuimus, manifesta existunt & ea quæ tutelam concernunt. Sancimus enim, ut eo quiq; gradu ac ordine uel soli, uel cum alijs tutelæ munus subeant, quo & ad hæreditatem uocantur, nulla neque hac parte differentia introducenda per adgnationis & cognationis iura: sed omnibus qui impuberem uel masculino, uel fœminino genere contingunt, ex æquo ad tutelam uocandis.

III. Regula. *De parentibus. Hi quoque ad tutelam liberorum suorum uocantur. Quæ regula approbatur Instit. de legitima parentum tutela, his uerbis:* Exemplo patronorum recepta est & alia tutela, quæ & ipsa legitima uocatur. Nam si quis filium aut filiam, nepotem aut neptem ex filio, & deinceps impuberes emancipauerit, legitimus eorum tutor erit. *Concordat l.3.§. fin.ff.de legitimis tutoribus, his uerbis:* Si parés filium uel filiam, uel nepotem, uel neptem, uel deinceps impuberes, quos in potestate habebat, emancipet: uicem legitimi tutoris sustinet. *Concordat item Instit. quibus mod. ius patr. potest. soluitur. §. & præterea. cuius uerba uide suprà lib.prox.cap.9. quæst.3. reg.5. Huius exceptio prima hæc est: Nisi filius ab aliquo hæres sit institutus sub hac conditione: Si patris potestate fuerit solutus. Quæ exceptio approbatur l.21. §.1. ff.de tutorib. datis. cuius uerba uide J. cap. prox. except.29. Secunda exceptio est: Nisi pater iterauerit nuptias. Hæc exceptio reprobatur l.5. §.negocia.C.de secundis nuptijs. cuius uerba uide suprà lib. 14. cap.6. quæst.2. reg.1. Planè admittitur exceptio proposita in matre. de qua re uide J.cap.prox.quæst.2. except.21.repl.2.dupl.1.cum sequentibus.*

IIII. Regula. *De fratribus pupilli à parente defuncto emancipati. Hi quoque ad tutelam uocantur. Quæ regula approbatur l.4. ff.de legitimis tutor. his uerbis:* Parente qui filium uel filiam, nepotem uel neptem, uel deinceps impuberes, quos in potestate habebat, emancipauit, defuncto, si liberi perfectæ ætatis existant: fiduciarij tutores fratris uel sororis efficiuntur. *Concordat Instit. de fiduciaria tutela, his uerbis:* Est & alia tutela, quæ fiduciaria appellatur. nam si pater filium uel filiam, nepotem, uel deinceps impuberes manumiserit: legitimam nanciscitur eorum tutelam. Quo defuncto, si liberi eius uirilis se-

xus existant, fiduciarij tutores uel fratris uel sororis efficiuntur. Atqui patrono legitimo tutore mortuo, liberi quoque eius legitimi sunt tutores: quoniam filius quidem defuncti, si non esset à uiuo patre emancipatus, post obitum eius sui iuris efficeretur, nec in fratrum potestatem recideret, ideoq; nec in tutelam. Libertus autem si seruus mansisset, utiq; eodem iure apud liberos domini post mortem eius futurus esset.

V. Regula. De patrono pupilli. Hic quoq; ad pupilli tutelam uocatur. Quæ regula approbatur Instit. de legit. patron. tutela, his uerbis: Ex eadem lege XII. Tabularum libertorum & libertarum tutela ad patronos liberosq; eorum pertinet, quæ & ipsa legitima tutela uocatur: nō quia nominatim in ea lege de hac tutela cauetur, sed quia perinde accepta est per interpretationem, ac si uerbis legis introducta esset. Eo enim ipso quòd hęreditates libertorum libertarumq;, si intestati decessissent, iusserat lex ad patronos liberosúe eorum pertinere, crediderunt ueteres, uoluisse legem etiam tutelas ad eos pertinere: cum & adgnatos, quos ad hæreditatem lex uocat, eosdem & tutores esse iusserit: quia plerumq; ubi successionis est emolumentum, ibi & tutelę onus esse debet. Ideo autem diximus plerunq;, quia si à fœmina impubes manumittatur, ipsa ad hæreditatem uocatur, cum alius sit tutor. *Concordat l. 1. in prin. ff. de legit. tutorib. cuius uerba uide s. quæst. 1. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi patronus non sponte, sed iure compulsus manumisit. Hæc exceptio reprobatur l. 3. in prin. ff. d. tt. his uerbis*: Tutela legitima, quæ patronis defertur lege XII. Tabularum, non quidem specialiter uel nominatim delata est, sed per consequentias hæreditatum, quæ ex ipsa lege patronis datæ sunt. Ergo manumissor ex lege XII. Tabularū tutor est, siue sponte siue etiam compulsus ex causa fideicommissi manumisit. Sed etsi hac lege emit, ut manumitteret, & ex constitutione diui Marci ad Aufidiū Victorinum peruenit ad libertatem: dicēdum est tutorem esse. *Concordat l. 1. §. penult. ff. eod. tt. cuius uerba uide J. except. generali 7. replic. 2. Secunda exceptio est: Nisi seruus ex Rubriano senatusconsulto peruenerit ad libertatem. Hæc exceptio approbatur d. l. 3. §. 1. his uerbis*: Planè si fortè ex Rubriano senatusconsulto peruenerit ad libertatem: non habebit tutorem eum qui rogatus est, sed Orcinus libertus effectus ad familiam testatoris pertinebit. In qua specie incipit tutela ad liberos patroni primos pertinere, quæ ad patronos non pertinuit. Quod quidem in omnibus Orcinis libertis locum habet testamento manumissis.

Tertia exceptio: Nisi sint plures patroni. Hæc exceptio reprobatur d. l. 3. §. si duo, his uerbis: Si duo pluresúe manumittant, omnes tutores sunt.

VI. Regula. De liberis patroni. His quoq; tutela liberti defertur. Quæ regula approbatur per ea quæ proposita sunt suprà reg. prox. in princ. Concordat Instit. de fiduciaria tutela. §. atqui patrono. cuius uerba uide suprà reg. 4. Eius exceptio prima hæc est: Nisi parens patronus supersit: hic enim illis præfertur. Quæ exceptio ipso quidem iure subsistit, uerùm eius replicatio prima hæc est: Nisi sit Orcinus libertus. Quæ replicatio approbatur l. 3. §. 1. ff. de legitimis tutoribus. cuius uerba uide suprà reg. prox. except. 2. Secunda replicatio est: Nisi patronus sit apud hostes. Hæc replicatio reprobatur l. 1. §. si apud. ff. d. tt. cuius uerba uide J. except. gener. 9. Secunda exceptio est: Nisi & alij supersint eiusdem liberti patroni. Hi enim liberis defuncti patroni præferuntur. Quæ exceptio approbatur l. 3. §. si duo. ff. de legitimis patronis, hisce uerbis: Si duo pluresúe manumittant, omnes tutores sunt. Sed si aliquis ex patronis decesserit, tutela penes cæteros patronos est, quamuis ille filium reliquerit. Sed etsi ab hostibus fuerit captus, interim soli compatroni tutores sunt. Simili modo etsi in seruitutem redactus sit, apparet cæteros esse tutores. Sed si omnes patroni decesserint, tunc tutela ad liberos eorum incipit pertinere. *Tertia exceptio est: Nisi ex altero patrono supersit filius. tunc enim nepos ex alio patrono non admittitur ad tutelā liberti. Quæ exceptio approbatur d. l. 3. §. proinde etsi, his uerbis*: Si alter ex patronis filium, alter nepotem reliquerit: utrum ad solum filium, an uerò & ad nepotem tutela pertineat, quia & nepos in familia patris sui proximus est? Hoc apparebit ex legitimis hæreditatibus. Legitima autem hæreditas ad solum filium pertinet. Ergo & tutela ad solum filium descendit, post filium tunc ad nepotem. *Quarta exceptio est: Nisi filius patroni à tutela remotus sit, uel excusatus. tunc enim nepos ex eo ad tutelam non admittitur. Quæ exceptio approbatur d. l. 3. §. quæri, his uerbis*: Quæri potest, si patroni filius sit remotus, uel excusatus, an nepoti tutela deferatur? Et Marcellus in ea sententia est, ut succedi non posse scribat. Idcirco enim abierunt tutela, ut alij in locum eorum dentur, non ut successio admittatur.

De exceptionibus præcedentium regularum generalioribus.

Propositæ regulæ de legitimis tutoribus recipiunt aliquot exceptiones hic enumerandas.

I. EXCEPTIO: *Nisi parens pupilli testamento facto, & tutore in eo dato, decesserit, tunc enim*

tutor

tutor testamentarius præferitur legitimis. Quæ exceptio approbatur Instit. de legitima adgnat. tutela. in princ. cuius uerba uide supra quæst.1. Concordat l.6. in prin. ff.de legitimis tutorib. his uerbis: Intestato parente mortuo, adgnatis defertur tutela. Intestatus autem uidetur non tantùm is qui testamentum non fecit, sed & is qui testamento liberis suis tutorea non dedit: quantum enim ad tutelam pertinet, intestatus est. Idem dicemus, si tutot testamento datus, adhuc filio impubere manente, decesserit. nam tutela eius ad adgnatum reuertitur. *Concordat item l.11.in princ.ibi: sciendum est. ff.de testament.tutela. cuius uerba uide paulo inferius replic.3. Item concordat Nouell. c.118. §.hec autem, in fine. cuius uerba uide ǀ.except.3. Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi testamento facto tutores non sint dati. tunc enim quamuis testamentum factum sit, nihilominus legitimæ tutelæ est locus. Quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Intestatus autem uidetur non tantùm is qui testamentum non fecit, &c. *Concordat Instit.de legitima adgnat.tutela.§.quòd autem, his uerbis:* Quòd autem lex XII. Tabularum ab intestato uocat ad tutelã adgnatos, non hanc habet significsrionem, si omnino non fecerit testamentum is qui potetat tutotes date: sed si quantum ad tutelam pertinet, intestatus decesserit. Quod tunc quoq; accidere intelligitur, cum is qui datus est tutor, uiuo testatore decesserit. *Secunda replicatio est: Nisi tutor testamento datus decesserit. Quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Quod tunc quoque accidere intelligitur, cum is qui datus est tutor, uiuo testatore decesserit. *Concordat d.l.6. §.idem dicemus si tutor. Concordat item l.11.§.quòd si tutor. ff.de testam. tutela, his uerbis:* Quòd si tutor testamento datua decesserit, ad legitimum tutela redit: quia hic senatusconsultum cesset. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi pluribus tutoribus testamento datis, unus non omnes decesserint. tunc enim ad eos qui supersunt, non ad legitimum tutela pertinet. Quæ duplicatio approbatur d.l.11. §. fin.his uerbis:* Planè si duo pluresúe fuerint tutotes testamẽtarij, in locum eius qui decessit, uel in ciuitate esse desijt, poterit dari alina: cæterùm si nullus supersit, uel in ciuitate sit, legitima tutela succedit. *Tertia replicatio uidetur esse: Nisi tutore sub conditione uel ex die dato, conditio nondũ extiterit, uel dies nondum uenerit. Hæc replicatio reprobatur d. l.11. in prin.his uerbis:* Si quis sub conditione uel ex die tutorem dederit, medio tempore alius tutor dandus est, quamuis legitimum tutorem pupillus habeat. Sciendum est enim, quamdiu testamentaria tutela spetatur, legitimam cessare. *Quarta replicatio uidetur: Nisi tutor testamentarius tutor excusatus sit, uel remotus. Et hæc replicatio reprobatur d. l.11. §. 1. his uerbis:* Et si semel ad testamen .rium deuoluta sit tutela, deinde excusatus sit tutor testamentarius: adhuc dicimus in loeum excusati alium dandum, non ad legitimum tutorem redire tutelam. Idem dicimus, etsi fuerit remotus. nam idcirco abijcitur, ut alius detur. *Quinta replicatio uidetur esse: Nisi si cùm duobus impuberibus fratribus tutor testamento datus esset, alter suæ ætatis sit factus: hoc enim casu ei tanquam legitimo tutori uidetur tutela fratris impuberis demandanda. Verùm replicatio hæc reprobatur l.3. C.de testamen.tutela, his uerbis:* Si tutores testamento uobis dati sunt, quanquam unus uestrũm suæ ætatis factus sit, id est, pupillarem ætatem excesserit: tutela tamen uestra ad eum non pertinet. *Plura de hac re uide ǀ. cap.8. causa 6. Hæc de prima exceptione.*

II. EXCEPTIO: *Nisi fœmina pupilla sit. huic enim, non adgnati, sed alij tutores iure antiquo dabantur. Quod ius antiquum mutatur, & exceptio proposita reprobatur l.3. C.de legitima tutela, his uerbis:* Constitutione diuæ memoriæ Constantini lege Claudia sublata, pro antiqni iuris authoritate, salno manente adgnationis iure, tam consanguioeus, id est, frater, quàm patruus cæterique legitimi ad pupillarem fœminarum tutelam uocantur.

III. EXCEPTIO: *Nisi fœmina cognata sit, uel patrona. Hæc exceptio approbatur Nouell. c.118. §. hæc autem, his uerbis:* Hæc dicimua, si mares & perfectæ ætatis sint, & nulla lege prohibeantur ad tutelam accedere, neq; competente sibi utantur excusatione. Mulieribus etenim & nos tutelæ munera subire interdicimus, nisi mater aut auia sit. Nam his solis pro successionis hæreditsriæ ordine tutelam subire permittimus, si apud acta tam secundis nuptijs, quàm Velleiani senatuscõsulti auxilio renunciauerint. Hæc enim si obsernauerint, omoibus ex trãsuerso cognatis in tutela capessenda prę̈ferentur: eo quòd mulieribus tantúmodo tutorum munera subire interdictũ est, si mater aut auia non sit, solis testamentarijs tutoribus eas anteuertentibus, siquidem defuncti uoluntatem atq; electionem præferri uolumus. *Cõcordat l.3.§.si duo. ff.de legitimis tutoribus, his uerbis:* Si duo pluresúe manumittant, omnea tutotes sunt. Sed si mulier sit inter manumissores, dicendum est solos masculos fore tutores. *Concordat item Instit.de legitima patronorum tutela.§.fin. cuius uerba uide ſ.reg.5.in princ. Plura de exceptione proposita, eiusq; replicationibus uide ǀ.cap.prox.quæst.2.except.22.*

IIII. EXCEPTIO: *Nisi is cui à lege tutela defertur, minor sit uiginti quinque annis. Hæc exceptio approbatur Nouell. c.118. §. hæc autem. cuius uerba*

uide ʃ.*except. prox. in prin. Concordat Inst. de fiduciaria tutela.* §.*fin. his uerbis:* Ita tamen hi ad tutelam uocãtur, si perfectæ sint ætatis: quod nostra constitutio in omnibus tutelis & curationibus obseruari generaliter præcepit. *Plura de hac exceptione uide* ʃ. *cap. prox. except.* 20. *item except.* 12. *replic.* 4.

V. EXCEPTIO: *Nisi ij, quibus à lege defertur tutela, capite sint deminuti. Hæc exceptio approbatur l.* 5. §.*fin. ff. de legitimis tutorib. his uerbis:* Si quis legitimus tutor capite minotus sit, dicendum est desinere eum esse tutorem, & locum esse iudicio tutelæ, finita tutela: *Concordat l.* 2. *C. de legitima tutela. cuius uerba uide* ʃ. *reg.* 1. *Concordat item Instit. de legitima adgnat. tutela.* §.*fin. his uerbis:* Sed adgnationis quidem ius omnibus modia capitis deminutione plerunq; perimitur. nam adgnatio ioris ciuilis nomen est, cognationia oerò ius non omnibus modis commitatur: quia ciuilis ratio ciuilia quidem iura corrumpere potest, naturalia uerò non utiq;. *Declaratur exceptio proposita Instit. de capitis deminutione. cuius uerba alibi proponentur. Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi non adgnatis, sed cognatis deferatur legitima tutela. his enim capitis deminutio non obest. Quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Cognationis uerò ius non omnibus modis commutatur. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi maxima uel media capitis deminutio sit. Quæ duplicatio approbatur Instit. de capitis deminutione.* §.*quod autem, his uerbis:* Quod autem dictum est, manere cognationis ius etiam post capitis deminotionem, hoc ita est, si minima capitis deminutio interueniat: manet enim cognatio. Nam si maxima capitis deminutio interueniat, ius quoque cognationis perit, otpota seruitute alicuius cognati: & ne quidem, si manumissus fuerit, recipit cognationem. Sed etsi in insulam quis deportatus sit, cognatio soluitur. *Altera propositæ exceptionis replicatio est: Nisi emancipati tantùm sint adgnati. hæc enim capitis deminutionis species non impedit tutelam. Quæ replicatio approbatur l.* 4. *C. de legitima tutela, his uerbis:* Frater emancipatus, qoi in germani sui oel sororis successione omnes inferiores seu prolixiores grados non tantùm cognatorum, sed etiam adgnatorum antecedere à nobis pro nostra dispositione iussus est, etiam ad legitimam tutelam fratrum & sororum, nec non liberorum fratrum, quasi minimè patris potestate per ius emancipationis relaxatus, si non alia iuri cognita excusatione munitus sit, uocari: nec sub prætextu capitis deminutionis alienum huiusmodi onere semet esse contendere, sancimus. *Concordat l.* 5. *C. de curatore furiosi, his uerbis:* Ne lucrum quidem antea indebitæ successionis emancipato uel emancipatis deputasse, nihil uerò de oneribus tutelæ prospexisse uideamur: curatores nihilominus eos pro XII. Tabularum legè furiosis fratrib. & sororib. utpote legitimos existere hac legis sanctione decernimus. *Concordat item Inst. quib. mod. tutela finitur.* §.*simili modo. cuius uerba uide* ʃ. *cap.* 8. *causa* 9. *Item concordat l.* 11. *ff. de tutelæ actione. cuius uerba uide* ʃ. *lib. prox. cap.* 10. *quæst.* 5. *reg.* 9.

VI. EXCEPTIO: *Nisi is cui legitima tutela defertur, inhabilis sit. Hæc exceptio approbatur l.* 13. *ff. de curatoribus furioso, his uerbis:* Sæpè ad alium è lege XII. Tabularum curatio furiosi aut prodigi pertinet, alij prætor administrationem dat: scilicet cùm ille legitimus inhabilis ad eam rem uideatur. *Huius exemplum proponitur l.* 10. §. *fin. ff. de legitimis tutoribus, his uerbis:* Surdos & mutus nec legitimi tutores esse possunt: cum nec testamento, nec alio modo utiliter dari possint. *Huius exceptionis in exemplo proposito replicatio hæc est: Nisi non in totum surdus sit. Quæ replicatio approbatur l.* 11. *ff. eod. tit. his uerbis:* Minus autem audiens potest.

VII. EXCEPTIO: *Nisi is cui legitima tutela defertur, defuncto pupillo, hæres non sit exiturus. Hæc exceptio approbatur l.* 73. *in princ. ff. de reg. iuris, hisce uerbis:* Quintus Mutius Sempronios: Quò tutela redit, eò & hæreditas peruenit, nisi cum fœminæ heredes intercedunt. *Concordat Instit. de legitima patronorum tutela.* §. *penult. & ult. cuius uerba uide suprà reg.* 5. *Item concordat l.* 1. *in princ. ff. de legitimis tutorib. cuius uerba uide suprà eod. cap. quæst.* 1. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi fœmina intercedat. Quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Nisi cum fœminæ hæredes intercedunt. *Concordat Instit. d.* §. *ult. Item concordat d. l.* 1. §. 1. *his uerbis:* Interdum tamen alibi hæreditas est, alibi tutela: utputa si consanguinea pupillo sit. nam hæreditas quidem ad adgnatam pertinet, tutela autem ad adgnatũ. Idem in libertinis, si sit patrona, & patroni filius. Nam tutelam patroni filius, hæreditatem patrona obtinebit: tantundemq; erit, etsi sit patroni filia, & nepos. *Concordat item d. l.* 1. §. *fin. his uerbis:* Idem erit, si filiæ adsignatus libertus sit: tutela quidem apud fratres remanebit (ut Marcellus notat) legitima autem hæreditas ad sororẽ pertinebit. *Secunda replicatio est: Nisi is qui manumittere debebat, latitauit. hic enim quoad hæreditatem liberti attinet, patronus non habetur, tutelæ tamen onus sustinet. Quæ replicatio approbatur d. l.* 1. §. *penult. his uerbis:* Interdũ etiam sine hæreditate tutela defertur, interdum hæreditas sine tutela, utputa in eo qui latitauit, cum seruum rogatus esset manumittere. Nam generaliter diuus Pius rescri-

psit

pſit Aurelo Baſſo, ius patroni eum non habere, his uerbis: Planè tergiuerſatio eorum, qui ſubuertere fideicommiſſariam libertatem uoluerunt, eo modo puniatur, ne ius patroni adquirant in eo quem liberum eſſe noluerunt.

VIII. EXCEPTIO: *Niſi plures ſint eiuſdem gradus, quibus tutela defertur. Hæc exceptio reprobatur l.9.ff.de legitimis tutoribus, his uerbis:* Si plures ſint adgnati, proximus tutelam nanciſcitur: & ſi in eodem gradu plures ſint, omnes tutelam nanciſcuntur. *Concordat l.8. ff.eod.tit. his uerbis:* Si reliquero filium impuberem, & fratrem, & nepotem ex alio filio: conſtat utroſq; eſſe tutores, ſi perfectæ ætatis ſint, quia eodem gradu ſunt. *Concordat Inſt.de capitis deminutione.§.fin.his uerbis:* Cum autem ad adgnatos tutela pertineat, non ſimul ad omnes pertinet, ſed ad eos tantùm, qui proximiores gradu ſunt: uel ſi plures eiuſdem gradus ſunt, ad omnes pertinet: ueluti ſi plures fratres ſunt qui unũ gradum obtinent, pariter ad tutelam uocãtur. *Item concordat Nouell.c.118. §.ſed ſi multi, his uerbis:* Sed ſi multi eundem cognationis gradum tenentes uocentur ad tutelam: iubemus ut communi conſilio magiſtratum, cui ea res curæ eſt, adeuntes, unum aut etiam plures ex ſe (quotcũq; ad patrimonij gubernationem ſufficiunt) deligant, & nominent qui pupilli res uel ſoli uel cum adiunctis adminiſtrent, periculo tutelæ omnibus qui ad tutelam uocantur ex æquo imponendo, & facultatib. eorum tacitè huius adminiſtrationis nomine pupillo obligandis.

IX. EXCEPTIO: *Niſi remotioris gradus adgnatus ſit, quem alius gradu præcedit. Hæc exceptio approbatur l.9.ff.de legitimis tutorib. cuius uerba uide ſuprà reg.prox. Concordat Inſtit. de capitis deminut.§.fin.cuius uerba uide item ſuprà reg.prox. Huius exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi proximior adgnatus apud hoſtes ſit. Hæc replicatio approbatur l.1.§.ſi apud.ff.de legitimis tutorib. his uerbis:* Si apud hoſtes ſit frater, inferioris gradus agnato tutela non defertur. nam etſi patronus apud hoſtes ſit, patroni filio tutela non defertur, ſed interim à prætore alius datur. *Secunda replicatio eſt: Niſi proximior mortuus ſit, uel capite deminutus. Hæc replicatio approbatur l.3. §.penul.ff.de legitimis tutorib. his uerbis:* Non tantum morte, uerùm etiã capitis deminutione ſucceſsio debet in legitima tutela admitti. Quare ſi proximior capite deminutus eſt, qui poſt eum eſt, ſuccedit in tutelæ adminiſtratione. *Tertia replicatio eſt: Niſi proximior ſit excuſatus uel remotus à tutela. Hæc replicatio reprobatur d.l.3.§.quæri poteſt. cuius uerba uide ſuprà reg. 6. excepi. 4. Quarta replicatio eſt: Niſi proximior fœmina ſit. Hæc replicatio approbatur l.10.ff.de legitimis tutorib. his uerbis:* Adgnato proprio fœmina, quo minus ſit impuberis agnati tutor, non obijcitur: ideoq; patruus ſororem conſanguineam habentis fratris filij legitimus erit tutor. Nec amita patruo magno, uel matertera fratris filijs, ne ſint tutores, obſtat.

X. EXCEPTIO: *Niſi legitimus tutor rem pupillo ſaluam fore cauere nolit. Hæc exceptio approbatur l.11.§.quamuis, in fine.ff.de tutorib. datis. cuius uerba uide ſ.lib.prox.cap.1.quæſt.1.excep.1.repl.1. Hactenus de duabus tutelæ ſpeciebus dictum eſt, de teſtamentaria uidelicet & legitima tutela: ſupereſt tertia ſpecies, quando ſcilicet tutor à magiſtratu datur.*

DE DANDO TVTORE ET CVratore à magiſtratu: item de adiungendo & ſubſtituendo curatore. Cap. IIII.

I. QVO IVRE A' MAGISTRAtu tutores dentur?

Definitur hæc quæſtio Inſt.de Atiliano tutore. cuius uerba uide ſ.quæſt.prox.excep.1.

II. AN TVTOR A' MAGISTRAtu utiliter ſit datus?

Regulariter quidem tutorem à magiſtratu dãdum, datumq; regulariter utiliter datum, præſumi dubium non eſt. uerùm huius regulæ exceptiones plures ſunt, ſumptæ partim ex perſona dantis tutorem, partim ex perſona dati tutoris, partim ex perſona eius cui tutor à magiſtratu datus eſt, partim denique ex alijs huiuſmodi circumſtantijs. de quibus ordine diſpiciendum, & primùm de ijs exceptionibus, quæ ſumuntur ex perſona dantis tutorem.

I. EXCEPTIO: *Niſi à non competente magiſtratu tutor uel curator ſit datus. Hæc exceptio approbatur l.6.§.tutoris. ff.de tutelis, hiſce uerbis:* Tutoris datio neq; imperij eſt, neque iuriſdictionis: ſed ei ſoli competit, cui nominatim hoc dedit uel lex, uel ſenatuſconſultum, uel princeps. *Concordat l.15.in fine.ff.de excuſat. tutor. his uerbis:* Si in caſtris merentes non ab eo tutores dentur, qui in caſtris mereban excuſationem habere Vlpianus reſpondit. *Pro declaratione huius exceptionis ſciendum eſt, qui ſint, uel non ſint competentes magiſtratus tutoribus dandis? Definitur autem hoc Inſt. de Atiliano tutore, his uerbis:* Si cui nullus omnino tutor fuerat, ei dabatur in urbe quidem à prætore urbano, & maiore parte tribunorum plebis tutor ex lege Atilia: in prouincijs uerò à præſidibus prouinciarũ ex lege Iulia & Titia. Sed ex his legibus tutores pupillis deſierũt dari, poſteaquam primò conſules pupillis utriuſq; ſexus tutores ex inquiſitione dare cœperũt, deinde prætores ex cõſtitutionib. Nam ſupradictis legibus neq; de cautione à tutoribus exigenda rem ſaluã pupillis fore, neq; de compellendis tutoribus ad tutelæ adminiſtrationem quidquam cauebatur. Sed hoc iure utimur, ut Romæ quidem

Præ-

Præfectus urbi uel prætor secundum suam iurisdictionem: in prouincijs autem præsides ex inquisitione tutores crearét,uel magistratus iussu præsidum, si non sint magnæ pupilli facultates. nos autem per constitutioné nostram huiusmodi difficultates hominum resecantes, nec expectata iussione præsidum disposuimus, si facultates pupilli uel adulti usque ad quingentos solidos ualeát: defensores ciuitatum unà cum eiusdem ciuitatis religiosissimo antistite, uel alias publicas personas,id est magistratus,uel iuridicum Alexandrinæ ciuitatis tutores uel curatores creare: legitima cantela secundnm eiusdem constiturionis normam præstanda, uidelicet eorum periculo qui eam accipiunt. *Aut Imp.* Sed hociure utimur, ut Romæ quidem, &c. *Huic concordat l.45. §.Romæ. ff. de excusat. tutorum, his uerbis:* Romæ datos tutores eos tantum accipere debemus,qui uel à pręfecto nrbi,uel à prætore,nel in testamento Romæ concepto, uel in continentibus dati sunt. *Enumerantur item & alij quibus tutores dandi ius est, l.1.ff.de tutoribus datis, hisce uerbis:* Siue proconsul, siue præses, siue etiam præfectus Ægypti, sine qui proconsulatum nel moderamen prouinciæ temporis causa obtinet,proconsule scilicet uel præside defuncto, uel quia ipsi prouincia regenda commissa est: tutorem dare poterit. Legatus quoq; proconsulie ex oratione diui Marci tutoré dare potest. *De magistratibus municipalibus etiam proponitur l.3.ff.de tutorib.datis, hisce uerbis:* Ius dandi tutores datum est omnibus magistratibus municipalibus,eoq; iure utimur: sed illum qui ab eodé municipio uel agro eiusdem municipij est. *Concordat l.6. C.qui dare tutores, &c. his uerbis:* Quod dicis matrem filijs tutorea nolle petere, super hac te adi præsidé prouinciæ: cum si eam neglexisse prospexerit, etiá ipse magistratus dare tutores siue nomina mittere,ut ab ipso decreto tribui possint, iubere non prohibeatur. *Concordat item l.2.§.si mater.ff.ad S.C.Tertyllian. cuius uerba uide J. cap.5. quæst.5.reg.3.except.2.replic.4. Præterea magistratus competens curatoribus dandis definitur Instit.de curatoribus.§.dantur,his uerbis:* Dantur autem curatores ab eisdem magistratibus, à quibus & tutores. *Porrò illustribus atq; clarissimis qui tutores uel curatores dari possint & debeant, defin.l.1.C.de tutorib.uel curatorib.illustrium,his uerbis:* Illustrib.pręfectus urbi adhibitis decem uiris ex numero senatus amplissimi,& prętore clarissimo uiro,qui tutelaribus cognitionibus præsidet, tutores curatoresue ex quolibet ordine idoneos faciat retentari. Et sanè id libero iudicio expertesq; damni cóstituent iudicantes. Et si regendis pupillaribus substantijs singuli creandorum pares esse non possunt,plures ad hoc secundum ueteres leges conuenit aduocari: ut quem cœtus ille administrandis negocijs pupillorú dignissimum indicauit, sola sententia obtineat præfecturæ: super cuius nomine, solennitate seruata, postea par prætorem interponatur decretum. Itaque hoc modo remoti à metu, qui consilio adfuerint, permanebunt, & pupillis adultisque clarissimis iusta defensio sub hac prudentiá deliberatione perueniet. Quod tamen circa eorum personas censuisse nos palàm est, quibus sanè neq; testamentarij defensores,neq; legitimi,nits ,ętate, facultatibus suppetunt. Nam ubi fortè huiusmodi homines offeruntur: si nihil ad defensionem suis priuilegijs cóparabútur, ut teneri possint,iure præscribimus. Cæterùm alia quæ causis minorú antiquis legibus cauta sunt, manete intemerata decernimus. In prouincijs autem curiales in nominandis tutorib. & curatorib. clarissimarum personarú exhibeát debitá cautionem,& discriminis sui memores cognoscant indemnitati minorú obnoxias etiam suas deinceps esse facultates. *Concordat l.7.§.sin autem testam.ibi:sed si quidem nobilis.C.de curatore furiosi. cuius uerba uide J. proximè.Postremò furiosis qui curatores dare possint & debeant, definitur Instit.de curatorib.§.furiosi,his uerbis:* Furiosi quoque & prodigi, licet maiores uigintiquinq; annis sint,tamen in curatione sunt agnatorum ex lege XII.tabularum. Sed solent Romæ præfectus urbi uel prætores, & in prouincijs præsides ex inquisitione eis curatores dare. *Concordat l.7. §.sin autem testam. C. de curatore furiosi, his uerbis:* Si testamentum quidem parens furiosi non confecerit, lex autem curatorem utpote adgnatum uocauerit,uel eo cessante,aut non idoneo forsitan existente ex iudiciali electione curatorem dare necesse fuerit: tunc secundnm præfatam diuisionem in hac quidem florentissima ciuitate apud gloriosissimam urbicariam præfecturam creatio procedat. Sed siquidem nobilis sit furiosi persona, etiam florentissimo senatu conuocando, ut ex inquisitione curator optimæ atque integræ opinionis nominetur. Sin uerò non talis persona sit,etiam solo uiro gloriosissimo præfecto urbi præsidente hoc procedat. Et siquidem curator substátiam idoneam possidest, eo sufficiente ad fidem gubernationis, & sine aliqua satisdatione nominationem eius procedere. Sin autem non talis eius census inueniatur:& tunc fideiussio in quantú possibile est ab eo exploretur, creatione omnimodo sacris scripturis proposi-

tis

tis in omni causa celebranda. Ipso autem curatore, cuiuscunq; substantiæ uel dignitatis est, præfatum sacramentum pro utiliter rebus gerendis præstanre, & inuentariũ publicè cõscribente, quatenus possint undique res furiosi utiliter gubernari. in prouincijs etiam his omnibus obseruandis, ut apud præsidem cuiuscunque prouinciæ, & uirum religiosissimũ episcopum ciuitatis, nec non tres primares memorata creatio procedar: eadem obseruatione & pro iureiurando, & pro inuentario, & satisdatione, & hypotheca rerum curatoris omnibus modis adhibenda. *Concordat ad uerbum l.19. §. sin autem testam. C. de episcopali audientia. Hæc pro declaratione primæ exceptionis sint dicta. sed & tam species sunt exceptiones proximè sequentes. Plane propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi absit magistratus competens: tunc enim decuriones dare tutores possunt. Quæ replicatio approbatur l.19. in princ. ff. de tutoribus datis. cuius uerba uide 5. except. 5. Secunda replicatio est: Nisi à competente magistratu alij sit mandatum. Hæc replicatio approbatur Instit. de Atiliano tutore. §. sed hoc iure. ibi: uel magistratus iussu præsidum. cuius uerba uide 3. ead. excep. in prin. Concordat l.45. §. cum in testamento. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide 3. lib. prox. cap.13. quæst.2. except.5. Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi ei sit mandatum, qui iurisdictionem nullam habet. Quæ duplicatio approbatur l.8. in prin. ff. de tutoribus datis, hisce uerbis:* Nec mandante præside alius tutorem dare poterit.

II. EXCEPTIO: *Nisi à magistratu alterius loci, quàm unde pupillus originem ducit, tutor sit datus. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur l. unica. C. ubi petantur tutores, his uerbis:* Magistratus eius ciuitatis, unde filij tui originẽ per conditionem patris ducunt, uel ubi eorum sunt facultates, tutores uel curatores his quamprimùm secundum formam perpetuam dare curabunt. Quòd si filij tui neq; possident quidquam in prouincia ubi morantur, neq; inde originem ducunt restituti apud patriam suam, & ubi patrimonium habent morabuntur, ut ibi defensores legitimos sortiantur. *Concordat l.1. §. fin. ff. de tutorib. datis. cuius uerba uide paulo inferius replic.2. Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi eo loco, à cuius magistratu tutor datus est, pupilli sint facultates. quæ replicatio ex uerbis iam dictis constat. Secunda replicatio est: Nisi pupillus ibi domicilium habeat. Quæ replicatio approbatur l.1. §. fin. ff. de tutoribus datis, hisce uerbis:* Quod permittitur tutorem dare prouinciæ præsidi, eis tantum permittitur, qui sunt eiusdem prouinciæ, uel ibidem domicilium habent.

III. EXCEPTIO: *Nisi is magistratus, cuius successor uenit, tutorem dederit. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit, uerùm eius replicatio hæc est: Nisi ignorauerit successorem uenisse. Quæ replicatio approbatur l.17. ff. de officio præsidis, hisce uerbis:* Si fortè præses prouinciæ manumiserit, uel tutorem dederit, priusquam cognouerit successorem aduenisse: erunt & hæc rata.

IIII. EXCEPTIO: *Nisi tutor à seipso sit datus. Hæc exceptio approbatur l.4. ff. de tutoribus datis, hisce uerbis:* Prætor ipse se tutorem dare non potest: sicut nec pedaneus iudex, nec compromissarius ex sua sententia fieri potest. *Concordat l.4. ff. de officio prætoris, his uerbis:* Prætor nec tutorem nec specialem iudicem ipse se dare potest. *Concordat item l.5. ff. de officio præsidis, hisce uerbis:* Præses prouinciæ non magis tutorem, quàm specialem iudicem ipse se dare potest.

V. EXCEPTIO: *Nisi à pari uel eiusdem ordinis magistratu tutor datus sit. Hæc exceptio reprobatur l.19. ff. de tutoribus datis, hisce uerbis:* Vbi absunt hi qui tutores dare possunt, decuriones iubentur dare tutores, dummodo maior pars conueniat. Vbi non est dubium, quin unum ex se dare possint. Magistratus municipalis collegam suum quin dare tutorem possit, non dubium est. *Concordat l.4. ff. qui petant tutores, his uerbis:* Decreto decurionum & ipsum magistratum curatorem dari potuisse, Paulus respondit.

VI. EXCEPTIO: *Nisi à furioso datus sit tutor. Hæc exceptio approbatur l.8. §.1. ff. de tutoribus datis, hisce uerbis:* Si prætor uel præses prouinciæ in furore aut dementia constitutus, dederit tutorem, non puto ualere. quamuis enim prætor uel præses sit, nec furor ei magistratum abroget: attamen datio nullius erit momenti.

Hactenus primi generis exceptiones propositæ sunt, eæ nimirum, quæ sumuntur ex persona eius qui dedit tutorem. Sequuntur nunc exceptiones desumptæ ex persona dati tutoris.

VII. EXCEPTIO: *Nisi tutor superioris uel inferioris ordinis sit, quàm pupillus. Hæc exceptio reprobatur l.22. ff. de tutoribus datis, hisce uerbis:* Et qui non sunt consiliarij, consiliariorum filijs tutores creantur: sicut & consiliarij his qui non sunt ex consiliarijs. *Concordat l.15. §. scire. ff. de excusationibus tutorum, his uerbis:* Scire oportet nulli dignitatem tribuere excusationem. Vnde si quis senatorius fuerit, hic tutor erit & eorum qui inferioris ordinis sunt quàm senatorum, quemadmodum rescripsit diuus Marcus & Commodus. Si autem quis tutor uel curator fuerit non senatoris uel aliter in dignitate positi, deinde postea fiet senator: continuò absoluetur à sollicitudine. Si autem liberi quorum tutelam aut curã administrabat, erant senatoris; non absoluetur à tutela aut cura.

curæ. Similiter autem & qui inferioris ordinis est, non excusabitur à tutela uel cura maiorum. *Planè admittitur exceptio proposita, si senator ei qui in nulla dignitate positus est, tutor detur. quæ distinctio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Si autē quis tutor uel curator fuerit non senatoris, uel aliter in dignitate positi, &c.

VIII. EXCEPTIO: *Nisi ingenuus libertino tutor sit datus. Hæc exceptio reprobatur l.27. §.fin. ff.de tutorib.datis, hisce uerbis:* Libertino tutores libertini dandi sunt. Sed etsi ingenuus detur, nec se excusauerit: tutor perseuerabit. *Plura de hac re uide 3.cap.6.quæst.1.causa 9.*

IX. EXCEPTIO: *Nisi filius parenti curator sit datus. Et hæc exceptio reprobatur l.12. in princ. ff.de tutorib.datis, hisce uerbis:* Proconsul non dubitabit filium quoque patri curatorem dare. Quamuis enim contrà sit apud Celsum, & apud alios plerosq; relatum, quasi indecorum sit patrem à filio regi: attamen diuus Pius Iusto Celeri, item diui fratres rescripserunt, filium si sobriè uiuat, patri curatorem dandum magis quàm extraneum. *Concordat l.1.§.fin.ff.de curatore furioso, his uerbis:* Curatio eius cui bonis interdicitur, filio negabatur permittenda. Sed extat diui Pij rescriptum, filio potius curationem permittendam in patre furioso, si tam probus sit. *Concordat item l.2.ff.eod.tit. his uerbis:* Non dubitabit proconsul filium quoq; patri curatorem dare. *Concordat item l.4.ff.eod.tit. his uerbis:* Furiosæ matris curatio ad filium pertinet. Pietas enim parentibus (etsi inæqualis est eorum potestas) æqualis debetur.

X. EXCEPTIO: *Nisi maritus uxori curator sit datus. Hæc exceptio approbatur l.2. C.qui dare tutores, his uerbis:* Maritus etsi rebus uxoris suæ debet affectionē, tamen curator ei creari nō potest. *Concordat l.14.ff.de curator.furioso, his uerbis:* Virū uxori mente captæ curatorē dari non oportet. *Concordat item inst.de excusationibus tutorum, his uerbis:* Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, maritum uxori suæ curatorem datum excusare se posse, licet se immisceat. *Concordat l.4.C.de excusat.tutor. his uerbis:* Amplissimi ordinis constituto, qui pupillam suam uxorem ducit, nuptias contrahere non intelligitur, & tamen infamis constituitur. Sed si tu Demetriæ, cum eam in matrimonio haberes, absens & ignorans curator constitutus es: potes esse securus, dum tamen alius substituatur. Non enim debet ignorantiā maritorū amplissimi ordinis consulto fraus quæri.

XI. EXCEPTIO: *Nisi sponsus sponsæ tutor uel curator sit datus. Hæc exceptio approbatur l.1.§.fin. ff.de excusat.tutor.his uerbis:* Non potest curator esse sponsæ sponsus, ut Senatus dicit: creatus autem talis absoluitur.

XII. EXCEPTIO: *Nisi socer nurui curator sit datus. Hæc exceptio approbatur l.17. C.de excusat.tutorum, his uerbis:* Licet orationis sub diuo Marco habitæ uerba deficiāt: is tamen qui post contractas nuptias nurui suæ curator datur, excusare se debet, ne manifestè sententiā eius offendat, & labem pudoris contrahat. *Concordat l.3.in fine. C.de interd.matri.inter, &c. cuius uerba uide suprà lib.14.cap.3.except.11. replic.11.*

XIII. EXCEPTIO: *Nisi tutor datus debitor uel creditor sit pupilli. Hæc exceptio iure antiquo reprobatur l.7. C.de excusationib. tutorum, his uerbis:* Neq; à tutela neq; à cura ideo quis excusatur, quòd creditor siue debitor eius est, cui tutor siue curator datus est. Sed participem in munere habere debet, ut si res exegerit, is qui alieno auxilio eget, defendatur. *Mutatur hoc ius, approbaturq; exceptio proposita Nouell.c.72. in prin. usq; ad §. quia uerò grauatè, his uerbis:* Sancimus, ut si perspicuè clarum sit, eum qui curator cōstituitur, iuribus minoris obligatū esse: neq; ille curator sit, ne quando aut calendariū surripiat, aut alias probationes quæ ad manū sunt supprimat, & huius curatio illius rebus perniciem inferat. Hoc igitur ipsum incōcussa & immota lege reuinctū esto, ne quis eorū qui uel defuncti res, aut ipsum minorē, aut eius res se obligatas habere perhibēt, uel etiam perspicuè ipsi minori obligati sunt: ad eius curationē accedant, aut tale quippiā agendi habeant licētiam. Atqui omnino si quis, cum iam in curatione hæreat, obligationē cōtra minorē sibi adquisierit, delata fortè ei hæreditate alicuius, qui minorē obligatū habuit, aut alia huiusmodi causa: ne amplius ei soli pupillorū aut minorū curatio cōcredatur: sed alius tutor uel curator adiūgatur (id quod in multis legū casibus deprehēdimus) quo magis ille ipse custodiat, ne quid medio tēpore cōtra minoris cōmoda, aut eius patrimoniū ab eo qui obligationē aduersus eū paratā habet, dolo malo geratur: sed tamen iuramēto in electione præstito, quòd hoc custodiet, quā etiā pœnā hoc nomine, si minoris cōmoda curatori prodiderit, reuereritus diligēter hoc obseruet. Ne uerò tutelę aut curationis recusationē omnib. hominibus præbeamus, si dicāt minorū se res obligatas habere, aut quod perspicuè minorib. ipsi obligati existant: sancimus, si quis asseueret minorem se, aut res eius, aut parentes obligatos habere, ut simulatq; intra tempus recusationi præstitutū apud eum qui curatorem dedit, id ostenderit, absoluatur: aut si obscurū adhuc sit, ad sancta Dei eloquia iusiurandum subeat, quòd uera existimatione ductus, minorē se habere obligatū, curationē recuset. Quod si factum erit, ne tutelam aut curationē attingat: sed quàm lōgissimè ab

hoc

hoc ablegetur munere: ne exinde hostem potius minori quàm curatorem demus. Si uerò initio hoc tacuerit, & curator factus sit: sciat tota se actione quam contra minorem habet, etsi uera sit, casurum, ex eo quòd dedita opera cõtra hanc legem id dissimulauerit. Sed etsi is qui perspicuè minori obligatus sit, tacuerit: sciat ipse quoq; hanc se pœnam subiturum, ne curationis tempore posit arte cõpositis fortè solutionibus aut àlijs liberationibus debito se exuere. Quod si quis (ut dictum est) curator factus, deinde curiosius res minoris perscrutatus, actiones sibi delegari uel per donationem, uel per emptionem nominis, uel quocúq; alio modo effecerit: sciat quod ab ipso geritur, omnino irritum futurũ, & neq; per se, neque per interpositam personam tale quippiam cum effectu geri: sed ex omni parte talia infirma futura, perinde quasi ne initio quidẽ facta aut contracta essent. Nemini enim dubiũ est, quin si in eam delabatur cogitationem, omnia deinceps ad animæ suæ perniciem, & earum rerum utilitatem, quæ eius esse uidentur, agat atq; gubernet. Neq; tantum quamdiu curator fuerit, à tali eum delegatione arcemus: sed etiã postea, ne quãdo tali consilio in animo concepto rem ad tempus seponat: & quod maliciose prius in animo constituerat, pòst deinde quàm à curatione destitit, & dolo malo gestum obliuioni traditum est, tunc fortè cum curator amplius non est, actionum delegationẽ acceptet, & rem dolo malo circumueniat. Nã tunc quoq; irritum esse uolumus, quod agitur, & ne qua actio contra eum cuius antea curam gessit, delegata ualeat: sed pro nõ facto habeatur, & minori cedat in lucrum, licet delegatio ex ueris causis facta sit: non quod ad eũ qui delegarit, reuertatur actio, quasi nihil in medio contra legem factum esse uideatur: sed ut propter legis nostræ transgressionẽ ipse quoq; his excidat, quæ per eam occasionem pro delegata actione adquisiuit, & minor ea lucrifaciat. Nisi enim hanc imponeremus pœnam, perfacile futurum esset dolo agere, & facile eum qui delegasset, instrueret ut actionem moueret, & ipsius interuentu quæ pro delegata dedisset, actione reciperet, fallaciter lege per improbitatem suam elusa. Atq; hæc de omni curatione dicimus, in quibus omnino casibus leges aliquibus prodigis fortè, uel furiosis, uel mente captis curationes inducunt, uel si quid denique aliud aut lex iam enumerauit, aut etiam postea præter opinionem natura inuenerit. *Hactenus uerba quibus exceptio proposita approbatur, exposita sunt. Eius autem replicatio hæc est: Nisi matres filiorum tutrices uel curatrices sint datæ: his etenim proposita exceptio non obstat. quæ replicatio approbatur* Nouell. c. 94. *in prin. usq; ad §. quia uerò, his uerbis:*

Descripsimus nuper de curatione minorum legem deprehensis ex crebra causarum à nobis iudicatarum multitudine maleficijs, quæ circa ipsos admitterentur, ne quis eorum qui uel minoribus essent obnoxij, uel qui se habere ipsos dicerent obnoxios, ad curam gerendam accederet, quo minus administratione rerum accepta, maliciosè circa minorem aliquid delinqueret. Sed quia matribus uolentibus curam gerere, & tam secundum ueteres quàm secundum nostras leges ad curationem accedere petentibus, præter animi nostri intentionem per peram lex nostra est opposita: uolumus ut à lege quæ ista dicit, matrum personæ eximantur. Primũ enim prohibere nunc, quod pro minoribus semper introductum fuit, absurdissimum ducimus: deinde nequaquam in eundem aliquis ordinem matrem & cæteros collocauerit. Nam matrem quidem pius ille, & à natura insitus circa liberos amor, ut plurimum suspicione liberam reddit: qui uerò nullam erga liberos necessariam habent causam, cum his maternus animus meritò conferendus non est. Vnde licentia esto matribus, secundum ueterem obseruationem renunciantibus, & res suas pignori obligãtibus (prout prius in usu fuit habitum) & filiorum tutelam suscipere, neq; huiusmodi exceptionem metuunto: sed eo loco res illarum sunto, quasi de hoc ne initio quidem lex scripta fuisset. Quapropter siue dotes, siue ante nuptias donationes exigant, siue alia debita habeant, siue matres contra minores, siue minores contra matres paternarum fortè rerum occasione, uel etiam suarum (multa enim aliquis ad animi curam ista reuocans & dispiciẽs inuenerit) sunto ex utraq; parte illibata, secundũ priores constitutiones & iudicanda & administranda, siue legitimorũ siue naturalium filiorum curam mater suscipiat.

XIIII. EXCEPTIO: *Nisi is tutor sit datus, qui nõ est suppositus iurisdictioni ipsius dantis, & externus est. Hæc exceptio approbatur* l. 5. C. *qui dare tutores, his uerbis:* Neque à præside alterius prouinciæ, neq; à magistratibus municipalibus tutorem ortum ex alia ciuitate, nec domicilium ubi nominatur habentem, iure dari posse ab eo cuius iurisdictioni subiectus non est, certissimi iuris est: nec cessatio iniũcti perperam officij ad periculum eius pertinet. *Concordat* l. 5. C. *qui petant tutores. cuius uerba uide* J. *except.* 33. *repl.* 6. *item concordat* l. 3. *in fine.* ff. *de tutoribus datis. cuius uerba uide* J. *ex-*

cept.1. *Concordat item l.2.§.dicendum igitur.ibi:qui ex eodē loco sint. ff. de excusat. tutor. cuius uerba uide J.cap.6.quæst.1.causa 9. Concordat item l.13.§.fin.ff. eod.tt.his uerbis:* Similiter et si eum qui nō est suppositus iurisdictioni, creabunt magistratus tutorem uel curatorem: neq; hic necessitatem habet obseruare constituta tempora, utputa quia neque ciuis neque incola est. *Concordat d.l.13.§. consequens, his uerbis:* Consequens est credere, quod si aliqua specie excusationis fuerit quis usus, non aliter audietur quàm si obseruauerit constitutum tempus: nisi fortè alterius alicuius ciuitatis est ciuis. *Propositæ exceptionis replicatio hæc est: Nisi eo loco ubi pupillus est, idonei tutores non inueniantur. tunc enim aliunde possunt peti. quæ replicatio approbatur l.24.ff. de tutoribus datis, hisce uerbis:* Diuus Marcus & Verus Cornelio Proculo. Siquando desunt in ciuitate ex qua pupilli oriundi sunt, qui idonei uideantur esse tutores: officium erit magistratuum inquirere ex uicinis ciuitatibus honestissimum queq;, & nomina præsidi prouinciæ mittere, non ipsos arbitrium dandi sibi uindicare. *Concordat ad uerbum l. 1.§.si quando.ff.de magistr. conueniendis. item concordat l.10.ff.de tutelis, hisce uerbis:* Etiam non municeps tutor dari potest, dummodo municipi detur.

XV. EXCEPTIO: *Nisi seruus tutor uel curator sit datus. Hæc exceptio approbatur l.7.C.qui dare tutores, his uerbis:* In seruili conditione constitutum tutorem uel curatorem à præside dari non posse, nullam habet iuris dubitationem.

XVI. EXCEPTIO: *Nisi surdus uel mutus tutor datus sit. Hæc exceptio approbatur l.1.§.fin. ff.de tutelis, hisce uerbis:* Mutus tutor dari non potest: quoniam authoritatem præbere nō potest. Surdum non posse dari tutorē, plerique & Pomponius lib. XVI. ad Sabinum probant: quia non tantum loqui, sed & audire tutor debet. *Concordat l.17.ff.eod.tt.his uerbis:* Compluria senatusconsulta facta sunt, ut in locū furiosi, & muti, & surdi tutoris, alij tutores dentur.

XVII. EXCEPTIO: *Nisi furiosus tutor sit datus. Hæc exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* In locum furiosi, &c. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi furiosus sanæ mentis sit factus. Hæc replicatio approbatur l.11.ff.eod.tt. his uerbis:* Furiosus si tutor datus fuerit, potest intelligi ita dari, cum suæ mentis esse cœperit. *Concordant ea quæ proposita sunt J. cap. 2. quæst.1.except.10.*

XVIII. EXCEPTIO: *Nisi cæcus tutor sit datus. Hæc exceptio approbatur l.3.C.qui dare tutores, his uerbis:* Luminibus captum curatorem haberi debere, falso tibi persuasum est.

XIX. EXCEPTIO: *Nisi spado tutor sit datus. Hæc exceptio reprobatur l.15. in prin. ff. de excusat. tutorum, his uerbis:* Spadonem quoque creabunt tutorem. nullam enim habet excusationem, ut cōstitutio ostendit Imperatorum Seueri & Antonini. *Vide item J. cap.6. quæst.1.causa 49.*

XX. EXCEPTIO: *Nisi minor uiginti quinq; annis tutor uel curator sit datus. Hæc exceptio approbatur l.5.C.de legitima tutela, his uerbis:* Nemo neque frater neque alius legitimus in tutelam siue ingenui siue liberti uocetur, antequam quintum & uicesimū suæ ætatis annum impleat. Immineat etenim ei pro sua tantummodo administratione periculum, nec alieno opere alius prægrauetur. Sic etenim pupillis & adultis competens gubernatio inducitur, & naturalis ordo per omnia conseruabitur. cui enim ferendum est eundē esse tutorē, & sub cura agere: hęc certè & nominū & rerum fœda confusio est. Discretis itaque omnibus uel datiui uel legitimi fiant tutores hi qui talis ætatis sunt, cui suarum rerum administratio committitur, quorumq; res possunt plenissimo iure hypothecarū teneri: omnibus quę de successionibus tam ingenuorum quàm libertinorum prioribus legibus disposita sunt, in suo robore duraturis, nec aliquā imminutionem ex præsentis legis sanctione accepturis: maximè in libertorum successionibus, ne uideantur ex eo quòd ad tutelæ grauamen non ueniunt, successionis emolumentum amittere. *Concordat Inst. de excusat. tutorib. §. item minor, his uerbis:* Minores uiginti quinq; annis olim quidē excusabantur, nostra aūt cōstitutione prohibentur ad tutelam uel curā adspirare, adeò ut nec excusatione opus sit. Qua cōstitutione cauetur, ut nec pupillus ad legitimam tutelam uocetur, nec adultus: cū sit inciuile eos qui alieno auxilio in rebus suis administrādis egere noscuntur, & ab alijs reguntur, aliorū tutelā uel curam subire. *Plures leges concordantes uide J.cap.prox.except.4. Planè propositæ exceptionis replicatio uidetur esse in testamentarijs tutorib. de qua re uide J.cap.2.except.11.*

XXI. EXCEPTIO: *Nisi fœmina tutrix uel curatrix sit data. Hæc exceptio approbatur l.ult.ff. de tutelis, hisce uerbis:* Fœminæ tutores dari nō possunt, quia id munus est masculorū: nisi à principe filiorū tutelā specialiter postulent. *Concordat l.16.ff. eod. tt. cuius uerba uide J.cap.1.quæst.3.reg.3.item concordat l.21. in prin.ff. de tutoribus datis, hisce uerbis:* Scire oportet magistratus, quòd curatrices minoribus mulieres non creabunt. *Item concordat l.1.C.quando mulier tutelæ off.his uerbis:* Tutelam administrare uirile munus est, & ultra sexū fœmi-

neæ

neç infirmitatis tale officium est. *Propositæ exceptionis replicatio hæc est: Nisi mater uel auia liberorum suorum tutelam gerat. Quæ replicatio approbatur Nouell. c. 118. §. hæc autem dicimus, his uerbis:* Mulieribus & nos tutelæ muneta subire interdicimus, nisi mater aut auia sit. Nam his solis pro successionis hætediratiæ ordine tutelam subire petmittimus, si apud acta tam secundis nuptijs quàm Velleiani senatuscõsulri auxilio renunciauerint. Hæc em̃ si obseruauerint, omnibus ex transuerso cognatis in tutela capessenda ptęfetentur: eo quòd mulietibus tantummodo tutotũ muneta subire interdictũ est, si matet aut auia non sit, solis testamentarijs tutotibus eas anteuertentibus: siquidem defuncti uoluntatem atq; electionem præfetri uoluimus. *Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi mater uel auia secundis nuptijs nõ renunciauerit. quæ duplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Si apud acta tam secundis nuptijs, &c. *Concordat l. 2. C. quando mulier tutelæ officio fungatur, his uerbis:* Matres quę amissis uiris tutelam administrandorum negociorum in liberos postulant: priusquã confirmatio officij talis in eas iure eueniat, fateantur actis sacramento præstito, ad alias se nuprias non uenire. Sanè in optione huiuscemodi nulla cogatur, sed libera in conditiones quas pręstituimus, uoluntate descendat. nam si malunt alia optare matrimonia, tutelam administrate nõ debent. Sed ne sit facilis in eas post tutelam iute susceptam itruptio: bona eius primitus, qui tutelam gerentis affectauerit nuptias, in obligationem uenite, & teneri obnoxia tationibus patuulorum præcipimus: ne quid incuria, ne quid fraude depereat. *Concordat item l. 3. C. eod. tt. his uerbis:* Si patet secundum nostram constitutionẽ naturalibus liberis in his rebus quæ ab eo in eos profectæ sunt, tutotem non reliquerit, mater autem uoluerit eorum (siue sint masculi, siue fœminæ) subire tutelam: ad exemplum legitimę sobolis liceat ei hoc facere, quatenus actis sub competente iudice interuenientibus, iuramentũ antea ptęstet, quòd ad nuptias nõ petueniat, sed pudicitiam suam intactam consetuet, & tenũciet senatuscõsulti Velleiani præsidio, omnique alij legitimo auxilio, suamque substantiam supponat: & ita filiotum suorum uel filiarum naturalium tutricem eam existere sancimus: omnibus quæ pro matribus & liberis eatum ex legitimo matrimonio progenitis, diualibus constitutionibus cauta sunt, in huiusmodi matribus obseruandis. Si enim in filijs iustis, in quibus & testamentariæ & legitimæ sunt tutelæ, & tamen matribus, his deficientibus, ad prouidentiam filiotum suorum uenire conceditur: multo magis in his casibus, ubi legitima tutela euanescit, saltem alias eis dare humanissimum est. *Secunda duplicatio est: Nisi non præstito iuramento mater secundis nuptijs renunciauerit. Hæc duplicatio approbatur quidem iure antiquo, ut ex iam propositis constat: mutatur autem & reprobatur iure nouo Nouell. c. 94. §. quis uerò, his uerbis:* Sancimus, ut omnis quidem illa obsetuatio, quam in matribus custodimus, priote forma obtineat, & simul Velleiano senatusconsulto, omnique alij auxilio tenuncient, simul omnia agant quę prius definita sunt. Iusiutandum uerò non ptæbeatut, sed sufficiat sola tenunciatio, cùm de omnibus alijs, tum etiam de secundis facta nuptijs, nullo de hoc ptæstando iuramento. Simulatque uerò secundis se nuptijs iunxetit, protinus à tutela depellatut, & eadem agentur, quæ fortè etsi iutasset, semel in iudicio mentita, suæque confessioni ac depositioni secundas ptæfetẽs concupiscentias sustineret. *Tertia duplicatio est: Nisi mater ad secundas uenerit nuptias. Hæc duplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Simulatque uerò secundis se nuptijs iunxerit, protinus à tutela depellatur. *Concordat Nouell. c. 22. §. ad hæc. usq; ad §. placet, his uerbis:* Sancimus, ut mulietes quæ denunciatione facta, non se ad secundas peruenturas nuprias, mentiri de cætero ausæ fuerint: ultra iam receptas pœnas his etiã omnibus subdantut, quas superius de mulietibus ante legitimum tempus luctus nubẽtibus recensuimus, tam infamiam illis quã omnia cætera inducentes: eandem eis pœnatum remissionem largiẽtes, quam & illis, nempe ut preces principi offerant, & dimidiam bonotum suotum partem filijs assignent, ne usu quidem ftuctu apud eas manente: & in summa eodem illam loco proptet nuptiarum deformitatem ponimus, cum ea quæ ante legitimũ tempus luctus nupsit. Sed etsi naturalium liberotum tutelam gerat (dedimus etenim & hoc illi, tamen à uiro domum deducta) nisi eadem agat quæ antea diximus, ijsdem pœnis subiaceat. Prouideant autem pet prouincias quidem gentium ptæsides, hic uerò gloriosissim. huius almæ urbis ptæfectus unà cũ ptætote, cui ea res curæ est, ut ad nuptias animum adijciente, tutelam gerente muliete, & tutotem pupillis constituant, & rationes suscipiant: & quod marer administratæ tutelæ nomine debet restitui, faciant. *Concordat item duplicationi propositæ l. 2. ibi: Nam si malunt. C. quando mulier tutelæ off. fung. cuius uerba uide paulo superius dupl. 1. Concordat denique d. l. 2. §. fin. cuius uerba uide j. dupl. 7.*

Quarta duplicatio est: Nisi mulier Senatusconsulto Velleiano non renunciauerit. quæ duplicatio approbatur l. 3. ibi: & renunciet. C. d. tt. cuius uerba uide s. d. dupl. 1. Concordat Nouell. c. 118. §. hæc autem dicimus. cuius uerba uide s. ead. repl. in prin.

Quinta duplicatio est: Nisi testamentarij sint tutores. quæ duplicatio approbatur d. §. hæc autẽ dicimus, in fine. Concordat l. 2. §. his illud. C. quando mulier tutelæ officio fung. his uerbis: His illud adiungimus, ut mulier si ætare maior est, tũc demnm petendæ rutelæ ius habear, cum tutor uel testamẽtarius, uel legitimus defuerit, uel priuilegio à tutela excusetur, uel suspecti genere submoueatur, uel ne suis quidẽ pro animi aur corporis ualetudine administrãdis faculratibus idoneus inueniatur. *Concordat l. 3. §. fin. C. eod. tt. cuius uerba uide s. dupl. 1.*

Sexta duplicatio est: Nisi legitimi supersint tutores. Hæc duplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce: Vel legitimus defuerit, &c. *Concordat d. §. fin. Mutatur ac reprobatur duplicatio hæc Nouell. c. 118. §. hæc aũt dicimus. ibi: Hæc enim si obseruauerint. cuius uerba uide s. ead. repl. in prin.*

Septima duplicatio est: Nisi mater tutrix esse nolit. quæ duplicatio approbatur d. l. 2. §. fin. his uerbis: Quòd si fœminæ turelas refugerint, & præoptauerint nuptias: tunc demum uir illustris præfectus urbi accito prærore, qui impertiendis turoribus præsidet, siue iudices, qui in prouincijs iura restituunt, de alio ordine per inquisitionem dari defensores minoribus iubebunt. *Concordat Nouell. c. 117. §. si imperfectæ, in fine. cuius uerba uide suprà libro proxim. capite 2. quæstion. 1. in mutato iure, exception. 2. Hæc de uicesima prima exceptione.*

XXII. EXCEPTIO: *Nisi miles tutor uel curator datus sit. Hæc exceptio approbatur l. 4. C. qui dare tutores, his uerbis:* Militiæ armatæ muneribus occupatus, neque si legitimus sir, neque si ex restamento darus fuerit, nec alio modo (ersi uoluerir) tutor uel curaror fieri poteſt. Sed si errore ductus, res administrauerir, negociorum gestorũ actione conuenitur. *Concordat Inst. de excusat. tutor. §. idem & in milite, his uerbis:* Et in milite obseruandum est, ur nec uolens ad turelæ onus admirtatur. *Planè iure antiquo miles tutor dari poterat uolens, inuitus autem excusationem habebat. de qua re uide j. cap. 6. quæst. 1. causa 40.*

XXIII. EXCEPTIO: *Nisi is qui in legatione est, tutor sit datus. Hæc exceptio approbatur l. 21. §. eos qui. ff. de tutoribus datis, hisce uerbis:* Eos qui in legarione sunt, non creent tutores uel curarores magistrarus: quia per id tempus quo in legatione sunr, periculum ad eos non pertinet. Si præfectorium hominem in legarione existentem, Romanus princeps dederit tutorem, dimittetur.

XXIIII. EXCEPTIO: *Nisi tutor datus à parente pupilli tutor esse prohibitus sit. Hæc exceptio approbatur d. l. 21. §. sed etsi quis, hisce uerbis:* Sed etsi quis à parentibus prohibitus fuerit tutor esse: neque creari hũc oportet, etsi crearus sir, nec recusauerir: prohiberi eum esse tutorem manenre epitimia. *Concordat l. unica. C. si contra matris uoluntatem, his uerbis:* Si conrra matris ultimam uoluntatem Fuscinium filio communi tutorem datum probaueris: eum sine damno existimarionis à tutela remouendnm, præror decernet: quę rescriptio si in fraude conuictus fuerit, non suffragabitur. *Concordant ea quæ proposita sunt s. cap. 2. quæst. 6. reg 1. except. 6.*

XXV. EXCEPTIO: *Nisi is qui seipsum ingessit, tutor datus sit. Hæc exceptio approbatur l. 21. §. fin. de tutoribus datis, hisce uerbis:* Semper maximè hoc obseruent magistratus, ne creent eos qui seipsos uolunt ingerere ut creẽtur, quiq; pecuniam dant. hos enim & pœnæ obnoxios esse, lege promulgarum est. *Huius exceptionis replicatio est in matre & auia pupilli, ut constat ex ijs quæ dicta sunt s. exception. 21. repl. 1.*

XXVI. EXCEPTIO: *Nisi is tutor datus sit, ad quem periculum ex altero tutore pertinet. Hæc exceptio reprobatur l. 28. ff. d. tt. his uerbis:* Romanius Apulus à iudice appellauerat, dicens se nou debuisse dari in turela collegã ei, quẽ ipse cum magistratus esset, nominasset suo periculo, ne in una turela duplex periculum sustineret: decreuir Imperator posse quem & fideiussorem pro tutore esse, & nihilominns tutorem dari. Itaque detentus est in turela.

XXVII. EXCEPTIO: *Nisi curialis illustri pupillo tutor sit datus. Hæc exceptio approbatur l. 2. C. de tutorib. illustrium, his uerbis:* Generali lege prospectum est, ne qui ad illustriũ Senarorum tutelam curialibus occupati necessiratibus, uocentur.

XXVIII. EXCEPTIO: *Nisi absens tutor sit datus. Hæc exceptio reprobatur l. 5. cum lege sequente. ff. de tutorib. datis, hisce uerbis:* Illud semper constirir, præsidem posse turorem dare tam absentem quàm præsenrem, & tam præsenti quàm absenti: necnon ignorantĩ & inuito.

XXIX. EXCEPTIO: *Nisi cum pupillus à matre hæres scriptus esset sub hac conditione, Si patris potestate fuerit solutus: emancipato pater tutor sit datus. Hæc exceptio approbatur l. 22. §. 1. ff. de tutoribus datis, hisce uerbis:* Si mater sub hac conditione scripserit filios hæredes, Si soluti patris potestate fuerint:

solutis

solutis his, & propter hoc hæredibus ipse pater curator creari non poterit, etiamsi uoluerit: ut non alia uia hoc quod noluit, testatrix fiat: & hoc ita à diuo Seuero promulgatum est.

XXX. EXCEPTIO: *Nisi plures tutores sint dati. Hæc exceptio reprobatur l.23.ff. de tutoribus datis, hisce uerbis:* Simul plures tutores dari possunt. *Concordat l.1.§. etsi regendis. C.de tutoribus illustrium.cuius uerba uide s.except.1. Hactenus exceptiones secundi generis propositæ sunt, desumptæ ex persona dati tutoris & curatoris. Sequitur tertium genus exceptionum, earum scilicet quæ sumuntur ex persona eius, cui tutor uel curator datus est.*

XXXI. EXCEPTIO: *Nisi puberi tutor detur. Hæc exceptio approbatur l.26. ff. de tutoribus datis, hisce uerbis:* Seiæ egressæ annos duodecim, decreto prætoris ex inquisitione datus est tutor quasi minori: quæro an excusare se deberet? Scæuola respondit, secundum ea quę proponerentur, neq; excusationem necessariam esse, neque obligari quod non gereret. *Planè curator puberibus rectè datur. quod replicationis loco notandum. quæ replicatio approbatur Instit. de curatoribus, in prin. his uerbis:* Masculi quidem puberes, & fœminæ uiripotentes, usq; ad uicesimum quintum annum completum curatores accipiunt: quia licet puberes sint, adhuc tamen eius ætatis sunt, ut sua negocia tueri non possint.

XXXII. EXCEPTIO: *Nisi impuberi curator sit datus. Hæc exceptio approbatur l. 3. in prin. ff. de tutelis, hisce uerbis:* Qui habent tutorem, si furere cœperint, in ea causa sunt, ut in tutela nihilominus durent. Quæ sententia Quinti quoq; Mutij fuit, & à Iuliano probatur, eoq; iure utimur, ut cesset cura, si tutelæ ætas indigeat. Quare si tutores habent, per furorem in curã nõ rediguntur. Si uerò nõ habent, & furor eis accessit, nihilominus tutores accipere poterunt: quia lex XII. Tabularũ ita accepta est, ut ad pupillos uel pupillas non pertineat. Quia aũt in pupillorum persona agnatos curatores non admittimus, idcirco putamus, etsi minor uigintiquinq; annis furiosus sit, curatorem ei non ut furioso, sed ut adolescenti dari, quasi ætatis sit impedimentum. Et ita definiemus, ei quem ætas curę uel tutelæ subijcit, non esse necesse quasi demẽti quęri curatorẽ: & ita Imp. Antoninus Augustus rescripsit: cum magis ætati quàm dementiæ tantisper sit consulendum. *Concordat l.11. ff. de tutorib. datis, hisce uerbis:* Curator pupillo uel pupillæ non datur, si tutor eorũ adfuerit. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc uidetur: Nisi pupillus sit furiosus, mutus uel surdus. quæ replicatio in furioso reprobatur d.l.3. in prin. reprobatur item in surdo l.6.§.surdo.ff.eod.tt.his uerbis:* Surdo impuberi poterit tutor dari. *Concordat d.l.6.in prin.cuius uerba uide j.lib.prox.cap.7.quæst.2. reg.1.except.23. Secunda replicatio est: Nisi tutor impuberis non sit idoneus. quæ replicatio approbatur Inst. de curatorib.§.interdum, his uerbis:* Interdum & pupilli curatores accipiunt: utputa si legitimus tutor non sit idoneus: quoniam habenti tutorem, tutor dari nõ potest. Item si testamento datus tutor, uel à prætore aut præside, idoneus non sit ad administrationẽ, nec tamẽ fraudulenter negocia administret: solet ei curator adiungi. *Concordat l.13. ff.de tutelis, hisce uerbis:* Solet etiam curator dari aliquando tutorẽ habenti, propter aduersam tutoris ualetudinem, uel seniũ ætatis: qui magis administrator rerum, quàm curator esse intelligitur. Sed etiã actor tutelæ, quẽ solet prætor permittere tutoribus constituere, qui non possunt sufficere administrationi tutelæ: ita tamen ut suo periculo eum constituant. *Concordat item propositæ replicationi l.10.§.penul.ff.de excusat.his uerbis:* Si quis etiã ita ægrotus fuerit, ut oporteat eum non omnino dimitti à tutela: in locũ eius curator interim dabitur. Senatus autẽ hic rursus recipiet tutelam. Sed etsi quis in insaniam inciderit, similis est huic: & ita Vlpianus scribit. *Concordat item l.6. ibi: Quod si nihil. C.de suspectis tutorib.cuius uerba uide j. cap.7.quæst.2.causa 11. Tertia replicatio est: Nisi tutor furiosus sit factus. Hæc replicatio approbatur uerbis iã propositis hisce:* Sed & si quis in insaniam inciderit, &c. *Concordat l.12. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Furor autem non in totum excusat, sed efficit ut curator interim detur.

Quarta replicatio est: Nisi minor uigintiquinq; annis tutor datus sit. Hæc replicatio approbatur l.10.§. si libertus.ff. de excusationib. his uerbis: Si libertus impubes dabitur à patrono curator filijs suis, uel alius quicunque minor uigintiquinq; annis, donec quidẽ impubes fuerit, nec molestabitur: interim autem alter in locum eius creabitur curator. Similis est huic & legitimus tutor, si puberem esse cõtigerit: nam & in eius locum curator interim dabitur. *Quinta replicatio est: Nisi tutor solus administrationi non sufficiat. Hæc replicatio approbatur l.3. C. in quibus causis tutorem habenti, his uerbis:* Propter latè diffusum uel in diuersis locis cõstitutum patrimoniũ, uel quòd solus ad administrationem non sufficias, an tibi tutelam administranti adiungi aliquos curatores oporteat, pręses prouincię si te non sufficientem deprehenderit, æstimabit. *Concordat l.11.C.de excusat.tutorum, his uerbis:* Testamento tutor datus, ut à bonis his excusareris, quæ pupilli tui in alia pro-

uincia quàm unde es, ubiq; moraris, posſident, intra quinquageſimum diem poſtulare debuiſti. Quod ſi facete ceſſaſti, excuſatio quidẽ tẽporis præſcriptione ſubmouetut: ſed propter latè diffuſum patrimoniũ an ribi adiungi aliquos curatores oporteat, præſes ptouinciæ, ſi te inſufficientem deprehenderit, æſtimabit. *Sexta replicatio eſt: Niſi tutor pupillo datus prouocauerit. Hæc replicatio approbatur l.17.§.fin. ff. de appellationibus, his uerbis:* Tutot pupillo datus ſi prouocet, interim pupillo curatot dabitut. Sed ſi tutoris authoritas fuerit neceſſaria, ueluti ad adeundam hæteditarem, tutot ei neceſſariò dabitut: quoniam cutatotis authoritas ad hoc inutilis eſt. *Septima replicatio eſt: Niſi tutor datus, ad tempus ſe excuſet. Hæc replicatio approbatur Inſt. de curatorib. §. penult. his uerbis:* Loco rutotum qui non in perpetuum, ſed ad tempus à tutela excuſantut, ſolent curatores dati. *Concordat l.10. §. qui primipilum. ff. de excuſationib. his uerbis:* Qui primipilum expleuit, ſi cum tutelam ſuſcepiſſet, & unius filium rutſus in militates neceſsitates aſſumptus etit, deponet ſollicitudinem tutelæ. Similiter in locum illius tutotis, quem poſtea ſibi collegam adduxerit, dabitut cutator, ut ait conſtitutio diui Seueri: quam adaptando rectè omnibus ſimilibus capitulis curatorem date licet in locum eorum qui tempotis uacationem recipiunt. *Concordat item Inſt. de excuſationibus. §. item qui reipubl. cuius uerba uide ꝭ. cap.6. quæſt.1. cauſa 38. Octaua replicatio eſt: Niſi inter tutorem & pupillum lis ſit: ad eam enim litem pupillo curator eſt dandus. quæ replicatio approbatur Inſtit. de author. tutor. §. fin. his uerbis:* Si intet tutotem pupillumque iudicium agendum ſit (quia ipſe tutot in tem ſuam author eſſe nõ poteſt) non ptætorius tutor (ut olim) conſtituitur, ſed cutatot in locum eius datut: quo curatote intetueniẽte, iudicium petagitut, & eo peracto cutatot eſſe deſinit. *Concordat l.2. C. de in litem dando tutore, his uerbis:* An tibi patris fundi paterni uindicario competat, is cuius de ea te notio eſt, æſtimabit. Reſpicere autem debes officium, in quo te eſſe tutorem dicis: ne ob eiuſmodi petitionem euictione ſecuta, ultra precij quantitatem authoris hæteredem pupillum tuum oneres, qui laudatus per te defendi debeat: cum aut compenſationis rationem habete, aut contrario tutelæ iudicio experiri poſsis. Sed ne tuum ius, ſi quod habes, impediatut: ad eam tem defendendam quæ aduerſus te uindicantem agenda erit, curatores pupillo petantur. *Item concordat l.5. C. eod. tit. his uerbis:* Siue ex teſtamento, ſiue ex iute legitimo ftatris tui filiorum tutelæ onus ad te pertineat: uereri non debes de his quæſtionibus, quas aduerſus fratrem quõdam fuiſſe tibi dicis: cum ſi qua emetſerit lis, ptocutatote dato, & illis cutatore ad litem conſtituto, & ſolẽnitati iuris (ubi tutor exigitur) & indemnitati utriuſq; ptoſpici poſsit. *Concordat item l.3. §. ſi pupillus. ff. de tutelis, hiſce uerbis:* Si pupillus pupilláue cum iuſto tutore litem agere uult, & curator in eam rem petitur: utrũ ipſis poſcentib. datur, an uetò & aduerſario? & ſciendum eſt (ſiue agant, ſiue cõueniantut) dari his hunc cutatorem poſſe, licet non aliàs quàm ſi ipſe petat, cui dari eũ oportet. *Huius replicationis duplicatio prima hæc eſt: Niſi alius quàm pupillus curatorem in litem petierit. quæ duplicatio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Licet non aliàs quàm ſi ipſe petat, cui dari eum oportet. *Concordat d. l. 3 §. deniq. cuius uerba uide ꝭ. dupl. prox. Planè pupillus petere nolens, cogitur à prætore. quod approbatur ibidem hiſce uerbis:* Caſsius ait, Si pupillus cutatotem poſcere non uult, quo minus cum eo agatur: cogi eum à prætore debuiſſe. *Plura de hac re uide ꝭ. cap. prox. quæſt.2. reg.2. Secunda duplicatio eſt: Niſi abſens curator in litem datus ſit. Hæc duplicatio approbatur d. l.3. §. deniq;, his uerbis:* Caſſius lib. VI. ſcribit, talem curarorem neminem dari poſſe, niſi præſentem: neque cuiquam niſi præſenti & poſtulanti. Itaque infanti non poteſt dari. *Tertia duplicatio eſt: Niſi abſenti uel infanti curator in litem ſit datus. Hæc duplicatio approbatur uerbis iam propoſitis. Planè hoc caſu actor eſt conſtituendus. de qua re uide ꝭ. except. prox. in fine. dupl. generali 3. Quarta duplicatio eſt: Niſi non debito loco uel tempore curator in litem ſit datus. Hæc duplicatio reprobatur d. l.3. §. penult. his uerbis:* Quolibet loco & tempote hunc curatorem dari poſſe, Pomponius li. XVI. ad Sabinum ſcripſit.

Quinta duplicatio eſt: Niſi alij quoq; tutores ſint, quàm is cum quo pupillo lis eſt. Hæc duplicatio approbatur l.24. ff. de teſt. tutela, his uerbis: Si plures tutotes dati ſint à prętore, cutatotem poſci litis cauſa ſuperuacuum eſt: quia altero tutote authote, cum alteto agi poteſt. *Concordat l.1. C. de in litẽ dando tutore, his uerbis:* Si quas petiriones aduerſus pupillos tuos habes, dirigete eas poteś adſiſtentibus, cauſamque defendentibus cõtutoribus tuis: cum etſi alios non haberent tutotes, ad hoc genus litis defendendæ cutatotes accipere debetent.

Sexta duplicatio eſt: Niſi alius in litem curator ſit datus. quæ duplicatio approbatur l.5. ff. de tutelis, hiſce uerbis: Cum ſemel petitus eſt talis curator: quamdiu is curator manet, alius in eandẽ litem curatoe peti non poteſt.

Septima duplicatio eſt: Niſi in diuerſas lites idem curator ſit datus. Hæc duplicatio reprobatur d. l. 5. his uer-

bis uerbis: Si Titius (uerbi gratia) aduersus Seium curator petitus sit: idem Titius & aduersus alium curator esse poterit, ut ex diuersis causis unus duorum curatorum locum obtineat. Quod quidem & aduersus eundem accidet, si in diuersas lites & diuersis temporibus idem petatur. *Concordat l. 3. §. fin. ff. d. tt. de tutelis, bisce uerbis*: Si pupillus petat talem curatorem, nec addat in quam rem: an in omnes controuersias datus sit? & ait Celsus Seruium constituisse, in omnes res datum uideri. *Concordat item l. 4. in prin. ff. eod. tt. bis uerbis*: Quod dicitur, si indistinctè datus sit curator, in totam litem datum uideri: fortasse eò spectat, si familiæ erciscundæ, aut communi diuidundo, aut finium regundorum actio esset cum tutore, & indistinctè datus esset: non solum eo nomine curator esset, quo ageret pupillus pupilláue, sed inuicē quoq; quo cū his ageretur. *Concordat item d. l. 4. §. fin. cuius uerba uide j. proximè.*

Octaua duplicatio est: *Nisi unus in plurium locum curator datus sit, uel contrà. Hæc duplicatio reprobatur d. l. 4. §. fin. bis uerbis*: Possunt autē uel plures in plurium locum, uel unus in pluriū, uel unus unius loco, uel in unam litem, uel in plures curator peti.

Nona duplicatio est: *Nisi tutor pupillo status controuersiam moueat. quæ duplicatio approbatur l. 27. §. fin. ff. de testam. tutela, bis uerbis*: Cum ipse patruus, quem tutorem legitimum sibi dicebat pupillus esse, subiectum filium criminaretur, & ad se legitimam hæreditatem pertinere contenderet, alium tutorem petendum Iulianus respondit. *Hæc de octaua replicatione, eiusq; duplicationibus sint dicta.*

Nona replicatio est: *Nisi uentri curator detur. quæ replicatio approbatur l. 20. in prin. ff. de tutoribus datis, bisce uerbis*: Ventri tutor à magistratibus populi Romani dari non potest, curator potest: nam de curatore constituendo edicto comprehensum est.

Decima replicatio est: *Nisi ad augmēta curator detur. Hæc replicatio approbatur l. 8. §. fin. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide j. lib. prox. cap. 9. quæst. 2. except. 15.*

Duplicatio præcedentium teplicationum generalis.

Hactenus propositæ exceptionis, qua dicitur curatorem impuberi dari non posse, replicationes enumeratæ sunt: quarum duplicatio generalis hæc est, Nisi actus solennitatem iuris desideret, & authoritas ei quod gerit pupillus, sit adhibenda. Ad hoc enim non curator, sed tutor dandus. quæ duplicatio approbatur l. 19. ff. de author. tutor. bis uerbis: Curatorem etiam impuberi dari posse, Paulus ait: sed ad ea quæ solennitatem iuris desiderant explicāda, tutore authore opus esse. *Concordat l. 17. §. fin. ff. de appellationib. cuius uerba uide s. repl. 6. Concordat item l. 5. in fine. C. de in litem dando tutore. cuius uerba uide s. repl. 8. in prin. Plures duplicationes uide j. except. prox. in fine. Hæc de exceptione tricesimasecunda.*

XXXIII. EXCEPTIO: *Nisi tutorem habēti tutor datus sit. Hæc exceptio approbatur l. 10. ff. de tutoribus datis, bisce uerbis*: Tutor si petitus fuerit habenti, & absente eo quasi non habenti datus sit, datio nulla est. Nā etsi quoquo modo in petitione tutoris erratū fuerit in facti causa, maximè post constitutionem diuorum fratrum, non ualet tutorum datio. *Concordat Institut. de curatoribus. §. interdū. cuius uerba uide s. except. prox. repl. 2. item cōcordat l. 27. in prin. ff. de testamen. tutela. cuius uerba uide s. cap. 2. quæst. 1. except. 3. Concordat item l. 9. C. qui petant tutores. cuius uerba uide j. cap. prox. quæst. 5. reg. 3 except. 2. item concordat l. 9. C. qui dare tutores, bis uerbis*: Si sororis tuæ filijs tutore legitimo patruo constituto, nec ullo excusato priuilegio tutor datus es: cum habenti tutorē, alium dari iura prohibeant, necessitatem administrationis ad eum pertinere, nec te datione teneri, non ambigitur. *Item concordat l. 3. §. quod tamen. C. de tutoribus illustrium. cuius uerba uide s. except. 2. item concordat Instit. de Attiliano tutore, in prin. cuius uerba uide s. d. except. 2.*

Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: *Nisi tutor datus appellauerit. quæ replicatio approbatur l. 2. ff. de tutoribus datis, bisce uerbis*: Cum quidam tutores dati appellassent, quidam autem non adesseot: diuus Pius rescripsit, dandum temporarium tutorem, qui tutela fungeretur. *Concordat l. 17. §. fin. ff. de appellat. cuius uerba uide s. except. prox. repl. 6.*

Secunda replicatio est: *Nisi dies aut conditio, sub qua datus tutor datus est, adhuc pendeat. quæ replicatio approbatur Instit. de Attiliano tutore. §. 1. bis uerbis*: Sed etsi in testamento tutor sub cōditione aut ex die certo datus fuerat: quamdiu cōditio aut dies pendebat, ex lege Iulia & Titia tutor dari poterat. Itē, si purè datus fuerat: quamdiu ex testamento nemo hæres existebat, tamdiu ex eisdem legibus tutor petendus erat: qui desinebat esse tutor, si cōditio extiterat, aut dies uenerat, aut hæres extiterat. *Concordat l. 11. in prin. ff. de testamen. tutela. cuius uerba uide s. cap. proxim. quæst. 3. except. generali 1. replic. 3.*

Tertia replicatio est: *Nisi tutore alio testamento dato, hæreditas ex testamento non sit adita. quæ replicatio approbatur uerbis paulo superius propositis bisce*: Item, si purè datus fuerat: quamdiu ex testamento nemo hæres existebat, tādiu ex eisdem legibus tutor peteodus erat, &c. *Concordat l. 10. in prin. ff. de test. tutela, bis uerbis*: Si hæreditas nondum adita sit, ex qua tutor speratur: uerius est aliū tutorē dari posse, quasi

nondum ſit nec ſperetur. *Quarta replicatio eſt: Niſi alius tutor reipubl. cauſa abſit. Hæc replicatio approbatur l. 15. cum lege ſequente. ff. de tutoribus datis, hiſce uerbis:* In omnem rem tutor dandus eſt, in eius tutoris locum qui reipublicæ cauſa abfuit: nec ille deſinit tutor eſſe. qđ & in omnibus qui ad tempus excuſantur, iuris eſt. *Quinta replicatio eſt: Niſi alius tutor ad hoſtes peruenerit. Hæc replicatio approbatur Inſt. de Atiliano tutore. §. ab hoſtibus, his uerbis:* Ab hoſtibus quoq; tutore capto, ex lege Iulia & Titia tutor petebatur, qui deſinebat eſſe tutor, ſi is qui captus erat, in ciuitatem reuerſus fuerat: nam reuerſus recipiebat tutelam iure poſtliminij. *Concordat l. 15. ff. de tutelis, hiſce uerbis:* Si quis tutor non ſit captus ab hoſtibus, ſed ad eos quaſi legatus miſſus, aut etiam receptus ab eis, aut transfugerit: quia ſeruus non efficitur, tutor manet: ſed interim à præſidibus alius tutor dabitur. *Sexta replicatio eſt: Niſi alius tutor ſeſe excuſauerit, uel remotus ſit, uel deceſſerit, uel denique ſit relegatus. Hæc replicatio approbatur l. 4. C. in quibus cauſis tutorem habenti, his uerbis:* Licet tutorem habenti tutor dari non poteſt: tamen ex certis cauſis alius idoneus ſubſtitui ſententia competentis iudicis ſolet: ſcilicet in locum ſuſpecti, qui conuictus ac remotus eſt, & in locum excuſati, uel defuncti, uel relegati tutoris. *Concordat l. 3. C. qui petant tutores, his uerbis:* In locum tutoris defuncti, uel in perpetuum relegati, alium dari tutorem filijs tuis idoneum ex eadem prouincia à iudice competente poſtula, qui ſecundum officium ſuum utilitatibus eorū prouidebit. *Concordat itē l. 2. in fine. C. de ſuſpectis tutoribus. cuius uerba uide ꝭ. cap. 7. quæſt. 2. cauſa 6. Concordat item l. 3. in fine. C. eod. tt. cuius uerba uide ꝭ. d. cauſa 6. Concordat item l. 6. §. 1. C. eod. tt. cuius uerba uide ꝭ. d. quæſt. 2. cauſa 11. item concordat l. 7. §. penult. C. de curatore furioſi, his uerbis:* Si curator furioſi ſecundum noſtram legem nominatus deceſſerit, ſub eodem modo eademque ordinatione alius creabitur: quēadmodum etſi ſuſpectus reperiatur, alter ſubrogetur, quod & ueteribus legibus placuit. *Concordat item l. 16. ff. de tutoribus datis. cuius uerba uide s̄. repl. 4. Huius replicationis duplicatio hæc eſt: Niſi poſt tempus conſtitutum ſeſe excuſauerit. quæ duplicatio approbatur l. 13. §. conſequēs. in fine. ff. de excuſationibus. cuius uerba uide ꝭ. cap. 6. quæſt. 1. cauſa 53. except. 5.*

Septima replicatio eſt: Niſi alius tutor pupillo ſtatus controuerſiam moueat. quæ replicatio approbatur l. 17. §. fin. ff. de teſtamen. tutela. cuius uerba uide s̄. except. prox. repl. 8. dupl. 9.

Octaua replic. eſt: Niſi res pupilli in diuerſis prouincijs ſint ſitæ. Hæc replicatio approbatur l. 21. §. fin. ff. de excuſationibus, his uerbis: Licet datus tutor, ad uniuerſum patrimonium datus eſt: tamen excuſare ſe poteſt, ne ultra centeſimū lapidem tutelam gerat, niſi in eadem prouincia patrimonium pupilli ſit. Et ideo illarum rerū dabunt tutores in prouincia præſides eius: Nec ſenatores ultra centeſimū lapidem urbis tutelam gerere coguntur. Habenti ergo tutorem tutor datur: ſed aliarum rerum, non earundem. *Concordat l. 2. C. de excuſat. tutor. his uerbis:* Si curatores dati eſtis generaliter, nec decreto ſignificatū eſt Italicarum tantum rerum uobis munus iniunctum: adire debetis competentem iudicem, ut uos à prouinciali adminiſtratione liberet. Quod ſi actum fuerit, petere ſibi in prouincia curatores adoleſcentes. *Concordat item l. 27. in prin. ff. de tutoribus datis, hiſce uerbis:* Pupillo qui tam Romæ quàm in prouincia facultates habet, rerum quę ſunt Romę Prætor, prouincialium præſes tutorem dare poteſt.

Nona replicatio eſt: Niſi teſtator pupillo duos diuerſis temporibus tutores dederit. Hæc replicatio approbatur l. 2. C. de teſtamētaria tutela. cuius uerba uide s̄. cap. 2. quæſt. 1. except. 24. repl. 3. concordat l. 29. ff. eod. tt. cuius uerba uide s̄. d. quæſt. 1. except. 28.

Decima replicatio eſt: Niſi curator detur tutorem habenti. Hæc replicatio admittitur in quibuſdam caſibus, quos enumerauimus s̄. except. prox.

Vndecima replicatio eſt: Niſi curator detur curatorem habenti. Hæc replicatio approbatur l. 20. in fine. ff. de tutoribus datis, hiſce uerbis: Curatorem habenti, quo minus alius curator detur, regula iuris non eſt impedimento. *Propoſitæ replicationis duplicatio hæc eſt: Niſi ſimpliciter, non cauſa cognita curator detur curatorem habenti. quæ duplicatio approbatur l. 10. C. qui dare tutores, his uerbis:* Curatorē habenti nec adiungi, niſi cauſa cognita: nec in locum eius alium ſubſtitui, niſi antè priore remoto, ambigui iuris non eſt. Te quoq; abfuturum damni quod medio tempore negocijs pupillaribus contigit, eſſe ſuccedaneum: cum actorem periculo tuo conſtituere debueras, nec iure magiſtratum in abſentia tua alium creaſſe certum eſt.

Duplicationes præcedentium replicationum generales.

Iam enumeratarum replicationum duplicatio prima hæc uidetur eſſe: Niſi pupillus plures habeat tutores. tunc enim uno ex ijs defuncto, remoto, relegato, uel reipublicæ cauſa abſente, non uidetur alius in locum eius ſubſtituendus. Hæc duplicatio reprobatur l. 2. C. in quibus caſibus tutorem habenti, his uerbis: Potuit quidem & debuit competens iudex in locum excuſati tutoris, licet pupillus alios quoſque haberet tutores, curatorem dare. *Concordat l. 29. ff. de teſtam. tutela.*

tutela. cuius uerba uide s̄. capit. 2. quæst. 2. exception. 28.

Secunda duplicatio generalis est: Nisi causa, ob quam tutor substitutus uel adiunctus est, sit finita. Hæc duplicatio approbatur per ea quæ habentur j. cap. 8. causa 28.

Tertia duplicatio est: Nisi alius tutor in suis negocijs absens sit, uel ob aliam aliquam causam tutelam gerere non poßit, quæ excusationem non meretur. tunc enim nec tutor neque curator debet substitui: sed actor periculo tutoris dari. quæ duplicatio approbatur l. 10. in fine. C. qui dare tutores. cuius uerba uide paulo superius replicat. 2. Concordat Institut. de curatoribus. §. fin. his uerbis: Quòd si turor aduersa ualetudine, aut alia necessirate impediatur, quò minus negocia pupilli administrare possit, & pupillus uel absit, uel infans sit: quem uelit actorem, periculo ipsius turoris, Prætor, uel qui prouinciæ præerit, decreto constiruet. *Concordat item l. 13. in fine. ff. de tutelis. cuius uerba uide s̄. except. prox. repl. 2. item concordat l. unica. C. de actore à tutore, his uerbis:* Si sui iuris constituti filij tui matri successerũt, licer tutorem eorum esse probetur: ramen non per procurarorem, sed actorem decrero constitutum à te, res eorum re absenre peti conuenit. *Concordat item l. 23. ff. de administr. tutorum, his uerbis:* Decreto prætoris actor constirui periculo rutoris solet, quoties aut diffusa negocia sunt, aut digniras, uel æras, aut ualetudo turoris id postulat. Si tamen nondum fari pupillus porest, ut procuratorem facere possir, aur absens sir: tunc actor necessario constituendus est. *Hisce uerbis posterioribus aliæ causæ actoris constituendi proponuntur, absentia scilicet, & infantia pupilli: quibus duobus casibus curator ad litem pupillo constitui non potest. de qua re dictum s̄. except. prox. repl. 8. dupl. 2. & 3.*

XXXIIII. EXCEPTIO: *Nisi maiori uigintiquinque annis curator datus sit. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit, uerùm eius replicatio prima hæc est: Nisi ei qui rebus suis superesse non potest, curator detur. Hæc replicatio approbatur l. 12. in prin. ff. de tutoribus datis, hisce uerbis:* His qui in ea causa sunt, ut superesse rebus suis non possint, dare curatorem proconsulem oportebir. *Concordat l. 2. ff. de curatoribus furioso, his uerbis:* Sed & ijs dabit proconsul curatores, qui rebus suis superesse non possunt. *Concordat item Institut. de curatoribus. §. sed & mente, his uerbis:* Sed & mente captis, & surdis, & mutis, & qui perpetuo morbo laborant (quia rebus suis superesse nõ possunt) curarores dandi sunt. *Sed & propositæ replicationis species sunt replicationes sequentes. Secunda autem replicatio est: Nisi furioso curator sit datus. quæ replicatio approbatur Institut. de curatoribus. §. furiosi, his uerbis:* Furiosi quoque & prodigi, licer maiores uigintiquinque annis sinr, tamen in curatione sunr adgnarorum, ex lege XII. tabularum. Sed solent Romæ præfectus urbi uel prætores, & in prouincijs præsides ex inquisitione eis curatores dare. *Concordat l. 8 §. fin. ff. de tutoribus datis, hisce uerbis:* Furioso & furiosæ, & muto & surdo turor uel curator à prærore uel præside dari poterit. *Concordat item l. 2. C. de curatore furiosi. cuius uerba uide j. repl. 4. Propositæ replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi furiosus in patris sui sit potestate. Hæc replicatio approbatur l. 7. in prin. C. de curatore furiosi, his uerbis:* Cum furiosus quem morbus detiner, in sacris perpetuis parentis sui constitutus est, indubitarè curatorem habere non potest: quia sufficit ei ad gubernationem rerum, quę ex castrensi peculio, uel aliter ad eum peruenerunr, & uel ante furorem adquisitæ sunr, uel in furore obueniunt, uel in ijs quorum proprietas ei tantummodo competit, paterna uerecundia. Quis enim talis affectus extraneus inueniarur, ut uincat paternum? uel cui alij credendum est res liberorum gubernandas, parentibus derelictis? Licer Tertullianus iuris antiqui inrerpres libro singulari, quem de castrensi peculio condidit, rali rractatu proposito uideatur obscurè eandem attingere senrentiam: tamen nos hoc apertissime introduximus.

Secunda duplicatio est: Nisi sine causæ cognitione curator furioso uel simili sit datus. quæ duplicatio approbatur l. 6. ff. de curatoribus furioso, his uerbis: Obseruare prætorem oportebit, ne cui remetè cirra causæ cognitionem plenissimam curarorem det: quoniam plerique uel furorem, uel demẽtiam fingunt, quò magis curatore accepro, onera ciuilia detrectent.

Tertia duplicatio est: Nisi furiosus sanæ mentis sit factus. quæ duplicatio approbatur l. 1. §. penult. ff. d. tit. cuius uerba uide j. repl 4. Hæc de secunda replicatione.

Tertia replicatio est: Nisi muto, uel surdo, uel ei qui perpetuo morbo laborat, curator sit datus. quæ replicatio approbatur Institut. de curatoribus. §. sed & mente. cuius uerba uide s̄. repl. 1. concordat l. 8. §. fin. ff. de tutor. datis. cuius uerba uide s̄. repl. proxim. in prin. Planè si impubes sit mutus uel surdus, non curator, sed tutor illi dandus. quod approbatur per ea quæ dicta sunt s̄. exception. 32. repl. 1.

Quarta replicatio est: Nisi prodigo curator sit datus. Hæc replicatio approbatur l. 1. ff. de curatoribus furioso, his uerbis: Lege XII. tabulatum prodigo interdicitur bonorum suorum administratio. Quod morib. quidem

dem ab initio introductum est. Sed solent hodie prætores uel prǽsides, si talem hominē inuenerint, qui neq; tempus, nec finem expensarum habet, sed bona sua dilacerando & dissipando profundit, curatorem ei dare, exemplo furiosi: & tamdiu erunt ambo in curatione, quamdiu uel furiosus sanitaté, uel ille sanos mores receperit. Quod si euenerit, ipso iure desinunt esse in potestate curatorum. *Concordat l.12.§ fin. ff. de tutoribus datis, hisce uerbis:* Diuus Pius matris querelam de filijs prodigis admisit, ut curatorem accipiant, in hæc uerba: Non est nouum quosdam, etsi mentis suæ uidebuntur ex sermonibus compotes esse: tamē sic tractare bona ad se pertinentia, ut nisi subueniatur his, deducantur in egestatem. Eligendus itaque erit qui eos consilio regat: nam æquum est prospicere nos etiam eis, qui quod ad bona ipsorum pertinet, furiosum faciunt exitum. *Concordat item l.1. C. de curator. furiosi, his uerbis:* Curarores impleta legitima ætare, prodigis uel furiosis solent tribui. *Item concordat Institut. de curatoribus. §. furiosi. cuius uerba uide s̄. repl.2.* *Propositæ replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi magistratus illum non iudicet esse prodigum, nec ei bonis interdicat. Hæc duplicatio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius triplicatio hæc est, Nisi pater in testamento filio tanquam prodigo curatorem dederit. quæ triplicatio approbatur l.16.§. his consequens. ff. de curatoribus furioso. cuius uerba uide s̄. cap.2. quæst.1. except.5. repl. 1. Altera duplicatio est: Nisi prodigus ad meliorem mentem redierit. quæ duplicatio approbatur l.1.§. penult. ff. eod. tit. cuius uerba uide paulo superius hac replic. in prin. Tertia duplicatio est: Nisi fœmina sit prodiga. Hæc duplicatio reprobatur l. 15. in princip. ff. de curator. furioso, his uerbis:* Et mulieri quæ luxuriose uiuit, bonis interdici potest.

Quinta propositæ exceptionis replicatio est: Nisi uentri curator sit datus. Hæc replicatio approbatur l. 20. in prin. ff. de tutoribus datis. cuius uerba uide s̄. except.32. repl.9. Concordat l. 8. ff. de curator. furioso. cuius uerba uide j. lib. prox. cap.1. quæst.1. except.2. Sexta replicatio est: Nisi bonis absentis uel debitoris curator detur. de quare uide j. Hæc de tricesima quarta exceptione.

XXXV. EXCEPTIO: *Nisi ei qui in patris est potestate, tutor uel curator sit datus. Hæc exceptio approbatur l. 7. in prin. C. de curatore furiosi. cuius uerba uide s̄. except. proxim. repl.2. dupl.1. Concordat Instit. de tutelis, in prin. his uerbis:* Ex his personis, quæ in potestate non sunt, quǽdam uel in tutela sunt, uel in curatione, quædā neutro iure tenentur. *Propositæ exceptionis replicatio prima est, quoad eas res quæ ita ijs qui in potestate parentum sunt, relinquuntur, ne parens in ijs usumfructum, aut aliam communionem habeat. quæ replicatio approbatur Nouell. const.117. §. si imperfecta. cuius uerba uide s̄. lib. proxim. cap.2. quæst.2. mutatione iuris except. 2. Secunda replicatio est: Nisi pater in hostium sit potestate. Hæc replicatio reprobatur l.6. §. ei cuius. ff. de tutelis, hisce uerbis:* Ei cuius pater in hostium potestate est, tutorem dari non posse palàm est. Sed si datus sit, an in pendenti sit datio quæri potest? & non puto dationem ualere. Sic enim post patris regressum recidit in potestatem, atq; si nunquam pater ab hostibus captus fuisset. Imò curator substantiæ dari debet, ne medio tempore pereat.

XXXVI. EXCEPTIO: *Nisi ei cuius pater apud hostes est, tutor uel curator sit datus. Hæc exceptio approbatur per ea quæ iam sunt proposita repl.2.*

XXXVII. EXCEPTIO: *Nisi seruo tutor uel curator sit datus. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius replicatio prima hæc est, Nisi de statu suo litiget. quæ replicatio approbatur l. 17. ff. de tutor. datis, hisce uerbis:* Ei qui de statu suo litigat, tutorem dari posse Pomponius scribit. & uerum est, ut ita demum teneat datio, si liber est. *Concordat l.1. C. qui dare tutores, his uerbis:* Cum tibi in eadem ætate constituto, ut si de statu suo constaret, per tutores uel curatores negocia tua administrari deberent, libertatis controuersiam fieri alleges: non ideo oportuit impediri, quo magis liberali causa ordinata (quia interim pro libero haberis) curator tibi daretur, per quē defendi causa tua potest. *Secunda replicatio est: Nisi cū seruo libertas simul & hæreditas per fideicommissum relicta esset, institutus hæreditatem adire nolit. quæ replicatio approbatur l.13. in prin. ff. de tutoribus datis, hisce uerbis:* Si impuberi libertas & hæreditas per fideicommissum data sit, & institutus adire nolit: senatus censuit eum (si impuberis nomine desideretur) adire cogendum: ut tamen pupillo, pupillǽue tutor ab eo cuius dandi erit, detur: qui tutelam retineat, quoad restituatur hæreditas, & rem saluam fore ab hǽrede caueatur. Postea aūt diuus Hadrianus, ut idem in eo seruetur, quod in eo cui directa libertas data fuerit, rescripsit.

XXXVIII. EXCEPTIO: *Nisi absenti tutor datus sit. Hæc exceptio reprobatur l.5 in fine. ff. de tutorib. datis. cuius uerba uide s̄. except.28.*

XXXIX. EXCEPTIO: *Nisi ignoranti & inuito curator sit datus. Hæc exceptio reprobatur l.6. ff. de tutoribus datis. cuius uerba uide s̄. d. except.28. Planè admittitur exceptio proposita in adultis minoribus uiginti quinq; annis. quæ distinctio approbatur sub conditione Inst. de curatoribus. §. item inuiti, his uerbis:* Inuiti adolescentes curatores non accipiunt, præterquam in litem. curator enim & ad certam causam dari potest.

XL. EX-

XL. EXCEPTIO: Nisi non personæ, sed rei uel causæ tutor datus sit. Hæc exceptio approbatur per ea quæ proposita sunt s̄.cap.2.quæst.1.except.16. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi rei Italicæ, Africanæ uel simili tutor detur. quæ replicatio approbatur d.except.16. Secunda replicatio est: Nisi ad adeundam hæreditatem tutor sit datus. Hæc replicatio approbatur l.9. ff. de tutoribus datis, hisce uerbis: Impuberi ad hęreditatem adeundam ut tutor detur, ex causa permissum est. Concordat l.13. in prin. ff. eod. tit. cuius uerba uide s̄. except. 37.repl. 2. Concordat item l.17. in fine. ff. de appellationib. cuius uerba uide s̄. except. 32. repl. 6. Tertia replicatio est: Nisi non tutor, sed curator sit datus. quæ replicatio approbatur instit. de curatoribus. §.item inuiti. cuius uerba uide s̄. except. prox. in fine. Concordat l. 7. ff. de tutoribus datis, hisce uerbis: Non tantum ad dotem dandam nupturæ curatorem dari oportet, uerùm etiam ei quæ iam nupta est. Sed & ad dotem augendam datur, & mutandæ quoque dotis gratia curator dari potest. Huius species est curator bonis datus. de quo uide J.eod.lib.cap.ult.

Hactenus tertij generis exceptiones enumeratæ sunt, desumptæ ex persona eius cui tutor uel curator est datus: sequuntur reliquæ exceptiones ex alijs huiusmodi circumstantijs desumptæ.

XLI. EXCEPTIO: Nisi ex tempore uel sub conditione tutor sit datus. Hæc exceptio approbatur l.77.ff.de reg.iuris.cuius uerba uide alibi. Concordat l.6.§.sub cōditione.ff.de tutelis, hisce uerbis: Sub conditione à præsidibus prouinciarum nō posse dari tutorē, placet: et si datus sit, nullius esse momenti dationem, & ita Pomponius ait. Hanc autem adiectionem, quam Præsides prouinciarum faciunt, Tutorem do, si satisdederit: non conditionem in se habere, sed admonitionem, non scilicet aliter ei tutelam committi, quàm si rem pupillo saluam fore cauerit. Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi sub hac conditione, Si satisdederint, tutores sint dati. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce: Hanc autem adiectionem, &c. Secunda replicatio est: Nisi dies aut conditio tacitè insit, non expressè. quæ replicatio approbatur d.l.77.§.nonnunquam tamen. cuius uerba uide in Comment. liberationum, cap.11.exception.19.repl.2. Tertia replicatio est: Nisi in testamento tutor ex die uel sub conditione sit datus. quæ replicatio approbatur per ea quæ proposita sunt s̄.cap. 2. quæst.1.except.19.

XLII. EXCEPTIO: Nisi die feriato tutor datus sit. Hæc exceptio reprobatur l.8.§.penult. ff. de tutoribus datis, hisce uerbis: Dari tutor omni die poterit.

XLIII. EXCEPTIO: Nisi sine inquisitione et causæ cognitione tutor uel curator sit datus. quæ exceptio approbatur l. 6.ff.de curatoribus furioso. cuius uerba uide s̄. except.34.repl.2.dupl.2. Plura de hac re uide s̄. cap.2.quæst.6.reg.3.

XLIIII. EXCEPTIO: Nisi petitio tutoris ab eo à quo debet, non sit facta. De hac re dicetur J.cap. prox.quæst.2. Sed & approbatur l.6.C. qui dare tutores. cuius uerba uide s̄.cap.prox.quæst.2. exc.1.

XLV. EXCEPTIO: Nisi in petitione tutoris sit erratum. Hæc exceptio approbatur l.10.ff. de tutorib.datis. cuius uerba uide s̄.exc. 33.in prin. Hactenus exceptiones aduersus dationem tutoris & curatoris sunt propositæ.

III. EVENTVS ET CONSEQVENTIA tutoris dationem.

I. Regula. De nunciando absenti quòd tutor sit datus, proponitur l.ult. ff. de tutorib.datis, hisce uerbis: Si peregrè agant qui tutores dati sunt: ut intra dies triginta notum his à magistratibus fiat, diuus Marcus rescripsit. Concordat l.13. §.qui autem suprà.ff. de excusationibus tutorū. cuius uerba uide J.cap.6.quæst.4.reg.1.

II. Regula. De excusationib.opponendis, de cautione exigenda & similibus dicetur in sequentibus.

DE TVTORE ET CVRATOre petendo. Cap. V.

Antequam locū hunc de causis tutelæ & curæ efficientibus concludamus, pauca etiam de petendo tutore & curatore nobis sunt dicēda. Est enim petitio hæc causa, sine qua non constituitur tutor uel curator.

I. CAVSAE EX QVIBVS PETItio tutorum & curatorum competit.

Si cui omnino nullus tutor est, uel est quidem, sed ex die aut sub conditione datus, aut reipublicæ causa abest, &c. De hisce atq; huiusmodi alijs causis uide s̄. cap.prox.except.32.& except.33.

II. QVIBVS PETITIO TVTORVM & curatorum competit.

I. Regula. De ipso minore cui curator est dandus. Hic sibi ipsi petet. quæ regula approbatur l.2.§.curatores.ff.qui petent tutores, his uerbis: Curatores minores sibi ipsis petent, siquidem adfuerint per seipsos: si autem abfuerit aliquis eorum, petet per procuratorem. Concordat l.1.C.eod.tit.his uerbis: Admone adolescentē, aduersus quemuis consistere, ut curatores sibi dari postulet, cum quibus secundū iuris formam cōsistas. Qui si in petendis his cessabit, potes tu competentem iudicē adire, ut in dandis curatoribus officio suo fungatur. Concordat l.6.in fine. C.eod.tit. cuius uerba uide J.quæst.5.reg.5.except.10. Propositæ regulæ exceptio hæc est: Nisi impubes sit. quæ exceptio approbatur l.2.ff.de tutelis, hisce uerbis: Non est exigendum à pupillo ut sibi tutorem petat, aut ut ad tutorem suum proficiscatur.

Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi cum inter pupillum & tutorem lis esset, in eam litem curator sit petendus. quæ replicatio approbatur l. 3. §. si

pupillum,

pupillus. ff. eod. tt. cuius uerba uide s. *cap. prox. excep. 32. repl. 8. in prin.*

II. *Regula. De alio quàm minore. Alij petitio curatoris nõ competit. quæ regula approbatur l. 2. §. fin. ff. qui petant tutores, hisce uerbis:* An autem alius curatorem petere posit minori, quæsitum est? & Vlpianus egregiè ita scribit, nõ decere alium ei petere, sed ipsum sibi ipsi. Et apod Paulum lib. IX. responsorum ita relatum est: Curatorem ignorante nec mandante pupillo, non rectè ei à tutore petitõ uideri, periculomq; eorum quæ curator nõ iure datus gesisset, non sine ratione eum qui perijsset, cogendum agnoscere. Sed & alia parte eiusdem libri ita respondit: Si matris iudicium princeps secutus, curatores filiæ eius dederit, periculum administrationis eorum eam respicere debere. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi minor adhuc impubes sit. tunc enim alij, puta cognati, adfines, amici, &c. ad petitionem admittuntur. quæ exceptio approbatur d. l. 2. in prin. his uerbis:* Si minores non habent eos qui ex legibus defensores sint: siquidem tutoribus indigent propter ætatem, possunt eis petere tutores constitui cognati, & qui adfinitate iuncti sunt parentibus tam masculis quàm fœminis: possunt & amici parentum, & educatores ipsorum puerorum hoc petere. Et hi quidem ex electione uel uoluntate petunt tutores. Sunt autem quidam quibus necesse est petere tutores, puta mater & liberti. Ex his enim quidam damnum patiuntur, quidam uerò & puniuntur, si non petierint eos qui ex legibus defensores sint. Mater enim expellitur legirima filij hæreditate, quasi indigna existens accipere hæreditatem legitimam eorum quibus tutorem constitui neglexerit. Nec solum si non petierit, sed etsi quem petierit, qui prauitatis gratia dimitti poterat: deinde dimisso eo, uel etism abiecto, rursus alium non petierit, nel studiose malos petierit. Liberti autem ex his causis accusari apud pręsidem, puniuntur: ut emendentur, si appareat eos uel propter negligentiam uel malitiam non petijsse. Quæ autem de matre prædicta sunt, ostenduntur in epistola Seueri, cuius uerba subiecta sunt: Diuus Seuerus Vlpio Rofino. Omnẽ me tatiooem adhibere subueniendis pupillis, cum ad curam publicam pertineat, liquere omnibus uolo. Et ideo mater quæ uel non perierit tutores idoneos filijs suis, uel prioribus excusatis reiectisúe, non confestim aliorum nomina edideiit: ius non habeat uindicandorũ sibi bonorũ intestatorum filiorum. Sed & apud Paulum lib. VII. ita responsum est. *Quæ iam dicta sunt de matre, tractabuntur copiosius* J. *quæst. 5. Concordat exceptioni propositæ l. 10. C. qui petant tutores, his uerbis:* Nepotibus fratris tui, si eorum mater in petendis tutoribus debito non fungatur officio, petere tutores solenniter potes. *Concordat item l. 28. §. ne autem tales, in fine. C. de administr. tutorum. cuius uerba uide* J. *repl. 2. dupl. 1. Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi fœmina petat tutorem. Hæc exceptio reprobatur exemplo matris, ut ostensum est* s. *ead. except. in prin. item exemplo amitæ reprobatur l. 5. C. qui petant tutores, his uerbis:* Amita tutores petere filijs fratris sui non prohibetur. *Secunda replicatio est: Nisi extraneus tutorem pupillo petat: hoc est, nec cognatus, nec adfinis, nec amicus parentum pupilli, nec pupilli educator. Hæc replicatio approbatur, simul & distinguitur l. 2. §. siquidem. ff. qui petant tutores, his uerbis:* Siquidẽ aliquis uel fœnerator, uel legatarius, uel alius necessariam habeat aduersus pupillum persecutionem: ipse quidem non petet tutorem pupillo, sed eos qui petere possunt rogabit petere: uel si hi neglexerint, tunc accedens ad præsidem, hoc ipsum dicet ut uel constituto tutore legitimo, ea uel aduersus pupillum moueatur persecutio. *Concordat l. 3. §. si pupillus. ff. de tutelis. cuius uerba uide* s. *cap. prox. except. 32. repl. 8. in prin. Propositæ replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi quis aduersus pupillum litem habens, admoneat eos qui tutorem petere possunt, nec illi petere uelint: uel alij non sint qui petere posint. tunc enim admittuntur ad petitionem ij qui litem habent. quæ duplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Vel si hi neglexerint, tunc accedens ad præsidem, hoc ipsum dicet ut uel cõstituto tutore legitimo, ea uel aduersus pupillum moueatur persecutio. *Concordat d. §. si pupillus. item concordat l. 4. C. qui petant tutores, his uerbis:* Si filijs debitoris tui non sunt necessarij qui tutores petant: potes et ipse curare ut accipiant, per quos legitimè defendantur. *Concordat item l. 28. §. ne autem. C. de administr. tutor. his uerbis:* Ne tales personæ sine prouisione debita relinquantur, uel contra eos agentium iora diutius protelentur: sancimus, cõtinuò, id est, post recusarionem defensionis, in casibus uidelicet, in quibus (sicut dictum est) hoc fieri posit, crearionem aliorum tutorum uel curatorum celebrari: cognatis alijsque propinquis & adfinibus uel creditoribus, uel alijs qoorum interest, adeontibus, uel admonentibus eos qui secundum leges ius habent tutores uel curatores constituere. *Plura de duplicatione proposita uide* J. *except. prox. Sed & plures propositæ replicationis duplicationes uide paulo inferius in replicatione generali: ubi proponuntur alij qui non solum possunt, sed etiam debent pupillis tutores petere. Secunda enim propositæ regulæ exceptio est: Nisi alterius intersit minorem curatorem*

ratorem habere, nec sint qui petant. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce: Vel creditoribus, uel alijs quorum intereſt adeuntibus uel admonentibus eos, qui ſecundum leges ius habent tutores uel curatores conſtiruere. *Concordat l.1.C.qui petant tutores.cuius uerba uide ſ. reg. prox. Concordat item l. 7.C.eod.tit. his uerbis:* Admone eam quę quondam pupills tua fuit, cum eam non tantum uiripotentem, ſed etiam nupſiſſe proponas, ut ſibi petat curatotem. Quòd ſi eum petere neglexerit: quo maturius poſsis tationes reddere adminiſtrationis, adito eo, cuius ſuper ea re notio eſt, petere curatorem nō uetaris. *Tertia exceptio eſt: Niſi furioſo curator ſit petendus. tunc enim alij, puta filius & ſimiles ad petitionem admittūtur. quæ exceptio approbatur l.3.C. de curatore furioſi, his uerbis:* Si patet tuus mentis compos nō eſt, pete ei curatores, per quos ſi quid geſtum eſt quod reuocari oporteat, poſsit cauſa cognita in priſtinū ſtarum reſtitui. *Quartæ exceptionis loco notandum, quòd per pubertatem pupilli finita tutela tutor teneatur admonere adoleſcentem, ut ſibi curatorem petat. quæ exceptio approbatur l.4. §. ſi tutor. ff. de adminiſtr. tutorum. cuius uerba uide j. lib. prox. cap. 8. reg. 2.*

Replicatio propoſitarum exceptionum generalis.

Iam enumeratis exceptionibus, regulariter obſtat replicatio hæc: Niſi is cui petitio tutorum competit, petere nolit. hoc enim caſu ad petendum inuitus cogi non poteſt. quæ replicatio approbatur l. 2. in prin. ibi: Et hi quidem ex electione. ff. qui petant tutores. cuius uerba uide ſ. except. 1. in prin. Propoſitæ replicationis duplicatio prima hæc eſt: Niſi mater pupillo tutorem non petat. quæ duplicatio approbatur d. l. 2. §. ſunt autem quidam. cuius uerba uide ſ. d. except. 1. in prin. de qua re dicentur plura j. queſt. 5. Secunda duplicatio eſt: Niſi libertus ſit patris pupilli. quæ duplicatio approbatur d. §. ſunt autem quidam, & §. liberti autem. cuius etiam uerba uide ſ. d. except. 1. in prin. Cōcordat l.2.C. qui petant tutores, his uerbis: Patroni filij ſi eius ætatis ſunt, ut res eorū per tutores adminiſtrari debeant, cura adire prętorem, & nomina edere, ex quibus tutores conſtituātur: ne ſi ceſſaueris, obſequij deſerti periculum ſubeas. *Tertia duplicatio eſt: Niſi cum quis inutiliter tutor datus eſſet, & negocijs pupillaribus ſe immiſcuiſſet, poſtea errore comperto, à tutela ſe abſtineat. Hæc duplicatio approbatur l. 38. §. qui ſe negocijs. ff. de adminiſtr. tutor. his uerbis:* Qui ſe negocijs impuberis non iure tutor datus, ſecundum patris uoluntatem immiſcuit: errore comperto, tutorem à prætore conſtitui cōſultius petet: ne fortè ſi rem cœptam deſeruerit, fraudis uel culpæ cauſa cōdēnetur. Non idem ſeruatur, ſiquis ultrò negocium alienum geſſerit: cum ſatis abūdeq; ſit, uel in una ſpecie per amici laborē domino conſuli. *Quarta duplicatio uidetur: Niſi tutor datus ſeſe excuſet. hic enim uidetur teneri ad alium tutorem petēdum. Sed hæc duplicatio reprobatur l. 3. ff. qui petant tutores, hiſce uerbis:* Qui qualitercunq; dimiſsi ſunt per excuſationē à tutela: neceſſe non habent petere pupillis tutorem, ut ait Seueri & Antonini conſtitutio.

Triplicatio præcedentium duplicationum generalis.

Poſtremò ſciendū eſt, iam dictas duplicationes approbatas, in tutore quidem petendo locum habere, nō autem, ſi curator puberi ſit petendus: tum quia prædictæ leges omnes in tutore tantum loquuntur, tum quia pubes ſibi ipſi curatorem petere poßit, ut oſtenſum ſ. reg. prox. tū deniq; quia illud expreſſe cauetur de matre l. 1. ff. qui petant tutores: de quo j. queſt. 5. reg. 3.

III. APVD QVEM PETITIO tutorum & curatorum competat?

Hæc queſtio definitur per ea quæ propoſita ſunt ſ. cap. prox. queſt. 2. except. 1.

IIII. QVANDO PETITIO propoſita competat?

Omni die competit. quæ regula approbatur l. 8. §. dari. ff. de tutorib. datis. cuius uerba uide ſ. cap. prox. queſt. 2. except. 42.

V. EVENTVS PETITIONIS tutorum.

I. *Regula. Si quis ius petendi tutoris non habens, tutorem petierit: periculum ex eo quod geſtum erit, ſuſtinet. quæ regula approbatur per ea quæ propoſita ſunt ſ. queſt. 2. reg. 2. in prin.*

II. *Regula. Si libertus ius petendi habens, tutorē pupillo non petierit, punitur. quæ regula approbatur l. 2. §. ſunt autem, & §. liberti. ff. qui petant tutores. cuius uerba uide ſ. d. reg. 2. except. 1.*

III. *Regula. Si mater filio tutorē non petierit, hæreditate eius priuatur. Quæ regula approbatur d. §. ſunt autem, & §. quæ autē. cuius uerba uide d. except. 1. Cōcordat Inſt. de ſenatuſc. Tertylliano. §. penult. his uerbis:* Quemadmodum nos matribus proſpeximus, ita eas oportet ſuę ſoboli conſulere, ſcituris eis quòd ſi tutores liberis non petierint, uel in locū remoti, uel excuſati, intra annū petere neglexerint: ab eorū impuberum morientium ſucceſsione meritò repellentur. *Concordat item l. 2. §. ſi mater. ff. ad S.C. Tertyll. cuius uerba uide j. except. 2. repl. 4. Propoſitæ regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi filius impubes tutores habeat. quæ exceptio approbatur l. 9. C. qui petant tutores, hiſce uerbis:* Cum iure habenti tutorem tutor dari non poſsit: intelligis matrem non officiū pietatis in petendo tutore neglexiſſe, ſed iure munitā, meritò filio ſuo tutorem non poſtulare. *Huius exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi tutores quos pupillus habuit, excuſati ſint, uel remoti, uel mortui. Hæc*

replicatio approbatur per ea quæ proposita sunt paulo superius ead. reg. in prin. Concordat l. 2. §. non solum autē. ibi: Igitur si fortè. ff. ad S.C. Tertyllianū, his uerbis: Si fortè excusati sint illi uel improbati, debet mater alios sine mora petere. *Concordat d. l. 2. §. idoneos, in fine, his uerbis:* Sed si priorib. excusatis, reiectisúe, nō confestim aliorum nomina ediderit, punitur. *Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi non omnes excusati uel remoti sint. Hæc duplicatio approbatur l. 5. §. 2. ff. qui petant tutores, his uerbis:* Si pluribus tutoribus idoneis datis, unus eorū uel decessit, uel temporalem excusationem accepit, mater quæ propterea in locum illius alium non petit, quia numerus reliquorum administrationi tutelæ sufficiebat, incidit quidē in uerba constitutionis, sed sententia excusatur. *Concordat l. 2. §. quid ergo si nō fuerint. ff. ad S.C. Tertyll. his uerbis:* Quid ergo si nō fuerint omnes excusati, uel non omnes reiecti: uidendum an ei imputetur cur in locū excusati non petierit? & puto imputandū. Quid si decesserint quidam? puto (licet uerba deficiant) sententiam cōstitutionis locum habere. *Huius duplicationis triplicatio hæc est: Nisi reliqui administrationi tutelæ non sufficiant. quæ triplicatio approbatur uerbis iā propositis hisce:* Quia numerus reliquorum administrationi tutelæ sufficiebat, &c. *Item hisce:* Et puto imputandum.

Secunda propositæ exceptionis replicatio est: Nisi non rectè tutores testamento sint dati. Hæc replicatio approbatur l. 5. in prin. ff. qui petant tutores, his uerbis: Credendum est & eam matrem constitutione contineri, quæ tutores à patre non legitimè testamento uel codicillis datos filijs impuberibus, nō postulauit decreto confirmari. *Tertia replicatio est: Nisi decretū sit ut alius tutor adiungatur. Hæc replicatio approbatur d. l. 5. §. sed si suspecto, his uerbis:* Sed si suspecto tutore pupilli accusato, decretum erit ei adiungi alios, mater eos quoq; petere debet: et si non petit, incidet in sententiā constitutionis.

Quarta replicatio est: Nisi tutor, qui est, latitet uel suspectus sit. Hæc replicatio reprobatur l. 2. §. sed quod diximus. ff. ad S.C. Tertyll. his uerbis: Sed quod diximus Reiecti, utrum sic accipimus à prætore non dati, an etsi suspecti fuerint remoti, uel ob negligentiam uel ignauiam repulsi? etiam hos quis reiectos rectè dicet. Ergo etsi latitent. Sed hoc longum est: nam nec hoc ei imputatur, cur suspectos non fecerit. Alioquin si latitarent, potuit edicto desiderare, ut eos prætor adesse iuberet: & suspectos eos remoueret, si deessent. *Concordat l. 5 §. quæ autem. ff. qui petant tutores, his uerbis:* Quæ suspectum tutorem non fecit, nec uerbis nec sententia constitutionis in pœnam incidit: quod eiusmodi facta dijudicare & æstimare, uirilis animi est: & potest etiam delicta ignorare mater, satisq; est eam petijsse talē, qui inquisitione per prætorem habita, idoneus apparuit. Et ideo nec iudicium eius sufficit ad eligendos tutores: sed inquisitio fit, etiamsi maximè in propria bona liberis suis testamento tutores dederit. *Quinta replicatio est: Nisi mater non compellat tutorem ut se tutelæ misceat. Hæc replicatio approbatur l. 2. §. quid si non. ff. ad S. C. Tertyll. his uerbis:* Quid si non compulit eos miscere se tutelæ? cum plenum officium à matre desideramus, & hæc ei curanda sunt, ne in hæreditate ei obstent. *Hæc de prima propositæ regulæ exceptione.*

Secunda exceptio est: Nisi mater filio tutores petierit. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius replicatio prima hæc est, Nisi eos petierit, qui se excusare possunt. Hæc replicatio approbatur l. 2. §. non solum. ff. ad S. C. Tertyll. his uerbis: Non solum autem quæ non petijt coërcetur, sed & quæ defunctoriè petijt (ut rescripto declaratur) uel priuilegio munitum, uel oneratum (puta) tribus tutelis. Sed ita demum, si data opera hoc fecit. Quid ergo si tales petijt, & susceperunt nihilominus, uel detenti sunt? excusata erit mater. *Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi non data opera petierit. quæ duplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Sed ita demum, si data opera hoc fecit. *Altera duplicatio est: Nisi tutor excusatione omissa, tutelam susceperit. quæ duplicatio approbatur item uerbis iam propositis hisce:* Quid ergo, si tales petijt, &c.

Secunda replicatio est: Nisi minus habiles minusque idoneos tutores petierit. Hæc replicatio approbatur d. §. non solum, his uerbis: Quid si indignos uel minus habiles ad tutelam petierit, cum sciebat prætorem eos non daturum? quid tandem, si dedit eos prætor matris petitionem secutus? iam quidem prætoris delictum est. Sed & matris punimus consilium. Ergo siue non petierit, siue non idoneos petierit, punietur, etiāsi dati fuerint minus idonei prætore errante. *Concordat l. 2. §. sunt autem. ibi: nec solum si non. ff. qui petant tutores. cuius uerba uide s̄. quæst. 2. reg. 2. except. 1. Huius replicationis duplicatio prima hæc esse uidetur: Nisi prætor tutorem petitum probauerit. quæ tamen duplicatio per iam dicta reprobatur. Secunda duplicatio est: Nisi facultatibus idonei sint, quamuis non moribus. Hæc duplicatio approbatur d. l. 2. §. idoneos. ff. ad S. C. Tertyllianum, his uerbis:* Idoneos autem utrum facultatibus, an & moribus petere debeat, dubitationis esse potest. Puto autem facilè & ei ignosci, si locupletes sint hi quos petijt. *Concordat l. 5. §. quæ autem. ibi: satisq; est eam. ff. qui petant tutores.*

tutores.cuius uerba uide §.except. prox.repl.4. Tertia replicatio est: Nisi mater admonita et compulsa petijt.Hæc replicatio approbatur l.2.§. quid ergo si petijt.ff.ad S.C.Tertyll.his uerbis: Quid ergo si petijt,sed admonita uel à libertis,uel à cognatis:an incidat in senatuscõsultum? & puto eam incidere,si compulsa fecerit:non,si cũ petere nõ cunctaretur,admonita est. Quarta replicatio est: Nisi à non competente iudice petijt. Hæc replicatio approbatur d.l.2.§.si mater,his uerbis: Si mater non petierit tutores idoneos filijs suis,uel prioribus excusatis reiectisúe,nõ cõfestim aliorũ nomina ediderit:ius non habet uindicandorum sibi bonorũ intestatorum filiorum.Et quidẽ si non petijt, in constitutionẽ incidit.ait enim,Vel nõ petierit.Sed à quo non petierit?Loquitur quidem de prætore constitutio:sed puto & in prouincijs locũ habere,etiásí à magistratibus municip.slib. nõ petat:quoniá & magistratibus municipalibus dádi necessitas iniũgitur. Plura de hac re uide §. cap. prox. quæst. s.except.2. Quinta replicatio est: Nisi nõ confestim nec intra annum petierit. Hæc replicatio approbatur d.l.2 §.confestim,his uerbis: Confestim autẽ sic erit accipiẽdũ,ubi primũ potuit, id est,prętoris copiá habuit huic rei se dantis:nisi fortè infirmitate impedita est, uel alia magna causa,quæ etiam mandare eá ad petendos tutores impediret:ita tamẽ ut nullo modo annale tẽpus excederet.si enim mortalitate filij præuenta est, nihil matri imputatur. Hæc de secunda exceptione,eiusq; replicationibus sint dicta. Tertia exceptio est: Nisi mater ex iustis causis impedita,petere non potuerit.Hæc exceptio approbatur,simul & distinguitur uerbis d.§.confestim, iam propositis.Eiusq; species sunt exceptiones proximè sequentes. Quarta exceptio est: Nisi mater prætoris copiam non habuerit. Et hæc exceptio approbatur d.§.confestim.cuius replicatio hæc est:Nisi alterius magistratus,qui tutores dare possit, copiam habeat. Hæc replicatio approbatur l.2.§. si mater.ff.ad S.C. Tertyll.cuius uerba uide §.except.2.repl 4. Quinta exceptio est: Nisi mater casu fortuito sit impedita. Hæc exceptio approbatur exemplo l.8. C.qui petant tutores, his uerbis: Cum à matribus sedulum petẽdi tutoris officium exigatur, nec fortuiti casus impedimentis adscribantur, proponasq; ptocuratorẽ qui ad petendum pupillo tutorem à matte fuerat constitutus, à latronibus interfectum,petitionẽ ex necessitate demoratum esse:ab hęreditatis successione matrem repelli, cuius nullum uiciũ intercessisse adseris, perquàm durum est. Sexta exceptio est: Nisi pater pupilli tutorem ei peti prohibuerit. Hæc exceptio approbatur l.2.§.penult.ff.ad S.C. Tertyll. cuius uerba uide J. except.11.Planè eius replicatio hæc est:Nisi ipsa ex uolũtate patris tutelam non legitimè administret. quæ replicatio approbatur.l.2.§.quid si pater.ff.ad S.C.Tertyll.his uerbis: Quid si pater ei peti tutorem prohibuerat: quoniam per matrẽ rem eorum administrari uoluit? Incidet si nec petat, nec legitimè tutelam administret. Septima exceptio est: Nisi mater filiorum tutelam gerat. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit:uerùm eius replicatio prima hæc est, Nisi non legitimè tutelam administret. quæ replicatio constat ex uerbis §.except.prox.propositis.Altera replicatio est:Nisi mater nuptias iterauerit.quæ replicatio approbatur l.6. C.ad S.C.Tertyll.his uerbis:Omnem matri,siue ab intestato,siue iure substitutionis,si filius impubes moritur,denegãdam uolumus successionem,si ea legitima liberorum tutela suscepta,ad secundas cõtra sacramentũ præstitum adspirauerit nuptias,antequam ei tutorẽ alium fecerit ordinari,eiq;, quod debetur ex ratione tutelæ gestæ,persoluerit. Octaua exceptio est:Nisi mater absens, ab alijs in petitione tutoris sit præuenta.hæc exceptio approbatur l.s.§. quid si pater. ibi sed si fortè.ff.ad. S.C.Tertyll.his uerbis: Sed si fortè absens à libertis pręuẽta est, uel ab alijs: dicendum est eam non excludi: nisi fortè cum frustraretur, id contigit. Nona exceptio est:Nisi morte filij impuberis præuenta nõ petijt. Hæc exceptio approbatur d. l.2. §.confestim, in fine.cuius uerba uide §.except.a.repl.5. Decima exceptio est: Nisi non tutorem,sed curatorem non petierit.Hæc exceptio approbatur l.1.ff.qui petant tutores,hisce uerbis: Matris sollicitudo in petendis filio tutoribus,nõ etiã curatoribus obseruatur nisi quo casu impuberi curator petendus est. Concordat l.6.C.eod.tit.his uerbis: Matris pietas instruere te potest, quos tutores filio tuo petere debes: sed & obseruare ne quid secus quàm oportet, in re filij pupilli agatur. Petendi autẽ filijs curatores necessitas matribus imposita nõ est:cum puberes minores anno uicesimoquinto ipsi sibi curatores,si res eorum exigit,petere debeãt. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi impuberi curatorem non petierit. quæ replicatio approbatur uerbis paulo superius propositis hisce: Nisi quo casu impuberi curatot petendus est. Cõcordat l.2.§. si mater.uers qd si curatores.ff.ad S. C.Tertyll. his uerbis: Quid si curatores non petit?uerba rescripti deficiũt:sed dicendũ est,Siquidem impubetibus curatotes non petijt,eãdem esse rationem: si iam puberibus, cessare debere. Secunda replicatio est: Nisi furioso nõ petierit curatorem.Hæc replicatio approbatur d.§.si mater. uers. quid si furioso.cuius uerba uide J. exc.15. Vndecima exceptio est:Nisi penitus egenis filijs,et qui non sunt soluendo,non petijt tutores.Hæc exceptio approbatur d.§.si mater. uers.quod si penitus, his uerbis: Quod si penitus egenis filijs nõ petit, ignoscendum est.Concordat d. l.2. §. tractari. in fine. cuius uerba uide J.except.19.Sed et concordat in

l. 2. §. penult. his uerbis: Si fortè quis uxorem communis filij matrem hæredẽ scripserit, rogauitq; remissa etiã satisdatione, ut filio puberi facto restitueret hæreditatẽ, nec mater ei petijt tutores: debet dici cessare constitutionem, cum patris uolũtatem secuta sit, & nihil habenti filio tutores non petierit. Quod si remissa ei satisdatio non fuerit, contrà erit: quoniã uel propter hoc debuit, &c. *Duodecima exceptio est: Nisi non filijs, sed filiabus uel nepotibus tutores non petijt. Hæc exceptio reprobatur d. §. si mater. uers. filijs autem, his uerbis:* Filijs autem non petendo puniuntur: utiq; & filiabus. & quid si nepotibus? similiter non petendo punitur. *Decimatertia exceptio est: Nisi posthumo, uel bonis eius qui in utero est, non petijt tutores. Hæc exceptio reprobatur d. §. si mater. uers. quid si cum, his uerbis:* Quid si cũ prægnãs esset, bonis non petijt curatorẽ? dico in sententiam incidere. *Decimaquarta exceptio est: Nisi impubes filius apud hostes sit. Hæc exceptio reprobatur d. uers. quid si cum, his uerbis:* Nam etsi apud hostes habuerit impuberem, idẽ erit dicendum. *Decimaquinta exceptio est: Nisi furioso non petierit. Et hæc exceptio reprobatur d. §. si mater. uers. quid si furioso, his uerbis:* Quid si furioso tutorem uel curatorem nõ petijt? magis est ut incidat. *Decimasexta exceptio est: Nisi non legitimis, sed naturalibus filijs tutores non petierit. Hæc exceptio reprobatur:* Matres naturalibus etiam filijs, ad similitudinem eorũ qui ex iustis & legitimis nuptijs sunt procreati, petendorum tutorum necessitati subiaceant: nulla eis ignorantia iuris ad euitãda legibus uel sacris cõstitutionibus definita, si petitionẽ tutorum minus curauerint, pro futura. *Decimaseptima exceptio uidetur esse: Nisi iuris ignorantia lapsa, nõ petijt. Hæc exceptio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Nulla eis ignorantia iuris, &c. *Decimaoctaua exceptio est: Nisi mater nõ petens sit minor uigintiquinq; annis. Hæc exceptio approbatur l. 2. C. si aduersus delictum suũ, his uerbis:* Licet in delictis ætate neminem excusari constet: matri tamen quæ filijs tutorem ætatis lubrico lapsu non petijt, eorũ minimè denegari successionem conuenit: cum hoc in maioribus matribus tantũ obtineat. *Decimanona exceptio est: Nisi ob id non petierit tutores, quod pupillo amplum legatum relictum erat, sub hac conditione, Si tutores non habuerit. Hæc exceptio approbatur l. 2. §. tractari. ff. ad S. C. Tertyll. his uerbis:* Tractari potest, si pupillo amplũ legatum sub conditione sit relictum, Si tutores non habuerit: & (puta) propterea mater ei non petierit, ne conditione deficeretur: an constitutio cesset. Et puto cessare, si damnũ minus sit cumulo legati. Quod & in magistratibus municipalibus tractatur apud Tertyllianũ. Et putat dandam in eos actionẽ, quatenus plus esset in damno quã in legato: nisi fortè quis putet conditionẽ hanc quasi utilitati publicæ oppugnantem remittẽdam, ut alias plerasq;, aut uerba cauillatus imputauerit matri, cur curatores non petierit. Finge autem plenius cõditionem conscriptã, nõnne erit matri ignoscẽdum? aut hoc imputabitur matri, cur nõ desiderauerit à principe conditionem remitti? & puto non esse imputandum. Ergo etiã si mater ei qui soluendo non erit, nõ petijt tutorẽ, puto ignoscendum. consuluit enim ei, ut minus inquietetur quasi indefensus. *Vicesima exceptio: Nisi filius pubes decesserit. Hæc exceptio approbatur l. 3. C. ad S. C. Tertyll. his uerbis:* Matres quæ puberes amiserunt filios, licet impuberibus eis tutores nõ petierunt, præscriptione nõ petiti tutoris ad excludendã eorum successionem minimè debere præscribi, certum est. *Vicesimaprima exceptio est: Nisi mater filio impuberi defuncto, nõ ab intestato, sed ex pupillari substitutione succedat. Hæc exceptio reprobatur l. 6. C. d. tit. cuius uerba uide 3. except. 7. Vicesimasecũda exceptio est: Nisi mater fideicommissum à filio sibi relictum petat, nõ filij hæreditatẽ. hoc enim casu exceptio nõ petiti tutoris ei nõ obstat. quæ exceptio approbatur l. 5. §. hæc autem. ff. qui petãt tutores, his uerbis:* Hæc autem mater ab omni quidem bonorum uindicatione intestatorum filiorum repellitur. Si uerò maritus ei fideicõmissum à filio reliquerit, cui mulier non petijt tutorẽ, si sine liberis decesserit uel sub hac ipsa conditione, Si intestatus mortuus erit: fideicõmissi petitio, quæ ex alieno iudicio descendit, nõ est perempta. *Hæc de petendo tutore & curatore, nec nõ de alijs tutelæ & curæ causis efficientibus sint dicta. Sequuntur nũc causæ tutelæ et curæ corrumpentes, seu eæ ex quibus tutela & cura finitur. Inter quas numeratur excusatio à tutela, item suspecti remotio. quod approbatur Inst. quib. mod. tutela finitur. §. fin. his uerbis:* Desinunt etiam tutores esse, qui uel remouẽtur à tutela ob id quòd suspecti uisi sunt, uel qui ex iusta causa sese excusant, & onus administrandæ tutelæ deponunt, secundũ ea quæ inferius proponemus.

DE EXCVSATIONIBVS tutorum & curatorum.

Cap. VI.

PRimùm igitur de excusationibus tutorum dicetur, hinc de postulatione & remotione suspecti, postremò de reliquis huiusmodi causis tutelæ & curæ corrumpentibus.

I. CAVSAE EX QVIBVS excusatio competit.

1. *Causa est numerus liberorũ. Quæ causa approbatur Inst. de excusat. tutor. in prin. his uerbis:* Excusantur tutores & curatores uarijs ex causis: ple-

ſis: plerúq; tamẽ propter liberos, ſiue in poteſtate ſint, ſiue emancipati. Si enim tres liberos ſuperſtites Romę quis habeat, uel in Italia quatuor, uel in prouincijs quinq;, à tutela uel cura poteſt excuſari exemplo cæterorum munerum: nam & tutelã & curã placuit publicum munus eſſe. *Concordat l. 2. §. remittit. ff. de excuſat. tutor. his uerbis:* Remittit à tutela uel cura & multitudo liberorũ. Legitimos autem liberos eſſe oportet omnes, etſi non ſint in poteſtate. *Concordat itẽ l. 1. C. qui numero liberorum, his uerbis:* Qui ad tutelam uel curam uocantur, Romæ quidem trium incolumium liberorũ numero, quorum etiam ſtatus nõ ambigitur, in Italia uerò quatuor, in prouincijs autem quinq; habent excuſationem. *Propoſitæ cauſæ exceptio prima hæc eſt: Niſi liberi nõ ſint in poteſtate. Hæc exceptio reprobatur Inſt. dictis uerbis hiſce:* Siue in poteſtate ſint, ſiue emancipati. *Concordat d. §. remittit, uerbis propoſitis hiſce:* Etſi non ſint in poteſtate. *Secunda exceptio eſt: Niſi liberi non ſint legitimi. quæ exceptio approbatur d. §. remittit, uerbis hiſce:* Legitimos autem liberos eſſe oportet omnes. *Tertia exceptio eſt: Niſi adoptiui ſint liberi. Hæc exceptio approbatur Inſt. de excuſat. tutor. in prin. his uerbis:* Sed adoptiui liberi nõ proſunt. *Quarta exceptio eſt: Niſi liberi ſint alij in adoptionẽ dati. Hæc exceptio reprobatur Inſt. d. loco, his uerbis:* In adoptionem autem dati, naturali patri proſunt. *Quinta exceptio eſt: Niſi non filij, ſed filiæ uel nepotes ſint. Hæc exceptio reprobatur ſub conditione Inſt. d. tt. §. item nepotes, his uerbis:* Item nepotes ex filio proſunt, ut in locum patris ſui ſuccedant: ex filia non ꝑſunt. *Concordat l. 2. §. non ſolum. ff. de excuſat. tut. his uerbis:* Non ſolũ aũt filij remiſsionẽ tutelæ tribuũt, & filiæ, ſed etiã nepotes ex filijs maſculis nati maſculi & fœminæ. Auxiliantur autem tunc, quando patre eorum mortuo, illius locũ ſupplent auo. Quotcunque autẽ nepotes fuerint auo ex uno filio, numerantur pro uno filio. Hęc autẽ ex conſtitutionibus quæ de liberis loquũtur, poſſunt colligi: nuſquam enim facilè eſt inuenire ubi de filijs loquatur cõſtitutio, ſed de liberis. Appellatio autẽ hæc & ad nepotes extenditur. *Admittitur exceptio propoſita primùm, ſi nepotes non ex filio, ſed ex filia ſint nati: deinde, ſi pater nepotum adhuc uiuat: tertiò admittitur in eo quod duo, tres, uel quatuor nepotes ex uno filio pro uno cõputantur. quæ omnia ex iam propoſitis conſtant. Sed et ſecundæ diſtinctioni concordat l. 2. in fine. C. qui numero liberorum, his uerbis:* Neq; filia amiſſa numero prodeſt ad declinãda municipalia munera, neq; nepotes numerantur, quorũ pater ſupereſt: cum ſuo nomine patri proſint. *Sexta exceptio eſt: Niſi liberi mortui ſint. hi enim ad excuſationem non proſunt. quæ exceptio approbatur Inſt. de excuſat. tutor. §. filij autem, his uerbis:* Filij autem ſuperſtites tantum ad tutelæ uel curæ muneris excuſationẽ proſunt: defuncti autem non proſunt. *Concordat l. 2. §. remittit. ibi: oportet autem. ff. eod. tt. his uerbis:* Oportet autem liberos uiuos eſſe, quãdo tutores patres dantur. Qui enim antea deceſſerunt, his non connumerantur neq; rurſus nocent, qui poſtea moriũtur. Et hæc ita inquit conſtitutio diui Seueri. Hoc autẽ uidetur quidem dictum eſſe de tutore dato ſecundum teſtamentũ: conuenit autem & in omni alio. *Concordat item l. 2. in prin. C. qui numero liberorum. cuius uerba uide §. except. prox. in fine. Propoſitæ exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi poſt excuſationem propoſitam ſint mortui. quæ replicatio approbatur uerbis iã propoſitis hiſce:* Neque rurſus nocent, qui poſtea moriũtur. *Secunda replicatio eſt: Niſi in bello liberi ſint amiſſi. Hæc replicatio approbatur Inſt. d. tt. §. ſed ſi in bello, his uerbis:* Sed ſi in bello amiſsi ſunt, quæſitũ eſt an proſint? & conſtat eos ſolos prodeſſe, qui in acie amittũtur. hi enim qui pro republica ceciderunt, in perpetuum per gloriam uiuere intelliguntur. *Huius replicationis duplicatio hæc eſt: Niſi extra aciẽ liberi ſint amiſſi. quæ duplicatio conſtat ex uerbis iam propoſitis. Cõcordat l. 18. ff. de excuſationib. his uerbis:* Bello amiſsi ad tutelæ excuſationẽ proſunt. Quęſitum eſt autem qui ſint iſti: utrum hi qui in acie ſunt interempti, an uerò omnes omnino qui per cauſam belli parentibus ſunt abrepti in obſidione fortè? Melius igitur probabitur, eos ſolos q in acie amittũtur, prodeſſe debere, cuiuſcunque ſexus uel ætatis ſint. hi enim pro republica ceciderunt. *Septima propoſitæ cauſæ exceptio eſt: Niſi liberi tempore creationis nondum fuerint nati. Hæc exceptio approbatur l. 2. §. remittit. ibi: qui autem. ff. de excuſationib. his uerbis:* Qui autem in uentre eſt, etſi in multis partibus legum comparatur iam natis, tamen neq; in præſenti quæſtione, neq; in reliquis ciuilibus muneribus prodeſt patri: & hoc dictum eſt in conſtitutione diui Seueri. *Concordat d. l. 2. §. numerum, his uerbis:* Numerum autem liberorum determinatum cõſtitutionibus eſſe oportet unicuiq; tunc, cum creantur. Nam ſi poſt creationem generantur, antequam iura remiſſionis præbeãtur. qui enim poſt hoc geniti fuerint, non auxiliantur, ut conſtitutio Seueri & Antonini inquit. *Octaua exceptio eſt: Niſi pater filio tutor uel curator detur. Hæc exceptio approbatur l. 36. §. fin. ff. de excuſationib. his uerbis:* Lucius Titius ex tribus filijs incolumibus unum habet emancipatũ eius ętatis, ut curatores accipere debeat. Quæro, ſi idem Titius pater petente eodem filio emancipato curator à pretore detur, an iure publico uti

posſit, & nihilominus triom filiotum nomine uacationem postulare? Paulus respõdit, præmium quidem patri quod propter numetum liberotum ei cõpetit, denegari non oportet. Sed cùm filio ſuo curator petatur, contra naturales ſtimulos facit, ſi tali excuſarione utendũ ſibi putauerit. *None exceptio eſt: Niſi non tutor, ſed curator furioſo uel muto ſit datus. Hæc exceptio reprobatur l. 45. §. ſi à prætore. ff. de excuſat. his uerbis*: Si à prætore detur curator mente capto, aut muto, ſiue uétri: excuſatur iure liberotum.

11. *Cauſa. De triplici tutela. Triplex quoq; tutela excuſationem præſtat ab alijs. quæ cauſa approbatur Inſt. de excuſat. tutor. §. item tria, his uerbis:* Item tria onera tutelæ non adfectatæ uel curæ, prȩſtant uacationẽ, quamdiu administrantur: ut tamen plurium pupillorũ tutela uel cura eorũdẽ booorum ueluti fratrum, pro una computetur. *Cõcordat l. 2. §. fin. ff. de excuſationib. his uerbis:* Amplius autẽ & qui habet tres tutelas aut tres curas, aut commixtas tres curas, & tres tutelas, & adhuc manentes, hoc eſt nondũ excedẽtibus ȩtatẽ minoribus: hi excuſantur ad tutelam, uel ad curá uocati. Sed tamẽ etſi curator quis fuerit nõ impuberis, ſed furioſi ſeu prodigi, in numerũ curarũ et hȩc cõputabitur cura. Quod ſic ſe habere docet conſtitutio Seueri & Antonini. Dicit eadẽ et nobilis Vlpiaous de tutelis tribus. *Cõcordat itẽ l. unica. C. qui numero tutelarum, his uerbis:* Si tres tutelas uel curas eodem tẽpore non deſunctoriè ſuſceptas, adminiſtras: onere quartæ tutelæ ſeu curationis pupillorũ ſeu adoleſcenriũ non grauaberis. *Propoſitæ cauſæ exceptio prima hæc eſt: Niſi quaſdã ex tribus tutelis aſſectauerit. Hæc exceptio elicitur ex Inſt. d. §. item tria, ex his uerbis:* Non adfectatæ. *Concordat l. 15. §. quandoq; ff. de excuſationib. his uerbis:* Quandoq; & qui tres habet tutelas uel curas, nõ habet ius remiſsionis: pota, ſi quis affectauerit ſuſcipere. Iam autẽ & qui modici patrimonij factus eſt tutor, affectaſſe uidetur. *Secunda exceptio eſt: Niſi parens liberorum ſuorum tutelã gerat. Hæc exceptio reprobatur l. 15. §. item Vlpianus. ff. de excuſationib. his uerbis:* Vlpiaous ſcribit, Si quis inter tres tutelas emaocipati filij ſui tutelam adminiſtret: an hoc ei in numetũ procedat, ſcio dubitatum? Inuenio tamen reſcriptum, emancipatæ filiæ tutelam numerari inter onera oportere. *Tertia exceptio eſt: Niſi libertus patroni liberis tutor ſit datus. quæ exceptio approbatur l. 14. §. fin. ff. de excuſat. tutor. cuius uerba uide J. ead. quæſt. in fine, except. generali 2. repl. 9. Quarta exceptio uidetur eſſe: Niſi non tres tutelas, ſed curas gerat. Hæc exceptio reprobatur per ea quæ propoſita ſunt ī. ead. cauſa, in prin. Quinta exceptio eſt: Niſi inter tres curas connumeretur etiam cura reipublicæ, Hæc exceptio approbatur l. 15. §. ratiocinatio. ff. de excuſat. his uerbis:* Ratiocinario ciuitatis neq; in numerũ unius tutelæ procedit. *Sexta exceptio eſt: Niſi periculo tantum alterius tutelæ ſit obnoxius, uel tutor tantum honorarius. Hæc exceptio approbatur d. l. 15. §. ſi ciuitatis, his uerbis:* Si ciuitatis magiſtratus, incidente ei creatione, obnoxius fuerit periculo tutelȩ: hanc non cõnumerabit alijs tutelis, quemadmodũ nec fideiuſſores tutelæ: ſed neq; qui ob hooorẽ tutores conſcripri ſunt. *Planè exceptionis huius replicationem uide J. except. 13. repl. 5. Septima exceptio eſt: Niſi eiuſdem pupilli diuerſa bona adminiſtret. Hæc exceptio approbatur l. 30. §. cum oriundus. ff. de excuſationib. his uerbis:* Cum oriũdus ex prouincia Romæ domiciliũ haberet, eiuſdem curator decreto præſidis ac prætoris conſtitutus, rerũ adminiſtrationẽ utrobiq; ſuſcepit: placuit eũ duas curationes adminiſtrare non uideri, quod uidelicet unius duo patrimonia noo uiderẽtur. *Octaua exceptio eſt: Niſi plurium tutelã gerat, quibus unũ ideq; patrimoniũ eſt. Hæc exceptio approbatur l. 3. ff. de excuſat. tutor. his uerbis:* Tria onera tutelarũ dãt excuſarionẽ. Tria autem onera ſic accipienda ſunt, ut nõ numerus pupillorũ plures tutelas faciat, ſed patrimoniorum ſeparatio. Et ideo qui tribus ſratribus tutor datus eſt, qui indiuiſum patrimoniũ habent, uel quibuſdam tutor, quibuſdam curator: unam tutelam ſuſcepiſſe creditur. *Concordat Inſt. eod. tt. §. item tria onera. cuius uerba uide ī. ead. cauſa, in prin. Concordat item l. 31. §. fin. ff. eod. tt. cuius uerba uide J. except. 13. repl. 2. Huius exceptiõis replicatio eſt: Niſi inter pupillos pàtrimonium diuidatur. tunc enim habetur pro duab. uel pluribus tutelis. quæ replicatio approbatur d. §. fin. Nona exceptio eſt: Niſi una tutela per appellationem ſit ſuſpenſa. Hæc exceptio reprobatur l. 4. in prin. ff. de excuſat. his uerbis:* Diximus tres tutelas habẽtes ad quartam nõ uocari. Quæſitum eſt igitur, ſi quis duas habens rutelas, deinde ad tutelam tertiam uocatus appellauerit, & adhuc peodente iudicio appellationis ad quartam tutelam promoueatur: utrum à quarta ſe excuſans, menrionem faciet & tertiæ, an omnino dimittet illam? & inuenio à diuo Seuero & Antonino conſtitutum, non oportere ad quartam promoueri à tertia appellantem, pendente tertiæ creationis excuſarione: ſed illius finem expectari, terminum futurum quartæ creationis recta ratione. ſi enim eo ordine quartam ſuſcipiet quis, eueniet ut poſt tertiam exiſtentem iniuſta tertiæ appellatione apparente, quatuor oneribus grauetur extra leges. *Decima exceptio eſt: Niſi pupilli unius uel alterius tutelæ pubertati proximi ſint. Hæc exceptio approbatur l. 17. in princ. ff. de excuſat. his uerbis:* Non

taotum

tantum magnitudo patrimoniorum intuenda est susceptarum trium tutelarum, eiusque quæ suscipienda est: sed etiam ætas pupillorum consideranda est. nam si priorum pupillorum ętas prope pubertatem sit, ita ut tantúmodo semestre tempus reliquum fuerit, aut eorum quorum suscipere tutelã cogitur: non dabitur excusatio, idq; principalibus constitutionibus cauetur. *Vndecima exceptio est: Nisi una aut altera tutela sit finita. Hæc exceptio approbatur l. unica. §. finito. C. qui numero tut. his uerbis:* Finito autem officio pubertate pupillorum, uel ætate adolescentum: aliæ substitui possunt, licet nondũ ratio tutelæ siue curæ administratæ reddita sit. *Cõcordat Inst. de excus. tut. §. item tria onera. ibi: quamdiu administrantur. cuius uerba uide s. ead. causa in prin. Concordat item l. 2. § fin. ff. eod. tit. cuius uerba uide itidem ead. causa, in prin. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi nondum tutelæ finitæ ratio reddita sit. quæ replicatio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Licet nondũ ratio tutelæ siue curæ administratæ reddita sit. *Altera replicatio est: Nisi una ex tribus finita, duæ aliæ offerantur. tunc enim non nisi ad unã cogi potest. quæ replicatio approbatur & declaratur per ea quæ habentur j. except. 13. repl. 1. Duodecima exceptio est: Nisi pupillum hæreditate paterna tutor abstinuerit. tunc enim eius tutela habetur pro finita. quæ exceptio approbatur l. 31. §. & eum qui. ff. de excus. his uerbis:* Et eum qui pupillum bonis paternis abstinuerat, detinendum in quarta tutela existimaui, quasi deposita illa. *Decimatertia exceptio est: Nisi numerus tutelarum ternarius non sit perfectus. Hæc exceptio approbatur per ea quæ proposita sunt s. ead. causa, in prin. Eius autem replicatio prima hæc est: Nisi duas tutelas habenti, postea aliæ duæ offerantur. tunc enim priore postea allata admissa, alteram posteriore loco oblatam suscipere non cogitur. quæ replicatio approbatur l. 6. in prin. ff. de excusat. his uerbis:* Si duas habenti tutelas aliæ duæ simul superinductæ fuerint, uel ordine tertia auxiliabitur ei ad remissionem quartę: etsi Imperator fuerit qui quartam iniunxerit, aut tertiam, & antequam cognoscat Imperatoris mãdata, promotus erit ad aliam. Si autem ordo non apparuerit, sed una die duæ creationes proponentur in diuersis chartis: non qui creatus est, sed qui creauit, eliget quam oporteat eum suscipere. *Concordat l. 31. in prin. usq; ad §. & eum. ff. eod. tit. his uerbis:* Si is qui tres tutelas administrabat, duobus pupillis diuersis decretis datus est, & priusquam causas excusationis allegaret, unus ex pupillis quorũ iam tutelam administrarat, decessit: ubi desijt ei competere excusatio, statim tenuit eum prius decretum, quasi in locum tertiæ tutelæ quarta subroganda. nam ipso iure tutor est, & antequam excusetur. Poterit ergo à tutela eius qui nunc quarto loco inuenitur, excusari. Sed cum non sit excusatus, necessariò subeundum est onus illius quoq; tutelæ. Nec me mouet, quod dicat aliquis hoc non exigi, an administretur tutela. Hoc enim eò pertinet, ne sit finita administratio. Cæterũ si periculũ sustineat cessationis, puto ei imputandam quoq; eam tutelam. Idem euenire potest, si duobus testamentis, cum haberet tres tutelas, tutor datus est: ubi non apertarum tabularum tẽpus inspici debebit, si quæratur quę prior delata sit tutela, sed aditæ hæreditatis uel conditionis existentis. Illa quoq; erit differentia tutelarum, de quibus diximus, si tertia & quarta sit delata, licet in quarta prius detentus sit: quod huius (id est quartæ) ex quo iussus est administrare, illius, ex quo datus est, periculum sustinet.

Secunda replicatio est: Nisi una uel duæ tutelæ, quas habet solas, ita diffusæ & negociosæ sint, ut uix illis sufficiat. Hæc replicatio approbatur d. l. 31. §. fin. his uerbis: Cæterùm putarem rectè facturum prætorem, si etiam unam tutelam sufficere crediderit, si tam diffusa & negociosa sit, ut pro pluribus cedat. Neq; igitur fratres & sorores plurium loco habendi sunt: sed neq; fratres, si idem patrimonium habent, & ratio administrationis pariter redigenda est: & ex diuerso fratrum diuiso patrimonio duæ tutelæ sunt. Non enim (ut dixi) numerus pupillorum, sed difficultas rationum conficiendarum & reddendarum consideranda est. *Tertia replicatio uidetur esse: Nisi unius tutelæ plures habeat pupillos. Hæc replicatio reprobatur uerbis iam propositis: de qua re uide plura s. exc. 8. Quarta replicatio uidetur esse: Nisi una tutela patrimonia habeat in diuersis prouincijs sita. Hæc replicatio reprobatur per ea quæ dicta sunt s. except. 7. Quinta replicatio est: Nisi cum ad tutelam uocatus, haberet tantùm unam aut alteram tutelam, uel nullam, pater eius uel filius, aut frater qui in eiusdem est potestate, habeat reliquas, ita ut illis computatis suppleatur ternarius tutelarum numerus. quæ replicatio approbatur l. 5. ff. de excusationibus, his uerbis:* Tria onera in domo una esse sufficit. Proinde si pater alicuius, uel filius, uel frater qui est in eiusdem potestate, tria onera sustineat, quæ ad periculum patris sui spectent: quia uolũtate eius administrant, omnibus excusatio à tutela competit. Sed si non uoluntate patris administrent, non prodesse, sæpè rescriptum est. *Concordat l. 4. §. si pater. ff. eod. tit. his uerbis:* Si pater in trib. fuerit muneribus, aut tutelarum aut curarum, filius ipse non uexabitur. Et ita constitutum est à diuo Seuero & Antonino. Hoc aũt & econtrariò est, quòd

oportet filios remiſsionem tutelarum patri dare: & rurſus utriuſq; cómunes, id eſt, unam filij, & duas patris, aut è conuerſo. Tunc aũt hæc ita ſe habent, cum onus uni domui, non ſeparatis obtingit. Scribit autẽ eadem hæc & nobiliſsimus Vlpianus. *Propoſitæ replicationis duplicatio prima hæc eſt: Niſi filius uel frater non ſint in eiuſdem poteſtate. quæ duplicatio conſtat ex uerbis iam propoſitis, hiſce:* Tunc autem hæc ita ſe habent, cum onus uni domui, non ſeparatis obtingit. *Altera duplicatio eſt: Niſi filius ſine uoluntate patris tutelam ſuſceperit. quæ duplicatio approbatur d. l. 5. uerbis ſuperius propoſitis hiſce:* Sed ſi non uoluntate patris adminiſtrent, non prodeſſe ſæpè reſcriptum eſt. *Sexta replicatio eſt: Niſi is qui unam ſaltem aut alteram tutelam habet, aliarum quoq; periculum ſuſtineat. Hæc replicatio ipſo quidem iure reprobatur per ea quæ propoſita ſunt ſ̄. except. 6. Admittitur tamen in patre & filijs, ut iam repl. prox. eſt oſtenſum. Hæc de ſecunda cauſa.*

III. *Cauſa, eſt ſenectus. quæ cauſa approbatur Inſtitut. de excuſat. §. item maior, his uerbis:* Item maior ſeptuaginta annis à tutela & cura ſe poteſt excuſare. *Concordat l. 2. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Excuſantur à tutela & cura, & qui ſeptuaginta annos compleuerũt. Exceſsiſſe aũt oportet ſeptuaginta annos tempore illo quo creantur, aut quo hæreditatẽ adijt quis, aut quo conditio quæ teſtamento inſcripta eſt, completa eſt: nõ infra tempora excuſationis. Aetas aũt probatur, aut ex natiuitatis ſcriptura, aut alijs legitimis demõſtrationibus. *Concordat item l. unica. C. qui ætate ſe excuſant, his uerbis:* Pater tuus, ſi maior eſt annis ſeptuaginta, ad tutelam uel curá deuocatus, excuſare ſe ſolenniter poteſt. *Huius cauſæ exceptio hæc eſt: Niſi minor ſit ſeptuaginta annis. quæ exceptio ex iam propoſitis conſtat.*

IIII. *Cauſa. Si minor ſit uigintiquinq; annis is cui tutela defertur. Hæc cauſa approbatur l. 10. §. libertus. ff. de excuſationib. cuius uerba uide ſ̄. c. 4. quæſt. 2. exc. 32. repl. 4. Planè hodie minor uigintiquinq; annis etiam ſine excuſatione inutiliter tutor datur. de quare uide ſ̄. cap. 4. quæſt. 2. except. 20.*

V. *Cauſa. Si tutor datus, aduerſa ualetudine laboret. Hæc cauſa approbatur Inſtitut. de excuſationibus. §. item propter, his uerbis:* Item propter aduerſam ualetudinem, propter quá ne ſuis quidem negocijs intereſſe poteſt, excuſatio locum habet. *Concordat l. unica. C. qui morbo ſe excuſant, his uerbis:* Luminibus captus, aut ſurdus, aut mutus, aut furioſus, aut perpetua ualetudine tentus, tutelę ſeu curationis excuſationem habet. *Item concordat l. 10. §. fin. cũ duabus legibus ſequentib. ff. de excuſ. his uerbis:* Aduerſa quoq; ualetudo excuſat, ſed ea quæ impedimento eſt, quo minus qs ſuis rebus ſupereſſe poſsit, ut Imperator noſter cum patre reſcripſit. Et non tantùm ne incipiát, ſed ab accepta etiam excuſari debẽt. Idem Vlpianus ſcribit: ſed in hoc reſcripto adiectũ eſt, ſolere eos uel ad tempus uel in perpetuũ excuſari, prout ualetudo eſt qua adficitur. *Huius cauſæ exceptio prima hæc eſt: Niſi talis ſit ualetudo, in qua ſuis rebus ſupereſſe poßit. quæ exceptio approbatur uerbis ſupradictis hiſce:* Sed ea quæ impedimento eſt, quo minus quis ſuis rebus ſupereſſe poſsit. *Secunda exceptio eſt: Niſi ante aduerſam ualetudinẽ tutor ſit datus. Hæc exceptio reprobatur uerbis ſupradictis hiſce:* Et nõ tantum ne incipiant, ſed ab accepta etiam excuſari debent. *Concordat l. 40. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Poſt ſuſceptam tutelam cæcus, aut mutus, aut ſurdus, aut furioſus, aut ualetudinarius deponere tutelam poteſt. *Tertia exceptio eſt: Niſi aduerſa ualetudo non ſit perpetua, ſed temporaria. Hæc exceptio approbatur uerbis ſupradictis hiſce:* Sed in hoc reſcripto adiectũ eſt, ſolere eos uel ad tempus, uel in perpetuum excuſari, prout ualetudo eſt qua adficitur. *Concordat d. l. 10. §. penult. cuius uerba uide ſ̄. cap. 4. quæſt. 2. except. 32. repl. 2. Huius exemplum eſt, ſi tutor furioſus ſit factus: qui furor intermittit. quod proponitur in legibus ſ̄. d. except. 32. repl. 3. annotatis. Quarta exceptio: Niſi ob oculum tantum amiſſum quis uelit excuſari. Hæc exceptio approbatur l. 9. C. de excuſ. tut. his uerbis:* Frater tuus non ideo à tutela uel cura excuſari debet, quòd oculum amiſit. Proinde intelligis munus ſuſceptum eum deſerere non poſſe.

VI. *Cauſa. Si literas neſciat. Hæc cauſa approbatur Inſt. de excuſ. tut. §. ſimiliter, his uerbis:* Similiter eos, qui literas neſciũt, excuſandos eſſe, diuus Pius reſcipſit: quáuis & imperiti literarũ poſsint ad adminiſtrationẽ negociorũ ſufficere. *Huius cauſæ exceptio hæc eſt: Niſi expers negociorum non ſit. quæ exceptio approbatur l. 6. §. fin. ff. eod. tt. his uerbis:* Eius qui ſe negat literas ſcire, excuſatio accipi nõ debet: ſi modò expers non ſit negociorum.

VII. *Cauſa. Si humilis uel ruſticus ſit. Hæc cauſa approbatur certo modo d. l. 6. §. penult. his uerbis:* De ruſticis & humilib. & illiteratis ſcribit Paulus ita: Mediocritas & ruſticitas interdum excuſationem præbent, ſecundum epiſtolas diuorum Hadriani & Antonini.

VIII. *Cauſa. Si pauper ſit. Hæc cauſa approbatur Inſt. de excuſat. §. ſed & propter, his uerbis:* Sed & propter paupertatem excuſationẽ tribui, tá diui fratres, quã per ſe diuus Marcus reſcripſit, ſi quis imparé ſe oneri iniũcto poſſit docere. *Cõcordat l. 7. ff. d. tt. his uerbis:* Paupertas ſanè dat excuſationẽ, ſi quis imparé ſe oneri iniũcto poſsit ꝓbare: idq; diuorũ fratrũ reſcripto cõtinetur. *Cõcordat itẽ l. 40. in fine. ff. eod. tt. his uerbis:* Paupertas quæ opi & oneri tutelę impar eſt, ſolet tribuere uacationẽ

IX. *Causa. Si ingenuus libertino tutor detur. Hæc causa approbatur l. 1. §. dicendum. ff. de excusat. tutor. his uerbis:* Libertinis pupillis ingenuos tutores uel curatores præsides non dabũt, nisi omnimodo libertinorum penuria secundum locum illum sit. Libertinis enim libertinos solos oportere dari qui ex eodẽ loco sint, oratio diui Marci iubet. Si autem dabitur, diuus Seuerus impuberum curam habens, obligatum eum esse tutelæ, nisi iustè rationes reddiderit, rescripsit. *Concordat l. 27. §. fin. ff. de tutorib. datis. cuius uerba uide ĩ. cap. 4. quæst. 2. except. 8. Huius causæ exceptio prima hæc est: Nisi sese non excusauerit. quæ exceptio ex legibus iam propositis constat. Secunda exceptio est: Nisi nõ intra legitimum tempus excusationem proposuerit. Hæc exceptio approbatur l. 3 C. de excus. tut. his uerbis:* Excusationis quidem tuæ, si ingenuus libertino tutor datus es, certa causa est. Sed cum te præses prouinciæ audiendum non putauerit propter præscriptionẽ, quasi tardius adires, nec à decreto prouocaueris, intelligis parendum esse sententiæ. *Plura de hac & precedente exceptione uide ĩ. inter exceptiones generales ead. quæst. Tertia exceptio est: Nisi pupillus libertus ius aureorum annulorum habeat. Hæc exceptio approbatur l. 44. in prin. ff. de excus. his uerbis:* Cum ex oratione diui Marci ingenuus libertino tutor datus excusari debeat: eandem excusationem competere etiã ei qui ius annulorum impetrasset, Imp. noster cũ diuo Seuero patre suo rescripsit. Ergo si pupillo libertino habenti ius annulorum datus sit ingenuus tutor uel curator: consequens est, ut excusatio eius ob hanc conditionũ diuersitatem non debeat accipi. At si antequã pupillus uel pubes minor annis uigintiquinq; ius annulorũ acciperet, Lucius Titius ei datus, ut ingenuus excusatus fuit: post impetratũ beneficiũ denuò idem tutor curatorue dari poterit, exemplo eo quo placuit & rescriptũ est eo qui tẽpore, ꝙ intra annum erat ex quo reipublicę causa abesse desierat, excusatus fuit: præterito eo, ipsum suo loco dari posse. *Quarta exceptio uidetur esse: Nisi ex liberto ingenuus factus sit, impetrato iure annulorũ. Hæc exceptio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Eandem excusationẽ competere etiam ei qui ius annulorum impetrasset.

X. *Causa. Si Senator ei qui in nulla dignitate positus est, tutor datus sit. De hac causa uide ĩ. c. 4. quæst. 2. except. 7. in fine.*

XI. *Causa. Si tutor datus debitor uel creditor sit pupilli. De hac causa dictum ĩ. cap. 4. quæst. 2. except. 13.*

XII. *Causa. Si quis tutelam alicuius gessit, à cura eius excusatur. quæ causa approbatur Inst. de excusat. tut. §. qui tutelam, his uerbis:* Qui tutelam alicuius gessit, inuitus curator eiusdem fieri nõ compellitur: in tantum, ut licet paterfamiliâs, qui testamento tutorem dedit, adiecerit se eundem curatorẽ dare: tamen inuitũ eum curã suscipere non cogendũ, diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. *Cõcordat l. 20. C. de excus. tut. his uerbis:* Curator adultis nominatus, quorũ tutor antea fuerat, inuitus in administratione teneri non potest. Proinde si dies excusationibus præfinitus, nondũ excessit, uti competẽti defensione potes. *Propositæ causæ exceptio prima hæc est: Nisi intra legitimũ tempus excusatio fuerit proposita. quæ exceptio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Si dies excusationibus præfinitus nondũ excessit. *Hic dies quis sit, dicetur ĩ. quæst. 4. A quo die autem incipiat currere tempus legitimum, definitur l. 16. ff. de excus. tut. his uerbis:* Caius testamento suo Nigidium filio suo tutorem dedit, eundemq; usq; ad uicesimumquintum annum curatorem constituit. Quęro, cum liceat Nigidio à curatione etiam citra appellationẽ se excusare, ex qua die tempora quæ in excusationibus obseruãda diuus Marcus cõstituit, computanda sunt: utrum ex die aperti testamenti, an ex quo ad negocia gerenda uocatur, id est post decimumquartũ annum impletũ? Modestinus respondit, excusationem à cura tunc necessariam esse, cum decreto prætoris seu pręsidis confirmatus curator fuerit. *Secunda exceptio uidetur esse: Nisi testator tutorem in testamento datum, eundum & curatorem esse uoluerit. Hæc exceptio reprobatur uerbis iam propositis. Concordat Inst. d. §. qui tutelam. Tertia exceptio est: Nisi libertus liberorum patroni sui tutelam gesserit. hic enim à cura eorum ob hoc non excusatur. quæ exceptio approbatur l. 5. C. de excusat. tutor. his uerbis:* Libertos à tutelã uel cura liberorum patroni seu patronæ nullam excusationem impetrare posse, amplissimus ordo, authore diuo Marco, censuit. Et ideo nec illud eis prodesse debet, quo minus curatores etiam inuiti, patroni seu patronæ liberis dentur, quòd eorundem tutelam administrauerunt. *Plura de hac exceptione uide ĩ. eod. cap. inter except. generales.*

XIII. *Causa. Si tutor datus, alia ratione eiusdem tutelæ periculo sit obnoxius. Hæc causa reprobatur l. penult. ff. de tutorib. datis. cuius uerba uide ĩ. cap. 4. quæst. 2. except. 26.*

XIIII. *Causa. Si litem cum pupillo uel adulto habet. Hæc causa reprobatur Instit. de excusat. tutor. §. item propter litem, his uerbis:* Propter litem quam cum pupillo uel adulto tutor uel curator habet, excusari non potest: nisi fortè de omnibus bonis uel hæreditate controuersia sit. *Concordat l. 21. in prin. ff. eod. tit. his uerbis:* Propter litem, quam quis cum pupillo habet, excusare se à tutela non potest:

poteſt: niſi fortè de omnibus bonis, aut plurima parte eorum controuerſia ſit. *Huius cauſæ reprobatæ exceptio prima hæc eſt: Niſi de omnibus bonis, aut maxima bonorum parte inter nominatum & pupillum controuerſia ſit. quæ exceptio ex iam propoſitis conſtat. Secunda exceptio eſt: Niſi de hæreditate controuerſia ſit. Hæc exceptio approbatur Inſtit. d. §. item propter, in uerbo:* Vel hæreditate. *Cui concordat l. 20. ff. de excuſationibus, his uerbis:* Si pupillum patruus contendat exhęredatum eſſe, & ſe hæredem ſcriptum: æquum eſt tutorem pupillo dari, recepta patrui excuſatione: uel ſi nolit excuſationem petere, remoto eo à tutela, ita litem de hæreditate expedire. *Concordat item l. 16. C. eod. tt. his uerbis:* Si (ut allegas) tutor his datus es, cum quibus diſceptationem hęreditaris tibi eſſe proponis, & tempora antiquitùs excuſationibus præſtituta, etiam nunc opitulantur: adire prę ſidem prouinciæ potes, formæ ſuper ea ſtatutorum principalium obtemperari pro ſua grauitate iuſſurum. *Tertia exceptio eſt: Niſi ſtatus controuerſia ſit. Hæc exceptio approbatur l. 6. §. amplius. ff. d. tt. his uerbis:* Abſoluitur à tutela, cum quæſtionem quis pupillo de ſtatu mouet: cum uidetur hoc non calumnia facere, ſed bona fide. Et hoc diuus Marcus & Verus promulgauerunt. *Hæc de iure quo cauſa propoſita reprobatur, ſint dicta. Planè iure nouo cauſa propoſita uidetur approbari: cum nec debitor, nec creditor pupilli, etiam uolens ei tutor dari poſſit, ſecundũ ea quæ propoſita ſunt ſ. cap. 4. quæſt. 2. except. 13.*

X V. *Cauſa. Si aduerſus matrem pupilli actionem habeat. Hæc cauſa reprobatur l. 19. C. de excuſat. tutor. his uerbis:* Inuſitatam rem deſideras, de tutela filij te dimitti poſtulans, quòd te poſſe contrario tutelæ iudicio matrem eius conuenire, contendis.

X V I. *Cauſa. Si tutor datus, inimicitias capitales cum patre pupillorum exercuit. Hæc cauſa approbatur Inſtitu. de excuſat. tutor. §. Inimicitiæ, his uerbis:* Inimicitiæ, quas quis cum patre pupillorum uel adultorum exercuit, ſi capitales fuerint, nec reconciliatio interuenit: à tutela uel cura ſolent excuſare. *Concordat l. 6. §. dat remiſſionem. ff. eod. tt. his uerbis:* Dat remiſsionem tutelæ & capitalis inimicitiæ contentio facta aduerſus patrem pupillorum: niſi ſecundum teſtamentum apparuerit datus tutor: niſi poſtquam ſcriptum eſt teſtamentum, capitale certamen eis inuicem conſtiterit: uel niſi antiquior quidem eſt teſtamento inimicitia, propter hoc autem uideatur eſſe datus tutor, ut ſupponatur debito et negocijs: et hoc ex epiſtola Imperatoris Seueri oſtenditur. *Propoſitæ cauſæ exceptio prima hæc eſt: Niſi inimicitiæ non fuerint capitales. quæ exceptio conſtat ex Inſtitut. d. §. inimicitiæ. ibi: Si capitales fuerunt, item ex d. §. Dat remiſsionem. ibi:* Capitalis inimicitiæ contentio.

Secunda exceptio eſt: Niſi inimicitiæ fuerint recõciliatæ. quæ exceptio conſtat ex uerbis ſuprà propoſitis hiſce: Nec reconciliatio interuenit.

Tertia exceptio eſt: Niſi in teſtamento tutor datus ſit. quæ exceptio approbatur uerbis d. §. dat remiſſ. ſ. propoſitis hiſce: Niſi ſecundum teſtamentum apparuerit datus tutor. *Huius exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi poſt teſtamentum factum inimicitiæ interuenerint. quæ replicatio conſtat ex uerbis ſupradictis hiſce:* Niſi poſtquam ſcriptum eſt teſtamentum, capitale certamen eis inuicem conſtiterit. *Secunda replicatio eſt: Niſi ob inimicitias in teſtamento tutor datus ſit. quæ replicatio approbatur ibidem, his uerbis:* Vel niſi antiquior quidem eſt teſtamento inimicitia, &c. *de qua re uide ſ. cauſa prox.*

X V I I. *Cauſa. Si propter inimicitias tutor datus ſit. Hæc cauſa approbatur dictis uerbis hiſce:* Vel niſi antiquior quidem eſt teſtamẽto inimicitia, propter hoc autem uideatur eſſe datus tutor, ut ſupponatur debito & negocijs. *Concordat Inſtitut. de excuſat. tutor. §. item ſi propter, his uerbis:* Item ſi propter inimicitias aliquem teſtamento tutorem pater dederit, hoc ipſum præſtet ei excuſationem: ſicut per contrarium nõ excuſantur, qui ſe tutelam adminiſtraturos patri pupillorum promiſerunt.

X V I I I. *Cauſa. Si propterea tutor nominatus eſt, ut metu creationis, pecunia data, ſe redimat. Hæc cauſa approbatur l. 24. C. de excuſ. tutor. his uerbis:* Seueriter præſes prouinciæ exequetur, ſi animaduerterit auunculũ tuum propterea nominari tutorẽ, ut metu huiuſmodi creationis à magiſtratibus iniuriã redimat. Quin ſi aliqua ei excuſatio cõpetit, & nõ alia cauſa nominatus eſt, quàm ut litigetur: qđ in ea re adſumptũ fuerit, is q eũ nominauit, iuxta formã cõſtitutionũ ei reddere coget.

XIX. *Cauſa. Si patri pupillorũ ignotus fuit. Hæc cauſa reprobatur Inſt. de excuſ. tut. §. non eſſe, his uerbis:* Non eſſe aũt admittendam excuſationẽ eius, qui hoc ſolo utitur, quòd ignotus patri pupillorum ſit, diui fratres reſcripſerũt. *Concordat l. 15. §. qui dixerit. ff. eod. tt. his uerbis:* Qui dixerit ſeipſum ignotum eſſe patri uel matri pupilli: non propter hoc excuſabitur.

X X. *Cauſa. Si controuerſiam ſtatus à patre pupillorum paſſus eſt. Hæc cauſa approbatur Inſt. de excuſ. tut. his uerbis:* Itẽ is qui ſtatus cõtrouerſiã à pupillorũ patre paſſus eſt, excuſatur à tutela.

X X I. *Cauſa. Si res cũ pupillo cõmunes habet. Hæc cauſa reprobatur l. 21. C. de excuſ. tut. his uerbis:* Qđ res cũ uterinis fratrib. tibi cõmunes eſſe ꝓ̃teris, ad excuſationẽ tutelæ nõ eſt idoneũ: cum harũ diuiſio curatore dato fieri poſsit.

XXII.

XXII. *Causa. Si pupilli nomine actiones aduersus cognatos suos sint mouendæ. Hæc causa approbatur l. 23. C. d. tt. his uerbis:* Humanitatis ac religionis ratio non permittit, ut aduersus sororem uel filios sororis actionum necessitates tutelæ occasione suscipias: cum & ipsius etiam pupilli, cui tutor datus es, aliud exigere uideatur utilitas: scilicet ut eum tutorem potius habeat, qui ad defensionem eius nō inhibeatur affectu. Iuxta formam igitur, quam consulti dedimus, prætorem adiri oportet, ut & iusto tuo desiderio, & pupilli illius commodo consulatur.

XXIII. *Causa. Si pupilli bona in alio loco sita sint, quàm in quo tutor datus domicilium habet: ab illorum administratione excusatur. quæ causa approbatur l. 10. §. & qui in testamento. ff. de excusat. his uerbis:* Et qui in testamento dati sunt tutores, renuent secundum leges administrationem earum possessionum, quæ in alia sunt prouincia: quod ostendit subiecta diui Seueri cōstitutio. Diui Seuerus & Antoninus Augusti Valerio: Testamento tutor datus ante præfinitum diem adire præsidem prouinciæ debuisti, & postulare, ut ab administratione earum rerum, quæ in alia prouincia erant, liberareris. *Concordat l. 19. ff. eod. tt. his uerbis:* Illud usitatissimum est, ut his qui in Italia domicilium habent, administratio rerum prouincialium remittatur. *Item concordat l. 21. §. penult. & ult. ff. eod. tt. cuius uerba uide s̄. cap. 4. quæst. 2. except. 33. repl. 8. item cōcordat. l. 42. ff. eod. tt. cuius uerba uide j. in fine, except. general. 2. repl. 2. Item cōcordat l. ult. §. ult. ff. eod. tt. his uerbis:* Sed & hoc genus excusationis est, si quis se dicat ibi domicilium non habere, ubi ad tutelam datus est: idq; Imp. Antoninus cum diuo patre significauit. *Concordat item l. 2. C. de excusat. tutor. cuius uerba uide s̄. cap. 4. quæst. 2. except. 33. repl. 8. item concordat l. 11. C. eod. tt. cuius uerba uide s̄. d. quæst. 2. except. 32. repl. 5. concordat item l. 12. §. fin. ff. de excusationibus. cuius uerba uide j. except. generali 11. repl. 3. Concordat demq; l. 38. §. patruus. ff. de admistr. tut. his uerbis:* Patruus testamento fratris filio tutor datus, cum in Italia domicilium haberet, tam Italicarum rerum quàm prouincialium, &c. *Vide item plura de causa proposita s̄. cap. 4. quæst. 2. exc. 14. itē j. lib. prox. ca. 3. officio 17.*

XXIIII. *Causa. Si pupillus nil nisi nudam rerum proprietatem habeat, usufructu penes alium subsistente. Hæc causa reprobatur l. 18. in fine. C. de excus. tut. his uerbis:* Quod omnium bonorum patrem pupilli usumfructum reliquisse quondam uxori suæ proponis: ad excusandos uos à tutela non est idoneum.

XXV. *Causa. Si potestatem aliquam habeat tutor nominatus, uel in dignitate ac magistratu positus est. Hæc causa approbatur Inst. de excus. §. & qui potestatem, his uerbis:* Et qui potestatem aliquā habent, se excusare possunt, ut diuus Marcus rescripsit: sed susceptam tutelam deserere non possunt. *Concordat l. 6. §. Vlpianus quoq;. ff. eod. tt. his uerbis:* Gentium præsidatus (puta Asiæ, Bithyniæ, Cappadociæ) tribuit immunitatem à tutela, hoc est, quoad in præsidatu sunt. Tutela enim non est reipublicæ munus, nec quoad impēsam, sed ciuile, nec ꝓuinciale uidetur tutelam administrare. Remittuntur à tutela & cura magistratus ciuitatum. *Propositæ causæ exceptio prima hæc est: Nisi ædilis sit. hic enim non est excusatus. quæ exceptio approbatur l. 17. §. is qui. ff. eod. tt. his uerbis:* Is qui ædilitate fungitur, potest tutor dari. nā ædilitas inter eos magistratus habetur, qui priuatis muneribus excusati sunt, secundum diui Marci rescriptum. *Secunda exceptio est: Nisi antequā magistratum iniret, tutor datus sit. Hæc exceptio approbatur d. §. is qui, his uerbis:* Sanè notū est, quòd gerentibus honorē, uacationē tutelarū cōcedi placuit. Vacare aūt eos qui tunc primū uocētur ad suscipiendū officiū tutelæ: cęterū eos qui iā se miscuetūt administrationi, nec tempore quidē magistratus uacare. *Concordat l. 23. in prin. ff. eod. tt. cuius uerba uide j. except. 4. item concordat Instit. d. excus. tut. §. & qui potestatē. ibi: sed susceptā. cuius uerba uide paulo superius ead. causa in prin. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi cum quis tutor esset pupilli, in nulla dignitate positi, postea senator sit factus. quæ replicatio approbatur l. 15. §. scire oportet. ibi: Si aūt quis. ff. eod. tt. cuius uerba uide s̄. cap. 4. quæst. 2. exc. 7. Tertia exceptio est: Nisi ad tutelam uocetur ciuis, qui in dignitate aliqua positus est. quæ exceptio approbatur d. §. scire oportet. Quarta exceptio est: Nisi magistratus municipalis sit. Hæc exceptio approbatur l. 23. in prin. ff. d. tt. his uerbis:* Propter magistratū quē in municipio qs erat administratutus, tutelæ excusationē nō habere Vlpianus respōdit. *Diuersum cōstituitur in magistratib. ciuitatū l. 6. §. Vlpianus quoq;, in fine. cuius uerba uide s̄. ead. caus. in prin.*

XXVI. *Causa. Si res principis uel fisci administret. Hæc causa approbatur l. 41. in prin. ff. de excusationibus, his uerbis:* Administrantes res principū, ex indulgentia eorū, licet citra codicillos, à tutela, itemq; cura tempore administrationis delata, excusantur. Idēq; custoditur in his qui pręfecturā annonę uel uigilū gerūt. *Concordat Inst. eod. tt. §. itē diuus, his uerbis:* Diuus Marcus in semestrib. rescripsit, eū qui res fisci administrat, à tutela uel cura, quādiu administrat, excusari posse. *huius species sequūtur.*

XXVII. *Causa. De eo cui princeps curā alicuius rei iniūxit, proponitur l. 22. ff. de excusationib. his uerbis:* Hi quib. princeps curā alicuius rei iniunxit, excusantur à tutela, donec curā gerunt.

XXVIII. *Caus. De præfectis annonæ et uigilū proponitur l. 41. in pr. ff. d. tt. cuius uerba uide s̄. caus. 26.*

XXIX.

XXIX. *Causa. De exactoribus tributorũ proponitur l. 10. C. de excusat. tutorum, his uerbis:* Exactores tributorum tanto tempore, quanto tationem tributariam tractauerint, non solum ab oneribus, sed etiã à tutelis uacationem habere, dubitare non debuisti.

XXX. *Causa. De colono patrimoniali proponitur l. ult. C. qui dare tutores, his uerbis:* Ne magistratuum ulterius procedat licentia: plenius designamus, ne patrimonialem colonum, siue alium qui priuilegio ab hac nuncuparione defenditur, tutelæ muneris adstringat officium. *Huius causæ exceptio hæc est: Nisi non patrimonialis colonus sit, sed conductor rerum fiscalium. quæ exceptio approbatur l. 8. C. de excusat. tutor. his uerbis:* Coloni, id est, conductores prædiorum ad fiscum pertinenrium hoc nomine excusarionem à muneribus ciuilibus non habent. Ideoq; iniunctæ tutelæ munere fungi debent.

XXXI. *Causa. De silentiarijs proponitur l. ult. C. de excusat. tutor. his uerbis:* Viros clarissimos sacri nostri palatij silentiarios, circa latus nostrum militantes, de tutelis & curarionibus excusari sancimus. *Concordat l. 5. §. ad hæc. C. de silentiarijs, his uerbis:* De tutelis & curarionibus silentiarios excusari sancimus: ne alienarum rerum administrationem subire compellantur, qui propter nostra ministeria nec suis curam seu prouisionem diligenter deferre possunt.

XXXII. *Causa. De conductoribus uectigalium reprobatur l. 16. §. qui uectigalia. ff. de excusationibus, his uerbis:* Qui uectigalia conduxit à ciuitatibus, non excusatur à cura.

XXXIII. *Causa. De mensoribus frumentarijs approbatur l. 26. ff. de excusat. tutor. his uerbis:* Mensores frumentarios habere ius excusationis apparet ex rescripto diuorum Marci & Commodi, quod rescripserunt præfecto annonæ.

XXXIIII. *Causa. De eo qui immunitatem habet ciuilium & publicorum munerum. Hæc causa reprobatur l. 15. §. qui accepit. ff. de excusationibus, his uerbis:* Qui accepit uel habet immunitatem ciuilium uel publicorum munerum, hic à tutela uel cura non excusabitur. *Concordat l. 17. §. non omnia. ff. eod. tt. his uerbis:* Non omnia corpora uel collegia uacarionem tutelarum habent, quamuis muneribus municipalibus obstricta non sint: nisi nominatim id priuilegium eis indultum sit. *Contradicit d. l. 17. §. eos qui, his uerbis:* Eos qui in corporibus sunt (ueluti fabrorum) quosq; immunitatem habere dicimus: etiam circa tutelarum extraneorum hominum administrationem habebunt excusationem: nisi facultates eorum adauctæ fuerint, ut ad cętera quoque munera publica suscipienda compellantur. Idq; principalibus constitutionibus cauetur.

XXXV. *Causa. De inquilinis castrorum approbatur d. l. 17. §. fin. his uerbis:* Inquilini castrorum à tutelis excusari solent, nisi eorũ qui & ipsi inquilini sunt, & in eodẽ castro eademq; conditione sunt.

XXXVI. *Causa. De nauicularijs approbatur l. 24. C. de excusat. tutorum, his uerbis:* Excusationem nauicularijs tutelæ siue curæ hactenus ipsis tribuimus, ut in huiusmodi officijs minoribus sui tanrum corporis obligentur. *Ait Imper.* Vt in huiusmodi officijs minoribua sui tantum corporis obligentur. *Hæc est prima propositæ causæ exceptio, de qua uide plura J. inter exceptiones generales. Secunda exceptio est: Nisi domini nauium, non ipsi nauicularij excusatione uti uelint. quæ exceptio approbatur l. 17. §. penult. ff. eod. tt. his uerbis:* Domini nauium non uidenrur haberi inter priuilegiarios, ut tutelis uacent, idq; diuus Traianus rescripsit.

XXXVII. *Causa. De librarijs & calculatoribus reprobatur l. 15. §. neq; librarios. ff. de excusationibus, his uerbis:* Neq; librarios, neq; calculatores, quos uulgò rarionarios dicimus, habere immunitatem dicunt diuorũ constitutiones.

XXXVIII. *Causa. De eo qui reipublicæ causa abest, proponitur & approbatur Instit. de excusat. tutor. §. item qui reipub. his uerbis:* Item qui reipublicæ causa absunt, à tutela uel cura excusantur. Sed etsi fuerint tutores uel curatores dati, deinde reipubl. causa abesse cœperint, à tutela uel cura excusantur, quatenus reipub. causa absunt: & interea curator loco eorum datur. Qui si reuersi fuerint, recipiunt onus tutelæ: nam nec anni habent uacarionem, ut Papinianus lib. V. responsscripsit. nam hoc spacium habent ad nouas tutelas uocati. *Propositæ causæ exceptio prima hæc est: Nisi tutor datus sit, antequam reipub. causa abesse cœperit. quæ exceptio reprobatur uerbis iã propositis hisce:* Sed etsi fuerint tutores uel curatores dati, deinde reipub. causa abesse cœperint, à tutela uel cura excusantur. *Concordat l. 1. C. si tutor reipub. causa, his uerbis:* Qui tutores uel curatores dari reipublicæ causa absuturi sunt, ad tẽpus se excusare debent à tutela, ne etiam medij temporis periculo adstringantur. Quod quidem si & tu fecisti, interualli eius quo absuisti, periculum non debes pertimescere. Quod si id prętermisisti: ut priore loco is cõueniatur, qui administrauit, de iure postulabis. *Secunda propositæ causæ exceptio est: Nisi reipublicæ causa abesse desierit. Hæc exceptio approbatur l. 1. C. in quibus casibus tutorem habenti. cuius uerba uide J. cap. 8. causa 18. concordat l. 44. in prin. ibi: exemplo eo quo placuit. ff.*

cut.ff.de excusat. tutor. his uerbis: Rescriptum est, eũ qui tempore, quod intra annũ erat, ex quo reipublicæ causa abesse desierat, excusatus fuit: præterito eo ipsum suo loco dari posse. *Concordat l.1.C.de professß. & medicis. cuius uerba uide ĩ. lib. 13.cap.4.reg 46. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi annus ex quo reipub. causa abesse desijt, nondum excesserit. quæ replicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Qui tempore quod intra annum erat, ex quo reipublicæ causa abesse desierat, excusatus fuit. *Concordat l.2. C.Si tutor reipubl.causa, his uerbis:* Certum est, eos qui reipub. causa abesse desierũt, omni noua tutela anno carere debere. *Concordat item l.10 in prin.ff. de excusat. his uerbis:* Non solum qui ad caligatas militias & reliquas primipilarij militauerũt: sed & qui qualitercunq; necessitatis publicæ populi Romani gratia absentes fuerunt, anni habent uacationem post reuersionem. *Declaratur hæc replicatio l.4.ĩ.de uacat. & excusat. munerum, his uerbis:* Tempus uacationis quod datur eis qui reipublicæ causa abfuerunt, non ex eo die numerandũ est, quo quis abesse desijt, sed cum laxamento quodam itineris. neq; enim minus abesse reipublicæ causa intelligendus est, qui ad id negociũ uel ab eo reuertitur. Si quis tamẽ plus iusto tempore aut in itinere, aut in alio loco cõmoratus, consumpsit ita ea interpretanda erunt, ut ex eo tempore uacationis dies incipiat ei cedere, quo iter ex cõmodo peragere potuisset. *Concordat l.10 §.1.ff.de excusat. tutor. his uerbis:* Annus autem continuorũ dierũ seruabitur, ex quo quis reuersus est, rectam uiam dirigens uel dirigere debens, non eam quæ est ex circuitibus. *Propositæ replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi reuersus non ad nouam tutelam uocetur, sed pristinã recipiat: tunc enim anni uacationem non habet. quæ duplicatio approbatur inst. de excusat. tutor. §.item qui reipublicæ.ibi: nam nec anni. cuius uerba uide ĩ. ead. causa, in prin. Cõcordat l.10.in prin.ff.de excusat.tutor.his uerbis:* Quas prius habebant tutelas, propter hoc autem deposuerunt, quoniam publici negocij gratia abibant: has cum reuersi fuerint, confestim recipient, nihil eis auxiliante anno: annus enim ad futuras nouas datur, non ad eas quæ resumi debent. *Huius duplicationis triplicatio hæc est: Nisi ita in testamento tutor scriptus sit: Titius tutor esto: cum reipubl. causa abierit, tutor ne esto: cum redierit, tutor esto. Hoc enim casu reuersus ad nouam tutelam redire uidetur. quæ triplicatio approbatur, sed & distinguitur l. 45. in prin. usq; ad §. si à prætore. ff. de excusationib. cuius uerba uide ĩ. quæst.4.reg.2.excep.2. Secunda duplicatio uidetur esse: Nisi non compleuerit consuetũ tempus militiæ in publicis necessitatib. Hæc duplicatio reprobatur d.l.10.in prin.his uerbis:* Annus deniq; hic nõ solum his qui compleuerunt cõsuetum militiæ tempus, in reliquis publicis necessitatibus datur, sed et his qui qualitercunq; quieuerunt à publica necessitate, & reuersi sunt, etsi minus eo tẽpore quod constitutũ est consummauerunt. *Tertia exceptio est: Nisi non coactus reipub. causa absit, sed uolẽs. quæ exceptio approbatur l.14.ff.de legationib. his uerbis:* Qui libera legatione abest, nõ uidetur reipub. causa abesse. hic enim non publici commodi causa, sed sui abest.

XXXIX. *Causa. De comitibus eorum qui reipub. causa absunt, approbatur l.41.§.eorum.ff. de excusationib. his uerbis:* Eorum qui reipub. causa absunt comites, qui sunt intra statutũ numerum, de tutela quæ absentibus uel profecturis delata est, excusantur: nã susceptã antea non deponunt.

XL. *Causa. De militibus. Iure antiquo approbatur l.8.in prin.ff.de excusationib. his uerbis:* Sed & milites qui honestè compleuerunt militiæ tempus, remissionem habent tutelarũ aduersus omnes priuatos: aduersus autẽ filios eorũ qui eidẽ ordini communicauerũt, et omniũ qui olim milites fuerunt, infra annum quidem dimissionis remissionem habent, post annum autẽ non habent. coæqualitas enim honoris militiæ fortior uidetur priuilegio, quod olim inter milites habuerunt: nisi fortassis alias habuerit iustas tutelę excusationes: utputa numerũ annorum, uel aliqd tale, quale & priuatos aduersus omnes excusare consueuit. Hæc autem de filijs, nõ de nepotibus eorum qui olim milites fuerunt. nepotes enim eorũ qui olim milites fuerunt, in eodem loco cũ reliqois priuatis esse creduntur. *Propositæ causæ exceptio prima hæc est: Nisi filio militis miles tutor sit datus. quæ exceptio approbatur uerbis iã propositis hisce:* Aduersus autem filios eorũ qui eidem ordini communicauerunt, & omniũ qui olim milites fuerunt, infra annum quidẽ dimissionis remissionem habent, post annũ autem non habent, &c. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi adhuc militent, uel annus à tempore missionis nondum excesserit. tunc enim & militum filijs tutores dati excusantur. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Infra annum quidem dimissionis remissionem habent. *Concordat l. 10. in prin. ff. eod. tit. cuius uerba uide ĩ. causa 38. excep. 2. repl. 1. in prin. Secunda replicatio est: Nisi nõ filio, sed nepoti militis, miles tutor sit datus. quæ replicatio approbatur uerbis suprà propositis hisce:* Hæc autem de filijs, non de nepotibus eorũ qui olim milites fuerunt. nepotes enim eorũ qui olim milites fuerunt, in eodẽ loco cum reliquis priuatis esse creduntur. *Tertia replicatio est: Nisi tribunus in cohortibus prætorijs permilitauerit. quæ replicatio ap-*

probatur l.9.ff.de excusat.his uerbis: Si tribunus in cohortibus prętorijs permilitauerit: etiã collegarum filiorum tutela excusabitur, beneficio diui Seueri & Imperatoris nostri. Quarta replicatio proponitur & reprobatur l. 8. §. quæsitũ est, in fine. ff. de excusat. his uerbis: Nihil differt qualiter indigeant filij cõmilitonis tutore uel curatore, utrum emancipati uel patre mortuo. Plures replicationes uide ʒ. causa prox. except.1. Secunda propositæ causæ exceptio est: Nisi milites ignominiosè sint dimißi. quæ exceptio approbatur l. 8. §. qui uerò. ff. de excusat. his uerbis: Qui uerò ignominiosè dimissi sunt, similes his habentur, qui nunquam militauerũt: & propter hoc neq; ipsi habent priuilegium, neq; filij eorum. Concordat d.l.8.§.qui autẽ. cuius uerba uide ʒ. except.3. repl.4. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi urbica tutela militi ignominiosè dimisso deferatur. quæ replicatio approbatur d.l.8.§. sed ignominia missi, his uerbis: Sed ignominia missi, ab urbicis planè tutelis excusabũtur, quia ingredi urbẽ eis non licet. Tertia exceptio est: Nisi amplius nõ militent. Hæc exceptio approbatur d.l.8 §. qui olim, his uerbis: Qui olim fuerunt milites, tutores dati obligabuntur. Huius exceptionis replicatio prima est: Nisi ueteranus sit, uel militiæ tempus consuetum impleuerit. quæ replicatio approbatur ʒ. causa prox. Secunda replicatio est: Nisi uicesimum militiæ annũ excesserit. quæ replicatio approbatur d.l.8.§. quandoq;, his uerbis: Quãdoq; autem nõ complent quidam militię tempus, et tamẽ habent remissionẽ tutelarum, perinde ac hi qui compleuerunt. Qui enim uicesimũ annum militię excessit, similis esse creditur ei qui cõpleuit tempus militię. Qui aũt infra hos annos dimissus est, nõ habet cõtinuã tutelarum immunitatẽ: sed ad tempus, quemadmodũ & reliquorũ ciuilium munerum, remissionẽ habet. Qui enim infra quinq; annos à militia solutus est, nullam sibi uindicabit immunitatẽ. Qui autẽ post quinq; annos, unius anni habet immunitatẽ. Qui autẽ post octo, biẽnij. Qui autẽ post duodecim, triennij. Qui autẽ post quindecim, quadriẽnij. Qui aũt post uiginti, sicut suprà diximus, cõtinuè absoluetur. Concordat propositæ replicationi l. 1. C. de excusat. ueteranorũ, his uerbis: Qui causaria missione sacramento post uiginti stipendia soluuntur, & integrã famã retinent: ad publica priuilegia ueteranis concessa pertinent. Tertia replicatio est: Quòd quamuis amplius nõ militẽt, & ob id perpetuã excusationẽ non habeant: tamẽ ad tempus excusentur. quæ replicatio approbatur, simul & declaratur uerbis iã propositis. Sed & distinguitur hoc modo: Nisi infra quinq; annos dimissus fuerit. Quæ distinctio seu duplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce: Qui enim infra quinq; annos à militia solutus est, nullam sibi uindicabit immunitatẽ. Planè hic quoque tanquã is qui rei pub. causa abfuit, annũ habet. quod approbatur l.10.§. annus. ff. eod. tt. cuius uerba uide ʒ. causa 38. except.2. repl.1. dupl.2. Quarta replicatio est: Nisi in cohortibus urbanis militauerint. quæ replicatio approbatur d.l.8.§. planè si quis, his uerbis: Planè si quis in cohortibus urbanis militauit, licet ante uiginti annos mittitur, tamẽ perpetuã habet à tutęlis excusationẽ. Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi inter nocturnos custodes militauerint. quæ duplicatio approbatur d.l.8.§. q aũt, his uerbis: Qui aũt inter nocturnos cũstodes q sunt Romę militauerit, anni solius habet remissionem: ita aũt si honestè scilicet absolutus fuerit (sicut dictũ est) uel ꝓpter ægritudinẽ causariã (ut uocãt) remissionẽ acceperit: est enim & hæc honesta. q enim ignominiosa potitur remissione, nõ habet uacationem.

Duplicationes iam enumeratarum replicationum generales.

Planè iam dictarũ replicationum duplicatio prima hæc est: Nisi filio militis tutor uel curator detur is, qui olim fuit miles. quæ duplicatio approbatur d. l.8. §. iã uerò & militi, his uerbis: Iam uerò & militi impuberi curator dabitur, qui olim miles fuerit, scilicet si pater huius mortuus fuerit, siue etiã hic emancipatus fuerit. Similiter & de uniuersis his cõstitutiones testãtur. Scribit aũt & Vlpian. ita. Plura de hac duplicatiõe uide ʒ. except.1. Secunda duplicatio est: Nisi non honestè militia sint dimißi. quæ duplicatio approbatur ꝑ ea quæ proposita sunt ʒ. except.2.

Mutatio iuris.

Hæc de iure antiquo sunt dicta. Planè iure nouo miles nec si uelit, tutor dari potest. de qua re uide ʒ. cap. 4. quæst.2. except.22.

XLI. Causa. De ueteranis. Hi quoq; excusantur. quæ causa approbatur ipso iure: uerùm eius exceptio prima hæc est, Nisi filiorũ militis tutor sit datus ueteranus. quæ exceptio approbatur l.8. §. si autẽ ueteranus. ff. de excusation. his uerbis: Si aũt ueteranus esse creditur, nõ solũ legionarius, sed & omnis q qualitercũq; militauit, licet honestè, est et ipse absolutus: filiorũ tamẽ tutor creabitur. Huius exceptionis replicatio prima hæc esse uidetur: Nisi filius sit eius q inter nocturnos custodes militauit. uerùm hæc replicatio reprobatur d. §. si aũt, his uerb. Etenim legionari' eius qui inter nocturnos custodes militauit, filiorũ tutor fit. Secunda replicatio est: Nisi unã tutelã uel curam ueteranus habeat. Hæc replicatio approbatur l.2. C. de excusat. ueteranorum, his uerbis: Quod placuit ueteranos tantũmodo conueterani filiorũ seu militũ, & quidem unã tutelam seu curã eodẽ tempore administrare cõpelli: eò pertinet, ut si alijs dati fuerint, intra solennia tẽpora causas excusationis ad competentẽ iudicẽ deferãt. Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi tutela uel cura quã habuit, sit finita. tũc enim ad aliã uocari potest, dũmodo filij militis. quæ duplicatio approbatur l. 8. §. quæsitũ. ff. de excusation. tutorũ, his uerb.

Quæsitũ

Quæsitum est, utrum unam & semel tutelam accipiant qui olim fuerunt milites, uel uno tempore non amplius quã semel: quiescente autem prima tutela rursus priuilegiũ recipiãt. Sed sicuti in priuatis qui quieuerunt, non auxiliantur his qui habuerunt, nec inter tres adnumerãtur: ita et in his qui olim fuerunt milites, non prodest creatum esse. Hoc autem & in curijs est promulgatum, ut ostendit diui Seueri et Antonini cõstitutio. *Plura de exceptione proposita uide s̄. causa prox. except. 1. Secũda propositæ causæ exceptio est: Nisi non honestè militia sit dimissus ueteranus. De hac etiam exceptione uide s̄, causa prox. except. 2.*

XLII. *Causa. De primipilarijs. Hi quoq; à tutelis excusantur. quæ causa approbatur, simul et distinguitur l. 8. §. fin. ff. de excusat. tutor. his uerbis:* Primipilarij ex cõstitutionibus Imperialibus excusationem habẽt reliquarum tutelarum: primipilarij autem filiorum tutores erunt. *Declaratur hæc causa ibidem, his uerbis:* Primipilarij autem hi existimãtur, qui exercent primipilum. *Huius causæ exceptio prima hæc est: Nisi primipilarij filio tutor detur. Hæc exceptio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Primipilarij autẽ filiorum tutores erunt. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi pater mortuus sit, non exercens primipilũ. quæ replicatio approbatur d. §. fin. his uerbis:* Si quis autem non exercens primipilũ mortuus fuerit: huius filiorũ primipilarius tutor non erit. *Secunda exceptio est: Nisi primipilum expleuit, seu primipilarius esse desijt. tunc enim non excusatur. cuius replicatio hæc est: Nisi postea rursus in militares necessitates sit assumptus. quæ replicatio approbatur l. 10. §. qui primipilũ. ff. d. tt. cuius uerba uide s̄. ca. 4. quæst. 2. except. 32. repl. 7.*

XLIII. *Causa. De Grammaticis, Rhetoribus, Medicis & Sophistis approbatur Inst. de excusat. tutor. §. item Romæ, his uerbis:* Itẽ Romæ Grammatici, Rhetores, & Medici, & qui in patria sua has artes exercẽt, & intra numerũ sunt: à tutela & cura habent uacationem. *Concordat l. 6. §. Grammatici. ff. eod. tt. his uerbis:* Grammatici, Sophistæ, Rhetores, Medici, qui & περιοδευταί uocantur, quemadmodũ à reliquis muneribus, ita & à tutela et à cura requiem habent. *Propositæ causæ exceptio prima hæc est: Nisi alibi quàm in patria sua dictas artes exerceat. tũc enim uacationem non habet. quæ exceptio approbatur Inst. d. uerbis hisce:* Et qui in patria sua has artes exercent. *Concordat d. l. 6. §. amplius et illud, his uerbis:* Amplius & illud scire oportet, & eum qui in patria propria docet, aut medicatur, immunitatem hanc habere. Si enim existens Cumanus, in Cæsarea doceat, aut medicetur: apud Cumanos immunitatem non habet. Et hoc ita promulgatum est à diuo Seuero & Antonino. *Concordant item ea quæ habentur ĵ. causa prox. in prin. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi excellens sit in disciplinis. quæ replicatio approbatur d. §. amplius, his uerbis:* Valde tamen disciplinis instructos, etsi supra numerum & in aliena patria moram faciãt, esse immunes Paulus scribit, dicens, ita diuum Pium Antoninum iussisse. *Secunda replicatio est: Nisi exterus Romæ dictas artes exerceat. quæ replicatio approbatur d. §. amplius. ibi: Romæ, his uerbis:* Romæ philosophantem, cum salario uel sine salario remissionẽ habere promulgatũ est à diuo Seuero & Antonino, ita ac si in propria patria doceret. Quibus promulgationibus potest quis illã rationẽ adducere: quoniam in regia urbe, quæ & habetur & est communis patria, decenter utiq; utilem seipsum præbens, non minus quàm in propria patria immunitate fruetur. *Secunda propositæ causæ exceptio est: Nisi extra numerũ prædictas artes doceat uel exerceat. quæ exceptio approbatur Inst. d. §. item Romæ, dictis uerbis hisce:* Et intra numerum sunt. *Concordat d. l. 6. §. Grãmatici, his uerbis:* Est autem & numerus Rhetorum in unaquaq; ciuitate qui uacationem munerum habeant & hæreses quædam propositæ lege: quod manifestum est ex epistola Antonini Pij, quę scripta quidem est communitati Asiæ, uniuerso autem orbi conueniens est: cuius capitulum hic subiectum est. Minores quidem ciuitates possunt quinq; Medicos immunes habere, & tres Sophistas, & Grãmaticos totidem. Maiores autem ciuitates septẽ qui curent, quaternos qui doceant utranq; doctrinam. Maximæ autem ciuitates decem Medicos, & Rhetores quinq;, & Grammaticos totidem. Supra hunc autem numerũ ne maxima quidem ciuitas immunitatem præstat. Decet autem maximo quidem numero uti metropoles gentiũ. Secundo autẽ quę habent fora causarum. Tertio aũt reliquas: excedere hunc numerum quidẽ non licet, neq; sententia senatus, neq; alia qua adinuẽtione: minuere autem licet, quoniã pro ciuilibus muneribus hoc introductum esse apparet. Et utiq; nõ aliter hac immunitate perfruẽtur, nisi dogmate senatus inscripti fuerint numero concesso, et circa operationem se negligenter non habeant. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi excellentes sint disciplinis. quæ replicatio approbatur d. l. 6. §. amplius. ibi: Valde tamẽ. cuius uerba uide s̄. excep. prox. repl. 1. Tertia exceptio est: Nisi negligentes fuerint. Hæc exceptio approbatur uerbis iã propositis hisce:* Et utiq; non aliter hac immunitate perfruentur, nisi circa operationem se negligenter nõ habeant.

XLIIII. *Causa. De Philosophis. Hi quoq; à tutela & cura sunt immunes. quæ causa seu regula approbatur l. 6. §. & quidẽ philosophos. ff. de excusat. his*

uerbis: Et quidem philosophos liberati à tutelis, & Paulus scribit ita: Philosophi, Oratores, Grāmatici, qui publicè iuuenibus prosunt, excusantur à tutelis. Nam & Vlpianus lib. quarto de officio procōsulis ita scribit. *Concordat d.l.6. §.de philosophis, hisce uerbis:* De philosophis autem eadem cōstitutio diui Pij ita dicit: Philosophorum autem non est constitutus numerus, quia rari sunt qui philosophantur. Existimo autē eos qui diuitijs abundant, uoluntariè pecuniā in utilitates patriæ contribuere debere. Si autē propriè loqueretur de substantia, iam inde manifestū esset eos nō philosophari. Est autem Imperatoris Commodi constitutionibus inscriptū capitulū, ex epistola Antonini Pij, in qua manifestatur & philosophos habere immunitatē tutelarum. Sunt autē hæc uerba: Consimiliter autē his omnibus diuus pater meus mox ingrediēs principatum, cōstitutione existentes honores & immunitates firmauit: scribens Philosophos, Rhetores, Grāmaticos, Medicos immunes esse non solum à præfecturis gymnasiorū et sacerdotij solere: sed & frumenti, uini & olei emptionis, et ius præpositionis, & neq; iudicare, neq; legatos esse, neq; in militia numerari inuitos, neq; ad alium famulatū eos cogi. *Huius causæ exceptio prima hæc est: Nisi extra patriam suam philosophiā profiteātur. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur per ea quæ proposita sunt s. causa prox. except. 1. Secunda exceptio uidetur esse: Nisi extra numerū philosophiam profiteātur. Hæc exceptio reprobatur uerbis paulo superius propositis hisce:* Philosophorum autem non est cōstitutus numerus, quia rari sunt qui philosophantur, &c.

XLV. *Causa. De Legum doctoribus & Iuris peritis. Hi regulariter quidē non excusantur. cuius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi Romæ doceant. quæ exceptio cū sua regula approbatur l.6. §. legū. ff. de excusat. his uerbis:* Legū uerò doctores in aliquo præsidatu docentes, remissionē non habebunt: Romę autē docentes, & à tutela et cura remittuntur. *Secunda exceptio est: Nisi principi adsideant. quæ exceptio approbatur l.30. in prin. ff. d. tt. his uerbis:* Iurisperitos qui tutelam gerere cœperunt, in consiliū principū adsumptos optimi maximiq; principes nostri cōstituerūt excusandos: quoniam circa latus eorum agerent, et honor delatus finem certi temporis ac loci non haberet.

XLVI. *Causa. De Geometris reprobatur l.28. ff. de excusat. his uerbis:* Geometrę à tutelis non uacant.

XLVII. *Causa. De Iudæis reprobatur l.15. §. iā autē &. ff. d. tt. his uerbis:* Iā autem & Iudęi non Iudæorum tutores erunt, sicut & reliqua administrabunt. Constitutiones enim in ijs solis eos sine molestia esse iubent, per quæ cultus inquinari uidetur.

XLVIII. *Causa. De athletis approbatur sub cōditione l.6. §. Vlpianus. ff. de excusationib. his uerbis:* Vlpianus libro singulari de officio Prętoris tutelaris ita scribit: Athletæ quidē habent à tutela excusationem, sed si sacris certaminibus coronati sunt.

XLIX. *Causa. De spadone reprobatur l. 15. in prin. ff. de excusationib. cuius uerba uide s. cap. 4. quæst. 2. except. 19. Concordat l.1. C. eod. tt. his uerbis:* Falsa suasione credis, te propterea quòd spado sis, immunitatem à tutela habere.

L. *Causa. Si libertus sit senatoris, eiusq; negocia gerat, excusatur à tutela. quæ causa seu regula ipso quidē iure subsistit: uerū eius exceptio prima hæc est, Nisi ius annulorum impetrauerit. quæ exceptio approbatur l. 44. §. fin. ff. de excusat. his uerbis:* Quāuis libertus qui senatori patrono procurat, excusationē ab aliorū tutela habeat: iste tamē qui ius annulorū impetrauit, quia in ordine ingenuorū trāsijt, tali excusatione uti nō potest. *Secunda exceptio est: Nisi nō senatoris, sed uxoris eius libertus sit. Hæc exceptio approbatur l.15. §. liberti. ff. eod. tt. his uerbis:* Liberti uxorū senatorū, etsi disponant res eorū, non absoluūtur tamē à tutelis. hoc enim masculorū senatorū libertis solū concessum est. *Tertia exceptio est: Nisi plures quā unus senatoris libertus hac excusatione utatur. Hæc exceptio approbatur l.13. C. de excusat. tutor. his uerb.* Ne senatorū quidē liberti, nedū cęterorū propterea quia patronorū negocia gerūt, à muneribus ciuilibus habēt immunitatē: tātūmodo etenim unus senatoris libertus, qui patroni negocia gerit, à tutela siue cura uacationē habet. *Quarta exceptio est: Nisi tutelā filiorū patroni gerat. ob hoc enim ab aliorū tutelis non excusatur. quæ exceptio approbatur l. 43. ff. d. tt. his uerbis:* Libertus senatoris filiorū eius tutelā administrās, ab alijs tutelis non excusat.

LI. *Causa. Si tutor in exiliū datus sit. Hæc causa approbatur l.29. ff. de excusationib. his uerbis:* Si in exiliū datus sit tutor, potest se excusare, modò in perpetuū datus sit. Facilius aūt exulis ignorantia, qui tutorē suspectū facere non potuit, ueniā habebit. *Huius causæ exceptio hæc est: Nisi ad tēpus, nō in perpetuū exulare iussus sit. quæ exceptio approbatur l.28. §. fin. ff. eod. tt. his uerbis:* Tutorem per tempus exulare iussum excusari non oportet, sed per tempus exilij curator in locum ipsius debet dari.

LII. *Causa. Si pater pro filiofamiliâs tutore nominato, cauere nolit. Hæc causa reprobatur l.15. §. fin. ff. de excusat. tutor. his uerbis:* Si quis creabitur tutor existēs in patris potestate, deinde pater noluerit pro eo cauere: iusserunt leges & ipsum patrē creari tutorē, ut nullo modo impediatur tutelæ cautio, ut ostendit diui Hadriani cōstitutio. Imp. Hadrianus Bitrasto Pollioni, legato Lugdunēsi: Claudius Marcus (quāuis filiusfamiliâs) si idoneus tutor esse

eſſe uidebitur, patet autę eius idcirco cauere nõ uult, ut filium ſuum tutela eximat, & in hoc artificio perſeuerabit: exiſtimo te huic fraudi rectè occurſurum, ut & filius & ipſe ad tutelam liberorum Clementis gerendam compellantur.

LIII. *Cauſa. Si ſemel fuerit abſolutus uel excuſatus. Hæc cauſa ipſo quidem iure ſubſiſtit, uerũ eius exceptio prima hæc eſt: Niſi ad aliã tutelã uocetur, quã à qua fuit excuſatus. quæ exceptio approbatur l.15. §. qui abſolutus. ff. de excuſationib. his uerbis:* Qui abſolutus eſt à tutela uel cura, omnino nõ de poſitionibus apud acta ad remiſsioné alterius tutelæ uel curationis uretur, ſi ea iura remiſsionis nõ extiterint. *Secunda exceptio eſt: Niſi duobus pupillis tutor datus, ab unius tutela ſe excuſauerit: tunc enim ab alterius tutela ob id non habetur excuſatus. quæ exceptio approbatur l.25. ff. de teſtamentaria tutela, his uerbis:* Duobus pupillis tutor datus, etſi alterius tutela ſe excuſare poteſt, cũ res ſeparatæ ſint: attamé alterius tutor manet. *Ait iuriſconſultus:* Cum res ſeparatæ ſint. *Ex his uerbis colligi poteſt propoſitæ exceptionis replicatio hæc: Niſi pupilli habeãt cõmune patrimoniũ.* *Tertia exceptio eſt: Niſi cauſa ob quam antea fuit abſolutus et excuſatus, nũc ceſſet. quæ exceptio approbatur exemplis l. 44. in prin. ff. de excuſationib. tutor. cuius uerba uide ī. cauſa 9. except. 3.* *Quarta exceptio eſt: Niſi ſub conditione ſit abſolutus, quæ conditio nulla eſt uel deficit. quæ exceptio approbatur l.37. ff. eod. tit. cuius uerba uide paulo inferius except. generali 13.* *Quinta exceptio eſt: Niſi poſt tempus ſtatutum ſe excuſauerit & abſolutus ſit. Hæc exceptio approbatur l. 13 §. conſequens. ff. eod. tit. his uerbis:* Ita uerò neceſſe eſt cuſtodire conſtitutum tempus, ut etſi excuſatus fuerit dimiſſus, non liberari eum diuus Seuerus & Antoninus oſtédant in conſtitutione, iubétes nõ detineri eum qui in locum eius creatus ſit, quaſi non liceat alium dari in locum exiſtentis tutoris. *Sexta exceptio eſt: Niſi falſis allegationibus uſus, excuſatus ſit & abſolutus. Hæc exceptio approbatur Inſt. de excuſat. tutor. §. fin. his uerbis:* Si quis falſis allegationibus excuſationem tutelę meruerit, non eſt liberatus onere tutelę. *Concordat l. 2. C. ſi tutor uel curator falſis allegat. his uerbis:* Si abſentibus neceſſarijs perſonis, uel his qui ſua ſponte uos defendere uolebant, non cõpetétibus allegationibus qui uobis tutores aut curatores dati erant, liberati eſſe à munere uiſi ſunt: ne eis circũueniſſe iudicis religioné proſit, pręſes prouincię audiet uos, et ſi iniuſtum decretú extorſiſſe eos apparuerit, exinde ad eos periculum adminiſtrationis pertinere pronunciabit, ex quo dati ſunt. *Concordat l. 2. & 3. C. eod. tit.*

LIIII. *Cauſa. Si inutiliter tutor datus eſt, excuſatur, licet intra tempora excuſationis cauſam non poſuerit. de qua re uide ĩ. quæſt. 4.*

LV. *Cauſa. Si tutor teſtamentum in quo datus eſt, falſum dixerit. Hæc cauſa reprobatur l. 5. §. ei qui tutor. ff. de his quæ ut indignis, his uerbis:* Ei qui tutor datus eſt, nõ prodeſt ad excuſationem quod falſum dixit, ſed à legato remouetur.

LVI. *Cauſa. De collegijs piſtorum approbatur l. ult. in prin. ff. de excuſat. tutor. his uerbis:* Qui in collegijs piſtorũ ſunt, à tutelis excuſantur: ſi modò per ſemet piſtrinum exerceant. *Huius cauſæ exceptio hæc eſt: Niſi non intra numerũ ſint. quæ exceptio approbatur ibidẽ, his uerbis:* Sed nõ alios puto excuſandos, quàm qui intra numerum ſunt.

LVII. *Cauſa. De Ilienſibus approbatur l.17. §. Ilienſibus. ff. eod. tit. cuius uerba uide ĩ. except. generali 2.*

LVIII. *Cauſa. De nauicularijs approbatur l.24. C. eod. tit. cuius uerba uide ī. d. except. 2.*

De exceptionibus pręcedentium cauſatum generalibus.

Hactenus cauſæ excuſationum ſunt enumeratæ, de quibus cum alijs ſimilib. uide quoq; ī. lib. 13. cap. 4. Planè ſunt quædam exceptiones generales aduerſus iſtas cauſas competentes hic enumerandæ.

I. EXCEPTIO *generalis: Niſi libertus liberis patroni tutor ſit datus. quæ exceptio approbatur l.5. C. de excuſat. tutorum. cuius uerba uide ī. cauſa 12. except. 3. Huius exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi libertus ne ſuis quidem negocijs ſupereſſe poſsit. Hæc replicatio approbatur l.45. §. fin. ff. eod. tit. his uerbis:* Si tanta corporis aut mentis ualetudine ab agendis rebus libertus prohibeatur, ut ne ſuis quidem negocijs ſufficiat, neceſsitati erit ſuccurrẽdum, ne impoſsibile ei iniungatur turelę munus, quod obiri à liberto non poſsit, niſi cum incommodo pupilli, & aduerſus utilitatem eius. *Secunda replicatio eſt: Niſi tales ſint liberi patroni, qui iura patronatus ſperare non poſſunt. Hæc replicatio approbatur l.14. ff. de tutorib. datis, hiſce uerbis:* Libertus non alijs patroni patronæue liberis tutor eſſe cogitur, quàm qui iura patronatus ſperare poſſunt. *Tertia replicatio eſt: Niſi parens pupillorum libertum ex cauſa fideicommiſsi manumiſit. Hæc replicatio approbatur l. 24. ff. de excuſat. tutor. his uerbis:* Nequaquam credendum eſt ei priuilegium excuſationis ablatum, cui fideicommiſſaria libertas ſoluta eſt: nam in toto ferè iure manumiſſor eiuſmodi nihil iuris ut patronus aduerſus liberti perſonam conſequitur, excepto quòd in ius uocari iniuſſu prætoris non debet. *Quarta replicatio eſt: Niſi non liberis, ſed libertis patroni tutor ſit datus. Hæc replicatio reprobatur l.30. §. fin. ff. de excuſat. tutor. his uerbis:* Patronus impuberi liberto quoſdam ex libertis tutores aut curatores teſtamento dedit: quamuis eos idoneos eſſe conſtat, nihilominus iure

publico poterunt excuſari, ne decreto confirmentur. *Quinta replicatio uidetur eſſe: Niſi non patroni, ſed patronæ liberis tutor datus ſit libertus. Hæc replicatio reprobatur l.14.in prin.ff. de excuſat. tutor. his uerbis:* Libertum, cum de excuſatione tutorum & curatorum tractatur, ſcire oportet non ſolum patris pupilli, ſed & matris intelligi debere. *Sexta replicatio uidetur eſſe: Niſi non filijs, ſed nepotibus patroni libertus tutor ſit datus. Et hæc replicatio reprobatur d. l. 14. his uerbis:* Sed & cum de libetis patroni quæſierimus, ſcire oportet appellationem hanc non in primo gradu conſiſtere, hoc eſt, in filium et filiam: ſed & in nepotes ex utroq; latere, & eos qui deinceps ſunt. *Septima replicatio eſt: Niſi libertus ius annulorū impetrauerit. Hæc replicatio reprobatur ibidem, hiſce uerbis:* Sed etſi ius annulorum aureorum impetrauerit, adhuc cuſtodit libertorum ordinem ſecundum hæc quæ reſcripſit Marcus Antoninus. *Octaua replicatio eſt: Niſi propria pecunia emptus & manumiſſus ſit libertus. Hæc replicatio approbatur d.l.14 §.qui propria, his uerbis:* Qui propria pecunia emptus & manumiſſus eſt, nequaquā connumeratur reliquis libertis. *Nona replicatio eſt: Niſi plures ſint liberti eiuſdem patroni. tunc enim unus tantum liberis tutor dabitur, & reliqui excuſabuntur. Hæc replicatio approbatur d.l.14.§.fin. his uerbis:* Si plures liberti fuerint, unus omniū liberis tutor dabitur, & à tribus tutelis nō abſoluetur. *Hæc de prima exceptione generali.*

II. EXCEPTIO: *Niſi liberis eius qui eiuſdem corporis uel collegij aut ordinis eſt, tutor ſit datus. Hæc exceptio approbatur l.41.§.fin.ff.de excuſationib. his uerbis:* Qui corporis, item collegij iure excuſantur, à collegarū filiorumq; eorum tutela nō excuſantur: exceptis his quibus hoc ſpecialiter tributum eſt. *Concordat l.17.§.Ilienſibus.ff.eod. tit. his uerbis:* Ilienſibus et propter inclytā nobilitatē ciuitatis, & propter coniunctionē originis Romanæ, iam antiquitus & Senatuſconſultis et conſtitutionibus principū pleniſsima immunitas tributa eſt, ut etiā tutelæ excuſationem habeant, ſcilicet eorū pupillorum qui Iliēſes non ſint: idq; diuus Pius reſcripſit. *Cōcordat item d. l.17.§.fin. cuius uerba uide ſ.causa 35. item concordat l.24 C.de excuſationib. tutor. his uerbis:* Excuſationē nauicularijs tutelæ ſiue curæ hactenus ipſis tribuim⁹, ut in huiuſmodi officijs minoribus ſui tantū corporis obligentur. *Sed & concordant ea quæ propoſita ſunt ſ. cauſa 40. except.1. itē cauſa 41.ex.1. Propoſitæ exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi quibuſdā hoc ſpecialiter ſit tributū. quæ replicatio approbatur d.l.41. §. fin. hiſce uerbis:* Exceptis his quibus hoc ſpecialiter tributū eſt. *Secunda replicatio eſt: Niſi filij collegarum ultra centeſimū miliarium ab eo loco habitent, in quo tutor datus domiciliū habet. Quæ replicatio approbatur l.42.ff.de excuſat. tutor. his uerbis:* Planè ultra centeſimū miliarium ab urbe filiorū collegarum ſuorum tutelā ſuſcipere non coguntur. *Tertia replicatio eſt: Niſi urbici piſtores ſint. quæ replicatio approbatur l.ult.in prin.ff. d. tit. his uerbis:* Vrbici piſtores à collegarum quoq; filiorum tutelis excuſantur. *Plures huiuſmodi replicationes uide ſ. cauſa 40. except.1. item cauſa 41. except.1.*

III. EXCEPTIO: *Niſi pater liberis ſuis tutor petatur. Hæc exceptio approbatur l. 36.§.fin.ff. de excuſat.tutor. cuius uerba uide ſ. cauſa 1. except.8.*

IIII. EXCEPTIO: *Niſi frater fratri tutor ſit datus. Hæc exceptio reprobatur l.30. §.penult.ff.de excuſat. tutor. his uerbis:* Qui priuilegio ſubnixus eſt, fratris curationem ſuſcipere non cogitur.

V. EXCEPTIO: *Niſi antea tutorē ſe fore promiſit. Hæc exceptio approbatur Inſt.de excuſat.tutorū.§. item ſi propter, his uerbis:* Non excuſantur qui ſe tutelā adminiſtraturos patri pupillorū promiſerant. *Concordat l.15. §.1.ff.eod. tit. his uerbis:* Qui patri promiſit ſe fore tutorem liberorum, excuſari ab hac tutela non poteſt, etſi aliter habet ius excuſationis.

VI. EXCEPTIO: *Niſi antea aliam tutelam geſſerit. Hæc exceptio reprobatur l. 12. C. de excuſat. tutor. his uerbis:* Voluntariæ tutelæ munera priuilegijs nihil derogant.

VII. EXCEPTIO: *Niſi ſe ſua manu in teſtamento tutorē ſcripſerit. Hæc exceptio approbatur l. 29. in fine. ff. de teſtamentaria tutela. cuius uerba uide ſ. cap. 2. quæſt.1. except. 28. Concordat l.18. in fine. ff. ad l. Cornel. de falſis. cuius uerba uide ſ. lib.4. cap.8. quæſt.1. cauſa 17. except.9.*

VIII. EXCEPTIO: *Niſi legatum ſibi à patre pupillorū in teſtamento relictum, tutor teſtamento datus, accepit. Hæc exceptio approbatur l.5. §.amittere. ibi: Sed ſi conſecutus. ff. de his quæ ut indignis, his uerbis:* Amittere id quod teſtamento meruit, & eum placuit, qui tutor datus excuſauit ſe à tutela: ſed ſi conſecutus fuerit, non admittetur ad excuſationem.

IX. EXCEPTIO: *Niſi tutor nominatus non prouocauit. Hæc exceptio reprobatur per ea quæ proponuntur ĩ. quæſt.5.*

X. EXCEPTIO: *Niſi tutor datus excuſationem intra legitimum tempus nō propoſuit. Hæc exceptio approbatur l. 13.§. multa uerò. ff. de excuſat. tutor. cuius uerba uide ĩ. quæſt 4. reg.1. Concordat item d.l.13.§. conſequens. cuius uerba uide ſ. cap.4. quæſt.2. except. 14. concordat itē l. 3. C. de excuſat. tutor. cuius uerba uide ſ. cauſa 9. exc.2. Cōcordat itē l. 11.§. quod ſi facere. C. eod. tit. cuius uerba uide ſ. cap. 4. quæſt. 2. except. 32. repl 5 itē cōcordat l. 20. C. eod. tit. cuius uerba uide ſ. cauſa 12. itē cōcordat l. 31. in prin. ibi: Sed cū nō ſit. ff. eod. tit. cuius uerba uide ſ. cauſa 2. exc. 13. repl.1. itē cōcordat l. 27. in fine. ff. de tutorib. datis. cuius uerba uide*

ba uide s. causa 9. Quod autē sit tēpus proponendæ excusationis legitimum, definitur paulo inferius quæst. 4. Planè huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi inutiliter tutor sit datus. tunc enim etiam sine excusatione opposita, datus tutor est absoluendus. quæ replicatio approbatur l. 13. §. hæc de his. ff. de excusationibus, his uerbis: Qui non iustè dati sunt tutores, hoc est, à quibus nō oportet, aut quos non oportet, aut quibus non oportet, aut quo non oportet modo, si neq; confirmentur, neq; administrauerint, sunt immunes: neque opponet quis eis quòd constituta tempora excusationum non obseruauerint. neque enim habent excusationis necessitatem, ut ostenditur in subiectis constitutionibus, quas exempli gratia subieci: adaptantur autem utique omnibus. Diui Seuerus & Antoninus Augusti Narcisso: Ab auo materno tutor datus necesse non habuisti excusari, cum ipso iure non tenearis. Etsi igitur administrationi te non immiscuisti, potes esse securus. Concordat d. l. 13. §. fin. cuius uerba uide s. cap. 4. quæst. 2. exce. 24. Item concordat l. 26. ff. de tutoribus datis. cuius uerba uide s. cap. 4. quæst. 2. except. 31. Cōcordat itē l. 1. C. de confirmando tutore, his uerbis: Testamento matris tutores dati, excusare se necesse nō habent: nisi decreto secundum uoluntatem defunctæ, & quidem inquisitione habita, dati fuerint. Propositæ replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi tutor inutiliter datus, à iudice fuerit confirmatus. quæ duplicatio constat ex uerbis iam propositis hisce: Nisi decreto, &c. Concordat d. l. 13. §. hæc de his. ibi: si neq; confirmentur. Secunda duplicatio est: Nisi tutor inutiliter datus, administrationi se immiscuit. quæ duplicatio approbatur ibidem, hisce uerbis: Neque administrauerint. Item uerbis mox sequentibus, hisce: Etsi igitur administrationi te non immiscuisti, &c. Plures propositæ replicationis species, necnon & duplicationes uide s. cap. 2. 3 & 4. Sed & plures replicationes uide j. quæstion. 4. reg. 1.

XI. EXCEPTIO: Nisi causa excusationis post petitam uel susceptam tutelam acciderit. Hæc exceptio approbatur l. 28. in prin. ff. de excusationibus, his uerbis: Tutor petitus ante decreti diem, si aliquod priuilegium quærit, rectè petitionem institutam excludere non poterit. Concordat l. 7. ff. de iudicijs. cuius uerba cum similibus uide s. lib. 5. cap. 2. quæst. 1. in fine, repl. 3. Concordat item l. 17 §. uacare. ff. de excusationibus. cuius uerba cū concordantibus uide s. causa 23. except. 2. Concordat item l. 45. in prin. ff. eod. tit. cuius uerba uide j. quæst. 4. reg. 2. except. 2. Propositæ exceptionis replicatio prima est in eo qui post susceptā tutelam reipubl. causa abesse cœpit. quæ replicatio approbatur per ea quæ proposita sunt s. causa 38. except. 1. Secunda replicatio est in eo, qui cum pupillo priuato tutor datus esset, postea ipse senator sit factus. quæ replicatio approbatur l. 15. §. scire oportet. ibi: si autem quis. ff. de excusationibus tutor. cuius uerba uide s. cap. 4. quæst. 2. except. 7. Tertia replicatio est in eo qui post susceptam tutelam domicilium aliò transtulit. quæ replicatio approbatur l. 12. §. fin. ff. d. tit. his uerbis: Sunt & alij, qui si iam sint tutores uel curatores, tamen continuè de reliquo absoluuntur à sollicitudine: puta quia domicilium aliò transtulerunt, ex rescripto Imperatoris, scientis quidem tutorem esse eum, transmigrare autem expressim ei concedentis, & horum alterutrū literis significantis. Quarta replicatio est: Nisi cum quis in testamento tutor datus esset, hoc modo: Titius tutor esto: cum reipub. causa abierit, tutor ne esto: cum redierit, tutor esto. reipublicę causa abesse cœperit, posteaq; aliquas excusationes nactus reuersus fuerit: tunc enim tanquam à noua tutela excusatur. Quæ replicatio approbatur, simul & distinguitur l. 45. in prin. usq; ad §. si à prætore. ff. de excusationibus. cuius uerba uide j. quæst. 4. reg. 2. except. 2. Plures huiusmodi replicationes colligere licet ex causis supradictis.

XII. EXCEPTIO: Nisi aliquas excusationis causas quibus usus est, non probauit. Hæc exceptio reprobatur l. 21. §. qui se uult. ff. de excusat. his uerbis: Qui se uult excusare, si plures habeat excusationes, et de quibusdam non probauerit: alijs uti intra tempora non prohibetur. Concordat ijsdem uerbis Inst. eod. tit. §. qui autem uult.

XIII. EXCEPTIO: Nisi pluribus excusationis causis propositis, iudex tutorem datum, ratione eius causæ quæ nulla est, absoluerit sub conditione hac, Si illa causa uera esset: hoc enim casu nec sententia nec reliquæ causæ illi prosunt. quæ exceptio approbatur l. 37. ff. de excusationibus, his uerbis: Qui testamento tutor datus fuerat, adito prætore dixit se tres liberos habere: adiecit præterea habenti patruum legitimum tutorem, se uiciose tutorem datum. Prætor ita decreuit, Si legitimum tutorem habenti tutor datus es, non est tibi necessaria excusatio. quæro cum nemo patruus impuberi tutor esset, an nihilominus tutor remanserit? Scæuola respondit, secundum ea quæ proponerentur, quamuis iustas causas excusationis haberet, non tamen esse excusatum propter uitium pronunciationis. Huius exceptionis replicatio est: Nisi sententiæ adquieuerit, & nihil gesserit putans se iustè esse absolutum. quæ replicatio approbatur ibidem, his uerbis: Item quæro, si adquieuisset sententiæ, an ob id quòd non gessit tutelam, utilis actio in hunc dari debeat? Respondit, si errore potius (quòd se pro iure trium liberorum quod allegabat, excusatū crediderit) quàm malicia ab administra-

tione cessasset, utilem actionem nõ dandã.

XIIII. EXCEPTIO: *Nisi causa excusationum imperfecta sit. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit: eiusq; replicatio uidetur esse talis, Nisi plures sint causæ excusationis. tunc enim quamuis imperfectæ sint, tamen ipsa multitudo uidetur excusationem mereri. Verũ replicatio hæc reprobatur l. 15. §. qui iura. ff. de excus. his uerbis:* Qui iuta mulra poterit dicere, quorũ unũquodq; per seipsum satis ualidũ non est: an possit excusari, quęsitum est: puta septuaginta quis annorum non est, neq; tres habet tutelas, sed neque quinq; filios, aut aliquod aliud ius remissionis habet: nimirũ duas tutelas, & duos filios, & sexaginta annorũ est, aut alia quædam talia dicit per seipsa quidem perfectũ auxilium non prębentia, quæ tamen si inuicem coniuncta sint, iusta appareant: sed uisum est hunc non excusari. *Concordat l. unica. §. fin. C. qui numero tutelarum, his uerbis:* Imperfectæ diuersæ species uacationis, licet permistæ ad excusationem non proficiunt. Scire igitur debes, eum qui duos filios habet, & duas tutelas administrat, excusationẽ non mereri. *Hactenus causæ excusationũ cũ suis exceptionibus tam generalib. quàm specialibus sunt propositæ.*

II. QVIBVS EXCVSATIO A' tutela uel cura competit?

Huius loci regula proponitur s̃. caus. 2. exc. 13. repl. 5.

III. A' QVA TVTELA EXcusatio competat?

Huius loci regula proponitur d. except. 13. repl. 1. Alia regula proponitur l. 25. ff. de testam. tutela. cuius uerba uide s̃. causa 53. except. 2. Sed et alia regula proponitur d. causa 53. except. 8.

IIII. QVANDO ET QVAMdiu competit excusatio?

I. Regula. *Intra quinquaginta dies cõtinuos, ex quo cognouerit se tutorem uel curatorem datum, se excusare debet. quæ regula approbatur Inst. de excusationibus tut. §. qui autem excusare, his uerbis:* Qui excusare se uolunt, non appellãt, sed intra quinquaginta dies continuos, ex quo cognouerint se esse turores uel curatores datos, se excusare debẽt cuiuscũq; generis sint, id est, qualitercunq; dati fuerint tutores: si intra centesimũ lapidem sunt ab eo loco, ubi tutores dati sunt. Si uerò ultra centesimum lapidem habitant, dinumeratione facta uiginti milium diurnorum & amplius triginta dierum: qui tamen (ut Scæuola dicebat) sic debent computari, ne minus sint quàm quinquaginta dies. *Concordat l. 13. §. multa uerò. usq; ad finem legis. ff. eod. tt. his uerbis:* Multa obseruare oportet, ut permittãtur turores uel curatores causas remissionis exponere. Oportet enim eos etiam cõstituto legibus tempore ad iudicem accedere. Sunt autem constituta tẽpora hæc: Qui enim in ipsa ciuitate est ubi creatur, uel intra centesimum miliariũ à ciuitate: infra quinquaginta dies excusabitur. Postea autem nõ admittetur, sed tenebitur ad sollicitudinem: & si horũ quid nõ fecerit, erit in eadẽ causa iu qua esset, si uideretur ꝓprio ipsam ꝑiculo negligere: neq; ulla ei uia relicta erir ad excusationẽ. Qui aũt supra centũ miliaria à ciuitate abest, uiginti miliaria habebit numerata in unãquanq; diem à qua cognouerit. Oportet aũt ei manifestari à pręsidibus uel in faciem, uel ad domum. Et extra hos alios triginta dies habebit ad excusationem. Hoc aũt conuenit & his qui in testamento dati sunt: siue tutores fuerint, siue curatores, quos confirmari à magistratibus consuetũ est. Aliud etiã inuenimus in diui Marci promulgatione inquisitione dignum. Si enim ei qui in ipsa ciuitate est, in qua creatus est, uel intra centũ miliaria, quinquaginta dierũ spaciũ legislator dedit: ei uerò qui ultra centũ miliaria habitat, in unamquanq; diẽ numerari uiginti miliaria iussit, & extra hos alios triginta dies adiecit ad excusationẽ: unde cõtingit, ut si cuius habitatio centũ sexaginta miliarib. absit, is octo & triginta dierũ spaciũ duntaxat habeat: octo quidẽ centũ sexaginta miliariorũ nomine, in unãquanq; diem uiginti miliarijs numeratis: triginta uerò, eo quòd ad excusationem faciũt. Erir igitur deteriore ordine qui longius habitat, eo qui intra centũ miliaria est, uel in ipsa ciuitate: si uńq; his quidẽ sup qnquaginta dies spacij sunt, illis uerò pauciores. Sed etsi maximè uerba legis hũc habeant intellectũ, tamẽ mẽs legislaroris aliud uult. Ita enim Serbidius Scęuola, er Paulus, & Dominius Vlpianus uertices legũ prudẽtũ scribũt, dicéres ita oportere hoc obseruari, ut nunquã alicui minus dẽtur qnquaginta dierũ spacio: tũc aũt lõgius, cũ annumeratio dierũ, qui in uiã cõputantur, adiectis triginta diebus, quod ad excusationẽ lex dat, excedit quinquaginta dies: utputa si dixerimus aliquẽ à quadringẽtis quadraginta miliarijs habitare. hic enim uię quidẽ habebit dies uiginti duos, ad excusationẽ aũt alios triginta. obseruabũt hoc tẽporis spaciũ omnes q qualitercũq; excusantur à tutela, uel cura, uel patte eius. Ex *his constat, regulariter quidẽ ad excusationẽ quinquaginta dies cõtinuos dari: sed & constat prima eius regulæ exceptio hæc, Nisi tutor datus, ultra centũ miliaria ab eo loco ubi tutor datus est, absit. tunc enim interdum maius tempus datur. Secunda exceptio uidetur esse: Nisi non à magistratu, sed uel ex testamento uel à legibus tutor detur. Hæc exceptio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Hoc aũt cõuenit & his q in testamẽto dati sunt, siue tutores fuerint siue curatores, quos cõ

firmari

firmari à magiſtratibus conſuetú eſt. *Tertia quoq; exceptio uidetur ſumenda ex genere uel cauſa excuſationis. Sed & hæc reprobatur uerbis iam propoſitis hiſce*: Obſeruabunt hoc tempotis ſpacium omnes, qui qualitercunq; excuſantur à tutela, uel cura, uel parte eius. *Quarta exceptio eſt: Niſi intra conſtitutũ tempus iudicem adierit, & excuſationem propoſuerit. tunc enim quamuis intra tempus nondũ eam probauerit, tamẽ poſtea eſt audiendus. quæ exceptio approbatur d. l. 13. §. ſufficit, his uerbis*: Sufficit aũt intra cõſtitutũ tẽpus excuſare ſe ſolũ. Etſi enim poſtea uolẽs defijt, nõ ei nocebit. *Concordat l. 38. ff. eod. tit. his uerbis*: Quinquaginta dietũ ſpaciũ tantũmodo ad cõteſtandas excuſationũ cauſas ꝑtinet. peragẽdo enim negocio ex die nominationis, cõtinui quatuot mẽſes cõſtituti ſunt. *Propoſitæ exceptionis replicatio prima hæc eſt; Niſi adierit ſaltem iudicẽ, non aũt excuſationẽ intra tempus propoſuerit. quæ replicatio approbatur d. §. ſufficit, his uerbis*: Si repræſentauerit qs ſe ſolũ, nõ permanſerit aũt poſtea ut ſe excuſet, poſt cõſtitutũ tempus exceptione repellet: & dicit hæc cõſtitutio Impp. Seueri & Antonini. *Concordat d. l. 13. §. ſcire aũt, his uerbis*: Scire autẽ oportet nõ ſufficere, ſi accedat ad iudicem, ſed oportere etiã de ſpecie remiſsionis teſtari: & ſi multa habeat iura quæ ad remiſſionẽ faciũt, omnia nominate. Sin minus, ſimilẽ eſſe ei q nequaquã acceſsit: aut acceſſit quidẽ, iuſtã aũt remiſsionis cauſam non nominauit. *Secunda replicatio eſt: Niſi intra quatuor mẽſes cõtinuos ex die nominationis negociũ peregerit. Hæc replicatio approbatur d. l. 38. uerbis iam propoſitis hiſce*: Peragendo enim negocio ex die nominationis, cõtinui quatuor mẽſes cõſtituti ſunt. *Huius replicationis duplicatio hæc eſt: Niſi per aduerſariũ ſteterit, quo minus intra tẽpus negocium peregerit. quæ duplicatio approbatur l. 39. ff. eod. tit. his uerbis*: Si cũ ipſe inſtitueret ut ꝓbaret excuſationẽ, mora cõtradictionis impeditus eſt, quo minus decreto liberaretur: excuſationem rectè ꝓbari, Triphoninus ait. *Quinta exceptio eſt: Niſi ualetudine uel inundatione maris, aut alia ſimili cauſa ſit impeditus, quo minus intra ſtatutũ tempus ſeſe excuſauerit. Hæc exceptio approbatur l. 13. §. ſufficit. ibi: Si enim. ff. de excuſ. his uerbis*: Si quis propter ægritudinẽ, uel propter aliam neceſsitatem (puta maris uel hyemis, uel incurſus latronum, aut aliam quã ſimilem) conſtituto tempore non poterit uenire, ignoſcendum ei eſt. Cuius fidem tametſi ſufficit firmare ex ipſa naturali iuſticia, eſt tamen & cõſtitutio Impp. Seueri & Antonini hęc dicens. *Sexta exceptio eſt: Niſi dies feriati interuenerint. Hæc exceptio reprobatur d. l. 13. §. quinquaginta, his uerbis*: Quinquaginta uerò dies cõtinui numerantur, incipiendo à tẽpore cognitionis, quo quis cognouit ſeipſum datum eſſe. *Concordant ea quæ propoſita ſunt ſ. ead. reg. in prin. Septima exceptio eſt: Niſi tutor inutiliter datus ſit. Hæc exceptio approbatur per ea quæ propoſita ſunt paulò ſuperius quæſt. 2. in fine, except. generali 10.*

II. *Regula. A quo die tempus excuſationis proponendæ currere incipiat? Regulariter quidẽ incipit currere ex eo tempore, quo primum cognouit ſe tutorem datum. quæ regula approbatur l. 13. §. quinquaginta. ff. de excuſationib. tutorum. cuius uerba uide ſ. reg. prox. except. 6. Concordãt ea quæ propoſita ſunt d. reg. prox. in prin. Item concordat l. 6. C. de excuſat. tut. cuius uerba uide paulo inferius exc. 4. Huius regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi cũ in teſtamento tutor, ſimul & curator datus eſſet, finita tutela, à cura ſe uelit excuſare. tunc enim non ex eo tempore quo ſe curatorem teſtamento datũ cognouit, tempus currere incipit, ſed à tempore interpoſiti de cura decreti. quæ exceptio approbatur l. 16. ff. de excuſationib. cuius uerba uide ſ. quæſt. 2. cauſa 12. exc. 2. Secunda exceptio eſt: Niſi ex die uel ſub conditione tutor in teſtamento ſit datus. tunc enim non niſi die uel conditione exiſtente, tempus currere incipit. quæ exceptio approbatur l. 45. in prin. uſq; ad §. ſi à prætore. ff. de excuſationib. his uerbis*: Titius filijs meis quoad reipublicæ cauſa non abierit, tutor eſto: geſsit tutelam ex teſtamento delatã, deinde reipubl. cauſa abeſſe cœpit & deſijt: an quaſi noua tutela nunc delata excuſari debeat, etiã ob abſentiam reipub. cauſa: an quia præceſsit teſtamentum abſentiam ob publicam cauſam, & eſt ab eo iã adminiſtrata tutela, non oporteat eum excuſari, etſi liberos interea ſuſceperit, aut aliam excuſationem parauerit? Et magis eſt ut hæc una tutela ſit: ideo nec excuſationem ei competere, nec agi tutelæ ob prius tempus poſſe. Sed ſi ita ſcriptum in teſtamento fuit: Titius tutor eſto: cum reipubl. cauſa abierit, tutor ne eſto: cũ redierit, tutor eſto: quid de excuſatione aut ob abſentiam reipubl. cauſa, aut aliam quæ pòſt obuenerit, dici oporteat, uideamus? Procedit autem & alia quæſtio. Teſtamento tutores ex die uel ſub conditione dati, an ſe excuſare ante diem conditionemúe neceſſe habeant? & in primis an iam dies quinquaginta eis cedant, intra quos neceſſe eſt cauſas excuſationis exercere? Sed uerum eſt non antè eſſe tutorem quàm dies uenerit: nam nec antequam adita ſit hæreditas. Quia igitur ex eodem teſtamento iam geſta fuit tutela: & qui excuſatus eſſet, aliàs abfuturus reipublicæ cauſa, reuerſus continuò cohæret tutelis antè ſuſceptis etiam intra annum. Sed hic ex ipſo teſtamento deſierat eſſe tutor: & ideo ex ſecunda tutela excuſare ſe poteſt.

Tertia propoſitæ regulæ exceptio eſt: Niſi tutore dato in teſtamento hæreditas nondum ſit adita.

adita. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce: Nam nec antequam adita sit hæreditas. *Quarta exceptio est: Nisi contrà in causa à iudice sit pronunciatum. Hæc exceptio approbatur l. 6. C. de excusat. tutorum, his uerbis:* Quinquaginta dies qui præfiniti sunt ad professionem excusationis his, qui tutores seu curatores dati sunt, ex eo die cedere, ex quo decretum prætoris, aut testamentum parentis notum factum fuerit, ei qui ad munus uocatus fuerit, ipsa constitutio quę hoc induxit, sanxit: sed si quis in eius temporis cõputatione ab eo cuius de ea re notio fuerit, iniuriam passus nõ prouocauit, adquiescere rebus iudicatis debet.

III. *Regula. Excusationis negocium intra quatuor menses continuos peragi debet. quæ regula approbatur l. 38. ff. de excusationibus. cuius uerba uide s. reg. 2. except. 4. Distinguitur l. 39. ff. eod. tt. cuius uerba uide d. except. 4. repl. 2.*

V. QVOMODO PROPONENDA EXCUSATIO?

I. *Regula. Non opus habet appellatione tutor nominatus ad excusationem proponendam, sed accedere debet iudicem à quo tutor datus est, & excusationem apud eum proponere. quæ regula approbatur l. 13. in prin. ff. de excusationibus, his uerbis:* Scite oportet, neq; datos tutores, neq; testamentarios prouocare necesse habere, ut ostendit cõstitutio diui Seueri & Antonini. Hoc autem obseruari oportet & in datis curatoribus. In paucis enim ualde distant curatores à tutoribus. Aduersus deniq; sententias auferentes eis excusationes, licentiam habebunt appellandi. *Concordat Instit. eod. tt. §. qui autem excusare. cuius uerba uide s. quæst. proxim. reg. 1. in prin. Concordat item l. 18. in prin. C. eod. tt. his uerbis:* Tutores nominatos appellationem interponere necesse non habere, certissimi iuris est. Quapropter licet non appellasti, si quam te excusationem habere confidis, intra tempus quod diui Marci cõstitutione præscriptum est, hac apud pręsidem prouinciæ uti non prohiberis. *Item cõcordat l. 1. §. si quis tutor. ff. quando appell. sit. cuius uerba uide s. lib. 13. cap. 6. quæst. 5. Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi excusatio proposita, per sententiam sit infirmata: tunc enim opus est appellatione. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Aduersus deniq; sententias auferentes eis excusationes, licentiam habebũt appellandi. *Concordat d. §. si quis tutor.*

II. *Regula. Per libellos se excusare non potest. quæ regula approbatur l. 25. ff. de excusat. tutorum, his uerbis:* Excusare se tutor per libellos non poterit. *Contradicit l. 13. §. oportet. ff. eod. tt. his uerbis:* Oportet autem unam testari ante tribunal, uel aliter in submemorationibus. Potest autem & libellos dare, ut Impp. Seuerus & Antoninus aiunt.

VI. VBI ET APVD QVEM excusatio proponenda?

I. *Regula. Apud tribunal proponenda. quæ regula approbatur d. §. oportet.*

II. *Regula. Proponenda est excusatio apud eũ, qui tutorem dedit, ut ex supradictis constat. Quibus autẽ tutoris dandi ius competat, uide s. cap. 4. quæst. 2. except. 1.*

VII. EVENTVS EXCVSATIONIS propositæ.

I. *Regula. Si lite pendente pubes factus sit pupillus, nihilominus lis persequenda est. quæ regula approbatur l. 15. C. de excus. tutor. his uerbis:* Quanquam in tutela detentus, eo quòd excusatio quam obijciebas, nõ est admissa, prouocationis auxilium flagitaueris, & in medio tempore hi quorũ meministi, in adulta ætate agere cœperunt: tamen nõ eo minus causa interpositę prouocationis propter periculum administrationis eius temporis iudiciorum more examinanda est.

II. *Regula. Victus licentiam prouocandi habet. quæ regula approbatur per ea quæ proposita sunt superius quæst. 5. reg. 1. except. 1.*

III. *Regula. De exceptione rei iudicatæ, quæ absoluto competit, dictum s. quæst. 1. causa 53.*

IIII. *Regula. Qui à tutela se excusauit, legatũ & aliud quod in testamento ei relictum est, amittit. quæ regula approbatur, simul & distinguitur per ea quæ proposita sunt in Comment. legatorũ, cap. 7. causa 16. Hactenus de excusationibus tutorum & curatorum.*

DE POSTVLATIONE ET remotione suspecti tutoris.

Cap. VII.

I. QVO IVRE SVSPECTI POstulatio sit introducta?

LEge XII. *tabul. est introducta. quod approbatur Instit. de suspectis tutor. in prin. his uerbis:* Sciendum est, suspecti crimen ex lege XII. tabul. descendere. *Concordat l. 1. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Hæc clausula frequens & perquàm necessaria est. quotidie enim suspecti tutores postulantur. Primùm igitur tractemus, unde descendat suspecti crimẽ, & apud quos postulari qs possit suspectus tutor uel curator: deinde quis & à quo, & ex quibus causis remoueatur, deq; pœna suspecti. Sciẽdum est itaq;, suspecti crimen è lege XII. tabularum descendere.

II. CAVSAE EX QVIBVS SVspecti postulatio competit, & tutor remouendus est.

I. *Causa. Si suspectus tutor sit, & non ex fide tutelã gerat. quæ causa approbatur Inst. de suspectis tutoribus. §. suspectus, his uerbis:* Suspectus est, qui nõ ex fide tutelam gerit, licet soluendo sit, ut Iulianus quoq; scripsit. *Concordat l. 15. §. sed suspectus.*

spectus. ff. de priuilegijs creditorũ. cuius uerba uide ĩ. lib. 8. cap. 6. quæst. 2. causa 6. item concordat l. 18. in fine. ff. de administr. tut. cuius uerba uide ĩ. causa 10. Huius causæ species sunt causæ sequentes.

II. *Causa. Si tutor dolũ in tutela admisit, uel in tutela est grassatus: item si sordidè uel perniciose cũ pupillo egit, uel aliquid intercepit. Hæc causa approbatur l. 3. §. nunc uideamus. ff. de suspectis tutoribus, his uerbis:* Nunc uideamus ex quib. causis suspecti remoueãtur. Et sciendũ est, aut ob dolũ in tutela admissum suspectũ licere postulare, si fortè grassatus in tutela sit: aut quod sordidè egerit, uel perniciosè pupillo, uel aliqd interceperit ex rebus pupillarib. iam tutor.

III. *Causa. Si data pecunia tutelã redemerit. Hæc causa approbatur Inst. de suspectis tutorib. §. si quis tutor. in fine. cuius uerba uide ĩ. causa 8. concordat l. 3. §. tut. qui, in fine. ff. eod. tt. cuius uerba uide d: causa 8.*

IIII. *Causa. Si tutor inuentariũ nõ cõscripserit, uel pecuniã neq; ad prædiorũ comparationem contulerit, neq; deposuerit. Hæc causa approbatur d. l. 3. §. tutores, his uerbis:* Tutores qui repertoriũ nõ fecerunt, uel pecuniá neq; ad prędiorũ cõparationẽ cõferre, neq; deponere ꝑuicaciter ꝑstãt, quoad emptionis occasio inueniat̃: uinculis publicis iubẽtur cõtineri, & insup ꝓ suspectis babẽtur. Sed sciendũ est nõ omnes hac seueritate tractari debere, sed utiq; humiliores. Cęterũ eos q sunt in aliqua dignitate positi, nõ opinor uinculis publicis cõtineri oportere. *Cõcordat l. 13. §. fin. C. arbitr. tutelæ. cuius uerba uide ĩ. lib. prox. c. 2. quæst. 1. in prin.*

V. *Causa. Si tutor inconsideratè uel dolo pupillum abstinuit hæreditate. Hæc causa approbatur l. 3. §. pe. ff. de suspectis tut. his uerbis:* Is tutor qui inconsideratè pupillum uel dolo abstinuit hæreditate, suspectus postulari potest.

VI. *Causa. Si tutor tutelã nõ administrat. Hæc causa approbatur l. 2. C. de suspectis tut. his uerbis:* Curatores quidẽ suo piculo quanto tardius ad eos tutela trãsfertur, cessent. si ꝙ in fraudẽ factũ existimas, suspectos eos postula: q si submoueri metuerint, in locũ eorũ alios accipies. *Cõcordat l. 3. C. eod. tt. his uerbis:* Pręses prouincię tutores filiorũ tuorũ strictioribus remedijs adhibitis, omnimodo administrationis officiũ cõpellet agnoscere. Qđ si in eadẽ cõtumacia ꝑseuerauerint: suspectos postulare, ut alij in locũ eorũ petantur, nõ ꝓhiberis. *Concordat l. 4. §. fin. ff. eod. tt. his uerbis:* Qui nihil gesserunt, nõ possunt suspecti postulari: uerùm ob ignauiã, uel negligentiã, uel dolũ (si dolo fecerũt) possunt remoueri

VII. *Causa. Si tutor copiã sui nõ faciat, nec cõpareat. Hæc causa approbatur l. 7. §. fin. ff. de suspectis tut. his uerbis:* Si quis tutor datus nõ cõpareat, solet edictis euocari, nouissimeq; si copiá sui nõ fecerit, ut suspectus remoueri ob hoc ipsum qđ copiá sui nõ fecit: qđ & perrarò & diligenti habita inquisitione faciendũ est.

VIII. *Causa. Si per tutorem stet quo minus pupillo alimenta decernantur. Hæc causa approbatur Inst. de suspectis tutorib. §. si quis tut. his uerbis:* Si quis tutor copiam sui non faciat, ut aliméta pupillo decernãtur: cauetur epistola diuorũ Seueri & Antonini, ut in possessionẽ bonorũ eius pupillus mittatur: et quę mora deteriora futura sunt, dato curatore distrahi iubentur. Ergo ut suspectus remoueri poterit, qui nõ præstat aliméta. Sed si q̇s præsens negat ꝓpter inopiá aliméta posse decerni: si hoc ꝑ mẽdaciũ dicat, remittendũ eũ esse ad pręfectũ urbi puniendũ placuit: sicut ille remittitur, q data pecunia ministeriũ tutelę adqsierit uel redemerit. *Cõcordat l. 3. §. tutor q. ff. d. tt. his uerbis:* Tutor q ad aliméta pupillo præstãda copiá sui nõ faciat, suspectus est, poteritq; remoueri. Sed si nõ latitet, sed pręsens nihil posse decerni contẽdat quasi inopi, si datis pupillo aduocatis in mẽdacio reuincatur: ad pręfectũ urbi remittẽdus est. Neq; enim interest id agere quẽquá, ut corrupta fide inqsitionis tutor cõstituatur: an bona fide cõstitutũ uelut prędonem bonis alienis incũbere. Hic ergo nõ quasi suspectus remouebit̃, sed remittet̃ puniendus ea pœna, qua solẽt affici q tutelá corruptis ministerijs prętoris redemerũt. *Cõcordat itẽ l. 7. §. præterea. ff. eod. tt. his uerbis:* Accesserũt quædã species ex epistola Impatoris nostri & diui Seueri ad Atriũ colonũ. Nã aduersus eos qui ne aliméta decernãtur sui copiá ꝑseuerant nõ facere, ut suis rebus careant pręcipitur: reiq; seruãdę causa pupillus in possessionẽ mittit̃ eius, q suspectus sententia sua factus est, quęq; mora deteriora futura sint, curatore dato distrahi iubent̃. *Ait iuriscõsultus:* Accesserũt quędam species. *Scilicet ijs ex quib. suspecti postulatio competit, quarum quædam in d. l. 7. erant propositæ. Concordat denuq; l. 6. ff. ubi pupillus educari. cuius uerba uide ĩ. li. prox. c. 4. quæst. 3. reg. 2.*

IX. *Causa. Si tutor res alienari ꝓhibitas, sine decreto distraxit. Hæc causa approbatur l. 3. §. Seuerus. ff. de suspectis tut. his uerbis:* Seuerꝰ & Antoninꝰ rescripserũt Epicurio: Tutores q res uetitas sine decreto distraxerũt, nihil qdẽ egisse: uerũ si ꝑ fraudẽ id fecerũt, remoueri eos oportere.

X. *Causa. Si tutor cũ cõtutore suo administrationẽ nõ cõmunicet. Hæc causa approbatur l. 18. ff. de administr. tut. his uerbis:* Actus sui rationẽ tutorẽ cõtutori reddere non esse cõpellendũ: sed nisi cum eo administrationem non communicet, aut ex fide curam gerat, suspectũ postulari posse, Vlpianus scribit.

XI. *Causa. Si tutor pauper sit. Hæc causa reprobatur Inst. de suspectis tut. §. fin. his uerbis:* Suspectũ etiã eum putamus, qui moribus talis est, ut suspectus sit. Enimuerò tutor uel curator, quam-

quamuis pauper est, fidelis tamen & diligens remouendus non est quasi suspectus. *Concordat l. 8. ff. eod. tt. his uerbis:* Suspectum etiam tutorem esse putamus, qui moribus talis est, ut suspectus sit. Enimnerò tutor quamuis pauper est, fidelis tamen & diligens, remouendus nō est quasi suspectus. *Concordat l. 5. C. eod. tt. his uerbis:* In postulandis suspectis tutoribns seu curatoribus nō uires patrimoniorū principaliter, sed an nihil segniter, nihil fraudulēter geratur, ppēdi oportet. *Planè hoc casu interdum tutori curator adiungitur, qui facultatibus idoneus sit. quod approbatur l. 6. C. eod. tt. his uerbis:* Pietaris fungeris officio, si fratris tui filios, ut necessitudo sanguinis suadet, protegere conaris. Si igitur tutores uel curatotes eorum non rectè administrant: suspectis eis postulatis atque ostensis, ut alij in locum eorum constituantur, facilè impetrabis. Quòd si nihil in fraudem egerunt, uerùm ita egeni sunt, ut in eorum administratione fratris tui filiorū substantia pericliteturan eis adiungendus sit curator, qui idoneus facultatibus sit, rector prouinciæ æstimabit.

XII. *Causa. Si tutor malis sit moribus, qui illum suspectum reddere poßint. Hæc causa approbatur per ea quæ proposita sunt s̄. causa prox.*

XIII. *Causa. Si tutor pupillo uel eius parentibus inimicus sit. Hæc causa approbatur l. 3. §. si tutor. ff. de suspectis tutoribus, his uerbis:* Si tutor inimicus pupillo parentibusùe eius sit, & generaliter si qua iusta causa pętorem mouerit, cur nō debeat in ea tutela uersari: reijcere eum debebit.

XIIII. *Causa. Si tutor pupillum in iudicio defendere nolit. quæ causa approbatur per ea quæ habentur j. lib. prox. cap. 3. officio 3. reg. 1.*

XV. *Causa. Si tutor rem pupilli saluam fore non satisdedit. quæ causa approbatur l. 2. C. de tutore qui nō satisdedit, his uerbis:* Eum tutorem qui superest, si secundum præsidis præceptum & iuris formam saris non dat, &c. *Concordat l. 13. §. quamuis. ff. de tutoribus datis. cuius uerba uide j. lib. prox. cap. 2. quæst. 1. except. 3. repl. 3.*

XVI. *Causa. Hoc loco sciendum, quòd & aliæ causæ sint tutores tanquam suspectos postulandi ac remouendi ex arbitrio iudicis pendentes: ut constat ex uerbis s̄. causa 13. propositis hisce:* Et generaliter si qua iusta causa pętorem mouerit, cur non debeat in ea tutela uersari, &c.

Exceptiones præcedentium causarum generales.

Habent causæ iam enumeratæ suas etiam exceptiones, partim ex persona tutoris, partim etiam ex causa, tempore et consequentibus facti, quo se suspectum fecit, desumptas, quæ ordine hic sunt proponendæ.

I. EXCEPTIO: *Nisi tutor testamentarius sit, uel alterius generis. Hæc exceptio reprobatur Inst. de suspectis tutoribus. §. ostendimus, his uerbis:* Possunt quidem omnes tutores fieri suspecti, siue sint testamentarij, siue non sint, sed alterius generis tutores. Quare etsi legitimus fuerit tutor, accusari poterit. Quid si patronus? adhuc idem erit dicendū: dummodo meminerimus famę patroni parcendum esse, licet ut suspectus remotus fuerit. *Concordat ijsdem propè uerbis l. 1. §. ostendimus. ff. eod. tt. item concordat l. 4. C. eod. tt. his uerbis:* Etiam testamento patris tutorem datum suspectum postnlare potes, si fraudem tutoris argueris.

II. EXCEPTIO: *Nisi patronus liberti tutor sit. Hæc exceptio reprobatur Inst. d. §. ostendimus. item d. l. 1. §. ostendimus. Planè in patrono remouendo iudex non debet esse facilis, sed curatorem ei adiungi melius est. ex l. 9. ff. de suspectis tutoribus. cuius uerba uide j. except. 4.*

III. EXCEPTIO: *Nisi libertus filiorum patroni tutelam gerat. Et hæc exceptio reprobatur l. 1. C. de suspectis tutoribus. cuius uerba uide j. except. 16.*

IIII. EXCEPTIO: *Nisi tutor cognatus sit, uel adfinis pupilli. Hæc exceptio approbatur l. 9. ff. de suspectis tutoribus, his uerbis:* Si tutor aliquo uinculo necessitudinis nel adfinitatis pupillo coniunctus sit, uel si patronus pupilli liberti tutelam gerat, & quis eorum tutela remouendus uideatur: optimum factu est curatorem ei potius adiungi, quàm eundem notata fide & existimatione remoueri. *Planè hæc consilij potius quàm legis uim obtinere uidentur, cum id quod de patrono dicitur, repugnet ijs quæ proposita sunt s̄. except. 2.*

V. EXCEPTIO: *Nisi tutor diues sit. Hæc exceptio reprobatur Inst. de suspectis tutoribus. §. suspectus autem. cuius uerba uide s̄. causa 1.*

VI. EXCEPTIO: *Nisi tutor satis offerat uel dedit, rem pupilli saluam fore. Hæc exceptio reprobatur l. 5. cum lege sequente. ff. de suspectis tutoribus, his uerbis:* Suspectus fieri is quoq; qui satisdederit, uel etiam nūc offerat, potest. expedit enim pupillo rem suam saluam fore, quàm tabulas cautionis habere. Nec ferendus est contutor, qui ideo collegam suum suspectum non fecit, quoniam cautum erat pupillo: quia satisdatio propositum tutoris maleuolū non mutat, sed diutius grassandi in re pupillari facultatem præstat. *Concordat Inst. d. tt. §. nouißimè, his uerbis:* Sciendum est, eos qui fraudulenter tutelam administrant, etiamsi satis offerant, remouendos esse à tutela: quia satisdatio tutoris propositum maleuolum non mutat, sed diutius grassandi in re familiari facultatem præstat.

VII. EXCEPTIO: *Nisi suspectus non*

tutor

tutor neq; curator sit minoris? sed furiosi, prodigi, uentris, uel bonorum. Hæc exceptio reprobatur l. 3. §. non tantùm. ff. de suspectis tutorib. his uerbis: Non tantùm adolescentis curator, sed etiam furiosi uel prodigi ut suspectus remoueri potest. Sed etsi quis curam uentris, bonorumue administrat, non carebit huius criminis metu.

VIII. EXCEPTIO: *Nisi non dolo, sed culpa factum sit. Hæc exceptio reprobatur l. 7. §. 1. ff. d. tit. his uerbis:* Si nō fraus admissa sit, sed lata negligentia, quia ista propè fraudem accedit, remoueri & hūc quasi suspectum oportet. *Concordant ea quæ habentur* ¶. *quæst. 6 reg. ult.*

IX. EXCEPTIO: *Nisi antequā tutor esset, fecerit. Hæc exceptio approbatur l. 3 §. quòd si quid. ff. de suspectis tutorib. his uerbis:* Quòd si quid admisit antequam tutor esset (quamuis in bonis pupilli, uel in tutela) non potest suspectus tutor postulari: quia delictū tutelā pręcessit. Proinde si pupilli substantiā expilauit, sed antequā tutor esset, accusari debet expilatæ hæreditatis: si minus, Furti.

X. EXCEPTIO: *Nisi cum tutor deliquisset, postea idem curator sit factus. Hæc exceptio approbatur d. l. 3. §. quæri, his uerbis:* Quæri potest, si tutor fuerit pupilli, idemque sit curator confirmatus adolescenti, an possit ex delictis tutelæ suspectus postulari? Et cum possit tutelæ à concuratoribus conueniri, consequens erit dicere cessare suspecti accusationem: quia tutelę agi possit deposito officio, uel alio sumpto. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi contutorem uel concuratorem non habeat. Hæc replicatio approbatur d. l. 3. §. item erit quærendum, in fine. cuius uerba uide* ¶. *except. prox.*

XI. EXCEPTIO: *Nisi cum tutor deliquisset, tutor esse desierit, posteaq; rursus eiusdem tutor factus sit. Hæc exceptio approbatur sub conditione d. §. item erit quærendum, his uerbis:* Erit quærendum, si proponas aliquem desijsse esse tutorem, & rursum cœpisse: (utputa usque ad tēpus, uel ad conditionem erat datus, deinde iterum, uel superueniente conditione testamentaria, uel etiam à prætore postea datus) an suspectus possit postulari? Et quia duæ tutelæ sunt: si est qui eum tutelę iudicio conueniat, æquissimum erit dicere cessare crimen suspecti. Si autem ipse tutor est solus: nunquid quia tutelæ cessat, remouendus sit ab hac administratione, quasi suspectus ex eo quòd in alia malè uersatus sit? Ergo & in eo qui curator solus post finitam tutelam confirmatus est, idem dici potest. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi postea solus tutor sit. quæ replicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Si autem ipse tutor est solus, &c.

XII. EXCEPTIO: *Nisi cum quis ita tutor datus esset, Quoad in Italia esset, deliquerit, posteaq; Italia excesserit, reuersusq; tutelam receperit. Hæc exceptio reprobatur d. l. 3. §. quòd si quis, his uerbis?* Quòd si quis tutor ita datus sit, Quoad in Italia erit, tutor esto, uel quoad trans mare non ierit: an possit suspectus postulari ex eo gestu, quem administrauit, antequam trans mare abijsset? & magis est ut postulari possit, quasi una tutela sit, habens interualla.

XIII. EXCEPTIO: *Nisi antequam reipublicæ causa abesse cœperit, admiserit. hoc enim casu uidetur, quòd postea reuersus ex eo suspectus postulari non possit. Hæc exceptio approbatur d. l. 3. §. si quis ab. his uerbis:* Si quis absuturus reipublicæ causa, desiderauerit in locum suum constitui alium tutorem: an reuersus ex antegesto suspectus postulari possit? & quia potest ex priore gestu utili actione conueniri, cessabit postulatio.

XIIII. EXCEPTIO: *Nisi cū curator uentris bonorumq; esset, admisit, postea tutor sit factus. Hæc exceptio approbatur sub conditione d. l. 3. §. si curator, his uerbis:* Si curator uentri bonisque datus, fraudulenter uersatus sit, deinde tutor datus, an postulari suspectus propter fraudes in cura admissas possit, dubitari potest? Et si quidem habet contutores, nō poterit postulari: quia conueniri potest: si nō habet, amoueri poterit.

XV. EXCEPTIO: *Nisi tutor pendente lite decesserit. Hæc exceptio approbatur Inst. de suspectis tutoribus. §. si quis autem, his uerbis:* Si suspecti cognitio suscepta fuerit, posteaque tutor uel curator decesserit: extinguitur suspecti cognitio.

XVI. EXCEPTIO: *Nisi tutela finita sit. Hæc exceptio approbatur l. 11. ff. eod. tit. his uerbis:* Post finitam tutelam cognitio suspecti tutoris, quamuis pridem cœpta, soluitur. *Concordat l. 1. C. eod. tit. his uerbis:* Libertum tuum & tutorem filij tui, si fraudulenter res eius administrare existimas, suspectum facere potes: modò si officium eius pubertate pupilli finitum non est. nam si eo iure tutor esse desijt, is iudicio tutelæ conueniendus est.

III. QVIBVS SVSPECTI POstulario competit?

Regulariter cuiuis accusare uolenti competit. quæ regula approbatur Inst. de suspectis tutorib. §. consequens, his uerbis: Consequens est ut uideamus, qui possint suspectos postulare. Et sciendum est quasi publicā esse hāc accusationem, hoc est omnibus patêre. *Concordat ijsdem uerbis l. 1. §. consequens. ff. eod. tit. Concordat item l. 6. §. fin. C. eod. tit. his uerbis:* Remouendi autem

licentia non ſolum parentibus utriuſq; ſexus, ſed etiã cognatis, & extraneis, & adfinibus, & ipſi cuius res adminiſtrantur, ſi nõ impubes ſit, arbitrio cognatorum bonæ opinionis conſtitutorum conceditur. *Huius regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi mulier ſit, quæ accuſare uelit. quæ exceptio cum ipſo iure ſubſiſtat, recipit replicationem hanc: Niſi pietatis neceſsitudine ducta ad accuſandum procedat. quæ replicatio approbatur, ſimul & declaratur Inſt. d. §. conſequens, his uerbis:* Quinimò & mulieres admittuntur ex reſcripto diuorũ Seueri & Antonini: ſed eæ ſolæ, quæ pietatis neceſsitudine ductę, ad hoc procedunt: utputa mater, nutrix quoq;, & auia, poteſt & ſoror. Sed etſi qua alia mulier fuerit, quã prætor propenſa pietate intellexerit, ſexus uerecundiã non egredientem, ſed pietate productam, nõ ſuſtinere iniuriam pupillorum: admittet eam ad accuſationem. *Concordat iiſdem uerbis d. l. 1. §. conſequens. ff. eod. ti. & d. l. 6. §. fin. ibi, utriuſq; ſexus. Secunda exceptio eſt: Niſi minor annis accuſare uelit. Hæc exceptio approbatur Inſt. de ſuſpectis tutorib. §. impuberes, hiſce uerbis:* Impuberes non poſſunt tutores ſuos ſuſpectos poſtulare: puberes autem curatores ſuos ex conſilio neceſſariorum ſuſpectos poſſunt arguere: & ita diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt. *Concordat l. 7. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Impuberibus quidem non permittitur ſuſpectos facere: adoleſcentibus planè uolẽtibus ſuſpectos facere curatores ſuos permittitur, dummodo conſilio neceſſariorũ id faciant. *Concordat item l. 6. §. fin. C. eod. tt. cuius uerba uide s. ead. reg. in prin. Huius exceptionis replicatio hæc eſt: Niſi pubes ſit minor. quæ replicatio approbatur uerbis iam propoſitis, ſub hac tamen conditione, Si conſilio neceſſariorum pubes accuſet. Tertia exceptio eſt: Niſi tutor contutorem ſuum accuſet. Hæc exceptio reprobatur l. 3. in prin. ff. de ſuſpectis tutor. his uerbis:* Tutor quoque contutorem poteſt ſuſpectum facere, ſiue duret adhuc tutor, ſiue iam deſierit, ipſe cõtutor autem maneat tutor: & ita diuus Seuerus reſcripſit. Plus diuus Pius Cęcilio Potino reſcripſit, poſſe & tutorẽ ſuſpectum remotũ cõtutores ſuos ſuſpectos facere. *Quarta exceptio eſt: Niſi libertus patronum ſuum ſuſpectum facere uelit. Hæc exceptio approbatur d. l. 3. §. 1. his uerbis:* Liberti quoq; pupillorum gratè facient, ſi tutores uel curatores eorum malè gerentes, rem patronorum, uel liberorum patronorum ſuſpectos fecerint. Sed ſi patronum ſuum ut ſuſpectum in tutela facere uelint, melius eſt libertos ab accuſatione repelli: ne in ipſa cognitione grauius aliquid emergat, cum hoc omnibus alijs pateat.

IIII. VBI ET APVD QVEM postulatio ſuſpecti competit?

I. *Regula huius loci proponitur Inſt. de ſuſpectis tutorib. §. 1. his uerbis:* Datũ eſt ius remouendi tutores ſuſpectos Romæ prætori, & in prouincijs præſidibus earum, & legato procõſulis. *Concordat l. 1. §. damus. ff. eod. tt. his uerbis:* Damus ius remouendi ſuſpectos tutores Romæ prætoribus, in prouincijs præſidib. earum. An autem apud legatum proconſulis ſuſpectus poſtulari poſsit, dubiũ fuit. Sed Imp. Antoninus cum diuo Seuero Braduę Marico proconſuli Africæ reſcripſit, poſſe: quia mandata iuriſdictione totũ officium iuris dicendi ad eum tranſit. Ergo etſi prætor mandet iuriſdictionem, ſimili modo dicendum eſt, ſuſpectum poſſe apud eum poſtulari, cui mãdata eſt. Cum enim ſit in prouincia hoc reſcriptum, conſequens erit dicere etiam eum, cui à prætore mandata eſt iuriſdictio, poſſe de ſuſpecto cognoſcere. *Concordat item l. 1. §. ſolent. ff. de officio præfecti urbi. cuius uerba uide s. lib. 2 cap. 11. quæſt. 2. reg. 5.*

II. *Regula. De eo cui mandata eſt iuriſdictio, proponitur uerbis iam dictis hiſce:* Quia mandara iuriſdictione, &c.

III. *Regula. Pro tribunali, non de plano competit. quæ regula approbatur l. 1. §. ſuſpecti. ff. ad S. C. Turpill. his uerbis:* Suſpecti tutoris accuſatio pro tribunali tantum examinari poteſt, & nullus alius de huius quæſtione quàm præſes pronunciare poteſt.

V. QVANDO COMpetat?

Etiam antequam tutelam gerere cœperit, poteſt cõpetere. quæ regula approbatur Inſt. de ſuſpectis tutorib. §. ſuſpectus, his uerbis: Et antequam incipiat tutelam gerere tutor, poſſe eum quaſi ſuſpectum remoueri Iulianus ſcripſit, & ſecũdum eum conſtitutum eſt.

VI. ADIVNCTA ET EVENtus poſtulationis ſuſpecti.

I. *Regula. Reo interdicitur adminiſtratio, quoad cognitio finiatur. quæ regula approbatur Inſt. de ſuſpectis tutorib. § ſi quis, hiſce uerbis:* Si quis ſuſpectus poſtulatur, quoad cognitio finiatur, interdicitur ei adminiſtratio, ut Papiniano uiſum eſt. *Concordat l. 7. C. eod. tt. his uerbis:* Eum quem ut ſuſpectum tutorem accuſas, pendente cauſa cognitionis abſtinere ab adminiſtratione rerum tuarum, donec cauſa finitur, præſes prouinciæ iubebit. Alius tamen interea in locũ eius in adminiſtratione rerum ordinandus eſt.

II. *Regula. Etiam ex ſeruis minoris de fraude tutoris uel curatoris poteſt inquiri. quæ regula approbatur l. ult. ff. de ſuſpectis tutor. his uerbis:* Nihil proponi, Iulianus ait, cur præſcribere curator poſsit

posſit in cognitione ſuſpecti, quo minus religio prætoris à pupillari ſeruo detegente fraudes inſtruatur.

III. *Regula. Tutor condemnatus, tutor eſſe definit. quæ regula approbatur Inſt. quib. mod. tutela finitur. §. fin. cuius uerba uide ſ̄. cap. 5. in fine. Eius exceptio uidetur eſſe: Niſi tutor à tutela non ſit remotus, ſed tantum gerere tutelam prohibitus. quæ tamen exceptio reprobatur l. 4. §. ſi prætor. ff. de ſuſpectis tutoribus, his uerbis:* Si prætor ſententia ſua non remouerit à tutela, ſed gerere prohibuit: dicendum eſt magis eſſe ut & hic definat tutor eſſe.

IIII. *Regula. Suſpectus remotus fit infamis. quæ regula approbatur, ſimul & diſtinguitur Inſt. de ſuſpectis tutorib. §. ſuſpectus, his uerbis:* Suſpectus remotus, ſiquidem ob dolum, famoſus eſt: ſi ob culpam, non æquè. *Concordat l. ult. C. eod. tit. his uerbis:* Suſpectos tutores ex dolo, non etiam eos qui ob negligentiam remoti ſunt, infames fieri manifeſtum eſt. *Propoſitæ regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi non ex dolo, ſed ex culpa remotus ſit. quæ exceptio ex iam dictis conſtat. Concordat l. 3. §. fin. ff. eod. tit. his uerbis:* Qui ob ſegnitiem, uel ruſticitatẽ, uel inertiam, uel ſimplicitatem, uel ineptiam remotus fuit, in ea cauſa eſt ut integra exiſtimatione tutela uel cura abeat. *Concordat item l. 2. C. de tutore qui nõ ſatiſdedit. cuius uerba uide ſ̄. quæſt. 2. cauſa 15. Secunda exceptio eſt: Niſi non remotus ſit, ſed alius ei adiunctus. Hæc exceptio approbatur d. §. fin. his uerbis:* Sed etſi ob fraudem non remouerit aliquem, ſed alium ei adiunxerit, non erit famoſus: quia nõ eſt abire tutela iuſſus. *Tertia exceptio eſt: Niſi iudex in ſuo decreto cauſam remotionis non inſeruerit. Hæc exceptio approbatur l. 4. in prin. ff. de ſuſpectis tutoribus, his uerbis:* Hæ cauſæ faciunt ut integra exiſtimatione tutela uel cura quis abeat. Decreto igitur debebit cauſa remouendi ſignificari, ut appareat de exiſtimatione. Quid ergo ſi non ſignificauerit cauſam remotionis decreto ſuo? Papinianus ait, debere dici hunc integræ eſſe famæ. Et uerum eſt. *Ait iuriſconſultus:* Hæ cauſæ. *Scilicet enumeratæ l. præcedente, §. fin. ſ̄. except. 1. propoſitæ. Quarta exceptio eſt: Niſi patronus à tutela ſui liberti ſit remotus. Hæc exceptio approbatur Inſt. de ſuſpectis tutor. §. oſtendimus, in fine. cuius uerba uide ſ̄. quæſt. 2. except. 1.*

VII. ADFINIA REmedia.

I. *Regula. De remouendo ſine poſtulatione, ſi crimen apertum ſit, proponitur l. 3. §. præterea. ff. de ſuſpectis tutor. his uerbis:* Videndum an ſine accuſatione poſsit ſuſpectus repelli? & magis eſt ut repelli debeat, ſi prætori liqueat ex apertiſsimis rerum argumentis ſuſpectum eum eſſe: quod fauore pupillorũ accipiendum eſt.

II. *Regula. De remittendo tutorem ad præſidem puniendum, proponitur l. 1. §. fin. cum lege ſequente. ff. de ſuſpectis tutorib. his uerbis:* Si quis de plebeis ob facta atrociora in tutela admiſſa, fuerit apud prætorem accuſatus, remittitur ad præfectum urbi grauiter puniendus. Libertus quoq; ſi fraudulenter geſsiſſe tutelam filiorum patroni probetur, ad præfectum urbi remittetur puniendus. *Concordat Inſt. eod. tit. §. ſed ſi quis. cuius uerba uide ſ̄. quæſt. 2. cauſa 8 item concordat Inſt. d. tit. §. libertus, his uerbis:* Libertus quoq; ſi fraudulenter tutelam filiorum uel nepotum patroni geſsiſſe probetur, ad præfectum urbi remittitur puniendus. *Concordat item l. 3. §. tutor qui. ff. eod. tit. cuius uerba uide ſ̄. d. cauſa 8. item concordat l. 1. §. ſolent. ff. de officio præfecti urbi. cuius uerba uide ſ̄. lib. 2. ca. 11. quæſt. 2. reg. 5.*

III. *Regula. De actione tutelæ proponitur l. 3. §. queri poteſt. cum ſequentib. ff. de ſuſpectis tutoribus. cuius uerba uide ſ̄. quæſt. 2. except. 10. cum ſequentib. Concordat l. 1, C. eod. tit. cuius uerba uide ſ̄. d. quæſt. 2. except. 16.*

IIII. *Regula. De curatore adiungendo proponitur l. 9. ff. de ſuſpectis tut. cuius uerba uide ſ̄. quæſt. 2. except. 4. concordat l. 6 §. quòd ſi nihil. C. eod. tit. cuius uerba uide ſ̄. d. quæſt. 2. cauſa 12.*

V. *Regula. De expilatæ hæreditatis & furti actione proponitur l. 3. §. quod ſi quid. ff. d. tit. cuius uerba uide ſ̄. d. quæſt. 2. except. 9.*

VI. *Regula. Si quis omiſſa ſuſpecti poſtulatione, ſibi decerni tutelam poſtulet, non eſt audiendus. quæ regula approbatur l. 8. C. de ſuſpectis tutor. his uerbis:* Si non ſuſpectum contutorem tuum poſtulare, ac remouere ab adminiſtratione bonorum pupilli curaueris: admitti nequaquam poteſt ratio deſiderij tui, iam nũc poſtulantis tutelam tibi nomine eiuſdem pupilli reſtitui.

VII. *Regula. Si tutor non compareat, nec copiam ſui faciat: pupillus in poſſeſsionem bonorum eius mittitur. quæ regula approbatur per ea quæ propoſita ſunt ſ̄. quæſt. 2. cauſa 8.*

DE CAVSIS SEV MOdis, quibus tutela & cura finitur. Cap. VIII.

PRæter excuſationem tutoris, & remotionem ſuſpecti hactenus tractatas, ſunt & plures aliæ cauſæ ſeu modi quibus tutela finitur, cõſiſtẽtes partim in perſona pupilli, uel eius qui ſub cura agit, partim in perſona tutoris ſeu curatoris, partim deniq; in cauſa propter quã: itẽ in tẽpore ad quod, & conditione ſub qua tutor eſt datus. de quibus ſingulis nunc ordine diſpiciendum: & primùm de ijs quæ conſiſtunt in perſona pupilli uel adulti, qui in tutela uel cura eſt.

I. *Cauſa. De pubertate pupilli proponitur Inſtit. quib. mod. tutela finitur, in prin. his uerbis:* Pupilli pupillæq;, cum puberes eſſe cœperint, à

tutela liberantur. Pubertatem autẽ ueteres quidem non solum ex annis, sed etiam ex habitu corporis in masculis æstimari uolebant. Nostra autem maiestas dignum esse castitate nostrorum temporum existimãs, benè putauit quod in fœminis etiam antiquis impudicũ esse uisum est, id est, inspectionem habitudinis corporis, hoc etiã in masculos extendere. Et ideo nostra sancta constitutione promulgata, pubertatem in masculis post decimũ quartum annum cõpletum illico initiũ accipere disposuimus: antiquitatis normam in fœminis benè positam, in suo ordine relinquẽtes, ut post duodecim annos completos uiripotentes esse credantur. *Att Imp.* Nostra sancta constitutione. *Hæc constitutio habetur l.3.C.quando tutores esse desinant, his uerbis:* Indecoram obseruationẽ in examinanda mariũ pubertate resecantes, iubemus quemadmodum fœminę post impletos duodecim annos omnimodo puberes iudicantur: ita & mares post excessum quatuordecim annorum puberes existimentur, indagatione corporis inhonesta cessante. *Concordat l.13. §. penult. ff. de tutor. datis, hisçe uerbis:* Si puella duodecimum annum impleuerit, tutor desinit esse: quoniam tum minoribus annis desiderantibus, curatores dari solent. *Concordat item l. 32. § 1. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Officium tutorum curatoribus constitutis, finem accipit. Ideoq; omnia negocia quæ inita sunt ad fidem curatorum pertinẽt: idque etiam diuus Marcus cum filio suo Commodo rescripsit. *Huius regulæ exceptio hæc esse uidetur: Nisi curator impuberi sit datus: tunc enim cura pubertate pupilli finiri non uidetur, cum etiam puberes curatores habeant. Sed exceptio hæc reprobatur l.25. ff. de tutorib. datis, hisce uerbis:* Curatorem impuberi datum quacunquẽ ex causa, perseuerare in diem pubertatis in eadẽ cura Paulus respondit. Ergo post pubertatem aliũ curatorem sibi petere debebit. *Concordat l.2. in fine. C. in quibus casib. tutorem habenti, his uerbis:* Quamuis curator cum alijs in locum tutoris substitutus sis: tamen periculo administrationis ultra pubertatis tempora nõ adstringeris. *Concordat item l. 1. C. quando tutores esse desinant, his uerbis:* Si curatores tutoribus adiuncti sunt, pubertate pupilli tam tutorum quàm curatorum adiunctorum officium finiri: ideoq; alios propter ætatis infirmitatem curatores esse dandos, manifestissimum est.

II. *Causa. De capitis deminutione pupilli uel adulti proponitur Instit. quib. modis tutela finitur. §. simili modo, in fine, his uerbis:* Pupilli & pupillæ capitis deminutio, licet minima sit, omnes tutelas tollit. *Concordat l.2. ff. de legitimis tutoribus, his uerbis:* Legitimam tutelam capitis deminutione pupilli (etiam ea quæ salua ciuitate contingit) amitti nulla dubitatio est. *Huius causæ species sunt causæ proximè sequentes.*

III. *Causa. Si impubes adrogatus uel deportatus sit, aut in seruitutẽ redactus, uel ad hostes peruenerit. Hæc causa approbatur Inst. quib. mod. tutela finitur. §. item finitur, his uerbis:* Item finitur tutela, si adrogati sint adhuc impuberes, uel deportati: item si in seruitutem pupillus redigatur, uel si ab hostibus captus fuerit. *Cõcordat l.14. in prin. ff. de tutelis, hisce uerbis:* Si adrogati sint adhuc impuberes, uel pupilli deportati sint, tutores habere desinunt. Item, si in seruitutem pupillus redigatur, utiq; finitur tutela. Alijs quoq; modis desinunt esse tutores, si fortè quis ab hostibus fuerit captus, uel pupillus uel tutor.

IIII. *Causa. De morte pupilli proponitur Instit. quib. mod. tutela finitur. §. simili modo, his uerbis:* Simili modo finitur tutela morte uel pupillorum uel tutorum. *Concordat l.4. in prin. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Finitur tutela non solum pubertate, sed etiam morte tutoris uel pupilli.

V. *Causa. Si pupillus tutorem amplius habere nolit. Hæc causa reprobatur l.2. C. quãdo tutores esse desinant, his uerbis:* Tutoris officium ex sola uoluntate pupilli non finiri certissimum est.

VI. *Causa. Si cum duobus fratrib. tutor datus esset, alter ex ijs pubes sit factus. tunc enim pupillus in legitimam fratris tutelam recidit. Hæc causa approbatur l.9. §. 1. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Si duobus impuberibus fratribus tutor datus sit, & alter eorum in legitimam tutelam fratris sui perfectæ ætatis constituti reciderit: eũ qui datus sit, tutorem esse desijsse Neratius ait. Quia igitur desinit, tutelæ actio erit, etiam ex persona impuberis: quãuis si testamẽto datus fuisset, non desineret esse tutor eius, qui adhuc erat impubes: quia semper legitima tutela testamentariæ cedit. *Huius causæ exceptio hæc est: Nisi in testamento quis duobus fratribus impuberibus tutor datus sit. quæ exceptio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Quamuis si testamento datus fuisset, &c. *Cui concordat l.3. C. de testament. tutela. cuius uerba uide s̄. cap. 3. quæst. 3. except. generali 1. repl. 5. Planè causa proposita hodie mutata est: quoniam alter fratrum, quamuis pubes factus sit, tamẽ quãdiu est minor uigintiquinq; annis, impuberis fratris tutor esse non potest, secundum ea quæ proposita sunt s̄. cap. 4. quæst. 2. exceptione 20.*

VII. *Causa. Si impubes furere cœperit. Hæc causa reprobatur l.3. in prin. ff. de tutelis. cuius uerba uide s̄. d. quæst. 2. except. 32. in prin.*

VIII. *Causa. Si furiosus uel prodigus, cui curator datus est, ad mentem redierit. Hæc causa approbatur L. 1. ibi: & tamdiu erunt ambo. ff. de curatoribus furioso.*

cuius

cuius uerba uide s̄. d. quæst. 2. except. 34. repl. 4. Huius causæ exceptio in furioso hæc est: Nisi furor per interualla redire soleat. quæ exceptio approbatur l. 6. C. de curatore furiosi, his uerbis: Cum alijs quidem hominibus continuum furoris infortuniũ accidat, alios autem morbus non sine laxamento aggrediatur: sed in quibusdam temporibus quædam eis intermissio perueniat, & in hoc ipso multa sit differentia, ut quibusdã breues induciæ, alijs maiores ab huiusmodi uitio inducantur: antiquitas disputabat, utrúmne in medijs furoris interuallis permaneret eis curatoris intercessio, an cum furore quiescẽte finita, iterum morbo adueniente redintegraretur. Nos itaque eiusmodi ambiguitatem decidentes, sancimus: cum incertum est in huiusmodi furiosis hominibus, quando resipuerint, siue ex longo, siue ex propinquo spacio, & impossibile est & in confinio furoris & sanitatis eum sępius constitui, & post longum tempus sub eadem esse uarietate, ut in quibusdam uideatur etiam penè furor esse remotus: curatoris creationem nõ esse finiẽdam, sed manere quidem eum, donec talis furiosus uiuit: quia non est penè tempus, in quo huiusmodi morbus desperat: sed per interualla quæ perfectissima sunt, nihil curatorem agere, sed ipsum posse furiosum, dum sapit, & hæreditatem adire, & omnia alia facere quę sanis hominibus cõpetunt. Sin autem furor stimulis suis iterũ eam accenderit: curatorem in contractu suo coniungi, ut nomen quidem curatoris in omne tempus habeat, effectum autem quoties morbus redierit: nec crebra uel quasi ludibriosa fiat curatoris creatio, & frequenter tam nascatur quàm desinere uideatur.

IX. *Causa. De capitis deminutione tutoris uel curatoris proponitur Inst. quib. mod. tutela finitur. §. simili, his uerbis:* Sed & capitis deminutione tutoris, per quam libertas uel ciuitas amittitur, omnis tutela perit. Minima autem capitis deminutione tutoris, ueluti si se in adoptionem dederit, legitima tantum tutela perit, cæteræ non pereunt. *Plura de causa proposita uide s̄. cap. 3. quæst. 3. exceptione generali 5.*

X. *Causa. De exilio tutoris uide s̄. cap. 6. quæst. 1. causa 51.*

XI. *Causa. Si tutor ad hostes peruenerit. Hæc causa approbatur l. 14. ibi: alijs quoq; modis. ff. de tutelis. cuius uerba uide s̄. causa 3. Huius causæ exceptio hæc est: Nisi non captus ab hostibus sit, sed uolens ad eos peruenerit. Hæc exceptio approbatur l. 15. ff. eod. tit. cuius uerba uide s̄. cap. 4. quæst. 2. exception. 33. repl. 5.*

XII. *Causa. Si tutor uel curator furiosus, surdus, mutus, uel talis sit factus, ut suis ipsius rebus superesse non possit. Hæc causa approbatur l. 17. ff. de tutelis. cuius uerba uide s̄. cap. 4. quæst. 2. except. 16. concordat l. 40. in prin. ff. de excusat. cuius uerba uide s̄. cap. 6. quæst. 1. causa 5. except. 2.*

XIII. *Causa. Si tutor mortuus sit. Hæc causa approbatur per ea quæ proposita sunt s̄. causa 4. concordat in curatore bonis dato l. 9. in fine. ff. de curatorib. furioso. cuius uerba uide s̄.*

XIIII. *Causa. Si tutor tanquam suspectus remotus sit. Hæc causa approbatur Inst. quib. mod. tutela finitur. §. fin. cuius uerba uide s̄. cap. 5. in fine. Concordat l. 14. §. penult. ff. de tutelis, hisce uerbis:* Præterea si tanquam suspectus quis fuerit remotus, desinit esse tutor. *Vide item s̄. cap. prox. quæst 6. reg. 3.*

XV. *Causa. Si mater, quæ filiorum tutelam gerit, nuptias iterauerit. De hac causa uide s̄. cap. 4. quæst. 2. except. 21. repl. 1. dupl. 3.*

XVI. *Causa. Si tutori curator sit adiunctus. Hæc causa reprobatur l. 5. C. in quib. causis tutorem habenti, his uerbis:* Cum ob augmentum facultatum curatores adiungi solent, non prius dati tutores administratione eorum liberãtur. Sanè si is qui administrauit, tempore finitæ tutelæ fuit soluendo, securi temporis periculum ad te pertinere non potuisse manifestum est. *Sed de lege proposita uide item j. lib. prox. cap. 9. except. 15. in fine.*

XVII. *Causa. Si tutor datus excusatus sit. Hæc causa approbatur Inst. quib. mod. tutela finitur. §. fin. cuius uerba uide s̄. cap. 5. in fine. Eius autem exceptio hæc est: Nisi ad tempus tantum fuerit excusatus. quæ exceptio approbatur l. 16. ff. de tutorib. datis. cuius uerba uide s̄. cap. 4. quæst. 2. except. 35. repl. 4. concordant ea quæ proposita sunt s̄. cap. 6. quæst. 1. causa 38. except. 2.*

XVIII. *Causa. Si causa ob quam, uel tempus ad quod tutor datus est, sit finitum: uel conditio, ad quam datus est, extiterit. Hæc causa approbatur Inst. quib. mod. tutela finitur. §. penult. his uerbis:* Qui ad certum tempus testamento dantur tutores: finito eo, deponunt tutelam. *Concordat Inst. eod. tit. §. item finitur, his uerbis:* Si usq; ad certã conditionem datus sit tutor testamento: æquè euenit ut desinat esse tutor existente conditione. *Concordat item l. 14. §. sed etsi. ff. de tutelis, hisce uerbis:* Sed etsi ad tempus fuerit quis datus: tempore finito desinit esse tutor. *Concordat d. l. 14. §. fin. his uerbis:* Sed etsi ad certam conditionem datus sit: ęquè eueniet ut desinat esse tutor existente conditione. *Concordat item l. 9. §. si testamento. ff. de tutelæ actione. cuius uerba uide j. lib. prox. cap. 10. quæst. 6. reg. 1. except. 3. item cõcordat Inst. de author. tut. §. fin. cuius uerba uide s̄. cap. 4. quæst. 2. except. 32. repl. 8. concordat item l. 1. C. in quib. causis tutorem habenti, his uerbis:* Si in locum eius tutoris ad tempus dati est is, qui reipub. causa aberat,

isq; iam finito munere quod ei iniunctum est, abesse desijt: quin ad eius officium curáque pertineant negocia pupillæ, ambigere non debetis. Sed consultius feceritis, si præsidem prouinciæ uirum clarissimum adieritis, ut is ad administrationem tutelæ compellatur. *Concordat huic l.9. in prin. ff. de tutelæ actione. cuius uerba uide j. lib. prox. cap.10. quæst.6. reg.1. except.3. Propositæ causæ exceptio hæc est: Nisi cum in locum eius qui reipublicæ causa aberat, datus esset tutor, is in cuius locum datus est, mortuus sit. Hæc exceptio approbatur l.12. ff. de tutelis, hisce uerbis:* Quæsitum est, an hi qui in locum absentis reipublicæ causa tutores dati sunt, mortuo illo tutores perseuerēt: an alij petendi sint? Paulus respondit, eos qui in locum absentis dati sunt, non reuerso eo, in eadem causa perseuerare usq; ad tempus pubertatis.

DE CVRATORE BONORUM. Cap. IX.

HActenus causis tutelæ & curæ tam efficientib. quàm corrumpentibus pertractatis, dicendum nunc erat de effectibus tutelæ & curæ tutorumq; & curatorum officijs. Sed cum sint uariæ curatorum species, scilicet curator furiosi, prodigi, uentris & bonorum: deq; curatore furiosi & prodigi partim in præcedenti, partim in sequēti generali tractatu agatur, de curatore uerò uentris alio loco commodiore dicendum sit: de curatore bonorum, antequam reliqua persequamur, hic in fine huius Libri tractandum nobis est, & primùm quidem de causis ex quibus bonis curator dandus.

I. CAVSAE EX QVIBVS curator bonis est dandus.

I. *Causa. Si incertum est hæres extiturus nec'ne, et si hæres institutus de adeunda hæreditate deliberat: bonis curator datur. quæ causa approbatur l.3. ff. de curator. furioso, his uerbis:* Dum deliberant hæredes instituti adire, bonis à prætore curator datur. *Concordat l.6. ff. de priuilegijs creditor. cuius uerba uide s̄. lib.8. cap.9. reg 6. except.1. Concordat item l.8. ff. quib. ex causis in possess. eatur. cuius uerba uide s̄. lib.8. cap.6. quæst.2. causa 5. Huius exemplum est: Si hæres sub conditione, cui etiamsi uelit, parere non potest. nam tunc pendente conditione curator bonis constituendus: quod proponitur l.1. ff. de curatore bonis dato. cuius uerba uide s̄. d. quæst.2. causa 4. concordat d.l.8. ibi: uel conditio.*

II. *Causa. Si quis ab hostibus captus sit, bonis eius curator constituitur. quæ causa approbatur l.6. §. fin. ff. de tutelis. cuius uerba uide s̄. cap.4. quæst.2. except. 35. repl.2. Cōcordat l.6. § fin. ff. quib. ex causis in poss. eatur. cuius uerba uide s̄. lib.8. cap.6. quæst.3. excep.2. Concordat item l.6. ff. de priuilegijs creditorum. cuius uerba uide s̄. lib.8. cap.9 reg.6. except.1.*

III. *Causa. Si quis absens sit. Hæc causa approbatur d.l.6. ff. de priuilegijs creditorum.*

IIII. *Causa. Si bona alicuius clari uiri uel fœminæ sint uendenda. Hæc causa approbatur l.5. ff. de curatorib. furioso, his uerbis:* Curator ex senatusconsulto constituitur, cùm clara persona (uelut senatoris uel uxoris eius) in ea causa sit, ut eius bona uenire debeant. Nam ut honestius ex bonis eius quantum potest creditoribus soluatur, curator cōstituitur distrahendorum bonorum gratia uel à prætore, uel in prouincijs à præside.

V. *Causa. Si creditore in bona debitoris misso, actiones peritur æ sint. Hæc causa approbatur l.14. in prin. ff. de reb. iud. auth. possid. his uerbis:* Creditore in possessionem rerum debitoris misso, curator constitui debet, si quædam actiones perituræ sint.

II. QVI DANDI CVRATORES bonorum?

I. *Regula. De inuito. Inuitus curator bonis dari non potest. quæ regula approbatur, simul & distinguitur l.2. §. quæritur. ff. de curatore bonis dando, his uerbis:* Quæritur an inuitus curator fieri possit? & Cassius scribit, neminem inuitum cogendum fieri bonorum curatoré: quod uerius est. Voluntarius itaq; quęrendus est, nisi et magna necessitate & Imperatoris arbitrio hoc procedat, ut & inuitus crearetur: nec omnimodo creditorem esse oportet eum, qui curator constituitur, sed possunt etiam non creditores.

II. *Regula. De eo qui creditor nō est: an bonis debitoris curator dari possit? Dicitur quòd possit, uerbis iam propositus hisce:* Nec omnimodo creditorem esse oportet eum, qui curator constituitur, &c.

III. A' QVIBVS CVRATOR bonis dandus?

I. *Regula. De prætore & præside prouinciæ cum consensu creditorum proponitur l.2. in prin. ff. de curatore bonis dando, his uerbis:* De curatore constituēdo hoc iure utimur, ut prætor adeatur, isq; curatorem curatores'ue constituat ex consensu maioris partis creditorum, uel præses prouincię, si bona distrahenda sunt in prouincia: quæq; per eum eos'ue qui ita creatus, creatiue essent, acta, facta gestaque sunt, rata habebuntur: eisq; actiones & in eos utiles competunt.

II. *Regula. De creditoribus priuato consilio curatorem eligentibus proponitur l.5. ff. d. tit. cuius uerba uide j. quæst. prox. reg.3. except.1.*

IIII. DE IVRE ET OFFICIJS curatoris bonis dati.

I. *Regula. Actiones curatoribus & in curatores cōpetunt. quæ regula approbatur l.2. in prin. ibi: eisq; actiones & in eos utiles competunt. ff. de curatore bonis dando, cuius reliqua uerba uide s̄. quæst. prox. reg. 1. concordat d.l.2. §.1. his uerbis:* Si plures constituantur

tuantur curatores, Celsus ait in solidũ eos & agere & conueniri, & non pro portionibus. Quòd si per regiones fuerint constituti curatores, unus fortè rei Italicæ, alius in prouincia: puto regiones eos suas conseruare debere. *Concordat item l.3.ff.eod.tt.his uerbis:* Si plures eiusdem bonorum curatores facti sunt: in quem eorum uult actor, in solidum datur ei actio, tanquam qui ius eorũ in solidum ageret. *Hisce uerbis regula proposita approbatur, simul & prima eius exceptio reprobatur, quæ talis est: Nisi cum plures sint curatores, unus eorum in solidum agat uel conueniatur. Secunda exceptio est: Nisi is ex curatoribus conueniatur, ad quem nihil peruenit, quiq; nihil tetigit. Hæc exceptio reprobatur d.l.2.§.si tres, his uerbis:* Si tres curatores fuerint, & unus ex his nihil tetigerit: an in eum qui nihil tetigit, actio danda est? & Cassius existimat modum actori nõ debere cõstitui, posseq; eum cum quo uult experiri. & puto Cassij sententiam ueriorem. spectandum enim quid redactũ est ex bonis, quibus curator datus est, nõ quare ad curatorem unum peruenerit. Et ita utimur: nisi inuitus factus est. nam si ita est, dicendũ est, non eum conueniendum. *Tertia exceptio est: Nisi inuitus curator sit datus. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Nisi inuitus factus est, &c. *Cui concordat d.l.2.§.quæritur. cuius uerba uide s̄.quæst.2.reg.1. Plura de regula proposita uide j̄.reg.3.*

II. Regula. *De cautione de rato & iudicatum solui ab eo, quem curator ad agendum uel defendendum mittit, præstanda, proponitur l.2.in prin.ibi: & siquidem.ff. de curatore bonis dando, his uerbis:* Siquidẽ curatores mittent ad agendum uel defendendum, uti ius esset: nec ab eo satis neque de rato, neq; iudicatum solui nomine eius cuius bona ueneunt, exigetur: sed nomine ipsius curatoris, qui eum misit.

III. Regula. *Curator ad distrahenda bona datus creditoribus, ad id quod sibi debetur, ex precio redacto soluendum tenetur. quæ regula approbatur, simul & distinguitur l.22.§.si curator. ff. mandati, his uerbis:* Si curator bonorum uenditionem quidem fecerit, pecuniam autem creditoribus non soluerit: Trebatius, Ofilius, Labeo responderunt, his qui præsentes fuerunt, competere aduersus eum mandati actionem: his autem qui absentes fuerunt, negociorum gestorum actionem esse. Atquin si præsentiũ mandatum executus id egerit, negociorum gestorum actio absentibus nõ est: nisi fortè aduersus eos qui mandauerunt curatori tanquam si negocia absentiũ gesserint. Quòd si cum soli creditores se esse existimarent, id mandauerint: in factum actio absentibus danda est in eos qui mandauerunt. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi alij creditores agant, quam à quibus cura mandata est curatori. quæ approbatur uerbis iam propositis hisce:* Atquin si præsentiũ mãdatũ executus id egerit, &c. *Cui concordat l.5.ff.de curatore bonis dando, his uerbis:* Si debitor foro cesserit, & creditores priuato consilio coierint, & elegerint unũ per quem bona distrahãtur, & portio ipsis quæ ex redacto fieret, solueretur, mox extiterit alius qui se creditorem dicat: nullam quidem actionem aduersus curatorem habebit, sed bona debitoris unà cum curatore uendere poterit, ita ut quæ à curatore & à creditore ex bonis contrahuntur, omnib. pro portione præstentur.

IIII. Regula. *Curator bonis datus, æs alienum soluere tenetur. quæ regula approbatur l.1.in fine.ff.de curatore bonis dando, his uerbis:* Si graue æs alienum sit, quod ex pœna crescat, per curatorem soluendum æs alienum: sicuti cum uẽter in possessione sit, aut pupillus hæres tutorem non habeat, decerni solet.

V. Regula. *Acta, facta gestaq; per curatorem rata habenda. quæ regula approbatur l.2.in prin.ibi: quæque per eum. ff. de curatore bonis dando. cuius uerba uide s̄.quæst.prox.reg.1.*

VI. Regula. *Si causa possessionis dolo uel culpa curatoris deterior sit facta, perinde tenetur ac creditor. quæ regula approbatur l.9.§. est præterea, in fine. ff. de rebus iud. auth. possid. cuius uerba uide s̄. lib. 8. cap. 7. act. 2. quæst. 1. except.1.*

DIGESTORVM LIBRI XVII. FINIS.

DIGESTORVM LIBER DECIMVSOCTAVVS,

DE OFFICIIS TVTORVM ET CVRATORVM, necnon de actionibus occasione tutelæ & curæ competentibus.

In hoc Libro de officijs tutorum & curatorum agetur, deinde de actione tutelæ tam directa quàm contraria, eiusq́; adfinibus remedijs. Officia autem tutorum alia sunt ante tutelam, alia in tutela, alia denique post tutelam finitam. Ante tutelam officium tutoris est, satisdare rem pupilli saluam fore, & inuentarium conscribere: de quibus sequitur.

DE SATISDATIONE TVtorum rem pupilli saluam fore. Cap. I

I AN TVTOR VEL CVRATOR satisdare teneatur?

REGVLARITER *quidem tutor & curator ad satisdationem propositam præstandam tenetur. quæ regula approbatur, simul & distinguitur inst. de satisdat. tutorum, in prin. his uerbis:* Ne pupillorum pupillarumúe, & eorum qui quæúe in curatione sunt, negocia à tutoribus, curatoribusúe cõsumantur, uel deminuãtur: curet prætor, ut & tutores & curatores eo nomine satisdent. Sed hoc non est perpetuum. Nam tutores testamento dati satisdare nõ coguntur: quia fides eorum & diligẽtia ab ipso testatore adprobata est. Itẽ ex inquisitione tutores uel curatores dati, satisdatione non onerantur: quia idonei electi sunt. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi tutores testamento sint dati. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Nam tutores testamento dati satisdare non coguntur, &c. *Cui concordat l.17. in prin. ff. de testam. tutela, his uerbis:* Testamento datos tutores non esse cogendos satisdare rem saluam fore, certo certius est. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi tutor uel curator inutiliter testamento sit datus. quæ replicatio approbatur l.5. in prin. ff. de confirmando tutore, his uerbis:* Tutores à patruo testamento datos, iussit prætor magistratus confirmare. Hi cautionem quoq; accipere debuerunt: nec uoluntas eius qui tutorem dare non potuit, negligentiam magistratuum excusat. *Huius replicationis prima duplicatio hæc est: Nisi tutor uel curator ex inquisitione sit confirmatus. quæ duplicatio approbatur l.2. ff. eod. tit. cuius uerba uide s̃. lib. prox. cap. 2. quæst. 1. except. 1. repl. 3. item approbatur hæc duplicatio per ea quæ proponentur j. except. prox. Secunda duplicatio est: Nisi à patre in testamento tutor uel curator inutiliter sit datus. tunc enim etiam sine inquisitione tutor uel curator confirmandus est, nec satisdat rem pupilli saluam fore. quæ duplicatio approbatur l. 3. ff. de confirmando tutore. cuius uerba uide s̃. lib. prox. cap. 2. quæst. 1. except. 17. repl. 1. Concordat l. ult. in fine. ff. de confirmando tutore. cuius uerba uide in Comment. de legatis cap. 7. causa 16. exc. 1. Planè curator furioso in testamento patris datus, quamuis non ad satisdandum, ad iurandum tamẽ rem furiosi saluam fore tenetur: quod triplicationis loco notandum. quæ triplicatio approbatur l. 7. §. & siquidem. C. de curatore furiosi, his uerbis:* Siquidẽ parẽs curatorem furioso uel furiosæ in ultimo elogio hæredibus institutis uel exhęredatis dederit (ubi & fideiussionẽ cessare necesse est, paterno testimonio pro eius satisdatione sufficiente) ipse qui datus est, ad curationem perueniat: ita tamẽ, ut in hac florentissima ciuitate apud Vrbicariã præfecturam deducatur, in prouincia aũt apud pręsidem eius, præsente etiam tam uiro religiosissimo locorũ antistite, quàm tribus primatibus, & actis interuenietibus, tactis sacrosanctis Euãgelijs, edicat omnia se rectè & cũ utilitate furiosi agere: & neq; prætermittere ea quę utilia furioso esse putauerit, neq; admittere quæ inutilia existimauerit: & inuentario cũ omni subtilitate publicè scripto, res suscipiat, & eas secundũ sui opinionem disponat, sub hypotheca rerũ ad eum pertinentiũ, ad similitudinem tutorum & curatorum adulti. *Concordat iisdem uerbis l.19. in prin. C. de episcopali audientia. Secunda propositæ exceptionis replicatio est: Nisi pluribus tutoribus testamento datis, alter alteri satisdationem offerat, ut uel satisdet, uel sibi soli satisdatione accepta rem gerere permittat: hoc enim casu alter, quamuis testamento tutor datus sit, satisdare tenetur, uel alteri administrationem rerũ cedere. quæ replicatio approbatur Inst. de satisd. tut. §. sed si ex testamẽto. cuius uerba cum alijs simulib. uide j. cap. 3. officio 1. reg. 2. except. 2. Secũda propositæ regulæ exceptio est: Nisi ex inquisitione tutores sint dati. quæ exceptio approbatur l. 8. ff. de cura-*

de curatoribus furioso, his uerbis: Bonotum uentris nomine curatorẽ dari oportet, eumq; rem ſaluam fore uisi boni arbitratu ſatiſdare proconſul iubet. Sed hoc ſi ſine inquiſitione detur: nam ſi ex inquiſitione, ceſſat ſatiſdatio. *Concordat l.13.§.fin.ff.de tutoribus datis, hiſce uerbis:* Si curator patronus petatur, fides inquiſitionis pro uinculo cautionis cedet. *Concordat item Inſtit. de ſatiſdat.tutor. in prin. ibi: item ex inquiſitione. cuius uerba uide ſ̄. except. prox. in prin. Huius exceptionis replicatio hæc eſt: Niſi furioſo curator non idoneus facultatibus detur. quæ replicatio approbatur l.7.§.ſin uerò non. ibi: ſin autem non talis. cuius uerba uide ſ̄. lib. prox. cap. 4. quæſt.2. except.1. Concordat iiſdem uerbis l.19.§. ſin autem non talis. Tertia exceptio eſt: Niſi patronus eiusúe liberi, liberto tutores ſint dati. Hæc exceptio approbatur, ſimul & diſtinguitur l.5. in prin. ff. de legitimis tutoribus, his uerbis:* Sed etiam legitimos tutores cogi ſatiſdare, certum eſt: in tantum ut etiam patronum & patroni filium, cæterosq; liberos eius cogi rem ſaluam fore, ſaſiſdare pleriſque uideatur. Sed hic cauſa cognita, prætorem ſtatuere debere melius eſt, utrum debeat ſatiſdare patronus liberiq; eius, an nõ: ut ſi perſona honeſta ſit, remittatur ei ſatiſdatio, & maximè ſi ſubſtãtia modica ſit. Si autem patroni perſona uulgaris uel minus honeſta ſit: ibi dicendum eſt ſatiſdationem locum habere: ut aut modus tutelæ, aut perſona, aut cauſa admittat ſatiſdationem. *Concordat l.13.§. quamuis. ff. de tutoribus datis. cuius uerba uide paulo inferius repl. 3. Huius exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi cauſa cognita iudici aliter uideatur. Hæc replicatio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Sed hic cauſa cognita prætorem ſtatuere debere melius eſt, &c. *Secunda replicatio eſt: Niſi patroni perſona uulgaris ſit, & minus honeſta. Hæc quoq; replicatio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Si autem patroni perſona uulgaris, uel minus honeſta ſit: ibi dicendum eſt ſatiſdationem locum habere, &c. *Tertia replicatio eſt: Niſi patronus libertate priuare libertum uoluit, non adeundo hæreditatem. Hæc replicatio approbatur l.13.§. quamuis. ff. de tutoribus datis, hiſce uerbis:* Quamuis à patrono rem ſaluam pupillo fore, non facilè cautio exigatur: tamen ſenatus pro extraneo haberi uoluit eum, qui quod in ipſo fuit, etiam libertate priuauit impuberem: & ius quidem liberti quod habet, qui ex cáuſa fideicommiſsi manumittit, non eſt ei ablatum: tutela uerò ſine uinculo cautionis non committitur. Quid ergo, ſi non caueat? Non dubiè tutela non erit apud patronum. *Quarta exceptio uidetur eſſe: Niſi non tutor neq; curator adulto ſit datus, ſed furioſo, prodigo, uel alijs. Hæc exceptio reprobatur l.4.§. fin. ff. rem pupilli ſaluam fore, his uerbis:* Pertinet hæc ſtipulatio ad omnes curatores, ſiue puberibus ſiue impuberib. propter ætatis infirmitatem, ſiue prodigis uel furioſis, uel quibuſdã alijs (ut fieri adſolet) dati ſint. *Quinta exceptio uidetur eſſe: Niſi nõ perſonæ, ſed rei uel certæ ſpeciei curator ſit datus. Hæc exceptio reprobatur l.8. ff. d. tt. his uerbis:* Etſi ad ſpecies curator datus ſit, rem ſaluam fore ſtipulatio interponetur.

II. QVIBVS SATISdandum?

I. Regula. De ipſo pupillo proponitur l. 6. ff. rem pupilli ſal. fore, his uerbis: Seruum pupilli ita ſtipulari neceſſe eſt, Si pupillus abeſt, aut fari non poteſt. Nam ſi præſens eſt, & fari poteſt, etiamſi eius ætatis erit, ut non intelligat quid agat: tamen propter utilitatem receptũ eſt, rectè eum ſtipulari & agere. *Concordat l.1.§. exigere. ff. de magiſtratibus conueniendis. cuius uerba uide paulo inferius. Huius regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi pupillus abſit. Altera exceptio eſt: Niſi pupillus fari non poſsit. quæ duæ exceptiones legibus iam allegatis approbãtur: item per ea quæ proponuntur ĩ. reg. prox.*

II. Regula. De ſeruo pupilli proponitur l.2. cum lege ſequente 3. & l.4. in prin. ff. rem pupilli, his uerbis: Si pupillus abſens ſit, uel fari non poſsit, ſeruus eius ſtipulabitur. Si ſeruum non habet, ſeruus ei emendus eſt. Sed ſi non ſit unde ematur, aut ſi non ſit expedita emptio: profectò dicemus ſeruum publicum apud prætorem ſtipulari debere, aut dare aliquẽ prætor debet cui caueatur. Non quaſi ipſo iure pupillo adquirat (neque enim adquirit) ſed ut utilis actio ex ſtipulatu pupillo detur. *Concordat l.1.§. exigere. ff. de magiſtrat. conueniendis, hiſce uerbis:* Exigere cautionem magiſtratus ſic oportet, ut pupilli ſeruus, aut pupillus ipſe (ſi fari poteſt, & in præſentiarum eſt) ſtipuletur à tutoribus, item fideiuſſoribus eorum rem ſaluam fore pupillo. *Huius regulæ exceptio hæc eſt: Niſi pupillus præſens ſit, & fari poſsit. quæ exceptio ex iam propoſitis conſtat.*

III. Regula. De ſeruo publico proponitur d.§. exigere, his uerbis: At ſi nemo eſt qui ſtipuletur, ſeruus publicus ſtipulari debet rem ſaluam fore, aut certè ipſe magiſtratus. Planè ubi ſeruus publicus uel ipſe magiſtratus ſtipulatur, dicendum eſt utilem actionem pupillo dandam. *Concordat l.2. in fine. ff. rem pupilli ſal. cuius uerba uide ſ̄. reg. prox.*

IIII. Regula. De ipſo magiſtratu proponitur uerbis iam propoſitis hiſce: Aut certè ipſe magiſtratus, &c.

V. Regula. De eo quem prætor dat ut ei caueatur, proponitur l.3. ff rem pupilli ſaluam fore. cuius uerba uide ſ̄. reg. 2. Cõcordat l.4. in prin. ff. eod. tt. cuius uerba uide d. reg. 2.

VI. Regula. De filio furiosi proponitur l. 5 ff. d. tt. his uerbis: Si filius qui in potestate furiosi erit, rem saluam fore stipuletur: adquirit patri obligationem.

III. QVOMODO CAuendum?

I. Regula. Datis fideiussoribus cauendum. quæ regula approbatur l. 4. §. 1. ff. rem pupilli sal. fore, his uerbis: Cauetur autem pupillo hac stipulatione per satisdationem.

II. Regula. De iureiurando præstando proponitur Nouell. c. 72. §. pen. his uerbis: Volumus ut cũ decretum quod curationem permittit illi, qui ad eam accedit, fuerit interpositũ, insuper ipse sacris Dei eloquijs tactis, etiã iusiurandum deponat, quod per omnia ingressus diuerticula, ad utilitatem & minoris commoda contendet. Quod tamẽ à ratiocinijs ipsum & legis ordine non excipiet, sed semper uerecundiorẽ ipsum circa eas propter iurisiurandi memoriam constitutum, synceriorem reddet circa rerum administrationem. *Concordant ea quæ proposita sunt s. quæst. 1. except. 1. repl. 1. dupl. 2.*

IIII. QVID, SEV DE QVA re cauendum?

I. Regula. Rem pupillo saluam fore cauendum, ut ex prædictis constat.

II. Regula. Se defensionem pupilli uel adulti sine ulla dilatione suscepturum cauebit. quæ regula approbatur l. ult. §. penult. C. de administrat. tutor. his uerbis: Omnem dubitationem pro defensione pupillorum & adultorum, aliarumq; personarum penitus amputantes: sancimus, omnes tutores non aliàs creari, nisi prius cum alijs solennibus uerbis, quæ pro gubernatione rerum tam in gestis quàm in cautionibus ab his conscribuntur: & hoc specialiter expresserint, quòd omnimodo sine ulla dilatione defensionẽ pro pupillis & adultis alijsq; suprà memoratis personis subire eos necesse est.

III. Regula. Mater filiorum tutelam suscipiens, cauere tenetur nuptias se non iteraturam. quæ regula approbatur per ea quæ proposita sunt s. lib. prox. ca. 4. quæst. 2. except. 11. repl. 1. dupl. 1. & 2.

V. VBI SATISdandum?

Si tutor ibi ubi datus est, satisdare non poßit, in municipium mittendus est, ut ibi satisdet. quæ regula approbatur l. 8. §. tutor. ff. qui satisdare cogantur. cuius uerba uide s. lib. 6. cap. 7. quæst. 5.

VI. EVENTVS SATISdationis.

I. Regula. Si tutor uel curator satisdare nolit, pignoribus captis, cogitur. quæ regula approbatur Inst. de satisdat. tutorum. §. penult. his uerbis: Constitutionibus Imperialibus & illud exprimitur, ut nisi caueant tutores & curatores, pignoribus captis coerceantur. *Planè hoc casu etiam à tutela & cura remouetur, ut dictum s. lib. prox. cap. 7. quæst. 2. causa 15.*

II. Regula. Si satisdatum est, datur hinc actio, de qua uide j. cap. 12.

DE INVENTARIO CONscribendo. Cap. II.

I. Alterum tutoris officium ante tutelam quidem est, ut conscribat inuentarium rerum minoris. quæ regula approbatur l. 24. C. de administrat. tutorum, his uerbis: Tutores uel curatores mox quàm fuerint ordinati, sub præsentia publicarum personarum inuentarium rerum omnium & instrumentorum solenniter facere curabunt. Aurum argentumq;, & quidquid uetustate temporis non mutatur, si in pupilli substantia reperiatur, in tutißima custodia collocent: ita tamen ut ex mobilibus aut prædia idonea comparẽtur: aut si fortè (ut adsolet) idonea non potuerint inueniri iuxta antiqui iuris formam, usurarũ crescat accesßio, quarum actio ad periculum tutoris pertinet. *Concordat l. 6. in prin. ibi: nihil itaq; ff. de administr. tutor. his uerbis:* Nihil itaque gerere ante inuentarium factum tutorem oportet: nisi id quod dilationem nec modicam expectare poßit. *Concordat item l. 13. §. illo procul. C. arbitrium tutelæ, his uerbis:* Illud obseruandum, ut non audeat tutor uel curator res pupillares uel adulti aliter attingere, uel ullam sibi communionem ad eas uindicare, nisi prius inuentario publicè facto, secundum morem solitum res ei tradantur: nisi testatores qui substantiam transmittunt, specialiter inuentarium conscribi uetuerint. Scituris tutoribus & curatoribus, quòd si inuentarium facere neglexerint, & quasi suspecti ab officio remouebuntur, & pœnis legitimis quæ contra eos interminatæ sunt, subiacebunt: & postea macula infamiæ notabuntur, neque ab imperiali beneficio absolutione huius notæ fruituri. *Concordat item l. 7. §. & si quidem, in fine. C. de curatore furiosi. cuius uerba uide s. cap. prox. quæst. 1. except. 1. repl. 1. dupl. 2. Concordat itẽ d. l. 7. §. sin uerò non talis. ibi: & inuentarium. cuius uerba uide s. lib. prox. cap. 4. quæst. 2. except. 1. Concordat insuper ijsdem uerbis l. 19. in prin. ibi: & inuentario. item §. fin. C. de episcopali aud. Concordat denique Nouell. const. 94. §. fin. his uerbis:* Iam inde obtineto, ut in omni pupillari substantia summa cautela adhibeatur tam circa res minorum tuendas, tum uerò maximè circa inuentaria cum diligentia describenda, tam præsente clariss. scriba, cui talium negociorum sollicitudo commissa est, quàm

etiam

et iam cæteris qui ex more interuenire solent: dandis item accuratè ipsis fideiussionibus & omnibus agendis prouidentia clariss. prætoris, ad cuius curam hęc pars pertinet, quemadmodum nostris promulgatū est legibus. *Planè propositæ regulæ exceptio hæc est: Nisi testator tutori in testamēto dato, necessitatem inuentarij conficiendi remiserit. quæ exceptio approbatur d.l.13.§. illo proculdubio, dictis uerbis hisce:* Nisi testatores, qui substantiam transmittunt, specialiter inuentarium conscribi uetuerint.

II. APVD QVEM INuentarium conscribendum?

Sub præsentia publicarum personarum conscribendum. quæ regula approbatur l. 24. in prin. C. de administra. tutor. cuius uerba uide s̄. quæst. prox. in prin. Cōcordat Nouell. c. 94. §. fin. cuius uerba uide s̄. quæst. prox. in fine.

III. QVARVM RERVM inuentarium conscribendum?

De ijs rebus quæ post inuentarium confectum adquiruntur, proponitur l. 7. §. tali. C. de curatore furiosi. cuius uerba uide ĩ. cap. 9. quæst. 1. exc. 15.

IIII. QVANDO INVENTArium conscribendum?

Mox quàm fuerit ordinatus tutor, antequam aliquid aliud in tutela gerat. Hæc regula approbatur l. 24. in prin. C. de administr. tutor. cuius uerba uide s̄. quæst. 1. in prin. Concordat l. 6. in prin. ibi: Nihil itaq;. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide s̄. d. quæst. 1. in prin. Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi aliud quid in hæreditate gerendum sit, quod dilationem nec modicam expectare posit. hoc enim prius expediri potest. quæ exceptio approbatur d. uers. nihil itaq;.

V. EVENTVS INVENTArij conscribendi.

I. Regula. *Si inuentarium conscriptum à tutore non sit, tenetur pupillo in id quod interest. quæ regula approbatur, simul & distinguitur l. 6. in prin. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Tutor qui repertorium non fecit, quod uulgò inuentarium appellatur, dolo fecisse uidetur: nisi fortè aliqua necessaria & iustissima causa allegari posit, cur id factum nō sit. Si quis igitur dolo inuentarium non fecerit, in ea conditione est, ut teneatur in id quod pupilli interest: quod ex iureiurando in litem æstimatur.

II. Regula. *Si inuentarium à tutore conscriptum non sit, uinculis publicis continetur, & pro suspecto habetur. quæ regula approbatur, simul & distinguitur l. 13. § tutores. ff. de suspectis tutor. cuius uerba uide s̄. lib. proxim. cap. 7. quæst. 2. causa 4. Et quod dicitur de suspecto, concordat l. 13 §. illo proculdubio. ibi: sciturus. C. arbitrium tutelæ. cuius uerba uide s̄. quæst. 2. in prin.*

III. Regula. *Tutor qui non conscripsit inuentarium, fit infamis. quæ regula approbatur d. uers. sciturus, in fine.*

DE OFFICIIS TVTOrum in tutela. Cap. III.

HActenus de officijs tutorum, quæ ante tutelam requiruntur, actum est: nunc de ijs dicendum, quæ in ipsa tutela præstare debet.

I. DE GERENDA ET ADministranda tutela.

I. Regula *Huius igitur loci primum ac generale officium est, gerere & administrare tutelam. quod approbatur l. 1. in prin. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Gerere atq; administrare tutelam, extra ordinem tutor cogi solet. *Concordat d. l. 1. §. 1. his uerbis:* Ex quo scit se tutorem datum, si cesset tutor, suo periculo cessat. id enim à diuo Marco constitutum est, ut qui scit se tutorem datum, nec excusationem (si quā habet) allegat intra tempora pręstituta: suo periculo cesset. *Concordat item l. 6. C. de testament. tutela, his uerbis:* Si tibi pater auunculum testamento rectè tutorem dedit, nec is excusatus est: eum & tutelæ iudicio tam de administratis, quàm de neglectis (cum administrari deberent) apud competentem iudicem conueni, secundum bonam fidem tibi satisfacere iussurum. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi excusationem habeat. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius replicatio hæc est, Nisi eam intra tempus statutum nō proposuerit. quæ exceptio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Nec excusationem (si quam habet) allegat intra tempora præstituta, &c. *Plura de hac re uide s̄. lib. proxim. cap. 6. Altera exceptio est: Nisi tutor non sit, qui cessat in tutela gerenda, uel inutiliter tutor est datus. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 1. §. fin. ff. de eo qui pro tutore, his uerbis:* In protutelæ iudicio usuræ quoque ueniūt. Sed utrum solummodo in id quod gessit tenebitur, an uerò in id etiam quod gerere debuit? et si quidem omnino non attigerit tutelam, nō tenebitur. neque enim attingere debuit, qui tutor non erat. Quòd si quid gessit, ui dendum an etiam eorum quæ non gessit, teneatur? Et hactenus tenebitur, si alius gesturus fuit. Sed & si cognito quòd tutor non fuit, abstinuit administratione: uideamus an teneatur, si necessarios pupilli non certiorauit, ut ei tutorem peterent? Quod uerius est. *Concordat l. 1. C. de testament. tutela, his uerbis:* Quem dicis tibi tutorem testamento patronæ datum, si administrationi se non immiscuit, nulla actione tibi tenetur. neque enim iure datus fuit tutor. Quod si administrauerit spontè

res tuas: experiri aduersus eum actione negociorum gestorum potes. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi aliquid in tutela gesserit. tunc enim si postea cessauerit, tenebitur quãuis tutor nõ sit. quæ replicatio approbatur uerbis paulo superius propositis hisce:* Quòd si quid gesserit, uidendũ an etiã eorũ quæ non gesserit teneatur. & hactenus tenebitur, si alius gesturus fuit. *Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi alius gesturus non fuerit. quæ duplicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Et hactenus tenebitur, si alius gesturus fuit. *Concordat l. item si cum. 5. §. fin. ff. negociorum gestor. cuius uerba uide alibi. Concordat item l. 20. C. eod. tit. Huius duplicationis triplicatio hæc est: Nisi errore cognito quòd tutor non sit, non certiorauit cognatos pupilli ut tutorem ei peterent. quæ triplicatio constat ex uerbis suprà propositis hisce:* Sed etsi cognito quòd tutor nõ fuit, abstinuit administratione: uideamus an teneatur, si necessarios pupilli non certiorauit ut ei tutorem peterent. quod uerius est. *Secunda propositæ replicationis duplicatio hæc est: Nisi modicum aliquod gesserit uel attigerit. Hæc duplicatio reprobatur l. 4. §. 1. ff. de administrat. tutor. his uerbis:* Gessisse autem uidetur tutor, qui quid omnino pupillare attigit, etiamsi modicum: cessantq; partes eorum, qui solent cessantes cogere administrare. *Tertia duplicatio est: Nisi id gerendum sit quod iure gerere non potest, puta exigere debitum pupillare. Hæc duplicatio approbatur l. item si cum §. fin. ff. negociorum gestorum. & l. 20. in fine. C. eod. tit. de quibus alibi. Altera propositæ exceptionis replicatio est: Nisi is qui tutor inutiliter datus est, alij tutelam gerendam mandauerit. quæ replicatio approbatur d. §. 1. his uerbis:* Quòd si quis tutelam mandauerit gerendam, gestaq; fuerit ab eo cui mandatõ est, locus erit tutelæ actioni. gessisse enim uidetur, & qui per alium gessit. Quòd si nõ accessit is cui mandatum est: utili actione conuenitur. *Plura de exceptione proposita uide s. cap. 9. quæst. 1. except. 1. & 2.*

11. Regula. *Quis ex tutoribus gerere & administrare tutelam debeat? Regulariter quidem si plures sunt tutores, omnes ad tutelam gerendam & administrandam tenentur: nec unus solus cæteris inuitis gerere potest. quæ regula approbatur l. 3. §. penult. ff. de administrat. tutor. cuius uerba uide paulo inferius except. 4 repl. 1. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi unus alteri satis offerat, ut uel ille satisdet, & solus administret, uel sibi satisdanti soli permittat administrationem. quæ exceptio approbatur Institut. de satisdat. tutor. §. sed si ex testamento, his uerbis:* Si ex testamento uel inquisitione duo plures ue tutores dati fuerint: potest unus offerre satisdationem de indemnitate pupilli uel adolescentis, & contutori suo uel concuratori præferri, ut solus administret: uel ut cõtutor aut concurator satis offerens præponatur ei, ut & ipse solus administret. Itaque per se non potest petere satisdationẽ à cõtutore suo uel concuratore, sed offerre debet ut electionem det concuratori uel contutori suo, utrum uelit satis accipere, an satisdare. Quòd si nemo eorum satis offerat: siquidem adscriptũ fuerit à testatore, quis gerat: ille gerere debet. Quòd si non fuerit adscriptum: quem maior pars elegerit, ipse gerere debet, ut edicto prætoris cauetur. Sin aũt ipsi tutores dissenserint circa eligẽdum eum, uel eos qui gerere debẽt: prætor partes suas interponere debet. Idem & in pluribus ex inquisitione datis comprobandum est: id est, ut maior pars eligere possit, per quem administratio fiat. *Concordat exceptioni propositæ l. 17. in prin. ff. de testamen. tutela, his uerbis:* Testamento datos tutores non esse cogendos satisdare rem saluam fore, certo certius est. Sed nihilominus cum quis offert satisdationem ut solus administret, audiendus est, ut edicto cauetur. Sed rectè prętor etiã cæteris detulit hanc conditionem, si & ipsi uelint satisdare: nam etsi ipsi paratã sint satisdare, non debent excludi alterius oblatione: sed impleta uidelicet ab omnib. satisdatione, omnes gerent, & qui contentus est magis satis accipere quã gerere, securus erit. *Concordat item l. 7. ff. rem pupilli saluã fore, his uerbis:* Datiuus uel testamentarius tutor siue curator non petet satis à collega suo: sed offerre ei poterit utrũ satis accipere uelit, an dare. *Item concordat l. 4. C. de tutore qui non satisdedit, his uerbis:* Non omnium tutorum par similisq; causa est. Quapropter cum exemplo testamentarij confirmatum à præside, uel datum ex inquisitione, non onerari satisdatione rem saluam fore pupillorum, manifestum sit: pluribus tamen datis ex inquisitione tutoribus, illum qui satis secundum formam edicti rem pupilli saluam fore dedit, in administratione præferri iamdudum obtinuit. *Planè exceptionis propositæ replicatio prima hæc est: Nisi omnes satisdare sint parati. quæ replicatio approbatur uerbis paulo superius ex l. 17. ff. de testament. tutela, propositis hisce:* Sed impleta uidelicet ab omnibus satisdatione, omnes gerent. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi alter alteri idonior sit, uel idoniores offerat fideiussores. quæ duplicatio approbatur l. 18. ff. eod. tit. his uerbis:* Quòd si plures satisdare parati sint, tunc idonior præferendus erit: ut & tutorum personæ inter se & fideiussorum comparentur. *Secunda replicatio est: Nisi is qui satisdare paratus est, suspecta uel turpis sit persona. Hæc replicatio approbatur d. l. 17. §. non omnimodo, his uerbis:* Non omnimodo tamen is qui satisdat, præferendus est.

est. quid enim si suspecta persona sit, uel turpis, cui tutela committi nec cum satisdatione debeat? uel quid si iam multa flagitia in tutela admisit? nónne magis repelli & reijci à tutela quàm solus administrare debeat? Nec satis non dantes temerè repelluntur: quia plerunq; benè probati & idonei atq; honesti tutores, etiamsi satis non dent, non debent reijci: quinimò nec iubendi sunt satisdare. Duplex igitur causæ cognitio est: una ex persona eius qui obtulit satisdationem, qui & qualis sit: alia uerò contutorum quales sint, num fortè eius existimationis uel eius honestatis sint, ut non debeant hanc contumeliam satisdationis subire. *Tertia replicatio est: Nisi is cui optio satisdandi uel accipiendi offertur, honestus sit & bonæ existimationis. Quæ replicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Nec satis non dantes temerè repelluntur: quia plerunque, &c. *Quarta replicatio est: Nisi alius quàm tutor tutoribus optionem prædictam offerat. Hæc replicatio approbatur l.19. in princ. ff. de testam. tutela, his uerbis:* Si nemo tutorum prouocet ad satisdationem, sed existat quidam qui tutor non est, desideretq; ut aut satisdent tutores, aut si non dent, parato sibi satisdare committant tutelam, non est audiendus. Neque enim aut extero tutela committenda est, aut testamento dati tutores contra ius satisdationi subijciendi sunt. *Quinta replicatio est: Nisi non testamentarij, sed datiui tutores sint. Hæc replicatio reprobatur d.l.19. §. hoc edictum, his uerbis:* Hoc edictum de satisdatione ad tutores testamentarios pertinet. Sed etsi ex inquisitione dati sint tutores, Marcellus ait, ad eos pertinere hoc edictum, & id etiam oratione diuorum fratrum significari. Ideoque & illi clausulæ sunt subiecti, Et si cui maior pars tutorũ decernat, is enim gerer, quem maior pars elegerit: quamuis uerba edicti ad testamentarios pertineant. *Concordat Instit. de satisdat. tutorum. §. sed si ex testamento. cuius uerba uide s. ead. except. in prin. Sexta replicatio est: Nisi legitimi sint tutores. Et hæc exceptio reprobatur l.5. §. in legitimis. ff. de legitimis tutorib. his uerbis:* In legitimis, & in his qui à magistratibus dantur, quæsitum est an uni decerni tutela possit? Et ait Labeo, & uni rectè tutelam decerni. posse enim aliquos uel absentes uel furiosos esse: quæ sententia utilitatis gratia admittenda est, ut uni decernatur administratio. An ergo & prouocare se inuicem secundũ superiorem clausulam possint? & magis est, ut si omnes satis non dederint, uel potuerint, & noluerint: uel si finita sit satisdatio (nonnunquam enim satisdatio ab eis non petitur) aut satis desinat esse cautum, aut magistratus municipales ab his, quos dederunt, aut non potuerint, aut noluerint satis exigere: possit dici in his, & quo casu cautum non est, admittendam prouocationem.

Septima replicatio est: Nisi patrono tutori offeratur optio. Hæc replicatio approbatur d. §. in legitimis, in fine, his uerbis: An ergo & in patronis idem sit dicendum, maximè ubi cessat satisdatio? & puto in patronis non oportere admitti prouocationé, nisi ex magna causa, ne quis spem successionis deminuat. Nam si patrono tutela non fuerit commissa, poterit per compatronum damno affici, qui solus rem pupilli malè administrat. *Hæc de prima propositæ regulæ exceptione, eiusq; replicationib. sint dicta.*

Secunda exceptio est: Nisi testator in testamento uni tutelam decreuerit. Quæ exceptio approbatur l.3. §.1. ff. de administr. tutor. his uerbis: Si parens uel pater qui in potestate habet, destinauit in testamento, quis tutorum tutelam gerat, illum debere gerere prætor putauit: meritoque patris statur uoluntati, qui utique filio rectè prospexit. Tantundem prætor facit & de his quos parens destinauit testamento, aut confirmauit. Vt si petens, quem uelit tutelam administrare, declarauit, ille solus administret. Cæteri igitur tutores non administrabunt: sed erunt hi quos uulgò honorarios appellamus. Nec quisquam putet ad hos periculum nullum redundare. Constat enim hos quoque, excussis prius facultatibus eius qui gessit, conueniri oportere. Dati sunt enim quasi obseruatores actus eius & custodes, Imputabiturque eis quandoque, cur si malè eum conuersari uidebant, suspectum non fecerint? Assiduè igitur & rationem ab eo exigere eos oportet, & sollicitè curare qualiter conuersetur: & si pecunia sit quæ deponi possit, curare ut deponat ad prædiorum comparationem. Blandiuntur enim sibi, qui putant honorarios tutores omnino non teneri: tenentur enim secundum ea quæ suprà ostendimus. *Concordat Inst. de satisdat. tutor. §. quòd si nemo. cuius uerba uide suprà except. prox. in prin. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi pater minus perpenso consilio uni tutelam decreuerit. Quæ replicatio approbatur d. l.3. §. quamuis autem, hisce uerbis:* Quamuis autem ei potissimum se tutelam commissurum prætor dicat, cui testator delegauit, attamen nonnunquam ab hoc recedetur: utputa si pater minus perpenso consilio hoc fecit, fortè minor uiginti quinque annis: uel eo tempore fecit, quo iste tutor bonæ uitæ uel frugi uidebatur, deinde postea idem cœpit malè con-

y uersari

uerſari ignorante teſtatore: uel ſi contemplations facultatum eius res ei commiſſa eſt, quibus poſtea exutus eſt. Nam etſi unum pater tutorem dederit, nonnunquam ei adiunguntur curatores. nam Imper. noſter cum patre reſcripſit, cum duos quis libertos ſuos tutores dediſſet, unum rerum Italicarum, alium Africanarum, curatores eis adiungendos, nec patris uoluntatem ſecuti ſunt. *Secunda replicatio eſt: Niſi mores tutoru à teſtatore electi in peius ſint mutati. Hæc replicatio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Vel eo tempore fecit, quo iſte tutor bonæ uitæ uel frugi uidebatur, deinde poſtea idem cœpit male conuerſari ignorante teſtatore. *Tertia replicatio eſt: Niſi cum tutor contemplatione facultatum à teſtatore electus eſſet, poſtea is in paupertatem reciderit. Quæ replicatio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Vel ſi contemplatione facultatum eius res ei commiſſa eſt, quibus poſtea exutus eſt. *Quarta replicatio eſt: Niſi non tutores, ſed curatores teſtamento ſint dati, & unus ex ijs electus. Hæc replicatio reprobatur d.l.3.§.quod in tutoribus, his uerbis:* Quod in tutoribus reſcriptum eſt, & in curatoribus erit obſeruandum, quos pater teſtamento deſtinauit à prætore confirmandos. *Quinta replicatio eſt: Niſi tutor electus ſolus gerere tutelam nolit. Hæc replicatio approbatur d.l.3.§.ſi non erit. cuius uerba uide ↓.except.prox. Hæc de ſecunda exceptione. Plures propoſitæ exceptionis replicationes uide ↓. lib. proxim. cap.2. quæſt.1. & 6.*

Tertia propoſitæ regulæ exceptio hæc eſt: Niſi tutores ipſi inter ſe unum elegerint, qui tutelam adminiſtret. Quæ exceptio approbatur d.l.3.§.apparet igitur. ff. de adminiſtr. tutor. his uerbis: Apparet prætori curæ fuiſſe, ne tutela per plures adminiſtretur: quippe etſi pater non deſtinauerit quis gerere debeat, attamen id agit ut per unum adminiſtretur. Sanè enim facilius unus tutor & actiones exercet & excipit, ne per multos tutela ſpargatur. Si non erit à teſtatore electus tutor, aut gerere nolet: tunc is geret, cui maior pars tutorum tutelam decreuerit. Prætor igitur iubebit eos conuocari: aut ſi non coibunt, aut coacti non decernent: cauſa cognita ipſe ſtatuet quis tutelam geret. *Concordat Inſtit. de ſatiſdat. tutor. §.quod ſi non fuerit. cuius uerba uide ſuprà except.1. in princ. Concordat item Nouell. c. 118. §. ſed ſi multi. cuius uerba uide ſuprà lib.17. cap.3. quæſt.3. except.8. Huius exceptionis replicatio hæc eſt: Niſi legitimi ſint tutores, uel ex inquiſitione dati. Hæc replicatio reprobatur d.§. ſed ſi multi. Concordat l.5.§.in legitimis. ff. de legitimis tutorib. cuius uerba uide ſuprà except.1. replic.6. Item concordat l.19. §.hoc edictum. ff. de teſtam. tutela. cuius uerba uide ſuprà d.except.1. replic.5. Item concordat Inſtit. de ſatiſdat. tutor. §. idem & in plurib. cuius uerba uide ſuprà except.1. in princ.*

Quarta exceptio eſt: Niſi prætor uel iudex uni tutelam decreuerit. Quæ exceptio approbatur Inſtit. de ſatiſdat. tutor. §. ſin autem ipſi tutores. cuius uerba uide ſuprà except.1. in prin. Concordat l.3.§.ſi non erit. ibi: aut ſi non coibunt. ff. de adminiſtr. tutor. cuius uerba uide ſuprà except. prox. Huius exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi tutores in decretum prætoris non conſentiant. Quæ replicatio approbatur d.l.3.§. penult. his uerbis: Planè ſi non conſentiant tutores prætori, ſed uelint omnes gerere: quia fidem non habeant electo, nec patiuntur ut ſuccedanei ſint alieni periculi: dicendum eſt prætorem permittere eis omnibus gerere. *Secunda replicatio eſt: Niſi legitimi ſint tutores. Hæc replicatio reprobatur l.5. §. in legitimis. ff. de legitimis tutoribus. cuius uerba uide ſuprà except. 1. replicat. 6.*

Quinta exceptio eſt: Niſi res per plures expediri non poßit. tunc enim unus tantum gerere poteſt. Quæ exceptio approbatur l.3. §. apparet. ff. de adminiſtr. cuius uerba uide ſuprà except. 3. Concordat l.13.§.fin. ff. eod. tit. cuius uerba uide ↓.officio proxim. reg. 2. except.1. Concordant ea quæ habentur ↓. cap.7. quæſt.2. reg.1. except.11.

III. Regula. *De adminiſtratione inter plures tutores diuidenda, proponitur l.3. §. fin. ff. de adminiſtrat. tutor. his uerbis:* Si diuidi inter ſe tutelam uelint tutores, audiendi ſunt, ut diſtribuatur inter eos adminiſtratio uel in partes, uel in regiones: & ita ſi diuiſa fuerit, unuſquiſque exceptione ſubmonebitur pro ea parte uel regione, quam non adminiſtrat.

IIII. Regula. *Eandem tutores tenentur præſtare diligentiam in rebus pupilli, quam bonus paterfamiliâs præſtat in ſuis rebus. Quæ regula approbatur l.33. in princ. ff. de adminiſtr. tutorum, his uerbis:* A tutoribus & curatoribus pupillorum eadem diligentia exigenda eſt circa adminiſtrationem rerum pupillarium, quam paterfamiliâs rebus ſuis ex bona fide præbere debet. *Concordat l.9. ff. eod. tit. his uerbis:* Generaliter quotieſcunque non fit nomine pupilli, quod quiuis paterfamiliâs idoneus faceret, non uidetur defendi. Siue igitur ſolutionem, ſiue iudicium, ſiue ſtipulationem detrectet, defendi non uidetur. *Concordat l.1. in princ. ff. de tutelæ actione. cuius uerba uide ↓. cap. 9. quæſt. 1. cauſa 1. Huius regulæ exceptio uidetur eſſe: Niſi pro tutore negocia gerat. Hæc exceptio reprobatur l.4. ff. de eo qui pro tutore, his uerbis:* Qui pro tutore negocia gerit, eandem fidem & diligentiam præſtabit, quam tutor præſtaret. *Hæc de primo tutorum officio, quod generale eſt, & ſequentia ſub ſe tanquam ſpecies complectitur.*

II. DE AGENDO NOMINE pupilli, & conueniendis pupilli debitoribus.

I. *Regula. Tutori nomine pupilli competit actio, eamq; instituere debet, aut pupillo agenti suam accommodare authoritatem. Quæ regula approbatur l.1.§.fin. ff.de administr.tutor. his uerbis:* Non denegari neque tutoribus, neque curatoribus debeteriam debitores pupillorum uel adultorum ex persona sua respectu officij in iudicium uocare, uel illis hoc facientibus suum accommodare consensum. *Concordat l.22.ff.eod.tt. cuius uerba uide* ℈. *offic.5. reg.10. Item concordat l.4. C. de auth. præstanda. cuius uerba uide* ℈.*cap.7.quæst.1.reg.1.except.4. Concordat item l.45.§.fin. ff.de administr.tutor. cuius uerba uide* ℈.*offic.5. reg.10. Concordat item l.58. §. qui tutelam, in fine. ff. de furtis, his uerbis:* Condicere etiam rem furtiuam tutor & curator furiosi eorum nomine possunt. *Concordat item l.18. C. de administr. tutor. his uerbis:* Debitoribus pupillæ pro officij ratione tutorem ta constitutum adseuerans, ad ra nominum periculo pertinenta, parere solutioni denuncias qui si satis non fecerint, in nenditione pignorum uti communi iure pores. *Concordat item l.21.C.eod.tt.his uerbis:* Pupillorum seu minorum defensores, si per eos donationum conditio neglecta est, rai amissæ periculum præstent. *Concordat item l.2.C.arbitrium tutelæ, his uerbis:* Nomina paternorum debitorum, si idonea fuerint initio susceptæ tutelæ, & per latam culpam tutoris minus idones tempore tutelæ esse cœperunt: iudex qui super ea re datus fuerit, dispiciet: & si palàm dolo rutoris uel manifesta negligentia cessatum est, tutelæ iudicio damnum quod ex cessatione accidisset, pupillo præstandum esse statuere curabit. *Ex his constat, regulariter quidem actionem pupilli tutori competere. cuius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi unus ex pluribus, non omnes tutores agant. Hæc exceptio reprobatur l.25. §. fin. ff.de administr. tutor. his uerbis:* Si duobus tutela simul gerenda permissa est uel à parente uel à contutoribus, uel à magistratibus: benignè accipiendum est etiam uni agere permissum, quia duo simul agere non possunt. *Plura de hac exceptione uide* ℈.*cap.7.quæst.2.reg.5.except.11. Secunda exceptio est: Nisi diuisa inter tutores tutela, unus actionem intendat, quæ ad alterum pertinet. Hæc exceptio approbatur l.3.§.fin. ff. eod. tt. cuius uerba uide* ℈.*officio prox. reg.3. Concordat l.2.C.si ex pluribus tutoribus, his uerbis:* Si diuisum administrationis pariculum per prouinciaa fit: his tantum omnibus insinuari conuenit, & ab ipsis inferri litem, qui in ea prouincia tutelæ uel curæ officium sustinent, ne de alijs prouincijs defensores minorum ad iudicia perducantur. *Concordat item l.50.ff.de administr.tutor. cuius uerba uide* ℈. *cap.10. quæst.2.reg. 1.except.1.replic.9. Item concordat l.46.§.tutores.ff. eod.tt.cuius uerba uide* ℈.*d.replic.9.duplic.4. Tertia exceptio est: Nisi tutor de rato non caueat. Hæc exceptio reprobatur l.13. C.de administr.tutor. his uerbis:* Tutores debita pupillaria seu deposita poscentes, ad satisdationem compelli non posse, manifestum est. *Planè admittitur exceptio proposita, si dubitetur an tutor sit, uel tutor duret, uel an gestus illi sit commissus. Quæ distinctio approbatur l. 22. ff. eod. tt. his uerbis:* Vulgò obseruatur ne tutor caueat ratam rem pupillum habiturum, cum rem in iudicium deducit. Quid tamen, si dubitetur an tutor sit, uel an duret tutor, uel an gestus illi commissus sit? æquum est aduersarium non decipi. Idem & in curatore est, ut Iulianus scribit. *Quarta exceptio est: Nisi tutor non sit, uel inutiliter tutor sit datus. Hæc exceptio approbatur l.2. C. de eo qui pro tutore, his uerbis:* Non utiliter nominatus tutor pupillorum nomine agendo, licet ex eorum persona iniunctas impleat intentiones, exceptione (si tutor non est) submouetur. *Concordant ea quæ proposita sunt* ℈. *officio prox. reg.11 except.2. replic.1.duplic.3. Quinta exceptio est: Nisi tutor qui agit, non satisdederit rem pupilli saluam fore. Hæc exceptio approbatur l.7. §. cum dementis. ff. de curatoribus furioso, his uerbis:* Cum dementis curatorem (quia satis non dederat, & res malè administrarat) ideo proconsul remouerit à bonis, aliumq; loco eius curatorem substituerit, & hic posterior (cum nec ipse satisdedisset) egerit cum remoto negociorum gestorum: posteaque hæredes dementia cum eodem negociorum gestorum agant, & is exceptione rei iudicatæ inter se & curatorem utatur, hæredibus replicatio danda erit. Aut si is qui egit, satis dederat. Sed an replicatio curatori profutura sit, iudex æstimabit. Nam si curator sequens pecuniam, quam ex condemnatione consecutus fuerat, in rem furiosi uertisset: doli replicatio obstabit. *Plura de hac exceptione uide infrà cap.7. quæst.2.reg.1. except.17. Sexta exceptio est: Nisi exceptio ipsi pupillo obstet. tunc enim eadem debet obstare tutori agenti. Quæ exceptio ipso iure subsistit, cuiusq; species est exceptio compensationis. in hac autem specie uidetur replicandum hoc modo: Nisi diuisa inter tutores tutela, eius debiti compensatio obijciatur, quod ad alium, non ad tutorem agendum pertineat. uerùm replicatio hæc reprobatur l.35. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Inter tutores diuisa tutela est: æquitas quæ merum ius compensationis inducit, propter officium & personam agentis tutoris non differtur. nam diuisio tutelæ, quæ non iuris,

sed iurisdictionia est, modum administrationia facit, & inter ipsoa locum habet: nec experiri cum pupillo uolentibus obstare debet. *Septima exceptio est: Nisi aduersus contutorem tutor agere uelit. Quæ exceptio approbatur l.11.in princ.ff.de administrat.tutor.his uerbis:* Cum plurea tutelam gerunt, nulli eorum io contutorem actio pupilli nomine datur. *Concordat l.13.ff.eod.tit. cuius uerba uide suprà lib.prox. cap.4. quæst.2. causa 10. Concordat item l.31. §.fin. ff.eod.tit. his uerbis:* Tutores duo post uenditionem pupillarium rerum factam, pecuniam inter se diuiserant: post quam diuisionem alter eorum in exilium actua est, durante tutela: quærebatur, an actore constituto, contutor eius partem pupillaris pecuniæ petere ab eo posset? Modestinus, si hoc quæritur, an cum tutore relegato contutor eius tutelæ actionem exercerė possit? respondi, non posse. *Concordat item l.2. C.de administrat.tutor.his uerbis:* Aduersus curatorem adolescentis, cui collegæ dati estis, quamdiu administratio communis durat: exerceri iudicium noo potest. *Planė tutor contutorem suum tanquam suspectum postulare potest & debet: quod primæ replicationis loco notandum. Quæ replicatio approbatur d.l.18.ff.de administrat.tutor. Concordat l.3.in princ.ff.de suspectis tutoribus. cuius uerba uide s̄.lib.proxim.cap.7.quæst. 3.reg.1. except.3. Concordat item l.8. §.constat, in fine.ff. de administrat. tutor. cuius uerba uide J.cap.9. quæst.1. except.16. Secunda replicatio est: Nisi aduersus tutoris hæredem agat. Hæc replicatio approbatur l.2. in fine. C. de tutore qui non satisdedit, hisce uerbis:* Tutores autem dati ab hæredibua eorum quos decessisse dicis, rationem tutelæ deposcent. *Concordat l.38. §.tutor qui. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide J. reg. prox. Plures huiusmodi replicationes uide J. cap.10. quæst. 6.reg.1.*

31.Regula. *Tutore non agente, periculum, si debitor desierit esse soluendo, uel tempore liberatus sit, ad tutorem pertinet. Quæ regula approbatur per ea quæ proposita sunt suprà reg.prox.in princ. Concordat d. §.tutor qui. hisce uerbis:* Tutor qui tutoris idoneom hæredem conuenire pupilli nomine noluit, damni uicarius substituitur, ut ia qui non idoneum tutelæ tempore suspectum facere supersedit. *Concordat item l. 14. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide J.offic.6. reg.1. Concordat item l.52. §.1. ff. de fideiussoribus, his uerbis:* Inter fideiussores actione diuisa, condemnatua si desierit esse soluẽdo, fraus uel segnitia tutoribus, qui iudicatum persequi potuerint, damnum dabit. Quod si diuisam actionem inter eos qui non erant soluendo constabit, pupilli nomine restitutionis auxilium implorabitur. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi antequam tutor agere potuit, soluendo esse desierit debitor. Quæ exceptio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Quòd si diuisam actionem, &c. *Secunda exceptio est: Nisi nomen quod soluendo esse desijt, ad alterius tutoris partem uel regionem pertineat. Quæ exceptio approbatur l.2. C. si ex pluribus tutoribus. cuius uerba uide suprà reg.proxim. except. 2. Tertia exceptio est: Nisi chirographa perdita sint. Hæc exceptio reprobatur l.56.in princ.ff.de administr.tutor. his uerbis:* Chitographia debitorum incendio exustia, cum ex inuentario tutores conuenire eoa possent ad soluendam pecuniam, aut ad nouationem faciendam cogere: cum idem circa proprios debitorės propter eundem casum fecissent, & id omisissent circa debitores pupillorum: an si qoid propter hanc eorum cessationem pupilli damni contraxerunt, iudicio tutelæ consequantur? Scæuola respondit, si adprobatum fuerit eos tutorės hoc pėr dolom oel culpam prætermisisse, præstari ab his hoc debere. *Quarta exceptio est: Nisi sine dolo uel culpa non exegerit. Quæ exceptio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Si adprobatum fuerit, &c. *Concordat l.2. C. arbitrium tutelæ. cuius uerba uide suprà reg prox. in princ. Quinta exceptio est: Nisi post finitam tutelam nomen soluendo esse desierit. Quæ exceptio approbatur l.38.in prin. ff.de administr. tutorum, his uerbis:* Tutores qui post finem tutelę per errorem in officio duraotes, rerum administrationem retinuerunt: nominum paternorum periculum, quæ post pubertatem adolescentis idonea fuerunt, præstare cogendi non erunt; cum actionem inferre non potuerunt. *Concordat l. 42. in princ. ff. eod.tit. cuius uerba uide suprà lib. prox. cap.1. quæst.8. reg.5. except.1. repl.1. Concordat item l.38. §. tutores. ff. d.tit. cuius uerba uide J. officio proxim. reg.1. except.1. repl.1. dupl.2. Sexta exceptio est: Nisi pupillus maiores usuras, quas ex nominibus non idoneis percepit, non restituat neque compenset. Hæc exceptio approbatur l. 11. in fine.ff.de usuris. cuius uerba uide s̄.lib.12. cap.13.reg.5. Huius replicatio hæc est: Nisi tutor non sua opera uel industria maiores usuras adquisierit, sed aliunde debeantur. Approbatur d.l.11.in princ. Concordat l.38. §.periculo.ff.de administr.tutor. his uerbis:* Periculo nominom, quæ pater usuris maioribus fecit, adscripto: pupilla quidem actionem calendarij præstare cogitur: exactas aotem usuras tutelę tempore citra ullam compensationem retinet. *Septima exceptio est: Nisi finita tutela, curator qui successit, nomen agnouit. Hæc exceptio approbatur l.19.ff.de tutelæ actione, his uerbis:* Si probatum est nomen debitoris à nouissimo curatore, frustra tutorem de eo coouenire, Vlpianus ait. *Concordat l. 41. in prin. ff.de administr.tutor. his uerbis:* Qui nominibus à curatoribus prioribus susceptia, siue tu-

ne tutoribus nomina agnouerunt, periculum in se transferunt. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi curator nomina quidem suscepit, sed ut non idonea. Quæ replicatio approbatur l.34. ff. eod.tt. his uerbis*: Tutor siue curator nomina, quæ iustè putat non esse idonea, à priore tutore uel curatore suscipere quidem cogitur, non tamen exactionem periculo suo facere. *Octaua exceptio est: Nisi ex facto tutoris aduersus alium pupillo competat actio. Hæc exceptio approbatur l.12. ff. de tutelæ actione. cuius uerba uide J.cap.10.quest.5.reg.9. Plures propositæ regulæ exceptiones uide s̄.lib.prox. cap.1. quest.8. reg.1.except.1. replic.1.cum sequentibus.*

III. Regula. *Si tutor in actione instituta succubuit, ipsius periculum est, non pupilli. Quæ regula approbatur l.6.C.de administr.tutor. his uerbis*: Non est ignotum, tutores & curatores adolescentium, si nomine pupillorum uel adultorum scientes calumniosas instituunt actiones, eo nomine condemnari oportere: ne sub prætextu nominis eorum propter suas simultates securè lites suas exercere posse existiment. *Concordat l.80.§.etiam.ff.de leg.2.cuius uerba uide in Comment. legat. cap.2. reg.16. Concordat item l.8. §.deniq; Imper. ff.de administrat.tutorum, his uerbis*: Imper. Antoninus cum patre suo etiam eos honoraria imputare pupillo prohibuit, si superuacaneam litem instituissent, cum conuenirentur à uero creditore. Nec enim prohibentur tutores bonam fidem agnoscere.

III. DE EXCIPIENDIS Actionibus aduersus pupillum competentibus, & pupillo defendendo.

I. Regula. *Tutoris officium est defendere pupillum, & iudicium eius nomine suscipere. Quæ regula approbatur l.29. ff. de administr. tutor. his uerbis*: Tutoris præcipuum est officium, ne indefensum pupillum relinquat. *Concordat l.28. in princ. C. de administrat.tutorum, his uerbis*: Sancimus neminem tutorem uel curatorem pupilli, uel adulti, uel furiosi, uel aliarum personarũ, quibus tam ex ueteribus quàm ex nostris legibus curatores creantur, defensionem, quam pro lite susceperunt, recusare: sed ab initio litis omnibus modis memoratas personas defendere, & litem præparatam secundum leges instruere, scientes quòd hoc munus necessariũ est tam tutelæ quàm curationi. Et si hoc recusauerint, uel subite distulerint: non solum ut postè suspecti amoueantur amissa eorum existimatione, sed etiam ex substantia sua omne detrimentum, quod antelatæ personæ ex recusatione defensionis sustinét, resarcire cogantur. Sed etsi quis ex quadam interpellatione admonitus, propter litis instructionem consuetam tutelam exposuerit, uel post litem cõtestatam, quam per se, non per procuratorem suscepit, uel demens, uel furiosus factus fuerit: sancimus, continuò curatorem ei in competenti iudicio ordinari, cura & prouisione tam iudicis sub quo lis uertitur, quàm cognatorum & propinquorum & actoris, si uoluerit, ut non ab eo instituta lis diutius protrahatur: necessitatem habente creando curatore defensionem subire, & cætera litis adimplere: personis etiam quæ periculo proprio, uel suæ substantiæ tutores uel curatores petierunt (siue matres fortè fuerint, uel quidam alij) compellendis eos quos ordinauerint tutores uel curatores, præparare talem subite defensionem: uel si illi noluerint hoc facere, & propter huius defensionis recusationem tutela uel cura remoueantur: necessitatem imponimus memoratis personis, alios tutores uel curatores ordinare in ipsis gestis, in quibus tutores uel curatores creantur ex sua confessione, declarantes talem subite defensionem. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi tutela sit finita. Quæ exceptio approbatur l.17. in princ. ff.de administr. tutorum, his uerbis*: Tutor pro pupillo in iudicium uocatus solenniter cauit. si intra moras puer ad pubertatem peruenit: non est cogendus accipere iudicium. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi durante tutela uel cura lis cœpta sit. Quæ replicatio approbatur l.4.§.post completum.ff.eod.tt.his uerbis*: Post completum uicesimum quintum annum ætatis, si nondum rationes redditæ sunt, nec ad causam pertinentia instrumenta: fidei ac uerecundiç curatorum conuenit, ut consilio cœptam litem perficiant. Si igitur cessent in his quæ constituta sunt faciendis: magis puto sufficere negociorum gestorum iudicium, etiamsi iam actum sit: si tamen huius rei ratio reddita non est. *Concordat l.24. §.fin. ff.de appellationibus. cuius uerba uide s̄.lib.8. cap.1. except.47. replic.5. duplic.12. Concordat l.27. ff.eod.tt.his uerbis*: Tutor si in negocio pupilli prouocauerit, uel curator in adulti: hæres eius antequam reddat rationes, appellationis causam persequi debet: nam post redditas rationes neq; ipse tutor neq; curator appellationis merita probare cogetur. *Concordat item l.1. C.ut causæ post pubertatem, his uerbis*: Tutores qui necdum administrationem ad curatores trãstulerunt, defensioni causarum pupillarium adsistere oportere, sæpe rescriptum est. Et ideo si (ut proponis) instrumenta quibus adseri possunt causæ prouocationis, etiamnum hi quorum meministi, apud se detinent: aditus præses prouinciæ periculi sui eos admoneri

moneri præcipiet. *Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi ratio tutelæ reddita sit. Quæ duplicatio approbatur uerbis iam propositis ex d.l. 87. his uerbis:* Nam post redditas rationes neque ipse tutor neq; curator appellationia merita probare cogetur. *Concordat l.unica. §.fin. ff. si pendente appell. mors interuenerit. cuius uerba uide infrà proximè. Huius duplicationis triplicatio hæc est: Nisi morte tutoris finiatur tutela. Quæ triplicatio approbatur d.§.fin. his uerbis:* Tutor in negocio pupilli appellatione interposita si decesserit, hæredem eius caussas appellationis reddere necesse est, etiamsi rationes tutelæ hæres reddiderit: quia sufficit mortis tempore ad causas appellationis reddendas obligatum fuisse. Sed diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt, non cogendum tutorem post rationes redditas, causas appellationum reddere. *Secunda propositæ replicationis duplicatio est: Nisi sententia in causa lata sit, & res iudicata. Hec duplicatio approbatur l.38. §.tutores. ff. de administrat. tutor. his uerbis:* Tutores pubere pupillo constituto, litem appellationis inchoatá iussu consulum ob noticiam rei perfecerunt. Cum iudicatum persequi non potuerunt, periculo culpæ non subijciuntur. *Tertia duplicatio est: Nisi adulti ipsi suam causam persequi uelint. Quæ duplicatio approbatur l.28. §.fin. ff. de appellat. cuius uerba uide s. lib. 8. cap. 1. except. 47. replic. 5. duplic. 12. Hæc de prima exceptione, eiusq; replicatione & duplicationibus sint dicta. Altera propositæ regulæ exceptio est: Nisi tutor ipsi pupillo, uel curator ipsi adulto agenti uel excipienti author fieri malit. Quæ exceptio approbatur, simul & distinguitur l.1. §.sufficit, cum sequentibus. ff. de administrat. tutor. his uerbis:* Sufficit tutoribus ad plenam defensionem siue ipsi iudicium suscipiant, siue pupillus ipsis authoribus: nec cogendi sunt tutores cauere, ut defensores solent. Licentia igitur erit, utrum malint ipsi suscipere iudicium, an pupillum exhibere, ut ipsis authoribus iudicium suscipiatur: ita tamen ut pro his qui fari non possint uel absint, ipsi tutores iudicium suscipiant: pro his autem qui supra septimum annum ætatis sunt, & præstò erunt, authoritatem præstent. In causis autem adultorum licentia erit agentibus, uel ipsum adultum præsentem in iudicium uocare, ut consensu curatoris conueniatur: uel contra curatorem agere, ut ipse litem suscipiat. In absentibus autem adultis omnimodo contra curatorem agendum. Non denegari autem, &c. *Reliqua uerba uide s. officio proxim. reg. 1. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi pupillus minor sit septem annis. Quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Ita tamen ut pro his qui fari non possunt, &c.

Secunda replicatio est: Nisi is cuius tutor uel curator est, absit. Quæ replicatio iisdem uerbis iam propositis approbatur. Tertia exceptio propositæ regulæ talis est: Nisi causa ad partem tutelæ, quam unus tutorum administrat, non pertineat, sed ad partem alterius. Quæ exceptio approbatur l.2. C. si ex pluribus tutoribus unus. cuius uerba uide s. officio prox. reg. 1. except. 2. Hæc de prima regula.

II. Regula. *Etiam ab uno tutorum pupillus defendi potest. Quæ regula approbatur l.1. C. d. tit. his uerbis:* Ab uno ex tutoribus uel curatoribus caussam posse minorum defendi, cum alij tutores uel curatores eá defendere noluerint, ignorare non debes.

III. Regula. *Tutores non sunt cogendi cauere, ut cæteri defensores. Quæ regula approbatur per ea quæ proposita sunt suprà lib. 6. cap. 10. quæst. 2. except. 6.*

IIII. Regula. *Pœna non defendentis tutoris uel curatoris proponitur l. 28. in princ. ibi: etsi hoc. C. de administrat. tutor. cuius uerba uide suprà regula 1. in princ.*

V. Regula. *Si tutor nomine pupilli conuentus, succubuit: ipsius damnum est, quod ad litis expensas attinet. Quæ regula approbatur suprà officio prox. regula 3.*

IIII. DE SOLVTIONE A' tutore facienda.

I. Regula. *Soluere creditoribus pupilli tutor debet. Quæ regula approbatur l.23. C. de administr. tutor. his uerbis:* Si tutoris uel curatoris culpa uel dolo, eo quòd uectigal prædio emphyteutico impositum, minimè dependere uoluissent, minori fuerit admissum: damnum quod ei contigit, ex substantia eorum resarciri necesse est. *Concordat l.80. §. etiam, in fine. ff. de leg. 2. cuius uerba uide in Comment. de legatis cap. 2. reg. 16. Concordat item l.8. §. sicut. ff. de administr. tutorum. cuius uerba uide s. cap. 5. reg. 2. Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi debitum sit incertum. Quæ exceptio approbatur d.§. sicut. ibi: nec utique necesse habet.*

II. Regula. *Videndum tutori ne indebitum soluat. Quæ regula approbatur l.12. §. in soluendis. ff. de administrat. tutor. his uerbis:* In soluendis legatis & fideicommissis attendere debet tutor, ne cui non debitum soluat: sed nec nuptiale munus matri pupilli uel sorori mittere debet. Aliud est, si matri fortè aut sorori pupilli tutor ea quæ ad uictum necessaria sunt, præstiterit: cum semetipsas sustinere non possent. nam ratum id habendum est. Nec enim eadé causa est eius quod in eam rem impenditur: & quod muneria legatorum sue nomine erogatur. *Concordat l.31. §. Lucius. ff. eod. tit. cuius uerba uide s. cap. 14. quæst. 2. casu 1. except. 5. Plura de officio proposito uide s. officio prox.*

V. DE EROGANDO ET ALIEnando nomine pupilli uel adulti.

I. Regula. *In quas cauſas tutor pupilli nomine erogare debeat, definitur l.1. §. cum tutor. ff. de adminiſtr. tutor. his uerbis:* Cum tutor non rebus duntaxar, ſed etiam moribus pupilli præponatur: in primis mercedes pręceproribus non quas minimas poterit, ſed pro facultare patrimonij, pro dignitare natalium conſtiruet: alimenta ſeruis libertisq́; nonuunquam etiam exrraneis (ſi hoc pupillo expediet) præſtabit: ſolennia mnnera pareuribus, cognatisq́; mittet. Sed non dabit dotem ſorori pupilli alio patre natæ, etiamſi aliter ea nubere non potuit. nam etſi honeſtè, ex liberalitate ramen fit, quæ ſeruanda arbitrio pupilli eſt.[1] *Concordat l.1. §. ſi pupillis. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Si pupillis tutores pater dederit, inter quos & libertum ſuum, per quem uoluerit tutelam ſuam admioiſtrari, & tutores certam ſummam ei ſtatuerint, quia aliter ſe exhibere non porerat: habendá eius rationem quod ſtatutum eſt, Mela exiſtimat. Ergo etſi ex inquiſitione propter rei noticiá fuerir datus iutor, eiq́; alimenta ſtatuerinr conturores: debebit eorum ratio haberi, quia iuſta cauſa eſt præſtandi. Sed etſi ſeruis cibaria præſtiterit, uel libertis, ſcilicet rei pupilli neceſſarijs, dicendum eſt reputaturum. Idemq́; eſt, etſi liberis hominibus: ſi tamen ratio præſtandi iuſta intercedat. Item ſumptus litis tutor reputabit, & uiatica: ſi ex officio neceſſe habnit, aliquò excurrere nel proficiſci.

II. Regula. *De ſumptibus in matrem pupilli erogandis proponitur l.1. §. preterea. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Si matrem aluit pupilli tutor, putat Labeo imputare eum poſſe. Sed eſt uerius, non, niſi perquàm egenti dedit, imputare eum oportere de largis facultatib. pupilli. Vtrunq; igitur concurrere oportet, ut & mater egena ſit, & filius in facultaribus poſitus. Sed ſi munus nuptiale matri pupilli miſerit, non eum pupillo imputaturum Labeo ſcripſit: nec enim tam neceſſaria eſt munerario iſta. *Concordat l.12. §. in ſoluendis. ff. de adminiſtr. tutor. cuius uerba uide ſ. officio proxim. reg. 2.*

III. Regula. *De ſumptibus in ſororem pupilli erogandis proponitur d. §. in ſoluendis. Concordat l.4. ff. ubi pupillus educari, his uerbis:* Qui filium hæredem inſtituerat, filiæ dotis nomine, cum in familia nupſiſſet, ducenta legauerat, nec quidquam prærerea, & tutore ei Sempronium dedicis à cognatis & propinquis pupillæ perductus ad magiſtratus, iuſſus eſt alimenta pupillæ, & mercedes ut liberalib. artibus iuſtitueretur, pupillæ uomine præceproribus dare: pubes factus pupillus, puberi iam factæ ſorori ſuæ duceta legati cauſa ſoluit: quęſitum eſt, an tutelę iudicio conſequi poſsir, quod in alimenra pupillæ & mercedes à tutore ex tutela præſtitum ſit? Iulianus reſpondit, exiſtimo etſi citra magiſtratuũ decretum tutor ſororem pupilli ſui aluerit, & liberalibus artibus inſtiruerit (cum hæc alirer ei cõtingere non poſſenr) nihil eo nomine tutelæ iudicio pupillo aut ſubſtitutis pupilli præſtari debere. *De dote ſorori non danda proponitur l.12. §. cum tutor. ff. de adminiſtr. tutor. cuius uerba uide ſ. reg. 1.*

IIII. Regula. *De mercede preceptoribus pupilli, eiusue ſororis conſtituenda & præſtanda, proponitur d. §. cum tutor. Concordat d. l. 4.*

V. Regula. *Dotem quoque & impendia ad nuptias tutor pupillæ dare debet. Quæ regula approbatur l. 51. ff. de adminiſtrat. tutor. his uerbis:* Curator pro minore non rantùm dotem dare debet, ſed etiam impendia quæ ad nuptias facienda ſint. *Concordat l.9. C. eod. tit. his uerbis:* Si curatores habes, hiq́; donare te bonis tuis ceſſanr: adito præſide impetrabis, ut quod moderarum eſt honeſtæ perſonæ, præſtare coganrur.

VI. Regula. *De ſumptibus præſtandis. Regulariter quidem ad litis ſumptus ſuppeditandos tutor pupillo tenetur. uerùm eius regulæ exceptio proponitur l.17. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Impp. Seuerus & Antoninus reſcripſerunt in hæc uerba: Cum hoc ipſum quæratur, an aliquid tibi à tutoribus uel curatoribus debearur: non habet rationem poſtulatio tua, uolentis in ſumptum litis ab his tibi pecuniam ſubminiſtrari.

VII. Regula. *De ſumptibus in alimenta pupilli erogandis dicetur ſ. cap. prox. quæſt. 2.*

VIII. Regula. *Quantum erogandum. Secundum dignitatem facultatesq́; pupilli ſumptus faciendi. Quæ regula approbatur exemplo l.12. in prin. ff. de adminiſtr. tutor. his uerbis:* Tutor ſecundum dignitatem facultatesq́; pupilli modum ſeruorum æſtimare deber, qui circa eum futuri ſunt. *Huius exceptio proponitur l.12. §. nimium. ff. eod. tit. his uerbis:* Nimium eſt tutori licere reſpectu exiſtimationis pupilli erogare ex bonis eius, quod ex ſuis non honeſtiſsimè fuiſſet erogaturus.

IX. Regula. *De quantitate ſumptuum à prætore uel iudice definienda, proponitur l.2. ff. ubi pupillus educari, his uerbis:* Officio iudicis qui tutelas cognoſcit, congruit reputationes tutoris non improbas admittere: utpuṫa ſi dicat impeudiſſe in alimenta pupilli uel diſciplinas. Modus aurem (ſiquidem prætor arbitratus eſt) is ſeruari debet, quem prætor ſtatuit. Si uerò prætor uon eſt aditus, pro modo facultatũ pupilli de-

bet arbitrio iudicis æstimari. nec eoim permittendum est tutori tantū teputare quantum dedit, si plus æquo dederit. Hoc amplius, etsi prætor modum alimentis statuit, ueruntamen ultra uires facultatum est, quod decretum est, nec suggessit prætori de statu facultatum: non debet ratio haberi alimentorum omnium: quia si suggessisset, aut deminuerentur iam decreta, aut non tanta decernerentur. Sed si pater statuit alimenta liberis quos hæredes scripsit, ea præstando tutor reputare poterit: nisi fortè ultra uires facultatum statuerit. tunc enim imputabitur ei, cur non adito prætore desiderarit alimenta minui. *Concordat l.3. ff. eod. tt. cuius uerba cum similibus uide j. cap. proxim. quæst. 2. reg. 1.*

X. Regula. *Tutor ex facultatibus pupilli ius donandi non habet. Quæ regula approbatur l.22. ff. de administrat. tutorum, his uerbis*: Tutor ad utilitatem pupilli & nouare, & rem in iudicium deducere potest. Donationes autem ab eo factæ pupillo non nocent. *Concordat l. 45. §. fin ff. eod. tt. his uerbis*: Tutoribus concessum est à debitoribus pupilli pecuniam exigere, ut ipso iure liberentur: non etiam donare, uel eriam deminuendi causa cum his transigere. Et ideo eum qui minus tutori soluit, à pupillo in reliquum conueniri posse. *Concordat item l.16. C. eod. tt. his uerbis*: Non omni titulo rerum pupilli potestatem alienandi tutores habent: sed administrationis tantum causa distrahentes, quæ uenum eis dare licet, iustam causam possidendi comparantibus præstant. Cum itaque donare nulla ratione res eorum quorum administrant negocia, potestatem habent: uindicare dominium à possidentibus non prohiberis. *Concordat item l.1. §.1. ff. de tutelæ actione, his uerbis*: Quæritur apud Iulianum lib. XXI. Digestorum: Si tutor pupillo authoritatem ad mortis causa donationem accommodauerit: an tutelæ iudicio teneatur? Et ait, teneri eum. nam sicuti testamenti factio (inquit) pupillis concessa non est: ita ne mortis quidem causa donationes permittendæ sunt. Sed etsi non mortis causa donauerit tutore authore, idem Iulianus scripsit, plerosque quidem putare nō ualere donationem (quod plerunque ita est) sed nonnullos casus posse existere, quibus sine reprehensione tutor author sit pupillo ad deminuendum; decreto scilicet interueniente: ueluti si matri aut sorori, quæ aliter se tueri non possunt, tutor alimenta præstiterit. nam cum bonæ fidei iudicium sit, nemo feret (inquit) aut pupillum aut substitutum eius, querentes quòd tam coniunctæ personæ alitæ sunt: quinimò per contrarium putat posse cum tutore agi tutelæ, si tale officium prætermiserit. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi matri uel sorori pupilli alimenta donauerit. Quæ exceptio ex iam dictis constat. Concordant ea quæ proposita sunt paulo superius reg. 2. & 3. Secunda exceptio est: Nisi ex magna pupilli uel furiosi utilitate donetur. Quæ exceptio approbatur l. ult. ff. de curatoribus furioso, his uerbis*: Curator furiosi nullo modo libertatem præstare potest: quòd ea res ex administratione non sit. nam in tradendo ita res furiosi alienat, si ad administrationem negociorum pertineat. Et ideo nec si donandi causa alienet, traditio quidquam ualebit: nisi ex magna utilitate furiosi de cognitione iudicis faciat. *Planè iam dictarum exceptionum replicatio generalis hæc est: Nisi decretum iudicis non præcesserit. Quæ replicatio constat ex uerbis iam propositis hisce*: De cognitione iudicis. *Concordat d.l.1. §.1. uerbis supra propositis hisce*: Decreto scilicet interueniente.

XI. Regula. *De rebus tempore perituris distrahendis proponitur l.6. §. si tutor. ff. de administrat. tutor. his uerbis*: Si tutor cessauerit in distractione earum rerum quæ tempore depereunt, suum periculum facit. debuit enim confestim officio suo fungi. Quid si contutores expectauit differentes, uel etiam uolentes se excusare, an ignoscatur ei? Et non facilè ignoscetur. Debuit enim partibus suis fungi non quidem præcipiti festinatione, sed nec moratoria cunctatione.

XII. Regula. *De rebus minorum sine decreto non alienandis uide j. cap. 6.*

VI. DE CREDENDIS PECUNIJS PUPILLARIBUS.

I. Regula. *Tutor iure antiquo credere pecuniam pupillarem tenetur: & nisi fœnerauerit, ipse in usuras eius pecuniæ tenetur. Quæ regula approbatur l. 24. ff. de administr. tutor. his uerbis*: Si tutor constitutus quos inuenit debitores non cōuenerit, ac per hoc minus idonei efficiantur: uel intra sex primos menses pupillares pecunias non collocauerit: ipse in debitam pecuniam, & in usuras eius pecuniæ, quam non fœnerauit, conuenitur. *Concordat l.24. C. de administrat. tutor. cuius uerba uide s. cap. prox. quæst. 1. in princ. Concordat item l.58. §. pupillo. ff. eod. tt. his uerbis*: Pupillo hærede instituto, filiæ exhæredatæ duo milia numorum aureorum legauit, eosdemque tutores utrisque dedit: quæsitum est, an cum ex eo die quo duo milia potuerunt à substātia hæreditatis separari, in nomina collocare neglexerint, usurarum nomine pupillæ tutelæ iudicio teneantur? Scæuola respondit, teneri. *Regulariter ergo tutor qui pecuniam pupillarem non fœnerauit, eam cum usuris tutelæ iudicio restituere tenetur.*

tenetur. *cuius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi credere pecuniam non potuit, nemine existente cui tutò credatur. Hæc exceptio approbatur l. 11. §. fin. ff. de administrat. tutor. his uerbis:* Si tutor pecuniem pupillarem credere non potuit, quòd non erat cui crederet, pupillo uacabit. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi arguatur eo tempore tutor suam pecuniam credidisse. Quæ replicatio approbatur l. 12. §. 1. ff. eod. tt. his uerbis:* Non est audiendus tutor, cum dicat ideo cessasse pupillarem pecuniam, quòd idonea nomine non inueniret, si arguetur eo tempore suem pecuniam benè collocasse. *Secunda exceptio est: Nisi ad sortem ad usuras restituendas tutor non sit idoneus. tunc enim extra ordinem coercebitur. Quæ exceptio approbatur l. 48. ff. d. tt. his uerbis:* Ob fœnua pupillaris pecuniæ per contumaciam non exercitum, aut fundorum omissam comparationem: tutor si non ad damnum resarciendum idoneus est, extra ordinem coercebitur. *Tertia exceptio est: Nisi pecunia pupillaris ex usuris fuerit redacta. hoc enim casu uidetur, quia usurarum usuræ non præstantur: nec eius pecuniæ, quamuis eam tutor non fœnerauerit, à tutore præstandas esse. uerùm exceptio hæc reprobatur l. 58. §. ex duobus. ff. de administrat. tutor. his uerbis:* Ex duobus tutoribus pupilli altero defuncto adhuc impubere pupillo: qui supererat, ex persona pupilli sui iudice accepto consecutus est cum usuris, quantum ex tutela ed tutoram defuncto peruenerat: quæsitum est, iudicio tutelæ quo experitur pubea factus, utrum eius tantum quod ab initio ax tutelæ ratione peruenerat ad defunctum contutorem, usuræ ueniant: en etiam eius summæ quæ exortis usuria pupillo aucta, post mortem eius ad superstitem æquè cum sorte translata sit, eut transferri debuit? Scæuola respondit, si eam pecuniam in se uertisset, omnium pecuniatum usuras præstandas. Quòd si pecunia mansisset in rationibus pupilli: præstandum quòd bona fide percepisset, eut percipere potuisset, si fœnori dare (cum potuisset) non neglexisset: cum id quod ab alio debitore nomine usurarum cum sorte datur, ei qui accepit, totum sortis uice fungatur, uel fungi debeat.

Quarta exceptio est: Nisi tutor suam pecuniam in rem pupilli uerterit. hoc enim casu compensatio fit usurarum. Quæ exceptio approbatur l. 3. §. planè. ff. de contraria tutelæ actione, his uerbis: Si fortè tutor aliquid pecuniæ debuit fœnerari, & aliquid ipse pro pupillo soluit: nec ipse usuras consequitur, nec pupillo pensabit. Quare etsi in usus suos conuertit, deinde aliquid impendit in rem pupillarem: quam impendit, desinit uertisse, & exinde usuras non præstabit. Et si antè impendit in rem pupillarem, mox in usus suos uertit: non uidebitur uertisse quantitatem, quæ concurrit cum quantitate sibi debita, ut eius summæ usuras præstet. *Quinta exceptio est: Nisi ad prædiorum comparationem pecuniam deponat. Hæc exceptio approbatur per ea quæ habentur J. officio proxim. reg. 1. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi tanta pecunia corradi non possit, ut inde prædia comparari possint. Quæ replicatio approbatur l. 4. in princ. ff. de administrat. tutor. his uerbis:* Ita autem depositioni pecuniarum locus est, si ea summa corradi possit, ut inde ager comparari possit. Si enim tam exiguam tutelam esse probabitur, ut ex numo refecto prædium puero comparari non possit, depositio cesset. Quæ ergo tutelæ quantitas, &c.

Mutatio iuris.

Hactenus regula proposita approbata, simul & distincta est. Planè iure nouo mutatur ac tollitur Nouell. c. 72. §. quia uerò grauatè, hisce uerbis: Quia grauatè uidemus ad curationes accedere eos, apud quos memoria aliqua Dei permanet (nam multis qui suæ curæ commissorum bona impiè cupiunt in se conuertere, res admodum amabilis est, & accessu plausibilis) uidemus etiam in maximis uersari difficultatibus curatores, propter minorum pecuniam necessariò fœnori collocandam: sancimus, ne qua curatoribus necessitas ex lege incumbat, ut minorum pecuniam fœnerent, sed ut in tuto deponant eam, & seruent: cum multo præclarius sit sortem in tuto collocare, quàm appetitione usuratum, etiam de sorte decidere, & curatorem tam in periculum adduci, si non fœneret, quàm rursum si fœneret, periculum metuere propter frustrationem, & in usuris detrimentum. Si uerò ipse sua sponte mutuere uoluerit, fortè acceptis pignoribus aut alijs cautionibus, quas certas & extra controuersiam positas esse putet: tunc habeto quidem singulis annis ed exigendum duorum mensium inducias, id quod leges laxamentum uocant, scito autem crediti periculum omnino ad se reuersurum. Certè si is qui sub cura agit, sufficientes reditus habeat, hos ipsos curator impendito: si maiores quàm ad tuendam uitam sufficiant, quod excurrit deponitor. Si patrimonium eius qui sub cura degit, ex mobilibus rebus consistat: tunc curator illud tantùm, quod ad gubernationem minoris rerumque eius satis sit, fœnerere compellitor: quod superest, in tuto deponitor. Cæterùm si aurum quod minor habet tam curtum sit, ut eius usuræ ed ipsum eoaie qui circa ipsum sunt alēdos, & suppe-

suppeditanda ea quæ alioqui gubernationi eius necessaria sunt, ægrè sufficiant: tunc ipsa nos ratio necessitatis etiam ad hoc inuitat, ut curatores ad Deum respicientes, tanquam in suis rebus administrationem expediant. *Hisce uerbis regula proposita reprobatur, sub hac tamen conditione: Nisi pupillus aliunde se alere non poßit.*

II. Regula. *Nominum periculum, quæ tutor fecit, ad ipsum pertinet. Quæ regula approbatur uerbis iam propositis hisce:* Si uerò ipse sua sponte mutuare uoluerit, fortè acceptis pignoribus aut alijs cautionibus, &c. *Concordant ea quæ proposita sunt suprà lib. prox. cap. 1. quæst. 8. reg. 3. except. 1.*

VII. DE PRAEDIIS COMPARANDIS, & pecunia ad prædiorum comparationem deponenda.

I. Regula. *Pecunia pupillari prædia quoque emenda sunt. Quæ regula approbatur l. 24. C. de administrat. tutor. cuius uerba uide suprà cap. 2. quæst. 1. in prin. Pœna, si prædia illa pecunia non comparauerit, proponitur l. 3. §. tutores. ff. de suspectis tutorib. cuius uerba uide suprà lib. prox. cap. 7. quæst. 2. causa 4. Pœna item arbitraria constituitur l. 4. C. de administrat. tutor. his uerbis:* Nisi eam pecuniam quam constiterit libertum paternum tutorem filiæ tuæ rationi eius debere, uel deposuerit, uel in prædiorum comparationem conuerterit: remittitur ad præfectum urbi, secundum ea quæ constituta sunt, arbitrio eius puniendus. *Concordat l. 48. ff. eodem tt. cuius uerba uide suprà officio prox. reg. 1. except. 2. Sed & alia pœna est, quòd in usuras eius pecuniæ, quam in prædiorum comparationem non collocat tutor, teneatur. Quæ pœna proponitur l. 6. §. si post. ff. d. tt. his uerbis:* Si post depositionem pecuniæ comparare prædia tutores neglexerunt, incipient in usuras conueniri. quanquam enim à prætore cogi eos oportet ad comparandum, tamen si cessent, etiam usuris plectendi sunt tarditatis gratia: nisi per eos factum non est, quo minus compararent. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi per tutorem non steterit, quo minus prædia comparentur. Quæ exceptio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Nisi per eos factum non est, quo minus compararent. *Secunda exceptio est: Nisi tanta summa corradi non poßit, ut inde prædia comparari poßint. Quæ exceptio approbatur l. 4. in prin. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide suprà officio proxim. reg. 1. except. 5. Quantas autem usuras præstabit tutor, qui pecunia pupillari prædia non comparauerit, uel eam ad comparationem prædiorum non deposuerit, definitur l. 6. §. si deponi. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide ꝫ. cap. 10. quæst. 5. reg. 6. except. 4.*

Mutatio iuris.

Planè regula proposita iure nouo mutatur, necessitasq; prædiorum comparandorum ad meram facultatem transfertur, Nouell. c. 72. §. quia uerò grauatè. uers. integrum præterea, his uerbis: Integrum præterea tutori erit, cum summa diligentia & accuratè elaborare, si certum possit forte fortuna absque frustratione inueniri reditum, ut ex redundantibus pecunijs eum minori redimat, qui & paucis tributis publicis sit obnoxius: & uenditorem habeat affluentem opibus, habeat item expeditos prouentus. Damus enim ei huius agendi facultatem, ut tamen sciat, si negligentius in aliquo horum se gesserit, quòd eius emptionis periculum ad ipsum respiciet. *Plura de regula proposita uide ꝫ. cap. 10. quæst. 5. reg. 4. specie 3.*

II. Regula: *Periculum emptionis prædiorum ad tutorem respicit. Quæ regula approbatur uerbis iam propositis hisce:* Ut tamen sciat, si negligentius in aliquo horum se gesserit, quòd eius emptionis periculum ad ipsum respiciet.

VIII. DE INSTITUTIONE pupilli.

I. Regula. *Ut pupillus instituatur, etiam sumptus faciendi. Quæ regula approbatur l. 12. §. cum tutor. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide ꝫ. offic. 5. reg. 1.*

II. Regula. *Prætoris est decernere sumptus ad institutionem pupilli. Quæ regula approbatur l. 3. §. penult. ff. ubi pupillus educari, his uerbis:* Ad institutionem quoq; pupillorum uel adolescentum, item pupillarum uel earum quæ infra uicesimum annum constitutæ sunt, solet decernere respectu facultatũ & ætatis eorum quæ instituuntur.

III. Regula. *Quantum pro institutione pupilli sumptuum nomine decernendum, definitur uerbis iam propositis hisce:* Respectu facultatum & ætatis eorum qui instituuntur. *Sed & definitur d. l. 12. §. cum tutor.*

IX. DE TUENDO CORPORE ET salute pupilli: item moribus.

I. Regula. *De tuendo corpore & salute pupilli & eius qui est sub cura, proponitur l. 7. in prin. ff. de curatorib. furioso, his uerbis:* Consilio & opera curatoris tueri debet non solum patrimonium, sed & corpus ac salus furiosi.

II. Regula. *De moribus pupilli curandis proponitur l. 12. §. cum tutor. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide ꝫ. offic. 5. reg. 1.*

X. *De reficiendis ædibus pupilli proponitur l. 22. §. nec domum, in fine. C. de administr. tutor. his uerbis:* Nullum ædificij genus, quod integrum hæreditas dabat, collapsum tutoris fraude depereat. Sed etsi parens uel cuiuscunque hæres est minor, reliquerit deformatum ædificium, tutor testificatione operis ipsius & multorum fidei id reficere cogatur: ita enim

enim annui reditus plus minoribus conferent, quàm per fraudes precia deminuta.

XI. DE ADEVNDA VEL REpudianda hæreditate.

I. *Regula. Si in adeunda uel repudianda hæreditate tutor pupillo autor factus non sit, tutelæ actione tenetur. Quæ regula approbatur per ea quæ habentur* ℑ. *cap.7. quæst.1. reg.1. except.3. repl.1.*

II. *Regula. Si tutor malè abstinuit pupillum hæreditate delata, tutelæ iudicio tenetur. Quæ regula approbatur l.18. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Cum tutor negocijs impuberis administratis pupillum paterna hæreditate abstineat: bonis patris uenditis tractari solet, utilis actio pupillo relinqui, an creditoribus concedi debeat? & probatur, actionem inter pupillum & creditores patris esse diuidendam: scilicet ut quod rationi bonorum per tutorem deerit, creditoribus reddatur: quod autem uel culpa tutoris in officio pupilli perperam abstenti contractum est, puero relinquatur. quæ actio sine dubio non prius competet, quàm pupillus ad pubertatem peruenerit: sed illa confestim creditoribus datur. *Concordat l.4. C. arbitrium tutelæ, his uerbis:* Eum qui bonis paternis secundum edicti formam abstentus est, hæreditarijs actionibus conueniri nulla ratio suadet: nec ad rem facit quod aduersus curatores uel tutores, si non consultè abstentus sit, actio ei competat: nihil quippe in ea quę ex officio gesta sunt, uel geri debuerũt uenit, sed culpa solummodo, quantiq; interfuit eius non fuisse abstentum æstimatur. Cui consequens est, ut si propter eam causam transegisti cum tutoribus uel curatoribus, nulla aduersus te creditoribus patris tui petitio competat.

III. *Regula. Pertinet item ad officium tutoris, ut eum à quo fideicommissaria hæreditas pupillo relicta est, adire hæreditatem compellat, cuius regulæ exceptio hæc est: Nisi cum alius rerum Italicarum, alius prouincialium tutor datus esset: hæreditas fideicommissaria in Italia sit sita. hoc enim casu rerum prouincialium tutor non est onerandus officio proposito. cuius exceptionis replicatio hæc est: Nisi is qui hæreditatem restituere rogatus est, in prouincia domicilium habeat. hoc enim casu quamuis hæreditas in Italia sita sit, tamen prouincialis tutor ad rogatum cogendum tenetur: & nisi coegerit, eo nomine tutelæ iudicio potest conueniri. Quæ replicatio approbatur l.38. §. hæres. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Hæres institutus qui non habuit substitutum: priusquam hæreditatem adiret, quàm impuberi restituere debuit, uita decessit. Cum hæreditas in Italia esset, scriptus autem hæres in prouincia uita decessisset: tutores prouincialium rerum culpæ nomine condemnandos Papinianus existimauit, si causam testamenti non ignorantes, utilitatem impuberis deseruerunt. Nã hæreditatis in prouincia fideicommisso restituto, causam quidem iuris expediri potuisse: rerum autem administrationem ad eos recidere debuisse, qui tutelam in Italia suscepissent.

XII. DE STIPVLANDO NOmine pupilli.

Tutor pupilli nomine stipulari & potest & debet. Quæ regula approbatur l.8. in princ. ff. de administr. tutor. his uerbis: Quoties tutor pecuniam pupillarem fœnori dat, stipulatio hoc ordine facienda est. Stipulari enim debet aut pupillus, aut seruus pupilli. Quod si neq; pupillus eius ætatis erit ut stipulari possit, neque seruum habebit: tunc ipse tutor, quique in eius potestate erit. Quo casu Iulianus sæpissimè scripsit, utilem actionem pupillo dandam. Sed etsi absens sit pupillus, oportere tutorem suo nomine stipulari.

XIII. DE NOVANdo.

Tutor quoq; actionem pupilli potest nouare. Quæ regula approbatur l.21. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide ℑ. *offic.5. reg.10.*

XIIII. DE TRANSIgendo.

Regulariter tutor pupilli nomine transigere potest. Quæ regula approbatur exemplo l.56. §. qui tutelam. ff. de furtis. cuius uerba uide ℑ. *lib. prox. cap.1. quæst.8. reg.1. Concordat item l.12. C. de transactionibus. cuius uerba uide suprà lib.9. cap. De transactionibus. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi minor sine tutore transigat. Quæ exceptio approbatur l.4. C. de prædijs minorum. cuius uerba uide* ℑ. *cap.6. quæst.1. except.21. Secunda exceptio hæc est: Nisi male fide transigat de re certa & indubitata. Quæ exceptio approbatur l.46. §. fin. ff. de administrat. tutor. cuius uerba uide suprà officio 5. reg.10. in princ. Concordat d.l.12. C. de transactionibus.*

XV. *De actore tutoris periculo cõstituendo proponitur suprà lib. proxim. cap.4. quæst.2. except.33. in fine, dupl. generali 3.*

XVI. *Omnia negocia quæ inita sunt à tutoribus, ad curatores succedentes pertinent. Quæ regula approbatur l.32. §.1. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide* ℑ. *lib. proxim. cap.8. causa 1. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi res alterius prouinciæ sint, quàm in qua curator substitutus domicilium habet. Quæ exceptio approbatur l.38. §. patruus. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide* ℑ. *lib. proxim. cap.6. causa 25. Secunda exceptio est: Nisi lis à tutore cœpta sit, nec pubere pupillo facto finita. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur per ea quæ proposita sunt suprà officio 3. reg.1. except.1. replic.2.*

XVII. DE REBVS QVAE SVNT alterius loci, quàm in quo tutor domicilium habet.

Hæ res ad officium tutoris non pertinent. Quæ regula approbatur per ea quæ proposita sunt s.lib.proxim.cap.6.causa 23. Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi tutor fortè in ijs locis ubi res sunt, agens, illis rebus curatorem non petierit. tunc enim tutelæ iudicio tenetur. Quæ exceptio approbatur l.38.§.rerum.ff.de administr.tutor.his uerbis: Rerum prouincialium tutores in urbe causa appellationis impuberum agentes, rerum Italicarum curatores ut impuberibus constituantur, ad officium suum reuocare debent. Alioquin si prius in prouinciam redierint, dolum aut culpam eorum in ea quoq; parte rectè iudex conueniet. *Plura de regula proposita uide j. cap.10.quæst.3.reg.2.except.1.*

DE PVPILLO ALENDO ET educando. Cap. IIII.

AD tutoris quoque curam & officium pertinet, ut pupillus alatur & educetur. de quo in hoc Capite agendum.

I. VBI PVPILLVS ALENdus & educandus est?

I. Regula. *De hoc prætor uel præses decernet: & apud quem prætor pupillum educari uolet, apud eum etiam inuitum est educandus. Quæ regula approbatur l. 1. ff. ubi pupillus educari, his uerbis:* Solet prætor frequentissimè adiri, ut constituat ubi filij uel alantur uel morentur, non tantum in posthumis, uerùm omnino in pueris. Et solet ex persona, ex conditione, ex tempore statuere, ubi potius alendus sit: & nonnunquam à uoluntate patris recedit prætor. Denique cum quidam testamento suo cauisset, ut filius apud substitutum educaretur, Imp. Seuerus rescripsit, prætorem existimare debere præsentib. cæteris propinquis liberorum. Id enim agere prætorem oportet, ut sine ulla maligna suspicione alatur partus, & educetur. Quamuis autem prætor recusantem apud se educari neque polliceatur se coacturum: attamen quæstionis est, an debeat etiam inuitum cogere: utputa libertum parentem, uel quem alium de adfinibus, cognatisúe? & magis est ut interdum debeat id facere. Certè non malè dicetur, si legatarius uel hæres educationem recuset testamento sibi iniũctum: denegari ei actiones debere exemplo tutoris testamento dati. Quod ita demum placuit, si idcirco sit relictum. Cæterùm si esset relicturus, etiamsi educationem recusaturum sciret: non denegabitur ei actio. Et ita diuus Seuerus sæpissimè statuit. *Concordat regulæ propositæ l.5.ff.eod.tt.his uerbis:* Si disceptetur, ubi morari uel educari pupillum oporteat: causa cognita, id præsidem statuere oportebit. In causæ cognitione uitãdi sunt, qui pudicitiæ impuberis possunt insidiari. *Concordat item l.1.C.eod.tt.his uerbis:* Educatio pupillorum tuorum nulli magis quàm matri eorum, si non uitricum eis induxerit, committenda est. Quando autem inter eam & cognatos & tutoré super hoc orta fuerit dubitatio: aditus præses prouinciæ inspecta personarũ & qualitate & coniunctione, perpendet ubi puer educari debeat. Sin autem æstimauerit apud quem educari debeat, is necessitatem habebit hoc facere, quod præses iussit. *Concordat item l.2. C.eod.tt.his uerbis:* Vtrúmne posthumus ex filia apud te, an apud patruum suum morari debeat, ex singulorum affectione, & qui magis ad suspicionem ex spe successionis propior sit, æstimabitur.

II. Regula. *Apud matrem suam pupilli sunt educandi. Quæ regula approbatur, simul & distinguitur l.1. in princ. C. ubi pupilli educentur. cuius uerba uide s.reg.proxim. Concordat Nouell. c.22. §.porrò & illud, his uerbis:* Et illud quod à quodam Imperatore constitutum inuenimus, dignum putauimus quod in partem legislationis nostræ assumeretur. ex quo enim nemo circa subleuandam filiorum necessitatem & educationem fidelior idoniorque uidetur, quàm ipsa mater: permittit ei lex hoc etiam, nisi ad secundas accedat nuptias.

III. Regula. *De cognatis & adfinibus pupilli proponitur l.1. §.quamuis autem. ff.ubi pupillus educari. cuius uerba uide s.reg.1.in prin.*

IIII. Regula. *De ijs qui pudicitiæ impuberis possunt insidiari, proponitur l.5.in fine.ff.eod.tt.cuius uerba uide d.reg.1.*

V. Regula. *Apud eum non facilè educandus pupillus, qui proximus eius hæres futurus est. Quæ regula approbari uidetur l.1.in princ.ibi: & nonnunquam. cum sequentibus. ff.ubi pupillus educari. cuius uerba uide s.reg.1.in prin. Concordare uidetur l.2.in fine.C. eod.tt. cuius uerba uide d.reg.1.in fine. Excipitur mater, de qua s.reg.2.*

II. QVANTIS SVMPTIBVS pupillus alendus & educandus?

I. Regula. *Hæc quæstio definienda est decreto prætoris uel præsidis causa cognita. Quæ regula approbatur, simul & quod sit prætoris in decernendo officium, ostenditur l.3.ff.ubi pupillus educari, his uerbis:* Ius alimentorum decernendorum pupillis prætori competit, ut ipse moderetur quam summam tutores uel curatores ad alimenta pupillis uel adolescentibus præstare

ſtare debeant. Modum autē patrimonij ſpectare debet, cum alimenta decernit, & debet ſtatuere tam moderatè, ut non uniuerſum reditum patrimonij in alimenta decernat: ſed ſemper ita, ut aliquid ex reditu ſuperſit. Ante oculos habere debet in decernendo etiam mancipia, quæ pupillis deſeruiunt, & mercedes pupillorum, & ueſtem, et tectum pupilli: ætatem etiam cōtemplari, in qua cōſtitutus eſt cui alimenta decernuntur. In amplis tamen patrimonijs non cumulus patrimonij, ſed quod exhibitioni frugaliter ſufficit, modum alimentis dabit. Sed ſi non conſtat quis modus facultatum ſit: inter tutorem & eum qui alimenta decerni deſiderat, ſuſcipere debet cognitionem: nec temerè alimēta decernere, ne in alterutram partem delinquat. Prius tamē exigere debet ut profiteatur tutor, quę ſit penes ſe ſumma: & cōminari grauiores ſe ei uſuras infligere eius, quod ſupra profeſsionem apud eum fuerit deprehenſum. Item ad inſtitutionem quoq; pupillorum uel adoleſcentum, item pupillarum, uel earum quæ infra uiceſimum annum conſtitutæ ſunt, ſolet decernere reſpectu facultatū & ætatis eorum qui inſtituuntur. Sed ſi egeni ſint pupilli, de ſuo eos alere tutor non compellitur: et ſi fortè poſt decreta alimenta ad egeſtatem fuerit pupillus perductus, deminui debēt quę decreta ſunt: quemadmodum ſolēt augeri, ſi quid patrimonio acceſſerit. *Concordat l. 2. §. 1. ff. eod tt. his uerbis:* Modus alimentorum (ſiquidem prætor arbitratus eſt) is ſeruari debet, quem prætor ſtatuit. *Regulariter ergo alimentorū nomine non minus nec amplius inſumendum eſt quàm prætor ſtatuit. Cuius regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi ultra uires facultatum ſit, quod eſt decretū. quæ exceptio approbatur d. l. 2. §. hoc amplius, his uerbis:* Etſi prętor modum alimentis ſtatuit, ueruntamen ultra uires facultatum eſt quod decretum eſt, nec ſuggeſsit tutor prætori de ſtatu facultatum, non debet ratio haberi alimentorum omnium: quia ſi ſuggeſsiſſet, aut deminuerentur iam decreta, aut non tanta decernerentur. *Secunda exceptio eſt: Niſi poſtea facultates pupilli auctæ ſint uel deminutæ. Hæc exceptio approbatur l. 3. §. fin. ff. ubi pupillus educari. cuius uerba uide ſ. eod. reg. in prin.*

II. *Regula. De eo quod tutor expendit ſine decreto prætoris. Redigitur illud ad arbitrium iudicis uel boni uiri. quæ regula approbatur l. 2. §. ſi uerò. ff. ubi pupillus educari, his uerbis:* Si uerò prætor nō eſt aditus, pro modo facultatum pupilli debet arbitrio iudicis æſtimari. nec enim permittendum eſt tutori tantū reputare, quantum dedit, ſi plus æquo dederit. *Concordat l. 2. C. de alimentis pupillo præſtandis, hiſce uerbis:* Quod plerunq; poſtulatur ut arbitrio prætoris alimenta pro modo facultatum pupillis uel iuuenibus conſtituantur: pro officio ſuo qui aliena negocia gerunt, ne apud iudicem controuerſiam habeant, faciunt. Cęterùm ſi bonus uir & innocens tutor arbitrio ſuo aluit pupillos (quod interdum etiam neceſſe eſt fieri, ne ſecreta patrimonij & ſuſpectum æs alienum pandatur, quod melius eſt interim taceri, quàm cum de modo bonorum quæritur ultrò proferri, & apud acta ius dicentis contra utilitatem pupillorum adſignari) non dubiè accepto ferri debebunt ea quæ uir bonus arbitratur, meritò ad exhibitionem educationis miniſteria, ſtudiaq; erogata eſſe: nec ferendus eſt iuuenis, qui cum præſens eſſet, ſtudijsq; eruditus, atq; alitus eſſet: ſi ea per alium ſe conſecutum non probet: ſumptus recuſet quaſi uento uixerit, aut nullo liberi hominis ſtudio imbui meruerit.

III. *Regula. De eo quantum pater pupilli decreuerit. Hoc erit præſtandum & reputandum. quæ regula approbatur l. 2. §. fin. ff. ubi pupillus educari, his uerbis:* Sed ſi pater ſtatuit alimenta liberis, quos hæredes ſcripſit, ea præſtando tutor reputare poterit: niſi fortè ultra uires facultatum ſtatuerit. tunc enim imputabitur ei, cur non adito prætore deſiderarit alimēta minui. *Huius regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi pater ultra uires facultatum pupilli alimenta ſtatuerit. quæ exceptio ex uerbis iam propoſitis conſtat. Secunda exceptio eſt: Niſi pater nihil certi definierit, ſed arbitrio certæ perſonæ permiſerit. tunc enim non quantum perſona illa ſtatuerit, ſed arbitrio boni uiri eſt imputandum. quæ exceptio approbatur l. 46. §. quantum. ff. de adminiſtr. tutor. his uerbis:* Quantum filio meo diurnum ſufficiat, Mariana & Ianuaria æſtimabūt: quæro an contenti eſſe debent tutores arbitrio mulierum? Scęuola reſpondit, ſumptum boni uiri arbitrio faciendum.

IIII. EVENTVS, SI PVPILlis alimenta non præſtentur.

I. *Regula. Si tutor alimenta pupillo non præſtet, præſes eſt adeundus. quæ regula approbatur l. 2. C. de alimentis pupillo præſt. his uerbis:* Pupillus ſi ei alimenta à tutore ſuo non præſtantur, pręſidem prouinciæ adeat, qui, &c.

II. *Regula. Si tutor alimenta pupillo non præſtet, remouendus eſt à tutela, uel alius ei eſt adiungendus. quæ regula approbatur l. 6. ff. ubi pupillus educari, hiſce uerbis:* Si abſens ſit tutor, & alimenta pupillus deſideret: ſiquidem negligentia & nimia ceſſatio in adminiſtratione tutoris obijciatur, quæ etiam ex hoc arguatur, quòd per abſentiā eius deſerta derelictaq; ſint pupilli negocia: euocatis adfinibus at-

que amicis tutoris, prætor edicto proposito, causa cognita, etiam absente tutore uel remouendum eum qui dignus tali nota ui debitur, decernet. uel adiungendum curatorem: & ita qui datus erit, expediet alimẽta pupillo. Si uerò necessaria absentia tutoris & improuisa inciderit, fortè quod subitò ad cognitionem principalem profectus nec rei suę prouidere, nec consulere pupillo potuerit, & speretur redire, & idoneus sit tutor, nec expediat alium adiungi, & pupillus alimenta de re sua postulet: rectè cõstituetur ad hoc solum, ut ex re pupilli alimenta expediat. *Concordãt ea quæ proposita sunt s̃. lib. prox. cap. 7. quæst. 2. causa 8. Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi pupill⁹ egenus sit. quæ exceptio approbatur l. 3. §. fin. ff. d. tt. his uerbis:* Sed si egeni sint pupilli, de suo eos alere tutor non compellitur.

DE OFFICIIS TVTORIS in sua causa, aduersus pupillum: uel contrà, in causa pupilli aduersus tutorem competente, item de officijs eius circa contutorem.

Cap. V.

I. Regula. *Quod aduersus alios tutor præstare debet, id quoq; aduersus se præstabit. quæ regula approbatur l. 8. §. & generaliter. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide ĩ. reg. prox.*

II. Regula. *Soluere debet tutor, quod patri pupilli debuit. quæ regula approbatur l. 4. §. debitor. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Debitor patris qui tutelam administrauit filij, tutelæ iudicio tenebitur, etiam ob id quod patri debuit. *Concordat l. 8. §. nequaquam, usq; ad §. sicut. ff. eod. tt. his uerbis:* Nequaquam ambigendum est, si paterfamiliâs eum pro quo fideiussit, tutorẽ dederit filio suo: officio tutoris conuenire, ut cùm dies pecuniæ prçterijt, creditori debitũ soluat. Et ideo cessante eo, si pupillus suæ tutelæ factus soluerit ex causa fideiussoria, non solum mandati, sed etiam tutelę agere poterit. Hoc enim ei imputatur, cur pro se non soluerit. Quod si in diem debitor fuit iste tutor, quibusdã uidetur non uenire in tutelæ iudiciũ, si modò is dies post tutelam finitã superuenit. Quòd si dies adhuc durante tutela uenit: putant omnimodo deuolui in tutelæ iudicium. Ego & hoc & superius ita uerũ puto, si facultatibus labi tutor cœpit. Cæterùm si idoneus tutor fuerit, nihil uenire in tutelæ iudicium. Nec quisquã putet, nullum effectum hoc habere. Nanq; si quis dixerit in tutelæ iudicium deuolui: & priuilegio locus est, & fideiussores tenebuntur, si rem saluam fore cautum est. Item si temporali actione fuit obligatus tutor, dicendum est, locum esse in tutelę iudicio, ut perpetua actio sit. Et generaliter quod aduersus alium prçstare debuit pupillo suo, id aduersus se quoq; præstare debet, fortassis & plus. Aduersus alios enim experiri sine actione non potuit, aduersus se potuit. Sed si sub usuris grauioribus patri pupilli pecuniã debuit, quàm sint pupillares: uidẽdum est, an ei aliquid imputetur? Et siquidem soluit, nihil est quod ei imputetur. Potuit enim soluere, nec onerare se usuris. Si uerò non soluit, usuras cogẽdus est agnoscere, quas à se exigere debuit. *Concordat regulæ propositæ l. 5. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Si tutor rẽ sibi depositã à patre pupilli, uel cõmodatam non reddat: nõ tantum commodati uel depositi, uerùm tutelę quoq; tenetur. Sed si acceperit pecuniã ut reddat: plerisq; placuit eam pecuniã depositi, uel cõmodati actione repeti, uel condici posse, quòd turpiter accepta sit. *Concordat itẽ l. 69. in prin. ff. de fideiussorib. cuius uerba uide alibi. item concordat l. 4. C. de administr. tutor. cuius uerba uide s̃. cap 3 officio 7. reg. 1.*

III. Regula. *Tutor quod sibi à patre pupillorum debebatur, sibi soluere & potest & debet. quæ regula approbatur l. 8. §. sicut. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Sicut soluere tutor quod debet, ita exigere à pupillo quod sibi debetur potest, si creditor fuit patris pupilli. Nã & sibi soluere potest, si modò fuerit pecunia unde soluat. Et si usuræ fuerunt grauiores, quę ei debebantur, releuabitur eis pupillus: quia tutor se potuit liberare, sicut alijs quoq; soluere & potuit, & debuit. Nec utiq; necesse habet, si conueniatur per iudicem, semper soluere. tueri enim debet causam pupilli, si iusta est. Idcirco quoq; si mala causa pupillaris est, denunciari uerum sibi debet. *Concordat l. 8. C. qui dare tutores, his uerbis:* Creditorem debitoribus tutorem datum non tantũ petitionem non amittere, sed etiam ipsum sibi posse soluere non ambigitur. *Concordat item l. 78 §. 1. ff. de contrah. emptione, his uerbis:* Fundum ab eo emisti, cuius filij postea tutelam administras, nec accepisti uacuã possessionem: Labeo dixit, te tradere tibi possessionẽ hoc modo posse, ut pupillus & familia eius decedat de fundo, tunc demũ tu ingrediaris in possessionem. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi tutor cum cæteris creditoribus pupillaribus pactum fecerit de non petendo, uel debiti parte remittenda: nam ratione huius pacti nec sibi soluere debet. quæ exceptio approbatur l. 58. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Cum hæreditas patris ęre alieno grauaretur, & res in eo statu uideretur, ut pupilla hæreditate paterna abstineret: unus ex tutoribus cum plerisq; creditoribus ita decidit, ut certa debiti portione cõtenti essent, acciperentq;. Idem curatores

iam

iam uiripotenti accepti, cum plerisq; creditoribus deciderunt. Quæsitum est, an si aliquis tutorum creditor patris pupillæ solidam pecuniam expēsam sibi ex re pupillæ cum usuris fecit, reuocari à curatorib. pupillę ad portiōes eas posśit, quas cęteri quoque creditores acceperunt? Scæuola respōdit, eum tutorem qui cæteros ad portionē uocaret, eadem parte cōtentum esse debere. *Concordat l. 44. ff. de pactis, hisce uerbis:* Cum in eo esset pupillus, ut ab hæreditate patris abstineretur, tutor cum plerisq; creditoribus decidit, ut certam portionem acciperēt: quæro, an & tutor, idemq; creditor patris eandem portionē retinere debeat? Scæuola respondit, eum tutorem qui cæteros ad portionem uocaret, eadem parte contentum esse debere.

IIII. *Regula proponitur l. 8. §. non tantum. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Non tantùm sibi soluere tutor, uerum etiam sibi creditam pecuniam scribere (ut Marcellus lib. VIII. Digest. scripsit) seq; mutua pecunia poterit obligare, sibi mutuam præscribendo.

V. Regula. *Actiones tutori contra pupillum ne deposito quidem officio delegari possunt. quæ regula approbatur Nouell. c. 72. §. quod si quis. cuius uerba uide s̄. lib. prox. cap. 4. quæst. 2. except. 13. sublata est igitur per istam constitutionem l. 12. ff. de rebus eorum qui sub tutela. cuius uerba hæc sunt:* Non fit contra senatusconsultum, si cuius tutor creditori patris pupilli exoluit, ut eius loco succedat.

VI. Regula. *Tutor non potest quid à pupillo emere, uel alio modo cū eo contrahere. quæ regula approbatur, simul & distinguitur per ea quæ habentur j. cap 7. quæst. 2. reg. 1. except. 5. Hactenus de officijs tutoris circa seipsum: sequuntur nunc officia tutoris contra contutorem.*

VII. Regula. *Tutori aduersus contutorem tutelæ actio, uel qua alia similis, qua pupillo ille obligatus est, denegatur. quæ regula approbatur simul & distinguitur per ea quæ proposita sunt s̄. cap. 3. officio 2. reg. 1. except. 7.*

VIII. Regula. *Tutor à contutore satisdationem rem pupilli saluam fore petere non potest. quæ regula approbatur l. 7. ff. rem pupilli saluam fore. cuius uerba cum concordantib. uide s̄. cap. 3. officio 1. reg. 2. except. 1. Sed & propositæ regulæ exceptio proponitur d. except. 1.*

IX. Regula. *Tutor contutorem suspectum facere & potest & debet. Alioquin factum eius præstat. quæ regula approbatur l. 13. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Etiam contutoris factū imputatur collegæ, si potuit & debuit suspectū facere: interdum, etsi debuit satis petere. Nam si idoneus subitò lapsus sit, nihil collegæ imputari potest. *Concordat l. 38. §. tutor qui. ff. eod. tit. cuius uerba uide s̄. cap. 3. officio 2. reg. 2. concordat itē l. 2. ff. de magistr. cōueniendis. cuius uerba uide j. cap. 13. quæst. 3. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi tutor qui suspectum facere debuit, fuerit in exilio. quæ exceptio approbatur l. 29 ff. de excusationib. tutor. cuius uerba uide suprà lib. prox. cap. 6. quæst. 1. causa 51. Secunda exceptio est: Nisi contutor rationes reddere uetitus sit. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit, uerum eius replicatio hæc est: Nisi quid ex tutela apud contutorem resederit, uel dolo admissum sit. eius enim nomine tutor, qui contutorem suspectum facere debuit, nihilominus tenetur. quæ replicatio approbatur l. 40. ff. administr. tutor. his uerbis:* Qui plures tutores habuit, unum qui soluendo nō fuit, rationē actus sui uetuit reddere. Quoniam eius liberatio quod ex tutela percepit, aut dolo contraxit, non est relicta: contutores qui suspectum facere neglexerūt, ex culpa rectè conueniuntur. tutor enim legatarius ex culpa, quæ testamento remissa est, non tenetur. *Ait Iurisconsultus:* Quoniam eius liberatio quod ex tutela percepit, aut dolo contraxit, non est relicta. *De hac re uide Comment. de legatis cap. 38. quæst. 4. regula 7. & reg. 8. Plura de regula proposita uide j. c. 10. quæst. 3. reg. 2. except. 1.*

DE REBVS MINORVM sine decreto non alienandis. Cap. VI.

INter officia tutorum & curatorum numeratur & hoc: Ne res minorum sine decreto prætoris alienent. de quo nunc agendum. Sit autem huius loci prima propositio hæc.

I. ALIENATIO REI PVPILlaris, uel eius qui est sub cura, sine decreto facta, inutilis est, resq; alienata potest uindicari.

Hæc regula approbatur l. 1. in prin. usq; ad §. si defunctus. ff. de rebus eorū qui sub tutela, his uerbis: Imperatoris Seueri oratione prohibiti sunt tutores & curatores prędia rustica uel suburbana distrahere. Quæ oratio in senatu recitata est, Tertyllo & Clemente consulibus, Idibus Iunijs. & sunt uerba eius huiusmodi: Præterea patres conscripti, interdicam tutoribus & curatoribus ne prædia rustica uel suburbana distrahant: nisi ut id fieret, parentes testamento uel codicillis cauerint. Quòd si fortè æs alienum tantum erit, ut ex rebus cæteris non posśit exolui: tunc prętor urbanus, uir clarisśimus, adeatur, qui pro sua religione existimet quæ posśint alienari, obligariue debeant: manente pupillo actione: si postea potuerit probari obreptum esse prætori. Si communis res erit, & socius ad diuisionem prouocet, aut creditor qui pignori agrum à parente pupilli accepit, ius exequatur: nihil no-

uandum censeo. *Hactenus uerba Senatusconsulti, quo regula proposita approbatur. Habet autem regula ista plures exceptiones nunc ordine proponendas.*

I. EXCEPTIO: *Nisi parentes pupilli alienationem permiserint. quæ exceptio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Nisi ut id fieret, parentes testamento uel codicillis cauerint. *Concordat l.1.C.quando decreto opus non est, his uerbis:* Si probare potes patrẽ pupilli, cuius tutores cõuenisti, cõsensisse, ut reddito tibi prędio precium reciperet: id quod conuenit seruabitur. Neq; enim in ea re authoritas præsidis necessaria est, ut tutorum sollicitudini consulatur, si uoluntati defuncti pareant. *Concordat item l.3. C.eod.tit. his uerbis:* Prædium rusticum uel suburbanum à minore uiginti quinq; annis alienari sine decreto præsidis (nisi parẽtis uoluntas seu testatoris, ex cuius bonis ad minorem peruenit, super alienando eo aliquid mandasse deprehendatur) nulla ratione potest. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi contra formam in testamento datam sit alienatum. quæ replicatio approbatur l. 7. C. de administr. tutor. his uerbis:* Tutelam pupillorum tuorum sic administrare debes, ne ædificium quod his relictũ est, contra formam alienandi testamento datam uendas. *Secunda replicatio uidetur: Nisi testamentum, in quo alienatio permissa est, irritum sit. Hæc replicatio reprobatur l. ult. ff. de rebus minorum, his uerbis:* Paulus respondit, etsi testamentum patris postea irritum esse apparuerit: tamen tutores pupilli siue curatores filij, nihil contra orationem diuorum principum fecisse uideri, si secundum uoluntatem defuncti testamento scriptam prædium rusticum pupillare uendiderunt.

II. EXCEPTIO: *Nisi parens pupilli, dum uixit, uenale prædium habuit. Hæc exceptio reprobatur l.1. §. si defunctus. ff. de rebus minorum, his uerbis:* Si defunctus dum uiueret, res uenales habuerit, testamento tamen non cauerit ut distraherentur: abstinendum erit uenditione. Non enim utiq; qui ipse uoluerit uendere, idem etiam postea distrahendum putauit.

III. EXCEPTIO: *Nisi decretum à magistratu sit interpositum, ut liceat alienare. Hæc exceptio approbatur uerbis d. eod. reg. in prin. propositis hisce:* Quod si fortè æs alienum tantum erit, &c. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi sine causæ cognitione prætor alienari permiserit, uel non omnibus quæ illum decent peractis. Hæc replicatio approbatur l. 11. ff. de rebus minorum, his uerbis:* Si prædia minoris uiginti quinq; annis distrahi desiderentur: causa cognita, præses prouinciæ debet id permittere. Idẽ seruari oportet, etsi furiosi, uel prodigi, uel cuiuscũq; alterius prædia curatores uelint distrahere. *Concordat l.6. C. de prædijs minorũ, his uerbis:* Minorum possessionis uenditio per procuratorem delato ad prætorem uel præsidem prouinciæ libello fieri non potuit: cum ea res confici rectè aliter non possit, nisi apud acta causis probatis, quæ uenditionis necessitatem inferant, decretum solenniter interponatur. *Concordat item l. 18. C. eod. tit. his uerbis:* Si minores uel ex patris nomine uel ex suo, debitis duntaxat fiscalibus urgentibus, uel ex priuatis contractibus reperiantur obnoxij: decreti interpositio à Constantiniano prætore celebranda est, probatis examinatisque causis: ut patefacta rerum fide, firma uenditio perseueret. *Declaratur replicatio proposita officijs prætoris in decernendo expositis l.5. §. non passim usq; ad §. illud quæri. ff. de rebus minorum, his uerbis:* Non passim tutoribus sub obtentu æris alieni permitti debuit uenditio. neq; enim est eis uia distractionis tributa. Et ideo prætori arbitrium huius rei senatus dedit: cuius officio in primis hoc conuenit excutere, an aliunde possit pecunia ad extenuandum æs alienum expediri. Quærere ergo debet, an pecuniam pupillus habeat, uel in numerato, uel in nominibus quæ cõueniri possunt, uel in fructibus conditis, uel etiam in redituum spe atque obuentionum. Item requirat, num aliæ res sint præter prędia, quæ distrahi possint, ex quorum precio æri alieno satisfieri possit. Si igitur deprehenderit non posse aliunde exolui, quã ex prædiorum distractione: tunc permittet distrahi, si modò urgeat creditor, aut usurarum modus carendum ære alieno suadeat. Item prætor æstimare debebit utrum uendere potius, an obligare permittat: nec non illud uigilanter obseruare, ne plus accipiatur sub obligatione prædiorum fœnoris, quàm opus sit ad soluendum æs alienum. Aut si distrahendum arbitrabitur, ne propter ęs alienũ modicum possessio magna distrahatur. Sed si sit alia possessio minor, uel minus utilis pupillo: magis eam iubeat distrahi, quàm maiorem & utiliorem. In primis igitur quoties desideratur ab eo ut permittat distrahi, requirere debet qui se instruat de fortunis pupilli, nec nimium tutoribus uel curatoribus credere: qui nonnunquam lucri sui gratia adseuerare prætori solent, necesse esse distrahi possessionem, uel obligari. Requirat ergo necessarios pupilli uel parentes, uel libertos aliquos fideles, uel quem alium qui noticiam rerum pupillarium habeat: aut si nemo inuenitur, aut suspecti sunt, q inueniuntur, iubere debet edi rationes.

Itemq;

Itemq; (si opus sit) pupillarium bonotum aduocatũ pupillo dare: qui instruere posit prętoris religionem, an adsentire uenditio ni uel obligationi debeat.

Secunda propositæ exceptionis replicatio est: Nisi obreptum sit prætori. Hæc replicatio approbatur uerbis s̄. eisd. reg. in prin. propositis hisce: Manente pupillo actione, si postea potuerit probari obreptum esse prætori, *Concordat l. 5. §. penult. ff. eod. tt. his uerbis:* Manet actio pupillo, si postea poterit probari obreptũ esse prætori. *Concordat uem l. 5. C. de prædijs minorum, his uerbis:* Etsi pręses decreuerit alienandum uel obligãdum pupilli suburbanum uel rusticum prędium: tamen actio nem pupillo, si falsis allegationib circumuentam religionem eius probare posit, senatus reseruauit: quam exercere tu quoq; non uetaris.

Tertia replicatio est: Nisi nullo ære alieno urgente, prætor decreuerit. Hæc replicatio approbatur l. 5. §. si æs alienum. ff. de rebus minorum, his uerbis: Si æs alienum non interueniat, tutores tamẽ allegent expediri hæc prędia uendi, & alia. compararai, uel certè istis carere: uidendum est an prætor eis debeat permittere? & magis est, ne posit. Prætori enim non liberum arbitrium datum est distrahendi res pupillares: sed ita demum, si æs alienum immineat. Proinde etsi permiserit ære alieno non alienato: consequenter dicemus nullam esse uendirionem, nullumque decretum. non enim pasim distrahi iubere prætori tributum est, sed ita demum si urgeat æs alienum. *Concordat l. 12. C. eod. tt. his uerbis:* Ob æs alienum tantum causa cognita, præsidali decreto prędium rusticum minoris prouinciale distrahi permittitur. *Huius replicationis duplicatio proponitur j. repl. 5.*

Quarta replicatio est: Nisi non solenniter apud acta decretum sit interpositum. Hæc replicatio approbatur l. 6. C. de rebus minorum. cuius uerba uide suprà repl. 2.

Quinta replicatio est. Nisi prætor donari decreto suo permiserit. Hæc replicatio approbatur l. 3. §. fin. C. si maior factus ueuditionem. cuius uerba uide j. except. 38. Huius replicationis duplicatio est: Nisi propter nuptias donari permiserit. quæ duplicatio approbatur d. §. fin. ibi: excepta propter nuptias donatione.

Sexta replicatio est: Nisi prætor urbanus prouincialem possessionem alienandam decreuerit. Hæc replicatio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius duplicatio hæc est, Nisi tutela in urbe agatur, tutoresq; rerum Italicarum etiam prouincialiũ rerum administrationem sustineant. quæ duplicatio approbatur l. 5. §. illud quæri. ff. de rebus minorum, his uerbis: Illud quæri potest, si prætor aditus permiserit distrahi possessionem prouincialem: an ualeat quod fecit? & putem ualere, si modò tutela Romæ agebatur, & hi tutores eam quoque administrationem subierant.

Septima replicatio est: Nisi prætor post decretum non curauerit, ut pecunia creditoribus soluatur. Hæc replicatio approbatur d. l. 5. §. ne tamen, his uerbis: Ne tamen titulotenus tutores ære alieno allegato, pecunia abutantur, quam mutuam acceperunt: oportebit prætorem curare ut pecunia accepta creditoribus soluatur, & de hoc decernere, dareque uiatorem qui ei renunciet pecuniam istam ad hoc conuersam, propter quod desiderata est alienatio uel obligatio.

Octaua replicatio est: Nisi uili precio res sit distracta. Hæc replicatio approbatur l. 11. C. de prædijs minorum, his uerbis: Siquidem sine decreto minor annis patronus tuus rusticum prædium uenundedit: supetuacuum est de uili precio tractare, cum senatusconsulti authoritas retento dominio alienandi, uiam obstruxerit. Si uerò iure interposito decreto, uenditionem uili precio eius possesionis, cuius uires ignorabat, fecit: iuxta perpetui edicti authoritatem in integrum restitutio, causa tamen cognita, præbetur.

Nona replicatio est: Nisi cum prætor uendere permisisset, tutor obligauerit, uel contrà. Hæc replicatio approbatur l. 7. §. si prætor. ff. de rebus minorum, his uerbis: Si prætor tutoribus permiserit uendere, illi obligauerint, uel contrà: an ualeat quod actũ est? Et mea fert opinio, eum qui aliud fecit quàm quod à prętore decretum est, nihil egisse. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi prætor utrunq; alternatiuè permiserit uendere uel obligare. Hæc duplicatio approbatur ibidem, his uerbis:* Quid ergo si prætor ita decreuerit, Vendere obligarẽue permitto: an posit liberum arbitrium habere quid faciat? Et magis est ut posit: dummodo sciamus prætorem non rectè partibus suis functum. debuit enim ipse statuere & eligere, utrum magis obligare an uendere permittat.

Decima replicatio est: Nisi decreto interposito tutor sibi emerit rem minoris. Hæc replicatio approbatur l. 9. ff. de rebus minorum, his uerbis: Quamuis antecessor præsidis decreuisset ea prædia uenundari, quæ tutor pupilli subiecto nomine alterius emptoris ipse sibi comparabat: tamen si fraudem & dolum contra senatusconsulti authoritatem, & fidem tutoris, commissam deprehendisset successor eius, æstimaturum quatenus tam callidum commentum etiam in exemplum coerceri debeat.

Vndecima replicatio est: Nisi non tutor, sed is qui pro tutore negocia gerit, rem minoris uendat. Hæc replicatio approbatur l. 8. in prin. ff. de rebus minorum,

his uerbis: Qui neq; tutores sunt ipso iure, neque curatores, sed pro tutore negocia gerunt, uel pro curatore, eos non posse distrahere res pupillorum uel adolescentum, nulla dubitatio est. *Concordat l. 4. C. de curatore furiosi, his uerbis:* Cum repudiante furiosa sui iuris constituta maritum, qui solus repudiare potuit, quædam matrem furiosæ marito quondam eius instrumenta confecisse significas: intelligis nihil eam contra furiosam disponere potuisse, cum eius ad eam iure non pertinuerit defensio. *Vide item j. cap. prox. quæst. 2. reg. 1. except. 25. Hæc de tertia exceptione, eiusq; replicationibus sint dicta: plures huiusmodi replicationes uide j. ca. 7. quæst. 2. reg. 2.*

IIII. EXCEPTIO: *Nisi princeps alienationi consensit. Hæc exceptio approbatur l. 2. C. quando decreto opus non est, his uerbis:* Illud requirendum est, an adito principe Saturninus uir clarissimus specialiter ius uenditionis acceperit? Ad instar enim præsidalis decreti consensio principalis accedit. *Concordat l. 2. in fine. ff. de rebus minorum. cuius uerba uide j. except. 29.*

V. EXCEPTIO: *Nisi iussu magistratus res minoris pignori capiatur & distrahatur, uel alius in possessionem eius mittatur. Hæc exceptio approbatur l. 3. §. 1. ff. de rebus minorum, his uerbis:* Pignori tamen capi iussu magistratus uel præsidis uel alterius potestatia, & distrahi fundus pupillaris potest. Sed & in possessionem mitti rerum pupillarium à prętore quis potest, & ius pignoris contrahitur, siue legatorum seruandorum causa, siue damni infecti, & ut procedat, iuberi & etiam possideri poterit. Hæ enim obligationes siue alienationes locum habent, quando non ex tutoris uel curatoris uoluntate id fit, sed ex magistratuum authoritate.

VI. EXCEPTIO: *Nisi parens tutor rem pupilli uendat. Hæc exceptio reprobatur l. 7. §. si pater. ff. d. tt. his uerbis:* Si pater uel parens tutor sit alicui ex liberis, an prætor adeúndus sit, si obligare uelit? Et magis est ut debeat. Pronior tamen esse debet prætor ad consentiendum patri. *Concordat l. 3. C. de prædijs minorum, his uerbis:* Cum emancipatis uobis prædium adquisitum foret, alienari à patre eodemq; curatore sine præsidis authoritate non potuit: maximè si tanquam suum esset, non tanquam pupillare uendiderit, illibataq; uobis persecutio eius manet.

VII. EXCEPTIO: *Nisi non tutor uel curator minoris, sed furiosi uel prodigi res uendat. Hæc exceptio reprobatur l. 8. §. sed si curator. ff. de rebus minorum, his uerbis:* Si curator sit furiosi, uel cuius alterius, non adolescentis: uidendum est, utrum iure uetere ualebit uẽditio, an hanc orationem admittemus? Et puto quia de pupillis princeps loquitur, & coniunctim tutoribus curatores accipiuntur, pertinere. Et de cæteris puto ex sententia orationis idem esse dicendum. *Concordat l. 11. ff. eod. tt. cuius uerba uide ŝ. except. 3. repl. 1. item concordat l. 2. C. de curatore furiosi, his uerbis:* Orationis diui Seueri beneficium, quo possessiones rusticas sine decreto præsidis pupillorum uel adolescentum distrahi uel obligari prohibitum est, non iniuria etiam ad adgnatos furiosi porrigitur. Si igitur citra decretum præsidis fundus mente capti etiam ab adgnato eius tibi pignori nexus est, uinculum pignoris in eo non consistit. Vtiles tamen aduersus eum personales actiones, si ob eius utilitatem pecunia mutua accepta est, poteris habere.

VIII. EXCEPTIO: *Nisi creditor rem pupilli pignoris iure acceptam uendat. Hæc exceptio approbatur uerbis ŝ. ead. reg. in prin. propositus hisce:* Aut creditor, qui pignori agrum à parente pupilli accepit, ius exequatur: nihil nouandum censeo. *Concordat l. 7. §. si pupillus. ff. de reb. minorum, his uerbis:* Si pupillus dedit res pignori permissu prætoria: nonnulla erit dubitatio, an alienatio possit impediri? Sed dicendum est, posse creditorem ius suum exequi. Tutius tamen fecerit, si prius prætorem adierit.

Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi ratione ætatis contra istam uenditionem in integrum restitutio petatur. quæ replicatio approbatur l. 1. C. de prædijs minorum, his uerbis: Venditio quidem prædij, quod iure pignoris uel in causa iudicati captum & distractum est, ad senatusconsultum, quod de non alienandis prædijs pupillorum uel adolescentum, nisi authore prætore uel præside prouinciæ factum est, non pertinet. Sed si etiamnum in ea ætate es, cui subueniri solet: aditus competens iudex, an in integrum restituere debeat, præsente diuersa parte causa cognita dispiciet.

Secunda replicatio est: Nisi non creditor, sed tutor rem pupilli pignori nexam uendat. Hæc replicatio approbatur l. 2. C. d. tt. his uerbis: Non est uobis necessaria in integrum restitutio, si tutores uel curatores uestri possessionem licet pignori nexam, uendiderunt sine decreto.

Tertia replicatio est: Nisi dolo facta sit pignoris uenditio. quæ replicatio approbatur d. l. 2. his uerbis: Quod si creditores id fecerunt, ita demum iuxta formam edicti beneficium tibi impertietur, si fraudulẽta uẽditione participante,

pante, consilio emptoris damnum tibi inflictum esse doceatur.

IX. EXCEPTIO: *Nisi minor qui ueniam ætatis impetrauit, res suas alienauit. Hæc exceptio reprobatur l. 3. C. de his qui ueniam ætatis, hisce uerbis:* Eos qui ueniam ætatis impetrauerunt uel impetrauerint, non solum alienationem, sed etiam hypothecam minimè posse sine decreti interpositione rerum suarum immobilium facere iubemus: in quarum alienatione uel hypotheca decretum illis necessarium est, qui necdum ueniam ætatis meruerunt: ut similis sit in ea parte conditio minorum omnium, siue petita, siue non petita sit ætatis uenia.

X. EXCEPTIO: *Nisi minor qui res suas uendit, iuramento præstito se maiorem dicat. Hæc exceptio approbatur l. 3. in fine. C. si minor se maiorem. cuius uerba uide alibi.*

XI. EXCEPTIO: *Nisi non dominium, sed ius aliquod, puta emphyteuticum, uel usufructus alienetur. Hæc exceptio reprobatur l. 3. §. si ius, cum sequentibus usque ad l. 5. §. 1. ff. de rebus minorum, his uerbis:* Si ius ἐμφυτευτικόν habeat pupillus: uideamus an distrahi hoc à tutoribus posset? Et magis est non posse, quamuis ius prædij potius sit. Nec ususfructus alienari potest, etsi solus fuit ususfructus pupilli. An ergo nec hic non utendo amittatur, si tutor causam præbuerit huius rei? Et manifestum est, restaurari debere. Sed si proprietatem habeat pupillus, non potest usumfructum uel usum alienare, quamuis oratio nihil de usufructu loquatur. Simili modo dici potest, nec seruitutem imponi posse fundo pupilli uel adolescentis, nec seruitutem remitti: quod & in fundo dotali placuit. Si lapidicinas uel aliqua metalla pupillus habuerit stypteriæ uel cuius alterius materiæ: uel si cretæ, argentifodinas, uel quid aliud huic simile, quod tamen priuatis liceat possidere: magis puto ex sententia orationis impediri alienationem. Sed etsi salinas habeat pupillus: idem erit dicendum.

XII. EXCEPTIO: *Nisi uectigale uel quod simile prædium alienetur. Hæc exceptio reprobatur l. 13. C. de prædijs minorum, his uerbis:* Etiam uectigale ad patrimoniale siue emphyteuticum prædium sine decreto præsidis distrahi non licet.

XIII. EXCEPTIO: *Nisi fundus alienus, qui pupilli non est, uenditus sit. Hæc exceptio approbatur l. 5. §. si pupillo. ff. de rebus minorum, his uerbis:* Si pupillo fundus pignoratus sit, an uendere tutores possint? Et puto, hūc enim quasi debitoris, hoc est alienum uendunt. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi impetratum sit ut pupillo, eiusue patri fundum alienum iure dominij possidere liceat. quæ replicatio approbatur ibidem, his uerbis:* Si tamen impetrauerat pupillus uel pater eius, ut iure dominij possideat: consequens erit dicere non posse distrahi quasi prædium pupillare. Idemq; est, etsi fuerit ex causa damni infecti iussus possidere. *Secunda replicatio est: Nisi fundus alienus à pupillo bona fide sit possessus. quæ replicatio approbatur d. l. 5. §. 1. his uerbis:* Si pupillus alienum fundum bona fide emptum possideat, dicendum puto nec hunc alienare tutores posse: etenim si quasi pupillaris distractus est, uenditio non ualet.

XIIII. EXCEPTIO: *Nisi prædium pupillo cum alio commune sit alienatum. Hæc exceptio reprobatur l. 8. §. an obligari. ff. de rebus minorum, his uerbis:* An obligari communia possint quæritur? Sed non puto sine decreto obliganda. Nam quod excipit oratio, ad hoc tantum pertinet, ut perimatur communio, non ut augeatur difficultas communionis. *Concordat l. 17. C. eod. tit. his uerbis:* Inter omnes minores nec commune prædium sine decreto præsidis sententia senatusconsulti distrahi patitur. Nam ad diuisionis causam prouocante maiore socio, eius alienationem & sine decreto fieri iampridem obtinuit. *Ait Iurisconsultus:* Nam quod excipit oratio. *De hac exceptione uide 3. except. 22.*

XV. EXCEPTIO: *Nisi fundus alienatus sterilis sit, uel saxosus, aut pestilens. Hæc exceptio reprobatur l. 13. in prin. ff. de rebus minorum, his uerbis:* Si fundus sit sterilis, uel saxosus, uel pestilens: uidendum est an alienare eum non possit? Et Imper. Antoninus & diuus pater eius in hæc uerba rescripserunt: Quod allegastis, infructuosum esse fundum, quem uendere uultis, mouere nos non potest, cum utique pro fructuum modo precium inuenturus sit.

XVI. EXCEPTIO: *Nisi domus pupilli uendatur. Et hæc exceptio reprobatur l. 22. §. nec domum. C. de administrat. tutor. his uerbis:* Nec domum uerò uendere liceat, in qua defecit pater, minor creuit, in qua maiorum imagines aut non uidere fixas, aut reuulsas uidere, satis est lugubre. Ergo & domus, & cætera omnia immobilia in patrimonio minorum permaneant.

XVII. EXCEPTIO: *Nisi res mobilis pupilli uēdatur. Et hæc exc. reprobatur d. l. 22. in prin. his uerbis:*

Lex quę tutores curatoresq́ne necesſitare adſtrinxit,ut autum, argentum, gemmas, ueſtes,cęteraq́ue mobilia precioſa, urbana etiam mancipia,domos,balnea, horrea,& omnia quæ intra ciuitatem ſunt,uenderēt, omniaq; ad numos redigerent,præter prędia & mancipia ruſtica, mulrum minorum utilirari aduerſa eſt. Pręcipimus itaq; ut hęc omnia nulli turorum curatorumúe liceat uendere: niſi hac fortè necesſitate & lege, qua ruſticum prædium atq; mancipiū uendere,uel pignorare,uel in dotē dare in præteritum licebat: ſcilicet per inquiſitionem iudicis,probationem cauſę,& interpoſitionem decreti, ut fraudi locus non ſit. Ante omnia igitur urbana mancipia, quæ totius ſupellectilis noticiam gerunt,ſemper in hęreditate & in domo retineantur.nam boni ſerui fraudem fieri prohibebunt:mali,ſi res exegerit, ſub quęſtione poſiti,poterūt prodere ueritatem , atque ita omnia obſeruabunt,ut nec inuentaria minuere, nec mutare,uel ſubtrahere aliqd tutor ualeat. Quod & in ueſte,margaritis,gemmis,& in uaſculis , cæterisq́; ſupellectilibus neceſſarium eſt:& tolerabilius eſt (ſi ita contigerit) ſeruos mori ſuis dominis,quàm ſeruire extraneis, quotum fuga potius rutori adſcribitur,ſiue negligentia diſſoluram eſſe patiatur diſciplinam,ſiue duricia, uel inedia, atque uerberib.eos adficiat. nec enim dominos execrantur, ſed magis diligunt: ita ut hæc lex per hoc quoq; melior antiqua ſit. Tunc enim remora ſeruotum cuſtodia,etiam uita minotum ſæpius prodebatur. Serui etiā qui aliqua arte ſunt præditi, operas ſuas commodo minoris inferēt: & reliqui minores q in uſu domini eſſe nō poterint, quibusq́ue ars nulla eſt, partim labore ſuo, partim alimoniatum taxatione paſcantur. Lex enim nō ſolum contra tutores, ſed etiam contra fœminas immoderatas atq; intemperātes proſpexit minoribus: quæ plerunq; nouis maritis non ſolum res filiorū, ſed etiā uitam addicunt. Huc accedit quod ipſius pecunię(in qua robur omne patrimoniotum ueteres poſuerunt) fœnerādi uſus uix diuturnus,uix continuus & ſtabilis eſt: quo ſępè interdicente pecunia,ad nihilum minotum patrimonia deducuntur.Iam ergo uenditio turoris nulla ſit, niſi interpoſitione decreti:exceptis ueſtibus, quæ detritæ uſu,'aut corruptæ ſeruando ſeruari non potuerint.Animalia qnoq; ſuperuacua minotum quin ueneant,non uetamus.

XVIII. EXCEPTIO: *Niſi ueſtes detritæ, uel animalia ſuperuacua uendantur. Hæc exceptio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Exceptis ueſtibus quæ detritæ uſu,&c. *Concordat l.4.C.quando decreto opus non eſt,his uerbis:* Et ſine interpoſitione decreti, tutores uel curatores quarumcunque perſonarum ueſtes detritas & ſuperuacua animalia uendere permittimus.

XIX. EXCEPTIO: *Niſi res tempore perituras diſtraxerint. Hæc exceptio approbatur l.6. §.ſi tutor.ff.de adminiſtrat. tutor. cuius uerba uide ſ̄. cap 3.officio 5.reg.11.*

XX. EXCEPTIO: *Niſi fructus uendantur. Hæc exceptio approbatur l.28.§.fin.C.de adminiſtrat.tutor. his uerbis:* Sancimus, turoribus et omnibus curatoribus licere ftuctus,ſiue qui ex reditibus prædiorum colliguntur, ſiue in ſubſtantia perſonarum,quatum gubernationem habent,inuenti fuerint:id eſt uinum,& oleum,& frumentum,uel cuiuſcunq; ſpeciei ſunt, ſine decreto diſtrahere iuſto precio , quod in bis locis,in quibus uenditio celebratur,tunc temporis dignoſcitur obtinere: & quæ ex uenditione eorundem ftuctuum colliguntur pecuniæ, cum alia pupillorum uel adulrorum, aliarumq́ue perſonatum ſubſtantia adminiſtrentur.

XXI. EXCEPTIO, *ſumpta ex genere alienationis, quo res pupillaris eſt alienata, reprobatur l. 4. C. de prædijs minorum, his uerbis:* Non ſolum per uenditionem ruſtica prædia uel ſuburbana pupilli uel adoleſcentes alienare prohibentur: ſed neque tranſactione,neque permutatione, & multo magis donatione, nec alio quoquo modo ea transferre à dominio ſuo poſſunt. Igitur etſi tu fratribus tuis per tranſactionem fundum dediſti,uindicare eum potes. Sed etſi quid in uicem ab eis ex eodem pacto conſecutus es, id mutuò reſtituere debebis. *Quod hic dicitur de tranſactione, intellige ſecundum id quod dictum ſ̄.cap.3.officio 14.Planè exceptio propoſita admittitur in quibuſdam ſpeciebus, quæ proponūtur in exceptionibus proximè ſequentibus.*

XXII. EXCEPTIO: *Niſi cum ſocio pupilli prouocante, res communis cum illo diuiſa ſit, & ſic per diuiſionem alienata. Hæc exceptio approbatur uerbis ſ̄.ead.reg.in prin.propoſitis hiſce:* Si communis res erit, & ſocius ad diuiſionem prouocet, nihil nouandum cenſeo. *Concordat l.8.§.fin. ff. eod.tt.cuius uerba uide ſ̄. except. 14. Concordat l. 17. in fine. C.de prædijs minorum. cuius uerba uide ſ̄. d. excep. 14. Huius exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi res pro diuiſo, non pro indiuiſo ſit communis. quæ exceptio approbatur l. 5. §. fin. ff. de rebus minorum, his uerbis:* Communia prædia accipere debemus, ſi pro indiuiſo communia ſint. Cæterùm ſi pro diuiſo communia ſint, ceſſante oratione, decreto locus erit.

Secunda replicatio eſt : Niſi alius proprietatem, alius

alius usumfructum in eadem re habeat. quæ replicatio approbatur l. 6. ff. d. tt. his uerbis: Sed si fortè alius proprietatem fundi habeat, alius usumfructum: magis est ut cesset hęc pars orationis, quę de diuisione loquitur. nulla enim communio est. *Tertia replicatio est: Nisi inter duos pupillos res communis sit, interq; eos diuisio sit facta. quæ replicatio approbatur l. 7. in prin. ff. d. tt. his uerbis:* Si pupillorum sint communia prædia, qui diuersos tutores habent: uideamus an alienatio locum habere posit? Et cum prouocatio necessaria sit, puto alienationem impediri. Neuter enim poterit prouocare, sed ambo prouocationem expectant. Item si eosdem tutores habent, multo magis quis impeditam alienationem dicet.

XXIII. EXCEPTIO: *Nisi permutatum sit, uel transactum. Hæc exceptio reprobatur l. 4. C. de prædijs minorum. cuius uerba uide suprà except. 21.*

XXIIII. EXCEPTIO: *Nisi prædium minoris in solutum sit datum. Hæc exceptio approbatur l. 5. §. si pupillus. ff. de rebus minorum, his uerbis:* Si pupillus stipulanti spoponderit: an soluere posit sine prætoris authoritate? Et magis est, ne posit. Alioquin inuenta erit alienandi ratio. Sed si pater stipulanti fundum spoponderit, successeritq; pupillus in stipulatum: fortius dicetur sine prætoris authoritate posse eum reddere. Idemque etsi iure hæreditario alij successerit, qui erat obligatus. Eadem ratione etsi parens fundum uendiderit, uel quis alius cui pupillus successerit: potest dici pupillum cætera uenditionis inconsulto prętore posse perficere. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi non ex contractu hæreditario, sed pupillari res soluatur. quæ replicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Si pupillus stipulanti spoponderit, an soluere posit, &c. *Secunda replicatio est: Nisi aliud quam quod soluit, debuit. quæ replicatio approbatur l. 15. C. de prædijs minorum, his uerbis:* Si minor uigintiquinque annis prædium rusticum, cum aliud deberes, sine decreto in solutum dedisti: dominium à re discedere non permisit senatusconsulti authoritas. *Tertia replicatio est: Nisi fundus ipsius pupilli ab eo hærede instituto, legatus soluatur. quæ replicatio approbatur l. 5. §. si fundus. ff. de rebus minorum, his uerbis:* Si fundus legatus, uel per fideicommissum fuerit relictus Seio à pupillo hærede instituto: an tutores restituere hunc fundum posint sine authoritate prætoris? Et putem, siquidem rem suam legauit, cessare orationem. Sin uerò de re pupilli, dicendum erit, locum esse orationi, nec incōsulto prętore posse alienari.

XXV. EXCEPTIO: *Nisi ex causa iudicati prædium restituatur. Hæc exceptio approbatur l. 3. §. item quæri potest. in fine. ff. de rebus minorum. cuius uerba uide j. except. proxim. Concordat l. 1. C. eod. tt. cuius uerba uide suprà except. 8. replic. 1.*

XXVI. EXCEPTIO: *Nisi cum tutor fundum pupillarem peteret, litis æstimationem pro eo accepit. quæ exceptio approbatur d. §. item quæri, hisce uerbis:* Quæri potest, si fundus à tutore pupillaris petitus sit, nec restituatur: an litis æstimatio oblata alienationem pariat? Et magis est ut pariat. Hæc enim alienatio non sponte tutorum fit. Idemq; erit dicendum, etsi fundus petitus sit, qui pupilli fuit, & contra pupillum pronunciatum, tutoresque restituerunt. Nam & hic ualebit alienatio, propter rei iudicatæ authoritatem.

XXVII. EXCEPTIO: *Nisi ex causa damni infecti, uel legatorum seruandorum, aut alia simili causa quis in possessionem rerum pupillarum missus sit. Hæc exceptio approbatur l. 3. §. 1. ff. de rebus minorum. cuius uerba uide suprà exceptione 5.*

XXVIII. EXCEPTIO: *Nisi rem alij obligatam, alij obligauerit, ut eam à priore creditore luat. Hæc exceptio approbatur l. 7. §. fin. ff. de rebus minorum, his uerbis:* Si obligauerit rem tutor sine decreto: quamuis obligatio non ualeat, est tamen exceptioni doli mali locus: sed tunc demum, cum tutor acceptam mutuam pecuniam ei soluerit, qui sub pignore erat creditor. Item uidendum est, an & obligare ei rem posit? Et dicendum est, si eandem sortem acceperit, nec grauioribus usuris, ualere obligationem, ut ius prioris creditoris ad sequentem transeat. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi tutor ius alterius creditoris in se transferat. quæ replicatio reprobatur quidem l. 12. ff. eod. tt. cuius uerba uide s̄. cap. prox. reg. 5. approbatur uerò per ea quæ habentur s̄. d. reg. 5.*

XXIX. EXCEPTIO: *Nisi in emptione prædij conuenerit, ut res empta uenditori pignori sit obligata, donec precium à pupillo soluatur. Hæc exceptio reprobatur l. 1. §. fin. cum lege sequente. ff. de rebus minorum, his uerbis:* Si minor uigintiquinque annis emerit prædia, ut quoad precium solueretur, essent pignori obligata uenditori: non puto pignus ualere. nam ubi dominium quæsitum est minori, cœpit non posse obligari. Paulus. Sed hic uidetur illud mouere, quod cum dominio pignus quæsitum est, & ab initio obligatio inhæsit. Quod si à fisco emerit, nec dubitatio est, quin ius pignoris saluum sit. Si igitur talis species in priuato uenditore inciderit, imperiali beneficio

beneficio opus est, ut rescripto pignus confirmetur.

XXX. EXCEPTIO: *Nisi propter nuptias res minoris donata, uel in dotẽ data sit. Hæc exceptio reprobatur l.8.C.de prædijs minorum, his uerbis:* Prædia rustica, quæ contra senatusconsultum data esse ante nuptias sponsaliorum nomine precum tuarum confessio ostendit: cum proprietas ad te propter iuris interdictum transire non potuerit, in dominio mariti permansisse palàm est. *Admittitur exceptio hæc sub conditione generali, scilicet, Si decretum prætoris interuenerit. quæ distinctio approbatur l.3.§. fin.ibi:* Excepta.*C.si maior factus uenditionem.cuius uerba uide* ∫.*except.38.*

XXXI. EXCEPTIO: *Nisi ob æs alienum alienatio prædij pupillaris sit facta. Hæc exceptio approbatur l.12.C.de prædijs minorum.cuius uerba uide* s̄*.except.3.repl.3.* Concordat *l. 18. C.eod.tit. cuius uerba uide d. except.3.repl.1.*Concordat *l.5. §. si æs alienum. ff. de rebus minorum. cuius uerba uide d. repl.3. Huius exceptionis replicatio est: Nisi sine decreti interpositione ob æs alienum uenditio sit facta. Hæc replicatio approbatur l. 5.§.non passim.ff. de rebus minorum. cuius uerba uide suprà d.except.3. repl. 1.Cõcordat l.1.in prin.ibi : quod si fortè.ff.eod.tit.cuius uerba uide suprà ead.reg.in prin.*

XXXII. EXCEPTIO: *Nisi tutor seruum pupillarem uel pupillus manumisit. Hæc exceptio reprobatur l. ultim. in prin. ff. de curatoribus furioso.cuius uerba uide suprà cap.3.officio 5.reg. 10. except.2.*

XXXIII. EXCEPTIO: *Nisi legatum repudiauit. Et hæc exceptio reprobatur l.5.§.fundum.ff. de rebus minorum, his uerbis:* Fundum legatum repudiare pupillus sine prætoris authoritate non potest. Esse enim & hanc alienarionem, cum res sit pupilli, nemo dubitat.

XXXIIII. EXCEPTIO: *Nisi pupillus, cuiusúe tutor actionẽ pupillo competentem remiserit. Et hæc exceptio reprobatur exemplo l.7. C.de prædijs minorum, his uerbis:* Si ad resoluendam donationem, quam in emancipatum te pater cootulerat, minor annis cautionem ei remisisti: cum huiusmodi scriptura contra senatusconsulti authoritatem data sit, non oberit iuri tuo.

XXXV. EXCEPTIO: *Nisi seruitutem prædio pupillari imposuit uel remisit. Et hæc exceptio reprobatur l.3.§.penult.ff. de rebus minorum.cuius uerba uide* s̄*.except. 11.*

XXXVI. EXCEPTIO: *Nisi usumfructum pupillarem non utendo amiserit. Hæc exceptio reprobatur d.l.3.§.finim.ibi:* An ergo nec hic. *cuius uerba uide d. except.11.*

XXXVII. EXCEPTIO: *Nisi minor maior factus, alienationem rei suæ ratam habuerit. Hæc exceptio approbatur l. 2. C.si maior factus uendit.his uerbis:* Si sine decreto præsidis prædia tua à tutore tuo alienata sunt, nec speciali confirmatione, uel (si bona fide possessor fuisset) statuti temporis excursu id quod perperam est factum, fuerat stabilitum: præses prouinciæ possessionem in ius tuum retrahet. *Ait Imper.* Nec speciali cõfirmatione quod perperã est factum, fuerat stabilitum. *Hisce uerbis exceptio proposita approbatur, cuius replicatio hæc est: Nisi errore lapsus, alienationem ratam habuerit. quæ replicatio approbatur l. 1. C. d. tit. his uerbis:* Cum proponas curatorem patris tui sine interposito præsidis decreto prædium rusticum hæredi creditoris, seu curatoris eius destinasse uenundare, eamque uenditionem deceptum patrem tuum ratam habuisse: si minore precio distractum est prædium, & inconsulto errore lapsum patrem tuum, perperam uenditioni consensum dedisse constiterit: non ab re erit superfluum precij in compensationem deduci. Quod præsidis prouisione fieri conuenit, cuius solertiæ coogruum est, si diuersa pars bonam fidem non amplectatur, in arbitrio eius ponere, an uelit possessionem cum fructibus restituere: ita ut fœnebris pecunia cum competentibus usuris restituatur.

XXXVIII. EXCEPTIO: *Nisi minor maior factus, per quinque annos alienationem non impugnarit. Hæc exceptio approbatur l. 3. C. si maior factus uendit. his uerbis:* Si quando sine decrero minorum, uel adhuc sub curatoribus constitutotum, uel per ueniam ætatis eorum curam excedenrium, res alienantur uel supponuntur, & ad perfectam ætatem ijdem minores prouecti, longo silentio querelam huiusmodi tradiderint: ut inutilis alienatio uel suppositio diuturno silentio roboretur, certum tempus ad talem confirmationem præfinitum esse censemus. Ideoque præcipimus, si per quinque continuos annos post impletam minorum ætatem, id est uigintiquinque annos connummerandos, nihil conquestus est super tali alienatione uel suppositione is qui eam fecit, uel hæres eius, minimè retractari eam occasione prætermissionis decreti: sed sic tenere, quasi ab ioitio legitimo decreto fuisset alienata res, uel supposira. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi res minoris titulo lucratiuo sit alienata. quæ replicatio approbatur simul & distinguitur d. l. 3. his uerbis:* Cum autem donationes à minoribus nec cum decreto celebrari possint, si minor uel post ueniam ętatis rem immobilem donationis titulo in aliũ (excepta propter

pter nuptias donatione) transscripserit: non aliter hoc firmitatem habebit, nisi post uigintiquinq; annos impletos, inter præsentes quidem decennium, inter absentes autem uicennium donatore adquiescente effluxerit: ut tamen in hæredis persona illud tantummodo tempus accedat, quod post eiusdem hæredis minoris ætatem silentio transactum sit. *Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi propter nuptias res minoris sit donata. quæ exceptio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Excepta propter nuptias donatione. *Altera duplicatio est: Nisi post completam minoris ætatem decem anni inter præsentes, uel uiginti inter absentes excesserint. quæ duplicatio approbatur itidem uerbis iam propositis hisce:* Nisi post uigintiquinque annos impletos inter præsentes, &c. *Concordat l. 4. C. si quis ignorans rem minoris, hisce uerbis:* Quoniam aduersus emptorem, ad quem ex persona eius cui contra senatusconsultum donata res est, iusto titulo interueniente, ea res de qua lis est, transitum fecit: requirere oportebit an præsente priore domino, & maiore effecto, sine controuersia bona fide decennio: uel absente uiginti annis, qui quæstionem patitur, possessor fuisse monstretur. Quòd si apud grauitatem tuam manifestè constiterit: sine ulla cunctatione, habita longi temporis præscriptione petitorem oportebit excludi. *Altera replicatio est: Nisi non à minore nec eius tutore, sed ab alio res pupillaris sit uendita. quæ replicatio approbatur l. 1. C. si quis ignorans rem minoris, hisce uerbis:* Si ea quæ in iura tutoris hæreditario uel honorario titulo succesit, possessionem tuam uendiderit: si ut pupillarem distraxit, emptor qui sciens à tutoris hærede mercatus est, cum officium morte finiatur, alienam rem comparando, de temporis interuallo nullam potuit adquirere defensionem. Si uerò ut suam distraxit, ignoransque rem alienam emptor comparauit: neque statim per traditionem possessionis dominus effectus est, sed tantummodo aduersus te statuti temporis (cum te legitimæ ætatis esse non diffitearis) potest uti præscriptione.

Tertia replicatio est: Nisi non ut pupillaris, sed alterius res uendita sit. quæ exceptio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius duplicatio hæc est, Nisi re bona fide empta, decem uel uiginti anni post completam legitimam ætatem excesserint. quæ duplicatio constat ex uerbis iam propositis hisce: Si uerò ut suam distraxit, ignoransque rem alienam emptor comparauit: neque statim per traditionem, &c.

XXXIX. EXCEPTIO: *Nisi res minoris alienata, usucapta sit. Hæc exceptio præcedente exceptione antiquior est, approbaturq; l. 3. C. si quis ignorans rem minoris, hisce uerbis:* Possessiones tuæ rusticæ uel suburbanæ sine causæ cognitione & interpositione decreti contra senatusconsultum alienatæ, nec à secundo emptore rectè tenentur, nisi statutum temporis spacium intercessit. *Concordat l. 2. ibi: uel si bona. C. si maior factus. cuius uerba uide s. exc. 37. in prin. Att imperat.* Nisi statutum temporis spacium intercessit. *Hisce uerbis exceptio proposita approbatur. Est autem statutum temporis spacium inter præsentes quidem decennium, inter absentes uerò uicennium. de quo in Comment. Vsucapionis est actum. Hodie autem iure nouo illud tempus in alienatione rerum minoris coarctatum est in quinquennium, ut ex superiore proxima exceptione constat. Sed & hodie casus qui ab ista exceptione excipiuntur, ad propositam exceptionem pertinent, ut ostensum s. d. except. proxim. repl. 1. dupl. 2. item repl. 3. dupl. 1. Huius autē exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi is qui rem minoris comparauit, malæ fidei sit possessor. quæ replicatio approbatur l. 1. in prin. C. si quis ignorans. cuius uerba uide s. except. prox. repl. 2. Concordat d. l. 2. ibi: si bona fide possessor fuisset. Plura de replicatione proposita, sed & plures propositæ exceptionis replicationes uide in d. Comment. usucap.*

XL. EXCEPTIO: *Nisi minor pecunia uel re quam ex alienatione suæ rei accepit, locupletior factus tam non restituat. Hæc exceptio approbatur l. 13. §. quanquam. ff. de rebus minorum, his uerbis:* Quanquam neque distrahere, neque obligare tutor pupillare prædium possit: si tamen (ut Papinianus lib. V. Responsorum ait) errore lapsus uendiderit, & precium acceptum creditoribus paternis pueri soluerit: quandoque prædium domino cum fructibus uindicanti, doli exceptio non inutiliter opponitur, precium ac medij temporis usuras, quæ creditoribus debentur, non offerenti: si ex cæteris facultatib. eius æs alienum solui non potuerit. Ego autem notaui, etsi solui potuit, si tamen illæ res saluæ erunt, ex quatum precio æri alieno satisfieri potuerat: dicendum esse adhuc doli exceptionem obstare, si lucrum captet pupillus ex damno alieno. *Concordat l. 7. §. si obligauerit. ff. eod. tit. cuius uerba uide s. except. 28. Concordat item l. 7. §. 1. ibi: quod si precio. ff. de curatoribus furioso. cuius uerba uide j. cap. proxim. quæst. 2. reg. 1. except. 17. Concordat item l. 4. in fine. C. de prædijs minorum. cuius uerba uide s. exception. 21. Item concordat l. 14. C. eod. tit. his uerbis:* Vtere uiri prudentissimi Papiniani responso, cæterorumque quorum precibus fecisti mentionem, sententijs: ac doli mali exceptionem oppone, precium ob eorum debitum solutum probans, si sortem cū usuris quæ fisco deberentur,

tur, pupilli non offerentes, fundos prouinciales citra decretum prȩsidis uenundatos cum fructibus petant. *Concordat item l. 16. C. eod. tt. his uerbis:* Si prædium rusticum uel suburbanum (quod ab urbanis non loco, sed qualitate secernitur) in pupillari ætate constituta, tutore authore, uel adulta sine decreto præsidis prouinciæ, in qua situm est, uendidisti: secundũ sentẽtiam senatusconsulti dominium eius siue ius à te discedere non potuit, sed uindicationem eius, & fructuum: uel ijs non existentibus, condictionem competere constitit. Emptor autem si probare potuerit ex cæteris facultatibus obedire te muneribus siue oneribus nõ potuisse, ad utilitates præterea tuas cessisse pecuniam, quam precij nomine sumpseras: doli exceptionis auxilio precium cum usuris quas præstitura esses, & sumptus meliorati prædij seruare tantummodo potest. *Concordat item l. 1 in fine. C. si maior factus uenditionem, &c. cuius uerba uide s. excep. 37. repl. 1. Propositæ exceptionis replicatio hæc est: Nisi minor re uel pecunia accepta, locupletior factus non sit. Hæc replicatio approbatur l. 10. C. de prædijs minorum, his uerbis:* Prædiorum quæ sine decreto alienata sunt, dominium tibi persequenti præses opem feret: apud quem si illuxerit, non uniuersa precia, quæ curatori tuo data sunt, in patrimonium tuum processisse: pro ea dũtaxat pecuniæ parte conuenire te permittet, quã in facultates tuas erogatam esse constiterit.

XLI. EXCEPTIO: *Nisi meliorato prædio, minor sumptus meliorationis non restituat. Hæc exceptio approbatur l. 16. in fine. C. de prædijs minorum. cuius uerba uide s. except. prox.*

XLII. EXCEPTIO: *Nisi tutelæ uel alia actione minor æstimationem prædij sit consecutus. Hæc exceptio approbatur l. 10 ff. de rebus minorum, his uerbis:* Illicitè post senatusconsultum pupilli uel adolescentis prȩdio uenundato, si eo nomine apud iudicem tutelȩ uel utilis actionis æstimatio facta est, eaq; soluta, uindicatio prædij ex æquitate inhibebitur.

Replicationes præcedentium exceptionum generales.

Hactenus propositæ regulæ exceptiones sunt enumeratæ, quarum replicatio generalis prima hæc est: Nisi magnum ex alienatione damnum minor sentiat. tunc enim in integrum restitutionem petere minor potest. quæ replicatio approbatur l. 49. ff. de minoribus uigintiquinq; annis, hisce uerbis: Si res pupillaris uel adolescentis distracta fuerit, quam lex distrahi non prohibet: uenditio quidẽ ualet, ueruntamen si grande damnum pupilli uel adolescentis uersatur (etiamsi collusio non intercessit) distractio per in integrum restitutionem reuocatur. *Concordat l. 1. C. de prædijs minorum. cuius uerba uide s. except. 8. repl. 1. Concordat item l. 2. C. eod. tt. cuius uerba uide suprà d. except. 8. repl. 2. & 3. Item concordat l. 11. C. eod. tt. cuius uerba uide suprà except. 3. repl. 8. Secunda replicatio generalis est: Nisi pupillus sine tutoris authoritate rem suam distraxerit. quæ replicatio approbatur per ea quæ proponentur j. cap. prox. Sed & plures huiusmodi replicationes generales uide j. d. cap. prox.*

II. QVAE EX INVTILI ALIEnatione rerum minoris competat actio?

Actio tam in personam quàm in rem seu rei uendicatio minori competit. quæ regula approbatur l. 5. §. penult. ff. de rebus minorum, his uerbis: Videndum est utrum in rem, an in personam dabimus minori actionem? Et magis est ut & in rem detur, non tantum in personam aduersus tutores siue curatores. *Concordat l. 3 C. eod. tt. cuius uerba uide suprà except. 6. Concordat item l. 3. C. si quis ignorans rem minoris. cuius uerba uide suprà except. 39. Concordat item l. 2. C. eod. tt. cuius uerba uide j. quæst. prox. competit etiam in integrum restitutio. de qua re uide paulo superius repl. generali 1.*

III. QVID VENIAT IN hac actione?

Etiam fructus ueniunt. quæ regula approbatur d. l. 2. his uerbis: Si contra amplissimi ordinis decretum possessiones tuæ distractæ sunt, conueni earum possessorem, ut (si ita probaueris gestum) & possessio retrahatur, & fructus uniuersi reuocentur: si non bona fide emptorem fuisse qui emit, constiterit.

IIII. EVENTVS HVius actionis.

I. Regula. De restituendo ab actore quatenus locupletior est factus. De hac re dictum suprà except. 40.

II. Regula De actione euictionis contra tutorem, eiusq; res, proponitur l. 9. C. de prædijs minorum. cuius uerba uide j. cap. prox. quæst. 2. reg. 2. except. 1.

DE AVTHORITATE EI quod gerit pupillus, à tutore accommodanda. Cap. VII.

INter officia tutoris numeratur & hoc, ut ei quod gerit pupillus, author fiat: quo non facto, uel non rectè facto, tutelæ actione tenetur, & nihil ualet quod actũ est. de qua re hoc loco est dicendum: & primùm quidem de eo, si tutor pupillo author factus non sit: deinde de eo, si author sit factus.

I. SI TVTOR EI QVOD A' pupillo gestum est, author factus non sit, quid iuris?

I. Regula. Si tutor pupillo author factus non sit, id quod à pupillo gestum est, nullius est momẽti. quæ regula approbatur exemplo l. 2. C. de author. præstanda, his

ds,his uerbis: Nec actiones sine tutoris authoritate in pupillari ætate constituta remittendo quidquam amittere potes. *Leges concordantes uide paßim in contractibus, & alijs negocijs de pupillo. Huius regulæ exceptiones hæ sunt.*

I. EXCEPTIO, *sumpta ex genere contractus, quem celebrauit pupillus: & alio quod gerit pupillus, quo quid alienat, reprobatur l. 9. in prin. ff. de author. tutor. his uerbis:* Obligari ex omni contractu pupillus sine tutoris authoritate nõ potest.

II. EXCEPTIO: *Nisi manumittat pupillus. Et hæc exceptio reprobatur d. l. 9 §. ex hoc, his uerbis:* Ex hoc quod pupillus nullam rem sine tutoris authoritate alienare potest, apparet, nec manumittere eum sine tutoris authoritate posse. *Plura de hac re uide J. lib. prox. cap. 5. except. 4.*

III. EXCEPTIO: *Nisi adquirat sibi pupillus, cõditionemq; suam faciat meliorem. Hæc exceptio approbatur Inst. de authoritate tutor. in prin. his uerbis:* Authoritas tutoris in quibusdã causis necessaria pupillis est, in quibusdã non est necessaria. ut ecce, si quid dari sibi stipulentur, non est necessaria tutoris authoritas: quòd si alijs promittant pupilli, necessaria est tutoris authoritas. Nãq; placuit meliorẽ quidẽ conditionem licere eis facere etiã sine tutoris authoritate, deteriorẽ uerò non aliter quàm cum tutoris authoritate. Vnde in his causis, ex quib. obligationes mutuæ nascũtur, ut in emptionibus, uẽditionibus, locationibus, conductionib. mandatis, depositis, si tutoris authoritas nõ interueniat, ipsi quidẽ qui cum his contrahunt, obligantur: at inuicem pupilli non obligantur. *Concordat l. 9. in prin. ff. eod. tit. his uerbis:* Adquirere autem sibi stipulando, & per traditionẽ accipiendo pupillus etiã sine tutoris authoritate potest. *Concordat Inst. quib. alienare licet. §. at ex contrario, his uerbis:* At ex contrario omnes res pupillo & pupillæ sine tutoris authoritate rectè dari possunt. *Concordat item l. 11. ff. de adquir. rer. dom. cuius uerba uide in Comment. de rerũ dom. cap. 4. causa 1. except. 3. Concordat item l. 1. C. de author. præstanda, his uerbis:* Neq; tutoris, neq; curatoris absentia quidquam stipulationi pro pupillo habitæ nocet. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi credat pupillus. nam hoc casu ne ad certi quidẽ condictionem adquirendam ualet, quod agitur. quæ replicatio approbatur l. 9. in prin. ff. de author. tutor. his uerbis:* Sed credendo pupillus obligare sibi non potest: quia sine tutoris authoritate nihil alienare potest. *Cõcordat l. 19. §. si pupillus. ff. si certũ petatur. cuius uerba uide alibi. Secunda replicatio est: Nisi creditori suo soluat pupillus. nam nec hoc casu ad exceptionem adquirendam solutio ualet. quæ replicatio approbatur d. l. 9. §. pupillus, his uerbis:* Pupillus ex omnib. causis soluendo sine tutoris authoritate, nihil agit: quia nullum dominium transferre potest. Si tamen creditor bona fide pecuniã pupilli consumpserit, liberabitur. *Concordat l. 14. §. fin. ff. de solutionib. his uerbis:* Pupillũ sine tutoris authoritate nec soluere posse palã est: sed si dederit nummos, non fient accipientis, uindicariq; poterunt. Planè si fuerint consumpti nummi, statim liberabitur. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi nummi à pupillo in solutum dati, à creditore bona fide sint consumpti. quæ duplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Si tamen creditor bona fide pecuniam pupilli cõsumpserit, liberabitur. *Item uerbis hisce:* Planè si fuerint consumpti nummi, statim liberabitur. *Concordat item l. 19. §. si pupillus. ff. si certum petatur. cuius uerba uide alibi. Tertia replicatio est: Nisi pupillus hæreditatẽ adierit, uel ex fideicommisso susceperit. quæ replicatio approbatur Inst. de author. tutor. §. neq; tamen, his uerbis:* Neq; tamen hæreditatẽ adire, neq; bonorũ possessionem petere, neq; hæreditatẽ ex fideicommisso suscipere aliter possunt, nisi tutoris authoritate (quamuis illis lucrosa sit) ne ullum damnũ habeant. *Concordat l. 9. §. pupillus. ff. eod. tit. his uerbis:* Pupillus hæreditatẽ adire sine tutoris authoritate non potest, quãuis lucrosa sit, ne ullum habeat damnũ. Sed nec ex senatuscõsulto Trebelliano hæreditatem recipere sine tutoris authoritate potest. *Concordat item l. 11. ff. eod. tit. his uerbis:* Si ad pupillum aut furiosum bonorũ possessio pertineat, expediẽdarũ rerum gratia & in agnoscenda, & in repudianda bonorum possessione uoluntatẽ tutoris curatorisq; spectari debere placuit: quia si quid contra modũ pupilli, furiosiúe fecerint, tutelæ curationisúe iudicio tenebuntur. *Concordat itẽ l. 7. §. sin uerò perpetuò. C. de curatore furiosi, his uerbis:* Si perpetuò furiosus sui iuris sit, tunc in paterna quidem hæreditate, quæ quasi debita ad posteritatem suam deuoluitur, nulla est iuri ueterum dubitatio: cum illico appareat, & suus hæres existat suis parentib. Sin autem ex alia quacũq; causa hæreditas ad eum uel succesßio perueniat: tũc magna & inextricabilis uetustißimo iuri dubitatio exorta est, siue adire hæreditatẽ, uel bonorum possessionẽ petere furiosus posßit, siue nõ: etsi curator eius ad bonorũ possessionẽ petendã admitti debeat. Et iuris authores ex utroq; latere magnũ habuere certamẽ. Nos itaq; utranq; authorũ aciem certo fœdere cõpescẽtes, sancimus, furiosum quidem nullo modo posse uel hæreditatẽ adire, uel bonorũ possessionẽ agnoscere. Curatori aũt eius licentiã damus, imò magis necesßitatẽ imponimus, si utilẽ esse suc-

cessionem existimauerit, eam bonorũ possessionem agnoscere, quę antè ex decreto dabatur, & ad similitudinem bonorũ possessionis habere: cum petitio bonorũ possessionis Constantiniana lege sublata sit, & ab ea introducta obseruatio, quæ pro antiqua sufficit petitione. *Hæc de tertia exceptione.*

IIII. EXCEPTIO: *Nisi minor uigintiquinq; annis in criminali causa accuset, uel conueniatur. Hæc exceptio reprobatur l. 4. C. de authoritate præst. his uerbis:* Clarum posteritati facientes, sancimus, omnimodo debere & agentibus, & pulsatis in criminalibus causis minorib. uigintiquinq; annis adesse tutores uel curatores, in quibus casibus adultos & pupillos leges accusari concedunt: cũ cautius & melius sit cum suasiône perfectissima & responsa facere minores, litemq; inferre, ne ex sua imperitia, uel iuuenili calore aliquid uel dicant, uel taceant: quod si fuisset prolatũ, uel nõ expressum, prodesse eis poterat, & à deteriore calculo eos eripere.

V. EXCEPTIO: *Nisi pupillus suæ ætatis factus ratum habuerit id quod actum est. Hæc exceptio approbatur l. 5. §. itẽ ipse. ibi: sanè si suæ, bisce uerbis:* Si suæ ętatis factus pupillus cõprobauerit emptionem, contractus ualet.

VI. EXCEPTIO: *Nisi locupletior factus sit pupillus ex eo quod gessit. quæ exceptio approbatur d. l. 5. §. naturaliter, his uerbis:* Naturaliter tamẽ obligabitur pupillus, in quantũ locupletior factus est. nam in pupillũ non tantùm tutori, uerùm & cuiuis alij actionẽ in quantum locupletior factus est dandã, diuus Pius rescripsit. *Concordat d. l. 5. §. pupillus, bisce uerbis:* Pupillus uendẽdo sine tutoris authoritate nõ obligatur, sed nec emendo, nisi in quantũ locupletior factus est.

VII. EXCEPTIO: *Nisi res à pupillo comparata, usucapta sit uel præscripta. Hæc exceptio reprobatur l. 3. C. de author. præstanda, his uerbis:* Eum qui à pupillo sine tutoris authoritate distrahente comparauit, lõgi temporis spacium non defendit. *Hæc de prima regula.*

II. Regula. *Si tutor pupillo author factus non sit, tutelæ actione tenetur. quæ regula approbatur l. 17. in fine. ff. de author. tutor. cuius uerba uide ĩ. reg. prox. Concordat l. 11. in fine. ff. eod. tt. cuius uerba uide s̃. except. 3. repl. 3. Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi ob ualetudinem, absentiam, uel aliam similem causam tutor author fieri non potuit. quæ exceptio approbatur l. 10. ff. d. tt. his uerbis:* Tutor qui per ualetudinem, uel absentiam, uel aliam iustam causam author fieri non potuit, non tenetur.

III. Regula. *Tutor ut author fiat, cogi non potest. quæ regula approbatur l. 17. ff. de author. præst. his uerbis:* Si tutor pupillo nolit author fieri, nõ debet eum prætor cogere: primũ, quia iniquum est, si non expedit pupillo, authoritatem eum præstare: deinde etsi expedit, tutelę iudicio pupillus hanc iacturam consequitur.

II. SI TVTOR EI QVOD gessit pupillus, author factus sit, quid iuris?

I. Regula. *Gestum à pupillo ratum est. quæ regula ipso quidem iure approbatur: declaratur etiã l. 3. in fine. ff. de author. præstanda. cuius uerba uide ĩ. except. 24. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi pupillus tutore authore rem suam sine decreto prætoris alienauerit. quæ exceptio approbatur l. 9. C. de prædijs minorum, his uerbis:* Etsi is quem prædium rusticũ minoris distraxisse adfirmas, curatoris officio functus id fecit: uenditio tamen contra diui Seueri orationẽ facta, pręsidis sententia nõ immeritò rescissa est. Pignora sanè quę ob euictionis periculũ idẽ curator ex rebus proprijs tibi obligauit, non prohiberis persequi. *Plura de exceptione proposita, eiusq; replicationibus uide s̃. cap. prox. Secunda exceptio est: Nisi tutore autore pupillus manumiserit apud consiliũ causa non probata. quæ exceptio approbatur l. 9. §. 1. ff. de author. tutorũ, his uerbis:* Licet tutoris authoritate manumittat pupillus, debet ex lege Aelia Sentia apud consilium causam probare. *Tertia exceptio est: Nisi tutore authore donet pupillus. quæ exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 1. §. 1. ff. de tutel. actione. cuius uerba uide s̃. cap. 3. officio 3. reg. 10. Concordat l. 12. ff. de curatorib. furioso, his uerbis:* Ab adgnato uel alio curatore furiosi rem furiosi dedicari nõ posse, constat. Adgnato enim furiosi nõ usquequaq; competit rerum eius alienatio, sed quatenus negociorum exigit administratio. *Plura de hac exceptione uide s̃. d. reg. 10. Quarta exceptio est: Nisi pupillus tutore authore debitorem suum alij delegauerit. Hæc exceptio reprobatur l. 18. in prin. ff. de author. tutor. cuius uerba uide ĩ. except. prox. Quinta exceptio est: Nisi inter tutorem & pupillum gestum sit. Hæc exceptio approbatur l. 5. in prin. ff. de author. tutor. his uerbis:* Pupillus obligari tutori eo authore non potest. *Concordat d. l. 5. §. item ipse, his uerbis:* Ipse tutor & emptoris & uenditoris officio fungi non potest. Sed enim si contutorem habeat, cuius authoritas sufficit, proculdubio emere potest. Sed si mala fide emptio intercesserit, nullius erit momenti. Ideoq; nec usucapere poterit. *Concordat item l. 18. ff. eod. tt. his uerbis:* Potest pupillus tutore authore debitorem suum Titio delegare. Sed cum tutor debet pupillo: dicendum est neque delegari eũ, neq; procuratorem aduersus tutorem dari ipso tutore authore posse: quia futurum sit ut authoritate sua liberetur. *Item concordat l. 34. §. fin. ff. de contrah. empt. his uerbis:* Tutor rem pupilli emere non potest. Idemq; porrigendum

rigendũ est ad similia: id est, ad curatores, procuratores, & qui negocia aliena gerũt. *Concordat item Inst. de author. tutor. §. fin. cuius uerba uide s. lib. prox. cap. 4. quæst. 2. exc. 32. repl. 8. Planè propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi cũ plures essent tutores, pupillus altero tutore autore cum altero contraxerit. quæ replicatio approbatur l. 5. in prin. ff. de author. tutor. his uerbis:* Planè si plures sint tutores, quorum unius authoritas sufficiat: dicendum est alio authore pupillũ ei posse obligari, siue mutuam pecuniam ei det, siue stipuletur ab eo. *Concordat d. l. 5. §. item ipse. cuius uerba uide s. ead. except. in prin. Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi cum pater & filius eiusdem tutores essent, alter eius quod cum altero eorum gestum est, author sit factus. quæ duplicatio approbatur l. 7. §. fin. ff. d. tt. his uerbis:* Si & pater & filius qui in potestate eius fuit, tutores fuerunt, & pater est stipulatus filio authore: nullius momenti erit stipulatio idcirco, quia in rem patris authorem esse filius non potest. *Secunda duplicatio est: Nisi unius authoritas ad id quod agitur non sufficiat. quæ duplicatio elicitur ex uerbis l. 5. in prin. ff. de author. tutor. paulo superius propositis hisce:* Quorum unius authoritas sufficiat. *De qua re uide plura j. except. 11. Secunda replicatio est: Nisi non principaliter, sed per consequentias tutoris negocium geratur. quæ replicatio approbatur d. l. 7. in prin. his uerbis:* Quod dicimus in rem suam authoritatem accommodare tutorem non posse, toties uerum est, quoties per semetipsum uel subiectas sibi personas adquiritur ei stipulatio: cæterùm negociũ ei per consequentias geri (ut dictum est) nihil prohibet. *Huius exemplum proponitur l. 1. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Quanquam regula est iuris ciuilis, in rem suam authorem tutorem fieri non posse: tamen potest tutor proprij sui debitoris hæreditatem adeunti pupillo authoritatem accommodare, quamuis per hoc debitor eius efficiatur. prima enim ratio authoritatis ea est ut hæres fiat: per consequentias contingit ut debitum subeat. Se tamen authore ab eo stipulari non potest. *Huius replicationis duplicationes uide j. in exceptionibus sequentibus.*

Tertia replicatio est: Nisi inter tutorem, cui administratio decreta non est, & pupillum gestum sit. Hæc replicatio approbatur l. 6. ff. de author. tutor. his uerbis: Tutores quibus administratio decreta non est, tanquam extraneos rectè à pupillo emere placet. *Quarta replicatio est: Nisi pupillus ex eo contractu locupletior sit factus. quæ replicatio approbatur l. 5. §. 1. ff. de author. tutor. his uerbis:* Cum solus tutor mutuam pecuniam pupillo dederit, uel ab eo stipuletur: non erit obligatus tutori. Naturaliter tamẽ obligabitur, in quantum locupletior factus est. nam in pupillum non tantũ tutori, uerùm & cuiuis alij actionẽ in quantum locupletior factus est, dandam diuus Pius rescripsit. *Concordant ea quæ habentur s. quæst. prox. reg. 1. except. 6.*

Quinta replicatio est: Nisi palàm & bona fide tutor cum pupillo contrahat. Hæc replicatio approbatur l. 5. C. de contrahen. empt. his uerbis: Cum ipse tutor nihil ex bonis pupilli, quæ distrahi possunt, comparare palàm & bona fide prohibetur: multo magis uxor eius hoc facere potest. *Concordat l. 53. in fine. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Multum refert, palàm aperteq; debitorem se, ut extraneum & quemliber, faceret pupillo, an sub administratiõe tutelæ, pupilli utilitate, latenter sua cõmoda pecunia pupilli iuuaret. *Concordat l. 5. §. sed si per. ibi: sanè si quidem. ff. de author. tutor. cuius uerba uide j. except. prox. repl. 1.*

Sexta replicatio est: Nisi inter creditorem pupilli & tutorem geratur. Hæc replicatio approbatur l. 5. §. penul. ff. de author. tutor. his uerbis: Si creditor pupilli distrahat, emere bona fide tutor poterit. *Concordat aliud exemplum l. 12. ff. de rebus minorum. cuius uerba uide s. cap. 5. reg. 5. sed hoc posterius exemplum mutatur d. reg. 5.*

Septima replicatio est: Nisi rebus pupilli quæ uendi possunt, per tutorem uenditis, & emptore precium nõ soluente, tutor precium rationibus pupilli intulerit, sibiq; rem uẽditam retinuerit. Hæc replicatio species est supradictæ quintæ replicationis; & approbatur l. 55. ff. de administr. tutor. his uerbis: Tutor rerum & animalium pupilli uenditionem fecit: sed quædam animalia, emptorib. precium non soluentib. retinuit, et apud se habuit, preciũ idem rationib. pupilli accepto tulit, ex his aliquot nata sunt. Defuncto tutore hæres eandẽ tutelã administrauit, & animalia annis plurib. possedit. Quęsitũ est, an cũ is cuius tutela administrata est, annis quatuordecim esset, iure animalia uindicaret? Scæuola respondit, secundũ ea quę proponerẽtur, pupillum ea uindicare non posse.

Octaua replicatio est: Nisi tutor id quod sibi à pupillo debetur, sibi soluat. Hæc replicatio approbatur per ea quæ habẽtur s. cap. 5. reg. 3. Hæc de quinta exce. Sexta exceptio est: Nisi per interpositam personã tutori adquiratur ex eo quod à pupillo geritur. Hæc exceptio approbatur l. 5. §. sed si per. ff. de author. tutor. his uerbis: Si per interpositã personam rem pupilli emerit tutor: in ea causa est, ut emptio nullius momenti sit: quia non bona fide uidetur gessisse rem: & ita est rescriptũ à diuo Seuero & Antonino. *Concordat l. 7. in prin. ff. eod. tt. cuius uerba uide s. except. prox. repl. 2. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi tutor palàm sibi emat, alia persona uerecundè instrumento inserta. quæ replicatio approbatur d. §. sed si per, his uerbis:* Sanè si quidem emit ipse palàm,

dedit autem nomen non mala fide, sed simpliciter (ut solent honestiores non pati nomina sua instrumentis inscribi) ualet emptio. Quòd si callidè, idem erit atq; si per interpositam personam emisset. *Septima exceptio est: Nisi inter pupillum & tutoris filium uel seruum geratur. Hæc exceptio approbatur l. 7. in prin. ff. de author. tutor. cuius uerba uide s̄. except. 5. repl. 2. Concordat l. 5. §. fin. ff. eod. tt. his uerbis:* Si uerò filius tutoris, uel quæ alia persona iuri eius subiecta, emerit: idem erit ac si ipse emisset. *Concordat item l. 1. §. & cum quidam. ff. eod. tt. his uerbis:* Cum quidam authoritatem accommodaret pupillæ suæ, ut seruo suo stipulanti sponderet: diuus Antoninus Pius rescripsit, iure pupillam non teneri: sed in quantum locupletior facta esset, dandam actionem. Sed si author fiat ut filio suo quid tradatur, nulla erit authoritas. euidenter enim sua authoritate rem adquirit. *Ait Iurisconsultus:* Sed in quantum locupletior facta esset, dandam actionem. *In hisce uerbis continetur replicatio prima propositæ exceptionis, de qua dictum s̄. except. 5. repl. 4. Altera replicatio est: Nisi seruus, cum quo pupillus gessit, tutori cum alio cõmunis sit. quæ replicatio approbatur l. 12. ff. eod. tt. his uerbis:* Si seruus communis tuus & Titij à pupilla tua te authore aliquã rem per traditionem acceperit, tota ad Titium pertinebit. Marcellus notat. Nam quodcunque ad omnes dominos non potest pertinere, id pro solido ad eum, cui adquiri potest, pertinere ueteres comprobauerunt.

Octaua exceptio est: Nisi inter pupillum, & tutoris patrem gestum sit. Hæc exceptio approbatur l. 7. §. fin. ff. de author. tutor. cuius uerba uide s̄. except. 5. repl. 1. dupl. 1.

Nona exceptio est: Nisi id agatur à pupillo, quo tutorem liberaturus est. Hæc exceptio approbatur l. 22. ff. de author. tutor. his uerbis: Si quid est quo pupillus agendo tutorẽ suum liberaturus est: id ipso tutore authore agi rectè non potest. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi testamentũ, in quo tutor datus est, inofficiosum uel falsum dicatur. ad hanc enim causam tutor testamento datus author fieri potest. quæ replicatio approbatur l. 26. §. fin. cum lege sequente in prin. ff. de testam. tutela. cuius uerba uide s̄. lib. prox. cap. 2. quæst. 1. except. 3.*

Decima exceptio est: Nisi inter tutoris uxorem & pupillum geratur. Hæc exceptio reprobatur l. 5. C. de contrah. empt. cuius uerba uide s̄. except. 5. repl. 5.

Vndecima exceptio est: Nisi unius tantum tutorum author sit factus. Hæc exceptio reprobatur l. 5. C. de author. præstanda, his uerbis: Veterem dubitationem amputantes, per quam testamentarij quidem uel per inquisitionem dati tutoris unius authoritas sufficiebat, licet plures fuerant, non tamen diuersis regionibus destinati, legitimi autem uel simpliciter dati omnes consentire compellebantur. Sancimus, si plures tutores fuerint ordinati, siue in testamento paterno, siue ex lege uocati, siue à iudice uel ex inquisitione, uel simpliciter dati: & unius tutoris authoritatem pro omnibus tutoribus sufficere, ubi non diuisa est administratio uel pro regionibus, uel pro substantiæ partibus. Ibi etenim necesse est singulos pro suis partibus uel regionibus authoritatẽ pupillo præstare: quia in hoc casu non absimiles esse testamentarijs, & per inquisitionẽ datis legitimos, & simpliciter datos iubemus, eo quòd fideiussionis onere prægrauantur, & subsidiariæ actionis adminiculum speratur. Sed hæc omnia ita accipienda sunt, si non res quæ agitur, solutionem faciat ipsi tutelæ: utputa si pupillus in adrogationem se dare desiderat. Etenim absurdum est absolui tutelam non consentiente, sed forsitan ignorante eo qui tutor fuerat ordinatus. Tunc etenim siue testamentarij, siue per inquisitionem dati, siue legitimi, siue simpliciter creati sunt: necesse est omnes suam authoritatem præstare, ut quod omnes similiter tangit, ab omnibus comprobetur. Quæ omnia simili modo & in curatoribus oportet obseruari. *Concordat l. 3. in prin. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Si plures curatores dati sunt, Pomponius libro LXVIII. Ad edictum scripsit, ratum haberi debere etiam quod per unum gestum est. Nam & in furiosi curatoribus, ne utilitates furiosi impediantur, prætor uni eorum curationem decernet, ratumque habebit, quod per eum sine dolo malo gestum est. *Concordat item l. 13. §. fin. ff. eod. tt. cuius uerba uide s̄. cap. 3. officio 2. reg. 1. except. 1. concordat item l. 7. §. fin. ff. de curatoribus furioso, his uerbis:* Quæsitum est an alteri ex curatoribus furiosi rectè soluatur, uel an unus rem furiosi rectè alienare possit? Caius respondit, rectè solui. Eum quoque qui ab altero ex curatoribus fundum furiosi legitimè mercaretur, usucapturum: quia solutio, uenditio, traditio, facti magis, quàm iuris essent. Ideoque sufficit unius ex curatoribus persona: quia alter intelligitur consentire. Denique si præsens sit, & uetet solui, uel uenire, uel tradi: neque debitor liberabitur, neque emptor usucapiet. *Concordat item l. 1. C. si ex pluribus tutoribus. cuius uerba uide suprà cap. 3. officio 3. reg. 2. Planè proposita exceptio admittitur primum, si id à pupillo agatur, per quod tutela soluitur. tunc enim unius authoritas non sufficit. quæ distinctio approbatur l. 5. §. sed hæc omnia. C. de author. præst. cuius uerba uide paulo superius ead. except. in prin. Secundò admittitur exceptio proposita: Nisi diuersarum re-*

rum rerum uel partium tutores sunt. tunc cum alter in ea re uel parte quæ ad alterum pertinet, eo ignorante author fieri non potest. quæ distinctio approbatur d.l.5.ibi: Vbi non diuisa est administratio uel pro regionibus uel pro substantiæ partibus. Ibi etenim necesse est singulos pro suis partibus, &c. *Tertiò admittitur exceptio proposita, si alter tutor præsens sit, & geri prohibeat. quæ distinctio approbatur l. 7. §. fin. ff. de curatoribus furioso. cuius uerba uide paulo superius. Quartò admittitur exceptio proposita, si ita tutores dati sint, ut neuter sine altero aliquid gerat. quæ distinctio approbatur l. 46. in prin. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide in Comment. liberationum cap. 4. except. 9. repl. 7. dupl. 1. Hæc de undecima exceptione.* *Duodecima exceptio est: Nisi is tutor, cui administratio tutelæ concessa non est, author sit factus. Hæc exceptio approbatur l. 4. ff. de author. tutor. his uerbis:* Etsi pluribus datis tutoribus, unius authoritas sufficiat: tamen si tutor author erit, cui administratio tutelæ concessa non est, id ratum à prętore haberi non debet. Et ideò puto uerius esse, quod Ofilio placebat, si eo tutore authore qui tutelam non gerat, emam à pupillo, sciens alium eius tutelam gerere: dominum me non posse fieri. Idem si eo authore emam, qui à tutela fuerit remotus. nec enim id ratum haberi.

Decimatertia exceptio est: Nisi eo qui à tutela remotus est, authore sit gestum. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce: Idem si eo authore emam, &c.

Decimaquarta exceptio est: Nisi is qui inutiliter tutor datus est, author sit factus. Hæc exceptio approbatur l. 46. §. à matre. ff. de administr. tutor. his uerbis: A' matre datus testamento tutor, cum putaret se tutorem esse, distraxit bona materna & paterna pupillorum, & decessit non soluendo. quæritur an pupillus res possit uindicare? Scæuola respondit: Si manent res pupilli, uindicari ab eo posse. *Concordat l. 2. C. de eo qui pro tutore. cuius uerba uide ſ. cap. 3. officio 2. reg. 1. except. 4. Huius species uide ſ. lib. prox. cap. 2. 3 & 4.*

Decimaquinta exceptio est: Nisi falso tutore authore gestum sit. Hæc exceptio approbatur l. 8. in prin. ff. de rebus minorum. cuius uerba cum concordantibus uide ſ. cap. prox. quæst. 1. except. 3. repl. 11. Huius autem exceptionis replicatio hæc est: Nisi & uerus tutor simul author sit factus. quæ replicatio approbatur l. 1. §. sed Pomponius. ff. quod falso tutore. cuius uerba uide j. reg. 4. except. 3.

Decimasexta exceptio est: Nisi non tutor, sed is qui pro tutore negocia gerit, author sit factus. Hæc exceptio approbatur l. 2. ff. de eo qui pro tutore, his uerbis: Si is qui pro tutore negocia gerebat, cum tutor non esset, rem pupilli uendidit, nec ea usucapta est, petet eam pupill⁹, quanquam ei cautum est. non enim est eadem huius quæ tutoris rerum pupilli administratio.

Decimaseptima exceptio est: Nisi tutor qui non satisdedit rem pupilli saluam fore, author factus est. Hæc exceptio approbatur l. 7. §. 1. ff. de curatorib. furioso, his uerbis: Curator dementi datus, decreto interposito uti satisdaret, oon cauit: & tamen quasdam res de bonis eius legitimo modo alienauit. Si hæredes dementis easdem res uindicent, quas curator alienauit, & exceptio opponetur. Si non curator ueodiderit, replicatio dari debet. Aut, si satisdatione interposita secundum decretum uendiderit. Quòd si precio accepto curator creditores furiosi dimisit: replicatione doli tutos possessores pręstabit. *Concordat d. l. 7. §. cum dementis. cuius uerba uide ſ. cap. 3. officio 2. reg. 1. except. 5. Concordat item l. 1. C. de tutore qui non satisdedit, hisce uerbis:* Si nondum uobis ætas legitima completa est, satisdationē ab his quos minus idoneos curatores uobis ab aduersario, cum magistratu fungeretur, datos dicitis, postulate. Prohibentur enim ab administratione, nisi securitati uestræ satisdatione prospexerint. *Concordat item l. 3. C. eod. tt. his uerbis:* In dubium non uenit, tutores qui testamento dati non sunt, administrandi potestatem, nisi satisdatione emissa, non habere. Si igitur tutor qui pro tutelari officio non cauerat, iudicio expertus est: aduersus eum lata sententia iuri tuo officere non potuit: nec ea quæ ab eo gesta sunt, ullam firmitatem obtinent. Frustra igitur in integrum restitutionis auxilium desideras: quando ea quæ ab eo gesta sunt, ipso iure irrita sunt. *Concordat item l. 5. C. eod. tt. his uerbis:* Tutor qui satisdationem, cum satisdare debuit, minimè interposuit: nihil omnino ex bonis pupilli alienare potest. Posteaquam autem ad tutelæ administrationem electus est: & bonorum possessionem pupilli nomine agnoscere eum potuisse, & cætera eius quæ tempore arctarentur, persequi debuisse, apertè claret. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi pupillus ex eo quod gestum est, locupletior factus sit. quæ replicatio approbatur l. 7. §. 1. in fine. ff. de curatoribus furioso. cuius uerba uide ſ. ead. except. in prin. Concordat d. l. 7. §. cum dementis, in fine. cuius uerba uide suprà cap. 3. officio 2. reg. 1. exception. 5.*

Decimaoctaua exceptio est: Nisi tutor qui autor factus est, cæcus sit. Hæc exceptio reprobatur l. 16. ff. de author. tutor. his uerbis: Etiamsi tutor cæcus factus sit, author fieri potest.

Decimanona exceptio est: Nisi furiosus tutor fuit, qui author factus est. Hæc exceptio approbatur l. 1. §. 1. ff. quod falso tutore. cuius uerba uide j. reg. 4. ex-

cept. 2. *Vicesima exceptio est: Nisi diuarum rerum uel partium tutor author sit factus. Quæ exceptio approbatur d. §. 1. Concordat l. 5. ibi: ubi non diuisa. C. de author. præst. cuius uerba uide suprà exception. 11.*

Vicesimaprima exceptio est: Nisi curator impuberi ad ea quæ solemnitatem iuris desiderant, author sit factus. quæ exceptio approbatur l. 29. ff. de authoritate tutorum. cuius uerba cum concordantibus uide suprà lib. proxim. cap. 4. quæst. 2. exception. 32. in fine.

Vicesimasecunda exceptio est: Nisi cum duo ab eodem pupillo stipularentur, alteri reorum stipulandi alter tutor, non uterque autor sit factus. Hæc exceptio reprobatur sub conditione l. 7. §. si duo. ff. d. tt. his uerbis: Si duo rei sint stipulandi, & alter me authore à pupillo stipuletur, alter altero tutore authore: dicendum est stipulationem ualere, si tamen authoritas tutoris unius sufficiat: cæterum si non sufficiat, dicendum erit inutilem esse stipulationem. *Quando unius tutoris authoritas non sufficiat, dictum s. except. 11. Sed & potest intelligi de exceptionibus ex persona tutoris desumptis, hactenus propositis.*

Vicesimatertia exceptio est: Nisi pupillus, cui tutor author sit, mutus sit uel taceat. Hæc exceptio reprobatur l. 13. ff. de author. tutor. his uerbis: Impuberes tutore authore obligantur, etiamsi taceant. nam cum acceperint mutuam pecuniam, quamuis nihil dicant, authoritate tutoris interposita, tenentur. Quare etsi non debita pecunia his personis soluta fuerit, quamuis tacuerint, interposita tutoris authoritas sufficit, ut condictione teneantur. *Concordat l. 6. in prin. ff. de tutelis, hisce uerbis:* Muto, itemque mutæ impuberibus tutorem dari posse, uerum est. Sed an authoritas eis accommodari possit, dubitatur? & si potest tacenti, & muto potest. Est autem uerius (ut & Iulianus libro X X I. Digestorum scripsit) etiam tacentibus authoritatem posse accommodari.

Vicesimaquarta exceptio est: Nisi tutor non interrogatus author fiat. Hæc exceptio reprobatur l. 3. ff. de author. tutor. his uerbis: Etiamsi non interrogatus tutor author fiat, ualet authoritas eius, cū se probare dicit id quod agitur: hoc est enim authorem fieri.

Vicesimaquinta exceptio est: Nisi tutor absens per epistolam, non præsens author fiat. Hæc exceptio approbatur Inst. de author. tutor. §. tutor. his uerbis: Tutor autem statim in ipso negocio præsens debet author fieri, si hoc pupillo prodesse existimauerit: post tempus uerò uel per epistolam interposita authoritas nihil agit. *Concordat iisdem uerbis l. 9. §. tutor. ff. eod. tt.*

Vicesimasexta exceptio est: Nisi non statim, sed ex interuallo author fiat tutor. Hæc exceptio approbatur Inst. d. §. tutor. item d. l. 9. §. tutor.

Vicesimaseptima exceptio est: Nisi tutor perperàm uel per uim coactus, author fiat. Hæc exceptio approbatur l. 1. §. fin. cum lege sequente. ff. de author. tutor. his uerbis: Tutor si inuitus retentus sit per uim, non ualet quod agitur: sicuti neque præsentia corporis sufficit ad authoritatem: ut si somno aut morbo comitiali occupatus tacuisset. Nulla enim differentia est, non interueniat authoritas tutoris, an perperàm adhibeatur. *Concordat l. 17. ff. eod. tt. cuius uerba uide s. quæst. prox. reg. 2.*

Vicesimaoctaua exceptio est: Nisi tutor præsens quidem fuerit, sed tacuerit. quæ exceptio uerbis iam propositis approbatur.

Vicesimanona exceptio est: Nisi tutor præsens ignorauerit quid sit actum. Hæc exceptio approbatur l. 14. ff. de author. tutor. his uerbis: Non multum interest, non adfuerit tutor, cum negocium contraheretur, an præsens ignorauerit, quale esset quod contraheretur.

Tricesima exceptio est: Nisi tutor sub conditione author sit factus. Hæc exceptio approbatur l. 8. ff. d. tt. his uerbis: Etsi conditionalis contractus cum pupillo fiat, tutor debet purè author fieri. nam authoritas non conditionaliter, sed purè interponenda est, ut conditionalis contractus confirmetur.

Tricesimaprima exceptio est: Nisi mala fide gestum sit. Hæc exceptio approbatur l. 4. §. item ipse. ff. de author. tutor. cuius uerba uide suprà except. 5. in prin. Concordant item ea quæ habentur s. lib. prox. cap. 1. quæst. 8. reg. 2. except. 1.

Tricesimasecunda exceptio est: Nisi tutor instrumento contractus non subscripserit, nec illud signauerit. Hæc exceptio reprobatur l. 20. ff. de author. tutor. his uerbis: Inter pupillos paternæ hereditatis diuisio facta est præsente tutore, sed non adsignante instrumēto diuisionis: quæsitum est, an ei stari oporteat? Scæuola respondit, Si tutor author fuisset: non idcirco minus standum esse diuisioni, quòd non adsignasset.

Tricesimatertia exceptio est: Nisi is qui cum pupillo contrahit, tutoris authoritatem non exaudiat. Hæc exceptio reprobatur l. 9. §. fin. ff. de author. tutorum, his uerbis: Etiamsi non exaudiat tutoris authoritatem is, qui cum pupillo contrahit, scriptis tamen hoc adprobetur, rectè negocium geritur: ueluti si absenti pupillo per epistolam uendam aliquid, aut locem, & is tutoris authoritate consentiat.

Tricesimaquarta exceptio uidetur esse: Nisi duobus actibus una authoritas interponatur.

Hæc exceptio reprobatur l. 15. ff. d. tt. his uerbis: Accipientis & edentis iudicium, idem tutor utrinque fit. Sed utrum ita est, si bis author factus est: an & una authoritas sufficiat eo animo, ut ad utrunque pertineat? Dubitat quidem Pomponius: sed fortiter defenditur, sufficere unam authoritatem.

Replicationes præcedentium exceptionum generales.

Hactenus propositæ regulæ exceptiones sunt enumeratæ, quarum replicatio generalis prima hæc est: Nisi pupillus illud, in quo locupletior factus est, non restituat. quæ replicatio approbatur per ea quæ proposita sunt suprà exception. 5. replic. 4. item exception. 17. replic. 1. Aliarum replicationum loco hic possunt repeti exceptiones, quæ propositæ sunt suprà quæstion. proxim. regul. 1. Hæc ergo de primæ propositæ quæstionis regula, eiusq; exceptionibus sint dicta.

II. Regula. *Si tutor perperam authoritatem suam interposuerit, tutelæ iudicio tenetur. Quæ regula approbatur exemplo l. 2. §. 1. ff. de tutelæ actione. cuius uerba uide suprà cap. 3. officio 5. regul. 10. Concordat l. 11. ff. de author. tutor. cuius uerba uide suprà quæst. proxim. reg. 1. except. 3. repl. 3. Concordat item l. 56. §. fin. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide J. cap. 9. quæst. 1. causa 5.*

III. Regula. *Si cum quis tutor non esset, tutorem se esse responderit, eoq; responso in aliquam captionem minorem induxerit: in factum actione tenetur. Quæ regula approbatur l. ultim. ff. quod falso tutore authore, his uerbis:* Ex eo quòd interrogatus tutorem se esse respondisset, nulla eum actione teneri Vlpianus sit. Si tamen cum tutor non esset, responso suo in aliquam captionem adolescentem induxisset: utilem actionem aduersus eum dandam. *Hæ sunt actiones & exceptiones, quæ pupillo ex eo quod tutore authore perperam gestum est, competunt. Sequuntur nunc actiones, quæ ei qui cum pupillo contraxit, contra authoritatem interpositam competunt.*

IIII. Regula. *Ei qui cum pupillo falso tutore authore contraxit, uel aliquid aliud gesit, in integrum restitutio competit. quæ regula approbatur edicto prætoris. quod edictum mutilatum proponitur l. 1. §. 1. & §. fin. ff. quod falso tutore authore, his uerbis:* Verba edicti hæc sunt, Quod eo authore qui tutor non fuit: si id actor ignorauit, dabo in integrum restitutionem. *Ratio huius edicti proponitur d. l. 1. in prin. his uerbis:* Huius edicti æquitas non est ambigua, ne contrahentes decipiantur, dum falsus tutor adhibetur. *Exemplum huius proponitur l. 10. ff. eod. tt. his uerbis:* Si cum falso tutore authore actum sit, & interea dies actionis exierit, aut res usucapta sit: omnia incommoda perinde sustinere debet, ac si illo tempore uero tutore authore egisset. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi actor sciuit falsum tutorem esse. quæ exceptio constat ex uerbis edicti iam propositis hisce:* Si id actor ignorauit. *Concordat d. l. 1. §. fin. his uerbis:* Scienti non subuenit meritò, quoniam ipse se decepit. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi actor cum ei indicaretur, bona fide non crediderit. quæ replicatio approbatur l. 2. ff. quod falso tutore authore, his uerbis:* Si id (inquit) actor ignorauit. Labeo. Etsi dictum sit ei, & ex bona fide non crediderit.

Secunda replicatio est: Nisi is qui sciuit, minor sit uigintiquinque annis. quæ replicatio approbatur l. 3. ff. eod. tt. his uerbis: Planè si is sit, qui auxilio non indiget, scientia ei non nocet: utputa, si pupillus cum pupillo egit. nam cum nihil actum sit, scientia ei non nocet. *Concordat l. 5. ff. eod. tt. his uerbis:* Minori uigintiquinque annis succurritur, etiamsi scierit. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi tutor uel curator quoq; minoris sciuerit. quæ duplicatio reprobatur l. 6. ff. eod. tt. his uerbis:* Pupilli scientia computanda non est, tutoris eius computanda est: utique si pupillo cautum sit. Melius tamen dicetur rem suam restitui pupillo debere, quàm incertum cautionis euentum expectari: quod & Iulianus (si aliàs circumuentus sit pupillus) respondit.

Tertia replicatio est: Nisi sciens compulsus sit ad gerendum cum pupillo. quæ replicatio approbatur l. 4. ff. d. tt. his uerbis: Interdum tamen, etsi scientia nocet, tamen restitutio facienda erit, si à prætore compulsus est ad iudicium accipiendum. *Hæc de prima exceptione.*

Secunda exceptio est: Nisi uerus tutor fuit, quo authore gestum est. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit: uerùm cum replicatio hæc est, Nisi tutor author fieri non potuit. Quæ replicatio approbatur l. 1. §. uerbis. ff. quod falso tutore authore, his uerbis: Verbia edicti multa desunt. Quid enim, si fuerit tutor: is tamen fuit, qui authoritatem accommodare non potuit: puta furiosus, uel ad aliam regionem datus?

Tertia exceptio est: Nisi uerus tutor simul cum falso tutore author factus sit. quæ exceptio approbatur ibidem, hisce uerbis: Sed Pomponius libro XXX. scripsit: Interdum, quamuis à non tutore gestum est, non pertinere ad hanc partem edicti. quid enim si duo tutores, alter falsus, alter uerus autho-

ritatem accommodauerint: nónne ualebit quod gestum est? *Quarta exceptio uidetur esse: Nisi plures falsi tutores quàm unus interuenerint. quæ exceptio reprobatur d.l.1.§.item hoc, his uerbis:* Item hoc edictum licet singulariter scriptũ sit, si tamen plures interuenerint qui tutores non erant: locum habere debere Pomponius libro XXX. scribit. *Quinta exceptio uidetur esse: Nisi non tutor pro tutore negocia gesserit. Et hæc exceptio reprobatur d.l.1.§.idem Pomponius, hisce uerbis:* Idem Pomponius scribit, etiamsi pro tutore negocia gerens authoritatem accommodauerit, nihilominus hoc edictum locum habere: nisi fortè prætor decreuit ratum se habiturum id, quod his authoribus gestum est. tunc enim ualebit per prætoris tuitionem, non ipso iure.

Sexta exceptio est: Nisi prætor id quod à non tutore gestũ est, approbauerit. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce: Nisi fortè prętor, &c. *Hæc de in integrum restitutione.*

De in factum actione aduersus falsum tutorem.

V. *Regula. Sed & ei qui falso tutore authore cum pupillo quid gessit, in ipsum falsum tutorem datur actio. quæ actio approbatur l.7.in prin.ff. quod falso tutore authore, his uerbis:* Nouissimè Prætor ait: In eum qui cum tutor non esset, dolo malo author factus esse dicetur, iudicium dabo, ut quanti ea res erit, in tantam pecuniam condemnetur. *Concordat l.11.in prin.ff. eod.tt. cuius uerba uide 3.except.2. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi pater filiam suam minorem duodecim annis nuptum collocauerit. quæ exceptio approbatur d.l.11.§. Iulianus, his uerbis:* Iulianus tractat libro XXI. Digest. an etiam in patrẽ debeat dari hæc actio, qui filiam minorem duodecim annis nuptum dedit? Et magis probat patri ignoscendum esse, si filiam suã maturius in familiam sponsi perducere uoluerit. Affectu enim propensiore magis quàm dolo id uideri fecisse. Quòd si intra duodecimum annum hæc decesserit, cùm haberet dotem: putat Iulianus, si dolo malo conuersatus sitis, ad quem dos pertinet: posse maritum doli mali exceptione condicentem submouere in casibus, in quibus dotem uel in totum uel in partem, si constaret matrimonium, fuerat lucraturus.

Secunda exceptio est: Nisi sine dolo malo falsus tutor author sit factus. Hæc exceptio approbatur l.7.in prin.ibi: dolo malo. ff. quod falso tutore authore. cuius uerba uide 3.ead.reg.in prin. Concordat d.l.7.§.1.his uerbis: Non semper tutor conuenitur, nec sufficit si sciens author fuit: uerùm ita demum, si dolo malo author fuit. Quid enim si compulsus, aut metuens nę compelleretur, authoritatem accommodauerit? nonne debebit esse excusatus? *Concordat l.11.in prin.ff. eod.tt. his uerbis:* Falsus tutor qui in contrahendo author minori duodecim uel quatuordecim annis fuerit, tenebitur in factũ actione propter dolum malum, cuiuscunq; conditionis fuerit, uel sui iuris, uel alieni. Qui enim dolo malo authoritatem accommodauerit, tenebitur hoc edicto. *Huius exceptionis exemplum est 3.except.proxim.*

Tertia exceptio est: Nisi filiæfamiliàs uel ancillæ tã quam pupillæ suæ author sit factus. Hæc exceptio reprobatur d.l.11.§.sed etsi quis, hisce uerbis: Sed etsi quis filiæfamiliàs author factus sit ad contrahendum, tenetur. Idemque iuris est, si ancillæ quis tutore authore crediderit. Nam omnibus istis modis propter tutorem decipitur is, qui contraxit: quia aliter cum impubere contractus non fuisset, quàm si tutoris authoritas intercessisset.

Quarta exceptio est: Nisi interrogatus tantum, se tutorem esse responderit. Hæc exceptio approbatur l.11.ff.eod.tt. cuius uerba uide 5.reg.3.

Quinta exceptio est: Nisi actor sciuit tutorem non esse. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur per ea quæ proposita sunt 3.reg.proxim.except.2.

Sexta exceptio est: Nisi falsus tutor iuris sit alieni. Hæc exceptio reprobatur l.11.in prin.ff.d.tt. cuius uerba uide 2.except.2.

Septima exceptio est: Nisi cum alio eiusdem delicti nomine actum sit. Hæc exceptio approbatur l.7.§.fin.ff. quod falso tutore authore, his uerbis: Si plures sint qui authores fuerunt, perceptione ab uno facta, & cæteri liberantur, non electione. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi ab eo cum quo actum est, nihil sit solutum, uel non totum. quæ replicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Perceptione ab uno facta, non electione. *Cui concordat l.8.ff. eod. tt. his uerbis:* Et ideo si nihil, aut non totum seruatum sit: in reliquos non denegandã in id quod deest actionem, Sabinus scribit.

VI. *Regula. Quibus competat actio proposita? Hæredibus datur. quæ regula approbatur l.9.§. has in factum. ff. quod falso tutore authore. cuius uerba uide 7. reg.prox.*

Aduersus quos actio proposita competat?

VII. *Regula. De hæredibus falsi tutoris & eius qui falsum tutorẽ adhibuit, proponitur d.§. has in factum, his uerbis:* Has in factum actiones hæredibus quidem competere, cæterisque successoribus: in eos uerò nõ teddi Labeo scribit: nec in ipsum post annum: quoniam & factum puniunt, & in dolum cõcipiuntur, & aduersus eas personas quę alieno

alieno iuri subiectæ sunt, noxales erunt. *Ait Iurisconsultus:* Has in factum actiones. *Quarũ una directa est, in ipsum falsum tutorem competens, de qua nunc agitur: altera utilis est in ipsum qui falsum tutorem adhibuit, de qua ĩ. reg. 9. dicetur.*

VIII. Regula. *Si is qui in alterius potestate est admisit, siquidem sit filiusfamiliâs, in ipsum datur actio. quod approbatur l. 11. in prin. ff. eod. tit. cuius uerba uide suprà reg. 5. exception. 2. Sin autem seruus sit, in dominum noxalis actio datur. quod approbatur l. 9. §. fin. ff. eod. tit. cuius uerba uide ĩ. reg. proxim.*

IX. Regula. *Aduersus eum quoq; qui dolo malo falsum tutorem adhibuit, utilis actio datur. quæ regula approbatur d. l. 9. in prin. his uerbis:* Huius actionis exemplo Pomponius libro XXX. scribit, dandam actionem aduersus eum qui dolo malo adhibuit, ut alius authoraretur inscius.

Quid ueniat in actione proposita?

X. Regula. *Quanti ea res est, datur actio. quæ regula approbatur l. 7. in prin. ff. quod falso tutore authore. cuius uerba uide suprà reg. 5. in prin. Declaratur hæc regula d. l. 7. §. quod ait, his uerbis:* Quod ait prætor, Quanti ea res erit: magis puto non pœnam, sed ueritatem his uerbis contineri.

XI. Regula. *De sumptibus proponitur d. l. 7. §. Pomponius, his uerbis:* Pomponius libro XXX. scripsit rectè, etiam sumptuum in hoc iudicio haberi, quos facturus est actor restitutorio agendo.

Quamdiu competit?

XII. Regula. *Annalis est actio. quæ regula approbatur l. 9. §. fin. ff. quod falso tutore authore. cuius uerba uide suprà reg. 7. Hactenus igitur de tutorum authoritate interposita & non interposita, sit dictum.*

DE OFFICIIS TVTORUM post finitam tutelam. Cap. VIII.

Suprà in principio huius libri dictum est, officia tutorum & curatorum esse triplicia: alia ante susceptam tutelam, alia in tutela, alia denique post finitam tutelam. De prioribus duobus generibus hactenus est dictum: quanquam alia etiam ad ea pertinentia proponentur ĩ. in sequentibus actionibus. Postremi generis officia post finitam tutelam competentia in hoc Capite sunt proponenda.

I. Regula. *Primum igitur officium tutoris post finitam tutelam est, cœptam litem perficere. quæ regula approbatur, simul & distinguitur per ea quæ proposita sunt suprà cap. 3. officio 3. regul. 2. except. 1. repl. 2.*

II. Regula. *Pupillum puberem factum tutor admonebit, ut sibi curatorem petat. quæ regula approbatur l. 4. §. si tutor. ff. de administrat. tutor. his uerbis:* Si tutor pupillum suum puberem factum non admonuerit, ut sibi curatores peteret (sacris enim cõstitutionibus hoc facere iubetur, qui tutelam administrauit) an tutelę iudicio teneatur? Et magis puto sufficere tutelæ iudicium, quasi connexum sit hoc tutelæ officio, quamuis post pubertatem admittatur. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi per excusationem finita sit tutela. quæ exceptio approbatur l. 3. ff. qui petant tutores, his uerbis:* Qui qualitercunque dimissi sunt per excusationem à tutela, necesse non habent petere pupillis tutorem, ut ait Seueri & Antonini constitutio.

III. Regula. *Tutela uel cura finita, tutor uel curator actus sui rationem reddere tenetur. quæ regula approbatur Institut. de Atiliano tutore. §. fin. his uerbis:* Cum pupillorum pupillarumq; tutores negocia gerunt: post pubertatem tutelæ iudicio rationem reddunt. *Concordat l. 1. §. officio. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Officio tutoris incumbit etiam rationes actus sui conficere, & pupillo reddere. Cæterùm si non fecit, aut si factas non exhibet, hoc nomine iudicio tutelæ tenebitur. De seruis quoq; interrogationes, sed & quęstiones habendas, & hoc officio iudicis euenire placuit: nam diuus Seuerus decreuit, cum neq; inuentaria, neq; rationalia proferũtur: remedio eo uti debere, ut rationes à seruis, qui rem gesserunt, proferantur. Has rationes si mala fide conscriptas esse à seruis dicát tutores: etiam in quæstione serui interrogari poterunt. *Hactenus de tutorum & curatorũ officijs omnis generis sit dictum: quanquam & alia huiusmodi officia proponentur in causis actionum sequentium. Nam nunc dicendum de actionibus ex tutela & cura competentibus, si quid præter officium tutor uel curator aliquid egit aut omisit: nec non de cõtraria tutelæ actione, qua tutor pupillum sibi obligatum habet.*

DE ACTIONE TVTELAE, & primùm de causis huius actionis, earumq; exceptionibus. Cap. IX.

I. CAVSAE EX QVIBVS hæc actio competit.

I. Causa. *Si tutor nõ fecit suum officium, hac actione tenetur. quæ causa approbatur l. 1. in prin. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* De omnibus quæ tutor fecit, cum facere non deberet: item de his quæ non fecit, rationem reddet hoc iudicio, præstando dolum & culpam, & quátam in suis rebus diligentiam. *Concordat l. 7. in prin. C. de testament. tutela, his uerbis:* Tutelæ actione contra tutorem mota, quẽ testamento patris, in cuius fuisti potestate,

guntur, cum officium ſpontè citra iuris adminiculum inierint: & qui fuit idoneus, decretum prætoris curatores uel tutores constituentis, implorare debuerit. *Huius replicationis duplicatio hæc eſt: Niſi alius poſtea in locum eius à prætore tutor ſit datus. quæ duplicatio approbatur l. 38. § 1. ff. de adminiſtr. tutor. cuius uerba uide* ℑ. *except. 6.*

Secunda replicatio uidetur eſſe: Niſi in teſtamento militari curator inutiliter ſit datus. Hæc replicatio reprobatur l. 39. ff. de adminiſtrat. tutor. his uerbis: Impuberi filio centurio curatorem dedit, decreto prætoris non ſecuto: ſi nihil curator datus adminiſtret, periculo cõtumaciæ uel negligentiæ non adſtringetur. nam priuilegium militum ad alienam iniuriá porrigi non oportet: nec in alijs circa ſupremá uoluntatem imperitiæ uenia datur, quàm in bonis militum. Filij uerò tutela iure patriæ poteſtatis, non militiæ præmio mandatur. *Concordat l. 28. item l. 41. § mulier. in fine ff. de militari teſtament. quarum legum uerba uide alibi. Plura de exceptione propoſita uide* ſ. *cap. 3. officio 1. reg. 1. except. 2. item* ℑ. *except. prox.*

II. EXCEPTIO *eſt: Niſi tutor non ſit qui geſsit. Hæc exceptio ipſo quidem iure ſubſiſtit: uerum eius replicatio prima hæc eſt, Niſi tanquam tutor negocia geſſerit. quæ replicatio approbatur l. 1 in prin. ff. de eo qui pro tutore, his uerbis:* Pro tutelæ actionem neceſſariò prætor propoſuit. nam cum plerunque incertum ſit, utrum quis tutor, an uerò quaſi tutor pro tutore adminiſtrauerit tutelam: idcirco in utrunque caſum actionem ſcripſit, ut ſiue tutor ſit, ſiue non ſit qui geſsit, actione tamen teneatur. Solent enim magni errores intercedere, ut diſcerni facilè non poſsit, utrum quis tutor fuerit, & ſic geſſerit: an uerò nõ fuerit, pro tutore tamen munere functus ſit. *Declaratur hæc exceptio d. l. 1. §. 1. his uerbis:* Pro tutore autem negocia gerit, qui munere tutoris fungitur in re impuberis, ſiue ſe putet tutorem, ſiue ſciat non eſſe, fingat tamen. *Huius replicationis duplicatio prima uidetur eſſe: Niſi ſeruus tanquam tutor negocia pupilli geſſerit. Hæc duplicatio reprobatur d. §. 1. his uerbis:* Proinde etſi ſeruus quaſi tutor egerit: diuus Seuerus ſcripſit, dandum in dominum utile iudicium.

Secunda duplicatio eſt: Niſi mulier pro tutore negocia geſſerit. Et hæc duplicatio reprobatur l. 1. C. de eo qui pro tutore, his uerbis: Etiam mulieres, ſi res pupillares pro tutore adminiſtrauerunt, ad præſtandam rationem tenentur. *Concordat Nouell. c. 155. cuius uerba proponentur alibi.*

Tertia duplicatio eſt: Niſi poſt finitam tutelam pro tutore geſſerit. Hæc duplicatio reprobatur l. 1. §. cum eo. ff. de eo qui pro tutore, his uerbis: Si quis finita tutela pro tutore negocia impuberis geſsit, tenebitur.

Quarta duplicatio eſt: Niſi prius pro tutore, deinde quaſi tutor geſſerit. Et hæc duplicatio reprobatur ibidem, his uerbis: Sed etſi prius pro tutore adminiſtrauerit, deinde quaſi tutor, æquè tenebitur ex eo quod pro tutore negocia adminiſtrauerit: quamuis deuoluatur hic geſtus in tutelæ actionem.

Quinta duplicatio eſt: Niſi puberis negocia tanquam tutor geſſerit. Hæc duplicatio approbatur d. l. 1. §. ſi quis, hiſce uerbis: Si quis quaſi tutor negocia geſſerit eius qui iam pubes eſt, neque tutorem habere poteſt: pro tutela actio ceſſat. Simili modo etſi eius qui nondum natus eſt. Nam ut pro tutore quis gerat, eam eſſe perſonam oportet, cuius ætas recipiat tutorem: ſed erit negociorum geſtorum actio.

Sexta duplicatio eſt: Niſi eius qui nondum natus eſt, negocia tanquam tutor geſſerit. Hæc duplicatio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce: Simili modo etſi eius qui non, &c. *De hac re plura uide infrà capit. proxim. quæſt. 9. reg. 1. except. 2.*

Septima duplicatio eſt: Niſi non quaſi tutor, ſed quaſi curator impuberis negocia geſſerit. Hæc duplicatio approbatur d. l. 1. §. ſi curator, his uerbis: Si curator impuberi à prætore datus negocia geſſerit: an quaſi pro tutore geſſerit teneatur, quæritur? & eſt uerius, ceſſare hanc actionem: quia officio curatoris functus eſt.

Octaua duplicatio eſt: Niſi à prætore compulſus, geſſerit. Hæc duplicatio reprobatur d. l. 1. §. ſi quis tamen, his uerbis: Si quis tamen cùm tutor non eſſet, compulſus à prætore uel à præſide, dum ſe putat tutorem, geſſerit tutelam: uidendum an pro tutore teneatur? Et magis eſt, ut quamuis compulſus geſsit, teneri tamen debeat: quia animo tutoris geſsit, cum tutor non eſſet. At iſte curator, non quaſi tutor, ſed quaſi curator geſsit. *Hæc uerba poſteriora pertinent ad ſuperiorem duplicationem proximam.*

Nona duplicatio eſt: Niſi nihil geſſerit. Hæc duplicatio approbatur, ſimul & diſtinguitur d. l. 1. §. in protutelæ. cuius uerba uide ſuprà capit. 3. officio 1. regul. 2. Hæc de prima replicatione, eiusq; duplicationibus ſint dicta. Plura de protutelæ actione uide infrà in ſequentibus quæſtionibus. Altera replicatio eſt: Niſi hæres ſit tutoris, qui ceſſauit uel geſsit. Hæc replicatio approbatur l. 39. ff. de adminiſtrat. tutor. his uerbis: Si tutoris hæres executus eſt, quæ tutor inchoauit: tutelæ etiam eo nomine tenetur. *Concordat l. 1. in prin. ff. de fideiuſſoribus tutor. his uerbis:* Quamuis hæres tutoris tutor nõ eſt: tamẽ ea quę

per

per defunctum inchoata sunt, per hæredē (si legitimæ ætaris & masculus sit) explicari debent: in qoibus dolus eius admitti pótest. Quod penes tutorem fuit, hęres quoque eius redderé debet: quod apud pupillum is reliquerit, si hætes cupit: non quidem crimine caret, sed extra tutelam est, & utili actione hoc reddere compellitur. *Concordat l.4. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Cum ostendimus hæredem quoque tutelæ iudicio posse conueniri: uidendum an etiam proprius eius dolus, uel propria administratio ueniat in iudicium? & extat Seruij sententria existimantis, si post mortem tutoris hæres eius negocia pupilli gerere perseuerauerit, aut in arca tutoris pupilli pecuniam inuenerit & consumpserit, uel eā pecuniam quam tutor stipulatus fuit, exegerit: tutelæ iudicio eum teneri suo nomine. Nam cum permittatur aduersus hæredem ex proprio dolo iurari in litem: apparet eū iudicio tutelæ teneri ex dolo proprio. Negligentia planè propria hæredi non imputabitur. Vsuras quoque eius pecuniæ quā pupillatem agitauit, præstate debet hæres tutoris. Quantas autem & cuius temporis usuras præstare debeat, ex bono & æquo constitui ab iudice oportet. *Ait Iurisconsultus:* Negligentia planè propria hæredi non imputabitur. *De hac re uide ī. cap. prox. quæst. 3. reg. 1. except. 2. Concordat item l. 27. ff. de appellationibus. cuius uerba uide s̄. cap. 3. officio 3. reg. 1. except. 1. repl. 1. Concordat item l. unica. §. tutor quoque. ff. si pendente appell. cuius uerba uide s̄. d. repl. 1. dupl. 1.*

III. EXCEPTIO: *Nisi quis tutorem se nesciens, pro tutore negocia pupilli gesserit. Hæc exceptio reprobatur l. 3. ff. de eo qui pro tutore, his uerbis:* Quæro an is qui cum tutor testamento datus esset, & idipsum ignoraret, pro tutore negocia pupilli gessit: quasi tutor, an quasi pro tutore negocia gesserit, teneatur? labolenus respondit, non puto teneri quasi tutorem: quia scire quoque se tutorem esse debet, ut eo affectu negocia gerat, quo tutor gerere debet.

IIII. EXCEPTIO: *Nisi patronus liberti sui tutelam gesserit. Hæc exceptio reprobatur l. 8. ff. de tutelis, hisce uerbis:* Patronus quoque tutor liberti sui fidem exhibere debet: & si qua in fraudem debitorum (quamuis pupilli liberti) gesta sunt: reuocari ius publicū permittit.

V. EXCEPTIO: *Nisi mater filij uel filiæ suæ tutelam gesserit. Hæc exceptio reprobatur Nouel. c. 22. §. ad hæc. in fine. cuius uerba uide s̄. lib. prox. ca. 4. quæst. 2. except. 21. repl. 1. dupl. 3. Concordat Nouell. c. 155. cuius uerba uide de in integrum restitutionibus.*

VI. EXCEPTIO: *Nisi is cessauerit, in cuius locum dius à prætore est datus tutor. Hæc exceptio approbatur l. 38. §. 1. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Curator à patte testamento datus, impuberis negocijs se per errorem immiscuit: postea à prætote tutoribus alijs datis, periculum futuri temporis ille, qui postea nihil gessit, non præstabit.

VII. EXCEPTIO: *Nisi sine dolo malo tutoris sit factum. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi culpa tutoris sit factum. quæ replicatio approbatur l. 1. in prin. ff. de tutelæ actione. cuius uerba uide s̄. ead. quæst. causa 1. concordat l. 7. C. arbitrium tutelæ. cuius uerba uide s̄. ead. quæst. causa 3. concordāt item ea quæ dicta sunt suprà cap. 3. officio 1. reg. 4. Huius replicationis duplicatio hæc esse uidetur: Nisi non lata, sed leui tutoris culpa acciderit. Hæc duplicatio reprobatur in legibus iam dictis: approbatur tamē in casu l. 6. §. competit. ibi: quid ergo. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide s̄. ead. quæst. causa 5.*

VIII. EXCEPTIO: *Nisi casu, non culpa tutoris acciderit. Hæc exceptio approbatur l. 4. C. de periculo tutorum, his uerbis:* Tutoribus seu curatoribus fortuitos casus, aduersus quos caueri non potuit, imputari non oportere sæpè rescriptum est. *Concordat l. 31. §. 1. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Modestinus respondit, damnum si quod accidit eo, quia cautiones soluti uectigalis inuentæ non sunt, ad tutorem, cuius nulla culpa admissa proponitur, minimè pertinere. *Concordat item l. 49. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Si res pupillaris in cursu latronum pereat, uel argentarius, cui tutor pecuniam dedit, cum fuisset celeberrimus, solidum reddere nō possit: nihil eo nomine tutor præstare cogitur. *Aliud exemplum proponitur l. 101. in prin. ff. de solutionibus. cuius uerba uide alibi. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi culpa casum præcesserit. quæ replicatio approbatur exēplo l. 3. C. de periculo tutorū, his uerbis:* Si res pupillares quas in horreo cōditas habere, aut etiam uenundare debuisti, in hospitio tuo (ut adseueras) ui ignis consumptę snnt: culpam seu segnitiem tuam non ad tuum damnum, sed ad pupilli tui spectare dispendium minus ptobabili ratione deposcis.

IX. EXCEPTIO: *Nisi ignorans se tutorem datum cessauerit. Hæc exceptio constat ex ijs quæ proponuntur ī. except. 12. repl. 1. dupl. 1.*

X. EXCEPTIO: *Nisi tutor expectans contutores suos, cesset. Hæc exceptio reprobatur l. 6. § si tutor. ff. de administr. tut. cuius uerba uide suprà cap. 3. officio 5. reg. 12.*

XI. EXCEPTIO: *Nisi probabili errore ductus, putans se à tutela excusatum, cessauerit. Hæc exceptio approbatur exemplo l. 37. §. fin. ff. de excus. cuius uerba uide suprà lib. prox. cap. 6. quæst. 1. in fine, except. gener. 13.*

XII. EXCEPTIO: *Niſi antequam tutelam gerere tutor cœperit, damnum in rebus pupillaribus acciderit. Hæc exceptio ipſo quidem iure ſubſiſtit, uerùm eius replicatio hæc eſt: Niſi poſtquam tutor datus eſt, idq́; reſciuerit, acciderit. quæ replicatio approbatur l.16 ff. de adminiſtr. tutor. his uerbis:* Qui iuſſus eſt ab eo qui ius iubendi habet, tutelam gerere, ſi ceſſat: ex quo iuſſus eſt, indemnē pupillum præſtare debebit, non ex quo tutor eſſe cœpit. *Concordat l. 4. §. fin. cum lege ſequente. ff. eod. tt. his uerbis:* Ex quo innotuit tutori ſe eſſe tutorem, ſcire debet periculum tutelæ ad eum pertinere. Innoteſcere autē qualiter qualiter ſufficit, non utiq; teſtato eum conueniri. nam etſi citra teſtationem, ſcilicet undecunq; cognouerit: nulla dubitatio eſt quin debeat periculum ad ipſum reſpicere. Hoc autem quòd cognouerit tutor, pupillus probare debet. *Concordat item l.1. §.1. ff. eod. tt. cuius uerba uide ſ. cap.3. officio 1. reg. 1. in prin. Concordat item l.19. C. eod. tt. his uerbis:* Tutor, licet abſens, decreto dat⁹, ſi ſe ſciēs ſolenniter non excuſauerit, adminiſtrationi conſtituitur obnoxius. *Propoſitæ replicationis duplicatio prima hæc eſt: Niſi antequam ſciret ſe tutorem datum, acciderit. quæ duplicatio præterquam quod ex iam dictis conſtat, approbatur etiam l.8. in fine. C. de adminiſtr. tutor. his uerbis:* Si neſciſſes te curatorem datum: etiamſi ſoluendo cæteri curatores non ſint, damni periculum ad te non redundat. *Concordat item l. 5. C. de periculo tutor. his uerbis:* Si tutor petitus, uel ex teſtamento datus, tutorē te conſtitutum eſſe non ex remiſſæ negligentiæ uitio, ſed iuſtæ ignorationis ratione nō dediciſti, idq́; liquidis probationibus oſtēderis: periculo eius temporis quod ignorāte te tranſmiſſum eſt, nō teneberis. *Ait Imp.* Idq́; liquidis probationib. oſtenderis. *Huic contradicit l. 5. ff. de adminiſtr. tutor. cuius uerba uide paulo ſuperius ead. repl. in prin. Secunda duplicatio eſt: Niſi pendente conditione, ſub qua teſtamento tutor datus eſt, acciderit. Hæc duplicatio approbatur, ſimul & diſtinguitur per ea quæ propoſita ſunt ſ. lib. prox. cap.2. quæſt.4 reg.1. Tertia duplicatio eſt: Niſi cum teſtamēto inutiliter tutor datus eſſet, antequam à prætore confirmatus ſit, damnum acciderit. Hæc duplicatio approbatur l.57. §. teſtamēto. ff. de adminiſtr. tutor. his uerbis:* Teſtamento dati tutores, quod ruptum uidebatur, ceſſauerunt in adminiſtratione tutelæ, & à præſide tutor datus eſt pupillo. Iuſſi autem ſunt & hi qui dati erant teſtamento tutores, tutelam adminiſtrare, coniuncto eo qui à præſide datus cœperat adminiſtrare. Quæſitum eſt, ad teſtamento datos periculum adminiſtrationis, utrum ex apertis tabulis, an ex quo iuſſi ſunt pertineat? Scæuola reſpōdit, ad eos de quibus quæreretur, nullum antecedentis temporis periculum pertinere. *Concordat l. 2. C. de confirmando tutore. cuius uerba uide ſ. lib. prox. cap.2. quæſt.1. except.17. Quarta duplicatio eſt: Niſi excuſatione oppoſita, appellatione eius pendente, acciderit. Hæc duplicatio reprobatur l.19. ff. de adminiſtr. tutor. his uerbis:* Tutor uel curator, cuius iniuſta appellatio pronunciata fuerit, cuiusúe excuſatio recepta non ſit: ex quo accedere ad adminiſtrationem debuit, erit obligatus. *Concordat l. 38. §. tutor. ff. eod. tt. his uerbis:* Tutor datus, aduerſus ipſam creationem prouocauit: hæres eius poſtea uictus, præteriti temporis periculum præſtabit: quia non uidetur leuis culpa contra iuris authoritatem mandatum tutelæ officium detrectare. *Concordat item l.25. in fine. C. de excuſationib. tutorū. cuius uerba uide ſ. lib. prox. cap.6. quæſt.7. reg.1.*

XIII. EXCEPTIO: *Niſi antequam poſthumus, cui tutor datus eſt, natus ſit, geſſerit. Hæc exceptio reprobatur l. 28. ff. de negocijs geſtis, hiſce uerbis:* Cum pater teſtamēto poſthumo tutorem dederit, isq́; tutelam interim adminiſtrauerit, nec poſthumus natus fuerit: cum eo nō tutelę, ſed negociorum geſtorum erit agēdum. Quod ſi natus fuerit poſthumus, tutelæ erit actio: & in ea utrūq; tempus ueniet, & quo antequam naſceretur infans geſsit, & quo poſteaquam natus ſit. *Planè admittitur exceptio propoſita, ſi poſthumus natus non ſit, nec naſci amplius ſperetur. tunc enim non tutelæ, ſed negociorum geſtorum actio eſt, ut ex iam dictis conſtat. Sed plura de hac re uide J. cap. prox. quæſt.9. reg. 1. except.2.*

XIIII. EXCEPTIO: *Niſi poſt finitam tutelam acciderit. quæ exceptio approbatur l. 6. C. de periculo tutorum, his uerbis:* Temporis quod inſequitur poſt tutelæ tranſlationem, adminiſtrationis officio finito, ad eos qui fuerunt tutores, gerendę rei non pertinere periculum rationis eſt. *Concordat l. 11. C. arbitrium tutelæ, his uerbis:* Tutor poſt puberē ætatem puellæ, ſi in adminiſtratione connexa perſeuerauerit: tutelæ actione totius temporis rationem prę̨ſtare cogitur. Sin autē poſt finitam adminiſtrationem in ijſdē reb⁹ minimè ſe immmiſcuerit: tēporis quod inſequitur periculum ad te non pertinet. *Exemplum eſt, ſi nomen poſt finitam tutelam deſinat eſſe ſoluēdo. de quo uide ſ. cap.3. officio 1. reg.2. exc.5. Huius exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi finita tutela, tutor in eadem adminiſtratione perſeuerauerit. quæ replicatio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Si in adminiſtratione connexa perſeuerauerit, &c. *Concordat l.13. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Si tutor poſt pubertatem pupilli negocia adminiſtrauerit, in iudicium tutelę ueniet id tantum, ſine quo adminiſtratio tutelæ expediri non poteſt. Si uerò poſt pu

bertatem pupilli is qui tutor eius fuerat, fundos eius uẽdiderit, mancipia & prædia comparauerit: neq; uenditionis eius, neq; emptionis ratio iudicio tutelę cõtinebitur. Et eſt nerum, ea quæ connexa ſunt, uenire in tutelæ actionem. Sed & illud eſt uerum, ſi cœperit negocia adminiſtrate poſt tutelã finitam, deuolui iudicium tutelæ in negociorũ geſtorũ actionẽ. oportuit enim eum à ſemetipſo tutelã exigere. Sed etſi quis cũ tutelam adminiſtraſſet, idem curator adoleſcenti fuerit datus: dicendum eſt negociorum geſtorum eum conueniri poſſe. *Concordat l. 36. ff. de adminiſtr. tutor. his uerbis:* Tutorem qui tutelã gerit, Sabinus & Caſſius, prout gerit, in ſingulas res & tempora uelut ex pluribus cauſis obligari putauerunt. Secundum quam ſententiam ſicut ſeruus inſtitor domiuicæ mercis, uel præpoſitus debitis exigendis, ſi liber factus in eodem actu perſeueret (quamuis tempore ſeruituris obligari nõ potuerit) præteriti temporis nomine actione negociorum geſtorum non inutiliter conuenitur, earum ſcilicet rerum, quæ connexam rationem cum his quæ poſtea geſta ſunt, habuerunt: ſic & tutelæ iudicium earum quoq; rerum cauſa tenere placuit, quæ poſt pubertatem adminiſtrantur, ſi poſteriot actus priori cohęreat, neq; diuiſus propriam rationem habeat. Inde deſcendit quæſtio, quæ uulgò circa filiumfamiliâs tractata eſt, qui tutor teſtamento datus, poſt tutelam geſtam emãcipatus in eodem officio perſeuerauit. Et ſecundum Sabini & Caſsij ſententiam eueniet, ut de eo quidem quod poſt emancipationem geſtum eſt, in ſolidum conueniri poſsit: de præterito autem (ſiue peculiũ non ſit ademptum, ſiue ademptum ſit) in id quod facere poſsit. Quòd ſi ſuperioris temporis nomine patrem de peculio pupillus conuenire maluerit (annus enim utilis ex quo tutelę agi poſſe cœperit, computabitur, ne capiatur pater, inducta totius temporis cauſa) tempus quo filiusfamiliâs tutelam geſsit, comprehendẽdum erit. *Concordat item replicationi propoſitæ l. 1. §. cum eo. ibi: quare ſi quis. ff. de eo qui pro tutore. cuius uerba uide ſ. except. 2. repl. 1. dupl 3. Planè huius replicationis duplicatio hæc eſt: Niſi ea quæ poſt finitam tutelam tutor geſſerit, cum ijs quæ in tutela geſta ſunt, non ſint connexa, nec ijs cohæreant. de his enim non tutelæ actio competit, ſed negociorum geſtorum. quæ duplicatio ex ſupradictis conſtat. Concordat l. 14. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Si poſt pubertatem tempore aliquo licet breuiſsimo intermiſerit adminiſtrationem tutor, deinde cœperit gerere: ſine ulla dubitatione tam tutelæ, quàm negociorum geſtorum iudicio cum eo agendum eſt.

Secunda propoſitæ exceptionis replicatio eſt: Niſi cœpta in tutela poſt finitam tutelan ab eodem tutore ſint perficienda. tunc enim ſi ceſſauerit, quamuis finita tutela, tutelæ actione tenebitur. quæ replicatio approbatur, ſimul & diſtinguitur per ea quæ dicta ſunt ſ. cap. 3. officio 3. reg. 1. except. 1. repl. 1.

Tertia replicatio eſt: Niſi finita tutela, tutor non admonuerit puberem factum, ut ſibi curatorem petat. Hæc replicatio approbatur l. 4. §. ſi tutor. ff. de adminiſtr. tutor. cuius uerba uide ſ. cap. 8. reg. 2.

Quarta replicatio eſt: Niſi impuberi curator ſit datus, hoc enim caſu uidetur, quamuis finita ſit tutela, nihilominus ad eum tanquam curatorem periculum pertinere. Hæc replicatio reprobatur per ea quæ dicta ſunt ſ. lib. prox. cap. 8. cauſa 1. except. 2.

XV. EXCEPTIO: *Niſi in ijs rebus, quæ poſtquam datus tutor eſt, pupilli patrimonio acceſſerunt, damnum aliquod contigerit. Hæc exceptio reprobatur l. 8. §. fin. ff. de adminiſtr. tutor. his uerbis:* Qui datus eſt ſimpliciter tutor uel curator, ſi quid poſtea augmenti acceſſerit, periculo tenetut: quamuis ſolet ad augmentum dari curator. Quæ res non facit ut ipſa augmenta nõ pertineant ad curam priorum, ad quos omnis utilitas pupillorum debet pertinere. Siue igitur datus eſt, communicatur periculum cum prioribus: ſiue datus non eſt, tenetur adminiſtrationis neceſsitate is, qui antea erat datus. *Concordat l. 7. §. tali itaq;. C. de curatore furioſi, his uerbis:* Si quid poſtea ad furioſum peruenerit, ſiue ex hæreditate, uel ſucceſsione, uel legato, uel fideicommiſſo, uel alio quocunq; modo: hoc furioſo accedat, & cum alia eius ſubſtantia manibus curatoris tradatur, inuentario etiam ſuper his omnibus rebus ſcilicet faciendo: & ſub eius cura cuſtodiatur, quatenus ſiquidem reſipuerit furioſus, & adquiſitionẽ admiſerit, ipſi reſtituatur. Sin autem in furore diem ſuum finierit, uel ad ſuam ſanitatem perueniens eam repudiauerit: ſiquidem ſucceſsio eſt, ad eos referatur (uolentes tamen) id eſt, uel ſubſtitutum, uel ab inteſtato hæredes, uel ad noſtrum ærarium: eo ſcilicet obſeruando, ut hi ueniant ad ſucceſsionem, qui mortis tẽpore furioſi propinquiores exiſtant ei ad cuius bona uocabuntur, ſi non in medio fuiſſet furioſus: omni ſatiſdatione uel cautione, quam per inextricabilem circuitum ueteris iuris authores induxerunt, radicitùs exciſa. Legatis autem proculdubio & fideicommiſsis, cæteriſque adquiſitionibus furioſo adquirendis, & ſubſtantiæ eius aggregandis. Sin autem ipſe reſipuerit, & noluerit ea admittere, & apertè hæc reſpuerit, uel eius hæres hoc fecerit, à ſubſtantia eius illico ſeparandis, quaſi nec

fuerint

fuerint ab initio ad eum deuoluta, & per legitimum tramitem ambulãtibus, substantiam furiosi nec prægrauantibus, neq; adiuuantibus. *Concordat insuper Inst. de excusat. tutor. §. datus autem, his uerbis:* Datus tutor ad uniuersum patrimonium datus esse creditur. *Planè uidetur exceptio proposita admitti, si ijs rebus quæ postea accedunt, peculiaris curator sit constitutus. quæ tamen distinctio reprobatur uerbis d. l. 8. §. fin. paulo superius propositis hisce:* Quæ res non facit ut ipsa augmenta non pertineant ad curam priorum, &c. *Cui concordat l. 5. in prin. C. in quib. causis tutorem habenti, his uerbis:* Cum ob augmentum facultatum curatores adiungi solent, non prius dati tutores administratione eorum liberantur.

XVI. EXCEPTIO: *Nisi certorum bonorum tutore uel curatore dato, in alijs rebus quàm quarum tutor aut curator datus est, damnum contigerit. Hæc exceptio approbatur l. 8. §. constat. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Constat eum qui ad augmentum datur (utpote ad bona materna quæ postea accesserunt, uel ad aliud quod augmentum) administrare bona pristina non solere. Si autem suspectum facere priorem tutorem supersedit, uel satis ab eo exigere, plectetur. *Concordant ea quæ proposita sunt s. lib. prox. cap. 4. quæst. 2. except. 40. repl. 1. cum sequentib. item j. cap. prox. quæst. 3. reg. 2. except. 1. repl. 9.*

XVII. EXCEPTIO: *Nisi circa res in alia prouincia, quàm in qua tutor domicilium habet, sitas, damnum aliquod cõtigerit. Hæc exceptio approbatur per ea quæ habentur s. lib prox. cap. 6. quæst. 1. causa 23. sed & distinguitur per ea quæ habentur j. d. repl. 9.*

XVIII. EXCEPTIO: *Nisi non in rebus, sed corpore & salute pupilli uel adolescentis damnum aliquod acciderit. Hæc exceptio reprobatur l. 7. in prin. ff. de curatorib. furioso. cuius uerba uide s. cap. 3. officio 9.*

XIX. EXCEPTIO: *Nisi non in rebus, sed moribus pupilli damnum contigerit. Et hæc exceptio reprobatur l. 12. §. cum tutor. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide s. cap. 3. officio 5. reg. 1.*

XX. EXCEPTIO: *Nisi pater qui testamento tutores dedit, adiecit se uelle eos rationibus reddendis esse solutos. Hæc exceptio reprobatur l. 4. §. Iulianus. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Iulianus libro XXI. Digest. huiusmodi speciẽ proponit. Quidam decedens filijs suis dederat tutores: & adiecerat, Eos ἀνελογίστους (id est rationibus reddendis solutos) esse uolo: & ait Iulianus, Tutores nisi bonam fidem in administratione præstiterint, damnari debere: quamuis testamento comprehensum sit, ut ἀνελογίστοι essent. Sed nec eo nomine ex causa fideicommissi quidquã consequi debebunt, ut ait Iulianus. Et est uera ista sententia. Nemo enim ius publicũ remittere potest huiusmodi cautionibus, aut mutare formã antiquitùs constitutam. Damnum uerò quodcunq; ex tutela quis senserit, & legari, & per fideicõmissum ei relinqui potest.

XXI. EXCEPTIO: *Nisi pater qui tutores dedit, cõsilio matris tutelam geri uoluerit, eoq; nomine tutores liberauit. Hæc exceptio reprobatur d. l. 4. §. Papinianus, hisce uerbis:* Papinianus lib. V. Responsorũ ita scribit: Pater tutelam filiorum consilio matris geri mandauit, & eo nomine tutores liberauit. Non idcirco minus tutorum officium integrum erit: sed uiris bonis conueniet salubre consilium matris admittere: tametsi neq; liberatio tutoris, neq; uolũtas patris, aut intercessio matris, tutoris officium infringat. Vsq; adeò autem licet tutoribus patris præceptum negligere, ut si pater cauerit ne quid rei suę distraheretur, uel ne mãcipia, ne uestis, ne domus, ne aliæ res periculo subiectæ: liceat eis contemnere hanc patris uoluntatem.

XXII. EXCEPTIO: *Nisi absente tutore contigerit. Hæc exceptio reprobatur l. 10. C. qui dare tutores. cuius uerba uide s. lib. prox. cap. 4. quæst. 2. except. 33. repl. 11.*

XXIII. EXCEPTIO: *Nisi tutor in nulla re pupillo author sit factus. Hæc exceptio reprobatur l. 17. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Qui tutor negocia pupilli gessit, quãuis in nulla re author pupillo fuerit, quin tutelæ iudicio teneatur, dubitari non oportet. Quid enim prohibet ita patrimonium pupilli cõpositum esse, ut nihil gerere necesse sit, in quo tutoris authoritas interponi debeat?

XXIIII. EXCEPTIO: *Nisi tutor alium in locum suum substituerit. Hæc exceptio reprobatur l. 12. C. qui dare tutores, his uerbis:* Curator adolescenti ordinatus, post inchoatam litẽ non potest sub prętextu specialis curatoria à se nominati, aut litem contestatam deserere, aut ab administratione se subtrahere.

XXV. EXCEPTIO: *Nisi stipulatio rẽ pupilli saluam fore nouandæ tutelæ actionis animo fuerit interposita. Hæc exceptio ipso quidẽ iure subsistit: uerùm eius replicatio hæc est, Nisi pupillus nouandi animo sit stipulatus. quæ replicatio cum etiam ipso iure subsistat, recipit duplicationem hanc: Nisi pupillus maior ætate factus, satisdationem rem pupilli saluam fore, ratam habuerit. Hæc duplicatio approbatur l. 9. in prin. ff. de nouationibus, his uerbis:* Si pupillus sine tutoris authoritate rem saluam fore stipulatus, pubes factus ratam stipulationem habuerit, nouandi causa tollitur tutelæ actio: si non habuerit ratum, licet tutelę egisset, habet tamen adhuc ex stipulatu actionem. Sed iudex tutelæ non aliter con-

demnare debet, quàm si ex stipulatione liberatio fiet.

XXVI. EXCEPTIO: *Nisi posthumus, cui tutor datus est, natus non sit. Hæc exceptio approbatur l.24. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Posthumo tutor datus, non nato posthumo, neq; tutelæ, quia nullus pupillus est: neq; protutelæ, quia nulla significatio est: neq; negociorum gestorum iudicio tenetur, quia administrasse negocia eius qui natus non esset, non uidetur. Et ideo utilis in eum actio dabitur. *Concordant ea quæ proposita sunt s. exception. 13. item j. cap. prox. quæst. 9. reg. 1. exception. 24.*

XXVII. EXCEPTIO: *Nisi eo nomine actum sit. Hæc exceptio approbatur l. 15. C. de administr. tut. his uerbis:* Si non subscripsisti quasi fideiussor, frustra uereris ne ex ea intercessione qua signasti ut curator olim liberatus (ut adfirmas) sententia præsidis ex officio curatoris conueniri possis. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi cum alio actū sit. Hæc replicatio approbatur l.17. § fin. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Ex duobus tutoribus si cum altero actum fuerit, alter non liberabitur. *Concordat l.38 §. adolescens. ff. eod. tit. his uerbis:* Adolescens tutoribus conuentis, à quibus totum seruare non potuit, aduersus curatores qui tutelam ad se negligentia non transtulerunt, integram actionem retinet. neq; enim tutelæ iudicio consultū uidetur, quod alterius officij querelam habuit. *Concordat l.23. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Conuento hærede tutoris iudicio tutelæ, curatorem eiusdem neq; ipso iure liberatum uideri, neq; exceptionem rei iudicatæ ei dandam Paulus scribit. Idemq; in hæredibus magistratuum obseruādum est. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi alter conuentus solidum, quod petitur, præstiterit. quæ duplicatio approbatur l.15. ff. eod. tit. his uerbis:* Si ex duobus tutoribus cum altero quis transegisset, quamuis ob dolum communem, trāsactio nihil proderit alteri: nec immeritò, cùm unusquisq; doli sui pœnam sufferat. Quòd si conuentus alter præstitisset, proficiet id quod pręstitit ei qui conuentus non est. Licet doli mali ambo rei sint, tamen sufficit unum satisfacere, ut in duobus quibus res commodata est uel deposita, quibusq; mādatum est. *Concordat l. 24. in fine. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide j. repl. prox. Secunda replicatio est: Nisi culpa curatorum tutor conuentus minoris fuerit condemnatus. quæ replicatio approbatur, simul & distinguitur d. l. 24. his uerbis:* Si minoris actum fuerit cum tutoribus, adsistentibus curatoribus, & pupillus ob hoc egerit cum curatoribus, & ei sint condemnati in id quod sua interest, minoris eorū culpa tutores condemnatos non esse: an restitutio aduersus tutores cesset? Et Papinianus lib. 11. Responsorum ait, nihilominus posse restitui. Et idcirco curatores si nondum iudicatum fecerint, posse prouocantes per exceptionem doli consequi, ut eis mandētur aduersus tutores actiones. Quid tamen si iam fecerunt iudicatum curatores? Hoc proderit tutoribus: quoniam nihil minori abest, qui de pręda magis quàm de damno sollicitus est: nisi fortè mandare actiones paratus sit curatoribus. *Concordat l.20. §. non idcirco. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Non idcirco actio, quę post uicesimū quintum ætatis annum intra restitutionis tempus aduersus tutorem in minore pecunia tutelæ iudicio condemnatum redditur, inutilis erit, quòd adolescenti curatores ob eam culpam condemnati sunt. Itaq; si non iudicatum à curatoribus factum est, per doli exceptionē curatores consequi poterūt eam actionem sibi præstari. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi alius eo nomine conuentus & condemnatus soluit. quæ duplicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Quid tamen si iam fecerunt, &c. *De qua re uide item s. repl. prox. dupl. 1. Tertia replicatio est: Nisi de alia re agatur, quàm de qua actū est prius. Hæc replicatio approbatur l. 45. §. tutelæ. ff. de administr. tut. his uerbis:* Tutelæ iudicio tutor cōuentus, edidit librum rationum, & secundum eum condemnatus soluit: postea cum à debitoribus paternis, quorum nomina libro rationum nō inerant, exigere uellet pupillus decem, prolatæ sunt ab his apochæ tutoris: quæsitum est utrum aduersus tutorem, an aduersus debitorem actio ei competat? Paulus respondit: Si tempore administrandę tutelæ tutori tutelam gerēti debitores soluissent, liberatos eos ipso iure à pupillo. Sed etsi cum tutore actum esset, posse eundem adolescentem propterea causam tutelæ experiri, & aduersus exceptionem rei iudicatæ doli mali replicatione uti. *Quarta replicatio est: Nisi impubes egerit. Hæc replicatio approbatur l. 4. §. si adhuc. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Si adhuc impubes tutelæ agat, nihil consumitur.

XXVIII. EXCEPTIO: *Nisi transactum sit. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit: uerum eius replicatio hæc est, Nisi cum alio transactum sit. quæ replicatio approbatur l. 15. in prin. ff. de tutelæ actione. cuius uerba uide s. except. prox. repl. 1. dupl. 1.*

XXIX. EXCEPTIO: *Nisi tutelæ actio remissa sit. Hæc exceptio approbatur l. 4. §. Iulianus, in fine. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide s. except. 20. concordat l. 38. §. ab eo. ff. eod. tit. his uerbis:* Ab eo qui restitutionis auxilio nō iuuatur,

quæstio

quæstio culpæ tutorum conuentione remitti potest: nec donatum, sed transactum uidetur negligentia tutorum. *Concordat itē l. 40. in fine. ff. eod. tt. cuius uerba uide s. cap. 5. reg. 9. except. 2.*

XXX. EXCEPTIO: *Nisi minor tutori uel curatori conuento uel condemnato, non cedat actionem, quā habet eius causæ nomine aduersus aliū. Hæc exceptio approbatur l. 1. §. non tantum. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Non tantum ante condemnationem, sed etiam post condemnationem desiderare potest tutor mandari sibi actiones aduersus contutorem, pro quo condemnatus est. *Concordat l. 24. ibi: & idcirco. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide s. except. 27. repl. 2. item concordat l. 38. §. periculo. ff. eod. tt. cuius uerba uide s. cap. 3. officio 2. reg. 2. excep. 6. item concordat l. 10. §. fin. ff. de tutelæ actione. cuius uerba uide s. except. 17. repl. 2. Concordat l. 2. in prin. ibi: cessione uidelicet. & §. fin. C. de diuidenda tutela cuius uerba uide j. cap. prox. quæst. 3. reg. 2. except. 1. repl. 9. Concordat item l. 2. C. de cōtrario iudicio tutelæ, his uerbis:* Si non ex propria culpa solus pupillæ condemnatus es, sed absens & indefensus adquieuisti: cum ex causa iudicati satisfacere cœperis, actiones aduersus contutores tuos mandari tibi à pupillo desiderabis, uel utili actione uteris. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi ex dolo communi tutor conuentus solui. quæ replicatio approbatur l. 1. §. nunc tractemus. ibi: planè si ex dolo. ff. de tutelæ actione. cuius uerba uide j. cap. prox. quæst. 8. reg. 2. Altera replicatio est: Nisi ex eo quod non administrarint tutores, conueniantur. quæ replicatio approbatur l. 37. Tertia replicatio est: Nisi tutor qui factum contutoris præstat, actionem sibi aduersus magistratum, qui tutorem dedit, dari sibi petat. Hæc replicatio approbatur l. 2. ff. de magistratib. conueniendis. cuius uerba uide j. cap. 13. quæst. 3. l. 37. in fine. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide j. cap. prox. quæst. 3. reg. 2. except. 1. Sed & plura de except. proposita uide j. cap. prox. quæst. 8.*

DE RELIQVO TVtelæ actionis iure.

Cap. X.

HActenus causæ tutelæ actionis cum suis exceptionibus expositæ sunt. Sed & plures huiusmodi exceptiones licet uidere s. sub unoquoq; officij genere. item j. hoc cap. quæst. 3. reg. 2. except. 2. cum sequentibus. Nunc reliqui propositæ actionis loci excutiendi sunt.

II. QVIBVS TVTELAE actio competit?

I. Regula. *De minoribus ætate. His actio proposita non datur. quæ regula approbatur l. 11. C. de administr. tutor. his uerbis:* De his quæ in fraudem administrationis à tutore gesta, uel negligenter acta à curatoribus eorum quibus successisti, allegas, agere debes, si modò annos legitimæ ætatis implesti. neque enim ignoras, non multum patrocinari fœcunditatem liberorum fœminis ad rerum suarum administrationem, si intra ętatem legitimam sint constitutæ.

II. Regula. *De hæredibus pupilli. His quoque datur actio proposita. quæ regula approbatur l. 1. §. hanc actionem. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Hanc actionem etiam in hæredem tutoris competere constat. Sed & hæredi pupilli æquè competit, similibusque personis. *Concordat l. 12. C. arbitrium tutelæ, his uerbis:* Tutelæ actio tam hæredibus quàm etiam contra successores competit. *Concordat item l. 2. C. communia de successionib. his uerbis:* Si pater tuus propius sobrino tuo adgnato constituto & intestatò defuncto, ciuili iure adita hæreditate, uel hoc ab initio non interueniente, seu capitis diminutione perempto, solenniter bonorum possessione admissa, successit, ac tibi patris tui quæsita hæreditas est: adire præsidem prouincię debes, ac tutorem eius de tutela cōuenire. *Concordat deniq; l. 7. in prin. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Si pupillus hæres extiterit ei cuius tutelam tutor suus gesserat, ex hæreditaria causa cum tutore suo habebit actionem.

III. ADVERSVS QVOS TVtelæ actio competit?

I. Regula. *De hæredibus tutoris. Aduersus hos quoque proposita actio competit. quæ regula approbatur l. 1. §. hanc actionem. ff. de tutelæ actione. cuius uerba uide s. reg. prox. Concordat l. 12. C. arbitrium tutelæ. cuius uerba uide itidem s. reg. prox. item concordat l. 3. C. de hæredib. tutorum, his uerbis:* Aduersus hæredes quondam tutoris tui tutelæ actione consiste. In iudicium autem ueniet etiam id, quod tibi tutor ex causa fideiussionis debuit. *Concordat l. 4. C. eod. tt. his uerbis:* Hæredes eorum qui tutelam uel curam administrauerunt, si quid ad eos ex re pupilli uel adulti peruenit, restituere coguntur. In eo etiam quod tutor uel curator administrare debuit, neç administrauit, rationem reddere eos debere non est ambigendum. *Huius regulæ exceptio prima hæc esse uidetur: Nisi tutor nihil in tutela gesserit. quæ exceptio reprobatur l. 2. C. d. tt. his uerbis:* Pater uester tutor uel curator datus, si se non excusauit, non ideo uos minus hæredes eius tutelæ uel utili iudicio conueniri potestis, quòd eam tutelam seu curam non administrasse dicitis. nam etiam cessationis ratio reddenda est. Prius tamen propter actum suum eos conueniendos esse, qui admini-

ſtrauerunt, ſæpè reſcriptum eſt. *Secunda exceptio eſt: Niſi hæres tutoris ob negligentiam propriam conueniatur. Hæc exceptio approbatur l. 1. C. d. tt. his uerbis:* Hæredes tutoris ob negligentiam, quæ non latæ culpæ comparari poſſit, condemnari non oportet, ſi non contra tutorem lis inchoata eſt, neque ex damno pupilli lucrum captatum, aut gratiæ præſtitum ſit. *Concordat l. 4. in prin. ibi: negligentia planè. ff. de fideiuſſorib. tutor. cuius uerba uide ſ. cap. prox. except. 2. repl. 2. Concordat l. 4. ff. de magiſtr. conueniendis, hiſce uerbis:* Sed nec hæres tutoris negligentiæ nomine tenetur. *Huius exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi lata negligentia ſit. quæ replicatio conſtat ex uerbis ſupradictis hiſce:* Quæ non latę culpæ comparari poſsir. *Secunda replicatio eſt: Niſi in eo quod defunctus tutor cœpit, perficiendo negligens hæres fuit. Et hæc replicatio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Si non contra tutorem lis inchoata eſt. *Concordat l. 1. in prin. ff. de fideiuſſor. tutorum. cuius uerba uide ſ. cap. prox. exception. 2. repl. 2. Concordat item l. 27. ff. de appellationibus. cuius uerba uide ſ. cap. 3. officio 3. reg. 1. exception. 1. repl. 2. Concordat item l. unica. §. tutor quoque. ff. ſi pendente appellat. cuius uerba uide ſ. d. repl. 2. dupl. 1. Huius replicationis duplicatio prima hæc eſt: Niſi hæres non ſit legitimæ ætatis. quæ duplicatio approbatur l. 1. in prin. ibi: Si legitimæ ætatis. ff. de fideiuſſoribus tutor. cuius uerba uide ſuprà cap. prox. exception. 2. repl. 2. in prin. Concordat l. 30. §. tutoris. ff. negociorum geſtorum. cuius uerba uide ſuprà lib. prox. cap. 1. quæſt. 8. reg. 5. except. 3. Altera duplicatio eſt: Niſi hæres fœmina ſit. quæ duplicatio approbatur d. l. 1. in prin. ibi: & maſculus ſit. ff. de fideiuſſ. tutor.*

Tertia propoſitæ exceptionis replicatio eſt: Niſi dolo malo hæres negligens fuerit. Hæc replicatio approbatur l. 1. ibi: neque ex damno pupilli. C. de hæredibus tutor. cuius uerba uide ſuprà ead. except. in prin.

Quarta replicatio eſt: Niſi hæres in reſtituenda tutela negligens fuerit. quæ replicatio approbatur l. 6. §. pecuniæ quæ in arca. ff. de adminiſtr. tutor. his uerbis: Pecuniæ quæ in arca fuit, etiam hæredes tutoris tamdiu uſuras præſtabunt, quamdiu non interpellauerint ut loco defuncti curator conſtituatur. *Hæc de ſecunda exceptione. Tertia exceptio eſt: Niſi hæres ex proprio facto conueniatur. Hæc exceptio ipſo quidem iure ſubſiſtit: uerùm eius replicatio hæc eſt, Niſi ea quæ à defuncto tutore cœpta ſunt, hæres fuerit executus: uel res pupillares à defuncto perceptas non reſtituat. quæ replicatio approbatur per ea quæ propoſita ſunt ſuprà cap. prox. except. 2. repl. 2. Planè ex propria negligentia circa res pupillares hæres non tenetur. de qua re dictum ſuprà exception. prox. Quarta exceptio eſt: Niſi ex dolo defuncti hæres conueniatur. Hæc exceptio reprobatur l. 8. §. Paulus. ff. de fideiuſſ. tutor. cuius uerba uide ſ. except. prox. Quinta exceptio eſt: Niſi hæres ignoret ubi ſint inſtrumenta, de quibus reſtituendis conuenitur. Hæc exceptio ipſo quidem iure ſubſiſtit, uerùm eius replicatio hæc eſt: Niſi inſtrumentis dolo tutoris amiſſis, lis cum defuncto tutore eo nomine ſit conteſtata. quæ replicatio approbatur d. §. Paulus, his uerbis:* Paulus reſpondit, tale iudicium in hæredem tutoris transferri oportere, quale quidem defunctus ſuſceperit: hoc eò pertinere, ut non excuſetur hæres, ſi dicat ſe inſtrumenta tutelaria non inueniſſe. Nam cum ex omnibus bonæ fidei iudicijs propter dolum defuncti hæres teneatur: idem puto ſeruandum in tutelæ actione. Sed conſtitutionibus ſubuentum eſt ignorantiæ hæredum. Hoc tamen tunc obſeruandum eſt, cum poſt mortem tutoris hæres conueniatur: non ſi lite conteſtata, tutor deceſſerit. nam litis conteſtatione & pœnales actiones transmittuntur ab utraque parte, & temporales perpetuantur. *Sexta exceptio eſt: Niſi tutor inutiliter ſit datus. Hæc exceptio approbatur d. l. 8. in prin. his uerbis:* Hæredes eius qui non iure tutor uel curator datus, adminiſtrationi ſe non immiſcuit: dolum & culpam præſtare non debent.

Septima exceptio: Niſi nomine contutoris alterius tutoris hæres conueniatur, contutore finita tutela ſoluendo exiſtente. Hæc exceptio approbatur l. 38. §. tutoribus. ff. de adminiſtr. tutor. his uerbis: Tutoribus idoneis diem functis, uice mutua periculum ad hæredes eorum non redundat, quod non habuit locum officio tutelæ manente.

II. *Regula. De pluribus tutoribus. Quilibet horum non niſi pro parte uirili tenetur. quæ regula approbatur l. 1. §. nunc tractemus. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Nunc tractemus, ſi plures tutelam pupilli adminiſtrauerint, pro qua quiſque eorum parte conueniendus ſit. Et ſiquidem omnes ſimul geſſerunt tutelam, & omnes ſoluendo ſunt: æquiſsimum erit diuidi actionem inter eos proportionibus uirilibus exemplo fideiuſſorum. Sed etſi non omnes ſoluendo ſint, inter eos qui ſoluendo ſunt, diuiditur actio: ſed prout quiſque ſoluendo eſt, poterunt conueniri. *Concordat l. 37. in prin. ff. de adminiſtr. tutorum, his uerbis:* Si plures tutelam non adminiſtrauerint, & omnes ſoluendo ſint: utrum quia nullæ partes adminiſtrationis inueniuntur, electioni locus erit: an ut eiuſdem pecuniæ debitores excipere debebunt periculi ſocietatem? quod magis ratio ſuadet. *Concordat item l. 6. ibi: quòd autem. C. arbitrium tutelæ. cuius uerba uide infrà exception. 2. repl. 1. item concordat l. ult. §. nec quiſquam. ff. rem pupilli ſaluam fore. cuius uerba uide infrà reg. 5. exception. 7.* Contradicere

dicere

dicere uidetur l. 2. in prin. C. de diuidenda tutela. cuius uerba uide ꝭ*. except. prox. repl. 9. item contradicere uidetur l. 52. §. hæredibus. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide* ꝭ*. reg. 5. except. 7. in fine. item contradicere uidetur l. 50. in prin. ff. eod. tit. cuius uerba uide* ꝭ*. except. prox. repl. 9 Est autem propositæ regulæ exceptio prima hæc:* Nisi *alter tutorum non sit soluendo. tunc enim alter in solidum tenetur, uel pro ea parte quæ ab altero seruari non potest. quæ exceptio præterquam quòd ex iam dictis constat, approbatur etiam d. l. 37. his uerbis:* Si quidam ex tutoribus idonei non sunt, onerabuntur sine dubio cæteri: nec iniquè, cum singulorum contumacia pupillo damnum in solidum dederit. Vnde quærendum est, an actiones pupillus ei qui solus conuenitur, in alterum pro parte scilicet præstare debeat? Sed cum propria cuiusque contumacia puniatur, qua fronte poterit hoc desiderari? *Ait Iurisconsultus:* Cum propria cuiusque contumacia. *Scilicet non administrantis, ut dictum d. l. 37. in prin. cuius uerba uide paulo superius ead. reg. in prin. pertinet autem hoc de actionibus præstandis ad ea quæ dicta sunt* ŝ*. cap. proxim. except. 30. replic. 2. Concordat propositæ exceptioni l. 54. §. 1. ff. eod. tit. his uerbis:* Tutorum quidem periculum commune est in administratione tutelæ, & in solidum uniuersi tenentur. *Concordat item l. 12. §. nec quisquam. ff. rem pupilli saluam fore. cuius uerba uide* ꝭ*. reg. 5. except. 7. Huius exceptionis ratio hæc est, quod tutorum alter alterum malè administrantem suspectum facere debeat, interdum etiam ab eo satis petere: quod quia neglexit, eius factum tenetur præstare. de qua re dictum* ŝ*. cap. 5. reg. 9. Replicatio huius exceptionis prima hæc est:* Nisi *contutoris bona ab eo tempore, quo in testamento uel ex inquisitione datus est, non fuerint deminuta. Hæc replicatio reprobatur l. 54. §. quod autem. ff. de administrat. tutor. his uerbis:* Quod autem dicitur, desijsse soluendo esse uel non esse, & contutores præstare debere: uideamus qualem intellectum habeat. Item utrum sufficiat nihil deminutum esse de facultatibus contutoris, ex quo tempore datus est, sed eandem faciem patrimonij permansisse: an etsi nihil pòst accidit quod palàm faciat deminutionem patrimonij, debeat tamen contutor inquirere fortunas contutoris? Sed & hoc & ex personæ qualitate, & ex temporis intercapedine, quo testamentum factum est, usque ad mortem patris aliam æstimationem accipere potest. Nam apertè prodigo, uel cuius bona uenierant (licet obreptum fuerit prætori, qui decreto eum dedit) permittere contutor administrationem non debet. Et potuit aliquid pater eorum post testamentum factum accidens ignorasse: aut cum destinatum haberet mutare testamentum, id non fecisse.

Secunda replicatio est: Nisi *contutor idoneus, subitò facultatibus lapsus sit. Hæc replicatio approbatur l. 13. in fine. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide* ŝ*. cap. 5. reg. 9.*

Tertia replicatio est: Nisi *ex eo quod contutor post finitam tutelam gessit, agatur. Hæc replicatio approbatur l. 30. ff. de administrat. tutor. his uerbis:* Diui Seuerus & Antoninus Augusti Sergio Iuliano: Forma qua singuli tutores, prout quisque gessit tutelam, nonnunquam in solidum tenentur, duntaxat intra pubertatis tempora locum habet: non etiam, si post pubertatem administrauerint. *Concordat, simul & distinguit l. 13. ff. de tutelæ actione. cuius uerba cum concordantibus uide* ŝ*. cap. proxim. except. 14. replic. 2.*

Quarta replicatio est: Nisi *post finitam tutelam contutor desierit esse soluendo, antea idoneus existens. Hæc replicatio approbatur l. 2. C. de diuidenda tutela, his uerbis:* Si post finitum administrationis officium collegæ tui indemnitati præstandæ idonei fuerint, posteaque dum non conueniuntur, minus idonei effecti sunt: uitium alienæ cessationis ad dispendium tuum pertinere iuris ratio non patitur. *Concordat l. 38. §. tutoribus. ff. administrat. tutor. cuius uerba uide* ŝ*. reg. proxim. except. 7. item concordat l. 52. ff. eod. tit. his uerbis:* Aemilius Dexter magistratus sui tempore datis tutoribus cessauerat in exigenda satisdatione. deinde quibusdam excusatis, à sequentibus magistratibus Dexter tutor adsumptus fuerat: creatus conueniebatur in solidum duplici ratione: & quia tutor, & quòd cum magistratus esset, & tutores dedisset, satidationem non exegisset. Ex diuerso dictum est, licet satis exactum non esset, tamen in diem tutelæ finitę idoneos fuisse tutores, neque cessationem curatorum obesse tutoribus debere. Pronunciauit, si in diem finitæ tutelæ idonei permansissent tutores: licet satis non esset exactum, curatorum esse periculum: si minus, tutorum & magistratuum. *Concordat item l. ultim. in fine. C. in quibus casibus tutorem habenti. cuius uerba uide* ŝ*. lib. prox. cap. 8. causa 16.*

Quinta replicatio est: Nisi *inutiliter tutores uel curatores sint dati. Hæc replicatio approbatur, simul & distinguitur per ea quæ dicta sunt suprà cap. proxim. exception. 2.*

Sexta replicatio est: Nisi *cõtutor, cuius nomine alter tutor conuenitur, fuerit liberatus. Hæc replicatio approbatur l. 44. ff. de administrat. tutor. his uerbis:* Si pupillus alterum ex tutoribus post pubertatem authoritate curatoris liberasset, improbè alterũ illius nomine conabitur interpellare.

pellare. Idemq; dicemus in duobus magiſtratibus collegis, quorum alterum reſpublica conuenit. Sed hæc in magiſtratibus quidam tractant, quaſi duo rei eiuſdem debiti eſſent omnino: quod non ita eſt. nam ſi uterq; idoneus eſt, electio locum non habet. Is autem qui tempore liberatus eſt, nō ei ſimilis eſt, qui nihil habet. ſed ei qui ſatis fecit: habet enim quod obijciat petitori. *Septima replicatio eſt: Niſi altero tutorum in teſtamento, altero à magiſtratu dato, eius nomine qui à magiſtratu datus eſt, non prius magiſtratus qui eum dedit conueniatur. Hæc replicatio approbatur l. 45. §. cum in teſtamento. ff. de adminiſtrat. tutor. cuius uerba cum alijs huc pertinentibus uide ℑ. cap. 13. quæſt. 2. except. 5.* *Octaua replicatio eſt: Niſi tutor contutorem, cuius nomine conuenitur, ſuſpectum fecerit. Hæc replicatio ipſo quidem iure ſubſiſtit: uerùm eius duplicatio hæc eſt, Niſi tardius ſuſpectum fecerit, uel præuaricatus ſit. quæ duplicatio approbatur d. §. cum in teſtamento. Concordat l. 2. ibi: niſi per dolum. C. de diuidenda tutela. cuius uerba uide ℑ. repl. prox.* *Nona replicatio eſt: Niſi tutela inter tutores fuerit diuiſa. tunc enim alter ex alterius facto non tenetur. quæ replicatio approbatur l. 2. C. de periculo tutorum, his uerbis:* Ad eos qui in alia prouincia tutelam adminiſtrāt, periculum adminiſtrationis ex perſona tutorum, qui in alia prouincia res pupilli gerunt, non porrigitur. *Concordat l. 50. ff. de adminiſtrat. tutor. his uerbis:* Si duo pluresúe tutores tutelā adminiſtrent: in fideiuſſorē quidem in ſolidum per quē libet eorum committitur ſtipulatio. At ſi inter eos diuiſa ſit tutela regionibus (quod plerunque fit) & alius urbica negocia, alius peregrina adminiſtret: tunc ex ſubſtantia cuiuſq; rei aut committi contra fideiuſſorem ſtipulationem, aut non committi dicemus. Nam licet omnes tutores ſint, & tutelam gerant, tamen cū quis de ea re quę extra ſuam regionem erit, experiri uel ad iudicium uocari cœperit: perinde non committitur ſtipulatio, atq; ſi ei adminiſtratio tutelæ permiſſa non eſſet. Quantum enim facit in totum denegata, tantundem ualet ſi in ea re, de qua agitur, denegata ſit. *Concordat item l. 54. §. planè ſi. ff. eod. tit. his uerbis:* Planè ſi numerata pecunia pupilli inter eos diſtributa eſt, non in maiorem ſummā quiſq; eorum quàm accepit, tenetur. *Concordat itē l. 2. C. de diuidenda tutela, his uerbis:* Si diuiſio adminiſtrationis inter tutores ſiue curatores in eodē loco ſeu prouincia cōſtitutos nec dum fuerit: licentiam habet adoleſcens & unum eorum eligere, & totum debitū exigere: ceſsione uidelicet ab eo aduerſus cęteros tutores ſeu curatores actionū ei competentium facienda. In diuiſionem autem adminiſtratione deducta, ſiue à præſide, ſiue à teſtatoris uoluntate: unumquenq; pro ſua adminiſtratione conuenire poteſt, periculum inuicem tutoribus uel curatoribus non ſuſtinentibus: niſi per dolum aut culpam ſuſpectum non remouerunt, uel tardè ſuſpicionis rationem mouerunt, cum alter eorum non ſoluendo effectus eſt, uel ſuſpicionis cauſam agendo ſua ſpōte iura pupilli prodiderunt. Nec prodeſt eis dicentibus eū cōtutorē ſuū nō adminiſtraſſe res pupillares. Sin uerò ipſi inter ſe res adminiſtrationis diuiſerūt; nō prohibetur adoleſcens unum ex his in ſolidum conuenire, ita ut actiones quas aduerſus alios habet, ad electum transferat. *Concordat item l. 45. §. cū in teſtam. in fine. ff. de adminiſt. tut. cuius uerba uide ℑ. cap. 13. quæſt. 2. exc. 5. Propoſitæ replicationis duplicatio prima hæc eſt: Niſi nec à magiſtratu, nec à teſtatore inter tutores diuiſa ſit tutela, ſed illi inuicem eam diuiſerint. quæ duplicatio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Sin uerò ipſi inter ſe res adminiſtrationis diuiſerunt, non prohibetur adoleſcens unum ex his in ſolidum conuenire. *Concordat l. 5. ff. de magiſtratibus conueniendis, hiſce uerbis:* Duo tutores partiti ſunt inter ſe adminiſtrationem tutelæ, alter ſine hærede deceſsit. Quęſitum eſt utrum in magiſtratū, qui non curaſſet ut caueretur, an in alterum tutorē actio pupilli dari deberet? Iulianus reſpondit, æquius eſſe in alterum tutorē dari, quā in magiſtratū. debuiſſe enim eum, cū ſciret pupillo cautū nō eſſe, uniuerſa negocia curare: & in ea parte quam alteri tutori cōmiſiſſet, ſimilem eſſe ei qui ad adminiſtrationem quorundam negociorum pupilli nō acceſsiſſet. nam etſi aliquā partem negociorum pupilli adminiſtrauerit, tenetur etiam ob rem quam non geſsit, cum gerere deberet. *Huius duplicationis triplicatio hæc eſt: Niſi non tutores fuerint, ſed adminiſtratores reipublicæ. quæ triplicatio approbatur l. 45. §. 1. ff. de adminiſtr. tutor. his uerbis:* Sēpronij qui ex pollicitatione debitor patriæ ſuæ extiterat, bona reſpublica iuſſu præſidis poſſedit: quorum bonorum magiſtratus reipublicæ tres curatores conſtituerunt, qui apud Græcos uocantur ἐπιμελητὰς: qui poſtea inter ſe ſine cōſenſu reipublicę adminiſtrationē bonorū Sempronij diuiſerūt: ex quibus quidam cū reliqua traherēt, idonei ipſo tēpore adminiſtrationis eſſe deſierūt: poſtea pupillus hęres Sempronij qui abſtētus erat, ab Imperatore impetrauit ut bona paterna ei reſtituerentur. Quęro, an ex bonis eorū qui idonei ſunt, indemnitati pupilli proſpici debeat: cū indiuiduū his officiū curæ à magiſtratibus iniūctū ſit? Paulus reſpondit, ſi pupillo iu curatores bonorū actiones decerni placuerit: pro eius portione qui idoneus nō ſit, magi-

ſtratus

ſtratus conueniri oportere. Alia enim cauſa eſt tutorum, alia eorum qui reipublicæ negocia adminiſtrant. *Secunda propoſitæ replicationis duplicatio hæc eſt: Niſi cum contutor deſineret eſſe ſoluendo, uel malè adminiſtraret, tutor qui alteram partem adminiſtrauit, eum ſuſpectum non fecit: uel ſuſpectum quidem fecit, ſed tardius, aut in ipſa poſtulatione ſuſpecti præuaricatus eſt. Hæc duplicatio approbatur l. 2. ibi: niſi per dolum. C. de diuidenda tutela. cuius uerba uide ſ. ead. replicat. Concordat l. 8. §. conſtat, in fine. ff. de adminiſtrat. tutor. cuius uerba uide ſuprà cap. proxim. except. 16. Tertia duplicatio eſt: Niſi tutore ſimpliciter dato, alius poſtea curator ad augmenta datus ſit. hoc enim caſu nihilominus inter eos communicatur periculum. quæ duplicatio approbatur d. l. 8. §. fin. cuius uerba uide ſuprà cap. proxim. except. 15. Quarta duplicatio eſt: Niſi cum tutor unius partis, alterius partis tutorem inſtruere poſſet, uel promouere pupilli utilitatem, id non fecit. quæ duplicatio approbatur l. 38. §. hæres inſtitutus. ff. de adminiſtrat. tutor. cuius uerba uide ſuprà cap. 3. officio 11. reg. 3. Concordat l. 4. a. §. tutores. ff. eod. tt. his uerbis.* Tutores dati ad res Italicas, inſtrumenta Romæ reperierunt debitorum prouincialium, ut pecunia Romæ, aut ubicunque petitum fuerit, ſoluatur: quæro, cum neque debitores in Italia eſſent, neque eorum prædia, an hęc exactio ad Italicę rei tutores pertineat? Scęuola reſpondit, ſi prouincialis cōtractus eſſet, non pertinere: reſpicere tamen ad officium eorum, ne inſtrumentorum ignorantia contractus eos, ad quos adminiſtratio pertinet, latêret. *Concordat item l. 38. §. rerum. ff. eod. tt. cuius uerba uide ſuprà cap. 3. officio 17. Hæc de nona replicatione, eiusq; duplicationibus ſint dicta. Decima replicatio eſt: Niſi tutor ob ceſſationem ne ſuo quidem nomine teneatur. tunc enim nec ex contutoris facto poteſt conueniri. Hæc replicatio ipſo iure ſubſiſtit, eiusq; ſpecies ſunt exceptiones proximè ſequentes, item eæ quæ propoſitæ ſunt ſuprà cap. próxim. Vndecimæ replicationis loco notanda etiam eſt j. except. 6. Hactenus igitur de prima exceptione, eiusq; replicationibus ſit dictum. Sed & de eauide plura ſuprà cap. 5. reg. 9. Secunda propoſitæ regulæ exceptio eſt: Niſi quidam tutorum nihil geſſerint, & honorarij fuerint tutores. tunc enim ij qui geſſerunt, in ſolidum conueniuntur, alijs per exceptionem non geſtæ rei ſe defendentibus. quæ exceptio approbatur l. 8. in prin. C. de adminiſtrat. tutor. his uerbis:* Etſi ſciſſes te curatorem datum, nec adminiſtraſſes: cæteris curatoribus & adminiſtrationem peragentibus, & ſufficientibus damno præſtando, contra te actio dari non poteſt. *Concordat l. 4. § illud. ibi: ſedenim. ff. rem pupilli ſaluam. cuius uerba uide j. cap. 12. quæſt. 3. reg. 1. item concordat l. 2. in prin. C. ſi tutor non geſſerit, his uerbis:* Qui ſe non immiſcuerunt tutelæ uel curæ, ex perſona eorum qui geſſerunt, & idonei ſunt, non onerantur. Si qua uerò ſunt quæ cum geri debuerint, omiſſa ſunt: latæ culpæ ratio omnes æqualiter tenet. *Item concordat l. 3. C. de diuidenda tutela, his uerbis:* Licet tutorum cōuentione mutuum periculum minimè finiatur: tamen eum qui adminiſtrauit, ſi ſoluendo ſit, primo in loco, eiusq; ſucceſſores conueniendos eſſe non ambigitur. *Huius exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi cæteri qui geſſerunt, non ſint ſoluendo. tunc enim is qui non geſſit, propoſita exceptione non defenditur, ſed in ſolidum tenetur. quæ replicatio approbatur l. 1. C. ſi tutor non geſſerit, his uerbis:* Certum eſt non ſolum eos qui geſſerunt, ſed etiam qui gerere debuerunt, tutelæ teneri etiam in ea quæ à contutoribus ſeruari non potuerunt: ſi modò cum ſuſpectos facere deberent, id officium omiſerunt. Tu autem etſi contra patronum tuum famoſam actionem inſtituere non potuiſti: prouidere tamen, ne quid tutelæ deeſſet, neceſſarijs poſtulationibus apud eum, cuius de ea re iuriſdictio fuit, potuiſti. *Concordat l. 38. §. in eum. ff. de adminiſtrat. tutor. his uerbis:* In eum qui tutelam gerere noluit, poſt cæteros qui geſſerunt actionem tutelæ dari placuit. Quod tamen ex tutela non peruenit ad eos, qui ſe negocijs miſcuerunt, ſed communi negligentia perijt: citra ſubſtitutionis ordinem æqualiter omnium periculum ſpectat. *Concordat item l. 3. §. ſi parens. ibi: nec quiſquam. ff. eod. tt. cuius uerba uide ſ. cap. 3. officio 1. reg. 2. except. 2. item concordat Nouell. c. 118. §. ſed ſi multi, in fine. cuius uerba uide ſuprà lib. proxim. cap. 3. quæſt. 3. except. 8. item concordat l. 6. C. arbitrium tutelæ, his uerbis:* Cum interdictæ uenditionis uitium, etiam precij fraude tutor ueſter cumulaſſe proponatur: nō dubitabit præſes prouinciæ, quando uenditionem confirmare noluiſtis, reſiduum precium cum uſuris uenditæ à tutore poſſeſsionis celeriter uobis reſtitui iubere. Quod autem petitis, ab hęredibus eius q̃ uendidit, preciū uobis exolui, ſuperfluò à nobis deſideratis: quia nec præſidis experientiam poſsit hoc latêre, tutores qui geſſerunt, ſiue eorum hæredes, ob ea negocia quæ per eos adminiſtrata ſunt, principali loco conueniri debere: cęteris ob culpę rationem nō ſeruati detrimenti periculo ſubſtitutis: uel ſi pariter adminiſtraſſe doceantur, etiam aduerſus unum, liberum expetiundi arbitrium competere, ita ut actiones quas aduerſus alios habetis, ad electum transferantur. *Concordat item l. 4. §. illud. ff. rem pupilli ſaluam fore. cuius uerba uide j. cap. 12. quæſt. 3. reg. 1. Huius replicationis duplicatio hæc eſt: Niſi is qui non geſſit, eum qui geſſit, ſuſpectum*

suspectum facere non potuit. quæ duplicatio approbatur, simul & distinguitur l. 1. C. si tutor non gesserit. cuius uerba uide s. ead. repl. in prin. *Secunda replicatio est: Nisi non gerentis lata culpa sit. quæ replicatio approbatur l. 2. in fine. C. d. tt. cuius uerba uide s. ead. except. repl. 2.* *Tertia replicatio est: Nisi omnes tutores simul non gesserunt. tunc enim omnes simul sunt conueniendi. quæ replicatio approbatur l. 37. ff. de administrat. tutor. cuius uerba uide s. ead. reg. in prin.* *Quarta replicatio est: Nisi de eo agatur quod nemo gessit. de eo enim omnes æqualiter tenentur. quæ replicatio approbatur l. 38. §. in eum. ff. de administrat. tutor. cuius uerba uide s. repl. 1. Concordat l. 55. §. inde in eo. ff. de administrat. tutor. his uerbis:* In eo quod nemo gessit, non utique eius periculum est qui quędam gessit, sed communiter omnium. Exigi autem ab eo solo periculum ob alia quæ non gessit non oportet: nisi si qua talia sunt, quæ uel consummationem cœptorū ab eo desiderabant, uel ita coniuncta fuerunt, ut separari non deberent. *Quinta replicatio est: Nisi ipsi tutores inter sese tutelam diuiserint, & ita unus suam partem non gessit. Hæc replicatio reprobatur l. 3. C. de diuidenda tutela. cuius uerba uide s. ead. except. in prin.* *Sexta replicatio est: Nisi alter quædam gesserit. hoc enim casu æqualiter cum cæteris tenetur, quamuis pleraque non gesserit. quæ replicatio approbatur l. 5. in fine. ff. de magistratibus conueniendis. cuius uerba uide s. except. proxim. replic. 9. dupl. 1. Concordat l. 4. §. gessisse. ff. de administrat. tutor. cuius uerba uide suprà cap. 3. officio 1. reg. 1. except. 2. replic. 2. duplic. 2. Huius duplicatio proponitur in eo qui cum quædam gessisset, reipublicæ causa cœpit abesse. quæ approbatur l. 1. C. si tutor reipubl. cuius uerba uide suprà lib. proxim. cap. 6. quæst. 2. causa 38. except. 1.* *Septima replicatio: Nisi is qui non gessisse dicitur, alij tutelam gerendam mandauit. Hæc replicatio approbatur l. 54. in prin. ff. de administrat. tutor. his uerbis:* Tres tutores pupillo dati sunt: unus tutelam gessit, & soluendo non est: secundus tertio gerendam mandauit: tertius nihil omnino gessit: quæsitum est quatenus quisque eorum teneatur? Triphoninus respondit, non solum gessisse tutelam creditur is qui uel ipse gessit, uel alij gerendam mandauit: sed & qui satis à contutore accepit rem saluam pupillo futuram, eique permisit administrationem totius tutelæ: nec potest se defendere constitutionibus, quæ iubent antè conueniri eum qui gessit. *Concordat l. 4. §. gessisse. ibi: quod si quis. ff. eod. tt. cuius uerba uide suprà cap. 3. officio 1. replic. 1. except. 2. replic. 2.* *Octaua replicatio est: Nisi ab eo qui gessit, alter qui non gessit, satisdationem exegit. Hæc replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Sed & qui satis à contutore accepit rem saluam pupillo futuram, &c. *Nona replicatio est: Nisi is qui proposita exceptione utitur, à cæteris tutoribus rationes exigere iussus sit. quæ replicatio approbatur l. 26. §. honoris. ff. de testamentaria tutela, his uerbis:* Honoris causa tutor datus non uidebitur, quem patet à cæteris tutoribus, quibus negocia gerenda mandauit, rationes accipere uoluit. *Hæc de secunda exceptione, eiusq; replicationibus sint dicta.*

Tertia propositæ regulæ exceptio uidetur esse: Nisi unus tutorum noticiæ gratia sit datus. Hæc exceptio reprobatur l. 32. §. 1. ff. de testamen. tutela, his uerbis: Paulus respondit, eum quoque qui propter rerum noticiam tutor datus sit, perinde in omnibus & administrationis & accessionis iure conueniri posse atque cæteros tutores, qui eodem testamento dati sunt. *Concordat l. 1. C. de periculo tutor. his uerbis:* Et qui noticiæ causa liberti tutores dantur, quamuis soli administrandorum negociorum pupillorum siue adultorum facultatem interdum non accipiant propter tenuitatem sui patrimonij: periculo tamen omnes sunt obligati: siue ea quę scire debent, ex utilitate eorum tutores siue curatores dissimulauerunt, aut fraudem aliquam adhibuerunt, uel cum alijs participauerunt, aut cum suspectos facere deberent, uel in officio muneris, uel debito obsequio cessauerunt. *Quarta exceptio est: Nisi unus ad litem tutor uel curator sit datus: hic enim partem non facit. quæ exceptio approbatur l. 3. C. de in litem dando, his uerbis:* Ad protegendam causam tutor siue curator datus, conueniri non potest administrationis periculo: cum sola suscepti negocij tutela mandata est. Si nihil igitur (ut allegas) præter negocium gessisti, frustra conueniris.

Quinta exceptio est: Nisi unus tutorum excusatus fuerit uel remotus. hic enim partem non facit. quæ exceptio approbatur l. 22. C. de excusatio. tutor. his uerbis: Si tutor nominatus decreto prę sidis, habens excusationem absolutus es: ad te non pertinere periculum administrationis manifestum est. *Concordat l. 10. ff. de suspectis tutoribus, his uerbis:* Decreto prætoris ut suspectus remotus periculum futuri temporis non timet: iniquum enim uidetur remoueri quem tutela uel cura, in futurum autem non esse securum.

Sexta exceptio est: Nisi alter impuberis tutor, alter puberis curator fuerit, uel non eodem tempore tutelam uel curam gesserint. hoc enim casu non communicatur periculum. quæ exceptio approbatur l. 2. C. de administrat. tutor. his uerbis: Frustra times administrare res adolescentis, cuius curator es, ne ex hoc aliquis existimet commune periculum prioris temporis te recepisse: sed ea quæ agenda putas, age: & (quod magis interest omnium partium) insta

insta ut iudex inter te & tutores datus, quamprimùm partibus suis fungatur. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est : Nisi tutores pòst finitam tutelam desierint esse soluendo, curatore tutelæ actione agere cessante. tunc enim periculum ad curatorem spectat. quæ replicatio approbatur l. 52. in fine. ff. de administrat. tutor. cuius uerba uide suprà except. 1. replic. 4. Concordat l. 38. § adolescens. ff. eod. tt. cuius uerba uide suprà cap. prox. except. 27. replic. 1.*

Septima exceptio est : Nisi tutela inter tutores fuerit diuisa. tunc enim non pro uirili parte tenentur, nec alter alterius factum præstat, sed quilibet pro sua quam administrauit parte conuenitur. quæ exceptio approbatur, simul & distinguitur per ea quæ proposita sunt suprà exception. 1. replicat. 9. Hactenus de secunda regula, eiusq; exceptionibus sit dictum.

III. Regula. *De patre tutoris & ipso filio tutore. Pater regulariter filij sui nomine tenetur. quæ regula ipso quidem iure subsistit : uerùm eius exceptio hæc est, Nisi postquam emancipatus est filius, tutelam gesserit, uel dolo quid fecerit. quæ exceptio approbatur l. 6. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Si filiusfamiliâs tutelam administrauerit, & liberatus patria potestate dolo aliquid fecerit: an actio tutelæ patrem hoc nomine teneat quæritur? Et æquum est, ut eum duntaxat dolum pater præstet, qui commissus sit ante emancipationem filij. *Planè in quantum pater filij nomine teneatur, uide ℑ. quæst. 5. reg. 9. Sed & filius ipse suo nomine tenetur. quæ regula approbatur l. 4. §. 1. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Filiumfamiliâs emancipatum, si tutelam administret, etiam directo teneri Iulianus putat. *Concordat l. 11. ff. eod. tt. cuius uerba uide ℑ. quæst. 5. reg. 9. In quantum autem teneatur filius, uide d. quæst. 5. reg. 10.*

IIII. Regula. *De domino serui pro tutore negocia pupilli gerentis. Hic quoque tenetur. quæ regula approbatur l. 1. §. proinde etsi. ff. de eo qui pro tutore. cuius uerba uide suprà cap. prox. except. 2. repl. 1. dupl. 1.*

V. Regula. *De fideiussore tutoris. Hic quoque tutelæ actione tenetur. quæ regula approbatur l. 4. §. fin. ff. de fideiussoribus tutor. his uerbis:* Fideiussores à tutoribus nominati, si præsentes fuerunt, & nõ contradixerunt, & nomina sua referri in acta publica passi sunt, æquum est perinde teneri atque si iure legitimo stipulatio interposita fuisset. Eadem causa uidetur affirmatorum, scilicet quia cum idoneos esse tutores affirmauerint, fideiussorum uicem sustinent. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi stipulatione non interueniente, fideiusserint. Hæc exceptio reprobatur uerbis iam propositis. Secunda exceptio est : Nisi prius tutor ipse non sit conuentus. Hæc exceptio reprobatur quidem iure antiquo l. 1. C. de fideiussor. tutor, his uerbis:* Eligere debes utrum cum ipsis tutoribus uel curatoribus seu hæredibus eorum, an cum his qui pro ipsis se obligauerunt, agere debeas, uel (si ita malis) diuidere actionem. nam in solidum & cum reo & cum fideiussoribus agi iure non potest. *Iure autem nouo exceptio proposita approbatur Nouell. c. 4. §. 1. in prin. usque ad §. quod autem. de quo alibi.*

Tertia exceptio est : Nisi cum tutore actum sit, & ab eo solutum. Hæc exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce : Nam in solidum & cum reo & cum fideiussoribus agi iure non potest. *Concordat l. 2. C. eod. tt. his uerbis:* Non est ambigui iuris electo reo & soluente fideiussorem liberari. Ideo etsi simpliciter acceptus est fideiussor in id, quod tutor seu curator debiturus esset, cum proponas tutorem seu curatorem damnatum soluisse: quid dubium est liberatum esse fideiussorem? Planè si stipulatio rem saluam fore interposita est, uel cautum est in id quod à tutore seu curatore seruari non potest: manet fideiussor obligatus ad supplendam tibi indemnitatem. *Quarta exceptio est: Nisi mulier pro tutore fideiusserit. quæ exceptio approbatur l. 1. C. si mater indemnitatem promisit, his uerbis:* Suo potius periculo magistratus tutores quos petijsti dederunt, quàm tu contra sexus conditionem alicui ex ea obligatione obstricta es, quod tuo periculo tutores filijs tuis dari postulasti. *Quinta exceptio est: Nisi ex eo agatur, quod tutor finita tutela præter officium gessit. Hæc exceptio approbatur l. 45. §. Paulus. ff. de administrat. tutor. his uerbis:* Paulus respondit, propter ea quæ post pubertatem nulla necessitate cogente, sed ex uoluntate sua tutor administrauit: fideiussorem qui saluam rem fore cauit, non teneri. *Sexta exceptio est : Nisi ex eo agatur, quod tutor extra suam partem uel regionem administrauit. quæ exceptio approbatur l. 50. ff. eod. tt. cuius uerba uide suprà reg. 2. except. 1. replic. 9. Septima exceptio est : Nisi pluribus fideiussoribus existentibus, unus ex ijs in solidum conueniatur. Hæc exceptio reprobatur l. 12. ff. rem pupilli saluam fore, his uerbis:* Si plures fideiussores à tutore pupillo dari essent, non esse distinguendum Paulus ait : sed in unum dandam actionem, ita ut ei qui conueniretur, actiones præstarentur. Nec quisquam putauerit ab iure discessum, postquam pro ea parte placuit tutores condemnari, quam administrauerunt : & ita demum in solidum, si res à cæteris non seruentur, aut idonea culpa detegatur, quòd suspectum facere supersederint. nam æquitas arbitrij, atque officium boni uiri uidetur eam formam iuris desiderasse. Cæterùm fideiussores ciuiliter in solidum obligati, cæteris

teris quidem agentibus, ut diuidatur actio, impetrare possunt: pupillo uerò agente, qui non ipse contraxit, sed in tutorem incidit, & ignorat omnia, beneficium diuidendæ actionis iniuriam habere uisum est: ne ex una tutela causæ plures, uariæque quæstiones apud diuersos iudices constituerentur. *Planè uidetur admitti exceptio proposita, si non pupillus, sed eius hæres agat. uerùm distinctio hæc reprobatur l. 32. §. hæredibus. ff. de administrat. tutor. his uerbis:* Hæredibus quoq; pupillorum electio eadem aduersus tutores, cum quo potissimum cõsistere uelint, competit, quæ ipsis quorum tutela administrata fuit. *Planè admittitur exceptio proposita, si adulto facto pupillo, fideiussores nouauerint contractum. quæ distinctio approbari uidetur l. 7. ff. de fideiussoribus tutor. his uerbis:* Si fideiussores qui rem saluam fore pupillo cauerant, ut tutorem adolescens antè conueniret petierunt, atque ideo stipulanti promiserunt, &c. *Octaua exceptio est: Nisi aduersus ipsum tutorem agi non potuit. tunc enim sinè dubio nec aduersus eius fideiussorem actio danda. cuius exceptionis species in præcedentibus sunt propositæ. Plura dè regula proposita uide J. quæst. 5. reg. 12. item J. cap. 12.*

VI. *Regula. De nominatore tutoris. Hic quoque actione tutelæ tenetur. Quæ regula ipso quidem iure subsistit: uerùm eius exceptio prima hæc est, Nisi non prius tutor ipse, eiusq; fideiussor & collega sit conuentus. quæ exceptio approbatur l. 4. C. de magistratibus conueniendis. cuius uerba uide J. cap. 13. quæst. 2. except. generali 4. Altera exceptio est: Nisi alius, non is qui conuenitur, nominauerit tutorem. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit, uerùm eius replicatio hæc est: Nisi alius rei conuenti mandatu nominauerit. quæ replicatio approbatur l. 2. ff. de fideiussor. tutor. his uerbis:* Postulare tutorem uidetur, & qui per alium postulat: item nominare, & qui per alium hoc idem facit. *Tertia exceptio est: Nisi mater tutorem nominauerit. quæ exceptio approbatur l. 3. C. si mater indem. promisit, his uerbis:* Ob tutorem non idoneum à matre petitum, frustra uobis eam teneri contenditis, cum non nisi specialiter eius periculo dari decreto fuerit comprehensum, ex ea obligatione obstricta sit. *Concordat l. 1. C. eod. tit. cuius uerba uide S. reg. proxim. exception. 4.*

VII. *Regula. De magistratu qui tutorem dedit. hic quoq; tenetur actione, quæ dicitur subsidiaria. de qua dicetur J. cap. 13.*

VIII. *Regula. De eo qui tutores idoneos esse affirmauit. Hic quoq; tanquam fideiussor tenetur. quæ regula approbatur l. 4. §. fin. ff. de fideiuss. tutor. cuius uerba uide S. reg. 5. in prin.*

IX. *Regula. De eo qui suscepta administratione tutori indemnitatem promisit. Hic tutelæ actione non tenetur. quæ regula approbatur l. 9. C. arbitrium tutelæ, his uerbis:* Tutorem quondam, ut tam rationem, quàm si quid reliquorum nomine debet, reddat, apud Prætorem conuenire potes. quamuis enim matrem tuam susceptis bonis uestris indemnitatem pro hac administratione tutori se præstituram promisisse proponatur: tamen aduersus tutorem tibi tutelæ, non aduersus matris successores ex stipulatu competit actio. *Planè ipsi tutori aduersus eum qui indemnitatem promisit, datur actio: de quo dicetur J. quæst. 8. reg. 2.*

X. *Regula. De fisco ad quem bona tutoris peruenerunt. Aduersus hunc quoque tutelæ actio competit. quæ regula approbatur l. 9. §. penult. ff. de tutelæ actione. cuius uerba uide J. quæst. 6. reg. 1. except. 3. concordat l. 2. C. ad l. Iuliam de ui publica. cuius uerba uide suprà lib. 4. cap. 2. quæst. 5. reg. 3. Hactenus aduersus quos tutelæ actio competat, sit dictum.*

IIII. APVD QVEM TVTELæ actio competit?

Si plures tutores, uel unius tutoris plures hæredes, diuersi fori conueniantur, apud eundem iudicem omnes sunt conueniendi. quæ regula approbatur l. 5. C. arbitrium tutelæ, his uerbis: Omnes tutores, seu hæredes eorum qui administrauerunt tutelam, ad eundem iudicem ire debere, iam pridem constitutum est. Cum igitur patrem tuum cum alio tutelam administrasse allegas: præses prouinciæ eundem iudicem aduersus te atque hæredes contutorum patris tui dare debebit, quatenus quisque condemnari debeat, examinaturum. *Ait Imper.* Constitutum est. *Scilicet per ea quæ habentur S. lib. 5. cap. 2. quæst. 1. in fine, replic. 1.*

V. QVID VENIAT IN tutelæ actione?

I. *Regula. De eo quod interest. Hoc uenit in actione proposita petendum. quæ regula approbatur l. 6. in prin. ibi: si quis igitur. ff. de administrat. tutor. cuius uerba uide S. cap. 2. quæst. 5. reg. 1. Concordat l. 4. ibi: nec ad rem facit. C. arbitrium tutelæ. cuius uerba uide S. cap. 3. officio 11. reg. 2. Concordat item l. 17. cum lege sequente. ff. locati. cuius uerba uide alibi.*

II. *Regula. De eo quanti in litem iuratur. Hoc quoque in actione proposita uenit. quæ regula approbatur d. l. 6. in prin. Concordat l. 1. C. de in litem iurando, his uerbis:* Aduersus hæredem tutoris ad transferendam tutelam iudicem accipiens, tempore litis ad puberem instrumẽta pertinẽtia restitui desiderabis. Quòd si dolo non exhibeantur, in litem iurãdi tibi facultas erit, modò si quondam pupillo debitam affectionem ad uincula quoq; religionis extendere uolueris. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi actor in litem iurare nolit. quæ exceptio approbatur l. 2. C. d. tit. his uerbis:* Is qui rationes tutelæ seu curæ reposcit

ſcit, inuitus in litem iurare compelli nõ poteſt. Sed uolens ita demum audiendus eſt, ſi hæres per longam ſucceſsionem tutoris inſtrumenta pupillaria dolo uel circumueniendi pupilli gratia exhibere non uult. Si uerò neque fraus, neque dolus hæredis conuincitur: omiſſa iuriſiurandi facultate, iudex de ueritate cognoſcet, quæ etiam argumentis liquidis inueſtigari poteſt. *Secunda exceptio eſt: Niſi reus ſine dolo malo non reſtituat. Quæ exceptio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Sed uolens ita demum, &c. *Huius exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi tutor ipſe, non hæres eius conueniatur. tunc enim ob culpam etiam eius iuratur in litem. Quæ replicatio approbatur l.4.C.d.tt.his uerbis:* Alio iure eſt tutor, alio hæres eius. Tutor enim inuentarium cæteraq; inſtrumenta ſi non proferat, in litem iuſiurandum aduerſus ſe poteſt admittere. At enim hæres eius ita demum, ſi reperta in hæreditate dolo malo non exhibeat. *Secunda replicatio eſt: Niſi lite cum tutore conteſtata, aduerſus hæredem agatur. tunc enim, quãuis ob culpam, etiam aduerſus hæredem iuratur in litem. Quæ replicatio approbatur d.l. 4. his uerbis:* Sed cum aduerſus ipſum tutorem litem cõteſtatam eſſe dicatis, transferentibus uobis in hæredes eius actionem, præſes prouinciæ partes ſuas exhibebit, non ignorans niſi exhibeantur inſtrumenta, quatenus iuxta formam cõſtitutionum partes ſuas debeat moderari. *Concordat l.ult.§. Paulus reſpõdit. ff. de fideiuſſoribus tutorum. cuius uerba uide ſ. quæſt. 3.reg.1.except.5. Tertia replicatio eſt: Niſi ex dolo defuncti tutoris agatur. tunc enim quamuis hæres conuentus nihil dolo fecerit, uidetur tamen aduerſus eum in litem iurandum. Hæc replicatio reprobatur l. ult. C. de in litem iurando, his uerbis:* Licet aduerſus hæredem ob non factum inuentarium iuſiurandum in actione tutelæ prætermitti placuerit: iudicem tamen ex eo dolo tutoris alijs indicijs inſtructum, aduerſus eos ferre ſententiam conuenit. *Planè admittitur replicatio propoſita, ſi lis cum defuncto tutore ſit conteſtata. nam cum hoc caſu ex culpa tutoris aduerſus hæredem eius iuretur in litem, ut dictum ſ. replic. prox. multo magis ex dolo defuncti iurabitur. Hæc de ſecunda exceptione. Tertia exceptio eſt: Niſi inter partes in contrarium ſit actum. Hæc exceptio reprobatur l.3.C.de in litem iurando, his uerbis:* Summa ſententia comprehẽſa, quam ceſſantibus curatoribus quondam tuis iudex ſecutus, iuriſiurandi à te prolati religionem in condemnationem deduxit, minui pacto non potuit.

I I I. Regula. *De eo quod tutor non percepit, de eo reſtituendo non tenetur. Quæ regula cum per ſe ſubſiſtat, recipit exceptionem hanc: Niſi fructus bona fide ex fundo percipi potuerunt, tunc enim præſtandi à tutore, quamuis eos non perceperit. Quæ exceptio approbatur l. 31. §. Modeſtinus. ff. de adminiſtr. tutor. his uerbis:* Modeſtinus reſpondit, tutorem eorum redituum nomine rationem pupillæ reddere debere, qui ex fundo bona fide percipi potuerunt. Item reſpondit: Si minus à ſeruo (pupillæ puta) tutor recepit, quàm bona fide ex fundo percipi potuit: ex eo de quo pupillæ ſit obſtrictus, quantum ex peculio ſerui ſeruari poſsit, eidem tutori proficere debere: ſcilicet ſi nõ perdituro ſeruo adminiſtrationem credidit. *Secunda exceptio eſt: Niſi contutor rei conuenti, qui ſoluendo eſſe deſijt, percepit. de hac re dictum ſuprà quæſt.3.reg.2.*

De uſuris.

I I I I. Regula. *Etiam uſuræ in tutelæ actionem ueniunt. Quæ regula approbatur l.2. in prin. C. de uſuris pupillaribus, his uerbis:* Eius quod ex cauſa tutelæ debetur, uſuras præſtari oportere dubium non eſt. *Concordat l. 34. ff. de uſuris. cuius uerba uide in Comment. de legatis cap.14.reg.11. except.1. Ait Imp.* Eius quod ex cauſa tutelæ debetur. *Huius ſpecies prima eſt: Si pecuniam pupillarem tutor in ſuos uſus conuerterit. Quæ ſpecies proponitur & approbatur l. 6. §. pecuniæ. ff. de adminiſtr. tutor. his uerbis:* Pecuniæ quam in uſus ſuos uerterunt tutores, legitimas uſuras præſtant. Sed hoc ita demum, ſi euidenter doceantur, pecuniam in uſus ſuos uertiſſe. Cæterùm non utique qui non fœnerauerit, uel non depoſuerit, in ſuos uſus uertit: & ita diuus Seuerus decreuit. Doceri igitur debet, in uſus ſuos pecuniam uertiſſe. *Concordat l.1.C. de uſuris pupillaribus, his uerbis:* Tutorem uel curatorem pecuniæ, quam in uſus ſuos conuertit, legitimas uſuras pręſtare debere olim placuit. *Huius ſpeciei exceptio prima hæc eſt: Niſi non euidenter probetur, pecuniam in tutoris uſum uerſam. Quæ exceptio conſtat ex uerbis iam propoſitis.*

Secunda exceptio uidetur eſſe: Niſi uſuras nomine pupilli perceptas tutor in uſus ſuos conuerterit. Hæc exceptio reprobatur l. 6. §. ſi uſuras. ff. de adminiſtrat. tutor. his uerbis: Si uſuras exactas tutor uel curator uſibus ſuis retinuerit, earum uſuras agnoſcere eum oportet. Sanè enim parui refert, utrum ſortem pupillarem, an uſuras in uſus ſuos conuerterit. *Concordat l.57.§.ex duobus.ff.eod.tt. cuius uerba uide ſuprà cap.3.officio 6.reg.2.except.3. concordat item d.l.57.§.fin.his uerbis:* Quæſitum eſt, an uſuræ pupillaris pecuniæ, quas tutores debuerunt, cum ad curatorem transferuntur, in ſortem computentur, & uniuerſæ ſummę uſuras debere curatores incipiant? Scæuola reſpondit, omnis pecuniæ quæ ad curatores tranſit, parem cauſam eſſe:

quia omnis ſors efficitur.

Tertia exceptio eſt: Niſi tutor pecuniam pupillarem ſuo nomine fœnerauit. Quæ exceptio approbatur l.45.§.tutorem.ff.d.tt. his uerbis: Tutorē qui pecuniam pupillarem, quamuis ſuo nomins fœnerauit, non uideri contra conſtitutiones feciſſe, quæ prohibent pecuniá pupillarem in uſus ſuos conuertere. *Concordat l.15.ff.eod.tt. cuius uerba uide ſ. lib.proxim.cap.1. quæſt.8.reg.3.*

Quarta exceptio eſt: Niſi tutor contrà de ſuo in uſus pupillares uerterit. Quæ exceptio approbatur l.3.§. planè. ff. de contraria tutelæ actione. cuius uerba uide ſuprà capite 3. officio 6. regula prima, except. 4.

Quinta exceptio eſt: Niſi cum tutor pecunia pupillari ſuo nomine rem ſibi emiſſet, pupillus malit rem emptam ſibi reſtitui. Quæ exceptio approbatur l. 3. C. arbitrium tutelæ. cuius uerba uide infrà regula 13. Hæc de prima propoſitæ regulæ ſpecie.

Secunda ſpecies eſt: Si tutor pecuniam pupillarem non fœnerauit. Hæc ſpecies proponitur & approbatur l.57.§.pupillo.ff. de adminiſtr. tutor. cuius uerba uide ſuprà cap. 3. officio 6. regula prima. Concordat l. 14.ff. eod. tt. cuius uerba uide ſuprà d. regula prima. Huius ſpeciei exceptio hæc eſt: Niſi idoneis nominibus credi non potuit. Quæ exceptio approbatur l.3. C. de uſuris pupill. his uerbis: Si pecuniam pupillarem neque idoneis hominibus credere, neque in emptionem poſſeſſionem conuertere potuiſti: non ignorabit iudex uſuras eius à te exigi non oporte re. *Planè ſpecies propoſita mutata eſt Nouell.c.72. §. quia uerò grauatè. de qua re uide ſuprà cap.3.offic. 6.reg.1.in fine.*

Tertia ſpecies eſt: Si tutor pecuniam pupillarem ad prædiorum comparationem non depoſuit, uel depoſita pecunia pupillo prædia non comparauerit. Hæc ſpecies proponitur l. 6. §. ſi poſt. ff. de adminiſtrat. tutor. cuius uerba uide ſuprà capite tertio, officio ſeptimo, regula prima. Concordat d. l. 6.§.ſi deponi. cuius uerba uide J. Huius ſpeciei exceptio hæc eſt: Niſi per tutorem non ſtet, quo minus prædia comparet. Quæ exceptio approbatur d. §. ſi poſt, in fine. Concordat l.3.C.de uſuris pupillaribus. cuius uerba uide ſuprà ſpecie prox. planè & hæc ſpecies hodie mutata eſt, de qua re uide ſuprà cap. 3. officio 7.reg.1. in fine.

Quarta ſpecies eſt: Si tutor pecuniam pupillarem penes ſe eſſe falſo neget. Hæc ſpecies approbatur l.6. §.idem ſolent.ff.de adminiſtr.tutor.cuius uerba uide J. reg.6.except.4.

Quinta ſpecies eſt: Si tutor debitor patris pupilli à ſeipſo debitum non exegerit. Hæc ſpecies proponitur l.6.§.uertiſſe.item l.8.§.ſed ſi ſub.ff.de adminiſtr. tutor.de qua re uide J.

Exceptiones propoſitarum ſpecierum generales.

Planè propoſitæ regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi tutor in res pupillares de ſuo ſumptus fecerit. Quæ exceptio approbatur l.3.§.planè. ff. de contraria tutelæ actione. cuius uerba uide ſ. cap.3 officio 6. regula 1. except. 4.

Secunda exceptio uidetur eſſe: Niſi circa uſuras nomine pupilli perceptas, ſit admiſſum. Hæc exceptio reprobatur per ea quæ propoſita ſunt paulo ſuperius ſpecie 2. except. 2.

Tertia exceptio uidetur eſſe: Niſi non tutelæ, ſed protutelæ actione agatur. Hæc exceptio reprobatur l.1.§.in protutelæ. ff. de eo qui pro tutore, his uerbis: In protutelæ iudicio uſuræ quoque ueniunt.

V. Regula. *Qui teneantur ad uſuras ex propoſita actione?*

1. *De contutore. Contutor quoque alterius tutoris nomine conuentus, in uſuras eius nomine tenetur. Quæ regula approbatur l.6.§ penult.ff.de adminiſtr. tutor. his uerbis:* Si tutor pro contutore condemnetur, an etiam in uſuras condemnandus ſit quæritur? & placet (ut multis reſcriptis continetur, & Papinianus libro XII. Quæſtionum ait) etiam in uſuras eum condemnandum, ſi ſuſpectum facere ſuperſedit: & quidem eas demum uſuras cogendum præſtare, quas ex ſua etiam adminiſtratione cogeretur. *Concordat l. 2. C. de uſuris pupillaribus, his uerbis:* Eius quod ex cauſa tutelæ debetur, uſuras præſtari oportere dubium non eſt: quamuis alijs pro participe muneris neceſsitas ſolutionis irrogetur: quia non id aliàs contingit, quàm ſi ceſſatio contutoris in ſuſpecto faciendo computari poſsit.

2. *De fideiuſſore tutoris proponitur l. 3. ff. de fideiuſſoribus tutor. his uerbis:* Etiam fideiuſſorem & hæredes fideiuſſoris ad eandem rationē uſurarum reuocandos eſſe conſtat, ad quā & tutor reuocatur.

3. *De hærede tutoris. Hic quoq; ad uſuras præſtandas tenetur. Quæ regula approbatur l.4.§. uſuras.ff.de fideiuſſ.tutor. his uerbis:* Vſuras quoque eius pecuniæ, quam pupillarem agitauit, præſtare debet hæres tutoris. Quantas autem & cuius temporis uſuras præſtare debeat, ex bono & æquo conſtitui ab iudice oportet. *Plura de hærede tutoris uide J. reg. 8.*

VI. Regula. *Quantas uſuras tutelæ actione conuentus præſtare teneatur? Regulariter quidem uſuræ præſtantur ſecundum morem & conſuetudinem regionis leuiores. Quæ regula approbatur l. 6. §. quæ ſint autem, in fine. ff. de adminiſtr.tutor. cuius uerba uide J. except.prox. Huius regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi ob id agatur, quod quis pecuniam pupillarem in uſus ſuos conuertiſſe dicatur. tunc enim legitimæ ſeu pupillares uſuræ maiores debentur. Quæ exceptio approbatur d. l. 6. §. pecuniæ. cuius uerba uide ſuprà reg. 4. ſpecie 1. in prin. concordat d.l.6.*

d.l.6.§.quæ sint autem, his uerbis: Quæ sint autem pupillares usuræ, uidendum est? Et apparet hanc esse formam usuratum, ut eius quidem pecuniæ, quam quis in usus suos conuertit, legitimam usuram præstet. Sed etsi negauit apud se esse pecuniam, & prætor pronunciauit contra eum: legitimam soluere debebit: uel si moram depositioni fecit, & prætor irrogauit ei legitimas. Sed etsi dum negat aliquam quátitatem penes se esse, pupillis ad onera sua expediéda imposuit necessitatem, mutuam pecuniam legitimis usuris accipiendi: tenebitur in legitimis. Item, si à debitoribus legitimas exegit. Ex cæteris causis secundum morem prouinciæ præstabit usuras, aut quincunces, aut trientes, aut si quæ aliæ leuiores in prouincia frequentantur. *Concordat l.37.ibi: quoniam & ubi. ff. negociorum gestorum. cuius uerba uide alibi. Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi tutor pecuniam pupillarem à contutoribus suis mutuam acceperit. Quæ replicatio approbatur l.53. ff. de administr. tut. his uerbis:* Non existimo maximis usuris subijciédum eum, qui à cõtutorib. suis mutuam pecuniá pupilli accepit, & cauit, certasque usuras promisit, quas & alij debitores pupillo dependunt: quia hic sibi non cõsumpsit, nec clàm, nec quasi sua pecunia licenter abutitur: & nisi his usuris à contutore mutuum ei daretur, aliunde accepisset. Et multum refert; palàm aperteque debitorem se, ut extraneũ & quemlibet faceret pupillo: an sub administratione tutelæ, pupillique utilitate, latenter sua commoda pecunia pupilli iuuaret.

Secunda replicatio est: Nisi tutor non clàm; sed palàm & bona fide pecuniam pupillarem in suos usus cõuertat. Quæ replicatio ex uerbis iam propositis constat: de qua re plura uide suprà cap. 7. quæst. 2. reg. 1. except. 5. repl. 5.

Tertia replicatio est: Nisi testator permiserit tutori pecuniam pupillarem in causam mutui habere. Quæ replicatio approbatur l.46.§. præfectus. ff. de administrat. tutor. his uerbis: Præfectus legionis ita testamento cauit, Volo ut sit in arbitrio tutorum filij mei, si uoluerint huius summæ uncias inferre usuratum nomine, ita ne numi dispergantur. Quæro, si apparuerit pecunia fœnerata à tutoribus: iudicio tutelæ uncias usuras, an uerò eas quas stipulati sunt, præstare debeant? Scæuola respondit, si secundum uoluntatem defuncti elegissent usurarum præstationem, neque pupilli nomine in fœnus dedissent: id præstari, quod testator uoluisset.

Quarta replicatio est: Nisi tutor pecuniam pupillarem suo nomine fœnerauit. tunc enim non in maiores usuras tenetur, quàm percepit, non in pupillares. Quæ replicatio approbatur l.45.§. tutorem. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide suprà regula 4. specie 1. except. 3. concordat item l.6.§. si tutor. ff. eod. tit. cuius uerba uide suprà lib. prox. cap. 1. quæst. 8. reg. 3. except. 1. repl. 2.

Quinta replicatio est: Nisi tutela finita sit. eius enim temporis, quod post finitam tutelam currit, leuiores usuræ præstandæ uidentur. Verùm replicatio hæc reprobatur l.45.§. quæsitum. ff. de administr. tutor. his uerbis: Quæsitum est, an eius pecuniæ qua tutor usus est, post finitam quoque tutelam in diem iudicij accepti easdem usuras præstare debeat? Paulus respondit, finita administratione eas usuras debere computari, quæ in tutelæ iudicio computantur.

Sexta replicatio est: Nisi cum tutor debitor patris pupilli esset, sibi ipsi non soluit. Hæc replicatio approbatur l.6.§. uertisse. ff. de administrat. tutor. his uerbis: Vertisse in suos usus non accipimus eum, qui debitor patris pupilli fuit; deinde ipse sibi non soluit. hic enim eas usuras præstabit, quas patri promiserat. *Concordat l.37.§. sed quas usuras. ff. negociorum gestorũ. cuius uerba uide alibi. Sanè si sub usuris grauioribus, quàm sunt pupillares, tutor patri pupillorum fuit obligatus, etiam ad istas, non pupillares usuras tenetur. quod approbatur l.8.§. sed si sub. ff. de administrat. tutor. cuius uerba uide suprà cap.5. reg. 2. Hæc de prima propositæ regulæ exceptione, eiusq; replicationibus sint dicta.*

Secunda exceptio est: Nisi tutor pecuniam pupillarem non fœnerauit, & ob eam causam conuenitur. Hæc exceptio uidetur reprobari l.6 §. pecuniæ. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide suprà regula 4. specie 1. in prin.

Tertia exceptio uidetur esse: Nisi tutor debitor patris pupilli pecuniam sibi non soluit. Hæc exceptio reprobatur per ea quæ proposita sunt 5. exceptione & repl. 6.

Quarta exceptio est: Nisi tutor pecuniam pupillarem ad prædiorum comparationem non deposuit. Hæc exceptio approbatur l.6.§. si deponi. ff. de administr. tutor. his uerbis: Si deponi oporteat pecunias ad prædiorum comparationem; si quidem factum est, usuræ non currunt: sin uerò factum non est, siquidem nec præceptum est ut deponantur, pupillares præstabuntur. Si præceptum est, & neglectũ: de modo usurarum uidendum est. Et solent prætores comminari, ut si non fiat depositio, uel aliquanto tardius fiat, legitimæ usuræ præstentur. Si igitur comminatio intercessit, iudex qui quandoq; cognoscet, decretum prætoris sequetur. Eadem solent facere prætores etiam circa eos tutores, qui negant habere ad alendos pupillos penes se aliquid: ut quidquid

cõſtiterit penes eos eſſe, eius grauiſsima uſura pẽdatur: & hoc perſequi oportere iudicem palàm eſt, cum alia etiam pœnę adiectione: reſiduarum autem ſummarum pupillares uſuras pẽdi oportet. *Planè exceptio propoſita hodie mutata eſt, ut oſtenſum paulo ſuperius reg. 4. ſpecie 3.*

Quinta exceptio eſt: Niſi tutor falſo neget pupillarem pecuniam penes ſe eſſe. Hæc exceptio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce: Idem ſolent facere, &c. *Concordat d. l. ſexta. §. quæ ſint. cuius uerba uide ſuprà ead. regula, exceptione 2. in prin.*

Sexta exceptio eſt: Niſi à debitoribus pupillaribus maiores uſuras tutor percepit. Quæ exceptio approbatur d. §. quæ ſint. ibi: Item ſi à debitoribus legitimas exegit. *Huius exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi teſtator ſub minoribus uſuris pecuniam pupillarem tutori permiſerit. tunc enim quamuis ille maioribus uſuris eam fœnerauerit, tamen eæ tantum debentur, quas teſtator uoluit. Quæ replicatio approbatur l. 46. §. præfectus. ff. de adminiſtr. bonorum. cuius uerba uide ſuprà exception. 1. repl. 3.*

Secunda replicatio eſt: Niſi pupillus cæterorum nominum minus idoneorum periculum non ſuſcipiat. Hæc replicatio approbatur l. 6. §. ſi tutor. ff. d. tt. cuius uerba cum concordantibus uide ſuprà lib. prox. cap. 1. quæſtione octaua, regula tertia, exceptione prima, repl. 2.

Tertia replicatio eſt: Niſi tutor pecuniã ſibi cum pupillo communem proprio nomine fœnerauerit. Hæc replicatio approbatur l. 46. §. altero. ff. de adminiſtr. tutor. cuius uerba uide infrà regula 13. exceptione 2.

VII. Regula. *A' quo tempore uſuræ in actione propoſita currere incipiant? Poſt duos menſes, ab eo tempore, quo pecuniam pupillarem accepit, uel exigere potuit, connumerandos uſuræ currere incipiunt. Quæ regula approbatur l. 6. §. uſuræ. ff. de adminiſtr. tutor. his uerbis:* Vſuræ à tutoribus non ſtatim exiguntur, ſed interiecto tempore ad exigendum, & ad collocandum, duorum menſium: idque in iudicio tutelæ ſeruari ſolet. Quod ſpacium ſeu laxamentum temporis tribui non oportet his, qui numos impuberum uel adoleſcentum in ſuos uſus conuerterunt. *Planè ſex menſium ſpacium datur l. 14. ff. eod. tt. cuius uerba uide ſuprà capite tertio, officio ſexto, regula prima. Huius regulæ exceptio hæc eſt: Niſi uſuræ ob id exigantur, quòd tutor pecuniam pupillarem in ſuos uſus conuerterit. tunc enim ſtatim currere incipiunt. Quæ exceptio appprobatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Quod ſpacium ſeu laxamentum temporis tribui non oportet his, qui numos impuberum uel adoleſcentum in ſuos uſus conuerterunt.

VIII. Regula. *Ad quod tempus uſuræ currant? Etiã poſt finitã tutelã in diem, quo tutela reſtituitur, currunt. Quæ regula approbatur l. 6. §. fin. ff. de adminiſtr. tutor. his uerbis:* Sciendum eſt tutorem & poſt officium finitum uſuras debere in diem, quo tutelam reſtituit. *Concordat l. 45. §. quæſitum. ff. eod. tt. cuius uerba uide ſuprà regula 6. exceptione prima, replicatione quinta. item concordat l. 1. §. fin. ff. de uſuris, his uerbis:* Iudex iudicij bonæ fidei non rectè iubebit interponi cautiones, ut ſi tardius ſententiæ condemnatus paruerit, futuri temporis pendantur uſuræ: cum in poteſtate ſit actoris iudicatum exigere. Circa tutelæ tamen reſtitutionem pro fauore pupillorum latior interpretatio facta eſt. nemo enim ambigit hodie, ſiue iudex accipiatur, in diem ſententiæ: ſiue ſine iudice tutela reſtituatur, in eum diem quo reſtituit, uſuras præſtari. *Huius regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi non per tutorem, ſed per aduerſarium ſtet, quo minus tutelam reſtituat. Quæ exceptio approbatur d. §. fin. his uerbis:* Planè ſi tutelæ iudicio nolentem experiri, tutor ultrò conuenerit, & pecuniam obtulerit, eamque obſignatam depoſuerit: ex eo tempore non præſtabit uſuras. *Concordat l. 27. §. tutor. cum lege ſequente. ff. de adminiſtr. tutor. his uerbis:* Tutor qui poſt pubertatem pupilli negociorum eius adminiſtratione abſtinuit, uſuras pręſtare non debet, ex quo obtulit pecuniam. Quinetiam iuſtius uidetur mihi, eum per quem non ſtetit, quo minus cõuentus reſtitueret tutelam, ad pręſtationem uſurarum non compelli. Maximeque hæredem tutoris. nam periniquum eſt, eum fortè cui poſt uiginti annos uel amplius in mentem uenit tutelam repoſcere, etiam uſuras poſtulare. *Concordat item l. 4. C. de uſuris pupillaribus, his uerbis:* Pupillus agere uobiſcum actione tutelæ compelli non poteſt. Verùm aduerſus futuram calumniam, ut ſi quid ei debetis, eius curſus inhibeatur uſurarum, denunciationibus frequenter interpoſitis, ad iudicium eum prouocate, ac ſi rem diſsimulatione proferat, actis apud præſidem prouinciæ factis uoluntatis ueſtræ rationem declarate: quo facto, tam uobis ipſis quàm ſecuritati filiorum ueſtrorum conſuletis. Quod & in curatoribus locum habet. *Huius exceptionis replicatio hæc eſt: Niſi tutor oblatam pecuniam non deponat. Quæ replicatio approbatur d. l. 27. §. fin. ff. de adminiſtr. tutor. his uerbis:* Vlpianus notat. Non ſufficit obtuliſſe, niſi & depoſuit obſignatam tuto in loco.

Secunda exceptio uidetur eſſe: Niſi mortuo teſtatore

tore

tore hæres eius in restituenda tutela negligens fit: hoc enim casu, quia negligentia hæredi tutoris non imputatur, per ea quæ dicta sunt suprà quæst. 3. regula 1. except. 2. uidetur nec usuras aduersus eum currere. uerùm ratione hac non obstante, exceptio proposita reprobatur l. 6. §. pecuniæ quæ in arca. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide d. except. 2. repl. 4. Hactenus de usuris, an & quatenus in tutelæ actione ueniãt, sit dictum.

IX. Regula. *Si pater tutoris actione proposita conueniatur, non nisi de peculio tenetur.. Quæ regula approbatur l. 21. cum lege sequente. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Si filiusfamiliàs tutelam administrauerit, deinde fuerit emancipatus: remanere eum tutorem Iulianus ait. Et cum pupillus adoleuerit, agendum esse cum eo, eius quidem temporis nomine, quod est ante emancipationem, in quantum facere potest: eius uerò quod est post emancipationem, in solidum: cum patre uerò, duntaxat de peculio actio datur. manere enim aduersus eum etiam post pubertatem de peculio actionem. Neque enim antè annus cedit, intra quem de peculio actio datur, quàm tutela fuerit finita. Filius autem tutor propter hoc suũ factum cum patre agere non potest ante pubertatem: quia nec finita tutela hoc ab eo exigi potest. *Concordat l. 36. §. fin. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide suprà cap. proxim. except. 14. repl 1. Propositæ regulæ exceptio hæc est: Nisi pater tutelam agnouerit. tunc enim in solidum tenetur. Quæ exceptio approbatur l. 7. ff. de tutelis, hisce uerbis:* Si filiusfamiliàs tutor à prætore datus sit, siquidem pater tutelam agnouit, in solidum debet teneri: si non agnouit, duntaxat de peculio. agnouisse autem uidetur, siue gessit, siue gerenti filio consensit, siue omnino tutelam attigit. Vnde cum quidam filio scripsisset, ut diligenter tutelam gereret: Cum scias (inquiens) periculum ad nos pertinere. dixit Vlpianus, hunc quoque uideri agnouisse. Planè si solum monuit filium, non uidebitur agnita. *Ait Iurisconsultus:* Siue gerenti filio consensit. *Huic uidetur contradicere l. 20. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Lucius Titius Caium Seium filiumfamiliàs testamẽto filio suo tutorem dedit. Caius Seius sciente & consentiente patre tutelam administrauit: quæro, an defuncto Caio Seio actio tutelæ aduersus patrem eius, & in quantum competat? Marcellus respondit, secundum ea quæ proposita essent, actione de peculio, & de in rem uerso patrem teneri: nec multum uideri in hoc casu facere patris scientiam & consensum ad obligandum eum in solidum, nisi fortè contutore, uel quo alio uolente eum facere suspectum, intercesisset, & quasi in se periculum recepisset.

X. Regula. *Si filiusfamiliâs emancipatus, tutelæ actione conueniatur: de eo quod ante emancipationem gessit, in id quod facere potest: de eo autem quod post emancipationem gessit, in solidum tenetur. Quæ regula approbatur l. 36. §. inde descendit quæstio. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide suprà cap. prox. excep. 14. repl. 1. concordat l. 4. §. 1. ff. de tutelæ actione. cuius uerba uide suprà quæst. 3. reg. 3. in fine. item concordat l. 21. ff. eod. tit. cuius uerba uide suprà reg. prox. in prin.*

XI. Regula. *In quantum teneatur hæres tutoris, uide s. quæst. 3. reg. 2.*

XII. Regula. *Fideiussor tutoris in tantum tenetur, in quantum ipse tutor. Quæ regula approbatur l. 31. in prin. ff. de administrat. tutor. his uerbis:* Sine hærede tutor decesit: quæro, an curator pupillo datus, cum neque inuentaria, neque alia instrumenta à fideiussore tutoris exhibeantur, eundem posit fideiussorem conuenire ex stipulatione quanti pupilli interest? Modestinus respondit, in id in quod tutor conueniri potuit, fideiussorem conueniri posse. *Concordat l. 3. ff. de fideiuss. tutor. cuius uerba uide suprà regula 5. de fideiussore.*

Fideiussor quoq; easdem reputationes habet, quas tutor: nec ulterius quàm tutor ipse conueniri potest. Quæ regula approbatur l. 5. ff. de fideiuss. tutor. his uerbis: Si cum fideiussoribus tutoris ex stipulatione rem saluam fore agetur: easdem reputationes habebunt, quas tutor. *Concordat l. 6. ff. eod. tit. his uerbis:* Pupillus contra tutores, eorumq; fideiussores iudicem accepit: iudice defuncto priusquã ad eum iretur, contra solos fideiussores alter iudex datus est. Officio cognoscentis cõueniet, si tutores soluendo sint, & administratio non dispar, sed communis fuerit: portionum uirilium admittere rationem ex persona tutorum. *De hac portionum uirilium ratione dictum suprà quæst. 3. reg. 2. in prin.*

Planè unius tutoris pluribus fideiussorib. existentibus, quilibet in solidum tenetur. Quæ regula approbatur, simul & distinguitur per ea quæ habentur suprà quæst. 3. reg. 5. except. 7.

XIII. Regula. *Si tutor pecunia pupillari suo nomine quid comparauerit, in arbitrio pupilli est, utrum pecuniam, an rem emptam petere uelit. Quæ regula approbatur l. 3. C. arbitrium tutelæ, his uerbis:* Si curator post decretum præsidis sublata pecunia, quæ ad comparationem possesionis fuerat deposita, sibi prædium comparauit: elige utrum malis in emptione negocium tibi eum gesisse, an quia in usus suos pecuniæ conuersæ sunt, legitimas usuras ab eo accipere. Secundum quæ iudex tutelæ iudicio redditus partẽ religionis implebit. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi tutor*

pecunia sibi cum pupillo communi negociatus sit, uel emerit suo tantum nomine. Quæ exceptio approbatur l.46.§.altero.ff.de administrat.tutor. his uerbis: Altero ex duobus fratribus socijs bonorum & negociationis defuncto, hærede filio, tutor patruus uenditis omnibus communis negociationis mercibus, & sibi redemptis negocium suo nomine exercuit: quæsitum est, utrum compendium negocij, an usuras pecuniæ prꝑstare debeat? Scę uola respondit, secundum ea quæ proponuntur, pupillo usuram, non compendiũ præstandum.

XIIII. *Regula. Tutor qui pecunia pupillari negociatus est, ad compendium seu incrementum præstandum tenetur, nec usuras pecuniæ præstando liberatur. Hæc regula approbatur l.57.in prin.ff.de administr. tutor. his uerbis:* Qui negociationem per Pamphilum & Diphilum prius seruos, postea libertos exercebat, suo testamento eos tutores reliquit, & cauit ut negocium eodẽ modo quo se uiuo exerceretur: hi tutelam administrauerunt, non tantũ cum impubes patroni filius fuisset, sed etiam post pubertatẽ eius: sed Diphilus quidem cũ incremento negociationis rationes obtulit: Pamphilus autem putauit reddi oportere non ad incrementũ negociationis, sed ad cõputationem usurarum, ut in tutelæ iudicio solet: quæsitum est, an secundum uoluntatẽ defuncti exemplo Diphili Pamphilus quoq; rationem reddere debeat? Scæuola respondit, debere. Claudius Triphoninus, quia lucrũ facere ex tutela nõ debet. *Huius regulæ exceptio proponitur l. 46. §. altero. ff. eod.tit.de qua uide suprà reg.prox.*

XV. *Regula. Quod seruus pupilli uel actoris percepit, minuit propositæ actionis cõdemnationẽ. Quæ regula approbatur l. 38. §. fin. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Quod de peculio serui actoris, quem adolescens postquam res suas administrare cœpit, manumisit, retinuit, aut retinere potuit: in ratione reddenda curatori per iudicem accepto feretur. *Concordat l. 31. § item respondit. ff. eod. tit. cuius uerba uide s̄. reg. 3. except. 1.*

XVI. *Regula. De compensationibus & reputationibus, proponitur l. 2. in prin. ff. ubi pupillus educari. cuius uerba uide suprà cap. 3. officio 5. reg. 9. Plura de hac re uide ĩ. cap. 24. quæst. 2. causa 2. item quæst. 7.*

VI. QVANDO ET QVAMDIV tutelæ actio competit?

I. *Regula. Non nisi post finitã tutelam, tutelæ actio competit. Quæ regula approbatur l.4. in prin. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Nisi finita tutela sit, tutelæ agi non potest. *Concordat l. 1. §. fin. ff. eod.tit. cuius uerba uide ĩ.cap.prox.quæst.5.reg.1. concordat item l. 28 in fine. ff. eod. tit. cuius uerba uide s̄. cap. 3. officio 11. reg. 2. concordant item ea quæ proposita sunt s̄.ca.3.officio 2.reg.1.except.7. Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi cum eo qui pro tutore negocia gessit, agatur. Hæc exceptio approbatur l. 1. §.cum eo. ff. de eo qui pro tutore, his uerbis:* Cum eo qui pro tutore negocia gessit, etiam ante pubertatem agi posse, nulla dubitatio est: quia tutor non est. *Concordat l.25.ff.de administr. tutor. cuius uerba uide infrà except.6.*

Secunda exceptio est: Nisi cum duorum impuberum fratrum quis tutelã gereret, unus adoleuerit. hic enim tutelæ agere poterit, quamuis fratris tutela nondum sit finita. Quæ exceptio approbatur l.38.§.pen. ff. de administr.tutor. his uerbis: Tutelæ iudicium ideo differri non oportet, quòd fratris & cohæredis impuberis idem tutelam sustineat. *Tertia exceptio est: Nisi tutela ad alium tutorem sit translata. tunc enim cum priore tutore nihilominus tutelæ agi potest, quamuis impubes adhuc sit sub tutela. Quæ exceptio approbatur l. 9. §. si testamento.ff.de tutelæ actione, his uerbis:* Si testamento sub conditione tutor datus sit, deinde alius medio tempore ex inquisitione: dicendum est locum esse tutelæ iudicio existente conditione, quia tutor esse desinit. Sed & si quis testamento usque ad tempus fuerit datus, idem erit dicendum. Et generaliter quod traditum est, pupillũ cum tutore suo agere tutelæ non posse, hactenus uerum est, si eadem tutela sit. Absurdum enim erat à tutore administrationis rationem negociorum pupilli posci, in qua adhuc perseueraret: in qua autem desijt esse tutor, & iterum cœpit, sic ex pristina administratione tutelæ debitor est pupillo, quomodo si pecuniam creditam à patre eius accepisset. Quem igitur effectum hæc sententia habeat, uideamus. Nam si solus tutor est, utique ipse secum non aget: sed uel per specialem curatorem conueniendus est, uel potius eum contutorem habere, qui posit aduersus eum iudicium accipere, ex qua causa cum eo tutelæ agi potest. Quinimò etsi medio tempore soluendo esse desierit, imputabitur contutoribus, cur non egerint cum eo. *Concordat d.l. 9. in prin. his uerbis:* Si tutor reipublicæ causa abesse cœperit, ac per hoc fuerit excusatus, quòd reipub. causa aberit: tutelæ iudicio locus est. Sed si desierit reipublicæ causa abesse, consequenter desinit & is, qui in locum eius datus est, & tutelæ conueniri poterit. *Concordat item d. l. 9. §. si duobus. cuius uerba uide suprà lib. proxim. capite 8. causa 6. concordat itẽ d.l.9.§.penult.his uerbis:* Sed etsi fuerit tutor confiscatus, aduersus fiscũ

dandam esse actionem constat, ei qui loco eius tutor datus sit, uel contutoribus eius. *Concordat item l.4.ff.de contraria tutelæ. cuius uerba uide J. cap.14.quæst.2.causa 1.except.15.* *Propositæ exceptionis replicatio hæc esse uidetur: Nisi is qui tutor esse desijt, rursus eiusdem tutor fieri posit. Hæc replicatio reprobatur l.7.§.fin. cum lege sequente. ff. de actione tutelæ, his uerbis:* Si tutor in hostium potestatem peruenerit (quia finita tutela intelligitur) fideiussores qui pro eo rem sal uam fore spopondetint, & si quis existat. defensor eius qui paratus est suscipere iudicium tutelæ, uel si quis curator bonis eius constitutus: rectè conuenietur, quamuis iure postliminij tutelam pristinam posfit redintegrare. *Concordat l.9.in prin. & §. si testamento. ibi: in qua autem.ff.eod.tt.cuius uerba uide paulò superius.*

Quarta propositæ regulæ exceptio uidetur esse: Nisi tutori tanquam suspecto curator sit adiunctus. Hæc exceptio reprobatur d l.9.§. si tutori, his uerbis: Si tutori curator sit adiunctus, quamuis suspecto postulato, non cogetur tutelæ iudicium tutor suscipere, quia tutor manet. *Quinta exceptio est: Nisi alia quàm tutelæ actio contra tutorem competat. Hæc exceptio approbatur d. l. 9.§. fin. cum lege sequente, his uerbis:* Cæteræ actiones præter tutelæ aduersus tutorem competunt, etsi adhuc tutelam administrat: ueluti furti, damni, iniuriæ condictio. Sed non dantur pupillo, dum tutor tutelam gerit. quamuis enim morte tutoris intereant, tamen pupillus cum hęrede eius actionem habet: quia sibi soluere debuit. *Propositæ exceptionis replicatio hæc est: Nisi sit actio ex stipulatu rem pupilli saluam fore. Quæ replicatio approbatur per ea quæ habentur J. cap.12. quæst.5.*

Sexta exceptio est: Nisi non ex tutela, sed ex cura gesta agatur. Hæc exceptio species est præcedentis, & approbatur l. 25 ff.de administrat. tutor. his uerbis: Cum curatore & protutore etiam manente administratione agi potest. *Concordat l.4.§.fin.ff.de tutelæ actione, his uerbis:* Cũ furiosi curatore non tutelæ, sed negociorũ gestorum actio æquè competit, etiam dum negocia gerit: quia non idem in hac actione, quod in tutelæ actione (dum impubes est is cuius tutela geritur) constitutum est. *Concordat item l.16.§.fin.ff.eod.tt. his uerbis:* Cum curatore pupilli siue adolescentis agi potest, etsi usque adhuc cura perseueret. *Contradicit propositæ exceptioni l.14.C.de administr.tutor. his uerbis:* Rationes curæ administratę ante impletum uicesimum & quintum an num, durante officio posci iure non posse, manifestum est.

Septima exceptio est: Nisi extra iudicium unus tutorum ab altero, cuius factum tenetur præstare, rationes exigat. Quæ exceptio approbatur l.9.§. si parens, ibi: assiduè igitur. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide suprà cap.3. officio 1.reg.2.except.2. Hæc de prima regula.

II. Regula. Si tutor pecunias pupillares in diẽ crediderit, usq; in diem pecuniæ creditæ actio tutelæ differenda. Quæ regula approbatur, simul & distinguitur l.7.ff.de administr.tutor. his uerbis: Si tutelæ agat is, cuius tutela administrata est, dicendum est nonnunquam diem creditæ pecuniæ expectandum, si fortè tutor pecunias credi derit pupilli nomine, quarum exigendarũ dies nondũ uenit. Sanè quod ad pecunias attinet, ita demũ est, si potuit & debuit credere. Cæterùm si non debuit credere, non expectabitur.

III. Regula. Tutelæ actio perpetua est. Quæ regula approbatur l.8.C.arbitrium tutelæ, his uerbis: Tutores tutelæ conueniri temporis præscriptio non prohibet. Vnde si ijs transactione atq; acceptilatione liberationem nõ pręstitistı: apud rectorẽ prouinciæ quæcunque tibi debentur, repetere non prohibetis.

VII. ADIVNCTA, SEV DE PROBATIONIBUS IN ACTIONE PROPOSITA.

I. Regula. Vtri incumbat probatio, si quæratur utrum tutor sciuerit an ignorauerit se tutorem datum, definitur l.5.ff.de administr. tutor. cuius uerba uide J. cap.prox.except.12.repl.1. contradicit huic l.5 ibi: idq; liquidis.C.de periculo tutor. cuius uerba uide d.repl.1. dupl.1.

II. Regula. Per quæ probandum. De interrogatione seruorum pupilli proponitur l.33.ff.de administ.tutor. his uerbis: Ad instruendam diligentiam iudicantis, & pupillorum utilitatem, admittendum seruos quoque eorum inter rogari posse. *Concordat l.1.§. de seruis quoque. ff. de tutelæ actione. cuius uerba uide suprà cap. 8.reg.3.*

III. Regula. De quantitate patrimonij pupillaris probanda. Non probatur assertione testatoris. Quæ regula approbatur l. 1. C. arbitrium tutelæ, his uerbis: Cum tutelæ administratæ ratio à te peti cœperit: neque ueritati, neq; iustis probationib. sufficit, quod (ut dicis) testator modum patrimonij sui uerbis testamenti ampliauit uel minuit.

IIII. Regula. De confessione ipsius tutoris circa quantitatem patrimonij pupilli proponitur l. 13. in prin. C. arbitrium tutelæ, his uerbis: Veteris iuris dubitationem decidentes, sancimus, siquidem tutor uel curator pro substantia pupilli uel adulti aliquid ubicunque dixerit, ad maiorem quantitatem reducens, siue pro utilitate pupilli uel adulti, siue pro sola simplicitate, siue per aliam quamcunque causam: nihil ueritati præiudicare, sed hoc obtinere, quod ipsius rei inducit natura, & mensura pupil-

laris uel adulti ostendit substantiæ. Sin autem inuentario publicè facto res pupillares uel adulti conscripserit, & ipse per huiusmodi scripturam confessus fuerit ampliorem quantitatem substantiæ: non esse aliud inspiciendum, nisi hoc quod inscripsit, & secundum uires eiusdem scripturæ patrimonium pupilli uel adulti exigi. neque enim sic homo simplex, imò magis stultus inuenitur, ut & in publico inuentario contra se scribi aliquid patiatur.

V. Regula. *Si tutor res pupillares in suos usus conuertisse dicatur, quomodo probandum uel non probandum, definitur l. 6. §. pecuniæ. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide suprà quæst. 5. reg. 4. specie 1. in prin. item definitur l. 10. C. arbitrium tutelæ, his uerbis:* Si defunctus tutelam uestram administrauit, non rerum eius dominium uindicare uel tenere potes, sed tutelę contra eius successores tibi actio competit. Debitum autem alijs indicijs comprobari oportet. nam quòd neque ipse, neque uxor eius quicquam ante administrationem habuerunt: non idoneum huius continet indicium. nec enim pauperibus industria uel augmentū patrimonij, quod laborib. & multis casib. quæritur, interdicendum est.

VIII. EVENTVS PROPOSITÆ actionis.

I. Regula. *De actione condemnato aduersus contutorem uel alium præstanda, proponitur l. 1. §. nunc tractemus. ibi: & si forte. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Si fortè quis ex facto alterius tutoris condemnatus præstitit, uel ex communi gestu, nec ei mandatę sunt actiones: constitutum est à diuo Pio, & ab Imperatore nostro, & diuo patre eius, utilem actionem tutori aduersus contutorem dandam. *Concordat l. 20. in prin. ff. eod. tit. his uerbis:* Alterius curatoris hæredem minorem, ut in maiore pecunia condemnatum, in integrum restitui placuit. Ea res materiam litis aduersus alterum curatorem instaurandæ non dabit, quasi in minore pecunia condemnatum, si non sit eius ætatis actor, cui subueniri debeat. Sed ęquitatis ratione suadente per utilem actionem ei subueniri, in quantum alter releuatus est, oportet, &c. *Concordat l. 2. C. de contrario iudicio tutelæ. cuius uerba uide suprà cap. proxim. except. 30. Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi ex dolo communi tutor sit condemnatus. Quæ exceptio approbatur d. l. 1. §. planè si ex dolo, his uerbis:* Planè si ex dolo communi conuentus præstiterit tutor: neque mandandæ sunt actiones, neque utilis actio competit: quia proprij delicti pœnam subijt: quę res indignum eum fecit ut à cæteris quid doli participibus cōsequeretur. nec enim ulla societas est maleficiorum, uel iusta communicatio damni ex maleficio. *Secunda exceptio uidetur esse: Nisi tutor cui actio præstanda est, solidum soluerit. Hæc exceptio reprobatur l. 21. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Cum pupillus tutelę actione contra alterum tutorem, tutori, quem iudex in solidum condemnauit, cessit: quamuis postea iudicatū fiat, tamen actio data non intercidit: quia pro parte condemnati tutoris, non tutela reddita, sed nominis precium solutum uidetur. *Tertiæ exceptionis loco notandum, quòd tutori cui cessa est, uel utilis actio data aduersus contutorem, priuilegium pupilli in bonis contutoris non cōpetat. Quæ exceptio approbatur l. 42. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide s. lib. 8. cap. 9. reg. 5. except. 1.*

Quartæ exceptionis loco notandum, quòd si non antequam solueretur, soluens à pupillo sibi cedi petierit actionem aduersus contutorem, postea pupillum eo nomine conuenire non posit. Quæ exceptio approbatur l. 1. C. de contrario iudicio tutelæ, his uerbis: Si pro iudicato contutore pecuniam soluisti, nullum iudicium tibi contra pupillum competit, ut delegetur tibi aduersus liberatum actio. Quòd si nomen emisti, in rem suam procurator datus, hæredem iudicati conuenire poteris. *Concordat l. 76. ff. de solution. Plura de regula proposita uide suprà cap. prox. except. 30.*

II. Regula. *De actione ex cautione, qua alter tutorum alteri indemnitatem promisit. Hæc actio stipulatori aduersus promissorem regulariter competit: uerùm eius exceptio hæc est: Nisi finita tutela, promissor soluendo sit. tunc enim quia factum eius stipulator præstare compelli non potest, secundum ea quæ dicta sunt suprà quæst. 3. reg. 2. except. 1. repl. 4. euanescit cautio, eiusq; actio. Quæ exceptio approbatur l. 38. §. curatores. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Curatores adolescentis mutui periculi gratia cautionem inuicem sibi præbuerunt, & in eam rem pignora dederunt. Cùm officio deposito soluendo fuissent, irritam cautionem esse factam, & pignoris uinculum solutum apparuit. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi is qui indemnitatem promisit, tutor non fuerit, nec qui à pupillo potuerit conueniri. Quæ replicatio approbatur l. 2. C. si mater indem. promisit, his uerbis:* Quędam pupillorum uestrorum à matre, itemque auo paterno administrata, eorumque nomine indemnitatem uobis promissam adseuerastis: quæ si ita sunt, & ijdem pupilli legitimæ ætatis effecti, nō aduersus matrem suam, neque auum, sed contra uos congredi malunt: non immeritò indemnitatem ab his præstari desiderabitis, quos & administrationē suo periculo pridem suscepisse proponitis. *Aut imp.* Non aduersus matrem suam neque auum, sed contra uos congredi malunt. *Hæc ita ponuntur, quasi in arbitrio sit pupilli, utrum aduersus matrem*

matrē, an aduersus tutorem agere uelit: cum tamen aduersus matrem, eiusq; successores, cum tutrix non fuerit, pupillo etiam uolenti non detur actio ex l. 9. C. arbitrium tutelæ. cuius uerba uide suprà quæst. 3. regula 9.

III. Regula. De solutione à tutore condemnato facienda proponitur l. 5. C. de administr. tutor. his uerbis: Frustra tutores quondam adolescentum, quorum curam administras, iudicatum facere detrectant: cum exacta pecunia posſit authoritate præsidis in depositi causam haberi.

IIII. Regula. Si pupillus contra tutores habeat tutelæ actionem, quod ab hæreditate paterna malè sit abstentus: non ideo magis creditoribus hæreditarijs tenetur. Quæ regula approbatur l. 4. C. arbitrium tutelæ. cuius uerba uide suprà cap. 3. officio 11. regula 2.

IX. ADFINIA TVTELAE actionis remedia.

I. Regula. Regulariter ex causis suprà cap. prox. in principio propositus tutelæ actio, & non alia competit. cuius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi incertum sit utrum quis tutor, an quasi tutor pro tutore negocia minoris administrauerit. tunc enim protutelæ actio est. Quæ exceptio approbatur l. 1. in prin. ff. de eo qui pro tutore. cuius uerba cum alijs ad protutelæ actionem pertinentib. uide ī. cap. prox. except. 2. repl. 1. Sed & concordat l. 4. in fine. C. de testament. tutela. cuius uerba uide ī. lib. prox. cap. 2. quæst. 1. except. 1. repl. 3. distinct. 2. Sanè protutelæ actionis iura inter actionis tutelæ iura sunt proposita.

II. EXCEPTIO: Nisi posthumo tutor datus, nō nato posthumo negocia gesserit. tunc enim non tutelæ, sed negociorum gestorum actio est. Quæ exceptio approbatur l. 19. §. fin. ff. de testam. tutela, his uerbis: Licet testamento datus posthumo tutor, nondum est tutor, nisi posthumus edatur: datur tamen aduersus eum substituto pupilli negociorum gestorum actio. Sed etsi partus editus fuerit, deinde hic tutor priusquam quicquam gereret, remotus à tutela fuerit: & hic eadem actione tenebitur. Si quid planè gesſit post editum partum: de eo quoque quod antè gesſit, tutelæ iudicio tenebitur, & omnis administratio in hanc actionem ueniet. Concordat l. 1. §. si quis quasi. ibi: simili modo. ff. de eo qui pro tutore. cuius uerba uide ī. cap. proxim. except. 2. repl. 1. dupl. 5. concordat item l. 28. ff. negociorum gestorum. cuius uerba uide ī. cap. prox. except. 13. concordat item l. 24. ff. de tutelæ actione. cuius uerba uide ī. cap. prox. except. 26. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi posthumus natus fuerit. tunc enim de eo quoque quod ante posthumum natum gestum est, tutelæ, non negociorum gestorum datur actio. Quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce: Si quid planè gesſit post editum partū, de eo quoque quod antè gesſit, tutelæ iudicio tenebitur, & omnis administratio in hanc actionem ueniet. Concordat d. l. 28. ibi: quòd si natus. Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi tutor priusquam quidquam gesserit, fuerit remotus. tunc enim negociorum gestorū actio ob cessationem datur. Quæ duplicatio approbatur supradictis uerbis hisce: Sed si partus editus fuerit, deinde hic tutor priusquam quidquam gereret, &c.

III. EXCEPTIO: Nisi ex eo quod post finitam tutelam gestum est, agatur. tunc enim non tutelæ, sed negociorum gestorum datur actio. Quæ exceptio approbatur l. 1. §. si quis quasi. ff. de eo qui pro tutore. cuius uerba uide ī. cap. prox. except. 2. repl. 1. dupl. 5. Concordat l. 13. cum lege sequente. ff. de tutelæ actione. cuius uerba uide ī. cap. prox. except. 14. repl. 1. Huius exceptionis replicatio est: Nisi id quod post finitam tutelam gestum est, cum eo quod antè gestum est, cohæreat. Quæ replicatio approbatur l. 36. in prin. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide ī. d. repl. 1. concordat d. l. 13.

IIII. EXCEPTIO: Nisi non tutela, sed cura alicuius sit gesta. tunc enim non tutelæ, sed negociorū gestorum actio est. Quæ exceptio approbatur l. 4. §. fin. ff. de tutelæ actione. cuius uerba uide ī. quæst. 6. reg. 1. except. 6. Concordat item l. 4. §. post completū. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide ī. cap. 3. officio 3. reg. 1. except. 1. repl. 1.

V. EXCEPTIO: Nisi is qui inutiliter tutor datus est, sponte res pupilli administrauerit. hoc enim casu negociorum gestorum actio datur. Quæ exceptio approbatur l. 1. in fine. C. de testament. tutela. cuius uerba uide ī. cap. 3. officio 1. reg. 1. except. 2. Sed & protutelæ actio datur, si quasi tutor gesserit. quod approbatur per ea quæ proposita sunt suprà except. 1.

VI. EXCEPTIO: Nisi tutor, qui inutiliter testamento datus est, fideicōmissum ex testamēto perceperit, posteaq; tutelam administrare noluit. hoc enim casu ex fideicommisso tenetur. Quæ exceptio approbatur l. 11. in prin. ff. de confirmando tutore. cuius uerba cum concordantibus uide in Comment. legatorum cap. 7. causa 16. except. 2.

VII. EXCEPTIO: Nisi de eo agatur, quod tutor patri pupilli debuit. de eo enim non solum tutelæ actio est, sed & pristina actio potest institui. Quæ exceptio approbatur per ea quæ proposita sunt suprà cap. 5. reg. 2.

VIII. EXCEPTIO: Nisi ex eo quòd tutor res pupillares intercepisse dicatur, agatur. tunc enim & tutelæ actio cōpetit, & actio quæ uocatur rationibus distrahēdis, itē furti actio. Quæ exceptio approbatur l. 1. §. in tutela. ff. de tutelæ actione. cuius uerba cum alijs huc pertinentibus uide ĩ. cap. prox.

IX. EXCEPTIO: Nisi tutor suspectus dicatur. tunc enim suspecti quoq; postulatio est. de qua dictum suprà lib. prox. cap. 7.

X. EXCEPTIO: Nisi tutor soluendo nō sit. tunc enim datur actio subsidiaria aduersus magistratū. de qua dicetur ĩ. cap. 13.

XI. EXCEPTIO: Nisi rem pupilli saluā fore cautum

cautum sit. tunc enim actio quoq; ex stipulatu competit. de qua j. cap. 12. dicetur.

XII. EXCEPTIO: *Nisi libertus tutelam filij patroni gesserit. Nam hic extra ordinem quoq; punitur. Quae exceptio approbatur l. 10. C. de administrat. tutor. his uerbis:* Si liberti, eiusdemq; curatoris culpa seu fraude ratio uestra laesa sit: sarciri damnum ab eo qui dedit, praeses prouinciae curabit: non dubitaturus etiam grauiorem executionem adhibere, si quid tam aperta fraude commissum est, ut puniendū in liberto crimen deprehendat. *Concordat l. 4. C. eod. tit. cuius uerba uide suprà cap. 3. officio 7. reg. 1.*

XIII. EXCEPTIO: *Nisi tutor bonis haereditarijs administratis & uenditis, pupillum postea haereditate abstinuerit. tunc enim etiam creditoribus haereditarijs negociorum gestorum actione tenetur. Quae exceptio approbatur l. 18. ff. de tutelae actiõe. cuius uerba uide s. cap. 3. officio 11. reg. 2.*

XIIII. EXCEPTIO: *Nisi res pupillares inutiliter à tutore uel quasi tutore sint alienatae. tunc enim illarum quoq; uindicatio datur pupillo. Quae exceptio approbatur per ea quae habentur s. c. 6. & 7.*

XV. EXCEPTIO: *Nisi ex eo agatur, quod tutor pecunia pupillari sibi aliquid comparauerit. tūc enim etiam ad rem emptam pupillo competit actio. Quae exceptio approbatur l. 3. C. arbitrium tutelae. cuius uerba uide s. quaest. 5. reg. 13.*

XVI. EXCEPTIO: *Nisi euidens dolus in rebus pupillaribus fuerit admissus. tunc enim etiam extra ordinem tutor punitur. Quae exceptio approbatur l. 9. ff. de tutelis, hisce uerbis:* In eos extra ordinem animaduertitur, qui probantur nummis datis tutelam occupasse, uel precio accepto operam dedisse, ut non idoneus tutor daretur, uel consultò in edendo patrimonio quantitatem minuisse, uel euidenti fraude pupillorum bona alienasse.

XVII. EXCEPTIO: *Nisi tutor ad damnū sarciendum non sit idoneus. tunc enim extra ordinē coercetur. Quae exceptio approbatur l. 48. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide s. ca. 3. offic. 6. reg. 1. exc. 2.*

XVIII. EXCEPTIO: *Nisi tutor tutelam administrare nolit. tunc enim etiam extra ordinem cogitur. Quae exceptio approbatur l. 1. in prin. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Gerere atq; administrare tutelam extra ordinem tutor cogi solet. *Haec de prima regula.*

II. *Regula. Bona tutoris pupillo tacitè pignori sunt obligata, usq; caeteris creditoribus tutoris praefertur. de qua re dictum s. lib. prox. cap. 1. quaest. 8. reg. 7. item s. lib. 8. cap. 9. reg. 5.*

DE RATIONIBVS DISTRAhendis actione. Cap. XI.

HActenus de tutelae actione in duobus capitibus actum est, sequuntur nunc aliquot eius adfinia remedia pertractanda: & primùm quidem actio, quae uocatur Rationibus distrahendis.

I. CAVSA HVIVS ACTIOnis.

Si tutor rem ex bonis pupilli abstulit, eius nomine actione proposita tenetur. quae causa seu regula approbatur l. 2. in prin. ff. de tutelae actione, his uerbis: Actione de rationibus distrahendis nemo tenetur, nisi qui in tutela gerenda rē ex bonis pupilli abstulerit. Quod si furandi animo fecit, etiam furti tenetur. Vtraq; autem actione obligatur, & altera alterā non tollet. Sed & cōdictio ex furtiua causa competit: per quā si cōsecutus fuerit pupillus, quod fuerit ablatū, tollitur hoc iudiciū: quia nihil absit pupillo. *Huius causae exceptio prima haec est: Nisi non legitimus, sed alterius generis tutor rem pupilli abstulit. Haec exceptio reprobatur l. 1. §. de rationibus. ff. d. tit. his uerbis:* De rationibus distrahendis actione non solum hi tenentur tutores, qui legitimi fuerūt: sed omnes qui iure tutores sunt, & gerunt tutelam.

Secunda exceptio est: Nisi nō iure tutor datus fuit. Haec exceptio uidetur approbari uerbis iam propositis hisce: Sed omnes qui iure tutores sunt.

Tertia exceptio est: Nisi eo nomine sit actum. Haec exceptio approbatur l. 1. §. in tutela. ff. de tutelae actione, his uerbis: In tutela ex una obligatione duas actiones esse constat. Et ideo siue tutelae fuerit actum, de rationibus distrahendis agi nō potest: siue contrà, tutelae actio (quoad speciē istam) perempta est. Hunc tutorē tamen qui intercepit pecuniā pupillarem, & furti teneri Papinianus ait. Qui si etiam furti teneatur, hac actione conuentus, furti actione non liberatur. Nec enim eadem est obligatio furti ac tutelae, ut quis non dicat plures esse actiones eiusdem facti, sed plures obligationes. Nam & tutelae & furti obligatur. *Huius exceptionis replicatio prima haec est: Nisi furti actione actum sit. per hanc enim actio proposita non tollitur. Quae replicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Hac actione conuentus furti actione non liberatur. *Concordat l. 2. §. utraq; autem. cuius uerba uide suprà ead. reg. in prin. Huius replicationis duplicatio haec est: Nisi nō furti, sed condictione furtiua sit actum. Quae duplicatio approbatur d. §. utraq; autem.*

Altera replicatio est: Nisi cum alio actum sit. Haec replicatio reprobatur l. 54. §. sed si ipsi tutores. ff. de administr. tutor. his uerbis: Si ipsi tutores rem pupilli furati sunt, uideamus an ea actione, quae proponitur ex lege XII. Tabularum aduersus tutorem in duplum, singuli in solidum teneantur: & quamuis unus duplum praestiterit, nihilominus etiam alij teneantur? Nam in alijs furibus eiusdem rei plurib. non est propterea caeteris poenae dēpta actio, quòd ab uno iā exacta est: sed tutores propter admissam administrationem

nem non tam inuito domino contrectare eam uidentur, quàm perfidè agere. Nemo denique dicet, unum tutorem & duplum hac actione præstare, & quasi specie condictionis aut ipsam rem, aut eius æstimationem.

II. QVIBVS DATVR actio proposita?

Heredibus pupilli datur. Hæc regula approbatur l.1.§.hanc actionem. ff. de tutelæ actione, his uerbis: Hanc actionem sciendum est perpetuam esse, & hæredi similibusq; personis dari ex eo quod uiuo pupillo captum est. Sed in hæredem, cæterosque successores non dabitur: quia pœnalis est.

III. ADVERSVS QVOS datur?

Aduersus heredes tutoris non datur. Quæ regula approbatur uerbis iam propositis hisce: Sed in hęredem, cęterosq; successores non dabitur, quia pœnalis est. *Concordat l.10.ibi: quamuis etiam. ff. eod. tt. cuius uerba uide suprà cap. prox. quæst. 6. reg.1. except.5. Planè quia actio proposita etiam nondum finita tutela competit, ut d. except.5. est ostensum, tutelæ actione ab herede tutoris peti potest id, quod in actionem propositam uenit: quia tutor sibi soluere debuit, ut ex d.l.10. constat.*

IIII. QVID VENIAT IN actione proposita?

I. *Regula. Duplum eius quod ablatum est, uenit. Quæ regula approbatur l.54. §. sed si ipsi tutores. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide ī. quæst.1. except. 3. repl.2.*

II. *Regula. Quid duplicetur, utrum uerum rei precium, an & interesse, definitur l.1.§. considerandum. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Considerandum est in hac actione, utrum precium rei tantum duplicetur, an etiā quod pupilli intersit? & magis esse arbitror in hac actione quod interest non uenire, sed rei tantū æstimationem.

III. *Regula. Res ablata in duplo continetur. Quæ regula approbatur l.2. §. fin. ff. d. tt. his uerbis:* Hæc actio licet in duplum sit, in simplo rei persecutionem continet, & non tota dupli pœna est.

V. QVANDO ET QVAMDIV actio proposita competit?

I. *Regula. Non nisi finita tutela competit. Quæ regula approbatur l.1.§.fin. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Hęc actio tunc competit, cum & tutelæ actio, hoc est finita demum tutela. *Planè dies huius actionis etiam durante tutela cedit, sed non nisi post finitam tutelam cedit. Quod approbatur l.9. §.fin. cum lege sequente. ff. eod. tt. cuius uerba uide ī. cap. prox. quæst.6 reg.1. except.5.*

II. *Regula. Perpetua est actio. Quæ regula approbatur d.l.1.§. hanc actionem. cuius uerba uide suprà quæst.2.*

VI. ADFINIA HVIVS ACTIOnis remedia.

I. *Regula. De tutelæ actione proponitur l.1.§. in tutela. ff. de tutelæ actione. cuius uerba uide ī. quæst.1. except.3.*

II. *Regula. De furti actione & condictione furtiua proponitur l.2. in prin. ff. d. tt. cuius uerba uide suprà d. quæst.1. in prin. concordat d.§. in tutela. ibi: hūc tutorem tamen.*

DE ACTIONE EX STIPVlatu rem pupilli saluam fore. Cap. XII.

I. CAVSA HVIVS actionis.

SI res pupillo salua nō sit, nec detur, uel fiat quod ex tutela dari fieri oportet, actioni propositæ est locus. Quæ causa approbatur l.11. ff. rem pupilli saluam, his uerbis: Cum rem saluam fore pupillo cauetur: cōmittitur stipulatio, si quod ex tutela dari fieri oportet, non præstetur. Nam etsi res ei salua sit, ob id non est, quia quod ex tutela dari fieri oportet, non soluitur. *Propositæ causæ exceptio prima hæc est: Nisi inutiliter sit cautum. Hanc exceptionem cum suis replicationibus uide suprà eod. lib. cap.1.*

Secunda exceptio est: Nisi non in rebus pupilli, sed in nominibus aliquid acciderit. Hæc exceptio reprobatur l.9. ff. d. tt. his uerbis: Cum pupillus à tutore stipulatur rem saluam fore: non solum quæ in patrimonio habet, sed etiam quę in nominibus sunt, ea stipulatione uidentur contineri. quōd enim in tutelæ iudicium uenit, hoc & ea stipulatione continetur.

Tertia exceptio est: Nisi eo nomine actum sit. Hæc exceptio approbatur l.9. in prin. ff de nouationib. cuius uerba uide ī. cap.9. except.25.

Quarta exceptio est: Nisi non tutor fuerit, qui tutelam gesšit. cuius replicatio hæc est: Nisi pro tutore negocia gesserit. Quæ replicatio approbatur l.4.§ illud ff. rem pupilli saluam fore. cuius uerba uide ī. quæst.3. regul.1.

Quinta exceptio est: Nisi tutelæ actione agi nō possit. Hæc exceptio approbatur l.4.§. generaliter. ff. rem pupilli saluam fore, his uerbis: Generaliter sciendum est, ex quibus causis dicimus tutelæ agi non posse: ex ijsdem causis nec ex stipulatu rem saluam fore, agi posse dicendum esse. *Concordat l.9. in fin. ff. eod. tt. cuius uerba uide superius except.1. Hæc exceptio generalis comprehendit sub se exceptiones omnes suprà cap.9. & 10. propositas, quæ huc quoq; possunt referri.*

II. QVIBVS COMPETIT actio proposita?

Etiam alio rem pupilli uel furiosi saluam fore stipulante, ipsi pupillo uel furioso, cuius gratia stipulatio fit, utilis actio datur. Quæ regula approbatur per ea quæ proposita sunt suprà cap.1. quæst.2. reg.1. cum regulis sequentibus.

III. AD-

III. ADVERSVS QVOS DAtur actio proposita?

I. Regula. *De eo tutore qui tutelam non gessit. hic regulariter non tenetur. Quæ regula approbatur l.4.§. illud.ff. rem pupilli saluam fore, his uerbis:* Illud sciendum est, hac stipulatione teneri tam eum qui tutor est, quàm eum qui pro tutore negocia gessit uel gerit, & fideiussores eorum. Sed enim qui non gessit, omnino non tenebitur. nam nec actio tutelæ eum qui non gessit, tenet: sed utili actione cõueniendus est, quia suo periculo cessauit. Et tamen ex stipulatu actione neque ipse, neq; fideiussores eius tenebuntur. Cõpellendus igitur erit ad administrationem propterea, ut stipulatione quoque ista possit teneri. *Concordat d.l.4. §. si quis curator, his uerbis:* Si quis curator datus non gesserit curam: consequens erit dicere stipulationem non committi. Sed eadem hæc erũt dicenda, quæ in tutore diximus. Illud secus, quòd hæc stipulatio statim atque quid saluum esse desinit committitur, & fideiussoribus dies cedit, & in se reuoluitur. *Plura de regula proposita uide s̃. cap. 10. quæst. 3. reg. 2. except. 2.*

II. Regula. *De fideiussoribus proponitur d. §. illud sciendum. de reliquis propositæ quæstionis regulis uide suprà d. quæst. 3.*

IIII. QVID VENIAT IN actione proposita?

I. Regula. *Quod in tutelæ actionem uenit, idem quoq; in actionem propositam uenire dicendum est. Quæ regula approbatur l.9. in fine. ff. rem pupilli saluam fore. cuius uerba uide s̃. quæst. 1. except. 1.*

II. Regula. *De fructibus & usuris proponitur l.10. ff. eod. tt. his uerbis:* Si posteaquam pupillus ad pubertatem peruenit, tutor in restituenda tutela aliquamdiu moram fecerit: Africanus ait, certum esse & fructuũ nomine, & usurarum medij temporis tam fideiussores eius, quàm ipsum teneri.

III. Regula. *Quilibet fideiussorum in solidum tenetur, nec beneficium diuidendæ actionis habet. Quæ regula approbatur l.12. ff. d. tt. cuius uerba uide s̃. cap. 10. quæst. 3. reg. 5. except. 7.*

V. QVANDO ACTIO PROposita competit?

Regulariter non nisi finita tutela competit. Quæ regula approbatur, simul & distinguitur l.4. §. hanc stipulationem. ff. rem pupilli, his uerbis: Hanc stipulationem placet finita demum tutela cõmitti, & fideiussorib. diem exinde incipere cedere. In curatore aliud est: sed & in eo qui pro tutore negocia gessit, aliud dicendum est. Itaq; istæ stipulationes, siquidem quis tutor fuit, finita demum tutela cõmittentur: si uerò pro tutore negocia gessit, cõueniens est dicere statim, ut quæq; res salua non esse cœpisset, committi stipulationem. *Concordat l.2. ff. eod. tt. his uerbis:* Cum pupillo rem saluam fore satisdatum sit: agi ex ea tunc potest, cum & tutelæ potest. *Itẽ concordat l.16. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Si adhuc cum tutore ex stipulatu agatur, uel cũ his qui pro eo interuenerunt: erit dubitatio, an quia tutelæ agi non potest, nec ex stipulatu agi possit? & pleriq; putant, etiam hanc actionem propter eandem utilitatem differendam. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi non tutor, sed curator proposita actione conuenatur. Quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* In curatore aliud est, &c. *Concordat d.l.4. §. si quis curator. ibi: Illud secus. cuius uerba uide s̃. quæst. 3. reg. 1.*

Secunda exceptio est: Nisi pro tutore negocia gesserit, qui proposita actione conuenitur. Quæ exceptio approbatur supradictis uerbis hisce: Sed & in eo qui pro tutore negocia gessit, aliud dicendum est, &c.

Tertia exceptio est: Nisi tutor ab hostibus captus sit. Quæ exceptio approbatur d.l.4. §. si tutor, his uerbis: Si tutor ab hostibus captus sit, an committatur stipulatio uideamus? mouet, quia finita tutela est, licet recuperari speretur: & puto posse agi.

VI. EVENTVS HVIVS actionis.

De actione condemnato præstanda proponitur l. 12. in prin. ibi: ita ut et qui conueniretur. ff. rem pupilli saluã fore. cuius uerba uide suprà cap. 10. quæst. 3. reg. 5. except. 7. plura de regula proposita uide s̃. cap. 9. except. 30.

DE ACTIONE SVBSIDIAria aduersus magistratum. Cap. XIII.

I. *Quo authore introducta sit hæc actio? definitur l.5. C. de magistratib. cõueniendis, hisce uerbis:* In magistratus municipales tutorum nominatores, si administrationis finito tempore non fuerint soluendo, nec ex cautione fideiussionis solidum exigi possit: pupillis quondam in subsidium indemnitatis nomine actionem utilem competere ex senatusconsulto, quod authore diuo Traiano parente nostro factum est, constitit.

II. CAVSAE HVIVS ACTIONIS.

I. Causa. *Si magistratus tutorem uel curatorem non dedit, datur aduersus eum actio proposita. Quæ causa approbatur l.1. §. magistratibus. ff. de magistrat. conueniendis, hisce uerbis:* Magistratibus imputatur etiam, si omnino tutor uel curator datus non sit. Sed ita demum tenentur, si moniti non dederint. Ideo damnum quod impuberes uel adolescentes medio tempore passi sunt, ad eos magistratus pertinere nõ ambigitur, qui munere mandato

dato non paruerunt. *Huius causæ exceptio prima hæc est: Nisi magistratus non fuerit admonitus. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Sed ita demum tenentur, si moniri nõ dederint. *Secunda exceptio est: Nisi in successores suos tutelam distulerint. Hæc exceptio approbatur d.l.1.§. sciendum, his uerbis:* Sciendum autem est, si magistratus municipales data opera tutelam distulerint in successores suos, uel satisdationem data opera traxerint, quoad successores accipiant: nihil eis prodesse.

II. *Causa. Si magistratus tutorem uel curatorem minus idoneum dedit. Hæc causa approbatur l. 3. C. de magistr. conueniendis. cuius uerba uide J. quæst. 5. reg. 1 Concordat l. 5. in fine. ff. de confirmando tutore, his uerbis:* Si tutelæ tempore soluendo non fuerint, in id quod de bonis eorum seruari non poterit: contra magistratus actio decernetur. *Concordat item l. 5. C. de magistr. conueniendis. cuius uerba uide s̄. quæst 3.*

III. *Causa. Si magistratus à tutore dato non satis exegit. Hæc causa approbatur Inst. de satisdat. tutor. §. sciendum, his uerbis:* Sciendum est, non solũ tutores uel curatores pupillis uel adultis, cæterisq; personis ex administratione rerum teneri: sed etiam in eos qui satisdationem accipiunt, subsidiariam actionem esse, quæ ultimum eis præsidiũ possit adferre. Subsidiaria autẽ actio in eos datur, qui aut omnino à tutoribus uel curatoribus satisdari non curauerunt, aut non idoneè passi sunt caueri. Quę quidem tam ex prudentũ responsis, quàm ex constitutionibus Imperialibus etiam in hęredes eorũ extenditur. *Concordat l. 1. §. si magistratus. ff. de magistratib. conueniendis, hisce uerbis:* Si magistratus ab initio tutorem idoneum dedit, & satis non exegit: non sufficit. *Huius causæ exceptio prima hæc est: Nisi tutor tempore finitæ tutelæ soluendo fuerit. Hæc exceptio approbatur d. § si magistratus. ibi: sed etsi satis, hisce uerbis:* Sed etsi satis non exegit, idoneus tamen tutor eo tempore fuit, quo tutelæ agi potest, sufficit. *Secunda exceptio est: Nisi tutorem in testamento inutiliter datũ prætor magistratus iusserit cõfirmare. Hæc exceptio reprobatur l. 5. in prin. ff. de confirmando tutore. cuius uerba uide s̄. cap. 2. quæst. 2. except. 1. repl. 1.*

IIII. *Causa. Si magistratus satis quidem exegit à tutore dato, sed non idoneè cautum est. Hæc causa approbatur Inst. de satisdat. tutor. §. sciendũ autem. cuius uerba uide s̄. causa prox. in prin. Concordat Inst. de Atiliano tutore. §. nos autem. in fine. cuius uerba uide s̄. lib. prox. cap. 4. quæst. 2. except. 33. repl. 2. Concordat item l. 3. C. de magistratib. conueniendis. cuius uerba uide J. quæst. 5. reg. 1. concordat item l. ult. C. eod. tit. cuius uerba uide J. exc. 2. repl. 5. itẽ l. 1. §. fin. C. de tutorib. illustr. pers. cuius uerba uide s̄. lib. prox. cap. 4. quæst. 2. except. 1. Plures huiusmodi causas uide J. except. generali 2. repl. 1. cum sequentibus.*

Exceptiones pręcedentium causarum generales.

Planè recipiunt causæ iam enumeratæ aliquot exceptiones, quæ sequuntur.

I. EXCEPTIO: *Nisi prætor uel præses, aliusúe fuerit magistratus, cui tutores dandi ius est. Hæc exceptio approbatur Inst. de satisdat. tutor. §. fin. his uerbis:* Neq; aũt pręfectus urbi, neq; pętor, neq; pręses prouinciæ, neq; quisquã alius, cui tutores dãdi ius est, hac actione tenebitur: sed hi tantũmodo, qui satisdationẽ exigere solent. *Concordat l. 1. §. neq; prætor. ff. de magistrat. conueniendis, his uerbis:* Neq; prætor, neq; quis alius, cui tutoris dãdi ius est, hac actione tenebitur.

II. EXCEPTIO: *Nisi ipse magistratus nõ dederit tutores, nec nominauerit, sed prætor uel præses. Hæc exceptio approbatur l. 1. §. si præses. ff. de magistr. conueniendis, hisce uerbis:* Si præses prouinciæ renunciare magistratus tantum de facultatibus tutorum uoluit, ut ipse daret: uideamus an & quatenus teneantur? Et extat diui Marci rescriptũ, quo uoluit eos qui pręsidi renunciassent, non perinde teneri, atq; si ipsi dedissent: sed si decepissent, gratia forte aut pecunia, falsa renunciantes. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi et qui tutorẽ dedit, de facultatibus tutoris falsa renũciauerit magistratus. quæ replicatio approbatur uerbis iã propositis. Secunda replicatio est: Nisi de nominibus ab alio præsidi indicatis, magistratus præsidem petentem malè instruxerit. quæ replicatio approbatur d. l. 1. §. si præses, his uerbis:* Si præses prouincię, nominibus ab alio acceptis, ad magistratus municipales remiserit, ut se de nominibus instruat, et exinde instructus dederit tutores: an exemplo eorum, qui pręto rem instruũt, debeãt magistratus teneri, quæritur? Vtiq; enim interest utrum ipsi magistratus nomina electa dederint præsidi, an ea quæ ab alio pręses accepit inquisierint. Et puto utroque casu teneri, quatenus dolo uel lata culpa uersati sunt. *Tertia replicatio est: Nisi is qui tutores dedit, magistratus ab ijs satis exigere iussit. Hæc replicatio approbatur d. l. 1. §. planè si præses, his uerbis:* Planè si præses prouinciæ satis eos exigere iussit, nõ dubitabimus teneri eos, etiamsi præses dederit. *Concordat d. l. 1. §. si curatores, his uerbis:* Si curatores fuerunt minus idonei dati: dicẽdũ est teneri magistratus oportere, si ex suggestu eorũ uel nominib. ab eis acceptis, præses dederit. Sed et si ad eos remiserit ut ipsi darẽt, uel ut post dationem exigerent satisdationẽ. periculum ad eos pertinebit. *Quarta replicatio est: Nisi magistratus suggesserit uel nominauerit tutores dandos. quæ replicatio approbatur ex uerbis iam propositis hisce:* Si ex suggestu eorũ uel nominibus

ab eis acceptis prę́ses dederit, &c. *Quinta replicatio est: Nisi electus sit ad æstimandas tutoris satisdationes. quæ replicatio approbatur d. l. 1. §. diuus, his uerbis:* Diuus Hadrianus rescripsit, etiã in eum qui electus esset ad æstimandas tutorum satisdationes, actionem dandã. *Concordat l. 6. C. de magistratib. cõueniendis, hisce uerbis:* Cum sit adiecta prętoris sententia, generalem curatori administrationem mandãtis, & quod eam pro more sequitur, decretum pariter sit compositũ: manifestum est non curatoris dationẽ fuisse inualidam, sed in æstimanda adultæ substantia scribæ uitiũ, qui tanquam non amplius ducentis libris auri patrimonium ualeret, fideiussionẽ acceperat intercessisse. In quo casu non curatoris ratio erit reprehendenda, si qua læsio rebus minoris illata fuisse aduersus legum ordinem comprobetur: sed super negligentia uel dolo scribæ, qui ueram substantię taxationem passus est occultari, legibus erit agendum.

III. EXCEPTIO: *Nisi iussu pretoris magistratus tutorem dederit uel confirmauerit. Hæc exceptio reprobatur l. 1. §. si curatores. ff. de magistratibus cõueniendis. cuius uerba uide s̄. except. prox. repl. 3. concordat l. 5. in prin. ff. de confirmando tutore. cuius uerba uide s̄. cap. 1. question. 1. exception. 1. repl. 1.*

IIII. EXCEPTIO: *Nisi magistratus non fuerit admonitus ut tutores daret. Hæc exceptio approbatur l. 1 §. magistratib. ff. de magistratib. conueniendis. cuius uerba uide s̄. causa 1. in prin.*

V. EXCEPTIO: *Nisi tutor uel eius fideiussor sit soluendo. Hæc exceptio approbatur l. 4. C. de magistratib. conueniendis, his uerbis:* Aduersus nominatorem tutoris uel curatoris minus idonei non antè perueniri potest, quàm si bonis nominati, itemque fideiussoris eius, necnõ collegarum, ad quorum periculum cõsortium administrationis spectat, excussis, non sit indemnitati pupilli uel adulti satisfactum. *Concordat l. 2. C. eod. tt. his uerbis:* Si magistratus à tutoribus seu curatoribus, quos tibi dederint seu nominauerint, stipulati sunt se eo nomine indemnes futuros, & si quid præstitissent, recepturos, inq; eã rem fideiussores acceperunt: extra rem saluam fore satisdationem, actio quam aduersus tutores tuos seu curatores instituisti, alienam obligationem non resoluit. Sed aduersus magistratus qui curatorẽ dederũt, actio utilis ita demum competit, si uniuersis bonis excussis, reuocarisq; quæ eum in fraudem alienasse constiterit: indemnitati tuæ in solidum satisfieri nõn potuit. Quam si exercueris, mandatis tibi ab eis, actionibus aduersus fideiussores quos acceperũt, consistere potes, licet utilem actionem sine cessione habeas. *Concordat item l. 3. ibi: nec aliâs. C. eod. tt. cuius uerba uide j. quæst. 5. reg. 1. item concordat l. 5. C. eod. tt. cuius uerba uide s̄. quæst. 1.*

VI. EXCEPTIO: *Nisi contutor eius, ex cuius facto agitur, sit soluẽdo. Hæc exceptio approbatur l. 4. ibi: nec non collegarum. C. de magistratibus conueniendis. cuius uerba uide s̄. except. prox. in prin. concordat l. 2. ff. eod. tt. cuius uerba uide j. quæst. prox. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi contutor tutorem suspectum fecerit, uel satis ab eo exegerit: aut cum uellet, non potuerit. tunc enim prius magistratus quam contutor conueniendus. quæ replicatio approbatur l. 1. §. usq; adeò. ff. de tutelæ actione, his uerbis:* Vsq; adeò autem ad contutores non uenitur, si soluẽdo tutores non sint, ut prius ad magistratus qui eos dederũt, uel ad fideiussores ueniatur: & ita Imp. noster Vlpio Proculo rescripsit. Quod enim Marcellus libro VIII. Digestorum scripsit, quodq; sæpissime rescriptum est, quamdiu unus ex tutoribus idoneus sit, non posse ad magistratus qui dederunt, perueniri. sic erit accipiendũ, si non contutor ob hoc conueniatur, quòd suspectũ facere, uel satis exigere noluit. *Concordat l. 45. §. cum in testamẽto. ff. de administr. tutor. his uerbis:* Cum in testamento duo tutores dati essent pupillo, & alter ex his uita defunctus fuisset, in locũ eius, petente matre, ex præsidis prouinciæ pręcepto à magistratibus tutor datus est, à quo magistratus satis exegerunt rem saluam fore, tutor testamento datus postea datum suspectũ fecit. Quęsitum est, in quãtum teneatur? Paulus respondit, tutorem testamẽto datũ pro ea parte conueniri oportere, pro qua parte administrauit: pro cõtutoris autem portione prius eos cõueniri debere, qui pro eo se obligauerunt, uel magistratus qui eũ dederũt: tunc si solidum pupillus consequi non potuerit, de officio contutoris quærendũ, an suspectum facere debuerit, præsertim cum suspectũ quoq; eũ postulasse dicatur. Aliâs quidẽ cũ magistratus plures tutores dãt, nõ prius ad eos reuerti pupill' potest, quã omnes tutores excussi fuerint. In proposito cùm unus à magistratibus datus proponeretur, non est iniquum prius collegam conueniendũ, qui & suspectũ fecit, et testamento datus est: perindeq; habendos singulos, ac si in testamento in partes dimidias tutores dati essent. *Hæc de prima replicatione. Plures propositæ exceptionis replicationes uide s̄. cap. 10. quæst. 3. reg. 2. except. 1. repl. 1. cum sequentibus.*

VII. EXCEPTIO: *Nisi tutor tempore finitæ tutelæ fuerit soluendo. tunc enim quamuis postea soluendo esse desierit, ad periculũ magistratus non pertinet. quæ exceptio approbatur l. 52. ff. de administr. tutor. cuius uerba uide s̄. cap. 10. quæst. 3. reg. 2. except. 2. repl. 4. Cõcordat l. 5. in fine. ff. de confirmando tutore.*

cuius

cuius uerba uide ī. causa 2. Concordat item l.1.§.si magistratus.ff. de magistr. conueniendis. cuius uerba uide j. proximè.

VIII. EXCEPTIO: *Nisi magistratus omnia quæ ad se pertinebant, fecerit. tunc enim, quamuis tutor postea soluēdo esse desierit, extra periculum est magistratus. quæ exceptio approbatur d.l.1.§.si magistratus, his uerbis:* Si magistratus ab initio tutorem idoneum dedit, & satis non exegit: non sufficit. Quòd si satis exegit, & idoneū exegit, quamuis postea facultatibus lapsi sunt tutores uel fideiussores, nihil est quod ei qui dedit, imputetur. Non enim debent magistratus futuros casus & fortunam pupillo præstare. Sed etsi satis non exegit, idoneus tamen tutor eo tempore fuit, quo tutelæ agi potest, sufficit. *Concordat l.6.§.si uerò cauit. ff. eod. tit. cuius uerba uide j. quæst. 4. reg. 1. exception. 1.*

IX. EXCEPTIO: *Nisi pupillo sit satisfactum. Hæc exceptio approbatur per ea quæ proponuntur j. reg. prox.*

III. QVIBVS ACTIO PROposita competit.

I. Regula. *De tutore qui pro contutore soluit. Huic regulariter aduersus magistratum actio nō datur. quæ regula approbatur l.2.ff. de magistrat. conueniendis, hisce uerbis:* Proponebatur duos tutores à magistratibus municipalibus datos cautione nō exacta: eorumq; alterū inopē decessisse, alterum in solidum conuentū satis pupillo fecisse. Et quærebatur, an tutor iste aduersus magistratū municipalē habere possit aliquam actionē, cum sciret à contutore suo satis nō esse exactū? Dicebam, cum à tutore pupillo satisfactū sit: neq; pupillum ad magistratus redire posse, neq; tutorē: cum nunquā tutor aduersus magistratus habeat actionē. Senatus enim consultum pupillo subuenit, præsertim cum sit quod tutori imputetur: scilicet quòd satis à contutore nō exegit, uel suspectū nō fecit, si sciuit (uti proponitur) magistratibus eū non cauisse. *Huius regulæ exceptio hæc uidetur esse: Nisi tutori nulla culpa imputari posit, quod à collega nō sit satis acceptū. Hæc exceptio approbatur ibidē lege sequēte 3. his uerbis:* Quòd si tutor ab hac parte culpa uacer, nō erit iniquum aduersus magistratus actionem ei dari.

II. Regula. *De hæredibus pupilli proponitur l.1.§. non tantum. ff. de magistr. conueniendis, hisce uerbis:* Non tantum pupilli, sed etiam successores eorum subsidiaria agere possunt.

IIII. ADVERSVS QVOS datur.

I. Regula. *De hæredibus magistratus. Aduersus hos etiā datur. quæ regula approbatur Inst. de satisdat. tutor. §. subsidiaria. ibi: quæ quidem. cuius uerba uide ī. quæst. 2. causa 3. Huius regulæ exceptio est hæc: Nisi nihil dolo neq; lata culpa defuncti factum sit: sed tantum culpa leui. Hæc exceptio approbatur l.4. ff. de magistratib. conueniendis, hisce uerbis:* Non similiter tenentur hæredes magistratuū, ut ipsi tenētur. Sed nec hęres tutoris negligentiæ nomine tenetur. Nam magistratus quidem in omne periculum succedit: hæres ipsius dolo proximæ culpę succedaneus est. *Concordat l.6. ff. eod. tit. his uerbis:* Quod ad hæredē magistratus pertinet, extat diui Pij rescriptum, causa cognita debere dari actionem. Nam si magistratus tanta fuit negligentia, ut omnem cautionem omitteret: æquū est haberi eum loco fideiussoris, ut & hæres eius teneatur. Si uerò cauit, & tūc idonei fuerunt, postea uerò desierunt: sicut ipse magistratus probè recusaret hanc actionē, ita & hęres multo iustius. Nouissimè nō aliâs ait in hæredem actionem dandā, quàm si euidenter magistratus cum minus idoneis fideiussoribus contrahunt. *Concordat item l.2. C. eod. tit. his uerbis:* In hæredes magistratus, cuius non lata culpa idoneè cautum pupillo non est, non solet actio dari.

II. Regula. *De patre magistratus. Hic de peculio tenetur. quæ regula approbatur l. 1. §. fin. ff. de magistr. conuen. his uerbis:* Si filiusfamiliâs fuerit magistratus, et caueri pupillo nō curauerit, aut non idoneè cautum sit culpa eius: an & quatenus in patrē eius actio danda sit, quæritur? & ait Iulianus, in patrem de peculio dandam, siue uoluntate eius filius decurio factus sit, siue non. Nam etsi uolūtate patris magistratum administrauerit, attamē non oportere patrē ultrà quàm de peculio conueniri: quasi rempub. saluā fore promittat, qui dat uoluntatē ut filius decurio creetur.

III. Regula. *De fideiussore magistratus. Hic proposita actione non tenetur. quæ regula approbatur l.1. in prin. ff. de magistratib. conueniendis. cuius uerba uide j. reg. 5.*

IIII. Regula. *De nominatoribus magistratus. Nec hi proposita actione tenentur. quæ regula approbatur d.l.1. in prin.*

V. Regula. *De ordine in quo est magistratus, qui tutorem dedit. Hic quoq; regulariter proposita actione non tenetur. quæ regula approbatur d.l.1. in prin. his uerbis:* In ordinem subsidiaria actio non dabitur, sed in magistratus, nec in fideiussores eorū. hi enim rempublicā saluam fore promittūt, non pupilli. Proinde nec nominatores magistratuum ex hac causa tenebuntur, sed soli magistratus. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi ordo in se periculum receperit. quæ exceptio approbatur certo modo d.l.1. in prin. his uerbis:* Sed si ordo receperit in se periculū: dici debet teneri eos qui præsentes fuerunt. parui enim refert nominauerint, uel fideiusserint, an in se periculum receperint: utilis er

go in eos actio competit. Sed si à magistratibus municipalibus tutor datus sit, non uidetur per ordinem electus. *Ait Iurisconsultus:* Dici debet teneri eos qui pręsentes fuerũt. *Ergo nec hoc casu in ordinẽ uniuersum dabitur actio, sed in præsentes tantũ: quod replicationis loco notãdũ.*

VI. Regula. *De collega eius qui tutorem dedit. Aduersus hunc quoq; actio proposita competit. quæ regula approbatur, simul & distinguitur d. l. 1. §. si inter, his uerbis:* Si inter magistratus hoc cõuenisset, ut alterius tantum periculo tutores darentur: conuentiones pupillo non pręiudicare diuus Hadrianus rescripsit. conuentione enim duumuirorum ius publicum mutari non potest. Prius tamen arbitror conueniendum eum qui hoc suscepit: deinde excussis eius facultatibus, tunc ueniendũ ad collegam: quemadmodũ si solus dedisset, diceremus prius eum, deinde collegã aggrediendum. *Plura de regula proposita uide* ℑ. *quæst. prox. reg. 1.*

VII. Regula. *De prætore, præside, & alijs superioribus magistratibus, qui instructione magistratus municipalis tutores dant. Hi proposita actione non tenentur. quæ regula approbatur per ea quæ proposita sunt* s̄. *quæst. 2. except. generali 1.*

VIII. Regula. *De scriba, cuius uitio non omnes pupilli facultates sunt descriptæ. Hic quoq; tenetur. quæ regula approbatur l. ult. C. de magistratib. conueniendis. cuius uerba uide* s̄. *d. quæst. 2. except. generali 2. repl. 5.*

V. QVID VENIAT IN Actione proposita?

I. Regula. *Singuli magistratus non nisi pro parte uirili tenentur. quæ regula approbatur l. 3. C. de magistratibus conueniendis, hisce uerbis:* Si tu & collega tuus, cũ magistratu fungeremini, minus idoneum tutorem dedistis, cautionemq; idoneam non exegistis, nec aliàs seruari pupillo indemnitas potest, & utriq; soluendo estis: pro uirili parte in uos actionem dari non iniuria postulabis. *Concordat l. 7. in fine. ff. eod. tit. cuius uerba uide* ℑ. *except. prox. Huius enim regulæ exceptio prima hæc est: Nisi dolo uel lata culpa utriusq; collegæ factum sit. quæ exceptio approbatur d. l. 7. his uerbis:* In magistratus qui tutorẽ dederunt, rogo rescribas utrum pro uirili portione actio danda sit: an optio sit eius qui pupillus fuit, cum quo potissimũ agat? Celsus respondit, si dolo fecerunt magistratus, ut min⁹ pupillo caueretur, in quẽ uult, actio ei in solidũ danda est. Si nec culpa eorum, neq; dolo malo id factum est: æquius esse existimat, pro portione in quẽq; eorũ actionẽ dari, dum pupillo res salua sit. *Secunda exceptio est: Nisi unus alterum solum tutores dare, uel satis exigere permiserit. tũc enim in eum qui solus gessit, in solidum competit actio. quæ exceptio approbatur l. 1. §. si inter. ff. de magistratib. conueniendis, cuius uerba uide* s̄. *quæst. prox. reg. 6. Tertia exceptio est: Nisi unus non sit soluendo. tunc enim in alterũ in solidum competit actio. quæ exceptio approbatur d. §. si inter. Concordat item d. l. 7. in fine, his uerbis:* Dum pupillo res salua sit. *Concordat item d. l. 3. ibi: & utriq; soluendo estis. item concordat l. 8. ff. de magistratib. conueniendis, hisce uerbis:* Magistratus à curatoribus adulti cautionem exegerunt rem saluam fore: ex his alter sine hærede decessit: quæro, an indemnitatem in solidũ collega eius pręstare debeat? Modestinus respõdit, nihil proponi cur nõ debeat.

II. Regula. *Pater magistratus non nisi de peculio tenetur. quæ regula approbatur l. 1. §. fin. ff. de magistratib. conueniendis. cuius uerba uide* s̄. *quæst. prox. reg. 2.*

III. Regula. *Etiam in usuras magistratus tenetur. quæ regula approbatur l. ult. ff. d. tit. his uerbis:* An in magistratus actione data, cũ usuris sors exigi debeat, an uerò usurę peti nõ possint, quoniam cõstitutum est pœnarum usuras peti non posse, quęsitum est? Et rescriptum est à diuo Seuero & Antonino, usuras peti posse: quoniã eadem in magistratus actio datur, quæ competit in tutores.

VI. ADIVNCTA, SEV DE probationibus.

Vtri incumbat probatio, si quæratur utrum fideiussores eo tempore quo accipiebãtur, idonei fuerint nec ne? definitur l. 1. §. si magistratus. ibi: probatio autẽ. ff. de magistratib. conueniendis. cuius uerba cum concordantibus uide s̄. *l. 7. cap. 2. quæst. 2. reg. 3. except. 2.*

DE CONTRARIA TVTELÆ actione. Cap. XIIII.

HActenus actiones quæ minori, cuius tutela uel cura gesta est, ratione tutelæ uel curæ competunt, propositæ sunt atq; descriptæ: nunc restat actio quæ ei qui tutelam uel curam gessit, contra minorem competit, quæ dicitur contraria tutelæ actio.

I. RATIO HVIVS actionis.

Proponitur l. 1. in prin. ff. de contraria tutelæ actione, his uerbis: Contrariam tutelæ actionẽ prętor proposuit, induxitq; in usum, ut facilius tutores ad administrationem accederent, scientes pupillum quoq; sibi obligatũ fore ex sua administratione. Quanquã enim sine tutoris authoritate pupilli non obligentur, nec in rem suam tutor obligare pupillũ possit: attamen receptũ est ut tutori suo pupillus sine tutoris authoritate ciuiliter obligetur, ex administratione scilicet. Etenim prouocandi erãt tutores, ut promptius de suo aliquid pro pupillis impenderẽt, dum scirent se recepturos id quod impẽdissent.

II. CAVSAE PROPOSITAE actionis.

1. *Causa. Si in rem pupilli tutor aliquid impendit,*

hac

hac actione consequitur. Quæ causa seu regula approbatur Inst. de obligat. quæ quasi ex contr. §. tutores. ibi: non tantum, his uerbis: Non tantum pupillus cum tutore habet tutelæ actionē: sed & contrà, tutor cum pupillo habet contrariam tutelæ, si uel impenderit aliquid in rem pupilli, uel pro eo fuerit obligatus, aut rem suam creditoribus eius obligauerit. Concordat l. 2. in prin. ff. ubi pupillus educari. cuius uerba uide s. ca. 3. officio 5. reg. 9. Huius regulæ exceptio prima uidetur esse talis: Nisi decretū prætoris de impendendo nō præcesserit. Hæc exceptio reprobatur l. 3. C. de administr. tutor. his uerbis: Sumptus in pupillū tuū necessariò. & ex honestis iustisq; causis iudici, qui super ea re cogniturus est, si probabuntur facti: accepto ferentur, etiamsi prætoris decretum de dandis eis non sit interpositum. id nanq;, quod à tutoribus bona fide erogatur, potius iusticia, quàm aliena authoritate firmatur. Concordat l. 2. C. de alimentis pupillo præstādis. cuius uerba uide s. cap. 4. quæst. 2. reg. 2 Planè admittitur exceptio proposita in donationibus pupilli nomine factis. de qua re uide s. cap. 3. officio 5. reg. 10. in fine. Secunda propositæ causæ exceptio est: Nisi in ipsum tutorem, non res pupilli sit impensum. Hæc exceptio approbatur l. 32. §. fin. ff. de administr. tutor. his uerbis: Quemadmodū principalibus constitutionibus declaratur: sumptuum qui bona fide in tutelam, nō qui in ipsos tutores fiunt, ratio haberi solet: nisi ab eo qui eum dat, certum salarium ei constitutum sit. Tertia exceptio est: Nisi pupillo pro cōtutore soluerit. quæ exceptio approbatur l. 1. C. de contrario iudicio tutelæ. cuius uerba uide s. cap. 10. quæst. 8. reg. 1. except. 4. Sed & plura de exceptione proposita, eiusq; replicationib. uide s. cap. 9. exc. 30. Quarta exceptio uidetur esse: Nisi tutor id soluerit uel impēderit, quod ad officium contutoris pertinebat. Hæc exceptio reprobatur l. 46. §. fin. ff. de administr. tutor. his uerbis: Tutor rerum Italicarū conuentus à creditore prouinciali, ubi rē pupillus habuit, soluit: quæsitum est, an id tutelæ iudicio reputari potest? Scæuola respōdit, nihil proponi cur non possit. Quinta exceptio est: Nisi indebitum tutor impenderit uel soluerit. Hæc exceptio approbatur l. 31. §. Lucius Titius. ff. de administr. tutor. his uerbis: Lucius Titius cohæres & curator sororis suæ, cum esset ex ciuitate in qua usitatū erat ipsos dominos prædiorum, non conductores onera annonarū & contributionū temporalium sustinere: morem hunc & consuetudinem semper obseruatam secutus & ipse, pro communi & indiuidua hæreditate annonas præstitit. Quæro, an in rationibus dandis opponi curatori possit, quòd non rectè pro parte sororis tales impensas fecerit? Modestinus respōdit, id demum curatorem adultæ reputare ex ea causa de qua quæritur, posse: quod ipsa, si rem suam administraret, erogare cōpelleretur. Concordat l. 12. §. in soluendis. ff. eod. tit. cuius uerba uide s. cap. 3. officio 4. reg. 2. Planè quæ sint debitæ causæ, in quas tutori nomine pupilli sit impendendū, definitur s. d. cap. 3. officio 5. Sexta exceptio est: Nisi plus æquo impenderit. De hac exceptione uide j. quæst. 5. Septima exceptio est: Nisi non bona fide impenderit. Hæc exceptio approbatur l. 3. §. penult. ff. de contraria tutelæ actione, his uerbis: Deducūtur in tutelæ iudiciū sumptus, quoscūq; tutor fecerit in rem pupilli: sic tamen, si bona fide fecit. Octaua exceptio est: Nisi non expediat pupillo id, in quod impēsum est. Hæc exceptio approbatur l. 3. in prin. ibi: sic tamen. ff. d. tit. cuius uerba uide j. quæst. 5. reg. 2. Huius exceptionis replicatio est: Nisi euentū aduersum habuerit id quod gestū est. Hæc replicatio approbatur d. l. 3. §. sufficit, his uerbis: Sufficit tutori benè & diligenter negocia gessisse, etsi euētum aduersum habuerit quod gestum est. Nona exceptio est: Nisi nō tutor, sed is qui pro tutore negocia gerit, impenderit. Hæc exceptio reprobatur l. 1. §. hæc actio. ff. de contraria tutelæ actione, his uerbis: Hæc actio non solum tutori, uerū etiā ei qui pro tutore negocia gessit, competere debet. Sed etsi curator sit uel pupilli, uel adolescentis, uel furiosi, uel prodigi: dicendū est etiam his contrarium dandū. Idem in curatore quoq; uentris probandū est. Quæ sententia Sabini fuit, existimantis cæteris quoq; curatoribus ex ijsdē causis dandū contrariū. Concordat l. 5. ff. de eo qui pro tutore, his uerbis: Ei qui pro tutore negocia gessit, contrariū iudicium competit. Decima exceptio: Nisi non tutor, sed curator gesserit & impenderit. Et hæc exceptio reprobatur uerbis iam propositis hisce: Sed etsi curator sit uel pupilli, uel adolescentis, uel furiosi, &c. Concordat l. 3. §. etsi furiosi. ff. negociorū gestorū, his uerbis: Etsi furiosi negocia gesserim, cōpetit mihi aduersus eū negociorum gestorum actio. Curatori autē furiosi uel furiosæ aduersus eū eamúe dandam actionē Labeo ait. Vndecima exceptio uidetur: Nisi non tutor, sed hæres tutoris impēderit. Et hæc exceptio reprobatur l. 5. ff. de contraria tutelæ actione, his uerbis: Hæredē tutoris si eam summā soluerit, in qua obligati pupilli fuerunt: actionem cōtrariam aduersus eos habere posse Vlpianus respondit. Duodecima exceptio est: Nisi ante uel post tutelam, non in ipsa tutela sit impēsum. Hæc exceptio reprobatur l. 3. §. iudicio. ff. de cōtraria tutelæ actione, his uerbis: Iudicio tutelæ contrario præstatur & id quod in rem pupilli uel post tutelam uersum est, si negocijs tutelæ tempore gestis connexū probatur, & quod antè impensum est, siue pro tutore negocia gessit, & postea tutor cōstitutus est, siue uentri erat curator. Sed etsi nō pro tutore negocia gerebat, debet uenire quod antè impensum est. Decimatertia exce-

 ptio

ptio est: Nisi tutelæ actione pupillus non agat. Hæc exceptio reprobatur l. 1. §. fin. ff. de cōtraria tutelæ actione, his uerbis: Hanc actionem dandam placet, etsi tutelæ iudicio non agatur. Etenim nonnunquam pupillus idcirco agere tutelę non uult, quia nihil ei debetur, imò plus in eum impēsum est, quàm ei abest. nec impediendus est tutor contrario agere. *Concordat l. 3 §. fin. C. eod. tit. cuius uerba uide ī. quæst. 7. reg. 1. Decimaquarta exceptio est: Nisi de rationibus distrahendis actione agatur. Hæc exceptio reprobatur l. 2. ff. d. tit. his uerbis:* Longè magis dandū est, etsi de rationibus distrahendis actio intendatur. *Decimaquinta exceptio est: Nisi tutor tanquam suspectus sit remotus. Et hæc exceptio reprobatur l. 4. ff. d. tit. his uerbis:* A` tutela remotus, eo loco haberi debet, quo esset finita tutela: & sicut actiones patit̃, perinde ac si pupillus pubes factus esset: ita contrario iudicio si quid ei aberit, ꝑsequi debebit. Nihil enim prohibet suspectū tutorē esse, quamuis cōplura in rē pupilli impenderit, quę eū amittere nō oportet. *Decimasexta exceptio est: Nisi cum tutelæ iudicio ageretur, iudex reputationem oppositam reprobauit. Hæc exceptio approbatur l. 1. §. præterea. ff. de contraria tutelæ actione, his uerbis:* Si tutelę iudicio conuenietur, reputari potest id quod in rem pupilli impendit. Sic erit arbitrij eius, utrum compensare, an petere uelit sumptus. Quid ergo si iudex compensationis eius rationē non habuit: an et contrario iudicio experiri possit? Et utiq; potest. Sed si reprobata est hæc reputatio, & adquieuit: non debet iudex cōtrario iudicio id sarcire. *Hæc de prima propositæ actionis causa, eiusq; exceptionibus sint dicta.*

II. *Causa. Si tutor se pro pupillo obligauit, agere proposita actiōe potest, ut liberetur. quæ causa approbatur l. 6. ff. de contraria tutelæ actione, his uerbis:* Si tutor pro pupillo se obligauit, habet cōtrariam actionem & antequam soluat. *Concordat Inst. de obligat. quæ quasi ex contr. §. tutores. ibi: non tantum. cuius uerba uide ī. causa prox. in prin.*

III. *Causa. Si pater pupilli tutori aliquid debuit, illud actione proposita persequi potest. quæ causa approbatur l. 1. §. an in hoc. ff. de cōtraria tutelæ actione, his uerbis:* An in hoc iudicio non tantū quæ pro pupillo uel in rem eius impēsa sunt, ueniant: uerum etiam ea quoq; quæ debebātur aliâs tutori (utputa si quid à patre pupilli debitū fuit) quęritur? Et magis puto, cùm integra sit actio tutori, nō esse in contrariū iudicium deducendum. Quid tamē, si ideo expectauit, quia tutor erat, & ideo non exegit? Videamus an contrario iudicio tutelæ indemnitatem consequatur. Quod magis probandū est. Nam sicuti quodcunq; aliud gessit pro utilitate pupilli, id contrario iudicio cōsequitur: ita etiam id quod sibi debetur, cōsequi debet, uel eius securitatem. Ergo etsi ex causa quę tempore finitur, obligatio aliqua fuit: tutelæ contrariū iudiciū esse ei opinor. *Concordat l. 2. ibi: cū aut compens. C. de in litem dādo tutor. cuius uerba uide ī. lib. prox. cap. 4. quæst. 2. except. 32. repl. 8.*

IIII. *Causa. Si certum salarium tutori constitutū sit, hac actione persequi potest. quæ causa approbatur l. 32. §. fin. ff. de adm. & peri. tutor. cuius uerba uide ī. causa 1. except. 2.*

V. *Causa. Si liberari uelit actione tutelæ, actione proposita consequi non potest. quæ regula approbatur l. 3. §. contrarium. ff. de contraria tutelæ actione, his uerbis:* Contrarium iudiciū an ad hoc quoq; cōpetat, ut à pupillo quis exigat liberationem, uidēdum est? Et nemo dixerit in hoc agere quem contrario posse, ut tutelæ iudicio liberetur: sed tantum de his quæ ei propter tutelam absunt. *Hactenus causæ propositæ actionis enumeratæ sunt: quarum exceptiones generales uide ī. causa 1.*

III. QVIBVS ACTIO PROposita competit?

I. Regula. *De hæredibus tutoris. His quoq; datur actio proposita. quæ regula approbatur l. 3. §. fin. ff. de contraria tutelæ actione, his uerbis:* Hanc actionē perpetuā esse palàm est: & hęredi & in hæredē dari, cæterisq; successoribus, ad quos ea res pertinet, & in eos.

II. *Regula. De fideiussoribus tutoris proponitur l. 5 ff. de fideiussorib. tutoris. cuius uerba uide ī. cap. 10. quæst. 5. reg. 12.*

IIII. ADVERSVS QVOS competit?

De hæredibus pupilli proponitur l. 3. §. fin. ff. de contraria tutelæ actione. cuius uerba uide ī. quæst. prox. reg. 1.

V. QVID VENIAT IN Actione proposita?

I. *Regula. De eo quod plus æquo impendit, hoc nō uenit. quæ regula approbatur l. 2. §. 1. ibi: nec enim permittendum. ff. ubi pupillus educari. cuius uerba uide ī. cap. 3. officio 5. reg. 9. plura de regula proposita uide ī. quæst. 2. causa 1. except. 5. item d. officio 5.*

II. *Regula. De eo quod amplius quàm est in facultatibus pupilli, impensum est. Hoc quoq; uenit in actione proposita. quæ regula approbatur, simul & distinguitur l. 3. in prin. ff. de cōtraria tutelæ actione, his uerbis:* Quid ergo si plus in eū impēdit, quàm est in facultatibus? Videamus an possit hoc consequi? Et Labeo scripsit, posse. Sic tamē accipiendum est, si expediat pupillo ita tutelam administrari. Cæterùm si non expedit, dicendum est absolui pupillum oportere. Neq; enim in hoc administrātur tutelæ, ut mergantur pupilli Iudex igitur qui contrario iudicio cognoscit, utilitatem pupilli spectabit, & an tutor ex officio sumptus fecerit. *Propositæ regulæ exceptio hæc est: Nisi non*

expedia

expediat pupillo plus esse impensum. quæ exceptio ex uerbis iam propositis constat. cuius replicatio hæc esse uidetur: Nisi uel prætor uel pater pupilli tantum decreuerit. Hæc replicatio reprobatur l. 2. §. penult. & ult. ff. ubi pupillus educari. cuius uerba uide s. ca. 3. officio 5. reg. 9.

III. Regula. De usuris. Hæ quoq; in actione proposita ueniunt. quæ regula approbatur, simul & declaratur l. 3. §. contrarium. ibi: consequitur. ff. de contraria tutelæ actione, his uerbis: Consequitur autem pecuniam, si quam de suo consumpsit, etiam cum usuris. Sed uel trientibus, uel his quę in regione obseruantur, uel his quibus mutuatus est (si necesse habuit mutuare, ut pupillo ex iusta causa prorogaret) uel his quibus pupillum liberauit, uel quibus caruit tutor, si nimium profuit pupillo pecuniam esse exolutam. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi tutor contrà pupillo tutelæ actione teneatur. tunc enim compensantur usuræ. quæ exceptio approbatur d. l. 3. § planè si fortè. cuius uerba uide s. cap. 3. officio 6. reg. 1. except. 4. Secunda exceptio uidetur esse: Nisi tutela finita sit. tunc enim uidetur quòd non amplius currant usuræ. Verùm exceptio hæc reprobatur d. l. 3. §. usuras, his uerbis: Vsuras utrum tamdiu cõsequetur tutor, quamdiu tutor est, an etiam post finitam tutelã, an ex mora tantũ, uideamus? Et magis est, ut quoad ei reddatur pecunia, consequatur. nec enim debet ei sterilis esse pecunia.

Tertia exceptio est: Nisi fuerit in substantia pupilli unde impenderetur, ut tutor de suo impendere non habuerit necesse, uel unde tutor sibi soluere potuit. Hæc exceptio approbatur ibidem, his uerbis: Si tamen fuit in substantia pupilli unde consequeretur, dicendum est non oportere eũ usuras à pupillo exigere. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi in alium usum pecunia pupillaris fuit deposita. Hæc replicatio approbatur sub conditione ibidẽ, his uerbis: Quid ergo si de re pupillari non potuit sibi soluere, quia erat deposita ad prædiorum comparationem? Siquidem non postulauit à prætore ut promatur pecunia, uel hoc minus deponatur: sibi imputet. Si uerò hoc desiderauit, nec impetrauit: dicendum est non deperire ei usuras in contrario iudicio.

VI. QVANDO ET QVAMdiu competat actio proposita?

I. Regula. : inita demum tutela, competit. quæ regula approbatur l. 1. §. finito. ff. de contraria tutelæ actione, his uerbis: Finito officio hanc actioné competere dicemus tutori. Cæterũ quamdiu durat, nondum competit. Sed si pro curatore negocia gessit, uel curam etiam administrauit, locus erit iudicio etiam statim: quia hoc casu in ipsum quoque statim actio competit. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi non tutor, sed curator proposita actione agere uelit. quæ exceptio constat ex uerbis iam propositis, hisce: Sed si pro curatore negocia gessit, &c. Secunda exceptio est: Nisi ad litem datus tutor, proposita actione agat. quæ exceptio approbatur l. 4. C. de in litem dando tutore, his uerbis: Ad litem datus tutor, si quid bona fide erogasti, à contutoribus more solito exigere potes.

Tertia exceptio est: Nisi tutor à tutela sit remotus. Hæc exceptio approbatur l. 4. ff. de contraria tutelæ actione. cuius uerba uide s. c. 10. quæst. 6. reg. 1. exc. 3.

II. Regula. Perpetua est actio proposita. Quæ regula approbatur l. 3. §. fin. ff. d. tt. cuius uerba uide s. quæst. 3. reg. 1.

VII. ADFINIA PROPOSItæ actionis remedia.

I. Regula. De compensatione opponenda, si tutor tutelæ actione conueniatur, proponitur l. 1. §. præterea. ff. de contraria tutelæ actione. cuius uerba uide s. quæst. 2. causa 1. except. 16. Concordat l. 3. C. eod. tt. his uerbis: Si pater tuus, quem priuigni sui tutelam administrasse proponis, testamento rectè facto, pupillo etiam quondam suo hęrede instituto, decessit: quoniam non nisi pro portione hæreditaria tutelæ petitionem confusione constet extingui, pro residua parte succedentem patri, tutelæ te conuenit apud competentem iudicem reddere rationem: qui secundum bonam fidem, eorum etiam quę patrem tuum in rem eius erogasse dicis, admissa compensatione, & reliqui (si quid amplius debetur) faciet condemnationem. Quòd si sciens amplius in rem suam erogatum, agendum propterea tutelæ non putauerit: eum contrario iudicio conuenire potes. Concordat item l. 2. ibi: cum aut compens. C. de in litẽ dando tutore. cuius uerba uide s. lib. prox. cap. 4. quæst. 2. except. 32. repl. 8.

II. Regula. De cautione in tutelæ iudicio tutori officio iudicis præstanda, de eo quod ei debetur restituendo, proponitur l. 3. ff. de tutelæ actione, his uerbis: Si tutelæ aut negociorum gestorum agatur, incerto hoc, quantum ab aduersarijs debeatur tutori procuratori ue: arbitratu iudicis cauẽdum est, quod eo nomine eis absit.

III. Regula. Curatori contraria non tutelæ, sed negociorum gestorum actio datur. quæ regula approbatur per ea quæ proposita sunt s. cap. 10. quæst. 9. reg. 1. except. 4. Hactenus de tutela & cura. Sequitur quartum ius personarum, quod est seruorum.

DIGESTORVM LIBRI XVIII. FINIS.

DIGESTORVM LIBER DECIMVSNONVS.

DE IVRE SERVORVM.

DE SERVITVTE SEV iure seruorum. Cap. I.

I. DEFINITIO SERVITVTIS & seruorum.

RIMA *Definitio rei proponitur Inst.de iure personarũ.§.seruitus autem,his uerbis:* Seruitus,est cõstitutio iuris gẽtium, qua quis dominio alieno cõtra naturã subijcit̃. *Concordat l. 4. in prin. ff.de statu hominum,his uerbis:* Libertas,est naturalis facultas eius, quod cuiq; facere libet: nisi si qd ui aut iure prohibet̃. Seruitus, est cõstitutio iuris gẽtiũ, qua qs dominio alieno contra naturam subijcitur.

I I. *Definitio nominis proponitur d.l.4.§. fin. his uerbis:* Serui ex eo appellati sunt,quòd Imperatores captiuos uendere, & per hoc seruare, nec occidere solent. Mancipia uerò dicta sunt, quòd ab hostibus manu capiuntur. *Concordat ijsdem uerbis Inst. de iure personarum.§.serui.*

II. QVO IVRE SERVITVS sit introducta?

Iure gentium est introducta. quæ regula approbatur Inst.de his qui sui uel alieni.§.in potestate, his uerbis: In potestate dominorũ sunt serui. quę quidem potestas iuris gentium est:nam apud omnes peræquè gentes animaduertere possumus dominis in seruos uitæ necisq; potestatem fuisse: & quodcũque per seruum adquiritur,id domino adquiri,&c. *Concordat ijsdem uerbis l.1.§.1.ff. eod.tit.*

I I I. *Diuisio seruorũ proponitur Inst.de iure personarum.§.serui autem.cuius uerba cum alijs huc pertinentibus uide ĩ.cap.3.*

IIII. SPECIES ET IVRA DOMINICÆ potestatis.

I. Regula. *Vitæ necisq; potestatem dominus olim in seruos habuit. quæ regula approbatur uerbis iam propositis hisce:* Nam apud omnes peręquè gentes, &c. *Concordat d.l. 1. §.1. ijsdem uerbis. Mutatum est hoc ius alio iure nouo Inst. d. §. in potestate .uers. sed hoc tempore, his uerbis:* Sed hoc tempore nullis hominibus, qui sub imperio nostro sunt, licet sine causa legib.cognita,in seruos suos supra modum sæuire. Nã ex cõstitutione diui Antonini, qui sine causa seruum suum occiderit,non minus puniri iubetur, quàm si alienum seruum occiderit. Sed & maior asperitas dominorũ, eiusdem principis constitutione coercetur. *Nam Antoninus consultus à quibusdã præsidibus prouinciarum de his seruis qui ad ædem sacram, uel ad statuam principum confugiunt:præcepit ut si intolerabilis uideatur sæuitia dominorum, cogantur seruos suos bonis conditionibus uendere, ut precium dominis daretur:& rectè.expedit enim reipublicæ,ne sua re quis malè utatur. Cuius rescripti ad Aelium Martianum emissi, uerba sunt hæc:* Dominorum quidem potestatem in seruos suos illibatam esse oportet,nec cuiquam hominũ ius suum detrahi. Sed dominorum interest,ne auxiliũ contra sæuitiam, uel famem,uel intolerabilem iniuriã denegetur ijs, qui iustè deprecantur. Ideoq; cognosce de querelis eorũ, qui ex familia Iulij Sabini ad statuam confugerunt: & si uel durius habitos quàm æquũ est, uel infami iniuria affectos esse cognoueris:uenire iube, ita ut in potestatem domini non reuertantur. Quod si meę constitutioni fraudem fecerit, sciat me admissum seuerius executurum. *Concordat l. 1. §. fin.cum lege sequente. ff. de his qui sui uel alieni iuris, ijsdem uerbis quæ iam proposita sunt.*

I I. Regula. *Iure itaq; nouo non licet dominis ultra modum in seruos suos sæuire, ut iam dictũ est.Cui concordat l.2.§.fin.ff.d.tit.his uerbis:* Diuus Hadrianus Vmbriciam quandam matronam in quinquennium telegauit, quòd ex leuissimis causis ancillas suas atrocissimè tractasset. *Similia exempla proponuntur l. 11.§.seruo,& §.fin. ff. ad legem Cornel. de sicarijs. cuius uerba uide s̃.lib. 4.cap.4 quæst.2.causa 13.*

III. Regula. *Quidquid seruus adquirit, dominus adquirit.quæ regula approbatur Instit.de his qui sui. ibi: in potestate.ibi:& quodcunq;. cuius uerba uide s̃. quæst. prox. Huius regulæ leges concordantes, simul & exceptiones uide in Comment. de rerum dominio cap.2.reg.1.& reg.3.*

I I I I. Regula. *Melior domini conditio per seruos fieri potest, deterior fieri non potest. Quæ regula approbatur l. 175. ff. de regulis iuris, hisce uerbis:* Melior conditio nostra per seruos fieri potest, deterior fieri non potest. *Huius exemplum proponitur l.penult. ff. depositi. cuius uerba uide alibi. Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi non de amittendo, sed de adquirendo, & alium obligando agatur. quæ exceptio approbatur exemplo l. 27. §. 1. ff. ad S.C. Velleianum, his uerbis:* Cum serui ad negociationem prępositi cum alio contra-

contrahentes, personam mulieris, ut idoneæ sequuntur: exceptio senatusconsulti dominum submouet. Nec uidetur deterior causa domini per seruū fieri: sed nihil esse domino quęsitum, non magis quàm si litigiosum prædium seruus, aut liberum hominem emerit.

V. *Regula. De dominio in seruos ex iure Quiritium. Hoc tollitur l. unica. C. de nudo iure Quiritū, his uerbis:* Antiquę subtilitatis ludibrium per hanc decisionem expellentes, nullam esse differentiam patimur inter dominos, apud quos uel nudum ex iure Quiritium nomen, uel tantum in bonis reperitur: quia nec huiusmodi uolumus esse distinctionem: nec ex iure Quiritium nomen, quod nihil ab ænigmate discreptat, nec unquam uidetur, nec in rebus apparet: sed uacuum est & superfluum uerbum, per quod animi iuuenum, qui ad primam ueniunt legum audientiá, perterriti ex primis eorum cunabulis inutiles legis antiquæ dispositiones accipiunt: sed sit plenissimus & legitimus quisque dominus, siue serui, siue aliarum rerum ad se pertinentium.

VI. *Regula. Inter dominum & seruum nec obligatio nec actio consistit. quæ regula approbatur, simul & distinguitur in Comment. obligationum & actionum.*

VII. *Regula. Serui iure ciuili pro nullis habentur. Ideoq́; non obligantur, nec in iudicio uel agere uel conueniri possunt. quæ regula approbatur per ea quæ proposita sunt in Comment. actionum cap 5. reg. 1.*

VIII. *Regula. De matrimonio seruorum uide s̄. lib. 14. cap. 3. except. 35. sed & de hoc proponitur l. ult. C. de seruis fugitiuis. cuius uerba uide j. cap. 14. reg. 13. sunt & plura seruorum iura, quæ infrà suis locis proponentur.*

DE PECVLIO SERVORVM & filiorumfamiliarum. *Cap. II.*

INter iura seruorum numerantur etiam iura peculij, quæ tam seruis quàm filijsfamiliarum olim fuerunt communia. De quibus in hoc Capite dicetur.

I. DEFINITIO PEculij.

Definitur l. 5. §. fin. cum lege sequente. ff. de peculio, his uerbis: Peculium dictum est, quasi pusilla pecunia, siue pusillum patrimoniū. Peculium autem Tubero quidem sic definiuit (ut Celsus libro VI. Digest. refert) quod seruus domini permissu separatum à rationibus dominicis habet: deducto inde, si quid domino debetur. Quam Tuberonis sententiam & ipse Celsus probat. Celsus. Definitionem peculij, quam Tubero exposuit, Labeo ait, ad uicariorum peculia non pertinere: quod falsum est. nam eo ipso quòd dominus seruo peculium constituit, etiam uicarijs constituisse existimandus est. *Concordat l. 4. in prin. ff. eod. tit. cuius uerba uide j. quæst. 4 causa 1. Planè alio modo peculium dicitur pecunia, quæ præsidij causa reponeretur. quod approbatur l. 77. §. 1. ff. de leg. 3. cuius uerba uide in Comment. de legatis ca. 15. De ijs quæ ibi sunt relictis, reg. 1. except. 9. in fine.*

II. DIVISIO PEculij.

Diuisio peculij habetur l. 37. in prin. C. de inofficioso testam. his uerbis: Peculij triplex inuenitur causa: uel enim paganum est peculium uel castrense, uel quod medietatem inter utrunq; obtinet, quod quasi castrense nuncupatur. *De primo genere peculij in hoc Capite agitur: de reliquis duobus dictum est s̄. lib. 16. cap. 3.*

III. PROPRIA PEculij.

I. *Regula. Quasi patrimonium liberi hominis intelligitur peculium. quæ regula approbatur l. 47. §. fin. ff. de peculio. cuius uerba uide j. Concordat l. 39. in fine. ff. eod. tit. cuius uerba uide j. quæst. prox. causa 1.*

II. *Regula. Peculiū nascitur, crescit, decrescit, moritur: & ideo homini simile est. quæ regula approbatur l. 40. ff. d. tit. his uerbis:* Peculium nascitur, crescit, decrescit & moritur: & ideo eleganter Papyrius Fronto dicebat, peculium homini simile esse. Quomodo autem peculium nascatur, quęsitum est? Et ita ueteres distinguunt: Si id adquisiuit seruus, quod dominus necesse non habet præstare, id esse peculium. Si uerò tunicas aut aliquid simile, quod ei dominus necesse haber præstare: non esse peculium. Ita igitur nascitur peculium. Crescit, cum auctū fuit. decrescit, cum serui uicarij moriuntur, res intercidunt. moritur, cum ademptum est. *Concordat l. ult. ff. quando actio de peculio. cuius uerba uide j. quæst. 5. causa 5.*

III. *Regula. De possessione rei peculiaris adipiscenda, retinenda & recuperanda proponitur l. 93. ff. de reg. iuris, hisce uerbis:* Filiusfamiliâs neque retinere, neq; recuperare, neq; adipisci possessionem rei peculiaris uidetur. *Plura de hac re uide Comment. possessionis cap. 2. except. 18.*

IIII. *Regula. Peculium ex uoluntate domini pendet. quæ regula approbatur j. quæst. proxim. in prin. item l. 7. §. tam autem. ff. de peculio. cuius uerba uide j. quæst. prox. except. 7.*

IIII. DE PECVLIO CONstituendo & adquirendo.

Causa seu modus constituendi peculij est: Si seruus aliquid in peculio domini uoluntate habet. quæ causa approbatur l. 4. in princip. ff. de peculio,

his

his uerbis: Peculij est non id, cuius seruus seorsum à domino rationem habuit: sed quod dominus ipse separauit in substantiã seruo, suum à serui ratione discernens. nam cum serui peculium totum adimere, uel augere, uel minuere dominus possit: animaduertendum est non quid seruus, sed quid dominus constituendi seruilis peculij gratia fecerit. Sed hoc ita uerum puto, si debito seruum liberate uoluit dominus: ut etiamsi nuda uoluntate remiserit dominus, quod debuit, desinat seruus debitor esse. Si uerò nomina ita fecerit dominus, ut quasi debitorem se seruo faceret, cũ debitor non esset, contrà puto. Re enim, non uerbis peculium augendum est. Ex his apparet, non quod seruus ignorante domino habuit, peculium esse, sed quod uolente. Alioquin & quod subripuit seruus domino, fiet peculij: quod non est uerum. sed sępè fit, ut ignorante domino incipiat minui serui peculium: ueluti cum damnum domino dat seruus, aut furtum facit. Concordat l.39. ff. eod. tt. his uerbis: Peculium & ex eo consistit, quod parsimonia sua quis parauit, uel officio meruit à quolibet sibi donari, idq; uelut ꝓprium patrimonium seruum suũ habere quis uoluit. Propositæ causæ seu regulæ exceptio prima hæc est: Nisi sine uoluntate domini seruus aliquid in peculio habeat. quæ exceptio constat ex uerbis iam propositis. Secunda exceptio primæ non dissimilis. hæc est: Nisi seruus ignorante domino aliquid habeat. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce: Ex his apparet, nõ quod seruus ignorante domino habuit, peculium esse, &c. Huius replicatio prima hæc est: Nisi tale sit, quod etiamsi rescisset dominus, passurus sit esse in peculio. quæ replicatio approbatur l.49. in prin. ff. de peculio, his uerbis: Non solum id peculium est, quod dominus seruo concessit, uerum id quoque quod ignorante quidem eo adquisitum sit: tamen si resciisset, passurus erat esse in peculio. Concordat l.7. §. scire. ff. eod. tt. his uerbis: Scire autem non utique singulas res debet ex necessitate, sed [illegible] (id est, per maiores partes) & in hanc sententiã Pomponius inclinat. Altera propositæ exceptionis replicatio est: Nisi seruus ordinarius uicario seruo peculium constituerit. quæ replicatio approbatur l.4. §. fin. ff. de peculio, his uerbis: Non solum id in peculium uicariorum ponẽdum est, cuius rei à domino: sed etiam id cuius ab eo, cuius in peculio sunt, seorsum rationem habent. Concordat l.6. ff. eod. tt. cuius uerba uide s. quæst. 1. Tertia exceptio est: Nisi sine traditione dominus seruo rem in peculium concessit. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 8. ff. de peculio, his uerbis: Non statim quod dominus uoluit ex re sua peculij esse, peculium fecit: sed si tradidit, aut cum apud eum esset, pro tradito habuit. desiderat enim res naturalem dationem. Contrà autem simulatq; noluit peculium serui, desinit peculium esse. Concordat l. 49. §. fin. ff. eod. tt. his uerbis: Vt debitor, uel seruus domino, uel dominus seruo intelligatur, ex causa ciuili computandum est. Ideoq; si dominus in rationes suas referat se debere seruo suo, cũ omnino neq; mutuum acceperit, neque ulla causa præcesserit debendi: nuda ratio non facit eum debitorem. Concordat item l. 4. §. si uerò nomina. cuius uerba uide paulo superius ead. regula, in prin. Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi res quæ in peculium conceditur, sit penes seruum. quæ replicatio approbatur uerbis d.l. 8 iam propositis hisce: Aut cum apud eum esset, pro tradito habuit. Concordat l. 7. §. sunt quidam. ff. eod. tt. his uerbis: Sunt quidam qui putant peculium seruum habere non posse, nisi concedente domino. Ego autem puto non esse opus concedi à domino peculium seruum habere, sed non adimi ut habeat. Alia causa est peculij liberæ administrationis. nam specialiter concedenda est. Concordat l. 39. ff. eod. tt. cuius uerba uide s. ead. quæst. in prin. Altera replicatio est: Nisi dominus seruo debitum remiserit. quæ replicatio approbatur l.4. §. sed hoc ita. ff. de peculio. cuius uerba uide suprà ead. quæst. in prin.

Quarta exceptio uidetur esse: Nisi dominus seruo non nominatim concesserit ut rem in peculio habeat. quæ exceptio reprobatur l.7. §. sunt quidam. ff. de peculio. cuius uerba uide suprà except. proxim. replic. 1.

Quinta exceptio est: Nisi pupillus dominus seruo peculium concesserit. Hæc exceptio approbatur l.1. §. idem adijcit. ff. de peculio, his uerbis: Pedius ait, pupillum nõ posse seruo peculiũ constituere, nec tutoris authoritate. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi peculium antè fuit constitutum. tunc enim propterea quòd dominus sit pupillus, non adimitur. quæ replicatio approbatur l.7. in. prin. ff. eod. tt. his uerbis: Celsus ait, pupillum uel furiosum constituere quidem peculium seruo non posse: uerùm ante constitutum, id est, uel ante furorem, uel à patre pupilli, non adimi ex his causis. Quę sententia uera est, & congruit cum eo quod Marcellus apud Iulianum notans adijcit, posse fieri ut apud alterum ex dominis seru' peculium habeat, apud alterum nõ: utputa si alter ex dominis furiosus sit, uel pupillus. Concordat l.3. §. in furiosi. ibi: nam & huius. cuius uerba uide s. Sexta exceptio est: Nisi dominus concedens, furiosus sit. Quæ exceptio approbatur uerbis d. l. 7. in prin. iam propositis. cui concordat d. §. in furiosi.

Septima exceptio uidetur: Nisi pupillo peculiũ concedatur. Hæc exceptio reprobatur d.l.7. §. tam autem, his uerbis: Tam aũt pupillũ filiũ quã seruũ peculiũ habere posse, Pedius li. XV. scribit, cũ

hoc

hoc (inquit) totum ex domini conſtitutione pendeat. Ergo etſi furere cœperit ſeruus uel filius, retinebunt peculium.

Octaua exceptio uidetur eſſe: Niſi res quæ in peculium conceditur, ſit immobilis, uel ſeruus, uel ius aliquod incorporale. Hæc exceptio reprobatur d. l. 7. §. in peculio, his uerbis: In peculio res eſſe poſſunt omnes, & mobiles, & ſoli. Vicarios quoque in peculium poteſt habere, & uicariorum peculium. Hoc amplius, et nomina debitorum. *Planè quæ in peculium connumeranda, quæ contrà ex eo deducenda, proponentur in actione de peculio.*

V. DE PECVLIO amittendo.

Cauſæ ſeu modi quibus peculium amittitur, hic proponentur.

I. *Cauſa amittendi peculij eſt: Si dominus nolit rem peculij eſſe. quæ cauſa approbatur l. 8. in fine. ff. de peculio. cuius uerba uide s. quæſt. prox. except. 3.*

II. *Cauſa. Si ſeruus domino debeat. Ex eo enim minuitur uel omittitur peculium. quæ cauſa approbatur l. 9. §. præterea. ibi: nam ut eleganter. ff. de peculio, his uerbis:* Eleganter Pedius ait: Ideo hoc minus in peculio eſt, quod domino uel patri debetur, quoniam non eſt ueriſimile dominum id concedere ſeruo in peculium habere, quod ſibi debetur. *Planè cauſa propoſita intelligenda eſt, ſi dominus de peculio ſerui nomine conuenatur. tunc enim quod domino debetur, ex peculio deducitur. de qua re j. in actione de peculio dicetur. Illa autem actione ceſſante, id quod ſeruus domino debet, antequam ſoluatur, nihilominus peculij manet: quod exceptionis loco notandum. quæ exceptio approbatur l. 4. §. penult. ff. de peculio, his uerbis:* Si ære alieno dominico exhauriatur peculium ſerui, res tamen in cauſa peculij remanet. Nam etſi aut ſeruo donaſſet debitum dominus, aut nomine ſerui alius domino intuliſſet, peculium ſuppleretur, nec eſſet noua conceſſione domini opus.

III. *Cauſa uidetur. Si dominus furere cœperit, uel pupillus ſit. Hæc cauſa reprobatur l. 7. in prin. ff. de peculio. cuius uerba uide ſuprà quæſt. proxim. except. 5.*

IIII. *Cauſa. Si ſeruus uel filius furere incipiat. Hæc cauſa reprobatur d. l. 7. § tam autem. in fine. cuius uerba uide s. quæſt. prox. except. 7.*

V. *Cauſa. Si ſeruus fuerit manumiſſus, uel mortuus: deſinit eſſe peculium. quæ cauſa approbatur, ſimul & diſtinguitur l. 3. ff. quando actio de peculio, his uerbis:* Definitione peculij interdum utendum eſt, etiamſi ſeruus in rerum natura eſſe deſijt: & actionem de peculio prætor intra annum dat. Nam & tunc acceſsiones, & deceſsiones quaſi peculij recipiendas, quanquam deſijt morte ſerui, uel manumiſsione eſſe peculium: ut poſsit & accedere peculio, ueluti fructibus, pecorum fœtu ancillarũq; partubus, & decedere: ueluti ſi mortuũ ſit animal, uel alio quolibet modo perierit.

Exceptio propoſitarum cauſarum generalis.

Exceptio generalis iam dictarum cauſarum uidetur eſſe talis: Niſi ignorãte domino accidat id, quo peculium amittitur. Hæc exceptio reprobatur l. 4. §. ex his apparet. ibi: ſed ſæpè. cuius uerba uide s. quæſt. prox. in prin.

VI. DE LIBERA PECVLIJ adminiſtratione.

I. *Regula. Qui liberam peculij adminiſtrationem concedere poſſit? De curatore domini proponitur l. 24. ff. de peculio, his uerbis:* Curator furioſi adminiſtrationem peculij & dare, & denegare poteſt, tam furioſi ſeruo, quàm filio.

II. *Regula. Cauſæ ex quibus libera peculij adminiſtratio amittitur, proponuntur l. 48 in prin. ff. de peculio, his uerbis:* Libera peculij adminiſtratio non permanet, neq; in fugitiuo, neq; in ſubrepto: ſed neque in eo, de quo neſciat quis uiuat, an mortuus ſit.

III. *Regula. De effectu liberæ adminiſtrationis peculij proponitur d. l. 48. in fine, his uerbis:* Cui peculij adminiſtratio data eſt, delegare debitorem ſuum poteſt. *De hac re uide Comment. liberationum, cap. 14. except. 1. repl. 5. in fine.*

IIII. *Regula. Itẽ de effectu liberæ adminiſtrationis proponitur l. 46. ff. eod. tit. his uerbis:* Qui peculij adminiſtrationem concedit, uidetur permittere generaliter, quod & ſpecialiter permiſſurus eſſet. *Sed & plures liberæ adminiſtrationis peculij effectus ſunt paſsim ſuis locis inſerti: ut an donare poſſit, commentario donationũ, &c. Hactenus igitur de peculio dictum ſit. De actione autem de peculio dicetur j. in parte quinta.*

DE CAVSIS AC MODIS, quibus ſeruitus conſtituitur & adquiritur. C. III.

T*Ria cauſarũ genera, ex quibus ſerui efficiũtur, proponuntur Inſt. de iure perſonarum. §. ſerui autem, his uerbis:* Serui aut naſcuntur, aut fiũt: naſcũtur ex ancillis noſtris: fiũt aut iure gentiũ, id eſt, ex captiuitate: aut iure ciuili, cum liber homo maior uiginti annis ad preciũ participandũ ſeſe uenundari paſſus eſt. *Concordat l. 5. §. 1. ff. de ſtatu hominum, his uerbis:* Serui in dominium noſtrum rediguntur aut iure ciuili, aut gentium. Iure ciuili, ſi quis ſe maior uiginti annis ad precium participandum uenire paſſus eſt. Iure gentium ſerui noſtri ſunt, qui ab hoſtibus capiunt͂, aut qui ex ancillis noſtris naſcuntur. *De ſingulis hiſce cauſis, alijsq; ſimilibus nunc ordine dicetur, & primùm de natiuitate.*

I. *Cauſa eſt natiuitas. Regulariter enim quod ex ancillis noſtris naſcitur, ſeruilis conditionis efficitur,*

dominoq;

dominioq; nostro ſubijcitur. quæ cauſa ex iam propoſitis conſtat. Eius autem cauſæ exceptio prima hæc eſt: Niſi pater liber fuit. Hæc exceptio reprobatur l. 7. C. de rei uendicatione, his uerbis: Partum ancillæ matris ſequi conditionem, nec ſtatũ in hac ſpecie patris cõſiderari, explorati iuris eſt. *Secunda exceptio eſt: Niſi quis ancillam ignorans in uxorem duxerit, et ex ea liberos pepererit. Hæc exceptio reprobatur Nouell. c. 22. §. ſi uerò cum quis. cuius uerba uide ſ. lib. 14. cap. 3. except. 35. Tertia exceptio eſt: Niſi antequam mater in ſeruitutem fuerit redacta, editus ſit. Hæc exceptio approbatur l. 9. C. de ingenuis manumiſſis. cuius uerba uide j. cauſa prox. except. 1. Quarta exceptio eſt: Niſi antequam mater ſerua fieret, conceptus ſit. Hæc exceptio approbatur l. 5. §. ingenui. ibi: econtrariò. ff. de ſtatu hominum, his uerbis:* Si libera conceperit, deinde ancilla pariat: placuit eum qui naſcitur, liberum naſci: nec intereſt ex iuſtis nuptijs conceperit, an uulgo: quia nõ debet calamitas matris nocere ei qui in uentre eſt. *Concordat Inſt. de ingenuis. §. ſufficit, ijſdem ferè uerbis. Concordat item l. 18. ff. de ſtatu hominum. cuius uerba uide ſ. lib. 3. cap. 12. quæſt. 2. except. 4. Concordat item l. ult. ff. de ſententiam paſſis. cuius uerba uide alibi. Concordat item l. 4. C. de pœnis, hiſce uerbis:* Si antè conceptus eſt puer, de quo libellum dediſti, quàm mater eius in metallum condemnaretur: natus conditionis eius eſt, cuius ante condemnationem mater eius fuit. *Quinta exceptio eſt: Niſi poſtquam mater ex ſeruitute ad libertatem peruenit, natus eſt. Hæc exceptio approbatur l. 5. §. ingenui. ff. de ſtatu hominum, his uerbis:* Ingenui ſunt, qui ex matre libera nati ſunt. Sufficit autem liberam fuiſſe quo tempore naſcitur, licet ancilla conceperit. *Concordat Inſtit. de ingenuis. §. ſufficit, ijſdem uerbis. Huius exceptionis replicatio prima hæc eſſe uidetur: Niſi tẽpore ſeruitutis ſit conceptus. quæ tamen replicatio reprobatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Licet ancilla conceperit. *Secunda replicatio uidetur eſſe: Niſi matre ab hoſtibus redempta, antequam precium redemptionis ſolutũ ſit, filius ex ea naſcatur. Hæc replicatio reprobatur l. 8. C. de poſtliminio, his uerbis:* Præſes prouinciæ ne ulterius in ſeruitutis iugo detinearis, curæ habebit. qui pro ſolertia ſua parum ignorat filiorum tuorũ ſtatum tueri, quos poſteaquam redempta es, enixam te eſſe ſignificas: cũ eos qui poſt redemptionem naſcuntur, ne pignoris quidem uinculo ob precium, quod pro his datum nõ eſt, teneri, nullis authoribus uiſum eſt. *Concordat l. 2. C. eod. tit. his uerbis:* Ab hoſtibus redempti, quoad exoluatur precium, magis in cauſam pignoris conſtituti, quàm in ſeruilem conditionem uidentur eſſe detruſi. Et ideo ſi nummi eo nomine expenſi donatio intercedat, priſtinæ conditioni eos reddi manifeſtum eſt. Proinde ſi ab hoſtibus redemptam, poſt diſſolutum ueluti naturalis pignoris uinculum in matrimonium habere cœpiſti: nihil eſt quod de ſtatu eius, ſeu liberorum communium debeas pertimeſcere. *Concordat item l. 21. in prin. ff. de captiuis, his uerbis:* Si quis ingenuam ab hoſtibus redemptam, eo animo ſecum habuerit, ut ex ea ſuſciperet liberos, & poſtea ex ſe natum ſub titulo naturalis filij cum matre manumiſerit: ignorantia mariti, eiuſdemq; patris, neq; ſtatui eorũ quos manumiſiſſe iuſſus eſt, officere debet: & exinde intelligi oportet remiſſum matri uinculum pignoris, ex quo de ea ſuſcipere liberos optauerat. Ideoq; eam quæ poſtliminio reuerſa, erat libera & ingenua, ingenuũ peperiſſe cõſtat. Quòd ſi publicè prȩda uirtute militũ recuperata, nulli precium matris pater numerauit: protinus poſtliminio reuerſa non cum domino, ſed cum marito fuiſſe declaratur. *Tertia replicatio eſt: Niſi ex ea quæ à minore manumiſſa eſt, natus ſit. Hæc replicatio ipſo quidem iure ſubſiſtit: quia huiuſmodi manumiſſio non ualet, de quo infrà dicetur. Eius autem duplicatio hæc eſt: Niſi mater matrimonij gratia à minore ſit manumiſſa. quæ duplicatio approbatur l. 19. ff. de manumiſſ. uindicta, his uerbis:* Si minor annis apud conſilium matrimonij cauſa prȩgnantem manumiſit, eaq; interim peperit, in pendenti erit, ſeruus an liber ſit, quem ea peperit. *Sed & de hac re uide plura j. in manumiſſionibus. Quarta replicatio eſt: Niſi in ipſo tempore cõditionis libertatis exiſtentis naſcatur. Hæc replicatio reprobatur l. 15. cum lege ſequente. ff. de ſtatu hominum, his uerbis:* Areſcuſa ſi tres peperiſſet, libera eſſe teſtamẽto iuſſa, primo partu unum, ſecundo tres peperit: quæſitum eſt, an & quis eorum liber eſſet? Hæc conditio libertati adpoſita, iam implenda mulieri eſt. Sed non dubitari debet, quin ultimus liber naſcatur. Nec enim natura permiſit ſimul uno impetu duos infantes de uno utero matris excedere: ut ordine naſcentium incerto, non appareat utrum in ſeruitute libertateue naſcatur. Incipiente igitur partu, exiſtens conditio efficit, ut ex libera edatur, qui poſtea naſcitur: ueluti ſi quælibet alia conditio libertati mulieris adpoſita, parturiente ea exiſtat. Et manumiſſa ſub hac conditione, ſi decem milia hæredi Titio dederit, eo momento quo parit, ſi per alium impleuerit conditionem, iam libera perperiſſe credenda eſt. Idem erit, ſi eadẽ Areſcuſa primò duos pariat, poſtea geminos edat. dicendum eſt enim non poſſe utrunq; dici ingenuum: ſed eum qui poſterior naſcitur. Quæſtio ergo facti potius eſt, non iuris. *Quinta replicatio eſt: Niſi conditione libertatis matris exiſtente, in nouam ſeruitutem mater ſi*

ter sit redacta: tūc enim uidetur, quamuis partus post existentem conditionem libertatis editus sit, nihilomagis liberum nasci. Sed hæc replicatio reprobatur l. 6. in prin.ff.de statuliberis,hisce uerbis: Si statulibera pœnæ serua facta sit, & post damnationē statutæ libertatis conditio extiterit: quáuis ipsi statuliberę nihil proficiat, tamen partui proficere oportet: ut perinde liber nascatur, atq; si mater damnata non esset. Quid tamen si qua conceperit in seruitute, deinde ab hostibus capta, pepererit ibi post existentem conditionē, an liberum pariat? Et interim quidem, quin seruus hostiū sit, nequaquam dubium est. Sed uerius est postliminio eum liberum fieri: quia si mater esset in ciuitate, liber nasceretur. Planè si apud hostes eum concepisset, et post existentem conditionem edidisset: benignius dicetur competere ei postliminium, & liberum eū esse. *Hæc de quinta exceptione, eiusq; replicationib. sint dicta.* *Sexta exceptio est: Nisi natus sit post cōditionem, sub qua matri libertas erat relicta, matre ex alia causa rursus serua effecta. Hæc exceptio approbatur uerbis s. replicatione prox. propositis.* *Septima exceptio est: Nisi mater inter tempus conceptionis & natiuitatis aliquo tempore libera fuerit. Hæc exceptio approbatur inst. de ingenuis. §. ex his illud, his uerbis:* Illud quæsitum est, si ancilla prægnans manumissa sit, deinde ancilla postea facta pepererit: liberum, an seruum pariat? Et Marrianus probat liberum nasci. Sufficit enim ei qui in utero est, liberam matrem uel medio tempore habuisse, ut liber nascatur. Quod & uerum est. *Concordat l. 5. §. fin. ff. de statu hominum, his uerbis:* Quæsitum est, si ancilla prægnans manumissa sit, deinde ancilla postea facta peperit: liberum, an seruum pariat? & rectius probatum est liberum nasci: & sufficere ei qui in uentre est, liberam matrem uel medio tempore habuisse.

Octaua exceptio est: Nisi cū ex captiua natus esset, mater cum filio postliminio sit reuersa. Hæc exceptio approbatur l. 16. C. de postliminio, his uerbis: Commercio redemptæ fœminæ filios, licet ex seruo medio susceptos tempore, origini ingenuitatis matris, iuxta ea quæ benignè placuerunt, reddi conuenit. *Concordat l. 6. in prin. ibi: planè si apud hostes. ff. de statuliberis. cuius uerba uide s. except. 5. repl. 5. itē cōcordat l. 9. ff. de captiuis, hisce uerbis:* Apud hostes susceptus filius, si postliminio redierit, filij iura habet. habere enim eum postliminium nulla dubitatio est, post rescriptum Imperatoris Antonini & diui patris eius ad Quintum Tertulium præsidem prouinciæ Misiæ inferioris. *Concordat item l. 16. ff. eod. tit. his uerbis:* Diui Seuerus & Antoninus rescripsetunr: Si uxor cum mariro ab hostibus capta fuerit, & ibidem ex marito enixa sit: si reuersi fuerint, iustos esse & parentes & liberos, & filium in potestate patris, quemadmodum si iure postliminij reuersus sit. Quod si cum matre sola reuertatur, quasi sene marito natus, spurius habebitur. *Concordat l. 1. C. de postliminio, his uerbis:* Ex duobus captiuis Samartina nata, patris originem ita secuta uidetur, si ambo parentes in ciuitatem nostram redijssent. Quanquam enim iure proprio postliminium habere non possit, quę capta non est: tamen parentum restitutio reddet patri filiam, qui cum ab hostibus interfectus sit, matris duntaxat cōditionem, quæ secum filiam duxit, uidetur necessariò secuta. nam fictio legis Corneliæ, quæ legitimos apud hostes defuncto constituit hæredes, ad eam quæ illic suscepta est, nō pertinet: cùm eo tempore quo captus est, diē suum pater obijsse existimetur. *Nona exceptio est: Nisi uoluntate domini mater ancilla in libertate fuerit morata. Hæc exceptio approbatur l. 4. C. de fideicom. libertat. his uerbis:* Si uoluntate domini in libertate est morata, cui fideicommissaria libertas relicta fuit: secundum Senatusconsultum & cōstitutiones ad id pertinentes ciuis Romana facta, ingenuum peperit. Sed si nunquam ab eo libertas petita est, sibimet imputare deber, cur interea progeniti ex ea serui sunt. *Decima exceptio est: Nisi ex matre ad tempus, non in perpetuum in metallum damnata, natus sit. quæ exceptio approbatur l. 28. §. diuus Hadrianus. ff. de pœnis. cuius uerba uide s. lib. 3. cap. 3. quæst. 4. de pœna metalli.* *Vndecima exceptio est: Nisi ex statulibera sit natus. Hæc exceptio reprobatur l. 16. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Statulibera quidquid peperit, hoc seruum hæredis esse Paulus ait. *Concordat l. 26. §. idem Imp. ibi: non tamen si ab. ff. de fideicom. libertat. cuius uerba uide s. except. 13. repl. 2. item concordat l. 3. C. de fideicommiss. libert. his uerbis:* Cum libertatē mulieribus sub conditione datam proponas: quid dubium est eos qui ex ijs ante impleram eam eduntur, seruos nasci, & pertinere ad hęredes iure dominij? His enim demum succursum est, qui post moram præstandę libertatis progeniti sunt, ut liberi & ingenui nati uideantur. *Vide plura infrà except. 13. repl. 1.* *Duodecima exceptio est: Nisi ex seruo patre, matre libera sit natus. Hæc exceptio approbatur Inst. de ingenuis. §. 1. his uerbis:* Sed etsi quis ex matre nascitur libera, patre uerò seruo: ingenuus nihilominus nascitur: quemadmodum qui ex matre libera, & incerto patre natus est, quòniam uulgo conceptus est. *Concordat l. 16. C. de postliminio. cuius uerba uide s. except. 8. item concordat l. 3. C. soluto matrimonio. cuius uerba uide s. lib. 24. cap. 4. except. 35.* *Decimatertia exceptio est: Nisi post moram manumissionis seu libertatis matri præstandæ, partus sit editus.*

tus. Hæc exceptio approbatur l. 22. ff. de statu hominũ, his uerbis: Herennius Modestinus respondit: Si eo tempore enixa est ancilla, quo secundum legem donationis manumissa esse debuit: cum ex constitutione libera fuerit, ingenuum ex ea natum. *Concordat l. 26. §. & ex die. ff. de fideicom. libertat. his uerbis:* Ex die quidem quo libertas peti potuit, matri tradentur manumittendi causa: ex die uerò quo petita est, ingenui nascentur. plerunque enim per ignauiam, &c. *Concordat item d. l. 26. §. cum quidam, his uerbis:* Cum quidam, &c. *Concordat item l. 53. ff. eod. tt. his uerbis:* Si quis rogatus ancillam manumittere, morã fecerit: si enixa fuerit, cõstitutum est huiusmodi partum liberum nasci, & quidem ingenuum. Sed sunt constitutiones, quibus cauetur statim ex quo libertas deberi cœperit, ingenuũ nasci. Et hoc magis est sine dubio sequendum: quatenus libertas non priuata, sed publica res est: ut ultrò is qui eam debet, offerre debeat. *Concordat item l. 3. in fine. C. de fideicom. libertat. cuius uerba uide s. exc ept. 11. Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi libertas nondum fuerit debita, die fortè uel cõditione eius pendente. Hæc replicatio approbatur per ea quæ proposita sunt s. d. except. 11. eius autem duplicatio hæc est: Nisi per dominum uel hæredem stet, quo minus debeatur, aut dies uel cõditio libertatis existat. Hæc duplicatio approbatur d. l. 53. §. sed etsi nondum, his uerbis:* Sed etsi nondum debita libertate fideicommissa ancilla peperit, studio tamẽ hæredis fuit effectum ut nondum libertas deberetur, ueluti quòd tardius adierit hæreditatem, ut qui nati sint ex ancilla, serui eius fiant: placet manumittendos, sed tamẽ tradi matri oportere, ut ab ea manumitterentur, ut liberti potius matris fiãt. Nam quos indignus est hęres seruos habere, nec quidem libertos habebit. *Concordat l. 41. §. Lucia. ff. eod. tt. his uerbis:* Lucia Titia hęredũ fidei commisit, uti Pamphilam ancillã Seię cum filijs eius redimerent, & manumitterent: & iuridicus, quanti singuli essent redimendi, æstimauit: medio tempore Pamphila, antequam pecunia solueretur, peperit: quæro, id quod natum est ex Pamphila, utrum ad hæredes Titiæ, an ad hæredẽ Seiæ pertineat? Scæuola respondit, id quod natum est ex Pamphila, eius quidẽ esse, cuius ea fuerat tunc, cum páreret: uerùm hęredẽ, si moram fideicommissæ libertati fecit, cõpellendum, &c. *Concordat item l. 55. ff. eod. tt. his uerbis:* Sed etsi non data opera tardius adierit, sed dum de adeunda hęreditate deliberat: idem dictum est. et si postea cognouit se hæredem institutũ, quàm ancilla peperit, placet hoc quoq; casu subueniẽdum esse. Hoc tamen casu ipse manumittere debebit, nõ matri tradere. Sed si derectò libertas data fuerit ancillæ, & horum aliquid euenerit: quemadmodũ natis subuenietur? nam ibi quidẽ petitur fideicommissa libertas, & prætor paruulis subuenit. Cum uerò directò libertas datur, non petitur. Sed etiã hoc casu puto subueniendum natis esse: ut aditus prætor in rem matri decernat actionem, exemplo fideicommissarię libertatis. Sic denique Marcellus libro XVI. Digest. scripsit, & ante aditam hæreditatem usucaptis qui testamento manumissi sunt, subueniendum esse, ut eis libertas conseruetur, utiq; per prętorem: quamuis & his imputari possit, quare usucapti sint. In paruulis autem nulla deprehenditur culpa. *Secunda propositæ exceptionis replicatio est: Nisi non per dominũ uel hæredem stet, quo minus libertatem ancillæ præstet, sed casu fortuito libertas impediatur. Hæc replicatio approbatur certo modo l. 15. ff. de fideicommiß. libertat. his uerbis:* Si pręgnans ancilla moram non studio manumissoris, sed fortuitò patiatur, ne manumittatur: liberum quidẽ nõ pariet, sed cogetur qui manumittere debuit, natum matri tradere, ut per eã perueniat ad libertatem. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Quòd quamuis partus libertate fortuito casu impedita, liber non nascatur, matri tamen sit tradendus ut manumittatur. quæ duplicatio ex iam propositis constat. Cui concordat l. 26. §. idem Imp. ¶. eod. tt. his uerbis:* Imperator noster cum patre rescripsit, si post quinquenniũ mortis testatoris tabulæ testamenti apertæ essent, uel codicilli: & partus medio tempore editus: ne fortuita mora seruitutem partui irrogaret, matri partum tradendum, ut ab ea ad libertatem perducatur. Apparet igitur ex hoc rescripto, item eo quod à diuo Pio rescriptũ diximus, noluisse eos moram libertatis fortuitam nocere editis ex ea, cui fideicõmissa libertas data esset. Non tamẽ si ab substituto impuberis fideicõmissa libertas data sit ancillæ, eaq; uiuo impubere partum ediderit: uel si post tempus uel sub conditione libertatem acceperit, & ante diem uel conditionem partum ediderit: ad libertatem partus perducetur, quia horũ alia conditio est. non enim moram fortuitam, sed ex uoluntate testãtis passi sunt. *Tertia propositæ exceptionis replicatio est: Nisi mater libertatem debitã nõ petijt. Hæc replicatio approbatur l. 4. in fine. C. de fideicommiß. libertat. cuius uerba uide s. excep. 9. Huic uidetur cõtradicere l. 53 ibi: ut ultrò is qui eam debet, offerre debeat. ff. de fideicõmiß. libertat. cuius reliqua uerba uide s. ead. except. in prin. Plura de exceptione proposita uide J. cap. 8. exc. 29. Decimaquarta exceptio est: Nisi mater antea libera existens, ob precium participandũ se uenire sit passa, & ob id serua effecta. Hæc exceptio reprobatur l. 3. ff. quib. ad libert. proclamare*

mare. cuius uerba uide ǀ. *causa 3. except. 1. repl. 9. Decimaquinta exceptio est: Nisi dominus ex ancillis liberos habens, ancillam postea manumiserit. ex hoc enim & filij efficiũtur liberi. quæ exceptio approbatur Nouell. c. 78. §. unde etsi cui. cuius uerba uide* s̄. *lib. 14. ca. 3. except. 35. repl. 3. Concordat l. 3. C. cõmunia de manumiß. cuius uerba uide* ǀ. *ca. prox. causa 10. except. 2. Hactenus de natiuitate prima seruitutis causa sit dictũ.*

II. *Causa, est captiuitas: cum liber homo capitur ab hostibus. quæ causa approbatur Inst. de iure personarũ. §. serui autẽ. cuius uerba uide* s̄. *eod. cap. in prin. Concordat l. 5. §. iure gentiũ. ff. de statu hominum. cuius etiam uerba uide ibidem. item concordat Inst. de rerum diuisione. §. item ea quæ, his uerbis:* Quæ ex hostibus capimus, iure gentium statim nostra fiunt: adeò quidẽ ut & liberi homines in seruitutem nostram deducantur. Qui tamen si euaserint nostram potestatem, & ad suos reuersi fuerint, pristinũ statũ recipiũt. *Propositæ causæ exceptio prima hæc est: Nisi captiuus ad suos sit reuersus. quæ exceptio ex iã propositus constat. Cui cõcordat l. 9. C. de ingenuis manumißis, hisce uerbis:* Libertina matre procreatam, ingenuam nasci natalibus euidentis ac manifesti iuris est. Cum igitur te matre libertina editam, deinde ab hostibus captã postliminio reuersam proponas, & nunc tibi seruitutis moueri quæstionem: consequens est adiri præsidem prouinciæ, qui de causa liberali cognoscet, iure laturus sententiam: sciens neq; huiusmodi matris conditionẽ, neq; captiuitatẽ, reuersis de statu pristino quidquam posse detrahere. *Concordat l. 7. in prin. ff. de rerum dom. his uerbis:* Quæ ex hostibus capiuntur, iure gentium statim capientium fiunt: adeò quidem ut & liberi homines in seruitutem redigantur: qui tamen si euaserint potestatẽ hostium, recipiũt pristinam libertatem. *Huius exceptionis replicatio uidetur esse talis: Nisi redemptus ab hostibus, redemptionis precium nõdum reddiderit. Hæc replicatio reprobatur per ea quæ proposita sunt* s̄. *causa prox. excep. 5. repl. 2. Secũda propositæ causæ exceptio est: Nisi in bello ciuili à ciuibus, uel ijs qui eiusdem sunt Imperij, quis captus sit. Hæc exceptio approbatur l. 24. ff. de captiuis, hisce uerbis:* Hostes sunt, quibus bellum publicè populus Romanus decreuit, uel ipsi populo Romano. Cæteri latrunculi uel prædones appellãtur. Et ideò qui à latronibus captus est, seruus latronũ non est, nec postliminium illi necessarium est. Ab hostibus captus (utputa Germanis, seu Parthis) & seruus est hostium, & postliminio statum recuperat pristinum. *Concordat l. 21. §. fin. ff. eod. tit. his uerbis:* In ciuilibus dissensionibus, quamuis sæpè per eas respub. lædatur, non tamen in exitium reipublicæ contenditur. Qui in alterutras partes discedunt, uice hostium non sunt eorum, inter quos iura captiuitatum aut postliminiorũ fuerint. Et ideo captos & uenũdatos, postea que manumissos, placuit superuacuò repetere à principe ingenuitatem, quam nulla captiuitate amiserant. *Concordat exceptioni propositæ l. 4. C. de ingenuis manumißis, hisce uerbis:* Cum cognatum tuum ingenuum natum ex Palmyrenæ factionis dominatione redemptum, ueluti captiuum distractũ esse dicas: præses prouincię ingenuitati suę reddi eum efficiet.

III. *Causa. Si liber homo uendatur. Hæc causa ipso iure reprobatur l. 12. C. de ingenuis manumißis, hisce uerbis:* Ad mutandum liberæ statum, commissum plagij nihil promouit: sed abductã natales, quib. nata est, post hunc etiam casum obtinere conuenit. *Concordat l. 11. C. ad l. Fauiã de plagiarijs, hisce uerbis:* Abducti plagio facta uenditio statũ nõ mutat. Liberę enim personæ sollicitatione crimẽ committitur, non conditioni præiudicatur. *Concordat itẽ l. 12. C. de liberali causa, his uerbis:* Si libertate natum aliquis comparauerit: statum retines, quem antea habuisti. Si uerò ex ancilla editũ naturalis pater, idemq; dominus distraxit, ac pòst emptori precium soluisti: nõ idcirco libertatem consecutus es. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi liber homo ob participandum precium se uenire patiatur. Quæ exceptio approbatur Inst. de iure personarum. §. penult. cuius uerba uide* s̄. *eod. cap. in prin. Concordat l. 5. §. 1. ff. de statu hominum. cuius uerba uide ibidem. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi minor uiginti annis se uenundari passus est. quæ replicatio approbatur l. 7. §. 1. ff. de liberali causa, his uerbis:* Si quis minor uiginti annis ad partiendum precium uenundari se passus est: nihil ei hoc post annos uiginti nocebit. Sed si antè quidem se uenundedit, post uicesimum autem annum precium partitus est, poterit ei libertas denegari. *Concordat l. 1. §. illi autem. ff. quibus ad libertat. proclamare non licet. cuius uerba uide* ǀ. *dupl. 1. Concordat item l. 5. §. cum ætatis allegatio. C. de liberali causa. cuius uerba uide* ǀ. *ex. 3. item concordat l. 16. C. eod. tit. cuius uerba uide* ǀ. *causa prox. Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi minor, maior factus annis uiginti, precium partitus est. quæ duplicatio approbatur uerbis d. l. 7. §. 1. iam propositis hisce:* Sed si antè quidem se uenundedit, post uicesimum autem annum precium partitus est: poterit ei libertas denegari. *Concordat d. l. 1. §. minori autem, his uerbis:* Minori uiginti annis ne quidem ex causa suprascripta debet denegari libertatis proclamatio: nisi maior uiginti annis factus, durauit in seruitute. tunc enim si precium partitus sit, dicendum erit denegari ei debere libertatis proclamationem. *Secunda replicatio est: Nisi statuliber ob precium par-*

ticipandum se uenire patiatur. Hæc replicatio approbatur l. 4. §. pone statuliberum. ff. quib. ad libertat. proclamare nō licet. cuius uerba uide j. cap. 8. except. 25. Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi purè ei libertas fuerit relicta, aut dies uel conditio libertatis tempore uenditionis extiterit. quæ duplicatio approbatur d. l. 4. Tertia replicatio est: Nisi liber homo passus quidem sit se uendi, sed non ob participandum precium. Hæc replicatio approbatur l. 7. in prin. ff. de liberali causa, his uerbis: Liberis etiam hominibus, maximè si maiores uiginti annis uenundari se passi sunt, uel in seruitutem qua qua ratione deduci nihil obest quo minus possint in libertatem proclamare: si fortè se uenundari passi sunt, ut participarēt precium. Concordat l. 5. ibi: cum ætatis. C. eod. tit. cuius uerba uide j. except. 3. Concordat l. 1. C. quib. ad libertat. procla. his uerbis: Dispar causa est eius qui dissimulata conditione sua distrahi se passus est, et eius qui precium participatus est. nam superiori quidē non denegatur libertatis defensio: posteriori autem, etsi ciuis Romanus sit, & participatus est precium, libertas denegatur. Eádemq; & in eo distinctionem adhibendam, cui fideicōmissaria libertas debetur, meritissimi iuris authores responderunt. Concordat item l. 1. ff. quib. ad libert. proclamare, his uerbis: Maiores uiginti annis ita demum ad libertatem proclamare non possunt, si precium ad ipsum qui uenijt peruenerit. Ex cęteris autem causis, quamuis maior uiginti annis se uenundari passus sit, ad libertatem ei proclamare licet. Quarta replicatio est: Nisi precium is qui se ob illud participandum uenundari passus est, non accepit. Hæc replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce: Si precium ad ipsum qui uenijt peruenerit. Quinta replicatio est: Nisi precium emptori restituit. Hæc replicatio approbatur l. 2. in prin. ff. si libertus ingenuus esse dicatur, his uerbis: Qui se uenire passus esset maiorem, scilicet ut ad ipsum precium perueniret: prohibendum de libertate cōtendere diuus Hadrianus constituit. Sed interdum ita contendē dum permisit, si precium reddidisset. Sexta replicatio est: Nisi emptor sciens liberum hominem emerit, qui se ob participandum precium uenire passus est. Hæc replicatio approbatur l. 7. §. si quis sciens. ff. de liberali causa, his uerbis: Si quis sciens liberum emerit, nō denegatur uendito in libertatem proclamatio aduersus eum qui eum comparauit, cuiuscunq; sit ætatis qui emptus est. Idcirco, quia non est uenia dignus qui emit, etiāsi scientem prudētemq; se liberum emerit. sed enim si postea alius eum emerit ab hoc qui sciuit, ignorans: deneganda est ei libertas. Concordat l. 32. ff. eod. tit. his uerbis: Qui sciens liberum emit, quamuis & ille se pateretur uenire: tamē non potest contradicere ei qui ad libertatem proclamat. Sed si alij eum ignoranti uendiderit, denegabitur proclamatio. Concordat itē l. 4. §. non enim de eo loquimur. ff. quibus ad libertatē proclamare. cuius uerba uide j. cap. 8. ex. 25. Propositæ replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi is qui sciens liberū hominem emit, eum uendiderit ignorāti. quæ duplicatio approbatur uerbis iā propositis hisce: Sed enim si postea alius eū emerit ab hoc q sciuit, ignorans: denegāda est ei libertas. Item hisce: Sed si alij eum ignoranti uendiderit, denegabitur proclamatio. Secunda duplicatio est: Nisi duo liberum hominē emerint, unus sciēs, alter ignorans. quæ duplicatio approbatur d. l. 7. §. si duo simul, his uerbis: Si duo simul emerint partes, alter sciēs, alter ignorans: uidendū erit nunquid is qui scit, nō debeat nocere ignoranti? Quod quidem magis est. Sed enim illa erit quęstio: partem solam suam habebit is qui ignorauit, an totū? & quid dicemus de altera parte, an ad eū qui scit, pertineat? Sed ille indignus est quid habere, qui sciēs emìt: rursum qui ignorauit, non potest maiorem partem dominij habere, quàm emit. Euenit igitur, ut ei prosit, qui eum comparauit sciens, quod alius ignorauit. Concordat l. 5. ff. quib ad libertatem proclamare, his uerbis: Si duo liberum hominem maiorem annis uiginti emerimus, unus sciens conditionem eius, alter ignorans: non propter eū qui scit ad libertatē ei proclamare permittitur, sed propter eum qui ignorat seruus efficitur: licet non etiā eius qui scit, sed tantū alterius. Hæc uerba postrema, Licet nō etiam eius qui scit, sed tantum alterius: contradicunt uerbis d. l. 7. paulo superius propositis hisce: Euenit igitur, ut ei prosit, qui eum comparauit sciens, quod alius ignorauit. Sed hoc nihil ad duplicationem propositam. Septima replicatio est: Nisi liber homo usumfructum tantum in se uendi passus sit. Hæc replicatio reprobatur l. 23. in prin. ff. de liberali causa, his uerbis: Si usumfructum tibi uendidero liberi hominis, & cessero: seruum effici eum dicebat Quintus Mutius. sed dominiū ita demum fieri meum, si bona fide uendidissem: alioquin sine domino fore. Octaua replicatio est: Nisi liber homo non uendi, sed donari, uel in dotem dari, uel pignori se obligari passus sit. Hæc replicatio reprobatur d. l. 23. §. 1. his uerbis: In summa sciendū est, quæ de uenditis seruis, quibus negatur ad libertatem proclamatio, dicta sunt: etiam ad donatos & in dotē datos referri posse, item ad eos qui pignori se dari passi sunt. Nona replicatio est: Nisi non uir, sed mulier passa sit se uenire. Hæc replicatio reprobatur l. 3. ff. quib. ad libert. proclam. non licet, his uerbis: His qui passi sunt se uenire, ad libertatē proclamandi licentiam denegati: quæro an & ad eos qui ex mulieribus, quę se passæ sunt uenire,

nire, nascuntur: ista senatusconsulta pertineant? Dubitari non potest, quin ei quoq; quę maior annis uiginti se uenire passa est, ad libertatem proclamandi licentia fuerit deneganda. His quoq; danda nõ est, qui ex ea nati tempore seruitutis eius erunt. *Decima replicatio est: Nisi is qui se uenire passus est, sit manumissus. Hæc replicatio reprobatur l. 40. ff. de liberali causa, his uerbis:* Cum pacto partitionis precij maior uiginti annis uenalem se prębuit: nec post manumissionem ad libertaté proclamare potest. *Hæc de prima propositæ regulæ, causæq; reprobatæ exceptione, eiusq; replicationibus sint dicta. Secũda propositæ regulæ exceptio uidetur esse: Nisi fiscus liberum hominé pro seruo uendiderit. Hæc exceptio reprobatur l. 5. C. de liberali causa, his uerbis:* Non ideo minus in libertatem proclamare potes ea, quam ancillam tuam esse dicis, quòd eã uendéte fisco cõparasti. *Tertia exceptio uidetur: Nisi liber homo maior uiginti annis uenditus sit. Et hæc exceptio reprobatur d. l. 5. his uerbis:* Sed nec hodie ad præscriptioné operatur, quòd uenditionis tépore maior uiginti annis fuerit: cũ ætatis allegatio nõ aliâs posit præscriptioné aduersus ciuem Romanum accõmodare, quàm si participandi precij gratia consensum seruituti dedisse probetur. *Quarta exceptio uidetur: Nisi pater filium suum uendiderit. Hæc exceptio reprobatur per ea quæ proposita sunt s̃. lib. 16. cap. 1. quæst. 5. reg. 8. Planè admittitur exceptio proposita in casu paupertatis & penuriæ, de quo d. reg. 8. except. 1. Hæc de uenditione liberi hominis, tertia causa propositæ quæstionis, sed reprobata.*

IIII. *Causa. Si liber homo in dotem datus sit, uel alio modo alienatus. Et hæc causa reprobatur l. ult. C. de ingenuis manumissis, hisce uerbis:* Status ingenuæ ex eo solo quòd uelut ancilla sponsaliorum nomine data proponitur, præiudicari nulla ratione potest. *Concordat l. 16. C. de liberali causa, his uerbis:* Si ministerium tuum quasi libera exhibuisti, ac te nesciéte quasi ancilla in dotem data, conscriptum instrumentum est: nihil hæc libertati tuæ nocere potuerunt, maximè cum te minoré ætate fuisse cõmemores, et placuerit minores uiginti annis nulla ratione mutare statũ posse, ac pro liberis seruos fieri: ne antè libertatem inconsultè amittát, quam alij propter ætatis rationem sine consilio pręstare non possunt. *Planè admittitur causa proposita sub eadem conditione, sub qua superior quoq; proxima, scilicet, Si alienatus sciens ex alienatione quid percepit. quod approbatur l. 23. §. 1. ff. de liberali causa. cuius uerba uide s̃. causa prox. except. 1. repl. 8.*

V. *Causa. De cõuentione priuata. Et hæc causa reprobatur l. 37. ff. d. tit. his uerbis:* Conuentio priuata neq; seruum quenquam, neq; libertũ alicuius facere potest. *Concordat l. 10. C. eod. tit. his uerbis:* Libertos priuatis pactis, uel actu quocunq; administrationis, non posse mutata conditione seruos fieri, certi iuris est.

VI. *Causa. Si liber obsequiũ seruitutis præstet. Hæc causa reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Vel actu quocunq; administrationis, &c. *Cui cõcordat l. 29. C. eod. tit. his uerbis:* Si tibi testaméto directa libertas à domino relicta est, & ex eo successerũt scriptę filię: nõ idcirco quòd secundum eius uoluntatem, uel contrà de filiabus uni præstas obsequiũ, cæteræ filiæ tuam rescindere possunt libertaté. *Concordat item l. 2. C. de ingenuis manumissis, hisce uerbis:* Ingenuam natam, neq; nutriméntorum sumptus, neq; seruitutis obsequium faciunt ancillam, neq; manumissio libertiná. *Concordat item l. 11. C. eod. tit. his uerbis:* Si uestram possessioné nullus præcessit titulus, sed ingenui constituti, operas mercede placita locastis: nec statui uestro quidquá derogatũ est, nec ad conuentionis implendã fidé soléniter agere prohibemini. *Concordat l. 3. C. de seruis reipub. manumittendis, hisce uerbis:* Titulo nõ præcedéte, quibus dominia seruorũ quæri solent, municipum libertus seruus non efficitur. Si itaq; secundũ legẽ Vectibulici, cuius legis potestatem Senatuscõsulto Iubẽtio Celso iterũ & Neratio Marcello consulibus facto, ad prouincias porrectã cõstitit, manumissus ciuitatẽ Romaná consecutus es: pòst uerò ut libertus tabulariam administrádo, libertatem quam fueras consecutus non amisisti: nec actus tuus filio ex liberto ingenuo suscepto, quo minus decurio esse posit, obfuit.

VII. *Causa. Si seruile nomen quis habeat. Et hæc causa reprobatur l. 10. C. de ingenuis manumissis, hiscè uerbis:* Ad recognoscendos singulos nomina cõparata publico cõsensu, ob cælandos natales ingenuis, si mutentur, minimè nocent: natosq; (licet in ministerio seruitutis) liberę conditionis, nõ seruos possessio, sed status ingenuos edi perficit. *Contradicit quodammodo l. 9. C. de liberali causa. cuius uerba uide s̃. cap. 10 quæst. 12. reg. 5.*

VIII. *Causa. De pacto parentis ut liberi seruiant. Nec ex hac causa seruitus potest constitui. quæ regula approbatur l. 36. C. de liberali causa, his uerbis:* Post certi temporis ministeriũ ancillæ, liberam eam esse cum ea paciscendo, conuentionis obtemperádi legi domina nullã habet necessitaté. Vtq; hoc uerum est, ita è cõtrario si filios suos, cõstituta cum his libera in ministerium tibi tradere promisisse probetur: parẽre placitis non compellitur.

IX. *Causa. Si liber homo per plurimos annos pro seruo habitus sit. Hæc causa reprobatur l. 3. C. de longi temporis præscript. quæ pro libertate, his uerbis:* Sola temporis lõginquitate, etiãsi sexaginta

antiotum cutticula excesserit, libertatis iura minimè munlari oportere cognuit æqui tati. *Cōcordat l.6.C.de ingenuis manumißis,his uerbis:* Scientis conditionē liberum non posse fieri seruū, euidentissimi iuris est. Cū igitur ptoponas patrem pupillorū, quorum ptecibus fecisti mentionem, uelut liberum te penes se habuisse in ministerium, licet in actu longi temporis: nō præcedente uetò titulo quo dominia quæri solent, mutate tuā conditionem minimè potuit.

X. *Causa. Si libera mulier seruo nupserit. Hæc causa senatusconsulto Claudiano introducta, reprobatur iure nouo Inst. de succeßionib. sublatis. §. fin. his uerbis:* Erat ex senatusconsulto Claudiano miserabilis per uniuersitatē adquisitio: cum libera muliet seruili amote bacchata ipsam libertatē per senatusconsultū amittebat, & cū libertate substātiā. Quod indignum nostris tēporibus esse existimantes, et à nostra ciuitate deleti, & nō inseri nostris Digestis cōcessimus. *Cōcordat l. unica. C. de S.C. Claudiano, his uerbis:* Cum in nostris tēporibus, in quibus multos labores pro libertate subiectorū sustinuimus, satis esse impiū ctedimus quasdā mulieres libertate sua fraudari, & quod ab hostiū ferocitate cōtra natutalē libertatē inductū est, hoc ad libidinē nequissimorū hominum inferri: Claudianū senatuscōsultum & omnem eius obseruationem circa denunciationes et iudicū sententias cōquiescete in postetū uolumus, ne ea quæ libera cōstituta est, uel semel decepta, uel infœlici libidine capta, uel alio quocunq; modo cōtra nataliū suorū ingenuitatem deducarut in seruitutē, & sit pessimū dedecus cognationis suæ fulgori: ut quę forsitā decoratos dignitatibus habeat cognatos, hæc in alienum cadat dominiū, & dominum pertimescat forsitan cognatis suis inferiorē. Quod & in libertis obseruari oportet: semel etenim libertate ponitam, pet tale dedecus in seruitutē deduci, religio temporū meorum nullo patitur modo. Sed ne serui uel adscripticij putēt sibi impunitū esse tale conamē, quod maximè in adscripticio adsetendum est, ne libetatū mulietū nuptijs ab his excogitatis, paulatim huiusmodi hominū condirio decrescat: sancimus, si quid tale fuerit uel à setuo uel ab adscripticio petpetratū, habete liberā potestatem dominū eius, siue pet se, siue pet præsidem ptouinciæ talē setuum uel adscripticium castigatione cōpetenti corrigere, & abstrahere à muliete tali. Quod si neglexerit, sciat in suum damnum huiusmodi desidiam reuersutam. *Concordat itē l.34. C. de liberali causa, his uerbis:* Libera concubinatus tatione nō cōstituitur ancilla. *Concordat item l.3. C. eod. tt. his uerbis:* Si libet homo alienæ ancillæ contubetnium sequarur, licet ei fuerit detiunciarum ut se abstineret, seruus domini mulieris non fit.

X I. *Causa. Si libertus ingratus fuerit erga patronum, in seruitutem potest reuocari. quæ causa approbatur per ea quæ habentur 7 cap. 11. quæst. 1. causa 2.*

X I I. *Causa. Si libertus se ingenuum dicens nō probauerit. Hæc causa reprobatur l.13. C. de ingenuis manumißis, hisce uerbis:* Ingenuum se contendendo nec probando, non amittit libettinitatem.

X I I I. *Causa. Damnatus iudicio publico interdum libertatem amittit. de qua re uide 5. lib. 3. cap. 3 quæst. 3. item quæst. 4. de ultimo suppl.*

X I I I I. *Causa. Si infans expositus educetur et Matur. Hæc causa reprobatur l.18. C. de episcopali audiēt.* Nemini licere uolumus, siue ab ingenuis genitoribus puer paruulus procreatus, siue à libertina progenie, siue seruili conditione maculatus expositus sit, eū puerum in suum dominiū uindicare, siue nomine dominij, siue adscripticiæ, siue colonatię conditionis: sed neq; ijs qui eos nutriendos sustulerint, licentiam concedimus penitus cum quadam distinctione eos tollere. Sed nullo discrimine habito, ij qui ab huiusmodi hominibus educati, uel nutriti, uel aucti sunt, liberi & ingenui appareant, & sibi adquitant: & in posteritatem suam, uel extraneos hæredes omnia quæ habuetint, quomodo uoluerint ttansmittant: hæc obsetuantibus non solum præsidibus ptouinciarum, sed etiam uiris teligiosissimis episcopis. *Concordat l.3. C. de infantib. expositis, his uerbis:* Sancimus nemini licete, siue ab ingenuis genitoribus puet patuulus ptocreatus, siue à libertina ptogenie, siue seruili cōdinone maculatus, expositus sit: eum puerum in suum dominium uindicare, siue nomine dominij, siue adscripticiæ, siue colonariæ condinonis. Sed neq; his qni eos nutriendos sustuletunt, licentiam coticedimus penitus cum quadam distinctione eos tollere, & educationem eorum ptocutare, siue masculi sint, siue fœminæ: ut eos uel loco libertorum, uel loco seruorum, uel colonorum, aut adscripticiorum habeant. Sed nullo discrimine habito, hi qui ab huiusmodi hominibus educati sunt, liberi & ingenui appareant, & sibi adquirant, & in posteritatem suam, uel exttaneos hæredes omnia quæ habuerint, quomodo uoluerint transmittant: nulla macula seruitutis, nel adscripticiæ, aut colonariæ conditionis imbuti, nec quasi patronatus iura in tebus eorum, ijs qui eos susceperunt prætendere concedimus: sed in omnem terram, quæ Romanæ ditioni supposita est, hæc obtineto. Neque enim oportet eos qui ab initio in-

tio infantes eiecerũt, & mortis fortè ſpem circa eos habuerunt, incertos cõſtitutos ſi qui eos ſuſçeperiot, hos iterum ad ſe reuocare conari, & ſeruili neceſsitati ſubiugare: oeq; hi qui eos pietaris rarione ſuadere ſuſtulerunt, fereodi ſunt denuò ſuam mutantes ſententiam, & in ſeruirutem eos retrahentes, licet ab initio huiuſmodi cogitationem habentes ad hoc proſiluerint, ne uideantur quaſi mercimonio contracto ita pietatis officium gerere. Hæc obſeruantibus tã uiris clariſsimis pręſidibos prouinciarum, quàm uiris religioſiſsimis epiſcopis, nec non officijs præſidalibus, & patribus & defenſoribus ciuitarum, & omni ciuili auxilio. *Hæc de cauſis conſtituendæ ſeruitutis, & adquirendæ dominicæ poteſtatis.*

DE CAVSIS SERVITVTIS ac dominicæ poteſtatis amittendæ, & libertatis adquirendæ. Cap. IIII.

I. *Cauſa eſt manumiſsio. de qua dicetur ĵ. cap. proxim. cum ſequentibus.*

II. *Cauſa libertatis adipiſcendæ eſt, ſi ſeruus à domino hæres ſit inſtitutus. quæ cauſa approbatur Inſtit. de hæredibus inſtituendis. §. ſeruus autem, his uerbis:* Seruus à domino ſuo hæres inſtitutus, ſi quidem in eadem cauſa manſerit, fit ex teſtamento liber, hęresq; ei neceſſarius. Si uerò à uiuo teſtatore manumiſſus fuerit, ſuo arbitrio hæreditatem adire poteſt: quia nõ fit neceſſarius hęres, cum utrunq; ex domini teſtamẽto non conſequarur. Quòd ſi alienatus fuerit, iuſſu noui domini, adire hæreditatem debet, & ea ratione per eum dominus fit hæres. nam ipſe alienatus, neq; liber, neq; hæres eſſe poteſt, etiamſi com libertate hæres inſtitutus fuerit. deſtitiſſe enim à libertaris datione uidetur dominus, qui eum alienauit. *Concordat Inſt. quibus ex cauſis manumit. non licet. §. idemq; iuris. cuius uerba uide ĵ. cap. proxim. except. 6. repl. 2. Concordat item l. 5. in prin. C. de neceſſarijs hæredibus, his uerbis:* Quidam cum teſtamentum conderet duobus hæredibus ſcriptis, unum quidem ex parte inſtituit, ſeruum autem ſuom, cuius & nomen addidit, ex reliqua parte ſine libertate ſcripſit hæredem, & poſtea eundem ſeruum alij legauit, uel poſt inſtitutionem hæredis ſeruum per legatum alij aſsignauit, & tunc hæredem eum ſine libertate inſtituit: & dubitabatur ſi huiuſmodi legatum uel inſtitutio aliquas uires poſsit habere, & cui adquiratur legatum uel inſtitutio. Dubitationis autem materia erat, quòd adhuc ſeruum ſuum cõſtitutum, hęredem ſine libertate ſcripſerat. Et taota inter ueteres exorta eſt contentio, ut uix poſsibile ſit uideri eandem decidere. Sed anriquitatem quidem hæc altercantem relinquendo, nobis alius modus huiuſmodi deciſionis inuentus eſt: quia ſemper ueſtigia uoluntatis ſequimur teſtatorum. Cum igitur inueoimus à ooſtro iure hoc eſſe inductũ, ut ſi quis ſeruum ſuum rutorem filijs ſois reliquerit ſine libertate, ex ipſa tutelæ datione præſumatur etiam ei libertatem fauore pupillorum impoſuiſſe: quare non hoc etiam in hæreditate & humanius, & fauore libertatis inducimus, ut ſi quis ſeruũ ſuum hæredem ſcripſerit ſine libertate, omnino ciuis Romanus efficiatur: quo inducto neq; adquiſitio, neq; tam effuſus ueterum atq; inextricabilis tractarus locum habeat? Neq; enim ferendum eſt ſupponere quoſdam eſſe ita ſupinos, ut eundem ſeruum & hæredem inſtituant ſine libertate, & iterum alij per legatum eundem ſeruum adſignent. *Propoſitæ cauſæ exceptio prima hæc eſt: Niſi ſeruus à domino hæres inſtitutus, etiam ſub conditione liber eſſe iuſſus ſit, conditioq; libertatis defecerit. quæ exceptio approbatur, ſimul & diſtinguitur l. 6. C. d tit. his uerbis:* Deciſione noſtra quã fecimus, ſancientes eum qui à domino ſuo ſine libertate hæres inſtituitur, uideri libertatem accepiſſe, in propria ſua firmitate durante: ſi quis ſeruum ſuum purè quidem hęredem inſtiruit, libertatem autem ſub condirione ei dooauit: ſiquidem condirio talis ſit, quæ in poteſtate ſerui poſita eſt, ille autem eam neglexerit, minimeq; compleuerit: & libertate eum & hæreditate ſua culpa defraudari. Sin autem caſualis condirio eſt, & ex fortunæ inſidijs defecerit: tunc humanitaris intuiru libertatem quidem ei omnimodo competere: hæreditatem autem ſiquidem ſolueodo ſit, ad alios uenire, quos leges nocant, ſi non aliquis fuiſſet ſubſtitutus. Sin autem ſoluendo non ſit, ut neceſſarius hæres conſtirutus, ſimul & libertatem & hæreditatem obtineat. Tunc enim ſecundum definitionem tam ueteris quàm noſtrę deciſionis, & liber & hæres neceſſarius exiſtat. *Huius exceptionis replicatio hæc eſt: Niſi conditio non fuerit in poteſtate ſerui. quæ replicatio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Sin autem caſualis conditio eſt, & ex fortunæ inſidijs defecerit: tunc humanitatis intuitu, &c. *Altera propoſitæ cauſæ exceptio eſt: Niſi poſt inſtitutionem ſeruus à domino fuerit alienatus. quæ exceptio approbatur Inſtitut. de hæredibus inſtitu. §. ſeruus autem, ibi: nam ipſe alienatus. cuius uerba uide ſ. ead. cauſa, in prin.*

III. *Cauſa. Si ſeruo à domino fideicommiſſum ſit relictum, uel alimenta ancillæ ut nutrici præſtita.*

Hæc causa reprobatur l. penult. ff. de probationibus, his uerbis: Si ancilla fuit, ad libertatem perductam non uideri, neque per fideicommissi relicti sibi probationẽ, nec quod alimenta sunt, ut nutrici, præstita. Planè admittitur causa proposita in testatore milite. quæ distinctio approbatur Nouell. c. 78. §. unde etsi cui. ibi: deinde si miles. cuius uerba uide suprà lib. 14. cap. 3. except. 35. repl. 3.

IIII. Causa. Si seruus tutor sit datus. Hæc causa approbatur Instit. qui testamen. tutor. §. sed sciendum est. cuius uerba uide suprà lib. 17. cap. 2. quæst. 1. except. 9. replic. 3. Concordat l. 9. C. de fideicommiss. libert. cuius uerba uide d. except. 9. replicat. 4. Concordat l. 5. §. cum igitur. C. de necessarijs hæredibus. cuius uerba uide suprà causa 2. in prin. Huius causæ exceptio prima hæc est: Nisi alienum seruũ quis tutorem filijs suis dederit. Hæc exceptio reprobatur d. l. 9. Secunda exceptio est: Nisi euidenter defunctum aliud uoluisse appareat. quæ exceptio itidem approbatur d. l. 9. in fine. Tertia exceptio est: Nisi quis seruum liberum putans, tutorem dederit. quæ exceptio approbatur Institut. d. §. sed sciendum. ibi: planè si per errorem. Concordat l. 22. ff. de testamen. tutela. cuius uerba uide d. replic. 3. duplic. 1. Concordat item l. 24. §. si quis tutorem. ff. de fideicommiss. libertatibus, his uerbis: Si quis tutorem ideo scripsit, quia liberum putauit: certissimum est, neque libertatem peti posse, neque tutelam libertatis præstationi patrocinari: & ita Marcellus libro XV. Digestorum, & Imperat. noster cum patre rescripsit.

V. Causa. Si seruus ad custodiam templi sit destinatus. Hæc causa reprobatur l. 35. ff. de liberali causa, his uerbis: Seruos ad templi custodiam, quod ędificari Titia uoluit, destinatos, neque manumissos, hęredis esse constitit. Concordat l. 2. in prin. ff. de pollicitationibus, & l. 3. C. de furtis: de quibus legibus alibi.

VI. Causa. Si seruus uoluntate domini in libertate sit moratus. Hæc causa approbatur l. 4. C. de fideicommiss. libertatibus. cuius uerba uide suprà cap. proxim. causa 1. except. 9. Huius causæ exceptio hæc est: Nisi dominus ignorauerit seruum suum esse. Hæc exceptio approbatur l. 28. ff. de liberali causa, his uerbis: Non uidetur domini uoluntate seruus in libertate esse, quem dominus ignorauit suum esse: & hoc est uerum. Is enim demum uoluntate domini in libertate est, qui possessionem libertatis ex uoluntate domini consequitur.

VII. Causa. Si seruus per uiginti annos in libertate sit moratus. Hæc causa approbatur l. 2. C. de longi temporis præscript. quæ pro libertat. his uerbis: Præstat firmam defensionem libertatis ex iusto initio longo tempore obtenta possessio. fauor enim libertati debitus, & salubris iam pridem ratio suasit, ut his qui bona fide in possessione libertatis per uiginti annorum spacium sine interpellatione morati essent: præscriptio aduersus inquietudinem status eorum prodesse debeat, ut & liberi & ciues Romani fiant. Huius causæ exceptio hæc est: Nisi mala fide in libertate seruus fuerit moratus. quæ exceptio approbatur l. 1. C. eod. tit. his uerbis: Mala fide morato in libertate diu, prodesse non potest longi temporis præscriptio. Vnde cum confitearis, fuga te ab eo cuius meministi, recessisse: intelligis ex hoc solo sine dolo malo in possessione te libertatis non esse.

VIII. Causa. Si seruus ciuiles honores gessit, uel ad militiam aut aliquam dignitatem sit allectus. Hæc causa reprobatur l. 11. C. de liberali causa, his uerbis: Non mutant serui statum, si ad ciuiles honores illicitè atq; improbè adspirauerint. Vnde si status moueatur quæstio, intelligere nobis licet nihil prodesse posse, quòd pater uester ciuiles honores gessit. Solentibus itaque ordinatis, apud præsidem prouinciæ de statu uestro cognoscetur. Concordat l. 38. C. eod. tit. his uerbis: Non idcirco minus, quòd te limenarcha creato nemo contradixit, reipublicæ nomine moueri tibi status quæstio potest. Huius causæ reprobatæ exceptio prima hæc est: Nisi dominus certior factus, intra certum tempus seruum non uendicauerit. Secunda exceptio est: Nisi sciente domino seruus ad militiam uel dignitatem adspirauerit. quæ duæ exceptiones approbãtur l. 6. C. qui militare possunt. cuius uerba uide suprà lib. 11. cap. 11. quæst. 1. reg. 1. Concordat l. 7. C. eod. tit. cuius uerba uide suprà lib. 2. cap. 1. quæst. 1. reg. 6. Concordat item Nouell. const. 123. §. si seruus, usque ad §. adscripticios. cuius uerba uide suprà lib. 10. cap. 2. quæst. 2. reg. 4. Concordat item l. 4. C. de præpositis sacri cubiculi, his uerbis: Iubemus omnes qui uel iam, &c.

IX. Causa. Si seruus liberam in uxorem duxerit: uel contrà ancilla libero nupserit. Hæc causa approbatur l. unica. §. sed etsi quis. C. de Latina libertat. toll. his uerbis: Si quis libero suam ancillam in matrimonio collocauerit, & dotem pro ea conscripserit (quod solitum est in liberis personis solum procedere) ancilla non Latina, sed ciuis efficiatur Romana. Si enim hoc quod frequentissimè in ciues Romanas, & maximè in nobiles personas fieri solet (id est dotalis instrumenti conscriptio) & in hac persona adhibitum est: necessarium est, consentaneum effectum huius scripturæ obseruari. Concordat Nouell. const. 22. §. si uerò cum quis. ibi: si enim ancillam. cuius uerba uide suprà lib. 14. cap. 3. except. 35. Huius causæ exceptio hæc est: Nisi inscio uel inuito domino matrimonium sit factum. quæ exceptio constat ex d. §. si uerò cum quis.

X. Causa. Si dominus ancillam in uxorem duxerit,

xerit, & nuptialis conscripserit instrumenta. Hæc causa approbatur Nouell. const. 78. §. unde etsi cui. cuius uerba uide ĩ. lib. 14. cap. 3. except. 35. replic. 3. Huius causæ exceptio prima hæc est: Nisi dominus nuptialia instrumenta non conscripserit. quæ exceptio constat ex d. §. unde etsi cui. Secunda exceptio est: Nisi non pro uxore, sed pro concubina dominus ancillam habuerit. quæ exceptio approbatur l. 29. C. de liberali causa, his uerbis: De ancilla matre natam, & ab eo redemptam, in cuius fuit contubernio, si non manumittitur, in seruitute permanere non ambigitur. *Concordat l. 34. C. eod. tit. his uerbis:* Libera concubinatus ratione nō constituitur ancilla. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi usque ad mortem domini concubina eius permanserit. quæ replicatio approbatur l. 3. C. communia de manumiß. his uerbis:* Si quis sine uxore constitutus, ancillam suam sub nomine habeat concubinæ, & in eadem usque ad mortem suam consuetudine permanserit, & forsitan liberos ex ea sustulerit: sancimus omnimodo non concedi hæredibus defuncti eandem, uel liberos eius, si etiam liberos habuerit, in seruitutem deducere: sed post mortem domini sub certo modo eripiatur in libertatem unà cum sobole sua, si etiam eam forsitan habuerit. Ipsi etenim domino dum superest, damus licentiam quomodo uoluerit uti tam ancilla sua, quàm etiam ex ea progenita sobole, & in suo ultimo elogio quidquid uoluerit cōtra eos disponere, id est quasi seruos eos alijs legare, siue in seruitutem hæredum nominatim relinquere. Sin autem taciturnitate eos præterierit, tunc post mortem eius ad libertatem eripiantur, ut sit mors domini libertatis eorum exordium. Hominibus etenim uxores habentibus, concubinas uel libertas uel ancillas habere, nec antiqua iura, nec nostra concedunt. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi dominus uxorem habuerit. tunc enim quia concubinam habere non potest, propositæ replicationi locus non est. quæ duplicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Hominibus etenim uxores habentibus. *De qua re uide item ĩ. lib. 17. cap. ultim. except. 8.*

XI. *Causa. Si seruus cum domino libertatem pactus sit. Hæc causa reprobatur l. 36. C. de liberali causa. cuius uerba uide suprà cap. proxim. causa 8. Concordat l. 13. §. fin. C. de transactionibus. cuius uerba cum similibus uide in Comment. pactorum cap. 3. except. 6. Planè admittitur causa proposita; si dominus à seruo ob eam causam pecuniam acceperit. quæ distinctio approbatur l. 9. C. de condictione ob causam. cuius uerba uide ĩ. causa 14.*

XII. *Causa. Si dominus seruum adoptauerit, uel filius nuncupatus sit. Hæc causa approbatur l. unica. §. similiq; modo. C. de Latina liber. toll. his uerbis:* Si dominus inter acta quendam seruum filium nominauerit, uoci eius (quantum ad liberam conditionem) credendum est. Si enim ipse tali affectione fuerit accensus, ut etiam filium suum seruum nominare non indignetur, & hoc non secretò, neque inter solos amicos, sed etiam actis interuenientibus, & quasi in iudicij figura nominauerit: quomodo potest eum seruum iterum saltem morientem habere? sed producatur & ipse in ciuitatem Romanam, uera libertate, & non falso sermone domini sui sustentatus. *Concordat Inst. de adoptionibus. §. fin. cuius uerba uide ĩ. lib. 16. cap. 8. quæst. 3. reg. 6.*

XIII. *Causa. Si seruus in clerum sit allectus. Hæc causa approbatur, simul & distinguitur Nouell. c. 123. §. si seruus. usq; ad §. adscripticios. cuius uerba uide ĩ. lib. 10. cap. 1. quæst. 2. reg. 4.*

XIIII. *Causa. Si dominus pecuniam acceperit, ut seruum manumittat. Hæc causa approbatur l. 19. ff. de manumiß. his uerbis:* Si quis ab alio numos acceperit, ut seruos suos manumittat: & ab inuito libertas extorqueri potest, licet plerunque pecunia eius numerata sit: maximè si pater uel frater naturalis pecuniam dedit. uidebitur enim similis ei qui suis numis redemptus est. *Huius causæ exceptio prima hæc est: Nisi ex peculio pecunia domino sit data. Hæc exceptio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Licet plerunque pecunia eius numerata sit. *Huic quodammodo uidetur contradicere l. unica. §. fin. C. si seruus extero se emi. cuius uerba uide alibi. Secunda exceptio uidetur: Nisi à seruo dominus pecuniam acceperit, ut eum manumittat. hoc enim casu quia inter dominum & seruum pactum non subsistit, ut suprà causa 11. est ostensum: uidetur nec causæ propositæ esse locus. uerùm exceptio hæc reprobatur l. 9. C. de condictione ob causam, his uerbis:* Si liber constitutus ut filiæ tuæ manumittantur, aliquid dedisti: causa non secuta, de hoc tibi restituendo condictio competit. Nam si quid seruus de peculio domino dederit, contra eum quidem nullam actionem habere potest: sed dominum qui semel accipere pecuniam pro libertate passus est, aditus rector prouinciæ hortabitur (salua reuerentia) fauore scilicet libertatis placito suo stare. *Concordat l. 8. C. de liberali causa, his uerbis:* Cum adfirmes placuisse quondam domino tuo, ut pro te & pro filia tua dato numo certæ quantitatis uos manumitteret, & te tantummodo liberauit: aditus rector prouinciæ hortabitur eum, salua reuerentia, quam patrono liberti solent exhibere, placito suo stare. *Plura de causa proposita,*

eiusq;

eiusq; exceptionibus uide J. causa proxim.

X V. Causa. *Si seruus suis numis sit redemptus. Hæc causa approbatur l.67. ff. de iudicijs, hisce uerbis:* Qui se dicit suis numis redemptum esse, si hoc probauerit, exinde liber erit, ex quo redemptus est: quia constitutio non liberam pronunciari præcipit, sed restitui ei libertatem iubet. Proinde compellendus erit manumittere eũ, qui se suis numis redemit. Sed si latitet, exempla senatusconsultorum ad fideicommissam libertatem pertinentium, induci oportet. *Concordat l. 4. in prin. ff. de manumiss. his uerbis:* Is qui suis numis emitur, epistola diuorũ fratrum ad Vrbium Maximum in eam conditionem redigitur, ut libertatem adipiscatur. *Concordat item l.5. ff. eod. tit. his uerbis:* Si quis dicat suis numis se emptum, potest cousistere cum domino suo, cuius in fidem confugit, et queri quòd ab eo non manumittatur, Romę quidem apud pręfectum urbi, in prouincijs uerò apud pręsides ex sacris constitutionibus diuorum fratrum: sub ea tamen denunciatione, ut is seruus qui hoc intẽderit, nec impleuerit, in opus metalli detur: nisi fortè dominus reddi sibi eum maluerit, utique non maiorem ex ea causa pœnam cõstituturus. *Concordat item l.19. ff. eod. tit. cuius uerba uide s̄. causa prox. Confirmatio huius causæ proponitur d.l.4. §. 1. his uerbis:* Et quidem numis suis nõ propriè uidetur dici emptus, cum seruus numos suos habere non possit. Verùm conniuentibus oculis, credendum est suis numis eum redemptum: cum nõ numis eius qui eum redemit, comparetur. *Propositæ causæ exceptio prima hæc est: Nisi non suis, sed alienis numis seruus sit redemptus. Hæc exceptio constat ex iam propositis: uerùm eius replicatio prima hæc est, Nisi non emptoris, sed alterius numis sit emptus. quæ replicatio approbatur d. l. 4. §. proinde, his uerbis:* Siue ex peculio, quod ad uenditorem pertinet, siue ex aduentitio lucro, siue etiam amici beneficio, uel liberalitate, uel prorogante eo, uel repromittente, uel se delegante, uel in re recipiente debitum, redemptus sit: credendum est suis numis eum redemptum. Satis enim est, quòd is qui emptioni suum nomen accommodauerit, nihil de suo impendit. *Plures propositæ exceptionis replicationes uide J. except. 2. Secunda exceptio est: Nisi cum alius seruum sibi emisset, seruus illi precium de suo offerat. Hæc exceptio approbatur d. l. 4. §. si ab ignoto, his uerbis:* Si ab ignoto emptus sit, postea autem precium suum obtulerit: dicendum erit non esse audiendum. ab initio enim hoc agi debet, ut imaginaria fiat emptio, et per fidem contractus inrer emptorem & seruum agatur. Siue igitur non hoc ab initio est actum, ut suis numis redimeretur, siue hoc acto numos seruus non dedit: cessabit libertas. *Concordat exceptioni propositæ l.12. C. de liberali causa. cuius uerba uide s̄. cap. proxim. causa 3. in prin. Tertia exceptio est: Nisi cum hoc ab initio ageretur, ut seruus suis numis redimeretur, seruus postea numos non dedit. Hæc exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Siue hoc acto seruus numos non dedit. *Huius exceptionis prima replicatio est: Nisi cum hoc ab initio ageretur, ut seruus suis numis redimeretur, emptor festinans ipse suos numerauerit. quæ replicatio approbatur ibidem his uerbis:* Vnde quæri poterit, si cùm hoc ab initio esset actum, emptor festinauit, & precium numerauit: an postea ei satisfacto, seruus constitutione uti possit? & puto posse. *Secunda replicatio est: Nisi emptor seruo numos prorogauit. Hæc replicatio approbatur ibidem, his uerbis:* Proinde etsi ei numos prorogauit emptor, cum ei paruerit: poterit ad libertatem peruenire. *Tertia replicatio proponitur J. except. 11. Quarta exceptio est: Nisi in ipsa uenditione non fuerit expressum, ut seruus manumittatur. Hæc exceptio reprobatur d.l. 4. §. siue autem. ff. de manumissionibus, his uerbis:* Siue autem exprimatur in contractu (uelut in emptione) hoc ut manumittatur, siue non exprimatur: uerius est libertatem competere. *Quinta exceptio est: Nisi ita seruus emptus est, ne manumittatur. Et hæc exceptio reprobatur ibidem, his uerbis:* Ergo etsi fortè quis sic comparauerit suis nnmis, ne eum manumittat: benigna est opinio dicentium hunc ad libertatem peruenire: cum ei nomen emptionis imaginarius iste emptor accommodet, & præterea nihil ei absit. *Sexta exceptio est: Nisi non à priuato, sed à fisco uel republica seruus suis numis sit emptus. Et hæc exceptio reprobatur d.l. 4. §. nihil autem, his uerbis:* Nihil autem interest à quo quis suis numis ematur, à fisco, uel à ciuitate, uel à priuato, cuiusque sit sexus is qui emit. *Septima exceptio est: Nisi fœmina seruum emerit. Hæc exceptio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Cuiusque sit sexus is qui emit. *Octaua exceptio est: Nisi minor uiginti annis uendiderit. Reprobatur hæc exceptio ibidem, his uerbis:* Sed etsi minor sit uiginti annis qui uendidit, interueniet constitutio. *Nona exceptio uidetur: Nisi pupillus uel seruus emat. Et hæc exceptio reprobatur ibidem, his uerbis:* Nec comparantis quidem ætas spectatur. nam etsi pupillus emat, æquum est eum fidem implere, cum sine damno eius hoc sit futurum. Idem etsi seruus est. *Decima exceptio est: Nisi seruus suis numis redemptus, ad libertatem perduci non posit. Hæc exceptio approbatur d. l.4. §. in illis, hisce uerbis:* In illis sanè seruis nõ interuenit cõstitutio, qui in totũ ad libertatem perduci nõ possunt: utputa exportandus,

dus, uel ſi hac lege uenierit, uel teſtamento haoc conditionem acceperit, ne unquam mauumitteretur. *Vndecima exceptio eſt: Niſi nō totū, ſed pars precij tantum ſerui numis ſoluatur. Hec exceptio ipſo quidē iure ſubſiſtit, uerùm eius replicatio proponitur d.l.4.§.ſuis, hiſce uerbis:* Suis autem numis redemptus, etſi totum precium non numerauerit, ex operis tamen ipſius acceſſerit aliquid ut repleri preciū poſsit, uel ſi quid ſuo merito adquiſierit: dicendū eſt libertatem competere. *Alia propoſitæ exceptionis replicatio proponitur d. l. 4. §. fin. his uerbis:* Sed etſi partem quis redemit, pars altera ex cauſa lucratiua acceſſerit: diceodum erit cooſtiturionem locum habere. *Duodecima exceptio eſt: Niſi ſocius qui partem in ſeruo habet, alteram partem ſerui numis redemerit. Hæc exceptio approbatur d.l. 4. §. quòd ſi partem, his uerbis:* Quòd ſi partem ſuis numis redemerit, cum partem ſetui haberet, ad conſtitutionem noo pertinebit: noo magis quàm qui cum proprietarem haberet, uſumfructum redemit. *Decimatertia exceptio eſt: Niſi dominus proprietatis uſumfructum ſerui eius numis redemerit. quæ exceptio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Non magis quàm qui cum, &c.

Decimaquarta exceptio uidetur: Niſi fructuarius ſerui proprietatem eius numis emerit. Reprobatur hæc exceptio ibidem, hiſce uerbis: Sed qui cum fructuarius eſſet, proprietatem redemerit: io ea conditione eſt, ut ad cooſtiturionem pertineat. *Decimaquinta exceptio eſt: Niſi duo ſeruum emerint, unus ſuis, alter ſerui numis. quæ exceptio approbatur, ſimul & diſtinguitur d.l.4.§. penult. his uerbis:* Sed ſi duo ſeruum redemerint, alter proprijs numis, alter ſerui: dicendum erit conſtiturionem ceſſare, niſi fortè is qui proprijs oumis redemit, manumittere fuerit paratus. *Hæc de decimaquinta cauſa libertatis.*

X V I. *Cauſa. Si cum ancilla uendita eſſet ne proſtitueretur, ſit proſtituta. Hæc cauſa approbatur l. unica. §. ſimiliq; modo. C. de Latina libertate tollenda, his uerbis:* Si quis ancillam ſuam ſub hac conditione alienauerit, ne proſtituatur, nouus autem dominus impia mercatione eam proſtituendam eſſe tentauerit: uel ſi priſtinus dominus iniectionem manus in tali alienarione ſibi reſetuauerit, & cum ad eū fuerit reuerſa, ipſe ancillam proſtituerit: illico in libertatem Romanam eripiatur, & qui eam proſtituerit, ab omni iure patrooatus repellatur. Qui enim ita demum degener et impius conſtitutus eſt, ut talem exerceret mercarionem: quomodo dignus eſt uel ancillam uel libertam eam habere? *Concordat l. 1. C. ſi mancipiū ita uenierit, ne proſt. his uerbis:* Præfectus urbi amicus ooſter, eam quę ita uenijt, ut ſi proſtituta fuiſſet, abducendi poteſtas eſſet, ei cui ſecundom conſtitotionem diui Hadriani id competit: abducendi impertiet facultatem. Quòd ſi eum patiētiam accommodaſſe cootra legem quā ipſe dixerat, ut in turpi quæſtu mulier haberetur, animaduerterit: libertate competente ſecundum interpretarionem eiuſdem principis, perduci eam ad prætorem, cuius de liberali cauſa iuriſdictio eſt, ut ibi lis ordinetur, iubebit. Nec enim tenor legis quam ſemel comprehendit, intermittitur, quòd dominiū per plures emptotum perſonas ad primum qui proſtituit, ſioe lege ſimili peruenit. *Concordat item l. 6. in fine. ff. qui ſine manumiſſ. ad libert. perueniunt. cuius uerba uide ȷ. cap. 6. except. 13. repl. 4. Propoſitæ cauſæ exceptio prima hæc eſt: Niſi uenditor ſub hac cōditione, Si fuerit proſtituta, iniectionem manus ſibi reſeruauerit. tūc enim proſtituta libera quidem nō fit, ſed ad uenditorē per iniectionem manus redit. quæ exceptio conſtat ex uerbis d. l. 1. iam propoſitis hiſce:* Præfectus urbi amicus noſter, eam quę ita uenijt, ut ſi proſtituta fuiſſet, abducendi poteſtas eſſet, ei cui ſecundum conſtitutionem diui Hadriani id competit, abducendi impertiet facultatem. *Huius exceptionis replicatio eſt ȷ. except. prox. Secunda exceptio eſt: Niſi uenditor legi uenditionis renunciauerit. quæ exceptio reprobatur uerbis d.l.1. iam propoſitis hiſce:* Quòd ſi eum patientiam accommodaſſe contra legem quam ipſe dixerat, ut in turpi quæſtu mulier haberetur, animaduerterit, &c. *Concordat l. 7. ff. qui ſine manumiſſ. ad libert. his uerbis:* Imperator noſter cum patre ſuo conſtituit in eo qui cum poſſet abducere proſtitutā ancillam pecunia accepta, manus ioiectionem uendiderit, ut libera eſſet. nihil eoim intereſt ipſe abducas et proſtituas, ao paňaris proſtitutam eſſe precio accepto, cō poſsis eximere. *Tertia exceptio eſt: Niſi non emptor, ſed is cui emptor rurſus ſine dicta lege uendidit ancillam, proſtituit. Et hæc exceptio reprobatur uerbis d. l. 1. §. fin. iam propoſitis hiſce:* Nec enim tenor legis quam ſemel comprehendit, intermittitur, quòd dominium per plures emptotum perſonas ad primum qui proſtituit, ſine lege ſimili petuenit. *Concordat l. 7. in prin. ff. de iure patronatus, hiſce uerbis:* Diuus Veſpaſianus decreuit, ut ſi qua hac lege uenierit oe proſtitueretur, et ſi proſtituta eſſet, ut eſſet libera: ſi poſtea ab emptore alij ſine conditione ueniet: ex lege uenditionis liberam eſſe, & libertam prioris uenditoris. *Quarta exceptio eſt: Niſi is qui tali lege ne proſtituatur, ancillam uendidit, eam proſtituit. Hæc exceptio reprobatur l. unica. §. ſimiliq; modo. ibi: uel ſi priſtinus dominus. C. de Latina libertat. toll. cuius uerba uide ȷ. ead. cauſa, in prin. Concordat l. 10. §. 1. ibi: At ſi uenditor. ff. de*

in ius

in ius uocando. cuius uerba uide 5. *lib.* 6. *cap.*1. *quæst.* 4. *reg.*6. *except.*6.

X V I I. *Causa. Si seruus æger uel infans à domino eiectus sit, & pro derelicto habitus. Hæc causa approbatur l.*2. *ff. qui sine manumißione ad liber. his uerbis:* Seruo quem pro derelicto dominus ob grauem infirmitatem habuit, ex edicto diui Claudij competit libertas. *Concordat l.* 1. §. *sed scimus. C. de Latina libert. toll. his uerbis:* Scimus hoc etiã esse in antiqua Latinitate ex edicto diui Claudij introductum, quòd si quis seruum suum ægritudine periclitantem sua domo publicè eiecerit, neque ipse eum procurãs, neq; alij eum commendãs (cum erat ei libera facultas) si non ipse ad eius curam sufficeret, in Xenonẽ eum mittere, uel quo poterat modo eum adiuuare: huiusmodi seruus in libertate Latina antea morabatur: & quem ille morientem antea dereliquit, eius bona iterum cum moreretur, accipiebat. Talis itaq; seruus libertate necessaria, domino etiam nolente, reipsa donatus, fiat illico ciuis Romanus, nec aditus in iura patronatus quondam domino reseruetur. quem enim à sua domo, suaque familia publicè repulit, neq; ipse eum procurans, neq; alij commẽdans, neque enim in uenerabilem Xenonem mittens, neque consueta ei præbens salaria: maneat ab eo eiusq́; substantia penitus segregatus, tam in omni tempore uitæ liberti, quàm cum moriatur, nec non postquam iam fuerit in fata sua concessus. *Concordat item Nouell. c.* 153. *his uerbis:* Crimen à sensu humano alienum, &c.

X V I I I. *Causa. Si seruus à domino in capitali causa non sit defensus. Hæc causa reprobatur l.* 9. §. 1. *ff. qui & à quibus manumißi, hisce uerbis:* Nec ille liber fieri potest, qui à domino nõ est defensus in capitali crimine, & postea absolutus est. *Concordat l.* 13. *ff. de statu hominum, his uerbis:* Seruus in capitali causa fortunæ iudicio à domino commissus: etsi fuerit absolutus, non fit liber. *Concordat item l.* 9. *ff. de publicis iudicijs, hisce uerbis:* Sciendum est, si in capitali causa suum seruum reum crimine factum quis non defenderit, non eum pro derelicto haberi. Et ideo si absolutus fuerit, non liberum fieri, sed manere domini.

X I X. *Causa. Si seruus iudicio publico sit damnatus. Hæc causa reprobatur per ea quæ habentur* 5. *lib.*3. *cap.*15. *quæst.*3 *reg.*5.

X X. *Causa. Si seruus fugitiuus in arenam se dederit. Hæc causa reprobatur l. ult. ff. de fugitiuis, hisce uerbis:* Si in arenam fugitiuus seruus se dederit, ne iste quidem periculo discriminis uitæ, quod sibi irrogauit, potestatem domini euitare poterit. nã diuus Pius rescripsit, omnino eos dominis suis reddendos, siue ante pugnam ad bestias, siue post: quoniã interdum aut pecunia interuersa, aut commisso aliquo maiore maleficio, ad fugiendam inquisitionem uel iusticiam animaduersionis in arenam se dare mallent. Reddi ergo eos oportet.

X X I. *Causa. Si seruus defuncti domini cadauer pileatus antecedat, uel in lecto cadaueris stet uoluntate testatoris uel hæredis. Hæc causa approbatur l. unica* §. *sed & qui. C. de Latina libert. toll. his uerbis:* Qui domini funus pileati antecedunt, uel in ipso lectulo stantes cadauer uentilare uidentur: si hoc ex uoluntate fiat uel testatoris, uel hæredis, fiant illico ciues Romani. Et ne quis uana liberalitate iactare se concedatur, ut populus quidem eum quasi humanum respiciat, multos pileatos in funus procedentes aspiciens, omnibus autem deceptis maneant illi in pristina seruitute publico testimonio defraudati. Fiant itaq; & hi ciues Romani, iure tamẽ patronatus patronis integro seruato.

X X I I. *Causa. Si seruus domini mortem uindicauit uel detexit. Hæc causa approbatur l.* 4. *in prin. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Si necem domini detexerit seruus, prętor statuere solet ut liber sit: & constat eum quasi ex senatusconsulto libertatem consecutum, nullius esse libertum. *Concordat l.* 1. *C. quibus ex causis serui pro præmio libert. accip. his uerbis:* Quoniam religiosa sollicitudo ad augendam prouocandamq́; fidei obseruationem iuris prętmio affici debet: si ad ulciscendam necẽ domini, incorruptis probationibus, ac strenuo nisu constiteris: libertatem, quam his qui dominorum cædem uindicant, iampridem senatusconsultis, & statutis principum præstari sancitũ est: etiam tu pro tam ingentibus meritis non ex ipso facto, sed additione, & sententia præsidis reportabis.

X X I I I. *Causa. Si seruus adulterinam monetam exercentes detulit. Hæc causa approbatur l.* 2. *C. d. tt. his uerbis:* Serui qui monetarios adulterinam monetam clandestinis sceleribus exercentes, in publicum detulerint: ad ciuitatem Romanã donentur, ut eorum domini precium à fisco percipiant.

X X I I I I. *Causa. Si seruus raptum uirginis detulit. Hæc causa approbatur l.* 3. *C. eod. tt. his uerbis:* Si quis seruus raptus uirginis facinus dissimulatione præteritum, aut pactione transmissum, detulerit in publicum: libertate donetur.

X X V. *Causa. Si seruus desertorem militiæ detulerit. Hæc causa approbatur l.* 4. *C. d. tt. his uerbis:* Si desertorem militię seruus prodiderit, libertate donetur.

X X V I. *Causa. Si seruus ita uenierit, uel legatus sit, uel per fideicommissum relictus, ut manumittatur: eo*

tur: eo qui ad manumittendum seruum tenetur nõ manumittente, seruus ipse iure uel sententia prætoris uel iudicis fit liber. de qua re uide J. cap. 8. except. 29. item J. lib. prox. cap. 1. quæst. 4. reg. 8. exc. 2.

DE MANVMISSIONE.
Cap. V.

INter causas libertatis præcipuum locũ obtinet manumißio. de qua in hoc & sequentib. aliquo capitibus dicetur.

I. DEFINITIO MANVMISSIONIS.

Definitur manumißio Inst. de libertinis. §. 1. his uerbis: Manumissio, est de manu datio. nam quãdiu aliquis in seruitute est, manui & potestati suppositus est: & manumissus liberatur à domini potestate. Quæ res à iure gentium originem sumpsit: utpote cum iure naturali omnes liberi nascerentur, nec esset nota manumissio, cum seruitus esset incognita. Sed postquam iure gentium seruitus inuasit, securum est beneficiũ manumissionis. & cùm uno communi nomine homines appellarentur, iure gentium tria hominum genera esse cœperunt. liberi, & his contrarium serui: & tertium genus libertini, qui desiesant esse serui. Concordat l. 4. ff. de iusticia & iure. cuius uerba uide S. lib. 1. cap. 6. de iure gentium.

II. QVO IVRE INTRODVCTA EST MANVMISSIO?

Iure gentium. quod approbatur uerbis iam propositis hisce: Quæ res à iure gentium originem sumpsit. Concordat d. l. 4.

III. DE EXCEPTIONIBVS ADUERSUS MANUMISSIONEM: & primùm de ijs quæ sumuntur ex persona manumittentis.

Regulariter quidem ex manumißione oritur libertas. quæ regula approbatur l. 7. C. de liberali causa, his uerbis: Si ab eo cuius seruus fuisti, manumissus es: frustra libertatis controuersiam sustines, maximè ab hærede eius qui te manumisit. cum etsi iure libertas nõ processerit, respectu tamen aditæ hæreditatis uolũtatem defuncti suo cõsensu firmare debuit. Huius autem regulæ plures & uariæ sunt exceptiones, quarum aliæ ipsi manumißioni insunt, aliæ uerò eam sequuntur. Prioris generis exceptiones in hoc & sequentibus duobus capitibus proponentur: posterioris uerò generis exceptiones proponentur J. cap. 8. cum sequentibus. Prioris autem generis exceptiones desumptæ sunt partim ex persona manumittentis, partim ex persona manumißi uel manumittendi, partim ex persona eius apud quem manumittitur, partim ex modo & uerbis manumißionis, partim denique ex alijs manumißionis circumstantijs, de quibus ordine dicetur: & primùm de ijs exceptionibus, quæ sumuntur ex persona manumittentis.

I. EXCEPTIO: Nisi is qui per fideicommissum libertatem relinquit, aliud fideicommissum pecuniarium relinquere non poßit. Hæc exceptio elicitur ex l. 24. in prin. ff. de fideicom. libertat. hisce uerbis: Generaliter dicemus, eos posse fideicommissariam libertatem adscribere, qui fideicommissum pecuniariũ possunt relinquere. Qui autem sint tales, dictum in Comment. legatorum.

II. EXCEPTIO: Nisi is qui alienare non potest, manumiserit. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit, uerùm eius replicatio hæc est: Nisi ex causa fideicommiß. manumiserit. Hæc replicatio approbatur l. 31. §. qui fideicomm. ff. de fideicom. libert. his uerbis: Qui fideicommissariam libertatem debet, etiam eo tempore quo alienare prohibitus erit, manumittere poterit. Concordat l. 51. §. is autem. ff. eod. tit. his uerbis: Is qui rogatus est manumittere, etiam eo tempore quo alienase prohibetur, potest manumittere. Propositæ exceptionis species sequuntur.

III. EXCEPTIO: Nisi filiusfamiliâs uel seruus seruum peculiarem manumiserit. Hæc exceptio approbatur l. 13. ff. de iure patronatus, his uerbis: Filiusfamiliâs seruum peculiarem manumittere non potest: iussu tamen patris manumittere potest, qui manumissus libertus fit patris. Concordat l. 2. C. qui manumit. non possunt, his uerbis: Seruos meos nec per interpositam personam ad libertatem perducere homines peculij sui posse, mãdatis principum comprehenditur. Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi iussu patris filius manumiserit. quæ replicatio approbatur uerbis d. l. 13. iã propositis hisce: Iussu tamen patris manumittere potest. Concordat l. 16. ff. eod. tit. cuius uerba uide J. except. 5. repl. 20. Concordat item l. 22. ff. eod. tit. his uerbis: Nepos ex filio uoluntate aui, ut filius patris uoluntate, potest manumittere: sed manumissus, patris uel aui libertus est. Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi filius à patre iussus manumittere, post mortem demum patris manumiserit. quæ duplicatio approbatur l. 15. §. fin. ff. qui & à quib. manumiß. his uerbis: Iulianus ait, si posteaquam pater permiserit filio manumittere, filius ignorans patrẽ decessisse, manumiserit uindicta: nõ fieri eum liberũ. Sed etsi uiuit pater, & uolũtas mutata erit: non uideri uolente patre filium manumisisse. Concordat l. 4. in prin. ff. de manumißis uindicta, his uerbis: Si pater filio permiserit seruũ manumittere, & interim decesserit intestatò, deinde filius ignorans patrem suũ mortuũ, libertatẽ imposuerit: libertas seruo fauore libertatis contingit, cum non appareat mutatã esse domini uoluntatem. Altera duplicatio est: Nisi uoluntas patris sit mutata. quæ duplicatio approbatur uerbis d. l. 15. §. fin. iam propositis hisce: Sed etsi uiuit pater, & uoluntas muta-

ta erit: non uideri uolente patre, filium manumisisse. *Concordat d.l.4. in prin. his uerbis*: Sin autem ignorante filio ueruisset pater per nuncium, & antequam filius certior fieret, seruum manumisisset: liber non fit. Nam ut filio manumittente seruus ad libertaté perueniat, durare oportet patris uoluntatem. Nam si mutata fuerit: non erit uerũ uoléte patre filium manumisisse. *Tertia duplicatio est: Nisi pater surdus uel mutus sit. Hæc duplicatio reprobatur l.10. ff. de manumissis uindicta, his uerbis*: Surdi uel muti patris filius iussu eius manumittere poterit: furiosi uerò filius nõ poterit manumittere. *Quarta duplicatio est: Nisi pater furiosus sit. quæ duplicatio approbatur uerbis iam dictis hisce*: Furiosi uerò filius nõ poterit manumittere. *Quinta duplicatio est: Nisi non specialem seruũ pater filiũ manumittere iusserit, sed arbitrio eius permiserit, quẽ uelit manumittere. quæ duplicatio reprobatur l.22. ff. d. tt. his uerbis*: Pater ex prouincia ad filiũ, sciens Romæ agentem, epistolá fecit, qua pmisit ei qué uellet ex seruis, quos in ministerio secú hic habebat, uindicta liberare: postquam filius manumisit Srichũ apud prętorem, quæro, an fecerit liberum? Paulus respondit, quare hoc nõ cõcessum credamus patri, ut permittere posset filio, ex his quos in ministerio haberet, manumittere? Solam enim electionem filio concessit. Cæterùm ipse manumisit. *Hæc de prima replicatione. Secunda replicatio est: Nisi seruum castrensis peculij filiusfamilias manumiserit. quæ replicatio approbatur l. 6. ff. de castrensi peculio. cuius uerba uide s̄.lib.16. cap 3. quæst.1. except.1. concordat l.19. §. pater. ibi: deniq; filium. ff eod. tt. cuius uerba uide j. repl.13. distinct.2. uide itẽ j. lib. prox. cap.1. quæst. 4. reg.1. except.1. Tertia replicatio est: Nisi seruum putans se liberum, seruũ manumiserit. quæ replicatio approbatur l. 19. ff. qui & à quibus manumiss. his uerbis*: Cõpetit libertas data ab eo, qui postea seruus ipse pronunciatus est.

IIII. EXCEPTIO: *Nisi pupillus seruum suũ manumiserit. Hæc exceptio approbatur l.9. §. ex hoc. ff. de author. tutor. his uerbis*: Ex hoc quod pupillus nullam rem sine tutoris authoritate alienare potest, apparet nec manumittere eum sine tutoris authoritate posse. *Huius exceptionis replicatio prima uidetur esse: Nisi ex causa fideicommissi pupillus manumiserit. Hæc replicatio reprobatur l.11. ff. de fideicom. libert. his uerbis*: Ex causa fideicõmissi seruo libertaté dare sine tutoris authoritate pupillus non potest. *Secunda replicatio est: Nisi apud consilium pupillus manumissionis causa adprobata, manumiserit. Hæc replicatio approbatur l.24. ff. de manumissis uindicta, his uerbis*: Pupillus qui infans nó est, apud cõsiliũ rectè manumittit: scilicet tutore authore, ita tamen ut peculium eum non sequatur. *Tertia replicatio est: Nisi tutore authore pupillus manumiserit. Hæc replicatio ipso quidẽ iure subsistit, uerùm eius duplicatio hæc est: Nisi non apud consilium causa manumissionis adprobata, manumissio sit facta. Hæc duplicatio approbatur l.9. §.1. ff. de author. tutor. his uerbis*: Licet tutoris authoritate manumittat pupillus, debet ex lege Aelia Sẽtia apud consilium causam probare.

V. EXCEPTIO: *Nisi minor uiginti annis seruum manumiserit. Hæc exceptio approbatur inst. quib. ex causis manumittere nõ licet. §. eadẽ, his uerbis*: Lege Aelia Sentia domino minori uiginti annis nõ aliter manumittere permittitur, quàm si uindicta apud consilium, iusta causa manumissionis adprobata fuerint manumissi. *Concordat Inst. eod. tt. §. sed cum libertas. cuius uerba uide j. repl. 14 dupl. 1. Item cõcordat l.4. §. item si minor. ff. de fideicommiss. libert. cuius uerba uide j. rep. 14. Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi apud consilium minor manumiserit. quæ replicatio constat ex uerbis iam propositis hisce*: Quã si uindicta apud consilium, &c. *Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi non iustã manumittendi causam minor habeat. tunc enim nec apud consilium ei manumittere permittendum. quæ duplicatio constat ex uerbis supradictis hisce*: Iusta causa manumissionis adprobata. *Concordat l.16. in prin. ff de manumissis uindicta, his uerbis*: Illud in causis probádis meminisse iudices oportet: ut non ex luxuria, sed ex affectu descendentes causas probent. nec enim delicijs, sed iustis affectionibus dedisse iustá libertaté legem Aeliam Sentiá credendum. *Hic quæ sint iustæ manumissionis causæ sciendum, quas uide in replicationib. proximè sequẽtibus. Propositæ autem duplicationis triplicatio hæc est: Nisi causa manumissionis apud consilium semel adprobata & recepta sit. tunc enim ea qualiscunq; sit, nõ amplius in dubium uocanda. quæ triplicatio approbatur Inst. d. tt. §. semel autem, his uerbis*: Semel autem causa adprobata, siue uera sit, siue falsa: nõ retractetur. *Concordat l.9. ff. de manumissis uindicta, his uerbis*: Sciendum est, qualiscunq; causa probata sit & recepta, libertatem tribuere oportere. nam diuus Pius rescripsit, causas probatas reuocari non oportere (prohibendumq; ne alienum seruum possit quis manumittere) nã causæ probationis cõtradicendũ, non etiá causa iam probata retractanda est. *Concordat item l.1. C. de uindicta, his uerbis*: Eorum qui apud consilium manumittuntur, post causam à iudicibus probatam, & manumissionem secutam, non solet status in dubiũ reuocari, si dicantur falsa demonstratione liberati. *Altera propositæ replicationis duplicatio est: Nisi pupillus apud consilium manumiserit. Hæc duplicatio reprobatur l.24. ff. d. tt. cuius uerba uide s̄. except. prox. repl.2. Planè admittitur duplicatio proposita, si uel infans sit pupillus, uel sine tutoris authoritate apud consilium manumittat. quæ distinctiones approbantur*

probantur d.l.24. Tertia duplicatio est: Nisi minor absens, per procuratorem causam manumissionis, non ipse præsens, proponat. Hæc duplicatio reprobatur l.15.§.absens.ff.de manumissis uindicta, his uerbis: Absens quoq; causam probare per procuratorem poterit. Hæc de prima propositæ exceptionis replicatione sint dicta.

Secunda replicatio est: Nisi minor patrem, matrem, filium, filiámue, aut fratrem, sororemúe manumittat. Hæc replicatio approbatur Inst. quibus ex causis manu. non licet.§.iustæ autem, his uerbis: Iustæ autem manumissionis causæ hæ sunt: ueluti si quis patrem, aut matrem, filium, filiámue, aut fratres, sororesúe naturales, aut pædagogum, aut nutricem, aut educatorem, aut alumnum, alumnámue, aut collactaneum manumittat: aut seruum procuratoris habendi gratia, aut ancillam matrimonij habendi causa: dum tamen intra sex menses in uxorem ducatur, nisi iusta causa impediat & seruus qui manumittitur procuratoris habendi gratia, non minor decem & septem annis manumittatur. Concordat l.11. cum duabus legib. sequentib ff. de manumissis uindicta, his uerbis: Si minor annis uiginti manumittat, huiusmodi solent causæ manumissionis recipi: ut si filius, filiáue, frater sororúe naturalis sit: uel si sanguine eũ contingat. habetur enim ratio cognationis. Si collactaneus uel educator, si pædagogus ipsius, uel nutrix, uel filius filiáue cuius eorũ, uel alũnus, uel capsarius, id est, qui portat libros, uel si in hoc manumittatur, ut procurator sit, dummodo non minor annis decem & septem sit. Præterea & illud exigitur, ut non utiq; unũ seruum habeat, qui manumittit. Itẽ, etsi matrimonij causa uirgo uel mulier manumittatur: exacto prius iureiurando, ut intra sex menses uxorem duciẽ oporteat: ita enim senatus censuit. Concordat l.20.§.penult.ff.eod.tt. cuius uerba uide J. dupl. gener.2. Propositæ replicationis duplicatio in fratre quidem & sorore hæc est: Nisi non naturalem, sed adoptiuum fratrem sororemúe minor manumittat. Quæ duplicatio elicitur ex uerbis d.§.iustæ autem, iam propositis hisce: Aut fratres sororesúe naturales. Concordat d.l.11 in fine, hisce uerbis: Si frater sororúe naturalis sit. Tertia replicatio est: Nisi minor pædagogum, nutricem, educatorem, alumnum alumnámue aut collactaneum manumittat. Hæc replicatio approbatur uerbis d.§. iustæ autem, iam propositis hisce: Aut pædagogum, aut nutricẽ, aut educatorem, &c. Concordat l.13.in prin. ff. de manumissis uindicta, uerbis iam propositis hisce: Si collactaneus uel educator, si pædagogus ipsius, uel nutrix, &c. Concordat l.14. in prin. ff.eod. tt. his uerbis: Alumnos magis mulieribus est conueniens manumittere. Sed & in uiris receptum est: satisque est permitti eum manumitti, in quo nutriendo propensiorem animum fecerint.

Quarta replicatio est: Nisi filium, filiámue, cuius eorũ qui iam enumerati sunt, minor manumittat. Hæc replicatio approbatur uerbis d.l.13.in prin. suprà rep. 2. propositis hisce: Vel filius, filiáue, cuius eorum, &c.

Quinta replicatio est: Nisi seruũ capsarium minor manumittat. Hæc replicatio approbatur, simul & declaratur uerbis d.l.13. in prin. suprà repl. 2. propositis hisce: Vel capsarius, id est qui portat libros.

Sexta replicatio est: Nisi minor cognatum suum, uel sanguine sibi iunctum manumittat. Hæc replicatio approbatur l.12. ff. de manumissis uindicta, uerbis suprà repl.2. propositis hisce: Vel si sanguine eum contingat. habetur enim ratio cognationis. Septima replicatio est: Nisi minor seruum procuratoris habendi gratia manumittat. Hæc replicatio approbatur, simul & distinguitur Inst. quib. ex causis manu. non licet.§ iustæ autem, uerbis suprà repl.2. propositis hisce: Aut seruum procuratoris habendi gratia, non minor decem & septẽ annis manumittatur. Concordat l. 13. in prin ff de manumissis uindicta, uerbis suprà d. repl. 2. propositis hisce: Vel si in hoc manumittatur, ut procurator sit, dummodo nõ minor annis decem & septem sit. Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi seruus minor sit decem & septem annis. Quæ duplicatio ex iam dictis constat. Secunda duplicatio est: Nisi unum tantum seruum minor habeat. Quæ duplicatio approbatur d.l.13.§.1.his uerbis: Præterea & illud exigitur, ut non utique unum seruum habeat, qui manumittit.

Octaua replicatio est: Nisi minor ancillam matrimonij habendi gratia manumittat. Hæc replicatio approbatur Inst.quib.ex causis manu.§.iustæ autem, uerbis d. repl. 2. propositis hisce: Aut ancillam matrimonij habendi causa. Concordat l. 13. §.fin.ff.de manumiss. uindicta. cuius uerba uide suprà repl.2. Concordat l.20.§.matrimonij.ff. eod.tt. his uerbis: Matrimonij causa manumittere si quis uelit, & sit qui non indignè huiusmodi conditionis uxorem sortitus sit, erit ei concedendum. Prima huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi prius iuret minor intra sex menses se eam in uxorem ducturum. Quæ duplicatio approbatur d.§.iustæ autem, & d.§.fin.

Secunda duplicatio est: Nisi mulier matrimonij habendi causa seruum manumiserit. Hæc duplicatio ipso quidem iure subsistit, uerùm eius triplicatio hæc est: Nisi in hoc seruus mulieri legatus sit, ut eum matrimonij causa manumittat. Quæ triplicatio approbatur l. 14. §. sunt qui. ff. de manumissis uindicta, his uerbis: Sunt qui putant fœminam posse etiam matrimonij causa manumittere: sed ita si fortè & conseruus suus in hoc ei legatus est. Tertia duplicatio est: Nisi spado matrimonij habẽdi gratia manumiserit. Hæc duplicatio reprobatur d.l.14.§.fin.

his uerbis: Et si spado uelit matrimonij causa manumittere, potest: non idem in castrato. *Quarta duplicatio est: Nisi castratus matrimonij habendi gratia manumittat. Hæc duplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce*: Non idem in castrato. *Quinta duplicatio est: Nisi minor in dignitate positus libertam in uxorem ducere non possit. Hæc duplicatio elicitur ex l.20.§ matrimonij. ff. de manumißis uindicta. cuius uerba uide s. ead. repl. in prin. Sexta duplicatio est: Nisi duo simul eandẽ matrimonij causa manumittant. Hæc duplicatio approbatur l.15.§.si duo.ff.eod.tt.his uerbis*: Si duo matrimonij causa manumittent, recipi causa non debet. *Septima duplicatio est: Nisi non is qui ancillam manumittit, in uxorem ducturus est, sed alius. Hæc duplicatio approbatur l.21.ff.qui & à quibus manumißi, his uerbis*: Matrimonij causa manumitti à nullo alio ancilla potest, quã qui eam uxorem ducturus est. Quòd si alter manumiserit matrimonij causa, alter eam uxorem ducat: non erit libera, adeò ut ne si intra sex quidem mẽses eam repudiatam postea manumissor uxorem duxerit, liberam eam fieri Iulianus responderit: quasi de his nuptijs senatus senserit, quæ post manumissionem, nullis alijs interpositis, secutæ fuerint.

Octaua duplicatio est: Nisi minor manumissam intra sex menses non duxerit uxorem. Hæc duplicatio approbatur per ea quæ dicta sunt s. ead. repl. in prin. Eius autem triplicatio hæc est: Nisi iusta causa impediat. Quæ replicatio approbatur Inst. quibus ex causis manumit. §. iustæ autem. ibi: dum tamen intra sex menses. cuius uerba uide s. repl. 2. Hæc de octaua replicatione, eiusq; duplicationib. sint dicta. Nona replicatio est: Nisi seruus insigni aliquo beneficio benemeritus sit de domino minore, & ob eam causam eum uelit manumittere. Hæc replicatio approbatur l. 9. in prin. ff. de manumißis uindicta, his uerbis: Iusta causa manumissionis est, si periculo uitæ infamięue dominum seruus liberauit. *Concordat l. 15. §. ex præterito. ff. eod. tt. his uerbis*: Ex præterito tempore plures causæ esse possunt: ueluti quòd dominum in prælio adiuuerit, contra latrones tuitus sit, quòd eũ sanauerit, quòd insidias detexerit. Et longũ est, si exequi uoluerimus: quia multa merita incidere possunt, quibus honestum sit libertatem cum decreto præstare: quæ æstimare debebit is, apud quem de ea re agitur.

Decima replicatio est: Nisi conditionis implendæ causa minor manumittat. Hæc replicatio approbatur d.l.15. in prin. his uerbis: Etiam conditionis implendæ causa minori annis uiginti manumittere permittendum est: ueluti si quis ita hæres institutus sit, si seruum ad libertatem perduxerit.

Vndecima replicatio est: Nisi tutoris habendi gratia minor seruum manumittat. Hæc replicatio reprobatur l. fin. ff. de manumißis uindicta, his uerbis: Si tutoris habendi causa pupillus manumittat, probationis esse causam Aufidius ait. Nerua filius contrà sensit: quod uerius est. Nanque perabsurdum est in eligendo tutore uideri firmum esse iudicium ei pupillo, cuius in omnibus rebus ut infirmum iudicium tutore authore regitur.

Duplicationes præcedentium replicationum generales.

Hactenus replicationes aduersus exceptionẽ propositam enumeratæ sunt, desumptæ ex causa manumissionis, quarum duplicatio generalis prima hæc est: Nisi non apud consilium minor seruum manumiserit. Hæc duplicatio approbatur Inst. quib. ex causis manumit. non licet. §. eadem, his uerbis: Lege Aelia Sentia domino minori uiginti annis nõ aliter manumittere permittitur, quàm si uindicta apud consilium iusta causa manumissionis adprobata fuerint manumissi. *Concordat l. 20. in prin. ibi: non idem in fideicommissariis. ff. de manumissionibus. cuius uerba uide j. repl. prox. Concordat itẽ l.20. in prin. ibi: nisi proprium. ff. de manumißis uindicta. cuius uerba uide j.d. repl. prox. concordat itẽ l.16. §. si quis. ff. eod. tt. cuius uerba uide j.d. repl. prox. Hæc duplicatio locum habet in replicationibus hactenus propositis. Sunt autem & plures propositæ exceptionis replicationes, quæ sequuntur, in quibus duplicationi propositæ locus non est, nisi specialiter id exprimatur. Proinde triplicationũ loco replicationes sequentes hic quoq; poni possent. Altera præcedentium replicationum duplicatio est: Nisi fœmina minor ex causis prædictis seruum manumittere uelit. Quæ duplicatio reprobatur l.20. §. penult. ff. de manumißis uindicta, his uerbis*: Mulieri quoque uolenti filium naturalem suum, uel quem ex suprascriptis manumittere, permittendum esse Marcellus scribit. *Duodecima propositæ exceptionis replicatio est: Nisi minor rogatus sit, uel hoc modo seruum accepit, ut manumittat. Hæc replicatio approbatur l.20. in prin. ff. de manumißis uindicta, his uerbis*: Si rogatus sit annis uiginti minor manumittere per fideicommissum, incunctanter debet ei permitti, nisi proprium seruum rogatus fuit manumittere. hic enim quantitas emolumenti conferenda erit, quæ ad eum peruenit ex iudicio eius qui rogauit, cum precio eorum quos rogatus est manumittere. Sed etsi hac lege seruus fuerit donatus, ut manumittatur: permittendum erit manumittere, ne constitutio diui Marci superueniens cunctationem consulis dirimat. *Concordat l.20. in prin. ff. de manumissionibus, his uerbis*: Causam minor uiginti annis, qui seruum donatum manumittendi gratia accepit, ex abundanti probat post diui Marci literas ad Aufidium Victorinum. ad libertatem enim seruus perueniet, etsi non manumi-

numiserit. Non idem in fideicommissaria libertate iuris est, cuius causam minor debet probare. nam libertas nisi ita manumisso non competit. *Concordat item l. 16. §. si quis. ff. de manumiss. uindicta, his uerbis*: Si quis minori annis uiginti hac lege seruum dederit, ut precio accepto uel donationis causa, eum liberum faciat: poterit ille causam manumissionis istius approbare, hoc ipsum allegans, legem datam eum perducere ad libertatem. Ergo hic debet ostendere hoc inter ipsos actum, ut proinde uel ex lege donationis, uel affectione eius qui dedit, res æstimetur. *Planè quæ in iam propositis legibus de causa manumissionis probanda, & apud consilium proponenda dicuntur: pertinent ad ea quæ paulò superius duplicat. generali 1. dicta sunt.*

Decimatertia replicatio est: Nisi minor seruum hæredem necessarium scribat, & ita ad libertatem perducat. Hæc replicatio approbatur l. 27. ff. de manumiss. testam. his uerbis: Qui potuerint apud consilium manumittendo ad libertatem perducere: poterunt etiam necessarium hæredem facere, ut hæc ipsa necessitas probabilem faciat manumissionem.

Decimaquarta replicatio est: Nisi minor seruo in testamento per legatum uel fideicommissum libertatem relinquat. Hæc replicatio approbatur l. 4. §. item si minor. ff. de fideicommiss. libertatib. his uerbis: Si minor uiginti annis dedit libertatem: dicimus nõ competere nisi fideicommissam. hæc enim competeret (si modò potuit causam probare minor uiginti annis) si uiuus manumitteret. *Ait Iurisconsultus*: Si modò potuit causam probare minor uiginti annis. *Ex his uerbis elicitur prima duplicatio talis: Nisi minor iustam manumittendi causam non habeat. de qua dictum s. repl. 1. dupl. 1. Concordat l. 5. C. eod. tit. his uerbis*: Minor annis lege definitis, nec per fideicommissum libertatem supremis suis elogijs relinquere potest, nisi ijs quorum causam probare potest. *Concordant item ea quæ habentur s. repl. 11. Planè iure nouo iam dicta duplicatio in proposita quidem replicatione mutata ac sublata est, Inst. quib. ex causis manumitt. non licet. §. cum ergo, his uerbis*: Cum ergo certus modus manumittendi minoribus uiginti annis dominis per legem Aeliam Santiam constitutus esset, eueniebat ut qui quatuordecim annos expleuerat, licet testamentum facere, & in eo sibi hæredẽ instituere, legataq; relinquere posset: tamen si adhuc minor esset uiginti annis, libertatem seruo dare non posset. Quod nõ erat ferendum. nam cui totorum suorum bonorum in testamento dispositio data erat: quare non similiter ei, quemadmodum alias res, ita de seruis suis in ultima uoluntate disponere, quemadmodũ uoluerit, permittimus, ut & libertatem eis possit præstare? Sed cum libertas inæstimabilis res sit, & propter hoc ante uicesimum ætatis annũ antiquitas libertatem seruo dare prohibebat: ideo nos mediam quodãmodo uiam eligentes, non aliter minori uiginti annis libertatẽ in testamento dare seruo suo concedimus, nisi decimũseptimũ annũ impleuerit, & decimumoctauum attigerit. Cum enim antiquitas huiusmodi ætati, & pro alijs postulare concesserit: cur non etiã sui iudicij stabilitas ita eos adiuuare credatur, ut ad libertatẽ dandam seruis suis possint peruenire? *Altera duplicatio est: Nisi minor sit decem & septem annis, qui in testamento libertatem seruo relinquit. Quæ duplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce*: Sed cum libertas inæstimabilis res sit, &c. *Hæc duplicatio etiam mutatur & tollitur Nouell. c. 119. §. sed & hoc, his uerbis*: Sed & hoc per præsentem constitutionem sancimus, ut quo tempore minoribus ætate in alijs facultatibus suis testãdi potestas permissa est, ab eo ipsis etiam in extremis uoluntatibus seruos suos libertate donandi licentia sit, nullum his impedimentum adferente ætate, lege uidelicet quæ prius id prohibebat, abolita.

Decimaquinta replicatio est: Nisi minor non suo, sed alieno seruo libertatem paciscatur, uel per fideicommissum relinquat. Hæc replicatio approbatur exemplo l. 34. §. 1. ff. de fideicom. libert. his uerbis: Campanus ait, si minor uiginti annis rogauerit hæredem ut proprium seruum manumittat, præstandam ei libertatem: quia hic lex Aelia Santia locum non habeat.

Decimasexta replicatio est: Nisi minor seruum sibi pignori obligatum, uel in quo habet usumfructum, manumitti patiatur. Hæc replicatio approbatur l. 4. §. fin. ff. de manumissis uindicta, his uerbis: Si pignori obligatum sibi seruũ minor uiginti annis manumitti patiatur, rectè manumittitur: quia non tam manumittere is, quàm non impedire manumittentem intelligitur. *Concordat l. 2. ff. eod. tit. his uerbis*: Si minor sit annis uiginti fructuarius: an possit libertati consentire? & puto consentiendo posse ad libertatem perducere.

Decimaseptima replicatio est: Nisi minor seruũ sibi cum alio communem manumittat. Hæc replicatio reprobatur d. l. 4. §. fin. his uerbis: Minor uiginti annis dominus nec seruum communem quidem sine consilio rectè manumittit. *Decimaoctaua replicatio est: Nisi cum duo minores annis, seruum communem manumitterent, unus eorum causam manumissionis apud consilium probauerit. hoc enim casu quamuis alter nihil probauerit, ualet tamen manumissio. Quæ replicatio approbatur l. 6. ff. de manumissis uindicta, his uerbis*:

 Seruus

Seruus communis quin à minoribus uiginti annis dominis posſit apud consilium manumitti, quamuis unus ex socijs causam non approbauerit, dubium non est.

Decimanona replicatio est: Nisi minor seruum suum alienauit hoc modo, ut manumittatur. Hæc replicatio reprobatur l. 4. ff. de seruis exportandis, hisce uerbis: Si minor uiginti annis seruum tibi in hoc uẽdiderit, ut eũ manumitteres, nullius momenti est uenditio: quanquam ea mente tradiderit, ut cum uiginti annos ipse explesset, manumitteres. Non enim multum facit quod distulit libertatis præstationem. Lex quippe consilio eius quasi parũ firmo restitit. *Cõcordat l. 7. §. fin. ff. qui & à quibus manumissi, his uerbis:* Minor annis uiginti cum seruũ manumittere uellet, nec iustã causam apud cõsilium manumittẽdi haberet, tibi eũ ut manumitteres, dedit: negauit eum Proculus liberũ esse, quoniã fraus legi facta esset. *Concordat l. 31. ff. de leg. 2. his uerbis:* Si quis quos non poterat manumittere, legauit ut manumitterentur: nec legatũ, nec libertas ualet. *Cõcordat item l. 66 ff. de uerb. obligat. his uerb.* Si minor uiginti annis à debitore suo stipuletur seruũ manumissurũ, nõ est executio stipulationis danda. Sed si ipsorũ uiginti annorum erit, non impedietur manumissio, quia de minore lex loquitur. *Concordat item l. 4. C. qui manumittere non possunt, his uerbis:* Si minor annis uiginti ad libertatem prętandam homines tradidisti: senatusconsulto quod gestum est, irritum constituitur. *Planè admittitur replicatio proposita: Si minor iustam manumittẽdi causam habuerit, utputa si ita seruum acceperit, ut eum manumittat, uel fideicommissariam libertatem ei debeat, tunc enim traditio alij facta ut manumittatur, ualet. Quæ distinctio approbatur l. 16. in prin. ff. qui & à quib. manumissi, hisce uerbis:* Si cum fideicommissaria libertas debeatur, minor uiginti annis seruum uẽdat, ut manumittatur: uel quia hac lege emit, non impedietur alienatio. *Concordat d. l. 16. §. 1. his uerbis:* Si partem, quam in communi seruo habet minor uiginti annis, manumittendi causa tradat, nihil agit. Sed si cum ipse causam probare posset, tradiderit, nulla fraus intelligetur.

Vicesima replicatio est: Nisi minor patris consensu seruum manumiserit. hæc replicatio approbatur l. 16. ff. de manumiss. his uerbis: Si consentiente patre filius minor annis uiginti seruum eius manumiserit: patris faciet libertum, & uacabit causæ probatio ob patris consensum.

Vicesimaprima replicatio est: Nisi miles minor uiginti annis seruum manumiserit. Hæc replicatio reprobatur l. 3. ff. de manumissis testam. his uerbis: Nec militi minori uiginti annis permittitur posse testamento suò seruum manumittere. *Concordat l. 4. C. de testamen. militis, hisce uerbis:* Si Rufinus, uir clarissimus, tribunus lati claui maior annis lege definitis faciens testamentum, te manumisit: iustam tibi libertatem competijsse scire debes. Quòd si minor annis ex lege constitutis fuerit, cum faceret testamentum: lege impediente nullam libertatẽ adeptus es, quæ in hac parte nec militibus remissa est. Quòd si idem testator causam manumittendi te habuit, quæ probabilis uiuo manumittente concilio futura esset: quia per fideicõmissum data libertas à quolibet minore annis, ei cuius causa probari potuit, præstari debet, ex testamento militis eiusmodi seruis iustam libertatem competere, consequens est. *Planè pertinẽt hæc ad ea quæ dicta sunt s. repl. 14. dupl. 1. suntq; iure nouo mutata & sublata. de quo dictum s. d. dupl. 1.*

Vicesima secunda replicatio est: Nisi minor ultimo die uicesimi anni seruum manumisit. Hæc replicatio approbatur l. 1. ff. de manumissionibus, his uerbis: Placuit eum qui calendis Ianuarijs natus sit, post sextam noctis pridie calendas, quasi annum uicesimũ compleuerit, posse manumittere. Non enim maiori uiginti annis permittitur manumittere, sed minor manumittere uetatur. Iam autem minor non est, qui diem supremum agit anni uicesimi. *Concord. l. 66 ff. de uerb. obligat. cuius uerba uide s. repl. 19. Hactenus de quintæ propositæ regulæ exceptiõne, eiusq; replicationibus sit dictum.*

VI. EXCEPTIO: *Nisi is qui soluendo non est, seruum suum manumiserit. Hæc exceptio approbatur Inst. quib. ex causis manumitt. non licet, in prin. his uerbis:* Non tamen cuicunque uolenti manumittere licet: nam is qui in fraudem creditorũ manumittit, nihil agit: quia lex Aelia Santia impedit libertatem. *Concordat l. 16. §. ne quis. ff. qui & à quib. manumissi. cuius uerba uide s. repl. 14. declarãtur hæc uerba Inst. d. tit. §. in fraudẽ, his uerbis:* In fraudẽ autẽ creditorũ manumittere uidetur, qui uel iã eo tẽpore quo manumittit, soluẽdo nõ est, uel qui datis libertatibus desiturus est soluendo esse. *Cõcordat l. 10. ff. qui & à quib. manumissi, his uerbis:* In fraudẽ creditorũ manumittere uidetur, qui uel iã eo tẽpore quo manumittit, soluẽdo non est, uel datis libertatibus desiturus est soluendo esse. Sæpe enim de facultatibus suis amplius quã in his est, sperant homines: quod frequẽter accidit his qui trãsmarinas negociationes, & alijs regionibus quàm in quib. ipsi morantur, per seruos atque libertos exercent: quòd sæpe attriti istis negociationibus, longo tempore id ignorant, & manumittendo sine fraudis cõsilio indulgent seruis suis libertatẽ. *Proposi-*

tæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi ignoret se soluẽdo nõ esse qui manumittit, uel animũ fraudãdi creditores non habeat. Hæc replicatio approbatur Inst. quib. ex causis manumitt. non licet, his uerbis: Prçualuisse tamẽ uidetur (nisi animũ quoq; fraudandi manumissor habuerit) non impediri libertatem, quamuis bona eius creditoribus non sufficiant. sæpe enim de facultatibus suis amplius quàm in his est, sperant homines. Itaq; tunc intelligimus impediri libertatem, cum utroq; modo fraudantur creditores: id est, & consilio manumittentis, & ipsa re, eo quòd bona eius nõ sunt suffectura creditoribus. *Cõcordat l. 23. ff. qui & à quib. manumissi, his uerbis:* Semper in fraudem creditorum libertates dari ab eo qui sciret se soluẽdo non esse, Pomponius ait: quãuis benemerentibus dedisset. *Item concordat l. 54. §. scripti. ff. de manumissis test. his uerbis:* Scripti testamento hæredes ante aditã hæreditatem pacti sunt cum creditoribus, ut parte dimidia contenti essent, & ita decreto à prætore interposito, hæreditatẽ adierũt: quçro, an libertates in eo testamẽto datæ cõpetierint? Scæuola respondit, si testator fraudandi consiliũ non habuisset, cõpetere libertates. *Concordat item l. 1. C. qui manumitt. non possunt, his uerbis:* Certum ius est, non aliâs directas libertates per legẽ Aeliã Santiam, quç fiunt in fraudem creditorum manumissorũ, reuocari, nisi & consiliũ fraudis, hoc est animus manumittentis, & euẽtus damni suum recipere uolentium sequatur. *Concordat item l. 23. ff. quæ in fraudem creditor. cuius uerba uide s. lib. 8. cap. 9. reg. 16. Propositæ replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi fideicommissaria sit libertas. hæc enim impeditur, quamuis testator animum fraudandi non habuerit. Quæ duplicatio approbatur l. 7. C. d. tt. his uerbis:* Si debitor ex administratione curç dominus tuus nõ soluendo constitutus, fideicõmissariã tibi reliquit libertatẽ: cum in fideicõmissarijs libertatibus euentum inspici tantum obtinuerit, nihil eius uoluntas tibi prodesse potest. *Secunda duplicatio est: Nisi alius qui uoluntate domini seruũ eius manumittit, sciat dominũ non esse soluendo: uel contrà sciat dominus, ignoret alius. Hæc duplicatio approbatur l. 16. §. fin. ff. qui & à quibus manumissi, his uerbis:* Si uoluntate patris filius manumiserit, siue pater, siue filius sciat soluendo patrẽ non esse, libertas impedietur. *Secunda replicatio est: Nisi is qui soluendo non est, seruum cum libertate hæredem necessariũ scribat. Hæc replicatio approbatur inst. quib. ex causis manumit. non licet. §. 1. his uerbis:* Licet autem domino, qui soluẽdo non est, in testamẽto seruum suũ cum libertate hæredem instituere, ut liber fiat, hæresq; ei solus & necessarius: si modo ei nemo alius ex eo testamẽto hçres extiterit: aut quia nemo hçres scriptus sit, aut quia is qui scriptus est, qualibet ex causa hæres ei non extiterit. Idq; eadem lege Aelia Santia prouisum est, & rectè. Valde enim prospiciendum erat, ut egentes homines, quibus alius hæres extiturus non esset, uel seruũ suum necessariũ hæredem haberent, qui satisfacturus esset creditoribus: aut hoc eo nõ faciente, creditores res hæreditarias serui nomine uẽdãt: ne iniuria defunctus adficiatur. Idemq; iuris est, etsi sine libertate seruus hæres institutus est. Quod nostra cõstitutio non solũ in domino, qui soluendo non est, sed generaliter cõstituit, noua humanitatis ratione: ut ex ipsa scriptura institutionis etiã libertas ei competere uideatur, quũ non sit uerisimile, eum quẽ hæredẽ sibi elegit, si prætermiserit libertatis dationẽ, seruum remanere uoluisse, & neminẽ sibi hæredẽ fore. *Concordat l. ult. §. fin. C. de necessarijs hæredib. cuius uerba uide s. cap. prox. causa 2. except. 1. Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi alia ratione seruus liber fieri non possit. Quæ duplicatio approbatur l. 84. in pr. n. ff. de hæredib. instituen. his uerbis:* Si nõ lex Aelia Santia, sed alia lex, uel senatuscõsultũ, aut etiã constitutio serui, libertatẽ impediat: is necessarius fieri non potest, etiãsi nõ sit soluendo testator. *Huius proponitur exẽplum l. 2. C. eod. tt. his uerbis:* Is qui soluendo nõ est, hçredẽ necessariũ etiã in fraudẽ creditorũ relinquere potest. Sed si pignori datus fuisti, & in eadem causa permãsisti: nec ab eo quidem debitore qui soluendo nõ fuit, liber & necessarius hæres existere potuisti. *Secunda duplicatio est: Nisi alius quoq; domino ex eodẽ testamẽto hæres existere possit. Hæc duplicatio approbatur inst. dictis uerb. hisce:* Si modò ei nemo alius ex eo testamento hæres extiterit, aut quia nemo hçres scriptus sit, aut quia is qui scriptus est, qualibet ex causa hæres ei non extiterit. *Concordat l. 40. cum lege sequente. ff. de hæredibus instituendis, hisce uerbis:* Qui soluendo non erat, duos Apollonios liberos hçredesq; esse iusserat: altero ante apertas testamenti tabulas mortuo, non ineleganter defendi poterit, eum qui superérit liberum & solum necessariũ hæredem fore. Quòd si uterq; uiuit, institutionem nullius esse momenti propter legem Aeliam Santiam, quæ amplius quàm unum necessarium hçredem fieri uetat. Inuicem enim eos sibi obstare. *Concordat l. 55. ff. eod. tt. his uerbis:* Si is qui soluendo non est, seruum cum libertate hæredem instituerit, & liberum substituerit: antè incipiendum erit à substituto. Lex enim Aelia Santia ita demum ei qui in fraudem creditorum hæres institutus est, conseruat

libertatem, si nemo alius ex eo testamento hæres esse potest. *Propositæ duplicationis triplicatio prima hæc est: Nisi alius qui simul quoq; hæres institutus est, hæres esse aut nolit, aut non possit, aut ante aditam hæreditatē sit mortuus. Quæ triplicatio approbatur per ea quæ proposita sunt paulo superius eadem duplicatione, in prin. Secunda triplicatio est: Nisi alius sub hac conditione, Si Stichus seruus hæres erit, hæres sit institutus. Quæ triplicatio approbatur l.86.ff.d.tt.his uerbis:* Ei qui soluendo nō est, aliquo casu euenit, ut etiam si seruus cum libertate hæres existat, præterea tamen alius hæres adijciatur: ueluti si seruo cum libertate hærede instituto, adiectum sit, Si mihi Stichus hæres erit, tunc Titius quoq; hæres esto. Nam Titius, antequam Stichus ex testamento hæres extiterit, hæres esse nō potest. Cum autem semel hæres extiterit seruus, non potest adiectus efficere, ut qui semel hæres extitit, desinat esse hæres.

Tertia triplicatio est, Quòd pluribus seruis hæredibus scriptis, is qui prior scriptus est, liber hæresq; necessarius fiat, cæteris inutiliter institutis & manumissis. Quæ triplicatio approbatur l.58.ff.d.tt. his uerbis: Qui soluendo non erat, seruum primo loco, & alterum seruum secundo loco hæredes scripsit: solus is qui primo loco scriptus est, hæreditatem capit. nam lege Aelia Santia ita cauetur, ut si duo pluresúe ex eadem causa hæredes scripti sint, uti quisq; primus scriptus est, hæres sit. *Concordat l.81. §. temporibus. ff.eod.tt.his uerbis:* Temporibus diui Hadriani Senatus censuit, si testator qui cum moreretur, soluendo nō fuit, duobus pluribusúe libertatem dederit, eisque hæreditatē restitui iusserit, & institutus hæres suspectam sibi hæreditatem dixerit: ut adire eam cogatur, & ad libertatem perueniat, qui priore loco scriptus fuerit, eiq; hæreditas restituatur. Idem seruādū & in his quibus per fideicommissum libertas data fuit. Igitur si primo loco scriptus desideret adire hæreditatem, nulla difficultas erit. Nam si posteriores quoq; liberos se esse dicent, & restitui hæreditatem desiderent, an soluendo sit hæreditas, & omnibus liberis factis restitui debeat, apud prætorem quæretur. Absente autem primo sequens desiderans adire hæreditatem, non est audiendus: quia si primus uelit sibi restitui hæreditatem, præferendus est, & hic seruus futurus est. *Concordat l.24.in prin.ff.qui & à quibus manumissi. cuius uerba uide 3.repl. 22. Propositæ triplicationis quadruplicatio prima hæc est: Nisi duo pluresúe simul hæredes scripti sint, ut non appareat uter prior, uter posterior sit institutus: tunc enim neuter hæres erit. Quæ quadruplicatio approbatur l.40. cum lege sequente. ff. de hæredibus instituend. cuius uerba uide suprà ead. duplicat. in prin. Altera quadruplicatio est: Nisi ei qui secūdo loco hæres scriptus est, libertas à testatore debeatur. tunc enim non is qui primo, sed qui secundo loco hæres scriptus est, liber hæresq; necessarius est. Quæ quadruplicatio approbatur l. 53.ff.eod. tt. his uerbis:* Si is qui soluendo non est, primo loco Stichum, secundo eum cui ex fideicommissi causa libertatem debet, liberum & hæredem instituerit: Neratius secundo loco scriptum hæredem fore ait, quia non uideatur creditorum fraudandorum causa manumissus.

Quarta triplicatio est: Nisi unus directò hæres sit institutus, & alteri hæreditatem restituere sit rogatus. tunc enim uterque potest esse hæres, & seruus fideicommissarius fit liber. Quæ triplicatio approbatur l. 81. §. temporibus.ff. d.tt. cuius uerba uide paulo superius tripl.prox.

Quinta triplicatio est: Nisi miles in testamento militari, in fraudem creditorum plures hæredes scribat. Hæc triplicatio reprobatur l. 15. in prin.ff.de militari test. his uerbis: In fraudē planè creditorū, nec miles amplius quàm unum necessarium facere poterit. *Hæc de secunda propositæ exceptionis replicatione, eiusq; duplicationibus sunt dicta.*

Tertia replicatio est: Nisi ea lege seruum acceperit is qui soluendo non est, ut eum manumittat. Hæc replicatio approbatur l. 10. ff. de manumissionibus, his uerbis: Aelianus debitor fiscalis Euhemeriam ancillam ante annos multos lege hac emerat, ut manumitteret, eamque manumiserat: procurator cum bona debitoris non sufficientia quæreret, etiam Euhemeriæ status quæstionem faciebat: placuit non esse iuri fiscali locum, quo omnia bona debitoris iure pignoris tenerentur: quia ea lege esset empta, ut etsi non manumitteretur, ex constitutione diui Marci ad libertatem perueniret.

Quarta replicatio est: Nisi is qui soluendo non existens seruum manumisit, locuplete hærede relicto, decesserit. Hæc replicatio reprobatur l. 57. in prin. ff. de manumissis testamen. his uerbis: Si locuples egenti hæres extiterit, uideamus an ea res testamento datis libertatibus proficiat, ut creditores fraudari non uideantur? Et sanè sunt quidam, qui cum hæres locuples extaret, tale esse crediderunt, quale si ipse testator adiunctis postea facultatibus, decessisset: sed mihi traditum est hoc iure nos uti, ut ad rem non pertineat, locuples an egens hæres extiterit, sed quarum facultatum testator decesserit: quam sententiam Iulianus sequitur. *Concordat l. 5. in prin. ff. qui & à quib. manumissi, his uerbis:* Cum hæreditas soluendo non est (quamuis hæres locuples

ples existat) libertas ex testamento nõ cõpetit. *Concordat l. 18. in fine. ff. eod. tt. cuius uerba uide ℑ. repl. 18. item concordat l. 5. C. de testam. manumiß. his uerbis*: In fraudem creditorum testamento datæ libertates, quamuis debitori hæres qui soluẽdo est, extiterit, per legem Aeliam Santiam non ualent.

Quinta replicatio est: Nisi is qui soluendo non est, ita seruum manumiserit: Cum æs alienum fuerit solutũ, liber esto. Hæc replicatio approbatur l. 57. §. quam sententiam ff de manumißis testam. his uerbis: Iulianus existimat, ne eum quidem libertatẽ consecuturum, quem is qui soluendo non esset, ita liberum esse iussisset: Cum alienũ æs solutum erit, Stichus liber esto. Sed hoc non est consequens Sabini & Cassij sentẽtię, quã & ipse sequi uidetur: qui existimãt, consiliũ quenque manumittentis spectare debere. Nam qui sub ea conditione seruũ suũ liberum esse iubet, adeò sine fraudis cõsilio liberum esse iubet, ut apertissimè curare uideatur, ne creditores sui fraudarentur. *Concordat l. 5. §. 1. ff. qui & à quib. manumißi, his uerbis*: Si is qui soluendo nõ est, hoc modo libertatem dederit: Si creditorib. meis solidum solutum fuerit, Stichus liber esto. non potest uideri fraudãdorum creditorũ causa liberum esse iussisse.

Sexta replicatio est: Nisi alicui libertatis conseruandæ causa bona defuncti sint addicta. Hæc replicatio approbatur Inst. de eo cui libertatis causa, in prin. cuius uerba cum alijs huc pertinentibus uide ℑ. cap. 8. except. 7. repl. 6. præsertim duplicat. 5. item dupl. 10. & dupl. 11. Septima replicatio est: Nisi creditor suo iuri renunciauerit. Hæc replicatio approbatur l. 1. in fine. ff. de statuliberis. cuius uerba uide ℑ. cap. 13. reg 2.

Octaua replicatio est: Nisi post relictam demum libertatem æs alienum contrahatur, & soluendo esse desinat. Hæc replicatio reprobatur l. 18. in prin. ff. qui & à quibus manumißi, his uerbis: Si mortis tempore soluendo sit hæreditas, tamen cũ adiatur desierit esse soluendo, libertas à testatore in fraudem creditorum relicta non competet. nam sicut aucta hæreditas prodest libertatibus, ita nocet deminuta.

Nona replicatio est: Nisi testator postea soluendo esse cœperit. Hæc replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce: Nam sicut aucta hæreditas prodest libertatibus, &c. *Concordat l. 57. in prin. ibi: quale sit ipse testator. ff. de manumißis testam. cuius uerba uide s. repl. 4. Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi propter locupletem hæredem hæreditas cœperit esse soluendo. Quæ duplicatio approbatur d. repl. 4.*

Decima replicatio est: Nisi in codicillis antea, cum testator soluendo esset, confirmatis libertas sit relicta. Hæc replicatio reprobatur l. 7. in prin. ff. qui & à quibus manumißi, his uerbis: Si quis integris facultatibus codicillos confirmarit, deinde cum consilium fraudandorum creditorum cepisset, libertatem codicillis dederit: obtineri non potest, quo minus libertates lege interpellentur. nam consilium testatoris fraudulentum, non eo tempore obseruatur, quo codicilli confirmantur, sed quo codicillis libertas datur.

Vndecima replicatio est: Nisi creditores post relictam demum libertatem facti sint, prioribus, in quorũ fraudem libertates relictæ sunt, dimißis. Hæc replicatio approbatur l. 15 ff. quæ in fraudem creditorũ, his uerbis: Si quis cum haberet Titium creditorẽ, & sciret se soluendo nõ esse, libertates dederit testamento: deinde dimisso Titio, postea Sempronium creditorem habere cœperit, & eodem testamento manente decesserit: libertates datæ ratæ debent esse, etsi hæreditas soluendo non sit: quia ut libertates rescindantur, utrunq; in eorundẽ persona exigimus, & consilium & euentũ: siquidem & creditor, cuius fraudandi consilium initum erat, non fraudatur, & aduersus eum qui fraudatur, consilium initũ non est. libertates itaque ratæ sunt. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi pecunia posteriorum creditorum priores sint dimißi. Hæc duplicatio uidetur approbari l. 23. ff. qui & à quibus manumißi, his uerbis*: In fraudem creditorum testamento datæ libertates, prioribus creditorib. dimissis propter nouos creditores irritæ sunt.

Duodecima replicatio est: Nisi non purè, sed sub conditione debeatur. Hæc replicatio reprobatur l. 8. in prin. ff. qui & à quib. manumißi, hisce uerbis: Cum is qui sub conditione debet, manumittat fideicommissi causa: Lex Aelia Santia locum habet. *Concordat l. 27. in prin. ff. eod. tt. his uerbis*: Qui in fraudem creditorum manumittitur, liber esse prohibetur, siue dies soluendæ pecunię iam cessit, siue in diem, uel sub conditione sit debitum. Diuersa causa est legati sub conditione relicti. nam antequam cõditio extiterit, inter creditores legatarius iste non habetur.

Decimatertia replicatio est: Nisi cum sub conditione deberetur, conditio defecerit. Hæc replicatio approbatur l. 16. §. penult. ff. qui & à quib. manumißi, his uerbis: Si sub conditione alicui pecunia debeatur, quasi statuliber erit à debitore manumissus, ut pendeat libertas ex conditione. *Concordat l. 1. in fine. ff. de statuliberis. cuius uerba uide ℑ. ca. 13. reg. 2. Decimaquarta replicatio, sumpta ex genere causæ, ex qua debetur, reprobatur l. 16. §. ne quis. ff. qui & à quibus manumißi, his uerbis*: Ne quis creditorum fraudandorum causa manumittat, hac lege cauetur. Creditores autem appellantur, quibus quacunque ex causa actio cum fraudatore competat. *Concordat l. 27. §. ex omni ff eod. tt. his uerbis*: Ex omni causa creditoribus in hac parte lex

lex Aelia Santia prospicit: inter quos fideicommissarium etiam esse placuit. *Concordat l.1. in fine. C. qui manumitt. nõ possunt, his uerbis:* Inter creditores etiam eos numerandos esse, quibus fideicõmissum debetur, olim placuit.

Decimaquinta replicatio est: Nisi hæres cum creditoribus pactum fecerit, de parte debiti non petenda. Hæc replicatio approbatur l.23. ff. quæ in fraudē creditorum. cuius uerba uide suprà lib.8. cap.9. reg.16.

Decimasexta replicatio est: Nisi ciuitati uel fisco debeatur. Hæc replicatio reprobatur l. 11. ff. qui & à quibus manumiss. his uerbis: In fraudem ciuitatū mannmisi, ad libertatem non ueniunt, ut senatus cēsuit. Sed nec in fraudem fisci datas libertates procedere, principalibus constitutionibus cauetur.

Decimaseptima replicatio est: Nisi is qui manumisit, sit soluendo. Hæc replicatio approbatur d. l. 11. in fine, his uerbis: Diui fratres rescripserunt, non utiq; si debitor fisci manumiserit, libertates impediri: sed ita, si cum non erat soluendo, in fraudem manumisit. *Hisce uerbis proposita replicatio approbatur, simul & prima eius duplicatio reprobatur, hæc scilicet: Nisi fisci debitor sit. Secunda duplicatio est: Nisi post datā libertatem desinat esse soluendo. Hæc duplicatio approbatur per ea quæ dicta sunt s̄. ead. excep. in primatem repl.8.*

Tertia duplicatio est: Nisi cum quis in substantia sua nihil aliud haberet quàm Stichum & Pamphilum, ita stipulanti, Stichum aut Pamphilum dare spondes? promiserit. nam hoc casu quamuis unum tantum debeat: tamen neutrum poterit manumittere. Quæ duplicatio approbatur l. 5. §. si Titius. ff. qui & à quibus manumissi, hisce uerbis: Si Titius nihil in bonis amplius quàm Stichum & Pamphilū habeat, eosq; stipulanti Mæuio ita promiserit: Stichum aut Pamphilum dare spondes? deinde cum alium creditorem non haberet, Stichum manumiserit: libertas per legem Aeliam Santiam rescinditur. Quamuis enim fuit in potestate Titij, ut Pamphilum daret: tamen quamdiu eum non dederit, quia interim mori posit, non sine fraude stipulatoris Stichum manumisit. Quòd si solum Pamphilum dari promisisset: non dubitarim, quin Srichus ad libertatem perueniet, quamuis similiter Pamphilus mori posit. Multnm enim interest, contineatur ipsa stipulatione is qui manumittitur, an extra obligationem sit. nam & qui ob aureos quinque Stichum & Pamphilum pignori dederit, cum uterq; eorum quinûm aureorum sit, neuter manumitti potest. At si Stichnm solum pignori dederit, Pamphilū nõ uidetur in fraudē creditoris manumittere. *Huius duplicationis triplicatio hec est: Nisi quid aliud etiam præter Stichum & Pamphilū in bonis debitor habeat. Quæ triplicatio approbatur l. 6. ff. eod. tit. his uerbis:* Scęuola ait, Iulianus de eo loquitur, qui in substátia nihil aliud habet. nam si habeat, quare nõ dicetur unū posse manumittí qui enim uno mortuo soluendo est, & uno manumisso soluendo est: nec aduenticij casus cõputandi sunt, alioquin & qui unum incertum ex seruis suis promisit, neminem manumittet.

Decimaoctaua replicatio est: Nisi precium pro seruo manumisso debitor acceperit. Quæ replicatio approbatur l.5. C. qui manumittere non poss. his uerbis: Si in fraudē eorum quæ fisco debebantur, probari potest libertas data, non ualet. sed si pecuniam is quem patrem tuum appellas, emptori dedit, & ab eo redemptus, ad libertatem productus est: nihil uidetur bonis defuisse eius qui fisci debitor dicitur. *Huius replicationis duplicatio est: Nisi hæres debitoris, qui seruo libertatem reliquit, mortis causa pro seruo sit accepturus. Quæ duplicatio approbatur l.18. §. si is cui. ff. qui & à quibus manumiss. his uerbis:* Si is cui libertas relicta est, iussus sit hæredi dare tantum, quanti est, & liber esse: uideamus an adhuc sit fraus creditorum? quia hæres mortis causa accepturus est, an uerò si alius pro eo, uel ipse non de peculio det, nulla sit fraus? Sed etsi hæres locuples sit, non proficit ad libertatem: nec qui dat pecuuiam, prodesse potest.

Decimanona replicatio est: Nisi miles in testamento militari in fraudem creditorum libertatem reliquerit. Hæc replicatio reprobatur l.8. §. si miles. ff. qui & à quib. his uerbis: Si miles iure militari testamēto facto libertatē dederit in fraudē creditorum, & non soluendo moriatur, impediūtur libertates.

Vicesima replicatio est: Nisi is qui soluendo non est, bene merentibus libertatem dederit. Hæc replicatio reprobatur l.23. ff. qui & à quibus manumiss. cuius uerba uide s̄. ead. except. repl.1.

Vicesimaprima replicatio est: Nisi ab eo qui soluēdo nõ est, manumissus per decem annos in libertate sit moratus. Hæc replicatio approbatur l.16 §. Aristo. ff. d. tit. his uerbis: Aristo respondit, à debitore fisci, qui soluendo non erat, manumissum ita reuocari in seruitutē debere, si non diu in libertate fuisset, id est nõ minus decennio. Planè ea quæ in fraudem fisci in sinus eius collata sunt, reuocantur.

Vicesimasecūda replicatio est: Nisi cùm uno manumisso, debitor non desiturus fuisset soluendo esse, plures manumiserit, & ita soluēdo esse desierit. tunc enim primus manumissus nihilominus liber fit. Quæ replicatio approbatur l.24. ff. qui & à quib. manumiss. his uerbis: Si quis habēs creditores, plures manumiserit, non omniū libertas impeditur: sed qui primi sunt, liberi erunt, donec creditoribus suum soluatur. Quam rationem Iulianus solet dicere: & uel duobus manumissis

numiſsis ſi unius libertas fraudetur, non utriuſq;, ſed alterutrius impediri libertatẽ, & pleruñq; poſtea ſcripti: niſi quando maioris precij ſit is q antè nominatus eſt, nec ſufficiat poſteriorẽ retrahi in ſeruirutẽ, prior autẽ ſufficiat: nam hoc caſu ſequente loco ſcriptum ſolum ad libertatem peruenturum. *Ait Iuriſconſultus*: Donec creditorib. ſuum ſoluatur. *Id eſt, adhuc ſolui poſsit. Ait inſuper*: Niſi quando maioris precij ſit is qui antè nominatus eſt, &c. *Hiſce uerbis diſtinguit Iuriſconſultus non quidem replicationem propoſitam, ſed illud quod dictum eſt primò manumiſſum liberum fore, Plura de replicatione propoſita uide 5. replicat. 2. dupl. 2. tripl. 3. Hactenus de ſexta exceptione manumiſsionis, eiuſq; replicationibus ſit dictum.*

VII. EXCEPTIO: *Niſi damnatus iudicio publico ſeruum ſuum manumiſerit. Hæc exceptio approbatur l. 8. ff. de manumiſsionib. his uerbis*: Qui pœnæ ſerui efficiuntur, indubitatè manumittere non poſſunt: quia & ipſi ſerui ſunt. Sed nec rei capitalium criminum manumitte te ſeruos ſuos poſſunt, ut & ſenatus cẽſuit. Diuus quoq; Pius Calphurnio reſcripſit, libertates ab eo qui iam lege Cornelia damnatus eſſet, uel cum futurũ proſpiceret ut damnaretur, ſeruis datas non competere. *Concordat l. 2. ff. de interdictis & relegatis, hiſce uerbis*: Manumittere deportatum non poſſe, diuus Pius reſcripſit.

VIII. EXCEPTIO: *Niſi reus publici criminis ſeruum ſuum manumiſerit. Hæc exceptio approbatur uerbis d. l. 8. iam propoſitis hiſce*: Sed nec rei capitalium criminum manumittere ſeruos ſuos poſſunt, ut & ſenatus cẽſuit. *Item hiſce*: Vel cum futurum proſpiceret ut damnaretur, &c. *Concordat l. 15. in prin. ff. qui & à quib. manumiß. his uerbis*: Quæſitum eſt, an is qui maieſtatis crimine reus factus ſit, manumittere poſsit, quoniam ante damnationem dominus eſt? Et Imp. Antoninus Calphurnio Critoni reſcripſit, eo tẽpore quo quis propter facinorum ſuorum cogitationem iam de pœna ſua certus eſſe poterat, multo plus conſcientia delictorum, quàm damnatione ius dandæ libertatis eum amiſiſſe.

IX. EXCEPTIO: *Niſi mutus uel ſurdus manumiſerit. Hæc exceptio reprobatur l. 1. ff. qui & à quibus manumiß. his uerbis*: Celſus XII. libro Digeſtorum utilitatis gratia mutum & ſurdũ ita natum manumittere poſſe ait.

X. EXCEPTIO: *Niſi collegium manumiſerit. Hæc exceptio reprobatur l. 1. ff. de manumiß. quæ ſeruis, hiſce uerbis*: Dinus Marcus omnibus collegijs, quibns coeundi ius eſt, manumittendi poteſtatem dedit. Quare hi quoq; legitimam hæreditatem liberti uindicabunt. *Concordat l. 1. C. de ſeruis reipub. manu. cuius uerba uide J. cap. 11. quæſt. 1. cauſa 3. Item concordat l. 2. C. cod. tt. his uerbis*: Si decretum ordinis authoritas Rectoris prouinciæ cõptobauit, quo is libertatem acceperat, cui poſtea fueras (ut proponis) matrimonio copulata: natã ex huiuſmodi matrimonio, & ciuem Romanam eſſe, & in patris poteſtate, non eſt opinionis incertæ.

DE EXCEPTIONIBVS ADuerſus manumiſsionem, ex perſona manumiſsi vel manumittendi deſumptis. Cap. VI.

HActenus primi generis exceptiones aduerſus manumiſsionem deſumptæ ex perſona manumiſſoris propoſitæ ſunt: ſequuntur nunc ſecundi generis exceptiones, quæ ſumuntur ex perſona manumiſsi, uel eius cui libertas teſtamento uel per fideicommiſſum eſt relicta.

XI. EXCEPTIO: *Niſi ſeruum alienum quis manumiſerit. Hæc exceptio approbatur l. 20. ff. qui & à quibus manumiß. his uerbis*: Si ſeruo alieno libertas non conſentiente domino data eſt: ualere ex authoritate iuris non poteſt, qnamuis poſtea manumiſſor domino hæres extirit. nam licet ei iure cognationis qui manumiſit hæres extitit, non ideo aditione hæreditatis datio confirmatur libertatis. *Concordat l. 4. C. de his qui à non dom. manu. his uerbis*: Si non proprietatem donaueras, ſed miniſterium ancillæ dederas, libertatem mancipio dando ea quæ precarium uſum habebat, dominio tuo nihil præiudicauit. nemo enim alienum ſeruum, quamuis ut proprium manumittat, ad libertatẽ perducere poteſt. *Concordat item l. 5. C. eod. tt. his uerbis*: Si tradita ſunt ex donatione mancipia, ius manumittẽdi donatrix non habuit. *Concordat l. 2. C. de mancipijs patrimon. his uerbis*: Libertates quas mancipijs ex fundis patrimonialibus atque emphyteuticis qui fundorum non ſunt domini, præſtiterint, rationales huius pręcepti authoritate reſcindant. *Propoſitæ exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi fideicommiſſaria libertas ſeruo alieno ſit relicta. quæ replicatio approbatur Inſtit. de ſingulis rebus per fideicom. § libertas quoq;, his uerbis*: Libertas quoque ſeruo per fideicommiſſum dari poteſt, ut hæres eum rogetur manumittere, uel legatarius, uel fideicommiſſarius: nec intereſt utrum de ſuo proprio ſeruo teſtator roget, an de eo qui ipſius hæredis, aut legatarij, aut etiam extranei ſit. Itaque & alienus ſeruus redimi & manumitti debet. Quòd ſi dominns eum non uendat, ſi modò nihil ex iudicio eius qui reliquit libertatem, recepit: non ſtatim extinguitur fideicommiſſaria libertas, ſed differtur:

quia

quia posit tempore procedente, ubicunq; occasio serui redimendi fuerit, præstari libertas. *Concordat l.16. ff. de fideicom. libertatibus, his uerbis:* Libertates etiam per fideicommissum dari possunt, & quidem largius quàm directò. nam non tantum proprijs, sed alienis etiam seruis per fideicōmissum libertas dari potest: ita tamē ut uulgaribus uerbis, & quibus euidenter uoluntas testatoris exprimi posit. *Concordat item l. 14. §. fin. ff. de leg. 2. his uerbis:* Seruo alieno hærede instituto, post mortem domini eius, cui adquisita hæreditas esset: & libertatem fideicommissariam dari posse constat. *Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi non uulgaribus uerbis, & quibus uoluntas testatoris exprimi posit, fideicommissaria libertas relinquatur. quæ duplicatio elicitur ex l. 16. in fine. ff. de fideicommiß. libertat. cuius uerba uide paulo superius.*

Secunda duplicatio est: Nisi principis seruo fideicommissaria libertas sit relicta. Reprobatur hæc duplicatio l. 24. §. 1. ff. eod. tt. his uerbis: Et principis seruo, uel municipij, & cuius alterius, fideicommissa libertas adscripta ualet.

Tertia duplicatio est: Nisi hostium seruo libertas per fideicōmissum sit adscripta. Hæc duplicatio reprobatur d. l. 24. §. hostiū, his uerbis: Hostiū seruo si fideicōmissaria libertas fuerit adscripta, potest tractari, an non sit inefficax? Et fortassis quis dixerit, indignū esse ciuem Romanum fieri hostium seruū. Sed si in casu relinquatur, in quem noster esse incipit, quid prohiber? *Concordat l. 30. ff. de manumiß. testam. cuius uerba uide ℑ. except. 24.*

Quarta duplicatio est: Nisi libero homini libertas per fideicōmissum relinquatur. Hæc duplicatio reprobatur in certis casibus d. l. 24. §. si homini, his uerbis: Si homini libero fuerit libertas per fideicōmissum adscripra, & is in seruirutem redactus proponatur: perere potest libertatem, si modo mortis tēpore uel conditionis existennis inueniatut seruus.

Quinta duplicatio est: Nisi seruo eius qui adhuc est in utero, libertas sit relicta. Hæc duplicatio reprobatur d. l. 24. §. seruo, his uerbis: Seruo eius qui nōdum in rebus humanis est, libertas rectè ꝑ fideicommissum relinquitur.

Sexta duplicatio est: Nisi seruo eius, cum quo testamenti factio non est, per fideicommissum libertas sit relicta. Hæc duplicatio approbatur l. 31. in prin. ff. de fideicommiß. libertat. his uerbis: Alieno seruo dari potest per fideicōmissum libertas: si tamē eius sit, cum quo testamenti factio est.

Septima duplicatio est: Nisi testator seruum suū esse putans, libertatem fideicommissariam ei reliquit. Hæc duplicatio reprobatur l. 39. in prin. ff. eod. tt. his uerbis: Paulus respōdit, etsi alienus inueniatur seruus, quem ut suū testator ab uno ex hæredibus uoluit manumitti: tamen cogendum eū qui est rogatus, redimere & manumittere: quoniā non putauit similē esse causam libertatis, & fideicōmissi pecuniarij.

Octaua duplicatio est: Nisi cùm seruo hæredis uel legatarij libertas per fideicōmissum relicta esset, dominus indignus hæreditate uel legato sit iudicatus. Hæc duplicatio reprobatur l. 5. §. si seruum. ff. de his quæ ut indignis, his uerbis: Si seruum suum rogatus sit manumittere, qui legatū meruit, uel etiā ipsi seruo utrunq; datū sit: dicendū est non debere obesse seruo factū dñi: sed à fisco redimendum ut manumittatur, si tamen uelit seruū uendere: quia non potest cogi, qui iudicium spreuit defuncti.

Nona duplicatio est: Nisi dominus seruum uendere uel manumitti nolit. quæ duplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce: Si tamen uelit seruū uēdere: quia non potest cogi, qui iudiciū spreuit defuncti. *Concordat l. 31. §. si is cuius. ff. de fideicommiß. libert. cuius uerba uide ℑ. dupl. prox. Huius duplicationis triplicatio prima hæc est: Nisi dominus aliquid ex iudicio defuncti percepit. tunc enim inuitus etiam cogi potest ad uendendum uel manumittendum seruum. quæ triplicatio elici potest ex uerbis iam propositis hisce:* Qui iudicium spreuit defuncti. *Concordat Inst. de singulis rebus per fideicom. §. libertas quoque. ibi: Si modò nihil ex iudicio eius qui reliquit libertatem, recepit. cuius uerba uide ℑ. ead. repl. in prin. Concordat item l. 29. §. uxori. ff. de fideicom. libertatibus, his uerbis:* Vxori dotem & alias res plures legauit: & eius fidei commisit, ut Aquilinum seruum proprium mulieris apud consilium manumitteret. id negauit se facere debere, quia ipsius proprius esset: quæro, an libertas ei debeatur? Scęuola respondit, uxorem, si ex testamento non solū dotem, sed etiam cætera legata præstari uellet, compellendam ex causa fideicommissi Aquilinum manumirrere: eumq; cum liber erit, petiturum ea quæ sibi legata sunt. *Concordat l. 23 §. seruum. ff. eod. tt. his uerbis:* Seruū peculij castrēsis, quem pater fideicommissi uerbis à legitimis hæredibus liberari uoluit, filium militem, uel qui militauit (si patri hæres extitit) manumittere cogendum Papinianus respondit: quoniam propriū manumisisse defunctus post donationem in filium collatam existimauit. portionem enim à fratre domino fratrem, eundemq; cohæredem citra damnum uoluntatis redimere non cogendum: nec ob eundem et rorem cætera quæ pater in militiam profecturo filio donauit, fratri qui mansit in potestate conferenda: cum peculium castrense filius & inter legitimos hæredes præcipuum retineat. *Concordat deniq; l. 13. §. penult. ff. de statuliberis. cuius uerba uide ℑ. cap. prox. except. 66. Propositæ triplicationis quadruplicatio prima hæc est: Nisi usus serui tam necessarius sit, ut eo domi-*

nus

nus carere commodè nõ posſit. Altera quadruplicatio eſt: Niſi delictum ſerui tantum ſit, ut ultio remittenda non ſit. Hæ duæ quadruplicationes reprobantur l. 35. ff. d. tt. his uerbis: Caij Caſsij ſententia recepta non eſt, exiſtimantis & hæredi & legatario remittendam interdum proprij ſerui manumittendi neceſsitatẽ, ſi uel uſus eius tam neceſſarius eſſet, ut eo carere nõ expediret. Veluti diſpenſatoris, pædagogi ſui, ſiue liberorum: uel ſi tantum delictum eſt, ut ultio remittenda non eſſet. Viſum enim eſt ipſos in ſua poteſtate habuiſſe, nam potuiſſe diſcedere à cauſa teſtamenti: qua nõ omiſſa, debere uoluntati defuncti obſequi.

Tertia quadruplicatio eſt: Niſi dominus id quod à defuncto ei relictum eſt, repudiauerit. quæ quadruplicatio conſtat ex uerbis iam propoſitis hiſce: Viſum enim eſt ipſos in ſua poteſtate habuiſſe, &c. *Concordat l. 5 §. ſi ſeruum, in fine. ff. de his quæ ut indignis. cuius uerba uide ſ. dupl. prox. Sed plura de hac quadrupl. uide J. cap. 8. except. 14.*

Quarta quadruplicatio eſt: Niſi directò, non per fideicommiſſum libertas ſeruo hæredis uel legatarij ſit relicta. Hæc quadruplicatio approbatur l. 9. C. de teſtament. manumiſſ. his uerbis: Seruo tuo defunctus, licet te hęredem ſcripſiſſe proponitur, directam tamen libertatem non potuit dare: iure enim directò libertatem ſeruis alienis nemo poteſt dare. *Planè diſtinguitur quadruplicatio propoſita in ſeruo pignori obligato, cui creditor directam reliquit libertatem. quæ diſtinctio approbatur l. 24. §. ſi quis ſeruo. ff. de fideicommiſſ. libertat. cuius uerba uide J. except. 13. repl. 8.*

Quinta quadruplicatio eſt: Niſi dominus ſit infans. Hæc quadruplicatio reprobatur l. 30. §. ſi plures. ff. de fideicommiſſ. libertatib. his uerbis: Si plures hæredes ſint inſtituti, & inter eos is qui fari non poteſt, ſed non ipſe rogatus ſit ſeruum manumittere: non oportet intercidere libertatem ob hoc, quòd cohæredib. ſuis uendere eũ infans non poſsit. Et extat quidem Senatuſcõſultũ Vitraſianũ. Sed & diuus Pius Caſsio Dextro reſcripſit, ita rem explicari, ut partes ſeruorum, quibus per fideicõmiſſum libertas data eſt, iuſto precio æſtimentur, atq; ita ſeruus ab his q rogati ſunt manumittatur. Hi autem qui eos manumiſerunt, precij nomine perinde fratrib. & cohæredibus ſuis obligati erunt, atq; ſi ob eã rem ex cauſa iudicati cum his agi poſsit.

Sexta quadruplicatio eſt: Niſi modicum ex iudicio defuncti dominus ſerui perceperit. Hæc quadruplicatio reprobatur l. 45. §. in fideicom. ff. eod. tt. his uerbis: In fideicommiſſaria libertate quamuis modicum quis legatum fuerit conſecutus, neceſſe habet ſeruum ſuum manumittere: pecuniariũ enim fideicommiſſum ſi diuiſum fuerit, ſanè iniuriam facit tam libertati quã fideicommiſſario. Sanctius eſt igitur eũ qui agnouit legatũ onerari, quàm libertatẽ intercidere. *Hæc de prima triplicatione, eiusq; quadruplicationibus ſunt dicta. Plura de his uide J. cap. 8. except. 14. cum ſequentib. Altera triplicatio eſt: Niſi creditor ſeruo ſibi pignori obligato, à debitore fideicommiſſariam reliquerit libertatem. nam & hoc caſu dominus ſerui compellitur eum manumittere. quæ triplicatio ſpecies eſt primæ triplicationis, approbaturq; l. 45. in prin. ff. de fideicommiſſ. libertatib. his uerbis:* Si debitor rogatus ſit à creditore ancillam ſuam pignoratam manumittere, dicẽdum eſt fideicommiſſariam libertatem utiliter eſſe relictam à debitore. quid enim intereſt certa quantitas ab eo relinquatur, an fideicommiſſaria libertas? Et ſiue plus ſit in precio, ſiue minus, cogitur libertatem præſtare: ſi modò ſemel agnouit uoluntatem creditoris. Agnouiſſe autem ſic accipimus, ſi fortè cum conueniretur ab hęrede, uſus eſt exceptione, uel aliàs uoluntatem ſuam oſtendit: nam ſi conueniatur debitor ab hærede creditoris, doli mali exceptiõe uti poteſt in id, quod interfuerit debitoris ancillam ſuam habere. *Huius triplicationis eædem quæ ſuperioris triplicationis generis ſunt quadruplicationes.*

Tertia propoſitæ duplicationis triplicatio eſt: Niſi aliquando offeratur ſerui emendi occaſio. tunc enim quamuis non ab initio ſeruus à domino inuito emi potuit, nihilominus poſtea oblata occaſione emendus & manumittendus eſt. quæ triplicatio approbatur l. 6. C. de fideicommiſſ. libertatib. his uerbis: Deberi etiam alienæ ancillæ fideicommiſſariam libertatem placuit: nec deficit hoc debitum, ſi interim domina (ſi modò nihil ex iudicio eius, qui quæue reliquit libertatem, perceperit) noluit uendere: quia poſsit tempore procedente, ubicunq; occaſio redimendæ ancillæ fuerit, præſtari libertas. *Cõcordat Inſt. de ſingulis rebus per fideicom. §. libertas quoq;. ibi: quòd ſi dominus. cuius uerba uide ſ. ead. repl. in prin.*

Quarta triplicatio eſt: Niſi is qui libertatem ſeruo alieno reliquit, partem in eo ſeruo habeat. quæ triplicatio approbatur per ea quæ habẽtur J. repl. 17. Hæc de nona duplicatione, eiusq; triplicationib. ſint dicta.

Decima duplicatio eſt: Niſi dominus ſeruum uendere quidem uelit, ſed non iuſto precio. quæ duplicatio approbatur l. 31. §. ſi is cuius, cum ſequentibus. ff. de fideicom. libertat. his uerbis: Si is cuius ſeruus eſt, nolit eum uendere ut manumitteretur, nullæ prætoris partes ſunt. Idẽ eſt, etſi plus iuſto uendere uelit. Sin autem certo quidem precio, quod non prima facie uidetur eſſe iniquum, dominus ſeruum uendere paratus eſt, is uerò qui rogatus eſt manumittere, ut immodicum, minuẽdum id eſſe nititur: prætoris partes erunt interponendæ, ut iuſto precio uolenti domino dato, libertas ab emptore præſtetur. *Hæc de prima propoſitæ exceptionis replicatione fideicom-*

missariæ libertatis, eiusq; duplicationibus sunt dicta. Sed plures eius duplicationes uide in exceptionibus sequentibus.

Secunda propositæ exceptionis replicatio est: Nisi bonæ fidei possessor seruum alienũ manumiserit. Hæc replicatio reprobatur l. 4. ibi: quamuis ut proprium. C. de his qui à non domi. cuius uerba uide s. ead. exception. in prin. Concordat l. 5. ff. pro donato. cuius uerba uide in Comment. usucap. cap. 5. except. 49.

Tertia replicatio est: Nisi fructuarius seruum in quo usumfructum habet, manumiserit. Et hæc replicatio reprobatur l. 9. C. de usufructu. cuius uerba uide in Comment. de usufructu cap. 5. reg. 5. in fine. Planè corrigitur quodãmodo l. 1. §. sin aũt usufruct. C. cõmunia de manumiß. his uerbis: Si usufructuarius seruo libertatem imposuerit, siquidẽ hoc modo, ut cedat usumfructum proprietario: plenissimum ius habeat in seruo proprietarius, ut omnia ei seruus adquirat secũdum ea quæ generaliter in seruos & dominos constituta sunt. Sin uerò gratias agendo usufructuarius eum ab usufructu liberauerit, & libertati donauerit: tũc maneat quidem seruus proprietario suo adnexus, sed non necessitas ei imponatur, donec uiuit usufructuarius uel usufructuarius constare potest, ob seruare proprietarium, & quædam ministeria ei adimplere, sed iudices nostri eum in quiete tueantur. Post usufructuarij autem mortem, uel usus fructus quocunque modo interemptionem: seruiat quidem domino, & omnia quæ in medio ad eũ peruenerant, hoc suo domino adquirat. Et sit ex nostra constitutione hęc separatio inter seruos & liberos: & non secundum ius antiquum idem seruus remaneat, & nullũ respiciat dominum.

Quarta replicatio est: Nisi uenditor, donator uel promissor serui ante traditionẽ eum manumiserit. Hæc replicatio approbatur l. 18. ff. de manumiß. his uerbis: Et eum quem uendiderit uenditor, & promissor quẽ promiserit, manumittere possunt. *Concordat l. 3 C. de his qui à non domino, his uerbis:* Qui tibi hæreditatem uendidit, antequam res hæreditarias traderet, dominus earum perseuerauit. Et ideo manumittendo libertatem seruo hæreditario præstitit. *Huius duplicatio hæc est: Nisi post traditionem à se factam manumittat. quæ duplicatio approbatur l. 5. C. eod. tt. his uerbis:* Si tradita sunt ex donatione mancipia, ius manumittendi donatrix non habuit.

Quinta replicatio est: Nisi testator seruum quem legauit, manumiserit. Hæc replicatio approbatur l. 11. in prin. ff. de manumiß. test. his uerbis: Si legato seruo fideicommissaria libertas relicta est: uel hæres, uel legatarius eũ cogitur manumittere. *Concordat l. 10. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Si peculium prælegatum, & uicarius liber esse iussus sit: liberum eum esse constat. multum enim interest inter genus & speciem. speciẽ enim eximi de genere placet: quod est in peculio legato, & uicario manumisso. *Concordat item l. ult. ff. de statuliberis. cuius uerba uide in Comment. de legatis cap 32 condit. 1. reg. 1. exc. 1. Plura de proposita replicatione uide in Comment. legatorum, cap. 4. except. 63.*

Sexta replicatio est: Nisi hæres seruum legatum manumiserit. Hæc replicatio reprobatur l. 29. §. fin ff. qui & à quib. manumiß. his uerbis: Sub conditione seruus legatus, pendente conditione pleno iure hæredis est: sed nullam libertatem ab eo consequi potest, ne legatario iniuria fiat. *Concordat l. 11. ff. de manumißionib. his uerbis:* Seruum, qui sub conditione legatus est, interim hæres manumittendo liberum non facit. *Planè admittitur replicatio proposita primùm, si postquam seruus ab hærede manumissus est, is cui seruus legatus est, legatum repudiauerit. quæ distinctio approbatur l. 2 ff. de manumiß. his uerbis:* Si hæres deliberante legatario, seruum legatum manumiserit, mox legatarius repudiauerit: manumissum fore liberũ placet. *Concordat l. 3. ff. de manumiß. uindicta. his uerbis:* Si hæres seruum legatum manumittat, mox repudiet legatarius: retrò competit libertas. Idemque est, etsi purè duobus seruus legetur, & post alterius manumissionem alter repudiauerit. nam huic libertas retrò competit. *Concordat l. 31 ff. de militari test. cuius uerba uide s. repl. 17. Secundò uidetur admitti replicatio proposita, si hæres proprium seruum manumittere fuerit rogatus. uerùm distinctio hæc reprobatur l. 28. ff. qui & à quibus manumiß. his uerbis:* Hæres seruum proprium, quem testator legauerat, manumittendo, nihil egit: quia scientiæ uel ignorantiæ eius nullam placuit admitti rationem.

Septima replicatio est: Nisi is qui mandatu alterius seruum emit, antequam ex causa mãdati traderet, eum manumisit. Hæc replicatio approbatur l. 2. C. de his qui à non dom his uerbis: Felicissima, quam mandante te seruum emisse dicis, si dominium serui quem manumisit, nondum ad te transtulerat: frustra petis ut denegata libertate eius quem manumissum dicis, possessio tibi tradatur.

Octaua replicatio est: Nisi pater domini manumisit. Hæc replicatio ipso quidẽ iure subsistit, quoniã seruus filijfamilias seruus patris esse dicitur iure peculij. cuius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi filius sui sit iuris. quæ duplicatio approbatur l. 6. C. de his qui à nõ domino. cuius uerba uide s. repl. 11. dupl. 1. Secunda duplicatio est: Nisi seruus sit castrensis peculij. quæ duplicatio approbatur l. 17. ff. de manumißionib. his uerbis: Serui quos filijfamiliarum in castris adquirunt, non in patris familia computabũtur. neç enim pater tales filij seruos manumit-

tere

tere poterit. Concordat l. 9. §. denique. ff. de castrensi peculio. cuius uerba uide ȳ. lib. 16. cap. 3. quæst. 3. reg. 2. Huius duplicationis triplicatio hæc est: Nisi seruo à patre manumisso, filius intestatò mortuus sit. tunc enim confirmatur manumissio. quæ triplicatio approbatur d. §. denique. Concordat l. 19. §. pater. ff. eod. tit. cuius uerba uide ʒ. repl. 13. distinct. 2. Nona replicatio est: Nisi tutor uel curator domini seruos eius manumisit. Hæc replicatio reprobatur l. ult. in prin. ff. de curatorib. furioso. cuius uerba uide ȳ. lib. prox. cap. 3. officio 5. reg. 10. except. 2. Concordat l. 6. C. qui manumittere non possunt, his uerbis: Nec fideicommissariam libertatē à pupilla sua seruis debitam tutorem posse præstare, certi iuris est. Vnde si hos quos tu rogata fueras manumittere, tempore certo ætatis tuæ ad libertatem non produxisti, sed tutor manumisit, remanserunt in seruitute. Concordat item l. 22. ff. qui & à quib. manumissi, his uerbis: Curator furiosi seruum eius manumittere non potest. Concordat item l. 13. ff. de manumiss. his uerbis: Seruus furiosi ab adgnato curatore manumitti non potest: quia in administratione patrimonij manumissio non est. Si autem ex fideicommissi causa debet libertatem furiosus: dubitationis tollendæ causa ab adgnato tradendum seruum, ut ab eo cui traditus esset seruus, manumittatur, Octauenus ait. Decima replicatio est: Nisi alius mandatu domini seruum eius manumiserit. Hæc replicatio approbatur l. 4. C. de dolo malo. cuius uerba uide alibi. Concordant ea quæ habentur ʒ. repl. prox. Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi generale mandatum sit omnium bonorum administrandorum, uel nisi uindicta fiat manumissio. quæ duplicatio approbatur l. 3. C. de uindicta, his uerbis: Nec mulierem per maritum, nec alium per procuratorem uindicta manumittere posse, non est ambigui iuris. Huius duplicationis triplicatio hæc est: Nisi parens per filium manumittat. Hæc triplicatio approbatur per ea quæ dicta sunt ȳ. except. 3. repl. 1. cuius autem quadruplicatio uidetur esse: Nisi filius non sit in potestate parentis, cuius mandatu manumittit. Hæc quadruplicatiò reprobatur l. 1. §. fin. C. communia de manumiss. his uerbis: Illud quoque legi adijcimus, ut explosa antiqua personarum differentia, liceat parentibus tam masculis quàm fœminis, filijs filiabusúe suis in sacris constitutis, siue emancipatis, cuiuscunque gradus, mandatum imponere, quatenus seruos in libertatem perducant, siue apud iudicem, siue in sacris ecclesijs, siue secundum alium, quem mandator uoluerit, legitimum modum. cum enim & in successionibus, &c. Vide item ʒ. exception. 32. Vndecima replicatio est: Nisi alius uolente et consentiente domino, seruum manumiserit. quæ replicatiò approbatur l. 31. §. fin. ff. de fideicom. libertatib. cuius uerba uide in Comment. de legat. 5 cap. 12. quæst. 5. reg. 3. in fine. Concordat l. 1. C. de his qui à non domino. cuius uerba uide ʒ. cap. 10. quæst. 13. reg. 10. Sed & approbatur per ea quæ proponuntur ȳ. cap. prox. except. 3. repl. 1. Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi dominus minor uiginti annis manumissioni consenserit. Hæc duplicatio approbatur l. 6. C. d. tit. his uerbis: Si pater seruum uestrum, licet uobis minoribus uiginti annis consentientibus, manumisit: ei libertatem præstare non potuit. Secunda duplicatio est: Nisi dominus non aliter consentiat, quàm sibi prius soluatur precium. quæ duplicatio approbatur l. 32. in prin. ff. de fideicom. libertatib. his uerbis: Si alienare paratus sit quidem dominus, non antè tamen id uelit facere, quàm sibi in precium satisfiat: non erit manumittere compellendus, ne & seruum manumittat, & interim nihil aut minus consequatur. Plures huius replicationis duplicationes uide d. except. 3. Duodecima replicatio est: Nisi alius seruum à domino pro derelicto habitum manumisit. Hæc replicatio approbatur l. 8. ff. pro derelicto, his uerbis: Sempronius Thetidi status quæstionem fecere tentabat, quasi de serua sua nata sit: qui iam testato conuentus à Procula nutrice Thetidis de soluendis alimentis, respondit non se habere unde eidem alimenta exoluat: sed debere eam patri suo restituere Lucio Titio. idque cum illa in testationem redegisset, ut postea nullam quæstionem pateretur ab eodem Sempronio: Lucius Titius Seiæ Proculæ solutis alimentis puellam uindicta manumisit: quęro, an possit rescindi libertas Thetidis? Paulus respondit, quoniam dominus ancillæ, ex qua Thetis nata est, Thetidē pro derelicto habuisse uideretur: potuisse eam à Lucio Titio ad libertatem tunc perduci. Decimatertia replicatio est: Nisi is qui alienum seruum manumisit, postea dominium serui sit nactus. Hæc replicatio reprobatur l. 20. ff. qui et à quibus manumissi. cuius uerba uide ȳ. ead. except. in prin. Planè admittitur replicatio proposita primùm, si hæres seruum legatum manumiserit, posteaq; legatarius legatum repudiauerit. de quo dictum ȳ. repl. 6. Secundò admittitur, si pater seruum castrensis peculij manumiserit, posteaq; filius intestatus decesserit. quæ distinctio approbatur l. 19. §. pater. ff. de castrensi peculio, his uerbis: Pater peculij castrensis filij seruum testamento liberum esse iussit: intestato defuncto filiofamiliâs, mox patre: quæritur, an libertas seruo competat? occurrebat enim, non potuisse dominium apud duos pro solido esse: denique filium posse manumittere talis peculij seruum, Hadrianus constituit. Et si testamento tam filij quàm patris idem seruus acceplsset libertatem, & utriq; pariter decessissent: nō dubitaretur ex testamento filij liberum

esse eum. Sed & in superiore casu pro libertate à patre data illa dici possunt, nunquid quoad utatur iure concesso filius in castrẽsi peculio, eo usq; ius patris cessauerit. Quòd si intestatus decesserit filius, postliminij cuiusdam similitudine pater antiquo iure habeat peculium, retroq; uideatur habuisse rerum dominia: non tamen si ut hæres uiuo filio uindictam seruo imposuit, dicatur eñ post mortem intestati filij ex illa manumissione liberum factum esse. Quid autem si testamentum fecerit filius, & non sit eius adita hæreditas? non tam facile est dicere cõtinuatum patri post mortem filij rerum peculij dominium: cum medium tempus quo deliberant instituti hæredes, imaginẽ successionis præstiterit: alioquin etsi adita sit ab instituto filij hæreditas, dicetur à patre ad eum trãsijsse proprietatem: quod absurdum est, nisi in pendenti (ut in alijs) & in hac specie habeam⁹ dominia: ut ex pòst facto retrò fuisse, aut nõ fuisse patris credamus. Secundum quod difficile erit expedire, si dum deliberant hæredes, dies cesserit legati seruo istius peculij dati in testamento eius, ex quo pater nihil capere potuisset: an id ad ipsum pertineat, cũ utiq; ad hęredem filij pertineat. Facilior tamẽ de libertate serui deliberatio est in specie, in qua intestatus filius decessisse proponitř. Nõ est ergo ratio respondendi, competere libertatem eo tempore datam, quo non fuit in dominio patris: fauorabilem tamen sententiã contrariam in utroq; casu non negamus. *Concordat l. 9. §. deniq; si seruo. ff. eod. tt. cuius uerba uide s̃. lib. 16. cap. 3. quæst. 3. reg. 2. Planè distinctionis propositæ duplicatio uidetur esse: Nisi pater filio ex testamento hæres extiterit. uerùm hæc duplicatio reprobatur l. 20. ff. eod. tt. his uerbis:* Sed si ponas filium testamentum fecisse, & patrem hęredem instituisse, cum utiq; pater testamẽto suo seruo filij libertatem dedisset, qui ad eum ex testamento filij pertinere cœperit: uidendum est nunquid ei comparari debeat, qui cum manumitteretur, alienus erat, deinde postea adquisitus est. Sed fauorabilius est libertatem à patre relictam admittere, & ab initio patris eum esse uideri, ex hoc quod postea contingit, ostenditur. *Decimaquarta replicatio est: Nisi dominus serui manumissoris, uel eius qui libertatem reliquit, hæres existat. Hæc replicatio approbatur l. 7. C. de liberali causa. cuius uerba uide s̃. cap. prox. quæst. 3. in prin. Concordat l. 31. ff. de liberali causa, his uerbis:* Filium ob hoc, quòd patri hæres extitit, prohiberi à patre suum seruum manumissum in seruitutem petere. *Contradicere uidetur l. 9. C. de testam. manumiss. cuius uerba uide s̃. cad. exc. 11. repl. 2. dupl. 9. tripl. 1. quadrupl. 4. Decimaquinta replicatio est: Nisi decreto iudicis, uel rescripto principis alieni serui manumissio sit confirmata. Hæc replicatio reprobatur l. 7. C. de his qui à non domino, his uerbis:* Si non à dominis libertas detur mancipio alieno: siquidem ab his iudicibus impetrabitur, quibus dandi ius est: sine ulla trepidatione pœnæ facilis dissolutio est. Si uerò iubentibus nobis quidquam lege actum esse doceatur, & non dominus ut alienum mancipium manumitteretur, petijsse probetur: tunc eodem qui in cõspectu nostro libertatem monstrabitur à non domino consecutus, ei protinus ad cuius proprietatem pertinet, restituto: is qui mancipium alienum fallendo principis conscientiam manumisit, mancipia duo cogatur domino eius dare, eiusdem sexus, ætatis atq; artis, cuius constiterit esse manumissum, & alia tria fisco eadẽ ratione similia. Quę mulcta non semper imponitur, sed potius cõquiescit, si forte manumissus inferentẽ sibi quęstionem status, obiecta legitima præscriptione potuerit excludere: cum sibi amissi mancipij damna debeat imputare is qui in perniciẽ suam gesta taciturnitate firmauit. *Decimasexta replicatio est: Nisi à non domino manumissus, per uiginti annos in libertate fuerit moratus. Quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Si forrè maoumissus inferentem sibi quæstionem status, obiecta legitima præscriptione potuerit excludere, &c. *Decimaseptima replicatio est: Nisi seruum communem unus ex socijs manumiserit. Hæc replicatio iure quidem antiquo reprobatur, eiusq; distinctio talis est: Nisi cum duobus idem seruus legatus esset, & uno deliberante, alter seruum manumisisset, postea deliberans legatũ repudiauerit. quæ distinctio approbatur l. 31. ff. de militari testam. his uerbis:* Si miles Titio & Seio seruum legauerit, & eum Titius manumisisset deliberãte Seio, moxq; is legatũ omisisset, liberandum fore dico: quia etsi hęres seruum alicui legatum interim manumisisset, deinde legatarius repudiasset, liber esset. *Concordat l. 3. ff. de manumissis uindicta. cuius uerba uide s̃. repl. 6. Planè iure nouo replicatio proposita approbatur Instit. de donationib. §. fin. his uerbis:* Erat olim & alius modus ciuilis adquisitionis per ius adcrescẽdi, quod est tale: Si communem seruum habens aliquis cum Titio, solus libertatem ei imposuerit uel uindicta, uel testamento: eo casu pars eius amittebatur, & socio adcrescebat. Sed cum pessimũ fuerat exemplo, & libertate seruum defraudari, et ex ea humanioribus quidem dominis damnum inferri, sæuioribus autẽ dominis lucrum accedere. hoc quasi inuidia plenum, pio remedio per nostram constitutionẽ mederi, necessariũ duximus. Et inuenimus uiã, per quã & manumissor, &

socius

ſocius eius, & qui libertaté accepit, noſtro beneficio fruantur, libertate cũ effectu procedente (cuius fauore antiquos legumlatores multa etiam contra communes regulas ſtatuiſſe manifeſtum eſt) & eo qui eam libertatem impoſuit, ſuę liberalitatis ſtabilitate gaudẽte: et ſocio indemni conſeruato, preciumq; ſerui ſecundũ partem dominij, quod nos definiuimus, accipiente. *Concordat l. 1. C. de communi ſeruo manumiſſo, his uerbis:* In communes ſeruos, & eorum libertates, & quando cuidam domino pars libertatẽ imponẽtis adcreſcit, nec ne, & maximè inter milites, qui huiuſmodi imponunt libertatẽ, ambiguitas multa exorta eſt apud ueteres iuris authores: & inuenta eſt conſtitutio apud Martianum in cõſtitutionibus diui Seueri, per quam idem Imperator diſpoſuit neceſsitaté imponi hæredibus militis comparare partem ſocij, & ſeruũ libertate donare. Sed & alia cõſtitutio diui Seueri & Antonini principũ reperta eſt, ex qua generaliter neceſsitas imponebatur ſocio partẽ ſuã ſocio uendere, quatenus libertas ſeruo imponatur, licet nihil lucri ex ſubſtantia ſocij morientis alij ſocio accedat: precio uidelicet arbitrio prætoris cõſtituendo: ſecundũ ea quæ & Vlpianus libro ſexto fideicõmiſſorũ, & Paulus libro tertio fideicõmiſſorũ refert: ubi & hoc relatũ eſt, quod & Sextus Cæcilius iuris antiqui cõditor definiuit, ſocium per prætorẽ compelli ſuam partẽ uendere, quatenus ſeruus liber efficiatũ: quod & Marcellus apud Iulianũ in eius Digeſtis notat, & hoc Marcellũ, cũ Iulianũ notaret, retuliſſe palàm eſt. His itaq; apud ueteres iuris authores inuẽtis, decidẽtes tales altercationes: generaliter ſancimus, ut nulla inducatur differẽtia militis ſeu priuati in ſeruis cõmunibus, ſed in omnibus cõmunib. famulis, ſiue inter uiuos, ſiue in ultima diſpoſitione libertatẽ quis legitimã imponere cõmuni ſeruo noluerit, hoc faciat, neceſſitatem habente ſocio uendere partẽ ſuam, quantã in ſeruo poſsidet, ſiue dimidiã, ſiue tertiã, ſiue quãtamcunq;. Et ſi plures ſint ſocij, uno ex ijs libertatem imponere cupiente, alios omnes neceſsitatẽ habere partes ſuas, quas in ſeruo poſsidẽt, uẽdere ipſi qui libertatẽ ſeruo imponere deſiderat, uel hæredi eius: licet & ipſe cõmunis hæres inſtitutus ſit, et hoc moriturus dixerit: ita tamẽ, ut omnimodo ipſe, qui partes alias cõparauerit, uel hæredes eius libertatẽ imponant. Sin aũt ſocius uel ſocij recuſauerint preciũ accipere, licentiã ei damus offerre hoc per publicas pſonas, & ſigillo impreſſo in ædẽ ſacrã deponere, & ſic habere facultatẽ ſeruũ libertate donare, & eũ habere pleniſsimã libertatẽ, et ciuitate Romana perfrui, & nullũ timere ex ſocijs. ſibi enim imputẽt, ſi cùm liceret lucrari preciũ, hoc accipere diſtulerunt. Sed ne circa peculiũ ſerui aliqua fiat dubitatio, peculium eius in omnes ſocios peruenire iubemus ex partibus, ꝑ quibus quiſq; & dominiũ ſerui poſsidet: licẽtia cõcedenda ei qui libertatẽ moriens imponit, etiã eius peculium quod ei attingit, liberto concedere. Iura autẽ patronatus proculdubio pro ſuo ordine ad eũ uenire, qui libertatẽ donauit. Sin autem ſeruus ratiocinijs ſuppoſitus eſt, ne ratiocinia pereant, uel libertas impediatur: præſidẽ prouinciæ, uel competentẽ iudicẽ tempus ſtatuere, intra quod debet ratiocinijs antea factis, & debitis quę ex his apparuerint, redditis, ita ad libertatẽ uenire. Ne autẽ quantitas ſeruilis precij ſit incerta, ſed manifeſta, ſancimus ſerui preciũ, ſiue ancillæ, ſi nulla arte ſunt imbuti, uiginti ſolidos taxari: ijs uidelicet q uſq; ad decimũ annũ ſuæ uenerint ętatis, in decẽ tantummodo ſolidis ponẽdis. Sin autẽ aliqua arte prędit ſunt, exceptis notarijs & medicis, uſq; ad triginta ſolidos precium eorũ redigi, ſiue in maſculis, ſiue in fœminis. Sin autẽ notarius ſit uel medicus, ſiue maſculus ſiue fœmina: notarius quidẽ uſq; ad quinquaginta, medicus aũt uſq; ad ſexaginta taxetũ. Sin uerò eunuchi ſint ſerui cõmunes, maiores decẽ annis: ſiquidẽ ſine arte ſint, in qnquaginta ſolidos cõputẽtur: ſin autẽ artifices, uſq; ad ſeptuaginta. Minores etenim decẽ annis eunuchos nõ amplius triginta ſolidis ęſtimari uolumus, & eorũ partẽ competentẽ ſocij accipient, & libertatẽ eis per competẽtes iudices imponere cõpellentur. Sin autẽ uno ex ſocijs libertatẽ ſiue imponere, ſiue relinquere ſeruo cupiẽte, & preciũ dante, alter, uel alteri ex ijs ipſi ſe uelle dixerint libertatẽ imponere, et preciũ dare: melior quidẽ cauſa erit eius qui primus ad hãc rationẽ pietatis peruenit. Si tamẽ ſub obtentu libertatis & ipſi ad hoc proſiluerint, tũc iudicẽ competentẽ omnes compellere ſine precio ei libertatẽ imponere: peculio quidẽ in omnes ſecũdũ partẽ dominij diſtribuẽdo: iura autẽ patronatus ſecundũ ſui naturam omnibus qui libertatẽ impoſuerint, æqualiter habẽtibus. Ius autẽ adcreſcendi, quod antiqua iura in communibus ſeruis manumittẽdis introducebant, eſſe nullius momenti, nec in poſterũ frequentari penitus cõcedimus. *Concordat l. 2. C. cod. tt. his uerbis:* Cũ apud omnes iuriſperitos hoc placitũ eſt, ut ſeruus cõmunis apud unũquenq; dominũ partim ſit ꝓprius, partim alienus, ut ex hac cauſa poſsit & ipſe legato honorari, & ipſe legari: huius

modi incidit quæstio: Si duo uel plures domini commu oẽ seruum habebãt, sed unus ex his ipsi seruo suam partem, quã in eo habebat, legauit, & semel accepta dubirationis occasione, hoc uetustas in magnum extulit certamẽ. Cũ igitut nos sensum huius legati crebra indagatione aggrediẽtes, duplicem eum esse opinamur. Aut enim putauit testatot liberũ fieri posse ex parte seruũ, qui huiusmodi legatũ ei reliquit: aut si hoc minimè cogitauit, affectu socij fecit, ut ei adquiratur, hæredes autem suos eundem seruum posidete minimè uoluit: ut sit manifestum, à suo patrimonio penitus esse eũ alienatũ. In tali itaq; cõparatione nos qui fautores libertatis sumus, sic ambiguam testatoris interptetamut uoluntatẽ, tãquam si uoluit eum libertate in sua parte donare: & cum iam de communibus seruis manumittẽdis statuimus, quid in huiusmodi casib. fieri oporteat, ex illius sanctionis tenore, & huiusmodi species sit definita. Fiat itaque liber ex parte quidem testatoris, secundum eius uoluntatem, ex altera autem parte, ex nostra definitione, precio secundum prædictæ constitutionis tenorem, uel socio uel socijs ab hęrede præstando: uel si accipete noluerint, tam eam offerendo, quàm coosignando, & periculo eorum deponendo: cum satis abundeque imperiale est, humaniorem sententiam pro durioribus sequi.

Decimaoctaua replicatio est: Nisi maritus seruum dotalem manumiserit. hoc enim casu quamuis dominium uideatur dotis esse penes uxorem, tamen ualet manumißio. quæ replicatio approbatur l. 21. ff. de manumißionib. cuius uerba uide suprà lib. 15. cap. 9. quæst. 5. except. 12. concordat l. 3. §. 2. ibi: sed etsi dotalem. ff. de suis & legitimis hæredibus. cuius uerba uide ȷ lib. prox. cap. 1. quæst. 4. reg. 3. item concordat l. ult. C. de seruo pignori dato manumisso, his uerbis: Siue cum nupsisses, mancipia in dorem dedisti, siue post datam dotem de pecunia dotis maritus tuus quędam comparauit: iutis rationibus dominia eorum ad eum peruenerunt. Ideoq; frustra quęstionẽ super statu manumissorũ conaris ioferre, qui eius facta qui cõparauit, uel in dotẽ accepit, ab eo iure potuerunt manumitti. *Concordat item l. 12. C. de iure dotum. cuius uerba uide s̄. lib. 15. cap. 9. quæst. 5. except. 12. Propositæ replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi seruus dotalis mulieri pignori fuerit obligatus. quæ duplicatio approbatur l. 1. C. de seruo pignori dato manumisso, his uerbis:* Licet dotale mancipium uit, qui soluendo est, posit manumittere: tamen si te pignori quoque datum mulieri apparuerit, inuita ea non potuisse libertatem adsequi, non ambigitur. *Secunda duplicatio est: Nisi maritus seruum dotalem manumittens, non sit soluendo: quæ duplicatio approbatur l. 21. ff. de manumißionibus. cuius uerba (ut dictum est) uide s̄. lib. 15. cap. 9. quæst. 5. exception. 12. Decimanona replicatio est: Nisi manumissor sit soluendo. Hæc replicatio reprobatur l. 2. ff. quib. ad libertatem proclamare non licet, his uerbis:* Seruum quis pet uim à Titio accepit, & testamento liberum esse iusit: quanquam soluendo decesserit, non erit ille liber. Alioquin fraudabitut Titius, qni nõ proceden te quidem libertate cum hærede eius agere potest: & si ad libertatẽ seruus peruenerit, nullam actionem habirurus est: quia nihil uidebitut hæres ex defuncti dolo consecutus. *Vicesima replicatio est: Nisi seruum alienum ab hostibus redemptum quis manumisit. Hæc replicatio approbatur l. 12. §. si quis seruum. ibi: manumittendo. ff. de captiuis. cuius uerba uide alibi. Hactenus de undecima exceptione, eiusq; replicationib. sit dictum.*

XII. EXCEPTIO: *Nisi dominus seruum, in quo alius usumfructum habet, manumiserit. Hæc exceptio approbatur quidem iure antiquo. cuius replicatio prima hæc est: Nisi usufructus serui tamdiu fuerit relictus, donec manumittatur. quæ replicatio approbatur l. 15. ff. quib. mod. usufr. amit. cuius uerba uide in Comment. dè usufructu, cap. 2. causa 8. Secunda replicatio est: Nisi dominus proprietatis usufructuario herede instituto, libertatem seruo reliquerit. quæ replicatio approbatur l. 6. ff. de manumiß. test. his uerbis:* Si fructuarium dominus proprieratis hæredem scripserit, & seruo sub conditione sit libertas data: quoniam interim sit hęredis confusione facta osus fructus: si extitit conditio, perueniet ad libertatem. *Tertia replicatio est: Nisi usufructuarius consentiat. quæ replicatio approbatur l. 1. §. 1. C. communia de manumiß. cuius uerba uide ȷ. proximè. Huius replicationis prima duplicatio hæc est: Nisi fructuarius pupillus manumissioni cõsentiat. quæ duplicatio approbatur l. 27 §. fin. ff. qui & à quib. manumißi. cuius uerba uide ȷ. except. proxim. repl. 1.*

Secunda duplicatio uidetur esse: Nisi fructuarius sit minor uiginti annis. Hæc duplicatio reprobatur l. 2. ff. de manumißis uindicta. cuius uerba uide s̄. cap. 5. exception. 5. repl. 16. Hæc de iure antiquo. Planè iure nouo proposita exceptio reprobatur, nimirum d. l. 1. in prin. cum sequentibus, his uerbis: Sancimus, si proprietarios seruo, cuios ususfructus ad alium pertinebat, libertatem imposuit: non secundum antiquam obseruatiooem & libertate carere, & eum sine domino esse intelligi: sed nec inueniri petsonam, cui tes ad se uenientes adquirat. Sed si tam ptoprietarius quàm usufructuarius libertatem ei consentientes imposuerint, pleno iure liberum effici: & si quid postea sibi adquisierit, hoc in bonis suis habere. Sin autem proprietarius solua

solus libertaté imposuetic, usufructuario minimè consentiente: fit quidem ille qui libertaté à proprietario accepit, intet libertos proprietarij connumeratus, & si quid in medio possedit, hoc sibi adqrat, sibiq; habeat, & suæ posteritati telinquat, saluo patronatus iure pet omnia custodiédo, nisi & hoc ei legibus fuetit remissum. Ipse tamen libertus quasi setuus apud usufructuariũ ꝑmaneat, donec usufructuatius uiuit, uel usus fructus nõ legitimo modo peréprus est. Etenim si finẽ usus fructus quocũq; modo accipiat, tunc facultas ei tribuatur quo maluerit degeto modo. Si uerò adhuc supersti te usufructuatio ab hac luce fuetit libertus exemptus, hæteditas eius legitimum tramitem sequarut.

XIII. EXCEPTIO: *Nisi dominus seruũ alij pignori obligatum manumiserit. Hæc exceptio approbatur l. 4. ff. qui et à quibus manumiss. his uerb.* Seruũ pignori datũ manumittere nõ possumus. *Concordat l. 2 7. §. pignori. ff. eod. tt. cuius uerba uide* ⁊. *repl. prox dupl. 1. Concordat. l. 1. C. de seruo pignori dato manumisso. cuius uerba uide* s̄. *exc. 11. repl. 18. dupl. 1. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi creditor manumissioni consentiat. Hæc replicatio approbatur l. 4. C. de seruo pignori dato manumisso, his uerbis:* Si ut proponis, cõsentiente creditote, cui pignoris iure cũ alijs mácipijs obligatus fuisti, à debitore manumissus es: potuisti ad libertaté ꝑuenire. *Cõcordat l. 1. C. de remissione pignoris, hisce uerbis:* Si te manumissũ, & in libertate moratum, sciente ea cui pignotis nomine obligatus diceris, præsidi ꝓbaueris: ex consensu credittricis remissam pignoris obligationé apparebit, & per hoc iure te manumissum, nec ab hærede credittricis in feruiruté peti posse, certũ est. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi pupillus creditor sit. quæ duplicatio approbatur d. §. pignori, his uerbis:* Pignori darus seruus antequá debiti nomine fiet satis, sine cõsensu creditorũ manumitti nõ potest. Sed pupilli creditoris citra tutoris authoritaré cõsensus nihil libertati prodest, sicuti nec prodest, si fructuati⁹ pupillus manumissioni similiter cõsentiat. *Secũda replicatio est: Nisi sciente creditore seruus fuerit manumissus, et in libertate moratus. Hæc replicatio approbatur d. l. 1 C. de remissione pignoris. Tertia replicatio est: Nisi debitũ, pro quo seruus obligatus est, fuerit solutũ. Hæc replicatio approbatur l. 5. in prin. C. de seruo pignori dato manumisso, his uerbis:* Si creditoribus satisfactũ fuerit, ancillæ quæ pignori obligatæ à debitore manumissæ erant, liberæ fiũt. *Concordat l. 26. ff. qui & à quibus manumiss. hisce uerbis:* Pignori obligatum seruum debitoris hæres manumisit: quæsitum est, an liber esset? Scæuola respondit, secundum ea quæ proponerentur, si etiam pecunia tunc deberetur, non esse manumissione liberum factum. Claudius. Soluta ergo pecunia ex illius uoluntate liber fit. *Concordat itẽ l. 33. in fine. ff. de pœnis. cuius uerba uide* ⁊. *except. 17. repl. 1. Quarta replicatio est: Nisi debitor seruum ita accepit, ut manumittat. Hæc replicatio approbatur l. 6. ff. qui sine manumiss. his uerbis:* Si quis obligatum seruum hac lege emerit, ut manumittat: competit libertas ex constitutione diui Marci, licet bona omnia quis obligauetit, quæ haber habiturusúe est. Tantundem dicendum est, etsi lege hac emerit ne prostituatur, & prostituerit. *Quinta replicatio est: Nisi debitor locuples sit. Hæc replicatio reprobatur l. 3. ff. de manumiss. his uerbis:* Setuus pignori datus, etsi debitor locuples sit, manumitti nõ potest. *Concordat l. 5. §. fin. ff. qui & à quibus manumissi. cuius uerba uide* s̄. *cap. prox. except. 6. repl. 17. dupl. 3. Sexta replicatio est: Nisi non specialiter, sed generaliter cũ cæteris bonis seruus pignori sit obligatus. Hæc replicatio approbatur l. 29 in prin. ff. qui & à quibus manumiss. his uerbis:* Generaliter pignori datus seruus, sine dubio pleno iure est debitoris, & iustam libertatem ab eo consequi potest, si lex Aelia Santia non impediat libertatem: id est, si soluendo sit, nec ob id creditores uideantur fraudari. *Ait Iurisconsultus:* Si lex Aelia Santia non impediat libertatem. *De hac lege uide* s̄. *cap proxim. except. 6. Concordat l. 6. ff. qui sine manumiss. cuius uerba uide* s̄. *repl. 4. item concordat l. 3. C. de seruo pignori dato manumisso, his uerbis:* Ab eo qui bona sua pignori obligauit quæ habet, quæq; habiturus esset, posse seruis libertatem dari, certum est. Non idem iuris est in ijs seruis, qui pignoris iure specialiter traditi uel obligati sunt. *Vide insuper* ⁊. *repl. proxim. Septima replicatio est: Nisi nõ expressè, sed tacitè priuilegio quodam seruus pignori sit obligatus. Hæc replicatio approbatur l. 6 ff. ex quibus causis pignus tacitè contrah. his uerbis:* Licet in prædijs urbanis tacitè solet cõuentum accipi, ut perinde teneantur inuecta & illata, ac si specialiter conuenisset: tamen certè libertati huiusmodi pignus non officit. Idemq; & Pomponius probat. Ait enim, manumissioni non officere ob habitationem obligatam. *Concordat l. 9 ff. eod. tt. his uerbis:* Est differentia obligatorum propter pensionem, & eorũ quæ ex conuentione manifestaria pignoris nomine tenentur: quòd manumittere mancipia obligata pignori non possumus: inhabitantes autem manumittimus, scilicet antequam pensionis nomine præcludantur. tunc enim pignoris nomine retenta mancipia non liberabimus. Et derisus est Nerua iurisconsultus, qui per fenestras mõstrauerat seruos detentos ob pensionem liberari posse. *Propositæ replicationis duplicatio prima hæc est:*

hæc est: Nisi seruus tacitè pignori obligatus, eo nomine antequam manumittatur, sit retentus. quæ duplicatio approbatur uerbis iā propositis hisce: Scilicet antequā pēsionis nomine præcludantur, &c. Secunda duplicatio est: Nisi fraudis consilio seruus sit manumissus. quæ duplicatio approbatur l. 2. C. de seruo pignori dato manumisso, his uerbis: Libertas à debitore fisci seruo data, qui pignori nō ex cōuentione speciali, sed tantū priuilegio fisci est obligatus, nō aliter infirmatur, quā si hoc fraudis consilio effectū detegatur. Tertia duplicatio est: Nisi tutor seruum pecunia pupillari emptum, manumisit. tunc enim quamuis seruus tacitè pignori pro pecunia sit obligatus, manumissio tamē nō ualet. quæ duplicatio approbatur l. 6. C. d. tt. his uerbis: Si tutor tuus de pecunia tua seruos emptos manumisit: quoniam huiusmodi serui sicut cæteræ res pupillaribus pecunijs emptæ iure pignoris ex cōstitutione diuorū parentū meorū obligati sunt: fauore pupillorū liberi facti nō sunt. Quarta duplicatio est: Nisi maritus seruū dotali pecunia emptum manumisit. hoc enim casu uidetur idem dicendū quod dictū s̄. duplic. prox. uerū duplicatio hæc reprobatur l. 7. C. eod. tt. cuius uerba uide s̄. exc. 11. repl. 18. Hæc de septima replicatione. Octaua replicatio est: Nisi in ultima uoluntate seruo pignori obligato libertas sit relicta. quæ replicatio approbatur l. 24. §. si quis seruo. ff. de fideic. libert. his uerbis: Si quis seruo pignorato directā libertatē dederit, licet uideatur iure subtili inutiliter reliqsse: attamen & quasi fidei commissariā libertatē relictā, seruus petere potest, ut ex fideicōmisso liber fiat. fauor enim libertatis suadet ut interpretemur, & ad libertatis præstationē accedere testamēti uerba, quasi ex fideicōmisso fuerit seruus liber esse iussus. Nec ignotū est, quòd multa cōtra iuris rigorē pro libertate sint cōstituta. Planè Accursius hæc uerba interpretatur non de debitore, sed de creditore manumittēte. Quæ interpretatio si uera est, pertinent ad ea quæ proposita sunt s̄. exc. 11. repl. 1. dupl. 9. tripl. 2. quadrupl. 4. item d. dupl. 9. tripl. 2. Nona replicatio est: Nisi nō creditor, sed debitor manumissum ratione propositæ exceptionis in seruitutē reuocet. quæ replicatio approbatur l. 5. C. de seruo pignori dato manumisso, his uerbis: Ipse manumissor si fraudē se fecisse creditoribus, ut reuocet libertates, audeat dicere: audiri nō debet, nec hęredes eius. Hæc de decimatertia exceptione, eiusq; replicationibus sint dicta.

XIIII. EXCEPTIO: Nisi seruus alij legatus manumittatur. De hac exceptione uide s̄. exc. 11. repl. 5. & 6.

XV. EXCEPTIO: Nisi seruus manumitti prohibitus sit manumissus. Hæc exceptio approbatur l. 9. ff. de manumiss. his uerbis: Seruus hac lege uēditus ne manumittatur, uel testamēto prohibitus manumitti, uel à pręfecto, uel à pręside ꝓhibitus ob aliquod crimē manumitti: ad libertatē ꝑduci nō poterit. Cōcordat l. 9. §. fin. ff. qui & à quib. manumiss. his uerbis: Qui hac lege uenierint ne manumittāt̄, uel q testamēto ꝓhibiti sunt manumitti, uel iussu pręsidis ꝓuinciæ: licet manumittātur, tamē ad libertatē nō perueniūt. Concordat itē l. 7. C. de testam. manumiss. his uerbis: Cōtra uoluntatē matris tuæ libertatē in eū cōferre, quē illa liberū fieri ꝓhibuit, nō debes: ne uidearis iura pietatis uiolare. Concordat itē l. 5. C. si mancipia ita fuerit alienat. ut manu. cuius uerba uide alibi. Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi causa ob quam manumitti prohibitus est, cessauerit. quæ replicatio approbatur exemplo l. 2. C. qui non poss. ad libert. peruenire, his uerbis: Is quidem qui in testamento uetitus est manumitti, ad libertatē nō potest peruenire: sed in proposito interest, utrúmne eos quos cū filio educatos esse testator expresserit, ꝓpter familiare ministeriū, & usum filiorū necessariū, & uenire, & manumitti uetuit, an quasi malè meritis pœnā irrogauerit. nā priore casu, morte eius cui cōsulebatur, obsequij necessitate finita, libertas potest ꝑuenire: posteriore aūt casu id quod pœnæ causa in seruos statutū est, necesse est uires suas obtinere: quando diuis parētib. meis placuerit eiusmodi testamētorū leges ꝑpetuā seruitutē malè meritis seruis irrogare, ut nec per suppositū emptorē ad libertatē produci possint. Secunda replicatio est: Nisi tēpus, ad quod manumitti prohibitus est, sit finitū. Hæc replicatio approbatur l. 1. in fine. C. d. tt. cuius uerba uide j. except. 17. Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi tempore manumissionis tempus prohibitionis nondū sit finitum. quæ duplicatio approbatur d. l. 1. in prin. Concordat l. 33. ibi: Si autem beneficium. ff. de pœnis. cuius uerba uide d. exc. 17. repl. 1. recipit autem triplicationem hanc: Nisi cū in testamento libertas seruo relicta esset, tempore mortis testatoris, uel quo dies libertatis cedit, tempus prohibitionis sit finitum. tunc enim quamuis tempore facti testamenti & libertatis relictæ tempus illud finitum nō esset, nihilominus competit libertas. quæ triplicatio approbatur d. l. 33. in fine. concordat l. 17. §. fin. ff. qui & à quib. manumiss. his uerbis: In his quos intra certa tempora non licet manumittere, si testamento acceperint libertates: non testamēti facti, sed competentis libertatis tempus inspiciendum est. Concordat l. 12. ff. de manumissionibus, his uerbis: Lege Fauia prohibetur seruus, qui plagium admisit, pro quo dominus pœnam intulit, intra decem annos manumitti: in hoc tamen non testamenti facti, sed mortis tempus intuebimur. Tertia propositę exceptionis replicatio est: Nisi cū seruus uēditus esset ne manumitteretur, nō emptor, sed alius eū manumiserit. Hæc replicatio reprobatur l. 2. in fine. C. qui nō poss. ad libert. perue. cuius uerba uide paulo superius repl. 1. Quarta replicatio est: Nisi quis in testamento

mento uel contractu nõ suo, sed alieno seruo legem dixerit, ne manumittatur. Hæc replicatio approbatur *l. 9. §. quod constit. ff. de manumiss. testamen. his uerbis:* Quod constitutum est, uetitum ad libertatem in testamento perduci, nõ posse manumitti: hoc ad eos pertinere puto, qui fuerũt testatoris uel hęredis. seruo enim alieno id irrogari non poterit. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi hæredis seruo testator dictã legẽ dixerit. quæ duplicatio cõstat ex uerbis propositis hisce:* Vel hæredis. *Quinta replicatio est: Nisi is qui legẽ, ne seruus manumitteretur, dixit, ipse eũ manumiserit. Hæc replicatio approbatur l. 40. §. fin. ff. de fideic. libert. his uerbis:* Lucius Titius Stichũ seruũ Mæuio legauit, & perijt ut neq; ab eo, neq; ab hærede eius unquam manumitteretur. Paulus respõdit, testatorẽ potuisse postea seruũ hunc ad libertatẽ perducere: quia nõ sibi legem dixisset, sed legatario. *Sexta replicatio est: Nisi libertate seruo sub conditione relicta, testator adiecerit, Ante cõditionem existentẽ, se nolle seruum ab hærede manumitti. Hæc replicatio uidetur approbari l. ult. §. fin. ff. de manumissis test. his uerbis:* Octauenus aiebat: Si quis in testamẽto sub qualibet conditione libertate data seruo ita scripsisset, Ante conditionem nolo eum ab hærede liberũ fieri: nihil ualere hanc adiectionem. *Hisce (inquam) uerbis replicatio proposita uidetur approbari, sed dissentit Accursius interpretando hæc uerba,* Nihil ualere, *pro Superfluam esse. Septima replicatio est: Nisi seruo manumitti probibito libertas relicta sit sub hac conditione: Cum per leges licebit. quæ replicatio approbatur l. 38. ff. de manumiss. testam. his uerbis:* Libertas testamento seruo ita dari poterit: Cũ per leges licebit, liber esto. *Hæc de decimaquinta exceptione, cuius species sunt exceptiones proximẽ sequentes.*

XVI. EXCEPTIO: *Nisi seruum cui sub conditione in testamento libertas relicta est, hæres pendente conditione manumiserit. hoc enim casu, sub contraria cõditione seruus manumitti uidetur probibitus. uerùm exceptio hæc reprobatur l. unica. §. sed etsi sub. C. de Latina libertate tollenda, his uerbis:* Si sub cõditione libertatem seruo suo reliquerit, & adhuc pendẽte conditione extraneus hæres libertatem ei imponat: non ut antea Latinus, sed ciuis fiat Romanus. Et siquidem conditio defecerit, ipsius hæredis qui libertatem imposuerit, maneat libertus. Sin aũt fuerit adimpleta cõditio: ne eripiatur liberis forsitã & cognatis ius patronatus, Orcinus uideatur, & ad eũ iura patronatus perueniãt, cui leges cõcedũt. *Cõcordat l. 3. §. si ita sit. ff. de statuliberis. cuius uerba uide s. c. 9. exc. 38. repl. 1. dupl. 5. Contradicere uidetur l. 31. §. 1. ibi: nec rursus. ff. ad S.C. Trebellia. cuius uerba uide in Comment. legatorum cap. 28. quæst. 2. excepi. 18. dupl. 2.*

XVII. EXCEPTIO: *Nisi seruus in uincula damnatus, manumissus sit. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 1. C. qui non possunt ad libert. peruenire, his uerbis:* Cũ diuus Claudius pater meus constituerit à præsidibus prouinciarum, uel qui coercendorũ maleficiorum potestatem habent, in perpetua uincula damnatos ad libertatẽ produci non posse: hi qui intra tempora pœnæ liberi, & hæredes esse iussi sunt, aut legatum fideicommissumúe acceperunt, neq; libertatem adipisci: nec quidquã eorum quæ de his data sunt, capere possunt. Quòd si pœnę tẽpus cõpleuerint, iam omni uinculo exoluti, & quasi ad pristinam uel simplicem seruitutis cõditionem redacti, & libertatem, & si quia testamentis dominorũ illo tempore defunctorum acceperũt, sine ulla quæstione pœnæ præteritæ consequantur. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi ad tempus in uincula damnato, tempus pœnæ sit finitum. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Quòd si pœnæ tempus compleuerint, &c. *Concordat l. 33. ff. de pœnis, hisce uerbis:* Fratres Impp. rescripserũt: Seruos in temporaria uincula damnatos, libertatẽ, hæreditatẽ, siue legatũ, postquam tempus expleuerint, cõsequi: quia temporaria coercitio, quę descendit ex sententia, pœnæ est abolitio. Si autem beneficiũ libertatis in uinculis eos inueniat, ratio iuris & uerba constitutionis libertati refragantur. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi manumissio eo tempore fiat, quo tempus pœnæ nondũ est finitum. quæ duplicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Si aũt beneficiũ libertatis, &c. *Concordat d. l. 1. uerbis suprà propositis hisce:* Hi qui intra tempora pœnæ liberi & hæredes esse iussi sunt, &c. *Huius duplicationis triplicatio hæc est: Nisi libertate in testamento relicta, tempus pœnæ finitũ sit, cũ dies relictæ libertatis cedit: hoc enim casu, quãuis tempore facti testamenti nondum fuerit finitum, nihilominus libertas utiliter est relicta. quæ triplicatio approbatur d. l. 33. in fine, his uerbis:* Planè si testamento libertas data sit, & eo tempore quo aditur hæreditas, tempus uinculorum solutum sit: rectè manumissus intelligitur, non secus ac si pignori datum seruũ debitor manumisisset, eiusq; post liberatũ pignus adita fuisset hæreditas. *Cõcordant ea quæ dicta sunt s. except. 15. repl. 2. dupl. 1. tripl. 1.*

XVIII. EXCEPTIO: *Nisi seruus relegatus, sit manumissus. Hæc exceptio approbatur l. 2 ff. qui & à quib. manumiss. his uerbis:* Seruo cõpetere nõ potest libertas, si relegatus moratus sit in urbe.

XIX. EXCEPTIO: *Nisi seruus in metallũ damnatus, manumissus sit. Hæc exceptio approbatur l. 24. §. si seruus ff. de fideic. libert. his uerbis:* Si seruus in metallum fuerit damnatus, libertatem sperare non poterit. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi fideicõmissaria libertas ei relicta sit. quæ replicatio approbatur ibidẽ, his uerbis:* Quid

ergo

ergo si fideicõmissaria libertas relicta sit, & pœna metalli indulgétia principis sit liberatus? & est rescriprũ ab Impatore nostro húc in dominiú prioris domini nõ restitui. cuius tamé sit, nõ adijcit. certè cũ fisci efficiat, sperare poterit fideicõmissariá libertaté.

XX. EXCEPTIO: *Nisi seruus plagij nomine damnatus, sit manumissus. Hæc exceptio approbatur l. 12. ff. manumißionibus. cuius uerba uide s. except. 15. repl. 2. dupl. 2.*

XXI. EXCEPTIO: *Nisi seruus uenditus ut exportetur, manumissus sit. Hæc exceptio approbatur l. 3. C. si seruus exportãdus ueneat, his uerbis:* Ancilla quę exportanda uenit, nec exportata est, sed ab emptore in eadé ciuitate moráte in qua empta et manumissa est: aduersus legé uéditionis libera fieri nõ potuit. Et ideo adit⁹ à te ꝓcurator me⁹, partib. suis fungetur. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi post exportationem, antequam seruus ad locum interdictũ redierit, emptor seruũ manumiserit. quæ replicatio approbatur l. 1. C. d. tt. his uerbis:* Lege uenditionis exportata mancipia sub denũciarione manus inijciédę, libertaté ab emptore, uel qui successit in locũ eius anteꝗ̃ fides rũpatur, accipere possunt. Quę tamé à fisco post manumissioné uindicãt, & in perpetuá seruituré eadé lege ueneũt, cũ in ijs ciuitatib. cõuersantur, quas cõtrahétes excoperũt. Ante manumissioné uerò inijciendæ manus facultas non denegatur: atq; ideo non petuntur in publicum.

XXII. EXCEPTIO: *Nisi liber homo manumissus sit. Hæc exceptio approbatur l. 2. C. de uindicta, his uerbis:* Nihil ciuitari Romanæ semel præstitæ, uel addere uel detrahere secundã manumissioné potuisse certissimũ est. *Concordat l. 2. C. de ingenuis manumißis. cuius uerba uide* §. *li. prox. cap. 1. quæst. 3. causa 1. exc. 2. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi libero homini fideicommissaria libertate relicta, is tempore mortis testatoris, uel conditionis existentis, inueniatur seruus. quæ replicatio approbatur l. 24. §. si homini. ff. de fideic. libert. cuius uerba uide s. exc. 11. repl. 1. dupl. 4. Secũda replicatio est: Nisi ex dãnata in metallũ conceptus & natus sit. quæ replicatio approbatur d. l. 24. §. ex damnata, his uerbis:* Ex dãnata in metallũ cõcepto & nato, fideicõmissaria libertas dari poterit: quid mirũ, cũ etiá uenundari eum posse quasi setuum diuus Pius rescripserit?

XXIII. EXCEPTIO: *Nisi seruus manumissus, ex familia latronum descédat. Hæc exceptio approbatur l. 2. C. quib. ad libert. procla. non licet, his uerbis:* De latronum familia descendentibus, ex largitioné principali, uel authoritate fiscali seruis factis, retrò principes libertatem denegari decreuerunt.

XXIIII. EXCEPTIO: *Nisi seruo qui est apud hostes, libertas sit relicta. Hæc exceptio reprobatur l. 30. ff. de manumiß. test. his uerbis:* Si serui qui apud hostes sinr, liberi esse iussi sunt, ad libertatem peruenirunt: quamuis neq; testamenti, neq; mortis tempore in potestate testantis, sed hostium fuerunt.

XXV. EXCEPTIO: *Nisi seruus furiosus sit manumissus. Hæc exceptio reprobatur l. ultim. ff. de manumißionibus, his uerbis:* Seruum manu missum furiosum omni genere ad libertatem perduci posse, Labeo putat.

XXVI. EXCEPTIO: *Nisi minor annis seruus sit manumissus. Reprobatur hæc exceptio l. 2. C. cõmunia de manumiß. his uerbis:* Si qs seruo suo libertaté imponat, siue in Ecclesia, siue in ęde sacra, siue ad qualecunq; tribunal, uel apud eũ iudicé q libertaté imponere legib. habet licentiá, siue in testaméto, uel alio ultimo elogio, directá uel fideicõmissariá: nullo coartetur modo eorũ, qui ad libertaté ueniũt, ætaté reqrere. neq; enim eũ tantũ modo ciuitaté Romaná adipisci uolumus, qui maior triginta annis extirit: sed quéadmodũ in Ecclesiasticis libertatib. nõ est huius ætatis differétia, ita in omnib. libertatibus quę à dominis imponũtur siue extremis dispositionibus, siue per iudices uel alio legitimo modo, hoc obseruari sancimus, ut sint omnes ciues Romani constiruti: ampliandam enim magis ciuitatem nostram, quàm esse minuendam, censemus.

XXVII. EXCEPTIO: *Nisi infans seruus manumittatur. Et hæc exceptio reprobatur l. penult. ff. de manumiß. his uerbis:* Iuris ratio efficit, ut infantibus quoq; competat libertas.

XXVIII. EXCEPTIO: *Nisi ei qui adhuc in utero est, libertas detur. Et hæc exceptio reprobatur l. 14. C. de fideic. libert. his uerbis:* Cũ inter ueteres dubitabatur, si fideicõmissariá libertaté possibile esset relinq seruo q adhuc in uẽtre portaretur, et homo fieri speraretur: nos uetus iurgiũ decidétes, libertatis fauore cẽsemus & fideicõmissariá nec nõ directá libertaté suá firmitaté habere, siue in masculo, siue in fœmina, q quæúe adhuc in uétre uehit̃: ut cũ libertate solé respiciat, etsi mater sua adhuc in seruitute cõstãs eũ uel eã ediderit. Sin aũt plures creati uel createę sint, siue unius fecit métioné, siue pluraliter nũcupauit: nihilominus omnes ad libertaté à primis ueniát cunabulis: cum in ambiguis sensib. melius sit (& maximè in libertate, fauore eius) humanioré amplecti sententiá.

XXIX. EXCEPTIO: *Nisi incertæ psonæ libertas sit relicta. Hæc exceptio approbatur Inst. de legatis. §. libertas, his uerbis:* Libertas quoq; incertæ personæ non uidebatur posse dari: quia placebat nominatim seruos liberari. *Ait Imp.* Nominatim. *Hoc uocabulũ definitur l. 37. ff. de manumißis testam. his uerbis:* Nominatim

codicillis

codicillis manumissus uidetur seruus, cuius nomen testamento continetur. *Item definitur l. 24. ff. eod. tit. his uerbis:* Nominatim uidentur liberi esse iussi, qui uel ex artificio, uel officio, uel quolibet alio modo euidenter denotati sunt: ueluti dispensator meus, cellarius meus, cocus meus, Pamphili serui mei filius. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi incerto ex certis libertas sit relicta. Hæc replicatio approbatur Inst. d. tit. § sub certa. cuius uerba uide in Comment. legatorum cap. 3. except. 11. repl. 1. Eiusq; exemplum proponitur l. 46 §. fin. ff. de fideic. libert., his uerbis:* Quidam cum tres seruos legasset, fidei hæredis sui cōmisit ex his duos quos uellet manumittere: fideicōmissa libertas ualebit, & quos ex his uolet hæres manumittet. Quare si eos uindicarit legatarius, quos hæres uult manumittere: exceptione doli mali repelletur. *Aliud exemplū proponitur l. 31. in prin. ff. de manumiss. testam. his uerbis:* Testamento suo centurio seruos suos uenire prohibuit, ac petijt, prout quisq; meruisset, eos manumitti: libertates utiliter datas Papinianus respondit. Cū si nemo eorum offenderit, omnes ad libertatem peruenire possint: quibusdā aūt per offensam exclusis, residui in libertatem peruenient. *Huius replicationis duplicatio uidetur esse talis: Nisi cum à duobus libertas esset relicta duobus quos uoluissent ex certis, unus rogatorum latitet, soluq; alter eligat. Hæc duplicatio reprobatur l. 22 § 1. ff. de fideic. libert. his uerbis:* A duobus hæredibus, qui tres seruos habebat, petijt, ut duos ex his quos uoluissent, manumitterent: altero hæredum latitante, alter declarat quos uelit manumittere: potest dici fieri liberos, ut perinde libertas competat, ac si præsens solus manumittere potuisset. Quod si ex seruis unus decesserit: siue ex iusta causa absit hæres, siue fari nō possit, à quo petitū est: decernente prætore, duos qui supersunt, fieri liberos cōuenit. *Planè exceptio proposita iure nouo sublata est, ut patet ex uerbis §. ead. exc. in prin. propositis hisce:* Libertas quoq; incertæ personę nō uidebatur posse dari. *Sed de hac mutatione dixi in Comment. legatorum cap 3 except. 11 in fine.*

XXX. EXCEPTIO: *Nisi plures simul manumittantur. Hæc exceptio reprobatur l. 15 §. plures. ff. de manumissis uindicta, his uerbis.* Plures uindicta pariter manumitti possunt, & sufficit præsentia seruorum, ut uel plures manumitti possint.

XXXI. EXCEPTIO: *Nisi quis omnes seruos suos testamēto manumiserit. Hæc exceptio lege quidem Fusia Caninia approbatur, mutatur aūt & reprobatur Instit. de lege Fusia Caninia toll. his uerbis:* Lege Fusia Caninia certus modus cōstitutus erat in seruis testamēto manumittēdis, quam quasi libertates impedientē, & quodammodo inuidam tollendam esse cēsuimus, cū satis fuerat inhumanū uiuos quidem licentiam habere totam suam familiā libertate donare, nisi alia causa impediat libertatē: morientibus aūt huiusmodi licentiam adimere. *Ait Imp.* Tollendam esse censuimus. *Scilicet l. unica C. eod. tit. his uerbis:* Seruorū libertates in testamēto relictas, tam directas, quàm fideicōmissarias ad exēplū inter uiuos libertatū indistinctè ualere censemus, lege Fusia Caninia de cętero cessante, nec impediēte testantiū pro suis seruis clementes dispositiones effectui mancipari.

DE RELIQVIS ADVERSVS manumissionem exceptionib. quæ quidē ipsi manumissioni insunt. Cap. VII.

HActenus duo genera exceptionū aduersus manumissionem ipsi manumissioni adhærentium proposita sunt: unum quidem earū quæ sumūtur ex persona manumissoris, alterū uerò earū quæ sumuntur ex persona manumissi: quanquā utriusq; generis plures adhuc species sunt, sed post manumissionem contingentes, eamq; ab initio utilem ex pòst facto uitiantes. de quibus dicetur ?. cap. prox. Nūc reliquæ exceptiones, quæ statim ab initio manumissionem inutilē reddunt, proponentur.

XXXII. EXCEPTIO: *Nisi per aliū, puta per procuratorē manumiserit. De hac exceptione dictū est ?. except. 11. repl. 10. dupl. 1. Sed & huius replicatio proponitur l. 23 ff. de manumissis uindicta, his uerbis:* Manumissio per lictores hodie domino tacente expediri solet: & uerba solennia licet non dicantur, ut dicta accipiuntur.

XXXIII. EXCEPTIO: *Nisi apud non competentem iudicem manumiserit. Hæc exceptio approbatur, simul & declaratur l. 4. C. de uindicta, his uerbis:* Apud conciliū nostrum, uel apud consules, prętores, pręsules, pręsides, magistratusúe earum ciuitatum, quibus huiusmodi ius est, adipisci potest patronorum iudicio sedula seruitus libertatē. *Ait imp.* Vel apud consules. *Huic concordat l. unica, in prin. ff. de officio consulis, hisce uerbis:* Officium consulis est, consilium prębere manumittere uolentib. *Ait insuper:* Prætores. *Huic concordat l. 2. ubi: quippe cum apud eum. C. de officio prætorum. cuius uerba uide ?. lib. 2. cap. 13. quæst. 3. reg. 1. Sanè iam enumeratis cōnumeratur procōsul, eiusq; legatus l. 17. ff. de manumissis uindicta, his uerbis:* Apud proconsulem, postquam urbē egressus est, uindicta manumittere possumus. Sed & apud legatū eius possumus manumittere, ex quo prouinciā ingressus est. *Concordat quoad proconsulem l. 2. in prin. ff. de officio proconsulis. cuius uerba uide ?. lib. 2. cap. 15. reg. 1. except. 2. Quoad legatum proconsulis contradicit d. l. 2. in fine. cuius uerba uide d. cap. 15. de legato, reg. 3. Iam dictis connumeratur*

etiam

etiam præfectus Aegypti.l. 21. ff. de manumissis uindicta, his uerbis: Apud præfectum Aegypti possum seruum manumittere ex cōstitutione diui Augusti. *Sed & propositæ exceptiōis species sunt exceptiones proximè sequentes.*

XXXIIII. EXCEPTIO: *Nisi par apud parem manumittat. Hæc exceptio approbatur l.14. ff. de manumissionib. his uerbis:* Apud eum cui par imperium est, manumittere non possumus. Sed prætor apud consulem manumittere potest. Imperator cum seruū manumittit, non uindictam imponit: sed cū uoluit, fit liber is qui manumittitur ex lege Augusti. *Cōcordat propositæ exceptiōi l.18. ff. de manumissis uind. his uerbis:* Apud collegam suum prætor manumittere non potest. *Huius replicatio proponitur l.unica. §. fin. ff. de officio consulis. cuius uerba uide ſ. except. 39. in fine.*

XXXV. EXCEPTIO: *Nisi apud unū, non utrunq; consulem manumiserit. Hæc exceptio reprobatur l.unica §.1. ff. de officio consulis, hisce uerbis:* Consules & seorsum & singuli manumittere possunt. Sed non potest qui apud alterum nomina ædidit, apud alterum manumittere. separatæ enim sunt manumissiones. Sanè si qua ex causa collega nō potest manumittere, infirmitate scilicet uel alia causa impeditus, collegá posse manumissionem expedire, senatus censuit.

XXXVI. EXCEPTIO: *Nisi apud alium quàm apud quem nomina ædidit, manumisit. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur uerbis iā propositis hisce:* Sed non potest qui apud alterū nomina ædidit, &c.

XXXVII. EXCEPTIO: *Nisi apud alterius prouinciæ præsidē manumiserit. Hæc exceptio reprobatur l.15. §. fin. ff. de manumiss. uindicta, his uerbis:* Qui in Italia uel alia prouincia domicilium habent, apud alterius prouinciæ præsidem consilio adhibito, manumittere possunt. *Concordat l. 36. §. etiam. ff. de adoptionibus, his uerbis:* Etiam apud proconsulem in ea prouincia quam sortitus non est, & manumitti, & in adoptionem dari posse, placet.

XXXVIII. EXCEPTIO: *Nisi apud eum cui successum est, manumiserit. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius replicatio proponitur l. 17. ff. de officio præsidis. cuius uerba uide ſ. lib. 17. cap. 4. quæst. 2. except. 3.*

XXXIX. EXCEPTIO: *Nisi consul uel prætor apud seipsum manumiserit. Hæc exceptio reprobatur l. 5. ff. de manumissis uindicta, his uerbis:* An apud se manumittere posſitis, qui consilium præbet, sæpè quæsitū est. Ego quidem (Paulus) memini Iabolenum præceptorem meum in Africa seruos suos manumisisse, cùm consiliū præberet. Et ego exemplum eius secutus, & in prætura & consulatu meo quosdam ex seruis meis uindicta liberaui: & quibusdam alijs prætoribus consulentibus me, idem suasi. *Concordat l. 20. §. fin. ff. eod. tit. his uerbis:* Consul apud se potest manumittere, etiamsi euenerit ut minor uiginti annis sit. *Concordat item l.2. ff. de officio præsidis. cuius uerba uide ſ. lib. 16. cap. 8. quæst. 2. except. 25. Ait Iurisconsultus:* Etiamsi euenerit ut minor uiginti annis sit. *Hisce Vlpiani uerbis contradicit l. unica. §. fin. ff. de officio consulis. Vbi idem Vlpianus:* Consules seruos suos manumittere apud se posse, nulla dubitatio est. Sed si euenerit ut minor uiginti annis consul sit, apud se manumittere non potest: cum ipse sit qui ex senatuscō sulto consilij causam examinat: apud collegam uerò causa probata potest. *Hæc sententia probabilior est.*

XL. EXCEPTIO: *Nisi filius apud patrem manumiserit. Hæc exceptio approbatur l.18. in fine. ff. de manumiss. uindicta, his uerbis:* Filius uoluntate patris apud patrem manumittere non poterit.

XLI. EXCEPTIO: *Nisi pater apud filiū manumiserit. Hæc exceptio reprobatur d.l.18. in prin. his uerbis:* Apud filiumfamiliâs magistratum pater manumittere potest, etiamsi filiusfamiliâs manumittere non potest. *Concordat l.1. ff. de officio prætoris, hisce uerbis:* Apud filiumfamiliâs prætorem potest pater eius manumittere.

XLII. EXCEPTIO: *Nisi pupillus apud tutorē eo authore manumiserit. Et hæc exceptio reprobatur l.1. ff. de manumissis uindicta, his uerbis:* Apud prætorem, eundemq; tutorē posse pupillū ipso authore manumittere constat.

XLIII. EXCEPTIO: *Nisi non uindicta fiat manumissio. Hæc exceptio ipso quidem iure, præsertim antiquo, approbatur, uerùm eius aliquot proponuntur replicationes Inst. de libertinis. §. multis. hisce uerbis:* Multis modis manumissio procedit, aut ex sacris constitutionibus in sacrosanctis Ecclesijs, aut uindicta, aut inter amicos, aut per epistolam, aut per testamentum, aut per aliam quamlibet ultimā uoluntatem. Sed & alijs multis modis libertas seruo competere potest, qui tam ex ueteribus, quàm ex nostris cōstitutionibus introducti sunt. *Ait Imp.* In sacrosanctis Ecclesijs. *Hisce uerbis prima replicatio proponitur. Cui concordat l.1. C. de his qui in Ecclesijs manumit. his uerbis:* Imp. Cōstantinus A. ad Protogenem episcopum: Iamdudum placuit ut in Ecclesia catholica libertatem domini suis famulis præstare posſint, si sub aspectu plebis adsistentibus Christianorum antistibus id faciant: ut propter facti memoriam uice actorum interponatur qualiscunque scriptura, in qua ipsi uice testium signent.

Vnde

Vnde quoq; à uobis ipsis non immeritò dãdę et relinquẽdę sunt libertates, quo quisque uestrûm pacto uoluerit: dummodo uestræ uolũtatis euidẽs appareat testimoniũ. *Concordat item l.2.C.eod.tit.his uerbis:* Qui religiosa mente in Ecclesię gremio seruis suis meritam concesserint libertatem, eam eodem iure donasse uideantur, quo ciuitas Romana solennitatibus decursis dari consueuit. Sed hoc duntaxat ijs, qui sub aspectu antistitũ dederint, placuit relaxari. Clericis autẽ amplius cõcedimus, ut cũ suis famulis tribuunt libertatẽ, non solum in conspectu ecclesiæ & religiosi populi plenũm fructũ libertatis concessisse dicantur: uerum etiã cùm postremo iudicio dederint libertates, seu quibus libet uerbis dari pręceperint, ita ut ex die publicatæ uolũtatis sine aliquo iuris teste uel interprete cõpera directa libertas. *Secunda opp ræ ex eptionis replicatio est: Nisi inter amicos dominus seruũ manumiserit quę approbatur d.§ m lis, hisce uerbis iam propositis:* Aut inter amicos. *Huic concordat l. unica.§.sed etsi. C. de Latina libert.toll.his uerbis:* Sed etsi quis inter amicos libertatẽ dare seruo suo maluerit, licebit ei similiter quinq; testibus adhibitis suam explanare uoluntatẽ, & quod liberũ eũ esse uoluerit dicere: & hoc siue inter acta fuerit testificatus, siue testium uoces attestationem sint amplexæ, & literas tã publicarum personarũ quàm testium habeãt: simili modo serui ad ciuitatẽ Romanã perducantur, quasi ex codicillis similiter libertatem adipiscentes. *Tertia replicatio est: Nisi per epistolam manu.miserit. quæ approbatur supradictis uerbis hisce:* Aut per epistolam. *Huic concordat d.l.unica §.sancimus, his uerbis:* Sancimus, si quis per epistolã seruum suum in libertatem perducere maluerit: licere ei hoc facere quinq; testibus adhibitis, qui post eius literas siue in subscriptione positas, siue per totum textum effusas, suas literas supponẽtes fidem perpetuam possint chartulę prębere. Et si hoc fecerit siue per se scribẽdo, siue per tabul nũ . libertas seruo competat, quasi ex imitatione codicilli delata: ità tamẽ ut & ipso patrono uiuente, libertatẽ & ciuitatem Romanam habeat. *Quarta replicatio est: Nisi in testamento manumiserit. quæ replicatio approbatur uerbis d. §. mul 15, s̄. propositis hisce:* Aut per testamentum. *Quinta replicatio est: Nisi in codicillis uel per fideicommissum manumiserit. quæ replicatio approbatur ibidem, hisce uerbis:* Aut per aliam quamlibet ultimam uoluntatẽ. *Concordat l. 43. ff. de manumiß. testam. his uerbis:* Libertates directæ & testamento, & codicillis testamento cõfirmatis, rectè dantur: fideicommissariæ & ab intestato, & codicillis non confirmatis relinqui possunt. *Concordat item l.16. ff. de fideicommiß. libertat. cuius uerba uide s̄. cap. prox. except. 11. repl. 1. Concordat item Inst. de singulis reb. per fideicom. §. libertas. cuius uerba uide d. repl. 1. Sexta replicatio est: Nisi Imperator manumittat. Hæc replicatio approbatur l. 14. in fine. ff. de manumißionib. cuius uerba uide s̄. except. 34. Septima replicatio est: Nisi in spectaculo, populo acclamante, manumittat. Hæc replicatio reprobatur l. 3. C. qui manumittere non possunt, his uerbis:* Diuo Marco authore amplissimus ordo censuit, ne quis spectaculo, quod edatur, actorem suum, aliumue seruum manumitteret: et si factum esset, pro infecto haberetur. *Concordat l. 17. in prin. ff. qui & à quibus manumißi. cuius uerba uide s̄. except. 49. Octaua replicatio est: Nisi dominus seruum apud acta filiũ nominauerit. quæ replicatio approbatur l. unica. §. similiq;. C. de Latina libert. toll. cuius uerba uide s̄. cap. 4. causa 12. Nona replicatio est: Nisi dominus instrumenta seruitutis seruo reddiderit uel fregerit. Hæc replicatio approbatur, simul & distinguitur l. unica. §. ille etiam nouissimus. C. de Latina libert. toll. his uerbis:* Ille etiam nouissimus antiquæ latinitatis modus in ciuitatem Romanam translatus, eligendus est: Si quis instrumenta, ex quibus seruus ostendebatur, uel dederit seruo, uel corruperit. Sed ne furandi occasio seruis forsitan detur, & sua malignitate in libertatem peruenient: talis modus certa & indubitata probatione manifestetur, ut testibus præsentibus non minus quinq; dominus instrumenta uel det famulo suo, uel deleat, aut alio modo corrumpat. Et ex eo igitur modo ciuitatem Romanam ei competere cẽsemus, saluo iure patronatus tam in hac specie quàm in cæteris: nisi ubi specialiter hoc patronis denegauimus. His tantummodo casibus ex omni iure latinitatis antiquæ electis, cæteri omnes modi qui libris prudentum, uel constitutionibus enumerati sunt, penitus conquiescant: nec latini ab eis procedant, sed maneant (ut dictũ est) serui in sua cõditione, nec tali remedio abuti concedantur.

XLIIII. EXCEPTIO: *Nisi uerba solennia in manumißione dicta non sint. Hæc exceptio reprobatur l. 23. ff. de manumißis uindicta. cuius uerba uide s̄. except. 32.*

XLV. EXCEPTIO, *sumpta ex uerbis quibus libertas in testamento uel per fideicommissum relicta est, reprobatur per ea quæ dicta sunt in Comment. legatorum cap. 5. except. 74. Concordat l. 14. C. de testam. manumiß. his uerbis:* Directas libertates Græcis uerbis liceat in testamentis relinquere, ut ita libertates directæ datæ uideantur, ac si legitimis uerbis eas testator dari iussisset. *Alia huiusmodi species est: Si testator petijt, ne seruus amplius seruiat: uel ne alij seruiat, uel denuq; ne alienetur. quæ species proponitur l.*

24. §. *si petitum. ff. de fideicom. libert. his uerbis:* Si petitũ à testatore fuerit, ne postea Stichus seruiret: placuit fideicommissariam libertatem datam uideri. nam qui hoc perit, ne postea seruiat, uidetur petere ut libertas ei præstetur. *Concordat l. 21. ff. eod. tt. his uerbis:* Rogo ne Stichus alterius seruitutem experiatur: intelligi datam fideicommisso libertatem placuit principi. quid enim tam contrarium est seruituti quàm libertas? nec tamen quasi post mortem hæredis data uidebitur. Quod eò pertinet, ut si uiuus eũ alienaoerit, cõfestim libertas petatur: nec prosit ad impediendam libertatis petitionem, si redemerit eum, cuius semel cõdirio extitit. Idem probandum est, etsi non uoluntaria alienatio ab hęrede facta est. nec refragabitur quòd nõ per ipsum alienatio facta est. fuit enim quasi statuliber, & quacunq; ratione conditio impleta est. *Concordãt item ea quæ habentur ĩ. cap. 9. except. 53. item concordat l. 10. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Quidam in testamento scripserat: Illum & illũ seruos meos uenire nolo. Si ideo eos noluit uenundari, ut si ueneant, ad libertatẽ perueniant: præstanda erit libertas. nam & illi uidetur libertas relicta, de quo ita scriptum est: Nolo alij quàm tibi seruiat. Secundum hoc igitur quoquo modo uendere tentauerit seruum, confestim poterit peti libertas: nec qoo minus præstet libertatem, proderit hæredi,. si eum redemerit: quia semel extitit condirio. *Concordat l. 24. §. sed etsi ita. ff. eod. tt. his uerbis:* Si ita scripsir, Ne eũ alienes, ne eum uẽdas: placuit fideicommissariam libertatẽ datam uideri: si hoc animo fuerit adscriptum, quòd uoluerit testàtor eũ ad libertatem perduci. Cæterùm si alia mẽte id scripsit: utputa quia cõsilium dabat hæredi retinere talẽ seruum, uel quia coercere uoluit seruum, & cruciare ne meliorem dominum experiretur, uel alia mẽte, non tribuẽdæ libertatis animo: dicẽdum est cessare libertatis præstationem: & ita Celsus libro XXIII. Digest. scribit. Non tantũ enim uerba fideicommissi, sed & mens testatoris tribuere solet libertatẽ fideicommissariã. Sed cum ex pręsumptione libertas pręstita esse uideatur, hæredis est contrariã uoluntatẽ testatoris probare. *Concordat item l. 12. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Imp. Antoninus cum Firmius Titiano tragœdos tres legasset, & adiecisset, Quos tibi commẽdo, ne cui alij seruiant: publicatis bonis Titiani, rescripsit debere eos publicè manumitti. *Alia species proposita exceptionis reprobata est. Si per modũ causæ libertas sit relicta. cuiusmodi species proponitur l. 60. ff. de manumiss. testam. his uerbis:* Testamento ita cauit: Εὐδόνι βούλομαι δοθῆναι νομίσματα χίλια, ἐπειδὴ πρῶτον γεννηθῆναι μετὰ τὸ τὴν μητέρα αὐτοῦ γενέσθαι ἐλευθέραν (id est: uolo ut Eudoni dẽrur mille solidi, eo quòd primò sit genitus, posteaquam mater eius ad libertatem peruenit) quæro an non Eudo, si probet se post manumissionem matris suę natum, possit his uerbis restamenti libertatem consequi? Scæuola respondit, non oportere huiusmodi consultationem præiudicium parare. *Alia item species est: Si sub conditione manumitti prohibeatur seruus. tunc enim sub contraria conditione libertas ei relicta creditur. quæ species proponitur l. 13. §. fin. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Hæc scriptura, Stichus cum erit annorum triginta, liber esto: Stichus si decem nõ dederit, liber ne esto: hanc uim habet, Stichus si decem dederit, & ad annos triginta peruenerit, liber esto. nanq; ademptio libertatis uel legati sub conditione facta, incipit conditionem contrariam legato uel libertati, quæ prius data erat, iniecisse. *Ait Iurisconsultus:* Quæ prius data erat. *Ex his uerbis replicatio propositæ speciei elicitur, hæc scilicet: Nisi libertas prius non fuerit adscripta. tunc enim ademptio uel prohibitio libertatis sub conditione facta, non inducit sub contraria conditione dationem libertatis. Cui concordat l. 59. §. fin. ff. de manumiss. test. his uerbis:* Lucius Titius testamento suo ita cauit: Onesiphore, nisi diligenter rationem excusseris, liber ne esto. quæro, an Onesiphorus ex his uerbis libertatem sibi uindicare possit? Scæuola respondit, ex his uerbis quæ proponerentur, liberratem adimi potius quàm dari. *Alia species est: Si libertas per uerbum præteriti temporis relinquatur. quæ species iure tantum militiæ approbatur l. 49. ff. de manumissis test. his uerbis:* Testamento militis ita manumissum, Samiam in libertate esse iussi: directam libertatem iure militiæ accepisse placuit. *Alia species est. Si seruum libertum alicuius esse uelit testator. quæ species proponitur l. 42. ff. de manumissis testam. his uerbis:* Si qois ita scripserit: Illum illius libertum esse uolo. & seruus libertatem petere potest, & ille ut habeat libertum. *Concordat l. 41. in prin. ff. de fideicommiss. libertat. his uerbis:* Thais ancilla mea, cum hęredi meo seruierit annis decem, uolo sit liberta mea: quæritur cum libertam suam esse uoluerit, nec id hæres facere potuerit, nec directa purè data sit libertas, an etiam post decem annos in seruitute remaneret? Scæuola respondit, nihil proponi cur non Thaidi libertas debeatur. *Planè fallit hæc species in casu, qui proponitur d. l. 41. §. Lucius. cuius uerba uide ĩ. specie ultima. Alia species seu forma manumittendi testamento proponitur l. 39. §. Paulus. ff. de fideicom. libertat. his uerbis:* Paulus respondit, his uerbis: τοῖς πιστοῖς μου δούλοις, ὅτι πάντας χειρίσας ἀποδώσω

ἀποδώσει ὁ υἱός μου μαρτιάλιος, καὶ σοὶ καὶ τοῖς παισίν σου (id est: Crede mihi Zoile, gratiam tibi referet filius meus Martialis. Imò non tibi solum, sed etiam filijs tuis) in plena uoluntate defuncti contineri, circa benefaciendum coniunctis personis, & Zoilum. quid si serui sunt? nihil tam gratum his præstari posse, quàm libertatem. Ideoque præsidem debere sequi uoluntatem defuncti. *Alia species proponitur & reprobatur l. 12. C. de fideicom. libertat. his uerbis:* Ex uerbo Commendo, testamento uel codicillis non uideri fideicommissariam libertatem relictã esse, authoritate iuris declaratur. *Concordat l. 41. §. Lucius. ff. eod. tt. his uerbis:* Lucius Titius ita testamento cauit: Medicos tibi commendo illum & illum. In tuo iudicio erit, ut habeas bonos libertos & medicos. Quòd si ego libertatem eis dedissem, ueritus sum quod sorori meæ charissimæ fecerunt medici, serui eius manumissi ab ea, qui salario expleto reliquerunt eam: quæro an fideicommissaria libertas suprascriptis competere potest? Scæuola respondit, secundum ea quæ proponerentur, non necessitatem hæredibus impositam, sed arbitrium remissum. *Hæc de quadragesimaquinta exceptione, deque formis relinquendæ libertatis.*

XLVI. EXCEPTIO: *Nisi non ab hærede, sed à legatario libertas sit relicta. Hæc exceptio reprobatur l. 12. §. 1. ff. de fideicom. libert. his uerbis:* Et legatarius non minus quàm hæres rogari potest seruum manumittere: & si ante manumissionem decesserit, successores eius debent manumittere. *Concordat Inst. de singulis rebus per fideicom. § libertas. cuius uerba uide s. cap. prox. except. 11. repl. 1. in prin.*

XLVII. EXCEPTIO: *Nisi error in manumittendo uel in libertate relinquenda interuenerit. Hæc exceptio reprobatur l. 4. §. quoties. ff. de manumiss. uindicta, his uerbis:* Quoties manumittit seruum dominus, quamuis existimet alienum esse eum, nihilominus uerum est uoluntate domini seruum esse manumissum, & ideo liber erit. Et ex contrario, si se Stichus non putaret manumittentis esse: nihilominus libertatem contingere. Plus enim in re est, quàm in existimatione, & utroq; casu uerum est Stichum uolũtate domini manumissum esse. Idemq; iuris est, etsi dominus & seruus in eo errore essent, ut neq; ille dominum se, nec hic se seruũ eius esse putaret. *Concordat l. 54. in prin. ff. de manumiss. test. his uerbis:* Qui habebat seruũ Cratinum, testamento ita cauit: Seruus meus Cratistus liber esto. quæro an seruus Cratinus ad libertatem peruenire possit, cũ testator seruum Cratistũ non habeat, sed hũc solum Cratinum? Scæuola respondit, nihil obesse quòd in syllaba errasset. *Concordat item l. 39. in prin. ff. de fideicom. libert. cuius uerba uide s. cap. prox. except. 11. repl. 1. dupl. 7.*

XLVIII. EXCEPTIO: *Nisi in fraudẽ creditorum dominus seruos suos manumisit. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur per ea quæ proposita sunt s. cap. 5. except. 6.*

XLIX. EXCEPTIO: *Nisi dominus coactus seruum manumiserit. Hæc exceptio approbatur l. 17. in prin. ff. qui & à quib. manumissi, his uerbis:* Si priuatus coactus à populo manumiserit: quamuis uoluntatem accommodauerit, tamen non erit liber. nam & diuus Marcus prohibuit ex acclamatione populi manumittere. *Concordat l. 9. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Ille seruus liber non erit, qui coëgerit ut eũ dominus manumittat, & ille perterritus scripserit liberum esse eum. *Concordat itẽ l. 3. C. qui manumitt. non poss. cuius uerba uide s. except. 43. repl. 7.*

L. EXCEPTIO: *Nisi non manumittendi animo factum sit. Hæc exceptio approbatur l. 20. C. de liberali causa, his uerbis:* Sicut semel præstitã libertatem reuocari nõ licet: sic per ea quæ non manumittendi causa domini cũ seruis proprijs agunt, nihil sibi detrahunt. *Huius exemplum proponitur l. 24. §. sed etsi ita. ff. de fideicommiss. libertatib. cuius uerba uide s. exc. 45. in prin. Aliud exemplum proponitur l. 17. §. 1. ff. qui & à quib. manumissi, his uerbis:* Non fit liber, si mentitus dominus, ne à magistratibus castigaretur, dixit esse liberum. non enim fuit uoluntas manumittendi.

LI. EXCEPTIO: *Nisi seruus ob id, ne quæstio de eo haberetur, uel ut crimini subtraheretur, sit manumissus: uel nisi seruus, de quo quæstio habenda est, manumittatur. Hæc exceptio approbatur l. 8. §. fin. ff. de manumissionib. his uerbis:* Ne illos quidem ad iustam libertatem peruenire diuus Hadrianus rescripsit, qui ideo manumissi sunt, ut crimini subtrahantur. *Concordat l. 12. in prin. ff. qui & à quib. manumissi, his uerbis:* Prospexit legislator, ne mãcipia per manumissionem quæstioni subducantur, idcircoq; prohibuit ea manumitti certumq; diẽ præstituit, intra quem manumitere non liceat. Ipsa igitur quę diuertit, omnes omnino seruos suos manumittere uel alienare prohibetur: quia ita uerba faciũt, ut ne eum quidem seruum, qui extra ministeriũ eius mulieris fuit, uel in agro, uel in prouincia, possit manumittere uel alienare: quod quidẽ perquàm durum est: sed ita lex scripta est. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc esse uidetur: Nisi seruus in ministerio mulieris, in quam torquẽdus est, non fuerit. Hæc replicatio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Quia ita uerba faciunt, ut ne eum quidem seruum, &c.

Secũda replicatio est: Nisi mulier adultera, in quam seruus torquẽdus est, post cõmissum demũ adulteriũ, uel post factum diuortium, seruum comparauerit. Et *hæc replicatio reprobatur d.l. 12. §. sed etsi post, his uerbis:* Sed etsi post diuoctium setuum mulier pacauit, aut alia ratione adquisiuit: æquè (quod ad uerba attinet) manumittece non poterit: & ita quoque Sextus Cæcilius adnotat. *Tertia replicatio est: Nisi nõ mulieris, in quam torqueri debet, seruus sit manumissus, sed alterius. Hæc replicatio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius duplicatio hæc est, Nisi seruus in usum & ministerium mulieris à domino fuerit concessus. quæ duplicatio approbatur d. l. 12. §. pater. cum sequentibus, his uerbis:* Pater uerò, in cuius potestate filia fuerit, ea tantum mancipia prohibetur manumittere alienareúe, quæ in usum filiæ fuerunt tributa. Matcem quoque prohibuit manumittere, alienareúe ea mancipia, quæ in ministerium filiæ concesserat. Sed & auum & auiam prohibuit manumittere: cum horum quoque mancipia quæstioni postulari posse lex uoluerit. *Quarta replicatio est: Nisi post sexagesimum diem à tempore diuortij numerandum, seruus sit manumissus. Hæc replicatio approbatur l. 13. ff. d. tt. qui & à quib. manumissi, his uerbis:* Quòd si ultra sexagesimum diem manumiserit, seruus statim liber ecit. *Concordat l. 12. §. Sextus ff. d. tt. his uerbis:* Sextus Cæcilius rectè ait, angustissimum tempus legem pcæstituisse alienandis, manumittendisúe seruis. finge (inquit) ream adulterij postulatam intra sexagesimum diem. quæ cognitio tam facilè poterit adulterij expediri, ut intra sexagesimum diem finiatur? & tamen licere mulieri (quamuis postulatæ adulterij) setuum suspectum in adulterio uel quæstioni necessarium (quod ad uerba legis attinet) manumittere. *Planè huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi cœpta cognitione seruus quæstioni fuerit destinatus. quæ duplicatio approbatur d. §. Sextus, his uerbis:* Sanè in hunc casum subueniendum est, ut destinati serui, quasi conscij, uel quasi nocentes non debeant manumitti ante finitam cognitionem: cum pater mulieris, uel mater, si intra sexagesimum diem decedat, ex his seruis, quos in ministerium filiæ dederint, neque manumittere, neque alienare poterunt. *Quinta replicatio est: Nisi pater materue mulieris moritura, seruo libertatem relinquat. Hæc replicatio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Cum pater mulieris, uel mater, &c. *Sexta replicatio est: Nisi maritus mulieris accusator decesserit. Et hæc replicatio reprobatur l. 14. in prin. ff. d. tt. his uerbis:* Sed si maritus intra sexagesimum diem decesserit: an manumittere uel alienare iam possit suptascriptas personas, uideamus? & non puto posse, quamuis accusari mulier desinat à marito, cum pater accusare possit. *Septima replicatio est: Nisi non maritus à muliere, sed contrà mulier à marito diuerterit. Hæc replicatio reprobatur d. l. 14. §. e. his uerbis:* Et simpliciter lex quidem mulierem prohibuit intra sexagesimum diem diuortij manumittere. Siue autem diuertit, siue repudio dimissa sit: manumissio impedietur. *Octaua replicatio est: Nisi morte mariti, uel deportatione, uel alia simili pœna, non diuortio, matrimonium sit solutum. Hæc replicatio approbatur d. l. 14. §. sed si morte, his uerbis:* Sed si morte mariti solutum sit matrimonium, uel aliqua pœna eius: manumissio non impedietur. *Nona replicatio est: Nisi bona gratia solutum sit matrimonium. Hæc replicatio approbatur ibidem his uerbis:* Sed etsi bona gratia finierit matrimonium: dicetur manumissionem uel alienationem non impediri.

Decima replicatio est: Nisi adhuc constante matrimonio seruus manumittatur. Hæc replicatio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius duplicatio hæc est, Nisi in fraudem legis manumissio sit facta. quæ duplicatio approbatur d. l. 14. §. penult. his uerbis: Sed etsi constante matimonio, dum mulier diuortium cogitat, manumittat uel alienet, & dilucidis probationibus fuerit adprobatum: quasi in fraudem legis hoc factum sit, non debet alienatio ualere, uel manumissio. *Vndecima replicatio, sumpta ex genere alienationis, reprobatur d. l. 14. §. fin. his uerbis:* Alienationem omnem omnino accipere debemus.

LII. EXCEPTIO: *Nisi mortis causa manumissio sit facta. Hæc exceptio reprobatur l. 15. in prin. ff. de manumissionib. cuius uerba uide j. cap. prox. except. 3.*

LIII. EXCEPTIO: *Nisi non gratis, sed accepta pecunia manumissus sit. Hæc exceptio reprobatur l. 33. C. de liberali causa, his uerbis:* Licet accepta pecunia dominus te manumisit: tamen tributa libertas rescindi non potuit.

LIIII. EXCEPTIO: *Nisi non coram tribunali, sed in transitu manumissio sit facta. Reprobatur hæc exceptio Inst. de libertinis. §. serui, his uerbis:* Serui autem a dominis semper manumitti solent, adeò ut uel in transitu manumittantur: ueluti cum prætor, aut præses, aut proconsul in balneum, uel in theatrum eunt. *Concordat l. 7. ff. de manumiss. uindicta, his uerbis:* Non est omnino necesse pro tribunali manumittere. Itaq; plerunq; in transitu serui manumitti solent: cum aut lauandi, aut gestandi, aut ludorum gratia prodierit prætor, aut proconsul, legatusúe Cæsaris. *Concordat l. 8. ff. eod. tt. his uerbis:* Ego cum in uilla cum prætore fuissem, passus

ſus ſum apud eum maoumitti, etſi lictoris præſentia non eſſet.

LV. EXCEPTIO: *Niſi emptor ſerui nondũ ſoluto precio, eum manumiſerit. Hæc exceptio reprobatur l. 38. §. quæſitum. ff. de liberali cauſa, his uerbis:* Quæſitum eſt, an emptor ſeruo rectè libertatem dederit nondum precio ſoluto? Paulus reſpondit, ſeruõ quem uenditor emptori tradidit, ſi ei pro precio ſatisfactum ſit: & nondum precio ſoluto in bonis emptoris eſſe cœpiſſe.

LVI. EXCEPTIO: *Niſi in teſtamento iniuſto, rupto uel irrito effecto, libertas ſit relicta, uel in irritis codicillis. Hæc exceptio approbatur l. 23. in prin. ff. de manumiß. teſt. his uerbis:* Teſtamento manumiſſus, ita demum ſit liber, ſi teſtamẽtum ualear, & ex eo adita ſit hæreditas: uel ſi quis omiſſa cauſa teſtamenti, ab inteſtato poſsideat hæreditarem. *Concordat l. 24. §. ex teſtamento. ff. de fideicommiß. hæredit. his uerbis:* Ex teſtamẽro quod adgnatione poſthumæ ruptum eſt, neq; directas libertates competere, neq; fideicommiſſarias deberi, quas nõ à legitimis quoq; hæredibus paterfamiliàs reliquerit, ſatis conſtat. *Concordat item l. 12. C. de teſtam. manumiß. his uerbis:* Si iure non ſubſiſtit teſtamẽtum: in hoc nec libertates (cum non fuiſſe adiectum, ut pro codicillis ſcriptum ualetet, proponas) rectè datas cõſtabit. *Propoſitæ exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi ab inteſtato quoq; libertas ſit relicta. Hæc replicatio cõſtat ex uerbis l. ī propoſitis hiſce:* Cũ non fuiſſe adiectum, ut pro codicillis ſcriptum ualeret, proponas. *Concordat d. §. ex teſtamento, uerbis ſuperius propoſitis hiſce:* Quas non à legitimis quoq; hæredibus paterfamiliâs reliquerit. *Secunda replicatio eſt: Niſi hæreditas ab inteſtato ad eos, à quibus libertas relicta eſt, peruenerit. Hæc replicatio reprobatur l. 47. in prin. ff. de fideicom. hæreditat. his uerbis:* Si pater duos filios hæredes inſtituerit, & adgnatione poſthumi ruptum teſtamentum fuerit: quãuis hæreditas pro duabus partibus ad eos pertineat, tamen fideicommiſſæ libertates præſtari non debent, ſicuti nec legata quidem aut fideicommiſſa præſtare coguntur. *Planè admittitur replicatio propoſita primum, ſi quis omiſſa cauſa teſtamenti iuſti, ab inteſtato hæreditatẽ adierit. quæ diſtinctio approbatur uerbis l. 23. in prin. ff. de manumiß. teſt. paulo ſuperius propoſitis hiſce:* Vel ſi quis omiſſa cauſa teſtamenti, ab inteſtato poſsideat hæreditatem. *Deinde admittitur replicatio propoſita, ſi filij teſtamento imperfecto exiſtente, ab inteſtato ſuccedentes, alumnam patris teſtatoris manumittere fuerint rogati. quæ diſtinctio approbatur l. 38. ff. de fideicom. libert. his uerbis:* In teſtamento quod perfectum non erat, alumnę ſuæ libertatem & fideicommiſſa dedit. Cũ omnia ueluti ab inteſtato filij egiſſent: quęſijt Imp. an ex cauſa fideicommiſsi manumiſſa fuiſſet? & interlocutus eſt, etſi nihil ab inteſtato pater petijſſet: pios tamẽ filios debuiſſe manumittere eam, quam pater dilexiſſet. Pronunciauit igitur rectè eam manumiſſam, &c. *Tertia replicatio eſt: Niſi ſerui ex iniuſto teſtamento manumiſſi, per quinquennium in libertate fuerint morati. Hæc replicatio approbatur l. 29. ff. de manumiß. teſt. his uerbis:* Vxorem prægnantem repudiauerat, & aliam duxetar, prior enixa filium expoſuit: hic ſublatus, ab alio educatus, nomine patris uocitatus, uſque ad uitæ tempus patris, tam ab eo, quã à matre, an in uiuorum numero eſſet, ignorabatur: mortuo patre, teſtamentoq; eius, quo filius neq; exhæredatus neq; inſtitutus fuit, recitato, filius & à matre, & ab auia paterna agnitus, hæreditatem patris ab inteſtato quaſi legitimus poſsidet: quęſitum eſt, hi qui in teſtamento libertatem acceperunt, utrum liberi, an ſerui ſint? Scęuola reſpondit, filiũ quidem nihil pręiudicij paſſum fuiſſe, ſi pater eum ignorauit. Et ideo cũ in poteſtate ignorantis patris eſſet, teſtamentum non ualere. Serui autẽ manumiſſi, ſi per quinquennium in libertate morati ſunt: ſemel datam libertatẽ infirmari, cõtrarium ſtudium fauori libertatis eſt. *Quarta replicatio eſt: Niſi libertas per errorem præſtita ſit, uitio teſtamenti nondum apparente. tunc enim quamuis teſtamentum reſcindatur, uel falſum pronuncietur, non reuocatur libertas, ſed pro ſingulis manumiſſis uiginti ſolidi ſunt ſoluendi. quæ replicatio approbatur l. 47. ff. d. ti. his uerbis:* Cum ex falſis codicillis per errorem libertas, licet non debita, præſtita tamẽ ab hærede fuiſſet, uiginti ſolidos à ſingulis hominibus inferendos eſſe hæredi, princeps cõſtituit. Sed etſi cõditionis implendæ gratia ſeruũ inſtitutus manumiſerit, ac poſtea filius de inofficioſo agendo obtinuerit, uel teſtamentum falſum fuerit pronunciatum: conſequens erit idem & in hac ſpecie fieri, quod in falſis codicillis conſtitutum ęſt. *Concordat l. 2. C. de fideicommiß. libertat. his uerbis:* Quamuis codicilli, quibus auũculo defunctæ legatus eſſe uideris, falſi pronunciati ſunt: tamen ſi ante motã criminis quæſtionem iuſtam libertatẽ es à legatario conſecutus, poſterior euentus non infirmat ita datam libertatem. Planè ſecundum diui Hadriani conſtitutionẽ datur hæredi uiginti aureorum repetitio. *Concordat item l. 23. §. cum ex ff. de iure patronatus, his uerbis:* Cum ex falſis codicillis, qui ueri aliquo tẽpore crediti ſunt, hæres ignorans quaſi ex fideicommiſſo libertatem ſeruis pręſtitiſſet: reſcriptũ eſt à diuo Hadriano, liberos quidem eos eſſe, ſed ęſtimationem ſui pręſtare debere. Et hos libertos manumiſſoris

esse rectè probatur, quia saluum est etiam in his libertis ius patroni.

Quinta replicatio est: Nisi hæres codicillos irritos, in qb. libertas relicta est, ratos habẽs, libertatẽ ex ijs præstiterit. Hæc replicatio approbatur l.30. §. fin. ff. de fideicom. libertat. his uerbis: Quãquã ex irritis codicillis libertates non debentur: attamẽ si hęres hos codicillos ratos habeat, & ex his quædam præstiterit, & seruos præstandæ fideicommissæ libertatis gratia in libertate morari uoluerit: ad iustam libertatem eos peruenisse, rescripto Imperatoris nostri & diui patris eius declaratur.

LVII. EXCEPTIO: *Nisi in codicillis testamento non confirmatis libertas sit relicta. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit, uerùm eius replicatio hæc est: Nisi fideicommissaria libertas ab intestato codicillis sit relicta. quæ replicatio approbatur l. 43. ff. de manumiß. test. cuius uerba uide ʃ. exception. 43. repl. 5.*

LVIII. EXCEPTIO: *Nisi in codicillis à testatore minore uiginti annis confirmatis, libertas sit relicta. Hæc exceptio reprobatur l. 1. C. de testam. manumiß. his uerbis:* Si codicillos maior uiginti annis fecisset, confirmationis tempus libertati non nocere certum est: nec enim potestas iuris, sed iudicij consideratur.

LIX. EXCEPTIO: *Nisi ad tempus libertas sit relicta. Hæc exceptio approbatur l. 32. ff. de manumiß. test. his uerbis:* Libertas ad tempus dari non potest. *Planè tempus adiectum hoc casu non uiciat libertatis dationem, sed pro non scripto habetur. quod approbatur ibidem lege sequente, his uerbis:* Ideoq; si ita scriptum sit, Stichus usq; ad annos decem liber esto: temporis adiectio est superuacua. *Vel si ita libertas relicta sit, Ad annum liber esto: accipi debet ita, Post annum liber esto. Quod approbatur l. 18. §. sed multo magis. ff. eod. tit. cuius uerba uide ʃ. prox. Concordat l. 41. §. hærede. ff. de fideicom. libertat. cuius uerba uide ʃ. cap. prox. quæst. 10. reg. 5.*

LX. EXCEPTIO: *Nisi ex die uel sub conditione libertas data sit. Hæc exceptio reprobatur l. 23. §. testamento. ff. de manumiß. test. cuius uerba uide ʃ. cap. 10. quæst. 10. reg. 4. Concordat l. 7. §. fin. ff. de donat. inter uirum & uxorem. cuius uerba uide in Comment. donationum, cap. 8. except. 20. Concordat item l. 18. §. hæc conditio. ff. de manumiß. testam. his uerbis:* Hæc conditio, Cum moriar, liber esto: uitæ tempus amplectitur, & idcirco inutilis esse uidetur. Sed melius est uerba benignius interpretari, ut post mortem suã uideatur testator ei libertatem reliquisse. Sed multo magis hæc, Ad annũ liber esto: ita accipi potest: uel, Post annũ quàm moriar, liber esto. Et licet hoc modo accipiatur: Post annum quàm hoc testamentum factum erit, liber esto: si euenerit ut intra annum testator decederet, inutilis non erit.

LXI. EXCEPTIO: *Nisi cum ex die libertas testamento esset relicta, dies uiuo testatore uenit. Hæc exceptio elici potest ex uerbis d. §. hæc conditio, iam propositis, præsertim hisce:* Post annum quàm hoc testamentum factum erit, liber esto: si euenerit ut intra annum testator decederet, inutilis non erit. Ergo si non intra annum testator decesserit, inutilis erit talis scriptura. *Planè huius exceptionis replicatio proponitur d. l. 18. in prin. cuius uerba uide ʃ. cap. 9. except. 58.*

LXII. EXCEPTIO: *Nisi seruus post annos liber esse iussus sit, numero annorum non definito. Hæc exceptio reprobatur l. 17. §. fin. ff. de manumißis test. his uerbis:* Post annos indistinctè liber esse iussus, post biennium liber erit: idq; & fauor libertatis exigit, & uerba patiuntur: nisi aliud sensisse patremfamiliâs, manifestissimis rationibus is, à quo libertas relicta est, probauerit.

LXIII. EXCEPTIO: *Nisi in ultimum uitæ serui tempus libertas ei sit relicta. Hæc exceptio approbatur d. l. 17. in prin. his uerbis:* Libertas quæ in ultimum uitæ tempus confertur: ueluti, Cum Stichus morietur, liber esto: nullius momenti existimanda est. *Concordat l. ult. in prin. ff. eod. tit. his uerbis:* Scio quosdam testatores efficere uolentes ne serui unquam ad libertatem perueniant, hactenus scribere solitos: Stichus cũ morietur, liber esto. Sed & Iulianus ait, libertatem quæ in ultimum uitæ tempus conferatur, nullius momenti esse: cum testator impediendæ magis quàm dandæ libertatis gratia ita scripsisse intelligatur. Et ideo etiamsi ita sit scriptum: Stichus si in Capitolium non ascenderit, liber esto: nullius momenti esse, si apparet, in ultimum uitæ tempus cõferri libertatem testatorem uoluisse, nec Mutianæ cautioni locum esse. Etsi ita in testamento scriptum fuerit: Stichus si Capuã ierit, liber esto: aliter liberum non esse, quàm si Capuam ierit. *Concordat item l. 4. §. 1. ff. de statuliberis, his uerbis:* Non est statuliber, cui libertas in tam longum tempus collata est, ut eo tempore qui manumissus est, uiuere non possit: aut si tam difficilem, imò penè impossibilem conditionem adiecerit, ut alicundè ea libertas obtingere non possit: ueluti si hæredi mille dedisset, aut cum moreretur, liberum esse iussisset. Sic enim libertas inutiliter datur, & ita Iulianus scribit, quia nec animus dandæ libertatis est.

LXIIII. EXCEPTIO: *Nisi sub diffi-*

cili

cili uel penè impoßibili conditione libertas sit relicta: uel in tam longum tempus collata, quo seruus non est uicturus. Hæc exceptio approbatur uerbis d.l.4. §. 1. iam propositis.

LXV. EXCEPTIO: *Nisi seruo libertas relicta sit sub hac conditione: Si eum hæres alienauerit. Quæ exceptio approbatur l. 39. ff. de manumiß. testamen. his uerbis:* Stichus seruus meus, si eum hęres alienauerit, liber esto: inutiliter dabitur libertas, cum in id tempus differatur, quo alienus futurus sit: nec contrariũ est quòd statulibet, etiamsi uenierit, ex testamento libertatem consequitur: quippe utiliter libertas data facto hæredis non perimitur. At quid in legato eo modo dato dicemus? diuersum enim nulla dicetur ratione: nam inter libertatem & legatum (quantum ad hanc causam) nihil distat. Igitur nec si directò dabitur libertas, si hæredis mei esse desierit, liber esto: quia nullum casum utilem habet. *Ait Iurisconsultus:* Cum in id tempus differatur, quo alienus futurus sit. *Hæc est ratio propositæ exceptionis, de qua ratione dictum 5. cap. prox. except. 11.*

LXVI. EXCEPTIO: *Nisi seruus hæredis liber esse iussus sit sub hac conditione, Si rẽ hæredis dederit. Hæc exceptio reprobatur l. 13. §. penult. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Seruus hæredis rem ipsius hęredis dare iussus & liber esse, ad libertatem perueniet: quia potest testator & sine ulla dandi conditione hęredis seruum manumitti iubere.

LXVII. EXCEPTIO: *Nisi sub hac conditione, Si codicillis seruum liberum esse non uetuero: libertas sit relicta. Hæc exceptio reprobatur l. 28. ff. de manumiß. testamen. his uerbis:* Stichus, si codicillis eum non uetuero liberum esse, liber esto: sic est ac si diceret, Si in Capitoliũ non ascendero, liber esto: nam & hæres sic institui potest.

LXVIII. EXCEPTIO: *Nisi sub conditione non faciendi seruo libertas sit relicta. hoc enim casu uidetur datio libertatis inutilis, secundum ea quæ dicta sunt 5. except. 63. quia hæc cõditio non nisi mortuo seruo impleri uidetur. uerùm exceptio hæc reprobatur exemplo l. 17. §. 1. ff. de manumiß. testam. his uerbis:* Hæc scriptura, Stichus si Capitolium non ascenderit, liber esto: ita accipienda est, si cum primùm potuerit, non ascenderit. isto enim modo perueniet Stichus ad libertatem, si facultate data ascendendi Capitolium abstinuerit. *Planè admittitur exceptio proposita, si testator ideo adiecerit huiusmodi conditionem, quòd libertatem in ultimum uitæ tempus uoluerit conferre. quæ distinctio approbatur l. ultim. §. & ideo etiam ff. eod. tt. cuius uerba uide 5. d. except. 63.*

LXIX. EXCEPTIO: *Nisi libertas in arbitrium eius à quo relicta est, sit collata. hoc enim casu ad libertatem præstandam hæres non tenetur. quæ exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 46. §. quod si ita. ff. de fideicommiß. libertat. his uerbis:* Quod si ita scriptum sit, Si hęres uoluerit, non ualebit: sed ita demum, si totum in uoluntate fecit hæredis, si ei libuerit. Cæterùm si arbitrium illi quasi bono uiro dedit: non dubitabimus quin libertas debeatur. nam & eam libertatem deberi placuit, Si tibi uidebitur, peto ut manumittas. ita enim hoc accipiendum, Si tibi quasi bono uiro uidebitur. Nam & ita relictum, Si uoluntatem meam probaueris, puto deberi: quemadmodum, Si te meruerit, quasi uirum bonũ: uel, Si te non offenderit, quasi uirum bonũ: uel, Si comprobaueris: uel, Si nõ reprobaueris: uel, Si dignum putaueris. Nam & cum quidam Græcis uerbis ita fideicommissum reliquisset: τῷ δεῖνι ἐὰν δοκιμάσῃς, ἐλευθερίαν δοθῆναι βούλομαι. id est: Illi, si probaueris, libertatẽ dari nolo: à diuo Seuero rescriptum est, fideicommissum peti posse. *Concordat d. l. 46. §. quanquam. cuius uerba uide paulo inferius. item concordat l. 41. §. Lucius Titius. ff. eod. tt. cuius uerba uide 5. except. 45. in fine. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi non in meram hæredis uoluntatem, sed in boni uiri arbitrium libertas sit collata. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis. Cui concordat d. l. 46. in prin. his uerbis:* Fideicommissaria libertas ita dari potest: Hæres si uolueris, fidei tuæ committo ut Stichum manumittas. quamuis nihil aliud in testamento potest ualere ex nutu hæredis. *Hæc uerba interpretãda sunt per uerba eiusdem legis sequẽtia, paulo superius ead. except. proposita.*

Secunda replicatio est: Nisi tempus tantum, quo libertas præstanda sit, in arbitrio hæredis sit positum. Hæc replicatio approbatur d. l. 46. §. quanquam, his uerbis: Quanquam autem in hæredis arbitrium conferri an debeatur, non possit: quando tamen debeatur, conferri potest. *Concordat l. 17. ff. eod. tt. his uerbis:* Claudius. Cum tibi uisum fuerit manumittere: utiliter datur fideicommissaria libertas.

Tertia replicatio est: Nisi cum in arbitrium alicuius hæredis libertas esset collata, is postea hæres non existat. Hæc replicatio approbatur per ea quæ proponuntur J. cap. 9. except. 38. repl. 21. Sed & plura de exceptione proposita uide in Comment. legatorum cap. 5. except. 78.

LXX. EXCEPTIO: *Nisi ita libertas sit relicta: Stichus si uoluerit, liber esto. Hæc exceptio reprobatur l. 46. §. 1. ff. de fideicommiß. libertat. his uerbis:* Planè & ita, Si Stichus uoluerit: poterit ei libertas adscribi.

LXXI. EXCEPTIO: *Nisi libertas in uoluntatem tertij sit collata. Hæc exceptio reprobatur d.l.46.§.sed etsi, his uerbis:* Sed etsi ita scriptum sit, Si Seius uoluerit, Stichum liberum esse uolo: mihi uidetur posse dici ualere libertatem, quia conditio potius est: quemadmodum si mihi legatum esset, si Titius Capitolium ascenderit. *Plura de hac exceptione uide in Comment. legatorum, cap. 5. except. 78.*

DE EXCEPTIONIBVS ADVERsus manumißionem & libertatis dationem post eam contingentibus. Cap. VIII.

HActenus exceptiones aduersus manumißionẽ propositæ, ipsi manumißioni insunt, & statim ab initio eam inutilem reddunt: cuius generis plures licet uidere in Comment. legatorum & fideicõmissorum. Sequuntur nunc alterius generis exceptiones, quæ post manumißionem demum, uel libertatis dationẽ accidunt, quæq; libertatis dationẽ ab initio utilẽ, postea irritã efficiunt. Cuius generis exceptiones perinde ac præcedentes desumuntur partim ex persona manumissoris, uel eius qui libertatem reliquit, partim ex persona eius à quo libertas relicta est, partim ex persona manumißi, partim deniq; ex alijs huiusmodi locis & circumstantijs.

I. EXCEPTIO: *Nisi manumissor seruus postea sit pronunciatus. Hæc exceptio reprobatur l. 19. ff. qui & à quibus manu. cuius uerba uide s. cap. 5. except. 3. repl. 3.*

II. EXCEPTIO: *Nisi memoria testatoris libertatem relinquentis sit damnata. Hæc exceptio approbatur l.2. C. de testam. manumiß. his uerbis:* Ex testamento defuncti libertates præstati nõ possunt, hæreditate non adita: uel si rei memoria propter crimen, quod morte nõ intercidit, damnata est.

III. EXCEPTIO: *Nisi is qui libertatem reliquit uel pactus est, uoluntatem mutauerit. Hæc exceptio approbatur l.15. ff. de manumißionibus, his uerbis:* Mortis causa seruum manumitti posse, non est dubitandum. Quod nõ ita intelligendum est, ut ita liber esse iubeatur, ut si conualuerit dominus, non fiat liber: sed quemadmodum si uindicta eum liberaret absolutè, scilicet quia moriturum se putet, mors eius expectabitur. Similiter & in hac specie in extremũ tempus manumissoris uitæ confertur libertas: durante scilicet propter mortis causa tacitam conditionẽ uoluntate manumissoris: quemadmodum cũ rem ita tradiderit, ut moriente eo fieret accipientis: quę ita demum alienatur, si donator in eadem permanserit uoluntate. *Concordat l. ult. in fine. C. si mancipium ita fuerit alienatũ, ut manu. cuius uerba uide j. except. 29. repl. 1. dupl. 2. item concordat l.30. ff. mandati. item l. 3. ff. de seruis exportandis. cuius uerba uide j. repl. prox. item concordat l.27. §.1. ff. mandati, his uerbis:* Si seruũ ea lege tibi tradidero, ut eũ post mortem meam manumitteres, constitit obligatio. Potest aũt & in mea quoq; persona agendi causa interuenire: ueluti si pœnitentia acta, seruũ recuperare uelim. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi is qui libertatem seruo excepit pactúsue est, uel reliquerit, sit mortuus. tunc enim facultas mutandæ uoluntatis ad hæredem non transit. quæ replicatio approbatur l.3. ff. de seruis exportãdis, hisce uerbis:* Si quis hac lege uenit, ut intra certum tempus manumittatur: etsi non sit manumissus, liber fit: si tamen is qui uendidit, in eadem uoluntate perseueret. hæredis enim uoluntatem non esse exquirendam. *Concordat l.3. ff. qui sine manumiß. his uerbis:* Eum qui ita uenit, ut intra tempus manumitteretur: cum dies præstandæ libertatis uenerit, uiuente uenditore, & perseuerante in eadẽ uoluntate, perinde haberi ac si ab eo, à quo debuit manumitti, manumissus esset. Mortuo autem uenditore, non esse hæredum eius uolũtatem explorandam, diuus Marcus cum filio suo rescripsit.

Secunda replicatio est: Nisi seruus sit manumissus. tunc enim pœnitentiæ locus amplius nõ est. quæ replicatio approbatur l.8. ff. de seruis exportandis, his uerbis: Quæsitum est, si quis seruum proprium uendidisset, & ut manumitteretur intra certum tempus præcepisset, ac postea mutasset uoluntatẽ, & emptor nihilominus manumisisset: an aliquam actionem eo nomine haberet? Papinianus dixit, ex uẽdito actionem manumisso seruo, uel mutata uenditoris uoluntate, euanuisse. *Cõcordat l.12. C. de operis libertorum. cuius uerba uide j. lib. proxim. cap. 4. reg. 15.*

Tertia replicatio est: Nisi cum dominus ita uẽdidisset seruum, ut intra certum tẽpus manumittatur, post tempus elapsum mutauerit uoluntatem. tũc enim quia ipso iure seruus liber effectus est, perinde ac si manumissus esset, pœnitentiæ amplius locus non est. quæ replicatio approbatur l.1. ff. qui sine manumiß. his uerbis: Si seruus uenditus est ut intra certum tẽpus manumittatur: etiãsi sine hærede decessisset & uenditor & emptor, seruo libertas competit: & hoc diuus Marcus rescripsit. Sed etsi mutauerit uoluntatem uenditor, nihilominus libertas competit.

IIII. EXCEPTIO: *Nisi testator seruum, cui libertatem legauit, postea alienauerit. Hæc exceptio approbatur l. 35. ff. de manumiß. testament. his uerbis:* Seruius existimabat, his posse seruis dari testamento directam libertatem, qui utroque tempore, & quo testamẽtum factũ est, & quo moritur, in testatoris

fuerint

fuerint poteſtate: quæ ſententia uera eſt. *Concordat Inſt. de ſingulis rebus per fideicommiſſ. relictis. §. non alius, his uerbis:* Non alius ullus directò ex teſtamento libertatem habere poteſt, quàm qui utroq; tempore teſtatoris fuerit, & quo faceret teſtamentum, & quo moreretur. *Huius exemplum eſt, ſi teſtator ſeruum, cui libertatem in teſtamento reliquit, poſtea alij legauit. quod exemplum proponitur in Comment. legatorum cap. 4. except. 63. repl. 5. Huius exceptionis replicatio hæc eſt: Niſi ſeruus alienatus ante aditionem hæreditatem rurſus teſtatoris uel hæreditarius ſit factus. quæ replicatio approbatur l. 58. ff. d. tt. his uerbis:* Verum eſt, eum qui liber eſſe iuſſus eſt, alienatum à teſtatore, ſi ante aditam eius hæreditatem rurſus hæreditarius fieret, mox adiretur hęreditas: ad libertatem peruenire.

V. EXCEPTIO: *Niſi teſtator ſeruum, cui libertatem reliquit, poſtea uinxit. Hæc exceptio approbatur l. 43. ff. de fideicommiſſ. libertat. his uerbis:* Fideicommiſſaria libertas non debetur ei, quem poſtea uinxit dominus.

VI. EXCEPTIO: *Niſi hæreditas eius qui libertatem reliquit, fiſco ſit uindicata. Hæc exceptio reprobatur l. 12. §. fin. ff. d. tt. his uerbis:* Diuus Antoninus & Pertinax reſcripſerunt, hæreditate fiſco uindicata, quoniam tacitè quis rogatus erat ei, qui capere non poterat, reſtituere hæreditatem: & directò, & per fideicommiſſum datas libertates deberi.

VII. EXCEPTIO: *Niſi hæreditas eius qui libertatem reliquit, ex teſtamento non ſit adita. Hæc exceptio approbatur l. 23. in prin. ff. de manumiſſis teſtamen. cuius uerba uide ſ. cap. proxim. except. 56. Concordat l. 2. C. de teſtamen. manumiſſ. cuius uerba uide paulo ſuperius except. 2. Concordat l. 1. C. de fideicommiſſ. libertat. his uerbis:* Cum proponas, hęreditatem eius teſtatoris aditam non eſſe, à quo tibi fideicommiſſariam libertatem relictam dicis, & ab inteſtato alium quàm qui ſcriptus eſt, hæreditatem poſſediſſe: ſi non à legitimo quoque hærede fideicommiſſaria libertas repetita eſt, nullo iure præſtari eã ab eo qui rogatus non eſt, deſideras. Planè ſi pecunia accepta hæredem inſtitutum omiſiſſe hæreditatem docueris: libertatem tibi præſtare cogetur. *Propoſitæ exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi ab inteſtato quoque repetita libertas ſit, & ab inteſtato adita. quæ replicatio elicitur ex uerbis iam propoſitis hiſce:* Si non à legitimo quoque hærede fideicommiſſaria libertas repetita eſt. *De qua uide item ſ. cap. proxim. except. 56. replic. 1. Secunda replicatio eſt: Niſi ſcriptus hæres accepta pecunia hæredibus ab inteſtato conceſſerit hæreditatem quæ replicatio approbatur uerbis d. l. 1. iam propoſitis hiſce:* Planè ſi pecunia accepta hæredem inſtitutum omiſiſſe hæreditatem docueris: libertatem tibi præſtare cogetur.

Tertia replicatio eſt: Niſi ſcriptus hæres cũ hærede ab inteſtato colluſione facta, omiſerit hæreditatẽ. quæ replicatio approbatur l. 12. C. de teſtamen. manumiſſ. his uerbis: Si hæredes iure facto teſtamento ſolenniter adierint hæreditatem: ex teſtamẽto libertas tibi quęſita, poſtea colludẽtibus tã ſcriptis hęredibus, quàm ab inteſtato uindicantibus ſucceſsionem, adimi non potuit. Quod ſi ſpõtè repudiauerint ſibi delatam ſucceſsionẽ, omnia quæ in teſtamẽto fuerant ſcripta, defeciſſe cõuenit. Si uerò ut uos defraudarẽt hæredes libertate, colluſiſſe hos præſes animaduerterit: ſecundũ hęc quæ diuus Pius Antoninus conſtituit, libertatibus conſuli prouidebit.

Quarta replicatio eſt: Niſi hæres ſcriptus omiſſa cauſa teſtamenti ab inteſtato poſſideat hæreditatem. Hæc replicatio approbatur per ea quæ dicta ſunt in Comment. legatorum cap. 24.

Quinta replicatio eſt: Niſi neceſſarius hæres inſtitutus, repudiauerit hæreditatem. quæ replicatio approbatur l. 34. ff. de manumiſſ. teſtamen. his uerbis: Sciendũ eſt neceſſariò hęrede exiſtẽte, quãuis ſe abſtineat, tamẽ libertates cõpetere: ſi modò nõ in fraudẽ Aeliæ Santiæ datæ fuerint.

Sexta replicatio eſt: Niſi inſtitutus, à quo ſeruo libertas ſimul & hæreditas per fideicommiſſum eſt relicta, antequam adiret hæreditatem, deceſſerit. Hæc replicatio approbatur l. 42. ff. de fideicõmiſſ. libertat. his uerbis: Antoninus Pius Auguſtus noſter, quo militum ſuorum per omnia rata eſſet ſuprema uoluntas: cum & inſtitutus & ſubſtitutus in continenti, priuſquam adirent hæreditatem, deceſsiſſent: eos quibus ab his & libertas & hæreditas à milite per fideicommiſſum data erat, perinde liberos & hæredes, &c.

Septima replicatio eſt: Niſi quis bona defuncti libertatis conſeruandæ gratia petat ſibi addici. Hæc replicatio approbatur Inſtitut. de eo cui libertatis cauſa bona addicuntur, in prin. his uerbis: Acceſsit nouus caſus ſucceſsionis ex conſtitutione diui Marci. Nam ſi ij qui libertatẽ acceperunt à domino in teſtamento, ex quo non aditur hæreditas, uelint bona ſibi addici libertatum conſeruandarum cauſa, audiuntur. Et ita diui Marci reſcripto ad Pompilium Rufum continetur. Verba reſcripti ita ſe habent: Si Verginio Valenti, qui teſtamento ſuo libertatem quibuſdam adſcripſit, nemine ſucceſſore ab inteſtato exiſtente, in ea cauſa bona eius eſſe cœperunt, ut uenire debeant: is, cuius de ea re notio eſt, aditus rationem deſiderij tui habebit, ut libertatum tam earum quæ directò, quàm earum quæ per ſpeciem fideicommiſsi relictæ

relictæ sunt, tuendarum gratia addicantur tibi: si idoneè creditoribus caueris de solido, quod cuique debetur, soluendo. Et ij quidem quibus directa libertas data est, perinde liberi erunt, ac si hæreditas adita esset. Ii autem, quos hæres manumittere rogatus est, à te libertatem coosequentur: ita, ut si non alia cooditione uelis tibi bona addici, quàm ut ij etiam qui directò libertatem acceperuot, tui liberti fiant. Nam huic etiam uoluntati tuæ, si ij, quorum de statu agitur, consentiant, authoritatem nostram accommodamus. Et ne huius rescriptionis nostræ emolumentũ alia ratione irritum fiat: si fiscus bona agnoscere uoluerit, & ij, qui rebus oostris attẽdũt, sciant commodo pecuniario pręferendam esse libertatis causam: & ita bona cogenda, ut libertas ijs salua sit, qui eam adipisci potuerunt, ac si hæreditas ex testamẽto adita esset. Hoc rescripto subuẽtum est et libertatibus, & desonctis, ne bona eorum à creditoribus possideantur et ueneant. Certè si fuerint hac de causa bona addicta, cessat bonorum uenditio: existit enim defuncti defensor, & quidẽ idoneus, qui de solido creditoribus cauet. *Concordat l. 6. C. de testam. manumiss. his uerbis:* Si hæreditas eius, à quo testamento dicis te esse manumissum, ob æs alienum spernitur ab hæredibus: conseruandę libertatis gratia non iniusta ratione creditoribus hæreditarijs satis offerens, iudicium testatoris obseruari tibi postulabis: maximè cum id etiam à diuo Marco consultissimo priocipe sit cõstitutũ: quod in extranei quoq; persona obseruari oportet. *Ait Imp. Marcus:* Nemine successore ab intestato existente. *Ex his uerbis elicitur prima propositæ replicationis duplicatio, hæc scilicet: Nisi ab intestato heredes hæreditatẽ agnoscãt. Cui cõcordat Inst. eod. tit. §. in primis ibi: tũc enim, his uerbis:* Tunc cõstitutioni locũ esse uerba ostẽdũt, cum nemo successor ab intestato existat.

Secunda duplicatio est: Nisi incertum sit, utrum hæres exiturus sit, nec ne. Hæc duplicatio approbatur Inst. eod. tit. §. in primis, in fine, his uerbis: Quamdiu incertum erit, utrum existat hæres, an non, cessabit constitutio. Si uerò certum esse cœperit neminem existere, tunc erit constitutioni locus. *Concordat l. 4. in prin. ff. de fideicommiss. libertat. his uerbis:* Quamdiu incertum est, utrum existat successor, an non, cessabit constituóo. Cum certum esse cœperit, tunc erit constitutioni locus. *Huius duplicationis triplicatio hæc est: Nisi is abstinuerit se hæreditate, qui in integrum restitui potest. tunc enim quamuis incertum sit, hæres exiturus sit nec ne: tamen cõstitutioni est locus. quæ triplicatio approbatur d. l. 4. §. 1. his uerbis:* Si is qui in integrum restitui potest, abstinuerit se hæreditate: an quamdiu potest in integrũ restitui, existimamus constitutionem cessare? quia non est certum ab intestato neminem successorem extare? est tamen uerius admittendam constitutionem. Quid ergo si post addictionem libertatum conseruandarum causa factam in integrum sit restitutus? utiq; non erit dicẽdum reuocare libertates, quæ semel competieruot. *Concordat Inst. de eo cui libertatis. §. si is qui, his uerbis:* Si is qui in integrum restitui potest, abstinuerit hęreditate: an quamuis potest in integrum restitui, possit admitti constitutio, & bonorum addictio fieri? Quid ergo si post addictionem libertatum conseruandarum causa factam, in integrum sit restitutus? Vtiq; non erit dicẽdum reuocari libertates: quia semel competierunt.

Tertia propositæ replicationis duplicatio est: Nisi cæteris hæredibus repudiãtibus, fiscus bona agnouerit. Hæc duplicatio reprobatur Inst. d. tit. §. & ne huius. cuius uerba uide s. ead. repl. in prin. Cõcordat d. l. 4. § eadẽ, his uerbis: Eadẽ cõstitutio prospexit, ut si fiscus bona admiserit, æquè libertates cõpetant. Ergo siue iaceant bona fisco spernẽte, siue agnouerit: constitutio locum habet. Cæterùm si alia ratione agnoscat, apparet cessare debere constitutionem. Quare etsi qua dueis legionis bona delata sunt, idem erit probandum. *Ait Iurisconsultus:* Cæterùm si alia ratione agnoscat, apparet cessare debere constitotionem. *Hisce uerbis introducitur distinctio, sub qua duplicatio proposita approbatur, hæc scilicet: Nisi non ob id quòd hæres scriptus nolit hæres esse, sed ob aliam causam bona defuncti iacentia fiscus agnoscat. tunc enim propositæ replicationi locus non est. Cui concordat l. 50. in prin. ff. de manumissis test. his uerbis:* Quod diuo Marco pro libertatibus cõseruandis placuit, locum habet irrito testamento facto, si bona uendita sint. Alioquin uacantibus bonis fisco uindicatis, non habere constitutionem locum apertè cauetur.

Sed & secundò admittitur duplicatio proposita, si in fraudem creditorum libertas relicta sit, eiusq; bona à fisco sint agnita. quæ distinctio approbatur l. 4. §. si in fraudem. ibi: certè si fiscus. ff. de fideicom. libertat. cuius uerba uide j. dupl. 5.

Quarta duplicatio est: Nisi ex alia causa, quàm quòd hæres institutus hæreditatem repudiauerit, bona defuncti iaceant. Hæc duplicatio approbatur per ea quæ proposita sunt paulo superius dupl. proxim. distinct. 2.

Quinta duplicatio est: Nisi is qui soluendo non est, in fraudem creditorum libertates reliquerit. Hæc duplicatio reprobatur d. l. 4. §. si in fraudem, his uerbis: Si in fraodem creditorum libertas data sit ab eo qui mortis tẽpore soluẽdo nõ est: an competat?

competat? & siquidē fiscus bona non agnouerit: fortè competet libertas, quia solidum creditori offertur. Atquin si hæreditas adita fuerit, non competet. Certè si fiscus agnouerit hæreditatem, facilius probabitur cessare libertatem: nisi quis uerba constitutionis secutus, dixerit ipsum sibi imputare debere, qui addici sibi hac conditione bona uoluerit, ut libertates competant. Si quis autem exemplū aditæ hæreditatis fuerit secutus, directæ libertates nō competent, si consilium & euentus fuerit fraudandorū creditorū: nec fideicōmissæ præstabuntur, si euentu fraudantur creditores. *Ait Iurisconsultus*: Certè si fiscus agnouerit hæreditatem, facilius probabitur cessare libertatem. *Hisce & uerbis sequentibus conditio, sub qua proposita duplicatio approbatur, proponitur, hæc scilicet: Nisi fiscus bona eius qui in fraudem creditorum libertates reliquit, agnouerit.*

Sexta duplicatio est: Nisi minor uiginti annis libertatem reliquerit. Hæc duplicatio reprobatur d. l. 4. §. item si minor. cuius uerba uide s. cap. 5. except. 5. repl. 14.

Septima duplicatio est: Nisi non testamento, sed ab intestato libertates sint relictæ. Hæc replicatio reprobatur Inst. de eo cui libertatis causa. § in primis, hisce uerbis: In primis hoc rescriptum toties locum habet, quoties testamento libertates datæ sunt. Quid ergo si quis intestatus decedens, codicillis libertates dederit, neque adita sit ab intestato hæreditas: an fauor cōstitutionis debebit locum habere? Certè si intestatus decesserit, & codicillis dederit libertatem, competere eam nemini dubiū est. *Concordat l. 2. ff. de fideicom. libertat. his uerbis:* Si quis intestatus decedens, codicillis dedit libertatem, neque adita est ab intestato hæreditas: fauor constitutionis diui Marci debet locum habere & hoc casu: quæ iubet libertatem competere seruo, et bona ei addici, si idoneè creditoribus cauerit de solido quod cuiq; debetur, soluendo.

Octaua duplicatio est: Nisi non proprio, sed alieno seruo libertas sit relicta. Hæc duplicatio reprobatur l. 4. § si alienos. ff. d. tit. his uerbis: Si alienos seruos rogauerit hęredē manumittere: utrum dicimus cōstitutionē locū habere, an uerò cessabit cōstitutio? & magis est ut locus sit cōstitutioni. addictis enim bonis, redimere & præstare libertatē cogitur à prætore.

Nona duplicatio est: Nisi non hæres, sed legatarius rogatus sit manumittere. Hęc duplicatio uidē reprobatur d. l. 4. § si nō hæres, his uerbis: Si non hæres, sed legatarius rogatus fuerit manumittere: nunquid cesset cōstitutio, quòd legatis nō debitis, nec libertates possunt deberi? magisq; est ut idē fauor sit. omnibus enim generaliter uoluit libertate pręstari, quib⁹ cōpeteret, si hæreditas adita fuisset.

Decima duplicatio est: Nisi non ultima uoluntate libertas sit relicta, sed inter uiuos ab eo qui soluendo non est, data. Hæc duplicatio reprobatur Inst. de de eo cui libertatis causa. §. hæc constitutio. ibi: quid ergo. cuius uerba uide j. duplic. proxim.

Vndecima duplicatio est: Nisi nulla omnino libertas sit relicta. Hæc duplicatio approbatur d. §. hæc constitutio, his uerbis. Hæc constitutio libertatū tuendarū causa introducta est. Ergo si libertates nullæ sunt datæ, cessat hæc constitutio. Quid ergo si uiuus dederit libertates uel mortis causa, & ne de hoc quęratur, utrum in fraudem creditorum, an non factum sit? idcirco uelint sibi addici bona: an audiendi sint? & magis est ut audiri debeant, etsi deficiant uerba constitutionis.

Duodecima duplicatio est: Nisi non purè, sed ex die uel sub conditione libertas sit relicta, nec dies uenerit, neq; cōditio extiterit. quę duplicatio approbatur sub cōditione l. 4. § si ex die, cū sequētib. ff. de fideicom. libertat. his uerbis: Si ex dię data sit libertas, an dies expectandus sit? & puto expectandum. Antè ergo non addicentur. Quid deinde si sub conditione data sit libertas? & siquidem aliquæ purè, aliquæ sub conditione: utique addici statim possunt. Si omnes sub conditione, quid consequens erit dicere? Vtrum expectandum est ut conditio existat: an uerò statim addicimus, & tūc demum competitura sit libertas, si extiterit conditio? quod magis erit probandum. Ad dictis itaq; bonis directæ libertates purè datæ, statim competunt: ex die, cum dies uenerit: conditionales, cum conditio extiterit. Nec erit ab re existimare etiam pendēte conditione libertatum (licet omnes sub conditione datæ sint) constitutionem locum habere. Vbi enim libertatis spes est, ibi dicendum est uel modica data occasione (quod sine damno creditorum futurum est) addictionem admittendam.

Decimatertia duplicatio est: Nisi hæres qui sese abstinuit, postea in integrum restituatur. Hæc duplicatio reprobatur per ea quæ dicta sunt s. dupl. 2. tripl. 1. Concordat l. 50. in fine. ff. de manumiss. testam. cuius uerba uide j. dupl. 15.

Decimaquarta duplicatio est: Nisi bona sint uendita. Hæc duplicatio reprobatur sub conditione l. 15. in princ. C. de testam. manumiss. his uerbis: Cum constitutio diui Marci declaret, si quis condito testamento, uel sine testamento moriens, ut locus fiat ab intestato successioni, libertates reliquerit, nemo autem adire uelit defuncti hæreditatem, eo quòd suspecta esse uideatur, & fuerint libertates forsitan & sine scriptis fideicommissariæ relictæ: licere uel cuilibet extraneo, uel uni ex seruis, qui & ipse libertate donatus est,

&pro

periclitatur conditione, adire hæ-redem sub hac conditione & satisdatio-ne, quòd & creditoribus omnibus satisfa-ciat, & libertates imponat his quib. uoluit testator: uariæ dubitationes ex hac consti-tutione emerserunt. Nam si res hæredita-riæ hærede minimè inuento uenierint, an & post uenditionem earundem rerum pos-sibile sit uel seruum uel quemlibet aliū a-dire, & recuperare quidem ab emptoribus res, satisfacere autē libertatibus & credito-ribus, quærebatur. Et licet diuus Seuerus se-mel rebus uenditis hoc non admisit, nobis tamen Vlpiani sententia admodum placuit (maximè propter libertates ne depereant) ut post uenditionem rerum annale remedi-um dare diui Marci constitutioni, intra quod & creditoribus omnibus satisfiat, & emptores nihil noui patiantur, qui annalem sæpè sentiebant rescissionem: & licere seruo qui libertate donatus est, uel alij cuidā ex-traneo, uel ante uenditionem rerum, uel post uenditionem, intra annale tamen tem-pus adire hæreditatem, & res recuperare prius satisdatione danda, ut tam libertati-bus quàm creditoribus satisfiat. *Hisce uerbis duplicatio proposita reprobatur, sub hac tamen con-ditione: Si intra annum post bonorum uenditionē quis bona libertatum conseruandarum causa petat sibi ad-dici. Ergo duplicatio proposita admittitur, si post an-num à uenditione bonorum numerandum quis bona sibi addici petat: hoc enim casu audiendus amplius nō est.* Decimaquinta duplicatio est: *Nisi is qui bona sibi addici petit, creditoribus hæreditarijs non idoneè ca-ueat de solido, quod illis debetur, soluendo. quæ dupli-catio approbatur uerbis d. l. 15. in proposito hisce:* Sub hac conditione & satisdatione, quòd & creditoribus omnibus satisfaciat, & li-bertates imponat his quibus uoluit testa-tor. *Item uerbis hisce:* Prius satisdatione dan-da, ut tam libertatibus quàm creditoribus satisfiat. *Concordat inst. de eo cui libertatis causa, in prin. ibi:* Si idoneè creditorib. cauerit de so-lido, quod cuiq; debetur, soluēdo. *cum reliqua uerba uide § cad. repl. in prin. itē cōcordat l. 50. §. ser-uos. ff. de manumiss. testam. his uerbis:* Seruos testa-mento manumissos, ut bona suscipiantur, iure cautionem offerre idoneam, non mi-nus quàm cæteros defuncti libertos aut ex-traneos, diuus Marcus declarauit. Quod beneficiū minoribus annis hæredibus scri-ptis auxilium bonis præstitum more solito desiderantibus non aufertur. *Concordat item l. 4. §. addici, cum sequentibus. ff. de fideicom. libert. his uerbis:* Addici ita demum bona uoluit, si idoneè creditoribus cautum fuerit de soli-do, quod cuique debetur. Ergo cauendum est idoneè. Quid est idoneè? satisdato utiq; aut pignoribus datis. Sed etsi ei fides habi-ta fuerit promittenti sine satisdatione, ido-neè cautum uidebitur. Creditoribus au-tem caueri quemadmodum debet: utrum singulis, an uerò omnium nomine uni ab ipsis creato? & oportet officio iudicis con-stitui, conuenire creditores, unumq; crea-re, cui caueatur omnium nomine. Illud ui-dendū est, an caueri debeat creditoribus, & sic addici bona: an uerò sub conditione hęc sunt addicenda, si fuerit cautum? & pu-to sic comprehendendum decreto, si om-nia ex constitutione diui Marci facta sunt. De solido utiq; sic accipiemus, de sorte & usuris debitis. *Decimasexta duplicatio est: Nisi non de solido quod debetur, sed de parte tantum is qui bona sibi petit, addici creditoribus caueat. Hæc dupli-catio ex iam dictis quidem constat: uerùm eius tripli-catio hæc est, Nisi creditores consentiant. quæ tripli-catio approbatur l. 15. §. sin autem libertat. C. de te-stam. manumiss. his uerbis:* Si libertatibus qui-dem omnibus satisfacere quis polliceatur, creditoribus autem non in solidum, sed in partem soluere creditum, illi autem huius-modi pactionē admiserint: sancimus & in huiusmodi casu consultissimi principis lo-cū habere constitutionem, & eū omnibus modis admittendum esse censemus: maxi-mè cum ex uoluntate creditorum hæc in-terponitur. Nolentibus etenim creditori-bus, admitti talem pactionem nullo modo concedimus. *Decimaseptima duplicatio est: Nisi non de omnibus seruis, quibus libertas relicta est, ma-numittendis caueat is qui bona sibi addici petit: uel nō omnes manumittat. Hæc duplicatio constat ex ijs quæ proposita sunt s. dupl. 15. in prin. Huius duplicationis triplicatio prima hæc est: Nisi non omnes serui liberi esse uelint. quæ triplicatio approbatur d. l. 15. §. sin ue-rò quidam, his uerbis:* Sin uerò quidam ex ser-uis libertatem amplexi fuerint, alij autem censuerint esse respuendam: & in hunc ca-sum extendenda est diui Marci oratio, & proculdubio & in hac specie audiendus est petitor hæreditatis: & maneat liberum ar-bitrium seruorum, siue ad libertatem ueni-re uolent, siue in seruitute manere. Licet e-nim Romanam ciuitatem recusare nemini seruorum licitum sit: tamen in hoc casu, ne propter quorundam indeuotionē alij ma-neant in seruitute: uolentibus quidem om-nibus seruis licere in libertatē peruenire, nolentibus autem quibusdam uel recusan-tibus, spontaneam seruitutem imminere oportet: & quem patronum habere noluerint, dominum suum, & forsitan acerbum sentiant. *Secunda triplicatio est: Nisi res hæredita-riæ non sufficiant æri alieno soluendo. quæ triplicatio approbatur d. l. 15. §. sin uerò non, his uerbis:* Sin ue-rò nō omnes libertates adimplere pollici-tus fuerit, sed certum numerum seruorum ex his

exhis qui ad libertatem uenire iure iussi sunt: melius est, siquidem res hæreditatiæ sufficiunt adimplendos creditores, etiam omnibus seruis dare libertatem, etsi hoc pollicitus non est. Sin autem deest in exoluendis creditoribus: humanius est ut pauci saltem perueniant ad libertatem.

Decimaoctaua duplicatio est: Nisi non certiorato fisci præfecto bona sint addicta. Hæc duplicatio approbatur, simul & distinguitur l. 4. §. si bona. ff. de fideicomm. libertat. his uerbis: Si non certioratis præfectis ærario bona fuerunt libertatis conseruandę causa addicta: uidendum est an constitutioni locus sit? & siquidem talia fuerunt, ut agnosci debuerint, addictio cessat: si uerò non fuerint, addictioni locus est.

Decimanona duplicatio est: Nisi ij quibus libertas relicta est, non fuerint præsentes. Hæc duplicatio reprobatur d. l. 4. §. illud uideamus, his uerbis: Illud uideamus, utrum præsentes esse debeant qui libertatem acceperunt, an uerò non? & cum inuitis alijs possint bona propter libertatem addici, utique etiam absentibus quibusdam poterunt addici. Quid ergo si pręsentes sint quidam, quidam absentes? uideamus an etiam absentibus competat libertas? & potest dici exemplo aditæ hæreditatis, competere libertatem etiam absentibus.

Vicesima duplicatio est: Nisi non is cui libertas relicta est, sed alius uel extraneus bona sibi addici petat. Hæc duplicatio reprobatur l. 15. §. penult. ibi: quod priuilegium. C. de test. manumiss. his uerbis: Hoc priuilegium damus non solum seruo, qui libertate donatus est: sed etiam ei cui nulla libertas relicta est, ut aliquid uenustum eueniat, ut per eum cui libertas relicta non est, alijs libertas imponatur. *Concordat d. l. 15. in prin. ibi: licere uel cuilibet. cuius uerba uide s. dupl. 14. item concordat l. 6. in fine. C. eod. tit. cuius uerba uide suprà ead. repl. 6. in prin. item concordat l. 50. §. seruos. ff. de manumiss. testam. cuius uerba uide suprà dupl. 15.*

Vicesimaprima duplicatio est: Nisi ij quibus libertas relicta est, nondum sint manumissi. nam per solam bonorũ addictionẽ liberi non efficiũtur. Quę duplicatio approbatur l. 4. §. hi qui fideicom. ff. de fideic. libert. his uerbis: Hi qui fideicommissam libertatẽ acceperunt, non statim ubi bona addicta sunt, liberi sunt: sed fideicommissam libertatem possunt consequi, hoc est, manumittendi sunt ab eo cui addicta bona sunt. *Concordat Inst. de eo cui libertatis causa. §. & ij quidem. cuius uerba uide suprà ead. repl. 6. in prin. Huius duplicationis triplicatio est: Nisi directa, non fideicommissaria libertas sit relicta. Quę triplicatio approbatur, simul & distinguitur d. §. & ij quidem. Concordat d. l. 4. §. hi qui ad. cuius uerba uide paulo inferius effectu 2. Hactenus an bona libertatum cõseruandarũ causa addicẽda sint, & an ijs addictis libertas cõpetat ex eius testamento, cuius hæreditas non est adita, tractatum est. Nunc si plures bona libertatum conseruandarum causa sibi addici petant, quibus potissimum ea sint addicenda dispiciendum? Quę quidem quæstio definitur l. 15. §. sed hoc quidem. C. de testam. manumiss. his uerbis:* Sancimus, si non unus ueniat hæreditatis petitor, sed plures, siquidem uno momento uterque, uel ampliores, omnibus detur licentia communiter hæreditatem adire: prius satisdatione ab omnibus danda, ut creditoribus & libertatibus satisfaciant. Sin autem per interualla temporum hoc fiat: qui primus uenit, habeat prærogatiuam, si etiam satisdationem præstare potest. Illo autem cessante hoc facere, alij gradatim secundum tempora petitionis succedant: & hoc intra annale tempus obseruetur. Sin autem uno pollicente quosdam liberos facere, non autem totos, alius emerserit satisdationem paratus idoneam præstare, quòd omnibus creditoribus & omnibus libertatibus satisfaciat: æquissimũ est eum admitti, ut omnes libertates indistinctè celebrẽtur. Quod priuilegium damus non solum seruo, qui libertate donatus est, sed etiam ei cui nulla libertas relicta est: ut aliquid uenustum eueniat, ut per eum, cui relicta libertas nõ est, alijs libertas imponatur. Sed siquidem antequam prior hæreditarias res & libertatem accipiat, hoc eueniat: secundo petitori, uel tertio, uel deinceps ampliores libertates pollicentibus fieri locum censemus. Sin autẽ iam rebus seruo qui primus petijt hæreditatem, datis, & libertatibus ab eo quibusdam seruis hæreditarijs impositis, quidam seruus alius hæreditarius, uel quilibet extraneus hoc facere maluerit: licebit quidem hoc ei impetrare, & sub maioribus pollicitationibus & satisdationibus hæreditatem accipere. Sed prior in libertate petitor maneat, licet res ab eo distrahantur: & his omnibus intra annum (secundum quod dictum est) celebrandis, ex quo prior petitor iudicem adierit.

Restat ut uideamus qui sint addictionis propositæ effectus. Primus autem effectus est, quòd libertates competant perinde ac si hæreditas ab herede instituto adita fuisset: de quare in superioribus est dictum.

Secundus effectus est, quòd ius patronatus in ijs quibus libertas relicta est, competat ei cui bona sunt addicta. qui effectus approbatur, simul & distinguitur l. 4. §. hi qui ad. ff. de fideicommiss. libert. his uerbis: Hi qui ad libertatem peruenerũt, quorum liberti fiant, constitutio ostendit, ut qui directam libertatem acceperunt, Orci-

Secūda replicatio est: Nisi mulier adultera, in quam seruus torquēdus est, post cōmissum demū adulteriū, uel post factum diuortium, seruum comparauerit. Et hæc replicatio reprobatur d.l. 12. §. sed etsi post, his uerbis: Sed etsi post diuortium seruum mulier parauit, aut alia ratione adquisiuit: æquè (quod ad uerba attinet) manumittere non poterit: & ita quoque Sextus Cæcilius adnotat. *Tertia replicatio est: Nisi nō mulieris, in quam torqueri debet, seruus sit manumissus, sed alterius. Hæc replicatio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius duplicatio hæc est, Nisi seruus in usum & ministerium mulieris à domino fuerit concessus. quæ duplicatio approbatur d. l. 12. §. pater. cum sequentibus, his uerbis:* Pater uerò, in cuius potestate filia fuerit, ea tantum mancipia prohibetur manumittere alienareúe, quæ in usum filiæ fuerunt tributa. Matrem quoque prohibuit manumittere, alienareúe ea mancipia, quæ in ministerium filiæ concesserat. Sed & auum & auiam prohibuit manumittere: cum horum quoque mancipia quæstioni postulari posse lex uoluerit. *Quarta replicatio est: Nisi post sexagesimum diem à tempore diuortij numerandum, seruus sit manumissus. Hæc replicatio approbatur l. 13. ff. d. tt. qui & à quib. manumissi, his uerbis:* Quòd si ultra sexagesimum diem manumiserit, seruus statim liber erit. *Concordat l. 12. §. Sextus ff. d. tt. his uerbis:* Sextus Cæcilius rectè ait, angustissimum tempus legem præstituisse alienandis, manumittendisúe seruis. finge (inquit) ream adulterij postulatam intra sexagesimum diem. quæ cognitio tam facilè poterit adulterij expediri, ut intra sexagesimum diem finiatur? & tamen licere mulieri (quamuis postulatæ adulterij) seruum suspectum in adulterio uel quæstioni necessarium (quod ad uerba legis attinet) manumittere. *Planè huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi cœpta cognitione seruus quæstioni fuerit destinatus. quæ duplicatio approbatur d. §. Sextus, his uerbis:* Sanè in hunc casum subueniendum est, ut destinati serui, quasi conscij, uel quasi nocentes non debeant manumitti ante finitam cognitionem: cum pater mulieris, uel mater, si intra sexagesimum diem decedat, ex his seruis, quos in ministerium filiæ dederint, neque manumittere, neque alienare poterunt. *Quinta replicatio est: Nisi pater materue mulieris moritura, seruo libertatem relinquat. Hæc replicatio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Cum pater mulieris, uel mater, &c. *Sexta replicatio est: Nisi maritus mulieris accusator decesserit. Et hæc replicatio reprobatur l. 14. in prin. ff. d. tt. his uerbis:* Sed si maritus intra sexagesimum diem decesserit: an manumittere uel alienare iam possit suprascriptas personas, uideamus? & non puto posse, quamuis accusari mulier desinat à marito, cum pater accusare possit. *Septima replicatio est: Nisi non maritus à muliere, sed contrà mulier à marito diuerterit. Hæc replicatio reprobatur d.l. 14. §. 1. his uerbis:* Et simpliciter lex quidem mulierem prohibuit intra sexagesimum diem diuortij manumittere. Siue autem diuertit, siue repudio dimissa sit: manumissio impedietur. *Octaua replicatio est: Nisi morte mariti, uel deportatione, uel alia simili pœna, non diuortio, matrimonium sit solutum. Hæc replicatio approbatur d.l. 14. §. sed si morte, his uerbis:* Sed si morte mariti solutum sit matrimonium, uel aliqua pœna eius: manumissio non impedietur. *Nona replicatio est: Nisi bona gratia solutum sit matrimonium. Hæc replicatio approbatur ibidem his uerbis:* Sed etsi bona gratia finierit matrimonium: dicetur manumissionem uel alienationem non impediri.

Decima replicatio est: Nisi adhuc constante matrimonio seruus manumittatur. Hæc replicatio ipso quidem iure subsistit: uerum eius duplicatio hæc est, Nisi in fraudem legis manumissio sit facta. quæ duplicatio approbatur d. l. 14. §. penult. his uerbis: Sed etsi constante matrimonio, dum mulier diuortium cogitat, manumittat uel alienet, & dilucidis probationibus fuerit adprobatum: quasi in fraudem legis hoc factum sit, non debet alienatio ualere, uel manumissio. *Vndecima replicatio, sumpta ex genere alienationis, reprobatur d.l. 14. §. fin. his uerbis:* Alienationem omnem omnino accipere debemus.

LII. EXCEPTIO: *Nisi mortis causa manumissio sit facta. Hæc exceptio reprobatur l. 15. in prin. ff. de manumissionib. cuius uerba uide ÿ. cap. prox. except. 3.*

LIII. EXCEPTIO: *Nisi non gratis, sed accepta pecunia manumissus sit. Hæc exceptio reprobatur l. 33. C. de liberali causa, his uerbis:* Licet accepta pecunia dominus te manumisit: tamen tributa libertas rescindi non potuit.

LIIII. EXCEPTIO: *Nisi non coram tribunali, sed in transitu manumissio sit facta. Reprobatur hæc exceptio inst. de libertinis. §. serui, his uerbis:* Serui autem à dominis semper manumitti solent, adeò ut uel in transitu manumittantur: ueluti cum prætor, aut præses, aut proconsul in balneum, uel in theatrum eunt. *Concordat l. 7. ff. de manumiss. uindicta, his uerbis:* Non est omnino necesse pro tribunali manumittere. Itaq; plerunq; in transitu serui manumitti solent: cum aut lauandi, aut gestandi, aut ludorum gratia prodierit prætor, aut proconsul, legatusúe Cæsaris. *Concordat l. 8. ff. eod. tt. his uerbis:* Ego cum in uilla cum prætore fuissem, pas-

sus

sus sum apud eum manumitti, etsi lictoris præsentia non esset.

LV. EXCEPTIO: *Nisi emptor serui nondũ soluto precio, cum manumiserit. Hæc exceptio reprobatur l.38. §. quæsitum. ff. de liberali causa, his uerbis:* Quæsitum est, an emptor seruo rectè libertatem dederit nondum precio soluto? Paulus respondit, seruũ quem uenditor emptori tradidit, si ei pro precio satisfactum sit: & nondum precio soluto in bonis emptoris esse cœpisse.

LVI. EXCEPTIO: *Nisi in testamento iniusto, rupto uel irrito effecto, libertas sit relicta, uel in irritis codicillis. Hæc exceptio approbatur l.23. in prin. ff. de manumiß. test. his uerbis:* Testamento manumissus, ita demum fit liber, si testamẽtum ualeat, & ex eo adita sit hæreditas: uel si quis omissa causa testamenti, ab intestato possideat hæreditatem. *Concordat l. 24. §. ex testamento. ff. de fideicommiß. hæredit. his uerbis:* Ex testamẽto quod adgnatione posthumæ ruptum est, neq; directas libertates competere, neq; fideicommissarias deberi, quas nõ à legitimis quoq; hæredibus paterfamiliâs reliquerit, satis constat. *Concordat item l.11. C. de testam. manumiß. his uerbis:* Si iure non subsistit testamẽtum: in hoc nec libertates (cum non fuisse adiectum, ut pro codicillis scriptum ualeret, proponas) rectè datas cõstabit. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi ab intestato quoq; libertas sit relicta. Hæc replicatio cõstat ex uerbis iã propositis hisce:* Cũ non fuisse adiectum, ut pro codicillis scriptum ualeret, proponas. *Concordat d. §. ex testamento, uerbis superius propositis hisce:* Quas non à legitimis quoq; hæredibus paterfamiliâs reliquerit. *Secunda replicatio est: Nisi hæreditas ab intestato ad eos, à quibus libertas relicta est, peruenerit. Hæc replicatio reprobatur l. 47. in prin. ff. de fideicom. hæreditat. his uerbis:* Si pater duos filios hæredes instituerit, & adgnatione posthumi ruptum testamentum fuerit: quãuis hæreditas pro duabus partibus ad eos pertineat, tamen fideicommissæ libertates præstari non debent, sicuti nec legata quidem aut fideicommissa præstare coguntur. *Planè admittitur replicatio proposita primùm, si quis omissa causa testamenti iusti, ab intestato hæreditatẽ adierit. quæ distinctio approbatur uerbis l.23. in prin. ff. de manumiß. test. paulo superius propositis hisce:* Vel si quis omissa causa testamenti, ab intestato possideat hæreditatem. *Deinde admittitur replicatio proposita, si filij testamento imperfecto existente, ab intestato succedentes, alumnam patris testatoris manumittere fuerint rogati. quæ distinctio approbatur l.38. ff. de fideicom. libert. his uerbis:* In testamento quod perfectum non erat, alumnę suæ libertatem & fideicommissa dedit. Cũ omnia ueluti ab intestato filij egissent: quęsijt Imp. an ex causa fideicommissi manumissa fuisset? & interlocutus est, etsi nihil ab intestato pater petijsset: pios tamẽ filios debuisse manumittere eam, quam pater dilexisset. Pronunciauit igitur rectè eam manumissam, &c. *Tertia replicatio est: Nisi serui ex iniusto testamento manumißi, per quinquennium in libertate fuerint morati. Hæc replicatio approbatur l. 29. ff. de manumiß. test. his uerbis:* Vxorem prægnantem repudiauerat, & aliam duxerat, prior enixa filium exposuit: hic sublatus, ab alio educatus, nomine patris uocitatus, usque ad uitæ tempus patris, tam ab eo, quã à matre, an in uiuorum numero esset, ignorabatur: mortuo patre, testamentoq; eius, quo filius neq; exhæredatus neq; institutus fuit, recitato, filius & à matre, & ab auia paterna agnitus, hæreditatem patris ab intestato quasi legitimus possidet: quęsitum est, hi qui in testamento libertatem acceperunt, utrum liberi, an serui sint? Scęuola respondit, filiũ quidem nihil pręiudicij passum fuisse, si pater eum ignorauit: Et ideo cũ in potestate ignorantis patris esset, testamentum non ualere. Serui antẽ manumissi, si per quinquennium in libertate morati sunt: semel datam libertatẽ infirmari, cõtrarium studium fauori libertatis est. *Quarta replicatio est: Nisi libertas per errorem præstita sit, uitio testamenti nondum apparente. tunc enim quamuis testamentum rescindatur, uel falsum pronuncietur, non reuocatur libertas, sed pro singulis manumißis uiginti solidi sunt soluendi. quæ replicatio approbatur l. 47. ff. d. tit. his uerbis:* Cum ex falsis codicillis per errorem libertas, licet non debita, præstita tamẽ ab hærede fuisset, uiginti solidos à singulis hominibus inferendos esse hæredi, princeps cõstituit. Sed etsi cõditionis implendæ gratia seruũ institutus manumiserit, ac postea filius de inofficioso agendo obtinuerit, uel testamentum falsum fuerit pronunciatum: consequens erit idem & in hac specie fieri, quod in falsis codicillis constitutum est. *Concordat l.2. C. de fideicommiß. libertat. his uerbis:* Quamuis codicilli, quibus auũculo defunctæ legatus esse uideris, falsi pronunciati sunt: tamen si ante motã criminis quæstionem iustam libertatẽ es à legatario consecutus, posterior euentus non infirmat ita datam libertatem. Planè secundum diui Hadriani constitutionẽ datur hæredi uiginti aureorum repetitio. *Concordat item l.23. §. cum ex. ff. de iure patronatus, his uerbis:* Cum ex falsis codicillis, qui ueri aliquo tẽpore crediti sunt, hæres ignorans quasi ex fideicommisso libertatem seruis pręstitisset: rescriptũ est à diuo Hadriano, liberos quidem eos esse, sed ęstimationem sui pręstare debere. Et hos libertos manumissoris

cili uel penè impoßibili conditione libertas sit relicta: uel in tam longum tempus collata, quo seruus non est uicturus. Hæc exceptio approbatur uerbis d.l.4. §. 1. iam propositis.

L X V. E X C E P T I O: *Nisi seruo libertas relicta sit sub hac conditione: Si cum hæres alienauerit. Quæ exceptio approbatur l. 39. ff. de manumiß. testamen. his uerbis:* Stichus seruus meus, si eum hęres alienauerit, liber esto: inutiliter dabitur libertas, cum in id tempus differatur, quo alienus futurus sit: nec contrariũ est quòd statuliber, etiamsi uenierit, ex testamento libertatem consequitur: quippe utiliter libertas data facto hæredis non perimitur. At quid in legato eo modo dato dicemus? diuersum enim nulla dicetur ratione: nam inter libertatem & legatum (quantum ad hanc causam) nihil distat. Igitur nec si directò dabitur libertas, si hæredis mei esse desierit, liber esto: quia nullum casum utilem habet. *Ait Iurisconsultus:* Cum in id tempus differatur, quo alienus futurus sit. *Hæc est ratio propositæ exceptionis, de qua ratione dictum s. cap. prox. except. 11.*

L X V I. E X C E P T I O: *Nisi seruus hæredis liber esse iussus sit sub hac conditione, Si rē hæredis dederit. Hæc exceptio reprobatur l. 13. §. penult. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Seruus hæredis rem ipsius hęredis dare iussus & liber esse, ad libertatem perueniet: quia potest testator & sine ulla dandi conditione hęredis seruum manumitti iubere.

L X V I I. E X C E P T I O: *Nisi sub hac conditione, Si codicillis seruum liberum esse non uetuero: libertas sit relicta. Hæc exceptio reprobatur l. 28. ff. de manumiß. testamen. his uerbis:* Stichus, si codicillis eum non uetuero liberum esse, liber esto: sic est ac si diceret, Si in Capitoliũ non ascendero, liber esto: nam & hæres sic institui potest.

L X V I I I. E X C E P T I O: *Nisi sub conditione non faciendi seruo libertas sit relicta. hoc enim casu uidetur datio libertatis inutilis, secundum ea quæ dicta sunt s. except. 63. quia hæc cõditio non nisi mortuo seruo impleri uidetur. uerùm exceptio hæc reprobatur exemplo l. 17. §. 1. ff. de manumiß. testam. his uerbis:* Hæc scriptura, Stichus si Capitolium non ascenderit, liber esto: ita accipienda est, si cum primùm potuerit, non ascenderit. isto enim modo peruenit Stichus ad libertatem, si facultate data ascendendi Capitolium abstinuerit. *Planè admittitur exceptio proposita, si testator ideo adiecerit huiusmodi conditionem, quòd libertatem in ultimum uitæ tempus uoluerit conferre. quæ distinctio approbatur l. ultim. § & ideo etiam. ff. eod. tt. cuius uerba uide s. d. except. 63.*

L X I X. E X C E P T I O: *Nisi libertas in arbitrium eius à quo relicta est, sit collata. hoc enim casu ad libertatem præstandam hæres non tenetur. quæ exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 46. §. quod si ita. ff. de fideicommiß. libertat. his uerbis:* Quod si ita scriptum sit, Si hęres uoluerit, non ualebit: sed ita demum, si totum in uoluntate fecit hæredis, si ei libuerit. Cæterùm si arbitrium illi quasi bono uiro dedit: non dubitabimus quin libertas debeatur. nam & eam libertatem deberi placuit, Si tibi uidebitur, peto ut manumittas. ita enim hoc accipiendum, Si tibi quasi bono uiro uidebitur. Nam & ita relictum, Si uoluntatem meam probaueris, puto deberi: quemadmodum, Si te meruerit, quasi uirum bonũ: uel, Si te non offenderit, quasi uirum bonũ: uel, Si comprobaueris: uel, Si nõ reprobaueris: uel, Si dignum putaueris. Nam & cum quidam Græcis uerbis ita fideicommissum reliquisset: *τῷ Δᾶνι ἐὰν δοκιμάσῃς, ἐλευθερίαν δοθῆναι βούλομαι.* id est: Illi, si probaueris, libertatẽ dari uolo: à diuo Seuero rescriptum est, fideicommissum peti posse. *Concordat d. l. 46. §. quanquam. cuius uerba uide paulo inferius. item concordat l. 41. §. Lucius Titius. ff. eod. tt. cuius uerba uide s. except. 45. in fine. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi non in meram hæredis uoluntatem, sed in boni uiri arbitrium libertas sit collata. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis. Cui concordat d. l. 46. in prin. his uerbis:* Fideicommissaria libertas ita dari potest: Hæres si uolueris, fidei tuæ committo ut Stichum manumittas. quamuis nihil aliud in testamento potest ualere ex nutu hæredis. *Hæc uerba interpretãda sunt per uerba eiusdem legis sequẽtis, paulo superius ead. except. proposita.*

Secunda replicatio est: Nisi tempus tantum, quo libertas præstanda sit, in arbitrio hæredis sit positum. Hæc replicatio approbatur d. l. 46. §. quanquam, his uerbis: Quanquam autem in hæredis arbitrium conferri an debeatur, non possit: quando tamen debeatur, conferri potest. *Concordat l. 17. ff. eod. tt. his uerbis:* Claudius. Cum tibi uisum fuerit manumittere: utiliter datur fideicommissaria libertas.

Tertia replicatio est: Nisi cum in arbitrium dicuius hæredis libertas esset collata, is postea hæres non existat. Hæc replicatio approbatur per ea quæ proponuntur J. cap. 9. except. 38. repl. 21. Sed & plura de exceptione proposita uide in Comment. legatorum cap. 5. except. 78.

L X X. E X C E P T I O: *Nisi ita libertas sit relicta: Stichus si uoluerit, liber esto. Hæc exceptio reprobatur l. 46. §. 1. ff. de fideicommiß. libertat. his uerbis:* Planè & ita, Si Stichus uoluerit: poterit ei libertas adscribi.

LXXI. EXCEPTIO: *Nisi libertas in uoluntatem tertij sit collata. Hæc exceptio reprobatur d.l.46.§.sed etsi, his uerbis:* Sed etsi ita scriptum sit, Si Seius uoluerit, Stichum liberum esse uolo: mihi uidetur posse dici ualere libertatem, quia conditio potius est: quemadmodum si mihi legatum esset, si Titius Capitolium ascenderit. *Plura de hac exceptione uide in Comment. legatorum, cap. 5. except. 78.*

DE EXCEPTIONIBVS ADVERsus manumißionem & libertatis dationem post eam contingentibus. Cap. VIII.

HActenus exceptiones aduersus manumißionē propositæ, ipsi manumißioni insunt, & statim ab initio eam inutilem reddunt: cuius generis plures licet uidere in Comment. legatorum & fideicōmissorum. Sequuntur nunc alterius generis exceptiones, quæ post manumißionem demum, uel libertatis dationē accidunt, quæq; libertatis dationē ab initio utilē, postea irritā efficiunt. Cuius generis exceptiones perinde ac præcedentes desumuntur partim ex persona manumissoris, uel eius qui libertatem reliquit, partim ex persona eius à quo libertas relicta est, partim ex persona manumißi, partim deniq; ex alijs huiusmodi locis & circumstantijs.

I. EXCEPTIO: *Nisi manumissor seruus postea sit pronunciatus. Hæc exceptio reprobatur l. 19. ff. qui & à quibus manu. cuius uerba uide 3̄.cap.5.except.3.repl.3.*

II. EXCEPTIO: *Nisi memoria testatoris libertatem relinquentis sit damnata. Hæc exceptio approbatur l.2. C.de testam.manumiß.his uerbis:* Ex testamento defuncti libertates præstari nō possunt, hæreditate non adita: uel si rei memoria propter crimen, quod morte nō intercidit, damnata est.

III. EXCEPTIO: *Nisi is qui libertatem reliquit uel pactus est, uoluntatem mutauerit. Hæc exceptio approbatur l.15. ff. de manumißionibus, his uerbis:* Mortis causa seruum manumitti posse, non est dubitandum. Quod nō ita intelligendum est, ut ita liber esse iubeatur, ut si conualuerit dominus, non fiat liber: sed quemadmodum si uindicta eum liberaret absolutè, scilicet quia moriturum se putet, mors eius expectabitur. Similiter & in hac specie in extremū tempus manumissoris uitæ confertur libertas: durante scilicet ꝓpter mortis causa tacitam conditioné uoluntate manumissoris: quemadmodum cū rem ita tradiderit, ut moriente eo fieret accipientis: quę ita demum alienatur, si donator in eadem permanserit uolūntate. *Concordat l.ult. in fine. C. si mancipium ita fuerit alienatū, ut manu. cuius uerba uide 3̄. except. 29. repl. 1. dupl. 2. item concordat l.30. ff. mandati. item l. 3. ff. de seruis exportandis. cuius uerba uide 3̄. repl. prox. item concordat l.27.§.1.ff. mandati, his uerbis:* Si seruū ea lege tibi tradidero, ut eū post mortem meam manumitteres, constitit obligatio. Potest aūt & in mea quoq; persona agendi causa interuenire: ueluti si pœnitentia acta, seruū recuperare uelim. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi is qui libertatem seruo excepit pactúsue est, uel reliquerit, sit mortuus. tunc enim facultas mutandæ uoluntatis ad hæredem non transit. quæ replicatio approbatur l.3.ff. de seruis exportādis, hisce uerbis:* Si quis hac lege uenit, ut intra certum tempus manumittatur: etsi non sit manumissus, liber fit: si tamen is qui uendidit, in eadem uoluntate perseueret. hæredis enim uoluntatem non esse exquirendam. *Concordat l.3. ff. qui sine manumiß. his uerbis:* Eum qui ita uenit, ut intra tempus manumitteretur: cum dies præstandæ libertatis uenerit, uiuente uenditore, & perseuerante in eadē uoluntate, perinde haberi ac si ab eo, à quo debuit manumitti, manumissus esset. Mortuo autem uenditore, non esse hæredum eius uolūtatem explorandam, diuus Marcus cum filio suo rescripsit.

Secunda replicatio est: Nisi seruus sit manumissus. tunc enim pœnitentiæ locus amplius nō est. quæ replicatio approbatur l.8.ff. de seruis exportandis, his uerbis: Quæsitum est, si quis seruum proprium uendidisset, & ut manumitteretur intra certum tempus præcepisset, ac postea mutasset uoluntatē, & emptor nihilominus manumisisset: an aliquam actionem eo nomine haberet? Papinianus dixit, ex uēdito actionem manumisso seruo, uel mutata uenditoris uoluntate, euanuisse. *Cōcordat l.12. C. de operis libertorum. cuius uerba uide 3̄. lib. proxim. cap.4.reg.15.*

Tertia replicatio est: Nisi cum dominus ita uēdidisset seruum, ut intra certum tēpus manumittatur, post tempus elapsum mutauerit uoluntatem. tūc enim quia ipso iure seruus liber effectus est, perinde ac si manumissus esset, pœnitentiæ amplius locus non est. quæ replicatio approbatur l.1.ff. qui sine manumiß. his uerbis: Si seruus uenditus est ut intra certum tēpus manumittatur: etiāsi sine hærede decessisset & uenditor & emptor, seruo libertas competit: & hoc diuus Marcus rescripsit. Sed etsi mutauerit uoluntatem uenditor, nihilominus libertas competit.

IIII. EXCEPTIO: *Nisi testator seruum, cui libertatem legauit, postea alienauerit. Hæc exceptio approbatur l. 35. ff. de manumiß. testament. his uerbis:* Seruius existimabat, his posse seruis dari testamento directam libertatem, qui utroque tempore, & quo testamētum factū est, & quo moritur, in testatoris

fuerint

fuerint poteſtate : quæ ſententia uera eſt. *Concordat Inſt. de ſingulis rebus per fideicommiſſ. relictis. §. non alius, his uerbis:* Non alius ullus directò ex teſtamento libertatem habere poteſt, quàm qui utroq; tempore teſtatoris fuerit, & quo faceret teſtamentum, & quo moreretur. *Huius exemplum eſt, ſi teſtator ſeruum, cui libertatem in teſtamento reliquit, poſtea alij legauit. quod exemplum proponitur in Comment. legatorum cap. 4. except. 63. repl. 5. Huius exceptionis replicatio hæc eſt: Niſi ſeruus alienatus ante aditam hæreditatem rurſus teſtatoris uel hæreditarius ſit factus. quæ replicatio approbatur l. 58. ff. d. tt. his uerbis:* Verum eſt, eum qui liber eſſe iuſſus eſt, alienatum à teſtatore, ſi ante aditam eius hæreditatem rurſus hæreditarius fieret, mox adiretur hęreditas: ad libertatem peruenire.

V. EXCEPTIO: *Niſi teſtator ſeruum, cui libertatem reliquit, poſtea uinxit. Hæc exceptio approbatur l. 43. ff. de fideicommiſſ. libertat. his uerbis:* Fideicommiſſaria libertas non debetur ei, quem poſtea uinxit dominus.

VI. EXCEPTIO: *Niſi hæreditas eius qui libertatem reliquit, fiſco ſit uindicata. Hæc exceptio reprobatur l. 12. §. fin. ff. d. tt. his uerbis:* Diuus Antoninus & Pertinax reſcripſerunt, hæreditate fiſco uindicata, quoniam tacitè quis rogatus erat ei, qui capere non poterat, reſtituere hæreditatem: & directò, & per fideicommiſſum datas libertates deberi.

VII. EXCEPTIO: *Niſi hæreditas eius qui libertatem reliquit, ex teſtamento non ſit adita. Hæc exceptio approbatur l. 23. in prin. ff. de manumiſſis teſtamen. cuius uerba uide s̄. cap. proxim. except. 56. Concordat l. 2. C. de teſtamen. manumiſſ. cuius uerba uide paulo ſuperius except. 2. Concordat l. 1. C. de fideicommiſſ. libertat. his uerbis:* Cum proponas, hęreditatem eius teſtatoris aditam non eſſe, à quo tibi fideicommiſſariam libertatem relictam dicis, & ab inteſtato alium quàm qui ſcriptus eſt, hæreditatem poſſediſſe: ſi non à legitimo quoque hærede fideicommiſſaria libertas repetita eſt, nullo iure præſtari eā ab eo qui rogatus non eſt, deſideras. Planè ſi pecunia accepta hæredem inſtitutum omiſiſſe hæreditatem docueris : libertatem tibi præſtare cogetur. *Propoſitæ exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi ab inteſtato quoque repetita libertas ſit, & ab inteſtato adita. quæ replicatio elicitur ex uerbis iam propoſitis hiſce:* Si non à legitimo quoque hærede fideicommiſſaria libertas repetita eſt. *De qua uide item s̄. cap. proxim. except. 56. replic. 1. Secunda replicatio eſt: Niſi ſcriptus hæres accepta pecunia hæredibus ab inteſtato conceſſerit hæreditatem quæ replicatio approbatur uerbis d. l. 1. iam propoſitis hiſce:* Planè ſi pecunia accepta hæredem inſtitutum omiſiſſe hæreditatem docueris : libertatem tibi præſtare cogetur.

Tertia replicatio eſt: Niſi ſcriptus hæres cū hærede ab inteſtato colluſione facta, omiſerit hæreditatē. quæ replicatio approbatur l. 12. C. de teſtamen. manumiſſ. his uerbis: Si hæredes iure facto teſtamento ſolenniter adierint hæreditatem : ex teſtamēto libertas tibi quęſita, poſtea colludētibus tā ſcriptis hęredibus, quàm ab inteſtato uindicantibus ſucceſsionem, adimi non potuit. Quod ſi ſpōtè repudiauerint ſibi delatam ſucceſsionē, omnia quæ in teſtamēto fuerant ſcripta, defeciſſe cōuenit. Si uerò ut uos defraudarēt hæredes libertate, colluſiſſe hos præſes animaduerterit: ſecundū hęc quæ diuus Pius Antoninus conſtituit, libertatibus conſuli prouidebit.

Quarta replicatio eſt: Niſi hæres ſcriptus omiſſa cauſa teſtamenti ab inteſtato poſſideat hæreditatem. Hæc replicatio approbatur per ea quæ dicta ſunt in Comment. legatorum cap. 24.

Quinta replicatio eſt: Niſi neceſſarius hæres inſtitutus, repudiauerit hæreditatem. quæ replicatio approbatur l. 34. ff. de manumiſſ. teſtamen. his uerbis: Sciendū eſt neceſſariò hęrede exiſtēte, quāuis ſe abſtineat, tamē libertates cōpetere: ſi modò nō in fraudē Aeliæ Santiæ datæ fuerint.

Sexta replicatio eſt: Niſi inſtitutus, à quo ſeruo libertas ſimul & hæreditas per fideicommiſſum eſt relicta, antequam adiret hæreditatem, deceſſerit. Hæc replicatio approbatur l. 42. ff. de fideicōmiſſ. libertat. his uerbis: Antoninus Pius Auguſtus noſter, quo militum ſuorum per omnia rata eſſet ſuprema uoluntas: cum & inſtitutus & ſubſtitutus in continenti, priuſquam adirent hæreditatem, deceſsiſſent: eos quibus ab his & libertas & hæreditas à milite per fideicommiſſum data erat, perinde libetos & hæredes, &c.

Septima replicatio eſt: Niſi quis bona defuncti libertatis conſeruandæ gratia petat ſibi addici. Hæc replicatio approbatur Inſtitut. de eo cui libertatis cauſa bona addicuntur, in prin. his uerbis: Acceſsit nouus caſus ſucceſsionis ex conſtitutione diui Marci. Nam ſi ij qui libertatē acceperunt à domino in teſtamento, ex quo non aditur hæreditas, uelint bona ſibi addici libertatum conſeruandarum cauſa, audiuntur. Et ita diui Marci reſcripto ad Pompilium Rufum continetur. Verba reſcripti ita ſe habent: Si Verginio Valenti, qui teſtamento ſuo libertatem quibuſdam adſcripſit, nemine ſucceſſore ab inteſtato exiſtente, in ea cauſa bona eius eſſe cœperunt, ut uenire debeant: is, cuius de ea re notio eſt, aditus rationem deſiderij tui habebit, ut libertatum tam earum quæ directò, quàm earum quæ per ſpeciem fideicommiſsi

relictæ

relictæ sunt, tuendarum gratia addicantur tibi: si idoneè creditoribus caueris de solido, quod cuique debetur, soluendo. Et ij quidem quibus directa libertas data est, perinde liberi erunt, ac si hæreditas adita esset. Ii autem, quos hæres manumittere rogatus est, à te libertatem consequentur: ita, ut si non alia conditione uelis tibi bona addici, quàm ut ij etiam qui directò libertatem acceperunt, tui liberti fiant. Nam huic etiam uoluntati tuæ, si ij, quorum de statu agitur, consentiant, authoritatem nostram accommodamus. Et ne huius rescriptionis nostræ emolumentū alia ratione irritum fiat: si fiscus bona agnoscere uoluerit, & ij, qui rebus nostris attēdūt, sciant commodo pecuniario præferendam esse libertatis causam: & ita bona cogenda, ut libertas ijs salua sit, qui eam adipisci potuerunt, ac si hæreditas ex testamēto adita esset. Hoc rescripto subuētum est et libertatibus, & defunctis, ne bona eorum à creditoribus possideantur et ueneant. Certè si fuerint hac de causa bona addicta, cessat bonorum uenditio: existit enim defuncti defensor, & quidē idoneus, qui de solido creditoribus cauet. *Concordat l. 6. C. de testam. manumiss. his uerbis:* Si hæreditas eius, à quo testamento dicis te esse manumissum, ob æs alienum spernitur ab hæredibus: conseruandę libertatis gratia non iniusta ratione creditoribus hæreditarijs satis offerens, iudicium testatoris obseruari tibi postulabis: maximè cum id etiam à diuo Marco consultissimo principe sit cōstitutū: quod in extranei quoq; persona obseruari oportet. *Ait Imp. Marcus:* Nemine successore ab intestato existente. *Ex his uerbis elicitur prima propositæ replicationis duplicatio, hæc scilicet: Nisi ab intestato hæredes hæreditatē agnoscāt. Cui cōcordat Inst. eod. tit. §. in primis ibi: tūc enim, his uerbis:* Tunc cōstitutioni locū esse uerba ostēdūt, cum nemo successor ab intestato existat.

Secunda duplicatio est: Nisi incertum sit, utrum hæres extiturus sit, nec' ne. Hæc duplicatio approbatur Inst. eod. tit. §. in primis, in fine, his uerbis: Quamdiu incertum erit, utrum existat hæres, an non, cessabit constitutio. Si uerò certum esse cœperit neminem existere, tunc erit constitutioni locus. *Concordat l. 4. in prin. ff. de fideicommiss. libertat. his uerbis:* Quamdiu incertum est, utrum existat successor, an non, cessabit constitutio. Cum certum esse cœperit, tunc erit constitutioni locus. *Huius duplicationis triplicatio hæc est: Nisi is abstinuerit se hæreditate, qui in integrum restitui potest. tunc enim quamuis incertum sit, hæres extiturus sit nec' ne: tamen cōstitutioni est locus. quæ triplicatio approbatur d. l. 4. §. 1. his uerbis:* Si is qui in integrum restitui potest, abstinuerit se hæreditate: an quamdiu poterit in integrū restitui, existimamus constitutionem cessare? quia non est certum ab intestato neminem successorem extare? est tamen uerius admittendam constitutionem. Quid ergo si post addictionem libertatum conseruandarum causa factam in integrum sit restitutus? utiq; non erit dicēdum reuocare libertates, quæ semel competierunt. *Concordat Inst. de eo cui libertatis. §. si is qui, his uerbis:* Si is qui in integrum restitui potest, abstinuerit hęreditate: an quamuis potest in integrum restitui, possit admitti constitutio, & bonorum addictio fieri? Quid ergo si post addictionem libertatum conseruandarum causa factam, in integrum sit restitutus? Vtiq; non erit dicēdum reuocari libertates: quia semel competierunt.

Tertia propositæ replicationis duplicatio est: Nisi cæteris hæredibus repudiātibus, fiscus bona agnouerit. Hæc duplicatio reprobatur Inst. d. tit. §. & ne huius. cuius uerba uide s. ead. repl. in prin. Cōcordat d. l. 4. § eadē, his uerbis: Eadē cōstitutio prospexit, ut si fiscus bona admiserit, æquè libertates cōpetant. Ergo siue iaceant bona fisco spernēte, siue agnouerit: constitutio locum habet. Cæterùm si alia ratione agnoscat, apparet cessare debere constitutionem. Quare etsi qua ducis legionis bona delata sunt, idem erit probandum. *Ait Iurisconsultus:* Cæterùm si alia ratione agnoscat, apparet cessare debere constitutionem. *Hisce uerbis introducitur distinctio, sub qua duplicatio proposita approbatur, hæc scilicet: Nisi non ob id quòd hæres scriptus noluit hæres esse, sed ob aliam causam bona defuncti iacentia fiscus agnoscat. tunc enim propositæ replicationi locus non est. Cui concordat l. 50. in prin. ff. de manumissis test. his uerbis:* Quòd diuo Marco pro libertatibus cōseruandis placuit, locum habet irrito testamento facto, si bona uendita sint. Alioquin uacantibus bonis fisco uindicatis, non habere constitutionem locum apertè cauetur.

Sed & secundò admittitur duplicatio proposita, si in fraudem creditorum libertas relicta sit, eiusq; bona à fisco sint agnita. quæ distinctio approbatur l. 4. §. si in fraudem. ibi: certè si fiscus. ff. de fideicom. libertat. cuius uerba uide j. dupl. 5.

Quarta duplicatio est: Nisi ex alia causa, quàm quòd hæres institutus hæreditatem repudiauerit, bona defuncti iaceant. Hæc duplicatio approbatur per ea quæ proposita sunt paulo superius dupl. proxim. distinct. 1.

Quinta duplicatio est: Nisi is qui soluendo non est, in fraudem creditorum libertates reliquerit. Hæc duplicatio reprobatur d. l. 4. §. si in fraudem, his uerbis: Si in fraudem creditorum libertas data sit ab eo qui mortis tēpore soluēdo nō est: an competat?

competat? & siquidē fiscus bona non agnouerit: fortè competet libertas, quia solidum creditori offertur. Atquin si hæreditas adita fuerit, non competet. Certè si fiscus agnouerit hæreditatem, facilius probabitur cessare libertatem: nisi quis uerba constitutionis secutus, dixerit ipsum sibi imputare debere, qui addici sibi hac conditione bona uoluerit, ut libertates competant. Si quis autem exemplū aditæ hæreditatis fuerit secutus, directæ libertates nō competent, si consilium & euentus fuerit fraudandorū creditorū: nec fideicōmissæ præstabuntur, si euentu fraudantur creditores. *Ait Iurisconsultus*: Certè si fiscus agnouerit hæreditatem, facilius probabitur cessare libertatem. *Hisce & uerbis sequentibus conditio, sub qua proposita duplicatio approbatur, proponitur, hæc scilicet: Nisi fiscus bona eius qui in fraudem creditorum libertates reliquit, agnouerit.* *Sexta duplicatio est: Nisi minor uiginti annis libertatem reliquerit. Hæc duplicatio reprobatur d. l. 4. §. item si minor. cuius uerba uide s. cap. 5. except. 5. repl. 14.* *Septima duplicatio est: Nisi non testamento, sed ab intestato libertates sint relictæ. Hæc replicatio reprobatur Inst. de eo cui libertatis causa. § in primis, hisce uerbis:* In primis hoc rescriptum toties locum habet, quoties testamento libertates datæ sunt. Quid ergo si quis intestatus decedens, codicillis libertates dederit, neque adita sit ab intestato hæreditas: an fauor cōstitutionis debebit locum habere? Certè si intestatus decesserit, & codicillis dederit libertatem, competere eam nemini dubiū est. *Concordat l. 2. ff. de fideicom. libertat. his uerbis:* Si quis intestatus decedens, codicillis dedit libertatem, neque adita est ab intestato hæreditas: fauor constitutionis diui Marci debet locum habere & hoc casu: quæ iubet libertatem competere seruo, et bona ei addici, si idoneè creditoribus cauerit de solido quod cuiq; debetur, soluendo.

Octaua duplicatio est: Nisi non proprio, sed alieno seruo libertas sit relicta. Hæc duplicatio reprobatur l. 4. §. si alienos. ff. d. tit. his uerbis: Si alienos seruos rogauerit hęredē manumittere: utrum dicimus cōstitutionē locū habere, an uerò cessabit cōstitutio? & magis est ut locus sit cōstitutioni. addictis enim bonis, redimere & præstare libertatē cogitur à prætore.

Nona duplicatio est: Nisi non hæres, sed legatarius rogatus sit manumittere. Hęc duplicatio uidē reprobatur d. l. 4. §. si nō hæres, his uerbis: Si non hæres, sed legatarius rogatus fuerit manumittere: nunquid cesset cōstitutio, quòd legatis nō debitis, nec libertates possunt deberi? magisq; est ut idē fauor sit. omnibus enim generaliter uoluit libertatē pręstari, quib' cōpeteret, si hæreditas adita fuisset.

Decima duplicatio est: Nisi non ultima uoluntate libertas sit relicta, sed inter uiuos ab eo qui soluendo non est, data. Hæc duplicatio reprobatur Inst. de de eo cui libertatis causa. §. hæc constitutio. ibi quid ergo. cuius uerba uide j. duplic. proxim.

Vndecima duplicatio est: Nisi nulla omnino libertas sit relicta. Hæc duplicatio approbatur d. §. hæc constitutio, his uerbis: Hæc constitutio libertatū tuendarū causa introducta est. Ergo si libertates nullæ sunt datæ, cessat hæc constitutio. Quid ergo si uiuus dederit libertates uel mortis causa, & ne de hoc quęratur, utrum in fraudem creditorum, an non factum sit, idcirco uelint sibi addici bona: an audiendi sint? & magis est ut audiri debeant, etsi deficiant uerba constitutionis.

Duodecima duplicatio est: Nisi non purè, sed ex die uel sub conditione libertas sit relicta, nec dies uenerit, neq; cōditio extiterit. quæ duplicatio approbatur sub cōditione l. 4. § si ex die, cū sequētib. ff. de fideicom. libertat. his uerbis: Si ex dię data sit libertas, an dies expectandus sit? & puto expectandum. Antè ergo non addicentur. Quid deinde si sub conditione data sit libertas? & siquidem aliquæ purè, aliquæ sub conditione: utique addici statim possunt. Si omnes sub conditione, quid consequens erit dicere? Vtrum expectandum est ut conditio existat: an uero statim addicimus, & tūc demum competitura sit libertas, si extiterit conditio? quod magis erit probandum. Ad dictis itaq; bonis directæ libertates purè datæ, statim competunt: ex die, cum dies uenerit: conditionales, cum conditio extiterit. Nec erit ab re existimare etiam pendēte conditione libertatum (licet omnes sub conditione datæ sint) constitutionem locum habere. Vbi enim libertatis spes est, ibi dicendum est uel modica data occasione (quod sine damno creditorum futurum est) addictionem admittendam.

Decimatertia duplicatio est: Nisi hæres qui se se abstinuit, postea in integrum restituatur. Hæc duplicatio reprobatur per ea quæ dicta sunt s. dupl. 2. tripl. 1. Concordat l. 50. in fine. ff. de manumiss. testam. cuius uerba uide j. dupl. 15.

Decimaquarta duplicatio est: Nisi bona sint uendita. Hæc duplicatio reprobatur sub conditione l. 15. in princ. C. de testam. manumiss. his uerbis: Cum constitutio diui Marci declaret, si quis condito testamento, uel sine testamento moriens, ut locus fiat ab intestato successioni, libertates reliquerit, nemo autem adire uelit defuncti hæreditatem, eo quòd suspecta esse uideatur, & fuerint libertates forsitan & sine scriptis fideicommissariæ relictæ: licere uel cuilibet extraneo, uel uni ex seruis, qui & ipse libertate donatus est,

& pro

& pro sua periclitatur conditione, adire hęreditatem sub hac conditione & satisdatione, quòd & creditoribus omnibus satisfaciat, & libertates imponat his quib. uoluit testator: uariæ dubitationes ex hac constitutione emerserunt. Nam si res hæreditariæ herede minimè inuento uenierint, an & post uenditionem earundem rerum possibile sit uel seruum uel quemlibet aliū adire, & recuperare quidem ab emptoribus res, satisfacere autē libertatibus & creditoribus, quęrebatur? Et licet diuus Seuerus semel rebus uenditis hoc non admisit, nobis tamen Vlpiani sentētia admodum placuit (maximè propter libertates ne depereant) et post uenditionem rerum annale remedium dare diui Marci constitutioni, intra quod & creditoribus omnibus satisfiat, & emptores nihil noui patiātur, qui annalem sępè sentiebāt rescissionem: & licere seruo qui libertate donatus est, uel alij cuidā extraneo, uel ante uenditionem rerum, uel post uēditionem, intra annale tamen tempus adire hæreditatem, & res recuperare prius satisdatione danda, ut tam libertatibus quàm creditoribus satisfiat. *Hisce uerbis duplicatio proposita reprobatur, sub hac tamen conditione: Si intra annum post bonorum uenditionē quis bona libertatum conseruandarum causa petat sibi addici.* Ergo *duplicatio proposita admittitur, si post annum à uenditione bonorum numerandum quis bona sibi addici petat: hoc enim casu audiendus amplius nō est.* Decimaquinta *duplicatio est: Nisi is qui bona sibi addici petit, creditoribus hæreditarijs non idoneè caueat de solido, quod illis debetur, soluendo. quæ duplicatio approbatur uerbis d. l. 15. iam propositis hisce:* Sub hac conditione & satisdatione, quòd & creditoribus omnibus satisfaciat, & libertates imponat his quibus uoluit testator. *Item uerbis hisce:* Prius satisdatione danda, ut tam libertatibus quàm creditoribus satisfiat. *Concordat Inst. de eo cui libertatis causa, in prin. ibi:* Si idoneè creditorib. cauerit de solido, qd' cuiq; debetur, soluēdo. *cuius reliqua uerba uide s. cad. repl. in prin. itē cōcordat l. 50. §. seruos. ff. de manumiss. testam. his uerbis:* Seruos testamento manumissos, ut bona suscipiantur, iure cautionem offerre idoneam, non minus quàm cæteros defuncti libertos aut extraneos, diuus Marcus declarauit. Quod beneficiū minoribus annis hęredibus scriptis auxilium bonis pręstitum more solito desiderantibus non aufertur. *Concordat item l. 4. §. addici, cum sequentibus. ff. de fideicom. libert. his uerbis:* Addici ita demum bona uoluit, si idoneè creditoribus cautum fuerit de solido, quod cuique debetur. Ergo cauendum est idoneè. Quid est idoneè? satisdato utiq;, aut pignoribus datis. Sed etsi ei fides habita fuerit promittenti sine satisdatione, idoneè cautum uidebitur. Creditoribus autem caueri quemadmodum debet: utrum singulis, an uerò omnium nomine uni ab ipsis creato? & oportet officio iudicis constitui, conuenire creditores, unumq; creare, cui caueatur omnium nomine. Illud uidendū est, an caueri debeat creditoribus, & sic addici bona: an uerò sub conditione hęc sunt addicenda, si fuerit cautum? & puto sic comprehendendum decreto, si omnia ex constitutione diui Marci facta sunt. De solido utiq; sic accipiemus, de sorte & usuris debitis. *Decimasexta duplicatio est: Nisi non de solido quod debetur, sed de parte tantum is qui bona sibi petit, addici creditoribus caueat. Hæc duplicatio ex iam dictis quidem constat: uerùm eius triplicatio hæc est, Nisi creditores consentiant. quæ triplicatio approbatur l. 15. §. sin autem libertas. C. de testam. manumiss. his uerbis:* Si libertatibus quidem omnibus satisfacere quis polliceatur, creditoribus autem non in solidum, sed in partem soluere creditum, illi autem huiusmodi pactionē admiserint: sancimus & in huiusmodi casu consultissimi principis locū habere constitutionem, & eū omnibus modis admittendum esse censemus: maximè cum ex uoluntate creditorum hæc interponitur. Nolentibus etenim creditoribus, admitti talem pactionem nullo modo concedimus. *Decimaseptima duplicatio est: Nisi non de omnibus seruis, quibus libertas relicta est, manumittendis caueat is qui bona sibi addici petit: uel nō omnes manumittat. Hæc duplicatio constat ex ijs quæ proposita sunt s. dupl. 15. in prin. Huius duplicationis triplicatio prima hæc est: Nisi non omnes serui liberi esse uelint. quæ triplicatio approbatur d. l. 15. §. sin uerò quidam, his uerbis:* Sin uerò quidam ex seruis libertatem amplexi fuerint, alij autem censuerint esse respuendam: & in hunc casum extendenda est diui Marci oratio, & proculdubio & in hac specie audiendus est petitor hæreditatis: & maneat liberum arbitrium seruorum, siue ad libertatem uenire uolent, siuę in seruitute manere. Licet enim Romanam ciuitatem recusare nemini seruorum licitum sit: tamen in hoc casu, ne propter quorundam indeuotionem alij maneant in seruitute: uolētibus quidem omnibus seruis licere in libertatē peruenire, nolētibus autem quibusdam uel recusantibus, spontaneam seruitutem imminere oportet: & quem patronum habere noluerint, dominum suum, & forsitan acerbum sentiant. *Secunda triplicatio est: Nisi res hæreditariæ non sufficiant æri alieno soluendo. quæ triplicatio approbatur d. l. 15. §. sin uerò non, his uerbis:* Sin uerò nō omnes libertates adimplere pollicitus fuerit, sed certum numerum seruorum

ex his

ex his qui ad libertatem uenire iure iuſsi ſunt: melius eſt, ſi quidem res hæreditariæ ſufficiunt ad implendos creditores, etiam omnibus ſeruis dare libertarem, etſi hoc pollicitus non eſt. Sio autem deeſt in exoluendis creditoribus: humanius eſt ut pauci ſaltem perueniant ad libertatem.

Decimaoctaua duplicatio eſt: Niſi non certiorato fiſci præfecto bona ſint addicta. Hæc duplicatio approbatur, ſimul & diſtinguitur l. 4. §. ſi bona. ff. de fideicomm. libertat. his uerbis: Si non certioraris præfectis ærario bona fuerunt libertatis conſeruandę cauſa addicta: uidendum eſt an conſtitutioni locus ſir? & ſiquidem talia fuerunt, ut agnoſci debuerint, addictio ceſſat: ſi uerò non fuerint, addictioni locos eſt.

Decimanona duplicatio eſt: Niſi ij quibus libertas relicta eſt, non fuerint præſentes. Hæc duplicatio reprobatur d. l. 4. §. illud uideamus, his uerbis: Illud uideamus, utrum præſentes eſſe debeant qui libertatem acceperunt, an uerò non? & cum inuitis alijs poſsint bona propter libertatem addici, utique etiam abſentibus quibuſdam poterunt addici. Quid ergo ſi prǫſentes ſint quidam, quidam abſentes? uideamus an etiam abſentibus competat libertas? & poteſt dici exemplo aditæ hæreditatis, competere libertatem etiam abſentibus.

Vicesima duplicatio eſt: Niſi non is cui libertas relicta eſt, ſed alius uel extraneus bona ſibi addici petat. Hæc duplicatio reprobatur l. 25. §. penult. ibi: quod priuilegium. C. de teſt. manumiſs. his uerbis: Hoc priuilegium damus non ſolum ſeruo, qui libertate donatus eſt: ſed etiam ei cui nulla libertas relicta eſt, ur aliquid uenuſtum eueniat, ut per eum cui libertas relicta non eſt, alijs libertas imponatur. *Concordat d. l. 15. in prin. ibi: licere uel cuilibet. cuius uerba uide ſ. dupl. 14. item concordat l. 6. in fine. C. eod. tit. cuius uerba uide ſuprà ead. repl. 6. in prin. item concordat l. 50. §. ſeruos. ff. de manumiſs. teſtam. cuius uerba uide ſuprà dupl. 15.*

Vicesimaprima duplicatio eſt: Niſi ij quibus libertas relicta eſt, nondum ſint manumiſsi. nam per ſolam bonorũ addictionẽ liberi non efficiũtur. Quę duplicatio approbatur l. 4. §. hi qui fideicom. ff. de fideic. libert. his uerbis: Hi qui fideicommiſſam libertatẽ acceperunt, non ſtatim ubi bona addicta ſunt, liberi ſunt: ſed fideicommiſſam libertarem poſſunt conſequi, hoc eſt, manumittendi ſunt ab eo cui addicta bona ſunt. *Concordat Inſt. de eo cui libertatis cauſa. §. & ij quidem. cuius uerba uide ſuprà ead. repl. 6. in prin. Huius duplicationis triplicatio eſt: Niſi directa, non fideicommiſſaria libertas ſit relicta. Quę triplicatio approbatur, ſimul & diſtinguitur d. §. & ij quidem. Concordat d. l. 4. §. hi qui ad. cuius uerba uide paulo inferius effectu 2. Hactenus an bona libertatum cõſeruandarũ cauſa addicẽda ſint, & an ijs addictis libertas cõpetat ex eius teſtamento, cuius hæreditas non eſt adita, tractatum eſt. Nunc ſi plures bona libertatum conſeruandarum cauſa ſibi addici petant, quibus potiſsimum ea ſint addicenda diſpiciendum? Quę quidem quæſtio definitur l. 15. §. ſed hoc quidem. C. de teſtam. manumiſs. his uerbis:* Sancimus, ſi non unus ueniat hæreditatis petitor, ſed plures, ſiquidem uno momento uterque, uel ampliores, omnibus detur licentia communiter hæreditatem adire: prius ſatiſdatione ab omnibus danda, ut creditoribus & libertatibus ſatisfaciant. Sio autem per interualla temporum hoc fiat: qui primus uenit, habeat prærogatiuam, ſi etiam ſatisdationem præſtare poteſt. Illo autem ceſſante hoc facere, alij gradatim ſecundum tempora petitionis ſuccedant: & hoc intra annale tempus obſeruetur. Sin autem uno pollicente quoſdam liberos facere, non autem totos, alius emerſerit ſatiſdationem paratus idoneam præſtare, quòd omnibus creditoribus & omnibus libertatibus ſatisfaciat: æquiſsimũ eſt eum admitti, ur omnes libertates indiſtinctè celebrẽtur. Quod priuilegium damus non ſolum ſeruo, qui libertate donatus eſt, ſed etiam ei cui oulla libertas relicta eſt: ur aliquid uenuſtum eueniat, ut per eum, cui relicta libertas nõ eſt, alijs libertas imponatur. Sed ſiquidem aotequam prior hæreditarias res & libertatem accipiat, hoc eueniat: ſecundo petitori, uel tertio, uel deinceps ampliores libertates pollicentibus fieri locum cenſemus. Sin autẽ iam rebus ſeruo qui primus petijt hæreditatem, datis, & libertatibus ab eo quibuſdam ſeruis hæreditarijs impoſitis, quidam ſeruus alius hæreditarius, uel quilibet extraneus hoc facere maluerit: licebit quidem hoc ei impetrare, & ſub maioribus pollicitationibus & ſatiſdationibus hæreditatem accipere. Sed prior in libertate petitor maneat, licet res ab eo diſtrahantur: & his omnibus intra annum (ſecundum quod dictum eſt) celebrandis, ex quo prior petitor iudicem adierit.

Reſtat ut uideamus qui ſint addictionis propoſitæ effectus. Primus autem effectus eſt, quòd libertates competant perinde ac ſi hæreditas ab hærede inſtituto adita fuiſſet: de qua re in ſuperioribus eſt dictum.

Secundus effectus eſt, quòd ius patronatus in ijs quibus libertas relicta eſt, competat ei cui bona ſunt addicta. qui effectus approbatur, ſimul & diſtinguitur l. 4. §. hi qui ad. ff. de fideicommiſs. libert. his uerbis: Hi qui ad libertatem peruenerũt, quorum liberti fiant, conſtitutio oſteodit, ut qui directam libertatem acceperunt, Orci-

ni sint liberti: nisi fortè is qui sibi addici bona desiderat, ita uelit addici, ut etiam hi qui directâ libertatem acceperunt, ipsius liberti fiant. Qui autem uolunt ipsius liberti fieri, utrum manumittendi sunt ab eo: an uerò ipsa addictione hoc comprehendendum, hac conditione sibi addici bona, ut hi etiam qui directam libertatem acceperũt, ipsius fiant liberti? & puto hoc esse probandum, ut ipsa addictione hoc comprehẽdatur, idque uerba constitutionis admittunt. *Concordat Inst. de eo cui libertatis causa. §. & ij quidem. cuius uerba uide s̄. repl. proposita 6. in prin.*

Tertius effectus. Tutela eorum quibus libertas relicta est, ad eum cui bona addicta sunt, pertinet. Qui effectus approbatur d. l. 4. §. cum autem, his uerbis: Cum autem seruus libertatem nactus est: utique etiam tutelam eius habebit, cui bona addicta sunt.

Quartus effectus. Bonis addictis, cessat bonorum uenditio. Qui effectus approbatur Inst. de eo cui libertatis. §. hoc rescripto. cuius uerba uide s̄. repl. proposita 6. in prin.

Quintus effectus. Bonis addictis, utilis actio creditoribus hæreditarijs aduersus eum, cui addicta sunt, competit. Qui effectus approbatur l. 3. ff. de fideicommiss. libertatibus, his uerbis: In quem etiam utiles actiones plerunque creditoribus cõpetunt. *Limitatur hoc quodammodo l. 4. §. penult ff. eod. tit. his uerbis:* Videamus an cõueniri possit à creditoribus hæreditarijs actionibus: an uerò non nisi ex cautione, quam interposuit? magisque est ut non aliter conueniatur, quàm ex ea cautione, quam interposuit.

Sextus effectus. Bonis addictis, fiscus bona agnoscere amplius non potest. Qui effectus approbatur d. l. 4. §. si bona, his uerbis: Si bona fuerint à fisco non agnita, eaque addicta libertatis cõseruandæ gratia: an possit fiscus postea agnoscere? & magis est, ne possit. *Huius effectus exceptio hæc est: Nisi non certioratis fisci præfectis bona sint addicta. Quæ exceptio approbatur ibidem uers. planè si non. cuius uerba uide paulo superius dupl. 18.*

Septimus effectus. Ius sepulchri competit ei, cui bona sunt addicta. Qui effectus approbatur d. l. 4. §. is autem, his uerbis: Is cui bona addicta sunt, bonorum possessori adsimilari debet: & secundum hoc & iura sepulchrorum poterit habere.

Octauus effectus. Bonis non uni, sed pluribus addictis, communio bonorum nascitur, eiusq; iura competunt. Qui effectus approbatur d. l. 4. §. fin. his uerbis: Si duobus pluribusúe addicta fuerint bona: & cõmunem rem, & communes libertos habebunt, & secum familiæ Erciscundæ iudicio experientur. *Hactenus de septima posterioris generis exceptione, & perdigressionem de bonorum addictione libertatum conseruandarum causa, sit dictum.*

VIII. EXCEPTIO: *Nisi unus tantum ex pluribus hæredibus institutis, hæreditatem adierit. hoc enim casu quasi hæreditate non adita, libertates euanescere uidentur. Hæc exceptio reprobatur l. 11. §. fin. ff. de manumiss. testam. his uerbis:* Cùm testamento seruus liber esse iussus est: uel uno ex pluribus hæredibus institutis, adeunte hæreditatem, statim liber est. *Concordat l. 23. §. testam. ff. eod. tit. cuius uerba uide J. cap. 10. quæst. 10. reg. 4.*

IX. EXCEPTIO: *Nisi hæres antequam adierit hæreditatem, cum creditoribus hæreditarijs pactus sit de parte debiti non petenda. Hæc exceptio reprobatur l. 54. §. scriptu. ff. de manumiss. testam. cuius uerba uide s̄. cap. 5. except. 6. repl. 1. in prin.*

X. EXCEPTIO: *Nisi hæres, postquã adierat hæreditatem, in integrum sit restitutus. Hæc exceptio reprobatur l. 3. C. de testam. manumiss. his uerbis:* Libertas testamento defuncti data, adita hæreditate contingit: & licet hæres scriptus per in integrum restitutionem abstinuerit hæreditate, tamen nihil ea res libertati obest.

XI. EXCEPTIO: *Nisi hæredibus scriptis, hæreditas ab hæredibus ab intestato uenientibus sit euicta. Hæc exceptio approbatur per ea quæ dicta sunt s̄. except. 7. in prin. eius autem replicatio hæc est: Nisi hæredibus scriptis colludentibus sit euicta. Quæ replicatio approbatur l. 12. C. de test. manumiss. cuius uerba uide s̄. d. except. 7 repl. 3.*

XII. EXCEPTIO: *Nisi seruo uendito ut intra annum manumitteretur, emptor intra annum seruus sit pronunciatus. Hæc exceptio reprobatur l. 23. ff. de manumissionibus, his uerbis:* Caius Seius Pamphilam hac lege emit, ut intra annum manumitteretur, deinde intra annum Seius seruus pronunciatus est: quæro an lege uenditionis finito anno Pamphila libertatem consecuta sit? Paulus respondit, cum ea conditione ancillam emptam domino adquisitã, cum qua uenisse proponeretur.

XIII. EXCEPTIO: *Nisi bona eius qui manumittere rogatus est, ad fiscum peruenerint. Hæc exceptio reprobatur l. 51. in prin. ff. de fideicom. libert. his uerbis:* Non tantum qui rogatus est manumittere, ad libertatẽ perducere potest: sed & successores eius, siue emptione, siue quo alio modo successerint. Sed etsi nemo successor extiterit: ad fiscum ita transit, ut libertas ab eo præstetur.

XIIII. EXCEPTIO: *Nisi manumittere rogatus, hæreditatem uel legatum sibi relictum non adquirat. Hæc exceptio approbatur l. 8. ff. de fideicõ. libert. his uerbis:* Eum cui mille numi legati fuissent, si rogatus fuisset uiginti seruum manumittere: non cogi fideicommissam libertatem præstare, si legatum non caperet,

tet, constat. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Quòd quamuis is qui rogatus est, hæreditatem uel legatum repudiauerit: tamen alius ad quē postea hæreditas uel legatum peruenit, cogi posit ad præstandam libertatem. Quæ replicatio approbatur l. 26. §. si pro non. ff. de fideicom. libert. his uerbis:* Si pro non scripto habitus sit seruus alicui legatus, cui seruo per fideicommissum libertas adscripta est: quæstionis est, num fideicommissa libertas debeat intercidete: & an, si seruus petat fideicōmissam libertatem ab eo, penes quem remansisset, &c. *Cōcordat l. 5. §. si seruum. ff. de his quæ ut indignis. cuius uerba uide s̄. cap. 6. except. 11. repl. 1. dupl. 8. concordat l. 67. § fin. ff de leg. 2. his uerbis:* Titio Stichus legatus post mortem Titij libertatem accepit: & legatum adita hæreditate, & libertas post mottem Titij competit. Idemque est, etsi moriente Titio liber esse iussus est. Si tamen Titio ex parte hærede instituto, seruus legatus, & post mortem eius liber esse iussus sit: siue adierit hæreditatem Titius, siue non adierit, post cuius mortem libertas ei data est, defuncto eo libertas competit. *Concordat item l. 47. §. fin. ff. de fideicom. libertat. his uerbis:* Quædam cum in extrema esset ualetudine, præsentibus honestis uiris compluribus & matre sua, ad quā legitima eius hæreditas pertinebat, ita locuta est: Ancillas meas Mæuiam & Seiam liberas esse uolo. & intestata decessit: quæro, si mater ex senatusconsulto legitimam eius hæreditatem non uindicasset, & hæreditas ad proximum cognatū pertinuisset, an fideicommissa libertas debeatur? Iulianus respondit, deberi. nam eam quæ in extremis dixisset, Ancillas meas illam & illam liberas esse uolo: uideri ab omnibus qui legitimi hæredes, aut bonorum possessores futuri essent, petijsse ut hoc fieri possit. *Cōcordat item l. 14. ff. eod. tt. his uerbis:* Lucius Titius testamento facto Seiam uxorem suam, item Titiam filiam communem æquis partibus scripsit hæredes. Item alio capite: Erotem seruum meum, qui & Psyllus uocatur, liberum esse uolo, si uxori meæ placeat. Cum itaq; Seia uxor Lucij Titij abstinuerit ab eadem hæreditate, & ex substitutione portio eius ad Titiā filiā peruenerit: quæro, an Eroti, qui & Psyllus uocatur, ex his uerbis suprascriptis libertas competat? Modestinus, Eroti, quòd uxor testatoris hæreditate se abstinuisset, non obesse respondit. Item quæro, an Seia uxor, quæ se hæreditate abstinuit, petenti Eroti libertatem iustè contradicere possit? Modestinus respondit, Seiæ dissensum nullius momenti esse. *Concordat item l. 8. C. eod. tt. his uerbis:* Cum proponas fideicōmissariā libertatē ita tibi datā, si uxori testatoris placuisset: licet ea non adeunte hæreditatē, pertinere cœperit ad filiam solida hæreditas: non refragante tamen uxore testatoris, potes petere libertatem. *Propositæ replicationis duplicatio hæc est: Nisi hæreditas rogato relicta ad hæredes ab intestato uenerit. hi enim ad libertatem testamento relictā præstandam cogi non possunt. Quæ duplicatio approbatur l. 1. C. d. tt. cuius uerba uide s̄. eod. cap. except. 7. in prin. Huius duplicationis triplicatio hæc est: Nisi ab intestato quoq; libertas sit relicta. Quæ triplicatio approbatur d. l. 1. ibi: si nō à legitimo quoque. Concordat l. 47. §. fin. ff. eod. tt. cuius uerba uide paulo superius. Plura de proposita replicatione uide j. cap. 10. quæst. 6. reg. 2. Secunda propositæ exceptionis replicatio est: Nisi seruum sibi à testatore inter uiuos donatum quis rogatus sit manumittere. Hæc replicatio reprobatur l. 40. in prin. ff. de fideicom. libert. his uerbis:* Lucius Titius Septitiæ filiæ suæ naturali Cócotdiam ancillam suam donauit: idem postea testamento filiæ suæ cum alijs quibusdam ancillam suprascriptam legauit, ut manumitteretur: quæro, an Septitia filia naturalis ancillam suprascriptā manumittere cogi possit? Paulus respondit, si uiuo patre naturali donatio ancillæ fuit, neq; patris naturalis iudicium in cæteris legatis filia agnouit: non posse compelli eam ancillam propriā ex causa fideicommissi manumittere. *Tertia replicatio est: Nisi partem rei legatæ acceperit. Hæc replicatio approbatur l. 24. §. quòd si legatum. ff. de fideicōmiss. libertat. his uerbis:* Si legatum sit imminutum, uidendum est an cogatur seruū manumittere, qui sperauit legatum se uberius consecuturū? Et putem, si legatum refundere sit paratus, non esse cogendū idcirco, quia alia contemplatione agnouit legatū, quod ex inopinato deminutum est. Parato igitur eo à legato recedere, concedendum erit: nisi fortè residuū legatum, quod apud eum remanet, ad precium sufficiat. *Hisce uerbis posterioribus proposita replicatio approbatur, simul & ex ijs elicitur duplicatio hæc: Nisi pars rei legatæ, quā rogatus accepit, ad precium serui manumittendi non sufficiat. cuius tamē duplicationis triplicatio hæc est: Nisi cùm pluribus seruis libertas per fideicommissum esset relicta, ad quorundam precium id quod rogatus accepit, sufficiat. tunc enim quamuis non ad omnium seruorum precium sufficiat, quosdam tamen manumittere est cogendus. Quæ triplicatio approbatur ibidem, his uerbis:* Quid ergo si plures seruos rogatus sit manumittere, & ad quorundā precium sufficiat id quod relictum est, ad omniū non sufficiat: an cogendus sit quosdam manumittere? & putem debere eum cogi, uel eos quorū precium patiatur, manumittere. Quis ergo statuet, qui potius manumittantur: utrum'ne ipse legatarius

eliget quos manumittat, an hæres? Et fortaſsis quis rectè dixerit, ordinem ſcripturæ ſequendum. Quòd ſi ordo non appareat: aut ſortiri eos oportebit, ne aliquam ambitionis uel gratiæ ſuſpicionem prætor ſubeat: aut meritis cuiuſque allegatis, arbitrari eos oportet. Simili modo dicendum eſt, etſi redimere iuſſus ſit, libertatemque præſtare, nec pecunia quæ legata eſt, ſufficiat ad redemptionem omnium, quibus libertas eſt data. nam & hic idem erit, quod ſuprà probauimus. *Plura de propoſita replicatione uide ſ. except. prox.* *Quarta replicatio eſt: Niſi aliud legatum rogatus acceperit, quàm illud quod reſpectu libertatis ei relictum eſt. Hæc replicatio approbatur l. 22. in prin. ff. de fideicom. libertatib. his uerbis:* Si legatario fundi decē precij nomine relicta ſunt in hoc, ut ſeruum ſuum manumittat: quamuis fundi legatum agnouerit, ſi tamen pecuniæ propter interuentum Falcidiæ non agnouerit: cogendus eſt & pecuniam accipere habita legis Falcidiæ ratione, & ſeruo fideicommiſſariam libertatem præſtare, cum ſemel fundi legatum agnouit. *Concordant ea quæ habētur in Comment. legatorum cap. 7. cauſa 29. except. 4. repl. 2.*

Quinta replicatio eſt: Niſi æſtimationem rei legatæ acceperit rogatus, uel quid aliud pro legato, propoſita exceptione non defenditur. Quæ replicatio approbatur l. ſi uſusfructus. 42. §. uſusfructus. ff. de uſufructu & quemad. cuius uerba uide ſ. cap. prox. except. 65. Sexta replicatio eſt: Niſi debitor ſeruum pignoratū à creditore manumittere ſit rogatus. Hæc replicatio approbatur l. 45. in prin. ff. de fideicom. libert. cuius uerba cum alijs huc pertinentib. uide ſ. cap. 6. except. 11. replicat. 1. duplicat. 9. triplicat. 2. Septimæ replicationis loco notandum, quòd ſi is cui ſeruus legatus eſt ut eum manumittat, nolit eum accipere: alij actiones ſuas præſtare cogatur. Quæ replicatio approbatur l. 33. §. fin. ff. d. tit. his uerbis: Si is cui ſeruus, &c. *Plura de exceptione propoſita uide in Comment. legatorum cap. 8. cauſa 42. ſed & propoſitæ exceptionis ſpecies, ſunt exceptiones proximè ſequentes.*

XV. EXCEPTIO: *Niſi is qui rogatus eſt ſeruum manumittere, minus æſtimatione ſerui à teſtatore conſequatur. Hæc exceptio approbatur, ſimul & diſtinguitur l. 24. §. ſi quis alienum. ff. de fideicom. libertat. his uerbis:* Si quis alienum uel ſeruum ſuum rogatus ſit manumittere, & minus ſit cōſecutus in eo quod accepit ex iudicio teſtatoris, plus ſit in precio ſerui: an cogatur uel alienum redimere, uel ſuum manumittere, uidendum eſt? & Marcellus ſcripſit, cùm ceperit legatum, cogendum omnimodo ſuum manumittere. Et ſanè hoc iure utimur, ut multum interſit ſuum quiſque rogatus ſit manumittere, an alienum: ſi ſuum, cogetur manumittere, etiamſi modicum acceperit. Quòd ſi alienum, non aliàs erit cogendus, quàm ſi tanti poſsit redimere, quantum ex iudicio teſtatoris conſecutus ſit. *Huius exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi non alienum, ſed ſuum ſeruum rogatus quis ſit manumittere. tunc enim quamuis minus ex iudicio teſtatoris perceperit, nihilominus cogetur manumittere. Quæ replicatio approbatur uerbis iam propoſitis. cui cōcordat d. l. 24. §. proinde, his uerbis:* Cōſequenter Marcellus ait, eum quoque qui hęres inſtitutus eſt: ſiquidem aliquid ad eum deducto ære alieno peruenit, cogendum eſſe ſuum manumittere. Si uero nihil peruenit, non eſſe cogendum. *Concordat item l. 45. §. in fideicommiſſ. ff. eod. tit. cuius uerba uide ſ. cap. 6. except. 11. repl. 1. dupl. 9. tripl. 2. quadrupl. 6. Concordat item l. 6. ibi: ſed uideamus ne utique. ff. eod. tit. cuius uerba uide in Comment. legatorum cap. 26. queſtione 1. except. 24. repl. 1. Huius replicationis duplicatio hæc eſt: Niſi cum ſperaſſet ſe uberius legatum conſecuturum, illud poſtea ſit imminutum. Quæ duplicatio approbatur d. l. 24. §. quod ſi legatum. cuius uerba uide ſ. except. prox. repl. 3.*

Secunda propoſitæ exceptionis replicatio eſt: Niſi cum minus legatum rogatus percepiſſet, illud poſtea acceſſione fructuum & alijs modis ſit auctum. Quæ replicatio approbatur d. l. 24. §. proinde. ibi: planè ſi minus, his uerbis: Planè ſi minus fortè relictum eſt alicui, uerùm creuit legatum ex aliqua cauſa: ęquiſsimum erit tanti eum cogi redimere, quantum ad eum peruenit: nec cauſari debere quòd minus illi relictum ſit, cum creuerit eius legatum per teſtamenti occaſionem. nam etſi ex mora fructus uſuræue fideicommiſſo acceſsiſſent: dicendum eſt libertatem præſtandam. Proinde, etſi pecuniam ſerui decreuit, dicendum eſt redimere cogendum.

Tertia replicatio eſt: Niſi precium ſerui poſtea ſit deminutum. Quæ replicatio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce: Proinde etſi precium ſerui decreuit, &c.

Quarta replicatio eſt: Niſi cùm minore legato accepto, plures ſeruos manumittere rogatus eſſet, illud legatum ad quorundam redemptionem ſufficiat. tunc enim ad quoſdam ſeruos redimendos & manumittendos legatarius tenetur. Quæ replicatio approbatur d. l. 24. §. ſimili modo. cuius uerba uide ſuprà exceptione proxima, replicat. 3. duplicat. 1. tripl. 1.

XVI. EXCEPTIO: *Niſi rogatus manumittere id quod ex iudicio defuncti percepit, alij reſtituere ſit rogatus. Quæ exceptio approbatur l. 24. § ſi cui legatum. ff. de fideicom. libertat. his uerbis:* Si cui legatum relictum eſt, is rogatus ſit ſeruum proprium manumittere, eiq́; quod legatum

legatum est præstare: an fideicommissaria libertas præstanda sit? quosdam mouet, quia si fuerit coactus ad libertatem pręstandam, ex necessitate ad fideicommissi quoque præstationem erit cogendus. Et sunt qui putant non esse cogendum. Nam etsi mihi legatum fuisset relictum, & id rogatus essem Titio restituere confestim, & pręterea fideicommissam libertatem seruo meo præstare: sine dubio diceremus non esse me cogendum ad libertatis præstationem, quia nihil precij nomine uidear accepisse. *Huius exceptionis replicatio est: Nisi id quod rogatus percepit, non confestim, sed post tempus restituere teneatur, ut medio tempore inde fructus percipiat. Hæc replicatio approbatur ibidem, his uerbis:* Planè si fortè post tempus fuerit rogatus restituere sibi legatum relictum: dici potest propter medij temporis fructum cogendum eum manumittere. Si rogatus quis alij fundum cum morietur, alij centum præstare, tantum ex fundi fructibus perceperit, quantum est in fideicommisso: dici potest, cogendum eum præstare. Sic fit ut in pendenti sit fideicommissum pecuniarium, & fideicommissariæ libertatis præstatio.

XVII. EXCEPTIO: *Nisi libertas lege sit adempta. Hæc exceptio approbatur l. unica. ff. de ademptione libertatis, his uerbis:* Cum libertas lege adimitur, aut pro non data haberi debet, aut certè perinde obseruari, ac si postea à testatore adempta esset.

XVIII. EXCEPTIO: *Nisi libertate seruo relicta, hæres eã rursus ademerit, uel cõsentire noluit. Hæc exceptio reprobatur l. 13. C. de testam. manumiß. his uerbis:* Statuliberis datam libertatem adimi ab hærede non posse certum est, nec alienatio, nec usucapio statulibero, quo minus existente conditione libertatem consequatur, nocere potest. *Concordat l. 7. C. de liberali causa. cuius uerba uide s. c. 5. quæst. 3 in prin. concordat item l. 32. C. eod. tit. his uerbis:* Subscriptio filij domini manumittentis, nec addere secuta, nec omissa detrahere libertati quidquam potest. *Concordat item l. 3. in prin. ibi: etiam inuito hærede. ff. de statuliberis. cuius uerba uide J. except. 38. repl. 1.*

XIX. EXCEPTIO: *Nisi rogatus simul tutor datus à tutela sese excusauerit. Hæc exceptio reprobatur l. 41 § Seio. ff. de fideicom. libertat. his uerbis:* Seio auri libras tres & Stichum notarium, quem peto manumittas. Seius eodem testamento tutor datus à tutela se excusauit: quæritur an nihilominus fideicommissa libertas debeatur? Scæuola respondit, nihil proponi cur non debeatur. *Concordat d. l. 41. §. tutoris, hisce uerbis:* Tutoris, quem & ipso testamẽto liberis dederat, fidei commisit de manumittendis seruis ipsius tutoris: sed is à tutela excusatus fuerat: quæro, an eisdem seruis libertatem præstare debeant tutores, qui in locum excusati dati tutelam administrarent? Scæuola respondit, secundum ea quæ proponerentur, libertates et ab hęredibus scriptis uideri datas.

XX. EXCEPTIO: *Nisi is qui manumittere debet, uel latitet, uel absit, uel mortuus sit. Hæc exceptio reprobatur per ea quæ habẽtur J. lib. prox. cap. 1. quæst. 4. reg. 8. except. 1.*

XXI. EXCEPTIO: *Nisi seruus, cui libertas relicta est, multa ex hæreditate per fraudem amouit. Hæc exceptio reprobatur l. 59. §. puram. ff. de manumiß. testam. his uerbis:* Puram & directam domini sui testamento libertatem Stichus acceperat, ex hæreditate multa per fraudem amouisse dicitur: quęsitum est, an antè in libertatem proclamare debeat, quàm ea quæ ex hæreditate amouisse probari potuerit ab hæredibus, restituerit? Scæuola respondit, secundum ea quæ proponerentur, eum de quo quæritur, liberum esse. Claudius. Videtur absoluisse & id de quo quæritur. nam hæredibus satis consultum est edicto de furtis. *Concordat l. 23. in prin. ff. de fideicommiß. libertat. his uerbis:* Fideicommissaria libertas prætextu expilatæ hæreditatis aut rationis gestæ non differtur. *Planè admittitur exceptio proposita, si seruus sub conditione rationum reddendarum liber esse iussus sit. Quæ distinctio approbatur l. 40. in prin. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Sticho libertas data est: Ab hæredibus meis peto, fideique eorum committo, ut rationibus redditis Stichum manumittant. Quæsitum est, cum ampla pecunia exacta post mortem testatoris, sibi commissa reliquatus sit, & quasdam summas à colonis exactas rationibus non intulerit, hæreditatemque spoliauerit, apertis clàm horreis, sublataque supellectili & ueste, & apothecis exhaustis: an non prius fideicõmissa libertas ei debeatur, quàm ea quæ mala ratione & reliquatus & furatus est reposuerit? Scæuola respondit, non prius ei fideicommissam libertatem præstandam, quàm & reliqua & omnia quæ per eum abessent, restituisset.

XXII. EXCEPTIO: *Nisi is qui in libertatem proclamat, nondum rationes reddiderit. Hæc exceptio approbatur l. 34. ff. de liberali causa, his uerbis:* Imperator Antoninus constituit, non aliàs ad libertatem proclamationem concedendam cuiquam, nisi prius administrationem rationum reddidisset, quas cum in seruitute esset, gessisset. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi seruus libertatem fideicõ-*

missariam petat. Quæ replicatio approbatur l.37.ff. de fideicom.libertat. his uerbis: Si purè data sit fideicommissa libertas, & is seruus rationes administrasse dicatur: diuus Marcus rescripsit, moram libertati non esse faciendam. Ex continenti tamen arbitrum dandum esse, qui computationem ineat. Verba rescripti ita se habent: Aequius uidetur Trophimo ex causa fideicommissi præstari libertatem, quã sine conditione rationũ reddendarum datam esse constat: neq; humanum fuerit, ob rei pecuniariæ quæstionem libertati moram fieri: qua tamẽ repręsentata, confestim arbiter à prætore erit dãdus, apud quem rationem, quam administrasse eum apparuit, ex fide reddat. Tantum igitur rationem reddere cogetur: sed an & reliqua restituere debeat, nihil adijcitur: nec puto cogendum. Nam de eo quod in seruitute gessit, post libertatem conueniri non potest. Corpora planè rationum, et si quas res uel pecuniaa ex his detinet, cogendus est per prętorem restituere: item de singulis instruere. *Concordat l.23. in prin. ff. eod. tit. cuius uerba uide ī. except. prox. concordat item l. 21. in prin. C. negociorum gestorum. cuius uerba uide ĩ. cap. 10. quæst. 13. reg. 9. Planè admittitur exceptio proposita in seruo communi ab uno ex socijs manumisso l. 1. §. sin autem seruus. C. de communi seruo manumisso. cuius uerba uide ī. cap. 6. except. 11. repl. 17.*

XXIII. EXCEPTIO: *Nisi statuliber pœnæ seruus sit effectus. Hæc exceptio approbatur l. 6 in prin. ff. de statuliberis. cuius uerba uide ī. cap. 3. causa 1. except. 5. repl. 5. concordat l. 24. §. si seruus. ff. de fideicom. libertat. cuius uerba uide ī. cap. 6. except. 19. Huius autem exceptionis replicatio est: Nisi pœna postea sit liberatus. Quæ replicatio approbatur d. §. si seruus. concordat l. 46. ff. de manumiß. testam. his uerbis:* Aristo Neratio Apiano rescripsit: Testamẽto liber esse iussus, cum annorum triginta esset, si antequam ad eam ætatem peruenisset, in metallũ damnatus sit, ac postea reuocetur: sine dubitatione cum libertate legatum ad eum pertinere, neq; metallorũ pœna ius eius mutari. Nec aliud si hæres esset sub conditione institutus: futurum enim eum etiam necessarium.

XXIIII. EXCEPTIO: *Nisi seruus ab hostibus captus, & ibidem manumissus, ad suos reuertatur. tunc enim iure postliminij recidit in potestatem ueteris domini. Quæ exceptio approbatur l. 12. §. si quis seruum. ibi: certè apud hostes. ff. de captiuis. cuius uerba uide ĩ.*

XXV. EXCEPTIO: *Nisi seruus cui libertas relicta est, ob participandum precium se uenire patiatur. Hæc exceptio approbatur l. 4. ff. quib. ad libertat. proclamare non licet, his uerbis:* Licinius Rufinus Iulio Paulo: Ia cui fideicommissa libertas debebatur, post uicesimum annum se uenire passus est: quæro an denegandum sit ei ad libertatem proclamare? mouet me exemplũ cuiusuis liberi hominis. nam etsi cum consecutus esset libertatem, se uendidisset: denegaretur ei ad libertatem proclamare. Nec debet meliore loco intelligi, qui in seruitute constitutus, passus est se uenundari, quàm si esset libertatem consecutus. Sed econtrariò mouet me, quòd in hoc de quo quæritur, uenditio constitit, & est qui ueneat: in libero autem homine neque uenditio constitit, & nihil est quod ueneat. Peto itaq; me ut plenissimè instruas. Paulus respondit: Venditio quidem tam serui quàm liberi contrahi potest: & de euictione stipulatio contrahitur. Non enim de eo loquimur, qui sciẽs liberũ emit. Nã aduersus hũc nec ad libertatem proclamatio denegatur. Sed is qui adhuc seruus est, etiam inuitus uenire potest: quamuis & ipse in eo malus sit, quòd de cõditione sua dissimulat: cum in sua potestate habeat, ut statim ad libertatem perueniat. Quod quidem non potest ei imputari, cui nondum libertas debetur. Pone statuliberum passum se uenundari: nemo dicturus est si perueniente conditione, quæ non fuit in eius potestate, libertatia petitionem ei denegandam. Idem puto, etsi in ipsius potestate fuerit conditio. Sed in proposito magis probandum est, ut denegetur ei libertatis petitio, qui potuit petere libertatem, & maluit se uenundari: quia indignus est auxilio prętoris fideicommissarij. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi seruus, qui patitur se uenundari, nondum libertatem petere potuit. Quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Quod quidem non potest ei imputari, cui nondum libertas debetur. Pone statuliberum, &c. *Secunda replicatio est: Nisi non participatus sit precium seruus, qui se uenire passus est. Quæ replicatio approbatur l. 1. in fine. C. quibus ad libertat. proclamare. cuius uerba uide ī. cap. 3. causa 3 except. 1. repl. 3. Tertia replicatio est: Nisi nõ uendi, sed donari, uel in dotẽ dari se passus est seruus. Hæc replicatio reprobatur l. 23 §. 1. ff. de liberali causa. cuius uerba uide d. except. 1. repl. 8 Reliquas replicationes uide ī. d. causa 3.*

XXVI. EXCEPTIO: *Nisi seruus liber hæresq; esse iussus, hæres non existat. Hæc exceptio reprobatur l. 4. §. sed hoc quantum. ff. de reb. iudicis author. possid. cuius uerba uide supra lib. 8. cap. 6. quæst. 2. causa 4. Concordat l. 2. §. penult. ff. de statuliberis. cuius uerba uide ĩ. except. 28. distinct. 2. item concordat l. 26 ff. de manumiß. test. his uerbis:* Diuus Pius & diui fratres fauorabiliter rescripserunt, cùm seruo cum libertate substituto legatum erat, si hæres non esset, non adscri

pta

pta libertate: perinde haberi, atque ſi adſcripta ei eſſet libertas. *Item concordat l. 2. ff. eod. tt. cuius uerba uide ȷ. cap. proxim. except. 38. repl. 13. item concordat l. 14. ff. eod. tt. cuius uerba uide ȷ. d. repl. 13. item concordat l. 42. ff. de fideicom. libert. cuius uerba uide ȷ. except. 7. repl. 6.*

XXVII. EXCEPTIO: *Niſi ſeruus cui libertas relicta eſt, ſit alienatus.* *Hæc exceptio reprobatur l. 24. §. quoties. ff. de fideicom. libertat. cuius uerba uide ȷ. cap. 10. quæſt. 6. reg. 2. concordat l. 13. C. de teſtam. manumiſſ. cuius uerba uide ſuprà except. 18. item concordat l. 2. in prin. ff. de ſtatuliberis, hiſce uerbis:* Qui ſtatuliberi cauſam adprehendit, in ea conditione eſt, ut ſiue tradatur, ſalua ſpe libertatis alienetur: ſiue uſucapiatur, cum ſua cauſa uſucapiatur: ſiue manumittatur, non perdat ſpem orcini liberti. Sed ſtatuliberi cauſam non prius ſeruus nanciſcitur, niſi adita uel ab uno ex inſtitutis hæreditate. Ceterùm ante aditionem ſiue traditur, ſiue uſucapitur, ſiue manumittitur: ſpes ſtatutæ libertatis intercidit. *Concordat item l. 9. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Statuliberum medio tempore ſeruum hæredis eſſe, nemo eſt qui ignorare debeat. Ea propter noxæ dedi poterit. Sed deditus ſperare adhuc libertatē poterit: nec enim deditio ſpem illi adimit libertatis. *Concordat d. l. 9. §. 1. cuius uerba uide ȷ. cap. 10. quæſt. 6. reg 2. item concordat l. 51. §. cui per. ff. de fideicom. libertat. his uerbis:* Cui per fideicommiſſum libertas debetur, liberi quodammodo loco eſt, & ſtatuliberi locum obtinet: uel eo magis quòd nec in alium transferēdus eſt, ut aut libertas eius impediatur, aut iura patronorum grauiora experiatur. *Planè admittitur exceptio propoſita primùm, ſi teſtator ſeruum alienauit. de qua re uide ſuprà eod. cap. except. 4. deinde admittitur exceptio propoſita, ſi creditor ſeruum ſibi pignori obligatum uendidit. Quæ diſtinctio approbatur l. 52. ff. de fideicom. libertat. his uerbis:* Poſteaquam à creditore alienati ſunt ſerui, quibus fideicommiſſa libertas adſcripta eſt: non niſi ex iuſta cauſa aduerſus hæredem ſubueniri eis poſſe, Vlpianus ſcribit. *Sed & plures diſtinctiones, quib. exceptio propoſita admittitur, uide ȷ. except. prox. ſed et plura de ea uide ȷ. cap. 10. quæſt. 6. reg. 2.*

XXVIII. EXCEPTIO: *Niſi ſeruus, cui libertas relicta eſt, ſit uſucaptus.* *Hæc exceptio reprobatur l. 24. §. quoties. ff. de fideicom. libert. cuius uerba uide ȷ. cap. 10. quæſt. 6. reg. 2. concordat l. 13. C. de teſtam. manumiſſ. cuius uerba uide ſuprà except. 18. item concordat l. 2. in prin. ff. de ſtatuliberis. cuius uerba uide ſuprà except. prox. in prin. Planè admittitur exceptio propoſita primùm, ſi nondum adita hæreditate, ſeruus cui libertas relicta eſt, uſucaptus ſit. Quæ diſtinctio approbatur d. l. 2. in prin. his uerbis:* Sed ſtatuliberi cauſam non prius ſeruus nanciſcitur, niſi adita uel ab uno ex inſtitutis hæreditate. Cæterùm ante aditionem ſiue traditur, ſiue uſucapitur, ſiue manumittitur: ſpes ſtatutæ libertatis intercidit. *Planè hoc caſu adita poſtea hæreditate ſpes libertatis, quæ per uſucapionem intercidit, redintegratur: quod notandum pro prima propoſitæ diſtinctionis replicatione. Quæ approbatur l. 9. §. fin. ff. de ſtatuliberis, hiſce uerb.* Statuliberi cōditio ita demū immutabilis eſt, ſi adita hæreditas fuerit. Cæterùm ante aditam hæreditatem in propriam uſucapitur ſeruitutem, libertatiſq; ſpes infringitur. Sed adita poſtea hæreditate, ſpes libertatis fauore ſui redintegrabitur. *Concordat l. 55. §. fin. ff. de fideicom. libertatib. cuius uerba uide ſuprà cap. 3. cauſa 1. except. 13. repl. 1. dupl. 1. Secunda iam dictæ diſtinctionis replicatio eſt: Niſi cum ſeruus in pupillaribus tabulis libertatem accepiſſet, poſt aditam patris hæreditatem, uiuo adhuc pupillo ſit uſucaptus, uel alienatus. hoc enim caſu quamuis pupilli hæreditas nondum ſit adita, nihilominus cum ſua cauſa uſucapitur & alienatur. Quæ replicatio approbatur d. l. 2. §. 1. ff. de ſtatuliberis, hiſce uerbis:* Sed etſi in tabulis impuberis ſeruo ſit libertas adſcripta: an uiuo pupillo, uidelicet poſt aditionem hæreditatis patris ſtatuliber ſit? Caſſius negat. Iulianus contrà exiſtimat. Quæ ſententia uerior habetur. Plus ſcripſit Iulianus, & ſi legatus ſit ſeruus ab hærede patris, liber eſſe iuſſus in pupillaribus tabulis, præualere libertatis dationem. *Concordat d. l. 2. §. fin. his uerbis:* Quocunq; gradu pupillo ſeruus cū libertate ſubſtitutus ſit, neceſſarij cauſam obtinet: quæ ſententia utilitatis cauſa recepta eſt, & à nobis probatur. Celſus quoque putat libro XV. cum libertate ſubſtitutum ſtatuliberi cauſam obtinere. *Concordat item l. 36. ff. eod. ti. his uerbis:* In tabulis ſecundis filio ſeruum data libertate ſubſtitutum, iure ſtatuliberi prudentes munierunt. Quod utilitas recipit, ſcilicet ut cum ſua cauſa alienetur, ne patris teſtamentum puer filius reſcindat. Quæ iuris authoritas citra delectum ordinis ad ſecundum quoque uel tertium ſubſtitutum porrecta eſt. *Hæc de prima diſtinctione, qua exceptio propoſita admittitur, eiuſq; replicationibus ſint dicta. Secūdò admittitur exceptio propoſita: Si ſeruus ſub conditione cum libertate pro parte hæres inſtitutus, uſucaptus ſit. Quæ diſtinctio approbatur l. 2. §. ſi in primis. ff. de ſtatuliberis, hiſce uerbis:* Si in primis tabulis ſub conditione ſeruus cum libertate ex parte dimidia hæres ſit inſtitutus, an ſtatuliberi cauſam obtineat, ut adeunte cohærede cum ſua cauſa uſucapiatur? & cùm à ſemetipſo libertatem acceperit, non poteſt ſtatuliberi cauſam obtinere. *Huius diſtinctionis replicatio*

hæc eſt: Niſi conditio inſtitutionis defecerit. Quæ replicatio approbatur ibidem, his uerbis: Planè ſi conditio hæreditatis deficiat (quo caſu ſecundum Iulianum libertatem adipiſcitur) dicendum eſt ſtatuliberi cauſam obtinere: eo quòd non à ſemetipſo, ſed à cohærede accepiſſe libertatem creditur.

Tertiò admitti uidetur exceptio propoſita, ſi ſeruo alij legato libertas ſub conditione relicta ſit. Sed hæc diſtinctio reprobatur l. 39. in prin. ff. de ſtatuliberis, hiſce uerbis: Stichum Attio do lego: & ſi is numos ei centum dederit, liber eſto: ſi ſeruus ex teſtamento numos Attio dediſſet, eos repetere hęredem non poſſe, Labeo exiſtimat: quia Attius eos à ſeruo ſuo acceperit, non ab hæredis ſeruo. Eum autem ſtatuliberum eſſe, Quintus Mutius, Gallus & ipſe Labeo putant: Seruius, Ofilius, non eſſe. Superiorem ſententiam probo: ita tamen ut is ſeruus hęredis, non legatarij ſit: utpote cum legatum ſtatuta libertate tollatur.

XXIX. EXCEPTIO: *Niſi libertate ſeruo relicta, uel eo uendito ita ut manumittatur, manumiſſus nō ſit. Hæc exceptio approbatur l. 11. C. de fideicō. libertat. his uerbis:* Si ſeruus fuiſti, ac tibi per fideicommiſſum libertas relicta fuit: prouides ſine manumiſsione te ad libertatem peruenire non potuiſſe. Quapropter ſi uerbis precarijs conſtitutus ſeruus libertatem accepiſti: adire pręſidem prouinciæ te oportet, ut cauſa cognita, ſi tibi deberi libertatem proſpexerit, ad manumittendum eum qui debet urgeat: uel ſi latitet, contra latitantem interpoſito decreto tibi proſpiciat. *Concordat l. 4. §. hi qui fideicommiſſum. ff. eod tit. cuius uerba uide ſ. except. 7. repl. 6 dupl. 21. Huius exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi ſeruo alienato ita ut intra certum tempus manumittatur, tempus illud exiuerit. tunc enim quamuis manumiſſus non ſit, ipſo tamen iure ſit liber. Quæ replicatio approbatur l. 8. in fine. ff. de iure patronatus, hiſce uerbis:* Seruus non manumiſſus libertatem conſequitur (ſcilicet) is qui ea lege diſtractus eſt, ut manumittatur intra tempus: quod ſuperueniens, licet non manumittatur, facit tamen libertum emptoris. *Concordat l. 2. C. ſi mancip. ita fuerit alienatum, ut manumitt. his uerbis:* Si ea lege Chreſtes ſeruum, ſed naturalem filium uenundedit, ut emptor eum manumitteret: quamuis non eſt manumiſſus, ex conſtitutione diuorum Marci & Commodi ad Aufidium Victorinum, liber eſt. *Concordat item l. 3. ff. qui ſine manumiſ. cuius uerba uide ſ. except. 3. replic. 1. Huius replicationis duplicatio prima hæc eſt: Niſi tempus manumiſsionis non ſit adiectum. Hæc duplicatio reprobatur l. ult. ff. qui ſine manumiſ. ad libert. perueni. cuius uerba uide ſ. cap. 10. quæſtione 10. regula 10. Concordat l. 4. ff. eod. tit. his uerbis:* Ei qui hac lege emptus ſit, ut à uiuo emptore manumittatur: ſtatim mortuo eo, competit libertas.

Secunda duplicatio eſt: Niſi ita ſit alienatus, ut ſi non manumittatur, liceat uenditori manus inijcere, uel alia pœna ſit adiecta. Hæc duplicatio reprobatur l. 20. §. puellam. ff. de manumiſsionibus, his uerbis: Puellam ea lege uendidit, ut poſt annum ab emptore manumitteretur: quòd ſi non manumiſiſſet, conuenit ut manum inijceret, aut decem aureos emptor daret. Non ſeruata fide, nihilominus ex ſententia conſtitutionis liberam fieri, Papinianus reſpondit: quoniam manus iniectio plerunque auxilij ferendi cauſa interuenit. Itaque nec pecunia peterut, cum emolumentum legis uoluntate uenditoris ſecutum ſit. *Concordat l. 6. C. ſi mancip. ita aliena. ut manu. his uerbis:* Si puellam ea lege uendidiſti ut manumitteretur, & ſi manumiſſa non eſſet, centum aurei pręſtarentur: non ſeruata fide, nihilominus eam raptam ex ueſtigio ſeruitutis ad libertatem, quæ præſtari potuit, conſtitit, nec pecunia quaſi rupta fide ſuſcepta rectè petetur: cum non mutata uenditoris uoluntate cōditionis poteſtatem poſt manumittentis factum repræſentari optima ratione placuit. *Itē cōcordat l. 122. §. Flauius, in fine. ff. de uerb. obligat. his uerbis:* Flauius Hermes hominem Stichum manumiſsionis cauſa donauit, & ita de eo ſtipulatus eſt, &c.

Tertia duplicatio eſt: Niſi uenditor uoluntatem manumittendi mutauerit. Hæc duplicatio conſtat ex uerbis iam propoſitis hiſce: Cum non mutata uenditoris uoluntate. *Concordat l. 1. ibi: ſi modò. C. eod. tit. cuius uerba uide ſ. dupl. 5. item concordat l. 8. ff. qui ſine manumiſ. his uerbis:* Mancipia mater filiæ donauerat, ut filia *curaret* ea poſt mortem ſuam libera eſſe. Cum donationis legi non eſſet obtemperatum, ex ſententia conſtitutionis diui Marci libertatem obtingere matre conſentiente, Papinianus reſpondit. Quòd ſi ante filiam mater uita deceſſerit, omnimodo. *Plura de hac duplicatione uide ſuprà eod. capite, exceptione 3.*

Quarta duplicatio eſt: Niſi non in ipſa emptione, ſed pòſt, ut manumittatur, conuenit. Hæc duplicatio approbatur l. 38. in prin. ff. de liberali cauſa, his uerbis: Paulus reſpōdit, ſi (ut proponitur) poſt perfectam ſine ulla conditione emptionē poſtea emptor ex uolūtate ſua literas emiſit, quibus profiteretur ſe poſt certū tēpus manumiſſurum eum quem emerat: non uideri eas literas ad conſtitutionem diui Marci pertinere. *Quinta duplicatio eſt: Niſi nō uenditus, ſed ex alia cauſa traditus ſit ſeruus, ut ma-*

numit-

numittatur. Hæc duplicatio reprobatur l.1.C. si mancip. ita alien. ut manu. his uerbis: Si posteaquam te Patroclus Hermiæ donationis causa dedit, lege dicta, ut si quindecim annis continuis seruisses, ad libertatem perducereris, ita ut ciuis Romanus esses: tempore perafcto (si modò Patroclus non contrariæ uoluntatis fuerit, aut etiamsi iam decesserit) ad libertatem peruenisti: quoniam placuit non solum ad uenditos, sed etiam ad donatos eam legẽ ut manumitterentur, pertinere. Nec te potuit translato semel dominio in Hermiã postea alij Patroclus uẽdere. Et ideo non de præstanda tibi libertate, quã ex cõstitutione iam fueras adeptus, litigare debuisti: sed libertatem quam obtinueras, defendere. *Concordat l.8.ff. qui sine manumiss. cuius uerba uide s̃.dupl. 5. Sexta duplicatio est: Nisi uxori à marito seruus ita sit donatus, ut manumittatur. Hæc duplicatio approbatur l. 7 §. uxori.ff.de donat. inter uirũ & uxor. his uerbis:* Vxori quis donauit seruũ ita, ut eum intra annũ manumitteret: an si mulier non obtẽperet uolũtati, cõstitutio diui Marci imponat ei libertatẽ, si uir uel uiuit, uel etiã diẽ suũ obijt? Et ait Papinianus, cũ Sabini sententia sit recepta, qui putat tunc fieri seruũ eius cui donaretur, cõ libertas cœperit imponi: ideoq; nec si uelit mulier, post exactũ tẽpus possit manumittere: rectè dici non esse constitutioni locum, nec uoluntatẽ mariti posse cõstitutioni locũ facere, cõ propriũ seruõ ipse possit manumittere. Quæ sententia mihi quoq; probatur: quia uenditor siue donator nõ sibi legẽ uolunt imponere, nec possunt, sed ei qui accepit. Dominio igitur penes se remanente, nequaquã effectũ habebit cõstitutio. *Septima duplicatio est: Nisi seruus alij sit obligatus. Hæc duplicatio reprobatur l. 6. ff. qui sine manumiss. cuius uerba cũ alijs huc pertinẽtib. uide s̃. cap. 6. except. 11. repl. 4. Octaua duplicatio est: Nisi tempus manumittendi in mortẽ emptoris sit collatũ. Hæc duplicatio reprobatur l. ult. ff. de seruis exportandis, hisce uerbis:* Cũ uenderet Pãphilã & Stichũ, uenditioni inseruit pactũ conuẽtũ, ut ne ea mancipia Pamphila & Stichus, quos minori precio uẽdidit, alterius seruitutẽ quã Seij paterẽt, post mortẽq; eius in libertatẽ uocarentur: quęsitũ est, an hęc mãcipia, de quib. inter emptorẽ & uenditorẽ conuenit, post mortem emptoris iure ipso liberata sint? Scæuola respõdit, secũdũ cõstitutionẽ diui Hadriani super hoc prolatã, Pamphilã & Stichũ, de quibus quęreretur, si manumissi nõ sint, liberos nõ esse. Claudius. Diuus Marcus ex lege dicta libertatis in uẽdẽdo (quãuis non manumissos) fore liberos in semestribus cõstituit, licet in tẽpus mortis emptoris distulit uenditor libertatẽ. *Nona duplicatio est: Nisi tam emptor quã uenditor sine hærede decesserit. Hæc duplicatio approbatur l. 1. ff. qui sine manumiss. his uerbis:* Si seruus uenditus est, ut intra certũ tẽpus manumittatur: etiãsi sine hærede decessisset & uenditor & emptor, seruo libertas cõpetit. Et hoc diuus Marcus rescripsit. *Decima duplicatio est: Nisi ita conuenit, ut seruus uenditus post certũ tẽpus liber esset, non ut eũ emptor manumitteret. Hæc duplicatio reprobatur l. 3. C. si mancip. ita fuerit alienatũ, ut manu. his uerb.* Si Iusta Saturnino puellã nomine Firmã agentẽ tunc annos septẽ, hac lege uẽdiderit, ut cum haberet annos uigintiquinque, libera esset: quãuis factũ ab emptore pręstandæ libertatis pacto non sit insertũ, sed ut libera esset expressum: tamen constitutioni diuorum Marci & Cõmodi in semestribus scriptę locus est. Ideoq; impleto uicesimoquinto anno Firma libera facta est: nec obest ei quòd uicesimo septimo anno manumissa est, quę iam ex cõstitutione libera erat: & is quem post uicesimũquintũ annũ ex te cõceptũ enixa est. *Vndecima duplicatio est: Nisi multo post tẽpus, quo manumitti debuit, elapsum, seruus se manumitti petierit. Hæc duplicatio reprobatur uerbis iã propositis hisce:* Nec obest ei quòd uicesimo septimo anno manumissa est, &c. *Hæc de prima propositæ exceptionis replicatione, eiusq; duplicationibus sint dicta. Altera propositæ exceptionis replicatio est: Nisi dominus pro libertate serui pecunia accepta, seruũ nõ manumiserit. hoc enim casu seruus ipso iure liber efficitur. Quæ replicatio approbatur l 38. §.1. ff. de liberali causa, his uerbis:* Paulus respondit, cõstitutionẽ quidẽ diui Marci ad eorũ mancipiorũ libertatẽ pertinere, quæ hac lege uenissent, ut post tẽpus manumitterentur: sed eundẽ fauorẽ libertatis cõsequẽdæ causa etiã eam mereri, pro qua dominus precium accepisset, ut ancillã suam manumitteret: cum idem etiã libertã habiturus esset. *Concordat l. 4. C. si mancipiũ ita fuerit alien. ut manu. his uerbis:* Si is qui precium pro te acceperat, ut statuto tẽpore te libertati donaret, morã repromissę libertati pręstitit: ex eo tempore te liberã esse effectam manifestum est, ex quo cum possit dari libertas, non est præstita: & ideo ex te natos ingenuos uideri, non incertæ opinionis est. *Tertia replicatio est: Nisi is qui ex causa fideicõmissi libertatẽ debet, latitet, uel aliàs manumittere nolit. tunc enim decreto prætoris interposito seruus liber efficitur sine manumissione. Quæ replicatio approbatur, simul & distinguitur per ea quæ habẽtur s̃.lib. prox. cap. 1. quæst. 4 reg. 8. except. 1.*

Quarta replicatio est: Nisi directa in testamẽto libertas sit relicta. nam nec hoc casu manumissione alia est opus. Quæ replicatio approbatur l. 4. §. hi qui ad. ibi: qui autem nolunt. ff. de fideicom. libertatib. de

qua

quis re uide item suprà eod. cap. except. 7. repl. 6. dupl.21.

XXX. EXCEPTIO: *Nisi instrumentum manumißionis nullum interuenerit, uel id quod interuenit, amissum sit. Hæc exceptio reprobatur l. 25. C. de liberali causa, his uerbis:* Sicut instrumenta prætermissa manumißionis rectè factæ nullum adferunt præstitæ libertati præiudicium: ita si seruum ad libertatem produxisti, instrumentorum amißio nihil ei nocere potest.

XXXI. EXCEPTIO: *Nisi testamentum, in quo libertas relicta est, ruptum uel irritum sit factũ. Hæc exceptio approbatur per ea quæ dicta sunt š. cap. prox except. 36.*

XXXII. EXCEPTIO: *Nisi cũ mortis causa seruus manumissus esset, manumissor conualuerit. Hæc exceptio reprobatur l. 15. ff. de manumißionib. cuius uerba uide š. except. 3.*

XXXIII. EXCEPTIO: *Nisi causa ob quã manumißio facta est, non sequatur. Hæc exceptio reprobatur exemplo l. 51. §. fin. ff. de fideicom. libertat. his uerbis:* Si matrimonij causa quis manumittere rogatus est, nõ est cogendus eá uxoré ducere: sed sufficit fideicommissa libertas.

XXXIIII. EXCEPTIO: *Nisi cũ alicui tanquam pedissequæ libertas relicta esset, ea mortis testatoris tempore pedissequa esse desierit. Hæc exceptio reprobatur l. 59. in prin. ff. de manumiß. test. his uerbis:* Titia seruis quibusdam & ancillis nominatim directas dedit libertates, deinde ita scripsit: Et pedissequas omnes, quarum nomina in rationibus meis scripta sunt, liberas esse uolo: quæsitum est, an Eutychia, quæ testamẽti facti tempore inter pedissequas libertaté acceperat, mortis autem tempore inueniatur actori in contubernio tradita, ex generali capite pedissequarum libertaté consequi poßit? Scæuola respondit, nihil impediri libertatem pedissequæ, quæ mortis demũ tempore pedissequa esse desijt.

XXXV. EXCEPTIO: *Nisi ancilla, quæ cũ filijs libera esse iussa est, filios non habeat: uel ij quos habet, ad libertatem peruenire non poßint. Hæc exceptio reprobatur l. 13. §. sed etsi. ff. de manumiß. test. his uerbis:* Si ancilla cum filijs libera esse iussa sit, etsi nullos habet, erit libera: uel si habeat quidem, filij autem eius ad libertaté peruenire non possunt. Idem erit dicendũ, etsi ipsa libera esse non poßit, ut filij eius ad libertatem perueniant. nam hæc adiectio, CVM FILIIS, non facit conditionem: nisi mihi proponas aliam sententiam testatoris fuisse. tunc enim pro conditione erũt hæc uerba accipienda. Conditionem autem non facere, argumento est edictũ prętoris, quo ita cauetur: Ventrem cum liberis in possesßionem esse iubebo. placet enim, etsi nulli de liberis sint, uentrem tamen ex edicto in possesßionem esse mittendum. *Plura de exceptione proposita uide in Comment. de legatis cap. 30. quæst. 2. specie 4.*

XXXVI. EXCEPTIO: *Nisi cũ libertas seruo relicta esset, cum alius, puta Titius sedecim annorum esset, Titius mortuus sit, antequã sedecim annorum sit factus. Hæc exceptio reprobatur l. 16. ff. de manumiß. testam. his uerbis:* Si ita scriptũ fuerit, Cum Titius annorum triginta erit, Stichus liber esto, eiq; hæres meus fundũ dato: & Titius antequam ad annum tricesimũ peruenerit, decesserit: Sticho libertas competet, sed legatum nõ debebitur. nam si fauore libertatis id receptum est, ut mortuo Titio tempus superesse uideatur, quo impleto libertas contingat, circa legatum defecisse conditio uidetur. *Concordat l. 23. §. etiam. ff. de fideicom. libertat. his uerbis:* Etiam fideicommissaria libertas à filio post certam ætatem eius data, si ad eam puer non peruenit, ab hærede filij præstituta die reddetur. Quam sententiam iure singulari receptam, ad cætera fideicommissa relicta porrigi non placuit. *Concordat item l. 41. §. libertatem, in fine. ff. eod. tit. cuius uerba uide j. in Comment. de legatis cap. 32. condit. 8. regul. 2. except. 4. repl. 3. Concordat item l. 19. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Si seruus liber esse iussus sit, & legatũ ei datum, Si filius decimum quartum annũ cõpleuerit: et filius antè decesserit: libertas fauore competet die ueniente, legati autem conditio deficit. *Concordat item l. 10. C. de fideicom. libertat. his uerbis:* Fideicommissaria quidem libertas ita tibi relicta, cum testatoris filius ad annum uicesimum quintũ peruenisset, non intercidit, licet hæredem intra præstitutam ætatem decesßisse proponas: tempore quidem quo si uiueret, præfinitá ætatem impleturus foret, spem libertatis non intercidere uetus placitum est. Ait Imp. Tempore quidem quo si uiueret, &c. *Hæc concordant ea quæ habentur in Comment. de legatis cap. 18. reg. 3. excep. 2. cũ sequentib. Sed proposita exceptio replicatio potius est j. exc. 38. repl. 23. notãda.*

XXXVII. EXCEPTIO: *Nisi cũ post mortem Titij tanquam hæredis libertas relicta esset, Titius hæres non extitit. Hæc exceptio reprobatur l. 67. in fine. ff. de leg. 2. cuius uerba uide š. except. 14. repl. 2.*

DE EXCEPTIONIBVS ADVERsus manumißionem, & libertatis dationem, sumptis ex ijs, quæ circa conditionem, sub qua libertas relicta est, contingunt. Cap. IX.

XXXVIII. EXCEPTIO: *Nisi conditio, sub qua libertas relicta est, defecerit, uel nondum extiterit. Hæc exceptio approbatur l. 3. in prin. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Statuliberos conditioni parêre

parêre oportet, si nemo eos impediat, & sit conditio possibilis. Concordat l. 61. §. etsi ita in testamento. ff. de manumiss. testam. cuius uerba uide ī. cap. 7. except. 63. Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi non per eum cui libertas relicta est, sed per alium steterit, quo minus conditio impleatur. Hæc replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce: Si nemo eos impediat. Concordat d. l. 3. in prin. his uerbis: Sed si in hęredis persona iussus sit parêre conditioni: quid dici debeat? & siquidem paruit conditioni, statim liber est etiam inuito hærede. Quòd si non patitur hæres pareri: puta, offert decem quæ dare iussus erat: procul dubio liber est: quia per hæredē stare uidetur, quo minus conditionem impleat: & parui refert de peculio ei offerat, an ab alio accepta. Receptum est enim, ut seruus peculiares quoq; numos ei dando perueniat ad libertatem: siue ipsi hæredi, siue alij dare iussus est. Concordat d. l. 3. §. cum igitur. ibi: etsi eum. cuius uerba uide ī repl. prox. item concordat d. l. 3. §. non solum, his uerbis: Non solum autem, si dare iussum prohibeat, statuliber ad libertatē perueniet: uerùm etiam si ascendere Capitolium iussum, ascendere uetet: & item si Capuæ dare iussum, Capuam ire prohibeat. nam qui prohibet seruum proficisci: intelligendus est impedire magis uelle libertatem, quàm operis serui uti. Sed etsi iussum cohæredi dare, non patiatur unus ex hæredibus dare: æquè liber erit. Sed is cui iussus erat dare, & liber esse, familiæ Erciscundę iudicio ab eo qui impedit, cōsequetur, quod sua intererat statuliberum non esse prohibitum. Concordat item d. l. 3. §. non solum, his uerbis: Non solum autem si hęres moram facit libertati: sed etsi tutor, uel procurator, uel alius quiuis, in cuius persona conditioni parendum est, libertatem competere dicemus. Et sanè hoc iure utimur in statulibero, ut sufficiat per eum non stare, quo minus conditioni pareat. Concordat item d. l. 3. §. si quis hæredi. cuius uerba uide ī. except. 55. repl. 1. concordat item d. l. 3. §. fin. his uerbis: Item si hæredi seruire iussum statuliberum hæres uendidit, & tradidit: credo statim ad libertatem peruenire. Item concordat l. 4. §. si duobus, in fine. ff. de statuliberis. cuius uerba uide ī. except. 48. repl. 3. concordat item l. 20. §. is cui, in fine. ff. eod. tit. cuius uerba uide ī. repl. 7. item concordat l. 28. in prin. ff. eod. tit. cuius uerba uide ī. except. 55. repl. 1. Sed & plures propositæ replicationis species & exempla uide in Replicationibus proximè sequentibus. Planè huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi per alium quàm hæredem stet, quo minus conditioni pareatur. Hæc duplicatio reprobatur l. 3. §. non solum autem si hæres. ff. de statuliberis. cuius uerba uide paulo superius. Planè admittitur duplicatio proposita primùm, si alieno seruo libertas sub conditione relicta sit ab hærede redimendo. tunc enim quamuis nec per seruum, neque per hæredem, sed per alium stet quo minus conditioni pareatur: non habetur ea pro impleta. Quæ distinctio habetur l. 55. ff. de manumiss. test. his uerbis: Libertate sub conditione data huc iam decursum est, ut si per statuliberum nō stet, quo minus conditioni pareat: quamuis ne per hæredem quidem stet, tamen ad libertatē perueniat. Quod credo responderi oportere, etsi per fideicommissum utiq; hęreditarijs seruis libertas data fuerit. Non absurdè & de hæredis seruis idem dicetur. De his autem quos redimendos habebit, non iniustè dubitamus: siquidē eo casu iniquū erit hæredem perinde compelli debere redimere eos, atq; si conditio impleta esset: quod fortè dominus prohiberet conditioni parêre, ut precium perciperet, nec conditionem prorogaret. Secundò admittitur duplicatio proposita, si per tutorem eius cui dandum est, stet quo minus detur, seruusq; cū eo colludat. Quæ distinctio approbatur l. 22. §. nam quod alioquin. ff. de manumiss. testam. cuius uerba uide in Comment. legatorum cap. 32. cond. 8. reg. 2. except. 2. repl. 3. Secunda duplicatio est: Nisi conditio non in dando neq; in faciendo, sed in aliquo casu consistat. Hæc duplicatio reprobatur l. 33. §. 1. ff. de fideicom. libert. cuius uerba uide ī. lib. prox. cap. 1. quæst. 4. reg. 8. except. 1. repl. 2. Tertia duplicatio est: Nisi hæres, per quem stat, quo minus conditioni pareatur, filius sit defuncti. Quæ duplicatio itidem reprobatur d. l. 33. §. imò etiā. cuius uerba uide ī. d. rep. 2. Quarta duplicatio est: Nisi cū seruus annua, bima, trima die dena cōditionis implendæ causa dare iussus esset: primo tantum anno per hæredem steterit, quo minus decem oblata acciperet. Quæ duplicatio approbatur l. 3. §. Stichus. ff. de statuliberis, his uerbis: Stichus annua, bima, trima die denos aureos hæredi si dederit, liber esse iussus est: si prima pensione steterit per hæredē, quo minus acciperet decē, expectandam esse trimā pensionē placet: quia & tempus adiectū est, & adhuc supersunt duæ pēsiones. Sed si eadem decē sola habeat, quę obtulit ad primā pensionē: an etiam ad sequentem quoq; prosit, si offerat decem: an et ad tertiā, si sequens pensio nō sit accepta? Et puto sufficere hæc eadem, & pœnitentiæ hæredis locū non esse. quod & Pomponius probat. Huius duplicationis triplicatio hæc est: Nisi triginta simul offerens, seruus ab hærede non admittatur. Quæ triplicatio approbatur d. l. 3. §. quid si seruus. cuius uerba uide ī. except. 60. repl. 1. Quinta duplicatio est: Nisi non solū conditio, sed etiā tēpus libertati sit adiectū, uel tacitè insit. tunc enim, quamuis nō per seruū stet, quo minus cōditioni pareat: tamen tempus quoq; est expectandum, ut liber fiat. Quæ duplicatio approbatur uerbis iā propositis

hisce;

hisce: Quia & tempus adiectum est, &c. *Concordat d.l.3.§.si ita sit, his uerbis:* Si ita sit libertas seruo data, Si quinquennio hæredi meo seruierit, deinde eum hæres manumiserit: statim liber fit, quasi per eum sit effectum, quo minus ei seruiat: quamuis si non pateretur eum sibi seruire, non statim perueniret ad libertatem, quasi quinquenniũ prætenjsset. Ratio huius rei euidens est: manumissus enim amplius seruire nõ potest. at is quem quis non patitur sibi seruire, postea pati potest intra quinquennij tẽpus. Atquin iam quinquennio ei seruire non potest: sed uel minus potest. *Concordat l. 20.§.quædam. ibi: sed etsi hæres. ff. eod. tt. cuius uerba uide J. except. 60. concordat item J. repl. 7. duplic. 5. Huius duplicationis triplicatio prima hæc est: Nisi cùm seruo ita libertas esset relicta, Si hæredi per quinquennium seruierit, hæres seruum manumiserit. Quæ triplicatio ex uerbis d. §. si ita sit, iam propositis constat. Secunda triplicatio est: Nisi cum ancillæ libertas esset relicta ita, si tres peperisset, per hæredẽ primus partus sit impeditus. tunc enim non expectatur tempus tertij partus. Quæ triplicatio approbatur d.l. 3. §. penult. his uerbis:* Iulianus libro XVI. Digestorum scripsit Arescusæ: Si libertas ita sit data, si tres seruos peperisset, & per hęredem stetisset, quo minus pareret (puta quòd ei medicamentum dedisset, ne cõciperet) statim liberam futuram esse: quid enim expectamus? Idemq; si egisset hęres, ut abortum faceret: quia & uno utero potuit tres edere. *Sexta duplicatio est: Nisi remota etiam mora hæredis seruus per id quod offert, cõditionem implere non posset. Hæc duplicatio approbatur exemplo l.34. § imperator. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Imperator Antoninus rescripsit, iussum rationes reddere, & liberum esse: si hæres causabitur accipere rationes, nihilominus liberum fore. Quod rescriptum ita accipi debet, ut si reliqua non trahat, liber sit. Quòd si trahat, ita demum, si obtulerit eam quantitatem, quæ refundi debuit ex fide ueritatis. Non enim libertati sufficit hæredẽ in mora fuisse, si non id fiat per statuliberum, quod remota mora libertati aditum daret. Quid enim si ita manumissum Damam, Si in Hispaniam profectus, anno proximo fructus coegerit, liber esto: Romæ retineat hæres, neque proficisci patiatur: nunquid dicturi sumus statim ante fructus coactos liberum fore? nam & cum Romæ stipulatio concipitur ita, Centum in Hispania dare spondes? inesse stipulationi tempus, quo possit in Hispaniam perueniri, nec antè iure placuit agi. Sed si hæres acceptis rationibus, & reliquis computatis, donare se ea statulibero non habenti quod inferat, proscribat, aut etiam literis ad eum missis palàm faciat: conditio libertatis impleta uidebitur. Quid ergo, si neget se reliqua cõtraxisse, atq; ideo, quia per hęredem steterit ut accipiat rationes, liberum factum: hęres autem neque se fecisse moram, & reliqua debere statuliberum contendat? apud eum qui de libertate cognoscit, an conditio sit impleta, constabit: cuius officio continebitur de mora considerare, nec minus computare rationes: & si reliqua trahi comperent, non esse liberũ pronunciare. Sed si nunquam negauit reliqua debere: cum autem conueniat hæredem, & rationes offerre professus sit, & refusurus quidquid in reliquis esse constiterit, & eius pecuniæ reum numerare paratum idoneum obtulerit, & hæres in mora fuerit: sententia pro libertate dicetur. *Huius duplicationis exemplum aliud proponitur l. 18. ff. eod. tt. his uerbis:* Si triennio dare dena iussus, primo anno uiginti obtulerit: non accipiente hærede, non statim liber est: quia etsi accepisset hæres, nondum liber esset. *Propositæ duplicationis species sunt superiores duæ duplicationes proximæ, ubi etiam huius triplicationes proponuntur.*

Septima duplicatio est: Nisi non impediendæ libertatis causa hæres conditioni moram fecit. Hæc duplicatio approbatur l. 38. ff. de statuliberis, hisce uerbis: Non omne ab hæredis persona interueniens impedimentum statulibero pro expleta conditione cedit: sed id duntaxat, quod impediendæ libertatis causa factum est. *Huius duplicationis triplicatio hæc est: Nisi cũ conditio in dando consisteret, seruus obsignatum illud quod dare iussus est, deposuerit. Quæ triplicatio approbatur l.4. in prin. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Cum hæres reipublicæ causa abesset, & pecuniam statuliber haberet: uel expectare debet, donec redeat is cui dare debet, uel deponere in ædem pecuniam consignatam oportet, quo subsecuto statim ad libertatem peruenit.

Octaua duplicatio est: Nisi hæres postea pœnitentia ductus, ut conditioni pareatur, impedimento amplius non sit, nec seruus conditioni tunc uelit parêre. Hæc duplicatio reprobatur l.3.§. Stichus, in fine. ff. de statuliberis. cuius uerba uide J. dupl. 4. Planè admittitur duplicatio hæc, si cum in parte hæres impedimẽto fuisset, in reliqua parte impedimento amplius non sit. Quæ distinctio approbatur exemplo d.l.3. §. si ita sit. ibi: at is quem quis. cuius uerba uide suprà dupl. 5. uide item J. except. 55. repl. 1. dupl. 1. tripl. 1.

Nona duplicatio est: Nisi hæres seruum decem conditionis implendæ causa ex peculio dare uolentẽ, prohibeat. Hæc duplicatio reprobatur l. 3. in prin. ff. de statuliberis. cuius uerba uide suprà ead. repl. in prin. concordant ea quæ habentur J. except. 44.

Decima duplicatio est: Nisi cum ita libertas Sticho

esset

eſſet relicta, Si Titius Capitolium aſcenderit: Titius aſcendere nolit. Hæc duplicatio approbatur l. 4. §. penult. ff. de ſtatuliberis, hiſce uerbis: Ita liber eſſe iuſſus, Si Titius Capitolium aſcenderit. Si Titius noluerit aſcendere, impeditur libertas. Idemq; iuris eſt in ſimilibus cauſis & conditionibus. *Vndecima duplicatio eſt: Niſi cum duo idem facere iuſsit eſſent, unus ſolidum fecerit: uel cum teſtator utrunq; facere noluiſſet, alter ceſſet. tunc enim in alterius quoq; perſona deficit conditio. quæ replicatio approbatur l. 13. in prin. ff. de manu. teſtam. cuius uerba uide §. except. 40. Hæc de primæ propoſitæ exceptionis replicatione ſint dicta. Sed & plura eius exempla, nec non duplicationes uide in proximè ſequentibus replicationib. Secunda replicatio eſt: Niſi cum ſeruo ſub conditione dandorum decem libertas eſſet relicta, hæres noluit uel ſoluere ſeruo, uel à debitoribus peculiaribus exigere, ut ſeruus decem ſoluere poßit. Hæc replicatio ſpecies eſt præcedentis, approbaturq; l. 3. §. inde quæritur. ff. de ſtatuliberis, hiſce uerbis:* Quæritur, ſi fortè debeatur pecunia huic ſeruo uel ab hærede, quòd in domini rationem plus erogauerit, uel ab extraneo: nec uelit hæres debitorem eõ uenire, uel ſtatulibero ſoluere pecuniam: an debeat ad libertatem peruenire, quaſi moram per hæredem patiatur? & aut legatum huic ſtatulibero fuit peculium, aut nõ legatum fuit peculium: Seruius ſcribit, moram eum libertatis paſſum ob hoc ipſum, quòd ei aliquid ex ratione dominica deberetur, nec ei ab hærede præſtaretur: quam ſententiam et Labeo probat. Idem Seruius probat, etſi in eo moram faciat hęres, quòd nolit exigere à debitoribus. nam peruenturum ad libertatem ait. Mihi quoq; uidetur uerũ quod Seruius ait. Cum igitur uerã putemus ſententiam Seruij: uideamus an etſi non fuerit peculium prælegatũ ſeruo, idem debeat dici? conſtat enim ſtatuliberum de peculio poſſe dare, uel ipſi hæredi dare iuſſum, uel alij. Etſi eum dare impediat, perueniet ſtatuliber ad libertatem. Deniq; etiam remedij loco hoc monſtratur hęredi domino ſtatuliberi, ut eum extraneo iuſſum dare prohibeat, ne & numos perdat cum ſtatulibero. Proinde defendi poteſt, etſi non uult exigere, uel ipſe ſoluere, ut hic habeat, unde conditioni pareat, libertatem competere. Et ita quoq; Caſsius ſcribit. *Tertia replicatio eſt: Niſi cum libertas ſeruo relicta eſſet ſub cõditione dandorum decem, ſeruus ſine peculio ſit uenditus, uel uenditor peculium retinuerit. Hæc replicatio approbatur l. 3. §. ſi quis iuſſum. ff. de ſtatuliberis, hiſce uerbis:* Si quis iuſſum ſeruum decẽ dare, & liberũ eſſe, uendiderit ſine peculio: utrũ ſtatim liber ſit, quaſi prohibitus uideatur de peculio dare, hoc ipſo quòd ſine peculio diſtractus eſt: an uerò cũ fuerit prohibitus peculium tangere? Et puto tunc demum liberum fore, cum uolens dare prohibeatur, nõ ſtatim ubi uenit. *Cõcordat l. 35. ff. eod. tit. his uerbis:* Non uidebitur per ſtatuliberum ſtare, quo minus cõditio libertatis exiſtat, ſi de peculio quod apud uenditorem ſeruus habuit, pecuniam conditionis offerre non poſsit. ad alienũ enim peculiũ uoluntas defuncti porrigi nõ potuit. Idem erit, etſi cũ peculio ſeruus uenierit, & uẽditor fide rupta peculium retinuerit: quãquam enim ex empto ſit actio, tamen apud emptorem peculium ſeruus non habuit. *Quarta replicatio eſt: Niſi decem dare iuſſus operari à domino prohibeatur. Hæc replicatio reprobatur l. 3. §. ſi quis ſeruum. ff. de ſtatuliberis, hiſce uerbis:* Si quis ſeruum iuſſum decem dare, & liberũ eſſe, operari prohibeat: uel ſi quod ex operis ſuis meretur, hęres ei abſtulerit: uel ſi quod ex mercedibus ſuis coegit, hæredi dederit: an ad libertatẽ perueniat? & puto, ſi quidẽ ex operis dederit, uel undecunq; dederit, ad libertatẽ peruẽturum. Quòd ſi prohibeatur operari, nõ fore liberũ arbitror, quia operari domino debet. Planè ſi ei allata fuerit pecunia ex operis collecta: liberũ fore arbitror, quia de peculio dare prohibetur. *Planè admittitur replicatio propoſita, ſi teſtator uel ex operis ut decem det iuſsit. quæ diſtinctio approbatur ibidem, his uerbis:* Sanè ſi teſtator uel ex operis ut det iuſsit: prohibitum operari ad libertatem peruenturũ non dubito. *Quinta replicatio eſt: Niſi dominus ſeruo ſub conditione dandorum decem manumiſſo, id quod ex operis meretur, abſtulerit. Hæc replicatio approbatur uerbis iã propoſitis hiſce:* Planè ſi ei ablata fuerit pecunia ex operis collecta, liberum fore arbitror, quia de peculio dare prohibetur. *Sexta replicatio eſt: Niſi cum libertas ſeruo relicta eſſet ſub hac conditione, Si hæredi ſeruierit, hæres ſeruum uendiderit. Hæc replicatio approbatur l. 3. §. fin. ff. de ſtatuliberis, hiſce uerbis:* Si hæredi ſeruire iuſſum ſtatuliberũ hæres uendidit, & tradidit: credo ſtatim ad libertatem peruenire. *Septima replicatio eſt: Niſi is cui conditionis implendæ cauſa dandum uel faciendum fuit, deceſſerit. Hæc replicatio approbatur l. 20. §. is cui. ff. de ſtatuliberis, hiſce uerbis:* Is cui ſeruus pecuniã dare iuſſus eſt, & liber eſſe, deceſsit: Sabinus ait, ſi decem habuiſſet parata, liberum fore: quia non ſtaret per eum, quo minus daret. Iulianus autem ait, fauore libertatis conſtituto iure hũc ad libertatem peruenturum, etiamſi poſtea habere cœperit decẽ. Adeò autẽ cõſtituto potius iure, quã ex teſtamẽto ad libertatem peruenit, ut ſi eidẽ & legatum ſit, mortuo eo cui dare iuſſus eſt: ad libertatẽ quidem perueniat, non autem & legatũ habiturus ſit. Idq; & Iulianus putat, ut in hoc cæteris legatarijs ſimilis ſit. Diuerſa

causa est eius quem hæres prohibet conditioni parêre. hic enim ex testamento ad libertatem peruenit. *Concordat l.39.§.si Stichus. ff.eod.tt. his uerbis:* Si Stichus Attiæ mille numos dederit, liber esto: Attia uiuo testatore decesserat: non posse statuliberum esse, Labeo & Ofilius responderunt. Trebatius, si ante testamétum factum Attia decessisset, eundem postea liberũ futurum. Labeonis & Ofilij senréria rationem quidem habet: sed hoc iure utimur, ut is seruus ex testamẽto liber sit. *Propositæ replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi tẽpore mortis eius cui dare iussus est, seruus decem nõ habuerit. Hæc duplicatio reprobatur uerbis d. §. is cui, iam propositis. Secunda duplicatio uidetur esse: Nisi uiuo testatore mortuus sit is, cui conditionis implendæ causa pecunia fuit danda. Et hæc duplicatio reprobatur uerbis d. §. si Stich⁹, iã propositis. Tertia duplicatio est: Nisi persona, cui dare iussus est seruus, non sit proprio nomine demonstrata, sed hæredi uel simili dare iussus sit. hoc enim casu etiam hærede mortuo, eius hæredi dandum est. quæ duplicatio approbatur l.34. in prin. ibi: prior causa. ff. de statuliberis. cuius uerba uide J. repl. 9. Concordant ea quæ habentur J. ex. 41. repl. 4. Quarta duplicatio est: Nisi is cui dare uel facere iussus est, in testamento suo cauerit, ut hæredibus suis detur uel fiat. hoc enim casu morte eius, cui dare iussus est seruus, nõ excusatur. quæ duplicatio approbatur l.40. §. Pamphilo ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Pamphilo liberto, quem hæredẽ ex parte instituerat, Stichum seruum prælegauerat, & ei libertatẽ his uerbis dederat: Ita, ut si tibi ex die mortis meæ per annos continuos quinq;, menstruos sexagenos dederit, tunc eum manumittas. Pamphilus ante quinquennium moriens, hæredibus institutis filio & uxore, de eodẽ Sticho ita cauit: Stichus seruus, qui mihi testamẽto patroni mei certa cõditione relictus est, iubeo det, præstet filio & uxori meæ sine ulla controuersia, & eum peracto tempore manumittant: quæsitum est, si Stichus sexaginta mẽstruos non præstiterit, an impleto quinquẽnio fideicõmissa libertas ei debeatur? Scæuola respondit, nisi præstitisset, fideicõmissam libertatem non deberi. *Quinta duplicatio est: Nisi libertatis datio non solùm cõditionem, sed & tempus habeat adiectum: tunc enim non nisi tempore illo expleto cõpetit libertas. Hæc duplicatio approbatur l.3. §. seruire. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Seruire Titio anno, & liber esse iussus Titio mortuo, non statim liber fiet: sed cũ annus transierit, quòd uideatur non tantùm sub conditione, sed etiã ex tempore data libertas. Etenim absurdum est, maturius eum liberum fieri, cum cõditionem non implet: ex qua liber futurus foret, si eam expleret. *Cõcordat l.38. §. fin. ff. de liberali causa, his uerbis:* Caius Seius Stichum seruum Lucio Titio uendidit, ita ut Titius Stichum post triennium manumitteret, si cõtinuo triẽnio seruisset. Sed nondum exacto tempore triennij, Stichus fugit, & post aliquantulum temporis defuncto Titio reuertitur: quæro an obstet Sticho ad consequendã ex uẽdirione libertatem, quòd ante triẽnium discesserit? Paulus respondit, secũdum ea quæ proponuntur, expleto tẽpore, post quod Stichus manumitti debuit, libertatem ei competijsse. *Similem duplicationem uide ĩ repli. dupl. 5. Sexta duplicatio est: Nisi ante mortem eius cui dandum uel faciendum fuit, mora à seruo facta sit, quo minus datum uel factũ sit. Hæc duplicatio ipso quidem iure reprobatur: uerùm eius triplicatio est in eo, qui cum seruire debebat, fugerit. quæ triplicatio constat ex uerbis iam propositis. cuius ratio est, quòd etiam post fugam seruiendi tempus & conditio possit impleri, secundum ea quæ proponũtur J. exc. 56. repl. 1. Octaua duplicatio est: Nisi seruus ab eo cui dare iussus est, sit alienatus. hoc enim casu ei cui alienatus est, dare tenetur, quãuis alter sit mortuus. quæ duplicatio approbatur per ea quæ habentur J. except. 41. repl. 5. Hæc de septima replicatione, eiusq; duplicationib. sint dicta. Octaua replicatio est: Nisi seruus ualetudine uel alia iusta causa sit impeditus, quo minus conditioni paruerit. Hæc replicatio approbatur l.4. §. Stichus. ibi: Sed etsi quibusdã. ff. de statuliberis. cuius uerba uide J. except. 56. repl. 3. Nona replicatio est: Nisi is cui pecunia cõditionis implendæ causa danda est, eam seruo remiserit. Hæc replicatio approbatur l.34. in prin. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Seruus si hæredi decẽ dederit, liber esse iussus est. Statuliberum eũ hæres manumisit, ac postea defunctus est: hæredis hæredi dãda pecunia nõ est. quod enim placuit, hæredis hæredi dari oportere, tunc memineris locũ habere, cùm prior hæres dominus accepturus pecuniam fuerit. Quæ causa facit ambulatoriã (ut ita dixerim) conditionẽ. Duæ sunt enim causæ, per quas in hæredis primi persona conditio impletur: dominij ratio, itẽ demonstratio personæ: prior causa trãsit in omnẽ successorẽ, ad quem peruenerit statuliber per dominij translati continuationẽ: sequens personæ dũtaxat eius qui demõstratus est, adhæret. *Concordat d. l. 34. §. sed si hæres. cuius uerba uide ĩ. repl. 1. dupl. 6. Decima replicatio est: Nisi seruus fideiussores dederit de conditione implenda. Hæc replicatio reprobatur l.5. §. fin. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Statuliber qui nõ rationes reddere, sed pecuniã iussus est dare: numerare debet, nõ fideiussores dare. *At Iurisconsultus:* Qui nõ rationes reddere. *Ergo si rationes reddere iussus, seruus fideiussores obtulerit, de reliquo soluendo post rationes redditas, audiendus est. quod approbatur etiam l.34. §. fin. ff. eod. tt. cuius uerba uide ĩ. repl. 1. dupl. 6. Vndecima replicatio est: Nisi seruus hæredi decẽ dare iussus, in tãtum locupletiorem fecerit hæreditatẽ. Hæc*

replicatio

replicatio approbatur l. 15. in prin. ff. de statuliberis, hisce uerbis: Mortuo hærede, si statuliber locupletiorē hæreditatē tanta pecunia, quantam date iussus fuit, fecerit: ueluti creditoribus soluendo, cibaria familiæ dādo: statim eum ad libertatem esse uēturum Africanus existimauit. *Duodecima replicatio est: Nisi is cui seruus dare iussus est, seruo tantum debeat. Hæc replicatio approbatur l. 20 §. quod si hæredi. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Si hæredi date iussus est decem, & eā summam hęres debeat seruo: si uelit seruus eam pecuniā compensare, erit liber. *Decimatertia replicatio est: Nisi sub conditione hæres simul & liber esse iussus sit. tunc enim etiā deficiente conditione fit liber, quamuis nō hæres. quæ replicatio approbatur l. 2. §. si in primis. ibi: planè si cōditio. ff. de statuliberis. cuius uerba uide 5. cap. prox. except. 18. distinct. 2. concordat l. 4. §. sed hoc quantum. ff. de reb. ind. auth. possid. cuius uerba uide 8. lib. 8. cap. 6 quæst. 2. causa 4. concordat item l. 26. ff. de manumiss. test. cuius uerba uide 5. cap. prox. except. 36. Concordat item l. 1. ff. eod. tit. his uerbis:* Si quis ita hæredem instituerit: Titius hæres esto: Si Titius hæres nō erit, Stichus hęres esto: Stichus liber esto nō esse Stichū liberū Aristo ait, Titio hęrede existēte. Mihi uidetur posse dici liberū fore: quasi non utiq; alio gradu acceperit libertatē, sed dupliciter. quo iure utimur. *Cōcordat itē l. 14. ff. eod. tit. his uerbis:* Cū seruus purè liber scribitur, & hæres sub conditione: placet deficiente cōditione habere eum libertatē. *Decimaquarta replicatio est: Nisi conditio non in continenti, sed ex interuallo libertati sit adiecta. Hæc replicatio approbatur l. 52. ff. de manumiss. testam. his uerbis:* Impp. Seuerus et Antoninus Missenio Frōtoni: Testamento militis his uerbis adscripta libertate, Stephanum seruum meum liberū esse uolo uel iubeo: adita hæreditate libertas competit. Et ideo ea quæ postea adiecta sunt: Sic tamen ut cum hærede meo sit, quoadusq; iuuenis sit. Quod si noluerit, aut contempserit, iure seruitutis teneatur: ad reuocandam libertatem, quæ competijt, non sunt efficacia. Idem & in paganorum testamentis obseruatur. *Decimaquinta replicatio est: Nisi fideicommisso libertatis repetito conditio antea libertati adiecta non sit repetita. Hæc replicatio approbatur in casu l. ult. ff. de fideicommiss. libertat. his uerbis:* Lucius Titius testamento ita cauit: Si quos codicillos reliquero, ualere uolo. Si quis mihi ex Paula, quæ uxor mea fuit, intra decem menses natus, nataue erit, ex semisse hæredes sunto, Caius Seius ex semisse hæres esto. Stichum & Pamphilum seruos meos & Erotem & Diphilum peto, & fidei hæredum committo, ut cum ad pubertatem liberi mei peruenerint, manumittant. Deinde nouissima parte ita cauit: Quòd si mihi liberi nati non erunt, aut intra pubertatem decesserint, tūc heredes ex paribus partibus sunto Mutius & Mæuius. Legata quę priore ex testamento, quo filios & Seium hæredes institui, reliqui, præstari uolo & à sequentibus hæredibus. Deinde codicillis ita cauit: Lucius Titius hæredibus primis & substitutis salutem: Peto ut ea quæ testamento caui, legaui, & ea quæ codicillis caueto, legauero: præstetis. Quæro, cum liberi Lucio Titio nati non sint: an Sticho, & Pamphilo, & Eroti, & Diphilo seruis confestim fideicommissa libertas præstari debeat? Marcellus respondit, conditionem, quæ libertati eorū, de quibus quæreretur, si filij hæredes extitissent, apposita esset, repetitam non uideri. Ideoque confestim libertatem præstandam esse, & à primis, & à substitutis hæredibus. Nam (ut suprà scriptum est) petijt, ut quæ testamento cauisset, præstarentur. Cauit autem de libertate eorum seruorum: atquin sub conditione cauit: et si alterius generis conditio adesset, expectanda esset. Sed non est uerisimile, ut hoc in ista conditione cogitauerit, cum fidei substitutorum committeret, qui admitti ad hęreditatē non possent, si impleretur conditio. *Decimasexta replicatio est: Nisi sub pluribus conditionibus libertate relicta, quædam extiterint. De hac re uide 7. except. 66. Decimaseptima replicatio est: Nisi cum libertas relicta esset sub hac conditione, Si æs alienum solutum fuerit, creditoribusue satisfactum: hæres locuples fit. Hæc replicatio reprobatur l. 39. §. 1. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Stichus liber esto, quando æs alienum meum solutum, creditoribusue meis satisfactum erit. Quamuis hæres locuples extitisset: non tamen prius Stichum liberum futurum, quàm creditores pecuniam aut satis accepissent, aliosue quo modo sibi cauissent, Labeo & Ofilius responderunt.

Decimaoctaua replicatio est: Nisi sub modo, nō sub conditione libertas sit relicta. Hæc replicatio approbatur l. 20. §. fin. ff. de manumissionibus, his uerbis: Tempore alienationis conuenit, ut homo libertatis causa traditus, post quintum annum impletum manumitteretur, & ut certam mercedem menstruam interea præberet. Conditionem libertatis mercedes non facere, sed obsequio temporariæ seruitutis modum præstitutum esse Papinianus respondit. neque enim in omnibus libertatis causa traditum comparari statulibero.

Decimanona replicatio est: Nisi aliud uolēte eo cui dare iussus est, conditionis implendæ causa dederit. Hæc replicatio approbatur exemplo l. 23. §. fin. ff. de fideicom. libertat. his uerbis: Seruum à filio post quinque annos, si eo tempore diurnā

mercedem filio præstitisset, manumitti uoluit: biennio proximo uagatus, non præstiterat: conditione defectus uidebatur: si tamen hęres filius, aut tutores eius ministerium serui per bienniũ elegissent, eam rem (præterito quòd per hæredem stetisset) impedimento residuæ conditioni non esse constitit. *Vicesima replicatio est: Nisi sub iurisiurandi conditione libertas sit relicta. Hæc replicatio reprobatur l. 12. ff. de manumiss. testam. de qua cũ alijs uide in Comment. de legatis, cap. 31. except. 4. repl. 4. Vicesimaprima replicatio est: Nisi cum ita libertas relicta esset, Si uxori pro parte hæredi placuerit: uxor hæres non existat. tunc enim quamuis dissentiat, nihilominus libertas debetur. quæ replicatio approbatur l. 14. ff. de fideicom. libert. cuius uerba uide s̃. cap. prox. except. 14. repl. 1. Concordat l. 8. C. eod. tt. cuius uerba uide d. repl. 1. Vicesimasecunda replicatio est: Nisi cum ita libertas esset relicta, Si illi placuerit: illi non placuerit contra boni uiri arbitrium. Hæc replicatio approbatur l. 41. §. sorore sua. ff. de fideicõ. libertat. his uerbis:* Sorore sua hærede instituta, de seruis ita cauit, &c. *Concordat l. 46. §. quod si ita. ff. eod. tt. cuius uerba uide s̃. cap. 7. except. 69. in prin. Vicesimatertia replicatio proponitur s̃. cap. prox. except. 36. Vicesimaquarta replicatio est: Nisi conditio sit impleta, datumúe uel factum quod conditione comprehensum est. Hæc replicatio approbatur l. 13. in prin. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Si quis ita libertatem dedisset, Stichus, si hæres meus eum testamento suo non manumiserit, liber esto: secundum uoluntatem defuncti hoc significari uidetur, si testamẽto suo hæres non adscripserit ei libertatem. Quare siquidem hæres libertatem seruo suo testamento dederit, defectus conditione uidebitur. Si non dederit, impleta conditione ultimo uitæ tempore hęredis ad libertatem perueniet. *Concordat l. 3. in prin. ff. eod. tt. cuius uerba uide s̃. repl. 1. in prin. Concordat item l. 7 ff. de manumiss. testam. his uerbis:* Neratius scribit, Eius cui libertas sic data est, Si filius nullus mihi erit cũ moriar, Stichus liber esto: impediri libertatem posthumo nato. Sed dum speratur nasci, utrum in seruitute remanere dicimus, an uerò ex pòst facto respondemus retrò liberũ fuisse nullo filio nato? quod magis arbitror probandum. *Item concordat l. 18. ff. de fideicom. libertat. his uerbis:* Testamento ita cauit, Pamphilus si bene se gesserit in rationibus meis, liber esto: quæsitum est, cùm manente eodem testamento post aliquot annos decesserit, nec ulli querelæ locus de Pamphilo circa rationes patroni sit: an ex testamento libertatem sit consecutus? Scęuola respondit, nihil proponi cur non sit cõsecutus. *Planè propositæ replicationis duplicationes sunt exceptiones proximè sequẽtes. Hactenus igitur de tricesimaoctaua exceptione, eiusq; replicationibus sit dictum.*

XXXIX. EXCEPTIO: *Nisi alius quàm is qui in conditione libertatis comprehensus est, conditionem impleuerit. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 39. §. fin. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Si seruus extraneo operas præstare iussus esset, nullus nomine serui suas operas dando liberare seruum potest. Quod in pecunia aliter obseruatur: utpote cum & extraneus pro eo seruo dando pecuniam, seruum liberaret. *Concordat l. 13. in prin. ibi: faciendo tamen. ff. de manumiss. testam. cuius uerba uide j. except. prox. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi in dando, non in faciendo conditio consistat: tunc enim etiam per alium impleri potest. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Quod in pecunia aliter obseruatur, &c.

XL. EXCEPTIO: *Nisi cum plures conditionis implendæ causa dare facere iussi essent, unus tantum dederit uel fecerit. Hæc exceptio reprobatur l. 13. in prin. usque ad §. sed etsi ancilla. ff. de manumiss. test. his uerbis:* Si ita fuerit seruis duobus libertas data, Si insulam ædificauerint, uel si statuam posuerint: diuidi hæc conditio non poterit. Solummodo illud habebit dubitationẽ, an altero satisfaciẽte satisfactũ uoluntati uideatur, ideoq; ad libertatẽ perueniat? quod magis est, nisi aliud expresserit testator. Faciendo tamen sibi conditionem impleuit, non alteri. Quinimò extinguitur ei conditio. Non enim amplius conditioni parẽre potest, cum semel expleta sit. Idem quæri potest, etsi fabris duobus uel pictoribus, si membrum depinxissent, uel fabricassent nauem, quid adscriptum sit: nam uoluntatis erit quæstio, num alteri alterius facti conditionem iniunxerit. Quæ res efficit, ut si alter cessat, alteri quoq; qui facere paratus est, cõditio deficiat. Quod si ex his quæ scripsit uel dixit, ostendatur cõtentus esse testator, uel alterũ facere: res erit expedita. Nam alter faciendo aut sibi & socio proderit, aut sibi tãtum, prout uoluisse testatorẽ apparuerit. Quæstio hæc & in eo tractatur, si quis libertatẽ dedit seruis duobus, si rationes reddiderint: Iulianus autẽ tractat, si alter reddere sit paratus, alter non sit: an alter per alterũ impediatur? Et rectissimè ait, siquidem separatim rationes gesserunt, sufficere ad libertatem adipiscendã ei qui rationes suas reddit: si uerò simul, non aliâs uideri alterum paruisse, nisi utriusque reliqua exoluerit. In reliquis accipere debemus, ut & ipsa rationum uolumina reddantur. *Planè admittitur exceptio proposita, si testator utrumq; non alterum tantum facere uoluerit. quæ distinctio*

approbatur

approbatur uerbis iam propositis hisce: Nisi aliud expresserit testaror. *Sed & admittitur exceptio proposita, si alter partem, non solidum dederit uel fecerit. quæ distinctio itidem ex uerbis iam propositis constat, deq; ea uide plura J. except. 48. repl. 2. dupl. 1. & 2. Sed & uide de exceptione proposita in Commẽ. de legatis cap. 30. membr. 3. except. 5.*

XLI. EXCEPTIO: *Nisi alij conditionis implendæ causa datum uel factum sit, quàm ei cui dari uel fieri testator uoluit. Hæc exceptio approbatur per ea quæ habentur in Comment. liberationum cap. 4. except. 9. in prin. Eius autem replicatio prima hæc est: Nisi filiofamiliâs dare iussus, patri dederit. Hæc replicatio approbatur l. 6. §. si filiusfam. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Si filius familiâs hæres sit institutus, & statuliber filio dare iussus est, & liber esse: siue filio, siue patri dando peruenit ad libertatem, quia ad patrem emolumentum hæreditatis peruenit. Sed etsi post mortem filij patri detur, quasi hæredis hæredi: liber erit. Nam etsi quis extraneo dare iussus sit, & liber esse, deinde hæredi hæres extiterit: non quasi in extranei persona, sed quasi in hęredis conditioni parebit. *Secunda replicatio est: Nisi uoluntate eius cui dare debet, alij dederit. Hæc replicatio approbatur d. l. 6. §. si seruus, his uerbis:* Si seruus tuus statuliberum emerit: tibi datur quod hæredibus dare iussus est. Sed etsi tuo seruo dederit, si modò is peculiari nomine eum emit, neque ei tu peculium ademisti: puto liberum fore, scilicet, ut eo modo tibi dedisse intelligatur, perinde ac si tua uoluntate cuiuis alij seruorum tuorum dedisset. *Concordat l. 15. in fine. ff. eod. tt. his uerbis:* Sed etsi hæres legem dixisset talem, ut extraneo alicui pecuniam statuliber daret: Africanus respondit, & hoc casu cõuentionem ualere: quia hæredi uideatur soluere, qui uoluntate eius alij soluat. *Tertia replicatio est: Nisi hæredi dare uel facere iussus, tutori hæredis dederit uel fecerit. Hæc replicatio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius replicatio hæc est, Nisi tutor & seruus in fraudem pupilli hæredis colluserint. quæ replicatio approbatur l. 22. in prin. ff. de manumissis testamento. cuius uerba uide in Comment. legatorum cap. 32. conditione 8. reg. 8. except. 2. repl. 3. Quarta replicatio est: Nisi hæredi dare iussus, hæredis hæredi dederit. Hæc replicatio approbatur l. 20. §. hæredi. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Hæredi dare iussum, etiam hæredis hæredi dare posse diuus Hadrianus rescripsit. Sed etsi hoc sensit testator, etiam in legatario dicendum est. *Concordat l. 6. §. si filiusfamiliâs. ibi: sed etsi post. ff. eod. tt. cuius uerba uide s̄. repl. 1. Cõcordat item l. 34. in prin. ff. eod. tt. cuius uerba uide s̄. except. 38. repl. 9. Quinta replicatio est: Nisi ei dederit seruus, cui ab eo cui dare iussus est, est alienatus. Hæc replicatio approbatur l. 6. §. statuliber. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Statuliber parendo conditioni in persona emptoris peruenit ad libertatem. Et sciendum, hoc ad statuliberos omnis sexus pertinere. Non solum autem si euenerit hęc cõditio, ad eum transit qui emit: uerùm etiam ad omnes, quicunque quoquo iure dominiũ in statulibero nacti sunt. Siue igitur legatus sit tibi ab hærede statuliber, siue adiudicatus, siue usucaptus à te, siue traditus, uel quo alio iure tuus factus: sine dubio dicemus pareri conditioni in persona tua posse. Sed & in hærede emptoris idem dicitur. *Concordat l. 27. ff. eod. tt. his uerbis:* Si is cui dare iussus est, redemit statuliberum, eumque rursus alij uendiderit, nouissimo emptori dabit. Iam enim cum ad eum cui dare iussus est, dominium quoq; serui peruenerit, si eum alienet, conditionem quoque ab eo ad emptorem transire, Iuliano placuit. *Concordat item l. 34. in prin. ibi: duæ sunt enim. ff. eod. tt. cuius uerba uide s̄. exception. 38. repl. 9. Concordat item l. 8 §. 1. ff. eod. tt. cuius uerba uide J. except. 49. Planè propositæ replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi partem ei cui dare iussus est, antequam alienaretur, dederit. hoc enim casu uidetur, quòd postea reliquam partem dando ei cui alienatus est, non liberetur. Hæc duplicatio reprobatur l. 6. §. statuliber. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Statuliber decem dare iussus, & liber esse, si quinque datis distractus sit: residua quinque emptori dabit. *Planè si duobus hæredibus dare iussus, ab uno cui quinque soluit, sit alienatus. hoc enim casu emptori quinque dando non liberatur. quæ distinctio approbatur l. 32. ff. eod. tt. cuius uerba uide J. dupl. 7. Secunda duplicatio est: Nisi statuliber seruo alienatus, domino emptoris uel ipsi seruo dederit. Et hæc duplicatio reprobatur d. l. 6. §. si seruus. cuius uerba uide s̄. repl. 2. Tertia duplicatio est: Nisi non in dando, sed in faciendo conditio consistat. Hæc duplicatio approbatur d. l. 6. §. si quis, his uerbis:* Si quis non dare decem, sed rationibus redditis liber esse iussus sit: an ad emptorem hæc conditio transeat uideamus? Et aliâs sciendum est, eas demum cõditiones ad emptorem transire, quæ sunt in dando. Cæterùm hę quæ sunt in faciendo, non transeunt: utputa, Si filium eius literas edocuerit. hæ enim personis eorum cohærent, quibus adscribuntur. Rationum autem reddendarum conditio (quod ad reliqua quidem attinet) in danda pecunia consistit: quo autem ad ipsa uolumina rationum tradenda, percontandasque & examinandas rationes, & dispungendas atque excutiendas: factum habet. Nunquid ergo reliqua quidem & emptori dando perueniat ad libertatem: cætera in persona hæredis consistant? Puro igitur & ad emptorem reliquorum solu-

tionem transmitti. Sic fiet ut diuidatur conditio, & ita Pomponius lib. nono ex Sabino scribit.

Quarta duplicatio est: Nisi non dominium, sed ususfructus tantum statuliberi sit alienatus. Hæc duplicatio approbatur l. 7. ff. de statuliberis, hisce uerbis: Vsusfructus alienatio conditionem statuliberi secum non trahit.

Quinta duplicatio est: Nisi hæres in alienatione exceperit, ut sibi detur. quæ duplicatio approbatur l. 15. §. hæres. ff. de statuliberis, hisce uerbis: Hæres cum statuliberum decem dare iussum uenderet, conditionem pronunciauit, & traditioni legem dixit, ut sibi potius quàm emptori ea decem darentur: quærebatur utri eorum statuliber pecuniam dando libertatem consequeretur? Africanus respondit, eum dare debere hæredi. *Sexta duplicatio est: Nisi hæres in alienatione exceperit, ut non emptori, sed alij detur. Hæc duplicatio approbatur d. l. 15. §. fin. cuius uerba uide s. repl. 2. Septima duplicatio est: Nisi pro parte tantum seruus sit alienatus, uel ab uno tantum ex pluribus quibus dare iussus est: partemque ante alienationem soluerit ei à quo est alienatus. tunc enim reliquum emptori dando non implet conditionem. quæ duplicatio approbatur l. 32. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Si duobus hæredibus institutis seruus liber esse iussus sit, si decem hæredibus dederit, & ab altero ex hæredibus quinque datis uenierit & traditus fuerit: pro parte alteri ex hæredibus, à quo non uenierit, dando pecuniam liber erit. *Hæc de quinta replicatione. Sexta replicatio est: Nisi hæres cui dare iussus est, hæreditate se abstinuerit. tunc enim ei dando cui bona libertatis conseruandæ causa addicta sunt, implet conditionem. quæ replicatio approbatur l. 4. §. si sub. ff. de fideicom. libertatibus, his uerbis:* Si sub conditione dandorum decem libertas data sit, siue hæredi dare iussus sit qui libertatem accepit, siue non sit dictum cui: an dando ei cui bona addicenda sunt, perueniat ad libertatem, quæri potest? Et magis est ut ei dari debeat, cui bona addicta sunt, quasi conditio translata uideatur. Certè si alij quàm hæredi dare iussus sit, ipsi cui iussus est, dabit. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi alij quàm hæredi dare sit iussus. quæ duplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Certè si alij quàm hæredi, &c. *Septima replicatio est: Nisi in conditione non sit adiectum, cui dandum. Hæc replicatio reprobatur l. 8. in prin. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Ita liber esse iussus, Si decem dederit, liber esto: hæredi dare debet. nam qui non habet cui det, hæredi dando ad libertatem peruenit. *Concordat l. 21. ibi: ueluti si certam. ff. eod. tt. cuius uerba uide j. exception. 70. Concordat item l. 22. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Qui pecuniam dare iussus est, nisi adiectum sit cui det: hæredibus dare debet pro partibus hæreditarijs. pro ea enim parte quisque accipere debet, pro qua dominus est. *Hæc de quadragesimaprima exceptione, eiusque replicationibus sint dicta. Sed & plura de eadem in Comment. legatorum cap. 30. membr. 5. exception. 7.*

XLII. EXCEPTIO: *Nisi hæredi dare iussus, hæredi scripto uel ab intestato, contra quem pronunciatum est, dederit. Hæc exceptio approbatur l. 29. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Quintus Mutius scribit, Paterfamiliâs in testamento ita scripserat: Si Andronicus seruus meus hæredi meo decem dederit, liber esto. Deinde de his bonis cœperat controuersia esse. Qui se lege hæredem aiebat esse, is eam hæreditatem ad se pertinere dicebat: alter qui hæreditatem possidebat, aiebat testamento se hæredem esse. Secundum eum sententia dicta erat, qui ex testamento aiebat se hæredem esse. Deinde Andronicus quærebat, si ipsi hæredi scripto decem dedisset, quoniam secundum eum sententia dicta esset: futurus'ne esset liber, an nihil uideretur sententia, qua uicerat, ad eam rem ualere? Quapropter si decem hæredi scripto dedisset, & res contra possessorem iudicata esset, illum in seruitute fore. Labeo hoc quod Quintus Mutius scribit, ita putat uerum esse, si reuera lege ab intestato fuit hæres is qui uicit. nam si iniuria iudicis uictus esset scriptus uerus hæres ex testamento, nihilominus eum paruisse conditioni ei dando, & liberum fore. Sed uerissimum est quod Aristo Celso rescripsit, posse dari pecuniam hæredi ab intestato, secundum quem sententia dicta est: quoniam lex XII. Tabularum emptionis uerbo omnem alienationem complexa uideatur: nec interesit quo genere quisque dominus eius fieret, & ideo hunc quoque ea lege contineri, secundum quem sententia dicta est: & liberum futurum eum, qui ei dedisset pecuniam. Hunc autem, id est, possessorem hæreditatis, cui data esset summa, si uictus esset hæreditatis petitione, cum cæteris eam quoque pecuniam uictori restituere debere.

XLIII. EXCEPTIO: *Nisi hæredi, qui se hæreditate abstinuit, conditionis implendæ causa datum sit. Hæc exceptio approbatur l. 41. §. Stichus. ff. de fideicom. libertat. cuius uerba uide j. exception. 50.*

XLIIII. EXCEPTIO: *Nisi seruus decem dare iussus, ex peculio dederit. Hæc exceptio reprobatur l. 3. in prin. ff. de statuliberis. cuius uerba uide s. except. 38. repl. 1. in prin. Concordat l. 13. §. 1. ff. eod. tt. his uerbis:* Seruus communis liber esse

iussus

iussus ita, si decem dederit:ex peculio dare potest,quocunq; modo id adquisitũ habuerit:nec refert apud hæredem id,an apud socium fuerit, & hæredi,an extraneo iussus sit dare.nam pet omnia causę statuliberi adplicarur, qoi conditionis implendæ graria alienare peculiares numos potest. *Concordat l.23.in fine.ff.eod. tt. bis uerbis:* Si rationes reddidisset,liberum esse iussum, non paritur hæres rebus peculiaribus uendiris reliqua soluere:perinde liber est, quasi conditioni paruisset. *Concordat item l.108 ff.de condit. & demonstrat. cuius uerba cum alijs concordantibus uide J. except. 64. Planè admittitur exceptio proposita primùm, si deducto eo quod seruus domino debet, nihil amplius habiturus sit in peculio. tunc enim ex peculio dando liber non fit.quæ distinctio approbatur l. 17. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Si decem hæredi dedisset, liber esse iussus est: decem habet,& tantũdem domino debet: dando hæc decem non liberabitur. Nam quod statulibero ex peculio suo dare explendæ condit onis causa concessum est: ita interpretari debemus, ut non etiam ex eo dare possit,quod extra peculiũ est. Nec me pręterit,hos nnmos peculiares posse dici:quamuis si nihil præterea seruus habeat, peculium nullum sit. Sed dubitari non oportet,quin hæc mens fuerit constiruentium, ut quasi ex suo patrimonio dandi eo nomine seruo potestas esset: quia id maximè sine iniuria dominorum concedi uideatur. Quòd si ultrà quis progrediarur: non multum aberit, quin etiam eos numos quos domino subripuerit, dando statuliberum conditioni satisfacturum existimem.

Secundò admittitur exceptio proposita, Si cum ita libertas relicta esset : Seruus cum rationes reddiderit, cum contubernali sua liber esto: seruo mortuo, contubernalis eius reliqua soluat conditionis implendæ causa. hoc enim casu ex suo peculio soluendo non implet conditionem. quæ distinctio approbatur l. 31. §.fin. ff. de statuliberis.cuius uerba uide in Comment. legatorũ cap.30.quæst.2.spetie 4.

XLV. EXCEPTIO : *Nisi seruus numos ab eo cui dat, sibi datos conditionis implendæ causa dederit. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 11. ff. de statuliberis,hisce uerbis:*Si hæres pecuniam donasset starulibero, ut sibi eam daret,et liber esset:non fieri liberum Aristo ait. Sed si in plenum ei donasset, fieri liberum. *Concordat l.39. §.si hæres.ff.eod. tt. bis uerbis:* Si hæres seruo pecuniam ad negociandum dedisset : statuliberum eam ipsam numerando liberari ex testamento nõ posse,Labeo & Trebatius responderunt:quia reddete eam magis quàm dare uideatur. Ego puto, si peculiares numi fuerunt,ex testamento eum liberum futurum. *Huius exceptionis replicatio hæc est : Nisi ita numi dati sint, ut serui fierent.quæ replicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Ego puto, &c. *Item hisce:* Sed si in plenum,&c.

XLVI. EXCEPTIO : *Nisi numos alij subreptos, conditionis implendæ causa dederit. Hæc exceptio approbatur l. 3. §.sed etsi argento. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Si argento subtracto, uel reb. alijs distractis numos corrasos dederit, perueniet ad libertatem : quamuis si numos subtractos dedisset, ad libertatem non perueniret. nec enim uideretur dedisse, sed magis reddidisse. Sed nec si alij subripuerit numos, & hæredi dederit,ad libertatẽ perueniet:quia auelli numi ei qui accepit,possunt. Planè si sic consumpti fuerint, ut nullo casu auelli posint: competet libertas. *Concordat l. 17. in fine. ff. eod. tt.cuius uerba uide s̄.except.44. distinct.2. Huius exceptionis replicatio prima hæc est : Nisi alia re quàm pecunia subtracta eam uendidit, & numos ex uenditione rei subtractæ redactos soluerit.quæ replicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Si argento subtracto,&c. *Altera replicatio est:Nisi numi ab eo cui dedit, sint consumpti, ut auelli ab eo amplius non posint. Hæc replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Plauè si sic consumpti fuerint,ut nullo casu auelli posint: cõpetet libertas.

XLVII. EXCEPTIO : *Nisi plus quàm iussus est seruus conditionis implendæ causa dederit. Hæc exceptio reprobatur l. 3. §.si plus.ff.de statuliberis,hisce uerbis:* Si plus quàm iussus erat dederit starulibert puta decem iussus erat dare,uiginti dedit:siue numerauit, siue in sacculo dedit,peruenit ad libertatẽ, & supetfluum potest repetete.

XLVIII. EXCEPTIO : *Nisi seruus minus quàm iussus est conditionis implendæ causa dederit uel fecerit. Hæc exceptio approbatur d.l. 3. §. si decem, his uerbis:* Si decẽ iussus dare, & liber esse,quinq; det:ad libertatem nõ peruenit, nisi totũ det. Interim igitur uindicare quinque numos domin⁹ eorũ potest. Sed si residuũ fuerit solutũ : tunc etiã id alienatũ est, cuius antè dominiũ non erat translatũ. Et ita pẽdebit præcedentis summæ alienatio: sic tamẽ, ut nõ retrò numi fiant accipiẽtis, sed tunc cũ residua summa fuerit soluta. *Propositæ exceptionis replicatio prima hęc est : Nisi postea reliquum quoq; fuerit solutum. quæ replicatio ex uerbis iam propositis constat. Secunda replicatio est: Nisi cùm duobus libertas sub conditione esset relicta, unus pro sua parte dederit. hoc enim casu quãuis alter suã partẽ nõ soluat, nihilominus is qui dedit, quãuis nõ solidũ, fit liber. quæ replicatio approbatur l. 11. §. 1. ff. de manumiß. test. his uerbis:* Si Stichus & Pãphilus decẽ dederint, liberi snnto : potest alter

quinq; dando liber esse, quãuis alter nõ dederit. Concordat l.13.§.quæstio.ibi: siquidem separatim.ff.eod.tt. cuius uerba uide s̃.except.40. Concordat item l.13.§.si duo.ff.de statuliberis. cuius uerba uide paulo inferius. Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi conditio non in dando, sed in faciendo consistat. Hæc duplicatio approbatur l.13.in prin. ff.de manumiß. testam. his uerbis: Si ita fuerit seruis duobus libertas data, Si insulam ædificauerint, uel si statuam posuerint: diuidi hæc conditio non poterit. Reliqua uerba uide s̃.except.40. Secunda duplicatio est: Nisi cùm duobus seruis libertas sub conditione rationum reddendarum relicta esset, non separatim, sed communiter, uel simul rationes gesserint. tunc enim alter pro sua tantum parte rationes reddendo, & reliqua soluendo non implet conditionẽ. Hæc duplicatio approbatur l.13.§.si duo. ff.de statuliberis, hisce uerbis: Si duo serui rationibus redditis liberi esse iussi fuerint, & separatim rationem gesserint: non dubiè separatim quoq; conditioni parêre poterũt. Sed si actus eorum communiter gestus, ita mistus fuerit, ut separari nõ possit: necessariò alter cessando alterius libertatem impedier: nec uidebitur conditio in persona alterius impleta, nisi id quod computatione rationum habita reliquum fuerit, aut uterque, aut alrer totum soluerit. Concordat l.13.§. quæstio. ff.de manumiß. test. cuius uerba uide s̃. exc. 40. Tertia propositæ exceptionis replicatio est: Nisi cùm duobus decem dare iussus esset, altero quinq; oblata accipere recusante, alteri postea eadẽ quinq; sint data. tunc enim quamuis non decem, sed quinq; tantũ data sint, impletur conditio. quæ replicatio approbatur l.4.§.si duobus.ff.de statuliberis, hisce uerbis: Si duobus decem daris, liber esse iussus sit, & unus quinq; accipere noluerir: melius est dicere posse eum eadem quinq; alteri offerentem ad libertarem peruenire. Quarta replicatio est: Nisi cũ duobus hæredibus decem dare iussus esset, unus se hæreditate abstinuerit. hoc enim casu uidetur exemplo iam dictæ replicationis alteri quinq; tantum datis, conditio impleri. uerùm replicatio hæc reprobatur l.41.§.Stichus.ff.de fideicom.libert.cuius uerba uide j.except.50. Quinta replicatio est: Nisi cũ annua, bima, trima die dena dare iussus esset seruus, primo die decem oblata hærede accipere recusante, eadem decem secundo die uel tertio obtulerit, & ita nõ triginta, sed decem uel uiginti tantum dederit: hoc enim casu nihilominus impletur conditio. Quæ replicatio approbatur l.3.§.Stichus.ff.de statuliberis. cuius uerba uide s̃.except.38.repl.1.dupl.4. species propositæ exceptionis est j.except.50.

XLIX. EXCEPTIO: Nisi pluribus hæredibus conditionis implendæ causa dare iussus, singulis non pro hæreditarijs, sed pro uirilibus partibus dederit. Hæc exceptio approbatur l.8.ff.de statuliberis, hisce uerbis: Si partes suas quisq; hæredum diuersis ementibus uendiderint: quas portiones statuliber dare hæredibus debuit, easdem dabit emptoribus. Labeo autẽ air, Si nomina duntaxat hæredum in restamento posita sunt: uiriles partes eis dandas. Si uerò ira, Si hæredibus dederit: hæreditarias. Concordat l.22.in prin.ff.eod.tt.cuius uerba uide suprà except.41.repl.7. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi hæredibus dare iussus sit, nominibus hæredum expreßis. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce: Labeo ait, Si nomina duntaxat hæredum in testamenro posita sunt: uiriles partes eis dandas. Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi non omnium hæredum, quibus dare iussus est, nomina sint expressa, sed quorundam tantum. quæ duplicatio approbatur l.22. ff.eod.tt.his uerbis: Si quis testamento libertatem acceperit sub conditione, Si rationem reddiderit: debet pro hærediraria parte hæredibus reliqua soluere, etiamsi nomina quorundam hæredum siur in condirione posita. Concordat l.22.§.si quidam.ff.eod.tt. his uerbis: Si quidam ex hæredibus quibus dare deber, nominati sint, dabit his pro hæreditarijs portionibus. Si hæredibus nominatis eriam extraneus iunctus sir: extraneo uirilis, cæteris hæreditariæ dari debent: et si non solum Titium, sed etiam alios adiecisset: hos uirilem partem habituros, cohæredes aurem hæredirarias, Iulianus scribit. Secunda replicatio uidetur: Nisi hæredibus extraneus quoq; sit iunctus. Verùm replicatio hæc reprobatur uerbis iam propositis hisce: Si hæredibus nominatis etiam extraneus, &c.

L. EXCEPTIO: Nisi cùm pluribus dare iussus esset, uni tantum solidum dederit. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit. Verùm eius replicatio hæc est: Nisi cùm duobus hæredibus dare iussus esset, unus sese hæreditate abstinuerit. tunc enim alteri solidum dando conditionem implet. quæ replicatio approbatur l.41.§.Stichus.ff.de fideicom.libertat.his uerbis: Stichus seruus meus iubeo ut det præstet & filiæ & uxori meæ hæredibus meis sine ulla controuersia tot aureos: & ut ipsum manumittant, fidei eorum committo: quæsitum est, cum uxor ab hæreditate abstinuerit, utrum duabus, an filiæ præstare debeat? Scæuola respondit, filiæ quæ hæres ex asse extitisse proponeretur, pro solido dandum.

LI. EXCEPTIO: Nisi cùm seruo libertas ex tempore esset relicta sub hac conditione, Si hæredibus diurnum quiddam præstitisset: illud præstitum usq; ad tempus adeptæ libertatis postea amplius non præstet. Hæc exceptio reprobatur l.10.C.de operis libertorum, his uerbis: Titius si cum testamentum faceret, seruo suo Caio libertatem cũ conditione hac dedit: Caium seruum meum à die mortis meæ annis tribus peractis manumitti uolo, ita ut præstet hæredibus

mei

meis, sicut me uiuo prętabat. Et cum idem seruus testatori diurnum quiddam præstaret, & post mortem eius usq; ad diem præstandæ libertatis eriam hæredibus præstiterit: manifestum est, quòd adeptus libertatem, ad eandem præstationem compelli non posit.

L II. EXCEPTIO: *Nisi aliud quàm dare iussus est, conditionis implendæ causa, seruus dederit. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius replicatio hæc est, Nisi uoluntate eius cui dare iussus est, aliud dederit. Hæc replicatio approbatur l. 23. §. fin. ff. de fideicom. libert. cuius uerba uide s. except. 38. repl. 19.*

L III. EXCEPTIO: *Nisi cum libertas seruo esset relicta, Si fuisset alienatus: non uoluntate hæredis, sed necessitate fit alienatus. Hæc exceptio approbatur l. 9. ff. de fideicom. libertat. his uerbis:* Cum fidei hæredis commissum sit, ne seruus alienam seruituté patiatur: experiri potest confestim ut fuerit alienarus, & petere libertatem. Vbi uèrò alienatio non est uolútaria, sed necessiras alienandi ex causa testatoris pendet: propè est ut nondú debeat præstari fideicommissum, quòd potest uideri defunctum nihil sensisse de huiusmodi casu alienationis. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi necessitas alienandi non ex causa testatoris, sed hæredis pendeat. quæ replicatio elicitur ex uerbis iá propositis hisce:* Sed necessitas alienandi ex causa testatoris pendet. *Concordat l. 21. ff. eod. tt. his uerbis:* Rogo ne Stichus alterius seruirutem experiarur: intelligi datam fideicõmisso libertatem placuit principi. quid enim tam contrarium est seruituti, quàm libertas? nec tamen quasi post mortem hæredis data uidebitur. Quod eò pertinet, ut si uiuus eum alienauerit, cõfestim libertas petarur: nec prosit ad impediendam libertatis petitionem, si redemerit eú, cuius semel condirio extitit. Idem probandum est, etsi nõ uolútaria alienatio ab hęrede facta est: nec tefragabitur, quòd non per ipsum alienatio facta est. fuit enim quasi staruliber, & quacunq; ratione condirio impleta est. *Concordat item l. 12. in prin. ff. eod. tt. cuius uerba uide s. cap. 7. except. 45. Secunda replicatio est: Nisi cum à testatore seruus fuisset pignori obligatus, cui sub conditione alienationis libertas est relicta, per hæredem stet quo minus eum redimat. Hæc replicatio approbatur l. 41. §. 1. ff. de fideic. liber. his uerbis:* Lucius Tirius ita cauit: Męui fili charissime te rogo, ut si Stichus & Dama & Pamphilus te promeruerint, ære alieno liberes, ne alterius quàm tuam seruitutem experianrur. Quæro, an si per hęredem steterit, quo minus æs alienum exolueret, ex causa fideicommissi libertaté cõsequi possint? Scæuola respondit, non quidem imputandum hęredi, si pro commoditatibus rei suæ administrandę æs alienú tardius exoluerit: uerùm si manifestè studium non soluentis ei rei paratum, ut libertatibus mora fieret, probaretur: tepræsentandas libertates.

L IIII. EXCEPTIO: *Nisi cùm seruo libertas esset relicta, Si decem dedisset: dederit quidem decem, sed ex alia causa. Hæc exceptio approbatur l. 14. in prin. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Seruus q testamento domini, cú decé hæredi dedisset, liber esse iussus erat, hæredi mercedem referre pro operis suis solebat. Cú ex mercede hæres amplius decem recepisset, seruus se liberum esse aiebat: de ea re consulebatur. Vlpianus respondit, non uideri libetú esse. non enim pro libertate, sed pro operis eam pecuniá dedisse: nec magis ob eam rem liberum esse, quàm si fundum à domino conduxisset, & pro fundi fructu pecuniam dedisset. *Alia huius exceptionis exempla uide suprà except. 45 & 46.*

L V. EXCEPTIO: *Nisi intra certum tempus dare iussus, post tempus conditionis implendæ causa dederit. Hæc exceptio approbatur l. 23. in prin. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Si intra quinquenniú Stichus centú dederit, liber esto: nec Titio, uel hæredi, uel emptori post quinquenniú dabit. *Concordat l. 41. §. intra. ff. de fideic. libert. his uerbis:* Intra certa tépora conditioni reddendarum rarionum non paruerant, postea parati erant: quæsitum est, an perueniant ad libertatem? Scęuola respódit, si per ipsos stetisset, quo minus intra tempora præscripta conditionibus parêrét: nõ idcirco liberos fore, quòd postea rationes uelint reddere. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi non per seruum steterit, quo minus intra tempus conditioni paruerit. quæ replicatio elicitur ex uerbis iá propositis hisce:* Si per ipsos stetisset, &c. *Cõcordat l. 28. in prin. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Si hęreditas eius qui seruum intra triginta dies mortis suæ, si rationes reddidisset, liberum esse iusserat, fortè post dies triginta adita est: iure quidem stricto ita manumissus liber esse non potest, quoniam conditione deficitur. Sed fauor libertatis eò rem produxit, ut respondeatur expletam conditionem, si per eum, cui data esset, non staret quo minus expletetur. *Concordat item l. 40. §. Titius. ff. eod. tt. cuius uerba uide j. replic. proxim. Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi postquam per hæredem uel alium stare desijt, quo minus conditioni pareatur, seruus in mora fuerit. Hæc duplicatio approbatur l. 3. §. si quis hæredi. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Si quis hæredi in diebus triginta proximis morti testatoris dare iussus fuerit, deinde hæres tardius adierit: Trebatius & Labeo, Si sine dolo malo

tardiu

tardius adierit, dantē eum intra dies triginta aditæ hæreditatis, ad libertatem peruenire. Quæ sententia uera est. *Huius duplicationis triplicatio hæc est: Nisi hæres data opera impedierit, quo minus conditioni pareatur. Hæc triplicatio approbatur ibidem, his uerbis:* Sed quid si data opera traxit: an ob id statim ut adita est hæreditas, ad libertatem perueniet? quid enim si tunc habuit, post aditā hæreditatem habere desijt? sed & hic explera uidebitur conditio: quoniam per eum nō stetit, quo minus impleatur. *Cōcordant triplicationi propositæ ea quæ habentur s̄. exc. 38. repl. 2. dupl. 8. sed & plura de replicatione proposita uide s̄. d. repl. 2. Secunda propositæ exceptionis replicatio est: Nisi tempus non conditionis gratia sit additū, sed cunctationis euitādæ causa. Hæc replicatio approbatur l. 40 §. Titius. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Titius testamento seruos actores singulos diuersis personis legauit cū adiectione, Si rationes reddiderint hæredi. deinde proprio capite ita scripsit: Omnes actores quos legaui uel manumisero, intra quartum mortis meæ mensem rationes reddere uolo, & dominis quibus à me infrà legati sunt, reddi. deinde alios actores liberos esse iussit æquè cū hac adiectione, Si rationes hæredi reddiderint: quæro cum per hæredem fiat quo minus reddantur, utrum statuliberi esse desinant, an nihilominus quādoq; possint reddita ratione & reliquis illatis, libertatem ex testamēto consequi? Scæuola respondit, legata quidē & libertates non aliàs competere, quàm rationes redditæ essent, aut per hæredem staret, quo minus redderentur. Verùm iudicaturo æstimandū, utrum tempus conditioni legatorum, libertatumq; additum uideatur: an libero tēpore reddere uolentibus, reliqua hæredib. quatuor menses adpositi sint, sollicito testatore cunctationē & moram eorum proscribente. Melius autem est præsumptionem pro statuliberis esse. *Tertia replicatio proponitur ∫. except. prox.*

LVI. EXCEPTIO: *Nisi certo tempore, puta anno, uel biennio seruire iussus, & liber esse, non omni tempore anni seruierit. Hæc exceptio approbatur l. 4. §. fin. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Cassius ait, ei qui seruire iussus est anno, illud tempus quo in fuga sit, uel in controuersia, pro libertate non procedere. *Concordat l. 14. §. seruus. ff. eod. tit. his uerbis:* Seruus cum hæredi annorum septem operas dedisset, liber esse iussus erat. Is seruus fugerat, & annū in fuga fecerat. Cum septem anni præterijssent, Vlpianus respōdit nō esse liberū. nō enim fugitiuum operas domino dedisse. Quare nisi totidē dies, quot abfuisset, seruisset, nō fore liberū. Sed etsi ita scriptū esset, ut tunc liber esset, cū septē annis seruisset, potuisse liberum esse, etsi post tēpus fugæ reuersus seruisset. *Cōcordat item l. 39. §. Dama. ff. eod. tit. his uerbis:* Dama seruus, cum hæredi meo annorum septem operas soluerit, liber esto: cum is seruus intra septem annos in iudicio publico esset, & septimus annus præterijsset, Seruius ait, eū non liberari debere. Labeo, etsi postea soluisset annorū septem operas, liberum futurum. quod uerum est. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi post tempus seruiendi interruptum rursus seruierit, ut tempus quo seruire iussus est expleatur. quæ replicatio approbatur uerbis d. §. seruus, iam propositis hisce:* Quare nisi totidē dies, quot abfuisset, seruisset, non fore liberū. Sed etsi ita scriptum esset, ut tūc liber esset, cū septem annis seruisset: potuisse liberum esse, etsi post tempus fugæ reuersus seruisset. *Concordat d. §. Dama, uerbis iam propositis hisce:* Labeo, etsi postea soluisset annorum septem operas, liberum futurū. quod uerum est. *Concordat item l. 38. §. fin. ff. de liberali causa, cuius uerba uide s̄. except. 38. repl. 7. dupl. 5. Secunda propositæ exceptionis replicatio est: Nisi cùm anno seruire iussus & liber esse, seruierit trecentis sexaginta quinq; diebus. tunc enim quamuis diem bisextilem non compleuerit seruiendo, nihilominus fit liber. quæ replicatio approbatur l. 4. §. Stichus. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Stichus si hæredi meo anno seruierit, liber esto. quærendū est annus quomodo accipi debeat: an qui ex cōtinuatis dieb. trecentis sexagintaquinq; cōstat, an qui bisexto? Sed superius magis intelligendum Pomponius scribit. *Tertia replicatio est: Nisi ualetudine aut alia iusta causa seruus impeditus, non totum tempus seruierit. Hæc replicatio approbatur d. §. Stichus, his uerbis:* Sed etsi quibusdam diebus aut ualetudo, aut alia iusta causa impedimento fuerit quo minus seruiat: & hi anno imputandi sunt. Seruire enim nobis intelliguntur etiam hi, quos curamus ægros, qui cupientes seruire, propter aduersam ualetudinem impediuntur.

LVII. EXCEPTIO: *Nisi cum libertas esset relicta sub hac conditione, Si mihi filius nullus sit cum moriar, Stichus liber esto: post mortem testatoris posthumus sit natus. Hæc exceptio approbatur l. 7. ff. de manumissis testam. cuius uerba uide s̄. except. 38. repl. 22.*

LVIII. EXCEPTIO: *Nisi uiuo testatore conditio extiterit. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur per ea quæ dicta sunt in Comment. de legatis cap. 30. quæst. 3. excep. 17. Concordant ea quæ dicta sunt suprà cap. 7. except. 61. Sed & eius replicatio hæc est: Nisi libertate post mortem hæredis relicta, hæres uiuo testatore decesserit. quæ replicatio approbatur l. 18. in prin. ff. de manumissis testamen. his uerbis:* Qui duos hæredes instituebat, post alterius mortem seruum liberum esse iusserat. is cuius ex

morte

morte libertas pendebat, uiuo testatore decesserat: Sabinus respondit, liberũ futurũ.

LIX. EXCEPTIO: *Nisi decem dare iussus, per partes offerat. Hæc exceptio reprobatur l. 4. §. item si decẽ. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Si decem hæredi dare iussus fuerit: hæres etiam per partes accipere, fauore libertatis cogẽdus est. *Concordat l. 20. §. quædam. ibi: igitur etsi. ff. eod. tit. cuius uerba uide ȷ. except. prox.*

LX. EXCEPTIO: *Nisi id quod separatim & diuersis temporibus erat dandum uel faciendũ, simul datum uel factum sit. Hæc exceptio approbatur d. §. quædam, his uerbis:* Quædam conditiones natura sui nõ possunt eodem tempore impleri, sed necessariam habent temporis diuisionem, ueluti cũ decẽ operas iussus est dare: quia operæ per singulos dies dantur. Igitur etsi singulos aureos det statuliber, potest dici eum implesse conditionẽ. Alia causa est operarum: quia hæ necessariò singulæ ædendæ sunt. Sed etsi hæres accipere noluerit, non statim liber erit: sed cũ tempus transierit, per quod operarum quantitas cõsumatur. Idem dicẽdum est, si iussum Capuam ire, & liberum esse, hæres ire prohibeat. tunc enim erit liber, cum peruenire Capuam potuerit. Inesse enim uidetur tempus tã operarũ præstationi, quàm itineri. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi cõditio quæ in plura tempora collata est, in dando, non in faciẽdo consistat: tũc enim eodem tempore totũ dando seruus liberatur. quæ replicatio approbatur l. 3. §. quid si seruus. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Quid si seruus, q annua, bima, trima die iussus est dena dare, tota simul offerat hæredi non expectata die: uel decẽ primo anno datis, secundo anno uiginti obtulit? benignius est eum in libertatem peruenire, cũ utriusq; prouidentia infertur: & serui, quatenus maturius in libertatẽ perueniat: & hæredis, quatenus dilatione interempta, illicò accipiat, quod post tempus cõsequi poterat. *Cõcordat l. 41. §. sed si ita. ff. de manumiss. test. cuius uerba uide ȷ. cap. prox. quæst. 6. reg 7.*

LXI. EXCEPTIO: *Nisi cum ita libertas esset relicta, Si promiserit uel iurauerit se quid daturũ uel facturum: promiserit quidem uel iurauerit, sed promissum non præstet. Hæc exceptio reprobatur l. penult. in fine. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Si quis liber esse iussus fuerit, si decem hæredi promisisset: quãquã ea promissio nullam rem habitura est, tamen promittendo liberabitur. *Concordat l. 24 ff. eod. tit. his uerbis:* Stichus si hæredi meo decem promiserit, uel operas se daturum iurauerit, liber esto: potest expleri hæc conditio, si promiserit. nam spopondisse aliqua significatione dici potest, etiamsi non sit secuta obligatio. *Concordat itẽ l. 13 §. qui ita. ff. eod. tit. his uerbis:* Qui ita liber esse iussus est, Si iurauerit se Capitolium ascensurum: confestim ut iurauit, quamuis Capitolium non ascenderit, liber erit. *Concordat item l. 36. ff. de manumiss. testam. his uerbis:* De seruo testamento ita manumisso, Si iurauerit se Cornelio filio meo decem operas daturum, liber esto: quæritur quid iuris sit? & sciendum est, iurando seruũ cõditionem implere. Sed nõ teneri operarũ nomine: qa nisi post manumissionẽ iuret, non obligatur.

LXII. EXCEPTIO: *Nisi cũ libertas ita relicta esset, Cũ decem dare poterit: possit quidem dare, sed non det. Hæc exceptio approbatur l. 3. §. si quis sic. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Si qs sic acceperit libertatẽ, Cum decem dare poterit, liber esto: Trebatius ait, licet habuerit decẽ, uel idoneus fuerit ad adquirendũ & cõseruandũ peculiũ: tamẽ nõ aliàs ad libertatẽ peruenturũ, nisi dederit, aut per eũ nõ steterit quo minus det. quę sententia uera est.

LXIII. EXCEPTIO: *Nisi cum seruo libertas relicta esset sub hac conditione, Si hæredi peculiũ dederit: dedit quidẽ, sed domino plus debeat quàm in peculio est. Hæc exceptio reprobatur l. 40. §. Pamphilus. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Pamphilus liber esto, peculio suo hęredibus uerè dato: quæsitũ est, cũ domino plus debeat quàm in peculio habeat, & omnes res quas in peculio habebat, bona fide hæredib. dederit: an libertas ex testamento cõpetat? Scęuola respondit, nihil proponi cur nõ cõpeteret.

LXIIII. EXCEPTIO: *Nisi sub conditione dandorũ decẽ liber esse iussus, inuito uel ignorãte hærede domino decẽ ex peculio dederit. Hæc exceptio reprobatur l. 20. §. de illo. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* De illo quæritur, si decem ex peculio cõditionis implendæ causa inuito hærede det, aut nesciente: an faciat numos accipiẽtis? & Iulianus rectè existimat ex hac causa concessum uideri statuliberis alienationẽ numorũ etiam inuito hærede. Et ideo facere eos pecuniã accipientis. *Concordat l. 3. §. inde quæritur. ibi: denuq; etiam. ff. eod. tit. cuius uerba uide s. exc. 38. repl. 2. item concordat l. 108. ff. de condit. & demonstr. his uerbis:* Si inuitis hæredibus ex peculio statuliber pecuniã Titio det, liber quidem fit: sed Titius qui inuitis hæredib. sciens acceperit, pro possessione uidetur eã pecuniã possidere: ut auocare eam, hi qui inuiti fuerũt, possint. *Concordant item ea quæ habentur s. except. 44.*

LXV. EXCEPTIO: *Nisi cũ ita libertas esset relicta, Si uti frui desijsset seruo is cui eius ususfructus erat legatus, legatarius æstimationẽ legati acceperit. hoc enim casu nõ quasi uti frui desierit, & cõditio extiterit, libertatẽ cõpetere dicẽdum est. Hæc exceptio approbatur l. 42. §. ususfructus. ff. de usufructu et quẽadmodũ, his uerbis:* Vsusfructus serui mihi legatus est, isq; cum ego uti frui desijssem, liber esse

esse iussus est: deinde ego ab hærede æstimationem legati tuli: nihilomagis eum liberum fore Sabinus respondit. Nanq; uideri me uti frui homine, pto quo aliquam rem habeam. Conditionem autem libertatis eius eandem manete, ita ut mortis meę uel capitis demitutiotis interuentu liber futurus sit.

LXVI. EXCEPTIO: *Nisi cum sub pluribus conditionibus libertas esset relicta, non omnes extiterint. Hæc exceptio approbatur l.45.ff. de manumiß.testam.his uerbis:* Quod uulgò dicitur, sub pluribus conditionibus data libertate, leuissimam condirionem spectandam esse: ita uerum est, si separatim condiriones sunt datę. Quòd si coniũctim datę sunt, nisi omnibus paruerit, liber non erit. *Concordat l. 13. §. fin. ff. de statuliberis. cuius uerba uide s. cap.7.except.45.specie 4. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi separatim, non coniunctim conditiones libertati sint adscriptæ. tunc enim sufficit uel leuißimam impleri. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis. De qua re cum alijs ad propositã exceptionem pertinentibus, uide in Comment. legatorum cap.30.quæst.3. except.11.*

LXVII. EXCEPTIO: *Nisi cum libertas seruo relicta esset ita, Si fuisset alienatus: fuerit quidem alienatus, sed postea rursus redemptus. Hæc exceptio reprobatur l.10.in prin. ibi: nec quo minus. ff. de fideicommiß.libert. cuius uerba uide s. cap. 7. except. 45.in prin. Concordat l. 11.ibi: nec prosit. ff. eod. tt. cuius uerba uide s. except.53.repl.1.*

LXVIII. EXCEPTIO: *Nisi libertate ita seruo relicta, Si promeruerit: nihil quidem libertate indignum fecerit, sed non talis præstiterit officia, quibus quis libertatem mereri solet. Hæc exceptio reprobatur l.20. ff. de manumißis testamen. his uerbis:* Seruos legauit, & cauit ita: Rogo te, si promeruerint, dignos esse libertate existimes. Prætoris hæ partes sunt, ut cogat libertatẽ præstari: nisi quid tale hi serui admiserint, ut indigni sint quo libertatem consequantur: non etiam ut talia officia ab his exigantur, pro quibus libertatem mereri debeát. Arbitrium tamen eius erit qui rogatus est, quo tempore quéque uelit manumittere: ita ut si uiuus nõ mannmisisset, hæres eius statim libertâtem præstare cogatur. *Concordat l. 51. in prin. ff. eod. tt. cuius uerba uide suprà cap.6.except.29.repl.1.*

LXIX. EXCEPTIO: *Nisi cum ita seruis libertas esset relicta, Serui qui sine offensa fuerunt, liberi sunto: quosdam ex ijs aut pœna coercuit testator, aut ab administratione remouerit. Hæc exceptio approbatur d.l.51.§.cum ita, his uerbis:* Cum ita testamento adscriptum esset, Serui qui sine offensa fuerunt, liberi sunto: conditionem adscriptam uideri placuit, cuius interpretationem placuit talem faciendam: ut de his in libertate danda cogitasse non uideatur, qnos aut pœna coercuit, aut ab honore administrandi, uel administrandæ rei negocio remouit.

LXX. EXCEPTIO: *Nisi cum ita libertas esset relicta, Si diligenter rationes tractasse uidebitur: diligenter quidem tractauerit rationes seruus, in suum tamen, non in domini commodum. Hæc exceptio approbatur l. 8. ff. de manumißis testamen. his uerbis:* Si ita sit scriptum, Stichus si diligenter rationes tractasse uidebitur, liber esto: diligennia consideranda quæ domino, non quæ seruo erit utilis, coniuncta bonæ fidei & in reliquis quoq; reddendis. *Concordat l.21. ff. de statuliberis, his uerbis:* Labeo libris posteriorum ita refert: Calenus dispensator meus si rationes diligenter tractasse uidebitur, liber esto, suaq; omnia sibi habeto. diligenniam eam desiderare debemus, quæ domino, non quæ seruo fuerit utilis. Erit autem ei diligenniæ coniuncta bona fides, non solùm in rationibus ordinandis, sed etiam in reliquo reddẽdo. Et quod ita scriptũ est, Videbitur: pro hoc accipi debet, Videri poterit. Sic & uerba legis XII. Tabul. ueteres interpretati sunt: Si aqua pluuia nocet, id est, nocere poterit. Sed si quæretur, cui eam diligentiã probare eum oporteat, hęredũ arbitratu, an boni uiri? morem agennium sequi debebimus: ueluti si certam pecuniam dedisset, liber esse iussus est, non adscripto eo, cni: si dedisset, eo modo potuit liber esse, quo posset si ita fuisset scriptum, Si hæredi dederit.

LXXI. EXCEPTIO: *Nisi libertas non solum conditionem, sed etiam tempus habeat adiectũ. tunc enim quamuis impleta sit conditio, tempus tamẽ expectandum est. quæ exceptio approbatur per ea quæ proposita sunt suprà except.38. repl. 1. duplic. 5. item repl.7.dupl.5. Huius replicatio est: Nisi ita libertas sit relicta, Si intra annum decem dederit, liber esto. tunc enim statim decem datis, liber fit. quæ replicatio approbatur l.41.§.fin. ff. de manumiß.test. cuius uerba uide s.cap.prox. quæst. 10 reg. 4. except. 1. repl. 1.*

LXXII. EXCEPTIO: *Nisi cum ita libertas esset relicta, Si diligenter rationes tractasse uidebitur: diligenter quidem rationes tractauerit, sed illud non uideatur hæredi. Hæc exceptio approbatur uerbis d. l. 21. iam propositis hisce:* Sed si quæretur cui eam diligentiã probare eum oporteat, hæredum arbitratu, an boni uiri? &c. *Huic uidetur quodammodo contradicere l.46.§. quod si ita. ibi: nam & eam. ff. de fideicommiß. libertat. cuius uerba uide suprà cap. 7. except. 69. in prin. Hæc de exceptionibus sumptis ex ijs quæ post libertatis dationem circa conditionem, sub qua libertas data est, contingunt. Nam de ijs quæ sumuntur ex ipsa qualitate conditionis, dictum est suprà cap.7.exc.60. cum sequentibus.*

Repli-

Replicationes præcedentium exceptionum generales.

Hactenus exceptiones aduersus manumißionem & libertatis dationem enumeratæ sunt, tam eæ quæ ipsi manumißioni, libertatisq; dationi insunt, quàm eæ quæ ex postea contingentibus oriuntur: de quibus alysq; similibus uide item Comment. de legatis cap. 30. cum duobus sequentibus. Planè horum omnium exceptionũ replicationes aliquot sunt generales, quæ proponẽtur J. cap. 11. quæst. 1. causa 1. except. 1. cũ sequẽtibus. An igitur manumißio et libertatis datio sit utilis, et ex ea libertas competat, hactenus aliquot capitibus est discussum atq; tractatum. Quibus autem, & à quibus, item quando ex ea competat libertas, necnon qui sint manumißionis effectus, tractabitur J. cap. prox. Nam nunc actiones quæ tam pro libertate quàm contra libertatem ex causis suprà enumeratis competunt, sunt proponendæ.

DE LIBERALI CAVSA, & si seruus in libertatem proclamat. Cap. X.

I. VTER SIT ACTOR IN liberali iudicio?

D*Efinitur hæc quæstio l. 7. §. si quis. ff. de liberali causa, his uerbis:* Si quis ex seruitute in libertatem proclamet, petitoris partes sustinet. Si uerò ex libertate in seruitutẽ petatur, is partes actoris sustinet, q seruum suum dicit. Igitur cũ de hoc incertum est, ut poßit iudicium ordinem accipere: hoc ante apud eum qui de libertate cogniturus est, disceptatur, utrum ex libertate in seruitutem, an contrà agatur. Et si fortè apparuerit eum qui de libertate sua litigat, in libertate sine dolo malo fuisse: is qui dominũ se dicit, actoris partes sustinebit, & necesse habebit seruum suum probare. Quod si pronunciatum fuerit eo tempore quo lis præparabatur, in libertate eum nõ fuisse, aut dolo malo fuisse: ipse qui de sua libertate litigat, debet se liberum probare. *Concordat l. 5. in fine. C. eod. tit. his uerbis:* Probationis sanè onus, cum ex seruitute in libertatem adseritur, ad se recipit: qui si affirmationẽ suam non impleat, inconcussum possessionis ius obtinebit. *Ex uerbis iam propositis duplex regula constat. Prima est, Quòd si is qui seruus dicitur, in poßeßione sit libertatis, actoris partes sustineat is, qui se dominum eius esse dicit. Cui concordat l. 15. C. de probationibus, his uerbis:* Vis eius qui se dominum contendit ad imponendũ onus probationis, seruo minimè prodest. Cũ igitur aufugisse te de domo Seueri profitearis, uerùm nec ab illo iustè te initio, sed per uiolentiam detentum adseueras: inquisito prius an in possessione libertatis sine dolo malo constitutus sis: tunc etiam onus probationis quis debeat subire, per huiusmodi euentum declarabitur. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi dolo malo seruus in poßeßione libertatis sit constitutus. quæ exceptio constat ex uerbis iam propositis hisce:* An in possessione libertatis sine dolo malo cõstitutus sis. *Concordat d. l. 7. §. si quis, in fine, uerbis paulo antè propositis hisce:* Aut dolo malo fuisse. *Concordat item l. 21. C. de liberali causa, his uerbis:* Eam quę in possessione libertatis non sine dolo malo reperitur, in seruitute cõstitutę simile habere præiudiciũ, edicto ꝑpetuo cauetur. Sed si controuersia erit, utrum ex seruitute in libertatem petatur, an ex libertate in seruitutẽ: sui cõceptione manifestè probatur, nec quidquam ancillę dolus iuris proprijs dominis aufert. *Hæc exceptio declaratur l. 10. cũ duabus legibus sequentibus. ff. de liberali causa, his uerbis:* Quod autem diximus, In libertate fuisse, sic est accipiendum, ut non se liberũ doceat is q liberale iudiciũ patitur, sed in possessione libertatis sine dolo malo fuisse. Quid sit autem Sine dolo malo, uideamus. Nam Iulianus ait, omnes qui se liberos putant, sine dolo malo in libertate fuisse, si modò se pro liberis gerant, quamuis serui sint. Varus etiam scribit, eum qui se liberũ sciat, dum in fuga sit, non uideri sine dolo malo in libertate esse: sed simulatq; desierit quasi fugitiuus se celare, & pro libero agere, tunc incipere sine dolo malo in libertate esse. Etenim eum ait qui scit se liberũ, deinde pro fugitiuo agit: hoc ipso quod in fuga sit, pro seruo agere. Licet etiam fugæ tẽpore pro libero se gessit: dicemus tamen eum in eadem causa esse. Igitur sciendum est, & liberum posse dolo malo in libertate esse, & seruũ posse sine dolo in libertate esse. Infans subreptus bona fide in seruitute fuit cum liber esset, deinde cũ de statu ignarus esset recessit, & clàm in libertate morari cœpit: hic non sine dolo malo in libertate moratur. Potest & seruus sine dolo malo in libertate morari: utputa testamẽto accepit libertatem, quod nullius momenti esse ignorat: uel uindicta ei imposita est ab eo, quem dominum esse putauit, cum nõ esset: uel educatus est quasi liber, cũ seruus esset. Et generaliter dicendum est, quoties quis iustis rationibus ductus, uel non iustis, sine calliditate tamen, putauit se liberum, & in libertate moratus est: dicendũ est hunc in ea causa esse, ut sine dolo malo in libertate fuerit, atq; ideo commodo possessoris fruatur. Probatio autem ad id tempus refertur, cum sine dolo malo in libertate fuerit, quo primùm in ius aditum est. *Secunda propositæ regulæ exceptio est: Nisi liberum se putans, in fuga sit. quæ exceptio cõstat ex uerbis iam propositis hisce:* Varus etiam scribit, eum qui se liberũ sciat,

dum in fuga sit, non uideri sine dolo malo in libertate esse, &c. *Tertia exceptio est: Nisi tempore suscepti iudicij non moretur, uel dolo malo moretur in libertate. hoc enim casu quamuis antea in ea moratus sit, nihilominus actoris partes sustinet. quæ exceptio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Probatio autem ad id tempus refertur, cum sine dolo malo in libertate fuerit, quo primùm in ius aditum est. *Concordat l. 7. §. fin. ff. de liberali causa. cuius uerba uide s. ead. quæst. in prin. Huius exceptionis replicatio est: Nisi ui eius qui se dominum dicit, in seruitutem sit retractus. quæ replicatio approbatur s. reg. prox. except. 1. Quarta exceptio est: Nisi ultrò is qui in possessione libertatis est, onus probandi suscipiat. quæ exceptio approbatur l. 39. in prin. ff. de liberali causa, his uerbis:* Cui necessitas probandi de ingenuitate sua non incũbit: ultrò si ipse probare desideret, audiendus est. *Secunda regula est: Quòd si is qui se liberum dicit, tempore iudicij accepti in libertate non moretur, uel dolo malo in ea moretur: is actoris partes sustinet, eiq; probandi onus incumbit. quæ regula approbatur d. l. 7. §. fin. Concordãt ea quæ dicta sunt s. reg. prox. except. 1. 2. & 3. Huius autem regulæ exceptio hæc est: Nisi per uim eius qui se dominum dicit, in seruitute moretur. quæ exceptio approbatur l. 20. ff. de probationib. his uerbis:* Si quis liberum hominem ui rapuerit, inúe uinculis habuerit, is indignissimè commodum possessoris consequetur: quia probari non poterit, hominem eo tempore quo primùm lis ordinaretur, in libertate fuisse. *Concordat l. 15. C. eod. tt. cuius uerba uide s. reg. prox. in prin. Porrò ex ijs quæ hactenus proposita sunt, constat liberalem causam esse duplicem: unam si ex seruitute in libertatem proclametur, alterã si contrà ex libertate in seruitutem homo petatur. De prima causa cum ijs quæ utriusq; causæ communia sunt, in hoc capite dicetur: de altera in capite sequente.*

II. CAVSAE EX QVIBVS ex seruitute in libertatem fit proclamatio.

Causa huius actionis uel iudicij est: Si quis se liberum dicat, uel sibi libertatem deberi. Ex quibus autem causis libertas seruo debeatur, ostensum s. eod. lib. cap. 4. Inter eas autem causas numeratur etiam manumissio, de qua cum eius exceptionibus dictum est s. cap. 5. cum quatuor capitibus sequentibus.

III. *Si eidem libertas sæpius uel in pluribus scripturis relicta sit: ex qua potissimum agendum? definitur l. 1. ff. de manumissis testam. his uerbis:* Cum sæpius donatur seruo libertas: placet eam fauore ualere, ex qua peruenit ad libertatem. *Definitur item l. 5. ff. eod. tt. his uerbis:* In libertatib. leuissima scriptura spectãda est, ut si plures sint, qua manumissio facilior fit, ea leuissima intelligatur. Sed & in fidei cõmissarijs libertatib. nouissima scriptura spectatur. *Sed & alia huius loci regula proponitur l. 56. ff. eod. tt. his uerbis:* Si quis seruo testamento reliquerit libertatem, & directò, & per fideicommissum: in potestate serui est, utrum uelit ex directo, an fideicommisso ad libertatem peruenire. Et ita Marcus imperator rescripsit.

IIII. CAVSA EX QVA SOLuitur hoc iudicium.

Soluitur morte eius qui se liberum dicit. quæ causa approbatur l. 2. C. de adsertione tollenda, his uerbis: Expeditam antea quæstionem, in præsenti autem ex nostrà lege, quam de adsertione tollenda posuimus, in quandam difficultatem incidere periclitantem, compendioso remedio fulciendam esse censemus. Cum etenim per adsertores super libertate iudicium agitabatur, si in medio, adsertore litẽ agente, adsertus ab hac luce fuerat subtractus, necessitas imponebatur nihilominus adsertori litẽ implere: ut emptor (si uictus erat, et pro libertate fuerat pronunciatum) habeat regressum aduersus uenditorem, ut ei quasi liberæ personæ uenditor reddat id quod emptionali instrumento continebatur, uel natura contractus exigebat. In præsenti autem, quia adsertorum uana nomina reiecta sunt: si persona pro cuius conditione lis agitur, mortua fuerit: quemadmodum iudicium potest adimpleri, una tantum persona in iudicium ueniente? Sancimus itaq;, in præsenti casu licentiam esse emptori aduersus suum auctorem uenire, quatenus uel ostendat uenditor seruum se uendidisse: uel (si non potuerit) quasi libera persona uendita, euictionis periculum ad eum reuertatur.

V. QVIBVS COMPETAT proclamatio proposita.

I. Regula. *De seruo contra dominum proclamante proponitur l. 44. ff. de fideicommiss. libertat. his uerbis:* De libertate fideicommissaria præstanda seruus cum domino rectè cõtendit. *Concordat l. 5. ff. de manumiss. cuius uerba uide s. cap. 4. causa 15. in prin.*

II. Regula. *De alio quàm eo de cuius conditione agitur. Huic regulariter proposita actio non datur. cuius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi ad iniuriam eius qui agit pertineat, eum de cuius conditione quæritur, in seruitute morari. Hæc exceptio approbatur, simul & declaratur l. 1. cum lege sequente. ff. de liberali causa, his uerbis:* Si quando is qui in possessione seruitutis constitutus est, litigare de conditione sua non patitur (quòd fortè sibi suoq; generi uelit aliquam iniuriam inferri) in hoc casu æquum est quibusdam personis dari licentiam pro eo litigare:

tigare: utputa parenti qui dicat filium in sua potestate esse. nam etiamsi nolit filius, pro eo litigabit. Sed etsi in potestate non sit parentis, dabitur hoc ius, quia sempet parentis interest filium seruitutem non subire. Versa etiam uice dicimus, liberis parentum etiam inuitorum eandem facultatem dari: nec enim modica filij ignomioia est, si parentem seruum habeat. Idcirco iussum est, cognatis etiam hoc dari debere: quoniam seruitus eorum ad dolorem nostrum, iniuriamq; nostram porrigitur. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi non legitimus, sed naturalis parens pro filio litiget. Hæc replicatio approbatur l. 3. in prin. ff. eod. tit. his uerbis:* Amplius puto oatutalibus quoque hoc idem præstandum, ut parens filium in seruitnte quæsitum & manumissum, posit in libertatem uindicare. *Secunda replicatio est: Nisi is qui agere uult, miles sit. Et hæc replicatio reprobatur d. l. 3. §. 1. his uerbis:* Militi etiam pro necessarijs sibi personis de libertate litigare permittitur. *Tertia replicatio est: Nisi fœmina sit, quæ pro seruo agere uelit. Et hæc replicatio reprobatur d. l. 3. §. cum uerò, his uerbis:* Cum uerò talis alius nemo est qui pro eo litiget: tunc oecessarium est dari facultatem etiam matri, uel filiabus, uel sororibus eius, cæterisque mulieribus quæ de cognatiooe sunt, uel etiam uxori adire prætorem, & hoc iodicate, ut causa cogoita inuito ei succurratut. *Secunda exceptio est: Nisi uxor eius qui in seruitute est, pro eo litiget. Hæc exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Vel etiam uxori, &c. *Tertia exceptio est: Nisi patronus eius qui seruus dicitur, pro eo litiget. Hæc exceptio approbatur d. l. 3 §. fin. his uerbis:* Sed etsi libertum meum uel libertam dicam, erit idem dicendum. *Concordat l. 4. cum lege sequente. ff. eod. tit. his uerbis:* Sed tunc patrono conceditur pro libertate liberti litigare, si eo ignorante libertus uenire se passus est. Interest enim nostra, libertos libertasque habere. *Concordat item l. 19. C. de liberali causa, his uerbis:* Principaliter causam eius de quo supplicas, esse, quàm tuã prospicimus. nam cùm te eum ad libertatem produxisse profitearis: illius interest magis, solennitet suum tueri statum, et consequentet tua etiam agetur causa. Nam si ab eo contta quem fundis preces, seruus dicatur, eique libertas ex manumisione tua uindicetur: probatio seruitutis originis, & beneficium manumisionis libertatem illi adsignans, tuum etiam ius patronatus tuetur. Si oerò conseotiat seruituti: tunc iure concesso, adito præside prouinciæ, eum inuitum etiam defendere poteris. *Qgarta exceptio est: Nisi infans uel furiosus sit is qui seruus dicitur. quæ exceptio approbatur l. 6. ff. de liberali causa, his uerbis:* Benignius autem hoc sequendum est, etsi furiosus uel infans sit, qui in seruitutem trahitur: ut non solum necessarijs personis, sed etiam extraneis hoc permittatur. *Quinta exceptio est: Nisi dominus eius cui libertas relicta est, agat ad eum redimendum & manumittendum. Hæc exceptio approbatur l. 32. §. si fortè. ff. de fideicommiß. libertat. cuius uerba uide in Commentar. legatorum cap. 12. quæst. 3. reg. 3. in fine. Sexta exceptio est: Nisi ita libertas seruo sit legata: Stichum Titij libertum esse uolo. tunc enim Titius quoq; pro libertate serui agere potest. quæ exceptio approbatur l. 42. ff. de manumissis testamen. cuius uerba uide s̄. cap. 7. except. 45. specie penult.*

III. Regula. *De pluribus proposita actione agere uolẽtib. Hoc casu potius danda est actio ei, de cuius cõditione agitur, quàm alij. quod approbatur l. 19. C. de liberali causa. cuius uerba uide suprà reg. proxim. except. 3. Sin uerò ille agere nolit, tunc ex alijs eliget prætor qui agat. quæ regula approbatur l. 5. ff. de liberali causa, his uerbis:* Quòd si plures ex memotatis personis existant, qui uelint pro his litigare: prætoris partes interponendæ sunt, ut eligat quem potisimum in hoc esse existimet. Quod & in pluribus personis obseruari debet.

IIII. Regula. *Si cum plures Stichi essent, testator Sticho libertatem reliquerit, nec appareat de quo senserit, nulli dabitur actio. quæ regula approbatur l. 31. ff. de manumiß. testamen. his uerbis:* Cum ex pluribus eodem nomine seruis, unus liber iussus, non appareat quis sit: nullus libet est.

V. Regula. *Si ita libertas sit relicta, Stichus, imò Pamphilus liber esto: Pamphilo, non Sticho actio danda est. quæ regula approbatur l. 21. ff. d. tt. his uerbis:* Stichus, imò Pamphilus liber esto:. Pamphilum liberum futurum Africaous respondit. quodammodo enim emendasse errorem suum testatorem. Idemque iuris fore, etsi ita scriptum fuerit: Srichus libet esto, imò Pamphilus libet esto.

VI. Regula. *Si cùm pedissequis libertas esset relicta, quedam ex pedissequis mortis tempore pedissequa esse desierit: nihilominus huic quoque danda est actio. quæ regula approbatur l. 59. in prin. ff. de manumiß. testam. cuius uerba uide s̄. cap. 8. except. 34.*

VII. Regula. *Si unum uel duos ex pluribus, quos hæres uellet, manumitti iußit testator: ei uel eis quos hæres uoluerit, debetur libertas. quæ regula approbatur l. 46. §. fin. ff. de fideicommiß. libertat. cuius uerba uide s̄. cap. 6. except. 29. Huius regulæ exceptio prima uidetur esse talis: Nisi cum ita libertas esse relicta, Quos hæredes mei uoluerint, manumitti iubeo: non omnes hæredes uelint. Hæc exceptio re-*

probatur l.22.§.1. ff.de fideicom.libertat. cuius uerba uide s.cap.6.except.29.repl.1.dupl.1. Secunda exceptio est: Nisi hæres cum poßit non eligat, uel antequam quos manumitti uelit, declarauerit, sit mortuus. hoc enim casu omnes erunt liberi. quæ exceptio approbatur l.16. C. fideicom. libertatib. his uerbis: Si quis in testamento suo rogauerit suum hæredem, ex liberis ancillæ suæ quam nominauerit, unum quem elegerit ad libertatem perducere: & cùm ancilla unum uel plures enixa est, hæres neque dum superest, in libertatem aliquem perduxerit, uel cum deliberat quis ad libertatem perducendus est, ab hac luce fuerit subtractus: dubitabatur ab antiquis utrum'ne omnes, an quidam, an nemo ex ijs ad libertatem perueniat. Sed ueteris quidem iuris altercatio multa sanè huiusmodi casibus resonuit. Nos autem hæredis coercentes malignitatem, si non testatoris uoluntatem adimpleuerit, & mox cum potuerit, non elegerit unum ex liberis ancillæ, & eum libertate donauerit: sancimus compelli non solum eum, sed etiam hæredes uel successores eius, omnes ancillæ liberos in libertatem perducere. neque enim hoc contrarium est sententiæ testatoris. Cum enim omnimodo quendam ex his liberum esse disposuerit, & non ad certum corpus, sed ad omnes respexerit: si non pareatur eius uoluntati, sine dubio ex sententia testatoris omnes ad libertatem perueniunt. Similemque esse definitionem censemus, etsi non ab hærede, sed à legatario uel fideicommissario testator rogauerit libertatem imponi. Sic etenim iusto timore hęredes & legatarij uel fideicõmissarij perterriti, & uoluntatem testatoris adimplere procurent, & sibi non ex omnium libertate quandam adferri patiátur iacturã. Quòd si reclamauerint, sibi tale dispendiũ imputent, non ex nostra lege, sed ex sua lugentes instantia.

VIII. *Regula. Si ijs q promeruerint, uel q sine offensa fuerint, libertas sit relictæ: qbus detur actio, definitur p ea q̃ proposita sunt s. ca. prox. exc. 68 & 69.*

IX. *Regula. Si cum ei qui in uentre esset, libertas relicta esset, plures sint nati: omnibus libertas debetur. quæ regula approbatur l. 24. in fine. C. de fideicom.libertat.cuius uerba uide s. cap. 6. except.28.*

X. *Regula. Si dominus ancillam manumiserit, eamq; in uxorem duxerit: etiam liberis ex ea ante natis, libertas debetur. quæ regula approbatur Nouel.c. 78. §. cæterùm si quis.ibi: unde etsi. cuius uerba uide s. lib.14.cap.3.except.35.repl.3.*

XI. *Regula. Si cũ qs plures manumittere rogatus esset, minus à defuncto pceperit quàm æstimatio est omniũ seruorũ: quosdã tantũ tenetur manumittere, nõ omnes. Qui aũt potißimũ hoc casu sint manumittẽdi, definitur l.24.§.quod si legatũ.ibi: quis ergo statuet.ff. de fideic.liber.cuius uerba uide s.c.8.exc.14.rep.3.dup.1.*

VI. ADVERSVS QVOS COMpetat actio proposita, & à quibus libertas debeatur?

I. *Regula. De successoribus eius qui manumittere est rogatus. Hi quoq; ad præstandam libertatem tenentur. quæ regula approbatur l.23. §.1.ff.de fideicom. libertat.his uerbis:* Fideicommissariam libertatem ab hærede non præstitã, cogendus est hæredis hęres, qui restituit ex Trebelliano senatusconsulto hæreditatem, præstare: si eius personã eligat, qui manumittẽdus est. *Concordat l.12. §.& legatarius. ff. eod. tt. cuius uerba uide s.cap.7.except.46.item concordat l.16. C.de fideicom.libert.cuius uerba uide s. quæst. prox. reg. 7. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi hæreditatẽ ex senatusconsulto Trebelliano restituerint. quæ exceptio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Qui restituit ex Trebelliano senatuscõsulto hęreditatem. *Concordat l.20. ff.eod.tt.cuius uerba uide j.reg.prox. Secunda exceptio uidetur esse: Nisi non sit uniuersalis successor, sed tantum specialis in seruum. Et hæc exceptio reprobatur l.51.in prin.ff.de fideicom.libertat.cuius uerba uide s. cap.8 except.13. Sed de hac re uide item j.reg.prox.*

II. *Regula. De rogato manumittere, & eo cui rogatus seruum alienauit: uterq; ad manumittendum tenetur. Et est in arbitrio ipsius serui, à quo uelit potißimum manumitti. quæ regula approbatur l.24.§. quoties.ff.de fideicom.libertat. his uerbis:* Quoties fideicommissaria libertas relinquitur efficaciter, in ea causa est, ut neq; alienatione, neque usucapione extingui posit. Ad quemcũq; enim peruenerit is seruus, cui fideicõmissa libertas relicta est, cogi eũ manumittere: & ita sępisime constitutum est. Cogetur igitur is ad quẽ seruus peruenerit, fideicommissam libertatem pręstare, si hoc maluit is qui rogatus est. Latius enim acceptũ est, ut etsi sub conditione sit ei libertas relicta, & pendente cõditione alienatus sit: attamẽ cum sua causa alienetur. Quòd si nolit manumitti ab eo, sed potius ab eo uelit ad libertatem perduci, qui erat rogatus manumittere: audiri eum oportere diuus Hadrianus, & diuus Pius rescripserunt. Quinimò etsi cũ manumissus est, uelit tamen potius eius libertus fieri, qui erat rogatus eũ manumittere: audiẽdũ eũ diuus Pius rescripsit. Sed etsi ex persona manumissoris, uel quacũq; causa manumissus, ostendere potest ius suũ manumisione esse læsum: succurri ei ex his cõstitutionib. oportet: ne cõtra uoluntatẽ defuncti durior eius cõstituatur. Planè si ea sit defuncti uolũtas, ut uel à quocũq; manumitti uoluerit: dicendũ est constitutiones suprascriptas cessare. *Concordat l.15.ff.eod.tt. his uerbis:* Is qui ex causa fideicõmissi manumissurus est, nullo modo deteriorem

deteriorem eius serui conditionem facere potest. Ideoq; nec uẽdere eum interdũ alij potest, ut ab eo cui traditus est, manumittatur: & si tradiderit, redimere illũ cogitur & manumittere. Interest enim nonnunquam à sene potius manumitti, quã à iuuene. *Item concordat l. 20. ff. eod. tit. his uerbis:* Apud Iulianũ ita scriptum est, Si hæres rogatus manumittere seruũ, ex Trebelliano senatusconsulto hæreditatẽ restituerit: cogi debebit manumittere. Et si latitauerit, uel iusta ex causa aberit, prętor causa cognita secundũ senatusconsulta ad eas causas pertinentia pronũciare debebit. Si uerò seruũ susceperit is cui hæreditas restituta fuerit: ipsum conuenit manumittere. Et eadẽ in persona eius obseruari cõueniet, quę circa emptores custodiri solent. An hęc uera putas? Nam ego discendi cupiditate, quam solá uiuendi rationem optimá, in octauũ & septuagesimũ annum ętatis duxi, memor sum eius sentẽtię, quá dixisse fertur: *κἂν τὸν ἕτερον πόδα ἐν τῷ σορῷ ἔχω, προσμαθεῖν τι βουλοίμην.* (id est: Etsi alterum pedẽ in tumulo haberem, tamen addiscere quid uellem) Et bellissimè Aristo & Octauenus putabant hunc seruũ, de quo quęreretur, fideicommissariæ hęreditatis nõ esse: quia testator rogando hæredẽ ut eum manumitteret, non uideretur de eo restituendo sensisse. Si tamẽ per errorem ab hærede datus fuerit: ea dicenda sunt quæ Iulianus scribit. *Concordat item propositæ regulæ l. 23. §. 1. ff. eod. tit. cuius uerba uide s̃. reg. prox. in prin. item cõcordat l. 29. ff. eod. tit. cuius uerba uide j̃. lib. 20. cap. 1. quæst. 4. reg. 8. except. 1. repl. 12. item concordat l. 34. in prin. ff. eod. tit. his uerbis:* Inuitus is, cui fideicommisso libertas est relicta, non est tradẽdus alij ut ab eo manumittatur, & fiat alterius libertus, quã qui rogatus est manumittere. *Item concordat l. 51. in prin. ff. eod. tit. cuius uerba uide s̃. cap. 8 except. 13. item concordat d. l. 51. §. emptor. cuius uerba uide j̃ lib. prox. cap. 1. quæst. 4. reg. 8. except. 1. repl. 21. Concordat itẽ l. 9. §. 1. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Si statuliberum non eadem conditione hęres uendat, causa eius immutabilis est, & luere se ab eo potest simili modo ut ab hærede. Si tamen suppresserit conditionẽ statuliberi: & ex empto quidem tenetur. Grauiores autem & stellionatus crimẽ important ei, qui sciens dissimulata cõditione statutæ libertatis simpliciter eũ uẽdiderit. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi seruus postquam ab uno manumissus est, alterius uelit esse libertus. hoc enim casu uidetur electio ei perempta. uerùm exceptio hæc reprobatur l. 24. §. quoties. ibi: quinimò. ff. de fideicom. libertat. cuius uerba uide s̃. ead. reg. in prin. Concordat l. 43. cum duab. legib. sequentibus. ff. de actionib. empti, his uerbis:* Titius, cum decederet, Seiæ Stichum, Pamphilũ & Arescusam per fideicõmissum reliquit, eiusq; fidei commisit ut omnes ad libertatem post annũ perduceret. Cùm legataria fideicommissum ad se pertinere noluisset, nec tamen hæredẽ à sua petitione liberasset: hæres eadem mancipia Sempronio uẽdidit, nulla commemoratione fideicõmissæ libertatis facta. Emptor, cũ pluribus annis mãcipia suprascripta sibi seruissent, Arescusam manumisit. Cum cęteri quoq; serui cognita uoluntate defuncti, fideicommissam libertatem petijssent, & hæredem ad prætorẽ perduxissent: iussu prætoris ab hęrede manumissi sunt. Arescusa quoq; nolle se emptorem patronũ habere respõdebat. Cum emptor preciũ à uenditore empti iudicio Arescusę quoq; nomine repeteret: lectũ est Domitij Vlpiani responsum, quo cõtinebatur, Arescusam ptinere ad rescriptũ sacrarum constitutionũ, si nollet emptorẽ patronum habere: emptorem tamen nihil posse post manumissionẽ à uenditore cõsequi. Ego tum memini Iulianum in ea sentẽtia esse, ut existimaret post manumissionẽ quoq; empti actionẽ durare: quæro, quæ sentẽtia uera est? Illud etiã in eadẽ cognitione nomine emptoris desiderabatur, ut sumptus quos in unũ ex his quem erudierat, fecerat, ei restituerentur. Item quæro, Arescusa quę recusauit emptorem patronũ, cuius sit liberta constituta? & an possit uel legatariam, quæ eam non liberauit, uel hæredem patronum habere: cum cæteri duo ab hærede manumissi sunt? Paulus respondit: Semper probaui Iuliani sententiá, putantis manumissione ex empto actionem eo modo non amitti. De sumptibus uerò, quos in erudiendo hominem emptor fecit, uidendũ est. Nam empti iudiciũ ad eam quoq; speciem sufficere existimo. Nõ enim precium cõtinet tantũ, sed omne quod interest, emptoris seruum non euinci. Planè si in tantũ precium excessisse proponas, ut non sit cogitatũ à uẽditore de tanta summa: ueluti si ponas agitatorẽ postea factũ, uel pantomimum euictum esse eum, qui minimo uenijt precio: iniquum uidetur in magnã quantitatem obligari uenditorẽ. Africanus. Cum fortè idem mediocriũ facultatũ sit, non ultra duplum periculum subire eum oportet. Paulus. Idemq; Iulianũ agitasse Africanus refert. Quod iustũ est: sicut & minuitur pręstatio, si seruus deterior apud emptorẽ effectus sit, cum euincitur. Illud expeditius uidebatur: Si mihi alienam aream uendideris, & in eam ego ædificauero, atq; ita eam dominus euincat: nam cum possim petentem, nisi impensam ædificiorum soluat, doli mali exceptione submouere: magis est ut

ea res ad periculum uenditoris non pertineat. Quod & in seruo dicendũ est, si in seruitute, & non in libertate euincatur: ut dominus mercedis impẽsas præstare debeat. Quòd si emptor non possideat ędificium, uel seruum: ex empto habebit actionem. In omnibus tamen his casibus, si sciens quis alienum uendiderit, omnino teneri debet. Superest tertia deliberatio, cuius debeat esse liberta Arescusa, quæ recusat emptorem? Et non sine ratione dicetur, eius debere effici libertam, à quo uendita est, quia & ipse ex empto actione tenetur. Sed hoc ita, si non Arescusa elegerit emptoris patronatum. tunc enim illius remanet liberta, & ille ex empto actionem non habet: quia nihil eius interest, cum eam libertam habeat. *Hæc de prima propositæ regulæ exceptione sint dicta.* *Secunda exceptio est: Nisi defunctus seruum à quocunq; uoluit manumitti. tunc enim non est in electione serui à quo uelit manumitti. quæ exceptio approbatur l. 24. §. fin. ff. de fideicom. libertat. cuius uerba uide s. ead. reg. in prin.* *Tertia exceptio est: Nisi hæres qui uendidit seruum, sine hærede decesserit, seruusq; malit defuncti hæredis, quàm emptoris esse libertus. Hæc exceptio approbatur l. 25. ff. d. tt. his uerbis:* Si hæres, qui uendidit seruum, sine successore decesserit: emptor autem extet, & uelit seruus defuncti libertus esse, nõ emptoris: non esse audiẽdum eum Valens scripsit, ne emptor & precium & libertum perdat. *Quarta exceptio uidetur esse: Nisi antequam rogatus in mora manumittendi esset, non uoluntate rogati, sed necessitate alienatio serui cum cæteris rogati bonis sit facta. Hæc exceptio reprobatur l. 26. in prin. ff. de fideicom. libertat. his uerbis:* Cum uerò is qui rogatus est alienum seruũ manumittere, mortalitatis necessitate, uel bonorum publicatione ad alium seruum perduxit: magis opinor constitutionibus esse locum, ne deterior conditio fideicommissariæ libertatis fiat. Nam & cum quidam rogatus esset cum moreretur seruum manumittere, isq; decessisset libertate seruo non data: perinde eum habendum constitutum est, atque si ad libertatem ab eo perductus esset. potest enim eo testamento dare libertatem: utique cũ dictum sit, ut quoties quis libertatem accepit fideicommissariam, si ab alio quàm qui erat rogatus, manumittatur: auxilium constitutionum habeat, perindeque habeatur atque si ab eo manumissus fuisset: quoniã fideicommissarijs libertatibus fauor exhibetur, nec intercidere solet destinata fideicommiss. libertas. qui enim ea donatus est, in possessione libertatis interim esse uidetur. Apparet igitur subuentum fideicommissarijs libertatibus, ut in rem mora facta esse his uideatur.

III. *Regula. Si seruo legato fideicommissaria libertas sit relicta: tam hæres quàm legatarius ad eum manumittendum tenetur. quæ regula approbatur l. 12. in prin. ff. de manumiss. testam. his uerbis:* Si legato seruo fideicommissaria libertas relicta est: uel hęres uel legatarius eum cogitur manumittere.

IIII. *Regula. Si hæredi manumittere rogato adnascatur cohæres: uterq; ad manumittendum tenetur. quæ regula approbatur l. 32. §. 1. ff. de fideicom. libertat. his uerbis:* Cum intestatò moriturus fidei filij commisisset ut seruum manumitteret, & posthumus ei natus fuisset: diui fratres rescripserunt, quia diuidi non potest, ab utroq; præstandam. *Contradicit l. 11. cum legibus sequentib. item l. penult. ff. de iure codicillorũ. quarum legum uerba cum alijs huc pertinentibus uide in Comment. de legatis cap. 13. reg. 1. except. 1. repl. 9. dupl. 1.*

V. *Regula. Si hæres rogatus sit seruum legatarij manumittere: tam hæres quàm legatarius ad manumittendum tenetur. quæ regula approbatur l. 13. C. de fideicom. libertat. his uerbis:* Si te donatam ante matrimonium uxori suæ, postea ei legato relicto, testamento manumitti, seu codicillis, seu uerbis precarijs à successoribus uoluit: tam eos ad redemptionem & manumissionem, quàm eam quę in capiendis relictis defuncti consensit iudicio teneri, tibiq; fideicommissariam deberi libertatem nõ ambigitur. *Concordant ea quæ proposita sunt s. cap. 6. except. 11. repl. 2. dup. 9. tripl. 2.*

VI. *Regula. Si quis sua manu seruum sibi legatum scripserit, & manumittere se rogatum: ab omnibus hæredibus is seruus est manumittẽdus. quæ regula approbatur l. 17. ff. ad l. Corneli. de falsis, hisce uerbis:* Cum quidam sua manu seruum sibi legatum scripsisset, et eum manumittere rogatus esset: senatus censuit ab omnibus hæredibus eum manumittendum.

VII. PER QVOS DATVR actio proposita?

Per procuratorem non datur actio proposita. quæ regula approbatur l. 1. in prin. C. de adsertione tollenda, his uerbis: Lites super seruili conditione mouẽdas, ad clementiorem tam examinationem quàm terminũ transferimus, iubẽtes: si quis uel adhuc seruiens liberũ se esse dixerit, uel in libertate commorans, ad seruitutem uocatus fuerit: adsertoris difficultatem in utroq; casu cessare, ipsumq; per se ad intẽtionem eius qui dominum sese adserit, respõdere: et si ex possessione libertatis ad seruitutem ducitur, etiam procuratorẽ dare minimè prohiberi: quod ijs qui ex seruitute ad libertatẽ prosiluerint, penitus interdicimus: illis legibus quæ dudũ & secũda & tertia uice adsertorias lites examinari

nari pręcipiebant, in posterũ conquiescentibus: cum sit iustum primam definirionẽ in suis manete uirib⁹, cũ prouocatio nulla oblata fuerit: qua porrecta, ad similitudinẽ aliorum negociorũ iudex, ad quem res ex prouocatione ducitur, eam examinabit: cuius & ipsius iudiciũ ad secũdam exquisitionem minimè deducetur occasione legum quæ super adsertorijs litibus positæ sunt. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi non ex seruitute in libertatem seruus proclamet, sed contrà ex libertate in seruitutem petatur: tunc enim per procuratorem potest causam status defendere. quę exceptio approbatur uerbis iã propositis hisce:* Etsi ex possessione libertatis ad seruitutem ducitur, &c. *Secundæ exceptionis loco notandum, quòd is qui de statu suo litigat, quamuis ex seruitute in libertatẽ proclamet, possit ad alias suas causas (status causa excepta) procuratorem dare. quæ exceptio approbatur l. 33. §. cum uerò quis. ff. de procuratorib. cuius uerba uide s̃. lib. 8. cap. 6 quæst. 4. except. 3. repl. 1.*

VIII. QVIBVS PRAESENtibus actio danda?

I. Regula. *Si seruus ad bona fisci pertinens, in libertatem proclamauerit: præsentibus his qui negocijs fisci solent interuenire, & aduocato fisci causa peragenda est. quæ regula approbatur l. 3. §. diuus Hadrianus. & l. 7. ff. de iure fisci. cuius uerba uide s̃. lib. 8. cap. 3. except. 10.*

II. Regula. *De absentia alterutrius litigatorum uide J. quæst. ult. reg. 2. except. 4. item reg. 3. except. 5.*

IX. APVD QVEM COMPEtat actio proposita?

I. Regula. *Romæ apud præfectum urbi, in prouincijs apud præsides datur. quæ regula approbatur l. 5. in prin. ff. de manumissionibus. cuius uerba uide s̃. cap. 4. causa 15. in prin. item apud prætorem competit. quæ regula approbatur l. 2. in prin. C. de officio prætorum. cuius uerba uide s̃. lib. 2. cap. 13. quæst. 3. reg. 2.*

II. Regula. *Apud procuratorem Cæsaris non datur. quæ regula approbatur l. 2. C. ubi causæ status agi oporteat, his uerbis:* Procuratores nostros status causas examinare non posse, omnibus notum est. *Huius regulæ exceptio est: Nisi inter fiscum & priuatum agatur. quæ exceptio approbatur l. 5. C. d. tt. his uerbis:* Iamdudum à nobis statutum est, ut si quæ causæ libertinitatis & seruitutis in prouincijs inter fiscum & priuatos exorirentur, ad rationalem uel magistrum priuatę rei: hoc est, unde motę essent quæstiones, remitterentur. Si quæ uerò ingenuitatis essent, à rectore prouinciæ examinarentur.

III. Regula. *Ibi agenda causa est, ubi domicilium habet is qui se dominum dicit. quæ regula approbatur l. 4. C. d. tt. his uerbis:* Si ex possessione seruitutis in libertatẽ quis proclamat: ibi agi oportere status causam, ubi domicilium constitutum habet qui se dominum dicit, non est ambigui iuris. *Concordat l. 1. C. eod. tt. his uerbis:* Quæ à te cum tibi seruiret refugit, & in aliã prouinciam se contulit, libertatem sibi uendicans: non iniuria eo loco litigare cõpellenda est, unde quasi fugitiua recessit. Ideoque remittere eam in prouinciam, in qua seruiuit, præses prouinciæ, qui eo loco ius repræsentat, curæ habebit: sed non ubi deprehensa est, audiri debet.

X. QVANDO COMPETAT actio proposita?

I. Regula. *Si testator à familia sua necatus esse dicatur: differtur causa proposita, donec illa fuerit finita. quæ regula approbatur l. 7. §. sunt & aliæ. ff. de liberali causa, his uerbis:* Sũt & aliæ causæ, ex quibus in libertatem proclamatio denegatur: ueluti si quis ex eo testamẽto liber esse dicatur, quod testamentũ prętor aperiri uetat, quia testator à familia necatus esse dicatur. Cũ enim in eo sit iste, ut supplicio fortè sit afficiendus: non debet liberale iudiciũ ei concedi. Sed etsi data fuerit, q̃a dubitatur utrũ nocens sit, an innocẽs: differtur liberale iudiciũ, donec constet de morte eius qui necatus est. Apparebit enim utrum supplicio afficiendus sit, an non.

II. Regula. *Si mater & filius de libertate litigant: aut coniungenda sunt utrorunq; iudicia, aut filij causa differenda, donec de matre constet. quæ regula approbatur l. 23. §. fin. ff. de liberali causa, his uerbis:* Si mater & filius de libertate litigant: aut cõiungenda sunt utrorũq; iudicia, aut differenda est causa filij, donec de matre constet, sicut diuus quoq; Hadrianus decreuit. Nam cum apud alium iudicem mater litigabat, apud alium autem filius: Augustus dixit, antè de matre constare oportere: sic dein de filio cognosci.

III. Regula. *Si optio serui data sit, uel homo generaliter legatus: nõ potest hæres ante electionem quosdam manumittere. quæ regula approbatur l. 3. ff. qui & à quib. manumiss. his uerbis:* Si optio hominis data sit, uel indistinctè homo legatus: non potest hęres quosdã seruos, uel omnes manumittendo, aut euertere, aut minuere ius electionis. Nam optione siue electione serui data, quodammodo singuli sub cõditione legati uidentur. *Concordat l. 14. ff. de optione legata. cuius uerba uide in comment. legatorum cap. 39. quæst. 1. except. 10.*

IIII. Regula. *Si libertas in testamento relicta sit: statim quàm adita fuerit hæreditas, competit. quæ regula approbatur, simul & distinguitur l. 23. in fine. ff. de manumiss. testam. his uerbis:* Testamento libertas data cõpetit, purè quidem data, statim quàm adita fuerit hæreditas, uel ab uno ex hęredibus. Si autem in diem uel sub conditione libertas data est: tunc competit li-

bertas, cum dies uenerit, uel cooditio extitetit. *Concordat l.25. ff eod. tit. his uerbis:* Testamento liber esse iussus, tunc fit libet, cum adita fuerit hæreditas qualibet ex parte: si modò ab eo gradu quo libet esse iussus est, adita fuerit, & purè quis manumissus sit. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi in diem uel sub conditione libertas sit relicta. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Et purè quis manumissus sit. *Concordat d. l.23. uerbis iam propositis hisce:* Si autem in diem uel sub cõditione, &c. *Concordat l.67. §. fin. ff. de leg. 2. cuius uerba uide s̄. cap. 8. exc. 14. rep. 2. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi ita libertas sit relicta, Stichus intra annũ quàm mortuus fuero, liber esto. quæ replicatio approbatur l. 41. §. fin. ff. de manumiß. test. cuius uerba uide j. reg. 7. Secunda exceptio est: Nisi ab uno tantum ex pluribus hæredibus sit adita. Hæc exceptio reprobatur uerbis d. l. 23. uerbis suprà propositis hisce:* Vel ab uoo ex hæredibus. *Concordat l.11. §. fin. ff. de manumißis testam. cuius uerba uide s̄. cap. 8. except. 8. Tertia exceptio est: Nisi ab alio gradu, quàm quo libertas relicta est, adita sit hæreditas. Hæc exceptio approbatur uerbis d. l. 25. iam propositis hisce:* Si modò ab eo gradu, quo liber esse iussus est, adita fuerit. *Plures propositæ regulæ exceptiones uide in regulis proximè præcedentibus & sequentibus.*

V. *Regula. Si ex die libertas relicta sit, regulariter à die mortis testatoris tempus numeratur. quæ regula approbatur l.18. §. fin. ff. de manumiß. testamen. cuius uerba uide s̄. cap. 7. excep. 60. Huius regulæ exceptio proponitur l.41. §. hærede. ff. de fideicommiß. libertat. his uerbis:* Hærede filio suo ex asse iostituto, libertatem deditin hæc uerba: December dispensator meus, Seuerus uillicus, & Victorina uillica Seueri contubernalis, in annos octo liberi sint, quos in ministerio filij mei esse uolo. Te autem Seuere fili charissime peto, uti Decembrem & Seuerum commendatos habeas: quibus præsentem libertatem non dedi, ut idonea ministeria haberes: quos speto te libertos idoneos habiturum. Quæro, cùm eo tempore quo Titius testamentum faciebat, filius natus annorum fuerit nouem, & Titius post biennium & sex menses decesserit: anni octo in quos libettas etat dilata, ex testamenti facti tempore, an uerò ex mortis, numerari debeant? Scæuola respoodit, posse uideri testatotem eos annos octo dilatæ libertatis compreheodisse, qui computandi sunt à die testamenti facti: nisi aliud uoluisse testatorem probatetur.

V I. *Regula. Certo anno liber esse iussus, statim initio anni liber fit. quæ regula approbatur l. 41. in prin. ff. de manumiß. test. his uerbis:* Si ita fuerit libertas relicta, Seruus Stichus meus anno duodecimo postquam ego mortuus ero, liber esto: uerisimile est, in principio duodecimi aoni eum esse liberum. Nam hoc mortuũ sensisse, & inter hos sermones Duodecimo anno, & Post duodecim annos, multum interesse: & ita loqui solemus, Duodecimus annus est, cum qusntũlibet ex duodecimo anno uenisset, aut ptæterijsset: & qui duodecimo anno liber esse iubet, omnibus diebus anni libet esse iussus est.

V II. *Regula. Ita liber esse iussus, si intra annum decem dederit: decem datis, statim liber fit, non expectato fine anni. quæ regula approbatur l. 41. §. fin. ff. de manumißis test. his uerbis:* Labeo scribit, Si sic libettas relicta sit: Stichus intra annũ quàm mortuus ero, liber esto: statim eum liberũ esse. Nam etsi ita sit scriptum, Si intra annũ decem hæredi meo dederit, libet esto: statim soluendo eum liberum sine mora futurum. *Idem dicendum, etsi annua, bima, trima die dare iussus, statim dederit totum: tunc enim statim etiam liber fit. quod approbatur l. 41. § sed si ita. ff. de manumiß. test. his uerbis:* Si ita sit scriptũ in testamento, Stichus seruus meus hætedi meo mille numos anno, biennio, triennio, postquam ego mortuus ero, si soluerit, satisúe fecerit, liber esto: non potest is setuus nisi triennio ptæterito liber esse, nisi præsentem eam pecuniam soluat, aut satis faciat. compensanda enim est bæredi libettatis celeritas præmatura pecuniarum solutione. *Concordat l.3. §. quod si seruus. ff. de statuliberis. cuius uerba uide supra cap. prox. except. 60. repl. 2.*

VIII. *Regula. Si ita libertas sit relicta, Stichus si hæres eum nõ manumiserit, liber esto: statim atq; hæres cum poßit, eum non manumiserit, liber fit. quæ regula approbatur l. 37. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Si ita scriptũ sit: Stichum Titio do ut eum manumittat. Si nõ manumiserit, libet esto: statim Stichum liberum esse, Caius ait. *Concordat l.34. §. fin. ff. de fideicom. libert. his uerbis:* Seruus legatus erat Calpurnio Flacco, isq; rogatus erat ut eum manumittetet: et si non manumisisset, idem seruus Titio legatus erat, & is æquè rogatus erat ut eũ manumitteret: et si nõ manumisisset, liber esse iussus erat. Sabinus dicit, ioutiliter legatum fore, & ex testameoto eum continuò liberum futurum. *Ait Iurisconsultus,* Statim: *item,* Continuò. *Hoc quomodo intelligendum sit, declaratur l. 20. §. fin. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Si ita qs acceperit libertatem, Stichus si hætes eum non manumiserit, liber esto: poterit ab hærede manumitti. Non enim cootra uoluntatem testatoris adimitur ei libertas. Sed nõ tam continuum tempus ad hoc exigẽdum est, ut præcipitari cogatur hæres, uel ex peregrinatione celerius reuerti ad manumittẽdum, uel administrationem rerum necessariarum intermittere: nec rursus tam longũ

ut

ut quamdiu uiuat protrahatur manumissio: sed modicum, scilicet, quo primo possit sine magno incommodo suo hæres manumittere. *Planè propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi tempus intra quod ab hærede sit manumittendus, sit adiectum. tunc enim tempus illud erit expectandum. quæ exceptio approbatur uerbis d. l. 20. §. fin. hisce:* Quod si tempus adiectum fuerit, illud spectabitur. *Secunda exceptio est: Nisi ita libertas sit relicta, Si testamento suo eum hæres non manumiserit. tunc enim mors hæredis expectabitur. quæ exceptio approbatur l. 13. in prin. ff. de statuliberis. cuius uerba uide s. cap. 9. except. 38. repl. 23.*

IX. Regula. *Si cum libertas seruo relicta esset, si Titius sedecim annorū esset, Titius ante decimumsextum annum sit mortuus: tempus quo Titius si uiueret, sedecim annorum esset, expectandum est. quæ regula approbatur per ea quæ proposita sunt s. cap. 8. exc. 36.*

X. Regula. *Si seruus uenditus sit ut manumittatur: intra duos menses manumittēdus. quæ regula approbatur, simul & distinguitur l. 9. ff. qui sine manumiss. his uerbis:* Latinus Largus uendidit ancillam, ita ut manumitteretur, non addito tempore. Quæro, quando ex constitutione incipit libertas competere ei, cessante emptore in manumittendo? Paulus respōdit: Inspiciendum est quid actum sit, utrum cū primùm potuisset ut manumitteret, an in potestate esset emptoris, quádo uellet manumittere. Priore casu tempus facilè comprehendi poterit: posteriore utiq; moriente emptore, competit libertas. Si non appareat quid conuenerit, fauor inducit priorē opinionem: id est, ut intra duos menses, si ambo prestò sint tam seruus quàm emptor eius. Seruo enim absente, nisi emptor intra quatuor menses imposuerit libertatem, ex constitutionibus ad libertatem eripitur. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi tempus sit adiectum, intra quod sit manumittēdus. quæ exceptio ex iam dictis constat. Secunda exceptio est: Nisi uiuo emptore manumitti iussus sit. Hæc exceptio approbatur l. 4. ff. eod. tit. cuius uerba uide s. cap. 8. exc. 29. repl. 1. dupl. 1.*

XI. ADIVNCTA PROPOSITÆ ACTIONIS.

I. Regula. *De prius ordinanda lite, ut sciatur uter actor & uter reus sit: dictum s. quæst. 1. in prin. Huc pertinet l. 41. in prin. ff. de liberali causa, his uerbis:* Liberalis causa si in obscuro sit, in quo fuerit statu is qui pro libertate sua litigat: prior audiendus est, probare uolens seipsum in libertatis possessione esse.

II. Regula. *Ordinata lite, is qui seruus dicitur, liberi loco habetur, & actiones tam intendere quàm excipere potest. quæ regula approbatur l. 24. ff. de liberali causa, his uerbis:* Ordinata liberali causa, liberi loco habetur is qui de statu suo litigat: ita ut aduersus eū quoq; qui se dominū esse dicit, actiones ei nō denegentur, quascūq; intēdere uelit. Quid enim si tales sint, quæ tēpore aut morte intereāt? quare nō concedatur ei litē cōtestando in tutū eas redigere? quin etiā Seruius ait, in actionib. annuis ex eo tēpore annū cedere, ex quo lis ordinata sit. Sed si cū alijs experiri uelit, non est quærendū an lis ordinata sit: ne inueniatur ratio, quemadmodū subiecto aliquo, qui libertati controuersiā moueat, interim actiones excludantur. Aequè enim ex euētu iudicij liberalis, aut utilis, aut inanis actio eius efficietur. Sed si quas actiones inferat dominus, queritur an cōpellendus sit suscipere iudiciū? Et pleriq; existimāt, si in personā agat, suscipere ipsum ad litis cōtestationē: sed sustinendū iudiciū, donec de libertate iudicetur: nec uideri præiudiciū libertati fieri, aut uoluntate domini in libertate eū morari. Nam ordinato liberali iudicio, interim pro libero habetur: & sicut ipse aget, ita cū ipso quoq; agi potest. Cæterùm ex euētu aut utile iudiciū erit, aut nullū, si contra libertatē pronunciatū fuerit. Si is qui in libertatē proclamat, furti aut dāni iniuria ab aliquo arguatur: Mela ait, interim eū cauere debere iudicio se sisti: ne melioris conditionis sit, qui dubiæ libertatis est, quàm qui certæ. Sed sustinendū iudiciū, ne præiudiciū libertati fiat. æquè si cū possessore hominis furti agi cœperit, deinde is cuius nomine agebatur, in libertatē proclamauerit: sustinendū iudiciū, ut si liber iudicatus sit, in ipsum trāsferatur iudiciū: et si dānatio facta sit, iudicati actionē potius in eum dandam. *Concordat l. 14. C. eod. tit. his uerbis:* Lite ordinata, in possessione libertatis is de cuius libertate quæritur, cōstituitur, & interim pro libero habetur. *Concordat itē l. 4. in fine. C. si seruus exportādus ueneat. cuius uerba uide alibi. Concordat itē l. 3. C. quib. ad libert. proclamare non licet. cuius uerba uide j. reg. 4. Planè recipit regula proposita aliquot exceptiones, de quibus in regulis sequentibus dicetur.*

III. Regula. *Si is qui de statu suo litigat, hæres sit institutus: an possit cōpelli ut iussu eius qui se dominū dicit, adeat? definitur l. 21. C. de iure deliberādi. cuius uerba uide alibi. Idem constituendum est in quolibet ei qui de statu suo litigat relicto agnoscendo. quod approbatur l. 25. in prin. ff. de liberali causa, his uerbis:* Si cui de libertate sua litiganti optio legata sit: quæcunq; de hæreditate ei relicta dicuntur, eadem & de optione tractari possunt.

IIII. Regula. *Qui de statu suo litigat, militare interim nō potest. quæ regula approbatur l. 29. ff. de liberali causa, his uerbis:* Qui de libertate sua litigans, necdū sententia data militiæ se dedit, in pari causa cum cæteris seruis habendus est. Nec exonerat eum quòd pro libero habeatur

beatur in quibusdã. Et licet liber apparuerit, erit exauthoratus, id est, militia remotus, castris deijcitur: utiq; qui ex seruitute in libertatem petitus fuit, uel qui non sine dolo malo in libertate moratus est. Qui uerò per calumniam petitus in seruitutẽ est, in militia retinebitur. Qui ingenuus pronunciatus est, si se militiæ dedit: intra quinquenniũ retractata sententia, nouo domino reddendus est.

V. *Regula. De peculio, & bonis eorum qui de statu suo litigant sequestrãdis, et postea restituendis proponitur l. 2. §. super peculio. C. de adsertione tollenda, his uerbis:* Super peculio eorum qui de statu suo litigant, uel alijs rebus, aut causis ueterem defensionis obseruationẽ tollimus: præcipientes illorum tantũ peculia, qui ex possessione seruitutis super libera conditione litigant, aliasq; res quæ uindicantur, in tuto pro dispositione iudicis collocari. *Concordat l. 3. C. quib. ad libertatem proclamare, his uerbis:* Si quis in libertatẽ proclamauerit: id quod apud se esse eius qui se dominum dicit, profitebitur, quoniam non de eo dubitatur, reddi ac referri iudex primus pronunciabit. Quod uerò petitur, si fuerit negatione dubium: per cautionem conseruabitur, ac petitio differetur: ut si fuerit adprobata libertas (quoniam & ipsis qui his rem cõmiserunt, medendum est) gestarum rerum ab eodem ratio, atq; omne quod debetur, reposcatur: ut seruitute depulsa, qui pro domino quondam fuerat, habeat quod ut seruo dominij iure largitus est: & quę ex earum rerum quęstu ac fructibus cõgregata sunt, & quæ de furtiuis compendijs obscurè capta ac parata sunt: cũ liberũ esse non oporteat, quod apud seruũ dominus peculij nomine collocauerat. Ea uerò quæ testamento, uel donatione quæsita sunt, aut quæ ex earum rerum emolumentis empta confectaq; sunt, eidem ingenuo deputẽtur. Quæ tamen uniuersa exacto libertatis iudicio, quatenus à suprascriptis reb discernantur, in sequestro esse oportet: ut his ab utroque deductis, atq; in medio collocatis ad eorũ proprietatẽ uterq; contendat. *Concordat item l. ult. C. de ordine cognitionum. cuius uerba uide s. lib. 7. cap. 8. quæst. 1. reg. 6.*

V I. *Regula. De eo quod is qui seruus dicitur, pendente lite adquisiuit, proponitur l. 25. § licet. ff. de liberali causa, his uerbis:* Licet uulgò dicatur, post ordinatum liberale iudiciũ hominẽ, cuius de statu cõtrouersia est, liberi loco esse: si tamẽ seruus sit, certũ est nihilominus eum quod ei tradatur uel stipuletur, perinde domino adquirere, atq; si nõ de libertate eius quęreretur. Tantum de possessione uidebimus, cũ ipsum post litem ordinatam desinat dominus possidere. Sed magis est ut adquirat, licet ab eo nõ possideatur. Et cum placuit per fugitiuum quoq; possessionem adquirere nos posse: quid mirum etiam per hũc, de quo quærimus, adquiri? *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi nõ intuitu domini, sed eius qui de statu suo litigat, hæres is sit institutus. quæ exceptio approbatur l. 22. C. de iure deliberandi. cuius uerba proponentur alibi.*

XII. DE PROBATIONIBVS in proposita actione.

I. *Regula. Vtri probandi onus incumbat? Hæc quæstio definita est per ea quæ proposita sunt s. cod. cap. in prin.*

Per quæ probetur libertas?

I I. *Regula. Si mater libera sit pronunciata: liberis quoq; prodest ad libertatem suam probandam sententia. quæ regula approbatur, simul & distinguitur l. ult. C. de liberali causa cuius uerba uide J. quæst. prox. reg. 3. except. 2.*

I I I. *Regula. De locatione ei qui seruus dicitur ab eo, qui se dominum dicit, facta. Per hanc libertas non probatur. quæ regula approbatur l. 18. C. d. tt. his uerbis:* Ad probationẽ ingenuitatis ab eo, contra cuius successores postulas, facta tibi locatio non sufficit: nec tamen hoc solum ad seruitutis uinculum argumentum est idoneum.

I I I I. *Regula. Si is qui seruitutis mouerat quæstionem, destitit: per hoc libertas non probatur. quæ regula approbatur l. 7. C. de ingenuis manumissis, hisce uerbis:* Si te & filios tuos ingenuos esse cõstat: natalium ueritas uos tuetur. Nam qui seruitutis mouerat quæstionem apud acta, causæ renunciando, ad ingenuitatis probationem nec nocere quidquam, nec prodesse potest.

V. *Regula. Si is qui dominum se dicit, eum cui status quæstionem mouet, liberali nomine appellauerit in suo libello: liber ex eo probatur. quæ regula approbatur l. 9. C. de liberali causa, his uerbis:* Cum precum tuarum conceptio, licet eum contra quem supplicas, ex ancilla tua natum esse expresserit: tamen nomini cognomen quo liberi duntaxat nuncupantur, addiderit, & non seruum esse, sed seruili macula adspersum comprehenderit: contra eum qui seruus non est, supplicasse te intelligis. *Contradicit quodammodo l. 10. C. de ingenuis manumissis. cuius uerba uide s. eod. lib. cap. 3. causa 7.*

V I. *Regula. Si is qui se dominum dicit, ei quem seruum dicit, antea tanquam decurioni & principali scripserit: ex hoc seruus non probatur liber. quæ regula approbatur l. 42. C. de liberali causa, his uerbis:* Iubemus omnes epistolas actricis, quas ad Aelium tanquã principalẽ fecerat, inanes ac uacuas esse, atq; in irritũ uocari, ac de ingenuitate eiusdem Aelij requiri: nec mulieri

id

id obesse, qnod ad eum tanquam decnrionē ac principalem scripsit, uel id quod idē se finxerat decurionem uel principalē: maximè cum non solum testium professione, & cognationis eius iugum seruile cognoscitur, uerum etiam uoce propria eiusdem Aelij apud aliud iudicium patuerat, quod conditionis seruilis uideretur. *Alias huiusmodi regulas & argumenta quibus probetur libertas, uide s̄. eod. lib. cap. 4. item alibi in loco probationum.*

Per quæ probetur seruitus?

V I I. Regula. *Si instrumentum ingenuitatis nullum, uel malè conceptum extet: per hoc non probatur quis seruus. quæ regula approbatur l. 8. ff. de statu hominum, his uerbis:* Imperator Titus Antoninus rescripsit, non lædi statum liberorum ob tenorē instrumenti malè concepti. *Concordat l. 15. C. de liberali causa, his uerbis:* Nec omissa professio probationē generis excludit, nec falsa simulatio ueritatem minuit. Cum itaq; ad examinationē ueri, omnis iure prodita debeat admitti probatio: aditus præses prouinciæ solennibus ordinatis, prout iuris ratio patitur, causam liberalem inter uos decidi prouidebit.

V I I I. Regula. *De tortura serui proponitur l. 6. C. de seruis fugitiuis, hisce uerbis:* Cum seruum quispiam repetit fugitiuum, & alius uitandæ legis gratia, quæ in occultantes mancipia certam pœnam statuit, proprietatē opponit, uel in uocem libertatis eum animauerit: illico nequissimus uerbero, sup quo ambigitur, tormentis subijciatur, ut aperta ueritate, disceptationis terminus fiat. quod nō solum utrisq; iurgantibus proderit, sed etiam seruorum animos à fuga poterit detinere.

I X. Regula. *De confessione eius qui seruus dicitur, proponitur l. 6. C. de liberali causa, his uerbis:* Nec si uolens scripsisses, seruum te esse, non liberum, prẹiudicium iuri tuo aliquod comparasses: quanto nunc magis cū eam scripturam dare compulsum te esse testaris? *Concordat l. 15. ibi: nec falsa simulatio. C. eod. tit. cuius uerba uide paulo superius reg. 7. Concordat item l. 22. C. eod. tit. his uerbis:* Parentes natales, nō confessio adsignat. Quapropter si ex ancilla nata, pòst ad libertatem manumissa peruenisti: te seruam professa, uelut ex ancilla altera natá, huiusmodi simulatione uel errore, quæsitam manumissione libertatē amittere minimè potuisti: cum serui nascantur ratione certa, non confessione constituantur. *Item concordat l. 24. C. eod. tit. his uerbis:* Interrogatam & professam apud acta se esse ancillá, huiusmodi factum defensionem libertatis non excludit. *Item concordat l. 39. C. eod. tit. his uerbis:* Liberos uelut seruos se profitentes, statum eorum mutare non posse, constat. *Planè confessio iudicialis præiudicat ex l. 41. in fine. C. de liberali causa. cuius uerba uide s̄. reg. 6.*

X. Regula. *Si quis matrem & fratres seruilis conditionis habeat: ex hoc is non probatur seruus. quæ regula approbatur l. 22. C. de probationib. his uerbis:* Ad probationem seruitutis Chasconis, matrem eius ac fratrem seruilia fecisse ministeria non sufficit: cum neq; ingenuorum conniuentia coniunctis necessitudine prẹiudicet, neq; de seruis ex eadem matre natis, libertatem unus adipisci prohibeatur.

X I. Regula. *Confessio cohæredis de statu defuncti, non præiudicat alij hæredi. quæ regula approbatur l. 27. C. de liberali causa, his uerbis:* Arianus si mota sibi quæstione à Leonide, liber fuit pronunciatus, in seruitutem à uicto iterum non rectè petitus est. Cohæres etiā tibi ab Ariano datus, colludens cum eo, siue cohæredibus ipsius, qui status ei mouerat quæstionem, nihil tibi obfuit: nec ea quæ in cōfessione inter eos uenerunt, statum ueritatis, uel nomen substantiæ defuncti mutare potuerunt. *Alias huiusmodi regulas & argumenta quibus probatur seruitus, uide s̄. eod. lib. cap. 3.*

XIII. EVENTVS PROPOsitæ actionis & manumissionis.

I. Regula. *Si uictus sit is qui in libertatem proclamauit, punitur l. 38. §. qui se suis. ff. de pœnis, hisce uerbis:* Qui se suis numis redemptum non probauerit, libertatem petere non potest: amplius eidem domino sub pœna uinculorum redditur, uel si ipse dominus malit, in metallum damnatur. *Concordat l. 5. ibi: sub ea tamen. ff. de manumissionib. cuius uerba uide s̄. cap. 4. causa 15. in prin. item concordat l. 2. in fine. ff. de fugitiuis. cuius uerba uide ī. cap. 12. reg. 9.*

I I. Regula. *Si seruus pronunciatus sit, rursus in libertatem proclamanti obstat rei iudicatæ exceptio. quæ regula approbatur l. 1. §. illis legibus. C. de adsertione toll. cuius uerba uide s̄. quæstion. 7. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi non de libertate, sed de proprietate serui antea sit pronunciatum. quæ exceptio approbatur l. 8. C. de liberali causa, his uerbis:* Si hi quos seruos tuos esse dicis, liberi esse à diuersa parte dicantur: de statu eorum more solito quæri oportet. nec enim res iudicata, qua de proprietate eorum pronunciatum est, opponi causæ liberali potest.

Secunda exceptio est: Nisi ex alia causa, quæ postea superuenit, agatur. Hæc exceptio approbatur l. 25. §. 1. ff. de liberali causa, his uerbis: Interdū ex integro daī ad libertatē proclamatio: ueluti ei qui adfirmat ideo se primo iudicio uictū, quòd statuta libertas nondum ei obtigerat, quā nunc dicit sibi obtigisse. *Tertia exceptio est: Nisi*

cum is qui obtinuit, pro parte tantùm seruum uindicasset, antea aduersus socium seruus obtinuerit, & liber sit pronunciatus. Hæc exceptio approbatur l.9. in fine. ff. de liberali causa. cuius uerba uide j. reg. proxim. Concordat l.30. ff. eod. tt. cuius uerba uide d. reg. prox. *Quarta exceptio est: Nisi absente eo, de cuius statu litigabatur, sit pronunciatum. Hæc exceptio reprobatur l.27. §. fin. ff. d. tt. his uerbis:* Quòd si is qui pro sua libertate litigat desit, contradictor uerò præsens sit: melius erit agi causam eius, sententiamq; proferri. Si enim liquebit, cõtra libertatem dabit. Euenire autem potest, ut etiam absens uincat: nam potest sententia etiam secundum libertatem ferri. *Concordat l.1 §. omnes uerò. C. de assertione toll. his uerbis:* Omnes qui pro libertate periclitantur, siquidem possunt fideiussorem dare: eum exigi. Sin uerò reuera datio eius impossibilis ei sit, hocq; iudici manifestè ostendatur: iuratoriæ cautioni committi, scientes quòd si post huiusmodi expositionem abfuerint, & edictis citati in absentia nihilominus per unũ annum durauerint: omnimodo seruituti obnoxij erũt, & eius dominio qui litẽ eis intulit, sine ulla dubitatione adsignabuntur. *Concordat item l. 40. C. de liberali causa, his uerbis:* Iuxta edicti nostri continentiam, in liberalibus quoq; negocijs, siue de libertinitate, siue de ingenuitate quæstio moueatur, absente nihilominus una parte, causam discuti, & pro iusticiæ ratione sententiam proferri nihil prohibet. *Quinta exceptio est: Nisi alius nunc in libertatem proclamet, quàm qui est seruus antea pronũciatus. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius replicatio est, Nisi matre serua pronunciata, liberi eius tempore litis nati, in libertatem postea proclament. quæ replicatio approbatur l. ult. C. de liberali causa. cuius uerba uide j. reg. prox. except. 2.*

III. Regula: Si liber sit pronunciatus is, de cuius statu lis erat: in seruitutem petenti eum, obstat rei iudicatæ exceptio. quæ regula approbatur l. 27. in prin. C. de liberali causa. cuius uerba uide s. quæst. proxim. reg. ii. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi alius status controuersiam faciat, quàm qui prius fecit. Hæc exceptio approbatur l. 9. in prin. ff. de liberali causa. cuius uerba uide paulo inferius. uerùm eius replicatio hæc est: Nisi cum duo separatim peterent hominem in seruitutem, quilibet pro parte tantum egerit, aliusq; succubuerit, alius obtinuerit. hoc enim casu nihilominus sententia, qua is qui seruus dicebatur, uicit, prodest etiam aduersus alterum contra quem succubuit, ita tamen si pro parte ei qui uicit, precium soluat. quæ replicatio approbatur l.30. ff. de liberali causa, his uerbis: Duobus petentibus hominem in seruitutẽ pro parte dimidia separatim, si uno iudicio liber, altero seruus iudicatus est: cõmodissimum est eo usq; cogi iudices, donec consentiant. Si id non continget, Sabinum refertur existimasse duci seruum debere ab eo qui uicisset. Cuiꝰ sententię Cassius quoque est, & ego sum. Et sanè ridiculum est arbitrari eum pro parte dimidia duci, pro parte libertatem eius tueri. Commodius est autem fauore libertatis liberũ quidem eum esse: cõpelli autem precij sui partem uiri boni arbitratu uictori suo præstare. *Concordat l.9. ff. eod. tt. his uerbis:* Si pariter aduersus eũ qui de libertate litigat, consistant fructuarius & proprietarius, fieri potest ut alteruter absit: quo casu an præsenti soli permissurus sit prætor aduersus eũ agere, dubitari potest? quia non debet alterius collusione, aut inertia alterius ius corrumpi. Sed rectius dicitur, etiam alterutri eorũ permittendum agere, ut alterius ius incorruptum maneat. Quod si adhuc nondũ finito iudicio superuenerit, ad eundem iudicem mittetur: nisi iustam causam adferat, quare ad eum mitti non debeat: fortè si eũ iudicem inimicum sibi esse adfirmet. Idem dicemus, etsi duo pluresúe domini esse dicantur, & quidam præstò sint, quidam abesint. Vnde in utroq; casu dispiciamus, an si qui prior egit uictus sit, prosit ei quòd posterior uicerit, uel contrà: id est, ut cum omnino alteruter uicerit, prosit etiam alteri: sicut prodest hæredi liberti, quod in fraudẽ patroni serui manumissi sunt. Si cui placeat prodesse: consequens est, ut cum idem petat, exceptioni rei iudicatę obijciatur replicatio. Si cui uerò placeat non prodesse, is habebit sequentem dubitationem, utrũ id in quo quis uictus est, nullius erit: an eius esse debeat, cũ quo actum sit, an potius eius qui uicerit, scilicet, ut utilis actio detur ei qui uicit: minimè autem prætor pati debeat, ut pro parte quis seruus sit. *Secunda exceptio est: Nisi alius seruus dicatur, quàm qui ante liber est pronunciatus. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius replicatio est hæc, Nisi matre libera pronunciata, liberi eius in seruitutem petãtur. quæ replicatio approbatur, simul & distinguitur l. ult. C. de liberali causa, his uerbis:* Placuit eos qui nascuntur, matrum conditionibus uti, quarum mox uisceribus exponuntur. Ante uerò litem nati, suo nomine omnes in quæstionem uocentur: quoniam hos solos qui in lite nati erunt, omnem fortunam matrũ complecti oportet, aut istis tradi dominis, aut libertate cum lucis authoribus frui. *Tertia exceptio est: Nisi perperam à iudice sit iudicatum. Hæc exceptio approbatur l. 42. ff. de liberali causa, his uerbis:* Si seruus quem emeras ad libertatẽ proclamauit, & ab iudice perperã pro eo iudicatũ est, & dominus eius serui post rẽ contra te iudicatam, te hæredem fecit, aut alio quo nomine is tuus esse cœpit: petere

eum

eum tuum esse poteris, nec tibi obstabit rei iudicatę præscriptio. Labeonis hęc uerba sunt. *Quarta exceptio est: Nisi ex alia causa postea superueniente, seruus petatur, quàm petitus est in priore iudicio. Quæ exceptio approbatur iam d. l. 42. Quinta exceptio est: Nisi eo qui status controuersiam facit absente, pro libertate sit pronunciatum. Hæc exceptio reprobatur l. 4. C. de liberali causa. cuius uerba uide* ℥. *cap. prox. quæst. 1. causa 1. except. 1. concordat l. 40. C. eod. tit. cuius uerba uide suprà reg. prox. except. 4. concordat l. 27. §. 1. ff. eod. tit. his uerbis:* Si ea persona desit cognitioni, quæ alicui status controuersiam faciebat, in eadem causa est qui de sua libertate litigat, qua fuit, priusquam de libertate controuersiam pateretur. Sanè hoc lucratur, quòd is qui eam status controuersiam fecit, amittat suam causam: nec ea res ingenuum facit eum, qui non fuit. nec enim penuria aduersarij ingenuitatem solet tribuere. Sed rectè atque ordine iudices puto facturos, si hanc formam fuerint secuti, ut ubi deest is qui in seruitutem petit, electionem aduersario deferant, utrum malit cognitionem circumduci, an audita causa sententiã proferri: & si cognouerint, pronunciare debebunt seruum illius non uideri: neq; hęc res captionem ullam habet, cum ingenuus nõ pronũcietur, sed seruus non uideri. Quòd si ex seruitute in ingenuitaté quis se allegat: melius fecerint, si cognitioné circumduxerint, ne sine aduersario proununcient ingenuũ uideri: nisi magna causa suadeat, & euidentes probationes suggerant secundum libertaté pronunciandum, ut etiam rescripto Hadriani continetur. *Sexta exceptio est: Nisi à sententia sit appellatum. Hæc exceptio approbatur l. 4. in fine. C. de liberali causa. cuius uerba uide* ℥. *cap. prox. quæst. 1. causa 1. except. 1.*

IIII. Regula. *Ex quo tempore liber pronunciatus, liber existat, utrũ à tẽpore sententiæ latæ, an à tẽpore causæ, ex qua liber est pronunciatus? definitur l. 67. ff. de iudicijs. cuius uerba uide* ℥. *eod. lib. cap. 4. causa 15.*

V. Regula. *De bonis ei qui liber pronũciatus fuit restituẽdis, proponitur l. 32. ff. de liberali causa, his uerbis:* De bonis eorum qui ex seruitute aut libertinitate in ingenuitaté uindicati sunt, Senatusconsultum factum est, quo cauetur de his quidem qui ex seruitute defensi essent, ut id duntaxat ferrent, quod in domum cuiusq; intulissent. In eorũ auté bonis, qui post manumissioné repetere originé suam uoluissent, hoc amplius, ut quod post manumissioné quoq; adquisijssent, nõ ex re manumissoris, secũ ferrent: cętera bona relinquerent illi, ex cuius familia exissent. *Concordat l. 3. C. quib. ad libertat. proclamare. cuius uerba uide* ℥. *quæst. 11. reg. 4.*

VI. Regula. *Manumisso regulariter debetur peculium. Quæ regula approbatur, simul & distinguitur l. unica. C. de peculio eius qui libertat. meruit, his uerbis:* Longè diuersam causam eorũ, qui à superstitibus manumittuntur, item illorũ quibus testamẽto libertas relinquitur, esse, dissimulare non debueras: cum sit superiore casu quidem concessum tacitè peculiũ, si non adimatur: posteriore uerò nisi specialiter fuerit datum, penes successoré remanere, iuris est euidentissimi. *Concordat l. 3. ff. de manumiss. quæ seruis ad uniuers. pertin. his uerbis:* Seruus ciuitatis iure manumissus, non ademptum peculium retinet. Ideoq; debitor soluendo liberatur. *Concordat item l. 53. ff. de peculio, his uerbis:* Si Sticho peculium cum manumitteretur ademptum non est, uidetur concessum. Debitores auté conuenire, nisi mandatis sibi actionibus non potest. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi cum manumitteretur, peculium sit ademptum. Quæ exceptio approbatur uerbis d. l. unicæ, iam propositis hisce:* Si non adimatur. *Concordat d. l. 53. his uerbis:* Si Sticho peculium cum manumitteretur, ademptum non est. *Secunda exceptio est: Nisi in ultima uoluntate uel testamẽto libertas sit relicta. Quæ exceptio approbatur uerbis d. l. unicæ, suprà propositis hisce:* Posteriore uerò nisi specialiter fuerit datum, penes successorem remanere, iuris est euidentissimi. *Huius exceptionis replicatio est: Nisi specialiter testamento peculium fuerit concessum. quæ replicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Nisi specialiter fuerit datum. *Tertia exceptio est: Nisi pupillus tutore authore manumiserit. Quæ exceptio approbatur l. penult. ff. de manumissis uindicta. cuius uerba uide suprà cap. 5. except. 4. repl. 2. Quarta exceptio est: Nisi seruus ciuitatis sit manumissus. hoc enim casu cùm respublica æquiparetur pupillo, idem uidetur dicendum, quod iam in pupilli seruo est dictum. uerùm exceptio hæc reprobatur l. 3. ff. de manumiss. quæ seruis ad uniuers. pertin. cuius uerba uide suprà ead. regul. in prin. Quinta exceptio est: Nisi socius seruum communem manumiserit. Quæ exceptio approbatur l. 1. §. sed ne circa. C. de communi seruo manumisso. cuius uerba uide suprà cap. 6. except. 11. repl. 17. Sexta exceptio est: Nisi is qui pro seruo possidebatur, in seruitutem proclamauerit, & liber pronunciatus sit. hoc enim casu peculium illum non sequitur. Quæ exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 3. C. quib. ad libertatem proclamare non licet. cuius uerba uide suprà eod. cap. quæst. 11. reg. 4. Septima exceptio est: Nisi actiones peculiares seruo specialiter cessæ & mandatæ non sint. tunc enim debita peculiaria ratione propositæ regulæ exigere nõ potest. Quæ exceptio approbatur l. 53. in fine. ff. de peculio. cuius uerba uide paulo superius ead. reg. in prin. concordat l. ult. in prin. ff. de donationibus, his*

uerbis: Ad eum quem manumiserat, epistolam misit in hæc uerba: Titius Sticho liberto salutem. Cum te manumiserim, peculium quoque tuum omne, quidquid habes tam in nominibus quàm in rebus mouentibus, siue in numerato, me tibi concedere, hac epistola manu mea scripta, notum tibi facio. Eundem libertum testamento ex besse scripsit hæredem, Sempronium ex triente, nec peculium Sticho legauit, nec actiones præstari iussit: quæsitum est, utrum in asse Sticho actio detur eorundem nominum, quæ in peculio habuit: an utrisq; hæredibus pro portionibus hæreditarijs? Scæuola respondit, secundum ea quæ proponerentur, utrisque hæredibus pro hæreditarijs portionibus competere. *Octaua exceptio est: Nisi seruus domino res peculiares edere iussus, quasdam non ediderit. hæ enim cum alio peculio manumisso concessæ non uidentur. Quæ exceptione approbatur l.19. in prin. ff. de peculio legato, bis uerbis:* Cum dominus seruum uellet manumittere, professionem edi sibi peculij iussit, atq; ita seruus libertatem accepit: res peculij professioni subtractas nō uideri manumisso tacitè concessas apparuit.

VII. *Regula. De manumißionis instrumēto præstando proponitur l. 26. C. de liberali causa, bis uerbis:* Sicut datam libertatem manumissis adimere patronus non potest: ita manumissionis instrumentum pręstare cogitur.

VIII. *Regula. Heres pecuniam legatario conditionis implendæ causa à seruo datam, repetere non potest. Quæ regula approbatur l.39. in prin. ff. de statuliberis. cuius uerba uide s. cap. 8. except. 28. distinct. 3.*

IX. *Regula. Seruus liber factus, de eo quod in seruitute gessit, non tenetur. Quæ regula approbatur l. 29. §. Sticho. ibi: nemo enim ff. de libertatione legata, bis uerbis:* Nemo ex seruitutis actu post libertatem tenetur. *Concordat l.1. C. an seruus pro suo facto post manumiß. bis uerbis:* Quamuis cum statulibero contraxeris, tamen ex antè gesto te non habere cum eo post impletam conditionem libertatis actionem, scire debes. *Concordat item l. 2. C. eod. tt. bis uerbis:* Creditoribus tuis qui tibi in seruitute mutuam pecuniam crediderunt, nulla aduersus te actio competit: maximè cum peculiū tibi nō esse legatū proponas. *Cōcordat itē l. 5. C. eod. tt. bis uerbis:* Si (ut allegas) antequā à domino manumitteteris, fundos eius coluisti, posteaq; adempto peculio, libertate donatus es: ob reliqua si qua pridem contracta sunt, res bonorum, quas postea proprijs laboribus quæsijsti, inquietari minimè possunt. *Concordat item l. 22. C. de negocior. gestor. bis uerbis:* Si cognati tui seruos suos manumiserunt: hoc, quòd administrasse eos rem tuam contendis, impedimento eorum libertati fieri non potuit. Quin autem ex actu præcedente, post manumissionem, si utriusq; temporis administratio non connexa, sed separata sit, conueniri non posse procul dubio est. *Item concordat l. 4. in prin. C. de testament. manumiß. his uerbis:* Cùm testamento directam libertatem pater tuus sit consecutus: quamuis ei hæres extiteris, frustra tamen rationes, quas tempore seruitutis gessit, ut reddas compelleris, cum non ea conditione acceperit libertatem. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi fideicommissaria libertas seruo sit relicta. hoc enim casu confestim eo manumisso, arbiter datur ad inendas rationes, quas in seruitute gessit. Quæ exceptio approbatur l. 37. ff. de fideicommiß. libertatib. cuius uerba cum concordantibus uide suprà cap. 8. except. 22. sed & concordat l. 43. ff. de liberali causa, bis uerbis:* De his qui bona eorum quibus seruiebant intercepissent, deinde ad libertatem proclamassent, Hadrianus Imp. rescripsit: cuius rescripti uerba sunt hæc: Sicut nō est ęquū fiducia libertatis, quę ex fideicōmissi causa præstāda est, intercipere hæreditariā pecuniam: ita nec libertati præstādæ moram quæri oportet. Quamprimùm ergo arbitrum dari debere, apud quem constaret, quid seruari posset hæredi antequam ad seruum, &c. *Huius exceptionis replicatio est: Nisi absente eo à quo fideicommissaria libertas debebatur, præses prouinciæ pronunciauit libertatem seruo deberi. Quæ replicatio approbatur l. 19. in prin. ff. eod. tt. bis uerbis:* Hærede instituto marito, per fideicommissum libertatem seruis dedit, in quibus & Sticho actori mariti: quæsitum est, cùm absente marito iste præsidem prouinciæ adijt, ut libertas sibi præstaretur, quasi ex iusta causa hæres abesset, & præses prouinciæ pronunciauit libertatem deberi: an agi cum Sticho possit, ut rationem actus administrati à se reddere cōpellatur? Scæuola respondit, non posse. *Secunda exceptio est: Nisi liber homo, qui bona fide seruiebat, conueniatur ex eo quod dum pro seruo habebatur, gessit. Hæc exceptio approbatur l. 12. §. fin. cum lege sequente. ff. de liberali causa, bis uerbis:* Si quod damnum mihi dederit, qui ad libertatem proclamat, illo tempore quo bona fide mihi seruiebat: ueluti si ego bona fide dominus noxali iudicio conuentus & cōdemnatus, litis æstimationem pro eo obtuli: in id mihi condemnabitur. Illud certum est, damnum hoc solum in hac actione in factum deduci, quod dolo, non etiam quod culpa factum sit. Ideoque licet absolutus hoc iudicio fuerit, adhuc tamen postea cum eo poterit lege Aquilia agi, cū ea lege ętiam ex culpa teneatur. Item certum

tum est, tam res nostras quàm res alienas, quæ tamen periculo nostro sunt, in hanc actionem deduci: ueluti commodatas & locatas. Certè depositæ apud nos res, quæ periculo nostro non sunt, ad hanc actionem non pertinent. *Concordat l.41. §. iudex. ff. eod. tt. his uerbis:* Iudex qui de libertate cognoscit, etiam de rebus amotis, damnoue magno facto cognoscere debet. fieri enim potest, ut fiducia libertatis & subripere quædam, & corrumpere, atque consumere ex bonis eorum, quibus seruiebat, ausus sit.

Tertia exceptio est: Nisi non ex contractu, sed ex delicto serui agatur. Quæ exceptio approbatur l.13. ff. de actionibus & obligationibus, his uerbis: Serui ex delictis quidem obligantur, etsi manumittuntur, obligati remanent. Ex contractibus autem ciuiliter quidem non obligantur, sed naturaliter obligantur & obligant. *Concordat l.4 C. an seruus pro suo facto, his uerbis:* Licet seruitutis tempore ea quæ pecuniam matris tuæ subripuisse dicitur, ob eiusmodi admissum conueniri non poterat: ad libertatem tamen perductam (nam caput noxa sequitur) furti actione tenetur. *Huius exceptionis replicatio est: Nisi delictum aduersus dominum sit commissum. Hæc replicatio approbatur l. 6. C. d. tt. his uerbis:* Siue serui sunt hi, quorum precibus fecisti mentionem, domi eos conueni: quia inter dominos & seruos iudicium cõstare nullum potest. Siue post delictum manumissi sunt, ex antecedentibus post datam libertatem eos nulla ratio iuris à dominis quondam conueniri patitur. Sanè si post manumissionem quid illicitè commiserunt: hoc apud præsidem prouinciæ argue, accepturus ex iure sententiam. *Planè in ipso liberali iudicio horum quæ domino per seruum absunt, ratio haberi potest: quod duplicationis loco notandum. Quæ duplicatio approbatur per ea quæ proposita sunt suprà except. prox.*

Quarta exceptio est: Nisi seruus domino ut manumittatur, quid promiserit. ex eo enim liber factus potest conueniri. Quæ exceptio approbatur l.3. C. d. tt. his uerbis: Promissæ tibi pecuniæ à seruo tuo ut eum manumitteres, si posteaquam manumisisti, stipulatus ab eo non es: aduersus eum petitionem per in factum actionem habes.

X Regula. *Si quis alienũ seruum manumiserit, dominus precium serui petere potest. Quæ regula approbatur l.1. C. de his qui à non domino, his uerbis:* Eum qui seruos alienos ac suos manumittit, ut precium eorũ dominis, si hoc elegerint, dependat, uel quanti sua interest, sæpè rescriptum est teneri. *Concordat l. 31. §. fin. ff. de fideicom. libertat. cuius uerba uide in Comment. de legatis capite duodecimo, quæstione 3. reg. 3. in fine.*

X I. Regula. *Si matrimonij causa quis manumittere fuerit rogatus: quamuis manumiserit, non tamen erit cogendus eam uxorem ducere. Quæ regula approbatur l. 31. §. fin. ff. de fideicom. libertat. cuius uerba uide suprà capite octauo, exceptione trigesimatertia.*

DE ACTIONE, SI QVIS EX libertate in seruitutem petatur. Cap. XI.

Species liberalis causæ duæ sunt. Vna, si quis ex seruitute in libertatem proclamauerit, de qua suprà capite proximo est dictũ. Altera est, si quis ex libertate in seruitutem petatur: de qua in hoc Capite dicetur. quanquam multa ad hanc quoque speciem pertinentia dicta sunt s. cap. prox.

I. CAVSAE HVIVS Actionis.

I. *Causa. Si quis seruus esse dicatur. Hæc causa ipso quidem iure subsistit. uerùm eius exceptio prima hæc est: Nisi semel eo nomine actum sit, liberq; pronunciatus. Hæc exceptio approbatur l. 4. C. de liberali causa, his uerbis:* Si is quem in seruitutem petebas, liber (quamuis absente te) causa cognita pronunciatus est: secunda in seruitutem petitio eius dari tibi non debet. Sed si posteaquam cognouisti, de sententia iudicis appellasti: an iure lata sit, in auditorio quæretur. *Plura de exceptione proposita, eiusq; replicationibus uide s. cap prox. quæst. 13 reg 3. Secunda exceptio est: Nisi apud consilium manumissus sit is qui seruus dicitur. Hæc exceptio approbatur l. 1. C. de uindicta. cuius uerba uide suprà cap. 5. except. 5. rep. 1. dupl. 1. Tertia exceptio est: Nisi actor semel lite mota, postea ad alium iudicem transierit. Quæ exceptio approbatur l. 1. §. fin. C. de adsertione toll. his uerbis:* Scire eos uolumus, qui aliquem ad seruitutem nocant, quòd si post primam accusationem in quocunque iudicio uel ex diuali iussione factam, & admonitionem ei oblatam, qui seruus esse dicitur, in alio iudicio eum accusauerint (præterquam si eius occasionẽ ipse qui seruus esse dicitur, præstiterit) etsi domini sint, ipso iure priuabuntur. *Quarta exceptio est: Nisi is qui seruus dicitur, ante quinquennium sit mortuus. Hæc exceptio approbatur l. 1. in prin. ff. ne de statu defunctorum, his uerbis:* De statu defunctorum post quinquenniũ quærere non licet, neque priuati, neq; fisci nomine. *Concordat l. 4. ff. eod. tt. his uerbis:* Primus omnium diuus Nerua hoc edicto uetuit, post quinquennium mortis cuiusque de statu quæri. Sed & diuus Claudius Claudiano rescripsit: si per quæstionem nummariam præiudicium statui fieri uideatur,

cessare quæstionem. *Plura de exceptione proposita, eiusq; replicationibus uide ĵ. except. prox.*

Quinta exceptio est: Nisi per causam propositam præiudicium futurum est ei, qui ante quinquennium mortuus est. *Hæc exceptio approbatur l. 1. in pr. in ff. ne de statu defunctorum, his uerbis:* Sed nec eius status retractandus est, qui intra quinquennium decessit, si per huiusmodi quæstionem præiudicium futurũ est ante quinquennium mortuo. Imò nec de uiui statu quærendum est, si quæstio huius præiudicium facit ei qui ante quinquennium decessit: & ita diuus Hadrianus constituit. *Concordat l. 2. in pr. n. ff. eod. tt. his uerbis:* Non esse libertatis quæstionẽ filijs inferendam propter patris uel matris memoriam post quinquennium à morte non retractatam, conuenit. Nec in ea re quæ publicam tutelam meruerit, pupillis agentibus restitutionis auxilium tribuẽdum est: quòd quinque annorum tempus, cum tutores nõ haberent, excesserit. *Concordat item l. 4. in fine. ff. eod. tt. cuius uerba uide ĵ. except. prox. item concordat l. 2. C. ne de statu defunctorum, his uerbis:* Aditus competens iudex causam præscriptionis examinabit, et si Domitiæ patronum, qui ut ciuis Romanus usque in diem mortis uixit, annos quinque antequam lis bonorum mulieris inchoaretur, uita decessisse constiterit, libertæ status ex persona manumissoris non retractabitur. *Concordat item l. 2. C. eod. tt. his uerbis:* Si is qui te hæredem fecit, propter matris conditionem seruus dicitur, & mater ante quinque annos litis motæ, uita decessit, præscriptioni locus erit: cum quęri de statu non possit, nisi de conditione matris tractetur. Hoc ità, si quamdiu uixit sine interpellatione, ut ciuis Romana egit. *Concordat item l. 4. C. eod. tt. his uerbis:* Si is quem seruum tuum fuisse, & à fratre tuo manumissum, atque hæredem scriptum esse proponis, post manumissionẽ ut ciuis Romanus uixit, nec intra quinquennium post mortem eius status quæstionem mouere cœpisti: intelligis neque hęredibus ab eo scriptis, neq; ijs quos liberos esse uoluit, controuersiam te contra formam senatusconsulti facere posse. Quod si priusquam id temporis spacium excederet, agere cœpisti: & peculium eius more iudiciorum persequi, & cum manumissis ordinata lite secundum formam edicti experiri non prohiberis. *Concordat item l. 6. C. eod. tt. his uerbis:* Si mater tua quasi ingenua communi opinione uixit, & quinquennium à die mortis eius excessit: potes rempublicam & pupillos, si tibi status quæstionem mouere tentauerint, nota pręscriptione repellere. An autem pro ingenua in die mortis egerit, in iudicio requiretur. Quòd si uarietas interuenniat, posteriora tempora spectari conuenit. *Contradicere propositæ exceptioni uidetur l. 13. C. de liberali causa, his uerbis:* Principaliter de statu defuncti agi non potest. Si uerò ex peculio quondam eius quem tu bona reliquisse cõmemoras, res uindicẽtur, uel eius filijs moueatur status quæstio, hæc omnia solenniter præsidali notione decidi debent. *Planè propositæ exceptionis sunt aliquot replicationes, quarum prima hæc est: Nisi defunctus tempore mortis non sit pro libero habitus.* *Quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* An autem pro ingenua, &c. *Secunda replicatio est: Nisi defuncto, dum uixit, status quæstio mota sit.* *Hæc replicatio approbatur l. 2. in prin. C. ne de statu defunctorũ. cuius uerba uide paulò superius ead. except. Cõcordat l. 3. C. eod. tt. his uerbis:* Quamuis defunctus sit maritus quondam tuus, cui status quæstio inferebatur: causa tamen etiam post obitum eius propter emolumentum successionis durat, eamq; apud eum qui de hęreditate uel singulis rebus iudicaturus est, decidi oportet. *Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi apud non competentem iudicem defuncto status quæstio sit mota.* *Quæ duplicatio approbatur l. 7. C. d. tt. his uerbis:* Si pater tuus uolut ingenuus uixit, nec status controuersiam quasi fisci seruus esset, apud pręsidem prouinciæ qui super huiusmodi quæstionibus iudicare solet, sed apud procuratorem reipublicæ non competentem iudicẽ passus est, postq; ue eius mortẽ quinquẽnium effluxerit: status tuus ex præscriptione, quę ex senatusconsulto emanat, protectus est. *Secunda duplicatio est: Nisi prior lis mota, longo silentio sit sopita.* *Hæc duplicatio approbatur l. 2. §. fin. ff. ne de statu defunctorum, his uerbis:* Pręscriptio quinq; annorum, quæ statum defunctorum tuetur, specie litis ante mortem illatæ non fit irrita, si ueterem causam eo desistente qui mouit, longo silentio finitam probetur. *Tertia propositæ exceptionis replicatio est: Nisi intra quinquennium à morte eius cuius statui præiudicium futurum est, lis mota sit.* *Hæc replicatio approbatur l. 4. §. fin. C. eod. tt. cuius uerba uide supra ead. except. in prin.* *Quarta replicatio est: Nisi actor pupillus fuerit, neq; tutores habuerit, & ob id intra quinquennium agere non potuerit.* *Hæc replicatio reprobatur l. 2. in prin. ibi: nec in ea re. ff. ne de statu defunctorum. cuius uerba uide paulo superius ead. except. in prin.* *Quinta replicatio est: Nisi defunctus tempore mortis in fuga fuit, atq; latitauit. Hæc replicatio approbatur l. ult. C. eod. tt. his uerbis:* Repetitio peculij rerum serui tui, si nullo iusto titulo intercedente corpora possideantur ab aliquo, nulla temporis præscriptione mutilabitur, nec enim

sena-

ſenatuſconſultum, quod ſuper non retractandis defunctorũ ſtatibus ſancitum eſt, interuenit, ſi defunctus in fuga conuerſatus atque latitans deceſsit.

Sexta replicatio eſt: Niſi non de ſeruitute nec manumiſsione, ſed de emancipatione defuncti quæratur, utrum ea iuſtè facta ſit, nec'ne? Hæc replicatio approbatur l. 5. C. d. tt. cuius uerba uide ſuprà lib. 16. cap. 9. quæſt. 2 in fine. repl. generali 2.

Septima replicatio eſt: Niſi non in deteriorem, ſed in meliorem conditionem ſtatus defuncti retractetur. Hæc replicatio approbatur l. 2. §. fin. ff. ne de ſtatu defunctorum, his uerbis: Siquidem deteriorem conditionem faceret, qui ſtatum retractaret: ſecundum ea quæ dixi, præſcribendum eſt. Quid ergo ſi in meliorem, ueluti pro ſeruo libertus dicatur? quare non admittatur? quid enim ſi ſeruus quis dicatur, quaſi ex ancilla natus, quæ ante quinquennium mortua eſt: quare non liceat probare liberam fuiſſe? hęc enim pro mortua eſt, & Marcellus libro V. de officio conſulis, poſſe ſcripſit. Ego quoque in auditorio publico idem ſecutus ſum. *Concordat l. 3. ff. eod. tt. his uerbis:* Ante quinquenniũ defunctorum ſtatus honeſtior, quàm mortis tempore fuiſſe exiſtimabatur, iudicari non prohibetur. Idcirco etſi quis in ſeruitute moriatur, poſt quinquennium liber deceſsiſſe probari poteſt. *Hæc de quinta exceptione.*

Sexta exceptio eſt: Niſi is qui inutiliter manumiſſus eſſe dicitur, per quinquennium in libertate fuerit moratus. Hæc exceptio approbatur l. 29. in fine. ff. de manumiſsis teſtam. cuius uerba uide ſuprà cap. 7. except. 56. repl. 3. Plures propoſitę cauſæ exceptiones uide ſuprà cap. 4.

II. *Cauſa. Si libertus aduerſus patronum fuerit ingratus, in ſeruitutem ex libertate repetitur. Quæ cauſa approbatur l. 6. §. imperatoris. ff. de agnoſcendis liberis, hiſce uerbis:* Imperatoris Commodi conſtitutio talis profertur: Cum probatum ſit, contumelijs patronos à libertis eſſe uiolatos, uel illata manu atrocius eſſe pulſatos, aut etiam paupertate uel corporis ualetudine laborantes, relictos: primũ eos in poteſtatem patronorum redigi, & miniſterium præbere dominis iubemus cogi. Sin autem nec hoc modo admoneantur: uel à præſide emptori addicentur, & precium patronis tribuetur. *Concordat l. 5. in prin. ff. de iure patronatus, hiſce uerbis:* Diuus Claudius libertum, qui probatus fuerat patrono delatores ſubmiſiſſe, qui de ſtatu eius facerent ei quæſtionem: ſeruum patroni eſſe iuſsit. *Item concordat l. 2. C. de libertis & eorum liberis, hiſce uerbis:* Si manumiſſus ingratus circa patronum ſuum extiterit, & quadam iactantia uel contumacia ceruicẽ aduerſus eum erexerit, aut leuis offenſæ contraxerit culpam: à patronis rurſus ſub imperio ditioneque ſententia mittatur, ſi in iudicio uel apud pedaneos iudices patroni querela exorta ingratum eum oſtendat: filijs etiam qui poſtea nati fuerint ſeruitutis, quoniam illis delicta parentum nõ nocent, quos tunc eſſe ortos conſtiterit, dum libertate illi potirentur. Sanè ſi is qui noſtro conſilio uindicta liberatus eſt, poſt coercitionem ex pœnitentia dignũ ſe præſtiterit, ut ei ciuitas Romana reddatur, non prius fruetur beneficio libertatis, quàm ſi patronus eius oblatis id precibus impetrauerit. *Huius cauſæ exceptio prima hæc eſt: Niſi ob ſolum obſequium non præſtitum, libertus ingratus dicatur. Hæc exceptio approbatur l. 30. C. de liberali cauſa, his uerbis:* Solo obſequij non præſtiti uelamento, data libertas reſcindi non poteſt. *Secunda exceptio uidetur: Niſi libertus miles ſit. Hæc exceptio reprobatur l. 4. C. de libertis & eorum liberis, hiſce uerbis:* Libertinæ conditionis homines, uel eorum filij, etiamſi militantes docebuntur ingrati: ad ſeruitutis nexum proculdubio ducentur.

Tertia exceptio uidetur: Niſi libertus ingenuus ſit factus. Hæc exceptio reprobatur Nouell. c. 78. §. exhibento, his uerbis: Exhibento & poſt hanc noſtram conſtitutionem his qui ad talem ipſos honorem produxerint, omnem reuerentiam, & (ut uocant) obſequium, & attributum illis à legibus honorem. Porrò & manibus abſtinento, & inſidijs, & alijs ex quibus libertini, qui tale quid peragunt, ſecundum leges de hoc conſcriptas reuocationem in ſeruitutem ſuſtinent, & priori reſtituuntur fortunæ. Nam ſi neminem omnino circa eum qui donationes obtulit, ingratum eſſe permittimus, tametſi ex nobiliſsimis & maximè ingenuis ſit, ſed donationes in noſtris iuſsionibus irritas effecimus: quomodo ſuſtineamus, ut patronus, qui ſe circa libertum perinde ut pater erga filium gerit, ab illo quidquam improbi patiatur? Aut ut atroces ille & indecentes fortè iniurias, uel uerbera, uel ingens & intolerabile diſpendium patrono admoueat? Quin ſi quid horum legitimis ſe probationibus paſſum coarguat is qui libertatẽ dedit, aut etiam eius filij: poſt dictas redargutiones libertinum priſtinę formæ & conditioni reddemus, ſimul ipſa nominum ſcrupuloſitate; & exinde proueniente damno in uniuerſum omnes liberantes, ſimul æquabile ius (ut legiſlatore dignum, & Deo placitum eſt) undiq; tam liberto quàm ueteri domino cõſeruantes. *Ait Imperator:* Et poſt hanc noſtram conſtitutionem. *Eius conſtitutionis uerba uide infrà*

lib. proximo, capite secundo, quæstione prima, causa 24. exceptione 5.

Quarta exceptio est: Nisi ex causa fideicommissi sit manumissus. Hæc exceptio approbatur per ea quæ habentur infrà lib. proximo, capite quinto, quæstione prima, exceptione secunda: sed & plures huiusmodi exceptiones uide 3. d. cap. 5.

III. *Causa. Si uicarius, quem pro sua libertate dedit, manumissus aufugerit: uidetur quòd manumissus in seruitutem sit repetendus. uerùm causa hæc reprobatur l. 2. C. de seruis reipub. manumit. his uerbis:* Si ita ut lege municipali, constitutionibusque principum comprehenditur, cum seruus publicus esses, ab ordine (consentiente etiam præside prouinciæ) manumissus es: non ex eo quòd is quem dederas uicarium, in fugam se conuertit, iugo seruitutis quòd manumissione euasisti, iteratò cogeris succedere. *Hæc de causis propositæ actionis, quarum plures uide suprà capite 3.*

II. QVIBVS ACTIO PROposita competit?

I. *Regula. Tutor & curator papillo quondam suo status quæstionem mouere non potest. Quæ regula approbatur l. 39. §. tutores. ff. de liberali causa, his uerbis:* Tutores uel curatores pupillorum, quorum tutelas uel res administrauerint, postea status quæstionem facere non possunt.

II. *Regula. Contrà tamen is cuius tutela gesta est, tutori quondam suo status quæstionem mouere potest. Quæ regula approbatur l. 33. C. de liberali causa, his uerbis:* Non idcirco minus quòd pupilli res uelut tutor administrasse dicitur, ex eius persona seruitutis pati quæstionem potest.

III. *Regula. Maritus status quæstionem mouere potest. Quæ regula approbatur l. 39. §. fin. ff. de liberali causa, his uerbis:* Maritus uxori eidemque libertæ status quæstionem inferre nō prohibetur.

IIII. *Regula. De eo cui operæ debentur, proponitur l. 12. §. si operæ. ff. d. tt. his uerbis:* Si operæ alicui debeantur, is quoque liberali iudicio experiri potest.

V. *Regula. De usufructuario proponitur l. 8. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Cognitio de liberali causa usufructuario datur, etiamsi dominus quoque uelit (hoc est, qui se dominum dicit) mouere status controuersiam.

VI. *Regula. De uno ex pluribus, quibus competit actio proposita. Vni quoque cæteris absentibus actio proposita nō est deneganda. Quæ regula approbatur l. 9. in prin. ff. d. tt. cuius uerba uide suprà cap. prox. quæst. 13. reg. 3. except. 1.*

III. APVD QVEM COMpetat?

I. *Regula. Si plures seruum uindicent, ad eundem iudicem sunt mittendi. Quæ regula approbatur l. 8. §. si plures. ff. de liberali causa, his uerbis:* Si plures sibi dominium serui uindicent, dicentes communem: ad eundem iudicem mittendi erunt, & ita senatus censuit. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi singuli in solidum, nō pro parte seruum uindicent. Quæ exceptio approbatur d. §. si plures, his uerbis:* Cæterùm si unusquisque suum esse in solidum, non in partem dicat, cessat senatusconsultum: nec enim timor est, ne uariè iudicetur, cum unusquisque in solidum dominium sibi uindicet. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi alter totum usumfructum, alter proprietatem serui uindicet. Quæ replicatio approbatur d. l. 8. §. fin. his uerbis:* Sed etsi alter usumfructum totum, alter proprietatem serui uindicet: item, si alter dominium suum, alter pignoratum sibi dicat, idem iudex erit: & parui refert, ab eodem, an ab alio ei pignori datus sit. *Concordat l. 9. in prin. ibi: quod si adhuc. ff. eod. tt. cuius uerba uide suprà capite proximo, quæstione decimatertia, regula tertia, exceptione 3.*

Secunda replicatio est: Nisi alter dominium in solidum, alter pignus in seruo sibi uindicet. Quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce: Item si alter dominium suum, &c.

II. *Regula. Etiam in proposita actione actor domicilium rei conuenti sequitur. Quæ regula approbatur l. 3. C. ubi causa status agi oporteat. cuius uerba uide suprà lib. 5. capite 2. quæstione 1. exceptione 15. in prin.*

III. *Regula. In prouincijs apud præsides competit, in urbe apud maximos iudices. Quæ regula approbatur l. ult. in fine. C. d. tt. cuius uerba uide 3. lib. prox. cap. 5. quæst. 4. in fine. Plura de proposita quæstione uide suprà cap. prox. quæst. 9.*

IIII. QVANDO COMpetit?

Si pupillo status quæstio mouetur, utrum causa differenda sit in tempus pubertatis nec'ne, permittitur causæ cognitioni iudicis, l. 27. in prin. ff. de liberali causa, his uerbis: Diui fratres Proculo & Munatio rescripserunt: Cum Romulus, de cuius statu queritur, pupillaris ætatis sit, an exigēte uaria Hedone matre, & consentiente eius tutore ad tempus pubertatis causa differenda sit? Vestræ grauitatis est ex fide personarum, quod utile est pupillo, constituere.

V. QVAMDIV COMpetat?

Etiam post quinquennium competit. Quæ regula approbatur l. ult. C. ubi causas status agi oport. cuius uerba uide 3. lib. prox. cap. 3. quæst. 4.

VI. *Adiuncta, & de probationibus in actione proposita*

posita uide 5. cap. prox. quæst. 11. & quæst. 12.

VII. EVENTVS.

I. Regula. *Si actor obtinuit, seruum abducere potest, quamuis litis æstimatio ei offeratur. Quæ regula approbatur l. 36. ff. de liberali causa, his uerbis:* Dominus qui obtinuit, si uelit seruum suũ abducere: litis æstimationem pro eo accipere non cogetur.

II. Regula. *Si actor non obtinuerit: de calumnia & iniuria potest à reo conueniri. Quæ regula approbatur l. 31. C. de liberali causa, his uerbis:* Si tibi seruitutis improbè moueatur quæstio: solennibus ordinatis de calũnia uel iniuria (prout uindictæ uiam elegeris) habita contestatione, posteaquam seruus nõ esse fueris pronunciatus, aduersus eam sententiam postulare potes: tunc demum etiam de his quæ direpta probaueris restitutionem (cum pro libertate fuerit pronunciatum) petiturus. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi actionis de euictione conseruandæ causa status quæstionem mouerit. Hæc exceptio approbatur l. 26. ff. de liberali causa, his uerbis:* Qui ex libertate in seruitutem petit, si iudicij de euictione seruandi causa contra libertatem agit: iniuriarum actione non conuenietur.

III. Regula. *Quanta pœna calumnia actoris succumbentis punienda, definitur l. 39. §. 1. ff. de liberali causa, his uerbis:* Qui de ingenuitate cognoscunt, de calumnia eius qui temerè cõtrouersiam mouit, ad modum exilij possunt ferre sententiam. *Plures propositæ quæstionis regulas uide 5. cap. prox. quæst. 13.*

DE SERVIS FVGITIVIS.
Cap. XII.

H*Actenus de iure seruorum in genere actũ est. Nunc de quibusdam seruorum speciebus specialiter agẽdũ, primum quidẽ de seruis fugitiuis, deinde de statuliberis, postremò de colonis.*

I. Regula. *De definitione fugitiui proponitur l. 17. in prin. ff. de ædilitio edicto, his uerbis:* Quis sit fugitiuus, definit Ofilius. Fugitiuus est, qui extra domini domum fugę causa, quo se à domino celaret, mansit. Cælius autem fugitiuum esse ait eum, qui ea mente discedat, ne ad dominum redeat: tametsi mutato cõsilio ad eum reuertatur. nemo enim tali peccato (inquit) pœnitentia sua nocẽs esse desinit. Cassius quoq; scribit fugitiuum esse, qui certo proposito dominum relinquat. *Ait iurisconsultus:* Tametsi mutato consilio ad eum reuertatur, &c. *Hisce uerbis proponitur ac reprobatur prima propositæ definitionis exceptio talis: Nisi ex fuga mutato consilio redierit. Secunda exceptio est: Nisi non ea mente aufugerit, ne redeat. Hæc exceptio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Qui ea mente discedit, ne ad dominum redeat. *Cui concordat d. l. 17. §. item apud, his uerbis:* Apud Viuianum relatum est, fugitiuum ferè ab affectu animi intelligendum esse, non utique à fuga. nam eum qui hostem, aut latronem, incendium, ruinamúe fugeret: quamuis fugisse uerum est, non tamen fugitiuum esse. *Concordat d. l. 17. §. idem ait. cuius uerba uide 3. except. 8. repl. 1. item concordat d. l. 17 §. illud enim, his uerbis:* Illud quod plerunq; ab imprudẽtibus dici solet, eũ esse fugitiuũ, qui nocte aliqua sine uolũtate domini mãsisset, nõ est uerũ: sed ab affectu animi cuiusque æstimandũ. *Tertia exceptio est: Nisi seruus à domino in prouinciam missus, putans eum mortuum, seq; ab eo in testamento manumissum, non redierit, seq; pro libero gesserit. Hæc exceptio approbatur d. l. 17. §. idem Cælius, his uerbis:* Cælius ait, seruum in prouinciam missum à domino, cum eum mortuum esse, & testamento se liberum relictũ audisset, & in eodem officio mansisset, tantumque pro libero se gerere cœpisset: hũc non esse fugitiuum. Nec enim mentiendo se liberum (inquit) fugitiuus esse cœpit, quia sine fugæ consilio id fecit.

Quarta exceptio est: Nisi ad amicum domini deprecaturus confugit. Hæc exceptio approbatur l. 41. §. 1. ff. de ædilitio edicto, his uerbis: Qui ad amicum domini deprecaturus confugit, non est fugitiuus: imò etiamsi ea mente sit, ut non impetrato auxilio domum non reuertatur, nondum fugitiuus est: quia nõ solum consilij, sed & facti fugæ nomen est. *Concordat l. 17. §. idem ait. ibi: sicuti. ff. eod. tit. cuius uerba uide paulo inferius exceptione 8. replic. 1.*

Quinta exceptio est: Nisi persuasu alterius fugit. Hæc exceptio reprobatur d. l. 34. §. qui persuasu, his uerbis: Qui persuasu alterius à domino recessit, fugitiuus est: licet id non fuerit facturus citra consilium eius, qui persuasit.

Sexta exceptio est: Nisi non à domino, sed ab alio seruus fugerit. Hæc exceptio approbatur l. 17. §. item ne eum quidem. ff. de ædilitio edicto, his uerbis: Ne eum quidem qui à præceptore, cui in disciplinam traditus erat, fugisset, fugitiuum esse, apud Viuianum relatum est: si fortè ideo fugit, quia immoderatè eo utebatur. Idemq; probat, si ab eo fugerit, cui erat commodatus, si propter eam causam fugerit. Idem probat Viuianus, etsi sæuius cum eo agebatur. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi non ad dominum, sed aliò fugerit. Quæ replicatio approbatur ibidem, hisce uerbis:* Hoc ita si eos fugisset, & ad dominum uenisset. Cæterùm si non ad dominum uenisset, sine ulla dubitatione fugitiuũ uideri ait. *Concordat l. 34. §. si seruus. ff. eod. tit. his uerbis:*

Si seruus meus bona fide tibi seruiens, fugerit, uel sciens se meum esse, uel ignorans: fugitiuus est, nisi animo ad me reuertendi id fecit. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi ad alium confugerit, sperans faciliorem deprecationem. Hæc duplicatio approbatur l.17.§.idem Viuianus.ff.de ædilitio edicto, his uerbis:* Viuianus ait, Si à magistro puer recessit, & rursus ad matrem peruenit: cum quæreretur num fugitiuus esset: si celandi causa ne ad dominum reuerteretur fugisset, fugitiuum esse. Sin uerò sic ut per matrē faciliorē deprecationem haberet delicti alicuius, non esse fugitiuum. *Secunda replicatio est: Nisi creditorē, cui pignori fuit obligatus, fugit. Hæc replicatio approbatur d.l.17.§.pignori, his uerbis:* Pignori datus seruus, debitorem quidem dominū habet. Sed si posteaquam ius suum exercuit, creditor ei se subtraxit: potest fugitiuus uideri. *Septima exceptio est: Nisi uicarius seruum fugitiuum secutus, ignorauerit illum esse fugitiuum. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur d.l.17.§.idem ait, his uerbis:* Cælius ait, Si seruus tuus fugiens uicarium suum secum abduxit: si uicarius inuitus aut imprudens secutus est, neque occasionem ad te redeundi nactus prætermiserit, non uideri fugitiuum fuisse: sed si aut olim cum fugeret, intellexit quid ageretur, aut pōstea cognouit quid acti esset, & redire ad te cum posset, noluit, contrà esse. Idem putat dicendum de eo, quem plagiarius abduxit. *Octaua exceptio est: Nisi fugæ propositum non habuerit euentum, nec aufugerit. Hæc exceptio approbatur l.225.ff.de uerb.signif. his uerbis:* Fugitiuus est, non is qui solum fugiendi consilium à domino suscepit, licet id se facturum iactauerit: sed qui in ipsum factum fugæ uitium mentis deduxerit. nam & furem, & adulterum, & aleatorem, quanquam aliqua significatione ex animi propositione cuiusque sola quis dicere posset, etiam eum qui nunquam alienam rem inuito domino subtraxerit, qui nunquam alienam matremfamiliâs corruperit: si modò eius mentis sit, ut occasione data id commissurus sit: tamen oportet hæc eadem crimina assumpto actu intelligi. Et ideo fugitiuum quoque & erronem, non secundum propositionem solam, sed cum aliquo facto intelligi constat. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi domi latitans, fugæ occasionem expectet. tunc enim etiam ante fugam pro fugitiuo est habendus. Quæ replicatio approbatur l.17.§.idem ait.ff.de ædilitio edicto, his uerbis:* Interrogatus Proculus de eo qui domi latuisset, in hoc scilicet, ut fugæ natus occasionem, se subtraheret, ait: tametsi fugere non posset uideri, qui domi mansisset, tamen eum fugitiuum fuisse. Sin autem in hoc tantum latuisset, quoad iracundia domino efferuesceret, fugitiuum non esse: sicuti nō eum quidem, qui cum dominum animaduerteret uerberibus se afficere uelle, præripuit se ad amicum, quem ad precandum deduceret.

Secunda propositæ exceptionis replicatio est: Nisi iam fugam incipiens, fuerit comprehensus. Quæ replicatio approbatur d.l.17.§.itē Cælius, hisce uerbis: Cælius ait, Si seruus cum in fundo esset, exijsset de uilla ea mente ut profugeret, & quis eum priusquam ex fundo tuo exisset, comprehendisset: fugitiuum uideri. animum enim fugitiuum facere. Idem ait: Nec eum qui ad fugam gradum unum alterumúe promouit, uel etiam currere cœpit, si dominum sequentem non potest euadere, non esse fugitiuum.

Tertia replicatio uidetur: Nisi ex fugitiua natus sit. Hæc replicatio reprobatur l.1.§.fugitiui.ff de fugitiuis. cuius uerba uide infrà reg.prox.

Nona exceptio est: Nisi in eadem domo ab una tantum cella in aliam fugit. hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur d.l.17.§.apud, his uerbis: Apud Cælium scriptum est: Liberti apud patronum habitantis sic, ut sub una claue tota eius habitatio esset, seruus ea mente, ne rediret ad eum, extra habitationem fugit, & intra ædes patroni tota nocte delituit, uideri esse fugitiuum, Cælius ait. Planè si talem custodiam ea habitatio non habuit, & in ea cella libertus habitauit, cui commune & promiscuum plurium cellarum iter esset: contrà placere debere, Cælius ait, & Labeo probat.

Decima exceptio est: Nisi in asylum seruus confugerit, uel ad statuā Cæsaris, uel eò quò solent uenire qui sese uenales exponunt. Hæc exceptio approbatur d.l.17 §.apud Labeonem, his uerbis: Apud Labeonem & Cælium quæritur, si quis in asylum cōfugerit, aut eò se cōferat, quò solent uenire, qui sese uenales postulant: an fugitiuus sit? ego puto non esse eum fugitiuum: quia id facit, quod publicè facere licere arbitratur. Ne eum quidem qui ad statuam Cæsaris confugit, fugitiuum arbitror. non enim fugiendi animo hoc facit. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi antè aliò fugiendi consilium habuerit, posteaq; mutato consilio ad asylum uel statuam Cæsaris fugerit. Hæc replicatio approbatur ibidem, his uerbis:* Si tamen antè fugit, & pōst eò se contulit: non ideo magis fugitiuus esse desijt.

Vndecima exceptio est: Nisi eò se conferat, unde abduci non possit. Hæc exceptio reprobatur d.l.17.§.item Cælius, his uerbis: Cælius scribit,

ſcribit, placere quoque fugitiuum eſſe, qui eò ſe conferat, unde eum dominus recuperare non poſsit: multoque magis illum fugitiuum eſſe, qui eò ſe cõferat, unde abduci non poſsit. *Duodecima exceptio eſt: Niſi ea mente abierit ſeruus, ut ſe præcipitaret, uel mortem ſibi conſciſceret. Hæc exceptio approbatur d. l. 17. §. ſed ne eum quidem, his uerbis:* Viuianus ait, ne eum quidem fugitiuũ eſſe, qui in hoc progreſſus eſſet, ut ſe præcipitaret. Cæterùm etiam eum quis fugitiuum diceret, qui domi in altum locum ad ſe præcipitandum aſcendiſſet: magisque hunc mortem ſibi conſciſcere uoluiſſe. *Concordat d. l. 17 §. Cælius, hiſce uerbis:* Cælius quoque ſcribit, ſi ſeruum emeris, qui ſe in Tyberim deiecit, ſi moriendi duntaxat conſilio ſuſcepto à domino diſceſsiſſet, non eſſe fugitiuum: ſed ſi fugæ prius conſilium habuit, deinde mutata uoluntate in Tyberim ſe deiecit, manere fugitiuum. Eadem probat & de eo qui de ponte ſe præcipitauit. Hæc omnia uera ſunt, quæ Cælius ſcribit. *Huius exceptionis replicatio hæc eſt: Niſi antè fugæ conſilium inierit. Quæ replicatio conſtat ex uerbis iam propoſitis hiſce:* Sed ſi fugæ prius conſilium habuit, deinde mutata uoluntate in Tyberim ſe deiecit, manere fugitiuum. *Hæc de definitione fugitiui.*

II. Regula. *Species fugitiui. prima ſpecies fugitiui eſt, erro. Quæ ſpecies approbatur l. 1. §. fugitiuum. ff. de fugitiuis, hiſce uerbis:* Fugitiuum accipe, & ſi quis erro ſit. *Concordat l. 17. §. erronem. ff. de ædilitio edicto, his uerbis:* Erronem definit Labeo puſillum fugitiuum: & ex diuerſo fugitiuum, magnum erronem. Sed propriè erronem ſic definimus, qui nunquam fugit, ſed frequẽter ſine cauſa uagatur, & temporibus in res nugatorias cõſumptis, ſerius ad dominum redit.

Secunda ſpecies fugitiui uidetur ex fugitiua natus. uerùm ſpecies hæc reprobatur l. 1. §. fugitiui. ff. de fugitiuis, hiſce uerbis: Fugitiui appellatione ex fugitiua natum non contineri, Labeo libro primo ad edictum ſcribit.

III. Regula. *Genus fugitiuorũ. libertatis cuiuſdam ſpecies eſt, fugiſſe. Quæ regula approbatur l. 17. §. idem rectè. ff. de ædilitio edicto, his uerbis:* Cælius rectè ait, libertatis cuiuſdam ſpeciem eſſe fugiſſe, hoc eſt à poteſtate dominica interim liberatum eſſe.

IIII. Regula. *De non celandis nec ſuſcipiendis fugitiuis, & de pœna celantium & ſuſcipientium fugitiuos, proponitur l. 1. §. 1. ff. de fugitiuis, hiſce uerbis:* Senatus cenſuit, ne fugitiui admittantur in ſaltus, neúe protegantur à uillicis & procuratoribus poſſeſsionum, mulctam ſtatuit. *Concordant ea quæ propoſita ſunt ſuprà lib. 4. cap. 6. Sed & duodecim librarum argenti pœna in ſuſceptores fugitiuorum conſtituitur l. 12. C. de agricolis. cuius uerba uide infrà capite decimoquarto, regula quarta. Planè quod ad mulctam ſeu pœnam celantis ſeu ſuſcipientis attinet, eius exceptio prima hæc eſt: Niſi intra uiginti dies fugitiuũ domino reddiderit, uel magiſtratui exhibuerit. Hæc exceptio approbatur d. l. 1. §. 1. his uerbis:* His autem qui intra uiginti dies fugitiuos uel dominis reddidiſſent, uel apud magiſtratus exhibuiſſent: ueniam in antè actum dedit. Sed & deinceps eodem ſenatuſconſulto impunitas datur ei qui intra præſtituta tẽpora, quàm reperit fugitiuos in agro ſuo, domino uel magiſtratibus tradidit. *Plures propoſitæ regulæ exceptiones uide d. cap. 6.*

V. Regula. *De ſeruo alieno ad fugam non ſollicitando neque auocando proponitur l. 5. C. de ſeruis fugitiuis, hiſce uerbis:* Mancipia diuerſis artibus prædita, quæ ad rempublicam pertinent, in iiſdem ciuitatibus placet permanere: ita ut ſi quis tale mancipium ſollicitauerit, uel auocandum crediderit: cum ſeruo altero ſollicitatum reſtituat, duodecim ſolidorum ſumma inferenda reipublicæ illius ciuitatis, cuius mancipium abduxerit. Libertis quoque artificibus, ſi ſollicitati fuerint, cum eadem forma ciuitati reddendis: ita ut pro fugitiuo ſeruo, ſi ſollicitudine defenſoria non fuerit requiſitus & reuocatus: idem defenſor duo uicaria mancipia exigatur, nec beneficio principali, nec uenditione in eius perſona iam de cætero ualituris. *Plura de hac regula uide alibi de ſeruo corrupto.*

VI. Regula. *De ſeruo fugitiuo inquirendo & inueſtigando proponitur l. 1. §. hoc autem. ff. de fugitiuis, hiſce uerbis:* Hoc ſenatuſconſulto aditũ etiam militi dedit uel pagano ad inueſtigandum fugitiuum, in prædia ſenatorum uel paganorum. Cui rei etiam lex Fauia proſpexit, & ſenatuſconſultum Modeſto conſule factum, ut fugitiuos inquirere uolentibus; literæ ad magiſtratus dẽtur: mulcta etiam cẽtum ſolidorum in magiſtratus ſtatuta, ſi literis acceptis inquirentes non adiuuent. Sed & in eum qui quæri apud ſe prohibuit, eadem pœna ſtatuta eſt, etiã generali epiſtola diuorũ Marci & Commodi: quia declaratur, & præſides, & magiſtratus, & milites ſtationarios dominum adiuuare debere in inquirendis fugitiuis: & ut inuentos redderent, & ut hi apud quos deliteſcant puniantur, ſi crimine cõtingãtur. *Concordat l. 3. ff. eod. tit. his uerbis:* Diuus Pius reſcripſit, eũ qui fugitiuũ uult requirere in prædijs alienis, poſſe adire præſidẽ, literas ei daturũ, & (ſi res ita exegerit)

exegerit) spparitorem quoque, ut ei permittatut ingredi, & inquitere, & pœnã eundem pręsidem in eum constituere, qui inquitere non permiserit. Sed & diuus Marcus otatione, quam in senatu tecitauit, facultatem dedit ingrediendi tam Cæsaris, quàm senatotum & paganorum ptædia, uolentibus fugitiuos inquirere, scrutandique cubilis atque uestigia occultantiũ. *Concordat item l. 2. C. de seruis fugitiuis, hisce uerbis:* Requitendi fugitiuos potestatem fieri dominis ptæsidalis officij est.

VII. Regula. *De fugitiuis apprehensis in publicum deducendis & custodiendis, proponitur l. 1. §. unusquisque. ff. de fugitiuis, hisce uerbis:* Vnusquisque eotum qui fugitiuum apprehendit, in publicum deducere debet. Et meritò monentut magistratus eos diligentet custodire, ne euadant. *Concordat d. l. 1. §. in publicum, usque ad finem legis, hisce uerbis:* In publicum deduci intelliguntur, & qui magistratibus municipalibus tradiri sunt, uel publicis ministerijs. Diligens custodia etiam uincire petmittit. Tamdiu autem custodiuntut, quamdiu ad pręfectum uigilum, uel ad præsidem ptouinciæ deducantut. Eorumque nomina & notæ, & cuius se quis esse dicat, ad magistratus defetantut, ut facilius agnosci & percipi fugitiui possint. Notæ autem uerbo etiam cicatrices continentur. Idem iuris est, si hæc in scriptis publicè uel in ędes proponantur. *Concordat item l. 4. ff. eod. tt. his uerbis:* Limenatchæ & stationarij fugitiuos deprehensos, tectè in custodia retinent. Nam & magistratus municipales ad officium præsidis prouinciæ uel proconsulis comprehensos, fugitiuos tectè transmittunt.

VIII. Regula. *De nominibus ac notis fugitiuorum deferendis ac proponẽdis ut agnosci possint, proponitur l. 1. §. fin. ff. de fugitiuis. cuius uerba uide suprà reg. prox.*

IX. Regula. *De pœna fugitiuorum proponitur l. 2. ff. de fugitiuis, hisce uerbis:* Fugitiui simplices dominis reddendi sunt. Sed si pto liberis se gesserint, gtauius coetceri solent. *Alia pœna fugitiuorum proponitur l. 3. C. de seruis fugitiuis, hisce uerbis:* Si fugitiui serui deprehendantut ad barbaricum trãseuntes: aut pede amputato debilitentut, aut metallo dentur, aut qualibet alia pœna afficiantur. *Hæc de seruis fugitiuis prima seruorum specie.*

DE STATVLIBERIS.
Cap. XIII.

I. Regula. *De definitione statuliberi proponitur l. 1. in prin. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Statuliber est, qui statutam & destinstam in tempus uel in conditionem habet libertatem. *Huius exemplum proponitur l. 41. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Si quem seruum tuum ad certum tempus statuliberum relinquere uis, nihil intetest utro modo caueas: Si seruietit, an si triẽnio operas dederit, libet esto. *Planè propositæ definitionis exceptio hæc est: Nisi hæreditas nondum fuerit adita. nam ante aditam hæreditatem seruus, cui libertas testamento relicta est, statuliber non est. Quæ exceptio cum alijs quibusdam proponitur suprà capite octauo, exceptione uicesimaoctaua.*

II. Regula. *De diuisione statuliberorũ proponitur l. 1. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Fiunt statuliberi uel conditione expressa, uel ui ipsa. Conditione expressa quid sit, manifestum est. Vi ipsa, cum cteditotes fraudandi causa manumittuntut. Nam dum incertum est, an creditot iute suo utatur, interim statuliberi sunt: quoniam fraus cum effectu in lege Aelia Santia accipitur. *De hac lege Aelia Santia uide suprà capite quinto, exceptione 6.*

III. Regula. *A' cæteris seruis statuliberi penè nihil differunt. Quæ regula approbatur l. 29. in prin. ff. de statuliberis, his uerbis:* Statuliberi à cæteris seruis nihilo penè differunt, & ideo quod ad actiones, uel ex delicto uenientes, uel ex negocio gesto, uel contractu pertinet: eiusdem conditionis sunt statuliberi, cuius cæteri. Ideo & in publicis quoque iudicijs easdem pœnas patiũtur, quas cæteri setui. *Concordat l. 45. §. fin. ff. de fideicom. libertat. his uerbis:* Quoties seruo uel ancillę fideicommissaria libertas relinquitur, in ea conditione est, ut quoad manumittatut, seruilis conditionis sit: & quidem si nullam motam ptæstandæ libertati, qui præstare debet, fecit: nihil de statu eorum mutatur. Ideoque eos interim legari posse, sed cum sua causa, constat. *Concordat item l. 9. in prin. ff. de statuliberis, cuius uerba uide suprà capite octauo, exceptione uicesima septima. Huius regulæ exceptio hæc est: quòd non nisi cum sua causa, statuliber possit alienari, nec eius conditio deterior ab hærede fieri possit. hoc enim casu liberi quodammodo locum obtinet. Quæ exceptio approbatur l. 51. §. cui. ff. de fideicom. libertat. cuius uerba cum alijs similibus uide suprà capite octauo, exceptione uicesimaseptima: sed & plura de hac exceptione uide 3. reg. 7.*

IIII. Regula. *Statuliber alij legatus, interim hæredis, non legatarij seruus est. Quæ regula approbatur l. 39. in prin. ibi: ita tamen. ff. de statuliberis. cuius uerba uide s. capite octauo, exceptione uicesimaoctaua, distinct. 3.*

V. Regula. *Statuliber alienari potest. Quę regula approbatur l. 25 ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Statuliberos uenũdari posse, leges XII. tabularũ putaue-

putauerunt. Duris autem conditionibus in uenditione minimè onerandi sunt: ueluti ne intra certa loca seruiant, neúe unquam manumittantur. *Concordat l. 45. §. fin. ff. de fideicom. libertat. cuius uerba uide ĩ. reg. 3. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi alienatione eius conditio fiat deterior. Quæ exceptio cõstat ex uerbis d. l. 25. iam propositis. co-* [illegible] *d. l. 45. §. fin. itẽ l. 51. §. cui per fideicõmissũ.* [illegible] *æ fideicõ. libert. cuius uerba cũ concordantib. plurib. uide suprà cap. 8. except. 17. uide item ĩ. reg. 7. Secunda exceptio uidetur: Nisi sub hac conditione, Si eum hæres non alienauerit; liber esse iussus sit. Hæc exceptio reprobatur l. 30. ff. de statuliberis, hisce uerbis:* Si ita liber esse iussus sit: Stichus si eum hæres non alienauerit, liber esto: etiamsi statuliber est, alienari tamen poterit.

V I. *Regula. Statuliber usucapi non potest. Quæ regula approbatur, simul & distinguitur per ea quæ habentur ĩ. cap. 8. except. 28.*

V I I. *Regula. Heres, uel alius seruũ manumittere rogatus, eius conditionem deteriorem facere non potest. Quæ regula approbatur l. 30. §. penult. ff. de fideicom. libertat. his uerbis:* Diuus Marcus rescripsit, fideicommissas libertates neq; ætate, neque conditione, neque mora non præstantium tardiusúe reddentium corrumpi, aut in deteriorem statum perduci. *Concordat l. 15. ff. eod. tt. cuius uerba uide suprà capite 10. quæst. 6. reg. 2. item concordat l. 24. §. fin. ibi: sed etsi ex persona ff. eod. tt. cuius uerba uide suprà d. reg. 2. except. 1. item concordat l. 51. §. cui. ff. eod. tt. cuius uerba uide ĩ. cap. 8. except. 27. concordat item l. 25. ff. de statuliberis. cuius uerba uide ĩ. reg. 3. item concordat l. 33. ff. eod. tt. his uerbis:* Statulibero iura per hęredem non posse fieri duriora, Papinianus ait. *Hæc de statuliberis secunda seruorum specie: sequitur alia species seruorum, scilicet eorum qui prædijs sunt addicti, & similium.*

DE AGRICOLIS ET COLONIS. Cap. XIIII.

SVmma seruitutis diuisio hæc est; quòd seruitus debeatur aut personæ, aut rei, & aut à persona, aut à re. Inde quatuor seruitutis genera constituuntur. Primum genus est, quo persona personæ debet seruitutem. de quo genere hactenus in libro proposito est dictum. Alterum genus est, quo persona rei seu prædio, uel operi debet seruitutem. de quo in hoc Capite dicetur. Tertiũ genus est, quo res personæ seruitutẽ debet, ut est usufructus, usus, &c. Postremum genus est, quo res rei seruit: ut sunt seruitutes prædiorum. De hisce duobus posterioribus seruitutis generibus in hoc Libro nihil tractabitur, sed infrà in Parte tertia. Ad secundum igitur genus seruorum pertinent agricolæ & coloni: qui aut originarij sunt, aut adscriptitij. quorum iura in hoc Capite proponentur.

I. *Regula. Coloni respectu domini terræ, serui sunt: respectu aliorum, sunt liberi. Quæ regula approbatur l. 2. in prin. C. in quibus causis coloni censiti dominos accusare possunt. cuius uerba uide infrà regula 10. concordat l. unica. ibi: & licet. C. de colonis Thracensibus. cuius uerba uide ĩ. lib. 11. cap. 4. quæst. 1. reg. 1. except. 2.*

I I. *Regula. Coloni in fundo suo manebunt, nec trãsibunt ad alios. Quæ regula approbatur l. unica. C. de colonis Palæstinis, hisce uerbis:* Cum per alias prouincias quæ subiacent serenitatis nostræ imperio, lex à maioribus constituta, colonos quodam æternitatis iure detineat, ita ut illis non liceat ex his locis, quorum fructu releuantur, abscedere, nec ea deserere quæ semel colenda susceperunt, neque id Palęstinæ prouincię possessorib. suffragetur: sancimus, ut etiam per Palæstinam nullus omnino colonorum suo iure uelut uagus ac liber exultet, sed exemplo aliorum, &c. *Concordat l. unica. C. de colonis Thracensib. cuius uerba uide d. except. 2. item concordat l. unica. C. de colonis Illyricanis, hisce uerbis:* Colonos, inquilinosq; per Illyricum uicinasque regiones abeundi rure, in quo eos originis adgnationisque merito certum est immorari, licentiam habere non posse censemus. Inseruiant terris non tributario nexu, sed nomine & titulo colonorum; ita ut si abscesserint, & ad alium transierint, reuocati uinculis pœnisque subdantur: maneat quoque in eos pœna, qui alienum & incognitum recipiendum esse duxerint, tam in redhibitione operarum, & damni, quod locis quæ deseruerant, factum est: quàm mulctę, cuius modum in authoritate iudicis collocamus: ita ut etiam dominus fundi, in quo alienus fuisse monstrabitur, pro qualitate peccati, coercitionem subire cogatur: nec sit ignorantiæ locus, cum ad criminis rationem solum illud sufficiat, quòd incognitum sibi tenuerit. Seruum etiam in memoratis regionibus si quis receperit, ignorationis excusatione sublata, quadrupli pœna teneatur: operarum præterea compendijs, damnisque præstitis. In libertis etiam, quos pari usurpatione susceperit, is modus sit, quem circa liberos colonos duximus retinendum. *Concordat item l. 22. §. cum autem Anastasiana. C. de agricolis & censitis. cuius uerba uide infrà regula 14. except. 4. item concordat d. l. 22. §. caueant. ibi: nulla nec tunc. cuius uerba uide infrà regula 10. concordat item l. 15. C. de agricolis & censitis. cuius uerba uide suprà lib. 11. capite quinto, quæstione secunda, regula secũda. concordat item Nouel. c. 17. §. sed & eos, his uerbis:* Eos qui alienos colonos ad se recipiunt, malè oderis, eõpellesq; e uestigiò mala fide susceptos

sceptos restituere: ita quidem, ut si prolixo admodum tempore inobedientes permaneant, illorum prędijs omnem depauperationem, quæ exinde in prouincia existit, imponas. Quòd si in alijs prouincijs coloni consistere dicantur, publicis literis utere ad illarum prouiociarũ moderatores, ut hi ipsi fugitiui coloni, uel confessi, uel deprehensi dominis restituantur, reducanturq; in prouinciam, cui præsides, & hi qui dicto non obtemperant, uehemennius tenentur depauperatorum adiectione. Conueniens enim est, ut qui talibus rebus deditus est, quidquid exinde absurditatis aut detrimẽti aliorũ rebus accedit, id ipse in suis facultatib. experiatur, quo magis inferiore fortuna factus intelligat, quanti constet alijs iniuriam & malè facere. Atq; hoc ages, siue ipsi prædia per prouinciam possideant, siue prędiorum ad alios pertinentiũ procurationẽ gerant. Nam & eos qui ipsi possident, ea tantum teoere oportet, quę lex eis tribuit: & eos qui aliena procutant, his se tantum præpositos putare, quæ per locationem sibi aut alio modo legitimo tradita sunt, alienis uerò abstinere: neq; dum alijs procurant, alios offendere, & impium sibi exinde lucrũ adquirere. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc uidetur esse: Nisi colonus sua propria prædia relinquat, & ad aliena trãseat. Hæc exceptio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Atque hoc ages, siue ipsi prædia per prouincias possideant, siue prædiorũ ad alios pertinentiũ procurationem gerant, &c. *Secunda exceptio est: Nisi dominus plura habens prædia, ex uno in aliud colonos transtulerit. Quæ exceptio approbatur l. 13. §. illud. C. de agricolis & censitis, hisce uerbis:* Illud seruandum est, ut si quando utriusq; fundi idem dominus de possessione referta cultotibus ad eam coloniam, quæ laborabat tenuitate, colonos transtulerit, ijdemq; fundi ad diuersorum iura dominorum qualibet sorte transierint: maneat quidem facta translatio, sed ita ut prędij eius dominus, à quo coloni probantur fuisse traducti, translatorum adgoationem restituat. *Tertia exceptio uidetur: Nisi dominus prædium alienauerit colonis retentis. Hæc exceptio reprobatur l. 2. C. d. tt. his uerbis:* Si quis prędiũ uendere uoluerit, retinere sibi transferendos ad alia loca colonos priuata pactione non possit. qui enim colonos utiles credunt, aut cum prędijs eos tenere debent, aut profuturos alijs relinquere, si ipsi sibi prædium prodesse desperant. *Quarta exceptio est: Nisi cum alterius prædij colono uel colona matrimonium contraxerit. Hæc exceptio approbatur Nouell. c. 157. cuius uerba uide J. reg. 16. in fine. Plura de regula proposita uide J. reg. prox.*

III. Regula. *De colonis fugitiuis reuocandis & compellendis ad sua prædia, proponitur l. 6. C. de agricolis & censitis, hisce uerbis:* Omnes omnino fugiuuos adscripnicios colonos uel inquilinos, sine ullo sexus, muneris conditionisq; discrimioe, ad antiquos penates, ubi censiti atq; nati educatiq; sunt, pronincijs præsidentes tedire compellant. *Concordat l. 8. C. eod. tt. his uerbis:* Omnes profugi in alieno latebras collocantes, cum emolumentis tributarijs, salna tamen moderatione, reuocẽtur: scilicet ut si homines apud quos repetiũtur, alienos esse nouerãt fuginnos, & profugis in lucrũ suom usi sunt: hoc est, siue excoluerunt agros fructibus dominis profututos, siue aliqua ab ijsdem sibi iniũcta nouerunt, nec mercedem laboris debitam coosecuti sunt: ab illis tributa quæ publicis perierunt functionibus, exigantur. Cęterùm si occultato ei profugi, quòd alieni esse uidereotur, qoasi sui arbitrij ac liberi apud aliquẽ se collocauerunt, aut excolentes terras partem fructuum pro solo debitam dominis præstiterunt, cætera proprio peculio reseruantes, uel quibuscunq; operis impeosis mercedem placitam consecuti sunt: ab ipsis profugis quęcunq; debẽtur, exigantur. nam manifestum est, priuatum iam esse contractum. Si qui uerò inter agricolas (ut adsolet) ex quibnscunq; cõmercijs huiusmodi hominibus esse inueniuntur debitores, coram partibus constitutis iudex ab obnoxijs quod debetur, exposcat. *Concordat item l. 2. C. de fugitiuis colonis patrimo. his uerbis:* Quicunq; paruuli ex municipibus, uel colonijs patrimonialibus, uel saltuẽsibus, quorum tantum aui ac patres implicati huiusmodi functionib. fuerint, cooniuentia militaris officij ad stipendium castrense, uel officia diuersa transierint: ad munera patriæ, uel ad agrorũ cultus conuentis ducibus, tribunis ac præpositis reuocentur, neque his stipendia data prosint. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi coloni sint priuilegiati. Hæc exceptio reprobatur l. 3. C. d. tt. de fugitiuis colonis patri. his uerbis:* Cuiuscunq; adnotationis nel oraculi dudum impetrati, uel postea eliciendi authoritate submota: omnes quos patrimonialium agrorum uinculis fortuna tenet adscriptos, sub quibuslibet gradibus militantes, ad prouinciæ moderatoris iudicium illicò sub idonea intercessione mittentur. *Concordat l. 11. C. de agricolis & censitis, hisce uerbis:* Originarios colonos nullis priuilegijs, nulla dignitate, nulla census authoritate excusari præcipimns: sed amputatis omnibus quæ aliquoties per gratiam sunt elicita, domino uel fundo esse reddendos.

Secunda

Secunda exceptio est: Nisi coloni ueterani sint facti. Hæc exceptio approbatur l.4. C. de mancip. & colonis patrim. his uerbis: Super patrimonialium refectione fundorũ dudum nostris est legibus constitutum, ut hi qui eos colentes, solum eorum uertant: nũc ad alia se loca dirigentes, nunc ad militiam cõuolantes, ad auitas cõditiones & propria iura reuocentur. Cæterùm eos qui castrensibus stipendijs ocia quieta meruerunt, ueterani constituti, nequaquã placet tela in usum uomeris & ligonis conuertere. *Tertia exceptio est: Nisi colonus per triginta annos in libertate fuerit uersatus. Hæc exceptio reprobatur l.22. in prin. C. de agricolis & censitis. cuius uerba uide J. reg. 5. Concordat l. 21. §. illud quoq;. C. eod. tit. cuius uerba uide J. reg. 14. except. 3. Quarta exceptio est: Nisi per triginta annos in colonaria detentus fuerit conditione. Hæc exceptio reprobatur d.l. 22. §. cum autem. cuius uerba uide J. d. reg. 14. except. 4. Quinta exceptio est: Nisi per triginta annos in aliquo collegio uel alio corpore fuerit uersatus. Hæc exceptio approbatur l.6. C. de fundis rei priuatæ, his uerbis:* Eum qui, &c.

IIII. *Regula. De colonis fugitiuis non suscipiendis nec occultandis proponitur l.12. C. de agricolis & colonis, hisce uerbis:* Seruos, uel tributarios, uel inquilinos, apud dominos suos uolumus remanere. Nam cum metu damni deterritus unusquisque, eum quem incognitum habuit, à se cœperit propulsare, uoluntas fugiendi seruis non erit. Nemo enim dominum suum deserit, sciens nusquam latendi locum sibi esse derelictum: sed aut cognitum sibi unusquisq; ingenuum suscipiat: aut eum, qui se liberum esse simulauerit, à se submouebit, metuens, his quę statuta sunt, obnoxius fieri. Si quis igitur ex memoratis fugitiuis apud quemlibet fuerit repertus: duodecim libras argenti fisco nostro inferat detentator: ipsi autem cuius fuerit, præter eundem fugitiuum alterum etiam eiusdem æstimationis inferre decernimus. *Concordat l. 22. §. fin. C. eod. tit. his uerbis:* Nemini liceat uel adscripticium, uel colonum alienum, scienti prudentique in suum ius suscipere. Sed etsi bona fide eum susceperit, &c. *Concordat l. unica. §. fin. C. de colonis Thracensibus, his uerbis:* Si quis alienum colonum suscipiendũ retinendumúe crediderit: duas auri libras ei cogatur exoluere, cuius agros transfuga cultor euacuauerit: ita ut eundem cum omni peculio suo & adgnatione restituat. *Concordat item l. unica. §. maneat. C. de colonis Illyricanis. cuius uerba uide s̄. reg. 2. in prin. item concordat l. 1. C. de fugitiuis colonis patrim. his uerbis:* Quisquis colonum patrimonialem aut sollicitatione susceperit, aut occultatione celauerit: non solum ipsum restituere, sed etiam libram auri pœnæ nomine inferre cogatur.

V. *Regula. De pœna fugitiuorum colonorum, proponitur l.22. in prin. C. de agricolis & colonis, hisce uerbis:* Cum satis inhumanum est terram, quæ ab initio adscripticios habebat, suis quodammodo membris defraudari, & colonos in alijs terris demorantes, dominos terræ maximis damnis afficere: censemus, quemadmodum in curialium conditione nemo ex temporali cursu liberatur, ita nec adscripticiæ conditioni suppositus, ex annalibus curriculis quanticunq; emanauerit, uel quacunque prolixa negociatione aliquis sibi uindicet libertatem: sed remaneat adscripticius, & inhæreat terræ, & si celauerit, uel separare se conatus fuerit: secundum exemplum serui fugitiui sese diutius insidijs furari intelligatur: & sit suppositus unà cum omni sobole sua (et si in alia terra eam fecerit) huiusmodi fortunæ, & capitali illationi: nulla liberatione ei penitus competente. *Alia pœna proponitur l.8. C. de agricolis & censitis. cuius uerba uide s̄. reg. 3.*

VI. *Regula. Coloni ad nullam militiam nec honorem admittuntur. quæ regula approbatur l. 18. C. de agricolis & censitis, hisce uerbis:* Colonos nulla ratione ad ullum quamuis humilioris militiæ locum sinimus admitti: sed nec apparitores magisteriæ potestatis, censibus adscriptos probari concedimus, quia in hac parte & dominorum iuri, & publicæ consulimus honestati. *Concordat l. 4. C. de mancip. & colonis patrimon. cuius uerba uide s̄. reg. 3. except. 2. Concordat item l. 1. & l. 3. C. de fugitiuis colonis. quarum uerba uide s̄. d. reg. 3. Concordat item l. 1. C. de agricolis & mancip. domi. cuius uerba cum similibus uide s̄. lib. 12. cap. 1. perf. 17. reg. 1. & 2.*

VII. *Regula. Ne coloni ad ullum obsequium extraordinarium deuocentur, præcipitur l. 1. C. ne rustici ad ullum obsequium deuocentur, his uerbis:* Ne quis ex rusticana plebe, quæ extra muros posita capitationem suam detulerit, & annonam congruam præstat, ad ullum aliud obsequium deuocetur, neque à rationali nostro mularum fiscalium uel equorum ministerium subire cogatur. *Concordat l.2. C. eod. tit. his uerbis:* Si qui eorum qui prouinciarum rectoribus obsequũtur, quique in diuersis agunt officijs principatus, & quicunque sub quocunque prætextu publici muneris possunt esse terribiles, rusticano cuipiam necessitatem obsequij quasi mancipio sui iuris imponant, aut seruum eius uel fortè boué in usus proprios necessitatemq; conuerterint: ablatis omnibus facultatibus, perpetuo subiugentur exilio, & nihilominus rusticanum, qui se in

eiusdem opera sponte propria detulisse despon derit, pat pœnæ seueritudo constringat.

VIII. Regula. *Ne rusticani tempore sationis uel colligendorum fructuum ad extraordinaria onera trahantur, proponitur l. 2. C. de agricolis & censitis, hisce uerbis:* Nunquam sationibus uel colligendis frugibus insistentes agricolæ ad extra ordinaria onera trahantur: cum prouidentiæ sit opportuno tempore his necessitatibus satisfacere. *Concordat l. 1. in prin. ff. de ferijs. cuius uerba uide s. lib. 5. cap. 2. quæstion. 2. in prin.*

IX. Regula. *Vt rustici mercem suam non per se, sed per alios distrahant, præcipitur l. 2. ff. de nundinis. cuius uerba uide s. lib. 12. cap. 14. reg. 3.*

X. Regula. *De reuerentia quam coloni dominis terræ debent: & ne aduersus illos agant in iudicio, proponitur l. 2. C. in quibus causis coloni censiti dominos accusare non possunt, his uerbis:* Coloni censibus duntaxat adscripti, sicut ab his liberi sunt, quibus eos tributa subiectos non faciunt: ita his quibus annuis functionibus & debito conditionis obnoxij sunt, penè est ut quadam debiti seruitute uideantur adstricti. Quo minus est ferendū, ut eos audeāt lite pulsare, à quibus ipsos, utpote dominis, unà cū possessionibus distrahi posse non dubium est. Quam de cætero licentiam submouemus, ne quis audeat domini nomen in iudicio lacessere: & cuius ipsi sunt, eiusdem omnia sua esse cognoscant. Cum enim sępissimè decretum est neq; de peculio suo cuiquam colonorum ignorante domino prædij aut uendere, aut alio modo alienare licere: quemadmodum contra eius personam æquo potent iure consistere, quem ne propria quidem leges sui iuris habere uoluerint: & adquirendi tantum, non etiam transferendi potestate permissa domino, & adquirere & habere uoluerint? Sed ut in causis ciuilibus huiusmodi hominum generi aduersus dominos uel patronos aditum intercludimus, & uocem negamus (exceptis superexactionibus, in quibus retrò principes facultatem eis super hoc interpellandi præbuerunt) ita in criminum accusatione, quæ publica est, nō adimitur eis propter suam suorumq; iniuriam experiundi licentia. *Ex his uerbis constat, colonis actionem aduersus dominos terræ denegādam, quemadmodum denegatur seruo aduersus dominum. constat item prima huius regulæ exceptio hæc: Nisi publica sit accusatio. Hæc enim colono aduersus dominum non est deneganda. Secunda exceptio est: Nisi dominus à colono quid ultra consuetudinem exegerit & extorserit. quæ exceptio approbatur item uerbis iam propositis hisce:* Exceptis superexactionibus, in quibus retrò principes facultatem eis super hoc interpellandi præbuerunt. *Concordat l. 1. C. d. tit. his uerbis:* Quisquis colonus plus à domino exigitur, quā antè consueuerat, & quàm in anterioribus temporibus exactum est: adeat iudicem, cuius primùm poterit habere præsentiam, & facinus comprobet: ut ille qui conuincitur amplius postulare, quàm accipere consueuerat, hoc facere in posterū prohibeatur: prius reddito, quod super exactione perpetrata noscitur extorsisse. *Concordat l. 22. §. caueant. C. de agricolis & censitis, hisce uerbis:* Caueant possessionum domini, in quibus tales coloni constituti sunt, aliquam innouationem uel uiolentiam eis inferre. Si enim hoc adprobatum fuerit, & per iudicem pronunciatum: ipse prouincię moderator, in qua aliquid fuerit tale perpetratum, omnimodo prouideat, & læsionem (si qua subsecuta est) eis resarcire, & sic ueterem consuetudinem in rediribus præstandis eis obseruare. Nulla nec tunc licentia concedenda colonis, fundum ubi commorantur, relinquere. Et hoc tam in ipsis colonis, quàm in sobole eorum, qualiscunque sexus uel ętatis sit, sancimus: ut & ipsa semel in fundo nata, permaneat in possessione sub ijsdem modis ijsdemque conditionibus, sub quibus etiam genitores eius manere in alienis fundis definimus. *Tertia exceptio est: Nisi colonus ob uim sibi à domino factam agat. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Vel uiolentiam, &c.

XI. Regula. *Per colonum possessioni præiudicium non fit. quæ regula approbatur l. 17. C. de agricolis & censitis, hisce uerbis:* Per colonum prę iudicium possessioni inuito uel inscio domino imponi non posse, & iure, & legum authoritate declaratur.

XII. Regula. *Coloni alterius prædij uxores ducere non prohibentur. Nouell. c. 157. cuius uerba uide s. reg. 16. in fine. Sed coloni adscriptitij liberas mulieres in uxores ducere non possunt. quæ regula approbatur l. ult. C. de agricolis & censitis, hisce uerbis:* Si qui adscripticiæ conditionis constituti mulieres liberas quacunq; mente, aut quacunq; machinatione, siue scientibus, siue ignorantibus dominis, sibi uxores coniunxerunt, uel postea cōiunxerint: in sua libertate manere tam eas, quàm prolem quę ex his cognoscitur procreata, sancimus: illo proculdubio obseruādo, ut si ex libero marito & adscripticia uxore partus fuerit editus, is maternæ conditionis maculam, & non paternam sequatur libertatem. Sed ne adscripticij putent sibi impunitum esse tale conamen, quod maximè uerendum est, ne liberarum mulierum nuptijs ab his excogitatis paulatim huiusmodi hominum

conditio

conditio decreſcat: ſancimus, ſi quid tale fuerit ab adſcripticio perpetratum, habere liberam poteſtatem dominũ eius, ſiue per ſe, ſiue per præſidē prouinciæ talē hominē moderata corrigere caſtigatione, & abſtrahere à tali muliere. Quod ſi neglexerit, ſciat in ſuũ damnũ huiuſmodi deſidiã reuerſuram. *Concordat Nouell.c.22.§. neq; item. cuius uerba uide* ~~s~~*.lib.14.cap.3.except.36.*

X III. *Regula. Ne publicis operibus deputati extraneis mulieribus iungantur, proponitur l. ult. C. de ſeruis fugitiuis, hiſce uerbis:* Si qui publicorum ſeruorum fabricis, ſeu alijs operibus publicis deputati, tanquam propriæ conditionis immemores, domibus ſe alienis, & priuatarum ancillarum conſortijs adiunxerint: tam ipſi, quàm uxores eorum, & liberi confeſtim conditioni priſtinæ, laboriq; reſtituentur. *Planè coniunctio huiuſmodi in colonis admittitur ſecundum ea quæ habentur* J*.reg.16.*

X IIII. *Regula. De liberis colonorum. Hi quoque eiuſdem ſunt conditionis, cuius & illorum parentes. quæ regula approbatur l.23. in prin. C. de agricolis & cenſitis, hiſce uerbis:* Definimus ut inter inquilinos colonosúe, quorum (quantũ ad originem pertinet uindicandam) indiſcreta, eademq; penè uidetur eſſe conditio, licet ſit diſcrimē in nomine, ſuſcepti liberi, uel utroq; uel alterutro parente cenſito, ſtatum paternæ conditionis agnoſcant. *Concordat l.1. C. de fugitiuis colonis patrimo. cuius uerba uide* ~~s~~*.reg.3. Huius regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi ex libera matre nati ſint patre colono. Hæc exceptio approbatur l. ult. C. de agricolis & cenſitis. cuius uerba uide* ~~s~~*.reg. 12. concordat Nouell.c.54. in prin. his uerbis:* In quadam noſtrarum conſtitutionum, &c. *Huius replicatio proponitur l.1. C. de prædijs tamiacis, hiſce uerbis:* Si liber colonus, uel colona libera, tamiaco uel tamiacę, &c. *Plura de exceptione propoſita uide* J*.reg.prox. Secunda exceptio eſt: Niſi ex libero patre nati ſint, matre ſerua uel adſcriptitia. Hæc exceptio reprobatur d. l.ult. Concordat l.16. C. eod.tit. his uerbis:* Mulier quæ fuiſſe originaria docebitur, ſi cuiuſcũque liberi hominis ſecuta conſortium, in urbibus uel in quibuſcunq; locis uictura conſtiterit: eius omnem ſobolem ſecundũ uetera conſtituta conueniet reuocari. *Concordat item l.4. C. de agricolis & mancip. dom. cuius uerba uide* ~~s~~*.lib.11. cap.1. perſ.17. reg.4. concordat itē l.1. C. de prædijs tamiacis. cuius uerba uide* ~~s~~*. except. prox. Tertia exceptio uidetur: Niſi filius coloni per triginta annos in libertate fuerit moratus. Hæc exceptio reprobatur l. 22. §. illud quoq;. C. de agricolis & cenſitis, hiſce uerbis:* Illud non ineleganter dubitabatur, ſi coloni filius per triginta annorum curricula, uel forſitan per quadraginta ſeu ampliora adhuc uiuente patre, & agriculturam peragente, ipſe in libera conuerſatione morabatur, & dominus terræ, quia per patrem ei ſatisfiebat, non etiam pręſentiam eius exigebat: an poſt obitum patris, uel poſtquam fortè is inutilis exiſtebat, & ruri non idoneus, poſsit excuſari filius longinqua libertate abutēdo: & quòd per multos annos neq; agrum coluit, neq; aliquid colonarij operis celebrauit: cum non poſſit dominus incuſari propter ſuam deſidiã, cui per patrē eius omne quod uoluerat accedebat? In omnibus itaq; huiuſmodi ſpeciebus ſatis acerbum nobis uidetur, domino pręiudicari colonorum abſentia, qui ruri nati, uel poſtea abſentes, per ſuos uel partes, uel fratres, uel cognatos agriculturã peragebant. cum enim pars quodammodo corporis eius per cognationem in fundo remanebat: non uidetur neq; abeſſe, neque peregrinari, neq; in libertate morari. Maneat itaq; domino ius inconcuſſum, & donec eius uel antiquitas uel poſteritas uel cognatio in agro remanet, ipſe uideatur reſediſſe. *Quarta exceptio eſt: Niſi parens per triginta annos colonus fuerit, & ita tandem liber effectus. Hæc exceptio approbatur certo modo l.22.§. cum autem. C. d.tit. his uerbis:* Cum Anaſtaſiana lex homines q per triginta annos colonaria detenti ſunt conditione, uoluit liberos quidem permanere, non autem habere facultatem terra derelicta in alia loca migrare: & ex hoc quærebatur, ſi etiam liberi eorum cuiuſcunq; ſexus, licet non per triginta annos fuerint in fundis uel uicis, deberent colonariæ eſſe conditionis, aut tantũmodo genitor eorum, qui per triginta annos huiuſmodi conditioni illigatus eſſet? Sancimus, liberos colonorum eſſe quidē in perpetuum ſecundum præfatam legem liberos, & nulla deteriore conditione prægrauari: & ſancimus, non habere licentiam relicto ſuo rure ad aliud migrare, ſed ſemper terræ inhæreant, quam ſemel colendã patres eorum ſuſceperunt.

X V. *Regula. Itidem de liberis colonorum. Si pater & mater ſint diuerſæ conditionis, liberi ſequuntur conditionem matris, non patris. quæ regula approbatur l.20. C. de agricolis & cenſitis, hiſce uerbis:* Ne diutius dubitetur, ſi quis ex adſcripticia & ſeruo, uel adſcripticio & ancilla fuiſſet editus: cuius ſtatus ſit, uel quę prior fortuna ſit, utrum'ne adſcripticia, an ſeruilis? Sancimus, ea quidem quæ in anterioribus legibus cauta ſunt pro tali progenie, quæ ex mulieribus adſcripticijs & uiris liberis progenita ſit, in ſuo ſtatu relinqui, & ſic ſit adſcripticia proles ex tali copulatione procreata. Si quis autem uel ex ſeruo & adſcripticia, uel ex ancilla & adſcripticio fuerit editus: matris ſuę uētrem ſequatur, & talis

ſit con-

ſit conditionis, qualis & genitrix fuit, ſiue ancilla, ſiue adſcripticia: quod hactenus in liberis tantum & ſeruis obſeruabatur. Quę enim differentia inter ſeruos & adſcripticios intelligatur, cum uterq; in domini ſui poſitus eſt poteſtate: & poſsit ſeruum cum peculio manumittere, & adſcripticiū cum terra dominio ſuo expellere? *Concordat L. ult. C. eod. tt. cuius uerba uide ſ. reg. 12. Propoſitæ regulæ exemplum eſt, quòd ſi liberi ſint nati ex patre adſcripticio & matre libera, non adſcripticij, ſed liberi ſint. quod exemplum propoſitum eſt ſ. reg. prox. except. 1. Planè hoc caſu quamuis ex liberis nati, liberi quoq; exiſtant: tamen propter patrem adſcripticium coloni eſſe coguntur: quod exceptionis loco notandum. quæ exceptio approbatur Nouell. c. 62. §. de ſecūdo, his uerbis:* Ab excellentia tua interrogati ſumus, an poſt conſtitutionem noſtram, quæ uult ut qui ex libera & adſcripticio naſcuntur, propter conditionē matris, poſtea & ipſi liberi ſint: arbitrari oporteat quòd tametſi adſcripticij, quemadmodum olim facti non ſint, tamē omnino coloni exiſtāt, propterea quòd alia conſtitutio noſtra colonorum filios non ſinat terram relinquere, ſed manere colonos iubeat, multoq; id magis eſſe oporteat hoc loco: quandoquidem & inter has prorſus perſonas adſcripticiorum ſint proſapię? Noſſe autem oportet eos qui legem noſtrā conſiderāt, quòd nullo unquam tempore concedamus, ut liber uenter adſcripticium pariat: ſed hanc notam atq; ſignum genito poſt legem tūc propoſitam immitti oporteat, quod omnibus modis liberos ex libera matre progenitos condeceat. Si igitur ex libera & adſcripticio natus aliquis fuerit, eſt ille quidē liber, neq; maternam ingenuitatem ulla ratione abijcit. Oſtendit tamen conſtitutio à nobis propoſita, quòd tales uelit prædiorū permanere incolas, & agrorum cultores, tāquam illic prognatos. hoc enim ſibi uult coloni appellatio. Non præbemus itaq; ipſis licentiam ut prædium deſerāt, & aliò ſe recipiant. Quin ſi omnino aliqui prædio cuipiam deputentur, & ex adſcripticia matre nati ſint: manifeſtariū eſt quòd penitus adſcripticij futuri ſint. Si ex libera, manebunt quidem liberi, & quæ adquiſierint, in bonis ſuis habebunt, neque peculium fiet dominorum: non tamen ex eo prędio egredientur, ſed hoc excolent: neq; ipſis erit licentia, ut hoc deſerant, alterū obeant alienum: niſi fortè propriæ alicuius poſſeſsionis domini fiant, quę ſatis ſuperq; ipſos inibi occupatos tenere poſsit, neq; permittat ut alteri præterea fundo colendo operam nauent, inq; illū trāſmigrent. Alioquin ſancimus ut omnib. modis in eo prædio maneant liberi quidem conſtituti, incolatu tamen detenti.

XVI. Regula. Itidem de liberis colonorū. Si pater et mater ad diuerſa prædia pertineant: liberi ad id prædium pertinent, cuius mater eſt adſcripticia, non cuius pater. quæ regula approbatur l. 2. C. ut nemo ad ſuum patrocinium, &c. his uerbis: Si cuiuslibet tributarius iunxerit ſibi tributariam uxorem: uel è contrario, ſi cuiuslibet ancilla ſeruo ſe iunxerit alieno: tam tributarij quā ſerui filios matrum ſequi conditionem, earumq; more genitricū ſuarum dominis ſubditos eſſe cenſemus. *Mutatur hæc regula Nouell. c. 156. his uerbis:* Docuerunt nos qui ſacroſanctæ Apamienſis eccleſię negocia gerunt, quòd alios quoſdam pertinentes ruſtici cum ruſticanis mulieribus ſuis ſe cōiunxerint, exindeq; procreauerint filios, petieruntq; ut & ruſticos ipſis aſsignarent, & horū filios maternum ſequentes uterum. Sed qui hęc petunt, hi ſanè conſtitutionem noſtrā, quę nuper prodijt, intelligere nō uidētur, quid ea ſibi uelit. Nam ſi liberi aliqui ſe adſcripticijs coniungant, ſecundum rationes cōſtitutione comprehenſas infantes matrē ſequentur: unde ad libertatē non perueniūt. Si uerò ruſtici ſint, nō amplius conſtitutioni illi per omnia locus ſit: ſed quemadmodū nuper decreuimus, et lege cauimus, proles diuiditur in partes. Et ſiquidem ęqualis ſit natorum numerus, in duas partes diuiditur: ſi inęqualis, aut etiam unus tantum natus ſit, tunc quod redundat, uenter habet, propterea quòd & amplius laborauerit: & unus quidem ſi ſit, matrem ſequetur. Si uerò tres nati fuerint, duo quidem duę ue matrem ſequentur, unus autem ad proprietatem paterni dominij peruenturus eſt: atq; ita ſemper (ut prædiximus) id quod impar eſt, habebit uenter. Et ſecundum hæc Apamienſes quoque prolem partiendum eſſe cognoſcunto, ut quod multis retrò temporibus in controuerſia fuit poſitum, intelligant denuò ſub noſtram redactum ſanctionem. *Concordat Nouell. conſt. 162. §. ſed neque illa, his uerbis:* Si adſcripticia cum adſcripticio aliquo ad alterum pertinente coniugium coeat: quæſitum eſt de prole, ſi filij ex ipſis naſcantur: utrum eam ad dominum uiri, an ad dominum mulieris pertinere conueniat? Sancimus igitur, ſi eius generis aliquid incidat, & diuerſorum inter ſe dominorum adſcripticij congrediantur, quandoquidem conditionis ratio in controuerſia poſita non eſt, cum uenter liber non exiſtat: ſuncto quidem nati adſcripticij, non tamen matri dominoue huius totum dabimus. Sed ſi quidem una filia procreetur,

creetur, uéter sationi præfertor, & quod natum fuerit, esto domini ipsius matris: sin uerò sint duo fortè filij, ambo inter ipsos diuiduntor, electione ductis sortibus celebranda. Si impar filiorum numerus sit, id quod redũdat, maternus sinus retineto: ut si tres existant, duo quidem sint matris, unus uerò patris. Rursus si quinq;, tres quidé è prognatis domini matris, duo uerò patris sint: secundumq; hanc increméti rationem numerus procedat, ut quod æqualiter potest diuidi, id ex æquo distribuat: quod uerò redundat (quod et gratiosissimum est) hoc attribuat matri. Oportet enim maiore eã studio prosequi, quę partus doloribus distentà fuit, quæ peperit, quę nutrijt, quàm eum qui succisiuam tantummodo libidini operam accommodans, filij generationẽ procurauit. *Hisce uidetur contradicere Nouell. c. 157. his uerbis:* Ex his quæ diuersimodè ad nos relata sunt, didicimus in Mesopotamia & Osdroëna prouincijs quidpiam delinqui, nostris planè temporibus indignum. Consuetudinem etenim apud ipsos esse, ut qui ex diuersis originẽ trahunt prędijs, nuptias inter se contrahant. Inde sanè conari domini nos de facto iam contractas nuptias dissoluere, aut procreatos filios à parentibus abstrahere, exindeq; totũ illum locum miserè affligi, dũ & rusticani uiri & mulieres ex una parte distrahuntur, & proles his adimitur qui in lucem produxerũt, & sola nostra opus esse prouidentia. Sancimus igitur ut prędiorum domini de cętero rusticos suos prout uoluerint cõseruent, neq; quisquam eos qui iam coniuncti sunt, possit secundũ consuetudinem prius obtinentẽ diuellere, aut compellere ut terram ad ipsos pertinẽtem colant, abstrahereúe à parẽtibus filios prætextu conditionis colonariæ. Sed & si quid fortè huiusmodi iam factũ est, corrigi hoc, simul & restitui efficies, siue filios abstrahi contigerit, siue etiam mulieres, nempe uel à parentibus, uel contubernij cõsortibus, eo qui reliquo deinceps tempore huiusmodi aliquid facere præsumpserit, etiã de ipso prædio in periculum uocãdo. Quare libera sunto contubernia meru, qui dudum ipsis immititur, & parentes habẽto ex hac iussione filios suos, neque ũtib. prædiorum dominis subtilibus contendere rationibus, & uel nuptias contrahẽtes uel filios abstrahere. Qui enim tale quid facere præsumpserit, etiam de ipso prædio in periculum ueniet, cui eos uindicare rusticos attentat.

XVII. Regula. *De colono uindicando. Dominus terræ colonum à quocunq; possessum, potest uindicare. quæ regula approbatur l. unica. in fine. C. de colonis Palæstinis. cuius uerba uide s̄. reg. 2. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi actor colonum suum non probauerit. quæ exceptio ipso quidem iure subsistit, uerùm eius replicatio prima hæc est: Nisi actor bonæ fidei possessor fuerit, & ab eo possessus, is qui colonus dicitur, aufugerit. quæ replicatio approbatur l. 14. C. de agricolis et censitis. cuius uerba uide s̄. lib. 7. cap. 8. quæst. 7. reg. 2. Secunda replicatio est: Nisi is qui colonus dicitur, colonum se fuerit cõfessus. Hæc exceptio reprobatur l. 22. in prin. C. eod. tt. his uerbis:* Cum scimus nostra iura nolle præiudiciũ generare cuiquam circa conditionẽ, neq; ex confessionibus, neq; ex scriptura, nisi etiã ex alijs argumentis aliquod accesserit incrementum: sancimus solam cõfessionem uel aliã quamcunq; scripturam ad hoc minimè sufficere, nec adscripticiam conditionem cuiquam inferre: sed debere huiusmodi scripturæ aliquid aduenire adiutorium, quatenus uel ex publici census adscriptione, uel alijs legitimis modis talis scriptura adiuuetur. Melius etenim est in huiusmodi difficultaribus ex pluribus capitulis conditiones ostendi, & non solis confessionibus neq; scripturis homines fortè liberos ad deteriorem detrahi fortunam. Sin auté est scriptura, & post scripturam confessio seu depositio (sine ui & necessitate tamen) interuenerit (quid enim si cõditionale instrumentum, uel aliam chartulam in qua subscripsit, & intimauit, & inter acta deposuit sese colonum fuisse adscripticium?) tũc ex utroq; genere obligationis, id est tam scripturæ, quàm cõfessionis seu depositionis, talem eum esse credendum, qualem & scripsit, & inter acta deposuit. *Hæc de prima exceptione. Plures huiusmodi exceptiones uide s̄. reg. 2. & regul. 3.*

XVIII. Regula. *De conditione colonaria probanda. Quibus probetur, definitur s̄. reg. prox. except. 1. repl. 2.*

XIX. Regula. *De deponendis reditibus, si colonus in libertatem proclamauerit, proponitur l. 19. C. de agricolis & censitis. cuius uerba uide s̄. lib. 5. cap. 9. membr. 2. de sequestrat. quæst. 1. except. 1. Hactenus de iure seruorum.*

DIGESTORVM LIBRI XIX. FINIS.

DIGESTORVM LIBER VICESIMVS.

DE IVRE PATRONATVS ET libertorum.

DE IVRE PATRONATVS & libertorum in genere. Cap. I.

I. DEFINITIO LIbertorum.

Efiniuntur libertini Instit. de libertinis. in prin. hisce uerbis: Libertini sunt, qui ex iusta seruitute manumissi sunt. *Concordat iisdem uerbis l. 6. ff. de statu hominum.*

II. DIVISIO LIbertinorum.

Diuisio hæc proponitur & reprobatur Instit. d. tit. § libertinorum, his uerbis: Libertinorum status tripertitus antea fuerat. nam qui manu mittebantur, modò maiorem & iustam libertatem consequebantur, & fiebāt ciues Romani: modò minorem, & Latini ex lege Iunia Norbana fiebant: modò inferiorem, & fiebant ex lege Aelia Santia deditícij. Sed quoniam dediticiorum quidem pessima conditio iam ex multis temporibus in desuetudinem abierat, Latinorum uerò nomē non frequentabatur: ideoque nostra pietas omnia augere, & in meliorē statum reducere desiderans, duabus constitutionibus hoc emendauit, & in pristinum statum reduxit: quia & à primis urbis Romæ cunabulis una atq; simplex libertas cō petebat, id est, eadem quam habebat manumissor: nisi quòd libertinus sit, qui manumittitur, licet manumissor ingenuus sit. Et dediticios quidem per constitutionem nostram expulimus, quam promulgauimus inter nostras decisiones, per quas suggerēte nobis Triboniano uiro excelso quæstore nostro, antiqui iuris altercationes placauimus. Latinos autem Iunianos, & omnem quæ circa eos fuerat obseruantiam, alia constitutione per eiusdem quæstoris suggestionem correximus, quæ inter imperiales radiat sanctiones. Et omnes libertos, nullo nec ętatis manumissi, nec domini manumittentis, nec in manumissionis modo discrimine habito (sicut iam antea obseruabatur) ciuitate Romana decorauimus: multis modis additis, per quos possit libertas seruis cum ciuitate Romana, quæ sola est in præsenti, præstari. *Concordat Institut. de successione libertorum § sed hæc de iis libertinis. usque ad finem tituli, his uerbis:* Sed hæc de ijs libertinis hodie dicenda sunt, qui in ciuitatem Romanam peruenerunt: cum nec sint alij liberti, simul & dediticijs & Latinis sublatis: cum Latinorum legitimæ successiones nullę penitus erant: quia licet ut liberi uitam suam peragebant, attamen ipso ultimo spiritu simul animam atque libertatem amittebant, & quasi seruorum bona eorum iure quodammodo peculij ex lege Iunia Norbana manumissores detinebant. Postea uerò senatusconsulto Largiano cautum fuerat, ut liberi manumissoris non nominatim exhæredati facti extraneis hæredibus eorum in bonis Latinorum pręponerentur. Quibus etiam superuenit diui Traiani edictum, quod eundem hominem si inuito, uel, &c. *Ait Imperator:* Duabus constitutionibus. *Harum prima proponitur l. unica. C. de dediticia libertat. toll. his uerbis:* Dediticia conditio nullo modo in posterum nostram rempublicam molestare concedatur, sed sit penitus deleta: quia nec in usu esse reperimus, sed uanum nomen huiusmodi libertatis circumducitur. Nos enim qui ueritatē colimus, ea tantummodo uolumus esse in nostris legibus, quę re ipsa obtinent. *Altera constitutio proponitur l. unica. C. de Latina libertate tollenda, his uerbis:* Cum dediticij liberti iam sublati sint: quapropter imperfecta Latinorum libertas incertis uestigijs titubata, & quasi per satyram inducta adhuc remanet, ut non inutilis quidem pars eius deminuitur: quod autem ex ipsa rationabile est, hoc in ius perfectum deducitur. Cum enim Latini liberti ad similitudinem antiquæ Latinitatis, quæ in colonis missa est, uidentur esse introducti, ex qua nihil aliud reipublicæ nisi bellum accessit ciuile: satis absurdum est ipsa origine rei sublata, eius imaginem derelinqui. Cum igitur multis modis & penè innumerabilibus Latinorum introducta est conditio, & leges diuersæ, & senatùsconsulta introducta sunt, & ex ijs difficultates maximæ emergebant, tam ex lege Iunia, quàm ex Largiano senatusconsulto, nec non ex edicto diui Traiani, quorum

quorum quidē plenę fuerant nostrę leges, non autem in rebus eorum fuerat experimentum: studiosissimum nobis uisnm est hęc qnidem omnia & Latinam libertatem resecare, certos autem modos eligere, ex quibus antea quidem Latina competebat libertas, in præsenti autem Romana defertur conditio: ut his pręsenti lege enumeratis, & ciuibus Romanis nascentibus, cæteri omnes modi, per quos Latinorum nomen inducebatur, penitns conquiescant, & non Latinos pariant, sed pro nullis habeantur. Quis enim patiatur talem esse libertatem, ex qua ipso tempore mortis in eandem personam simul & libertas & seruitium concurrant, & qui quasi liber moratus est, eripiatur nō solum in mortem, sed etiam in seruitutem? *Reliqua huius constitutionis uerba uide s. suis locis, quos demonstrabit Index in hanc legem infrà huic parti secundæ subiectus. Sed & eiusdem constitutionis, §. illo procul. uerba hæc sunt:* Illo proculdubio obseruando, ut si quis siue in testamento, siue uindicta quē dam manumiserit, licet hoc dixerit uel scripserit, quòd uoluerit eum esse Latinum: superuacua adiectio Latinitatis aboleatur, & ita fiat ciuis Romanus, ne modi qui ab antiqua obseruatione in ciuitatem Romanam producebant, per priuatorum uoluntates deminui uideantut. *Item eiusdem constitutionis §. penult. & ult. uerba hæc sunt:* Et ne in posterum aliquod ius Latinæ libertatis nostris legibus incurrat: lex Iunia taceat, Largiano senatusconsulto cessante, sileat edictum diui Traiani, quod ex ea sequebatur: et si qua alia lex uel senatusconsultum, uel etiam constitutio loquitur de Latinis, ea inefficax (quantum ad eam partem) temaneat: & triplex antea uia libertatis, quæ multiplices inttoducebat ambages, uno directo tramite discat ambulare. Quòd si aliqua lex uel constitutio libertatis faciat mentionem, non autem Latinitatis: ea pro ciuitate Romana loqui intelligatur. Sed si quidem liberti iam mortui sunt, & bona eorum quasi Latinorum ijs quorum intererat, aggregata sunt, uel adhuc uiuunt: nihil ex hac lege innouetur, sed maneant apud eos iure antiquo firmiter detenta & uindicanda: in futuris autem libertis præsens constitutio locum sibi nindicet.

III. CAVSAE EX QVIBVS ius patronatus adquiritur, & libertini fiunt.

1. Causa est manumissio, et si seruus alicuius liber sit factus, ut patet ex definitione libertinorum s. proposita. Cui concordat l. 8. C. de ingenuis manumissis, hisce uerbis: Ingenui nascuntur, libertini manumissione tantum cōstituuntur. Pactum autem nec seruis, nec libertinis ingenuitatem adsignat: nec ijs qui transactioni non consenserunt, quidquam præiudicare potest. *Concordat item l. 3. §. 1. ff. de suis & legitimis heredibus, his uerbis:* Libertum accipere debemus eum, quem quis ex seruitute ad ciuitatem Romanam perduxit, siue spontè, siue necessitate: quoniam rogatus fuit eum manumittere. Nam ad huius legitimam hæreditatem admittitur. *Ex his patet, quòd is qui seruum manumittit, eius patronatum adquirat. cuius prima exceptio uidetur esse talis: Nisi non spontè, sed coactus manumittat. Sed hæc exceptio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Siue spontè, siue necessitate, &c. *Planè admittitur exceptio hæc in casibus, de quibus j. except. 8. & sequentibus dicetur. item in casu, quando seruus suis nummis redemptus manumittitur. de quo j. cap. 8. quæstion. 1. exception. 6.*

Secunda exceptio est: Nisi non seruus, sed ingenuus manumissus sit. Hæc exceptio approbatur l. 2. C. de ingenuis manumissis, hisce uerbis: Ingenuam natam neque nutrimentorum sumptus, neque seruitutis obsequium faciunt ancillam, neque manumissio libertinam. *Concordat l. 2. C. de uindicta. cuius uerba uide s. lib. prox. cap. 6. except. 22. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi liber homo se uendi passus sit, & ita seruus effectus, postea rursus manumissus sit. Hæc replicatio approbatur l. 21. ff. de statu hominum, his uerbis:* Homo libet qui se nendidit, manumissus, non ad suum statum reuertitut, quo se abdicauit, sed efficitur libertinæ conditionis. *Plures propositæ exceptionis replicationes uide s. d. except. 22. Tertia exceptio est: Nisi seruus ob id quòd necem domini detexit, à prætore liber sit pronunciatus. Hæc exceptio approbatur l. 4. in prin. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Si necem domini detexerit seruus, prætor statuere solet ut liber sit: & constat eum quasi ex senatusconsulto libertatem consecutum, nullius esse libertum. *Concordat l. 29. in prin. ff. de iure patronatus. cuius uerba uide j. cap. 7. quæst. 3. reg. 1. except. 3. Contradicit l. 5. ff. qui sine manumiss. ad libert. peruen. his uerbis:* Qui ob necem domini detectam præmium libertatis consequitut, orcinus fit libertus. *Contradicit item l. 3. §. quod si necem. ff. de bonis libertorum. cuius uerba uide j. quæst. prox. reg. 6.*

Quarta exceptio est: Nisi seruum ægrotantem dominus domo eiecerit, & ob id seruus liber sit effectus. nam is nullius libertus est. quæ exceptio approbatur l. unica. §. sed scimus. C. de Latina libert. toll. cuius uerba uide suprà libro proximo. capite 4. causa 17.

Quinta exceptio est: Nisi cum ancilla ita uendita esset, ne prostitueretur, pro-

stituta sit à uenditore, & ob id libera effecta. *Hæc enim nullius sit liberta. quæ exceptio approbatur d. l. unica. §. similiquè modo. cuius uerba uide suprà d. cap. 4. causa 16.* *Sexta exceptio est: Nisi is qui libertatem seruo debebat, moram libertati præstandæ fecerit, & ob id seruus decreto prætoris liber sit effectus. tunc enim is qui manumittere debuit, ius patronatus in eo non habet. quæ exceptio approbatur, simul & distinguitur per ea quæ habentur* ʒ. *quæst. proxim. reg. 8. except. 1. Sed et plures propositæ causæ exceptiones uide* ʒ. *cap. prox.*

II. *Causa.* *Iuris patronatus est sententia, qua patronus est pronunciatus. quæ causa approbatur l. 14. in fine. ff. de iure patronatus, his uerbis:* Si iurauero me patronum esse: dicendum est, non esse me (quantum ad successionem) patronum: quia iusiurandum patronum non facit. Aliter atq; si patronum esse pronunciatum sit: tunc enim sententiæ stabitur.

III. *Causa.* *Si quis iurauerit se patronum esse. Hæc causa approbatur l. 8. §. patronum. ibi: aut si iuraui. ff. de in ius uocando. cuius uerba uide* s. *lib. 6. cap. 1. quæst. 4. reg. 6. in prin. Huius exceptio est, quoad successionem. quæ exceptio approbatur uerbis d. l. 14. in fine, iam propositis.*

IIII. *Causa.* *Si quis infantem expositum educauerit, uidetur quòd in eo habeat ius patronatus. quæ causa reprobatur l. 3. C. de infantibus expositis. cuius uerba uide* s. *lib. proxim. cap. 3. causa 13. Hæc de causis iuris patronatus adquirendi. De causis uerò huius iuris amittendi dicetur* ʒ. *cap. prox.*

IIII. QVIBVS IVS PAtronatus competat?

I. *Regula.* *Si filiusfamiliâs seruum manumiserit patris, non filij sit libertus. quæ regula approbatur l. 30. §. 1. ff. qui & à quibus manumiss. his uerbis:* Si filius meus uoluntate mea manumiserit: an ut ingratum accusandi ius habeam, dubitari poterit, idcirco quia non manumisi? Sed pro eo habēdus sum, ac si manumisissem. *Concordat l. 13. ff. de iure patronatus. cuius uerba cum concordantibus uide* s. *lib. proxim. cap. 5. except. 3. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi filiusfamiliâs miles seruum castrensis peculij manumiserit. quæ exceptio approbatur l. 8. in prin. ff. de iure patronatus, hisce uerbis:* Seruum à filiofamiliâs milite manumissum, diuus Hadrianus rescripsit, militem libertum suum facere, non patris. *Concordat l. 3. §. si quis filius. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Si quis filiusfamiliâs seruum de castrensi peculio manumiserit: ex constitutione diui Hadriani patronus est, admittique poterit ad contra tabulas bonorum possessionem, ut patronus. *Concordat item l. 22. ff. eod. tit. his uerbis:* Si filiusfamiliâs miles manumittat: secundum Iuliani quidem sententiam, quam libro XXV. Digestorum probat, patris libertum faciet. Sed quamdiu (inquit) uiuit, præfertur filius in bona eius patri. Sed diuus Hadrianus Flauio Apro rescripsit, suum libertum eum facere, non patris. *Concordat item l. 3. §. habent autem. ff. de adsignandis libertis. cuius uerba uide* ʒ. *reg. 12. except. 7. Item concordat l. 3. §. miles. ff. de suis legitimis hæredibus, his uerbis:* Miles manumittendo seruum peculiarem, suum faciet libertum, & ad legitimam hæreditatem eius admittetur. *Concordat itē l. 39. §. sed si castrensem. ff. qui & à quibus, his uerbis:* Si castrensem seruum filius meus manumittat: proculdubio hoc ius non habebo, quia non ipse manumisi. Ipse planè filius poterit accusare. *Concordat item l. 6. ff. de castrensi peculio. cuius uerba uide* s. *lib. 16. cap. 3. quæst. 2. except. 1. item concordat l. 13. ff. eod. tit. cuius uerba uide* s. *d. quæst. 1. except. 2. replic. 3. Hæc de prima exceptione. Secunda exceptio est: Nisi pater ei qui seruum peculiarem manumisit, peculium in testamento prælegauerit. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 7. ff. de manumission. his uerbis:* Duo filijfamiliâs peculiares seruos separatim uterque habebant. Ex his alter seruum suum peculiarem uiuo patre manumiserat, pater utrique testamento peculium prælegauerat: quærebatur, seruus iste utrum amborum, an eius à quo manumissus fuerat, libertus esset? Alfenus respondit, si prius testamentum pater fecisset, quàm filius eum liberum esse iussisset: unius esse libertum, ideo quòd eum in peculio quoque legasse uideretur. Sed si postea testamentum pater fecisset, non uideri eam mentem eius fuisse, ut eum qui manumissus fuisset, legaret: eumque seruum, quoniam prælegatus non esset, mortuo patre amborum seruum fuisse.

II. *Regula.* *Si socius seruum communem manumiserit, solius manumittentis sit libertus, non etiam alterius socij. quæ regula approbatur l. 1. §. iura autem. C. de communi seruo manumisso. cuius uerba uide* s. *lib. proxim. cap. 6. except. 11. replic. 17. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi uno ex socijs manumittere uolente, alter quoque socius manumittere sit paratus. quæ exceptio approbatur d. l. 1. §. penultim. cuius uerba uide d. replicat. 17. Secunda exceptio est: Nisi cum unus ex socijs seruo communi libertatem reliquisset, ita: Si eum socius manumiserit, liber esto: socius eum manumiserit. tunc enim communis sit libertus. quæ exceptio approbatur l. 48. ff. de manumissis testamen. his uerbis:* Si socius testamento libertatem ita dederit: Pamphilus, si eum socius manumiserit, liber esto. Seruius respondit, socio manumittente, communem fieri libertum familiæ atque manumissoris. neq; enim nouum aut incognitum est, uario iure communi mancipio libertatem contingere.

III. Regula. Si maritus seruum dotalem manumisit: mariti, non uxoris fit libertus. quæ regula approbatur l. 3. §. 2. ff. de suis hæredibus, his uerbis: Si dotalem quis seruum manumisit: ipse patronus habebitur, & ad legitimam hæreditatem admittetur. Plane hoc casu maritus dotis iudicio ea quæ occasione libertatis à liberto accepit, restituere tenetur. de quo uide ī. lib. 15. cap. 6. except. 25. repl. 2.

IIII. Regula. Si dicuūt libertatum conseruandarum causa bona addicantur: ij quibus directa libertas relicta est, testatoris: quibus fideicommissaria, eius cui bona addicta sunt, fiunt liberti. quæ regula approbatur l. 4. §. hi qui ad libertatem. ff. de fideicommiß. libertat. cuius uerba cum concordantibus uide ī. lib. proxim. cap. 8. except. 7. replicat. 6. in fine, effectu 2.

V. Regula. Si cum ancillæ libertas in testamento esset relicta, ea antequam adiretur hæreditas, peperit: siquidem hæres ob id tardius adierit, ut id quod natum est lucraretur, partus manumittendus est, non quidem ab hærede, sed à matre, cuius fiet libertus. Quæ regula approbatur per ea quæ proposita sunt suprà lib. proxim. cap. 3. causa 2. except. 13. replic. 1. Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi mater aut nolit partum manumittere, aut antequam manumittat, decesserit. Quæ exceptio approbatur l. 54. ff. de fideicommiß. libertat. his uerbis: Si mater, postquam filium accepit, uel qui in eius locum successit, præstare libertatem nolint: compellendi sunt. Amplius si mater aut nollet sibi filium tradi, aut in rerum natura esse desijsset: non ab re est dicere, nihilominus ita natis ab hærede libertatem præstari.

VI. Regula. Si seruus quòd necem domini detexit, factus sit liber: eius erit libertus, quem prætor demonstrauit: quòd si prætor neminem demonstrauit, eius fiet libertus, cuius fuisset seruus, si liber effectus non esset. Hæc regula approbatur l. 3. §. quid si necem. ff. de suis hæredibus, his uerbis: Quid si necem domini detexit, & ex senatusconsulto libertatem meruit? siquidem adsignauit prætor cuius libertus sit: sine dubio eius erit, & ei legitima hæreditas deferetur. Quòd si non adsignauit: efficietur quidem ciuis Romanus, sed eius erit libertus, cuius proximè fuit seruus, & ad legitimam hæreditatem ipse admittetur: nisi sicubi quasi indigno deneganda fuerit hæreditas. Contradicit l. 4. in prin. ff. de bonis libertorum. cuius uerba uide ī. quæst. proxim. causa 2. exceptione 3.

VII. Regula. Si directa libertas in testamento sit relicta: ipsius testatoris, eiusq; hæredum efficitur libertus, quæ regula approbatur l. 10. C. de testamen. manumiß. his uerbis: Directis uerbis iure data libertate, non solum impositione pilei, sed & adita hæreditate (si nulla iuris impediat constitutio) liberti constituuntur orcini. Concordat l. 4. §. hi qui ad libertat. ff. de fideicommiß. libertat. cuius uerba uide suprà lib. proxim. cap. 8. except. 7. replicat. 6. in fine, effectu 2. Concordat Institut. de singulis rebus per fideicommiß. relictis. §. qui autem. cuius uerba uide ī. reg proxim. Declaratur regula proposita Institut. d. tt. §. penultim. his uerbis: Directa autem libertas tunc dari uidetur, cum non ab alio manumitti seruum rogat, sed uelut ex suo testamento libertatem ei competere uult.

Eius autem exceptio uidetur esse talis: Nisi seruo directa libertate sub conditione relicta, hæres eum ante existentem conditionem manumiserit. Hæc exceptio reprobatur l. 1. §. sed etsi sub. C. de Latina libertate toll. cuius uerba uide suprà lib. proxim. cap. 6. except. 16. Directæ autem libertatis relictæ exemplum proponitur l. 49. ff. de manumiß. testamen. cuius uerba uide suprà lib. proxim. cap. 7. exception. 45. specie 5.

VIII. Regula. Si fideicommissaria libertas in testamento relicta sit: eius efficitur libertus, cuius fidei commissum est ut seruus manumitteretur. quæ regula approbatur l. 7. C. de fideicommiß. libertat. his uerbis: Hi quibus per fideicommissum libertas supremis iudicijs relinquitur: eorum liberti efficiuntur, à quibus manumittuntur. Concordat l. 29. ff. de bonis libertorum. cuius uerba uide ī. cap. 6. quæst. 2. exceptione 2. Item concordat Institut. de singulis rebus per fideicommiß. relictis. §. qui autem, his uerbis: Qui ex fideicommissi causa manumittitur, non testatoris fit libertus, etiamsi testatoris seruus sit: sed eius qui manumittit. At is qui directò ex testamento liber esse iubetur, ipsius testatoris libertus fit, qui etiam orcinus appellatur. Concordat item l. 33. in prin. ff. de fideicommiß. libertat. cuius uerba uide infrà cap. 6. quæst. 2. exceptione 2. replicat. 1. Propositæ regulæ exceptio hæc est: Nisi is qui rogatus est, seruum non manumiserit, sed prætoris decreto uel alio modo liber sit factus. Hæc exceptio approbatur l. 26. §. subuentum. ff. de fideicommiß. libertat. his uerbis: Subuentum libertatibus est senatusconsulto, quod factum est temporibus diui Traiani sub Rubrio Gallo & Cælio Hispone consulibus, in hæc uerba: Si hi à quibus libertatem præstari oporteret, euocati à Prætore adesse noluissent, si causa cognita prætor pronunciasset, libertatem his deberi: eodem iure statum seruari, ac si directò manumissi essent. Concordat l. 5. ff. eod. tt. cuius uerba uide infrà replicat. 20.

Item concordat l. 15. ff. de manumiß. testamen. his uerbis: Stichum Sempronio do lego. Si Sempronius Stichum intra annum non manumiserit, idem Stichus liber esto: quæsitum est, quid iuris sit? Iulianus respõdit, hoc modo libertate data: Si Semptonius non manumiserit, Stichus libet esto: Sempronium nisi manumiserit, nihil iuris in Stichum habiturum, sed liberum eum futurum. *Concordat item l. 49. ff. de fideicomiß. libertat. his uerbis:* Si is cui seruus legatus est, rogatus manumittere latitet: orcinum fieri libertũ Africanus respondit. Idem fore etsi non legatarij, sed hæredis fidei commissum sit. Sed si non omnium, sed quorundam hæredum fidei commissum esset: ita æquè dicendum erit orcinum fieri. In eos autem qui latitauerint, cohæredibus à quibus redimendæ partes essent, utilem actionem eo nomine dari debete, uel etiam familiæ erciscundæ iudicio rectè eos acturos. *Concordat item l. 15. C. de fideicom. libert. his uerbis:* Ancillam siue seruum, cum fideicommissaria libertas ei relicta sit, sancimus, si mora libertati à debitore facta fuerit, sententia præsidis eripi in libertaté, & nullo facto aut uoluntate ab hærede expectanda: sed talem habere eos libertatem, quasi ab ipso testatore directis uerbis fuerint libertatem consecuti: cum satis impium atq; absurdum sit, hęredes testatoris differre uoluntates, maximè cum ad libertatem respiciunt. *Planè propositæ exceptionis plures sunt replicationes, quarum prima hæc est: Nisi libertas seruo non debeatur. Hæc exceptio approbatur l. 26. §. hoc senatusconsultum. ff. de fideicommiß. libertat. his uerbis:* Hoc senatuscõsultum ad eos pertinet, quibus ex causa fideicommissi libertas debetur. Proinde si libertas non debeatnr, obreptum tamen pretori sit de libertate, pronunciatumque: ex hoc sanatusconsulto libertas non competit. Et ita Imperator noster cum patre suo rescripsit. *Secunda replicatio est: Nisi conditio libertatis nondum extiterit uel defecerit. Hæc replicatio ipso quidem iure subsistit, ratione iam dictæ replicationis: uerùm eius duplicatio hæc est, Nisi per rogatum stet, quo minus conditio existat. quæ duplicatio approbatur l. 33. §. 1. ff. eod. tit. his uerbis:* Erit Rubriano senatusconsulto locus, etiamsi sub conditione libertas data sit: si modò per ipsum seruum non fiet, quo minus conditioni pareat. Nec refert in dando, an in faciendo, an in aliquo casu conditio consistat. Imò etiam amittit libertum hæres, si conditioni impedimentum fecerit, etsi filius defuncti sit: quamuis alio iure habiturus sit libertum. nonnullam enim & hic pœnam patitur. nam etsi in seruitutem petierit, aut capitis accusauerit, perdit bonorum possessionem contra tabulas. *Concordat l. 47. §. si Sticho. ff. eod. tit. his uerbis:* Si Sticho libertas per fideicommissum data fuit sub conditione, Si rationes reddidisset: & is absente hærede paratus sit reliqua soluere: prætoris officio continetur ut uirũ bonum eligat, cuius arbitrio rationes computentur, & pecuniam quę ex computatione colligitur, deponat: atqua ita pronunciet libertatem ei ex causa fideicommissi deberi. Hoc autem fieri conueniet, si hęres ex iusta causa aberit: nam si latitauerit, satis erit liquere, &c. *Tertia replicatio est: Nisi rogatus sit filius testatoris. hoc enim casu ius patronatus nanciscitur, non tamen tanquam manumissor, sed tanquam manumissoris filius. quæ replicatio constat ex uerbis d. l. 33. §. 1. iam propositis hisce:* Etsi filius defuncti sit: quamuis alio iure habiturus sit libertum. *De hoc alio iure dicetur J. reg. 11. & reg. 12.*

Quarta replicatio est: Nisi libertas non sit petita, neq; à prætore decreta. tunc enim quamuis rogatus latitet, non tamen ipso iure seruus sit liber, & ob id nec perdit libertum rogatus. quæ replicatio approbatur l. 11. C. de fideicommiß. libertat. cuius uerba uide 5. lib. proxim. cap. 8. except. 29. Quinta replicatio est: Nisi rogatus à prætore non sit euocatus. Hæc replicatio approbatur l. 26. §. euocari. ff. de fideicommiß. libertat. his uerbis: Euocari autem à prætore oportet eos, qui fideicommissariam libertatem debent. Cæterùm nisi fuerint euocati, cessat Rubrianum senatusconsultum. Proinde denunciationibus & edictis, literisq; euocandi sunt. *Sexta replicatio est: Nisi non hæres, sed alius rogatus latitet. Hæc replicatio reprobatur d. l. 26. §. penultim. his uerbis:* Hoc senatusconsultum ad omnes pertinet latitãtes, quos fideicommissariam libertatem præstare oportet. Deinde siue hæres rogatur, siue quis alius, senatusconsulto locus est. Omnes enim omnino qui debent fideicommissariam libertatem præstare, in ea causa sunt, ut ad senatusconsultum pertineant. *Concordat l. 51. §. abesse. ff. eod. tit. cuius uerba uide J. replic. 12. Septima replicatio est: Nisi absens rogatus sit priuilegiatus. Hæc replicatio reprobatur l. 36. §. fin. ff. de fideicommiß. libertat. his uerbis:* Nihil facit ad interpellandam iurisdictionem eius qui de fideicommissa libertate cognoscit, priuilegium cuiusq; uel ciuitatis, uel corporis, uel officij in quo quisq; est, uel conditio personarum. *Octaua replicatio est: Nisi rogato non sit competens iudex is, qui libertatem seruo decreuit. Et hæc replicatio reprobatur l. 51. §. sed Articuleiano. ff. de fideicommiß. libertat. his uerbis:* Articuleiano senatusconsulto cauetur, ut in prouincijs præsides prouinciæ cognoscant, licet hæres non sit eius prouinciæ. *Planè hoc casu cognoscere quidem licet præsidi, & pronunciare ser-*

re seruo libertatem competere : *sed ob hoc rogatus non perdit libertum. quod approbatur l. 28. §. fin. ibi: proinde. ff. eod. tt. cuius uerba uide j. replic. 12.* *Nona replicatio est: Nisi rogatus non latitet. Hæc replicatio reprobatur l. 28 §. 1. ff. d. tt. his uerbis:* Hæc autem uerba, Adesse noluissent, non utiq; exigũt, ut latitet is qui libertatem præstare debebit. nam etsi nõ latitet, contemnat autem uenire: senatusconsultum locum habebit. Idẽ obseruatur, etsi plures hæredes constituti fideicommissariam libertatem præstare rogati, non iusta ex causa abesse pronunciati fuerint. *Decima replicatio est: Nisi rogatus præsens sit. Hæc replicatio approbatur d. l. 28. §. eorum, his uerbis:* Eorum qui iusta ex causa absunt, & eorum qui præsentes fideicommissæ libertati moram non faciunt : perinde libertus erit, atque si soli qui rogati essent, ad iustam libertatem perduxissent. *Concordat l. 2. ff. eod. tt. his uerbis:* Si quidam ex his qui fideicommissam libertatem debeant, præsentes sint, alij ex iusta causa absint, alij latitent: perinde is cui fideicõmissaria libertas relicta est, liber erit, atq; si soli qui adessent, & qui iusta ex causa abessent, rogati essent. Pars ergo latitãs his proficit. *Concordat l. 26. §. fin. ff. eod. tt. his uerbis:* Si hæres quidem latitet, legatarius autem uel fideicommissarius, qui rogatus sit libertatẽ pręstare, pręsens sit: senatusconsultum deficit, & nihilominus impeditur libertas: proponamus enim legatarium nondum dominium serui nactum esse. Itaq; hoc casu princeps adeundus est, ut et in hoc casu libertati prospiciatur. *Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi præsens manumittere nolit. Hæc duplicatio approbatur l. 51. §. fin. ff. d. tt. his uerbis:* Siue ex iusta causa abest, siue latitat, siue præsens non uult manumittere: pro absente eum haberi diuus Pius rescripsit. *Secunda duplicatio uidetur esse: Nisi cum plures manumittere essent rogati, quibusdam præsentibus quidam ex ijs absint. Hæc duplicatio reprobatur, quoad præsentes: approbatur, quoad absentes, uerbis paulo superius ead. repl. in prin. propositis. Tertia duplicatio est: Nisi uendito seruo à rogato, rogatus quidem præsens sit, emptor autem absit. Hæc duplicatio approbatur l. 28. in prin. ff. de fideicom. libertat. his uerbis:* Si eum seruum, cui erat fideicõmissa libertas relicta, distraxit is qui erat rogatus, et emptor quidem latitet, is autem qui rogatus erat, præsens sit: an Rubriano senatuscõsulto locus sit? Et ait Marcellus, Rubrianum locum habere : quia abest, quem manumittere oportet. *Concordant ea quæ proposita sunt s. lib. proxim. cap. 10. quæst. 6. reg. 2. Huius duplicationis triplicatio hæc est : Nisi seruus à rogato potius quàm ab emptore uelit manumitti. quæ duplicatio approbatur l. 10. §. is cui. ff. eod. tt. his uerbis:* Is cui libertas, &c. *Vndecima replicatio est : Nisi absens per procuratorem defendatur. Hæc replicatio approbatur l. 36. § penult. ff. de fideicommiss. libertat. his uerbis:* Si per procuratorẽ quis defendat, semper iusta ex causa abesse dicitur, nec libertus ei eripitur. *Duodecima replicatio est : Nisi rogatus ex iusta causa absit. Hæc replicatio approbatur d. l. 36. §. quid ergo, his uerbis:* Dasumaiano senatusconsulto cautum est de his qui iusta ex causa abessent, ut nec libertas impediatur, nec libertus eripiatur his qui fraude careant. *Concordat item d. l. 36. in prin. cuius uerba uide j. replic. proxim. Concordat l. 51. §. senatusconsulto. ff. eod. tt. his uerbis:* Senatusconsulto Dasumaiano cautum est, ut si ex iusta causa absit qui fideicommissariam libertatem debet, & hoc pronunciatum fuerit: perinde libertas competat, atq; si (ut oportet) ex causa fideicommissi manumissus esset. Abesse autem is intelligitur, qui à tribunali abest. Et quia de hæredibus tantum cautũ erat : adiectum est eodem senatusconsulto, ut quicũq; fideicommissariam libertatem debeat, & ex quocunq; casu pronunciatum fuerit, eum eo sũe abesse: perinde habeatur, atq; si (ut oportet) ex fideicommissi causa manumissus esset. *Declaratur replicatio proposita l. 28. §. fin. ff. eod. tt. his uerbis:* Ex iusta causa abesse eos demum dicendum est, qui non habeant iniustam causam absentiæ : cũ sufficiat quòd non in fraudem libertatis absint, quo magis uideantur ex iusta causa abesse. Cæterùm non est necesse ut reipublicę causa absint. Proinde si alibi domiciliũ quis habeat, alibi petatur fideicommissaria libertas: dicendum est, non esse necesse uocari eum qui fideicommissariam libertatem debere dicitur: quia etiam absente eo (si constiterit libertatem deberi) pronunciari potest iusta de causa eum abesse, nec libertum perdit. nanque eos qui apud sedes suas & domicilium suũ sunt, nemo dubitabit ex iusta causa abesse. *Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi quoad libertatem præstandam. nã nihilominus liber pronunciari potest seruus, siue rogatus ex iniusta, siue ex iusta causa absit, quamuis ius patronatus posteriore casu non amittat. quæ duplicatio ex iam dictis constat. Sed & approbatur l. 29. ff. eod. tt. his uerbis:* Si quis posteaquam in ea causa esse cœperit, ut ex fideicommisso manumitti deberet, alienatus sit : is quidem cuius interim seruus erit, manumittere cogetur: sed hic non distinguitur, iusta, an non iusta ex causa absit. omnimodo enim libertas ei seruatur. *Secunda duplicatio est: Nisi rogato, qui ex iusta causa aberat, mortuo, hæres eius ex iniusta causa absit. Hæc duplicatio ipso quidem iure subsistit, uerùm eius triplicatio hæc est : Nisi pronunciatũ sit rogatũ ex iusta causa abesse. quæ tripli*

catio

catio approbatur l.30.in prin. ff. de fideicom.libertat. bis uerbis: Cum quaſi abſente quodam decretum eſſet interpoſitũ, iuſta ex cauſa eũ abeſſe, is autẽ mortuus eſſet: Imperator noſter reſcripſit in hęredis perſonam transferendum decretum: eoq́; loco ius eius eſſe, quaſi hunc ipſum ex eadem cauſa pronunciaſſet abeſſe. *Decimatertia replicatio eſt: Niſi rogatus infans ſit, uel pupillus. Hæc replicatio approbatur l.36.in prin.ff.de fideicommiß. libertat. bis uerbis:* Neq; infantes, neq; furioſi, neq; ab hoſtibus capti, neq; hi etiam quos religio, aut honeſtior cauſa, uel calamitas aliqua, uel maior res familiaris, aut capitis famęúe periculum, aut ſimilis cauſa moretur, Rubriano ſenatuſconſulto continentur: ac ne pupilli quidem qui tutores non habent, aut eos habent, quos earum cauſa quæq; detinet. Sed nec ſi hi data opera ſui poteſtatem non faciunt, puto pupillis libertas eripi: quia & iniquum eſt facto tutoris, qui forſitan ſoluendo non ſit, pupillum damno affici: & ſenatuſconſulto nõ continetur alius, quàm qui ex cauſa fideicõmiſsi debet pręſtare libertatem. Quid ergo eſt? Daſumaiano ſenatuſcõſulto ſubuenitur his: quo cautũ eſt de his q iuſta ex cauſa abeſſent, ut nec libertas impediatur, nec libertus eripiatur his, qui fraude careant. *Cõcordat l.30.§.1.ff. eod. tt. bis uerbis:* Si infans ſit inter eos qui manumittere debẽt, ſenatus cenſuit, cum unius ętas impedierit, ut liberi liberæq́; ſint hi, quibus libertates ex cauſa fideicommiſsi pręſtari oportet. Hoc idem erit dicendum, etſi ſolus ſit hæres inſtitutus, qui fari non poteſt. Si uerò pupillus tutorẽ habeat, isq́; nolit ad libertatem præſtandam author adeſſe: adeò nõ debet impedimento eſſe neque pupillo, ut libertas non habeat, neque libertati: ut diui fratres reſcripſerint, ex cauſa fideicommiſsi libertatem præſtari debere ſeruo, perinde atq; ſi ab ipſo pupillo tutore autore manumiſſus eſſet. Quicunq; igitur caſus inciderit, quo is qui fari non poteſt, fideicõmiſſariæ libertati ſubiectus eſt: accommodabimus mentem ſenatuſcõſulti, quæ etiam ad hæredem infantem rogatum trahenda eſt. *Decimaquarta replicatio eſt: Niſi rogatus furioſus ſit. Hæc replicatio approbatur uerbis d.l.36.in prin. iam propoſitis hiſce:* Neq; infantes, neq; furioſi, &c. *Concordat l.30.§.in furioſi.ff.eod.tt.bis uerbis:* In furioſi perſona diuus Pius reſcripſit, fideicõmiſſariam libertatem non impediri ſub conditione ſcripti hæredis, quem compotem mentis nõ eſſe affirmatur. Igitur ſi conſtiterit ei rectè datã per fideicommiſſum libertatem: decretum interponetur, quod idipſum cõplectatur. *Decimaquinta replicatio eſt: Niſi rogatus mutus uel ſurdus ſit. Hæc replicatio approbatur d.§. in furioſi, in fine, bis uerbis:* Ad exemplum infantis & muto & ſurdo ſubuenietur. *Decimaſexta replicatio eſt: Niſi pluribus rogatis, quidam ex ijs ſint infantes, uel præſentes, uel iuſta ex cauſa abſint, uel alia ex cauſa defendantur. Hæc replicatio quoad eos qui cõtumaciter abſunt, reprobatur l.30.§.adeundus. ff.de fideicom.libertat.bis uerbis:* Adeundus eſt autem etiam ex hac cauſa prætor: præſertim cum reſcripto diui Pij effectum ſit, ut ſi quidam ex rogatis præſentes ſint, alij latitent, alij ex cauſa abſint: intercedẽte infantis pſona nõ omniũ libertus efficiatur, ſed tantũ infantis & eorũ qui ex iuſta cauſa abſunt, uel etiã pręſentiũ. *Ait Iuriſconſultus:* Adeundus eſt autem etiam ex hac cauſa prætor. *Scilicet ſi infans ſit inter eos qui manumittere debent, nihilominus cæteri rogati euocati, uenire ad prætorem debent, alioquin perdunt libertum. Nam de eo caſu, quo infans eſt inter rogatos, loquitur, ut patet ex §.1.d.l.30. cuius uerba uide ſ̃.repl.13. Concordant ea quæ propoſita ſunt ſ̃. repl.10.in prin. Concordat item l.21.§.fin. ff. eod. tt. his uerbis:* Cum is qui fideicommiſſariam libertatem præſtare debet, iuſta ex cauſa abeſt, aut latitat, aut quidam præſentes ſunt, alij ex iuſta cauſa abſunt, nonnulli fraudandi fideicommiſsi cauſa copiam ſui non faciunt: aut ei qui libertatem debet, hęres non extitit, aut ſi ſuus hęres hęreditate ſe abſtinuit: prętor pronunciare debet, ex teſtamento Lucij Titij fideicommiſſariam libertatem competere: idq́; ſenatuſconſulto demonſtratũ eſt: quo ſenatuſconſulto comprehenſum eſt, ne dubium & obſcutum eſſet, cuius libertus fieret, &c. *Decimaſeptima replicatio eſt: Niſi cum legatarius rogatus eſſet ſeruum manumittere, eum ab hærede nondum acceperit. Hæc replicatio approbatur l.26.§.fin. ff. de fideicom. libert. cuius uerba uide ſ̃.repl.10. Concordat l. ult. C. eod. tt. cuius uerba uide ſuprà lib. 8. cap. 3. exc.12. Decimaoctaua replicatio eſt: Niſi rogatus ſine hærede deceſſerit. Hæc replicatio reprobatur, ita ut ſeruus fiat libertus orcinus, non rogati, l.30.§.ſed etſi. ff. de fideicom. libertat. his uerbis:* Si quis ſine hærede uel alio ſucceſſore deceſſerit, qui fideicommiſſariam libertatem præſtare debebat: adito prætore libertatem pręſtandam eſſe cenſuit ſenatus. Sed etſi ſuus hæres ſe abſtinuerit, libertati fideicommiſſariæ per ſenatuſconſultũ ſubuentum eſt: tametſi nõ eſt ſine hęrede, qui ſuum hęredem habet, licet abſtinentem ſe. Idem dicendũ eſt, etſi minor uigintiquinque annis adierit hæreditatem eius qui libertatem fideicommiſſariam debebat, & in integrum ſit reſtitutus abſtinendi cauſa. Quærendum eſt autem, cuius iſte libertus ſit. Ex conſtitutione enim fauore libertas perinde competit, atq; ſi ex teſtamento libertatem

bertatem cōsecutus esset. Erit igitur libertus orcinus, non eius qui fideicommissariam libertatem debebat. *Concordat item l. 5. in fine. ff. eod. tt. his uerbis:* Etsi sine successore hęres decesserit, conseruandam esse libertatem Senatus Hadriani temporib. consuit. *Planè admittitur replicatio proposita primùm, Si is qui sine hærede decessit, cum alio libertatem præstare sit rogatus. quæ distinctio approbatur d. l. 30. §. si alter, his uerbis:* Si alter sine successore decesserit, alter ex iusta causa absit: extat rescriptum diuorum Marci & Seueri, perinde dicentium eum ad libertatem peruenturum, ac si ab eo qui sine successore decessisset, & ab eo qui ex iusta causa abesset, ad libertatem, ut oportuit, perductus esset. *Secundò admittitur replicatio proposita, si adhuc hæres existere posit. de quo ǀ. repl. prox.* *Decimanona replicatio est: Nisi rogato mortuo hæres de adeūda hæreditate adhuc deliberet. Hæc replicatio approbatur d. l. 30. §. eleganter, his uerbis:* Eleganter quæri potest, si is à quo seruū ad libertatē oportuit perduci, sine successore decesserit: utrum expectari debeat donec certum sit hæredem uel bonorum possessorē non extaturum: an uerò etiam dum incertum sit, si fortè deliberante hærede scripto posit ad libertatem peruenire? & melius est expectari oportere, quoad certum esse cœperit successorem non extaturum. *Vicesima replicatio est: Nisi non testatoris, sed alieno uel rogati seruo fideicommissaria libertas sit relicta. Hæc replicatio approbatur l. 28. §. si quis. ff. de fideicom. libertat. his uerbis:* Si quis seruum non hæreditarium manumittere rogatus latitet, factum est senatusconsultum Æmilio Iunco & Iulio Seuero consulibus, in hæc uerba: Placere, si quis ex his qui fideicommissariam libertatem ex quacūque causa deberent seruo, qui mortis tempore eius qui rogauit, non fuerit, isq; adesse negabitur: Pręto rut cognoscat, etsi io ea causa esse uidebitur, ût si præsens esset, manumittere cogi deberet, id ita esse pronunciet: cumq; ita pronunciasset, idem iuris fore, quod esset, si ita ut ex fideicōmisso manumitti debuisset, manumissus esset. *Concordat l. 47. §. 1. ff. eod. tt. his uerbis:* Si cum alienum seruum hæres rogatus sit manumittere, item communem, uel eū in quo usus fructus alienus est, latitet: nō iniquè senatuscōsulto libertatibus succurreretur. *Concordat item l. 51. §. sed etsi non. ff. eod. tt. his uerbis:* Sed etsi non hæreditarium seruū quis rogatus fuerit manumittere, sed proprium: ex senatusconsulto Iunciano post nunciationem peruenit ad libertatem. *Concordat item l. 5. ff. eod. tt. his uerbis:* In fideicommissarijs libertatib. si absente hærede prætor pronunciasset libertatem deberi: est & liber & defuncti libertus, si & seruus eius fuerit: aut hæredis, si seruus hæredis fuerit. *Vicesimaprima replicatio est: Nisi hærede manumittere rogato, cohæres non rogatus absit. Hæc replicatio approbatur l. 51. §. emptor. ff. de fideicom. libertat. his uerbis:* Emptor quoque ut manumittat, eodē senatuscōsulto expressum est: & ut præsens cohęres perinde manumittat, atq; si traditum à cohærede accepisset: quæ & in impuberis cohæredis persona, qui non erat rogatus manumittere, diuum Pium rescripsisse relatum est. *Concordat l. 30. §. si plures. ff. eod. tt. cuius uerba uide ǀ. li. prox. cap. 6. except. 11. repl. 2. dupl. 9. tripl. 1. quadrupl. 5.* *Vicesimasecunda replicatio est: Nisi non fideicommissaria libertas seruo sit relicta, sed hac lege uenditus sit ut manumittatur. hoc enim casu quamuis cessante emptore seruus ipso iure liber fiat, tamen emptoris fit libertus. quæ replicatio approbatur l. 3. §. is planè. ff. de suis & legitimis hæredibus, his uerbis:* Is planè quem hac lege emi ut manumittā, etsi ex constitutione diui Marci peruenerit ad libertatem: tamen (ut eadem constitutione expressum est) meus libertus est, & legitima eius hæreditas mihi deferetur. *Concordat l. 8. in fine. ff. de iure patronatus. cuius uerba uide ǀ. lib. prox. cap. 8. except. 29. repl. 1. Planè huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi emptor libertum ut ingratum uelit accusare. hoc enim non potest. quæ duplicatio approbatur l. 30. in prin. ff. qui & à quibus manumissi, his uerbis:* Si quis hac lege seruum emerit ut manumittat, & non manumittēte eo, seruus ad libertatem perueniat ex constitutione diui Marci: an posit ut ingratum accusare, uideamus? & dici potest, cum non sit manumissor, hoc ius eum non habere. *Vicesimatertia replicatio est: Nisi cum dominus, qui pro seruo manumittendo pecuniam accepisset, seruum non manumitteret, seruus ipso iure liber sit factus. hoc enim casu nihilominus ius patronatus domino competit. quæ replicatio approbatur l. 38. §. 1. ff. de liberali causa. cuius uerba uide ǀ. lib. prox. cap. 8. except. 29. repl. 2. Hæc de octaua regula.*

IX. Regula. *Si hæres seruum, cui sub conditione libertas relicta est, ante existentem conditionem manumiserit: si quidem postea extiterit conditio, orcinus fit libertus: sin defecerit, libertus est hæredis. quæ regula approbatur l. unica. §. sed etsi sub. C. de Latina libertate toll. cuius uerba uide ǀ. lib. prox. cap. 6. except. 16.*

X. Regula. *Si ancilla, quòd contra legem uenditionis prostituta sit, libera sit effecta: uenditoris, non emptoris efficitur liberta. quæ regula approbatur l. 7. in prin. ff. de iure patronatus. cuius uerba uide ǀ. li. prox. cap. 4. causa 14. except. 3.*

XI. Regula. *Patrono mortuo, ius patronatus liberis eius debetur. quæ regula approbatur l. 1. ff. de adsignatione libertorum, in prin. cuius uerba uide ǀ. regula*

gula prox. Eius autem regulæ exceptio hæc est: Nisi patronus uni uel quibusdam ex liberis libertum adsignauerit. tunc enim ei uel eis solis, non etiam cæteris liberis ius patronatus competit. quæ exceptio approbatur Inst. d. tt. in prin. Sed plura de hac exceptione, uel plures propositæ regulæ exceptiones uide j. regul. proxim.

XII. *Regula. Patrono mortuo, ei uel eis solis ius patronatus competit, quibus patronus libertum adsignauerit, non etiam eius fratribus. quæ regula approbatur l. 1. in prin. ff. de adsignandis libertis, hisce uerbis:* Senatusconsulto quod factũ est Claudianis temporib. Velleio Rufo & Asterio Scapula consulibus, de adsignandis libertis in hæc uerba cauetur: Si qui duos pluresue liberos ex iustis nuptijs quæsitos in potestate haberet, de liberto libertáue sua significasset, cuius ex liberis suis eum libertum eamúe libertã esse uellet: ut is eaúe, quum is qui eum eamúe manumisisset inter uiuos uel testamento, in ciuitate esse desijsset, solus ei patronus, soláue esset patrona, perinde atque si ab eo eáue libertatem consecutus, consecutaúe esset. Vtque si ex liberis quis in ciuitate esse desijsset, neque ei liberi ulli essent, cæteris eius liberis, qui manumisisset, perinde omnia iura seruarentur, ac si nihil de eo liberto, eáue liberta is parens significasset. *Concordat Inst. de adsignatione libertorum, in prin. his uerbis:* Quod ad bona libertorum attinet, admonendi sumus censuisse senatum, ut quamuis ad omnes patroni liberos, qui eiusdem gradus sunt, æqualiter bona libertorum pertineant: tamen licere parenti uni ex liberis adsignare libertum, ut post mortẽ eius solus is patronus habeatur, cui adsignatus est: & cæteri liberi qui ipsi quoque ad eadẽ bona nulla adsignatione interueniente pariter admitterẽtur, nihil iuris in his bonis habeant: sed ita demum pristinum ius recipiant, si is cui adsignatus est, decesserit nullis liberis relictis. *Concordat l. 30. §. fin. ff. qui & à quibus, his uerbis:* Si pater libertum uni ex filijs adsignauerit: solum eum accusare posse Iulianus scripsit. solum enim patronum eum esse. *Propositæ regulæ exceptio prima hæc est: Nisi non is qui manumisit, sed eius filius, cui etiam libertus fuit adsignatus, eum suis rursus liberis adsignet. Hæc exceptio approbatur l. 8. ff. de adsignandis libertis, hisce uerbis:* Liberi patroni, quanquam & ipsi in plerisque causis manumissoris iure censentur, tamen libertum paternum liberis suis adsignare non poterunt: etiamsi eis à parente fuerit adsignatus. Idemque & Iulianus & Marcellus probant. *Secunda exceptio uidetur esse: Nisi plures liberti simul adsignentur. Hæc exceptio reprobatur l. 1. §. quamuis. ff. d. tt. his uerbis:* Quamuis singulari sermone senatusconsultum scriptum est, tamen & pluribus liberis, & plures libertos, libertásue posse adsignari certum est. *Tertia exceptio est: Nisi libertus qui apud hostes est, sit adsignatus. Et hæc exceptio reprobatur d. l. 1. §. is quoq;, his uerbis:* Is quoque libertus, qui apud hostes est, potest adsignari. *Quarta exceptio est: Nisi non libertus, sed liberta adsignetur. Hæc exceptio reprobatur Instit. de adsignatione libertorum. §. nec tantum, his uerbis:* Nec tantum libertum, sed etiam libertam: & non tantum filio nepotiue, sed etiam filiæ neptiúe adsignare permittitur.

Quinta exceptio est: Nisi pluribus libertus adsignetur. Hæc exceptio reprobatur uerbis s. except. 2. propositis. Sexta exceptio est: Nisi filio exhæredato libertus sit adsignatus. Hæc exceptio reprobatur l. 2. §. sed etsi ex. ff. de adsignandis libertis, hisce uerbis: Sed etsi exhęredato filio libertum quis adsignauerit, ualet adsignatio: nec nocet ei nota exhæredationis, quantum ad ius patronatus. *Septima exceptio est: Nisi non filio, sed nepoti libertus sit adsignatus. Hæc exceptio reprobatur l. 3 §. posse. ff. d. tt. his uerbis:* Posse & nepoti adsignari certum est, & præferri filio nepotem adsignatoris constat: unde quęri poterit, an si filium habeat, & ex eo nepotem, possit quasi duos habeat in potestate, ius senatusconsulti inducere? In qua specie cum placeat, etiam ei qui in potestatem recasurus est, adsignari: quare non admittimus, cum utrunque esse in potestate negare non possumus? An autem ad legitimam hæreditatem admitti possit hic, qui in potestate est, tractari poterit: & cum multi sint casus, quibus & libertum habere qui in potestate est, possit: cur non hoc quoque admittendum erit, ut per eum pater ad legitimæ hæreditatis admittatur emolumentum? quod & Pomponio rectè uidetur. Habent autem libertos etiam filijfamiliarum: utputa si castrensem seruum eorum manumiserint. *Octaua exceptio est: Nisi emancipato filio libertus sit adsignatus. Hæc exceptio approbatur Inst. de adsignatione libert. §. penult. his uerbis:* Datur aũt hæc adsignãdi facultas ei q duos pluresúe liberos in potestate habebit, ut eis quos in potestate habet, adsignare libertum libertam'ue liceat. Vnde quærebatur, si eum cui adsignauit, postea emancipauerit: num euanescat adsignatio? Sed placuit euanescere. Quod & Iuliano & alijs plerisque uisum est. *Contradicit l. 9. ff. eod. tt. his uerbis:* Vtrum ei tantum qui in potestate sit, an etiam emancipato filio adsignare libertum patronus possit, si modò non pauciores quàm duos præterea in potestate habeat, dubitari solet? & magis est posse. *Concordat l. 9.*

dat l.9.in prin.ibi:idem in emancipato. ff. de iure patronatus.cuius uerba uide ȷ.except. 16. Nona exceptio est: *Nisi hæredi extraneo libertus sit adsignatus. Hæc exceptio satis constat ex uerbis senatusconsulti s̄. ead.reg.in prin.propositis.* Decima exceptio est: *Nisi posthumo adsignatus sit libertus. Hæc exceptio reprobatur l.13. §.1. ff. de adsig. libert. his uerbis:* De liberis qui sunt in potestate, senatus locutus est. Ergo de posthumis nihil hoc senatusconsulto prouisum est. Magis tamen puto etiam posthumos contineri. *Vndecima exceptio : Nisi non filio, sed filiæ uel nepti adsignatus sit libertus. Hæc exceptio reprobatur Inst.eod. tt.§.nec tantum.cuius uerba uide s̄.except.4.* Duodecima exceptio est: *Nisi is cui libertus adsignatus est, in ciuitate esse desierit, uel mortuus sit. Hæc exceptio approbatur uerbis senatusconsulti s̄.ead. reg. in prin. propositis hisce:* Vtque si ex liberis quis in ciuitate esse desijsset, neque ei liberi ulli essent: cæteris eius liberis qui manumisisset, perinde omnia iura seruarentur, ac si nihil de eo liberto, eaúe liberta is parens significasset. *Concordat Inst. eod. tt. in prin. ibi: sed ita demum.cuius uerba uide s̄.ead.reg.in prin. Huius exceptionis replicatio prima hæc est : Nisi is cui libertus adsignatus est, relictis liberis decesserit, uel in ciuitate esse desierit. tunc enim illi liberi relicti præferuntur in iure patronatus fratribus eius cui adsignatio facta est. quæ replicatio constat ex uerbis iam propositis hisce :* Neque ei liberi ulli essent. *Huius replicationis duplicatio prima uidetur esse talis : Nisi emancipatis liberis relictis, decesserit. Hæc duplicatio reprobatur l.3. §.emancipatos. ff. de adsignandis libertis, hisce uerbis:* Emancipatos qnoque filios eius cui adsignatus est libertus, habere commodum senatusconsulti puto : non ut ad legitimam hæreditatem admittantur, sed ad ea quæ possunt. Secundum quod liberto intestato defuncto, quoniam ad legitimam hæreditatem admitti non possunt, uidendum ne admittatur filius adsignatoris in familia remanẽs, an non ? & puto emancipatos per prætorem præferendos.

Secunda duplicatio uidetur esse: Nisi non filijs, sed nepotibus uel pronepotibus relictis decesserit is cui adsignatio facta est. Hæc duplicatio reprobatur d.l. 3. §.penult.his uerbis: Liberos autẽ eius cui adsignatus est, accipere debemus non solum filios, uerumetiam nepotes & neptes, & deinceps descendentes.

Tertia duplicatio uidetur esse : Nisi duobus adsignatione facta, unus ex ijs relictis liberis decesserit, eiusque portio adcreuerit alteri, q postea sine liberis etiam decessit. hoc enim casu uidetur, quòd ius patronatus non pertineat amplius ad liberos prioris defuncti, sed ad familiam patroni redeat. uerùm duplicatio ista reprobatur l.5. §. quòd si liberis.ff.de adsignandis libertis.cuius uerba uide ȷ.repl.prox.

Secunda replicatio est : Nisi duobus simul libertus sit adsignatus.tunc enim uno sine liberis mortuo, non redit libertus ad familiam patroni : sed alteri cui simul adsignatus est, adcrescit. quæ replicatio approbatur l.3.§.fin.cum duabus legibus sequentib. ff de adsignandis libertis, hisce uerbis : Si quis duobus adsignauerit libertum, & alter in ciuitate esse sine liberis desierit, alter non: uel uiuus hæreditatem ad se liberti pertinere noluerit, utrum portio eius qui in ciuitate esse desijt, uel repudiauit, in familiam redeat : an uerò ei potius adcrescat, in cuius persona durat adsignatio ? & Iulianus libro LXXV. scripsit, adsignationem in huius solius persona locum habere, & solum admittendum. quod uerum est. Quòd si relictis liberis decesserit : an cum uiuo admittantur ? & putat adhuc solum admittendum. Defuncto autem eo, liberos alterius succedere, non in familiam libertum redire. Sed si ex duobus istis alter filios, alter nepotes reliquerit : an simul ad legitimam hæreditatem admittantur ? & puto ordinem inter eos faciendum. *Tertia replicatio est : Nisi is qui in ciuitate esse desijt, reuerti possit. quæ replicatio approbatur l.13.§. quod inquit. ff.d.tt.his uerbis:* Quod inquit Senatus, Si ex liberis quis in ciuitate esse desijsset : eũ significat, qui in perpetuum in ciuitate esse desierit, non etiam si quis ab hostibus captus, reuerti possit. *Hæc de duodecima exceptione.* Decimatertia exceptio est : *Nisi is cui libertus adsignatus est, postea sit exhæredatus. Hæc exceptio reprobatur, sub conditione tamen, l.1. §.sed etsi post. ff. de adsignandis libertis, hisce uerbis:* Sed etsi post adsignationem fuerit exhæredatus, non semper exhæredatio adimet adsignationem, nisi hoc animo facta sit. *Concordat l.12.§.1. ff.de bonis libertorum.cuius uerba uide ȷ.cap.7.quæstion.3.reg.1.exception.10.repl.3.* Decimaquarta exceptio est : *Nisi is cui adsignatus est libertus, postea sit emancipatus. De hac exceptione uide s̄. exception. 9.* Decimaquinta exceptio est: *Nisi is cui libertus adsignatus est, adsignationem repudiauerit. Hæc exceptio approbatur l. 1. §. sed si is. ff.de adsig.libertis, hisce uerbis:* Sed si is cui adsignatus est, repudiauerit : puto uerius, quod & Marcellus scripsit, posse admitti fratres eius. *Huius exceptionis replicatio hæc est : Nisi duobus simul libertus sit adsignatus. tunc enim uno repudiante, adcrescit alteri, nec ad fratres redit. quæ replicatio approbatur per ea quæ proposita sunt s̄. except. 12. repl. 2.* Decimasexta exceptio est : *Nisi is cui libertus adsignatus est, hæreditatem patroni repudiauerit. Hæc exceptio reprobatur l. 9. in prin. ff. de iure patronatus, his uerbis:* Filij hæreditate paterna se abstinentes, ius quod in libertis paternis habent, nõ amittunt. Idem in emancipato. *Decimaseptima*

exceptio est: Nisi is qui libertum uni ex filijs adsignauit, uoluntatem rursus mutauerit. Hæc exceptio approbatur l. 1. §. adsignare in fine. ff. de adsignādis libertis, hisce uerbis: Adimere adsignationem etiam nuda uoluntate poterit.

Decimaoctaua exceptio est: Nisi is cui libertus adsignatus est, eum capitis accusauerit. Hæc exceptio approbatur l. 3. §. si capitis. ff. de bonis libertorum, his uerbis: Si capitis libertum accusauerit is cui adsignatus est: non potest is petere cōtra tabulas bonorum possessionem, fratribusq; suis non obstabit: sed hi contra tabulas bonorum possessionem petent, quemadmodum peterent, si ex altero filio nepotes essent. Libertus enim qui alteri ex filijs adsignatur, nō desinit alterius filij libertus esse. Amplius dicendum est, etiamsi omiserit frater bonorum possessionem, alter frater cui adsignatus est, non potest succedere, & contra tabulas bonorum possessionem petere. *Plura de exceptione proposita uide J. cap. 7. quæst. 2. except. 20.*

Decimanona exceptio est: Nisi liberto in diem uel sub conditione adsignato, dies nondum uenerit, uel cōditio nondum extiterit. Hæc exceptio approbatur l. 10. in prin. ff. de adsignādis libertis, hisce uerbis: Sub conditione uel in diem liberto adsignato, interim pendente die uel conditione omnia perinde obseruabūtur, ac si adsignatus non esset. Itaque mortuo eo, interim ad omnes liberos hæreditas, & bonorum possessio pertinebit. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi duobus libertus sit adsignatus, uni purè, alteri sub conditione. tunc enim portio eius, cui sub conditione libertus est adsignatus, non pertinet ad omnes defuncti liberos, sed ad eum tantum, cui libertus purè est adsignatus. quæ replicatio approbatur d. l. 10. §. fin. his uerbis:* Si uni purè, alij sub conditione libertus adsignatus sit: eum cui purè adsignatus sit, pendente conditione solum patroni iura habere dicendum est.

Vicesima exceptio, sumpta ex modo, quo libertus adsignatur, reprobatur l. 1. §. adsignare. ff. de adsignandis libertis, hisce uerbis: Adsignare autem quis potest quibuscunque uerbis, uel nutu, uel testamento, uel codicillis, uel uiuus. *Concordat l. 7. ff. eod. tt. his uerbis:* Adsignare & purè, & sub conditione, & per epistolam, uel testationem, uel chirographum possumus: quia adsignatio liberti nec quasi legatum, nec quasi fideicommissum percipitur. Denique nec fideicommisso onerari potest. *Concordat item l. 13. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Testamento potest quis seruum manumittere, & eundem ut libertum adsignare. *Concordat item Inst. eod. tt. §. fin. his uerbis:* Non interest an testamento quis adsignet, an sine testamento: sed etiam quibuscunque uerbis patronis hoc permittitur facere ex ipso senatusconsulto, quod Claudianis tēporib. factū est, Sabellio Rufo & Asterio Scapula consulib.

Vicesimaprima exceptio est: Nisi ex die uel sub cōditione adsignatus sit libertus. Hæc exceptio reprobatur d. l. 7. Concordat d. l. 13. §. fin. cuius uerba uide J. except. proxim.

Vicesimasecunda exceptio est: Nisi in diē adsignatus sit libertus. Hæc exceptio approbatur d. l. 13. §. fin. his uerbis: Ex die quoque certa adsignari potest, sed usque in diem certum uix potest. nam ipse senatus huic negocio finem proposuit.

Vicesimatertia exceptio est: Nisi operæ serui petantur. Hæc exceptio approbatur l. 51. ff. de operis libertorum. cuius uerba uide J. cap. 6. quæst. 3. except. 2. repl. 8. *Vicesimaquarta exceptio est: Nisi is qui libertum uni ex filijs adsignauit, compatronum habeat, seu partem tantum in liberto. quæ exceptio approbatur l. 12. ff. de adsignandis libertis. cuius uerba uide J. cap. 7. quæst. 3. reg. 1. except. 26. repl. 2. Hæc de duodecima regula.*

XIII. *Regula. Mortuo eo cui libertus à patrono fuit adsignatus, cui ius patronatus competat, definitū est s̄. reg. prox. except. 12.*

XIIII. *Regula. Si cùm duobus libertus esset adsignatus, & uterq; mortuus esset unus filium, alter nepotē reliquerit: filius unius præfertur nepoti alterius in iure patronatus. quæ regula approbatur l. 51. ff. de operis libertorum. cuius uerba uide J. cap. 6. quæst. 3. except. 2. repl. 8. concordat l. 5. §. fin. ff. de adsignandis libertis. cuius uerba uide s̄. d. except. 12. repl. 2.*

XV. *Regula. Si seruus liber esse iussus sit, & filio legatus, postea à testatore uiuo manumissus: eius solius libertus efficitur, cui legatus est, non etiā cæterorum libertorum portioni. quæ regula approbatur l. 6. ff. de adsignandis libertis, hisce uerbis:* Si seruus liber esse iussus fuerit, & filio legatus, deinde testator uiuus eū manumiserit: ad filiū libertus quasi adsignatus ptinet. Hoc ita est, siue expressum sit, uel certè intellexerit non quasi seruum eum legasse, sed quasi libertum adsignasse.

XVI. *Regula. Si unus ex filijs patroni liberto alimenta præstare iussus sit, per hoc sibi soli ius patronatus non uindicabit. quæ regula approbatur l. 11. ff. d. tt. his uerbis:* Alimentorū causa libertos filijs attributos, filijs adsignatos nou uideri Papinianus respōdit: cū ea ratione libertis cōsuli patronus uoluerit, quo facilius uolūtatis emolumētū cōsequantur, saluo iure cōmuni.

V. IN QVOS IVS PATRONAtus competat.

I. *Regula. De liberis liberti. In hos ius patronatus non extenditur. quæ regula approbatur l. 11. in prin. C. de operis libertorum, his uerbis:* Quod ex liberta muliere nascitur, ingenuum est. *Concordat l. 9. in prin. C. de ingenuis manumissis. cuius uerba uide supra lib. proxim. cap. 3. causa 2.*

except.

except. 1. Planè ob ingratitudinem etiam liberti filius in seruitutem reuocari potest: quod exceptionis loco notandum. quæ exceptio approbatur l. ult. C. de libertis & eorum liberis. cuius uerba uide 2. lib. prox. cap. 11. quæst. 1. causa 2. except. 2.

II. *Regula. De hærede liberti. Nec in hunc patronum ius patronatus potest exercere. quæ regula approbatur l. 8. ff. de obsequijs à libertis, hisce uerbis:* Hæres liberti omnia iura extranei hominis integra aduersus patronum defuncti habet.

DE AMITTENDO iure patronatus. *Cap. II.*

I. CAVSAE EX QVIBVS amittitur ius patronatus, & libertus efficitur ingenuus.

I. *Causa. Si patronus iureiurando adegit libertũ, ne uxorem ducat, uel libertam ne nubat, liberósue tollat, ius patronatus in eo amittit. quæ causa approbatur l. 15. ff. de iure patronatus, his uerbis:* Qui contra legem Aeliam Santiam ad iusiurãdum libertum adegit: nihil iuris habet nec ipse, nec liberi eius. *Huius causæ seu regulæ exceptio prima hæc est: Nisi non libertam ne nubat, sed libertum ne uxorem ducat, iureiurando adigat. Hæc exceptio reprobatur l. 6. in prin. ff. de iure patronatus, bisce uerbis:* Adigere iureiurando ne nubat liberto, uel liberos tollat: intelligitur etiam is qui libertum iurare patitur.

Secunda exceptio est: Nisi non patronus ipse, sed eius filius uel seruus adegerit. Hæc exceptio approbatur d. l. 6. in prin. his uerbis: Sed si ignorante eo suus filius adegerit, stipulatúsue fuerit: nihil ei nocebit. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi iussu patroni, eius filius libertum adegerit. Hæc replicatio approbatur ibidem, his uerbis:* Certè si iussu patroni is q in potestate est, idem fecerit: dicendum est eum hac lege teneri. *Secunda replicatio est: Nisi patronus stipulationem, quam filius eius eo nomine fecerit, nõ remittat. Hæc replicatio approbatur l. ult. in prin. ff. qui & à quib. his uerbis:* Si non uoluntate patroni is qui in eius potestate sit, iusiurandum adegerit uel stipulatus fuerit ne nubat: nisi id patronus remittat, aut liberet libertam, incidit in legem. uidebitur enim id ipsum dolo malo facere. *Tertia exceptio est: Nisi patronus libertam, liberos impuberes habentem iureiurando adegerit ne nubat. Hæc exceptio approbatur l. 31. ff. qui & à quibus, his uerbis:* Quæsitum est, si libertam patronus iureiurando adegisset, ne ea liberos impuberes habẽs nuberet: quid iuris esset? Iulianus dicit, non uideri contra legem Aeliam Santiam fecisse eum, qui non perpetuam uiduitatẽ libertæ iniunxisset. *Quarta exceptio est: Nisi ita adegit, ne illicitè nubat. Hæc exceptio approbatur l. 3. §. si quis libertam. ff. de suis & legitimis hæredib. his uerbis:* Si quis libertam sic iureiurando adegit, ne illicitè nubat, nõ debere incidere in legem Aeliã Santiam: sed si intra certum tempua ne ducat, néue aliam quàm de qua patronus consenserit, uel non nisi collibertam, aut patroni cognatam: dicendum est incidere eum in legem Aeliã Santiam, nec ad legitimam hæreditatẽ admitti. *Quinta exceptio uidetur esse: Nisi non perpetuò, sed ad tempus ne nuberet, adegit. Hæc exceptio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Sed si intra certum tẽpus ne ducat, &c. *Contradicit l. 31. in fine. ff. qui & à quibus. cuius uerba uide paulo superius exception. 3.*

Sexta exceptio est: Nisi adegit ne alij nuberet, quã patronus uellet, uel ut patroni cognatam in uxorem duceret. Hæc exceptio reprobatur uerbis d. §. si quis libertam, iam propositis hisce: Néue aliam quàm de qua patronus consenserit, &c.

Septima exceptio est: Nisi castratum libertum adegit patronus, ne uxorem ducat. Hæc exceptio approbatur l. 6. §. quamuis. ff. de iure patronatus, his uerbis: Quamuis nulla persona lege excipiatur, tamen intelligendum est de his legem sentire, qui liberos tollere possunt. Itaque si castratum libertum iureiurando quis adegerit: dicendum est non puniri patronum hac lege. *Octaua exceptio est: Nisi patronus libertam iureiurando adegerit, ut sibi nubat. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur d. l. 6. §. si patronus, his uerbis:* Si patronus libertam iureiurando adegerit, ut sibi nuberet: si quidẽ ducturus eam adegit, nihil contra legẽ fecisse uidebitur. Si uerò non ducturua, propter hoc solũ adegerit, ne alij nuberet: fraudem legi factã Iulianus ait: & perinde patronum teneri, ac si coegisset iurare libertam non nupturam.

II. *Causa. Si mercedem uel precium operarum à liberto patronus stipulatus est, uel operas eius locat, aut mercedem pro ijs capit, ius patronatus perdit. quæ regula approbatur lege Aelia Santia, quam non habemus. Eius autem exceptio prima hæc est: Nisi libertus sponte mercedem operarum patrono præstet, uel operas eius locari postulet. quæ exceptio approbatur l. ult. §. non prohibentur. ff. qui & à quibus, his uerbis:* Non prohibentur lege Aelia Santia patroni à libertis mercedea capere, sed obligare eos. Itaque si sponte sua libertus mercedem patrono pręstiterit: nullum legis huius præmium consequetur. *Concordat l. 25. §. fin. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Nonnunquam ipsis libertis postulantib. patroni operas locant. Quo facto precium magis operarum, quàm mercedem capere existimandi sunt. *Secunda exceptio est: Nisi*

patronus pauper sit, ut non aliter operis liberti uti possit, quàm si eas locet. Hæc exceptio approbatur d.l. 25. in prin. his uerbis: Patronus qui operas liberti sui locat, non statim intelligẽdus est mercedem ab eo capere: sed hoc ex genere operarum, ex persona patroni atque liberti colligi debet. Nam si quis pantomimum, uel archimimum libertum habeat, & is mediocris patrimonij sit, ut nõ aliter operis eius uti posſit, quàm locauerit eas: exigere magis operas, quàm mercedẽ capere existimandus est. *Concordat l. 1. ibi: nisi quando propter. C. de operis libertorum, hisce uerbis:* Si tempore manumisſionis operæ tibi impositæ sunt: scis te eas pręstare debere. Solet autem inter patronos & libertos conuenire ut pro operis aliquid præstetur, licet precium peti non posſit, nisi quando propter inopiam pro alimentis id extra ordinem peti necesſitas suaserit: cum etsi operæ non erant impositæ, defectis tamen facultatibus patroni, alere eum cogaris.

Tertia exceptio est: Nisi talis sit opera liberti, qua patronus aliter uti non posſit, nisi locet: puta si libertus medicus sit. Hæc exceptio approbatur d.l. 25. §. item plerunq;, his uerbis: Item plerunq; medici seruos eiusdem artis libertos perducũt, quorum operis perpetuò aliter uti nó posſunt, quàm ut eas locent. Ea & in cæteris artificibus dici posſunt. Sed qui operis sui liberti uti potest, & locando precium earũ consequi malit: is existimandus est mercedem ex operis liberti sui capere.

Quarta exceptio est: Nisi patronus alternatiuè stipulatus sit operas, aut in singulas operas certam pecuniam, ita ut in arbitrio liberti sit, utrum operas an pecuniam pro ijs dare uelit. quæ exceptio approbatur l. 6. §. 1. ff. de iure patronatus, hisce uerbis: Qui stipulatus est centum operas, aut in singulas aureos quinos dari, non uidetur contra legẽ stipulatus: quia in potestate liberti est operas dare. *Concordat l. ult. §. is qui operas. ff. qui & à quibus, his uerbis:* Is qui operas, aut in singulas eas certam summam promisit, ad hanc legem non pertinet. quoniam operas pręstando potest liberari. Idem Octauenus probat.

Quinta exceptio est: Nisi non à liberto, sed ab alio mercedem operarum liberti sit stipulatus. Hæc exceptio (teste Accursio) reprobatur d.l. ult. §. fin. his uerbis: Octauenus adijcit, obligare sibi libertũ, ut mercedem operarum capiat, & is intelligitur, qui hoc solum agit, ut utique mercedem capiat, etiamsi sub titulo operarũ eam stipulatus fuerit.

Sexta exceptio est: Nisi pro præteritis operis non præstitis, æstimationem patronus accipiat. quæ exceptio approbatur l. 7. C. de operis libertorum, his uerbis: Nec patronis pro operis mercedem accipere licet, quamuis si indictæ operæ præstitæ non sint, ad pecuniæ exactionem obsequij non præstiti æstimatio conuertatur.

III. *Causa. Si patronus qui ex causa fideicommissi ancillam sibi legatam manumisit, tutor in eodem testamento datus, à tutela se excusauit. Hæc causa approbatur l. 3. ff. de iure patronatus, his uerbis:* Si quia tutor datus, cum sibi legata esset ancilla, & rogatus eam manumittere, manumiserit agnito legato, & à tutela pupilli se excusauerit: diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, hunc esse quidem patronum, sed omni commodo patronatus carere.

IIII. *Causa. Si patronus ius patronatus liberto remisit. Hæc causa approbatur l. 3. C. de bonis libertorum, his uerbis:* Si quis in posterum patronorum huiusmodi narrationem conceperit, uel in libertatibus quæ inter uiuos actitantur, uel in his quæ ex testamẽto uel codicillis scriptis uel sine scriptis habitis proficiscuntur, ut liberti eorum à iure patronatus liberentur: antiqua interpretatione semota, non dubitetur patronatus ius ex sola etiam tali uerborum conceptione libertis esse remittendum, nec succesſionibus quæ ab intestato descendunt, quas ueteres post huiusmodi actus seruari in libertorum bonis decreuerunt, à nobis patronis integris reseruandis. Sed quemadmodum in nataliũ restitutione omne ius tollitur patronatus: ita & in huiusmodi uerbis eandem esse uim obseruãdam omnes non ignorent. Idemque iuris est, si inter uiuos manumisſione imposita, in ultimis uoluntatibus concesſio data fuerit patronatus: ita tamen, ut in omnibus natalium restitutiones, ex quibus penè sola ingenuitas mera libertis competit, tam obtineant, quàm in nostra republica polleãt: cum nobis cordi est ingenuis magis hominibus quàm libertis eam frequentari. Reuerentia tamen quæ à libertis debetur, & iure quod aduersus ingratos libertos patronis competit, integris reseruandis, etsi per uerborum conceptionem secundum à nobis inductum modum ius patronatus fuerit amissum: cum etiam hæc ingenuitatis præmio tolluntur, quam penè sola natalium restitutio inducit. His uidelicet casibus per quos pœnalibus modis ius patronatus quasi ab indignis patronis eripitur, in robore suo duraturis. *Concordat Nouell. c. 78. §. statuimus. cuius uerba uide J. causa 14. except. 5.*

V. *Causa. Si libertus conniuentibus patronis, cum ancillis uel colonis Imperatoris consortium elegerit. Hæc causa approbatur l. 2. C. d. tit. his uerbis:* Si liberti conniuentibus patronis confor-

cõſortium cum ancillis coloniſúe noſtris elegerunt, ſciant illi ſe deinceps cõmoda patronatus amiſſuros.

VI. *Cauſa. Si conſentiente patrono liberta nupſerit. Hæc cauſa reprobatur l. 11. C. de operis libert. his uerbis*: Is qui libertæ ſuæ nubendi commodauit adſenſum: quamuis operas ab ea exigere non poſsit, iura tamen patronatus non amittit.

VII. *Cauſa. Si patronus liberto non præſtiterit alimenta. Hæc cauſa approbatur l. 5. in fine. ff. de iure patronatus, his uerbis*: Imperatoris noſtri reſcripto cauetur, ut ſi patronus libertum ſuum non aluerit, ius patroni perdat. *Concordat l. 6. in prin. ff. de agnoſcendis liberis, hiſce uerbis*: Alimenta liberto petente, non præſtando, patronus amiſsione libertatis cauſa impoſitorum, & hæreditatis liberti punietur: nõ autem neceſſe habebit pręſtare, etiamſi poteſt. *Concordat l. 13. ff. de bonis libertorum, his uerbis*: Si patronus non aluerit libertum, Lex Aelia Sátia adimit eius libertatis cauſa impoſita tam ei, quàm ipſi ad quem ea res pertinet: item hæreditatem ipſi & liberis eius, niſi hæres inſtitutus ſit: & bonorum poſſeſsionem, præterquam ſecundũ tabulas.

VIII. *Cauſa. Si patronus iudicio publico ſit damnatus. Hæc cauſa ipſo quidem iure ſubſiſtit: uerùm recipit exceptionem primam quidem in patroni liberis l. 4. ff. de iure patronatus, his uerbis*: Iura libertorum paternorum liberis, cum pater eorũ perduellionis damnatus, ſalua eſſe diu: Seuerus & Antoninus benigniſsimè reſcripſerunt: ſicut ex alia cauſa punitorum liberis iura libertorum ſalua ſunt. *Secunda exceptio eſt: Niſi patronus reſtitutus ſit, & pœna liberatus. quæ exceptio approbatur l. 21. in prin. ff. eod. tit. his uerbis*: Siue libertus, ſiue patronus deportetur, & pòſt reſtituatur: amiſsi patronatus, & petendæ contra tabulas bonorũ poſſeſsionis ius recipitur. quod ius ſeruatur, etſi in metallum patronus uel libertus damnatus, reſtituatur. *Concordat l. 3. § ſi deportatus. ff. de bonis libertorum, his uerbis*: Si deportatus patronus reſtitutus ſit, contra tabulas liberti poſſeſsionẽ accipere poteſt. Idemq; & in liberto deportato & reſtituto dicendum eſt.

IX. *Cauſa. Si libertus ſit deportatus, uel in metallum damnatus. Hæc cauſa ipſo quidẽ iure ſubſiſtit: uerũ eius exceptio hæc eſt, Niſi libertus ſit reſtitutus, & pœna liberatus. quæ exceptio approbatur uerbis d. l. 21. in prin. iam propoſitis. item d. l. 3. § ſi deportatus.*

X. *Cauſa. Si libertus adrogatus ſit. Hæc cauſa reprobatur l. 49. ff. de bonis libertorum, his uerbis*: Liberto per obreptionem adrogato, ius ſuum patronus non amittit. *Concordat l. 10. § patronum. ff. de in ius uocando. cuius uerba uide ſuprà lib. 6. cap. 2. queſt. 4. reg. 6. except. 7. Concordat l. ultim. ff. de ſtatu hominum, his uerbis*: Eum qui ſe libertinnm eſſe fatetur, nec adoptando patronus ingennum facere potuit.

XI. *Cauſa. Si libertus ingenuus ſit pronunciatus. Hæc cauſa approbatur l. 25. ff. de ſtatu hominum, his uerbis*: Ingenuum accipere debemus etiã eum, de quo ſententia lata eſt, quáuis fuerit libertinus: quia res iudicata pro ueritate accipitur. *Huius cauſæ exceptio prima hæc eſt: Niſi colludente domino uel patrono ſeruus uel libertus ingenuus ſit pronunciatus. Hæc exceptio approbatur l. 1. ff. de colluſione detegenda, his uerbis*: Ne quorundam dominorum erga ſeruos nimia indulgentia inquinaret ampliſsimum ordinem, eo quòd paterentur ſeruos ſuos in ingenuitatem proclamare, liberosque iudicari: ſenatuſconſultum factum eſt Domitiani temporibus, qno cautum eſt, ut ſi quis probaſſet per colluſionẽ quidquam factum: ſi iſte homo ſeruus ſit, fieret eius ſeruus, qui detexiſſet colluſionem. *Concordat l. 4. ff. eod. tit. his uerbis*: Si libertinus per colluſionem fuerit pronunciatus ingenuus: colluſione detecta in quibuſdam cauſis quaſi libertinus incipiat eſſe. Medio tamen tempore, id eſt, antequam colluſio detegatur, & poſt ſententiam de ingenuitate latam, utiq; qnaſi ingenuus accipitur. *Concordat item l. 1. C. de colluſione detegenda, his uerbis*: Cum ſeruum matris tuę & ſtupro uiolaſſe dominam ſuam, & turpis coniunctionis maculam excogitandæ ingenuitatis colluſione, ac falſæ captiuitatis uelamento, apud competentẽ iudicem obtegere uoluiſſe proponas, nec libertatem ei matrem tuam dediſſe, ſed in ſolam ingenuitatem eum nudæ uoluntatis mendacio producere, niſam adſeueres: ſeruum eſſe palàm eſt. Quando etiam diui Pij reſriptum ſuper captiuitate emiſſum, quam non interceſsiſſe ſignificas, ingenuum feciſſe non uideatur, nec adſeueratio conſenſus tui ingenuitatis ius tribuere poterit. *Concordat l. 2. C. eod. tit. his uerbis*: Libertinæ conditionis conſtitutis, priuatis pactis immutare ſtatum non licere Noniano ſenatuſconſulto, contra colluſorem pœna ſtatuta, præmio qnoque detegenti promiſſo, manifeſtè declaratur. *Concordat item l. 4. § fin. C. de ſeruis fugitiuis. cuius uerba uide ſ. lib. 4. cap. 6. queſtion. 6. in fine. Huius exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi intra quinquennium ingenuitatis ſententia non ſit retractata. Hæc replicatio approbatur l. 2. in prin. ff. de colluſione detegenda, his uerbis*: Colluſionem de-

ius annulorum impettauerit: quamuis iura ingenuitatis saluo iure patroni nactus sit, ramen ingenuus inrelligitur. Et hoc diuus Hadrianus rescripsit. *Concordat item l. unica. C. ad l. Visellian. cuius uerba uide J. cap. prox. quæst. 6. reg. 3. Huius causæ exceptio prima hæc est, quòd quoad ius patronatus attinet, nihilominus libertinæ sit conditionis is, qui ius aureorum annulorum impetrauit: quamuis quoad honores, matrimonia & alia huiusmodi commoda, habeatur pro ingenuo. quæ exceptio ex iam dictis constat. Cui concordat l. 2. C. eod. tit. his uerbis:* Aureotum usus annulorũ, beneficio principali tributus libertinitatis, quoad uiuunt, imaginem, non statũ ingenuitatis pręstat. Natalib. autem antiquis restituti liberti, ingenui nostro constiruntur beneficio. *Concordat item Nouell. c. 78. cuius uerba uide paulo inferius except. 5.*

Secunda exceptio est: Nisi fœmina sit libertina, & ius annulorum impetrauerit. quæ exceptio reprobatur l. 4. ff. de iure aureorum annulorum, his uerbis: Etiam fœminæ ius aureorum annulorũ impetrare possunt. Sed & iura ingenuitatis impetrare, & naralibus restitui poterunt.

Tertia exceptio est: Nisi inuito uel ignorante patrono libertus ius aureorũ annulorũ impetrauit. Hæc exceptio approbatur l. 3. ff. d. tit. his uerbis: Diuus Commodus etiam ius annulorum datum ademit illis, qui inuitis aut ignorantib. patronis acceperant.

Quarta exceptio est: Nisi sententia ingenuitatis rescissa sit. tunc enim ius etiam aureorum annulorum amittitur. quæ exceptio approbatur l. 2. ff. d. tit. his uerbis: Inter cæteros alimenta liberto relicta non idcirco minus debentur, quia ius aureotum annulorum ab Imperarore libertus acceperit. Diuersum iu eo probatur, q iudicatus ingenuus, collusione per alium patrouum derecta, conditioni suæ redditus, alimenta sibi, quę Titius patronus reliquerar, præberi desiderar. hunc enim etiam beneficium annulotum amittere placuit. *Concordat l. 2. ff. d. tit. his uerbis:* Si intra quinque annos pro ingeuuitare sentẽtia dicta, rescissa fuerat: uictũ auteorum annulotum beneficium, quod ante senrentiam dictam pro ingenuitate acceperar & deposuerar, non retinuisse Papinianus respondit.

Quinta exceptio est: Nisi ius aureorum annulorũ à principe libertus non impetrauerit. Hæc exceptio reprobatur Nouell. c. 78. his uerbis: Sancimus, si qs manumisso seruo aut ancilla sua ciues eos Romanos effecerit, (neque enim aliter licet) certus per hanc legẽ esto, quòd qui libertarem accepit, continuò rem aureorũ annulotum, quàm restitutorũ nataliũ ius consectaneum habebit, neq; necessariò id petet à maiestare Imperatoria. Insuper neque ulla omnino scrupulositate indigebit, sed uigore libertatis, uno eodẽq; tẽpore omnia hæc prouenient, hac nostra legislatione ex præsenti die inchoanda. Neq; enim eorũ aliquid quę antè facta sunr, curiosius persequimur. Cõfirmamus igit̃, quęcunq; præcesserunt, ut quibus quæq; tẽporib. gesta sunt, ijs etiam ualeant. Atq; hoc quidẽ ut ita se habeat, sancimus. Statuimus autẽ & illud insuper, ne qua in re post hanc nostrã legem patronatus iura, quæ nos sancitimus, in quib. omnino personis ea reseruauimus, oblædant̃, nisi qui libertatẽ donauit, his quoq; libertum absoluerit, aut per fideicõmissum hoc relinquens, aut in ipsa libertate hoc adijciẽs. Nam si hoc dederit, omnino ad libertatem deductus, iure etiã patronatus absoluitor, eo quòd ille hoc ita præceperit. Habento igitur omnia hæc illi qui libertare dignati sunt. Exhibento præterea, &c. *Reliqua uerba uide s. lib. proxim. cap. 11. quæst. 1. causa 2. except. 3. Sed & subijciuntur hæc uerba:* Quapropter sunto & ipsi libertini ingenui, siue iam antè libertare donati (siquidẽ expressis uerbis hoc eis elargitũ fuit) siue post hanc nostram legẽ in liberorum numerum peruenruri sunt, & ingenui iam facti, ut ingenui uiram colunro, & debitum patronis honorem reddũto: ne rursum ut indeuoti, & de ingratitudine conuicti, & à lege cõdemnati, tam libertare quàm ingenuitate excidant. Erunt enim perpetuò eo pacto liberi & ingenui, si patronis, eorũq; filijs undiq; defecatã, illimemq; & liberalem reuerenriã ac deuotionẽ exhibuerint: quibus sanè obseruatis, nunquã in pristinam relabentur fortunam. Cæterùm, &c. *Reliqua uerba uide s. lib. 24. cap. 3. exc. 25. in fine. Sed & subijciuntur hæc uerba:* Hæc nos similiter tã de patronis quàm libertis sanximus. Nisi enim prædicta patronis reseruemus, segniores fortasse homines circa præstandam libertatem reddituri sumus. Omni aũt studio enitimur, ut libertates obtineant & ualeant, & in nostra floreant uigeantq; republica. Siquidẽ hac cupiditare adducti, & in Libya, & in Italia simul pro recta erga Deũ religiõe, simul pro subditorũ libertare, tot tantaq; bella suscepimus. Neq; insolẽs aliquid aut peregrinũ ea re facimus, sed p̃stantissimos quoq; ante nos Imperatores imitamur. Quemadmodũ enim Antoninus ille q ex pietate cognomentũ habuit, à quo & ad nos quoq; hæc appellatio deuenit, ius ciuitatis Romanæ, quod antea separatim à singulis petebat̃ subditis, & ita ex peregrinis (ut uocabantur) eos ad Romani generis nobilitarem deducebat, in commune omnibus donauit subditis: & Theodosius iunior post Constantinum magnum huius

ius sacræ urbis conditorem ius liberorũ, quod prius petebatur, subditis concessit in commune: ita & nos hoc illud restiruto rũ natalium & aureorum annulorum ius, quod singulis antea petentibus dabatur, et dispendiorum causam præbebat, & longa scrupulositate, ipsaq; patronorum authoritate indigebat, exinde consimiliter omnibus subditis concedimus. Restituimus enim deinceps eos qui ingenuitate digni sunt, nõ iã singulatim, sed omnes ordine, quicunque à dominis suis libertate digni habentur, ut & hãc latè patentem & generalem largitatem subditis nostris apponamus. Obtinebit autem lex in omnibus deinceps, et post ipsam prouenientibus casibus. Neq; enim quod legẽ anteuertit, curiosius persequimur.

X V. *Causa. Si libertus natalibus sit restitutus, in genuus habetur. quæ causa ingenuitatis approbatur l. 2. ff. de natalibus restituendis, hisce uerbis:* Interdũ etsi serui nati sint, ex pòst facto iuris interuẽtu ingenui fiunt: ut ecce, si libertinus à principe natalibus suis restitutus fuerit. Illis enim utiq; natalibus restituitur, in quibus initiò omnes homines fuerunt, nõ in quibus ipse nascebatur, cum seruus natus sit. hic enim quantum ad totum ius pertinet, perinde habetur atque si ingenuus natus esset, nec patronus eius potest ad successionem uenire. Ideoq; imperatores nõ facilè solent quenquam natalibus restituere, nisi consentiente patrono. *Concordat l. 3. ff. eod. tt. his uerbis:* Quæris an ingenuitatis iure utaturis, quem sanctissimus & nobilissimus Imperator natalibus suis restituit? Sed ea res nec dubitationem habet, nec unquam habuit: quoniã exploratum est, ad omnem ingenuitatis statum restitui eum, qui isto beneficio principis utatur. *Concordat item l. 5. in fine. ff. eod. tt. his uerbis:* Libertinus qui natalibus restitutus est, perinde habetur atque si ingenuus natus, medio tempore maculam seruitutis nõ sustinuisset. *Concordat item l. 2. in fine. C. eod. tt. cuius uerba uide ī. causa proxim. except. 1. Huius causæ propositæ prima exceptio hæc est: Nisi patronus restitutioni non consenserit. quæ exceptio approbatur uerbis d. l. 2. in fine. ff. de natalibus restituendis, iam propositis hisce:* Imperatores non facilè solent quenquam natalibus restituere, nisi consentiente patrono. *Concordat l. 5. in prim. ff. eod. tt. his uerbis:* Patrono consentiẽte debet libertus ab Imperatore natalib⁹ restitui. ius enim patroni hoc impetrato amittitur. *Ait Iurisconsultus:* Ius enim patroni hoc impetraro amittitur. *Hoc mutatum ac sublatum est Nouell. c. 78. cuius uerba uide ī. causa proxim. except. 5. Secunda exceptio est: Nisi filius patroni cõsenserit. Hæc exceptio approbatur l. 4. ff. eod. tt. his uerbis:* Nec filio patroni inuito libertus natalibus suis restitui potest. quid enim interest ipsi patrono, an filio eius fiat iniuria? *Tertia exceptio est: Nisi fœmina natalibus sit restituta. quæ exceptio reprobatur l. 4. ff. de iure aureorum annulorum. cuius uerba uide ī. causa proxim. except. 2. Quarta exceptio est: Nisi in precibus mentitus est, qui est restitutus. Hæc exceptio approbatur l. 1. ff. de natalibus restituendis, his uerbis:* À principe natalibus suis restitutum eum, qui se ingenuum natum principi adfirmauit, si ex ancilla nat⁹ est, nihil uideri impetrasse Vlpianus scribit. *Quinta exceptio est: Nisi restitutus ex ancilla natus sit, non ex libera matre. Hæc exceptio reprobatur l. 2. ff. eod. tt. cuius uerba uide suprà ead. causa, in prim. Sexta exceptio est: Nisi non à principe, sed à decurionum ordine sit restitutus. quæ exceptio approbatur l. 1. C. eod. tt. his uerbis:* Natales antiquos & ius ingenuitatis, non ordo præstare decurionum, sed à nobis peti potuit.

X VI. *Causa Ingenuitatis est manumißio. Manumißi enim hodie ipso iure efficiuntur ingenui, licet nec aureorum annulorum ius à principe impetrauerint, nec natalibus sint restituti: iure tamen patronatus saluo manente. quæ causa cum sua exceptione approbatur Nouel. c. 78. cuius uerba uide suprà causa 14. except. 5. Hęc de causis ingenuitatis & amißionis iuris patronatus.*

II. QVI AMITTANT ius patronatus?

Regulariter ex causis prædictis patronatus iure amisso, tam patronus quàm liberi eius amittunt: uerùm in liberis patroni exceptio prima hæc est, Nisi ob id quòd patronus publico iudicio damnatus sit, ius patronatus sit amissum. hoc enim casu illud ius liberis patroni manet saluum. quæ exceptio approbatur l. 4. ff. de iure patronatus. cuius uerba uide suprà quæst. proxim. causa 8. Secunda exceptio est: Nisi ob id quòd patronus, eiusue filius libertum capitis accusasset, ius patronatus amiserit. hoc enim non nocet nepoti. quæ exceptio approbatur l. 17. ff. eod. tt. his uerbis: Diui fratres in hęc uerba rescripserunt: Comperimus à peritioribus dubitatum aliquãdo, an nepos contra tabulas auiti liberti bonorum possessionem petere possit: si eum libertum pater patris, cum annorum uiginti quinq; esset, capitis accusasset: et Proculũ sanè non leuem iuris authorem in hac opinione fuisse, ut nepoti in huiusmodi causa non putaret dandam bonorum possessionem. Cuius sentẽtiam nos quoque secuti sumus, cum rescriberemus ad libellũ Cepidiæ Longinæ. Sed & Volusius Mætianus amicus noster, ut et iuris ciuilis pręter ueterem & bene fundatam peritiam anxiè diligens, religione rescripti nostri ductus est, ut corã nobis adfirmauerit, nõ arbitratũ se ali-

se aliter respondere debere. Sed cum & ipso Mæriano & alijs amicis nostris iurisperitis adhibitis plenius tractaremus: magis uisum est nepotem neq; uerbis neque sententia legis aut edicti prætoris ex persona uel nota patris sui excludi à bonis auiti liberti. Plurium etiam iuris authorũ, sed & Saluij Iuliani amici nostri, clarissimi uiri, hanc sententiam fuisse. Item quęsitum est, si patroni filius capitis accusauerit libertũ: an hoc noceat liberis ipsius? & Proculus quidem in hac fuit opinione, notá adspersam patroni filio, liberis eius nocere: Iulianus autem negauit. Sed hic idem quod Iulianus, erit dicendum. *Tertia exceptio uidetur: Nisi ob id quod patronus libertũ ad iusiurandum adegit, ius patronatus amisit. nam nec hoc quidem liberis patroni nocere debere, exemplo iam propositarũ exceptionum uidetur. Verùm exceptio hæc reprobatur l.15.ff.eod.tit.cuius uerba uide ĩ. quæst. prox. causa 1. Hactenus de iure patronatus amittendo.*

DE ACTIONE, SI LIbertus se ingenuum dicat. Cap. III.

I. CAVSAE HVIVS IVDIcij uel actionis.

I. *Causa. Si de eo, utrum quis libertus sit, an ingenuus, quæratur: competit hæc actio. quæ regula approbatur l.1.in prin. C.de ingenuis manumissis. cuius uerba uide 3.quæst.6.reg.2. Concordat l.5.C.eod.tit. cuius uerba uide d.causa 11 except.2.replicat.1. Concordat itẽ l.6.ff. si libertus ingenuus esse dicatur, his uerbis:* Quoties de hoc contenditur, an quis libertus sit, siue operæ petantur, siue obsequium desideretur, siue etiam famosa actio intendatur, siue in ius uocetur qui se patronum dicit, siue nulla causa interueniat, redditur præiudicium. *Concordat item l.5.§.solent. ff.de agnoscendis liberis, bisce uerbis:* Solent iudices cognoscere & inter patronos & libertos, si de alendis his agatur. Itaq; si negent se esse libertos, cognoscere eos oportebit. Quòd si libertos esse constiterit, tunc demum decernere ut alant.

II. *Causa. Si de eo quæratur, utrum Seij an alterius quis sit libertus. Hæc causa approbatur l.6.§.sed et quoties.ff.si libertus ingenuus esse dicatur, his uerbis:* Sed & quoties quis libertum se quidẽ cõfitetur, libertum autem Caij Seij se negat: idem præiudicium datur.

II. VTER SIT ACTOR in hoc iudicio.

Semper is actor est, qui se patronum dicit. quæ regula approbatur d.l.6.§.fin.his uerbis: Redditur autem alteturro desiderante. Sed actoris partibus semper qui se patronũ dicit, fungitur, probareq; libertum suũ esse necesse habet: aut si non probet, uincitur. *Concordat l.18.in prin.ff.de probationibus, his uerbis:* Quoties operæ quasi à liberto petuntur: probationes ab eo qui se patronum dicit, exiguntur. Et ideo Iulianus scripsit, licet patronus in pręiudicio possessor esse uideat, uerum partibus actoris, non libertum fungi debere, sed eum qui se patronum esse contendat. *Huic quodammodo contradicere uidetur l.14.ff.d.tit.de probationibus, his uerbis:* Circa eũ qui se ex libertinitate ingenuum dicit, referendum est quis actoris partibus fungatur? Et siquidem in possessione libertinitatis fuit: sine dubio ipsum oportebit ingenuitatis causam agere, doceręq; se ingenuum esse. Sin uerò in possessione ingenuitatis sit, & libertinus esse dicatur, scilicet eius qui ei controuersiam mouet: hoc probare debet, qui eum dicit libertum suum. Quid enim interest seruum quis suum, an libertum contendat? *Hæc posterior sententia mihi uidetur esse probabilior. Planè propositæ regulæ exceptio est: Nisi aduersarius eius qui actoris partes sustinet, sponte onus probandi suscipiat. quæ exceptio approbatur d.l.14.§.fin.his uerbis:* Si quis autem fiducia ingenuitatis suæ ultrò in se suscipiat probationes, ad hoc ut sententiam ferat pro ingenuitate faciẽtem, hoc est, ut se ingenuum esse pronuncietur: an obtemperari ei debeat, tractari potest. & nõ ab re esse opinor, morem geri probanti se ingenuũ, & sententiam secundum se dandam: cum nulla captio iuris intercedat. *Concordat l.39. in prin. ff. de liberali causa. cuius uerba uide ĩ. lib. prox.cap.10.quæst.1.reg.2.except.4.*

III. PER QVAE PROBANDVM in actione proposita?

I. *Regula. Si pronunciatum sit, eum qui libertus dicitur, alimenta debere patrono: per hoc ingenuitati non fit præiudicium. quæ regula approbatur l.5.§.solent.ff.de agnoscendis liberis, bisce uerbis:* Alimentorum decretum non tollet liberto facultatem, quo minus præiudicio certare possit, si libertum se neget.

II. *Regula. Si is qui status quæstionem mouere cœperat, destitit: per hoc ingenuitas non probatur. quæ regula approbatur l.7. C. de ingenuis manumissis. cuius uerba uide ĩ.lib.prox.cap.10.quæst.12.reg.4. Plures huiusmodi regulas uide ĩ. lib.7. cap.2. quæst.3. de libertate probanda.*

IIII. QVAMDIV COMPEtit actio proposita?

Intra quinquennium, ab eo tẽpore quo quis est manumissus, cõpetit. quæ regula iure qdẽ antiquo approbatur l.2. §.qui ex libertinitate.ff. si libertus ingenuus esse dicatur, his uerbis: Qui ex libertinitate ingenuitati se adserũt: nõ ultra quinquenniũ q̃ manumissi fuerint, audiẽtur. *Concordat l.4. ff.eod.*

ff. cod. tt. his uerbis: Hæc oratio, quæ prohibet apud consules aut prçsides prouinciarum post quinquennium à die manumißionis in ingenuitatem proclamare: nullam causam & personam excipit. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi post quinquennium instrumētum ingenuitatis reperiatur. quæ exceptio approbatur d. l. 2. §. fin. his uerbis:* Qui post quinquennium insttumenta se ingenuitatis reperisse adseuerant: de ea re ipsos principes adire oportet cognituros. *Secunda exceptio uidetur esse: Nisi intra quinquennium lis sit inchoata. Hæc exceptio reprobatur l. 2. §. quinquennium. ff. de collusione detegenda. cuius uerba uide ꝰ. cap. prox. quæst. 1. causa 11. except. 1. repl. 1. dupl. 2.*

Mutatio iuris.

Planè proposita regula atq; quinquēnalis præscriptio mutatur ac tollitur l. ult. C. ubi causæ status agi oporteat, his uerbis: In litibus in quibus utrū ingenuus, an libertious sit aliquis, quæritur: quinquennij dimēsionem, post quod diuino adiutorio opus esse ueteres leges præcipiebāt, in posterū cessare sancimus, & huiusmodi lites etiam post memoratū tempus ad exemplum cæteratum, uel in prouincijs apud eatum moderatores, uel in hac alma urbe apud competentes maximos indices examinari. Quod etiamsi clarißima persona supet tali conditione uel etiam seruili quęstionem patiatur, tenere censemus.

V. VBI ET APVD QVEM competat actio proposita?

Definitur uerbis iam propositis hisce: Vel in pronincijs apud earum moderatores, nel in hac alma nrbe apud competentes maximos, &c.

VI. EVENTVS HVIVS actionis.

I. *Regula. De rebus quas ingenuus pronunciatus ab eo à quo manumissus est, habet restituendis, proponitur l. 3. §. uerbo. ff. si libertus ingenuus esse dicatur, his uerbis:* Verbo Reliquerunt etiam hoc intelligendum est, ut quæcunque ex re eius, à quo manumißi erāt, adquisita habebāt, restituant. Sed id quemadmodum accipiēdum sit, uidendum est: utrúmne ea quæ ignorantib. dominis abstulissent, itē quod ex re eius adquisitum esset, reddere debeant: an uerò etiam quæ concessa & dooata à manumissoribus amplexi essent? quod magis est. *Concordat l. 1. C. de ingenuis manumissis, hisce uerbis:* Si ingenuum te & ex testamēto manumissum esse dicas: apud suos iudices causam agere debes. Si tamen iustū cōtradictorem habes, id est, eum qui se patronum tuum esse dicit: memineris senatum censuisse, ut qui post manumißionem originem repetierint, ea quæ de domo manumissoris habent, ibi relinquant. In qua causa etiā legata ut liberto data esse, iuris prudentibus placuit.

II. *Regula. Nati ex ea quæ ingenua pronunciata est, ingenui quoq; sunt, quamuis ante sententiam sint nati. quæ regula approbatur l. 3. C. d. tt. his uerbis:* Si auiam tuam ut ancillam manumissam, postea ingenuā solenniter constiterit, statúq; eius iustæ sententiæ tuetur authoritas: filios eius qnamuis ante sententiam susceptos, ingenuam libertatem non immeritò flagitare, si cum peritioribus tractatū habuisses, facilè cognosceres.

III. *Regula. De pœna liberti ingenuum se dicentis nec probantis, proponitur l. unica. C. ad l. Viscelliam, his uerbis:* Lex Viscellia libertinæ conditionis homines persequitur, si ea quæ ingenuorum sunt, circa honores & dignitates ausi fuerint attentare, uel decurionatū arripere: nisi iure aureorum annulo tū impetrato, à principe sustineantur. tunc enim quoad uiuunt, imaginem, non statum ingenuitatis obtinent, & sine periculo ingenuorū etiam officia peragunt publica. Qui aūt libertinus se dicit ingenuum: tam de operis ciuiliter poterit, quàm legis Viscelliæ crimine perurgeri. In curiā aūt se immiscēs, damno quidē cū infamia afficitur: muneribus uerò personalib. in patria patroni, quę cōgruunt huiusmodi hominibus, singulos pro uirib. attributos esse nō dubium est.

IIII. *Regula. De collusione detegenda, & ingenuitatis sententia retractāda, proponitur ꝰ. cap. prox. quæst. 1. causa 11. except. 1.*

QVAE SINT IVRA PATRONATVS, & liberti erga patronum officia? Cap. IIII.

HActenus de iure patronatus in genere dictum est, tam de causis eius efficientibus quàm corrumpētibus, seu ijs quibus ius istud amittitur: nec nō de eius iuris actione. Sequitur nūc eius species.

De reuerentia & obsequio patrono à libertis præstando.

I. *Regula. Libertus patrono reuerentiam & obsequium debet. quæ regula approbatur l. 9. ff. de obsequijs à liberis, hisce uerbis:* Liberto & filio semper honesta & sancta persona patris ac patroni uideri debet. *Cōcordat l. ult. C. de obsequijs patrono præstandis, hisce uerbis:* Neque patronę tuæ obsequijs refragari fas est. *Concordat item l. 4. C. eod. tt. cuius uerba uide ꝰ. reg. 10. Item concordat l. 5. in fine. C. de operis libertorum. cuius uerba uide ꝰ. cap. 6. quæst. 2. except. 2. repl. 4. Item concordat l. 19. ff. de iure patronatus, hisce uerbis:* Ingratus libertus est, & qui patrono obsequiū non præstat, uel res eius, filiorumúe tutelā administra-

administrare detrectat. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi libertus libertatem sibi pactus sit. Hæc exceptio reprobatur l.3.C.de obsequijs patrono præstandis, hisce uerbis:* Etiam qui pactione data à dominis manumittuntur, meto iute omne eis obsequium debent. *Secunda exceptio uidetur: Nisi liberto operæ sint remissæ. Sed & hæc exceptio reprobatur l.41. ff.de operis libertorum, his uerbis:* Libertus qui opetarum obligatione dimissus est, atq; ita liberã testamenti factionem adsecurus est: nihilominus obsequio uetecũdię tenet. Alimentorum causa est diuetsa, cnm inopia patroni pet inuidiam libertum conuenit. *Sed & quoad obsequium præstandum attinet, exceptionum loco hic possent repeti ĩ.reg. 13. cum regulis sequentibus.*

II. Regula. *Quibus reuerentiam & obsequium debeat libertus? De liberis & hæredibus patroni proponitur l.5.§.utrum.ibi:nam & obsequiũ.ff.de agnoscendis liberis, hisce uerbis:* Obsequium non solum patronis, uerum eriam liberis eorũ debet præstari. *Concordat l.5.C. de obsequijs patrono præstandis, hisce uerbis:* Etiam liberis damnatorum consuerum obsequium libertos paternos præstare debete, in dubium non uenit. Proinde si non agnoscunt reuerẽtiæ debitæ munus, nõ immeritò uidentut ipsi aduersus se ptouocare seueritatem. *Concordat item l.7.C.eod.tt.his uerbis:* Neq; libertis nouetcæ infetendæ iniuriæ priuignis eius libeta facultas esse debet. Patetnos eriam libertos (sicut dicis) iniuriosos tibi fuisse ferendũ nõ est. Ptæses igitur prouinciæ uindictam tibi personarum conditioni cõgruentem, impertiri non dubitabit. *Concordat item l.3.C. de libertis et eorũ liberis. cuius uerba uide ĩ.cap.5.quæst.2.reg.2.*

De patrono alendo.

III. Regula. *Alimenta quoq; patrono libertus debet. quæ regula approbatur l.ult. ff. de agnoscendis liberis, hisce uerbis:* Iu bonis superstitum libertorum nnllũ omnino ius patroni, liberiue patronorũ habẽt: nisi tam infitmos se esse tãq; pauperes ptæsidibus ptobauerint, ut metitò menstruis alimentis à libertis suis adiuuari debeãt, idq; ius ita plurimis principum constitutionibus manifestarut. *Concordat l.5.§.solent. ff. eod.tt. cuius uerba uide s̄. cap. prox. quæst.1.in prin. item concordat l.1.in fine. C. de operis libertorum. cuius uerba uide s̄.cap.2.causa 2. exc.2. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi ex causa fideicommissi manumisit is qui se ali desiderat. Hæc exceptio approbatur l.5.§.si quis à.ff.de agnosc. liberis, hisce uerbis:* Si quis à liberti liberto ali se desideret, uel ab eo qnem ex causa fideicommissi manumisit, quemq; suis numis redemit non debet audiri, ut & Marcellns scribit: qui exæquat eum ei, qui mercedes exigendo ius libertorum amisit.

Secunda exceptio est: Nisi patronus libertum ipsius numis redemit. quæ exceptio constat ex uerbis iam propositis hisce: Quemq; suis numis redemit. *Tertia exceptio est: Nisi non à liberto, sed à liberti liberto ali desideret. quæ exceptio itidem approbatur uerbis iã propositis hisce:* Si qs à liberti liberto, &c. *Quarta exceptio est: Nisi patronus pro operis liberti mercedem acceperit. quæ exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Qui exæqnat eum ei, &c. *De qua uide s̄. cap.prox. quæst.1. causa 2. Quinta exceptio est: Nisi patronus non egeat. quæ exceptio approbatur d.l.5. §.alimenta, his uerbis:* Alimenta pto modo facultarum erunt ptæbenda egenribus, scilicet pattonis. Cęterùm si sit unde se exhibeant, cessabunt partes iudicis. *Concordat d.5.l.§.penult. cuius uerba uide ĩ. except.prox. Sexta exceptio est: Nisi libertus pauper sit. Hæc exceptio approbatur d.§.penult.his uerbis:* De alimentis patroni arbiter solet dari, arbittaturus quãrum sit in facultatibus, ut ptoinde posit alimenta moderari: quę tamdiu ptęstabuntur, quam diu liberto supersit, pattono desit. *Concordat d.l.5.§.ult.cuius uerba uide ĩ.reg.5. Septima exceptio est: Nisi operarum obligatio liberto sit remissa. Hæc exceptio uidetur approbari l.41.ff. de operis libertorum. cuius uerba uide s̄. reg.1. except.2. Octaua exceptio est: Nisi non à liberto, sed à liberta petantur alimenta. Hæc exceptio reprobatur d.l.5.§. antepenult. his uerbis:* Sed & liberta cogitur patronum alere.

IIII. Regula. *Quibus alimenta sint præstanda? Etiam libertus patroni. quæ regula approbatur l.5.§. utrum.ff.de agnoscendis liberis, hisce uerbis:* Vtrũ tantum pattoni alendi sint, an eriam patronorum liberi, tractari potest? & puto causa cognita iudices & libetos quoque pattonorum alendos decemere: non quidem tam facilè ut patronos, sed nonnunquam & ipsos. nam & obsequium non solum patronis, uerum etiam liberis eorum debet præstari. Sed & libertus maternus alere cogitur. *Ait Iurisconsultus:* Non quidem tam facilè, ut patronos. *In hisce uerbis prima propositæ regulæ exceptio constituenda. Secunda exceptio hæc est: Nisi filius patroni libertum capitis accusauit. quæ exceptio approbatur d.l.5.§.si quis à.in fine.his uerbis:* Sed & patroni filium, qui capitis accùsauit libertum paternum, Marcellus negat exhibendum.

V. Regula. *Etiam parentibus patroni libertus debet alimenta. quæ regula approbatur, simul & distinguitur d.l.5.§.fin. his uerbis:* Patrem quoque & matrem pattoni, cum patronus & filij eius minimè supersint, alete liberti ipsi (si idonei facultatibus sint) coguntur.

V I. Regula. Patroni patronum libertus alere non tenetur. quæ regula approbatur d. l. 5. §. si quis à. cuius uerba uide s. reg. 3. except. 1.

V I I. Regula. Quanta alimenta libertus patrono debeat? Pro modo facultatum liberti, arbitrio iudicis erunt alimenta constituenda. quæ regula approbatur d. l. 5. §. alimenta. cuius uerba uide s. reg. 3. exc. 5. concordat d. l. 5. §. penult. cuius uerba uide d. reg. 3. exception. 6. Hæc de alimentis à liberto præstandis.

De patrono in ius uocando, & actionibus aduersus eum instituendis.

V I I I. Regula. Libertus patronum sine permissu prætoris in ius uocare non potest. quæ regula approbatur, simul & distinguitur per ea quæ habentur s. lib. 6. cap. 1. quæst. 4. reg. 6.

I X. Regula. Actiones famosæ liberto aduersus patronum denegantur. item & aliæ quædam, quæ enumerantur s. lib. 16. cap. 1. quæst. 5. reg. 4. Cōcordat l. 1. C. de obsequijs patrono præstandis, hisce uerbis: Contra patronum tuum famosam actionē instituere non potes.

X. Regula. Vt ab atrocitate uerborum aduersus patronum litigans libertus sibi temperet, cauetur l. 4. C. d. tt. his uerbis: Si manumissori tuo uim & audaciam obiecisti, ei qui te beneficio suo ex seruitute liberando, ut aduersarium haberet, fecit: præses prouinciæ quatenus coercere eiusmodi temerariam licentiam debeat, æstimabit. Nam si qua tibi pecunia debebatur, siue de rebus aduersus patronum disceptatio fuerat: non protinus ad litigandum currere debueras. Vt maximè autem hoc facere auderes, sine atrocitate certè uerborum æquitatem petitionis tuæ commēdare iudici potuisti, omni honore patronō debito reseruato.

De querelis patroni aduersus libertum, & de pœnis liberti.

XI. Regula. De hisce proponitur l. 1. ff. de iure patronatus, his uerbis: Patronorum querelas aduersus libertos præsides audire, & nō trāslaticiè exequi debent: tū si ingratus libertus sit, non impunè eū ferre oporteat. Sed si quidē inofficiosus patrono, patronæ, liberisúe eorū sit: tātummodo castigari eū sub cōminatione aliqua seueritatis non defuturæ: si rursum causam querelæ præbuerit, & dimitti oportet. Enimuerò si cōtumeliam fecit, aut cōuicium eis dixit: etiam in exilium temporale dari debebit. Quòd si manus intulit, in metallum dandus erit. Idem erit, etsi calumniam aliquā eis instruxit, uel delatorem subornauit, uel quā causam aduersus eos tentauit. *Concordat l. 1. §. cū patronus. ff. de officio præfecti urbi. cuius uerba uide s. lib. 2. cap. 11. quæst. 2. reg. 4.*

X I I. Regula. Si res patroni uel tutelam filiorum eius libertus administrare detrectat, punitur l. 19. ff. de iure patronatus. cuius uerba uide s. reg. 1. in prin. Quoad tutelam filiorum patroni administrandam pertinet, distinguitur regula proposita per ea quæ dicta sunt s. lib. 17. cap. 6. quæstion. 1. exception. generali 1.

X I I I. Regula. Si libertus, libertaúe arte sua contra uoluntatem patroni utatur: non est iusta querelæ causa. quę regula approbatur l. 11. ff. de obsequijs à liberis, hisce uerbis: Liberta ingrata non est, quòd arte sua contra patronę uoluntatem utitur.

X I I I I. Regula. Libertus à patrono ne negocietur, uel arte sua utatur, prohiberi nō potest. quæ regula approbatur l. 2. ff. de iure patronatus, his uerbis: Libertini homines negociatione licita prohiberi à patronis non debent. *Concordat l. 18. ff. eod. tt. his uerbis:* Quæro an libertus prohiberi possit à patrono in eadem colonia, in qua ipse negociatur, idē genus negocij exercere? Scæuola respondit, nō posse prohiberi. *Concordat item l. 45. ff. de operis libertorū, his uerbis:* Libertus negociatoris uestiarij, an eandem negociationem in eadem ciuitate & eodē loco, inuito patrono exercere possit? Scæuola respōdit, nihil proponi cur nō possit, si nullam læsionē ex hoc sentiret patronus. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi occasione operarum, quas libertus patrono debet, prohibeatur arte sua uti, & operas debitas iubeatur præstare. Hæc exceptio approbatur l. 26. ff. de operis libertorū. cuius uerba uide j. cap. 6. quæst 5. reg 1.*

X V. Regula. Libertus ubi uult, commorari potest. quæ regula approbatur l. 12. C. de operis libertorum, his uerbis: Qui manumittuntur, liberum ubi uoluerint, commorandi arbitrium habēt: nec à patronorum filijs, quibus solā reuerentiam debēt, ad seruiendi necessitatem redigi possunt, nisi ingrati perhibētur: cum neq; cum patrono habitare libertos iura compellant.

De eo quod onerandę libertatis causa patronus à liberto est stipulatus.

X V I. Regula. Hæc stipulatio inutilis est, & patronus qui illud exegit, contra tabulas bonorū possessionem liberti petere non potest. quæ regula approbatur l. 32. ff. de operis libertorum, his uerbis: Qui onerandæ libertatis pecuniam patrono repromiserit, non tenetur: uel patronus si pecuniam exegerit, bonorū possessionem contra tabulas eius petere non potest. *Cōcordat l. 1. §. quæ onerandæ. ff. quarum rerum actio nō datur, his uerbis:* Quæ onerandę libertatis causa stipulatus sum à liberto, exigere nō possum. *Declaratur regula proposita d. §. quæ onerandæ, his uerbis:* Onerandæ autē libertatis causa facta, bellissimè ita definiuntur, quæ ita imponuntur,

ponuntur, ut ſi libertus patronum offenderit, petātur ab eo, ſemperq́; ſit libertus metu exactionis ei ſubiectus: propter quē metū quoduis ſuſtineat patrono pręcipiente. *Concordat l. 2. in fine. ff. eod. tt. cuius uerba uide paulo ⁊. except. 4. item concordat l. 4. in fine. C. de operis libertorū. cuius uerba uide ⁊. cap. 6. quæſt. 5. reg. 9. Huius regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi non in ipſa manumiſsione, ſed ex interuallo ſtipulatio ſit factā. Hæc exceptio reprobatur l. 1. §. in ſumma. ff. quarum rerum actio non datur, his uerbis:* In ſumma, ſi in continēti impoſitū quid ſit liberto, quod ἀπαιωρούμενον (id eſt, imminens) oneret eius libertatem: dicendum eſt exceptioni locū fore. Sed ſi poſt interuallum: habet quidem dubitationem (quia nemo cogebat eum hoc promittere) ſed idem erit probandū et hic, tamen cauſa cognita: ſi liquidò appareat libertum metu ſolo, uel nimia patrōni reuerentia ita ſe ſubieciſſe. *Secunda exceptio eſt: Niſi eius nomine à liberto patronus ſtipulatus ſit, quod in ſeruitute geſſit. quæ exceptio approbatur d. l. 1. §. ſi manumiſero, his uerbis:* Si manumiſero eum ſeruum, qui negocia mea geſſerat in ſeruitute, deinde ſtipulatus ab eo ſuero qui negocia mea geſſerit, Quidquid ob eam rem, ſi tūc liber fuiſſet, eū mihi dare oporteret, id dari? deinde ex ſtipulatu agam: nō ſubmoueri me exceptione. Neq; enim oneratum ſe hoc nomine poteſt queri libertus, ſi lucrum abreptum ex re patroni nō faciat. *Tertia exceptio eſt: Niſi pœnā à liberto patronus ſtipulatus ſit, ſi operas non præſtiterit. Hæc exceptio reprobatur l. 39. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Si ita ſtipulatio à patrono facta ſit, Si decē dierum operas nō dederis, uiginti numos dare ſpōdes: uidendum eſt, an nec uiginti actio danda ſit, quaſi onerādę libertatis gratia promiſsi ſint: nec operarū quæ promiſſę non ſint: an uerò operę dūtaxat promiſſæ fingi debeant, ne patronus omnimodo excludatur? & hoc quoq; prętor ſentit operas dūtaxat promiſſas. Sequēs illa quæſtio eſt, an libertus impetrare debeat, ne maioris ſummæ quā uiginti cōdemnetur? quia uidetur quodammodo patronus tanti operas ęſtimaſſe, ideoq́; ipſe nō debeat egredi taxationem uiginti? Sed īniquū eſt, nec oportet liberto hoc indulgere: quia nō debet ex parte obligationē comprobare, ex parte tanquam de iniqua queri. *Quarta exceptio eſt: Niſi ſeruus domino ut manumittatur, pecuniam promiſerit. Hæc exceptio approbatur l. 2. §. ſi ſeruus. ff. quarum rerum actio non datur, his uerbis:* Si ſeruus promittāt domino pecuniam ut manumittatur, cum aliās non eſſet manumiſſurus dominus, eamq́; liber factus ſpōdeat: dicitur non obſtare exceptionem patrono, ſi eam petat. non enim onerandę libertatis cauſa hæc pecunia promiſſa eſt: alioquin iniquum eſſet, dominum & ſeruo carere & precio eius. Toties ergo onerādę libertatis cauſa pecunia uidetur promiſſa, quoties ſua ſpōte dominus manumiſit, & propterea uelit libertū pecuniam promittere, ut nō exigat eam, ſed ut libertus eum timeat & obtemperet ei. *Concordat l. 107. ff. de uerb. obligat. his uerbis:* Vtrum turpem, &c. *Quinta exceptio eſt: Niſi nō pecunia promiſſa ſit, ſed ſocietas libertatis onerandæ cauſa inita. Hæc exceptio reprobatur l. 1. §. ſi libertatis. ff. quarum rerum actio non datur, his uerbis:* Si libertatis cauſa ſocietatem libertus cum patrono coierit, & patronus cum liberto pro ſocio agat: an hæc exceptio ſit neceſſaria? & puto ipſo iure tutum eſſe libertum aduerſus exactionem patroni. *Concordat l. 36. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Labeo ait, libertatis cauſa ſocietatem inter libertum et patronum factā, ipſo iure nihil ualere palàm eſſe. *Sexta exceptio eſt: Niſi operas ſtipulatus ſit patronus onerandæ libertatis cauſa. Hæc exceptio approbatur l. 1. §. & quidē. ff. de bonis libertorum. cuius uerba uide ⁊. cap. 7. in prin.*

XVII. *Regula. Quibus exceptio propoſita competit? De fideiuſſore liberti et alio qui pro liberto promiſit, proponitur l. 2. §. exceptionem. ff. quarum rerū actio non datur, his uerbis:* Exceptionem onerandę libertatis cauſa, ſicut & cęteras fideiuſſori non eſſe denegandā, ſciendū eſt: ne ei quidē qui rogatu liberti reus factus eſt. Sed nec ipſi liberto, ſiue procurator ad defendēdum à reo datus fuerit, ſiue ei hæres extiterit. Cum enim propoſitum ſit prætoris in huiuſmodi obligationibus reo ſuccurrere: nō ſeruaturus eſt propoſitum ſuū, niſi fideiuſſorem quoq;, et eum qui rogātu liberti reus factus fuerit, aduerſus patronū defenderit. Etenim parui refert protinus libertus patrono cogatur dare, an per interpoſitam fideiuſſoris, uel rei perſonam. *De debitore liberti patrono delegato libertatis onerādæ cauſa. Huic exceptio propoſita non datur. quæ regula approbatur d. l. 2. §. penult. his uerbis:* Si libertus debitorem ſuum patrono delegauerit: nulla exceptione ſubmouēdus patronus eſt, ſed libertus à patrono per condictionem hoc repetet. *De hæredib. liberti proponitur d. l. 2. §. fin. his uerbis:* Hæc exceptio non tantū ipſi liberto, uerū ſucceſſoribus quoq; liberti danda eſt: & uerſa uice hęredem patroni ſubmouendum, ſi hæc perſequatur, ſciendum eſt.

XVIII. *Regula. Aduerſus quos detur exceptio propoſita. De hæredibus patroni dictum uerbis iam propoſitis hiſce:* Et uerſa uice hęredē patroni ſubmouendū, ſi hæc perſequatur, ſciendū eſt. *De eo cui uoluntate patroni promiſſum eſt. Ad-*

uersus hunc quoq; competit exceptio proposita. quæ regula approbatur d.l.1. §. siue autem, his uerbis: Siue autẽ ipsi patrono sit promissum, siue alij uoluntate patroni: onerandæ libertatis causa uidetur factum. Et ideo hæc exceptio locum habebit. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi libertus à patrono delegatus, creditori eius promiserit: aduersus hunc enim agentem proposita exceptione non utetur. quæ exceptio approbatur d. §. siue autem. ibi: quòd si patronus. cuius uerba cum alijs similibus uide in Comment. liberationum cap. 13. effectu nouationis 6.*

XIX. *Regula. De liberto à patrono non uinciẽdo, proponitur l. 6. C. de obsequijs patrono præst. his uerbis:* Libertos siue libertas, & maximè quibus impositæ operæ non sunt, consuetum potius obsequium quàm seruile ministerium manumissoribus exhibere debere, neque uincula perpeti, non est opinionis incertæ.

DE IVRE ACCVSANDI libertum ut ingratum.

Cap. V.

I. CAVSA HVIVS ACcusationis.

Si libertus aduersus patronum sit ingratus, proposita accusatione conueniri potest. quæ causa cum suis speciebus proposita est s. cap. prox. reg. 1. cũ sequentib. item s. lib. prox. cap. 11. quæst. 2. causa. 2. Huius autẽ causæ exceptio prima hæc est: Nisi patronus ius patronatus liberto remiserit. Hæc exceptio reprobatur l. 3. §. reuerentia tamen. C. de bonis libertorum. cuius uerba uide s. cap. 2. quæst. 1. causa 4. Secunda exceptio est: Nisi patronus ex causa fideicommissi manumisit. quæ exceptio approbatur l. 1. C. de libertis & eorum liberis, hisce uerbis: Non est ignotum, quòd ea quæ ex causa fideicommissi manumisit, ut ingratum libertum accusare nõ potest: cum id iudicium extra ordinem præbeatur ei, qui uoluntate seruo suo libertatẽ gratuitam præstitit, non qui debitam restituit. *Tertia exceptio est: Nisi seruus suis uel alterius numis redemptus manumissus sit. Hæc exceptio approbatur l. 8. C. de operis libertorum, his uerbis:* Si tuis numis emptus es ab eo à quo manumissus es: nec operas ei debes, nec puniri ab eo utpote ingratus potes. patronum tamen tuum esse negari non potest. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi dominus serui, non aliùs, accepto precio seruum manumisit. quæ replicatio approbatur l. 3. ff. de obsequijs à liberis præst. his uerbis:* Titius puerũ emit, quem post multos annos uenire iussit: postea exoratus, accepto eius precio eũ manumisit: quæro, an eum filius & hæres manumissoris ut ingratum accusare possit? Marcellus respondit, posse, si nihil aliud esset impedimento. nam plurimum interesse à suo seruo quis, uel etiam ab amico eius acceptis numis dederit libertatẽ, an ab eo seruo, qui cum esset alienus, in fidem eius deuenit. Etenim ille etiamsi non gratuitum beneficium, tamẽ præstitit: iste nihil amplius quàm operam suã accommodare uideri potest. *Concordat l. 1. C. de bonis libertorũ. cuius uerba uide s. cap. 8. quæst. 1. except. 6. Quarta exceptio est: Nisi hac lege patronus seruum emerat, ut manumitteret. quæ exceptio approbatur l. 30. in prin. ff. qui & à quib. manumissi. cuius uerba uide s. cap. 1. quæst. 4. reg 8. except. 1. repl. 22. dupl. 1. concordat l. 2. C. de operis libertorum. cuius uerba uide s. cap. prox. quæst. 2. except. 3. Quinta exceptio est: Nisi patronus ius patronatus amiserit. quæ exceptio approbatur l. 30. § tamdiu. ff. qui et à quibus, his uerbis:* Tamdiu quis accusare poterit, quamdiu perseuerat patronus. *Plures huiusmodi exceptiones uide s. d. quæst. 4. item s. lib. prox. quæst. 1. causa 1.*

II. QVIBVS ACCVSATIO proposita competit?

I. *Regula. De filijs patroni. His quoq; accusatio proposita competit. quæ regula approbatur l. 11. ibi: nisi ingrati. C. de operis libertorum. cuius uerba uide s. cap. prox. reg. 15. Huius exceptio hæc est: Nisi libertus uni sit adsignatus. tunc enim soli illi, non etiam cæteris datur accusatio. quæ exceptio approbatur l. 30. §. fin. ff. qui & à quib. cuius uerba uide s. cap. 1. quæst. 4. reg. 12. in prin.*

II. *Regula. De hæredibus patroni proponitur l. 3. C. de libertis & eorum liberis, hisce uerbis:* Liberti non modò aduersus patronos non audiantur, uerum etiam eandem quam patronis ipsis debent reuerentiã, præstent hæredib. patronorũ: quibus ingrati actio, sicut ipsis manumissoribus, deferetur, si illi datæ sibi libertatis immemores, nequiciam receperint seruilis ingenij.

III. *Regula. De uno ex plurib. patronis proponitur l. 30. §. quoties. ff. qui & à quib. his uerbis:* Quoties patroni libertum uolunt accusare, utrũ omnium consensus necessarius sit, an uerò et unus possit, uideamus. Et est uerius, si saltem in unum hoc commiserit, ut ingratum eum accusari: sed omniũ consensum necessarium, si sint eiusdem gradus. *De reliquis huiusmodi regulis uide s. cap. 1. quæst. 4.*

III. ADVERSVS QVOS DAtur accusatio proposita?

De filijs libertorũ proponitur l. 4. C. d. tt. cuius uerba uide s. lib. prox. cap. 11. quæst. 2. causa 2. except. 2.

IIII. PER QVOS detur?

Etiam per procuratorem datur. quæ regula approbatur l. 4. ff. de obsequijs à liberis, hisce uerbis: Per procuratorem ingratum libertum posse argui, diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. *Concordat l. 35. §. 1. ff. de procuratorib. his uerbis:* Et patronus liberũ per procuratorẽ, ut

ingratum

ingratū accuſare poteſt: & libertus per procuratorem reſpondere.

V. APVD QVEM competit?

Apud præſidem prouinciæ competit. quæ regula approbatur l. 7. §. mandatis. ff. de iure patronatus, his ſce uerbis: Mandatis Imperatorum cauetur, ut etiam in prouincijs præſides de querelis patronorum ius dicentes, ſecundum delictum admiſſum libertis pœnas irrogent. *Cōcordat l. 2. in prin ff. eod. tt. cuius uerba uide ſ. cap. prox. reg. 11. Item in urbe competit apud præfectū urbi. quæ regula approbatur l. 1. §. ſed & patronos. ff. de officio præfecti urbi. cuius uerba uide ſ. lib. 2. cap. 11. queſt. 2. reg. 4.*

VI. QVID VENIAT, SEV quæ ſit pœna ingrati liberti?

I. *Regula. Extraordinaria pœna pro modo delicti coercetur. quæ regula approbatur l. 7. §. mandatis. ff. de iure patronatus. cuius uerba uide ſ. queſt. prox. concordat l. 1. §. cum patronatus. ff. de officio præfecti urbi. cuius uerba uide ſ. lib. 2. cap. 11. queſtion. 2. reg. 4.*

II. *Regula. De parte bonorum libertum mulctando, & fuſtibus eum cædendo, proponitur d. l. 7. §. fin. his uerbis:* Interdum illæ pœnæ à liberto ingrato exiguntur: uel pars bonorum eius aufertur, & patrono datur: uel fuſtibus cæditur, & ita abſoluitur.

III. *Regula. Sed & ob ingratitudinem in ſeruitutem libertus repetitur. quæ regula approbatur, ſimul & diſtinguitur per ea quæ dicta ſunt ſ. lib. prox. cap. 11. quæſt. 1. cauſa 2.*

DE ACTIONE OPERArum. Cap. VI.

Debet etiam libertus patrono operas, ad eas q; præſtandas patrono competit actio: de qua in hoc Capite dicetur.

I. RATIO HVIVS actionis.

Proponitur l. 2. ff. de operis libertorum, his uerbis: Hoc edictum Prætor proponit coartandæ perſecutionis libertatis cauſa impoſitorū. Animaduertit enim, libertatis cauſa impoſitorum præſtationem ultra modum excreuiſſe, ut premeret atq; oneraret libertinas perſonas. Initiò igitur prætor pollicetur ſe iudicium operarum daturum in libertos & libertas.

II. CAVSA EX QVA Actio propoſita competit.

Si operæ promiſſæ ſunt, uel libertus iurauit ſe eas præſtiturum. quæ cauſa approbatur l. 8. §. quod contingit. ff. de operis libertorū. cuius uerba uide J. queſt. 5. reg. 3. concordat l. 2. in prin. C. eod. tt. cuius uerba uide ſ. cap. 2. cauſa 2. except. 2. Declaratur hæc cauſa deſcriptione operarum: quarum definitio proponitur l. 1. ff. d. tt. his uerbis: Operæ ſunt diurnum officium. *Proprium operarū proponitur l. 9. in prin. ff. d. tt. cuius uerba uide paulo inferius. Cui concordat l. 1. ff. de operis ſeruorum, his uerbis:* Opera in actu conſiſtit, nec antè in rerum natura eſt, quàm ſi is dies uenit quo præſtāda eſt: quēadmodum cum ſtipulamur, quod ex Areſcuſa narum erit. *Diuiſio operarum in officiales & fabriles, nec non differentia utriuſq; ſpeciei proponitur d. l. 9. his uerbis:* Operæ in rerum natura non ſunt. Sed officiales quidem futuræ, nec cuiquam alij deberi poſſunt quā patrono: cum proprietas earum & in edentis perſona, & in eius cui eduntur, conſiſtat. Fabriles autem aliæúe eius generis ſunt, ut à quocūq; cuicūq; ſolui poſsint. Sanè enim ſi in artificio ſint, iubēte patrono, & alij edi poſſunt. *Concordat l. 23. in prin. ff. eod. tt. cuius uerba uide J. ex. 30. repl. 2. dupl. 1. diſtinct. 2. Alia harum ſpecierum differentia proponitur l. 24. ff. eod. tt. cuius uerba uide J. quæſt. 6. reg. 1. Hæc de deſcriptione operarum pro declaratione cauſæ propoſitæ ſint dicta. Planè cauſa propoſita plures recipit exceptiones, quarū prima hæc eſt: Niſi operæ non ſint promiſſæ nec impoſitæ. quæ exceptio approbatur l. 31. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Operis non impoſitis manumiſſus, etiamſi ex ſua uoluntate aliquo tempore præſtiterit, compelli ad præſtandas, quas non promiſit, non poteſt. *Concordat l. 22. §. cum libertus. in fine. ff. eod. tt. cuius uerba uide J. quæſt. prox. in prin. concordat item l. 1. ibi: uidelicet ſi hoc pepigiſſet. ff. de bonis libertorum. cuius uerba uide J. cap. prox. in prin. Secunda exceptio eſt: Niſi is qui ex cauſa fideicōmiſſi manumiſit, operas ſit ſtipulatus. Hæc exceptio approbatur l. 7. §. reſcriptum. ff. d. tt. his uerbis:* Reſcriptum eſt à diuo Hadriano, & deinceps ceſſare operarū perſecutionem aduerſus eum, qui ex cauſa fideicommiſſi ad libertatem perductus eſt. *Concordat l. 29. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Qui ex cauſa fideicommiſſi manumittitur, eſt quidem libertus manumiſſoris, et tam contra tabulas, quā ab inteſtato ad bona eius uenire poteſt quaſi patronus: ſed operas ei imponere non poteſt, nec impoſitas ab eo petere. Sed ſi defunctus filio ſuo legauit ſeruum, & rogauit ut eum manumittat eā mēte, ut plenum ius patroni habeat: defendēdum eſt, poſſe eum operas iure imponere. *Huius exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi filius defuncti ex cauſa fideicommiſſi manumiſit. quæ replicatio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Sed ſi defunctus filio ſuo legauit ſeruū, &c. *Concordat l. 33. in prin. ff. de fideic. libertatib. his uerbis:* Si filius defuncti rogatus fuerit ſeruum ſui patris manumittere: dicendum eſt poſſe eū & contra tabulas habere, & operas imponere. hoc enim potuiſſet, etſi directā libertatem accepiſſet quaſi patroni filius. *Secun-*

da replicatio est: Nisi ita libertas seruo per fideicõmissum relicta sit, ut manumissori operas promittat. *Hæc replicatio reprobatur l. 43. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Cerdonem seruum meum manumitti uolo, ita ut operas hæredi promittat: non cogitur manumissus promittere. Sed etsi promiserit, in eum actio non dabitur. nam iuri publico derogare non potuit, qui fideicommissariam libertatem dedit. *Tertia replicatio est: Nisi libertus sciens sibi exceptionem propositam competere, nihilominus sponte promiserit operas. Hæc replicatio approbatur l. 47. ff. d. tt. his uerbis:* Campanus scribit, non debere prætorem pati damnum, munus, operas imponi ei, qui ex causa fideicommissi manumittatur. Sed si cum sciret posse se id recusare, obligari se passus sit: non inhibendá operarum petitionem, quia donasse uideatur. *Quarta replicatio est: Nisi eius temporis operas stipulatus sit, quo seruum antè manumisit, quàm dies fideicommissariæ libertatis existeret. quæ replicatio approbatur l. 5. C. de operis libertorum, his uerbis:* Mater tua ab eo quem ex causa fideicommissi manumisit, operas impositas petere non potest: nisi eius tantum temporis, quo eum antè manumisit, quàm dies fideicommissariæ libertatis existeret. Sed nisi ei honorem patronis debitum exhibuerit, adi competentem iudicem pro modo admissi uindicaturum. *Hæc de secunda exceptione. Tertia propositæ causæ exceptio est: Nisi seruus ita traditus fuit manumissori, ut ab eo manumittatur. Hæc exceptio approbatur l. 2. C. de operis libertorum, his uerbis:* Manumissionis causa traditus, neque in seruitutẽ reduci à manumissore potest, nec impositas operas præstare cogitur. *Concordat l. 13. in prin. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Si quis hac lege emptus sit ut manumittarur, & ex constitutione diui Marci peruenerit ad libertatem: operæ ei impositæ nullum effectum habebunt. *Quarta exceptio est: Nisi is cui libertatum conseruandarum causa bona addicta sunt, ijs quibus testamento libertas relicta est, operas imposuerit. Hæc exceptio approbatur d. l. 13. §. 1. his uerbis:* Sed nec is cui bona addicta sunt, ex constitutione diui Marci libertatum conseruandarum causa, poterit operas petere, neque ab his qui directas, neque ab his qui fideicommissarias libertates acceperunt: quamuis fideicommissarias qui acceperunt, ipsius liberti efficiantur. Non enim sic fiunt liberti, ut sunt proprij, quos nulla necessitate cogente manumisimus. *Quinta exceptio est: Nisi pactione data, seruus à domino sit manumissus. Hæc exceptio reprobatur l. 3. C. de obsequijs patrono præst. cuius uerba uide s. cap. 4. reg. 2. except. 2. Sexta exceptio est: Nisi libertus suis numis à manumissore emptus sit. Hæc exceptio approbatur l. 8. C. de operis libertorum. cuius uerba uide s. cap. prox. quæst. 1. exc. 3.*

Septima exceptio est: Nisi dominus ab extraneo accepta pecunia seruum manumisit. Hæc exceptio approbatur l. 3. C. d. tt. his uerbis: Qui numis acceptis ab extraneo, seruum suum manumisit, & pro operis pecuniam ab eo accepit: siue fuerant operæ impositæ, siue non, ut indebitam solutam reddere cogitur.

Octaua exceptio est: Nisi nõ libertus, sed seruus operas promisit uel iurauit. Hæc exceptio approbatur l. 7. in prin. ff. de operis libertorum, his uerbis: Vt iurisiurandi obligatio contrahatur, libertum esse oportet qui iurat, & libertatis causa iurare. *Concordat d. l. 7. §. iurare. cuius uerba uide s. exception. 18. Concordat l. 44. in prin. ff. de liberali causa, his uerbis:* Licet dubitatum antea fuit, utrum seruus duntaxat, an libertus iurando patrono obligaretur in his quæ libertatis causa imponuntur: tamen uerius est, non aliter quàm libertum obligari. Ideo autem solet iusiurandum à seruis exigi, ut hi religione adstricti, posteaquam suæ potestatis esse cœpissent, iurandi necessitatem haberent, dummodo in continenti cum manumissus est, aut iuret, aut promittat.

Nona exceptio est: Nisi impubes operas promiserit. Hæc exceptio reprobatur d. l 44. §. fin. his uerbis: In eum qui impubes iurauerit (qui & iurare potuerit) dãda est utilis actio operarum nomine, cum pubes tamen factus erit. Potest tamen & impubes operas dare: ueluti si nomenclator sit, uel histrio. *Concordat l. 7. §. dabitur. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Dabitur & in impuberem, cum adoleuerit, operarum actio: sed interdum, & quamdiu impubes est. Nam huius quoque est ministerium, si fortè uel librarius, uel nomenclator, uel calculator sit, uel histrio, uel alterius uoluptatis artifex.

Decima exceptio est: Nisi pro parte tantum operæ sint promissæ. Hæc exceptio approbatur l. 15. §. 1. ff. de operis libertorum, his uerbis: Neq; promitti, neq; solui, nec deberi, nec peti pro parte poterit opera.

Vndecima exceptio est: Nisi non operas, sed precium uel mercedem operarum patronus sit stipulatus. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur per ea quæ dicta sunt suprà cap. 2. caus. 2. Planè huius exceptionis etiam replicatio hæc est: Nisi pœnam stipulatus sit, si operæ non fuerint præstitæ. hoc enim casu non est inutilis stipulatio, sed tamen non pœna, sed operæ ex ea sunt petendæ. quæ replicatio approbatur l. 39. ff. de operis libertorum. cuius uerba uide suprà capite 4. regul. 16. exception. 3.

Duodecima exceptio est: Nisi seruus patroni sibi, non domino operas dari sit stipulatus. Hæc exceptio approbatur l. 10. in prin. ff. de operis libertorum, his uerbis:

uerbis: Seruus patroni à liberto malè ita stipulatur, Operas mihi dare spondes? Itaque patrono dari stipulandum est.

Decimatertia exceptio est: Nisi patronus alij operas sit stipulatus. Hec exceptio approbatur l. 9. ff. de operis libertorum. cuius uerba uide suprà ea l. quæst. in princip. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi patronus sibi, & uxori suæ operas sit stipulatus. quæ replicatio approbatur l. 44. §. licet. ff. de liberali causa, his uerbis: Licet circa donum, munus, operas etiã uxorũ personas inserere. *Plura de exceptione proposita uide infrà except. 30. replic. 2.*

Decimaquarta exceptio est: Nisi ita sit stipulatus, Operas tuas pictorias centũ hodie dare spõdes? Hec exceptio approbatur l. 24. ibi: & ideo. ff. de operis libertorum. cuius uerba uide 3. quæst. 6. reg. 1.

Decimaquinta exceptio, sumpta ex causa, ob quam libertus operas promisit uel iurauit, reprobatur l. 7. §. 1. ff. de operis libertorum, his uerbis: Quæritur si, quis liberto suo legauerit, Si filio suo iurauerit se decem operarum nomine præstaturum, an obligetur iureiurando? & Iubentius Celsus obligari eum ait, paruiq; referre, quam ob causam de operis libertus iurauerit. Et ego Celso adquiesco.

Decimasexta exceptio est: Nisi nõ libertatis causa operæ promittantur. Hec exceptio approbatur d. l. 7. in princip. cuius uerba uide suprà except 8.

Decimaseptima exceptio est: Nisi ante manumissionem promiserit. Hec exceptio approbatur per ea quæ proposita sunt suprà d. except. 8.

Decimaoctaua exceptio est: Nisi non in ipsa manumissione, sed ex interuallo iuretur uel promittatur. Hec exceptio approbatur l. 44. in prin. ibi: dummodo. ff. de liberali causa. cuius uerba uide suprà d. except. 8. Contradicit d. l. 7. §. iurare. his uerbis: Iurare autem debet post manumissionem, ut obligetur: & siue statim, siue post tempus iurauerit, obligatur.

Decimanona exceptio est: Nisi liberta quæ operas debet, uoluntate patroni nupserit. Hec exceptio approbatur l. 2. C. de obsequijs patrono præstandis, hisce uerbis: Libertæ quæ uoluntate patroni aut iure nuptæ sunt, non coguntur officium patronis suis præstare. *Concordat l. 48. in prin. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Sicut patronus, ita etiã patroni filius, & nepos, & pronepos, qui libertæ nuptijs consensit, operarum exactionem amittit. nam hæc cuius matrimonio consensit, in officio mariti esse debet. *Concordat item l. 11. C. de operis libertorum. cuius uerba uide suprà cap. 2. quæst. 1. causa 6. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi nuptiæ, in quas consensum est, sint iniustæ. quæ replicatio approbatur d. l. 48. §. si autem, his uerbis:* Si autem nuptiæ quibus patronus consensit, nullas habeant uires: operas exigere patronus non prohibetur.

Secunda replicatio est: Nisi nuptiæ sint finitæ. quæ replicatio approbatur l. 4. ff. de operis libertorum, his uerbis: Planè cum nupta esse desierit, operas peti posse omnes consentiunt.

Tertia replicatio est: Nisi non patronus, sed patrona, uel patroni filia, uel neptis nuptijs consenserit, operasq; petat. Hæc replicatio approbatur d. l. 48. in fine, his uerbis: Pattonæ, item filiæ, & nepti & pronepti patroni, quæ libertæ nuptijs consensit, operarum exactio non denegatur: quia his nec ab ea quæ nupta est, indecorè præstantur. *Quarta replicatio est: Nisi non liberta, sed liberti nuptijs patronus consenserit. Hæc replicatio approbatur l. 13. §. etiam. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Etiamsi uxorem habeat libertus, non prohibetur patronus operas exigere.

Quinta replicatio est: Nisi patronus impubes nuptijs libertæ cõsenserit. Hec replicatio approbatur d. l. 13. §. fin. his uerbis: Si impubes sit patronus, uoluntate eius non uidetur liberta nupta, nisi tutoris autoritas accesserit.

Sexta replicatio est: Nisi patronus nuptijs libertæ nõ consenserit. Hec replicatio ipso quidem iure subsistit, uerùm eius duplicatio prima hæc est: Nisi postea nuptias ratas habuerit. quæ duplicatio approbatur d. §. fin. his uerbis: Rati quoque habirio patrono obest in nuptijs libertæ. *Secunda duplicatio est: Nisi patronus iureiurando adegerit libertam ne nubat. quæ duplicatio approbatur per ea quæ proposita sunt s. cap. 2. quæst. 2. causa 1. Septima replicatio est: Nisi unus patronorum tantum consenserit, alter non. per hoc enim alteri qui non consensit, exactio operarum non denegatur. quæ replicatio approbatur l. 28. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Si duorum pluriumue communis liberta unius patroni uoluntate nupserit, alteri patrono ius operarum manet. *Octaua replicatio est: Nisi operæ præteritæ petantur. Hec replicatio approbatur l. 30. §. fin. ff. d. tt. his uerbis:* In libertam quæ uoluntate pattoni nupsit, præteritarum ante nuptias operarum actio datur. *Nona replicatio est: Nisi ipsi patrono liberta nupserit. Hec replicatio reprobatur l. 9. C. de operis libertorum. cuius uerba uide infrà except. proxim. Vicesima exceptio est: Nisi liberta quæ operas promisit, patrono nupserit, uel eius concubina sit facta. Hec exceptio approbatur d. l. 9. his uerbis:* Libertæ tuæ, ducendo eam uxorem, dignitatem auxisti: & ideo non est cogenda operas tibi præstare, cum possis legis beneficio contentus esse, quòd inuito te iustè non possit alij nubere. *Concordat l. 46. ff. eod. tt. his uerbis:* Liberta, si in concubinatu patroni esset, perinde ac si nupta eidem esset, operarum petitionem in eam dari non oportere, constat.

Vicesimaprima exceptio est: Nisi libertus duos uel plures liberos in potestate habeat. Hæc exceptio approbatur l.37. in prin.ff.de operis libertorum, his uerbis: Qui libertinus duos pluresúe à se genitos, natasúe in sua potestate habebit, præter eũ qui artem ludicram fecerit, quiúe operas suas ut cum bestijs pugnaret, locauerit: ne quis eorum operas, doni, muneris, aliudúe quidquam libertatis causa patrono, patronæ, libetisúe eorum, de quibus iurauerit uel promiserit, obligatusúe erit: date, facere, ptæstate debet: etsi non eodem tempore duos in potestate habuerit, uel unum quinquennem: liberabitur operatum obligatione. *Concordat l.7. in fine. C.eod. tt. his uerbis:* Qui duos filios in potestate nel diuersis temporibus habuit: lege Iulia de maritandis otdinibus obligatione operarum liberatur. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi unum tantum, non duos uel plures filios in potestate habeat. hæc replicatio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius duplicatio prima hæc est, Nisi alterum filium amiserit. quæ duplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Etsi nõ eodẽ tempore duos in potestate habuerit, &c. *Cõcordat d.l.7. uerbis iam propositis hisce:* Vel diuersis temporibus, &c. *Concordat item d. l.37.§. amissi, his uerbis:* Amissi antea liberi ad eas operas quæ postea imponuntut, ptosunt, nt Iulianus ait. Sed etsi uno amisso obliget se, deinde altet nascatur: multo magis Pomponius ait amissum huic iungi ut liberetur. *Secunda duplicatio est: Nisi unum quinquennem habeat in potestate. Hæc duplicatio approbatur uerbis d.l.37. in prin. §.propositis hisce:* Vel unum quinquennem, &c. *Secunda replicatio est: Nisi non eodem, sed diuerso tempore duos habuerit in potestate. Hæc replicatio reprobatur per ea quæ iam d. dupl. 2. sunt proposita. Tertia replicatio est: Nisi post mortem liberti alter filius sit natus. Hæc replicatio approbatur d.l.37.§.posthumus, hisce uerbis:* Posthumus liberti hęredes patris sui non liberat: quoniam ptoficisci liberatio à liberto debet, nec quisquam post mortẽ libetari intelligi potest. *Quarta replicatio est: Nisi liberi non sint legitimi. Hæc replicatio approbatur d.l.37.§.penult. his uerbis:* Ex lege autem nati liberi prosunt.

Quinta replicatio est: Nisi alius quàm libertus operarum actione conuentus, proposita exceptione utatur. Hæc replicatio approbatur, simul & distinguitur d.l.37.§.ultim. his uerbis: Etiamsi in persona liberti collata liberatio est, fideiussores quoque libetabuntur ex sententia legis. Quòd si libertus expromissorem dederit, nihil hoc caput ei proderit. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi fideiussor liberti proposita exceptione utatur. quæ duplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Fideiussores quoq; liberabuntur, &c. *Sexta replicatio est: Nisi non ipsi patrono, sed ei qui in patroni est potestate, libertus operas promiserit. quæ replicatio reprobatur d.l.37. §. nihil autem, his uerbis:* Nihil interest utrum ipsi patrono ptomittant, an eis qui in potestate eius sunt. *Septima replicatio est: Nisi libertus creditori patroni delegatus, & ab eo conuentus, proposita exceptione utatur. Hæc replicatio approbatur d. §. nihil, his uerbis:* Sed si creditori suo libertum patronus delegauerit, non potest idem dici. Solutionis enim uicem continet hæc delegario. Potest tamen dici, si in id quod patrono promisit, alij postea delegatus sit, posse eum liberari ex hac lege. nam uetum est, patrono eum expromisisse, quamuis patrono nunc non debeat. Quòd si ab initio delegante patrono libertus ptomiserit, non liberari eum. *Octaua replicatio est: Nisi operæ antequam filij nati sint, præteritæ petantur. Hæc replicatio reprobatur d. l. 37.§.non solum, his uerbis:* Non solum futurarum, sed etiam ptæteritarum operarum liberatio fit. *Nona replicatio est: Nisi iam petitis operis liberi nati sint. Et hæc replicatio reprobatur ibidem, his uerbis:* Iulianns ait, Etiamsi iam petitæ sunt operæ, liberis sublatis, absolutionem faciendam. *Decima replicatio est: Nisi liberto operarum nomine condemnato, liberi sint nati. Hæc replicatio approbatur ibidem, his uerbis:* Sed si iam operarum nomine condemnatus est, non potest liberari: quoniam iam pecuniam debere cœpit. *Hæc de 21. exceptione. Vicesimasecunda exceptio est: Nisi libertus ualetudine impediatur, quo minus operas præstet. Hæc exceptio approbatur l. 15. in prin.ff. de operis libertorum, his uerbis:* Libertus qui post indictionem operarum ualetudine impeditur, quo minus operas ptęstet, non tenetur. nec enim potest uideri per eum stare, quo minus operas præstet. *Concordat l. 23. §.si patroni. ibi: sicut accidit.ff. eod. tt. cuius uerba uide J. except. 26. Item concordat l. 34. ff. eod. tt. his uerbis:* Intetdum & diminutionem, & augmentum, & mutationem tecipere obligationes operarum sciendum est. nam dum languet libertus, patrono operæ quæ iam cedete cœperunt, pereunt. *Vicesimatertia exceptio est: Nisi liberta, quæ operas debet, ad eam dignitatem peruenerit, ut inconueniens sit eam operas præstare. Hæc exceptio approbatur d. l. 34. his uerbis:* Sed si liberta quæ operas promisit, ad eam dignitatem peruenjat, ut inconueniens sit præstate patrono operas: ipso iure hæ intercident. *Vicesimaquarta exceptio est: Nisi liberta quinquagenaria sit. Hæc exceptio approbatur l.35.ff.d.tt.his uerbis:* Liberta maior quinquaginta annis, operas præstare patrono non cogitur. *Vicesimaquinta exceptio est: Nisi libertus militiæ nomen dedit. Hæc exceptio reprobatur l. 43.ff.de.operis libertorum, his uerbis:* Ope-

ris

ris obligatus, militiæ nomē nō sine iniuria patroni dabit. *Vicesimasexta exceptio est: Nisi patroni quib. opæ promissæ sunt, in diuersa loca discesserint. Hæc exceptio approbatur l.23.§.si patroni.ff.d.tt. his uerbis:* Si patroni plures cōsultò in diuersas regiones discesserint, & liberto simul opas indixerint: potest dici diē operarū cedere, sed libertū nō obligari: qa nō p eū, sed p patronos stet, quo minus opę dentur: sicut accidit cū ægrotāti liberto opæ indicuntur. Qđ si diuersarū ciuitatū patroni sint, & in sua quisq; moret: cōsentire debēt in operis ab eo accipiendis. Durū alioqn est, eū q se liberare potest decē diebus operando, simul operis indictis, si in accipiēdo nō cōsentiāt: cōpelli ad pręstandā alteri quinq; oparū æstimationē. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi libertus etiā absentibus patronis possit operas præstare, quæ replicatio approbatur exēplo l.49.ff.eod.tt.his uerbis:* Duorū libertus potest aliquo casu singulis diuersas opas uno tempore in solidū edere: ueluti si librarius sit, & alij patrono librorū scribendorū opas edat, alteri uerò peregrè cū suis pficiscēs, opas custodię domus ei indixerit. nihil enim uetat, dū custodit domū, libros scribere. hoc ita Neratius libris mēbranarū scripsit. *Secunda replicatio est: Nisi uni tātū patrono alibi habitāti libertus operas debeat. tūc enim patronū libertus seq debet ut operas soluat. quæ replicatio approbatur l.20.in fine.cū lege sequēte.ff.de operis libertorū, his uerbis:* Ex pvincia libertū Romā debere uenire ad reddendas opas Proculus ait. Sed q dies interea cesserint, dū Romā uenit, patrono perire: dūmodo patronus tanquā uir bonus ac diligēs pater familiās Romæ moret: uel in prouinciā pficiscatur. Cęterū si uagari p orbē terrarū uelit, non esse iniungendā necessitatē liberto ubiq; eū seq. Opę enim eo loco edi debent, ubi patronus morat: sumptu scilicet & uectura patroni. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi patronus incertis sedibus p orbē terrarū uagetur. quæ duplicatio approbatur uerbis iā propositis hisce:* Cæterū si uagari p orbē terrarū uelit, &c. *Vicesimaseptima exceptio est: Nisi patronus non præstet sumptus operarū, nec uictū et uestitum. Hæc exceptio approbatur uerbis iā propositis hisce:* Sumptu scilicet & uectura patroni. *Cui cōcordat l.50.in fine.ff.eod.tt.his uerbis:* Nō solū libertū, sed etiā quēlibet aliū opas edentē, alendū, aut satis tēporis ad quæstū alimētorū relinquendū: & in omnib. tēpora ad curā corporis necessaria relinquēda. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi libertus habeat unde se alat. quæ replicatio approbatur l.18.cū duab.legib.sequentib.ff.eod.tt.his uerbis:* Suo uictu uestituq; opas pstare debere libertū, Sabinus ad edictū prætoris Vrbani li. V. scribit. Qđ si alere se nō possit, præstāda ei à patrono esse alimēta: aut certè ita exigēdę sunt ab eo opę, ut his quoq; diebus quib. opas edat, satis tēporis ad quæstū faciēdū, unde ali possit, habeat. Qđ nisi fiat, prætorē ipsam patrono denegaturū operarū pręstationē. idq; uerū est: qa unusqsq; qđ spopōdit, suo impēdio dare debet, quādiu id quod debet, in rerum natura est. *Secūda replicatio est: Nisi ijs quoq; dieb. quib. operas edit libertus, satis tēporis ad quæstū faciendū, unde ali possit, habeat. Hæc replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Aut certè ita exigēdæ sunt ab eo opæ, &c. *Cōcordat d.l.50.in fine, uerbis paulo superius propositis hisce:* Aut satis tēporis ad quęstū alimētorū relinquendū. *Tertia replicatio est: Nisi in stipulatione oparū ita conuenerit, ut libertus se alat. Hæc replicatio reprobatur l.33.ff.d.tt.his uerbis:* Imponi opę ita ut ipse libertus se alat, non possunt. *Vicesimaoctaua exceptio est: Nisi bona patroni uēdita sint. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur l.40.ff.de operis libertorū, his uerbis:* Si bona patroni uenierint, oparū quæ post uēditionē præterierint, actio patrono dabitur: et si alere se possit, ante uēditionē præteritarū nō dabitur: quoniā ex antè gesto agit. *Ait Iuriscōsultus:* Quæ post uendirionē pręterierint, actio patrono dabitur. *Hisce uerbis primæ propositæ exceptionis replicatio cōtinetur, hæc scilicet: Nisi dies oparū post uenditionē bonorū cesserit. Secūda replicatio hæc est: Nisi patronus aliunde nō habeat, quo se alat. quæ replicatio constat ex uerbis iā propositis hisce:* Si alere se possit, &c. *Vicesimanona exceptio est: Nisi patronus opas nō petierit. Hæc exceptio approbatur l.22.in prin.ff.de opis libertorū, his uerbis:* Cū patronus opas stipulatus est: tūc scilicet cōmittitur stipulatio, cū pposcerit, nec libertus pręstiterit: nec interest adiecta sint hæc uerba, Cū poposcero, an non sint adiecta. Aliud enim est de operis, aliud de cęteris reb. Cum enim oparū editio nihil aliud sit, quàm officij pstatio: absurdū est credere alio die deberi officiū, quā quo is uolet cui pręstādū est. *Cōcordat l.24.in fine.ff.eod.tt.cuius uerba uide j. qst. 6.reg.1. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi certæ operæ sint promissæ. quæ replicatio approbatur d.l.24.in prin.cuius uerba uide d.reg.1. Tricesima exceptio est: Nisi opæ sint præstitæ uel solutæ. Hæc exceptio ipso qdē iure subsistit, uerū eius replicatio prima hæc est: Nisi pro parte tātū opera sit præstita. Quæ replicatio approbatur l.3.ff.de operis libertorū, his uerbis:* Pars operæ p horas solui nō potest, qa id est officij diurni. Itaq; nec ei liberto, qui sex horis dūtaxat antemeridianis præstò fuisset, liberatio eius diei cōtingit. *Concordat l.15.§.1.ff eod.tt.cuius uerba uide s.exc.10. Secunda replicatio est: Nisi alij quàm patrono opera sit præstita. quę replicatio approbatur l.9.ff.de operis libertorum. cuius uerba uide s. ead. quæst. 2. in prin. Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi uoluntate patroni, uel patrono sibi aut alij, puta Titio stipulante, libertus Titio soluerit. Hæc duplicatio reprobatur l.10. cum duabus legibus sequentibus. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Libertus operatum nomine ita iurando, Patrono aut Lucio Titio,

soluere

ſoluere Lucio Titio non poteſt, ut à patrono liberetur. Nihil autem intereſt extraneus ſit Lucius Titins, an filius: quia aliȩ operæ erunt, quæ Lucio Titio dantur. *Planè admittitur duplicatio propoſita primũ, ſi pecunia pro operis libertatis cauſa promittatur. quæ diſtinctio approbatur ibidem, hiſce uerbis:* Sed ſi libertatis cauſa pecuniam promittat libertus agenti patrono aut Lucio Titio: omnimodo adiectio Titij ualet. *Huic concordat l. 7. §. 1. ff. eod. tt. cuius uerba uide ſ. except. 15.* *Secundò admittitur duplicatio propoſita, ſi fabriles ſeu certæ, non officiales uel incertæ operæ debeantur. quæ diſtinctio approbatur l. 9. in fine. ff. eod. tt. cuius uerba uide ſ. ead. quæſt. 2. in prin. Cui concordat l. 23. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Hæ operæ qnas libertus promittit, multum diſtãt à fabrilibus uel pictorijs operis. Denique ſi libertus faber aut pictor fuerit: quamdiu id artificium exercebit, has operas patrono prȩſtare cogitur. Quare ſicut fabriles operas quis poteſt ſibi aut Titio ſtipulari: ita patronus à liberto operas ſibi aut Sempronio rectè ſtipulatur: & libertus obligatione ſoluetur, ſi tales operas extraneo dederit, quales patronò præſtando liberaretur. *Tertiò admitti uidetur duplicatio propoſita, ſi patronus filio ſuo operas ſtipuletur. Verùm diſtinctio hæc reprobatur l. 11. ff. de operis libertorum. cuius uerba uide paulo ſuperius ead. duplic. in prin.* *Triceſimaprima exceptio eſt: Niſi patronus alij, nõ ſibi uelit operas præſtari. Hæc exceptio approbatur l. 9. ff. de operis libertorum. cuius uerba uide ſ. ead. quæſt. in prin. Planè admittitur exceptio propoſita primùm in operis fabrilibus et certis, d. l. 9. in fine. Secundò admittitur in liberto pantomimo & medico, l. 27. ff. eod. tt. his uerbis:* Si libertus artem pantomimi exerceat, uerũ eſt debere eum non ſolum ipſi patrono, ſed etiam amicorũ ludis gratuitam operam præbere: ſicut eum quoq; libertum qui medicinã exercet, uerum eſt uoluntate patroni gratis curaturũ amicos eius. neque enim oportet patronũ, ut operis liberti ſui utaẽ, aut ludos ſemꝑ facere, aut ȩgrotare. *Plura de ꝓpoſita exceptione uide ſ. cap. 2. quæſt. 1. cauſa. 2. itẽ j. quæſt. prox. Hæc de exceptionib. aduerſus cauſam propoſitæ actionis.*

LII. QVIBVS COMPETIT actio propoſita?

Regulariter alij quàm patrono operarũ actio non datur. Quæ regula approbatur l. 9. ff. de operis libertorum. cuius uerba uide ſ. quæſt. prox. in prin. Eius autem regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi liberi patroni operas liberti paterni petant. Hæc exceptio approbatur, ſimul & diſtinguitur l. 22. §. cum libertus. ff. de operis libertorum, his uerbis: Cum libertus promiſerit patrono operas ſe daturum, neque adiecerit, Liberiſq; eius: cõſtat liberis eius ita demum deberi, ſi patri hȩredes extiterint. Hæredes autẽ extitiſſe liberos parenti ita demum prodeſſe ad operarũ petitionem Iuliano placet, ſi non per aliũ hæredes extiterint. Itaq; ſi qs exhæredato emãcipato filio ſeruũ eius hæredem inſtituerit, & per eum ſetuum hȩres extiterit filius: repelli eum ab operarũ petitione debere, perinde ac repelleret patronus qui opas non impoſuiſſet: nel qnas impoſuit, reuẽdidiſſet. *Huius exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi liberi defuncto patrono hæredes non exiſtant. quæ replicatio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Conſtat liberis eius ità demũ deberi, ſi patri hæredes extiterint. *Huius replicationis duplicatio prima hæc eſt: Niſi patronus ſibi liberiſq; ſuis operas ſit ſtipulatus. tunc enim liberis etiam non hæredibus patri exiſtentibus actio propoſita cõpetit. quæ duplicatio elicitur ex uerbis iam propoſitis hiſce:* Cũ libertus promiſerit patrono opetas ſe daturũ, neq; adiecerit, Liberiſq; eius: conſtat, &c. *Cõcordat l. 29. ff. eod. tt. his uerbis:* Si operarũ iudicio actũ fuerit cũ liberto, & patronus deceſſerit: conuenit tranſlationem hȩredi extraneo non eſſe dãdam. Filio autem etſi hȩres non exiſtat, & lis conteſtata non fuerit, tamẽ omnimodo competere, niſi exhȩredatus ſit. *Huius duplicationis triplicatio hæc eſt: Niſi filius à patre ſit exhæredatus. tunc enim nec ſtipulatio illi prodeſt. quæ triplicatio approbari uidetur uerbis iam propoſitis hiſce:* Niſi exhæredatus ſit. *Secunda propoſitæ exceptionis replicatio eſt: Niſi liberi non per ſe, ſed per alium patri hæredes exiſtant. Hæc replicatio approbatur uerbis d. §. cum libertus, paulo ſuperius propoſitis hiſce:* Hæredes autem extitiſſe liberos parenti, ita demum prodeſſe ad operarũ petitionẽ Iuliano placet, ſi nõ per alium hȩredes extiterint, &c. *Tertia replicatio eſt: Niſi liberi non fuerint in poteſtate patris morientis. Hæc replicatio reprobatur l. 7. §. fin. ff. de operis libertorũ, his uerbis:* Parui refert in poteſtate fuerint liberi, an uerò emancipati. *Quarta replicatio eſt: Niſi liberi patroni dij in adoptionem ſint dati. Et hæc replicatio reprobatur d. §. fin. his uerbis:* Si etſi in adoptionem datum hæredẽ ſcripſerit patronus, magis eſt ut operȩ ei debeantur. *Quinta replicatio eſt: Niſi patronæ, non patroni liberi ſint. Et hæc replicatio reprobatur d. §. fin. his uerbis:* Nec patronæ liberi ſubmouentur ab operarum petitione. *Sexta replicatio eſt: Niſi liberi poſt mortẽ patroni ſint nati. Hæc replicatio reprobatur l. 5. ff. de operis libertor. his uerbis:* Si quis operas ſit ſtipulatus ſibi liberiſq; ſuis, etiam ad poſthumos peruenit ſtipulatio. *Septima replicatio eſt: Niſi cũ duobus patronis operæ deberentur, unus ex ijs mortuus ſit, relictis liberis, altero ſuperſtite. Hæc replicatio reprobatur l. 4. ff. d. tt. his uerbis:* A' duobus manumiſſus, utrique operas promiſerat: altero ex his mortuo, nihil eſt quare nõ filio eius (quamuis ſuperſtite altero) operarum

detur

detur petitio. Nec hoc quidquam commune habet cum hæreditate, aut bonorum possessione. perinde enim opera à libertis, ac pecunia credita petitur. Hæc ita Aristo scripsit, cuius sententiá puto uerá. Nã etiam præteritarum operarum actionem dari hęredi extraneo sine metu exceptionis placet. Dabitur igitur & uiuo altero patrono. *Octaua replicatio est: Nisi libertus uni ex liberis sit adsignatus. hoc enim casu uidetur cæteris operarum petitio deneganda. uerùm replicatio hæc reprobatur l.51 ff. de operis libertorum, his uerbis:* Interdum operarum manet petitio; etiamsi ius patroni non sit: ut euenit in fratribus eius cui adsignat⁹ est libertus, aut nepote alterius patroni, extante alterius patroni filio. *Nona replicatio est: Nisi ex uno patrono filius, ex altero nepos extet. hoc enim casu uidetur quod nepos in actione proposita per filium alterius excludatur. uerùm replicatio hæc reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Aut nepote alterius patroni extante, alterins patroni filio. *Hæc de prima propositæ regulæ exceptione, eiusq; replicationibus sint dicta. Secunda exceptio est: Nisi heredes patroni operas petant. hæc exceptio ipso quidem iure reprobatur l.6.C. de operis libertorum, his uerbis:* Liberti libertęq; defunctorum operas neq; extraneis hęredibus, neq; maritis patronarũ debent. *Planè admittitur primùm in operis fabrilibus seu certis l. 6. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Fabriles operæ cæteræque quæ quasi in pecuniæ præstatione consistunt, ad hęredem transeunt: officiales uerò non transeunt. *Secundò admittitur in operis præteritis l.4. in fine. ff eod. tt. cuius uerba uide suprà except. proxim. replicat. 7. Tertiò admitti uidetur exceptio proposita, si iudicium operarum uiuo patrono cœptum sit. uerùm hæc distinctio reprobatur l.29. ff. eod. tt. cuius uerba uide suprà except. prox. repl.2. dupl.1. Tertia exceptio est: Nisi maritus patronæ operas petat. Et hæc exceptio reprobatur l.8. C. de operis libertorum. cuius uerba uide suprà excep. prox. in prin.*

IIII. ADVERSVS QVOS actio proposita competit.

I. Regula. *De fideiussoribus liberti proponitur l. 8. §. fin. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Pro liberto iurante fideiubere quemuis posse placet. *Concordat l.44. ff. eod. tt. his uerbis:* Si libertus morá in operis fecerit, fideiussor tenetur, licet mora fideiussoris nulla existat. In homine autem debito fideiussor etiam ex sua mora in obligatione retinetur.

II. Regula. *De eo qui libertum occultant, proponitur l. ult. C. de operis libertorum, his uerbis:* In redhibitione operarum maneat pœna in eũ, qui libertum alienum recipiẽdum esse duxerit. *Concordat l. unica. §. fin. C. de colonis Illyricanis, cuius uerba uide suprà lib. prox. cap. 14. reg. 2.*

V. QVID VENIAT IN operarum actione.

I. Regula. *Quæ & quales operæ præstandæ sint, definitur l.16. §. fin. cum lege sequente. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Tales patrono operæ dantur, quales ex ætate, dignitate, ualetudine, necessitate, proposito, cęterisq; eiusdem generis in utraq; persona ęstimari debent. Nec audiẽdus est patronus, si poscat operas quas uel ętas recuset, uel infirmitas corporis nõ patiatur, uel quibus institutũ uel propositum uitę minuatur. *Concordat l.38. ff. eod. tt. his uerbis:* Hæ demum impositæ operæ intelliguntur, quæ sine turpitudine præstari possunt, & sine periculo uitę. Nec enim si meretrix manumissa fuerit, easdem operas patrono pręstare debet, quãuis adhuc corpore quęstũ faciat. Nec harenarius manumissus tales operas: quia istę sine periculo uitæ præstari nõ possunt. Si tamẽ libertus artificiũ exerceat: eius quoq; operas petrono pręstare debebit, etsi post manumissionem id didicerit. Quòd si artificiũ exercere desierit: tales opęras edere debebit, quę nõ contra dignitatem eius fuerint: ueluti ut cũ patrono moretur, peregrè proficiscatur, negocium eius exerceat. *Cõcordat item l.50. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Neratius ait, operarũ editionem pendere ex æstimatione edentis. nam dignitati, facultatibus, cõsuetudini, artificio eius cõuenientes edendas. *Concordat item l.26. ff. eod. tt. his uerbis:* Medicus patron⁹ quòd putaret, si liberti sui medicinam nõ facerent, multo plures implorantes se habiturũ: postulabat ut sequerentur se, neq; opus facerẽt: id ius est, nec ne? Alfenus respõdit, ius esse: dummodo liberas operas ab his exigeret, hoc est, ut adquiescere eos meridiano tẽpore, et ualetudinis et honestatis suę rationem habere sineret. Itẽ rogaui, si has operas liberti dare nolint, quãti oporteret æstimari? respondit, quantum ex illorum operis fructus, non quãtũ ex incommodo illis dando, si prohiberet eos medicinã facere, cõmodi patronus cõsecuturus esset. *Cõcordat item l.16. in prin. ff. eod. tt. cuius uerba uide 3. reg. prox.*

II. Regula. *Artificij quod libertus exercet, operas patrono præstabit. quæ regula approbatur l. 23. in prin. ff. de operis libertor. cuius uerba uide s. quæst. 2. exc. 30. repl. 2. dupl. 1. distin. 2. Concordat l.38. ibi: si tamẽ. ff. eod. tt. cuius uerba uide s. reg. prox. Huius regulæ exceptio uidetur esse talis: Nisi artificiũ post manumissionẽ demũ libertus didicerit. Hæc exceptio reprobatur d. uers. si tamẽ. Cui cõcordat l.16. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Eius artificij qđ post manumissionẽ didicerat libert⁹, operas debebit pręstare, si hę sint, quę quandocũq; honestè & sine periculo uitę pręstãt, nec semp hę quę manumissionis tẽpore pręstari debuerint.

Sed

Sed ſi turpes operas poſtea exercere cœperit, prǽſtare debebit eas, quas manumiſsionis tempore præſtabat.

III. Regula. *Pars operæ peti non poteſt. quæ regula approbatur l. 15. §. 1. ff. de operis libertorum. cuius uerba uide ſ. quæſt. 2. except. 10. Huius regulæ exceptio hæc eſt: Niſi pluribus opera debeatur. tunc enim quilibet partē operæ ſibi debitam petere poteſt. quæ exceptio approbatur l. 8. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Si quando duobus patronis iurauerit operas ſe daturum: Labeoni placet, et deberi & peti poſſe partem operæ: cū ſemper præterita opera, quæ iam dari nō poſſit, petatur: quod cōtingit, ſi uel ipſis patronis iuretur, uel promittatur, uel communi ſeruo eorum, uel cum plures hæredes uni patrono exiſtant. *Huius exceptionis replicatio hæc eſt: Niſi pluribus, non una, ſed plures operæ debeantur. tunc enim non ſinguli in ſingulis operis partem habent, ſed numero inter eos fit diuiſio. quæ replicatio approbatur d. l. 15. §. ideo, his uerbis:* Papinianus ait: Si nō una, ſed plures operę ſint, & plures hæredes exiſtāt patrono qui operas ſtipulatus eſt: uerum eſt, obligationem operarum numero diuidi. Deniq; Celſus libro XII. ſcribit: Si communis libertus patronis duobus operas mille daturum ſe iurauerit, aut communis eorum ſeruo promiſerit: quinquagenos potius deberi, quā ſingularum operarum dimidias. *Concordat l. 54. §. operarū. ff. de uerb. obligat. cuius uerba cū ſimilibus uide in Comment. de uerb. obligat. cap. 8. reg. 17.*

IIII. Regula. *Si patronus deceſſerit pluribus liberis ex inæqualibus partibus hæredibus relictis: pro æqualibus, non pro hæreditarijs partibus operarum actio illis datur. quæ regula approbatur l. 7. §. ſi liberi. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Si liberi patroni ex inæqualibus partibus eſſent inſtituti, utrum pro parte dimidia, an pro hęreditarijs habeant operarū actionem? Et puto uerius, liberos pro æqualibus partibus habituros actionem.

V. Regula. *Si operas promiſit libertus, Quot patronus arbitratus fuerit: de arbitrio boni uiri & æquo intelligendum eſt. quæ regula approbatur l. 30. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Si libertus ita iurauerit, dare ſe tot operas, quot patronus arbitratus ſit: non aliter ratum eſt arbitrium patroni, quàm ſi ęquum arbitratus ſit. Et ferè ea mens eſt perſonā arbitrio ſubſtituētium: ut quia ſperent eam rectè arbitraturam, id faciant, nō quia uel immodicè obligati uelint.

VI. Regula. *De temporis ſpacio ad curam corporis neceſſario liberto relinquendo proponitur l. 22. §. fin. ff. de operis libertorum, his uerbis:* In omnibus operis præcipuè obſeruandum eſt, ut temporis ſpacia quę ad curam corporis neceſſaria ſunt, liberto relinquantur. *Concordat l. 26. ibi: hoc eſt, ut adquieſcere. ff. eod. tit. cuius uerba uide ſ. quæſt. ead. reg. 1. Item concordat l. 50. §. fin. ff. eod. tit. cuius uerba uide ſ. quæſt. 2. excep. 27.*

VII. Regula. *Operæ non præſtitæ æſtimatio debetur. quæ regula approbatur l. 7. in prin. C. de operis libertorum. cuius uerba uide ſ. cap. 2. quæſt. 1. cauſa 2. except. 6. Quanti autem æſtimanda ſit opera non præſtita, definitur l. 26. §. fin. ff. de operis libertorum. cuius uerba uide ſ. reg. 1. item definitur l. 39. in fin. ff. eod. tit. cuius uerba uide ſ. cap. 4. reg. 16. except. 3.*

VIII. Regula. *Si libertus pecuniam promiſit pœnæ nomine operis non præſtitis: non pecunia petenda conditione exiſtente, ſed operæ aut operarum æſtimatio. quæ regula approbatur d. l. 39.*

IX. Regula. *Si patronus liberto operas reuendidit, uel precium pro ijs pactus eſt: illud precium exigere non prohibetur. quæ regula approbatur l. 4. C. de operis libertorum, his uerbis:* Si quam pecuniam tibi à liberto ex uenditione operarum deberi probaueris, reſtitui tibi à liberto tuo præſes iubebit. Ex hoc enim liberam teſtamenti factionem libertus habet: modò ſi non onerandæ libertatis gratia emiſſam cautionem probabitur. *Ait Imperator:* Ex hoc enim liberam teſtamenti factionem libertus habet. *De hoc uide ſ. cap. 8. quæſt. 1. except. 15. Ait inſuper Imperator:* Modò ſi non onerandæ libertatis gratia emiſſam cautionem probabitur. *Exceptio eſt propoſitæ regulæ, de qua exceptione dictum eſt ſ. cap. 4. reg. 16 Planè propoſitæ regulæ uidetur contradicere l. 2. C. eod. tit. his uerbis:* Solet inter patronos & libertos conueniri, ut pro operis aliquid præſtetur: licet precium peti nō poſſit. *Sed hæc uerba intellige de iure patronatus amittendo. hoc enim petito pro operis precio amittitur, ut oſtenſum ſ. cap. 2. cauſa 2. Dic ergo: Licet precium peti non poſſit, id eſt, ut ius patronatus maneat integrū: eo autem amiſſo, nihilominus precium poteſt peti, ut iam eſt oſtenſum.*

VI. QVANDO OPERARUM ACTIO COMPETIT?

I. Regula. *Non niſi finito die, quo opera erat præſtanda, actio competit. quæ regula approbatur l. 3. in prin. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Operas ſtipulatus, ante peractum diem operam eius diei petere non poteſt. *Concordat l. 8. ibi: cū ſemper. ff. eod. tit. cuius uerba uide ſuprà quæſt. prox. reg. 3. except. 1. Concordat item l. 13. §. iudicium. ff. eod. tit. his uerbis:* Iudicium de operis tunc locum habet, cum operæ pręterierint. Pręterire autem non poſſunt, antequam incipiant cedere: & incipiunt, poſteaquam fuerint indictæ. *Concordat item l. 24. ff. eod. tit. his uerbis:* Quoties certæ ſpecies operarum in ſtipulationem deducuntur, ueluti pictoriæ & fabriles: peti quidem nō poſſunt, niſi præteritæ: quia etſi non uerbis, attamen reipſa ineſt obligationi tractus temporis:

ſicuti

ficuti enim Ephesi dari stipulamur, dies cõtinetur. Et ideo inutilis est hæc stipulatio, Operas tuas pictorias centum hodie dare spondes? cedunt tamen operę ex die interpositæ stipulationis. Sed operę quas patronus à liberto postulat, confestim non cedunt: quia id actũ inter eos uidetur, ne antè cederent quàm indictę fuissent: scilicet, quia ex cõmodo patroni libertus operas edere debet: quod in fabro uel pictore dici non conuenit. *Hisce uerbis postremis non solum approbatur regula proposita, sed etiam declaratur eo quòd dies, quo operarum obligatio cedit, exprimitur: scilicet, in certis quidem operis statim ex die interpositæ stipulationis: in incertis uerò seu officialib. ex die quo patronus eas indixerit, id est postulauerit seu petierit à liberto. Cui concordat l. 22. in prin. ff. eod. tit. cuius uerba uide s. quæst. 2. except. 19.*

II. *Regula. Si impubes sit libertus, operarum actio non nisi post pubertatem eius cõpetit. quæ regula approbatur, simul & distinguitur per ea quæ proposita sunt s. quæst. 2. except. 9.*

VII. *Forma iuramenti operarum proponitur l. 7. §. iurare. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Iurare autem debet, operas, donũ, munus, se pręstaturum. Operas qualescũq;, quæ modò probè iure licito imponuntur. *Concordat l. 44. §. licet. ff. de liberali causa. cuius uerba uide s. quæst. 2. except. 23.*

DE SVCCESSIONE PAtroni in bona liberti defuncti. Cap. VII.

INter iura patronatus non postremum locum obtinet id, quo patronus liberto defuncto succedit: de quo in hoc & sequentib. capitibus dicetur.

I. *Ratio & origo huius successionis proponitur l. 1. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Hoc edictum à prætore propositum est, honoris quem liberti patronis habere debent, moderandi gratia. Nanq; (ut Seruius scripsit) antea soliti fuerunt à libertis durissimas res exigere, scilicet ad remunerandum tam grande beneficium, quod in libertos cõfertur, cum ex seruitute ad ciuitatem Romanam perducuntur. Et quidẽ primus prætor Rutilius edixit se amplius non daturũ patrono, quàm operarum & societatis actionẽ (uidelicet si hoc pepigisset) ut nisi ei obsequium pręstaret libertus, in societatẽ admitteretur patronus. Posteriores prętores certæ partis bonorum possessionem pollicebantur. Videlicet enim imago societatis induxit eiusdem partis præstationem, ut quod uiuus solebat societatis nomine præstare, id post mortem præstaret.

II. CAVSA PROPOSITAE successionis, eiusq; exceptiones.

Regulariter quidem mortuo liberto, in bona eius succedit patronus. Quæ regula approbatur l. 17. ff. de bonis libertorum, his uerbis: Liberto sine liberis mortuo, in primis patronus & patrona bonorum possessionem accipere possunt, & quidem simul. Sed etsi patrono & patrona mortuis, proximi sunt aliqui, simul admittentur. *Concordat Inst. de successione libertorum. in prin. his uerbis:* Ita demum lex XII. Tabul. ad hæreditatem liberti uocabat patronum, si intestatus mortuus esset libertus, hærede suo nullo relicto. *Cõcordat item l. 3. C. de fideicommissis, hisce uerbis:* Cũ secundum uoluntatem defunctæ Chrysidem puellã ab hæredibus manumissam, eamq;, priusquã ei restitueretur hæreditas, intestato uita functam proponas, ad manumissores eius successio pertinet: qui si adierint eius hæreditatem, confusis actionibus fideicommisso sunt liberati. *Planè proposita regula plures recipit exceptiones hic ordine proponendas.*

I. EXCEPTIO: *Nisi defunctus libertus liberos reliquerit. Quæ exceptio approbatur lege* XII. *Tabul. ut patet ex uerbis Inst. iam propositis hisce:* Hærede suo nullo relicto. *Cui concordat Inst. d. tit. §. 1. his uerbis:* Itaque intestato mortuo liberto, si is suum hęredem reliquisset, patrono nihil in bonis eius iuris erat. *Cõcordat Inst. d. tit. §. prodesse, his uerbis:* Prodesse autẽ liberto solebãt ad excludendum patronũ naturales liberi, non solũ quos in potestate mortis tempore habebat, sed etiam emãcipati, & in adoptionem dati: si modò ex aliqua parte scripti hæredes erant, aut præteriti cõtra tabulas bonorũ possessionẽ ex edicto prętorio petierãt. nã exhęredati nullo modo repellebant patronũ. *Cõcordat item Inst. d. tit. § sed nostra. ibi: sin autẽ intestati. cuius uerba uide s. repl. 13. Cõcordat itẽ l. 3. in prin. ff. de suis hæredibus, his uerbis:* Intestato liberto mortuo, primùm suis deferri hæreditatem uerũ est. Si hi non fuerint, tunc patrono. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi defunctus libertus nõ naturales, sed adoptiuos liberos reliquerit. Hæc replicatio approbatur Inst. de successione libertorum. §. 1. his uerbis:* Si quidem ex naturalibus liberis aliquem suum hæredẽ reliquisset, nulla uidebatur querela. Si uerò adoptiuus filius fuisset, apertè iniquũ erat nihil iuris patrono superesse. Qua de causa postea prętoris edicto hæc iuris iniquitas emẽdata est. Siue enim faciebat testamẽtum libertus, iubebatur ita testari, ut patrono partem dimidiã bonorum suorum relinqueret: et si aut nihil, aut minus parte dimidia reliquerat, dabatur patrono contra tabulas testamẽti

partis dimidię bonorum poſſeſsio. Siue inteſtatus moriebatur ſuo hærede relicto filio adoptiuo: dabatur æquè patrono cõtra hũc ſuũ hæredem partis dimidiæ bonorũ poſſeſsio. *Secunda replicatio eſt: Niſi non in poteſtate ſua cõſtitutos, ſed emãcipatos liberos libertus reliquerit. Hæc replicatio reprobatur Inſt. d. tt. §. prodeſſe. cuius uerba uide paulo ſuperius ead. except. in prin.* *Tertia replicatio eſt: Niſi liberos reliquerit libertus alij in adoptionem datos. Hæc replicatio reprobatur itidem d. §. prodeſſe. Quarta replicatio eſt: Niſi liberi quos libertus reliquit, ab eo ſint exhæredati uel præteriti, ita ut non poſſint de inofficioſo querelã inſtituere. Hæc replicatio approbatur d. §. prodeſſe. Cõcordat Inſt. eod. tt. §. ſin autem ſine liberis. ibi: uel habentes eos exhæredauerint. cuius uerba uide J. quæſt. 4. reg. 1. except. 2. Huius replicationis duplicatio hæc eſt: Niſi filius exhæredatus, per ſeruum hæres exiſtat. Hæc duplicatio approbatur l. 21. §. penult. ff. de iure patronatus, his uerbis:* Naturales liberi liberti exhæredati facti, alio ex parte hærede inſtituto, ſi per ſeruum ex alia parte parenti ſucceſſerint: obijciũtur patrono. *Quinta replicatio eſt: Niſi filius liberti ex modica tantum parte hæres ſit inſtitutus. Hæc replicatio reprobatur l. 6. in prin. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Etſi ex modica parte inſtituti ſunt liberi liberti, bonorũ poſſeſsionẽ cõtra tabulas patronus petere nõ poteſt. nã & Marcellus lib. IX. Digeſt. ſcripſit: Ex parte quãtulacunq; hęredẽ inſtitutũ liberti filiũ patronum expellere. *Sexta replicatio eſt: Niſi filio liberti ſub cõditione hærede inſtituto, cõditio defecerit. Hæc replicatio approbatur, ſimul & diſtinguitur l. 20. §. ſi libertinus. ff. de bonis libertorũ, his uerbis:* Si libertinus filiũ emancipatũ ſub conditione hæredem inſtituerit, & deficiente conditione ſubſtitutus adierit: quæro, utri ñ patrono aduerſus ſubſtitutum in partẽ debitã prætor, an emãcipato filio in totam hæreditatẽ ſuccurrere debeat? Iulianus reſpondit: Cũ pater filiũ ſub conditione primo gradu hæredem inſtituit, ſi deficiente conditione ſub qua filius inſtitutus eſt hæres, ad ſecundũ gradũ hæreditas pertinet, uel adhuc pendente conditione filius deceſſerit: patrono partis debitæ bonorum poſſeſsionẽ aduerſus ſubſtitutũ cõpetere. Ideq; eſt, etſi filius nõ petierit bonorum poſſeſsionem tempore excluſus, uel repudiauerit. Si uerò deficiente conditione hæreditas ad filiũ pertineat, emancipatũ potius tuebitur prætor aduerſus ſubſtitutum. Exiſtimo autem quoties ſub conditione hæres filius ſcribitur, aliàs neceſſariam eſſe exhæredationem à ſubſtitutis, aliàs ſuperuacuam. Nam ſi id genus conditionis fuerit, quæ in poteſtate filij eſſet, ueluti cũ teſtamentum fecerit: puto etiam omiſſa conditione filium locum ſubſtitutis facere. Si uerò cõditio nõ fuerit in poteſtate filij, ueluti, Si Titius cõſul factus fuerit: tunc ſubſtitutus nõ admittitur, niſi filius ab eo nominatim exhæredatus fuerit. *Huius replicationis duplicatio hæc eſt: Niſi conditio, ſub qua filius ſuus inſtitutus, in poteſtate eius non fuerit. quæ duplicatio approbatur, ſimul & diſtinguitur uerbis iam propoſitis hiſce:* Si uerò conditio non fuerit in poteſtate filij, &c. *De qua re uide plura J. in hæredum inſtitutionibus.* *Septima replicatio eſt: Niſi filius liberti ſub conditione hæres inſtitutus, pendente conditione deceſſerit. quæ replicatio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Vel adhuc pendente conditione filius deceſſerit, &c. *Octaua replicatio eſt: Niſi filius tempore petendæ bonorum poſſeſsionis fuerit excluſus. Et hæc replicatio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Idemq; eſt etſi filius non petierit bonorum poſſeſsionem tempore excluſus, uel repudiauerit. *Nona replicatio eſt: Niſi filius liberti hæreditatem repudiauerit. Hæc replicatio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Vel repudiauerit. *Cui concordat d. l. 20. §. fin. his uerbis:* Cum filius hæreditatem liberti patris omiſerit, & cohęres eius totius hæreditatis onus ſuſcepit: danda erit patrono bonorum poſſeſſio. utroque enim caſu non filio, ſed extraneo pars eripitur. *Ait Iuriſconſultus:* Vtroque caſu. *Scilicet, tam hoc quàm alio, quo filius compulſus hæreditatem adierit & reſtituerit, de quo J. repl. proxim. Concordat item l. 38. §. fin. ff. eod. tt. de bonis libertorum, his uerbis:* Si filius liberti patris ſui hęreditatem omiſerit, hoc patrono proficiet. *Concordat item l. 21. §. fin. ff. de iure patronatus, his uerbis:* Liberti filius hæres inſtitutus, ſi bona repudiauerit, patronum non excludit. *Item concordat l. 6. §. ſi filius. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Si filius liberti hæres ab eo inſtitutus abſtinuerit: quamuis nomine ſit hæres, patronus admittitur. Sed etſi per in integrum reſtitutionem is qui miſtus eſt paternæ hæreditati, uel qui adijt hæreditatem, abſtinuerit ſe: poterit quis patronum admittere. *Concordat item l. 1. §. ſi nemo. ff. ad S. C. Tertyllianum, his uerbis:* Si nemo filiorum eorum, quibus ſimul legitima hæreditas defertur, uolet ad ſe eam hæreditatem pertinere: ius antiquum eſt. Hoc ideo dicitur, ut quamdiu uel unus filius uult legitimam hæreditatem ad ſe pertinere, ius uetus locum non habeat. Itaque ſi ex duobus alter adierit, alter repudiauerit hæreditatem, ei portio adcreſcet: & ſi fortè ſit filius & patronus: repudiante filio, patrono defertur. *Huius replicationis duplicatio prima hæc eſt: Niſi uno filiorum liberti repudiante, alius filius hæreditatem agnoſcat. Hæc duplicatio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Hoc ideo dicitur, ut quamdiu

diu uel unus filius, &c. *Secunda duplicatio eſt: Niſi filius qui ſe hæreditate abſtinet, antea ſe hæreditati miſcuerit. Hæc duplicatio ipſo quidē iure ſubſiſtit, uerùm eius triplicatio prima hæc eſt: Niſi poſtea in integrum ſit reſtitutus. quæ triplicatio approbatur d. l. 2. §. ſi quis, hiſce uerbis:* Si quis adita matris hæreditate, per in integrum reſtitutionē fuerit abſtentus: an ius antiquum poſsit locū habere? uetba admittūt, ut poſsit. Si uolet ad ſe (inquit) eam hæreditatem pertinere. Nam & hic non uult, etſi aliquando uoluit. Et dico poſſe ius antiquum locum habere. *Concordat l. 6. §. ſi filius. ff. de bonis libertorum. cuius uerba uide paulo ſuperius. Secunda triplicatio eſt: Niſi filius coactus à prætore, adierit. Hæc triplicatio approbatur l. 20. §. ſi libertus. ff. de bonis libertorum. cuius uerba uide ĵ. repl. prox. Decima replicatio eſt: Niſi filius liberti hæreditatem patris ex fideicommiſſo reſtituerit. Hæc replicatio approbatur d. §. ſi libertus, his uerbis:* Si libertus filium emancipatum hæredem inſtituerit, eiusq́; fidei commiſerit, ùt totam hæreditatem Sempronio reſtitueret, & filius cum ſuſpectam ſibi hæreditatem dicetet, iuſſu prætoris adierit eam, & Sempronio reſtituerit: non iniquè patrono bonorum poſſeſsio partis debitæ dabitur, perinde ac ſi non filius, ſed is cui hæreditas reſtituta eſt, liberto hæres extitiſſet. *Vndecima replicatio eſt: Niſi filius ſubiectus dicatur. Hæc replicatio approbatur, ſimul & diſtinguitur l. 42. §. cum filius. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Cum filius liberti impubes, qui ſubiectus dicitur, ex prima parte bonorum poſſeſsionem accipiat: an patronus defuncti poſſeſsionem accipere poſſit, quæſitum eſt? Et ſine dubio qui ſequentis gradus ſunt, non admittuntur interim. Cum enim præcedit alia poſſeſsio, qui ſequitur, accipere nō poteſt. Planè ſi contra eum qui ſubiectus dicitur, fuerit iudicatū, data non intelligitur. Sed & in patrono pendente controuerſia idem erit dicendū. Planè quod ad patroni quoq; perſonam pertinet, differri controuerſia debebit.

Duodecima replicatio eſt: Niſi filius liberti unà cū patre perierit, ut ignoretur uter utri ſupuixerit. Hæc replicatio approbatur l. 10. §. ſi cum filio. ff. de rebus dubijs. cuius uerba uide ĵ. lib. 7. cap. 9. reg. 13. exc. 1.

Decimatertia replicatio eſt: Niſi pauciores liberos quàm tres libertus diues reliquerit hæredes. Hæc replicatio approbatur lege Papia Inſt. de ſucceſsione libertorum. §. poſtea, his uerbis: Lege Papia adaucta ſunt iura patronorum, qui locupletiores libertos habebant. Cautum eſt enim ut ex bonis eius qui ſeſtertiûm centum millium patrimonium reliquerat, & paunciores quàm tres liberos habebat: ſiue is teſtamento facto, ſiue inteſtatus mortuus erat, uirilis pars patrono deberetur. Itaq; cum unū quidem filium filiàmue hæredem reliquerat libertus: perinde pars dimidia debebatur patrono, ac ſi is ſine ullo filio filiàue inteſtatus deceſsiſſet. Cum uerò duos duasúe hęredes reliquerat, tertia pars debebatur patrono. Si tres reliquerat, repellebatur patronus. *Planè replicatio propoſita iure nouo reprobatur dicta lege Papia ſublata Inſt. d. tt. §. ſed noſtra, his uerbis:* Sed noſtra conſtitutio, quá pro omni natione Græca lingua compendioſo tractatu habito cōpoſuimus, ita huiuſmodi cauſam definiuit: ut ſiquidem libertus uel liberta minores centenarijs ſint, id eſt, minus centū aureis habeant ſubſtantiā (ſic enī legis Papię ſummā intetpretati ſumus, ut pro mille ſeſtertijs unus aureus computetur) nullū locū habeat patrònus in eorū ſucceſsione: ſi tñ teſtamentū fecerint. Sin aūt inteſtati deceſſerint, nullo liberorum relicto: tunc pattonatus ius, quod erat ex lege XII. Tabul. integrum reſeruauit. Cū uerò maiores centenarijs ſint, ſi hæredes uel bonorum poſſeſſores liberos habeant ſiue unum, ſiue plures cuiuſcunque ſexus uel gradus, ad eos ſucceſsiones parentū deduximus, patronis omnib. modis unà cum ſua progenie ſemotis. *Ait Imp.* Sed noſtra conſtitutio. *Hæc conſtitutio nō extat. Hæc de prima exceptione.*

II. EXCEPTIO: *Niſi libertus defunctus minor centenario ſit. Hæc exceptio approbatur, declaratur & diſtinguitur uerbis iam propoſitis hiſce:* Si quidem libertus uel liberta minores cētenarijs ſint, id eſt, minus çentū aureis habeant ſubſtantiam (ſic enim legis Papiæ ſummam interpretati ſumus, ut pro mille ſeſtertijs unus aureus computetur) nullū locum habeat patronus in eorum ſucceſsione: ſi tamen teſtamentum fecerint. *Huius exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi libertus inteſtatus deceſſerit. quæ replicatio cōſtat ex uerbis iam propoſitis hiſce:* Si tamen teſtamentum fecerint. *Concordant uerba ibidem ſequentia, & paulo ſuperius propoſita hæc:* Sin autem inteſtati deceſſerint, nullo liberorum relicto: tūc patronatus ius, quod erat ex lege XII. Tabul. integrum reſeruauit. *Secunda replicatio eſt: Niſi libertus in fraudem legis bona alienauit, ut minor centenario eſſet. Hæc replicatio approbatur l. 16. ff. de iure patronatus. cuius uerba uide ĵ. cap. 9. in fine. Tertia replicatio eſt: Niſi libertus qui minor centenario eſt, aliquid amplius in actione habeat, quo conſecuto, maior centenario ſit futurus. Hæc replicatio approbatur l. 26. ff. de bonis libertorū, his uerbis:* Liberto octoginta habenti, fundus quadraginta legatus eſt. Is die legati cedente deceſsit extraneo hęrede inſtituto: Africanus reſpondit, poſſe patronum partem debitam uindicare. Nam uideri defunctū mor-

da replicatio est: Nisi ita libertas seruo per fideicōmissum relicta sit, ut manumissori operas promittat. Hæc replicatio reprobatur l. 43. ff. de operis libertorum, his uerbis: Cerdonem seruum meum manumitti uolo, ita ut operas hæredi promittat: non cogitur manumissus promittere. Sed etsi promiserit, in eum actio non dabitur. nam iuri publico derogare non potuit, qui fideicommissariam libertatem dedit.

Tertia replicatio est: Nisi libertus sciens sibi exceptionem propositam competere, nihilominus sponte promiserit operas. Hæc replicatio approbatur l. 47. ff. d. tt. his uerbis: Campanus scribit, non debere prętorem pati damnum, munus, operas imponi ei, qui ex causa fideicommissi manumittatur. Sed si cum sciret posse se id recusare, obligari se passus sit: non inhibendā operarum petitionem, quia donasse uideatur.

Quarta replicatio est: Nisi eius temporis operas stipulatus sit, quo seruum antè manumisit, quàm dies fideicommissariæ libertatis existeret. quæ replicatio approbatur l. 5. C. de operis libertorum, his uerbis: Mater tua ab eo quem ex causa fideicommissi manumisit, operas impositas petere non potest: nisi eius tantum temporis, quo eum antè manumisit, quàm dies fideicommissariæ libertatis existeret. Sed nisi ei honorem patronis debitum exhibuerit, adi competentem iudicem pro modo admissi uindicaturum. *Hæc de secunda exceptione. Tertia propositæ causæ exceptio est: Nisi seruus ita traditus fuit manumissori, ut ab eo manumittatur. Hæc exceptio approbatur l. 2. C. de operis libertorum, his uerbis:* Manumissionis causa traditus, neque in seruituté reduci à manumissore potest, nec impositas operas præstare cogitur. *Concordat l. 13. in prin. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Si quis hac lege emptus sit ut manumittatur, & ex constitutione diui Marci peruenerit ad libertatem: operæ ei impositæ nullum effectum habebunt. *Quarta exceptio est: Nisi is cui libertatum conseruandarum causa bona addicta sunt, ijs quibus testamento libertas relicta est, operas imposuerit. Hæc exceptio approbatur d. l. 13. §. 1. his uerbis:* Sed nec is cui bona addicta sunt, ex constitutione diui Marci libertatum conseruandarum causa, poterit operas petere, neque ab his qui directas, neque ab his qui fideicommissarias libertates acceperunt: quamuis fideicommissarias qui acceperunt, ipsius liberti efficiantur. Non enim sic fiunt liberti, ut sunt proprij, quos nulla necessitate cogente manumisimus. *Quinta exceptio est: Nisi pactione data, seruus à domino sit manumissus. Hæc exceptio reprobatur l. 3. C. de obsequijs patrono præst. cuius uerba uide 5. cap. 4. reg. 1. except. 1. Sexta exceptio est: Nisi libertus suis numis à manumissore emptus sit. Hæc exceptio approbatur l. 8. C. de operis libertorum. cuius uerba uide 5. cap. prox. quæst. 1. exc. 3.*

Septima exceptio est: Nisi dominus ab extraneo accepta pecunia seruum manumisit. Hæc exceptio approbatur l. 3. C. d. tt. his uerbis: Qui numis acceptis ab extraneo, seruum suum manumisit, & pro operis pecuniam ab eo accepit: siue fuerant operæ impositæ, siue non, ut indebitam solutam reddere cogitur.

Octaua exceptio est: Nisi nō libertus, sed seruus operas promisit uel iurauit. Hæc exceptio approbatur l. 7. in prin. ff. de operis libertorum, his uerbis: Vt iurisiurandi obligatio contrahatur, libertum esse oportet qui iurat, & libertatis causa iurare. *Concordat d. l. 7. §. iurare. cuius uerba uide 5. exception. 18. Concordat l. 44. in. prin. ff. de liberali causa, his uerbis:* Licet dubitatum antea fuit, utrum seruus duntaxat, an libertus iurando patrono obligaretur in his quæ libertatis causa imponuntur: tamen uerius est, non aliter quàm liberum obligari. Ideo autem solet iusiurandum à seruis exigi, ut hi religione adstricti, posteaquam suæ potestatis esse cœpissent, iurandi necessitatem haberent, dummodo in continenti cum manumissus est, aut iuret, aut promittat.

Nona exceptio est: Nisi impubes operas promiserit. Hæc exceptio reprobatur d. l. 44. §. fin. his uerbis: In eum qui impubes iurauerit (qui & iurare potuerit) dāda est utilis actio operarum nomine, cum pubes tamen factus erit. Potest tamen & impubes operas dare: ueluti si nomenclator sit, uel histrio. *Concordat l. 7. §. dabitur. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Dabitur & in impuberem, cum adoleuerit, operarum actio: sed interdum, & quamdiu impubes est. Nam huius quoque est ministerium, si fortè uel librarius, uel nomenclator, uel calculator sit, uel histrio, uel alterius uoluptatis artifex.

Decima exceptio est: Nisi pro parte tantum operæ sint promissæ. Hæc exceptio approbatur l. 15. §. 1. ff. de operis libertorum, his uerbis: Neq; promitti, neq; solui, nec deberi, nec peti pro parte poterit opera.

Vndecima exceptio est: Nisi non operas, sed precium uel mercedem operarum patronus sit stipulatus. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur per ea quæ dicta sunt suprà cap. 2. caus. 2. Planè huius exceptionis etiam replicatio hæc est: Nisi pœnam stipulatus sit, si operæ non fuerint præstitæ. hoc enim casu non est inutilis stipulatio, sed tamen non pœna, sed operæ ex ea sunt petendæ. quæ replicatio approbatur l. 39. ff. de operis libertorum. cuius uerba uide suprà capite 4. regul. 16. exception. 3.

Duodecima exceptio est: Nisi seruus patroni sibi, non domino operas dari sit stipulatus. Hæc exceptio approbatur l. 10. in prim. ff. de operis libertorum, his uerbis:

uerbis: Seruus patroni à liberto malè ita stipulatur, Operas mihi dare spondes? Itaque patrono dari stipulandum est.

Decimatertia exceptio est: Nisi patronus alij operas sit stipulatus. Hec exceptio approbatur l. 9. ff. de operis libertorum. cuius uerba uide suprà ea. l. quest. in princip. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi patronus sibi, & uxori suæ operas sit stipulatus. quæ replicatio approbatur l. 44. §. licet. ff. de liberali causa, his uerbis: Licet circa donum, munus, operas etiã uxorũ personas inserere. *Plura de exceptione proposita uide infrà except. 30. replic. 2.*

Decimaquarta exceptio est: Nisi ita sit stipulatus, Operas tuas pictorias centũ hodie dare spõdes? Hec exceptio approbatur l. 24. ibi: & ideo. ff. de operis libertorum. cuius uerba uide 5. quest. 6. reg. 1.

Decimaquinta exceptio, sumpta ex causa, ob quam libertus operas promisit uel iurauit, reprobatur l. 7. §. 1. ff. de operis libertorum, his uerbis: Quæritur si, quis liberto suo legauerit, Si filio suo iurauerit se decem operarum nomine præstaturum, an obligetur iureiurando? & Iubentius Celsus obligari eum ait, patuiq; referre, quam ob causam de operis libertus iurauerit. Et ego Celso adquiesco.

Decimasexta exceptio est: Nisi nõ libertatis causa operæ promittantur. Hec exceptio approbatur d. l. 7. in princip. cuius uerba uide suprà except 8.

Decimaseptima exceptio est: Nisi ante manumissionem promiserit. Hec exceptio approbatur per ea quæ proposita sunt suprà d. except. 8.

Decimaoctaua exceptio est: Nisi non in ipsa manumissione, sed ex interuallo iuretur uel promittatur. Hec exceptio approbatur l. 44. in prin. ibi: dummodo. ff. de liberali causa. cuius uerba uide suprà d. except. 8. Contradicit d. l. 7. §. iurare. his uerbis: Iurare autem debet post manumissionem, ut obligetur: & siue statim, siue post tempus iurauerit, obligatur.

Decimanona exceptio est: Nisi liberta quæ operas debet, uoluntate patroni nupserit. Hec exceptio approbatur l. 2. C. de obsequijs patrono præstandis, hisce uerbis: Libertæ quæ uoluntate patroni aut iure nuptæ sunt, non coguntur officium patronis suis præstare. *Concordat l. 48. in prin. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Sicut patronus, ita etiã patroni filius, & nepos, & pronepos, qui libertæ nuptijs consensit, operarum exactionem amittit. nam hæc cuius matrimonio consensit, in officio mariti esse debet. *Concordat item l. 11. C. de operis libertorum. cuius uerba uide suprà cap. 2. quest. 1. causa 6. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi nuptiæ, in quas consensum est, sint iniustæ. quæ replicatio approbatur d. l. 48. §. si autem, his uerbis:* Si autem nuptiæ quibus patronus consensit, nullas habeant uires: operas exigere patronus non prohibetur.

Secunda replicatio est: Nisi nuptiæ sint finitæ. quæ replicatio approbatur l. 4. ff. de operis libertorum, his uerbis: Planè cum nupta esse desierit, operas peti posse omnes consentiunt.

Tertia replicatio est: Nisi non patronus, sed patrona, uel patroni filia, uel neptis nuptijs consenserit, operasq; petat. Hec replicatio approbatur d. l. 48. in fine, his uerbis: Patronæ, item filiæ, & nepti & pronepti patroni, quæ libertæ nuptijs consensit, operarum exactio non denegatur: quia his nec ab ea quæ nupta est, indecorè præstantur. *Quarta replicatio est: Nisi non liberta, sed liberti nuptijs patronus consenserit. Hec replicatio approbatur l. 13. §. etiam. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Etiamsi uxorem habeat libertus, non prohibetur patronus operas exigere.

Quinta replicatio est: Nisi patronus impubes nuptijs libertæ cõsenserit. Hec replicatio approbatur d. l. 13. §. fin. his uerbis: Si impubes sit patronus, uoluntate eius non uidetur liberta nupta, nisi tutoris authoritas accesserit.

Sexta replicatio est: Nisi patronus nuptijs libertæ nõ consenserit. Hec replicatio ipso quidem iure subsistit, uerùm eius duplicatio prima hæc est: Nisi postea nuptias ratas habuerit. quæ duplicatio approbatur d. §. fin. his uerbis: Rati quoque habitio patrono obest in noptijs libertæ. *Secunda duplicatio est: Nisi patronus iureiurando adegerit libertam ne nubat. quæ duplicatio approbatur per ea quæ proposita sunt 5. cap. 2. quest. 2. causa 2. Septima replicatio est: Nisi unus patronorum tantum consenserit, alter non. per hoc enim alteri qui non consensit, exactio operarum non denegatur. quæ replicatio approbatur l. 28. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Si duorum pluriumúe communis liberta unius patroni uoluntate nupserit, alteri patrono ius operarum manet. *Octaua replicatio est: Nisi operæ præteritæ petantur. Hec replicatio approbatur l. 30. §. fin. ff. d. tt. his uerbis:* In libertam quæ uoluntate patroni nupsit, præteritarum ante noptias operarum actio datur. *Nona replicatio est: Nisi ipsi patrono liberta nupserit. Hec replicatio reprobatur l. 9 C. de operis libertorum. cuius uerba uide infrà except. proxim. Vicesima exceptio est: Nisi liberta quæ operas promisit, patrono nupserit, uel eius concubina sit facta. Hec exceptio approbatur d. l. 9. his uerbis:* Libertæ tuæ, ducendo eam uxorem, dignitatem auxisti: & ideo non est cogenda operas tibi præstare, cum posis legis beneficio contentus esse, quòd inuito te iustè non possit alij nubere. *Concordat l. 46. ff. eod. tt. his uerbis:* Liberta, si in concubinatu patroni esset, perinde ac si nupta eidem esset, operarum petitionem in eam dari non oportere, constat.

ris obligatus, militiæ nomē nō ſine iniuria patroni dabit. *Vicesimaſexta exceptio ėſt: Niſi patroni quib. opæ promiſſæ ſunt, in diuerſa loca diſceſſerint. Hæc exceptio approbatur l.25.§.ſi patroni.ff.d.tt. his uerbis:* Si patroni plures cōſultò in diuerſas regiones diſceſſerint, & liberto ſimul opas indixerint: poteſt dici diē operarū cedere, ſed libertū nō obligari: qa nō ꝑ eū, ſed ꝑ partonos ſtet, quo minus opę denrur: ſicut accidit cū ægrotāti liberto opæ indicuntur. Qđ ſi diuerſarū ciuitatū patroni ſint, & in ſua quiſq; motet: cōſentire debēr in operis ab eo accipiendis. Durū alioqn eſt, eū q ſe liberare poteſt decē diebus operando, ſimul operis indictis, ſi in accipiēdo nō cōſentiāt: cōpelli ad pręſtandā alteri quinq; oparū æſtimarionē. *Huius exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi libertus etiā abſentibus patronis poſsit operas præſtare, quæ replicatio approbatur exēplo l. 49. ff. eod.tt. his uerbis:* Duorū libertus poteſt aliquo caſu ſingulis diuerſas opas uno tempore in ſolidū edere: ueluti ſi librari⁹ ſit, & alij patrono librorū ſcribendorū opas edat, alrer uerò ꝑegrè cū ſuis ꝓficiſcēs, opas cuſtodię domus ei indixerit. nihil enim uetat, dū cuſtodit domū, libtos ſcribere. hœc ita Netatius libris mēbranarū ſcripſit. *Secunda replicatio eſt: Niſi uni tātū patrono alibi habitāti libertus operas debeat. tūc enim patronū libertus ſeq debet ut operas ſol uat. quæ replicatio approbatur l. 20. in fine. cū lege ſequēte. ff. de operis libertorū, his uerbis:* Ex ꝓuincia libertū Romā debere uenire ad reddendas opas Proculus ait. Sed q dies interea ceſſerint, dū Romā uenit, patrono ꝑire: dūmodo patronus tanquā uir bonus ac diligēs pater familiās Romæ moret: uel in prouinciā ꝓficiſcatur. Cęterū ſi uagari ꝑ orbē terrarū uelit, non eſſe iniungendā neceſsitarē liberto ubiq; eū ſeq. Opę enim eo loco edi debent, ubi patronus morat: ſumptu ſcilicet & uectura patroni. *Huius replicationis duplicatio hæc eſt: Niſi patronus incertis ſedibus ꝑ orbē terrarū uagetur. quæ duplicatio approbatur uerbis iā propoſitis biſce:* Cæterū ſi uagari ꝑ orbē terrarū uelit, &c. *Vicesimaſeptima exceptio eſt: Niſi patronus non præſtet ſumptus operarū, nec uictū et ueſtitum. Hæc exceptio approbatur uerbis iā propoſitis biſce:* Sumptu ſcilicet & uectura patroni. *Cui cōcordat l.50. in fine. ff. eod. tt. his uerbis:* Nō ſolū libertū, ſed etiā quēlibet aliū opas edentē, alendū, aut ſatis tēporis ad quæſtū alimētorū relinquendū: & in omnib. tēpora ad curā corporis neceſſaria relinquēda. *Huius exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi libertus habeat unde ſe alat. quæ replicatio approbatur l.18. cū duab. legib. ſequentib. ff. eod. tt. his uerbis:* Suo uictu ueſtituq; opas p̄ſtare debere libertū, Sabinus ad edictū prætoris Vrbani li. V. ſcribit. Qđ ſi alere ſe nō poſsit, præſtāda ei à patronō eſſe alimēta: aut certè ita exigēdę ſunt ab eo opę, ut his quoq; diebus quib. opas edat, ſatis tēporis ad quæſtū faciēdū, unde ali poſsit, habeat. Qđ niſi fiat, prætorē ipſam patrono denegaturū operarū pręſtationē. idq; uerū eſt: qa unuſqſq; qđ ſpopōdit, ſuo impēdio dare debet, quādiu id quod debet, in rerum natura eſt. *Secūda replicatio eſt: Niſi ijs quoq; dieb. quib. operas edit libertus, ſatis tēporis ad quæſtū faciendū, unde ali poſsit, habeat. Hæc replicatio approbatur uerbis iam propoſitis biſce:* Aut certè ita exigēdæ ſunt ab eo opæ, &c. *Cōcordat d.l.50. in fine, uerbis paulo ſuperius propoſitis biſce:* Aut ſatis tēporis ad quęſtū alimētorū relinquendū. *Tertia replicatio eſt: Niſi in ſtipulatione oparū ita conuenerit, ut libertus ſe alat. Hæc replicatio reprobatur l.33. ff. d.tt. his uerbis:* Imponi opę ita ut ipſe libertus ſe alat, non poſſunt. *Vicesimaoctaua exceptio eſt: Niſi bona patroni uēdita ſint. Hæc exceptio approbatur, ſimul & diſtinguitur l. 40. ff. de operis libertorū, his uerbis:* Si bona patroni ueuierint, oparū quæ poſt uēditionē præterierint, actio pattono dabitur: et ſi alere ſe poſsit, ante uēditionē præteritarū nō dabitur: quoniā ex antè geſto agit. *Ait Iuriſcōſultus:* Quæ poſt uenditionē pręterierint, actio patrono dabitur. *Hiſce uerbis prima propoſitæ exceptionis replicatio cōtinetur, hæc ſcilicet: Niſi dies oparū poſt uenditionē bonorū ceſſerit. Secūda replicatio hæc eſt: Niſi patronus aliunde nō habeat, quo ſe alat. quæ replicatio conſtat ex uerbis iā propoſitis biſce:* Si alere ſe poſsit, &c. *Vicesimanona exceptio eſt: Niſi patronus opas nō petierit. Hæc exceptio approbatur l.22. in prin. ff. de opis libertorū, his uerbis:* Cū patronus opas ſtipulatus eſt: tūc ſcilicet cōmittitur ſtipulatio, cū ꝓpoſcerit, nec libertus pręſtiterit: nec intereſt adiecta ſint hæc uerba, Cū popoſcero, an non ſint adiecta. Aliud enim eſt de operis, aliud de cęteris reb. Cum enim oparū editio nihil aliud ſit, quàm officij p̄ſtatio: abſurdū eſt credere alio die deberi officiū, quā quo is uolet cui pręſtādū eſt. *Cōcordat l.24. in fine. ff. eod. tt. cuius uerba uide ſ. q̄ſt. 6. reg. 2. Huius exceptionis replicatio hæc eſt: Niſi certæ operæ ſint promiſſæ. quæ replicatio approbatur d. l.24. in prin. cuius uerba uide d. reg. 2. Tricesima exceptio eſt: Niſi opæ ſint præſtitæ uel ſolutæ. Hæc exceptio ipſo qdē iure ſubſiſtit, uerū eius replicatio prima hæc eſt: Niſi pro parte tātū opera ſit præſtita. Quæ replicatio approbatur l.3. ff. de operis libertorū, his uerbis:* Pars operę ꝑ horas ſolui nō poteſt, qa id eſt officij diurni. Itaq; nec ei liberto, qui ſex horis dūtaxat antemeridianis præſtò fuiſſet, liberatio eius diei cōtingit. *Concordat l.15. §.1. ff eod. tt. cuius uerba uide ſ. exc.10. Secunda replicatio eſt: Niſi alij quàm patrono opera ſit præſtita. quę replicatio approbatur l.9. ff. de operis libertorum. cuius uerba uide ſ. ead. quæſt. 2. in prin. Huius replicationis duplicatio hæc eſt: Niſi uoluntate patroni, uel patrono ſibi aut alij, puta Titio ſtipulante, libertus Titio ſoluerit. Hæc duplicatio reprobatur l. 10. cum duabus legibus ſequentibus. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Libertus operarum nomine ita iurando, Patrono aut Lucio Titio,

ſoluete

ſoluere Lucio Titio non poteſt,ut à patrono liberetur. Nihil autem intereſt extraneus ſit Lucius Titius,an filius:quia aliç operæ erunt, quæ Lucio Titio dantur. *Planè admittitur duplicatio propoſita primũ,ſi pecunia pro operis libertatis cauſa promittatur. quæ diſtinctio approbatur ibidem,hiſce uerbis:* Sed ſi libertatis cauſa pecuniam promittat libertus agenti. patrono aut Lucio Titio:omnimodo adiectio Titij ualet. *Huic concordat l.7.§.1.ff.eod.tt. cuius uerba uide ſ. except. 25. Secundò admittitur duplicatio propoſita,ſi fabriles ſeu certæ,non officiales uel incertæ operæ debeantur. quæ diſtinctio approbatur l. 9. in fine. ff. eod. tt. cuius uerba uide ſ. ead. quæſt.2.in prin. Cui concordat l. 23. in prin.ff. eod.tt. his uerbis:* Hæ operæ quas libertus promittit,multum diſtãt à fabrilibus uel pictorijs operis. Denique ſi libertus faber aut pictor fuerit: quamdiu id artificium exercebit,has operas patrono prçſtare cogitur. Quare ſicur fabriles operas quis poteſt ſibi aut Titio ſtipulari:ita patronus à liberto operas ſibi aut Sempronio rectè ſtipulatur: & libertus obligatione ſoluetur, ſi tales operas extraneo dederit, quales patronò præſtando liberaretur. *Tertiò admitti uidetur duplicatio propoſita,ſi patronus filio ſuo operas ſtipuletur. Verùm diſtinctio hæc reprobatur l. 11. ff. de operis libertorum. cuius uerba uide paulo ſuperius ead. duplic. in prin. Triceſimaprima exceptio eſt: Niſi patronus alij,nõ ſibi uelit operas præſtari. Hæc exceptio approbatur l. 9. ff. de operis libertorum. cuius uerba uide ſ. ead. quæſt.in prin. Planè admittitur exceptio propoſita primùm in operis ſabrilibus et certis,d.l 9. in fine. Secundò admittitur in liberto pantomimo & medico; l.27.ff.eod.tt.his uerbis:* Si libertus artem pantomimi exerceat,uerũ eſt debere eum non ſolum ipſi patrono, ſed etiam amicorũ ludis gratuitam operam præbere: ſicut eum quoq; libertum qui medicinã exercet,uerum eſt uoluntate patroni gratis curaturũ amicos eius. neque enim oportet patronũ,ut operis liberti ſui utatᷣ,aut ludos ſemꝑ facere,aut ęgrotare. *Plura de ꝓpoſita exceptione uide ſ.cap.2.quæſt.1.cauſa.2.itẽ J.quæſt.prox. Hæc de exceptionib. aduerſus cauſam propoſitæ actionis.*

LII. QVIBVS COMPETIT actio propoſita?

Regulariter alij quàm patrono operarũ actio non datur. Quæ regula approbatur l.9.ff.de operis libertorum. cuius uerba uide ſ. quæſt. prox. in prin. Eius autem regulæ exceptio prima hæc eſt: Niſi liberi patroni operas liberti paterni petant. Hæc exceptio approbatur,ſimul & diſtinguitur l.22.§.cum libertus.ff. de operis libertorum, his uerbis: Cum libertus promiſerit patrono operas ſe daturum, neque adiecerit, Liberisq; eius: cõſtat liberis eius ita demum deberi, ſi patri hęredes extiterint. Hæredes autẽ extitiſſe liberos parenti ita demum prodeſſe ad operarũ petitionem Iuliano placet,ſi non per aliũ hæredes extiterint. Itaq; ſi qs exhæredato emãcipato filio ſeruũ eius hæredem inſtituerit, & per eum ſeruum hęres extiterit filius:repelli eum ab operarũ petitione debere,perinde ac repelleretᷣ patronus qui oꝑas non impoſuiſſet:uel quas impoſuit, reuẽdidiſſet. *Huius exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi liberi defuncto patrono hæredes non exiſtant. quæ replicatio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Conſtat liberis eius ità demũ deberi, ſi patri hæredes extiterint. *Huius replicationis duplicatio prima hæc eſt: Niſi patronus ſibi liberisq; ſuis operas ſit ſtipulatus. tunc enim liberis etiam non hæredibus patri exiſtentibus actio propoſita cõpetit. quæ duplicatio elicitur ex uerbis iam propoſitis hiſce:* Cũ libertus promiſerit patrono operas ſe daturũ, neq; adiecerit, Liberisq; eius: conſtat, &c. *Cõcordat l.29.ff.eod.tt.his uerbis:* Si operarũ iudicio actũ fuerit cũ liberto, & patronus deceſſerit: conuenit tranſlationem hęredi extraneo non eſſe dãdam. Filio autem etſi hęres non exiſtat, & lis conteſtata non fuerit,tamẽ omnimodo competere,niſi exhęredatus ſit. *Huius duplicationis triplicatio hæc eſt: Niſi filius à patre ſit exhæredatus. tunc enim nec ſtipulatio illi prodeſt. quæ triplicatio approbari uidetur uerbis iam propoſitis hiſce:* Niſi exhæredatus ſit. *Secunda propoſitæ exceptionis replicatio eſt: Niſi liberi non per ſe, ſed per alium patri hæredes exiſtant. Hæc replicatio approbatur uerbis d. §. cum libertus, paulo ſuperius propoſitis hiſce:* Hæredes autem extitiſſe liberos parenti,ita demum prodeſſe ad operarũ petitionẽ Iuliano placet,ſi nõ per alium hęredes extiterint,&c. *Tertia replicatio eſt: Niſi liberi non fuerint in poteſtate patris morientis. Hæc replicatio reprobatur l. 7. §. fin.ff.de operis libertorũ,his uerbis:* Parui refert in poteſtate fuerint liberi,an uerò emancipati. *Quarta replicatio eſt: Niſi liberi patroni alij in adoptionem ſint dati. Et hæc replicatio reprobatur d.§.fin.his uerbis:* Si etſi in adoptionem datum hæredẽ ſcripſerit patronus, magis eſt ut operę ei debeantur. *Quinta replicatio eſt: Niſi patronæ, non patroni liberi ſint. Et hæc replicatio reprobatur d.§.fin.his uerbis:* Nec patronæ liberi ſubmouentur ab operarum petitione. *Sexta replicatio eſt: Niſi liberi poſt mortẽ patroni ſint nati. Hæc replicatio reprobatur l.5.ff.de operis libertor.his uerbis:* Si quis operas ſit ſtipulatus ſibi liberisq; ſuis, etiam ad poſthumos peruenit ſtipulatio. *Septima replicatio eſt: Niſi cũ duobus patronis operæ deberentur,unus ex ijs mortuus ſit,relictis liberis,altero ſuperſtite. Hæc replicatio reprobatur l.4.ff.d.tt.his uerbis:* A' duobus manumiſſus,utrique operas promiſerat:altero ex his mortuo, nihil eſt quare nõ filio eius (quamuis ſuperſtite altero) operarum

detur

detur petitio. Nec hoc quidquam commune habet cum hæreditare, aut bonorum possessione. perinde enim opera à libertis, ac pecunia credita petitur. Hæc ita Aristo scripsit, cuius sentẽtiã puto uerã. Nã etiam prætetitarum operarum actionem dari hęredi extraneo sine metu exceptionis placet. Dabitur igitur & uiuo altero patrono. *Octaua replicatio est: Nisi libertus uni ex liberis sit adsignatus. hoc enim casu uidetur cæteris operarum petitio deneganda. uerùm replicatio hæc reprobatur l. 51. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Intetdum operarum manet petitio; etiamsi ius patroni non sir: ut euenit in fratribus eius cui adsignat⁹ est libertus, aut nepore alrerius patroni, extante alcerius patroni filio. *Nona replicatio est: Nisi ex uno patrono filius, ex altero nepos extet. hoc enim casu uidetur quod nepos in actione proposita per filium alterius excludatur. uerùm replicatio hæc reprobatur uerbis iam propositis hiscer* Aut nepote alterius parroni extante, alrerius parroni filio. *Hæc de prima propositæ regulæ exceptione, eiusq; replicationibus sint dicta. Secunda exceptio est: Nisi heredes patroni operas petant. hæc exceptio ipso quidem iure reprobatur l. 6. C. de operis libertorum, his uerbis:* Liberti libertęq; defunctorum operas neq; extraneis hęredibus, neq; maritis patronarũ debent. *Planè admittitur primùm in operis fabrilibus seu certis l. 6. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Fabriles operæ cæteræque quæ quasi in pecuniæ præstatione consistunt, ad hęredem transeunt: officiales uerò non transeunt. *Secundò admittitur in operis præteritis l. 4. in fine. ff. eod. tt. cuius uerba uide suprà except. proxim. replicat. 7. Tertiò admitti uidetur exceptio proposita, si iudicium operarum uiuo patrono cœptum sit. uerùm hæc distinctio reprobatur l. 29. ff. eod. tt. cuius uerba uide suprà except. prox. repl. 2. dupl. 1. Tertia exceptio est: Nisi maritus patronæ operas petat. Et hæc exceptio reprobatur l. 8. C. de operis libertorum. cuius uerba uide suprà excep. prox. in prin.*

IIII. ADVERSVS QVOS actio proposita competit?

I. Regula. *De fideiussoribus liberti proponitur l. 8. §. fin. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Pro liberto iurante fideiubere quemuis posse placet. *Concordat l. 44. ff. eod. tt. his uerbis:* Si libertus morã in operis fecerit, fideiussor tenetur, licet mora fideiussoris nulla existat. In homiue aurem debiro fideiussor etiam ex sua mora in obligatione retinetur.

II. Regula. *De eo qui libertum occultauit, proponitur l. ult. C. de operis libertorum, his uerbis:* In redhibitione operarum maneat pœna in eũ, qui libertum alienum recipiẽdum esse duxerit. *Concordat l. unica. §. fin. C. de colonis Illyricanis, cuius uerba uide suprà lib. prox. cap. 14. reg. 2.*

V. QVID VENIAT IN operarum actione?

I. Regula. *Quæ & quales operæ præstandæ sint, definitur l. 16. §. fin. cum lege sequente. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Tales patrono operæ datitur, quales ex ætare, dignitare, ualetudine, necessitate, proposito, cęterisq; eiusdem generis in urraq; persona ęstimari debent. Nec audiẽdus est patronus, si poscat operas quas uel ętas recuset, uel infirmitas corporis nõ pariatur, uel quibus institutũ uel propositum uitę minuatur. *Concordat l. 38. ff. eod. tt. his uerbis:* Hæ demum impositæ operæ inrelligunrur, quæ sine turpitudine præstari possunt, & sine periculo uitę. Nec enim si meretrix manumissa fuerit, easdem operas patrono pręstare debet, quãuis adhuc corpore quęstũ faciat. Nec harenarius manumissus tales operas: quis istę sine periculo uiræ præstari nõ possunt. Si tamẽ libertus artificiũ exercear: eius quoq; operas petrono pręstare debebit, etsi post manumissionem id didicerit. Quòd si artificiũ exercere desierit: tales opęras edere debebit, quę nõ contra dignitatem eius fuerint: uelutiur cũ patrouo moretur, peregrè proficiscatur, negocium eius exercear. *Cõcordat item l. 50. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Neratius ait, opetarũ edirionem pendere ex æstimatione edentis. nam dignirati, facultatibus, cõsuetudini, artificio eius cõuenientes edendas. *Concordat item l. 26. ff. eod. tt. his uerbis:* Medicus patron⁹ quòd puraret, si liberti sui medicinam nõ facerent, mulro plures imploranres se habiturũ: postulabar ut sequerentur se, neq; opus facerẽt: id ius est, nec'ne? Alfenus respõdit, ius esse: dummodo liberas operas ab his exigerer, hoc est, ut adquescere eos meridiano tẽpore, et ualetudinis et honestatis suę rationem habere sineret. Itẽ rogaui, si has operas liberti dare nolint, quãti oporterer æstimari? respondir, quantum ex illorum operis fructus, non quãtũ ex incommodo illis dando, si prohiberet eos medicinã facere, cõmodi patronus cõsecuturus esset. *Cõcordat item l. 16. in prin. ff. eod. tt. cuius uerba uide ſ. reg. prox.*

II. Regula. *Artificij quod libertus exercet, operas patrono præstabit. quæ regula approbatur l. 23. in prin. ff. de operis libertor. cuius uerba uide s. quæst. 2. exc. 30. repl. 2. dupl. 1. distin. 2. Concordat l. 38. ibi: si tamẽ. ff. eod. tt. cuius uerba uide s. reg. prox. Huius regulæ exceptio uidetur esse talis: Nisi artificiũ post manumissionẽ demũ libertus didicerit. Hæc exceptio reprobatur d. uers. si tamẽ. Cui cõcordat l. 16. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Eius artificij qđ post manumissionẽ didicerat libert⁹, operas debebit pręstare, si hę sint, quę quandocũq; honestè & sine periculo uitę pręstãt, nec semp hę quę manumissionis tẽpore pręstari debuerint.

Sed

Sed si turpes operas postea exercere cœperit, prestare debebit eas, quas manumissionis tempore præstabat.

III. Regula. *Pars operæ peti non potest. quæ regula approbatur l.15.§.1.ff.de operis libertorum. cuius uerba uide s.quæst.2.except.10.* *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi pluribus opera debeatur. tunc enim quilibet partē operæ sibi debitam petere potest. quæ exceptio approbatur l.8.ff.de operis libertorum, his uerbis:* Si quando duobus patronis iurauerit operas se daturum: Labeoni placet, et deberi & peti posse partem operæ: cū semper præterita opera, quæ iam dari nō possit, petatur: quod cōtingit, si uel ipsis patronis iuretur, uel promittatur, uel communi seruo eorum, uel cum plures hæredes uni patrono existant. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi pluribus, non una, sed plures operæ debeantur. tunc enim non singuli in singulis operis partem habent, sed numero inter eos fit diuisio. quæ replicatio approbatur d.l.15.§.ideo, his uerbis:* Papinianus ait: Si nō una, sed plures operę sint, & plures hæredes existāt patrono qui operas stipulatus est: uerum est, obligarionem operarum numero diuidi. Deniq; Celsus libro XII. scribit: Si communis libertus patronis duobus operas mille daturum se iurauerit, aut communis eorum seruo promiserit: quinquagenos potius deberi, quā singularum operarum dimidias. *Concordat l.54.§.operarū.ff.de uerb.obligat. cuius uerba cū similibus uide in Comment. de uerb.obligat.cap.8.reg.17.*

IIII. Regula. *Si patronus decesserit pluribus liberis ex inæqualibus partibus heredibus relictis: pro æqualibus, non pro hereditarijs partibus operarum actio illis datur. quæ regula approbatur l.7.§.si liberi. ff.de operis libertorum, his uerbis:* Si liberi patroni ex inæqualibus partibus essent instituti, utrum pro parte dimidia, an pro hęreditarijs habeant operarū actionem? Et puto uerius, liberos pro æqualibus partibus habitu os actionem.

V. Regula. *Si operas promisit libertus, Quot patronus arbitratus fuerit: de arbitrio boni uiri & æquo intelligendum est. quæ regula approbatur l.30.ff.de operis libertorum, his uerbis:* Si libertus ita iurauerit, dare se tot operas, quot patronus arbitratus sit: non aliter ratum est arbitrium patroni, quàm si ęquum arbitratus sit. Et ferè ea mens est personā arbitrio substituētium: ut quia sperent eam rectè arbitraturam, id faciant, nō quia uel immodicè obligari uelint.

VI. Regula. *De temporis spacio ad curam corporis necessario liberto relinquendo proponitur l.22.§.fin.ff.de operis libertorum, his uerbis:* In omnibus operis præcipuè obseruandum est, ut temporis spacia quę ad curam corporis necessaria sunt, liberto relinquantur. *Concordat l.26.ibi: hoc est, ut adquiescere. ff.eod.tt. cuius uerba uide s.quæst.ead.reg.1. Item concordat l.50.§.fin. ff.eod.tt. cuius uerba uide s.quæst.2.excep.27.*

VII. Regula. *Operæ non præstitæ æstimatio debetur. quæ regula approbatur l.7.in prin.C.de operis libertorum. cuius uerba uide s.cap.2.quæst.1.causa 2.except.6. Quanti autem æstimanda sit opera non præstita, definitur l.26.§.fin.ff.de operis libertorum. cuius uerba uide s.reg.1. item definitur l.39.in fin.ff.eod.tt. cuius uerba uide s.cap.4.reg.16.except.3.*

VIII. Regula. *Si libertus pecuniam promisit pœnæ nomine operis non præstitis: non pecunia petenda conditione existente, sed operæ aut operarum æstimatio. quæ regula approbatur d.l.39.*

IX. Regula. *Si patronus liberto operas reuendidit, uel precium pro ijs pactus est: illud precium exigere non prohibetur. quæ regula approbatur l.4.C.de operis libertorum, his uerbis:* Si quam pecuniam tibi à liberto ex uenditione operatum deberi probaueris, restitui tibi à liberto tuo præses iubebit. Ex hoc enim liberam testamenti factionem libertus habet: modò si non onerandæ libertatis gratia emissam cautionem probabitur. *Ait Imperator:* Ex hoc enim liberam testamenti factionem libertus habet. *De hoc uide s.cap.8.quæst.1.except.15.* *Ait insuper Imperator:* Modò si non onerandæ libertatis gratia emissam cautionem probabitur. *Exceptio est propositæ regulæ, de qua exceptione dictum est s.cap.4.reg.16. Planè propositæ regulæ uidetur contradicere l.1.C.eod.tt.his uerbis:* Solet inter patronos & libertos conuenire, ut pro operis aliquid præstetur: licet precium peti nō possit. *Sed hæc uerba intellige de iure patronatus amittendo. hoc enim petito pro operis precio amittitur, ut ostensum s.cap.2.causa 2. Dic ergo: Licet precium peti non possit, id est, ut ius patronatus maneat integrum: eo autem amisso, nihilominus precium potest peti, ut iam est ostensum.*

VI. QVANDO OPERARUM actio competit?

I. Regula. *Non nisi finito die, quo opera erat præstanda, actio competit. quæ regula approbatur l.3.in prin.ff.de operis libertorum, his uerbis:* Operas stipulatus, ante peractum diem operam eius diei petere non potest. *Concordat l.8. ibi: cū semper. ff.eod.tt. cuius uerba uide suprà quæst.prox.reg.3.except.1. Concordat item l.13.§.iudicium. ff.eod.tt.his uerbis:* Iudicium de operis tunc locum habet, cum operæ pręterierint. Pręterire autem non possunt, antequam incipiant cedere: & incipiunt, posteaquam fuerint indictæ. *Concordat item l.24.ff.eod.tt. his uerbis:* Quoties certæ species operarum in stipulationem deducuntur, ueluti pictoriæ & fabriles: peti quidem nō possunt, nisi præteritæ: quia etsi non uerbis, attamen reipsa inest obligationi tractus temporis: sicuti

ſicuti cum Epheſi dari ſtipulamur, dies cõtinetur. Et ideo inutilis eſt hæc ſtipulatio, Operas tuas pictorias centum hodie dare ſpondes? cedunt tamen operę ex die interpoſitæ ſtipulationis. Sed operę quas patronus à liberto poſtulat, confeſtim non cedunt: quia id actũ inter eos uidetur, ne antè cederent quàm indictę fuiſſent: ſcilicet, quia ex cõmodo patroni libertus operas edere debet: quod in fabro uel pictore dici non conuenit. *Hiſce uerbis poſtremis non ſolum approbatur regula propoſita, ſed etiam declaratur quòd dies, quo operarum obligatio cedit, exprimitur: ſcilicet, in certis quidem operis ſtatim ex die interpoſitæ ſtipulationis: in incertis uerò ſeu officialib. ex die quo patronus eas indixerit, id eſt poſtulauerit ſeu petierit à liberto. Cui concordat l. 22. in prin. ff. eod. tt. cuius uerba uide ſ. quæſt. 2. except. 29.*

II. *Regula. Si impubes ſit libertus, operarum actio non niſi poſt pubertatem eius cõpetit. quæ regula approbatur, ſimul & diſtinguitur per ea quæ propoſita ſunt ſ. quæſt. 1. except. 9.*

VII. *Forma iuramenti operarum proponitur l. 7. §. iurare. ff. de operis libertorum, his uerbis:* Iurare autem debet, operas, donũ, munus, ſe pręſtaturum. Operas qualeſcũq;, quæ modò probè iure licito imponuntur. *Concordat l. 44. §. licet. ff. de liberali cauſa. cuius uerba uide ſ. quæſt. 2. except. 13.*

DE SVCCESSIONE PAtroni in bona liberti defuncti. Cap. VII.

INter iura patronatus non poſtremum locum obtinet id, quo patronus liberto defuncto ſuccedit: de quo in hoc & ſequentib. capitibus dicetur.

I. *Ratio & origo huius ſucceſſionis proponitur l. 1. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Hoc edictum à prætore propoſitum eſt, honoris quem liberti patronis habere debent, moderandi gratia. Nanq; (ut Seruius ſcripſit) antea ſoliti fuerunt à libertis duriſsimas res exigere, ſcilicet ad remunerandum tam grande beneficium, quod in libertos cõfertur, cum ex ſeruitute ad ciuitatem Romanam perducuntur. Et quidẽ primus prætor Rutilius edixit ſe amplius non daturũ patrono, quàm operarum & ſocietatis actionẽ (uidelicet ſi hoc pepigiſſet) ut niſi ei obſequium pręſtaret libertus, in ſocietatẽ admitteretur patronus. Poſteriores prętores certæ partis bonorum poſſeſsionem pollicebantur. Videlicet enim imago ſocietatis induxit eiuſdem partis præſtationem, ut quod unius ſolebat ſocietatis nomine præſtare, id poſt mortem præſtaret.

II. CAVSA PROPOSITAE ſucceſsionis, eiusq; exceptiones.

Regulariter quidem mortuo liberto, in bona eius ſuccedit patronus. Quæ regula approbatur l. 17. ff. de bonis libertorum, his uerbis: Liberto ſine liberis mortuo, in primis patronus & patrona bonorum poſſeſsionem accipere poſſunt, & quidem ſimul. Sed etſi patrono & patrona mortuis, proximi ſunt aliqui, ſimul admittentur. *Concordat Inſt. de ſucceſſione libertorum. in prin. his uerbis:* Ita demum lex XII. Tabul. ad hæreditatem liberti uocabat patronum, ſi inteſtatus mortuus eſſet libertus, hærede ſuo nullo relicto. *Cõcordat item l. 3. C. de fideicommiſſis, hiſce uerbis:* Cũ ſecundum uoluntatem defunctæ Chryſidem puellã ab hæredibus manumiſſam, eamq;, priuſquã ei reſtitueretẽ hæreditas, inteſtato uita functam proponas, ad manumiſſores eius ſucceſsio pertinet: qui ſi adierint eius hæreditatem, confuſis actionibus fideicommiſſo ſunt liberati. *Planè propoſita regula plures recipit exceptiones hic ordine proponendas.*

I. EXCEPTIO: *Niſi defunctus libertus liberos reliquerit. Quæ exceptio approbatur lege* XII. *Tabul. ut patet ex uerbis Inſt. iam propoſitis hiſce:* Hærede ſuo nullo relicto. *Cui concordat Inſt. d. tt. §. 1. his uerbis:* Itaque inteſtato mortuo liberto, ſi is ſuum hęredem reliquiſſet, patrono nihil in bonis eius iuris erat. *Cõcordat Inſt. d. tt. §. prodeſſe, his uerbis:* Prodeſſe autẽ liberto ſolebãt ad excludendum patronũ naturales liberi, non ſolũ quos in poteſtate mortis tempore habebat, ſed etiam emãcipati, & in adoptionem dati: ſi modò ex aliqua parte ſcripti hæredes erant, aut præteriti cõtra tabulas bonorũ poſſeſsionẽ ex edicto prętorio petierãt. nã exhęredati nullo modo repellebant patronũ. *Cõcordat item Inſt. d. tt. § ſed noſtra. ibi: ſin autẽ inteſtati. cuius uerba uide ſ. repl. 13. Cõcordat itẽ l. 3. in prin. ff. de ſuis hæredibus, his uerbis:* Inteſtato liberto mortuo, primùm ſuis deſerri hæreditatem uerũ eſt. Si hi non fuerint, tunc patrono. *Huius exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi defunctus libertus nõ naturales, ſed adoptiuos liberos reliquerit. Hæc replicatio approbatur Inſt. de ſucceſſione libertorum. §. 1. his uerbis:* Si quidem ex naturalibus liberis aliquem ſuum hæredẽ reliquiſſet, nulla uidebatur querela. Si uerò adoptiuus filius fuiſſet, apertè iniquũ erat nihil iuris patrono ſupereſſe. Qua de cauſa poſtea prętoris edicto hæc iuris iniquitas emẽdata eſt. Siue enim faciebat teſtamẽtum libertus, iubebatur ita teſtari, ut patrono partem dimidiã bonorum ſuorum relinqueret: et ſi aut nihil, aut minus parte dimidia reliquerat, dabatur patrono contra tabulas teſtamẽti

partis dimidię bonorum possesio. Siue intestatus moriebatur suo hærede relicto filio adoptiuo: dabatur æquè patrono cótra hũc suũ hæredem partis dimidiæ bonorũ possesio. *Secunda replicatio est: Nisi non in potestate sua cõstitutos, sed emãcipatos liberos libertus reliquerit. Hæc replicatio reprobatur Inst. d. tt. §. prodesse. cuius uerba uide paulo superius ead. except. in prin.* *Tertia replicatio est: Nisi liberos reliquerit libertus alij in adoptionem datos. Hæc replicatio reprobatur itidem d. §. prodesse. Quarta replicatio est: Nisi liberi quos libertus reliquit, ab eo sint exhæredati uel præteriti, ita ut non possint de inofficioso querelã instituere. Hæc replicatio approbatur d. §. prodesse. Cõcordat Inst. eod. tt. §. sin autem sine liberis. ibi: uel habentes eos exhæredauerint. cuius uerba uide J. quest. 4. reg. 1. except. 2. Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi filius exhæredatus, per seruum hæres existat. Hæc duplicatio approbatur l. 21. §. penult. ff. de iure patronatus, his uerbis:* Naturales liberi liberti exhæredati facti, alio ex parte hærede instituto, si per seruum ex alia parte parenti successerint: obijciũtur patrono. *Quinta replicatio est: Nisi filius liberti ex modica tantum parte hæres sit institutus. Hæc replicatio reprobatur l. 6. in prin. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Etsi ex modica parte instituti sunt liberi liberti, bonorũ possesionẽ cõtra tabulas patronus petere nõ potest. nã & Marcellus lib. IX. Digest. scripsit: Ex parte quãtulacunq; hęredẽ institutũ liberti filiũ patronum expellere. *Sexta replicatio est: Nisi filio liberti sub cõditione hærede instituto, cõditio defecerit. Hæc replicatio approbatur, simul & distinguitur l. 20. §. si libertinus. ff. de bonis libertorũ, his uerbis:* Si libertinus filiũ emancipatũ sub conditione hæredem instituerit, & deficiente conditione substitutus adierit: quæro, utrũ patrono aduersus substitutum in partẽ debitã prætor, an emãcipato filio in totam hæreditatẽ succurrere debeat? Iulianus respondit: Cũ pater filiũ sub conditione primo gradu hæredem instituit, si deficiente conditione sub qua filius institutus est hæres, ad secundũ gradũ hæreditas pertinet, uel adhuc pendente conditione filius decesserit: patrono partis debitæ bonorum possesionẽ aduersus substitutũ cõpetere. Idẽq; est, etsi filius nõ petierit bonorum possesionem tempore exclusus, uel repudiauerit. Si uerò deficiente conditione hæreditas ad filiũ pertineat, emancipatũ potius tuebitur prætor aduersus substitutum. Existimo autem quoties sub conditione hæres filius scribitur, aliàs necessariam esse exhæredationem à substitutis, aliàs superuacuam. Nam si id genus conditionis fuerit, quæ in potestate filij esset, ueluti cũ testamentum fecerit: puto etiam omissa conditione filium locum substitutis facere. Si uerò cõditio nõ fuerit in potestate filij, ueluti, Si Titius cõsul factus fuerit: tunc substitutus nõ admittitur, nisi filius ab eo nominatim exhæredatus fuerit. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi conditio, sub qua filius fuit institutus, in potestate eius non fuerit. quæ duplicatio approbatur, simul & distinguitur uerbis iam propositis hisce:* Si uerò conditio non fuerit in potestate filij, &c. *De qua re uide plura J. in hæredum institutionibus.* *Septima replicatio est: Nisi filius liberti sub conditione hæres institutus, pendente conditione decesserit. quæ replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Vel adhuc pendente conditione filius decesserit, &c. *Octaua replicatio est: Nisi filius tempore petendæ bonorum possesionis fuerit exclusus. Et hæc replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Idemq; est etsi filius non petierit bonorum possesionem tempore exclusus, uel repudiauerit. *Nona replicatio est: Nisi filius liberti hæreditatem repudiauerit. Hæc replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Vel repudiauerit. *Cui concordat d. l. 20. §. fin. his uerbis:* Cum filius hæreditatem liberti patris omiserit, & cohęres eius totius hæreditatis onus suscepit: danda erit patrono bonorum possesio. utroque enim casu non filio, sed extraneo pars eripitur. *Ait Iurisconsultus:* Vtroque casu. *Scilicet, tam hoc quàm alio, quo filius compulsus hæreditatem adierit & restituerit, de quo J. repl. proxim. Concordat item l. 38. §. fin. ff. eod. tt. de bonis libertorum, his uerbis:* Si filius liberti patris sui hęreditatem omiserit, hoc patrono proficiet. *Concordat item l. 21. §. fin. ff. de iure patronatus, his uerbis:* Liberti filius hæres institutus, si bona repudiauerit, patronum non excludit. *Item concordat l. 6. §. si filius. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Si filius liberti hæres ab eo institutus abstinuerit: quamuis nomine sit hæres, patronus admittitur. Sed etsi per in integrum restitutionem is qui mistus est paternæ hæreditati, uel qui adijt hæreditatem, abstinuerit se: poterit quis patronum admittere. *Concordat item l. 1. §. si nemo. ff. ad S. C. Tertyllianum, his uerbis:* Si nemo filiorum eorum, quibus simul legitima hæreditas defertur, uolet ad se eam hæreditatem pertinere: ius antiquum est. Hoc ideo dicitur, ut quamdiu uel unus filius uult legitimam hæreditatem ad se pertinere, ius uetus locum non habeat. Itaque si ex duobus alter adierit, alter repudiauerit hæreditatem, ei portio adcrescet: & si fortè sit filius & patronus: repudiante filio, patrono defertur. *Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi uno filiorum liberti repudiante, alius filius hæreditatem agnoscat. Hæc duplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Hoc ideo dicitur, ut quamdiu

diu uel unus filius, &c. *Secunda duplicatio est: Nisi filius qui se hæreditate abstinet, antea se hæreditati miscuerit. Hæc duplicatio ipso quidē iure subsistit, uerùm eius triplicatio prima hæc est: Nisi postea in integrum sit restitutus. quæ triplicatio approbatur d. l. 2. §. si quis, hisce uerbis:* Si quis adita matris hæreditate, pet in integrum restitutionē fuerit abstentus: an ius antiquum posit locū habere? uerba admittūt, ut posit. Si uolet ad se (inquit) eam hæreditatem pertinere. Nam & hic non uult, etsi aliquando uoluit. Et dico posse ius antiquum locum habere. *Concordat l. 6. §. si filius. ff. de bonis libertorum. cuius uerba uide paulo superius. Secunda triplicatio est: Nisi filius coactus à prætore, adierit. Hæc triplicatio approbatur l. 20. §. si libertus. ff. de bonis libertorum. cuius uerba uide J. repl. prox. Decima replicatio est: Nisi filius liberti hæreditatem patris ex fideicommisso restituerit. Hæc replicatio approbatur d. §. si libertus, his uerbis:* Si libertus filium emancipatum hæredem instituerit, eiusq; fidei commiserit, ut totam hæreditatem Sempronio restitueret, & filius cum suspectam sibi hæreditatem diceret, iussu prætoris adierit eam, & Sempronio restituerit: non iniquè patrono bonorum possesio partis debitæ dabitur, perinde ac si non filius, sed is cui hæreditas restituta est, liberto hæres extitisset. *Vndecima replicatio est: Nisi filius subiectus dicatur. Hæc replicatio approbatur, simul & distinguitur l. 42. §. cum filius. de bonis libertorum, his uerbis:* Cum filins liberti impubes, qui subiectus dicitur, ex prima parte bonorum possesionem accipiat: an patronus defuncti possesionem accipere posit, quæsitum est? Et sine dubio qui sequentis gradus sunt, non admittuntur interim. Cum enim præcedit alia possesio, qui sequitur, accipere nō potest. Planè si contra eum qui subiectus dicitur, fuerit iudicatū, data non intelligitur. Sed & in patrono pendente controuersia idem erit dicendū. Planè quod ad patroni quoq; personam pertinet, differri controuersia debebit.

Duodecima replicatio est: Nisi filius liberti unà cū patre perierit, ut ignoretur uter utri supuixerit. Hæc replicatio approbatur l. 10. §. si cum filio. ff. de rebus dubijs. cuius uerba uide s. lib. 7. cap. 9. reg. 13. exc. 1.

Decimatertia replicatio est: Nisi pauciores liberos quàm tres libertus diues reliquerit hæredes. Hæc replicatio approbatur lege Papia Inst. de successione libertorum. §. postea, his uerbis: Lege Papia adaucta sunt iura patronorum, qui locupletiores libertos habebant. Cautum est enim ut ex bonis eius qui sestertiûm centum millium patrimonium reliquerat, & pauciores quàm tres liberos habebat: siue is testamento facto, siue intestatus mortuus erat, uirilis pars patrono deberetur. Itaq; cum unū quidem filium filiámue hæredem reliquerat libertus: perinde pars dimidia debebatur patrono, ac si is sine ullo filio filiáue intestatus decessisset. Cum uerò duos duasue hęredes reliquerat, tertia pars debebatur patrono. Si tres reliquerat, repellebatur patronus. *Planè replicatio proposita iure nouo reprobatur dicta lege Papia sublata Inst. d. tit. §. sed nostra, his uerbis:* Sed nostra constitutio, quā pro omni natione Græca lingua compendioso tractatu habito cōposuimus, ita huiusmodi causam definiuit: ut siquidem libertus uel liberta minores centenarijs sint, id est, minus centū aureis habeant substantiā (sic eīm legis Papię summā interpretati sumus, ut pro mille sestertijs unus aureus computetur) nullū locū habeat patronus in eorū successione: si tñ testamentū fecerint. Sin aūt intestati decesserint, nullo liberorum relicto: tunc patronatus ius, quod erat ex lege XII. Tabul. integrum reseruauit. Cū uerò maiores centenarijs sint, si hæredes uel bonorum possessores liberos habeant siue unum, siue plures cuiuscunque sexus uel gradus, ad eos successiones parentū deduximus, patronis omnib. modis unà cum sua progenie semotis. *Ait Imp.* Sed nostra constitutio. *Hæc constitutio nō extat. Hæc de prima exceptione.*

II. EXCEPTIO: *Nisi libertus defunctus minor centenario sit. Hæc exceptio approbatur, declaratur & distinguitur uerbis iam propositis hisce:* Si quidem libertus uel liberta minores cētenarijs sint, id est, minus centū aureis habeant substantiam (sic enim legis Papiæ summam interpretati sumus, ut pro mille sestertijs unus aureus computetur) nullū locum habeat patronus in eorum successione: si tamen testamentum fecerint. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi libertus intestatus decesserit. quæ replicatio cōstat ex uerbis iam propositis hisce:* Si tamen testamentum fecerint. *Concordant uerba ibidem sequentia, & paulo superius proposita hæc:* Sin autem intestari decesserint, nullo liberorum relicto: tūc patronatus ius, quod erat ex lege XII. Tabul. integrum reseruauit. *Secunda replicatio est: Nisi libertus in fraudem legis bona alienauit, ut minor centenario esset. Hæc replicatio approbatur l. 16. ff. de iure patronatus. cuius uerba uide J. cap. 9. in fine. Tertia replicatio est: Nisi libertus qui minor centenario est, aliquid amplius in actione habeat, quo consecuto, maior centenario sit futurus. Hæc replicatio approbatur l. 26. ff. de bonis libertorū, his uerbis:* Liberto octoginta habenti, fundus quadraginta legatus est. Is die legati cedente decesit extraneo hęrede instituto: Africanus respondit, posse patronum partem debitam uindicare. Nam uideri defunctū mor-

tis tempore ampliorem habuisse rem centum: cum hæreditas eius propter computationem legati pluris uenire posit: neq; referre, hæres institutus repudier legatum liberto relictum, nec ne. Nam etsi de lege Falcidia quęratur: tale legatū, quamuis repudiatum, in quadrantem hæreditatis imputetur legatarijs.

III. EXCEPTIO: *Nisi libertus facto testamento, & alio hærede scripto, decesserit. Hæc exceptio approbatur quidem iure antiquo Inst. de successione libertorum. in prin. his uerbis:* Olim licebat liberto patronum suum impunè testamēto prærerire Nam ita demum lex XII. Tabularum ad hæreditatē liberti uocabat patronum, si intestatus mortuus esset libertus, hærede suo nullo relicto. *Mutatur ac tollitur exceptio proposita iure nouo, nimirū edicto prætoris Inst. eod. tt. §. qua de causa. cuius uerba uide s. exc. 2. repl. 2. item tollitur lege Papia Inst. eod. tt. §. postea. ibi: siue is testamento. cuius uerba uide s. d. exc. 2. repl. 13. item tollitur constitutione Imp. Iustiniani d. tt. §. sin autem sine liberis. ibi:* Si uerò testamentum. *cuius uerba uide j. quest. 4. reg. 2. except. 2.*

IIII. EXCEPTIO: *Nisi liberti bona sint publicata. Hæc exceptio reprobatur l. 28. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Si in libertinū animaduersum erit, patronis eius ius quod in bonis eius habituri essent, si is in quē animaduersum est, sua morte decessisset, eripiendum non est: sed reliquam partem bonorum, quæ ad manumissorem iure ciuili nō pertineat, fisco esse uindicandā placet. Eademq; seruantur in bonis eorum qui metu accusationis mortem sibi consciuerint, aut fugerint, quæ in damnatorū bonis cōstitura sunt.

V. EXCEPTIO: *Nisi patronus ius patronatus remiserit. Hæc exceptio approbatur l. 3. ibi: nec successionib. C. de bonis libertorum. cuius uerba uide s. cap. 2. quest. 1. causa 4.*

VI. EXCEPTIO: *Nisi patronus elegerit ea quæ libertatis causa liberto imposuit. Hæc exceptio approbatur l. 20. ff. de iure patronatus, his uerbis:* Sicut testamento facto decedenre liberto, potestas datur patrono uel libertatis causa imposita petere, uel partis bonorū possessionem: ita & cum intestatò decesserit, earum rerum ei electio manet. *Concordāt ea quæ habentur j. cap. prox. quest. 1. except. 15.*

VII. EXCEPTIO: *Nisi patronus libertū non aluerit. Hæc exceptio approbatur l. 33. ff. de bonis libertorum. cuius uerba uide s. cap. 2. quest. 1. causa 7. Huius exceptiōis replicatio est: Nisi patronus ex testamento succedat liberto. quæ replicatio approbatur d. l. 33.*

VIII. EXCEPTIO: *Nisi municipum uel alterius collegij, non priuati hominis libertus fuit defunctus. Hæc exceptio reprobatur l. unica. ff. de libertis uniuersitatum, his uerbis:* Municipib. plenum ius in bonis libertorū libertarumq; defertur: hoc est, id ius quod etiā patrono. Sed an omnino petere bonorū possessionem possint, dubitatur: mouet enim quòd cōsentire nō possunt, sed per aliū possunt petitam bonorū possessionē ipsi adqrere. Sed qua ratione senatus cēsuit, ut restitui eis ex Trebelliano hereditas posit: & qua ratione alio Senatusconsulto hæredibus eis institutis à liberto adquirere hæreditatē permissum est: ita bonorū quoq; possessionē petere dicendū est: tēporaq; bonorū possessionis petendæ cedere municipibus exinde, ex quo decernere de petēda potuerūt. Quod & Papinianus respondit. *Cōcordat l. 3. §. si municipes. ff. de suis hæredib. his uerbis:* Si municipes seruū manumiserint, admittentur ad legitimam hæreditatem in bonis liberti uel libertæ intestatorum. *Concordat l. 2. ff. de manumiss. quæ seruus ad uniuers. cuius uerba uide s. li. prox. cap. 5. except. 10.*

IX. EXCEPTIO: *Nisi princeps patronus sit. Hæc exceptio reprobatur d. l. 3. §. principem, his uerbis:* Principem ad bona liberrorum suorum admitti, plus quàm manifestum est.

X. EXCEPTIO: *Nisi patronus uel actor capitis accusauerit libertū defunctū. Hæc exceptio approbatur l. 10. in prin. cum lege sequente. ff. de iure patronatus, his uerbis:* Eum patronū, qui capitis libertū accusasset, excludi à bonorū possessione contra tabulas placuit, nec ad legitimam hæreditatem, quæ ex lege XII. Tabularum defertur, admittitur. *Concordat l. 9. §. fin. ff. eod. tt. cuius uerba uide j. exc. 14. concordat itē l. 3. §. si capitis. ff. de bonis libertorū. cuius uerba uide s. cap. 1. quest. 4. reg. 12. except. 18. concordat item l. 31. §. 1. in fine. ff. de fideicommiss. libertat. cuius uerba uide s. d. quest. 4. reg. 8 exc. 2. repl 2. declaratur exceptio proposita d. l. 10. §. 1. his uerbis:* Labeo existimabat, capitis accusationem eā esse, cuius pœna mors aut exilium esset. *Cōcordat l. 14. §. is demum. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Is demum uidetur capitis accusasse, qui tali iudicio appetit, cuius pœna aut suppliciū habuit, aut exilium, quod sit uice deportationis, ubi ciuiras amittitur. *Concordat item l. 42. ff. eod. tt. his uerbis:* Quęro de eo qui libertum effracturæ crimine accusauit? Scæuola respondit, si eiusmodi effracturæ crimine accusatus sit, ex quo (si probaretur) in metallū datus esset: denegandam bonorū possessionem. *Planè propositæ exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi non ipso iure capitis pœna crimini sit constituta, sed iudex capitis pœnam accusato irrogauit. Hæc replicatio approbatur l. 14. §. is demū. ibi: Si tamen. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Si quis libertū eo crimine accusauerit, cuius pœna capitalis non est, ueruntamen iudicāti placuit

cuit augere pœnam: non obest hoc patroni filio. neq; enim imperitia aut seueritas iudicantis obesse debet patroni filio, qui crimé leuius importauit. *Secunda replicatio est: Nisi ab accusatione destitit actor. Hæc replicatio approbatur d. l. 14. §. accusasse, his uerbis:* Accusasse eum dicimus, q crimina obiecit, & causam perorari usq; ad sententiam effecit. Cæterùm si antè quieuit, nõ accusauit: & hoc iure utimur. Sed etsi appellatione interposita, desijt: benignè dicetur nõ pertulisse accusationé. Si igitur pendẽte appellatione decessit libertus, patroni filius admittetur ad bonorum possessioné: quia ante sententiã libertus morte subtractus est. *Concordat l. 10. in fine. ff. de iure patronatus, his uerbis:* Qui nomen detulit, accusasse intelligendus est: nisi abolitionem petat. Idq; etiam Proculo placuisse Seruius refert. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi abolitione impetrata, reum repetierit. quæ duplicatio approbatur d. l. 14. §. 1. cuius uerba uide j. repl. 5. dupl. 1. Tertia replicatio est: Nisi libertus accusatus, pendente iudicio decesserit. Hæc replicatio approbatur uerbis d. l. 14. iã propositis hisce:* Si igitur pẽdẽte appellatione decessit libertus, &c. *Quarta replicatio est: Nisi detulerit saltem. Hæc replicatio reprobatur uerbis d. l. 10. in fine, iam propositis. Quinta replicatio est: Nisi minor uiginti quinq; annis accusauerit. Hæc replicatio approbatur l. 14. in prin. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Qui cũ maior natu esset quàm uiginti quinq; annorum, libertum capitis accusauerit, aut in seruitutẽ petierit: remouetur à contra tabulas bonorũ possessione. Si uerò accusauerit minor: dicendum est hunc non excludi, siue ipse, siue tutor eius uel curator accusauerit. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi cœptã in minore ætate accusationẽ maior factus fuerit persecutus. Hæc duplicatio reprobatur d. l. 14. §. 1. his uerbis:* Sed si minor quidem instituerit accusationẽ, maior autem factus sententiam acceperit: benignè erit dicẽdum ignosci ei debere, quia minor cœpit. Neq; enim imputare ei possumus cur non deseruerit accusationem, uel cur abolitionem non petierit: cum alterũ si faceret, in Turpillianum incideret, alterum non facilè impetretur. Certè si abolitione publicè data repetiriam maior: dicendũ est hunc esse remouẽdum. maior enim factus potuit sine timore deserere abolitã accusationem. *Sexta replicatio est: Nisi patronus à liberto antea accusatus & prouocatus accusauerit eius calumniam, uel crimen retorserit. Hæc replicatio approbatur d. l. 14. §. si libertus, his uerbis:* Si libertus maiestatis crimine patroni filiũ accusauit, & patroni filius calumniæ eum capitis punire desiderauerit: non debet repelli hoc edicto. Idem puto etsi ab eo petitus retorsit in eum crimina. Ignoscendum est enim ei, si uoluit se ulcisci prouocatus. *Septima replicatio est: Nisi defendendæ mortis paternæ causa filius patroni libertum capitis accusauerit. Hæc replicatio approbatur d. l. 14. §. si patris, hisce uerbis:* Si patris mortem defendere necesse habuerit: an dicendum sit hic quoq; ei succurrendum, si libertum paternum propter hoc accusauit, medicum fortè patris, aut cubicularium, aut quem alium qui circa patrẽ fuerat? & puto succurrendum, si affectione & periculo paternæ substantiæ ducẽte necesse habuit accusationem uel calumniosam instituere. *Octaua replicatio est. Nisi pater testamento uel qua alia scriptura cauerit ut accusaretur libertus. Hæc replicatio approbatur d. l. 14. §. fin. his uerbis:* Si pater testamento cauerit ut accusaretur libertus, quasi uenenum sibi parasset, aut quid aliud in se admisisset: magis est ut ignosci liberis debeat, qui non sponte accusauerunt. *Concordat l. 47. §. 1. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Quæro, an si Titia patroni filia iactaret, Titiũ patrem suum prius quã moreretur, literas ad se dedisse, quibus adijceret per libertos suos maleficijs se appetitum, easq; literas secuta, post mortem patris libertos accusaret: an aliquid ei prodesse possit hæc excusatio? Paulus respondit, eam quę ex uoluntate patris accusauit, non debere repelli à bonorum possessione cõtra tabulas: quoniam non suum iudiciũ, sed alienum secuta sit. *Nona replicatio est: Nisi libertus damnatus, postea sit restitutus. et pœna liberatus. Hæc replicatio approbatur l. 14. §. fin. ff. d. tt. his uerbis:* Sed etsi accusauerit libertum, & probauerit crimẽ patroni filius, posteaq; hic libertus sit restitutus: non erit repellendus. Crimen enim quod intẽdit, etiam perfecit. *Decima replicatio est: Nisi libertus non capitis, sed mitiore pœna sit damnatus. Hæc replicatio approbatur l. 15. ff. eod. tt. his uerbis:* Idẽ est etsi crimen quidem, quod in liberto probatum est, meruerat capitis pœnam, benignius autẽ punitus est libertus: ueluti tantum relegatus. De calumniatore enim sensit prætor. *Vndecima replicatio est: Nisi actor crimẽ probauerit & obtinuerit contra libertũ, non sit calumniatus. Hæc replicatio approbatur uerbis iam propositis hisce:* De calumniatore enim sensit prætor. *Cui concordat l. 14. §. fin. in fine. ff. eod. tt. cuius uerba uide paulo superius repl. 9. item concordat l. 18. in prin. ff. de iniurijs, hisce uerbis:* Eum qui nocentem infamauit, nõ esse bonum & æquum ob eam rem condẽnari Paulus ait. peccata enim nocẽtium nota esse & oportere & expedire. *Duodecima replicatio est: Nisi libertum dum adhuc seruus erat, & quidem alienus, accusauit. Hæc replicatio approbatur l. ult. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Labeo. Si eundem libertum & tu capitis accusasti, & pater tuus manumisit: non poterit tibi eius

liberti bonorum possessio ex edicto prętoris dari. Paulus. Imò cōtrà accidet, si quem seruum accusaueris, deindo is patris tui factus fuerit, & is postea eum manumiserit. *Decimatertia replicatio est: Nisi cum unus ex pluribus liberis defuncti capitis accusasset libertum, cæteri postea omiserint bonorum possessionem liberti. Hæc replicatio reprobatur l. 3. §. si capitis. ff. de bonis libertorum. cuius uerba uide s. cap. 2. quæst. 4. reg. 12. except. 18.* *Decimæquartæ replicationis loco notandum, quòd exceptio proposita non noceat filio eius qui libertum capitis accusauit. quæ replicatio approbatur l. 16. §. si patroni. ff. d. tt. his uerbis:* Si patroni filius institutus uel exhæredatus in seruitutem libertum paternum petijt, uel capitis accusauit: noo oocet hoc liberis eios qui in porostate non sunt. Et hoc dini fratres Quintilio rescripserunt. *Concordat l. 17. ff. de iure patronatus. cuius uerba uide s. cap. 2. quæst. 2. except. 2. Hæc de decima exceptione.*

XI. EXCEPTIO: *Nisi actor in caput liberti testimonium dixit, uel accusatorem subiecit. Hæc exceptio approbatur l. 24. §. sed si non. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Sed si non accusauit, sed testimonium in capur liberti dixit, aut subiecir accusarorem: poro eom à contra tabulas bonorum possessione remoueri.

XII. EXCEPTIO: *Nisi actor aduocatiónem accusatori liberti præstitit. Hæc exceptio reprobatur d. l. 24. §. si patroni, his uerbis:* Si patroni filius aduocationem accusatori liberti pręstitit: non est tepellendus. Neq; enim aduocatus accusat.

XIII. EXCEPTIO: *Nisi actor libertum in seruitutem petierit. Hæc exceptio approbatur l. 9. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Qui in seruitutem libertum paternum petierit nec nomine libertorum booorum possessionem accipere potest. *Concordat l. 24. in prin. ff. eod. tt. cuius uerba uide s. except. 10. repl. 5. Concordat itē l. 33. §. 1. in fine. ff. de fideicom. libertat. cuius uerba uide s. cap. 1. quæst. 4. reg. 8. except. 1. repl. 2. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi seruo in libertatem proclamanti actor contradixit. Hæc replicatio approbatur l. 16. in prin. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* In soruitutem petijsso non is uidetur, qui ei qui in possessio no erat seruitutis, petenti se in libertarem cōtradixit: uerùm is qui ex libertate potit io seruirutem.

Secunda replicatio est: Nisi nō dominium, sed usumfructum, uel quid aliud in liberto dicat suum esse, quod nisi in seruo habere non potest. Hæc replicatio reprobatur d. l. 16. §. 1. his uerbis: Sed etsi quis non rotum suum, sed pto parte uel usumfructum io eo sunm dicat, uel quid aliud quod habere non potest in eo, nisi seruus sit: an repellatur quasi in seruitutem petierit? quod est uerius. *Tertia replicatio est: Nisi actor qui libertum in seruitutem petijt & obtinuit, passus sit eum in libertate morari. Hæc replicatio approbatur d. l. 16. §. si petierit, his uerbis:* Si penierit in seruirutem, & obtinuerit, mox cognita ueritate, passus sit in libertate morari: non debet ei obesse, maximè si habuit iustam causam errandi. *Quarta replicatio est: Nisi actor qui libertum in seruitutem petijt, à sua actione destitit. Hæc replicatio approbatur d. l. 16. §. petijsse, his uerbis:* Petijsse io seruitutem non uidetur, qui ante lirem coorestatam destitit. Sed etsi post litem contestatam: dicendum est nec id nocere debere, quia noo usque ad sententiam durauit. *Quintæ replicationis loco notandum, quòd filio eius qui libertum in seruitutem petijt, proposita exceptio non obstet. Quę replicatio approbatur d. l. 16. §. si patroni. cuius uerba uide s. except. 10. repl. 13.* *Sexta replicatio est: Nisi ob id libertum in seruitutem petierit, ut causam euictionis sibi conseruet. Hæc replicatio approbatur l. 30. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Si quis libertum paternū in seruiturem ea uolunrate petierit, ut causam euictionis sibi conseruet: non amittit beneficium booorum possessionis.

XIIII. EXCEPTIO: *Nisi actor rei capitalis damnatus sit, uel index alicuius flagitij fuerit. Hæc exceptio approbatur l. 9. §. ut in bonis. ff. de iure patronatus, bisce uerbis:* Vt in booìs liberti locum quidem non habeant, lege excipiuntur rei capitalis damnatus, si restitutus oon est, si iodex cuius flagiöj sir fueritūe: uel maior anois uigioti quinq; cùm esset, capitis accusauerit libertum paternum. *Plures huiusmodi exceptiones uide s. cap. 2. quæst. 1. item j. cap. prox. quæst. 2.*

Replicatio præcedentium exceptionum generalis.

Planè iam dictarum exceptionum replicatio generalis hæc est: Nisi is qui quasi patronus deliquit, & ob id succedere non potest, non tanquam patronus, sed tā quam patroni filius hæreditatem liberti petat. Hæc replicatio approbatur l. 42. §. sic edictum est. ff. de bonis libertorū. cuius uerba uide j. quæst. prox. reg. 1. exc. 5.

III. QVIBVS COMPETAT successio in bona liberti?

I. Regula. *De liberis patroni. His quoq; regulariter perinde ac ipsi patrono, si uiueret, successio in bona liberti competit. quæ regula approbatur l. 2. in prin. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Si patronus à liberto præteritus, bonorum possessioné petere potuerit contra tabulas, & aorequā peterer decesserit, uel dies eius bonorū possessionis agnoscēdę preterierit: liberi eius uel alterius patroni petero poterunt ex illa parte edicti, qua primis nō petentibus, aut etiá nolentibus ad se pertinero, sequētibus datur, atq; si priores ex eo numero non essent. *Concordat item Inst. de successione libertorum. §. multis alijs, bisce uerbis:* Constituimus ut tam patroni patronæq;, quàm liberi eorū,

nec

nec non qui ex transuerso latere ueniunt, usque ad quintum gradum ad succesionem libertorum, libertarumúe uocentur, sicut ex ea constitutione intelligendum est. Et si eiusdem patroni uel patronæ, uel duorum duarumque, pluriumúe liberti sint: qui proximior est, ad liberti uel libertæ uocetur succesionem, & in capita, non in stirpes diuidatur succesio: eodem modo & in ijs qui ex transuerso latere ueniunt seruando. Penè enim consonantia iura ingenuitatis & libertinitatis in succesionibus fecimus. *Ait Imperator:* Sicut ex ea constitutione intelligendum est. *Hæc constitutio in Codice non extat. Planè propositæ regulæ exceptio prima hæc est : Nisi patronus ipse adhuc uiuat. tunc enim liberis suis in succeßione præferendus. quæ exceptio ipso quidem iure subsistit : uerùm eius replicatio hæc est, Nisi patronus ipse tempore sit exclusus, uel repudiauerit, uel ex alia causa succedere liberto non poßit. tunc enim etiam uiuo eo admittuntur eius liberi. quæ replicatio approbatur l. 2. in princip. ibi: uel dies eius. ff. de bonis libertorum. cuius uerba uide paulo superius ead. reg. in princip. Concordant item ea quæ habentur paulo inferius except. 11. replicat. 1. item except. 12. Secunda replicatio est : Nisi patronus pater sit deportatus. Hæc replicatio species est replicationis præcedentis, approbaturq́; l. 4. §. si deportatus. ff. eod. tt. his uerbis:* Si deportatus patronus sit, filio eius competit bonorum possesio in bonis liberti. Nec impedimento est ei talis patronus, qui mortui loco habetur. Et disimile est, si patronus apud hostes sit: nam propter spem postliminij obstat liberis suis. *Tertia replicatio uidetur esse : Nisi patronus pater apud hostes sit. Hæc replicatio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Et disimile est, si patronus apud hostes sit, &c. *Hæc de prima exceptione.*

Secũda exceptio est: Nisi filius patroni uel patronæ, in alterius sit potestate. Hæc exceptio reprobatur l. 22. ff. de iure patronatus, his uerbis: Satis constat, etiamsi in potestate sit parentis filius patronæ, nihilominus legitimo iure ad eum pertinere hæreditatem. *Concordat l. 39. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Patroni filia si in adoptiua familia sit, ad bona libertorum pateruorum admittitur.

Tertia exceptio est : Nisi filius patris necẽ inultam reliquit, quam seruus detexit, & ob id liber factus est. Hæc exceptio approbatur l. 23. in princ. ff. eod. tt. his uerbis: Si filius patris necem inultam reliquerit, quam seruus detexit & meruit libertatem : Triphoninus dixit, non habendum pro patroni filio, qui indignus est. *Concordant ea quæ proposita sunt š. cap. 1. quæst. 3. causa 2. exc. 3. Quarta exceptio est : Nisi filius patroni actor libertũ capitis accusauerit. Hæc exceptio cũ alijs similibus approbatur, simul & distinguitur per ea quæ proposita sunt š. quæst. proxim. except. 10. cum sequentibus. Quinta exceptio est : Nisi filius patroni etiam per se patronus existens, tanquam patronus admitti ad succeßionem non potuit. Hæc exceptio reprobatur l. 42. §. sic edictum. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Sic edictum est, patrono, eidemq́; patronę filio nõ obesse, quod quasi patronus deliquit, si ut patronæ filius uenire posit. *Sexta exceptio est : Nisi liberi sint uulgò quæsiti. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 18. ff. eod. tt. his uerbis:* Patronæ quidem liberi etiam uulgò quæsiti accipient materni liberti bonorum possesionem: patroni autem non nisi iure quæsiti.

Septima exceptio est: Nisi patroni filius subiectus esse dicatur. hoc enim casu cõtrouersia differtur. quæ exceptio approbatur l. 42. §. cum filius, in fine. ff. de bonis libertorum. cuius uerba uide š. quæst. proxim. except. 1. replicat. 11.

Octaua exceptio est : Nisi uni ex liberis libertus sit adsignatus. tunc enim cæteri patroni liberi ab eo excluduntur. quæ exceptio approbatur, simul et distinguitur per ea quæ proposita sunt š. cap. 1. quæst. 4. reg. 12. Cõcordat item l. 1. §. fin. ibi : quoniam per adsignationem alius excluditur. ff. de adsignandis libertis. cuius uerba uide J. quæst. proxim. reg. 3. except. 1. Nona exceptio est : Nisi filius patris atque patroni hæreditatem repudiauerit. Hæc exceptio reprobatur l. 12. §. fin. ff. de bonis libertorum, his uerbis: Si patroni filius emancipatus noluerit adire hæreditatem, uel quã in potestate est retinere: nihilominus liberti bonorum possesionem habebit. *Decima exceptio est: Nisi filius uel nepos patroni à patre uel auo suo sit exhæredatus. Hæc exceptio approbatur l. 10. §. Iulianus. ff. eod. tt. his uerbis:* Iulianus ait, eum qui ab auo suo exhæredatus est : à bonis libertorum eius submoueri, à patris uerò suis libertorum bonis nõ excludi. Quod si à patre sit exhęredatus, ab auo non sit: non solum à libertorum paternorum bonis, uerũ etiã ab aui quoq; excludi debere : quia per patrem aui libertos cõsequitur. Quòd si pater eius sit ab auo exhęredatus, ipse non sit: posse nepotem auitorum libertorum contra tabulas bonorum possesionem petere. Idem ait, si pater me exhæredauit, auus meus patrem meum, & prior auus decesserit: ab utriusq; libertis me repelli. Sed si antè pater decesisset, postea auus, dicendum erit nihil mihi nocere patris exhæredationem ad auitorum libertorum bona. *Concordat exceptioni propositæ l. 27. ff. eod. tt. his uerbis:* Viuo filio si nepos exhæredetur, nocebit ei exhæredatio ad bona libertorum auitorum. *Propositæ exceptionis replicatio prima hæc est : Nisi non exhæredatus sit, sed præteritus in testamento parẽtis. Hæc replicatio ipso quidẽ iure subsistit, cũ querela inofficiosi testamẽti aduuetur : uerũ eius duplicatio*

hæc est, Nisi à parente milite in militari testamento sit præteritus. quæ duplicatio approbatur l. 12. in prin. ff. de bonis libertorum, his uerbis: Si patronus testamento iure militari facto, filium silentio exhæredauerit: debebit nocere ei exhæredatio. Verum est enim hunc exhæredatum esse. Huius duplicationis triplicatio est: Nisi præteritus alterius libertorum bona, quàm eius à quo præteritus est, petat: puta à patre præteritus, libertorum auitorum bona petit: uel contra ab auo præteritus, libertorum paternorum bona petit. Hæc triplicatio approbatur l. 47. §. fin. ff. eod. tit. cuius uerba uide J. replic. proxim. duplic. 1. triplic. 2. Secunda replicatio est: Nisi alterius libertorum bona petat exhæredatus, quàm eius à quo est exhæredatus: puta ab auo exhæredatus, non auitorum, sed paternorum libertorum bona petit. Hæc replicatio approbatur l. 10. §. Iulianus ff. eod. tit. cuius uerba uide s. ead. except. in prin. Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi à patre exhæredatus, auitorum libertorum bona petat. hoc enim casu propositæ replicatione non adiuuatur. quæ duplicatio approbatur d. §. Iulianus, uerbis s. ead. except. in prin. propositis hisce: Quòd si à patre sit exhæredatus, ab auo non sit: non solum à libertorum paternorum bonis, uerum etiam ab aui quoque excludi debere, quia per patrem aui libertos consequitur. Huius duplicationis triplicatio prima hæc est: Nisi pater uiuo auo decesserit. hoc enim casu exhæredatus, ab auitorum libertorum bonis non excluditur. quæ triplicatio approbatur d. l. 10. §. fin. cuius uerba uide suprà ead. except. in prin. Secunda triplicatio est: Nisi à patre in testamento militari non exhæredatus, sed præteritus sit. quæ triplicatio approbatur l. 47. §. fin. ff. eod. tit. his uerbis: Paulus respondit, quamuis filij à patre milite præteriti pro exhæredatis habeantur: tamen non eousque silentium patris eis nocere debere, ut & à bonis libertorum auitorum repelli debeant. Idem responsum est etiam de bonis libertorum paternorum. Tertia replicatio est: Nisi exhæredato antea libertus fuerit adsignatus. Hæc replicatio approbatur l. 12. §. 1. ff. de bonis libertorum, his uerbis: Si quis libertum filio suo adsignauerit, eumq; exhæredauerit: admitti potest ad bonorum liberti possessionem. Concordat l. 8. §. sed etsi post. ff. de adsignandis libertis. cuius uerba uide s. cap. 2. quæst. 4. reg. 12. except. 13. Quarta replicatio est: Nisi non mala mente parentis sit exhæredatus. Hæc replicatio approbatur d. l. 12. §. si quis non, his uerbis: Si quis non mala mente parentis exhæredatus sit, sed alia ex causa: exhæredatio ipsi non nocet. utputa pone furoris causa exhæredatum eum, uel ideo quia impubes erat, hæredem quoque institutum rogatum ei restituere hæreditatem. Concordat l. 47. in princip. ff. de bonis libertorum, his uerbis: Paulus respondit, exhæredationem nepotis, quæ non notæ gratia, sed alio consilio adiecta esset, nocere ei non oportere, quo minus contra tabulas libertorum aui bonorum possessionem petere possit.

Quinta replicatio est: Nisi hæres institutus exhæredato hæreditatem restituere sit rogatus. Hæc replicatio approbatur uerbis d. §. si quis, iam propositis hisce: Hæredem quoque institutum rogatum ei restituere hæreditatem. Sexta replicatio est: Nisi exhæredatus pronunciatus sit exhæredatus non esse. Hæc replicatio approbatur l. 12. §. si quis cum. ff. de bonis libertor. his uerbis: Si quis, cum esset exhæredatus, pronunciatus uel perperam sit, exhæredatus nõ esse, non repellitur. rebus enim iudicatis standum est.

Septima replicatio est: Nisi exhæredatus de inofficioso testamento egerit, & obtinuerit. hæc replicatio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius duplicatio hæc est, Nisi pro parte tantum obtinuerit. Hæc duplicatio approbatur d. l. 12. §. si filius, his uerbis: Si filius patroni exhæredatus, in partem obtinuerit de inofficioso, in partem uictus sit: uideamus an noceat ei exhæredatio? & nocere arbitror: quia testamentum ualet, à quo exhæredatus est. Octaua replicatio est: Nisi ex testamento, in quo exhæredatus est, non sit adita hæreditas. Hæc replicatio approbatur d. l. 12. §. ex testamento, his uerbis: Ex testamento à quo neque adita est hæreditas, neque petita bonorum possessio, liberis exhæredatio non nocet. Absurdum est enim in hoc ualere tantùm testamentum, ut exhæredatio uigeat, cum aliâs non ualeat.

Nona replicatio est: Nisi exhæredatus secundo gradu, priore gradu hæres sit institutus. Hæc replicatio approbatur d. l. 12. §. si patroni, his uerbis: Si patroni filius priore gradu sit hæres scriptus, secundo exhæredatus, huic non nocet exhæredatio, cùm uoluntate patris uel extiterit hæres, uel existere potuerit. neque enim debet uideri pater indignum existimasse filium bonis libertorum, quem ad hæreditatem suam primùm uocauerit.

Decima replicatio est: Nisi primo gradu exhæredatus, secundo sit substitutus. Hæc replicatio approbatur ibidem, his uerbis: Ac ne eum quidem existimandum est submoueri à bonis liberti, qui primo gradu exhæredatus, & inde substitutus est. Ergo is qui institutus est hæres uel primo gradu, uel sequenti, uel quoquo alio, licet exhæres sit eodem testamento: nõ est submouendus à liberti bonis.

Vndecima replicatio est: Nisi exhæredati filius uel seruus hæres sit institutus. Hæc replicatio reprobatur l. 13. ff. de bonis libertorum, his uerbis: Filius patroni exhæredatus, quamuis nepos ex eo hæres scriptus fuerit, bonorum possessionem

nem

nem contra tabulas paternorum libertorum accipere nõ poteſt. Licet enim neceſſarius exiſtat patri ſuo: non tamen per ſemetipſum, ſed per alium ad hæreditatem admittitur. Et certè cõſtat, ſi emancipatus filius exhæredatus fuerit, & ſeruus eius hęres ſcriptus, etſi iuſſerit ſeruum hæreditatem adire, & ita patri ſuo hæres extiterit: non habiturum contra tabulas paternorũ libertorum bonorum poſſeſsionem.

Duodecima replicatio eſt: Niſi exhæredato ab exhæredante parente, cautum ſit ut ius in libertum ei ſaluum eſſet. Hæc replicatio approbatur l. 40. ff. de bonis libertorum, his uerbis: Si pater exhæredato filio ita cauit, ut ius in libertum ſaluum ei eſſet: nihil ei ad hanc rem nocet exhæredatio. *Decimatertia replicatio eſt: Niſi filius exhæredatus, poſtea à fratre adrogatus, tanquam nepos patroni liberti bona petierit. Hæc replicatio approbatur l. 42. in princip. ff. d. tt. his uerbis:* Si filius qui patri hæres extitit, fratrem ſuum exhæredatum adrogauit, atque ita hærede eo relicto, defunctus eſt: bonorum poſſeſsionem liberti patris naturalis exhæredatus non habebit. nam cui non exhęredato talis adoptio noceret, nocere debet & exhæredato: quoniam pœna quæ legibus aut edicto irrogaretur, adoptionis remedio non obliteratur. Paulus notat, ei qui alio iure uenit quàm eo quod amiſit, non nocet id quod perdidit, ſed prodeſt quod habet. Sic edictum eſt, patrono, eidemq; patronæ filio non obeſſe quod quaſi patronus deliquit, ſi ut patronæ filius uenire poſsit. *Hæc de decima exceptione, eiusq; replicationibus ſint dicta.*

Vndecima exceptio eſt: Niſi pater eius qui bonorum poſſeſsionem liberti petit, à patrono ſit exhæredatus. Hæc exceptio approbatur l. 38 ff. de bonis libertorum, his uerbis: Quæritur, an filio exhæredato etiam nepotes ex eo à bonorum poſſeſsione liberti excludantur? quod utique ſic dirimendum eſt, ut uiuo filio, donec in poteſtate eius liberi manent, non admittantur ad bonorum poſſeſsionem: ne qui ſuo nomine à bonorum poſſeſsione ſubmouentur, per alios eam conſequantur. Si autem emancipati à patre fuerint, uel alio modo ſui iuris effecti: ſine aliquo impedimento ad bonorum poſſeſsionem admittantur. *Huius exceptionis replicatio prima hæc eſt: Niſi actor in poteſtate patris exhæredati non ſit. quæ replicatio approbatur uerbis iam propoſitis hiſce:* Si autem emancipati à patre fuerint, &c. *Concordat l. 11. ff. eod. tt. his uerbis:* Si pater meus à patre ſuo ſit exhæredatus, ego neque à patre meo, neque ab auo, mortuo quidem patre, & aduerſus auitos, & aduerſus paternos libertos ius habeo: uiuente patre, quamdiu in poteſtate eius ero, non petam contra tabulas auitorum libertorũ bonorum poſſeſsionem: emancipatus nõ ſubmouebor. *Concordat item l. 10. §. quòd ſi pater eius. ff. eod. tt. cuius uerba uide ſ. except. prox. in prin. Concordat item l. 16 §. ſi patroni. ff. eod. tt. cuius uerba uide ſ. quæſt. prox. except. 10. repl. 13.*

Secunda replicatio eſt: Niſi actor filius exhæredati à patrono hæres ſit inſtitutus. Hæc replicatio reprobatur per ea quæ habentur ſuprà except. proxim. replic. 11. Duodecima exceptio eſt: Niſi pater eius qui bonorum poſſeſsionem liberti petit, libertum capitis accuſauit, uel in ſeruitutem petijt. Hæc exceptio reprobatur per ea quæ habentur ſuprà quæſt. prox. except. 10. repl. 13. Decimatertia exceptio eſt: Niſi is qui bonorum poſſeſsionem liberti petit, poſt mortem patroni aui ſui ſit conceptus. Hæc exceptio reprobatur l. 47. §. penult. ff. de bonis libertorum, his uerbis: Paulus reſpondit, nepotem etiam poſt mortem aui conceptum ſuperſtite liberto, bonorum poſſeſsionẽ contra tabulas liberti auiti petere poſſe, & ad hæreditatem eius legitimam admitti. Reſpõſum enim Iuliani tantùm ad hæreditatem legitimam, item ad bonorum poſſeſsionem aui petendam pertinere. *Decimaquarta exceptio eſt: Niſi is qui bonorum poſſeſsionem petit, filiũ in poteſtate patroni defuncti reliquerit. Hæc exceptio reprobatur l. 2. §. fin. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Si filius emãcipatus nepotem in poteſtate aui reliquiſſet, bonorum poſſeſsionem partis dimidiæ dandam ei filio inteſtati liberti: quamuis iure ipſo legitima hęreditas ad nepotem pertineat: quia & contra tabulas eius liberti, & filio potius bonorum poſſeſsio partis debitæ daretur. *Ait Iuriſconſultus:* Iure ipſo. *Scilicet ciuili. de quo Inſtit. de hæreditat. quæ ab inteſt. deferuntur. §. 1. Hodie tamen iure prætorio coniungitur pater emancipatus cum filijs in poteſtate aui relictis, l. 1. in prin. ff. de coniungendis cum emancipato liberis. Decimaquinta exceptio eſt: Niſi actorem alius gradu præcedat. Hæc exceptio approbatur Inſt. de ſucceſsione libertorum. §. in dictis alijs. ibi: etſi eiuſdem. cuius uerba uide ſ. ead. reg. in prin. Huius exceptionis replicatio prima uidetur eſſe talis: Niſi patronus deceſſerit, relicto filio emancipato, & nepotibus ex eo in poteſtate retentis. hoc enim caſu uidentur nepotes patri præferendi. Verùm replicatio hæc reprobatur ſ. except. proxim. Secunda replicatio eſt: Niſi is qui gradu præcedit, aut nolit, aut non poſsit petere bonorum poſſeſsionẽ liberti. Hæc replicatio approbatur ſ. exc. 2. repl. 1. cũ ſequẽtibus. item except. 11. replic. 1. & except. 12. Tertia replicatio eſt: Niſi gradu remotiori libertus ſit adſignatus. Quæ replicatio approbatur per ea quæ habentur ſ. cap. 1. quæſt. 4. reg. 12. except. 7. Decimaſexta exceptio eſt: Niſi duobus patronis exiſtentibus, unus mortuus ſit relictis liberis. Eius enim liberi uiuo altero patrono non admittuntur. Quæ exceptio approbatur l. 4. in fine, ff. ſi quid in fraudem patroni.*

patroni. cuius uerba uide j. cap. 9. quæst. 5. reg. 5. Huius exceptionis replicatio uidetur esse talis: Nisi patronus defunctus, filio suo libertum adsignauerit. Hæc replicatio reprobatur l. 12. ff. de adsignandis libertis, hisce uerbis: Si ex duobus patronis alter eorum filio suo libertum adsignauerit, non obstat quo minus alter patronus ius solidum suū habeat.

Decimaseptima exceptio est: Nisi ex uno patrono filius, ex altero nepotes supersint. hoc enim casu filius unius patroni excludit alterius patroni nepotes. quæ exceptio approbatur l. 23. §. si libertus. ff. de bonis libertorum, his uerbis: Si libertus intestatò decesserit, relictis patroni filio, & ex altero filio duobus nepotibus, nepotes non admittētur, quamdiu filius est: quia proximū quēque ad hæreditatem liberti uocari, manifestum est. Concordat Institut. de successione libertorum. §. multis alijs. ibi: uel duorum. cuius uerba uide s̄. ead. reg. in prin. Concordat item l. 51. ff. de operis libertorum. cuius uerba uide s̄. cap. prox. quæst. 3. exc. 2. replic. 8. Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi duobus patronis existentibus, quorum unus unum, alter duos filios reliquit, & uni ex ijs libertum adsignauit: postea is cui libertus adsignatus est decesserit, relicto ex se filio & fratre superstite, item alterius patroni filio. hoc enim casu filius eius cui libertus fuit adsignatus, patroni nepos in semissem, quē patruus, si adsignatio facta nō esset, habuisset, succedit. quæ replicatio approbatur l. 2. ff. de adsignandis libertis, his uerbis: Si is cui adsignassem decessisset, relicto filio & fratre, & alterius patroni filio: Pomponius ait, semissem habiturum eum nepotem, quem esset filius meus is qui uiuit, habiturus, si ego eum libertum non adsignassem.

Secunda replicatio est: Nisi nepoti unius patroni libertus sit adsignatus. tunc enim succedit cum alterius patroni filio. quæ replicatio approbatur l. 3. in prin. ff. eod. tt. his uerbis: Idem erit dicendum, etsi is qui filium & nepotem habebat, nepoti libertū adsignauerit: admittetur enim nepos ad legitimam hæreditatem, licet sit alterius patroni filius. Et hoc cōtingit patrui uita. Cæterùm si ille non esset, nihil ei prodesset adsignatio ad deminuendū ius alterius patroni filij. Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi patronus qui nepoti libertū adsignauit, filium non habeat, uel filius quem habuit mortuus sit. quæ duplicatio approbatur uerbis iam propositis hisce: Et hoc contingit patrui uita. Cæterùm, &c. Decimaoctaua exceptio est: Nisi liberi sint ultra quintum gradum. Hi enim non admittuntur ad bona liberti. quæ exceptio approbatur d. §. multis alijs. ibi: usque ad quintum gradum. Concordat Instit. de bonorum possessionibus. §. cum enim ad similitudinem. cuius uerba uide alibi. Hæc de prima regula, liberorum scilicet patroni.

II. Regula. De parentibus patroni. His quoque in bona liberti dabatur successio. quæ regula approbatur Institut. de bonorum possess. §. sexto. item §. cumq; antea. cuius utriusque uerba uide alibi.

III. Regula. De ijs qui ex transuerso gradu patrono iunguntur. His quoq; liberti bonorum possessio cōpetebat. quæ regula approbatur Instit. de successione libertorum. §. multis alijs. ibi: nec non qui ex transuerso latere ueniunt. cuius uerba uide s̄. reg. 2. in prin.

IIII. Regula. Si filiusfamiliâs seruum manumiserit: patri, non filio competit bonorum possessio. quæ regula approbatur simul & distinguitur per ea quæ dicta sunt s̄. cap. 1. quæst. 4. reg. 2.

V. Regula. Si libertus in seruitutem reuocatus, postea ab alio sit manumissus: posterior manumissor in successione præfertur. quæ regula approbatur l. 32. ff. de bonis libertorum, his uerbis: Si libertus meus in seruitutem redactus, postea ab alio liberatus sit, & eius cœperit esse libertus: præfertur mihi ad contra tabulas bonorū possessionem, qui eum manumisit. Hæc de tertia quæstione. Plures autem huiusmodi regulas uide s̄. cap. 1. quæst. 4.

IIII. QVID ET QVANTVM ueniat in successione proposita?

I. Regula. Regulariter patronus in omnia bona liberti defuncti succedit. quæ regula approbatur Institut. de successione libertorum. §. sin autem sine, his uerbis: Si sine liberis decesserint liberti, siquidem intestati: ad omnem hæreditatem patronos, patronasque uocauimus. Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi libertus liberis relictis decesserit. tunc enim uirilis pars patrono ex lege Papia debebatur: hoc est, tantum, quantum unus ex liberis defuncti. quæ exceptio approbatur Institut. eod. tt. §. postea uerò. cuius uerba uide s̄. quæst. 2. except. 2. replic. 13. Sed hodie liberis liberti relictis, nihil patrono debetur: de quo dictum d. except. 2. in prin. item d. replic. 13. Secunda exceptio est: Nisi libertus testamento facto decesserit. tunc enim iure quidem antiquo prætorio debebatur dimidia pars patrono per contra tabulas bonorum possessionem. quæ exceptio approbatur Institut. d. tt. §. qua de causa. cuius uerba uide s̄. d. except. 1. repl. 1. Hodie uerò iure nouo testamento facto debetur patrono tertia tantummodo pars bonorum liberti: quod ius nouum approbatur Institut. d. tt. §. sed nostra constitutio. ibi: si uerò testamentum, his uerbis: Si testamentum quidem fecerint, patronos autem aut patronas præterierint, cum nullos liberos haberent, uel habentes eos exhæredauerint, uel mater, siue auus maternus eos præterierint, ita quòd non possint argui inofficiosa eorum testamenta: tunc ex nostra constitutione per bonorum possessionem contra tabulas non dimidiam (ut antea) sed tertiam partem bonorum liberti consequantur:

uel

uel quod deest eis, ex constitutione nostra repleatur, si quando minus tertia parte bonorum suorum libertus uel liberta eis reliquerit: ita sine onere, ut nec liberis liberti, libertæúe ex ea parte legata uel fideicommissa præstentur, sed ad cohęredes eorum hoc unus redundet. *Ait Imperat.* Ex nostra constitutione. *Hæc constitutio non extat.*

II. *Regula. In capita, non in stirpes diuiditur successio in bonis liberti. quæ regula approbatur Inst. de success. libertorum. §. multis alijs. in fine. cuius uerba uide suprà quæst. prox. reg. 1. in prin. Concordat l. 23. §. fin. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Si ex duobus patronis alter unum filium, alter duos reliquisset: uiriles inter eos partes fieri Iulianus dicit.

III. *Regula. Ex tribus uel pluribus patronis, uel patronorum liberis uno cessante, uel deficiēte, reliqui æquales partes in bonis liberti habebunt. quæ regula approbatur l. 22 ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Ex tribus patronis uno cessante bonorum possessionem petere, duo ęquas partes habebunt. *Concordat l. 4. ff. si quid in fraudem patroni. cuius uerba uide j. cap. 9. quæst. 5. reg. 5. Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi duobus patronis existentibus, quorum unus unum, alter duos filios reliquit, ex hisce duobus alterius patroni filijs uni libertus sit assignatus. tunc enim is cui assignatus est libertus, duas tertias habebit. quæ exceptio approbatur l. 1. §. si sit ex uno. ff. de adsignandis libertis, hisce uerbis:* Si sit ex uno patrono filius, ex altero duo, & uni eorum libertus adsignatus sit: uidendum quot partes fiant hæreditatis liberti: & utrum tres aut duas habeat is cui adsignatus est, id est, suam & fratris: an uerò æquales partes fiant, quoniam per adsignationem alius excluditur? Et Iulianus libro LXXV. scripsit, magis esse ut bessem hic habeat, qui fratrē excludit. Quod uerum est, quamdiu frater eius uiuit, uel admitti potuit ad legitimam hęreditatem. Cæterùm si fuerit capite minutus, ęquales partes habebunt. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi frater eius cui libertus est adsignatus, etiam adsignatione non facta, ad hæreditatem liberti admitti non potuit, uel mortuus sit. quæ replicatio cōstat ex uerbis iam propositis hisce:* Quod uerum est, quamdiu frater eius uiuit, uel admitti potuit ad legitimam hæreditatem, &c.

IIII. *Regula. Deficiente uno ex socijs liberti communis, portio eius alteri adcrescit. Hæc regula approbatur l. 24. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Communi liberto si ex duobus patronis alter iusiurandum adegerit, ne uxorem ducat: siue liberto uiuo decesseritis qui extra hanc culpam fuerit, uel superuixerit, partis utrique debitæ bonorum possessionem solus habebit. *Ait Iurisconsultus:* Iusiurandū adegerit, ne uxorem ducat. *Hæc est causa amittendi iuris patronatus, de qua dictū s. cap. 2. quæst. 1. causa 1. Concordat l. 4. ibi: sed si uiriles. ff. si quid in fraudem patroni. cuius uerba uide j. cap. 9. quæst. 5. reg. 5. Pro quota autem parte singulis adcrescat, si plures supersint, dictum suprà reg. prox. Planè huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi non hæreditas liberti petatur, sed ex stipulatu ad operas præstandas agatur. tunc enim portio deficientis ad filium eius pertinet, non socio adcrescit. Quæ exceptio approbatur l. 4. ff. de operis libertorū. cuius uerba uide s. ca. prox. quæst. 1. reg. 1. except. 1. repl. 7. Secunda exceptio est: Nisi cum duo patroni essent, libertus uno deferente iurauerit se libertum eius non esse. hoc enim casu quamuis unus patronus propter iusiurandum præstitum, & exceptionem ex eo competentem deficiat: portio tamen eius alteri non adcrescit. quæ exceptio approbatur l. 13. in prin. ff. de iureiurando. cuius uerba uide s. lib. 7. cap. 7. quæst. 6. reg. 2. Tertia exceptio est: Nisi unus ex patronis ex debita parte hæres à liberto sit institutus. tunc enim portio alterius patroni deficientis ei non adcrescit. quæ exceptio approbatur l. 21. §. ex duobus. ff. de iure patronatus. cuius uerba uide j. cap. prox. quæst. 2. exc. 1. in prin.*

DE CONTRA TABVLAS bonorum possessione liberti.

Cap. VIII.

SPecies successionis in bonis liberti, est contra tabulas bonorum possessio, de qua cùm suprà cap. prox. in generali successione multa dicta sunt, tū in hoc capite specialiter etiam dicetur.

I. CAVSA HVIVS SVCCESSIOnis cum suis exceptionibus.

Si libertus facto testamento patronum, eiusúe liberos præterierit, datur patrono, eiusúe liberis contra tabulas liberti bonorum possessio. quæ causa seu regula approbatur Inst. de successione libertorum. §. sed nostra constitutio. ibi: si uerò testamentum. cuius uerba uide s. cap. prox. quæst. 4. reg. 1. except. 2. Concordat Instit. eod. tit. §. qua de causa. cuius uerba uide s. cap. prox. quæst. 2. except. 1. repl. 1. Huius regulæ exceptiones licet uidere s. cap. prox. quæst. 2. Sed præter eas sunt & aliæ plures speciales hic enumerandæ.

I. EXCEPTIO: *Nisi patronus in testamento liberti hæres sit institutus, iudiciumq; defuncti liberti agnouit. Hæc exceptio approbatur l. 6. §. fin. cum lege sequente. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Patronus patroniq; liberi si secundum uoluntatem mortui liberti hæreditatē adierint, legatumúe aut fideicōmissum petere maluerint: ad cōtra tabulas bonorum possessionem non admittūtur. Nam absurdū uidetur licere eisdem partim comprobare iudicium defuncti, partim euertere. *Concordat l. 3. §. toties. ff. eod. tit. his uerbis:* Toties ad bonorum possessionem contra tabulas inuitatur patronus, quoties non hæres est ex debita portione institutus. *Item concordat*

cordat l.21.§.ex duobus. ff.de iure patronatus, his uerbis: Ex dnobus patronis unus ex debita parte hæres institutus sine conditione & dilatione, contra tabulas bonorum possessionem petere non poterit, nec adcrescit portio alterius patroni non petentis: licet si minor ei portio esset relicta, & contra tabulas bonorum possessionem petijsset, alia etiã portio ei adcrescere potuisset. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi portio alterius patroni in testamento præteriti postea ei adcrescat. Hæc replicatio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Nec adcrescit portio alterius patroni non petentis: licet si minor, &c.

Secunda replicatio est: Nisi ex minore quàm debita parte hæres sit institutus. Hæc replicatio reprobatur d.l.21.§.1. his uerbis: Excluditur contra tabulas bonotum possessione patronus, etsi ex uncia hæres instituatur, & id quod deest ad supplendam debitam portionẽ, per seruũ iudicio liberti sine conditione & dilatione ei in hæreditate uel legato siue fideicõmisso quæri potest. *Hic locus menda non caret. Planè hoc casu ad supplendum id quod legitimæ parti deest, agere potest, ut ex iam dictis constat: idq; etiamsi quasi ex debita parte institutus adierit. quod approbatur l.8.§.1.ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Quinimò etsi sic adijt, quasi ex debita portione institutus, mox apparuit enm minorẽ partem qnàm sperauit accepisse, æquissimũ est admitti eum ad suum auxilium. *Concordat item l.20.§.libertus. ff. eod. tit. cuius uerba uide 3. quæst.5.except.3.*

Tertia propositæ exceptionis replicatio est: Nisi non purè, sed sub conditione patronus hæres sit institutus. Hæc replicatio approbatur quidem ipso iure, uerùm eius duplicatio prima hæc est: Nisi talis sit conditio, quam prætor remittere solet. quæ duplicatio approbatur l.20.in prin. ff.de bonis libertorum, his uerbis: Si libertus sub condinione iurisiurandi, quod prętor remittere solet, patronum instituit hæredem: non puto dubitandum quin à bonorum possessione submoueatur. Verum est enim, eum hæredem factum.

Secunda duplicatio est: Nisi conditio, sub qua patronus institutus est, uiuo testatore uel ante aditam hæreditatem extiterit. Hæc duplicatio approbatur l.3.§. si patronus. ff.eod.tit.his uerbis: Si patronus sub conditione sit institutus, eaque conditio uiuo testatore extiterit: contra tabulas bonorum possessionem accipere non potest. Quid ergo si mortis tẽpore pependit, extitit tamen antequam patrono deferatur bonorum possessio, hoc est ante aditam hæreditatem: an inuitetur ex hac parte edicti? & magis est ut aditæ hæreditatis tempus spectetur. Hoc enim iure utimur.

Tertia duplicatio est: Nisi conditio in præteritum uel præsens tempus sit collatã. Hæc duplicatio approbatur d.§.si patronus. in fine, his uerbis: Si tamen in præteritum collata sit conditio, uel ad præsens: non uidetur sub conditione institutus. Aut enim impleta est, & purè institutus est: aut non est, nec hæres institutus est.

Quarta duplicatio est: Nisi sub hac conditione, Si filius meus me uiuo morietur: patronus hæres sit institutus. Hæc duplicatio approbatur d.l.3.§.libertus, his uerbis: Libertus si patronum suum ita hæredẽ scripserit, Si filius mens me uiuo morietur, patronus hæres esto: nõ malè uidetur testatus. nam si decesserit filius, poterit hic existente conditione accipere bonorũ possessionem. *Hæc de tertia replicatione, eiusq; duplicationibus sunt dicta.*

Quarta replicatio est: Nisi hæres institutus patronus sit grauatus eam hæreditatem, uel certam partem, uel rem aliquam restituere. Hæc replicatio reprobatur, quoniam ad id quod rogatus est præstandum seu restituendum non tenetur: de quo dictum in Commẽt. de legatis cap.3.except.40.replic.12.dupl.2.

Quinta replicatio est: Nisi patronus hæreditatem uel legatum sibi relictum ex testamento non perceperit: uel petens ex testamẽto hæreditatem uel legatum, exceptione repellatur. Hæc replicatio approbatur l.8. in prin. ff.de bonis libertorum, his uerbis: Si uerò nõ habuerit effectum petitio eins, dico nõ impediri quo minus adiuuetur. *Huius duplicatio hæc est: Nisi patronus sua culpa relictũ non perceperit. Hæc duplicatio approbatur exemplis l.19. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Si patronus ex minore parte quàm legitima hæres institutus, falsum testamentum dixisset, nec obtinuisset: non est ambigunm contra tabulas ei non deferri bonorum possessionem, eo quòd facto suo perdidit hæreditatem, cum temerè falsum dixit. Quòd si ex debita parte fuerit institutua, siue adijt siue n on, à cõtra tabulas bonorum possessione repellitur: quia si debitam sibi portionem acceperit, net poterit contra tabulas bonorum possessionem petere. *Aliud exemplum proponitur l.6.§.si patronus, ff. ad l. Cornel.de falsis. cuius uerba uide 3. lib.4. cap. 8. quæst.2. causa 17.except. 6. Huius duplicationis triplicatio prima hæc est: Nisi patronus hæres institutus, suspectam dixerit hæreditatem, eamq; compulsus adierit & restituerit. Hæc triplicatio reprobatur l. 50. §. si patronus. ff. eod. tit. his uerbis:* Si patronus ex debita portione à liberto scriptus, rogatusque hæreditatem restituere, suspectam dixit, & compulsus adire, cum retinere posset, restituerit: non poterit contra tabulas accipere bonorum possessionem: & quia agnouit indicium liberti, & quia spreuit, & quasi damnauit eam possessionem. *Secunda triplicatio est: Nisi filius patroni à liberto adrogatus, hæreditatem eius tanquam filius*

liberti

liberti repudiauerit. hoc enim casu nõ prohibetur eandem tanquam filius patroni per contra tabulas bonorum possessionem petere. quæ triplicatio approbatur d. §. si patronus, his uerbis: Longè distat ab hoc patroni filius quem libertus adrogauit, & ex minore parte hæredem scripsit, cum nemo ex familia patroni alius esset. quanquã enim hic ipso iure (quippe suus) hæres deprehendatur: si tamen se non immiscuit hæreditati ut patris, sed abstinuit, quasi patroni: tamen filius admittẽdus est ad cõtra tabulas bonorum possessionem. *Sexta replicatio est: Nisi patronus hæreditatem uel legatum ex testamento liberti non agnouerit. Hæc replicatio approbatur l. 8. §. 1. ff. de bonis libertorum. cuius uerba uide s. repl. 2. Huius autem duplicatio hæc est: Nisi ex debita parte hæres sit institutus, eamq; accipere recuset. quæ duplicatio approbatur l. 19. §. quòd si ex debita. ff. eod. tt. cuius uerba uide s. repl. prox. dup. 1. in prin.* *Septima replicatio est: Nisi patrono quidem hærede instituto, liberi eius, qui postea contra tabulas bonorum possessionem petunt, instituti non sint. Hæc replicatio approbatur l. 5. in prin. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Libertinus qui patronum patroniq; liberos habet, si patronum ex parte debita hæredem instituit: liberos eius in eandem portionem substituere debet: ut licet patronus uiuo liberto mortuus fuerit, satis factum uideatur liberis eius. *Huius replicationis duplicatio prima hæc est: Nisi patrono, eiusq; filio emãcipato instituto, nepotem ex eo præterierit. quæ duplicatio approbatur d. l. 5. in fine, his uerbis:* Si patroni filium emancipatum, & nepotem ex eo, qui in aui familia remansit, libertus habeat: filio tantùm, non etiam nepoti satisfacere debebit libertus: nec ad rem pertinet, quòd ad patronis bona pariter uocantur. *Ratio huius duplicationis proponitur l. 2. §. fin. ff. eod. tt. cuius uerba uide s. cap. prox. quæst. 9. reg. 1. except. 14.* *Altera duplicatio est: Nisi patronus hæres institutus, tẽpore mortis liberti uixerit. Hæc duplicatio approbatur d. l. 2. §. sed si patronus, his uerbis:* Si patronus hæres institutus, uiuo liberto decessisset, superstitibus liberis: quæsitum est, an illi cõtra tabulas testamenti bonorum possessionẽ petere possint? & eò decursum est, ut mortis tempus, quo defertur bonorum possessio, spectari debeat, an patronus non sit: ut si sit, ex parte prima edicti, liberi eius bonorum possessionem petere non possint. *Hæc de prima exceptione, eiusq; replicationibus. Plures huiusmodi replicationes uide j. except. prox.*

II. EXCEPTIO: *Nisi patrono præterito quid legatum sit à liberto, uel alio modo ei satisfactum. Hæc exceptio approbatur l. 6. §. fin. ff. de bonis libertorum. cuius uerba uide s. except. prox. in prin. Concordat l. 3. §. si debita. ff. eod. tt. his uerbis:* Si debita patrono portio legata sit: etsi scriptus hæres nõ fuerit, satisfactum est ei. Sed etsi institutus sit ex parte minore quã ei debetur, residua uerò pars suppleta est ei legatis siue fideicommissis: & ita satis factum ei uidetur. Sed & mortis causa donationib. poterit patrono debita portio suppleri. Nam mortis causa donationes uice legatorum funguntur. *Concordat item l. 50. §. fin. ff. eod. tt. his uerbis:* Si debenti patrono certam pecuniã liberationẽ libertus reliquit, isq; usus est aduersus hæredem petentem debitum exceptione doli, aut acceptilatione liberatus est debito propter legatum: dicendum est, eum non posse accipere cõtra tabulas bonorum possessionem. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi patronus id quod sibi relictum est, non agnouit. Hæc replicati[o] cõstat ex ijs quæ sequuntur.* *Secunda replicatio hæc est: Nisi patronus donationem sibi à liberto factam, uiuo eo, nõ post mortem eius agnouerit. Hæc replicatio approbatur l. 8. §. sed etsi. ff. d. tt. his uerbis:* Sed etsi mortis causa donationem acceperit: dicendum est, repelli eum à contra tabulas bonorum possessione: sic tamen, si post mortem liberti agnouerit. Cæterùm si ei uiuus libertus donauit, & ille accepit: non idcirco erit repulsus à cõtra tabulas bonorum possessione: quia poterit dicere sperasse, quod in testamento quoq; gratus circa eum fieret: permittiq; ei debet ab eis decedere, uel ea cõpensare in portionem pro rata. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi uiuo liberto donationem contemplatione debitæ portionis ab eo factam agnouerit patronus. quæ duplicatio approbatur l. 3. §. antepẽ. ff. eod. tt. his uerbis:* Sed etsi non mortis causa donauit libertus patrono, contemplatione tamen debitæ portionis donata sunt, satisfactum ei uidetur. tunc enim uel quasi mortis causa imputabuntur, uel quasi agnita, repellent patronũ à cõtra tabulas bonorũ possessione. *Tertia replicatio est: Nisi testato conuento hærede ut legatum solueretur, mox pœnituit patronum. Hæc replicatio approbatur l. 8. §. 1. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Sed etsi testato conuenisset hæredem, ut sibi legatum solueretur, mox pœnituisset: puto eum posse adiuuari. *Quarta replicatio est: Nisi legatũ patrono sit euictũ. Hæc replicatio approbatur d. l. 8. §. si patronus, his uerbis:* Si patronus legatũ sibi relictũ agnouerit, idq; fuerit euictum: competit ei legitimum auxiliũ: quia id quod sperauit se habiturum, non habet. Sed etsi non totũ euictũ sit, uerùm aliquid minus habet, quàm putauit, erit ei subueniendum. *Quinta replicatio est: Nisi seruus legatus mortuus sit. Hæc replicatio reprobatur l. 44. §. patronus. ff. d. tt. his uerbis:* Patronus hæres institutus, legato ei seruo per quem suppleretur debita ei portio: nõ petet cõtra tabulas bo[illegible] possessionẽ.

quamuis seruus clausis tabulis decessit. *Sexta replicatio est: Nisi rem alienam, non suam patrono libertus legauerit. Hæc replicatio approbatur ratione supradictæ replicationis quartæ. Eius autem duplicatio hæc est: Nisi rem alienam à patrono emptam libertus ei rursus legauerit. Hæc duplicatio approbatur l. 32. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Patrono libertus fundum, quem ab eo alienum emerat, legauit, & constituit patronus ad se pertinere legatum: contra tabulas bonorum possesionem accipere non potest, etsi nihil profecit ei legatum, quia alienam rem legauerat ei libertus, quis patronus ipse eum liberto uendiderat. *Septima replicatio est: Nisi patronus minor uiginti quinq; annis agnouerit legatum sibi relictum. Hæc replicatio approbatur l. 8. §. fin. ff. d. tt. his uerbis:* Si patronus minor annis uiginti quinque liberti iudicium agnouerit: in integrum eum restitui oportere existimamus, ut possit contra tabulas accipere. *Octaua replicatio est: Nisi patronus deceptus falsum defuncti iudicium agnouerit. Hæc replicatio approbatur l. 46. ff. d. tt. his uerbis:* Paulus respondit: Patronus qui deceptus falsum iudicium testatoris secutus est, bonorum possesionem contra tabulas testamenti liberti petere non prohibetur. *Plures huiusmodi replicationes uide ī. except. prox.*

III. EXCEPTIO: *Nisi patronus præteritus, conditionis implendæ causa quid ex bonis liberti percepit. Hæc exceptio species est exceptionis præcedentis, & approbatur l. 3. §. penult. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Si patrono conditionis implendæ causa quid datum sit: in portionem debitam imputari debet, si tamen de bonis sit liberti profectum. *Concordat l. 8 §. penult. ff. eod. tt. his uerbis:* Si conditionis implendæ causa fuerit quid datum patrono post mortem liberti: dicitur repelli eum à cōtra tabulas bonorū possesione, quasi agnouerit iudicium.

IIII. EXCEPTIO: *Nisi filio uel seruo patroni quid à liberto sit relictum, idq; patronus agnouerit. Hæc exceptio approbatur l. 8. §. si seruo. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Si seruo uel filio suo aliquid relictum patronus agnouerit: perinde à contra tabulas bonorum possesione repelletur, atq; si agnouisset sibi relictum. *Concordat l. 4. §. fin. ff. eod. tt. his uerbis:* Si extraneus à liberto hæres institutus, rogatus sit patroni filio hęreditatem restituere: cum ex senatusconsulto Trebelliano restituta hæreditate hæredis loco filius habeatur, patronus submouendus est. *Concordat item l. 50. in prin. ff. eod. tt. his uerbis:* Nihil interest ipse patronus scriptus hęres ex minore parte adierit hæreditatem, an seruum suum scriptum iusserit adire hęreditatem, quam retinet. Nihilominus enim repulsus erit à contra tabulas bonorum possesione. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi antequam seruum iuberet relictum agnoscere, illum alienauit uel manumisit. Hæc replicatio approbatur d. l. 50. in prin. his uerbis:* Si tamen antequam iuberet liberti hæreditatē adire, seruum uēdiderit aut manumiserit, & ita ipse nouus libertus aut emptor hęredes extiterint: uerbis edicti nō prohibetur patronus accipere contra tabulas bonorum possesionem. *Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi ob relictum pluris seruum uendiderit, uel filium in fraudem edicti emancipauerit. Hæc duplicatio approbatur ibidem, his uerbis:* Sed nunquid prætor denegare ei possessorias actiones debeat, si fraudem edicto eius facere uoluit, ut precio uberiore percepto, uel tacita pactione etiam hęreditatis ex institutione delatę commodum, & bonorū possesionis contra tabulas haberet? Faciliorq; suspicio per filium scriptum hæredem, quamuis emancipatum adeuntem, liberti hæreditatem ipsum patronū habere: cum omnia quę nostra sunt, liberis nostris ex uoto paremus. Si tamen adhuc clausis tabulis testamenti liberti, cum ignotaret iudicium eius patronus, eorum quid quæ suprà scripta sunt, circa institutum subiectum iuri suo fecit: amota fraudis suspicione, suo iure bonorū possesione contra tabulas utetur.

V. EXCEPTIO: *Nisi libertus decesserit nō soluendo. Hæc exceptio reprobatur l. 36 ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Libertus qui soluendo non erat, pręterito patrono extraneos reliquit hęredes: quęro, an possit patronus petere contra tabulas bonorum possesionē? Iabolenus respondit, cum à scriptis hęredibus adita est hęreditas, patronus contra tabulas bonorū possesionem potest petere: quia soluendo hæreditas est, quæ inuenit hęredem. Et sanè absurdum est, ius patroni in petenda bonorum possesione cōtra tabulas aliorum computatione, non iudicio patroni æstimari, auferriq; patrono quod modicum uindicaturus est. Multi enim casus interuenire possunt, quibus expediat patrono petere bonorū possesionem: quāuis ęris alieni magnitudo, quā libertus reliquit, facultates patrimonij eius excedat. Veluti si prędia sunt aliqua ex bonis liberti, in quibus maiorū patroni sepulchra sint, & magni ęstimat patronus bonorū possesionis iura pro parte ea ad se pertinere: uel aliquod mancipium, quod non precio, sed affectu sit æstimandum. Non ergo ideo minus habere debet ius petendę bonorū possesionis, quia animo potius quàm aliorū computatione bona liberti æstimat: cum

eo ipso

eo ipso sufficere patrimonium uideri possit, quòd & hæredem habeat, & bonorum possessorem.

VI. EXCEPTIO: *Nisi seruus suis numis emptus & manumissus sit. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 1. C. de bonis libertorum, his uerbis:* Multum interest, utrum quis suis emptus atq; manumissus sit ab emptore, an à domino suo data pecunia mereat̃ libertatem. Priore casu ad bona contra rabulas admitti patronum non placet: posteriore omnia iura patronatus retinet. Et ideo cũ Sabiniani patroni filij, qui plenum ius habuit, ut hostis publici bona fisco uindicata sunt: secundũ ea quæ diuo Pertinaci placuerũt, et nos secuti sumus, in iura libertorũ eius fiscus noster succesit. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi dominus ipse accepto precio, seruũ manumisit, non alij uendidit. Hæc replicatio constat ex uerbis iam propositis. Cui concordat l.3.ff.de obsequijs. cuius uerba uide s̃.cap.5.quæst.1.except.3. Huius replicationis duplicatio hæc est: Nisi non à seruo, sed ab alio dominus numis acceptis, seruum manumisit. Hæc duplicatio approbatur l.3.§.1.ff.de bonis libertorum, his uerbis:* Si quis numos acceperit ut manumitteret, non habet contra tabulas bonorum possessionem. *Planè propositæ duplicationi contradicere uidetur d. l. 3. ff. de obsequijs.*

VII. EXCEPTIO: *Nisi præteritus libertum defunctũ ex causa fideicommissi manumisit. Hæc exceptio reprobatur l. 1. C. de bonor. possess. contra tabul. his uerbis:* Licet ex causa fideicommissi manumissus sitis, quem ex uolũtate patris cũ sorore tua te manumisisse proponis: tamen si extraneos scripsit hęredes, partis legitimæ contra tabulas eiua bonorũ possessionem petendo, uel contra nuncupationẽ si testamentũ sine scriptis conditum est, intra tempora edicto præstituta, eam parrem poteris obtinere. *Concordant ea quæ habentur s.cap.1.quest.4.reg. 8.*

VIII. EXCEPTIO: *Nisi præteritus hac lege seruum emerat ut manumitteret. Hæc exceptio reprobatur l.3.§.1.ff.de bonis libertorum, his uerbis:* Si hac lege emit quis ut manumittat, ad hanc partem edicti pertinebit.

IX. EXCEPTIO: *Nisi libertus defunctus ius aureorum annulorum impetrauerat. Hæc exceptio reprobatur d.l.3.in prin. his uerbis:* Etiamsi ius annulorum cõsecutus sit libertus à principe, aduersus huius tabulas uenit patronus, ut multis rescriptis continetur. hic enim uiuit quasi ingenuus, moritur quasi libertus. *Concordat l. 5. ff. de iure aureorum annulorũ. cuius uerba uide s̃.cap.2.quest.1.causa 14. in prin.*

X. EXCEPTIO: *Nisi libertus natalibus fuit restitutus. Hæc exceptio approbatur d. l. 3. in prin. his uerbis:* Si natalibus redditus sit libertus, cessat contra tabulas bonorũ possessio. Idẽ etsi à principe liberam testamenti factionẽ impetrauit. *Concordat l. 2. ff. de natalib. restituendis. cuius uerba uide s̃.cap.2.quest.1. causa 15. in prin.*

XI. EXCEPTIO: *Nisi libertus à principe liberam testamenti factionem impetrauerit. Hæc exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Idem etsi à principe liberam testamenti factionem impetrauit.

XII. EXCEPTIO: *Nisi præteritus liberam testamenti factionem liberto concesserit. Hæc exceptio reprobatur l.47.§.patroni.ff.de bonis libertorum, his uerbis:* Patroni filius epistolam talẽ liberto misit. Sẽpronius Zoilo liberto suo S. Ob merita tua fidemq; tuam quam mihi semper exhibuisti, concedo tibi liberam testamenti factionem: quęro, an patroni filio nihil relinquere debeat? Paulus respondit, eum libertum de quo quęritur, liberam testamenti factionem consecutũ non uideri. *Contradicere uidetur l.3. C. de bonis libertorum. cuius uerba uide s̃.cap.2. quest.1.causa 4.*

XIII. EXCEPTIO: *Nisi libertus apud hostes decesserit. Hæc exceptio reprobatur l.4.§.1.ff. d.tt. his uerbis:* Si libertus captus ab hostibua ibi decesserit, quamuis liberti appellatio eum non tangat: tamẽ propter legem Corneliam, quæ testamentũ sic confirmat, atq; si in ciuitate decesserit: patrono quoq; bonorum possessio danda erit.

XIIII. EXCEPTIO: *Nisi præteritus liberti necem non uindicauerit. Hæc exceptio approbatur l. 37. §. fin. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Si libertus hæredem scripserit, isq; priusqnam de familia quæstionem haberet, adierit hęreditatem: patronum ad contra tabulas bonorum possessionem nõ admitti Iulianus ait. debuit enim & parronus liberti necem uindicare. Quod & in patrona erit dicendum.

XV. EXCEPTIO: *Nisi patronus libertatis causa imposita elegerit, uel liberto reuẽdiderit. Hæc exceptio approbatur d.l.37. in prin. his uerbis:* Iulianus ait, Si patronus libertatis causa imposita liberto reuendiderit, filium eius à bonorũ possessione submoueri: scilicet, quia nec contra tabulas testamẽti liberti bonorum possessionem acciperet, quoties pater eius donum, munus, operas liberto reuendiderit. *Concordat l.32.ff.de operis libertorũ. cuius uerba uide s̃.cap.4. reg. 16. in prin. Concordat item l. 20. ff. de iure patronatus. cuius uerba uide s̃. cap. prox. quest. 2. ex. 6. item concordat l. 4. C. de operis libertorum. cuius uerba uide suprà cap. 6. quest. 5. reg. 9. concordat item l. 2. C. de bonor. poss. contra tabul. liberti, his uerbis:* Patronus liberti muneribus electis & operis, à contra tabulas bonorũ possessione repellitur. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi non patronus, sed patroni filius liber-*

tatis causa imposita elegerit. hic enim alijs patroni liberis non præiudicat. quæ replicatio approbatur d.l. 37.§.1.his uerbis: Planè si patroni filius libertatis causa imposita reuendiderit: nihilominus familiam bonorum possessionem contra tabulas liberti accipere ait: quia filius reuendendo libertatis causa imposita, fratrē suum non submouet.

XVI. EXCEPTIO: Nisi hæreditas ex testamento non sit adita. Hæc exceptio approbatur l.3. §. ut patronus. ff. de bonis libertorū. cuius uerba uide ☞.quæst.6 Hæc de exceptionibus propositæ causæ. Sed et plures huiusmodi exceptiones uide ☞.cap.2.quæst.1. item suprà cap.prox.quæst.2.

II. QVIBVS COMPETIT succesio proposita?

Patrono præterito mortuo, eius quoq; liberis datur bonorum possessio contra tabulas testamenti liberti. quæ regula approbatur, simul & distinguitur per ea quæ proposita sunt ☞. quæst. prox. except.1. repl. 7. Plures propositæ quæstionis regulas uide ☞. cap.prox.quæst.3.

III. QVID, QVANTVM'QVE ueniat in proposita succesione?

1. Regula. Patrono præterito iure quidem antiquo dabatur dimidia pars bonorum liberti, iure uerò nouo datur tantū tertia: de qua re dictū ☞. cap. prox. quæst. 4.reg.1.except.2. Reliquas propositæ quæstionis regulas uide ☞.d.quæst. 4.

IIII. EX QVIBVS LIBERTI bonis portio patroni detrahenda?

Regulariter quidem ex omnibus liberti bonis patrono tertia pars debetur. cuius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi ex bonis quæ mortis tempore libertus non habuit. ex his enim patrono tertia pars non debetur. quæ exceptio approbatur l. 3.§.fin.ff.de bonis libertorum, his uerbis: Debitam partem eorum quæ cum moritur libertus habuit, patrono damus. mortis enim tempus spectam⁹. Huius exceptionis exempla proponūtur l.44.§.si ex bonis.ff. d. tt. his uerbis: Si ex bonis quæ mortis tempore fuerunt, debitam partem dedit libertus in hæreditate uel legato, seruus tamen post mortem liberti reuersus ab hostibus augeat patrimonium: nō potest patronus propterea queri, quòd minus habeat in seruo, quàm haberet si ex debita portione esset institutus. Idem est in alluuione, cū sit satisfactum ex his bonis, quæ mortis tēpore fuerūt. Idem etsi pars legati liberto relicti ab eo, cui simul datum erat, uel hæreditatis, nunc illis abstinentibus adcrescat. Propositæ exceptionis replicatio hæc est: Nisi in fraudem patroni libertus quædam alienauit. quæ replicatio approbatur d.l.3.§.fin.his uerbis: Sed etsi dolo malo fecit, quo minus habeat, hoc quoq; noluit prætor pro eo haberi, atq; si in bonis esset. De hac re uide plura ☞.cap.prox. Secunda propositæ regulæ exceptio est: Nisi ususfructus fundi à liberto post mortem eius alteri sit legatus. hoc enim casu quamuis fundus pleno iure ad libertū, dum uiuit, pertinet, & in bonis eius numeratur: tamē ususfructus pars tertia patrono non debetur, sed nudæ tantum proprietatis. quæ exceptio approbatur l.35.ff.de bonis libertorum, his uerbis: A'liberto suo hærede Seius usumfructū fundi Mæuio legauit: libertus Mæuio hærede relicto, decessit. quæro, cū contra tabulas testamēti petierit Seij filius aduersus Mæuium, utrum deducto usufructu pars debita eius fundi restituēda sit, an solida? quia eorum bonorum possessionē acceperit, quę liberti fuerunt, cum moreretur filius? Iabolenus respōdit: Vsumfructū in causam pristinā restituendū puto. Optimum itaq; erit arbitrium postulare, ut arbitrio eius ususfructus in integrū restituatur. Tertia exceptio est: Nisi bona libertus in castris adquisierit. in his enim nihil iuris patronus habet. quæ exceptio approbatur l. 3. §.patronus. ff. de bonis libertorum, his uerbis: Patronus contra ea bona liberti omnino non admittitur, quæ in castris quæsita sunt. Concordat l. 37. §. hoc nihilominus.C. de inofficioso testamento. cuius uerba uide alibi. Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi libertus de castrensibus tantum bonis sit testatus, uel alium castrensium, alium cæterorum bonorum hæredē scripserit. quorum hic omiserit hæreditatem, ita ut ad hæredes ab intestato pertineant. tunc enim quia castrēsia tantum bona ad causam testamenti pertinent, ex his debita patroni portio uidetur deducēda. Quæ replicatio reprobatur l.42.§.Papinianus.ff.de bonis libertorum, his uerbis: Castrensium bonorū Titium libertus fecit hæredē, cæterorū alium: adita est à Titio hæreditas. Magis nobis placebat nondum patronum possessionē contra tabulas petere posse. uerùm illa quęstio interuenit, an omittente eo qui reliqua bona acceperit, perinde Titio adcrescant, ac si partes eiusdem hęreditatis accepisset: uerius mihi uidetur intestati iure deferri bona cætera. Titius igitur hæres non poterit euitare manumissorem (cùm Titio nihil auferatur) in cæteris bonis, quæ nondū ad causam testamenti pertinent. Ait Iurisconsultus: Cùm Titio nihil auferatur. Scilic[illegible] bonis castrensibus. Quarta exceptio est: Nisi libertus miles pro parte testatus, pro parte intestatus decesserit. tūc enim ex ijs bonis quæ ad causam testamenti non pertinēt, debita patroni portio non uidetur detrahēda. Hæc exceptio reprobatur uerbis iam propositis hisce: Titius igitur hęres non poterit euitare manumissorem (cùm Titio nihil auferatur) in cęteris bonis, quæ nondum ad causam testamenti pertinent. Concordat l.37.ff.de militari testam. cuius uerba uide alibi.

V. EX-

V. EX QVORVM PARTIBVS tertia patroni portio deducenda?

Regulariter quidem ex omnium hæredum partib. & legatariorũ rebus legatis debita patrono portio est deducenda. quæ regula approbatur l.16. §.fin. ff. de bonis libertorum, his uerbis: Si patronus sit substitutus, & patronus uiuo testatore decesserit: filiũ patroni petentẽ contra tabulas bonorum possessionem, nõ solius substituti partem occupare, uerùm omnib. hæredib. pro parte aliquid auferre constat. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi patronus ex aliqua parte sub conditione institutus uel substitutus fuit. tũc enim existente postea conditione, ex ea sola parte debita portio detrahenda, ex qua patronus inutiliter institutus uel substitutus fuit, non etiam ex partib. cæterorũ hæredũ. Hæc exceptio approbatur l. 43. ff. eod. tit. his uerbis:* Iulianus putat patronũ, qui Titio pro parte dimidia hærede instituto substitutus, eo deliberante, bonorũ possessionem cõtra tabulas accepit, si postea Titius nõ adierit hęreditatẽ: nihil ei qui adijt hæreditatẽ abstulisse, nõ magis quã si sub conditione fuisset institutus. Igitur Titio deliberãte, res in incerto erit, utrũmne semis ex substitutione in possessionẽ conuertatur, an Titio adeunte, singulis hæredib. partes debitæ auferantur. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi conditio sub qua patronus inutiliter institutus pro parte, uel substitutus fuit, defecerit. quæ replicatio cõstat ex uerbis iã propositis hisce:* Igitur Titio deliberante, res in incerto erit, &c. *Secunda replicatio est: Nisi patronus uiuo testatore, uel pẽdente cõditione sit mortuus. quæ replicatio approbatur uerbis d.l.16. §.fin. ĩ. propositis hisce:* Si patronus sit substitutus, & patronus uiuo testatore decesserit, &c. *Secũda propositæ regulæ exceptio est: Nisi ex duobus patronis unus cũ quibusdã extraneis hæres institutus sit, alter præteritus. tũc enim ex patroni hæredis instituti parte præteritus nihil auferet, sed ex partib. cohæredũ. quæ exceptio approbatur l.34. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Si libertus cũ duos patronos haberet, alterũ pręterijt, alterũ ex semisse hæredem fecit, & alteri extraneo semissẽ dereliquit: scriptus quidẽ patronus debitã sibi partẽ immunẽ habet, de cætera autem parte patroni, quæ supra debitã ei relicta est, & de semisse extraneo relicto, alteri patrono pro rata portione satisfieri oportet. *Huius exceptionis replicatio est: Nisi patronus ex maiore quàm debita parte hæres sit institutus. tunc enim ex eo quod debitam partem excedit, patronus præteritus, suam partem pro rata deducet. quæ replicatio approbatur uerbis iã propositis hisce:* De cætera aũt parte patroni, quæ supra debitã ei relicta est, &c. *Concordat l.10. in prin. ff. eod. tit. his uerbis:* Si ex patronis alicui satisfactũ non erit, ita ut alteri amplius sua portione ex bonis liberti relinquatur, ei cui satisfactum non erit, ita actio dabitur, ut eius portio suppleatur ex eo quod extraneo hæredi, & quod patrono supra portionẽ suã relictũ est. Eadẽ ratio & in plurib. patronis seruabitur. *Tertia exceptio est: Nisi patrono aliqua pars bonorũ liberti sit relicta, sed minor debita portione. tunc enim non totam debitam portionẽ ex singulorum hæredũ partibus detrahet, sed illud quod ei relictum est, in debitã portionem cõputabitur: & si quid minus relictũ est, id ex aliorũ partibus pro rata supplebitur. Quæ exceptio approbatur l.20. § libertus. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Libertus patronum & extraneum coniunctim ex parte dimidia hæredem scripsit: quadrans ex quo institutus erat patronus, totus ipsi imputari debebit, residuum ex debita sibi parte omnib. hæredibus pro portione cuiusq; auferet. Idem seruari conueniet in legato, quod coniunctim patrono & Titio datũ fuerit, ut pars legati in portionem debitam patrono imputetur: ex reliqua parte tantũ Titio detrahatur, quantũ ab hęrede pro rata portione. *Quarta exceptio est: Nisi duos heredes scripserit libertus, unum castrensium, alterum cæterorum bonorum. hoc enim casu ex parte eius qui castrensium bonorum scriptus est hæres, nihil deducetur, sed ex parte cæterorum bonorum. quæ exceptio approbatur l. 42. §. Papinianus. ff. d. tit. cuius uerba uide ĩ. quæstione proxim. except. 3.*

VI. QVANDO CONTRA tabul. bonor. possess. petenda?

Ante aditam hæreditatem non competit. quæ regula approbatur l. 3. § ut patronus. ff. de bonis libertorum, his uerbis: Vt patronus contra tabulas bonorum possessionem accipere possit, oportet hæreditatem aditam esse, aut bonorum possessionem petitam. Sufficit aũt uel unum ex hæredibus adijsse hæreditatẽ, bonorumue possessionem petijsse. *Ait iurisconsultus:* Sufficit autem uel unum ex hęredibus adijsse hæreditatem. *Huius exceptio hæc est: Nisi uno bonorum castrensium, altero cæterorum hærede instituto, castrensium bonorum hæres adierit: alter non. tunc enim nondum datur proposita possessio, nisi alter quoq; uel adierit, uel repudiauerit. quæ exceptio approbatur l. 42. §. Papinianus. ff. eod. tit. cuius uerba uide suprà quæstion. 4. exception. 3. repl. 2.*

VII. EVENTVS BONORVM possessionis contra tabulas.

I. Regula. *Quamdiu bonorum possessio contra tabulas peti potest, scriptis hæredibus aduersus debitores hæreditarios agentibus obstat exceptio. Quæ regula approbatur l.25. ff. de bonis libertorum, his uerbis:* Quamdiu patrono bonorum posses-

sio partis debitæ dari potest, exceptio debitoribus dabitur aduersus hæredem petentem: si non in ea causa sit patronus, ut bonorum possessionem pro parte debita cōtra tabulas petere possit.

II. Regula. *Patronus contra tabulas bonorū possessionē petens, ab omni liberti iudicio repellitur. quæ regula approbatur l.16.§.si quis bonorum.ff.de bonis libertorum, his uerbis:* Si qs bonorū possessionem contra tabulas liberti acceperit, ab omni liberti iudicio repellitur: nec tantū si ipsi libertino hæres fuerit scriptus, uerum etiam impuberi filio substitutus. Nā & Iulianus scripsit, si post petitam bonorū possessionem adierit impuberis filij liberti hæreditatem patronus, denegari ei debere actiones. Sed etsi quid codicillis fuerit patrono relictū, uel mortis causa donatū: simili modo horum quoq; persecutio denegabitur. *Huius regulæ exceptio prima hæc est: Nisi patronus id quod sibi relictū est, alij restituere à liberto fuerit rogatus. Quæ exceptio approbatur ibidem, his uerbis:* Nonnunquam planè post petitā bonorum possessionem dabitur patrono legati persecutio, si nihil ad emolumentum eius peruenturū sit, quia fortè rogatus est alij restituere. *Secunda exceptio uidetur: Nisi non ipsi patrono, sed seruo uel filio eius sit relictum. Hæc exceptio reprobatur ibidem, his uerbis:* Non tantum quod ipsis nominatim datū est, id se prætor denegaturum ait: uerum etiamsi quid proponas ad ipsos per alios peruenturum: utputa, quòd per subiectas quidem personas sunt habituri, non restituturi. *Tertia exceptio est: Nisi patrono quid legatū sit, ut seruū suum manumittat. Hæc exceptio approbatur ibidem, his uerbis:* Dabimus legati petitionem patrono, si seruo patroni dederit libertatem pretio eius patrono prælegato.

VIII. ADFINIA REmedia.

I. Regula. *Non adita ex testamento hæreditate, unde legitimi bonorum possessio competit patrono. quæ regula approbatur l.23.in prin.ff.de bonis libertorum, his uerbis:* Si libertus præterito patrono extraneum instituerit hæredem, & patronus antequam contra tabulas bonorū possessionem petierit, in adoptionem se dederit, deinde scriptus omisarit hæreditatem: patronus rorocum bonorum liberti possessionem ut legitimus petere poterit. *Cōcordat l. 37. ff. de militari testam. cuius uerba proponentur alibi.*

II. Regula. *Si patrono aliquid in testamento liberti relictum sit: non contra tabulas bonorum possessionem petere, sed ad supplendum id quod debitæ portioni deest, agere debet. Quæ regula approbatur l.22. §.2. ff. de iure patronatus. cuius uerba uide 3. quæst. 2. except. 2. repl. 2. Cōcordat. Inst. de successione libertorum. §. si uerò testamentum. ibi: uel quod deest. cuius uerba uide 3. eod. cap. in prin. Hæc de bonorum possessione contra tabulas.*

DE ACTIONE FAVIAna & Caluisiana.
Cap. IX.

I. GENVS HVIVS actionis.

I. Regula. *In personam, non in rem actio est. quæ regula approbatur l. 1. §. hæc actio. ff. si quid in fraudem patroni, his uerbis:* Hæc actio in personam est, non in rem.

II. Regula. *Rei habet persecutionem. quæ regula approbatur l.3.§.hæc actio.ff.eod. tit. cuius uerba uide 3. quæst. 6.*

III. Regula. *Hereditaria non est. Hæc regula approbatur d.l.1.§.hæc actio, his uerbis:* Hæc actio non est hæreditaria, id est ex bonis liberti, sed propria patroni.

II. CAVSAE PROPOSITAE actionis cum suis exceptionibus.

I. Causa. *Si libertus quid in fraudēm patroni, quo minus debita portio ad eum perueniret, alienauit: datur actio proposita. Hæc causa seu regula approbatur l.1.in prin.ff.si quid in fraudem patroni, his uerbis:* Si quid dolo malo liberti factum esse dicetur (siue testamento facto, siue intestatò libertus decesserit) quo minus quàm pars debita bonorum ad eorum quem peruenerit, qui contra tabulas bonorum possessionem accipere possunt: cognoscit prętor, & operā dat, ne ea res fraudi sit. *Concordat l.1.C. eod.tit. his uerbis:* Si in fraudem patroni libertus aliquid alienauerit: quatenus legitima pars deminuta est, reuocandi tributam cōuenit esse potestatem.

II. Causa. *Etsi non alienatū, sed quid aliud in fraudem patroni à liberto gestum sit: proposita actione reuocatur. quæ regula approbatur l.1 §.omne.ff. si quid in fraudem patroni, his uerbis:* Omne quodcunque in fraudē patroni gestū est, reuocatur.

III. Causa. *Si libertus in fraudem patroni quid cum posset, non adquisiuit. Hæc causa reprobatur d.l.1.§. utrum, his uerbis:* Vtrum ad ea sola reuocanda Fauiana pertineat, quæ libertus de bonis deminuit, an etiam ad ea quæ non adquisijt, uidendū est? Et ait Iulianus lib. XXVI. Digestorum: Si hæreditatem libertus non adierit fraudandi patroni causa, uel legatū repulerit, Fauianam cessare. Quod mihi uidetur uerum. Quamuis enim legatū retro nostrum sit, nisi repudietur: attamē cū repudiatur, retro nostrum non fuisse palàm est. In cæteris quoque liberalitatibus, quas nō admisit is libertus, cui quis dona-

tam

tum uoluerit, item erit probandum Fauianam cessare. Sufficit enim patrono, si nihil de suo in oecem eios libertus alienauit, etsi nō adqoisijt. Proinde etsi cum sub coodirioue ei legatum esset, id egerit oe conditio existeret: uel si sub conditione stipulatus fuerit, maluerit deficere conditionem: dicendum erit, Fauianam cessare.

IIII. *Causa. Si libertus in fraudem patroni in iudicio se uinci passus sit. Hæc causa approbatur d. l. 1. §. quod si in lite, his uerbis:* Si in lite uinci uoluit, siquidem condemnatus est data opera, uel in iure coofessus: dicendum erit Fauianam locum habere. Quòd si noluit obtinere cum peteret, hic uidendom? & poto húc deminuisse de patrimonio. actionem eoim de bonis deminuit, quemadmodum si passus esset actionis diem abire. Sed si (puta) qoerelam inofficiosi quam potuit, uel quam aliam (fortè iniuriarom uel similem) instituere noloit: non potest pattonus ob eam rem Fauiana experiri.

V. *Causa. Si actionem non instituit, uel diem eius abire passus sit. Hæc causa approbatur, simul & distinguitur uerbis iam propositis hisce:* Quòd si noluit obtinere, cum peteret, &c.

VI. *Causa. Si in fraudem patroni libertus transegit. Hæc causa approbatur l. 1. §. at si transegit ff. si quid in fraudem patroni, his uerbis:* Si transegitio fraudem patrooi, poterit patronus Fauiana uti.

VII. *Causa. Si in fraudem patroni libertus uendidit. Hæc causa reprobatur d. l. 1. §. sed si rem. ibi: Et aliàs uideamus. cuius uerba uide infrà exception. 10.*

VIII. *Causa. Si libertus in fraudem patroni filiofamiliàs crediderit. Hæc causa approbatur l. 6. ff. si quid in fraudem patroni, his uerbis:* Si libertus cum fraudare patronum uellet, filiofamiliàs cootra senatusconsultum pecuniā crediderit, non erit inhibenda actio Fauiana: quia libertus donasse magis in hunc casum iotelligendus est in fraudem patroni, quàm contra senatusconsultum credidisse. *Huius causæ exceptio prima hæc est: Nisi senatusconsultum Macedonianum locum non habeat. Hæc exceptio approbatur l. 7. ff. eod. tit. his uerbis:* Ergo etsi senatusconsultum locum noo habet, cessat Fauiana, cum exigi possit. *Secunda exceptio est: Nisi minori uigintiquinq; annis filiofamiliàs crediderit. Hæc exceptio approbatur l. 8. ff. eod. tit. his uerbis:* Sed si minori quàm uigintiquinq; aooorum natu filiofamiliàs crediderit: causa cognita ei succurri debet.

IX. *Causa. Si in fraudem patroni mutuam pecuniam acceperit libertus. Hæc causa reprobatur l. 1. §. si mutuam. ff. si quid in fraudem patroni, his uerbis:* Si mutuam pecuoiam libertus in fraudem patroni acceperit, an Fauiana locum habeat, uideamus? & quod remedium in hoc sit, qui accepit mutuam. Si qoidem quod accepit, donauit, conuenieteum patronus, cui donauit libertus. Sed si acceperit, & prodegerit, noo debet perdere qui mutuum dedit, nec ei imputari cur dederit. Planè si non accepit, sed spopondit stipulanti: erit Fauianæ locus.

X. *Causa. Si in fraudem patroni libertus stipulanti spopondit. Hæc causa approbatur uerbis iam propositis hisce:* Planè si non accepit, sed spopō dit stipulanti: erit Faoianæ locus.

XI. *Causa. Si in fraudem patroni libertus fideiussit, mandator extitit pro aliquo, uel res suas pro alio pignori obligauit. Hæc causa approbatur, certo tamen modo d. l. 1. §. si fideiussit. cuius uerba uide J. quæst. 4. reg. 6.*

Exceptiones præcedentium causarum generales.

Planè iam dictæ causæ, quæ quidem iure approbantur, recipiunt aliquot exceptiones: quarum prima hæc est: Nisi non fraudandi animo libertus gesserit uel alienauerit. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 1. §. 1. ff. si quid in fraudem patroni, his uerbis: Si alienatio dolo malo facta sit, non quærimus utrum mortis causa facta sit, an non sit. omni enim modo reuocatur. Si uerò noo sit dolo malo facta, sed aliàs: tunc actori probandum erit mortis causa factam alienationem. Si enim proponis mortis causa factam alienationem: non requirimus utrum dolo malo facta sit, an non sit. Sufficit enim docere mortis causa factam, nec immeritò. Mortis enim causa donationes comparantur legatis: & sicut in legatis non quærimus dolo malo factum sit, an non sit, ita oec in mortis causa donationibus. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi mortis causa alienauit. tunc enim quamuis dolus absit, nihilominus reuocatur id quod gestum est. quæ replicatio approbatur uerbis iā propositis hisce:* Si uerò non sit dolo malo facta, sed aliàs: tunc actori probandum erit mortis causa factam alienationem. si enim proponis, &c.

II. EXCEPTIO: *Nisi non mortis causa facta sit alienatio. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit: uerùm eius replicatio hæc est, Nisi dolo malo sit facta. quæ replicatio approbatur uerbis d. §. 1. iam propositis hisce:* Si alienatio dolo malo facta sit, non quærimus utrum mortis causa facta sit, an non sit: omni eoim modo reuocatur.

III. EXCEPTIO: *Nisi in fraudē alterius quàm actoris factum sit. Hæc exceptio ipso quidem iure subsistit, uerùm eius replicatio hæc est: Nisi cum in fraudem patroni defuncti gestum esset, filius patroni agat. quæ replicatio approbatur l.a. §. penultim. ff. si quid in fraudem patroni, his uerbis:* Si libertus in fraudem patroni aliquid dederit, deinde defuncto patrono, uiuo liberto filius patroni acceperit bonorum possessioné contra tabulas liberti: an Fauiana uti posit ad reuocanda ea quæ sunt alienata? & est uerum, quod & Pomponius probat libro LXXXIIII. item Papinianus libro IIII. Quæstionum, competere ei Fauianá. Sufficere enim quod in fraudem patronatus factum sit. Magis enim fraudé rei, non personæ accipimus.

IIII. EXCEPTIO: *Nisi non libertus in fraudem patroni, sed filius emancipatus in fraudem parentis alienauerit. Hæc exceptio approbatur l. 2. ff. si à parente quis manumissus fuerit. cuius uerba uide 5. lib 16. cap. 9. quæst. 3. reg. 1. except. 4. Planè si adrogator quid in fraudem adrogati alienauerit, datur hæc actio. quod approbatur l. 13. ff. si quid in fraudem patroni. cuius uerba uide suprà lib. 16. cap. 8. quæst. 3. regul. 11.*

V. EXCEPTIO: *Nisi libertus liberis suis alienauerit. Hæc exceptio approbatur l. 1. §. quod autem. ff. si quid in fraudem patroni, his uerbis:* Quod mortis causa filio donatum est, non reuocatur. nam cui liberum fuit legare filio, quantum quantum ueller, is donando nō uidetur fraudasse patronum. *Concordat d. l. 1. §. sed si libertus. ff. eod. tt. his uerbis:* Si libertus filiam dotauit, non uidetur fraudare patronum: quia pietas patris non est reprehendenda.

VI. EXCEPTIO: *Nisi benemerentibus amicis libertus donauit. Hæc exceptio approbatur, simul & distinguitur l. 9. ff. d. tt. his uerbis:* Viuus libertus donare benemerentibus amicis potest: legare uerò nec benemerentibus amicis potest, quo patroni partem minuat. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi non inter uiuos, sed mortis causa benemerentibus amicis donauit libertus. quæ replicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Legare uerò nec benemerentibus, &c. *Cuius ratio proposita est 5. except. 2. repl. 1.*

VII. EXCEPTIO: *Nisi ex duobus patronis uni sit donatum, hoc enim alter reuocare non potest. quæ exceptio approbatur l. 1. §. aduersus. ff. si quid in fraudem patroni, his uerbis:* Aduersus compatronum, qui contra tabulas bonorum possessionem omisit, Fauiana nō cōpetit, si non plus sit in eo quod donatum est, quàm pars debita patrono. Quare si mortis causa ei donatum sit: partem faciet compatrono, quemadmodum legatarius patronus facit. *Huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi plus debita parte patrono sit donatum. quæ replicatio constat ex uerbis iam propositis hisce:* Si non plus sit in eo quod donatū est, quá pars debita patrono.

VIII. EXCEPTIO: *Nisi is cui alienatum est, dolo careat. Hæc exceptio reprobatur d. l. 1. §. dolum, his uerbis:* Dolum accipere nos oportet eius qui alienauit, non eius cui alienatum est. Et ita euenit, ut qui fraudis uel doli conscius non fuit: carere debeat re in fraudem patroni alienata, etsi putauit ingenuum, nec credidit libertinum.

IX. EXCEPTIO, *sumpta ex re alienata, reprobatur l. 4. in prin. ff. si quid in fraudem patroni. cuius uerba uide 5. quæst. 9. reg. 5.*

X. EXCEPTIO: *Nisi res iusto precio sit uendita. Hæc exceptio approbatur l. 8. §. sed si rem. ff. si quid in fraudem patroni, his uerbis:* Si rem bona fine uendiderit, & sine ulla gratia libertus, & precium acceptum alij donauerit: uidendum erit quis Fauiana inquieretur, utrum qui rem emit, an uerò is qui precium dono acceperit? Et Pomponius libro LXXXIIII. rectè scripsit, emptorem non esse inquietandum. Fraudem enim in precio patrono factam esse. Eum igitur qui precium dono accepit, Fauiana conueniendum. Et aliàs uideamus, si dicat patronus, rem quidem iusto precio uenisse, ueruntamen hic interesse sua non esse uenundatam: inque hoc esse fraudé, quod uenierit possessio, in qoá patronus habeat affectionem, uel opportunitatis, uel uicinitatis, uel cœli, uel quòd illic educatus sit, uel parentes sepulti: an debeat audiri uolens reuocare? Sed nullo pacto erit audiendus. Fraus enim in damno accipitur pecuniario. *Planè huius exceptionis replicatio hæc est: Nisi res minoris non iusto precio uendita sit. Hæc replicatio approbatur ibidem, his uerbis:* Sed si fortè & res uilius distracta sit, & precium alij donatum: uterque Fauiano iudicio conuenietur, & qui uili emit, & qui pecuniam accepit muneri. Is tamen qui emit, si malit rem restituere: non aliter restituet, quàm si precium, quod numerauit, recipiat. Quid ergo si delegatus emptor soluit ei, cui donabat libertus: an nihilominus recuperat? & magis est, ut recipere debeat, licet precium ad alium peruenerit, qui soluendo non est. Nam etsi acceptum precium libertus prodegisset, diceremus nihilominus eum qui dedit, recipere debere, si uelit ab emptione discedere.

XI. EXCEPTIO: *Nisi emptori nō restituatur precium. Hæc exceptio approbatur uerbis iam propositis*

propositis hisce: Is tamen qui emit, si malit rem restituere, non aliter restituet quàm si precium, quod numerauit, recipiat. *Huius exceptionis replicatio uidetur esse talis: Nisi precium ad alium peruenerit, uel consumptum sit. Hæc replicatio reprobatur uerbis iam propositis hisce:* Quid ergo, &c.

XII. EXCEPTIO: *Nisi patronus alienationi consensit. Hæc exceptio approbatur l. 11. ff. si quid in fraudem, his uerbis:* Non uidetur patronus fraudari eo in quod consentit. Sic & quod uoléte patrono libertus donauit, non poterit Fauiana reuocari.

XIII. EXCEPTIO: *Nisi patronus factam alienationem ratam habuerit. Hæc exceptio approbatur l. 2. C. si in fraudem patroni, his uerbis:* Defuncto qdé liberto patronus intestato succedens, per actionem Caluisianam in eius fraudem alienata reuocare potest. Verùm cum patronum post liberti sui mortem ab eo fundi collatam donationem habuisse ratam adseueras: manumissoris factum infirmare successores eius minimè possunt.

XIIII. EXCEPTIO: *Nisi patronus ex testamento liberti hæreditatem adierit. Hæc exceptio approbatur l. 3. in prin. ff. si quid in fraudem patr. his uerbis:* Si patronus hæres institutus ex debita parte adierit hæreditatem, dum ignorat aliqua libertum in fraudem suam alienasse: uideamus an succurri eius ignorantiæ debeat, ne decipiatur liberti fraudibus? & Papinianus libro XIIII. Quæstionum respondit, in eadem causa manere ea quæ alienata sunt. Idcirco patronum sibi imputare debere, qui cum posset bonorum possesionem accipere contra tabulas, propter ea quæ alienata, uel mortis causa donata sunt, non fecit. *Huius exceptionis replicatio prima hæc est: Nisi ex asse hæres fuerit institutus patronus. Hæc replicatio approbatur d. l. 3. §. patronum, his uerbis:* Patronum ex asse hæredem institutum ualentem Fauiana actione uti prætor admittit: quia erat iniquum excludi eum à Fauiana, qui non sponte adijt hæreditatem, sed quia bonorum possesionem contra tabulas petere non potuit. *Secunda replicatio est: Nisi ab intestato patronus liberto successerit. quæ replicatio approbatur d. l. 3. §. si intestatus. cuius uerba uide 3. except. proxim.*

XV. EXCEPTIO: *Nisi libertus intestatus decesserit. Hæc exceptio reprobatur d. §. si intestatus, his uerbis:* Si intestatus libertus decesserit, patronus adeundo hæreditatem eius reuocat per Caluisianam actioné ea quę alienata sunt dolo malo, quo minus pars ex testamento debita bonorum liberti ad patronum, liberosúe eius perueniret: idq; est siue petita sit à patrono ab intestato bonorum possesio, siue non sit.

XVI. EXCEPTIO: *Nisi debita portio patrono sit relicta. Hæc exceptio approbatur d. l. 3. §. fin. his uerbis:* Si libertus intestatus decesserit, relicta patrono debita portione, aut aliquo amplius, aliquid etiam alienauerit: Papinianus libro XIIII. Quæstionum scribit, nihil esse reuocandum: nam qui potuit alicui relinquere quid testamento, si debitam portionem patrono relinquat: præterea donando nihil uidetur in fraudem facere.

XVII. EXCEPTIO: *Nisi res in fraudem patroni alienata non extet. Hæc exceptio approbatur l. 10. ff. si quid in fraudem patroni, his uerbis:* Si id quod à liberto in fraudem alienatum est, non extet: actio patroni cessat, quemadmodum si pecuniã in fraudem abiecisset: aut etiam is qui mortis causa à liberto accedisset, eam rem uendidisset, & bonæ fidei emptor eam usucepisset.

XVIII. EXCEPTIO: *Nisi res in fraudem patroni alienata, usucapta sit. Hæc exceptio approbatur uerbis iam propositis hisce:* Aut etiam is qui mortis causa à liberto accepisset, &c.

III. QVIBVS DETVR actio proposita?

I. Regula. *De alio quàm in cuius fraudem est alienatum, uide 5. quæst. prox. except. 3.*

II. Regula. *De hæredibus patroni, proponitur l. 1. §. hæc actio. ff. si quid in fraudem patroni, his uerbis:* Hæc actio in personam est, non in rem: & in hæredem competit, & in cæteros successores, & hæredi & cęteris successoribus patroni.

IIII. ADVERSVS quos datur?

I. Regula. *In personam est eius cui alienatio facta est, nõ in rem. quæ regula approbatur uerbis iam propositis hisce:* Hęc actio in personam est, non in rem.

II. Regula. *De pluribus quibus res alienata est. Aduersus omnes competit. Quæ regula approbatur l. 1. §. si pluribus. ff. si quid in fraudem patroni, his uerbis:* Si pluribus in fraudem libertus donauit, uel pluribus mortis causa: ęqualiter patronus aduersus omnes in partem sibi debitã siue Fauiana, siue Caluisiana experietur.

III. Regula. *Si libertus in fraudem patroni rem uendidit, & precium alij donauit: non aduersus emptorem rei, sed aduersus donatarium datur actiõ. quæ regula approbatur, simul & distinguitur l. 1. §. sed si rem quidem. ff. si quid in fraudem patroni. cuius uerba uide 5. quæst. 2. except. 10.*

IIII. Regula. *Si libertus in fraudem patroni mutuam accepit pecuniam, eamq́ue alij donauit: non aduersus creditorem mutui datur exceptio, sed ad*

uersus donatarium actio. quæ regula approbatur d. l. 1. §. si mutuam. cuius uerba uide s̄. quæst. 2. causa 9.

V. Regula. *De eo qui iussit rem alij dare. Hic tenetur, non is cui eius iussu datum est. quæ regula approbatur l. 12. ff. si quid in fraudem patroni, his uerbis:* Libertus cum fraudandi patroni causa fundum Seio tradere uellet, Seius Titio mandauit ut eum accipiat, ita ut inter Seium & Titium mandatum contrahatur: quæro, post mortem liberti patronus utrum cum Seio duntaxat, qui mandauit, actionem habeat: an cum Titio qui fundum retinet, an cum quo uelit, agere possit. Iabolenus respondit, in eum cui donatio quæsita est, ita tandem, si ad illum res peruenerit, actio datur: cum omne negocium quod eius uoluntate gestum sit, in condemnationem eius conferatur: nec potest uideri id præstaturus, quod alius possidet, cum actione mandati consequi rem possit, ita ut aut ipse patrono restituat, aut eum cùm quo mandatum contraxit, restituere cogat. Quid enim dicemus, si is qui iure interpositus est, nihil dolo fecit? non dubitabimus, quin omnimodo cum eo agi non possit. Quid enim potest uideri dolo fecisse, qui fidem suam amico commodauit, qua alij quàm sibi ex liberti fraude adquisijt. *Concordat l. 5. ff. eod. tit. his uerbis:* Tenetur Fauiana actione tam is qui accepit ipse, quàm qui iussit alij dare, id quod ipsi donabatur. *Ait Iurisconsultus:* Qui accepit ipse. *Scilicet suo nomine, non alieno: ne contradicat præcedentibus.*

VI. Regula. *De creditore apud quem libertus fraudandi patroni causa intercessit, & debitore pro quo intercessit, proponitur l. 2. §. si fideiussit. ff. si quid in fraudem patroni, his uerbis:* Si fideiussit apud me libertus, uel rem suam pro alio pignori dedit in necem patroni: an Fauiana locum habeat, uideamus? sed & nunquid cum damno meo non debeat patrono subueniri. neque enim donauit aliquid mihi, si pro aliquo interuenit, qui non fuit soluendo? eoque iure utimur. Igitur creditor non poterit Fauiana conueniri: debitor poterit quidem, sed potest & mandati. Planè si deficiat mandati actio, quia donationis causa interuenit: erit Fauianæ locus. Sed etsi mandator extitit pro aliquo libertus, idem erit probandum.

VII. Regula. *De domino & patre eius, cui libertus in fraudem patroni donauit, proponitur d. l. 2. §. si seruo, his uerbis:* Si seruo meo uel filiofamiliâs libertus in fraudem patroni quid dederit: an aduersus me iudicium Fauianum competat, uideamus? & mihi uidetur sufficere aduersum me patremque, arbitrioque iudicis contineri tam in id quod in rem uersum est condemnandi, quàm in id quod in peculio. Sed si iussu patris contractum cum filio est, pater utique tenebitur. *Propositæ regulæ quoad dominum exceptio hæc uidetur esse: Nisi seruus fuerit manumissus. tunc enim aduersus ipsum seruum, non dominum uidetur actio danda. Verùm exceptio hæc reprobatur d. l. 2. §. si cum seruo, his uerbis:* Si cum seruo in fraudem patroni libertus contraxerit, isque fuerit manumissus: an Fauiana teneatur, quæritur? & cum dixerimus dolum tantum liberti spectandum, non etiam eius cum quo cōtraxit: potest manumissus iste Fauiana non teneri.

VIII. Regula. *De heredibus eius cui alienatio facta est. Aduersus hos quoque actio proposita datur. quæ regula approbatur l. 1. §. hæc actio. ff. si quid in fraudem patroni. cuius uerba uide s̄. quæst. prox. reg. 2.*

V. QVID ET QVANTVM ueniat in actione proposita?

I. Regula. *Quatenus legitima pars deminuta est, reuocatur alienatum. Quæ regula approbatur l. 2. C. si in fraudem patroni. cuius uerba uide s̄. quæst. 2. in princip.*

II. Regula. *Si res in fraudem patroni minoris uendita sit, defertur conditio emptori, utrum malit rem emptam iusto precio habere, an recepto precio, rem restituere. quæ regula approbatur l. 1. §. si quis in fraudem. ff. si quid in fraudem patroni, his uerbis:* Si quis in fraudem patronorum rem uendiderit, uel locauerit, uel mutauerit: quale sit arbitrium iudicis, uideamus? & in re quidem distracta deferri conditio debet emptori, utrum malit rem emptam habere iusto precio, an uerò à re discedere precio recepto. Neque omnimodo rescindere debemus uenditionem, quasi libertus ius uendendi non habuerit, ne fraudemus emptorem precio: maximè cum de dolo eius non disputetur, sed de dolo liberti.

III. Regula. *Si libertus in fraudem patroni pluris emit: quid ueniat, definitur d. l. 1. §. sed si emerit, his uerbis:* Si emerit in fraudem patroni libertus: æquè dicendum erit, si magno emit precio, releuandum patronum conditione non ipsi delata, an uelit ab emptione discedere: sed uenditori utrum malit de precio remittere, an potius rem quam uendidit, recipere persoluto precio: & in permutatione, & in locatione, & in conductione similiter idem obseruabimus.

IIII. Regula. *Si res in fraudem patroni sit permutata, locata uel conducta: quid ueniat, definitur uerbis iam*

his iam propositis hisce: Et in permutatione, & in locatione, & in conductione similiter idem obseruabimus.

V. *Regula. Si plures agant, singulis pro uirili tantùm parte competit actio. quæ regula approbatur l. 3. §. si plures. ff. si quid in fraudem patroni, his uerbis:* Si plures sint patroni & patronæ, singuli uirilem tantum reuocabunt per Caluisianam. *Concordat l. 4. ff. eod. tt. his uerbis:* Quodcunque dolo malo liberti alienatum est, & Fauiana actione reuocatur: et si plures patroni sint, omnes unam partem habebunt. Sed si uiriles non petant, portio cęteris adcrescet. Quod in patronis dixi, & in liberis patroni est: sed non simul uenient, sed patronis deficientibus. *Huius exceptio hæc est: Nisi res quæ petitur, diuidi non possit. quæ exceptio approbatur ĩ. reg. prox. except. 2.*

V I. *Regula. Si plures conueniantur, singuli pro parte, non in solidum tenentur. quæ regula approbatur l. 2. §. si pluribus. ff. si quid in fraudem patroni. cuius uerba uide ĩ. quæst. proxim reg. 2. Huius exceptio hæc est: Nisi res quæ petitur, diuidi non possit. quæ exceptio approbatur d. l. 2. §. quamuis, hisce uerbis:* Quamuis in partem Fauiana competat: attamen in his quæ diuidi non possunt, in solidum competit, utputa in seruitutem.

V I I. *Regula. De fructibus proponitur l. 2. §. fin. ff. d. tt. his uerbis:* In hanc actionem etiam fructus ueniunt, qui sunt post litem contestatam percepti. *Concordat l. 38. §. in Fauiana. ff. de usuris & fructibus, his uerbis:* In Fauiana actione & Pauliana, per quam quæ in fraudem creditorum alienata sunt, reuocantur fructus restituuntur. Nam prætor id agit, ut perinde sint omnia, atq; si nihil alienatum esset. quod non est iniquum. Nam & uerbum Restituas, quod in hac re prætor dicit, plenam habet significationem, ut fructus quoque restituantur. Et ideo cum restitui prætor uult (ueluti in interdicto unde ui) etiam fructus sunt restituendi. Item si ui metus ue causa rem tradam, non aliter mihi restituisse uidetur, quàm si fructus restituat: nec mora mea mihi aliquid aufert. *Huius regulæ exceptio uidetur esse talis: Nisi ante litem contestatam fructus sint percepti. Hæc exceptio reprobatur l. 2. ff. si quid in fraudem patroni, his uerbis:* In Fauiana & Caluisiana actione rectè dicitur etiam pręteritos fructus uenire, quatenus prætor omnem fraudem libertorum uult rescindere.

V I I I. *Regula. In quantum pater filij, dominus serui nomine teneatur, definitur l. 2. §. si seruo. ff. si quid in fraudem patroni. cuius uerba uide ĩ. quæst. prox. reg. 7.*

I X. *Regula. Si res non restituatur: tanti reus est condemnandus, quanti actor in litem iurauerit. Quæ regula approbatur l. 5. in fine. ff. eod. tt. his uerbis:* In actione Fauiana si res non restituatur, tanti damnabitur reus, quanti actor in litem iurauerit.

VI. QVAMDIU competat?

Perpetua est actio. quæ regula approbatur l. 3. §. hæc actio. ff. si quidem in fraudem patroni, his uerbis: Hæc actio in perpetuum datur, quia habet rei persecutionem. *Huius regulæ exceptio hæc est: Nisi cum domino agatur seruo manumisso, alienato uel mortuo: tunc enim annalis est. quæ exceptio approbatur l. 1. §. item quæri. ff. d. tt. his uerbis:* Quæri potest, manumisso, uel mortuo, uel alienato seruo, an intra annum agendum sit? & ait Pomponius, agendum.

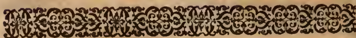
VII. AD FINE REmedium.

Interdum ipso iure non ualet alienatio, si scilicet in fraudem legis libertus alienauit, quo minor centenario esset. quæ regula approbatur l. 16 ff. de iure patronatus, his uerbis: Si libertus minorem se centenario in fraudem legis fecit, ipso iure non ualebit id quod factum est. Et ideo quasi in centenarij liberti bonis locum habebit patronus. Quidquid igitur quaqua ratione alienauit, ea alienatio nullius momenti est. Planè si qua alienauerit in fraudem patroni, adhuc tamen post alienationem maior centenario remaneat: alienatio quidem uires habebit, ueruntamen per Fauianam & Caluisianam actionem reuocabuntur ea quæ per fraudem sunt alienata: & ita Iulianus sæpissimè scripsit, eoque iure utimur. Diuersitatis autem ea ratio est: quia quoties in fraudem legis fit alienatio, non ualet quod factum est. In fraudem autem fit, cum quis se minorem centenario facit ad hoc, ut legis præceptum euertat. At cùm alienatione facta nihilominus centenarius est: non uidetur in fraudem legis factum, sed tantum in fraudem patroni. Idcirco Fauiano & Caluisiano iudicio reuocabitur id quod alienatum est. Si quis plures res simul alienando minorem se centenario fecerit, quarum una omnium partium reuocata, maior centenario efficitur: utrum reuocamus omnes, an pro rata ex singulis, ut ex singulis centenarium eum faciamus? magisque est ut omnium rerum alienatio facta, nullius momenti sit. Si quis planè non simul alienauerit, sed quasdam res antè, quasdam postea: alienatio earum rerum quæ postea alienatæ sunt, ipso iure non reuocabitur, sed prior. In posterioribus Fauianæ & Caluisianæ locus erit.

Hactenus

Hactenus iura, quæ in personis habemus, cum suis causis & actionibus exposita sunt, atque digesta. Planè præter ea sunt & plura personarum iura, puta magistratuum, clericorum, militum, iudicum, adsessorum, aduocatorum, procuratorum, apparitorum, de quibus cum alijs similibus in Prima parte est dictum. Sed & sunt iura peculiaria fœminarum, puta quòd pro alijs intercedere non poßint: item minorum, puta quòd in eo quod gesserint, in integrum restituantur: item surdorum, mutorum, furiosorum & similium. quæ iura suis locis subijcientur. Sed & in personis seruorum perinde ac in rebus non solum dominium habemus, verùm etiam possessionem, usumfructum, usum: de quibus in Parte proxima inter rerum iura dicetur. Sit igitur Secundæ partis Digestorum finis.

F I N I S.

INDEX LEGVM, QVAE IN HAC SECVNDA DIGESTORVM PARTE continentur.

LIBRI PRIMI PANDECTARVM.

Index legum ff. de statu hominum.

L. I.
L. II.
L. III.
L. IIII. *lib.19.cap.1.quæst.1.reg.1.*
ibi, serui ex eo.d.quæst.1.reg.2.
L. V.
In prin.
§ Serui autem libro 19. cap.3. in prin. item causa 3. in prin.
§ Iure gentium. ibidem. item causa 2.
ibi, sufficit autem.d.cap.3.causa 1.except.5.
ibi, è contrario.d.causa 1.except.4.
§ fin.d.causa 1.except.7.
L. VI. *lib.20.cap.1.quæst.1.*
L. VII.
L. VIII. *lib. 19. cap.10.quæst.12.reg.7.*
L. IX.
L. X.
L. XI. *lib.14.cap.2.quæst.3.reg.1.itē cap.4. except.1.in prin.item lib.16.cap.4.quæst.2.*
L. XII. *lib.16.cap.5.quæst.1.reg.1.except.1.*
L. XIII. *lib.19.cap.4.causa 18.*
L. XIIII. *lib.16.cap.4.quæst.2.reg.2.except.9.*
L. XV. *lib.19.cap.3.causa 1.except.5.repl.4.*
L. XVI. *ibidem.*
L. XVII.
L. XVIII. *lib.3.cap.12.quæst.2. except. 4. item lib. 19.cap.3.causa 1.except.4.*
L. XIX.
L. XX.
L. XXI. *li.20.cap.1.quæst.3.causa 1. except.2.repl.1.*
L. XXII. *lib.19.cap.3.causa 1.except.13.*
L. XXIII.
L. XXIIII.
L. XXV. *lib.8. cap.3. except.25. item lib.20.cap.2. quæst.1.causa 11.*
L. XXVI.
L. XXVII. *lib.20.cap.2.quæst.1.causa 10.item causa 12.*

Index legum ff. De his qui sui uel alieni iuris sunt.

L. I. *in prin.*
§ Igitur in potestate.lib.19.cap.1.quæst.2. item quæst.3.reg.1.
ibi, & quodcunq;.d.quæst.3.reg.3.
§ Sed hoc tempore.d.reg.1.& reg.2.
L. II. *in prin.d.reg.1.& reg.2.*
§ fin.d.reg.2.
L. III. *lib.16.cap.1.quæst.1.item quæst.4.reg.1.*
L. IIII. *in prin.*
§ Nam qui ex me.lib.16.cap.1.quæst.3. reg. 1. item cap. 5. in prin.
L. V. *lib.16.cap.4.quæst.4.reg.1.except.1.*
L. VI. *in prin.lib.16.cap.5.quæst.1.reg.1.in prin.*
§ Sed si fingamus.d.reg.1.except.2.
§ non tamen. ibidem.
L. VII. *lib.16.cap.9.quæst.4.reg.2.*
L. VIII. *lib.16.cap.1.quæst.3.reg.3.itē cap.9. quæst.4.reg.4.*
ibi, Nam cum ius.d.cap.1.quæst.1.
ibi, Nam furiosus.lib.14.cap.8.quæst.2.except.4.
ibi, licet uxorem. lib.14. cap.3.except.50.
L. IX. *lib.16.cap.1.quæst.3.reg.2. except.3.*
L. X. *lib.16.cap.5.quæst.1.reg.3.*
L. XI. *lib.16.cap.8.quæst.2.except.32.*

Index legum ff. de Adoptionibus & Emancipationibus.

L. I. *in prin.lib.16.cap.1 quæst.4.reg.2.*
ibi, quod adoptionis.lib.16.cap.8. quæst.1. item quæst.2.except.21.
L. II. *in prin. ibidem.*
§ Illud utriusq;.d.cap.8. quæst.2.except.1.
§ fin. lib.16.cap.1.quæst.3.reg.2.except.5.repl.1.
L. III. *lib.16.cap.8.quæst.2. except. 23. item cap. 9. quæst.2.except.3.*
L. IIII. *d. cap.8.quæst.2.exc.24. item d.cap.9. quæst.2.except.4.*
L. V. *d.cap.8.quæst.2.except.32.*
L. VI. *d. cap.8.quæst.2.except.34.*
L. VII. *ibid. except.36.*
L. VIII. *ibid.except.33.*
L. IX. *d. quæst.2.except.6.& except.13.*
L. X. *d.cap.8.quæst.3.reg.9.*
L. XI. *lib.16.cap.8. quæst.2. except. 34. item quæst.3.reg.9.itē cap.9.quæst.4.reg.1. except.1. repl.4.*
L. XII. *lib.16.cap.8.quæst.2.except.17.item cap.9. quæst.2.except.10.*
L. XIII. *d.cap.9.quæst.3.reg.3.*
L. XIIII. *ibidem.*
L. XV. *in prin.lib.16.cap.1.quæst. 3.reg.2.excep.5. repl. 1. item cap.8.quæst.3.reg.2.*
§ Qui duos.d.cap.8.quæst.2.except.28.
§ In adrogationib.d.quæst.2.except.2.
§ Item non debet d.quæst.2.except.10.
§ fin.d.quæst.2.except. 9.& except.11.
L. XVI. *d. except.9.*
L. XVII. *in prin.lib.16.cap.8.quæst.2.except.8.*
ibi, Item inquirendum.d.quæst.2.except.29.
§ Iis duntaxat.d.except.8.repl.1.
§ Et primum.d.repl.1.
ibi, Tertio cuius.d.quæst.2.except.2.
§ Præterea.d.quæst.2.except.4.
§ Interdum.d.quæst.2.except.9.

§ fin.

LIBRI VNDECIMI

Index legum ff.de fugitiuis.

LIBRI VICESIMITERTII

Index legum ff.de Sponsalibus.

PANDECTARVM.

PANDECTARVM.

Index legum ff. de ritu nuptiarum.

ibi,

Index legum ff. de iure dotium.

Index legum ff. de pactis dotalibus.

Index legum ff. de fundo dotali.

L.IX.

LIBRI VICESIMIQVARTI PANDECTARVM.

Index legum ff. de diuortijs & repudijs.

Index legum ff. Soluto matrim. quemadmodum dos petatur.

L. XIX. lib.15.cap.6.except.29. in prin.
L. XX. lib.15.cap.2.except. 36. dupl.2.cum sequentibus.
ibi, Idq; & in filiafamiliâs. lib. 15. cap. 6. except. 39. repl.1. dupl.6.
L. XXI. lib.15. cap.4. quæst.1.except.6.repl.1.item cap.8.reg.29.
L. XXII. in prin.lib.15.cap. 6. except. 3. repl.2.itẽ cap.7.reg.2.except.2.in fine.
§ 1. d.cap.6.except.39.repl.1.dupl.6.
§ Si mulier.d.cap.6.except.38.
§ Si pater.d.cap.6.except.39.repl.2.dupl.3.
§ Si patri.d.except.39.repl.1.dupl.4.
§ Eo autem.lib.15.cap.7.reg.8.except.20.repl.7.
§ Nec non.d.repl.7.dupl.2.item except.21.
§ Sed si latitet.d.except.20.repl.4.dupl.1.tripl.2.
§ Quòd si is.d. except.20.repl.6.
§ Si maritus.lib.14.cap.8.quæst.2.except. 4.
§ Sed illud.d.cap.8.quæst.1.causa 6. except.2.
ibi, Quid enim non.lib.14.cap.7.reg.8.
§ Si autem in.lib.14.cap.7.reg.7.
ibi, Si uerò dotem.lib.5. cap. 9. de re litigiosa sequest. quæst.2. except.2.
§ Item pater.lib.14. cap. 8. quæst. 1. causa 6.except.3. repl.2.Item lib.15.cap.7.reg. 8. except. 20. replic. 5.
§ Si soluto.lib.15.cap.6.except.39.repl.1.dupl.2.
§ Item dicendum.d.repl.1.dupl.3.
§ Transgrediamur.lib.15.cap.5.quæst.2.reg.1.
ibi, Sed si filiusfam.d.quæst.2.reg 2.
§ Si mulier. lib.8.ca.9.reg.4. except. 10. & excep.11.
ibi, Nisi in his.d.reg.4.in fine.
L. XXIII. lib.15.cap.4. quæst.1.except.13.
L. XXIIII. in prin.lib.15.cap.5.quæst.3.reg.1.exc.1.
§ Quoties. lib.15. cap.10.reg.6. except.2.
§ Siue autem.lib.15.cap.5.quæst.3.reg.2.except.3.
§ Si uir.lib.15.cap.6.except.25. in prin.
ibi, Nec de libertatis.d.except.25. repl.1.dupl.1.
ibi, Quòd si negocium.lib.15.cap.5. quæst.4.reg. 5.
§ Si maritus.lib.15.cap.9. quæst.1.causa 4. Item causa 6.except.1.repl.1.
§ Si uxor. lib.15.cap.8.reg.25.
§ fin.lib.15.cap.7.reg.7.
L. XXV. in prin. lib.15.cap.5. quæst. 2. reg. 2. item cap.8.reg.25.
§ Maritum.d.cap.5.quæst.4.reg.2. item cap.8.reg.19. item cap.9. quæst.1.causa 6.
§ Si post.lib.15.cap.6.except.23.repl.4.
§ Si qui dotal.lib.15.cap.5.quæst.4.reg.3.
§ Si uir.d.quæst.4.reg.1.
ibi, Sed etsi mulieri.d.quæst.4.reg.4.
L. XXVI. lib.15.cap.6.except.23.repl.4.
L. XXVII. lib.15.cap.7.reg.5.in prin.
L. XXVIII. lib.15.cap.8.reg.18.exc.11.itẽ reg.25.
L. XXIX. lib.15.cap.2.quæst.1.except. 2. repl.1. itẽ cap.7.reg.8.except.20.repl.8.
ibi, Quamuis in potest.d.except.1.repl.6.
ibi, Planè si ante.d.except.1.repl.5.
§ Si quis pro.lib.15.cap.7.reg.2.except.1.
L. XXX. in prin.lib.15.cap.6.except.30.
§ Quoties.d.cap.6.except.22.repl.2.dupl.4.
L. XXXI. in prin.lib.15.cap.5.quæst.2.reg.6.
§ Si pater.lib.15.cap.8.reg.31.
§ Si uoluntate.lib.15.cap.5.quæst.4.reg.6.item cap.7. reg.5.except.1.
§ Cum patri.lib.15.cap.6.except.39.in prin.
§ fin.lib.15.cap.8.reg.2.except.3.in prin.& reg.6.
L. XXXII. lib.15.cap.2.quæst.4. reg.4. except. 1. repl.1.item cap.8.reg.18. except. 7.
L. XXXIII. lib.15.cap.6.except.22.repl.8.
L. XXXIIII. lib.15.cap.7.reg.8.except.20.in prin. item repl. 2.
L. XXXV. lib.15.cap.6.except.31.
L. XXXVI. lib.15.cap.8.reg.18. except. 8.
L. XXXVII. lib.15.cap.6.except. 39.repl.2. dupl. 4.item cap.7.reg.8.except.20.repl.6.
L. XXXVIII. lib.15.cap.6.except.2.repl.1.dupl.1.
L. XXXIX. lib.4.cap.7.quæst.2.except.gener.8. item lib.15. cap.6.except.1.repl.1.
L. XL. lib. 15. cap. 7. reg. 8. except.20. in prin. item repl.2.
L. XLI. lib.15.cap.5.quæst. 5.reg.8.
L. XLII. in prin. lib.15.cap.7.reg.7.except.2.item reg.8.except.18.
§ Fructus. lib. 15. cap.8. reg.2. except.10. item reg.25.
§ Vsuras.lib.15.cap.2. quæst.4.reg.1.except.2.repl.1. item cap. 8. reg.9. except. 1. item reg.25. except.5.
§ fin.lib.15 cap.6.except.29.repl.2.
L. XLIII. lib.15. cap. 8.reg.18.except. 11.
L. XLIIII. in prin.lib.15.cap.5. quæst.2. reg.3.except.4.item cap.6.except. 35.
§ Lucius.lib.15.cap.2. except.30.
L. XLV. lib.15.cap.7.reg.5.except.3. item. cap.6. except.7.repl.5.
L. XLVI. d.cap.6. except.33. repl. 3.
L. XLVII. d.cap.6.except.1.repl.1.
ibi, Sed etsi ex.lib. 4. cap. 7. quæst. 2. except.gener. 8.
L. XLVIII. lib.15.cap.6.except.27.repl.10.
L. XLIX. in prin.d.cap.6. except.22.repl.2.dupl.5.
§ Fundus.d.cap.6.except.13.distinct.2.& 3.
L. L. lib.15.cap.8.reg.10.except.1.repl.1 dupl.2.
L. LI. lib.15.cap.6.except.23.repl.1.dupl.6.
L. LII. d.cap.6.except.22.repl.9.
L. LIII. in prin.lib.15.cap 5.quæst.2.reg.2. item cap. 8.reg.18.exc.10.repl.2.
ibi, Sed quatenus.d.reg.18.except.9.repl.2.
§ Intelligitur autem.d.reg.18.except. 3.
§ Et quidem.d.reg.18.except.10.repl.3.
L. LIIII. d.repl.3.
L. LV. lib.15.cap.5.quæst.4 reg.1.
L. LVI. lib.15.cap.6.except.3.repl.3.
L. LVII. lib.15.cap.7.reg.2.except.3.
ibi, Vt si cum haberet mulier. lib. 15. cap. 6. except. 14.
L. LVIII. lib.15.cap.10.reg.10.

LIBRI VICESIMI QVINTI PANDECTARVM.

Index legum ff. de impensis in rebus dotalibus factis.

Index legum ff. de agnoscendis uel alendis liberis.

§ Sed

§ Sed etsi filius.d.reg.10.except.1.
§ Deinde. ibidem.
§ Si uel parens.d.reg.10.except.4. item reg. 13. except.4.
§ Meminisse.d.regul. 10. except.4.repl.3. item cap.5. quæst.1.reg.3.
§ Si quis ex. d.reg.10. in fine.
§ Idem iudex.d.reg.10.except.2.
§ Trebatio.d.reg.10.except.3.
§ Non tantum.lib.16.cap.1.quæst. 5.reg. 12.
§ Etsi impubes. d.quæst.5.reg.13.except.3.
§ Si mater. d.quæst.5. reg. 10. except.8.
§ A` milite.d.quæst.5.reg.13.except.5.
§ Parens.d.quæst.5.reg.14.
§ Item rescriptum.d.quæst.5.reg.13.except.8.
§ Solent.lib.20.cap.3. quæst.1.in prin.Item cap.4.reg.3.in prin.
ibi,Nec tamen.d.cap.3. quæst.3.reg.1.
§ Alimenta.lib. 20.cap.4.reg.3. except.5.& 6.
§ Vtrum.d.cap.4.reg.4.
ibi,Nam & obsequium.d.cap.4.reg.2.
§ Si quis à liberti.d.cap.4.reg.3.except.1. cum tribus sequentibus.
ibi,Sed & patroni.d.cap.4.reg.4.except.2.
ibi,Sed & liberta.d.cap.4.reg.3.except.8.
§ De alimentis.d.reg.3.except.6.
§ fin.d.cap.4.reg.5.
ibi,Si idonei.d.except.6.
L. VI. in prin.lib.20.cap.2.quæst. 1. causa 7.
§ imperatoris.lib.19. cap.11. quæst.1.causa 2.
L. VII. lib.16.cap.1.quæst.5. reg.10.excep.5.item cap.5.quæst.1.reg.3.

L. VIII. d.reg.10.except.8.
L. IX. lib.20.cap.4.reg.3.

Index legum ff.de inspiciendo uentre, custodiendoq; partu.

L. I. in prin. usq; ad § De inspiciendo. lib.16.cap.5. quæst.2.reg.3.
ibi,Post editum plenè partum.d.quæst.2.reg.2.
§ De inspiciendo. usq; ad § Quamuis. lib.16. cap.7. quæst.2.reg.2.
ibi,Si cui uentrem inspici. lib.16. cap.5. quæst.1. reg.1. except.3.
§ Quamuis.
§ Denunciari.
§ Quod autem.lib.16.cap.5. quæst. 1. reg.1. except. 3. repl.2.
L. II. d. repl. 2.
L. III.
L. IIII.

Index legum ff. de concubinis.

L. I. in prin.lib.14.cap.4.except.5.
§ Cum Atilicinio.lib.14.cap.9.quæst.1.except.1.
§ Qui etiam.lib.4. cap.7. quæst.2.causa 15.except.3. item lib.14.cap.9. except.3.
§ Si quæ.d cap.9.except.7.
§ fin.d. cap.9. except. 4.
L. II. d. cap.9.quæst.3.
L. III. lib. 14.cap.9.except.2.
ibi,Sine contestatione.d.cap.9.quæst.2.
ibi,Nec adulterum.d.cap.9.in prin.
L. IIII. d. cap.9.quæst.2.
L. V. d.cap.9.except. 9.

LIBRI VICESIMISEXTI PANDECTARVM.

Index legum ff.de tutelis.

L. I. in prin.lib.17.cap.1.quæst.1.
§ 1. ibidem.
§ fin.lib.17.cap.4.quæst.2.except.16.
L. II. lib.17.cap. 5. quæst.2.reg.1.except.1.
L. III. in prin. lib. 17. cap. 4. quæst.2. except. 32. in prin. item repl.1.item cap.8.causa 7.
§ Si pupillus. d.except.32.repl.8. item cap. 5. quæst.2. reg. 1. except. 1. repl. 1. item reg. 2. except.1. repl.2.
ibi, Licet non aliàs.d. repl. 8. dupl.1.
ibi,Deniq; Cassius.d.repl.8.dupl.2.
ibi,Neq; cuiquam.d.repl.8.dupl.3.
ibi,Idemq; Cassius.d.repl.8.dupl.1.
§ Quolibet.d.repl 8.dupl.4.
§ fin.d.repl.8.dupl.7.
L. IIII. in prin.d.dupl.7.
§ fin.d.dupl. 7. & dupl.8.
L. V. d.repl.8. dupl.6.
§ Etsi Titius.d.repl.8.dupl.7.
L. VI. in prin.lib.17.cap.4.quæst.2. except. 32. repl. 1.Item lib.18.cap.7.quæst.2.reg.1.except. 23.
§ Sub conditione.d.cap.4.quæst.2.except.41.
§ Tutoris.d.cap.4.quæst.2.except.1.in prin.
§ Surdo.d.quæst.2.except.32.repl.1.
§ Ei cuius.d.quæst.2.except.35.repl.1.item excep.36.

§ fin.ibidem.
ibi,Imò curator.lib.17.cap.9.quæst.1.causa 2.
L. VII.lib.18.cap.10. quæst.5.reg.9. except.1.
L. VIII. lib. 18.cap.9.quæst.1.except. 4.
L. IX. lib.18.cap.10.quæst.9.except.16.
L. X.lib.17.cap.4.quæst.2.except.14.repl.1.
L. XI. d.quæst.2.except.17.
L. XII. lib.17.cap.8.causa 18.except.1.
L. XIII. lib. 17. cap. 4. quæst. 2. except. 32. repl.2.
ibi,Sed etiam actor.d.quæst.2.except.33.in fine,dupl. gener. 3.
L. XIIII. in prin.lib.17.cap.8. causa 3.
ibi,Vel tutor.d. cap.8.causa 11.
ibi,Sed etsi ad temp.d.cap.8.causa 18.
§ Preterea.d.cap.8.causa 14.
§ fin.d.cap.8.causa 18.
L. XV. d.cap.8.causa 11. item cap.4.quæst.2.except. 33.repl.5.
L. XVI. lib.17.cap.1.quæst.3.reg.3.
L. XVII. lib.17. cap. 4. quæst.2. except. 16. & except.17. item cap.8. causa 12.
L. XVIII. d. quæst.2. except.21. item cap.1. quæst.3. reg. 3.

Index legum ff. de testamentaria tutela.

L. I. in prin.lib.17.cap.2.quæst.1.in prin.

§ item

Index legum ff. de confirmando tutore uel curatore.

§ Item

§ Item quæsitum. lib.18.ca.1. quæst.1. except.2.replic. 2.dupl.2.

Index legum ff. de legitimis tutoribus.

L. I.in prin.lib.17.cap.3. quæst. 1.item quæst. 2, item quæst. 3.reg.1.item except generali 7.
§ Interdum.d.except.gener.7.repl.1.
§ Si apud.d.quæst.3.except.generali 9.repl.1.
ibi, nam etsi patronus.d.quæst. 3. reg. 6. except. 2. repl. 2.
§ Interdum.lib. 17.cap.3.quæst.3.reg.5. except.1. item except.gener.7.repl. 2.
ibi, Idem erit si filiæ.d.quæst.3.except.gener.7.repl.1.
L. II. lib.17.cap.8.causa 2.
L. III. in prin.lib.17.cap.3.quæst.1.Item quæst.3.reg. 5. except.2.
ibi, Planè si fortè.d.reg.5.except. 2. item reg. 6. except. 1.
§ Si duo.d.reg.5.except.3.item d. quæst.3. except. generali 3.
§ Sed etsi aliquis.d.reg.6.except.2.
ibi, Proinde si alter.d.reg.6.except.3.
§ Quæri potest.d.reg.6.except.4.item except. generali 9.repl.3.
§ Non tantum.d.except.9.repl.2.
§ fin.lib.17.cap.3.quæst.3.reg.3.
L. IIII. d. quæst.3.reg.4.
L. V.in prin.lib.17.cap.3.quæst.1.
ibi, sed etiam. lib.18.cap.1.quæst.1.except.3.
§ In legitimis.lib.18.ca.3.officio 1.reg.2.except.1.repl. 6.item except.4.repl.2.
ibi, an ergo.d.reg.2.except.1.repl.7.
§ fin.lib.17.cap.3.quæst.3.except.5.
L. VI. d.quæst.3.reg 1.item except.generali 1.
ibi, Idem dicemus.d.except.1.repl.2.
L. VII. d.quæst.3.reg.1.
L. VIII. d. quæst.3. except. generali 8.
L. IX. d.quæst.3.except.generali 8.& 9.
L. X. in prin.d.except.9 repl.4.
§ fin.cum lege sequente.d.quæst.3.except.6.

Index legum ff. de tutoribus & curatoribus datis ab his, &c.

L. I.lib.17.cap.4.quæst.2.except. 1.
ibi, quod autem permit.d.quæst.2.except.2. in prin. & repl.1.
L. II. d.quæst.2.except.33.repl.1.
L. III. d.quæst.2.except.2.item except.4.
L. IIII. d.except.4.
L. V.d.quæst.2.except.28.
ibi, Et iam præsenti.d.quæst,2.except.38.
L. VI. d. quæst.2.except.39.
L. VII. d.quæst. 2.except.40.repl.3.
L. VIII. in prin.lib.17.cap.4.quæst.2.except.1.repl. 2.dupl.1.
§ Si prætor. d. quæst.2. except.6.
§ Dari.d.quæst.2.except.42.
§ fin.d. quæst. 2.except.34.repl.2.item repl.3.
L. IX. d.quæst.2.except.40.repl.2.
L. X.d.quæst.2.except.33.in prin.item except.45.
L. XI. d. quæst.2.except.32.
L. XII.in prin. d.quæst.2.except.34.
ibi, nec dubitabit.d.quæst.2.except.9.
§ Diuus.d.quæst.2.except.34. repl. 4.
L. XIII. in prin.d.quæst. 2. except. 37. repl.2. item except.40.repl.2.
§ Quamuis.lib.18.cap.1.quæst.1.except.3.repl.3.
§ Si puella.lib.17.cap.8.causa 1.
§ fin.lib.18.cap.2.quæst.1.except.2.
L. XIIII. lib.17.cap.6.quæst.1. except. generali 1. repl. 2.
L. XV. lib.17.cap.4.quæst.2.except.33.repl. 4.
L. XVI. ibidem. item repl. 6. item cap. 8. causa 17. except.1.
L. XVII. d.quæst.2.except.37.repl.1.
L. XVIII. lib.17.cap.2.quæst.6.reg.3. except.3.
L. XIX. in prin.lib.17.ca 4.quæst.2 except.5.
§.fin. d.except. 5.
L. XX. in prin.d.quæst.2.except.32.repl.9.
§.fin.d.quæst.2.except.33.repl.11.
L. XXI. in prin.d.quæst.2.except.21.
§ 1.d.quæst.2.except.29.item cap.3.reg.3.except.1.
§ Sed etsi quis.d.quæst.2.except.24.
§ Eos qui.d.quæst.2.except.23.
§ Si præfectorium.ibidem.
§ Cum reliquis.li.17.cap.2.quæst.6.reg. 4.
§ fin.lib.17.cap.4.quæst.2.except.25.
L. XXII. d.quæst.2.except.7.
L. XXIII. d.quæst.2.except.30.
L. XXIIII. d.quæst.2.except.24.repl.1.
L. XXV. lib.17.cap.8.causa 1.except.1.
L. XXVI. lib.17.cap.4.quæst.2.except.31. item ca. 6.quæst.1.in fine, except.generali 10.repl.1.
L. XXVII. lib.17.cap.2.quæst.2.except.16. itē cap. 4.quæst.2.except.33.repl.8.
L. XXVIII. d.quæst.2.except.26.itē cap.6.quæst. 1.causa 13.
L. XXIX. d.cap.4 quæst.3.reg.1.

Index legum ff. Qui petant tutores uel curatores.

L. I.lib.17.cap.5.quæst.5.reg.3.except.10.
L. II. in prin.d.cap.5.quæst.2.reg.2.except.1.
ibi, & hi quidem.d.reg.2.in fine.repl.general.1.
§ Sunt autem.d.repl.gener.1.dupl.1.& 2.item quæst.5. reg.3.
ibi, nec solum.d.reg.3.except.2.repl.2.
§ Liberti.d.repl.gener.1.dupl.2.
§ Quæ autem.d.reg.3.
§ Si quidem. lib. 17. cap.5. quæst.2. regul. 2. except.1. repl.2.
§ Curatores.d.quæst.2.reg.1.
§ An autem.d.quæst.2.reg.2.
L. III. d. reg.2.in fine.repl.gener.1.dupl. 4. item lib. 18. cap.8.reg. 2.except.1.
L. IIII. lib.17.cap.4.quæst.2.except.5.
L. V. in prin.lib.17.cap.5. quæst.5. reg. 3.except.1. repl. 2.
ibi, Sin autem plurib.d.except.1.repl.1.dupl.1.
ibi, Sed si suspecto. d. except.1.repl.3.

§ Hæc

Index legum ff. de administr. & periculo tutorum.

ibi, Vel intra sex.d.quæst.5.reg.7.
L. XV. lib.17.cap.1.quæst.8.reg.3.except.2.
L. XVI. lib.18.cap.9.quæst.1. except.12.repl.1.
L. XVII. d. cap.9.quæst.1.except.23.
§ fin.d.quæst.1.except. 27.
L. XVIII. lib.17.cap.7.quæst.2.causa 1.& causa 10. item lib.18.cap.3. officio 2. reg. 1.except.7.
L. XIX. lib.18.cap.9. quæst.1.except.12. repl. 1. duplic.4.
L. XX. lib.18.cap.10.quæst.5.reg.9.except.1.
L. XXI. in prin.in comment. Liberationum cap. 14. except.1.repl.6.
ibi, Et rem in iudicium. lib. 18. cap. 3. officio 2. reg.1. item officio 5. reg. 10. item officio 13. item in comment. Liberationum cap. 19. except. 1. replic. 4.
ibi, Donationes.in cōment.Donationū, cap.2.quæst.1. except.14.item in comment.de rerum dom. cap.4. causa 1.except.1.repl.7.
L. XXII. lib. 18. cap. 3. officio 2. reg.1.exc.3.
L. XXIII. lib. 17. cap. 4. quæst. 2. except. 33. in fine,dupl.gener.3.
§ Si duobus. lib. 18. cap.3.officio 1.reg.2.except. 5. item officio 2.reg.1. except.1. item cap. 7. quæst.2. reg.1.except.11.
L. XXIIII. lib.18.cap.9.except. 27.repl.2.
ibi, Et idcirco.d.cap.9.except.30.
ibi, Quid tamen.d.except.27.repl.1. dupl.1. item repl. 2.dupl.1.
L. XXV. lib. 18. cap.10.quæst.6.reg.1. except. 1. & except.6.
L. XXVI. lib.17.cap.1.quæst.8.reg.1.
L. XXVII. in prin. lib.18.cap.3. officio 3.reg.1. except.1.
§ Tutor. lib.18. cap.10. quæst.5.reg.8.except.1.
ibi, Vlpianus notat.d.except.1.repl.1.
L. XXVIII. d.except. 1.
L. XXIX. lib.18.cap.3.officio 3.reg.1.
L. XXX. lib.18. cap.10. quæst.3.reg.2.exc.1.repl.3.
L. XXXI. in prin.d.cap.10.quæst.5.reg. 12.
§ Modestinus.lib.18.cap 9.quæst.1.except.8.
§ Modestinus. lib.18.cap.10.quæst.5.reg.3. except.1.
§ Item respondit.ibidem.item d.quæst.5.reg.12.
§ Interposito.De hoc alibi in integrum restitut.minor.
§ Idem respondit.ibidem.
§ Lucius.lib.18 cap.3.officio 4. reg. 2. item cap.14. quæst.2.causa 1.except.5.
§ fin.d.cap.3. officio 2. reg. 1.except.7.
L. XXXII. in prin.d.cap.3. officio 1.reg.4.
§ 1. lib.17.cap.8. causa 1. item lib.18. cap.3. officio 16.
§ Heredib.lib.18.cap.10.quæst.3. reg. 2. in prin.item reg.5.except.7. in fine.
§ Quemadmodum.lib.18.cap.14.quæst.2.causa 1.except. 2.
ibi, Nisi ab eo.d.quæst.2. causa 4.
L. XXXIII. lib.18.cap.10.quæst.7.reg.2.
L. XXXIIII. lib.18.cap.3.officio 2.reg.2.except.7. repl.1.
L. XXXV. d.officio 2.reg.1.except.6.repl.2.

L. XXXVI. lib.18.cap.9. except.14. repl. 1. item cap.10.quæst.9.reg.1.except.3. repl.1.
ibi, Inde descendit.d.cap.10.quæst.5.reg.10.
ibi, Quod si superioris.d.quæst.5.reg.9.
L. XXXVII. d.cap.10.quæst.3.reg.2.in prin.item except. 1.repl.3.
ibi, Si quidam.d.reg.2.except.1.
ibi, Vnde quærendum.lib.18.cap.9. except.30. repl.2.
L. XXXVIII. in prin.lib.18.cap.3. officio 2. reg.2. except.5.
§ 1. lib.18.cap.9. quæst.1.except.1.repl.1. dupl.1.item except.6.
§ Qui se.lib.17.ca.5.quæst.2.reg.2.in fine, repl.gene. 1.dupl.3.itē lib.18.cap.9. quæst.1. except. 1. repl.1.
§ Heres.lib.18.cap.3.officio 11.reg.3.itē cap.10.quæst. 3.reg.2.except.1.repl. 9.dupl.4.
§ Aduersus.lib.17.cap.1.quæst.8.reg.5.except.1.
§ Curatores.lib.18.cap.10.quæst.8.reg.2.except.1.
§ Tutor.lib.18.cap.9. quæst.1. except. 12. repl. 1. duplic. 4.
§ Rerum. lib.18.cap.3.officio 17.except.1.
§ Patruus.lib.17.cap.6.causa 23.item lib.18.cap.3. officio 16.excep.1.
§ Curatores.lib.18.cap.9. quæst.1.except.1. repl.1. itē cap.10.quæst.3.reg.2.except.1.repl.5.
§ Tutoribus.d.quæst.3.reg.1.except. 7. item reg.2.except.1.repl.4.
§ In eum.d.reg.2.except.2.repl.1.
ibi, Quod tamen.d.except. 2. repl.4.
§ Tutores.lib.18.cap.3.officio 3.reg.1.except.1.repl.2. dupl. 2. item officio 2.reg.2.except.5.
§ Ab eo.lib.18.cap.9.except. 29.
§ Periculo.lib.18.cap.3.officio 2.reg.2.except.6. item cap.9.except.30. in prin.
§ Adolescens.d.cap.9.except.27. repl.1. item cap.10. quæst.3.reg.2.except.6.repl.1.
§ Tutor. lib.18.cap 3.officio 2.reg.1.except. 7. repl.2. item reg.2. item cap.5.reg.9.
§ Tutelæ.lib.18.cap.10.quæst.6.reg.1.except.2.
§ fin.d.cap.10.quæst.5.reg.15.
L. XXXIX. lib.17.cap.2. quæst.1. in fine,repl. gener.3.item lib. 18. cap.9. quæst. 1. except. 1. repl.1.
L. XL. lib.18.cap.5.reg.9.except.2.
L. XLI. lib.8.cap.9.reg.5.except.1.item lib.18.cap. 10.quæst.8. reg.1. except.3.
L. XLII. lib.17.cap.1.quæst.8.reg.3. except.1.repl. 1.item lib.18.cap.3.officio 2. reg.1.except.5.
L. XLIII. in prin.d.reg.2. except.7.
§ Sed etsi pupillus.lib.18.cap.9.reg.5.except.2.
L. XLIIII. lib.18.cap.10. quæst. 3. reg.2. except.1. repl.6.
L. XLV. in prin. lib.17.cap.1. quæst. 8.reg.3.excep. 1.repl.3.
§ Sempronij.lib.18.cap.10. quæst.3. reg. 2. except.1. repl.9.dupl.1.
§ Tutorem.d.cap.10.quæst.5.reg.4.specie 1.except.3. item reg.6.except.1.repl.4.
§ Quæsitum.d.except.1.repl.5.item reg.8.
§ Paulus.d.cap.10.quæst.3.reg.5.except.5.

§ Tutelæ,

Index legum ff. de author. & consensu tutorum & curatorum.

Index legum ff. quando ex facto tutoris uel curatoris, &c.

Index legum ff. de suspectis tutoribus & curatoribus.

LIBRI VICESIMISEPTIMI PANDECTARVM.

Index legum ff. de excusationibus.

§ Quæsi-

Index legum ff. ubi pupillus educari uel morari debeat.

Index legum ff. de tutelæ & rationib. distrah. actione.

§ Si

Index legum ff. de contraria tutelæ actione.

Index legum ff. de eo qui pro tutore prôue curatore, &c.

Index legum ff. quod falso tutore authore gestum esse dicetur.

Index legum ff. de fideiussorib. & mandatoribus & hæredib. tutor.

Index legum ff. de magistrat. conuenniendis, & eorum hæredib.

Index legum ff. de rebus eorum qui sub tutela uel cura, &c.

Index legum ff. de curatoribus furioso & alijs extra minor.

LIBRI TRICESIMISEPTIMI PANDECTARVM.

Index legum ff. de iure patronatus.

Index legum ff. de obsequijs à liberis & liberis, &c.

LIBRI TRICESIMIOCTAVI

Index legum ff. de operis libertorum.

PANDECTARVM.

L. L.

ibi,

Index legis unicæ ff. de libertis uniuersitatum.

Index legum ff. de adsignandis libertis.

Index legum ff. si quid in fraudem patroni factum sit.

LIBRI QVADRAGESIMI PANDECTARVM.

Index legum ff. de manumissionibus.

Index legum ff. de Manumissis uindicta.

Index legum ff. de Manumiss. quae seruis ad uniuers.

Index legum ff. de Manumissis testamento.

Index legum ff. de Fideicommiss. libertatibus.

L. VIII. lib.19. cap.8. except.14.
L. IX. lib.19.cap.7.except.45.item cap.9.except.53.
L. X. in prin.d. except. 45.
ibi, Nec quo minus.d.cap.9.except.67.
§ Is cui libertas.lib.20. cap.1.quæst.4.reg.8.except.1. repl.10.dupl.3.
§ fin. de hoc in actione empti.
L. XI. lib.19.cap.5.except.4. repl.1.
L. XII. in prin. lib. 19.cap.7.except.45.item cap.9. except.53. repl.1.
§ Et legatarius.d.cap.7.except. 46.itē cap.10.quæst. 6.reg.1.
§ Diuus.lib.19.cap.8.except.6.
L. XIII. lib.19. cap.3.causa 1. except.13. repl. 2.
L. XIIII. lib.19.cap.7.except.69. repl. 3. itē cap.8. except.14. repl.1.item cap.9.except.38.repl.21.
L. XV. lib.19.cap.10. quæst.6.reg.2. item cap.13. reg.7.
L. XVI. lib.19. cap. 6. except.11. repl.1. item cap. 7.except.43.repl. 5.
L. XVII. d.cap.7.except.69.repl.2. item in cōment. de Legatis,cap.5.except.78.repl.4.
L. XVIII. lib.19.cap.9.except.38.repl.22.
L. XIX. in prin.lib.19. cap.10. quæst.13. reg.9. except.1.repl.1.
§ Vxori. lib.19.cap.6.except.11.repl.1.dupl.9.tripl.1.
L. XX. lib.19.cap.10.quæst.6. reg. 1. except. 1.item reg.2.
L. XXI. lib.19.cap.7.except.45.item cap.9.except. 51.repl.1.
ibi, Nec prosit.d.cap.9.except.67.
L. XXII. in prin.lib.19.cap 8.except.14.repl.4.
§ A duobus. lib. 19. cap.6.except.29.repl.1.dupl.1. item cap.10.quæst.5.reg.7.
§ Quod si ex.ibidem.
§ Cum is qui.lib.20.cap.1. quæst.4.reg.8. except.1. repl.16.
L. XXIII. in prin.lib.19.cap.8.except.21. & except.22.
§ 1.lib.19. cap.10. quæst.6.reg.1.item reg.2.
§ Seruum.lib.19.cap.6. except.11. repl.1. dupl. 9. triplic.1.
§ Etiam.lib.19.cap.8.except.36.
§ fin.lib.19.cap.9.except.38.repl.19. item except.52.
L. XXIIII. in prin. lib. 19. cap.5.except.1.
§ 1.lib.19. cap. 6.except.11.repl.1. dupl.2.
§ Hostium.d.repl.1.dupl.3.
§ Si homini.d.repl.1.dupl.4.item except.22.repl.1.
§ Seruo eius.d.except.11.repl.1.dupl.5.
§ Si seruus.lib.19.cap.6.except.19. item cap. 8. except. 23.
§ Ex damnata.d.cap.6.except.22.repl.2.
§ Si petitum.lib.19.cap.7.except.45.
§ Sed etsi ita. ibidem.item except.50.
§ Si quis tutorem. lib.19. cap.4.causa 4. except.3.
§ Si quis seruo.lib.19. cap. 6. except. 13. repl. 8.item except.11.repl.1.dupl.9.tripl.1.quadrupl.4.
§ Ex testamento. lib.19.cap.7.except.56.
§ Si quis alienū.li.19.cap.8. exc.15.in prin. & repl.1.
§ Proinde.d.repl.1.
ibi, Planè si minus.d.except.15.repl.2.
ibi, Proinde etsi.d.except.15.repl.3.
§ Quod si legatum.d. except.15.repl.1. itē except. 14. repl. 3.
§ Quid ergo si plures.d. repl.3.dupl.1.tripl.1.
ibi, Quis ergo statuet.lib.19.cap. 10. quæst. 5. reg. 11.
§ Simul modo.d.repl.3.dupl.1. tripl.1. item d. except. 15.repl.4.
§ Si cui legatum.d.cap.8. except.16.
ibi, Planè si fortè.d.except.16.repl.1.
§ Si rogatus quis.d.repl.1.
§ Quoties.lib.19.cap.8.except.27.item except.28. item cap.10.quæst.6.reg.2.in prin.
§ Quinimò etsi.d.reg.2.except.1.
ibi, Sed etsi.lib.19.cap.13.reg.7.
ibi, Planè si ea fit.d.reg.2.except.2.
L. XXV. d.reg.2.except.3.
L. XXVI. in prin.d reg.2.except.4.
§ Et ex die.lib.19.cap.3.causa 1.except.13.
§ Cum quidam.d.except.13.
§ Idem Imperator.d.except.13.repl.2.dupl.1.
ibi, Non tamen si.d.causa 1.except.11.
§ Si pro non.lib.19.cap.8.except.14.repl.1.
§ Subuentum.lib.19.cap.4.causa 26.in prin. item lib. 20.cap.1.quæst.4.reg.8.except.1.in prin.
§ Hoc senatusconsultum.d.except.1. repl.1.
§ Euocari.d. except.1. repl 5.
§ Hoc senatusconsultum.d.except.1.repl.6.
§ fin.cum lege sequente.d.exc.1.repl.10. itē repl.17.
L. XXVIII. in prin. d.except.1.repl.20.dupl.3.
§ Hæc autem.d.except.1.repl.9.
§ Eorum.d.except.1.repl.10.
§ Si quis seruum d.except.1.repl.20.
§ Ex iusta causa.d.except.1.repl.12.
ibi, Proinde si alibi.d.except.1.repl.8.
L. XXIX. lib.19.cap.10.quæst.6.reg.2. item d. except.1.repl.12.dupl.1.
L. XXX. in prin.d.repl.12.dupl.2.
§ Si infans.d.except.1.repl.13.
§ Adeundus.d.except.1.repl.16.
§ Si plures.lib.19.cap.6.except.11.repl.1.dupl.9.trip. 1.quadrupl.5.
§ In furiosi.lib.20.cap.1.q.4.reg.8.exc.1.repl.14.
ibi, Ad exemplum.d.except.1.repl.15.
§ Sed etsi quis.d.except.1.repl.18.
§ Si alter.d.repl.18.distinct.1.
§ Eleganter.d.except.1.repl.19.
§ Imperator.in commēt.de Legatis, cap.3. except.25. Tertia except. repl.2.
§ Diuus etiam. lib.19.cap.15.reg.7.
§ fin.lib.19 cap.7.except.56.repl.5.
L. XXXI. in prin.li 19.ca.6.exc.11.repl.1.dupl.6.
§ 1 lib.19.cap.10. quæst.6.reg.4
§ Qui fideicommissariam.lib.19.cap.5 except.2.
§ Si patronus in comment. de Legatis, cap. 3. except. 40.repl.12.dupl 21. exemplo ultimo.
§ Si is cuius. lib.19. cap.6.except.11.repl.1. dupl.9.in prin.item dupl.10.

Index legis unicæ ff. de ademptione libertatis.

Index legum ff. de Statuliberis.

Index legum ff. Qui sine manumiss. ad libertatem peruen.

Index legum ff. Qui & à quibus manumissi, &c.

Index legum ff. de Iure aureorum annulorum.

Index legum ff. de Natalibus restituendis.

Index legum ff. de Liberali causa.

Index legum ff. Quibus ad libertatem proclamare non licet.

Index legum ff. Si libertus ingenuus esse dicatur.

Index legum ff. Ne de statu defunctorum post quinquen.

Index legum ff. de Collusione detegenda.

LIBRI QVADRAGESIMI TERTII PANDECTARVM.

Index legum ff. de Liberis exhibendis, item ducendis.

LIBRI QVADRAGESIMI SEXTI PANDECTARVM.

Index legum ff. Rem pupilli saluam fore.

Hactenus Index legum Pandectarum.

INDEX

INDEX LEGVM CODICIS, QVÆ IN HAC SECVNDA DIGEstorum parte continentur.

LIBRI QVINTI CODICIS.

Index legum C. de Sponſalibus & arris ſponſalicijs.

Index legis unicæ C. Si rector prouinciæ, uel ad eum pert.

Index legum C. de Donationib. ante nuptias.

Index legum C. de nuptijs.

Index legum C. de Inceſtis & inutilibus nuptijs.

Index legum C. De interdicto matrim. inter pupillam & tutorem.

Index legis unicæ C. Si quacunq; præditus potestate, &c.

Index legum C. Si nuptiæ ex rescripto petantur.

Index legum C. de Secūdis nuptijs.

Index legis unicæ C. Si secundò nupserit mulier, &c.

Index legum C. de Dotis promissione.

Index legum C. de Iure dotium.

Index legis unicae, C. de rei uxoriae actione.

Index legum C. de pactis conuentis tam super dote, &c.

Index legum C. de dote cauta non numerata.

Index legum C. de donationibus inter uirum & uxorem.

Hunc indicem uide in commentario Donationum.

Index legum C. de repudiis & iudicio de moribus sublato.

ibi,

Index legum C. Soluto matrimonio quemad. dos petatur.

Index legis unicæ C. Si dos constante matrim.

Index legum C. Ne fideiussores uel mandatores dotium dentur.

Index legum C. rerum amotarum.

Index legis unicæ C. Ne pro dote mulieri bona mariti ad.

Index legum C. de Fundo dotali.

Index legis unicæ C. Diuortio facto apud quem, &c.

Index legum C. de alendis liberis & parentibus.

Index legis unicæ C. de Concubinis.

Index legum C. de Naturalibus liberis, & matribus eorum.

Index legum C. de Testamentaria tutela.

Index legum C.de Confirmando tutore.

Index legum C.de Legitima tutela.

Index legum C.Qui petant tutores uel curatores.

Index legis unicæ C.Vbi petantur tutores.

Index legum C.de Tutorib.illustrium person.

Index legum C.Qui dare tutores possunt.

Index legum C.Quando mulier tutelæ officio fungatur.

Index legum C.In quib.casib.tutorem habenti,&c.

Index legum C.de Administrat.tutorum & curatorum,&c.

§ Sed

Index legum C.de Periculo tutorum.

Index legum C.Quando ex facto tutoris uel curatoris,&c.

Index legum C.Si ex pluribus tutoribus uel curatorib.&c.

Index legis unicæ C.Ne tutor uel curator uectigal,&c.

Index legum C.de Tutore,qui non satisdedit.

Index legum C.De suspectis tutoribus uel curatoribus.

Index legum C.De in litem dando tutore uel curatore.

Index legum C.De eo qui pro tutore negotium gessit.

Index legum C.Si mater indemnitatem promisit.

Index legis unicæ C.Si contra matris uoluntatem tutor datus sit.

Index legis unicæ C.Vt causæ post pubertatem adsit tutor.

Index legum C.Vbi pupilli educentur.

Index legum C.de Alimentis pupillo præstandis.

Index legum C.Arbitrium tutelæ.

L. I.lib.18.cap.10.quest.7.reg.1.
L. II.lib.18.cap.5.offi.10 2.reg.1.
L. III.lib.18.cap.10.quest.5.reg.4.ʃpecie 1.except. 5.item reg.12.item quest.9.except.19.
L. IIII.lib.18.cap.3.officio 11.reg.2.
L. V.lib.18.cap.10.quest.4.
L. VI.d.cap.10.quest.3.reg.2.except.2.repl.1.
ibi, Quod autem petitis.d.reg.2.in prin.
L. VII.lib. 19. cap. 9. quest. 1. cauʃa 3. item except.7.
L. VIII.lib.18.cap.10.quest.6.reg.3.
L. IX.d.cap.10.quest.3.reg.9. item quest.8.reg.2. in fin.
L. X d.cap.10.quest.7.reg.5.
L. XI.lib.18.cap.9.quest.1.except.14.
L. XII. lib.18.cap.10. quest.2.reg.2. item q.3. regul.1.
L. XIII.in prin.d.cap.10.quest.7.reg.4.
§ Illo procul dubio.lib.18.cap.2.quest.1.in prin.
§ fin. d.cap.2. quest.5.reg.2. item reg.3. item lib.17. cap.7.quest.2.cauʃa 4.

Index legum C.de Diuidenda tutela.

L. I.lib.18.cap.10.quest.2.reg.2.except.1.repl.4.
L. II.d.reg.1.in prin.item except.1.repl.9.
ibi, Ceßione uidelicet.lib.18.cap.9.except.30.
ibi, Niʃi per dolum. lib.18.cap.10. quest.3. reg.2.except.1.repl.9.dupl.2.
ibi, Vel tardæ ʃuʃpicionis.d.except.1.repl.8.
§ Sin uerò ipʃi inter ʃe.d.repl.9.dupl.1.
ibi, Ita ut actiones.lib.18.cap.9.except.30.
L. III. d.repl.9. dupl.2. item d. reg.2. except.2. in prin.& repl.5.

Index legum C.de In litem iurando.

L. I.lib.18.cap.10.quest.5.reg.2.in prin.
L. II.d.reg.2.except.1.
ibi, Sed uolens ita.d.reg.2.except.2.
L. III.d.reg.1.except.3.
L. IIII.d.reg.2.except.2.repl.1.
§ Sed cum aduerʃus.d.except.1.repl.2.
L. V.d.except.2.repl.3.

Index legum C.de Hæredibus tutorum.

L. I.lib.18.cap.10.quest.3.reg.1.except.2.
L. II.d.reg.1.except.1.
L. III.cum lege ʃequente.d.reg.1.in prin.

Index legum C.Si tutor non geʃʃerit.

L. I.lib.18.cap.10.quest.3.reg.2.except.2.repl.4.
L. II.d.except.1.in prin.item repl.2.

Index legum C.de Vʃuris pupillaribus.

L. I.lib.18.cap.10.quest.5.reg.4.ʃpecie 1.in prin.
L. II.d.reg.4.in prin.item reg.5.in prin.
L. III.d.reg.4.ʃpecie 2.except.1.item ʃpecie 3.except.1.
L. IIII.d.quest.5.reg.8.except.4.

Index legum C.de Fideiuʃʃoribus tutorum ʃeu curatorum.

L. I.lib.18.cap.10.quest 3.reg.5.except.2.
ibi, Nam in ʃolidum.d.reg.5.except.3.
L. II.d.except.3.

Index legum C.de Contrario iudicio tutelæ.

L. I.lib.18.cap.10.quest.8.reg.1.excep.4. item cap. 14.quest.2.cauʃa 1.except.3.
L. II.lib.18.cap.9.exc.30.item cap.10.quest.8.reg.1.
L. III.lib.18.cap.14.quest.7.reg.1.
ibi, Quod ʃi ʃciens.d.cap.14.quest.1.cauʃa 1.exc.13.

Index legum C.de Authoritate præʃtanda.

L. I.lib.18.cap.7.quest.2.reg.1.except.3.
L. II.d.reg.1.in prin.
L. III.d.reg.2.except.7.
L. IIII.d.reg.2.except.4. item lib.eod. cap.3.officio 2.reg.1.
L. V.lib.18.cap.7.quest.2.reg.1.except.12.
ibi, Vbi non diuiʃa.d.except.11.diʃtinct.2.itē exc.20.

Index legum C.Quando tutores eʃʃe deʃinant.

L. I.lib.17.cap.8.cauʃa 1.except.1.
L. II.d.cap.8.cauʃa 5.
L. III.d.cap.8.cauʃa 1.

Index legis unicæ C.de Actore à tutore dando.

L. Vnica. lib.17. cap.4. quest.1. except.33. in fine. dupl.gener.3.

Index legum C.de Excuʃationibus tutorum.

L. I.lib.17.cap.6.quest.1.cauʃa 49.
L. II.lib.17.cap.4.quest.2.except.33.repl.8. item d. quest.1.cauʃa 23.
L. III.d.quest.1. cauʃa 9. except.1. item d.quest.1. in fine,except.gener.10.
L. IIII.lib.17.cap.4.quest.2.except.10.
L. V.lib.17.cap.6.quest.1.cauʃa 12.except.3.item d. quest.1.in fine,except.gener.1.
L. VI.d.cap.6.quest.4.reg.2.in prin.except.4.
L. VII.lib.17.cap.4.quest.2.except.13.
L. VIII.lib.17.cap.6.quest.1.cauʃa 30.except.1.
L. IX.d.quest.1.cauʃa 5.except.4.
L. X.d quest.1.cauʃa 29.
L. XI.d.quest.1.cauʃa 23. itē lib.eod. cap. 4.quest. 2.except.32.repl.5.
ibi, Quod ʃi facere. d. quest.1. in fine, except. gener.10.
L. XII.d.quest.1.in fine,except.gener.6.
L. XIII.d.quest.1.cauʃa 50.except.3.
L. XIIII.d.quest.1.cauʃa 18.
L. XV.lib.17.cap.6.quest.7.reg.1.
L. XVI.d.cap.6.quest.1.cauʃa 14.except.1.
L. XVII.lib.17.cap.4.quest.2.except.12.
L. XVIII.lib.17.cap.6.quest.5.reg.1.
ibi, Nam quod omnium.d.cap.6.quest.1.cauʃa 24.
L. XIX.d.quest.1.cauʃa 15.

L. XX.

Index legum C. Si tutor falsis allegationibus excusatus sit.

Index legum C. Si tutor reipublicæ causa aberit.

Index legum C. de Excusationibus ueteranorum.

Index legum C. Qui numero liberorum se excusant.

Index legis unicæ C. Qui morbo se excusant.

Index legis unicæ C. Qui ætate se excusant.

Index legis unicæ C. Qui numero tutelarum se excusant.

Index legum C. de Curatore furiosi & prodigi.

Index legum C. de Prædijs & alijs rebus minorum, &c.

Index legum C. Quando decreto opus non est.

Index legum C. Si quis ignorans rem minoris esse, &c.

Index legum C. Si maior factus uenditionem factam ratam, &c.

Index legum C. de Magistratibus conueniendis.

LIBRI SEXTI CODICIS.

Index legum C.de Seruis fugitiuis.

Index legum C.de Operis libertorum.

Index legum C de Bonis libertorum, & iure patronatus.

Index legum C.Si in fraudem patroni a libertis alienatio, &c.

Index legum C. de Obsequiis patrono præstandis.

Index legum C. de Libertis, & eorum liberis.

Index legum C. de Iure aureorum annulorum, &c.

Index legum C.de Bonorum possess. contra tabul. liberti, &c.

Index legum C.de Bonis maternis, & materni generis.

Index legum C. de Bonis quæ liberis in potestate constitutis, &c.

LIBRI SEPTIMI CODICIS.

Index legum C. de Vindicta.

Index legum C. de Testamentaria manumissione.

Index legis unicae C. de Lege Fusia Caninia sublata.

Index legum C. de Fideicommissarijs libertatibus.

Index legis unicę C. de Dediticia libertate tollenda.

Index legis unicae C. de Latina libertate tollenda.

LIBRI VNDECIMI CODICIS.

Hactenus Index legum Codicis.

INDEX

INDEX PARAGRAPHORVM INSTITVTIONVM, QVI IN HAC secunda Digestorum parte continentur.

LIBRI PRIMI INSTITVTIONVM.

Index paragraphorum Inst. de Iure personarum.

Index paragraph. Inst. de Ingenuis.

Index paragraph. Inst. de Libertinis.

Index paragraph. Inst. Quib. ex causis manumittere.

Index tituli Inst. de lege Fusia Caninia toll.

Index paragraph. Inst. de His qui sui uel alieni.

Index paragraph. Inst. de patria potestate.

Index paragraph. Inst. de Nuptijs.

Index paragraph. Inst. de Adoptionibus.

Index paragraph.Inst.Quib.mod.ius patriæ potest.soluitur.

Index paragraph.Inst.de Tutelis.

Index paragraph.Inst.Qui test.tutores dari possint.

Index paragraph.Inst.de Legitima adgnat.tutela.

Index paragraph.Inst.de capitis deminutione.

Index paragraph.Inst.de Legitima patron.tutela.

Index tituli Inst.de Legitima parentum tutela.

Index tituli Inst.de Fiduciaria tutela.

Index paragraph.Inst. de Atiliano tutore,& eo qui,&c.

Index paragraph.Inst.de author.tutor.

Index paragraph.Inst.Quib.mod.tutela finitur.

Index paragraph.Inst.de Curatorib.

§ Dentur

Index paragraph. Inst. de Satisdat. tutorum uel curatorum.

Index paragraph. Inst. de excusationibus tutor. & curator.

Index paragraph. Inst.de Suspectis tutoribus.

LIBRI TERTII INSTITVTIONVM

Index paragraph.Inst.de Successione libertorum.

Index paragraph. Inst. de Adsignat. libertorum.

Index paragraph. Inst. de eo cui libertatis causa bona add.

INDEX NOVELLARVM CONSTITVTIONVM, QVÆ IN HAC SEcunda Digestorum parte continentur.

Index Nouell. const. II.

Index Nouell.constit. XII.

Index Nouell.constit. XVIII.

Index Nouell.constit. XIX.

Index Nouell. constit. XXII.

§ Quòd

Index Nouell.const.XXXIX.

Index Nouell.const. LIIII.

Index Nouell.const. LXI.

Index Nouell.const. LXXII.

Index Nouell.const. LXXIIII.

Index Nouell.const. LXXVIII.

§ Exhibento.lib.19.cap.11.quæst.1.causa 2.except.3. item d.causa 14.except.5.

§ Quapropter.d.causa 4.item d.except.5.

§ Cæterùm si quis.lib.14.cap.3.except.25.in fine. item cap.4.except.13.distinct.3.item lib.16.cap.4.q.3. causa 2.except.2.item except.8.

§ Vnde etsi cui.d.cap.3.except.35.repl.3.item d.exc. 13.distinct.4.item lib.19.cap 3.causa 1.except.15. item cap.10.quæst.5.reg.10.

ibi, Deinde si miles.lib.19.cap.4.causa 3.

§ Hæc nos similiter.usq; ad finem.lib.20.cap.2.causa 14.except.2.item except.5.

Index Nouell.const.LXXXI.

In prin.lib.16.cap.9.quæst.4 reg.7.except.1.

§ Nunc uerò.usq; ad § Palàm uerò.d.reg.7.except.2. cum quatuor exceptionibus sequentibus.

§ Sanè in genere.d.reg.7.except.7.

ibi, Et filij eorum post auorum mortẽ.d.quæst.4.reg. 2.except.2.

§ Palàm uerò.d.reg.7.except.8.

Index Nouell.const.LXXXIX.

In prin.usq; ad §.Ac natura.Exordium.

§ Ac natura.lib.16.cap.4.quæst.1.

§ Legitimi certè.d.cap.4.quæst.2.in prin.

§ Primum itaq;.d.cap.4.quæst.3.causa 1.

§ Si quis igitur.d.causa 1.

ibi, Siue legitimorum.d.causa 1.except.5.repl.1.

ibi, Nisi tam ampla.d.causa 1.except.3.

§ Siue autem.d.causa 1.in prin.

ibi, Deinde is scripturam.d.causa 1.except. 4

ibi, Siue etiam defuncto.d.causa 1.except.5.

§ Igitur si quis.d.causa 1.except.1.

§ Illud autem.d.except.5.repl.2.

§ Cæterùm si ex.d.except.2.repl.1.

§ Eandemq;.ibidem.

§ Certè tantam.d.causa 1.except.2.

ibi, Videlicet hoc quoq;.d.causa 1.except.5.

§ Et quia uariè.

§ Simulatq; uerò.lib.16.cap.4.quæst.3.reg.2. except. 4.repl.2.

§ Enimuerò.d.except.4.repl.1.

§ Atq; hæc similiter.d.causa 1.in prin.

§ Eum autem filium.d.causa 1.except.6.

§ Sanciendum quoq;.

§ Insuper etsi ex. lib. 16. cap. 4. quæst. 3. causa 1. except.2.

§ Ac cum tres.d.quæst.3.causa 2.except.7.

ibi, Quomodo & constitutionem. d. quæstione tertia, causa 4.

ibi, Nam patris nostri.d.causa 4.

§ Reliquum est.usq; ad § Sed & illud.lib.16.cap.4. quæst.3.causa 2.in prin.

ibi, Quorum de successione.d.cap.4.quæst.4.reg.2. except.1.

ibi, Et ut maximè.d.cap.4.q.3.causa 2.except.3.

ibi, Nam cum ea ipsa.d.causa 2.except.4.

§ Sed & illud.usq; ad § In uniuersum.d. quæst. 3. causa 3.

ibi, Si quis igitur,d.causa 3.except.1.

ibi, Vxorem autem.d.causa 3.except.2.

ibi, Non subsistentibus.d.except.2.

ibi, Modò ex libera.d.causa 3.except.4.

ibi, Neq; enim initio.d.cap.4.in prin.

ibi, Sanè si naturalium.d.causa 3.except.3.

§ In uniuersum.lib.16.cap.4.quæst.3.in fine.

ibi, Omnino etenim.d.q.3.causa 3.except.1.

§ Modum uerò.d.quæst.3.causa 4.

§ Vnde his.d.cap.4.quæst.4.reg.1.except.1.

§ Discretis.usq; ad § Enimuerò.d.reg.1.

ibi, Nonnulli enim.d.reg.1.except.2.

§ Ne igitur.d.reg.1.in prin.

§ Cæterùm si legitimos.d.reg.1.except.2.

§ At si quos.d.except.2.repl.2.

§ Enimuerò si quis. usq; ad § Si uerò (oportet.d.q.4. reg.2.except.2.

§ Si uerò (oportet.d.quæst.4.reg.5.

§ Eodem hoc.ibidem.

ibi, Quod enim ad.d.quæst.4.reg.3.except.4.

§ Certè in quibus.d.quæst.4. reg.6.

§ Quia uerò.lib.17.cap.2.quæst.1.repl.6.

§ Postremò.d.quæst.4.in fin.exc.gener.1.

§ Hæc nobis.

Index Nouell.const. XCI.

In prin.usq; ad § Sed & illud.lib. 8.cap. 9. reg.4. except.7.

ibi, Neq; enim id priuilegij.d.reg.4.except.2.

§ Sed & illud.lib.15. cap.11. quæst.4. reg.3.except.7.

§ Illud quoq; legi.d.except.7.repl.1.

Index Nouell.const. XCIIII.

In prin. usq; ad § Quia uerò magna.lib.17.cap.4.q.2. except.13.repl.1.

§ Quia uerò magna.usq; ad § Etiam inde.d. quæst.2. except.21.repl.1.dupl 2.

ibi, Simulatq; uerò.d repl.1.dupl.3.

§ Etiam inde.lib.14.cap.2.quæst.1.

Index Nouell.const. XCVII.

In prin.usq; ad § Sed & aliud.lib.15.cap.8. reg.24. in fine.item cap.2.quæst.4.reg.10.

§ Sed & aliud. usq; ad § Et ne augmentum.lib.15. cap. 11.quæst.4.reg.4.distinct.3.

§ Et ne augmentum.usq; ad § Si nullum æs.lib.8.cap.9. reg.4.except.13.

§ Si nullum æs.

§ His consequens est.usq; ad § Preterea.lib.8.cap.9. reg.4.exc.3.item reg.10.item reg.13.except.2.

§ Quia uerò & huiusmodi.d.reg.4.except.4.

§ Preterea.usq; ad § Sed & illud. lib.16.ca.1. quæst.5. reg.12.except.3.

§ Sed & illud.usq; ad § fin.De his alibi.

ibi, Vtique cum & res. lib. 15. cap.11. question.4. reg.6.

Index Nouell.const. XCVIII.

In prin.usq; ad § Illud certum. lib. 14. cap. 6. quæst.1. except.1.in fine.

§ Illud certum.

§ Illud quoq;.

Index Nouellæ constitut. C.libro 15.cap.6.exc. 22.repl.1.

Index Nouell.const. CXVII.

Index Nouell. const. CXIX.

Index Nouell.constit.CLXII.

INDICIS FINIS.

RERVM ET VERBORVM IN HAC SECVNDA DIGESTORVM PARte memorabilium copiosus INDEX.

dota-

libertas

F I N I S.

Christi M. D. LXVII. mense Augusto.

